

KECSKEMÉTI ALEXIS JÁNOS
PRÉDIKÁCIÓS KÖNYVE
(Dániel próféta könyvének magyarázata)

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK

Szerkeszti
TOLNAI GÁBOR

III. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1974

KECSKEMÉTI ALEXIS JÁNOS PRÉDIKÁCIÓS KÖNYVE

(Dániel próféta könyvének magyarázata)

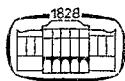
Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta

SZUROMI LAJOS

A bevezető tanulmány

GOMBÁNÉ LÁBOS OLGA

munkája

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1974

KÉSZÜLT
A KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGI MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI
TANSZÉKÉN

Lektor
BÁN IMRE

ISBN 963 05 0150 3

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1974 · Szuromi Lajos

Printed in Hungary

A

Kossuth Lajos Tudományegyetem
Magyar Irodalomtörténeti Intézete
e művet

ZOVÁNYI JENŐ,

a hajdani debreceni professzor
emlékének ajánlja.

Ő hívta fel figyelmünket
Kecskeméti Alexis Jánosra,
a kiadással az ő terve valósul meg.

TARTALOMJEGYZÉK

Kecskeméti Alexis prédikációs könyve elé	11
Kecskeméti Alexis János	13
Névváltozatok	14
Kecskeméti A. János életpályája	16
Kecskeméti A. János művei	24
Világ- és történelemszemlélet	27
A „modus vivendi” a világkép tükrében	39
Kecskeméti politikai felfogása	39
Kecskeméti társadalomszemlélete	50
A fejedelmekről	50
Jobbágykérdés	57
A kor jellegzetes bűnei	61
Kecskeméti műveltsége, forrásai	68
Stíluselemzés	74
 K E C S K E M É T I A L E X I S J Á N O S P R É D I K Á C I Ó S K Ö N Y V E	 81
[Dedicalas]	84
Az Tekintetes es Nagysagos Úrnak, Rakotzi Györgynek	84
Az Keresztyen Olvasónak	90
Daniel prophetanak. Prophetiai könyvenek Praedicatiok szerint valo magyarazattya	91
Első Praedicatio	91
II. Praedicatio	97
III. Praedicatio	105
III. Praedicatio	110
V. Praedicatio	117
VI. Praedicatio	126
VII. Praedicatio	133
Caput II.	139
VIII. Praedicatio	139
IX. Praedicatio	146
X. Praedicatio	152
XI. Praedicatio	160
XII. Praedicatio	165
XIII. Praedicatio	171
XIV. Praedicatio	177
XV. Praedicatio	182
XVI. Praedicatio	188
XVII. Praedicatio	193
XVIII. Praedicatio	201

XIX.	Praedicatio	208
XX.	Praedicatio	214
Caput III.		223
XXI.	Praedicatio	223
XXII.	Praedicatio	232
XXIII.	Praedicatio	237
XXIV.	Praedicatio	246
XXV.	Praedicatio	251
XXVI.	Praedicatio	257
XXVII.	Praedicatio	264
Caput IV.		269
XXVIII.	Praedicatio	269
XXIX.	Praedicatio	278
XXX.	Praedicatio	284
XXXI.	Praedicatio	292
XXXII.	Praedicatio	298
XXXIII.	Praedicatio	307
Caput V.		313
XXXIV.	Praedicatio	313
XXXV.	Praedicatio	322
XXXVI.	Praedicatio	327
XXXVII.	Praedicatio	331
XXXVIII.	Praedicatio	340
XXXIX.	Praedicatio	346
XL.	Praedicatio	354
Caput VI.		359
XLI.	Praedicatio	359
XLII.	Praedicatio	368
XLIII.	Praedicatio	374
XLIV.	Praedicatio	382
XLV.	Praedicatio	390
XLVI.	Praedicatio	398
De visionibus Danielis		407
Pars altera		407
Caput VII.		407
XLVII.	Praedicatio	407
XLVIII.	Praedicatio	413
XLIX.	Praedicatio	422
L.	Praedicatio	428
LI.	Praedicatio	434
LII.	Praedicatio	440
Visio secunda Regni Graecorum et Syriae		448
Caput VIII.		448
LIII.	Praedicatio	448
LIV.	Praedicatio	455
LV.	Praedicatio	462
LVI.	Praedicatio	470
LVII.	Praedicatio	475
LVIII.	Praedicatio	482
Visio Tertia de Urbe Sancta et Messia sub Monarchia Romana		490
Caput IX.		490
LIX.	Praedicatio	490
LX.	Praedicatio	498
LXI.	Praedicatio	506

LXII. Praedicatio	513
LXIII. Praedicatio	519
LXIV. Praedicatio	527
LXV. Praedicatio	534
LXVI. Praedicatio	541
LXVII. Praedicatio	545
Visio Quarta, continens prognosticon á Cyri temporibus, usque ad finem seculi	555
Caput X.	555
LXVIII. Praedicatio	555
LXIX. Praedicatio	565
LXX. Praedicatio	571
LXXI. Praedicatio	580
Caput XI.	585
LXXII. Praedicatio	585
LXXIII. Praedicatio	593
LXXIV. Praedicatio	601
LXXV. Praedicatio	606
LXXVI. Praedicatio	615
LXXVII. Praedicatio	623
LXXVIII. Praedicatio	630
LXXIX. Praedicatio	639
LXXX. Praedicatio	646
LXXXI. Praedicatio	654
LXXXII. Praedicatio	661
LXXXIII. Praedicatio	669
Caput XII.	675
LXXXIV. Praedicatio	675
LXXXV. Praedicatio	683
LXXXVI. Praedicatio	691
Visio quinta, et ultima	698
LXXXVII. Praedicatio	698
LXXXVIII. Praedicatio	708
LXXXIX. es utolso Praedicatio	716
J E G Y Z E T E K	725
Rövidítések jegyzéke	831
Bibliai rövidítések	833
Ószövetség	833
Újszövetség	834
M U T A T Ó K	835
Szó- és tárgymutató	837
Névmutató	845

KECSKEMÉTI ALEXIS PRÉDIKÁCIÓS KÖNYVE ELÉ

Sorozatunkban eddig két egymástól eltérő jellegű mű látott napvilágot. Szepsi Csombor Márton munkái jelentek meg elsőnek, élen az első magyar nyelvű útinaplóval és nyomában adtuk ki Laskai János Justus Lipsius-fordításait. Harmadiknak most ismét más jellegű munkát bocsátunk nyilvánosság elé, a régi magyar irodalomban oly fontos szerepet betöltő szónoklat műfajának egyik értékes alkotását — mint az előző kötetek esetében —, a további kutatást elindító, megalapozó értékeléssel. Régóta ismeri és elemzi irodalomtörténetírásunk irodalmi régiségünk különböző műfajban született alkotásainak retorikus vonásait. Azt is jól tudjuk, hogy régi irodalmunk retorikus vonásai nem függetlenek az egykorú szónoki műfajtól, mégpedig — régi századokról lévén szó — nagy többségében az egyházi szónoklattól, a prédikációtól. Ennek ellenére, szónoklatkutatás — az egy Pázmány Péter szónoklatainak vizsgálatán, elemzésén kívül — mindeddig alig folyt, és a régi szónoklatoknak a kiadása, hozzáférhetővé tétele terén sem dicsekedhetünk máig egyetlen publikációval sem. Az elmondottak — úgy vélem — kellően megvilágítják új kiadványunk fontosságát. — Hogy a szónoklat műfaján belül miért éppen Kecskeméti Alexis János *Prédikációs könyve*, a „Dániel próféta könyvének magyarázata” című gyűjtemény jelenik meg elsőnek sorozatunkban? — A választást a XVII. század eleji szerzőnek — a szükségszerűen vallásos ideológián belül — bizonyos mértékben polgári, antifeudális szemlélete különösképpen indokolja.

Tolnai Gábor

KECSKEMÉTI ALEXIS JÁNOS

„Sokfelé eloszla ez világnak gondja,
Ki némettel tartja, ki törökkel tartja:
Ekképen hasonlék az hitnek ő dolga,
Ki pápával tartja, ki Krisztussal tartja.”

Szkhárosi Horvát András

Kecskeméti A. János vaskos prédikációs kötete szokatlan olvasmány a mai ember számára, akitől a modern viszonyokhoz alkalmazkodó vallásos felfogások is idegenek maradnak. Hogy mégis kiadásra méltó írói alkotásnak bizonyult e mű, annak magyarázata írójának a feudális társadalom eszmevilágával több ponton szembeforduló, politikus egyéniségében keresendő. „A bibliamagyarázó művek szerzői közül gazdag — bizonyos mértékig polgári szemléletűnek mondható — társadalmi-politikai mondanivalójáért leginkább Kecskeméti Alexis János *Az Dániel próféta könyvének magyarázatja* (Debrecen 1621) című munkája érdemel figyelmet.”¹ Ezekkel a szavakkal foglalja össze a magyar irodalomtörténeti kézikönyv II. kötete Kecskeméti prédikációs kötet formájában készült Biblia-magyarázatának jelentőségét. A fenti rövidke ismertetés a XVII. század eleji protestáns hitvitázó-teológiai irodalom képviselői között jelölte ki helyét, de e szűkszavú tájékoztatás is sejteti, hogy nem jelentéktelen, s a maga korában progresszív vonásokat mutató műről van szó. A figyelmet elsősorban az indokolja, hogy Biblia-magyarázatai során bőven talál alkalmat arra, hogy korának társadalmi viszonyairól, politikai életéről véleményét nyilvánítsa. Ahogyan a geometriai formák piros-zöld szemüveggel térhatásúakká lesznek, úgy elevenednek meg előttünk a dánieli könyvek aktualizáló magyarázatain át a XVII. század eleji Magyarország legégetőbb problémái, valamint a sárospataki polgárság hétköznapi életének gyarlóságai és az eléjük állított protestáns erkölcsi normák rendszere. Így munkájának irodalomtörténeti elemzése során figyelmet érdemlő kortörténeti anyag kerül napvilágra, s ennek értékét növeli a szerző sok tekintetben polgári szemléletmódja. Meggyőződésünk, hogy Kecskeméti prédikációgyűjtéménye a XVII. század elejének egyik legjelentősebb, eszmei

¹ *Pirnát Antal*: Protestáns hitvitázó-teológiai irodalom c. fejezet „A magyar irodalom története” 2. kötetében. Bp. 1964. 65.

szempontból feltáráásra érdemes alkotása, mely méltó helyet érdemel a korabeli Alvinczi Péter, Kecskeméti C. János, Milotai Nyilas István, Margitai Péter prédikációs kötetei között, és közzététele színesebbé teszi XVII. század eleji irodalmunk ismeretét.

NÉVVÁLTOZATOK

Kecskeméti A. János neve egyetlen fennmaradt posztumusz munkájában az alábbi változatokban fordul elő.² A címlapon *Kecskeméti A. Ianos*. Margitai Péter ajánlásában és a „Keresztyen olvasohoz” intézett rövid bevezetőjében a következő variációkban emlegeti néhai „szerelmes barátjának” nevét: *Kecskeméti Alexis Ianos*, *Alexis Ianos*, *A. Ianos*.

A wittenbergi magyar bursa anyakönyvébe ez íratott be: *Joannes Alexis Kecskemetinus*,³ majd ugyanabban későbbi időpontban: *Johannes A. Ketsckemetinus*.⁴

A heidelbergi egyetem anyakönyvébe Kecskeméti neve a következőképpen van bejegyezve: *Joannes Alexius, Kecskemetinus Vngarus*.⁵

Szenczi Molnár Albert naplójában az alábbi névváltozatok szerepelnek: *Joannes Kecskeméti*,⁶ *Kecskeméti Elekes János*,⁷ *Elekes János*.⁸

A Szentsimoni Pastoris Gábor respondensége és Martini Jakab professzor elnöklése-szerzősége mellett Wittenbergben 1608. január 20-án tartott egyetemi értekezés ajánlása többek között Kecskeméti Jánosnak szólt. E munka címlapjának versóján nevét *Ioannes Kecskemetinus* formában nyomtatták.⁹

A korabeli névváltozatok alapján neve így áll előttünk: *Kecskeméti Alexis (Elekes) János*.

² Az Daniel Propheta Könyvenek, az Szent iras szerint valo igaz magyarazattya, Debrecen 1621. RMK I. 510.

³ *Thury Etele*: A wittenbergi akadémián járt magyar tanulók társaságának anyakönyve 1555–1608. Iskolatörténeti Adattár. Pápa 1908. II. 28. — *Géza Szabó*: Geschichte des Ungarischen Coetus an der Universität Wittenberg 1555–1613. Halle/Saale 1941. 144.

⁴ *Thury Etele*: i. m. 36.

⁵ *Gustav Toepke*: Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386 bis 1662. Heidelberg 1886. II. 193.

⁶ *Dézsi Lajos*: Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai. Bp. 1898. 21, 23, 28.

⁷ Uo. 80.

⁸ Uo. 81.

⁹ RMK III. 1063.

Bod Péter,¹⁰ Horányi Elek¹¹ és Wesszprémi István¹² a fent ismertetett névváltozatokkal írnak Kecskeméti A. János személynéről. Hornyik János¹³ Kecskemét város történetéről írott monográfiájának a XVII. századról szóló fejezetében a magyar reformáció jeles kecskeméti származású ifjai között tartja számon Kecskeméti Elek Jánost, illetőleg Johannes Alexis Kecskeméti. Hornyik Kecskemét kiváló szülöttéit a „Kecskeméti” név alapján gyűjtötte össze Debreceni Ember Pál munkájából,¹⁴ valamint egyházi névtárakból.

Későbbi szerzők¹⁵ sem térnek el Kecskeméti szokásossá vált névvariánsainak használatától. Nevének egyetlen eltérő alakját az új Magyar Irodalmi Lexikonban találjuk: Kecskeméti Alexits János.¹⁶ Az Alexits forma posztumusz művében és az egykorú munkákban nem szerepel. Az „Aleksić” nevek a történelmi Magyarország déli részén, Óbecse, Arad környékén fordulnak elő.¹⁷ Kecskeméti nevében nem ez a délszláv „Aleksić”, hanem a görög – latin „Alexis” szerepel, az „Elekes”, ill. „Elek” rész valószínűleg egyszerű apanévből lett vezetéknev. Az Elek görög eredetű magyar keresztnév, az „elhárító”, „védő” jelentésű „Alexios” szóból.¹⁸ E görög eredetű apai keresztnévből lett az Elek vagy Elekes vezetéknev, aminek görög, illetőleg latinus változatát használta Kecskeméti, valószínűleg külföldi iskoláz-

¹⁰ *Bod Péter*: Magyar Athenas. Nagyszében 1766. 141.

¹¹ *Horányi Elek*: Memoria Hungarorum. Viennae 1775. II. 344–45.

¹² *Wesszprémi István*: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Bp. 1960. I. 387.

¹³ *Hornyik János*: Kecskemét város története, oklevéltárral. Kecskemét 1861. II. 119–21.

¹⁴ *Fr. A. Lampe*: Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania. Trajecti ad Rhenum. 1728. 588.

¹⁵ *Zoványi Jenő*: Cikkei a „Theológiai Lexikon” részére a magyarországi protestantizmus történetéből. Bp. 1940. 223. — Theológiai ismeretek tára. Szerk. *Zoványi Jenő*. Mezőtúr 1898. II. 244. — *Joh. Szombathi*: Historia scholae seu collegii ref. Sárospatakiensis. Sárospatak 1860. 95. — *Marton János*: A Sárospataki Református Főiskola története. Sárospatak 1931. I. 82. — *Frankl Vilmos*: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp. 1873. 296, 318. — *Soltész János*: A sárospataki főiskola tanárainak életrajza (Szombathi János után). Sárospataki Füzetek 1864. 693–700. — *Danielik József*: Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény. Pest 1858. 137–38. — *Katona Lajos*: A nagybányai reform. egyház papjai 1547-től 1700-ig. Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő. Szerk. Czelder Márton. 1881. 239. — *Szinyeyi József*: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1897. V. 1313. has.

¹⁶ Magyar Irodalmi Lexikon. I. Bp. 1963. 613.

¹⁷ Enciklopedija Jugoslavije. I. Zagreb 1955. 61–62.

¹⁸ *Kálmán Béla*: A nevek világa. Bp. 1967. 22.

tatásának idejétől. Teljes magyar neve *Kecskeméti Elekes János* lehetett, ennek latinosított változata a *Johannes Alexis (Alexius) Kecskeméti(nus)*. E két névváltozatból adódott egy magyar—latin keverék, a leggyakrabban használt variáns: *Kecskeméti Alexis János*, melyben az Alexis rendszerint rövidítve áll: *Kecskeméti A. János*.

Feladatunk végül felhívni a figyelmet arra, hogy Bod Péter¹⁹ és Horányi Elek²⁰ azonosnak vélték Kecskeméti A. Jánost az ugyancsak e korban élő Kecskeméti C. János református lelkészszel. Kecskeméti C. János, kinek nevében a *C* a Claudicans (Sánta) rövidítése, előbb Debrecenben, majd 1598-tól Wittenbergben tanult, ahol 1603-ban a magyar tanulók coetusának seniora volt. A wittenbergi magyar tanulók anyakönyvében Jo. Sánta Kecskemétinusnak, majd Joh. S. Kecskemétinusnak íratott.²¹ A két egykorú Kecskeméti János személye és munkássága világosan elkülöníthető a birtokunkban levő adatok alapján, bár mindkettőjük neve előfordul az egyszerű Kecskeméti János formában is, a megkülönböztető Alexis, Elekes, Elek, vagy a másiknál a Claudicans, Sánta nevek használata nélkül.

KECSKEMÉTI A. JÁNOS ÉLETPÁLYÁJA

Kecskeméti A. János életpályájának összeállításához rendkívül csekély forrásanyag áll rendelkezésünkre. Fennmaradt prédikációs kötete – a dedikálás néhány helyét nem számítva – alkotójának személyes életéről nem sokat mond.

Kecskeméti A. János *származási helye* Kecskemét. Feltehetően polgári vagy kismemesi család gyermeke volt, a reformáció prédikátorgárdájának többségéhez hasonlóan. *Születési idejének* pontos dátumát nem tudjuk, külföldi iskoláztatása idejének ismeretében azonban hozzávetőlegesen megjelölhetjük. Wittenberget 1595-ben kereste fel. A korabeli magyar diákok általában 26 – 28 éves korban mentek a külföldi iskolákra – kivéve a főrangú és jómódú középnemes ifjakat –, így feltételezhető, hogy születésének ideje az 1560-as évek végére vagy az 1570-es évek elejére esett.

Hazai iskolázásáról nincsenek adataink. Alsófokú iskoláit valószínűleg szülővárosában, Kecskeméten végezte. Bár a kecskeméti

¹⁹ *Bod Péter*: i. m. 141.

²⁰ *Horányi Elek*: i. m. 344 – 45.

²¹ *Thury Etele*: i. m. 29. — *Szabó Géza*: i. m. 145. — *Danielik József*: i. m. 138.

származású ifjak iskolázásának következő szokásos lépcsője Debrecen volt,²² Kecskeméti A. János nevét a debreceni iskola korabeli névsorában nem találtam.²³ Magasabb fokú ismereteit Magyarországon feltehetőleg a sárospataki vagy a váradi iskolában szerezte.²⁴ Utána külföldre ment.

Kecskeméti A. János külföldi egyetemekre történő beiratkozásának pontos dátumait ismerjük. Tanulmányainak első állomása *Wittenberg* volt. Wittenbergi tartózkodásáról három pontos feljegyzés tanúskodik.

Legkorábbi adatunk az 1595. évből való. *Monedulatus* (Tsókás Péter), aki 1578-ban ment Wittenbergbe, lajstromot készített, s ebben több mint 455 magyart említ meg, akik 1585-ig a wittenbergi egyetemen tanultak. *De Homine, magno illo in rerum natura Miraculo, et partibus eius essentialibus Libri II.* (Wittenberg 1585)²⁵ c. művének ajánlólevelében évsorrendben ismerteti a Wittenbergben tanult magyar diákok névjegyzékét.²⁶ A kolozsvári kollégium közkönyvtárában e kiadványnak egy olyan példánya van, amelyben ezt az 1585-ben félbeszakadt névjegyzéket a baranyai Lippai Jeremiás *Monedulatus* módszere szerint évsorrendben 1597. október 30-áig saját kezűleg folytatta. E jegyzék tanúsága szerint Kecskeméti A. János már az 1595. évben Wittenbergben volt rokonával és barátjával, Margitai L. Péterrel együtt: „Thuri János, 45. öregeküdt, 1595-ben a következőket fogadta be: Baboltsai Z. Boldizsár, Pást Jeremiás a baranyai Lippórol, 1595. aug. 14-én Telegdi István, Szeli Tamás, Békési János, Miskolci G. Boldizsár, Ujfalvi K. Imre, Rétfalvi Izsák, Békési G. János, Debreceni C. Boldizsár, *Kecskeméti A. János*, Margitai L. Péter, Károli Albert, Óvári Mihály.”²⁷ A magyar diákoktól addig sűrűn látogatott wittenbergi egyetem a XVI. század végén sokat veszített vonzerejéből. 1592-ben a „Concordiae formula” néven ismertté vált hitvallást, amely mereven ragaszkodott a lutheri elvekhez, a Wittenbergben tanuló magyarok nem írták alá. A lutheránus orthodoxia ellen küzdő magyar

²² *Hornyik János*: i. m. II. 119.

²³ *Thury Etele*: A debreceni ref. főisk. tanulók névsora. 1588—1792. Iskolatörténeti Adattár. Pápa 1908. II. 96—466.

²⁴ A sárospataki iskola tanulóinak jegyzéke a debreceni iskola tanulóinak névjegyzékéhez hasonló teljességgel nem áll rendelkezésre. *Marton János* idézett munkájában a tanulók névsorának csak egy része jelent meg: 1615—1622-ig. Ezt folytatta *Gulyás József* 1623-tól 1649-ig az Egyháztörténet c. folyóiratban, 1943. 117—25, 233—40, 381—86.

²⁵ RMK III. 744.

²⁶ *Weszprémi István*: i. m. I. 383, 387

²⁷ Uo. 387.

diákok egyesülése — a magyar Coetus — átmeneti hanyatlás után mintegy két évtizeddel élte túl az ekkori eseményeket.²⁸ 1595 és 1600 között bizonyos fellendülés tapasztalható a Coetus életében.²⁹ A wittenbergi akadémián járt tanulók társaságának anyakönyvében³⁰ Kecskeméti A. János nevét 1596. szeptember 13-án, Hagius János matematika professzor rektorsága idején találjuk bejegyezve. Nevére való utalások között e bejegyzés volt az első latinus változatunk.³¹ 1598. január 15-én újra találkozunk Kecskeméti névvel a wittenbergi magyar bursa anyakönyvében.³² A bejegyzést az teszi figyelemre méltóvá, hogy a Coetus 1592 után először és egyben utoljára ekkor lép elő mint testület.³³ A Wittenbergben tanuló magyar diákok 1598. január 15-én aláírásukkal az alábbi szokás megtartására kötelezték magukat. Már Melanchthon idejében is élő gyakorlat volt, hogy az egyetem professzorait megajándékozták. A magyar bursa seniorának kötelességévé tették a magyar diákok, hogy az akadémia teológiai tanárait és azokat, akik a magyarok iránt jóindulattal viseltettek, a senior a magyar tanulók nevében ajándékkal tisztelje meg. Ez az ajándék a nagyobb méltóságot viselőket esetén arany pénzből és még valami ajándéktárgyból, az alacsonyabb rangúaknál néhány tallérból állt. Az ajándékozást és a vele járó üdvözléseket a seniorra és néhány magyar társukra bízta a bursa akkori tagjai: „Emericus Katona Újfalvinus B. Senior, Jeremias P. Lipoinus B., Balthasar G. Miscolcinus, Johannes A. Ketskemetinus, Petrus L. Margitanus, Albertus K. Carolinus, Michael S. Ovarinus, Stephanus K. Szikszovius, Georgius P. Thurius, Petrus S. Debrecinus, Stephanus P. Rivulinus, Michael H. Visolius, Benedictus P. Szegedinus, Petrus H. Zomborius.”

Kecskeméti wittenbergi tartózkodásáról több pontos adat nem áll rendelkezésünkre. A wittenbergi merevebb orthodox képzés után a szabadabb szellemű *heidelbergi egyetemen* — a korabeli református tudományos képzés központjában — folytatott tanulmányok következtek. Kecskeméti A. János 1598 júniusá-

²⁸ Szabó Géza: i. m. 123.

²⁹ Uo. 127.

³⁰ *Thury Étele*: i. m. II. 28.

³¹ „Balthasar Comari Debrecinus, Joannes Alexis Kecskemetinus, Petrus Lani Margitai, Michael Sido Ovari, Albertus Caroli”

³² *Thury Éthele*: i. m. II. 35—36.

³³ Szabó Géza: i. m. 128—29. A wittenbergi magyar hallgatók nyelvismeretéről érdekes adatokat közöl Asztalos Miklós (EPhK 1934. 1—11), de Kecskeméti nevét nem említi.

ban iratkozott be a heidelbergi egyetemre,³⁴ ahová külföldi útjának korábbi társa, Margitai L. Péter már nem kísérte el. Wittenbergi tanulóársai közül többen Heidelbergben voltak már ekkor, így Debreceni Sós Péter, Ujfalvi Katona Imre, Szegedi P. Benedek, Vizsoli H. Mihály. Heidelbergben tanult ezekben az években Szenczi Molnár Albert is, aki naplójában többször említi Kecskeméti Jánost. Nem sokkal Kecskeméti Heidelbergbe érkezése után, 1598 augusztusában neve ott szerepel Szenczi Molnár Albert naplójában tizenkét magyar diák között, akik őt betegsége idején anyagilag segítették.³⁵

Kecskeméti fél esztendőt töltött Heidelbergben. Az egyetem szabadabb szelleme és Szenczi Molnár Albert jelenléte, személyes kapcsolatuk nem maradt hatás nélkül egyéniségére. Szenczi Molnár végtelen tudásszomjával, a magyar nyelv rajongó szeretetével, nemzettudatával hathatott a rövid ideig tartó érintkezés hónapjaiban is tanulóársára, Kecskeméti Jánosra. A heidelbergi egyetem alapos nyelvi, retorikai és poétikai képzettséget nyújtott, felkeltette hallgatóinak pedagógiai érdeklődését, ösztönző hatására emelkedett a hazai iskolákban a tanítás színvonala. Az egyetem jeles tanárai biztosították az akkori legmagasabb tudományos színvonalat. A legtekintélyesebb professzor, David Pareus (1548—1622) — akit kora kiváló hittudósai között tartanak számon — 1598-ban, Kecskeméti heidelbergi tartózkodásának évében kezdte meg ottani tanári pályafutását. A protestáns felekezetek közötti megegyezést kívánó, ún. irénikus eszméinek magyar tanítványai között is voltak hívei. Egyéb nagyszabású szellemi mozgalmak, európai érdeklődést keltő viták (pl. a loretói *Casa Santáról*) csak Kecskeméti hazatérte után bontakoztak ki, noha egyik-másikról Szenczi Molnár Albert hazakerült művei révén tudhatott.³⁶

Kecskeméti tudományos felkészültségét prédikációs kötetében felsorakoztatott hatalmas irodalmi apparátusa bizonyítja. A kint tanuló diákokhoz hasonlóan valószínűleg Kecskemétinek is lehetett némi magánkönyvtára, amelyet feltehetőleg hazai iskolai és prédikatori pályafutása alatt is megőrzött. Sajnos, írásos fel-

³⁴ *Gustav Toepke*: i. m. II. 193. — *Frankl Vilmos*: i. m. 252. — *Dézsi Lajos*: i. m. 21.

³⁵ *Dézsi Lajos*: i. m. 21.

³⁶ Többek között Alvinczi Péter és Samarjai János, majd Bethlen Gábor erdélyi fejedelem válik az irénikus felfogás hívévé. — Heidelberg rendkívül mozgalmas szellemi légköréről l. *Turóczy-Trostler József*: Szenczi Molnár Albert Heidelbergben c. tanulmányát. *Filológiai Közöny* 1955. Újra: *Magyar irodalom — világirodalom*. II. Bp. 1961. 118 skk.

jegyzés nem maradt róla, mint például a kortárs Nyéki Vörös Mátvás³⁷ vagy Miskolci Csulyak István³⁸ könyvtáráról.

A korabeli szokásoknak megfelelően a külföldi iskolákat látogató Kecskeméti János is feltehetőleg valamely főúr vagy város támogatását élvezhette tanulmányai idején.

Szenczi Molnár Albert naplójából tudjuk, hogy Kecskeméti 1599. január 18-án indult haza Heidelbergből. Szenczi Molnár Albert levelei alapján nagy vonalakban követni tudjuk hazatérésének útját és végső állomását: „1599. január 18-án reggel . . . elkísértem Kecskeméti János urat a hajóra, aki leveleimet elvitte *Ulmba*, Huber Péter urnak, *Szencre* apámnak, fivéreimnek és nővéreimnek, *Késmárkra* Ambrosius Sebestyén urnak, aki ott az isteni ige leghűségesebb papja, *Kassára* a kiváló Pap Ferenc úrnak, *Patakra* Fabricius Tamás úrnak és Ujfalvi Imre úrnak.”³⁹

Kecskeméti *Sátoraljaújhelyben* kezdte meg munkálkodását. Itt valószínűleg már külföldről való hazatérésének évétől, 1599-től segédlelkész volt. Ennek bizonyosságához is Szenczi Molnár Albert naplója segít. Szenczi kilenc évi távollét után 1600-ban ismét Magyarországra látogatott. Körútja során Újhelybe is eljutott, s erről a következőket írta: „1600 január 16. Újhelybe érkeztem. Itt üdvözöltem Váci Györgyöt és Tiheméri Mátvás, Kecskeméti János papokat.”⁴⁰

Sátoraljaújhely polgárainak többsége szabó és csizmadia, valamint középnemes volt, kezükben összpontosult a város igazgatása. Az újhelyi Zemplén legtekintélyesebb egyházának számított, három papja közül a főpásztor többnyire az esperesi hivatalt is viselte.⁴¹ Kecskeméti János és újhelyi paptársai kielégítő anyagi helyzetére egy nem sokkal későbbi feljegyzésből következtethetünk: „a főpásztor bő jövedelmi forrással bírt; azonban nem volt csekély a másik két pap fizetése sem, mert nekik is volt földjük 35 darab, szőlőjük pedig, a mi akkor értékesebb vagyon volt, a legjobb helyeken, 12 darab, rétjük 3 darab.”⁴² Ehhez járult még a keresztelesekből és esketésekből származó jövedelem, a leányegyházak fizetése, ahol ők szolgáltak, emellett a földesúri tized megfelelő hányada.

³⁷ RMKT XVII. sz. 2. köt. 427–35.

³⁸ Uo. 336–48.

³⁹ *Décsi Lajos*: i. m. 23.

⁴⁰ Uo. 28.

⁴¹ *Fejes István*: A sátoraljaújhelyi ev. ref. egyház története 1522–1889. Sauerházy 1889. 56.

⁴² Uo. 39. Fejes István idézett adatai a zempléni traktus 1619. évi jegyzőkönyveiből származnak.

A sátoraljaújhelyi segédlelkészkedés után Kecskeméti A. János a *sárospataki iskolában* tanított. Sárospatakra költözésének pontos dátumát nem ismerjük. Zoványi Jenő feltevése szerint⁴³ lehetséges, hogy Kecskeméti már Ujfalvi Katona Imrének 1602 vége felé vagy 1603 elején történt eltávozása után elfoglalta a sárospataki lektori (segédtanári) tisztelet, amelyről Kézdivásárhelyi Mózes ekkor lépett elő a rektorira (tanárira). Zoványi Jenő cáfolja Csécsi,⁴⁴ Szombathi⁴⁵ és utána Marton⁴⁶ állítását, akik szerint ezekben az években Sárospatakon Vásárhelyi János tanárkodott. Véleménye szerint vagy Kecskeméti A. János, vagy más ismeretlen volt a lektor a XVII. század első éveiben a sárospataki iskolában. Zoványi Jenő szerint Kecskeméti A. Jánosnak legkésőbb 1607-ben be kellett töltenie a sárospataki másodtanítói tisztelet. E feltevést igazolja az 1608. január 20-án, Wittenbergben tartott egyetemi értekezésnek már idézett ajánlása K(ézdi) Vásárhelyi Mózes sárospataki rektorhoz, Kecskeméti János ottani lektorhoz és Illyricus János seniorhoz.⁴⁷ Ezek szerint Kecskeméti A. Jánosnak 1608-ban kellett a rektori hivatalba előlépnie, Kézdivásárhelyi Mózes 1608. július 17-én bekövetkezett halála után.

A sárospataki iskolában ebben az időben két tanár tanított. Az iskola élén a rektor állt. A sárospataki tanárnak helvét hitvallású, jó hírű, külföldi akadémiát végzett, a filozófiában jártas és a teológiához szükséges nyelvekben otthonos egyénnek kellett lennie. Alkalmaztatása tekintélyes férfiak ajánlására történt, de szükséges volt az iskola előljáróinak, pártfogóinak, a zempléni egyházmegye seniorának, valamint a pataki lelkészeknek a meghívása, illetőleg jóváhagyása is.

Kecskeméti János korában Sárospatak földesurai – Sátoraljaújhelyhez hasonlóan – Dobó Ferenc (1602-ig), Perényi Zsófia (1605-ig), majd ez utóbbi halála után fia, Kevendi Székely Jakab (1608-ig). 1608. november 10-től 1614-ig Lorántffy Mihályé Patak,

⁴³ *Zoványi Jenő*: Volt-e Vásárhelyi János nevű tanár Sárospatakon? – és még valami. E 150/2 könyvtári jelzésű kézirat. Egyetemi Könyvtár, Debrecen. 300–301. l.

⁴⁴ *Szinnyei*: i. m. II. 226. has. Szinnyei szerint Csécsi János registoruma nem került kiadásra, kéziratban van a sárospataki levéltárban.

⁴⁵ *Szombathi János*: A sárospataki ref. kollégiomnak rövid története, fő pátrónusainak, kurátorainak, professorainak . . . lajstromával. Sárospatak 1827. 36.

⁴⁶ *Marton János*: i. m. 82.

⁴⁷ RMK III. 1063.

amelyhez első felesége, zeleméri Kamarás Borbála révén jutott.⁴⁸ 1616-tól mindkét város egyéb birtokokkal egyetemben Rákóczi György lett Lorántffy Zsuzsannával kötött házassága révén.⁴⁹

Sárospatak urai mindvégig nagy gondot fordítottak az iskola fenntartására. A terhekben részt vett — a pártfogók alapítványai és rendszeres támogatása mellett — az egyházközség is. Ebből adódott a pataki lelkésznek és az egyházmegye seniorának iskolakormányzó joga.

Kecskeméti János kora felfogásával megegyezően a tanári pályát nem tekintette egész életre szóló hivatásnak és 1609-ben elfoglalta a sárospataki első lelkézi hivatalt.⁵⁰ Sárospatak első lelkészeként részt vett a Szilvásújfalvi Anderkó Imre, váradi pap és a bihari egyházmegye esperesének ügyét tárgyaló váradi zsinaton, melyet 1610. november 7-ére hívott össze Hodászi Lukács, a tiszántúli egyházmegye püspöke. Mint ismeretes, e zsinaton a vita tárgya a püspöki uralom kérdése volt.⁵¹ Hodászi e zsinatra meghívta a református egyház számos jelentős képviselőjét, így többek között Tasnádi Mihály erdélyi püspököt, több erdélyi és tiszáninneni esperest és lelképásztort. Debreceni Ember Pál a résztvevők közül többeket felsorol munkájában, közöttük szerepel Kecskeméti A. János is, mint a pataki eklézsia akkori papja.⁵²

Sárospataki tartózkodásának idejéből tudomásunk van még arról, hogy 1611-től Sárospatakról való eltávozásáig viselte a zempléni egyházmegye esperesi tisztségét, melyre feltehetőleg érdemeire való tekintettel választották meg paptársai.⁵³ Kecskeméti pataki életéről 1611-ből való az utolsó adatunk, egy fel-

⁴⁸ Nagy Iván: Magyarország családai. Pest 1860. VII—VIII. 172. — Botka Tivadar: Családtani adalékok. II. A Dobók vérsége. Új Magyar Múzeum 10. folyam 2. köt. 170—71.

⁴⁹ Makkai László: I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631—1648). Bp. 1954. 12.

⁵⁰ Fr. A. Lampe: i. m. 597. — Antonius Szirmay: Notitia topographica, politica inelyti comitatvs Zempléniensis. Budae 1803. 213. — Zoványi Jenő: Cikkei a „Theológiai Lexikon” részére . . . 223. Theológiai ismeretek tára . . . II. 244. — Soltész János: i. m. 694. — Daniélik József: i. m. 137—38. — Szinnyei József: i. m. V. 1313. has.

⁵¹ Kiss Sándor: Szilvásújfalvi Anderkó Imre. Egyháztörténet. Új folyam 1959. 218—41.

⁵² Lampe: i. m. 337—38.

⁵³ Lampe: i. m. 588. — Zoványi Jenő: Cikkei . . . 223. Theológiai ismeretek tára . . . II. 244. — Zoványi Jenő: Tiszáninneni református superintendens seniorok. E 150/2 könyvtári jelzésű kézirat. Egyetemi Könyvtár, Debrecen. 270. 1. — Szinnyei: i. m. V. 1313. has.

jegyzés Szántai Pállal és Tiheméri Mátyással közösen végzett egyházlátogatásáról tudósít.⁵⁴

Kecskeméti Sárospatakról a *nagybányai papi hivatal*ba távozott. Ennek időpontjáról ellentmondóak a vélemények. Többen⁵⁵ az 1617. évre teszik, azonban inkább érdemelnek hitelt azok a megállapítások, amelyek az 1614. évet jelölik meg a Nagybányára távozás időpontjaként. Katona Lajos⁵⁶ a nagybányai református egyház papjait felsorolva elmondja, hogy Kecskeméti Elek vagy Elekes János (Joannes Alexis Kecskeméti) az 1614. évben hivattott meg s hozatott Nagybányára papnak, ugyanis Nagybánya városnak ez évi jegyzőkönyvei — amelyekbe Kecskeméti költözködésének költségei a legutolsó dénárig be vannak jegyezve — határozottan az 1614. évről szólnak. Ugyancsak az 1614. évre teszi Kecskeméti Nagybányára történő távozásának idejét Zoványi Jenő⁵⁷ és Oláh Sándor.⁵⁸ A problémát a Nagybánya városi számadási jegyzőkönyvek pontos adatai döntik el, amelyeket azonban nem állt módunkban ellenőrizni. Az 1614. év hitelességét erősíti az a tény, hogy Margitai L. Péter, Kecskeméti A. Jánosnak régi tanuló társa és prédikációs kötetének közreadója az 1614. évben távozott a nagybányai papságból, és helyére Sárospatakról — feltehetőleg az ő ajánlására — még ugyanezen évben Kecskeméti hívták meg a lelkészi tisztre.

Nagybánya szabad királyi város volt ebben az időben. A XVII. század elején a Básta hadai okozta nagy pusztítások után Bocskai István, majd Bethlen Gábor idején helyreállt a rend. E város reformátusai kezdettől fogva két lelkészt tartottak, kiknek a város saját költségén telket vásárolt és házakat építtetett. A sárospataki lelkészséghez hasonlóan a városi hatóság mellett az egyház két papjának is beleszólása volt a nagybányai iskola ügyeibe.⁵⁹ Tudomásunk van arról, hogy Kecskeméti pap társa volt itt 1614-ben rövid ideig Sepsi János, aki hat hét múlva meghalt. Az ő kiléte és az, hogy honnan hozatott Nagybányára, nem ismeretes.⁶⁰

⁵⁴ RMKT XVII. sz. II. 312.

⁵⁵ *Soltész János*: i. m. 694. — *Danielik József*: i. m. 137—38. — *Szinyeyei*: i. m. V. 1313. has.

⁵⁶ *Katona Lajos*: i. m. 239.

⁵⁷ *Zoványi Jenő*: Cikkei... 223. *Theológiai ismeretek tára*... II. 244.

⁵⁸ *Oláh Sándor*: A nagybányai ref. egyházmegye papjai és mesterei a reformáció korától. Kézirat. Debreceni Ref. Koll. Könyvtára. 125.

⁵⁹ *Soltész János*: A nagybányai reformált egyházmegye története. Nagybánya 1902. 185. — *Thurzó Ferenc*: A nagybányai ev. ref. főiskola (Schola Rivulina) története 1547—1755. Nagybánya 1905. 15—16.

⁶⁰ *Katona Lajos*: i. m. 239.

Kecskeméti nagybányai tartózkodásáról több adatunk ez idő szerint nincsen. Az bizonyos, hogy életét Nagybányán fejezte be. Halálának pontos idejét sem ismerjük: 1618, 1619 vagy 1620.⁶¹ Ez a három lehetőség azonban szűkíthető. Az elhalálozás feltételezett időpontjának meg kellett előznie a posztumusz munka megjelenési idejét (1621). Az 1620. és az 1619. évet az alábbi megfontolások alapján zárhatjuk ki: Kecskeméti prédikációs kötetében „Az Keresztyen Olvasonak” címzett bevezető szavaiban Margitai többek között mentegeetni igyekszik a kötet nyomdahibáit: „Mivelhogy ennek kibocsatasa, egyyik Nyomtatorol masikra szállott, az nyomtatas közben, nem keves fogyatkozasok estenek, mivelhogy illendő Correctora nem volt. Annakokaert azokat-is jo vegre magyarazzad.” A prédikációs kötet címlapja szerint a mű Debrecenben, 1621-ben jelent meg és „Nyomtattatot Rheda Peter által.” Rheda Péter 1620–1630-ig állt a debreceni nyomda élén. Őt megelőzve, apja, Lipsiai Rheda Pál vezette a nyomdát 1596-tól 1619 januárjában bekövetkezett haláláig. Rheda Pál halála után a debreceni nyomda a városi tanács végzése alapján két fiára szállott. Ők azonban valószínűleg ki-egyeztek egymással, mert 1620-tól Rheda Péter egyedül állt a nyomda élén.⁶² Mivel Margitai Péter bevezetőjéből tudjuk, hogy a prédikációs kötet kinyomatása idején a debreceni nyomdában személyi változás volt, ezek szerint a Kecskeméti özvegye és Margitai Péter által nyomdába adott prédikációs kötet kéziratának 1619 januárja előtt, Rheda Pál halála előtt a nyomdába kellett kerülnie. Ezek alapján legvalószínűbbnek Zoványi Jenő feltevése⁶³ látszik, aki szerint Kecskeméti A. János 1618-ban vagy 1619-ben halt meg. Az a tény viszont, hogy Rheda Pál 1619 januárjában halt meg, inkább amellet szól, hogy Kecskeméti már az 1618. esztendőben elhunyt. Özvegye Sárospatakra tért vissza családjával együtt, ahol Lorántffy Zsuzsanna biztosított megélhetést számára.

KECSKEMÉTI A. JÁNOS MŰVEI

Kecskeméti egyetlen fennmaradt munkáját a sárospataki egyház papjaként írta meg: „Az Daniel Propheta Könyvenek, az Szent iras szerint valo igaz magyarazattya, Mellyet rövid

⁶¹ Zoványi Jenő idézett cikkeiben mindhárom évszám előfordul.

⁶² Benda Kálmán—Irinyi Károly: A négyszáz éves debreceni nyomda (1561—1961). Bp. 1961. 25, 313.

⁶³ Zoványi Jenő: Cikkei . . . 223.

Praedicationokban foglalt volt Kecskeméti A. Iános, az Patachi Ecclesianak Lelki Pasztora, es abban az időben, Szemplin Varmegyében levő Ecclesiáknak Seniora, etc.” (RMK I. 510.) E prédikációk Kecskeméti munkájának címlapja és Margitai Péter bevezetője szerint a sárospataki egyházban hangzottak el. Munkáját özvegye tette közzé. Margitai az ő tanácsára ajánlotta e prédikációs kötetet Rákóczi Györgynek, mint Borsod vármegye főispánjának és Bethlen Gábor fejedelem főtanácsosának, aki Kecskeméti hátramaradt családjáról is gondoskodott. Margitaitól tudjuk, hogy az özvegy nem kímélve a költségeket, elhunyt urának szándékát vitte végbe a könyv kiadásával.

A prédikációs kötet jó idővel létrejötté után került kiadásra. *Keletkezési idejét* megközelítő pontossággal 1609 és 1614 közé kell tennünk.⁶⁴ Kecskeméti — külföldi tanulmányainak hatására — kezdettől foglalkoztatták Dániel könyvének aktuális exegetikai lehetőségei, a mű végleges formába öntésének időpontja azonban 1608 utánra tehető. E feltevésünket egyrészt az indokolja, hogy Kecskeméti II. Mátyás, az új Habsburg- király megválasztását (1608) már megtörtént eseményként említi,⁶⁵ másrészt Bocskai István idejét, mint közeli múltat emlegeti.⁶⁶ Ezt erősíti az a tény is, hogy 1609 és 1614 között volt a sárospataki első papi hivatalban, s e prédikációs kötetét Sárospatakon készítette. Munkájának egy adata nagy valószínűséggel az 1609. évre utal.⁶⁷

⁶⁴ Feltevésünknek ellentmondani látszik egy, a prédikációs kötet 738. lapján lapszéli jegyzetben fellelhető későbbi évszám: 1617. E helyen Kecskeméti helységek neveivel és évszámokkal bizonyítja a reformált egyházat ért különböző ellenreformációs támadásokat (a híveket megfosztják tanítóiktól, tömlőccel kényszerítik a bálványozásra, kirekesztik templomaikból): „Mint ^aHomonnán, ^bUngvarat, ^cVaranon s-több helyeken-is vagyon csak most az dolog, s-vala nem regen csak az mi emlekozetünkre szegeny Hazankban, Patzinban, ^dKartsan, Madon, Liszkan; Tavolybadkan penigh tülönk, ^eSzemtzen, Nagy Szombatban . . .” Lapszéli jegyzet e szövegrészhez: ^a1612, ^b1613, ^cA. 1617, ^dA. 1594, ^eA. 1604.

Úgy véljük, hogy e példák később — valószínűleg Kecskeméti által — a sajtó alá rendezés idején kerültek a kötetbe, hiszen Margitai bevezetőjéből tudjuk, hogy Kecskeméti A. János szándéka az volt, hogy prédikációt „jövendőben recognoscalvan, az egy-ügyü híveknek eppületekre szem eleibe ki bocsassa es közönsegesse tegye.”

⁶⁵ *Kecskeméti A. János*: i. m. 791.

⁶⁶ Uo. 347.

⁶⁷ Uo. 845–46. E helyen Kecskeméti többek között III. Leo római (bizánci) imperator példájával igazolja, hogy a reformált vallásnak is vannak hagyományai, lévén, hogy ő 892 évvel előztül uralkodott. Kecskeméti a császári uralkodásának kezdő évszámához (717) viszonyítva állapította meg, hogy ezek az események 892 éve történtek. A két adat

A prédikációs kötet szerkezeti egységét Dániel bibliai históriájának pontos követése biztosítja. Kecskeméti a bibliai történetnek megfelelően tagolta részekre művét és a részletes kifejtést 89 prédikációban végezte el.⁶⁸ Az első részben Dániel története, a másodikban Dániel látomásai állnak az exegézis középpontjában. Emellett a mű gondolati szempontból – a korabeli prédikációkhoz hasonlóan – szerteágazó. A szerző nemcsak prédikációnként, de egy-egy prédikáción belül is az adott bibliai fejezet alapján a legkülönbözőbb tudnivalókat tárgyalja: a bibliai szöveg exegézise kapcsán, az analógiák ürügyével saját korára vonatkozó észrevételeit fejtette ki.

Nagybányán készültek azok a prédikációi, melyekről Szenczi Molnár Albert tudósításából értesülünk. Bethlen Gábor állandóan figyelemmel kísérve Szenczi Molnár Albert munkásságát, irodalmi megbízást is adott számára. Levelet íratott hozzá, amelyben felszólította, hogy fordítsa magyarra Kálvin *Institutióját*, a kálvinizmus alapvető hittani művét. Rákóczi György ugyancsak e mű fordítására biztatta Szenczit, valamint a János jelenésére írt Kecskeméti-prédikációk kiadását kérte tőle. 1621-ben jelent meg Szenczi Molnár Albert *Imádságos könyvecskéje* (Heidelberg 1621. RMK I. 514), amelynek ajánló sorai többek között Kecskeméti e soha ki nem adott, kéziratban maradt prédikációs kötetéről tájékoztatnak: „E könyvecskét azért, melyet Kegyelmetek kértére siettem elkészíteni mindez ily veszedelmes időkben is, vegye Kegyelmetek oly szívvel és jó kedvvel, amely jóakarattal és tiszta szeretettel tőlem Kegyelmeteknek dedikáltatik és küldetik. És a szent Bibliának s egyéb hasznos könyveknek olvasása után házi gondviseléseknek elvégzése között ezt is olvasgassa néha Kegyelmetek, míglen a mi Keresztyén Felséges Gábor Fejedelmünknek kegyesen meghagyására a Calvinus János magyarul fordított Institutioját és Rákóczi György Uramnak ő Nagyságának intésére, a bódogult *Kecskeméti Elekes János* Prédikátornak a Sz. János Jelenésére írott prédikációit is kibocsáthatandom.

összevetése 1609-et ad. Nem valószínű, hogy III. Leó uralkodásának tizedik évét (727) vette számításba (a szövegrész ti. így is értelmezhető), hiszen az így kapott 1619. év már elhalálózásának feltételezett időpontját is meghaladja.

⁶⁸ Kecskeméti prédikációinak szerkezete: 1. bibliai textus, lapszálon hivatkozásokkal. 2. Összegezés. 3. Az adott bibliai rész magyarázatának haszna. 4. Részek: a bibliai rész felbontása, tárgyalási csoportosítása. 5. Kifejtés és menet közben a szükséges tanulságok levonása.

Mely könyveknek idejében kibocsátásában való szándékomat két dolog késleli kiváltképen. Első a Könyvárosoknak hadaktól való félelmek és azoknak nyomtatásban munkálkodó legényekből való szükségek, másodszer az én szűkölködő állapotom... Megígérték jóllehet e könyv Titulusa alatt megnevezett fő könyvárosok a Calvinus Institutiojának kinyomtatását, de nékem igen kevés jutalommal, sőt a corrigálásban jövendő nagy fáradsággal és házam népére való gondviselésemnek is fogyatkozásával. Emellett pedig készebbeknek is mutatják magokat a megnagyobbított Dictionariumnak és az ő kértekre megfordítandó Martyrum Könyvnek kinyomtatására, hogynem egyéb könyveknek, avagy az *Elekes János* megemlített Prédikációinak kinyomtatására. Nem csudálom e félelmes időben jövendőre tekintéleket. Látom egyébképen hozzám, Nemzetiségünkhöz és az igaz Tudománynak előbbmozdítására való jóakarattjokat és szándékjokat.”⁶⁹

Ismeretes, hogy Heidelberget Tilly zsoldosai 1622-ben dúlták fel; Szenczi Molnár Albertet is megkínózták. Kecskeméti prédikációinak kézírata valószínűleg ekkor pusztult el. Nem véletlen, hogy Kecskeméti második munkája alapjául *János jelenései*-t választotta. *Dániel és a Jelenések könyve*, e két bibliai apokalipszis alapján kifejhette a keresztény egyház sorsát. A négy birodalomról a XVI. században is *Dániel és a Jelenések könyve* alapján írtak.⁷⁰

VILÁG- ÉS TÖRTÉNELEMSZEMLÉLET

Kecskeméti világszemléletének gyökereit kutatva csaknem egy századdal előbbre kell visszapillantánunk. A magyar reformáció történelemszemlélete a XVI. század elején Wittenberg hatására kristályosodott ki, a nyomok Lutherig vezetnek. Luther világszemlélete sem minden elemében új képződmény, évszázados hagyományokra épülő világkép ez, amelyet reformátori felfogása jegyében átértékelt és új motívumokkal gazdagított. A Melanchthontól kidolgozott történelmi világkép biblikus alaptónusát Luther adta meg. Luther az ótestamentumi *Dániel könyvé*-nek magyarázatait a középkori történelemértelmező

⁶⁹ *Incze Gábor* sorozatának (A reformáció és ellenreformáció korának... egyházi írói) XII. kötetében: Szenczi Molnár Albert. Bp. 1939. 219.

⁷⁰ *M. Okál*: La politique d'Aristote et le Libellus de partibus rei publicae et causis mutationum regnorum imperiorumque de M. Rakovsky. Zbornik Fil. Fak. Univ. Komenského I. 1969. 81.

hagyományok jegyében írta meg.⁷¹ Eszerint a világtörténelem egységes és zárt folyamatban perog le, Isten előre megállapított, változhatatlan terve alapján. A világ fennállásának ideje az Illés prófétának tulajdonított jövődőlés alapján hatezer év, ezen belül az utolsó négyezer évben a *Dániel könyvének* látomásaiban egymást meghatározott sorrendben követő négy világbirodalomban folyik az emberiség történelme a világ végéig. Irodalmunkban már 1544-ben, Batizi András „meglőtt és megleendő dolgokról” írt históriájában teljes egészében megtaláljuk a wittenbergi történelemszemlélet szerkezeti rendszerét:

Régi nagy időben szent Illyés próféta,
Ez világnak minden idejét meglátá,
Istentül megérté, három részre osztá,
Az ő háza népét ekképen tanyítá:

Egész ez világnak állapotja lészen
Hatezer esztendő, osztán vége lészen,
Az két első ezer úgymint üres lészen,
Második két ezer, törvény alatt lészen,

Az harmad két ezer Krisztus után lészen,
De ha ez két ezer teljesen nem lészen,
Ez világ bűnejért az bizonynyal lészen,
Kiért az ítélet hamarébb meglészen.⁷²

A hatezer éves történelmi folyamat politikai beosztásának kialakulását a dánieli két látomásra támaszkodva, az Illés prófétának tulajdonított állítólagos isteni kinyilatkoztatáshoz hasonlóan a rabbinisztikus spekulációk indították meg. A dánieli könyvek alapján Izrael elnyomatásának idejét — post eventum — a négy egymást követő birodalom rendszerébe foglalták. Minden apokalipszis, így *Dániel könyve* is jogot formál arra, hogy olvasóit a jövőről „tájékoztassa”. Általában nem a feltüntetett szerzőktől származnak, és többnyire „csupa olyan dolgot jósolnak meg, amelyek már rég megtörténtek, tehát a tényleges szerző előtt tel-

⁷¹ Werner Goetz: *Translatio imperii. Ein Beitrag zur Geschichte des Geschichtsdenkens und der politischen Theorien im Mittelalter und in der frühen Neuzeit.* Tübingen 1958. 369. — Kathona Géza: *Károlyi Gáspár történelmi világképe.* Debrecen 1943. 21. A wittenbergi világkép összefoglalása során elsősorban Kathona Géza idézett munkájára támaszkodtam.

⁷² RMKT II. 95 -- 96.

jesen ismeretek voltak. Így például *Dániel könyvé*-nek szerzője 164-ben, röviddel Antiochosz Épiphánés halála előtt, az állítólag Nabukodonozor idején élő Dániellel jósoldatta meg a perzsa és a makedon birodalom felvirágzását és bukását, majd a római világalom kezdetét, hogy jóstehetségének e bizonyítékai alapján az olvasót fogékonyra tegye végső prófécijára iránt, amely szerint Izrael népe túl fog élni minden szenvedést és végül győzedelmeskedik.”⁷³

Dániel próféta könyvében Nabukodonozor első látomása egy nagy szobor, melynek feje aranyból, melle ezüsből van, láb-szárai vasból, lábai részint vasból, részint cserépből vannak. Ez a nagy szobor összeomlott, jelképezve a zsidókat nyomorgató birodalmak pusztulását, melyet a Messiás uralma követ.⁷⁴

Dániel könyvé-ben a babiloni, mész-perzsa, görög-makedon és római monarchiakat egyrészt silányuló sorrendben négy érefaj – arany, ezüst, réz és vas –, másrészt négy, egyre kegyetlenebb fenevad – oroszlán, medve, párduc, tízszarvú bestia – jelképezte. Rokon ez a felfogás az ovidiusi arany – ezüst – réz – vas-kor elmélettel, amely a földi létezés folyamatát egyre silányabbnak látja. Ez az elképzelés is az előző korokból hagyományozódott tovább és megvolt már az indus, perzsa és görög kultúrákban is.⁷⁵

E világszemlélet fejlődésének következő lépése a négy birodalomnak az egész világtörténelemre való alkalmazása volt, amikor Sulpicius Severus és Hieronymus a rabbinizmus világképének elemeit átvéve, a négy birodalomról szóló elméletet a világ végéig tartó római birodalom elvével merevítette meg. Augustinus már szerves egységbe fogta a hat teremtésnap és a négy monarchia kettős konstrukcióját. Az augustinusi kettős rendszer szerint az Isten országa, a civitas Dei a hat teremtésnapnak megfelelő hat emberi életkoron át párhuzamosan folyik a négy dánieli birodalomban végbemenő civitas diaboli-val. A történelemben a civitas Dei és a civitas diaboli harca vonul végig. Az isteni és a világi állam harcának a hatodik kor végén a Messiás másodszori megjelenése vet véget, amikor az Anti-

⁷³ *Fr. Engels: Az őskereszténység történetéhez.* Karl Marx—Friedrich Engels: A vallásról c. kötetben. Bp. 1961. 258—59. Vö. *Otto Eissfeldt: Einleitung in das Alte Testament.* 2. Aufl. Tübingen 1956. 643.

⁷⁴ Az időszámításunk előtti 164. évtől, Dániel könyvének létrejöttétől, az időszámításunk szerinti kb. 250. évig Engels Renan nyomán tizenöt ránk maradt klasszikus „apokalipszist” tart nyilván. *Engels: i. m.* 258.

⁷⁵ *Lotz János: A történelmi világkép.* Pécs 1936. 14—15.

krisztus és a civitas diaboli megsemmisülésével az örök béke korszaka kezdődik, amely a teremtés utáni hetedik napnak felel meg.⁷⁶

Augustinus szerint a történelemben isteni világterv vonul végig „nem vaktában és véletlenül, hanem a dolgok rendje és ideje szerint, mely előttünk rejtett, de Isten előtt jól ismert”.⁷⁷ A nagy hatású Isidorus- és Beda-művek megőrizték e felfogást. Augustinus történelemszemlélete a középkor századaiban egyed-uralkodóvá vált. E történelemfelfogás utolsó időszakát Krisztus eljöveteletől a világ végén bekövetkező utolsó ítéletig számították. Augustinus átvette Hieronymus tanát, mely szerint a világ végéig tartó negyedik birodalom a római. Mivel pedig a római birodalmat ötödik nem követheti, csak az utolsó ítélet várható, annak bukása után a felfogás és a tények közötti ellentmondás feloldást kívánt, és kialakult a negyedik birodalom folytonosságának fikciója. A római imperium folytonossága a szent német-római birodalomban nyert igazolást.

Luther és a hatására kialakult wittenbergi történelemszemlélet ezen az augustinus – beda-i történelemszemléleten alapul. A világtörténelem Luther felfogása szerint is zárt, egységes folyamat, melyet Isten személyes tevékenységével irányít. A keret a dánieli könyvekben kijelentés által megalapozott négy birodalom, melyből a jelenkor a negyedik, a római birodalom fennállásának ideje. Ennek pontos tükrét találjuk Batizi András versében:

Babiloniai első birodalom,
Másik persiai jeles birodalom,
Harmadik utánna az gereg császárság,
És ezek elmúlván római császárság.⁷⁸

Azert az arany fő Nabugodonozor,
Másik az ezüst mell Cyrus és Darius,
Harmadik az réz has világbíró Sándor,
Negyedik az vasláb Julius Augustus.

Rómában Augustus mikor uralkodnék,
Az emberi testben urunk felöltözék,
Egy szép szűz leántól világra születék,
Harmadik kétezer esztendő kezdeték.⁷⁹

⁷⁶ *Kathona Géza*: i. m. 20.

⁷⁷ *Lotz János*: i. m. 26.

⁷⁸ RMKT II. 98.

⁷⁹ RMKT II. 102–03.

A világnak ebből a zárt rendszerben való szemléléséből következő és mindinkább elterjedt a világ előregedésének, a világ közeli végének tudata. Az utolsó ítélet pontos idejének meghatározására is történtek kísérletek, maga Luther is megpróbálta azt pontosan kiszámítani.⁸⁰ A római birodalom fokozatos elgyengülésében mind Luther, mind Melanchthon a közelgő világvég jelét látta, a korabeli világ természeti és társadalmi jelenségeiben a világvég jeleit vélte felfedezni. Luther szerint az utolsó ítélet közelségének legbiztosabb jele a bibliai jóslatok szerint a kereszténységre rátört két világvég előtti ellenség: a lelki és testi Antikrisztus, illetőleg a pápa és a török valósága. Luther az ítélet napját várva meggyőződéssel hitte, hogy az emberiséget az örök kárhozattól csak a reformáció elfogadása mentheti meg.⁸¹

Batizi Andrásnak is meggyőződése, hogy korában, mely a világ utolsó szakasza, a prófétai jövendölések szerint az várható,

Hogy a legutolsó időben támadna
Két hatalmas ország a Jézus Krisztusra,
A török fegyvere, Mahumet országa,
A hamis tudomány pápa csalárdsága.”⁸²

A törököt fene bestiának, a pápát hamis prófétának tartja, és bizonyossággal hirdeti, hogy mindkettő az utolsó idők Antikrisztusa. Tévedés nem lehet, más Antikrisztust nem kell már várni, mert az utolsó ítélet előtti lelki szakadás megtörtént. Meggyőződéssel várja a közeli végítéletet, melynek biztos előjeleit képzeli bele kora különféle jelenségeibe:

A napban, az holdban nagy jegyek lötnének,
Éhségek, szükségek, döghalálók lötnék,
Nagy földindulások, nagy hadak voltak,
Tengernek zúgási immár sokak voltak.⁸³

Dézsai András *Világ kezdetitől lött dolgokról*⁸⁴ című versének felépítése is Illés próféta jövendölésén alapszik. Ő is a világ aggkorát érzi, és még 107 évet jósol a világvég biztos bekövetkezéséig. E világvégvárását visszhangozza Varsányi György szép-

⁸⁰ *Bán Imre*: Dante és a joachimizmus. Klny. Dante a középkor és a renaissance között című Dante-Emlékkönyvből. 1966. 224. Vö. *Luthers Werke*. Tischreden. II. Weimar 1913. 492–93. és III. 1914. 172–73.

⁸¹ A magyar irodalom története. Bp. 1964. I. 334.

⁸² RMKT II. 103.

⁸³ Uo. 112.

⁸⁴ RMKT V. 7–20.

históriája. Varsányi nem próbálkozik ugyan az ítélet napjának pontos meghatározásával, de úgy véli, hogy az emberek sok bűne miatt a jelenkorban folyó negyedik birodalom, az „utolsó idő” megrövidített.⁸⁵ Radán Balázs háborúság idejére írt könyör-gésében⁸⁶ azt fejti ki, hogy a kor sok szenvedése, a török veszedelem, gonosz fejedelmek mind Isten büntetései a nemzet rettenetes bűneiért, elsősorban a bálványozásért. Majd Istenéhez könyörögve szabadulásért, Wittenberg szellemének megfelelően hiszi, hogy a szabadulás feltétele a pápás hit elhagyása.

E wittenbergi szemlélet egyes motívumai végigkísérik XVI. századi vallásos költészetünket, megtalálhatók Nagybánkai Mátyás, Szkhárosi Horvát András, Battyáni Orbán, Szegedi Gergely és sok más énekszerző munkáiban.⁸⁷ A történeti énekek új történetfelfogása a magyar prózában 1559-ben, az első magyar nyelvű történeti műben, Székely István világkrónikájában tűnik fel először, szilárd keretet adva munkájának. Kecskeméti gondolkodásmódjának — némi árnyalatnyi eltéréssel ugyanez a reformátori közkinccsé vált, lezárt történeti koncepció az alapja, mint Székely István világkrónikájának, vagy Károlyi Gáspár 1563-ban megjelent *Két könyvé*-nek. Károlyi Gáspár gondolatait a századfordulón Magyar István, majd Kecskeméti János újította fel. Protestáns íróink ezzel a koncepcióval igyekeztek történetileg igazolni a protestáns hit létjogosultságát és a katolikus hit eretnek voltát.⁸⁸

A XVI. századi Wittenbergben és az onnan hazainduló magyar protestáns lelkészek tudatában a bibliai próféciákkal és így a dánieli könyvekkel kapcsolatban a leghalványabb kételynek sincsen helye: „Mind azok az mellyeket az Daniel be foglalt az ü irasaban; Mennyei dolgok, semmi ebben emberi talalmany, hejaban valosagh, hazugsagh nincsen; de mindenek felette igen igazak, valamiket szamlal az Juda Orszaganak jövendö romlasarol; ez vilagi Monarchiakrol, birodalmakrol; el kezdven az Babilonai birodalomtul fogva mind ez Vilagnak utolso vegeigh. Az Christusnak kivaltkeppen es az Antichristusnak Orszagarol; az Halottaknak fel tamadasarol, ez vilagnak utolso megh itilteteseröl, es az embereknek allapattyokrol ez eletnek utanna.”⁸⁹ Így foglalja össze Kecskeméti János *Dániel könyvé*-nek méltó-

⁸⁵ RMKT VI. 79–93.

⁸⁶ RMKT V. 3–4.

⁸⁷ *Kathona Géza*: i. m. 39.

⁸⁸ *Gerézdi Rabán* kísérő tanulmánya Székely István Krónika ez világnak jeles dolgairól. Krakko 1559. fakszimile kiadásához. Bp. 1960. 24.

⁸⁹ *Kecskeméti A. János*: i. m. 5.

ságáról és hitelességéről vallott véleményét. A reformáció korának tudós embereihez hasonlóan Kecskeméti is fontosnak tartotta, hogy kortársaival megismertesse a világ Isten által megszabott rendjét. Kecskeméti a sárospataki első papság elnyerésekor wittenbergi tanulmányainak hatására,⁹⁰ saját korának háborús pusztításait átélve, *Dániel könyvé*-nek értelmezésében látta a legtöbb lehetőséget a korabeli problémák értékelésére. Műve igazolta választásának helyességét: prédikációiban az örökölt protestáns világszemlélet jegyében többé-kevésbé reálisan tudta vázolni korának történelmi és társadalmi problémáit, és hallgatósága figyelmét az építő hit felé irányította.

Kecskemétinek a dánieli négy birodalom értelmezéséről vallott felfogását vizsgálva tegyük fel a kérdést: történelmi koncepciója pontosan egyezik-e a wittenbergi forrással és az e felfogást tükröző magyarországi előzményekkel. A Kecskeméti-kötetet sajtó alá rendező Margitai Péter felfogását illetően egyértelműen igennel válaszolhatunk.⁹¹ Nem ilyen egyértelmű a kapcsolat Kecskeméti magyarázatai és a hagyományos felfogás között, bár lényeges elemek tekintve a kitaposott úton jár ő is. Vitán felül elfogadja a három első — asszír, perzsa, görög — birodalom hagyományos értelmezését. Mivel az írásmagyarázóknak a legnagyobb problémát a negyedik birodalom megfejtése jelentette, Kecskeméti szükségesnek tartja ismertetni a különféle elképzeléseket, és végül ő maga is állást foglal.

Egyik ilyen korabeli véleményként Kecskeméti pontosan előadja a Luthertől és Melanchthontól is vallott felfogást: a negyedik birodalom a római birodalommal azonos és az idő szerint a németek kezében van. A *translatio imperii Romani* elvének igazolását Kecskeméti pozitívan értékeli, hiszen „ezt követi az szent Jeronymus Doctor. Mely magyarázatnal semmi világosab nincsen.”⁹² Ő maga azonban nem teszi magáévá a negyedik birodalomnak a rómaival történő azonosítását, de mielőtt állást foglal, felhívja hallgatóinak figyelmét arra, hogy ha mégis ez utóbbi magyarázat lenne igaz a világbirodalmak értelmezésére, akkor a német birodalom napról napra közelgő veszedelme várható, óvja tehát nemzetét, hogy jövőjét a német birodalom érdekeihez kapcsolja.

⁹⁰ Dániel wittenbergi népszerűségének jó bizonyítéka az a tizenhárom disputáció, mely 1601-ben jelent meg: *Daniel Propheta, Disputationibus XIII et praefatione Chronologica breviter explicatus a Salomone Gesnero, SS. theologiae doctore in Academia Wittebergensi. Wittebergae 1601.* Debreceni Ref. Koll. Nagykönyvtárában.

⁹¹ *Kecskeméti A. János: i. m. Dediculas.*

⁹² Uo. 172.

Kecskeméti már a századforduló képzett exegétája. Tremellius, Junius és Polanus,⁹³ „a mostani időben” lévő írásmagyarázók vélekedésével értve egyet, a negyedik birodalmat a Szeleukidákéval azonosítja, de híveinek szabad választást enged az értelmezések tekintetében.⁹⁴ Annak, hogy a választás lehetőségét nyitva hagyja, két oka lehet. A jelenbe nyúló értelmezés egyértelmű elvetését kényessé teszi, hogy ez a német birodalom érvényben levő politikai berendezkedésének, a kijelentésre alapozott augustinusi világgéppel szerves rokonságot tartó rendjének, a Sacrum Imperium Romanum-nak a megtagadását jelentené. Nem vitázik azokkal, akik a német-római birodalom folyamatosságának igazolása érdekében az első álláspontra helyezkednek, nehogy e birodalom uralkodóinak értéke csökkenjen a többi monarchia között. Bécs közel van, a határozott, egyértelműen negatív állásfoglalás nem lenne politikus lépés. A másik szempont pedig, ami Kecskeméti rugalmas magatartását indokolja, az lehetett, hogy igen sok „jámbor, tudós, bölcs” ember, a korabeli írásmagyarázók között sem dőlt még el a kérdés.

A fentiekhez hasonlóan eltér Kecskeméti a wittenbergi hagyományoktól a *Dániel könyvé*-nek hetedik részében jelzett negyedik állat értelmezésében is, mivel ezen sem a római vagy a török birodalmat, hanem a Szeleukidák birodalmát érti. A tőle megszokott alapossággal ismerteti az eltérő álláspontokat és sorakoztatja fel ellenük érveit. Ezek legfontosabbika az, hogy a dánieli látomások, illetőleg a Nabukodonozortól látott állókép mögött az egymást felváltó birodalmak csak az akkori babiloni birodalom területének későbbi sorsára vonatkozhattak, és a jóslatok a Krisztus születése utáni időre már nem terjedhettek ki. Kecskeméti ezt az állásfoglalását — amelyben nyomát sem találjuk a római birodalom folytonossága igazolásának — a kálvini értelmezéssel érezzük rokonnak. Kálvin — mint ismeretes — e bibliai magyarázat kijelentésbeli erősségeit sorra megdöntötte.⁹⁵ Az állókép négy birodalma és a négy állat a kálvini értelmezés szerint is a babiloni, perzsa, makedón és római birodalommal

⁹³ Imanuel Tremellius, aki 1561—67-ig az ótestamentum tanára volt Heidelbergben, fő művét, az ótestamentum latin fordítását vejevel, Franciscus Juniusszal együtt adta ki. Ennek öt kötete 1575 és 1579 között jelent meg. (Vö. RGG 3. Aufl. Tübingen 1962. 6. Bd. 1010.) Kecskeméti feltehetőleg e magyarázatos bibliafordítást, valamint az ugyancsak kortárs Amandus Polanus bázeli teológus exegétikai írásait ismerhette. (Vö. RGG 5. Bd. 426.)

⁹⁴ *Kecskeméti A. János*: i. m. 178.

⁹⁵ *Kathona Géza*: i. m. 41.

azonos, az eltérés tehát a hagyományos értelmezéstől a római birodalom folytonosságának tagadásában van. Kálvin szerint a jóslatok csak Krisztus születéséig szólnak. Tagadja a török világvég előtti büntető küldetését is, és a negyedik szörny hirtelen kinőtt szarvacskáját Julius Caesarral és az őt követő császárokkal azonosítja.⁹⁶ Kecskeméti elmondja, hogy nem kívánja felettébb vizsgálni mások ítéletét e kérdésben, de kora írásmagyarázó doktoraival érte egyet, a negyedik állaton a szíriai Szeleukidák birodalmát érti.⁹⁷ A hirtelen kinövő szarv — Kecskeméti szerint — nem a törököt és nem a római pápát jelenti, hanem csakis azt, aki „bötü szerint példaztatik ezzel: az Antiochus Epiphanest”, aki a zsidókhöz igen kegyetlen volt.⁹⁸

A birodalmak értelmezése tekintetében tehát nem beszélhetünk Kecskemétinél a wittenbergi tradíciók feltétel nélküli, pontos követéséről, mint ahogyan Károlyi Gáspár *Két könyvének*, vagy Bencédi *Világkrónikája*-nak⁹⁹ esetében tehetjük.

Kecskeméti protestáns elődeihez és kortársaihoz hasonlóan magáévá teszi a „senectus mundi” megrázó élményét.¹⁰⁰

Magyari István úgy véli, hogy a fennálló birodalmak némelyikének ötszáz év a fennállási ideje, így hazánké is.¹⁰¹ Kecskeméti cáfolja azt a felfogást, amely szerint minden ország fennállásának meghatározott ideje van, ötszáz, hétszáz vagy százhusz esztendő. Szerinte az országok fennállásának ideje kizárólag Isten titkos tanácsában van meg. Megfeddi azokat, akik a planéták nézéséből, csillagok forgásából akarják megjósolni az országok romlását. Elutasít minden pontos időhöz kapcsolódó jóslatot,¹⁰² de a világvég közeli eljövételében bizonyossággal hisz. Meggyőződése Kecskemétinek, hogy Ovidius elképzelése az idők változásairól *Dániel könyvé*-ből származik, és a pogány költő ennek alapján osztotta fel az időt az ismert négy érc szerint. A dánieli könyveknek az ismert négy érchez hasonlítható birodalmi mindenesetre Kecskeméti korában is az értékelés alapjául szolgáltak. Kecskeméti úgy látja, hogy kora „vas idő”, telve kegyetlenségekkel,

⁹⁶ Ioannis Calvini Praelectiones in Daniele Prophetam. Corpus Reformatorum LXIX. 50.

⁹⁷ *Kecskeméti A. János*: i. m. 509.

⁹⁸ Antiochos Epiphanés erőszakos görögösítése, a hellenisztikus kultúrát erőszakkal terjesztő uralkodása vezetett Palesztinában a Makabeusok felkelésére.

⁹⁹ *Horváth János*: A reformáció jegyében. Bp. 1953. 49, 320—21.

¹⁰⁰ *Kecskeméti A. János*: i. m. 397.

¹⁰¹ *Magyari István*: Az országokban való sok romlásoknak okairól. Sárvár 1602. Kiadta Ferenczi Zoltán. Bp. 1911. 154.

¹⁰² *Kecskeméti A. János*: i. m. 398—99.

háborúkkal, keresztények üldözésével,¹⁰³ s ezért prédikációiban újra és újra szembeszáll az aranykort hirdető katolikus ellenfél lényegében reneszánsz felfogásával.¹⁰⁴

Az utolsó időnek és a végítéletnek ez a rendületlen hite adja Kecskeméti szájába azokat a zordon prófétai fenyegetéseket, amelyekkel mind a világi, mind az egyházi nagyságok bűneit feddi — a protestáns prédikatori hagyományoknak megfelelően —, s a bűnöket leplezetlenül feltárva jósol azokra ítéletet. E világvégvárásnak, a Krisztus második eljövételébe vetett hitnek ilyen formán pozitív erkölcsi hatása lehetett. A bűnöket a végítélet előtt számba véve, javulásra és megtérésre buzdít. Egész nemzetének, azoknak a híveinek, akik Sárospatakon, Zemplén megyében az Antikrisztus kegyetlen üldözéseitől szenvednek, közeli megszabadulást hirdet. Távol áll azonban Kecskemétitől, mint a hasonló elveket valló prédikátoroktól, minden olyan külső politikai akció, amivel a szabadító végítéletet ki akarná kényszeríteni.¹⁰⁵ Mint könyve elején megmondja, *Dániel könyvé*-nek magyarázatához azért kezdett, hogy vigasztalást nyújtson a nyomorúságok idején.

Kecskeméti a Bibliában körülírt Antikrisztust Lutherhez hasonlóan a pápával azonosítja. Az önmagát istenítő hatalmasság az utolsó idő nagy lelki ellensége. Kecskeméti e téren is járt úton halad. A zsidók történelmük legkegyetlenebb szenvedéseit a „bálványozást” erőszakkal kényszerítő IV. Antiochos Epiphánész idejében élték át.¹⁰⁶ Kecskeméti a zsidó történelemnek ezt az időszakát pontosan megegyezőnek tartja saját korával: a lelki Antiochoszt a pápával azonosítja.¹⁰⁷ Mind Antiochos Epiphánész, mind a pápák akkor jelentek meg a történelemben, amikor sokan elszakadtak az igazi hittől. Méltóságukat, hatalmukat mások erejével szerezték és sokat vétettek az emberek ellen. A pápa isteni méltóságot kívánt magának és „sok vér ontást indított eleitül fogva, s-most-is . . . ki győzne azt elő számlalni? Belgiumba, Galliába, Angliában, Scotiában, Vestphaliában. Cseh Országban es egyéb helyeken; nincsen annak száma.”¹⁰⁸

¹⁰³ Uo. 153, 154.

¹⁰⁴ Uo. 154. 485.

¹⁰⁵ Nagy Géza: A református egyház története (1608—1715). Kézirat. Ref. Koll. Könyvtára, Debrecen. 379. l.

¹⁰⁶ Dániel könyve és a kis próféták. Kiad. a Magyarországi Református Egyház Zsinata Sajtóosztálya. Bp. 1966. 17.

¹⁰⁷ *Kecskeméti A. János*: i. m. 866.

¹⁰⁸ Uo. 596.

Mind Antiochos Epiphanés, mind a pápa pusztulásáról egyezőek a bibliai jóslatok.¹⁰⁹

Jellegzetesen wittenbergi hatást kell látnunk Kecskemétinek az ellenségéről vallott felfogásában. Kecskemétit, passzív magatartásának eredetét ismerve, nem vádolhatjuk hazafiatlansággal, amikor az ellenséggel való hadakozás idején legfőbb gondja nem a kellő felkészülés hirdetése, hanem könyörgésre buzdít azért, hogy Isten távoztassa el az ellenséget híveitől.¹¹⁰ E felfogás Luther reformátori meggyőződésével azonos, aki mindvégig azt vallotta, „hogy a török elleni fegyveres fellépést előzze meg a nélkülözhetetlen lelki felkészülés”.¹¹¹ Kecskeméti a reformátori felfogás jegyében eleget is tesz prédikátori hivatásának, amikor hívei elé tárja bűneiket, a korabeli feudális társadalom jellegzetes vétkei, hogy bűnbánatra és imádkozásra serkentve ráébressze őket arra, hogy Isten az ellenséget büntetésképpen küldte reájuk. A wittenbergi indíttatás, Kecskeméti vallásos világszemlélete magyarázza azt az ellentmondást, hogy míg egyfelől aktívan látja és láttatja a történelmi és társadalmi problémákat, addig — másfelől — a kor fonákságait, romlottságát feltárva passzív magatartást hirdet.

De mikor imádkozásra és tűrésre biztat háború idején, ugyanakkor józan gyakorlatiassággal a hadviselés hibáira is rámutat.¹¹² Persze Kecskeméti nem vett részt csatákban, a hadviselésre vonatkozó jótanácsoknak olyan széles skáláját sem találjuk nála, mint Magyarai István munkájában.¹¹³

A Luther történelemszemléletét rendszerező Melanchthon két történelemformáló tényezőt ismer, az egyházat és az imperiumot. Míg az egyház történelmi feladata az isteni tan tévedésektől mentes konzerválása, addig az államhatalom, isteni rendeltetéséből következően, tisztos törvényeket szabva, a rendet és az igazságot védelmezi, a gonoszokat megbünteti és Isten egyházát oltalmazza. Kecskeméti véleménye szerint sem a vak szerencsének, a véletleneknek tulajdoníthatók a történések, hanem Isten akarata irányít mindent.¹¹⁴ Amelyik birodalom nem felel meg rendeltetésének, annak hatalmát Isten — aki a történelemben állandóan jelen van és őrökdi az általa megszabott rend felett — elveszi és másnak adja.

¹⁰⁹ Uo. 596—97.

¹¹⁰ Uo. 16.

¹¹¹ *Kathona Géza*: i. m. 35.

¹¹² *Kecskeméti A. János*: i. m. 349, 410.

¹¹³ *Magyarai István*: i. m. 244.

¹¹⁴ *Kecskeméti A. János*: i. m. 119—20.

Kecskeméti azért is igen fontosnak ítéli *Dániel könyvé*-nek magyarázatát, mert abban Isten nagy dolgot, a birodalmak változásait akarta megjelenteni. Ezek az Istentől küldött álm-látások a világi birodalmak változásainak jelképei. A Biblia és a történelem példái bizonyítják, hogy a világi uraság, gazdagság nem állandó. Kecskeméti korában a világi urak és fejedelmek nem teljesítik történelmi hivatásukat, mely az Isten törvénye által megszabott rend megtartása és biztosítása volna.¹¹⁵ Kecskeméti az ország bűneinek tudatában azt is elképzelhetőnek tartja, hogy Magyarország névtelenül eltűnik a nemzetek sorából. Félelme csak fokozódik, mikor a szétdarabolt ország helyzetét a magyar múlttal veti össze,¹¹⁶ és Isten méltó büntetését látja abban, hogy Magyarország kevés híján tartományá lett.

A prédikációkban mindenütt uralkodik Isten igazságos bíráskodásának a hite, a tízparancsolat normáinak hirdetése, az emberi sors meghatározottságának — a vallási determinációnak, sőt predestinációnak a tanítása.¹¹⁷

A történelemalakító imperium fogalmi körébe tartozik a melanchthoni történelemkoncepció szerint a törvényes világi helyzetben megtartó *politia* és az *oconomia*, amelynek feladata a tisztes családi állapot biztosítása.¹¹⁸ Ennek a felfogásnak a jegyében vallja Kecskeméti, hogy a fejedelmek: „Oltalmaznak az egy-ügyü kösseget, vigyazzanak az Politianak es az Ecclesianak közönseges meg maradasara”.¹¹⁹ A fejedelmeknek és a szegény községnek egyaránt szóló tanulságok azt kívánják bizonyítani, hogy megoldást csak a bűnök elhagyása és az Istenhez való könyörgés hozhat, hogy legyenek igaz, tudós, bölcs és hasznos fejedelmek, „az kik legyenek mind az Politianak, mind az Ecclesianak oltalmazasara”.¹²⁰ Isten igaz hívei (a protestánsok) a nyomorúságok idején bizonyosra vehetik, hogy gondviselőjük kiszabadítja őket a gonosz fejedelmek kezéből.

Melanchthon a történelem tanulmányozását elsősorban erkölcsi szempontból tartotta fontosnak.¹²¹ Kecskeméti munkájában megtaláljuk e felfogás hű mását: a régi históriákat azért írták meg, „hogy azokból az emberek intessenek életöknek meg jobbi-

¹¹⁵ Uo. 152, 799.

¹¹⁶ Uo. 153, 410.

¹¹⁷ Uo. 649—50.

¹¹⁸ *Kathona Géza*: i. m. 12.

¹¹⁹ *Kecskeméti A. János*: i. m. 799.

¹²⁰ Uo. 804.

¹²¹ *Borzsnák István*: A magyarországi Melanchthon-recepció kérdéséhez. ItK 1965. 440.

tasára”.¹²² A történelem megismerése segíthet a nemzeti problémák megoldásában; a rég elveszett birodalmak sorsán okulhatunk.¹²³ A zsidó történelem példái Kecskeméti számára is azt bizonyítják, hogy Isten a tízparancsolat alapján igazságosan bíraskodik a történelemben, a kor humanista szemléletével ellentétben, amely az országok szomorú állapotát „szerencsének vagy történésnek tulajdonítja”.

A történelem másik formáló tényezője, az egyház, a világi birodalmakkal ellentétben örök. A történelem számos példája bizonyítja, hogy a mulandó birodalmak mellett az igaz egyház változatlanul fennmarad.¹²⁴

A világtörténelemnek e protestáns szemlélete hatja át Kecskeméti egész munkáját és inspirálja a korabeli vétkek fáradhatatlan feddésére. Ami a dániai jóslatok kritikátlan elfogadását illeti, a XVII. század elején élő sárospataki prédikátor csak *egy* a sok közül: Dániel jövendölése -- *ex eventu* -- a perzsa királyokról, Nagy Sándorról, az egyiptomi és szíriai királyokról, valamint álomlátása Antiochos Epiphanésről, az „Antikrisztus példányképéről” és a négy világbirodalomról elmondhatatlan zűrzavart okozott a későbbi koroknak még tudományos igényű történetírásában is -- szinte a felvilágosodásig.¹²⁵ Mindamellett -- Hermann Gunkel¹²⁶ véleménye szerint -- a modern világ *Dániel könyvé*-ből tanulta meg a világtörténelem fogalmát.

A „MODUS VIVENDI” A VILÁGKÉP TÜKRÉBEN

Kecskeméti politikai felfogása

Kecskeméti művének kiemelkedő tanulsága a mai olvasó számára, hogy prédikációiban korának sok fontos politikai kérdését tárgyalja. Ezt nem valami magasabbrendű szisztémába ágyazva teszi, hanem a realitás szorítása alatt kénytelen politizálni. A Bocskai-szabadságharc és a rákövetkező évek idején prédikátori székében feladata volt kora eseményeinek értékelése és ellentmondásainak magyarázása. Politikai éleslátását leginkább

¹²² *Kecskeméti A. János*: i. m. 388.

¹²³ Uo. 389.

¹²⁴ Uo. 184.

¹²⁵ *Borzák István*: Az antikvitás XVI. századi képe. Bp. 1960. 410–11.

¹²⁶ *Hermann Gunkel*: Was bleibt im Alten Testament. Göttingen 1916. 23. Idézi *Kocsis Elemér*: Apokalyptik und politisches Interesse im Spätjudentum. c. cikkében. *Judaica. Beiträge zum Verständnis des jüdischen Schicksals in Vergangenheit und Gegenwart.* 27. 1971. 72.

a korabeli magyar történelem központi problémájának, az *állam-egység* válságának, az ország és a *Habsburg-birodalom*, valamint a *török hódító* viszonyának az adott helyzetben lehetséges megítélésén tudjuk lemérni.

A tizenötéves török háború és a Bocskai-szabadságharc idején e két hatalomnak a nemzeti érdekek szempontjából történő megítélése lényeges változásokon ment át. A XVI. század közvéleménye Báthori István fejedelemsége előtt tévesen ítélte meg a Habsburg-monarchia és a török hatalom kérdését.¹²⁷ A nagy nemzeti cél a török kiűzése volt az ország területéről. A magyarság régi ellenségének tekintette a törököt. A köztudatban elevenen élt ez a török iránti ellenszenv, amelynek legfőbb indoka az az érzés, amely a magyarságot a kereszténység révén Európa kulturális közösségébe kapcsolta. Együtt járt ez az ország felszabadításának és a pogány ellenség kiűzésének vágyával. A szétdarabolt, az állandó harcokban elgyengült ország erre a feladatra egyedül nem vállalkozhatott. A magyarság évtizedeken keresztül bízott abban, hogy a Habsburgok valóra váltják ígéreteiket, segítségükkel majd kiszorítják a pogány ellenséget az országból, és létrejöhet Magyarország állami egysége.

Európa apokaliptikus borzongással várt a török és német hatalom összecsapására. A kortársak még nem láthatták világosan, hogy mindkét hatalom túljutott fénykorán. Nagy Szulejmán után a török meglevő hódításainak biztosítására törekedett, újabb területek elfoglalására és döntő harcok kieroszakolására már nem volt ereje. A német és török ellentétek igazi küzdőtere a Földközi-tenger volt. A Habsburgok nem törekedtek Magyarország felszabadítására, érdekeik ekkor nem terjedtek túl nyugati tartományaik védelmezésén. A két hatalom döntő összecsapására csak akkor került sor, amikor a Habsburg-hatalom érdekei kelet felé tolódtak el.

Báthori István az elsők között jutott arra a felismerésre, hogy a Habsburgok éppen olyan ellenségei a magyaroknak, mint a török.¹²⁸ Az ország egységének helyreállítását azonban ő sem remélte a török segítségével, de a török gyengeségeit felismerve, már nem tartotta annyira veszélyes ellenségnek, mint elődei. Báthori politikai koncepciójának leglényegesebb vonása az volt, hogy önerejű magyar politika folytatására törekedett. A nemzeti problémák megoldását nem várta sem a Habsburg-, sem a török hatalomtól. Mindkettővel békére törekedett, nehogy a barátnak

¹²⁷ *Makkai László*: Erdély története. Bp. 1944. 286.

¹²⁸ Uo. 287.

álcázott két ellenség a maga érdekében pusztítsa országunkat. Politikai elképzeléseinek következetes véghezvitelét nagymértékben segítette a lengyel királyi trón elnyerése.

Báthori István halála után a lengyel orientáció reális lehetőségei megszűntek. Súlyosbította a helyzetet, hogy a porta és Erdély közötti jó kapcsolatok ellenére a török pusztítások mindennaposak voltak, a határ mentén a török újabb és újabb falvakat vont fennhatósága alá. A határmenti harcok hatására egyre inkább meggyőződésé vált, hogy a törökkel nem lehet békében élni. A török ellen szövetséges kellett, és ezt a szövetségest -- korántsem egyöntetű vélemény alapján -- a Habsburg-birodalomban vélték megtalálni. Kezdetben Bocskai István is ezt a Habsburg-orientáció felé hajló álláspontot képviselte. Básta rémuralma Erdélyben, Belgiojoso erőszakosságai a királyi Magyarország területén megváltoztatták a német párton állók egy részének véleményét. Bocskai István ugyancsak a körülmények kényszerítő hatása alatt, a szabadságharc teljes külpolitikai elszigeteltsége következtében kénytelen a törökkel kötött szövetség mellett dönteni. Akkor, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a szabadságharc nem számíthat sem a lengyel, sem az osztrák, a cseh vagy a morva rendek segítségére,¹²⁹ a török szövetsége mellett dönteni felelősségteljes lépés volt. Bocskai azonban kénytelen volt ideiglenesen feladni az előző nemzedékek nagy célkitűzését: a török kiűzését és az elfoglalt magyar területek visszaszerzését, sőt a török katonai segítségét is igénybe kellett vennie. A magyar közvéleményben a török ellenségként élt, segítségének nem volt hitele.¹³⁰

A két ellenség tudatosulásával párhuzamosan egy új, ezen túlmutató szemlélet is kialakulóban van.¹³¹ Bethlen Gábor merészen tudatosította magában és másokban is a két ellenség újfajta rangsorolását. Ez az új szemlélet veszélyesebb ellenségnek tekintette a németet és enyhébben ítélte meg a törököt, mivel a török nem avatkozott az ország belügyeibe, míg a Habsburgok a magyar önkormányzatot és vallási szabadságot veszélyeztették. Ennek az új szemléletnek a kialakulását a korabeli politikai események, a nemzeti és protestáns vallási érdekek határozták meg.

¹²⁹ *Benda Kálmán*: A Bocskai-szabadságharc. Bp. 1955. 36–42.

¹³⁰ Uo. Okmánytár 115. Hogy a felkelők mennyire nem hittek a törököknek és hogy csak a kényszerű szükség diktálta a velük való szövetséget, világosan kifejezték a szerencsi országgyűlésen részt vevő rendek a fejedelmi előterjesztésre adott válaszukban. Magyar Országgyűlési Emlékek. XI. 158, 160.

¹³¹ *Makkai László*: i. m. 334.

Az egykorú magyarság politikai vezetőit gyötrő *török és német* probléma Kecskeméti munkájában is elválaszthatatlanul összefonódott. Munkáját éppen az teszi jelentőssé, hogy józanul ítélte meg az országnak mind a törökökhöz, mind a németekhez fűződő kapcsolatait. Kimondja: a magyar érdekeket nem szabad összekapcsolni a meggyengült német birodalom érdekeivel, sőt annak Magyarország ellen irányuló hatalmi törekvéseit a török szövetséggel szükséges ellensúlyozni. Protestáns vallási elfogultsága fokozza ellenállását az erőszakosan katolizáló Habsburg-birodalommal szemben, így nemzeti érdekeken túlmenően vallási érdekei is erősítik németellenességét.¹³² II. Mátyás — bár trónra jutását a protestáns magyar rendeknek köszönhette, és így kezét bizonyos fokig megkötötték azok az engedmények, amelyeket még koronázása előtt biztosítékul kértek tőle a magyarok — arra törekedett, hogy megtartsa a pápa bizalmát és ígéretet tett katolikus híveinek, hogy eretnek alattvalói számára tett engedményeit alkalomadtán visszavonja.¹³³ Kecskeméti művében így tükröződik e probléma: „Mert úgy vagyon egy keves ideig elvetetet, az mi nyakunkrol amaz lelki Antiochus az Romai Papa. Mindazonáltal nem meszsze á mi hazunktol kering. Itt az mi Ausztriabeli Attyankfiai közt, igyeközik azoknak ígat vetni nyakokba”.¹³⁴ Persze Róma a katolikus egyház érdekeinek védelmére a király ígéreteinél nagyobb garanciát látott volna abban, ha a nádori tisztet katolikus főúr viseli, így Illésházi halála után az önként kínálkozó alkalmat fel is akarta használni a magyar katolicizmus erősítésére.¹³⁵ Az 1609. évi országgyűléstől az ellentétes erők kemény küzdelme volt várható. Mindkét fél — protestáns és katolikus — a nádorválasztástól saját ügyének előrehaladását remélte. Kecskeméti valószínűleg ez elé az országgyűlés elé nézett olyan nagy várakozással, hiszen az új nádorválasztáskor az 1608. évi koronázó országgyűlés pozitív eredményei forogtak veszélyben.¹³⁶ Erről az oly igen fontosnak ítélt országgyűlésről úgy vélekedett, hogy eredményessége esetén az ország sokat nyerhet, ellenkező esetben azonban igen sokat veszíthet.¹³⁷

¹³² *Kecskeméti A. János*: i. m. 413.

¹³³ *Nagy Géza*: i. m. 16.

¹³⁴ *Kecskeméti A. János*: i. m. 866.

¹³⁵ *Károlyi Árpád*: Az ellenreformáció kezdetei és Thurzó György nádorrá választása c. tanulmány a Néhány történelmi tanulmány c. kötetben. Bp. 1930. 318.

¹³⁶ Uo. 280.

¹³⁷ *Kecskeméti A. János*: i. m. 798.

A nádori tiszt protestáns főurakkal való betöltése kedvező légkört teremtett a reformált egyház számára. Thurzó György azonban már igen lényeges kérdésekben kénytelen volt engedelményeket tenni a katolikusok javára.¹³⁸ Mindamellet a protestáns érdekeket konkrét ügyek során nemegyszer védelmezni tudta. A protestáns rendek számára ekkor már komoly gondot jelentett, hogy a katolikusok fokozatosan a hatalmi pozíciók visszaszerzésére törekedtek. II. Mátyás — a pápa kívánságának engedve — az 1609. évi országgyűléstől kezdve szabad teret engedett a katolikus főpapság rekatolizáló törekvéseinek. A királyi tanácsban újra a katolikusok kerültek többségbe és az országbírói székbe Forgách érsek testvére, Zsigmond jutott. Ezeknek az éveknél az országgyűléseit a protestáns rendek küzdelmei jellemzik, melyek során az 1606. és 1608. évi eredményeket a király és a katolikus főurak ellen kell védelmezniük. A békepontok német részről történő megtartása dolgában Kecskeméti is bizalmatlan, és joggal teszi fel a kérdést: „Minemű legyen ez világi egy szomszedságban levő ket fejedelmeknek, nemzetsegeknek, tiszt viselőknél, az ő bekessegek? F. Szin mutato bizonyara . . . De intelek atyámfiai, hogy könyörögjete, imatkozzatok, hogy így ne essek minékünk-is az Nemet nemzettel dolgunk. Ne csak szinnel, hanem szivel legyen á frigy az bekessegh közöttünk”.¹³⁹ Pedig a magyaroknak létérdekük a béke fenntartása. A császári diplomácia nemegyszer próbálkozott a törököt Magyarország ellen ingerelni. Kecskeméti előtt még az a rémkép is felmerül, hogy az érdekkülönbségeik miatt most egymással szemben álló országok a magyarok ellen fognak össze: „Adgya az Ur Isten, hogy valaha Török, Tatar, Nemet, Balon, Spaniol megh ne egygyezzenek ebben, hogy az mi nemzetsegünknek vege legyen”.¹⁴⁰

A dánieli birodalmak értelmezéseinek során arra hívja fel a figyelmet, hogy a német birodalommal való összefogás nem érdeke az országnak. Nabukodonozor látomásának vas- és cseréplábai a luther — melanchthon-i felfogás szerint a római birodalomnak a német és török császárságra való szétszakadását jelképezik, a két láb anyagának összeelegyíthetetlen természete pedig azt példázza, hogy e két birodalom egymással nem fér össze, olthatatlan háborúság a sorsuk. Ezért óv Kecskeméti a német szövetségtől: „Ha ez igaz, hogy az vas labon kell ertenünk az Török birodalmat s-az agyagon az Nemet birodalmat, *nevessük az Romai Imperiumban-is megh maradasunkat*; Mert az Török birodalma

¹³⁸ *Károlyi Árpád*: i. m. 280, 351.

¹³⁹ *Kecskeméti A. János*: i. m. 827. (F. = Felelet.)

¹⁴⁰ Uo. 455. — Balon = Vallon.

miat el kell az Nemet birodalomnak romlania, minek előtte eljön az Ur Iesus Christus az itiletre”.¹⁴¹

Kecskeméti nézeteinek súlyos hazai előzményei vannak. Magyarai az ország sok romlásának okait számba véve, ismételten visszatér a segítség ürügyén pusztító, dúló német zsoldosok problémájára.¹⁴² A török ellen kapott idegen segítség értékéről így vélekedik: „imez segítségre jövén maga pusztit el bennünket, mely miatt az ellenség ellen fel kötöt fegyvert ellene kel, ember halallalis keketelen ki vonnunc, amaz penig az Luthereketis az Töröckel edgyüt akarya le vagni, avagy az praedan kötödic”.¹⁴³

Míg a németekkel szemben Kecskeméti egyértelműen elutasító álláspontra helyezkedik, addig a török megítélésében taktikus: egyszer ellenséget lát benne, máskor a nemzeti és protestáns egyházi érdekek támogatóját. A török és a magyarság viszonyának értékelését illetően Kecskeméti munkájában négy felfogást tudunk világosan megkülönböztetni. A továbbiakban e sokszor egymásnak is ellentmondó rétegek forrásait nyomozzuk.

1. Kecskeméti közönsége — a sárospataki polgárság — szemében, ha nem is közvetlen élmények alapján, a török naponként pusztító, család és hitszegő ellenség. Rabolva portyázik, terjeszkedése rabsággal fenyegeti az ország lakosságát. Kecskeméti ismerte a közhangulatot és prédikációiban számtalanszor panaszolja a török pusztításait. A protestáns írói gyakorlatnak megfelelően történelmi példáit a jelen török problémájával állítja párhuzamba. A török ellenség, éppen úgy kegyetlenkedik a magyarokkal, mint azt a régi pogány királyok tették.¹⁴⁴ E kérdésről szólva kifogyhatatlan a panaszokból: „Oh mi szegeny Nemzetsegünk, bezzeg sokszor probaltad ezt, hogy fiaid, leanyid az idegen Nemzetsegtől vitettek rabsagra, pogany Isteni tiszteletre. Adna az Ur Isten hogy ez utan immar ne lenne ugy dolgunk, de felelmes az allapat, mert ritka az penitentia tarto Keresztyen”.¹⁴⁵ Kecskeméti egyformán elítéli a két ellenség magatartását. Mind a török, mind a pápa serege bálványimádó és hitszegő, ezért mindkettővel szemben óvatosságra inti nemzetét.

2. Hogyan motiválja a török megítélését Kecskeméti wittenbergi eredetű világszemlélete? A korabeli magyar eseményeket Isten transzcendens világtervének részeként szemléli ő is. Kecskeméti János — mint Magyarai István — meggyőződéssel hiszi,

¹⁴¹ Uo. 172.

¹⁴² *Magyarai István*: i. m. 166–67.

¹⁴³ Uo. 162–63.

¹⁴⁴ *Kecskeméti A. János*: i. m. 24.

¹⁴⁵ Uo. 25.

hogy az ellenséges támadásoknak, az ország pusztulásának legfőbb oka a magyarság számos bűne mellett az igaz hittől való elszakadás, a katolikus bálványimádás: „az mi szegény hazánkban az balvanyozas földünket, pusztava tötte; sok Praepostsagok, Püspöksegek: Eghri praepostsag; Pecki Püspökseg s-az többi el veszték: csak az neve maradot, el veszet az valosaga, Isten az természet szerint valo ellensegeknek atta. De ez á mi kaba nemzetsegiünk nem ismeri pusztulasanak okat”.¹⁴⁶

A magyar protestáns történeti gondolkodást alapvetően meghatározó wittenbergi szemlélet a török pusztításban látta a világra bocsátott isteni büntetést, elsősorban a hamis kultusz és az evangéliumüldözés bűnéért.¹⁴⁷ A töröknek ilyen fajta megítélése ősi középkori hagyományokból táplálkozott. A török veszély, amely sok évtizeden keresztül fenyegette az egyetemes kereszténységet, rendkívül nagy hatással volt az európai és elsősorban a német közvéleményre. A török veszély történelmi értelmezése Luther fellépéséig kizárólag erkölcsi alapokon nyugodott. A középkori felfogás, mely szerint a török Isten ostora a keresztény nemzetek bűneiért, a protestantizmusban tovább élt, átférfalódott és kiegészült a reformátori eszmevilág sajátos jegyeivel. A hagyományos törökszemlélet Wittenbergben nyert Róma-ellenes értelmezést. Luther a szentírásra, a dánieli könyvek jóslataira alapozta a török apokaliptikus büntető küldetéséről vallott elképzeléseit.¹⁴⁸ A dánieli jóslatok értelmében a negyedik (értsd német-római) birodalmat gyötrő nép a török. Amikor a negyedik birodalom népei megtérnek és bűnbánatra jutnak, amikor a török mint büntető eszköz teljesítette küldetését, feleslegessé válik. Isten lesz az, aki a keresztényeket megszabadítja a pogányoktól.¹⁴⁹

Kecskeméti hasonló meggyőződéssel hiszi, hogy a török Isten büntetésének eszköze: „Isten az Hitötleneknek szolgálattya-val-is szentül tud elni az ö igaz itiletinek végben vitelere . . . most-is az Mahumet követöinek szolgálattya-val Magyar Orszagh es egyeb Nemzetsegök ellen.”¹⁵⁰ A kortárs Magyar István véleménye szerint is mindaddig eredménytelen lesz a török elleni harc, amíg az ország bűnbánatot nem tart és a bálványozásról vissza nem tér az igaz hitre.¹⁵¹

¹⁴⁶ Uo. 874.

¹⁴⁷ *Kathona Géza*: i. m. 6.

¹⁴⁸ Uo. 32–33.

¹⁴⁹ Uo. 33.

¹⁵⁰ *Kecskeméti A. János*: i. m. 16, 816.

¹⁵¹ *Magyari István*: i. m. 58–63.

3. A korabeli protestáns egyházi felfogás a pogány uralmát, a török fennhatóságot elviselhetőbbnek tartotta, mint a németek „testi-lelki” elnyomását.¹⁵² A török pozitív megítélésében közrejátszottak azok a kedvezmények, amelyeket a török valóban adott a protestáns magyaroknak. A török hitbéli semlegessége a protestantizmus létét nem fenyegette alapjaiban, a hódoltsági területeken nyugodtan terjeszthették az új hitet, míg a Habsburg-monarchia tűzzel-vassal küzdött ellene.¹⁵³ A török okozta nyomorúság tényeinek leírásán túl e kedvezmények miatt bizonyos fokú „tárgyilagosság” jellemző, Bornemisza Péterhez¹⁵⁴ hasonlóan, Kecskeméti Jánosra is: a természet szerint való ellenségnek „Isten győzödelmet es Uralkodasaban valo meg maradast ad; Mert azok az Istennek Anyaszent-egyhazat bekesegben tartyak”.¹⁵⁵ A török fennhatóság alatt élő protestánsok véleménye nem ilyen egyértelműen pozitív. A hódoltsági élet mindennapjai küzdelmesek voltak, nem egy protestáns pap menekült el e területekről a török zsarolások elől.¹⁵⁶ Kecskeméti János mindvégig keresztény fennhatóság alatt élt, közvetlen tapasztalatai a török uralomról feltehetőleg nem voltak. Annak ellenére, hogy a törököt ősi ellenségnek és Isten büntető eszközének tartotta, a hitélet gyakorlása, a protestáns egyház megmaradása szempontjából mégis hasznosnak ítélte: „Isten . . . az mikor az balvanyozo Papistakra, az természet szerint valo ellenseget meszsze földről hoza: ugy vagyon nagy karaval külső kepen szegeny hazanknak; de viszont ki beszélhetetlen hasznával lelki csendessegiünknek, es igaz tudományunknak. Igy veri ez utan-is vissza az mi szent Istenünk, az Anti-Christusnak az ő dihösseget, es meg oltalmazza az ő igaz Anyaszent-egyhazat.”¹⁵⁷

4. Kecskeméti török értékelésének negyedik szála már felül-emelkedik a szűk egyházi szempontokon: a török–magyar viszonyt az egész nemzet érdekeinek szempontjából teszi mérleg-

¹⁵² Nagy Géza: i. m. 92. — Révész Imre: Magyar református egyház-történet. Debrecen 1938. I. 141.

¹⁵³ Földváry Antal: A magyar református egyház és a török uralom. Bp. 1940. 160.

¹⁵⁴ Bornemisza Péter isten szolgájának tekintette a török császárt, akiben a reformáció terjedésének elősegítőjét látta: „Igy török császáris Istennek szolgálja, hogy ki irtsa sok országokból a papi balványozást, hirdesse az Istennek ígését az anya szent egyház között.” — Schulek Tibor: Bornemisza Péter 1535–1584. Budapest–Győr–Sopron 1939. 287. (Post. V. 444.)

¹⁵⁵ Kecskeméti A. János: i. m. 754.

¹⁵⁶ Nagy Géza: i. m. 93.

¹⁵⁷ Kecskeméti A. János: i. m. 748.

re. E kérdés politikus megítélése révén vált tolla alatt a dánieli könyvek értelmezése aktuális nemzeti érdekek tudatosítójává. Világosan látta, hogy a törökkel való jó viszony fenntartásához magyar politikai érdekek fűződnek: „Kedvez valamit az Nemet nemzetseg mi nekünk, mert lattya az természet szerint valo Pogannak engedelmesseget nemzetünkhöz: De ha á nem volna, meg hidgyed külömben fogna az Nemet nemzetseg hozzank. Igy azert Isten, az Poganyok által tartoztattya azoknak gonosz szandekokat”.¹⁵⁸ Kecskeméti felfogása a kor legjelesebb politikusainak, Bocskainak, majd Bethlennek török koncepciójával mutat rokonságot. A dánieli könyvek magyarázatait Kecskeméti Bethlen fejedelemségének ideje előtt írta. Politikai koncepciójának helyessége, a törökkel kapcsolatos álláspontjának realitása a későbbi évek eseményei során, Bethlen Gábor fejedelemsége alatt igazolódott. A *János jelenései*-re írott prédikációinak ismerete azért lenne érdekes számunkra, mert Bethlen uralkodása idején Kecskemétinek több előremutató elképzelése megvalósult: Bethlen Gábor határozottan Habsburg-ellenes politikát folytatott, s így uralkodása idején valóban teljesítette a Bocskaitól Erdélynek szánt szerepet. Fejedelemsége gátja lett a Habsburg-katolikus-főúri reakció terveinek, annak, hogy az országot teljes mértékben alávéssék a Habsburg-politika érdekeinek, amely a katolikus ellenreformációt támogatta és nem tekintette magára nézve kötelezőnek az 1606–08-i törvényeket.¹⁵⁹ Az erdélyi politika Habsburg-ellenes funkciójának teljesítése természetszerűleg vonta maga után azt a kényszerű megalkuvást, hogy ideiglenesen le kellett mondani az „ősi” török ellenség kiűzéséről és inkább a törökkel való megegyezést kellett választani. Noha e politika nem kedvezett a környező, török fennhatóság alatt élő kelet-európai népek érdekeinek, a Habsburgok önző politikája által kialakított kényszerhelyzetre az egyetlen lehetséges válasz volt.¹⁶⁰

Kecskeméti nemzeti érdekű álláspontjának hangsúlyozására érdemes felidézniünk más korabeli nézeteket. A nyugati ország-rész legnagyobb birtokosai megalkuvások, súlyos áldozatok árán is a császárral való megegyezés hívei voltak és a megoldást a török elleni háború folytatásában látták.¹⁶¹ Pázmányék és a terjeszkedő katolicizmus királyhűségük igazolását még mindig abban a XVI. századi elvben vélték megtalálni, amely szerint

¹⁵⁸ Uo. 767.

¹⁵⁹ Magyarország története. Szerk. H. Balázs Éva, Makkai László. Bp. 1962. II. 171.

¹⁶⁰ Uo. 177.

¹⁶¹ Benda Kálmán: i. m. 39.

Magyarországot a török ellen csak a Habsburg-birodalom tarthatja fenn. Mindezt annak ellenére vallották, hogy ez az elmélet a zsitvatoroki béke után hitelét veszítette.¹⁶²

Mint ahogyan a római katolikus magyarságot érdekei a Habsburg-uralkodó felé vonzották, ugyanúgy nyilvánvaló volt a protestantizmus és az erdélyi fejedelemség érdekközössége. Az önálló Erdély léte, amelyben Bocskai a nemzeti eszmék legbiztosabb garanciáját látta, a protestantizmus fennmaradásának is biztosítéka volt. A két ellenség között élő magyarság létérdeke, hogy a békés viszonyt mindkét ellenséggel megőrizze. Az előző évek harcai során a német segítség eszméje hitelét veszítette a közvélemény előtt, sőt Habsburg-terjeszkedéstől lehetett félni a magyar nemzeti érdekek rovására. A török, hanyatlása ellenére, Magyarországon volt és a keresztények kárára igyekezett területeit gyarapítani. Kecskeméti világosan látta, hogy mindkét ellenség a saját érdekeiért harcol: „Nemzetünknek egykét reszet az Török, másik reszet az Nemet biztattya: Mindenik maga hasznat keresi. Ha megh szaggathattyak valoba nemzetünket: hidgyed megh romlunk”.¹⁶³ Az erdélyi rendek nem ok nélkül figyelmeztették Báthori Gábort megválasztásakor a fejedelmi hitlevélben arra, hogy a két császár között a hazát békeeszes állapotban igyekezzék megtartani.¹⁶⁴ Kecskeméti is félti nemzetét, nehogy a törökkel kötött békét felbontsa. Vitába száll azokkal, akik a háború folytatását szeretnék. Nem tartja megalapozottnak azt az álláspontot, hogy a magyarság elegendő magában a pogány ellenség legyőzésére, de azt sem ítéli reálisnak, hogy a török elleni harcban a szomszéd népekre vagy a németekre támaszkodják. Nem ért egyet azokkal, „á kik most-is ekkeppen beszellenek. No bontsuk fel az frigyöt, eleg nepünk vagyon, az szomzed nemzetsegek-is mellettünk lesznek, Fejedelmünknek-is eleg nepe vagyon: Mert ugyan-is hiszem azert kötöttük ujannan az Nemet nemzethöz magunkat: azert valasztottunk ujonnan abbol magunknak Kiralyt: hogy erősbek lehessünk, es az Pogany ellensegen martalekot vehessünk. Hallad, vagyon peldad, ne meny meszsze. Eugenius Papa ösztökeleleseböl, Laszlo Kiraly fel bonta az Amurathes Török Csaszarral az frigyöt: mint jara Varnanal, megh írja Bonfinius: Hat tarts ahoz magadat. Meg vér Isten, ha hittel kötöt frigyödet meg szegöd, akar ki legy”.¹⁶⁵

¹⁶² *Makkai László*: i. m. 346.

¹⁶³ *Kecskeméti A. János*: i. m. 591.

¹⁶⁴ *Nagy Géza*: i. m. 8.

¹⁶⁵ *Kecskeméti A. János*: i. m. 791.

Kecskeméti a bajokból való kiutat nemzete számára „*az egység*” megteremtésében látta. A belső erők összefogása, az egyetértés az ország létérdeke a két ellenség között,¹⁶⁶ hiszen köztudott — írja Kecskeméti —, hogy az egység a kicsiny dolgokat is naggyá teszi, a viszálykodás azonban a nagyokat is elrontja: „*felő bizonyára, tulydon nemzetsegünk közöt valo tisztesség kevanas, iregyseg, gyűlölseg miat, valami romlas ne essek hazankban. Annak-okaert szükseg Isten elöt esedöznünk, hogy ü felsege tegye eggyessöкке az gondviselőket Orszagunkban, hogy meg maradasunk lehessen . . . Kövessük hát az szept concordiat, eggyesseget, hogy legyen meg maradasunk. Melyről vayha akar csak most gondolkodnanak azok, á kikre Isten Orszagunknak gondgya viseleset bizta*”.¹⁶⁷ Magyarországon irigység, gyűlölet uralkodik a tulajdon nemzetbeliek iránt, az urak, fejedelmek egymással versengenek a különféle tisztségekért:¹⁶⁸ „*Es szemeinkel lattyük, hogy ahol valami jo rend tartas nincsen, ott minden zürzavar vissza vonas vagyon: s-igy vagyon most szegeny hazanknak dolga; akkiben valameni Ur vagyon, valameni Nemesrend vagyon, kiki első akar mindeneken lenni . . . Könyü pedig azok ellen mindenkor hadakozni es azokat megh gyözni, akkik közöt eggyeseg nincsen*”.¹⁶⁹ Károlyi Gáspár Két könyvében is megtaláljuk e sallustiusi szállóige megfelelőjét: az ország megvételére nincs jobb alkalmja az ellenségnek, mint mikor a „*fő fő népek*” egymással viszálykodnak.¹⁷⁰

A történelmi és a bibliai példák egyaránt azt bizonyítják, hogy a mértéktelen tisztességkivánás, uralkodni vágyás, belső egyenetlenség erős birodalmakat is romlásba vitt, hogyné fenyegetné hát pusztulással Magyarországot. „*Bizony á mi coronantkat-is ez veszte*”¹⁷¹ — állapítja meg Kecskeméti — „*mert az mi nemzetünk egymasra valo iregysegből, tulydon nemzetseghet megh utalvan, az Coronat másnak ada*”.¹⁷² A korona német király kezében nem megnyugtató megoldás, csak az ország pusztulásának, süllyedésének jelképe. E romlás pedig mindenekelőtt a főrendek adáz vetélkedésének a következménye.

Mi a magyarság teendője ebben a helyzetben? Kecskeméti Dániel bibliai történetében ismeri fel a megoldást a két hasonló

¹⁶⁶ Uo. 591.

¹⁶⁷ Uo. 590 — 91.

¹⁶⁸ Uo. 825.

¹⁶⁹ Uo. 415 — 16.

¹⁷⁰ Károlyi Gáspár: Két könyv. Bp. 1931. 17. (Magyar irodalmi ritkaságok 5.)

¹⁷¹ Kecskeméti A. János: i. m. 825.

¹⁷² Uo. 428.

történelmi helyzet rokonítása közben. *Dániel könyvé*-nek sikerült adaptációjában Kecskeméti eredeti munkáját kell látnunk. Dániel, aki hitét és az isteni törvényeket az idegen uralkodók alattvalójaként mindvégig megtartja, a legfantasztikusabb próbákat is kiállja, erkölcsi fölényével mégis kivívja ellenségeinek elismerését és jóindulatát. Dánielt viszontagságos élete során az isteni törvények megtartása védte meg. Kecskeméti felfedte a két ellenség között sínylődő protestáns magyarság történelmileg és társadalmilag perspektívátlan helyzetének és Dániel bibliai sorsának hasonló vonásait. Kecskeméti a nemzeti lét reménytelen voltából a vallás perspektívájába menekülve, a Dánielt is megóvó hitet és az erkölcsi törvények megtartásával járó isteni jutalmat kínálta. *Dániel könyvé*-nek irracionális jóslata szerint a „hívek” végül is elégtételt nyernek. Kecskeméti korában éppúgy, mint a dánieli könyvek keletkezésének idejében, a jutalmazás reményének elültetése a társadalom szabályozott életét biztosíthatta. Szerzőnk jól látta, hogy a nemzet megmaradása és az erkölcsi élet tisztasága szorosan összefügg egymással. Könyvének olvasása során fedezhetünk fel hibákat, tévedéseket, akár szemléletében, akár történelmi adatainak pontosságában, de azt látnunk kell, hogy a nemzet jövőjének és erkölcsi tisztaságának összetartozását mindvégig következetesen, szinte Berzsenyi hevével védte.¹⁷³ Így képes a XVII. század elején az emberi megmaradás racionális törekvéseit egy irracionális hit elősegíteni.

Kecskeméti társadalomszemlélete

A fejedelmekről

Kecskeméti munkájában nem találjuk meg e szó részletes értelmezését, de a szövegösszefüggések alapján Kecskeméti fejedelemfogalmát Bornemisza értelmezésével azonosíthatjuk: „A fejedelmi tisztén pedig sok rönDET értünk. Minden előttünk járókat: mint császár, király, herceg, gróf, marsalk, tanács, bíró, polgármester, kapitány, hadnagy, udvarbíró, porkoláb, ispán, szülék, gazdák”.¹⁷⁴

Kecskeméti szerint a melanchthoni történelembölcselet egyik históriaformáló tényezője, az egyház nem tudja teljesíteni hiva-

¹⁷³ Uo. 891.

¹⁷⁴ *Schulek Tibor*: i. m. 239. Post. V. 404.

tását a korabeli Magyarországon. A bajok orvoslása érdekében a protestantizmus a *pura doctrina* fenntartására törekszik az egyre jobban terjedő pápás egyház ellenében. Kecskeméti meggyőződése, hogy Isten következetesen működő világrendjében a tízparancsolaton alapuló igazságszolgáltatás a reformált egyház végső győzelmét biztosítja.

A másik történelemformáló tényező értékelése során Kecskeméti választ keres arra a kérdésre, hogy *eleget tesznek-e Magyarországon az imperium-hordozó fejedelmek isteni küldetésüknek*, avagy gonoszságuk miatt alkalmatlanok a „dominium rerum corporalium” szabályozására és a „defensio communis societatis” biztosítására? Támogatják-e az egyházat feladata teljesítésében?¹⁷⁵ Kecskeméti tagadó választ ad. Azt kell látnia, hogy kora fejedelmei tunyák, restek, a világi gyönyörűségeknek adták magukat, nem oltalmazzák hazájukat, hitüket, csak a maguk tisztességét, hasznát keresik, nyúzzák a szegény községet, vagy az eklézsiát fosztogatják.¹⁷⁶ Magyarai István szerint az ország romlásának egyik oka „az egyházi marhanak ragadozása”,¹⁷⁷ valamint a „felettébb való sarcoltatás”.¹⁷⁸ Megtaláljuk e gondolatokat néhány évtizeddel korábban Károlyi Gáspárnál is.¹⁷⁹ Székshárosi Horvát András is eredménytelenül keresi kora jó fejedelmeit, mert azok „fejenként kegyetlenné lőnek, És hivataljokban egy lépést sem tesznek”, nem oltalmat ők az igazságnak és nem rontói minden hamisságnak.¹⁸⁰

Az imperium tisztségviselőivel, a fejedelmekkel két szempontból foglalkozik Kecskeméti. Egyfelől *megrajzolja az ideális fejedelem képét*, összegezve kötelességeit Isten és a köznép iránt, másfelől *tisztázza az alattvalók kötelességeit fejedelmük iránt*. A valláserkölcsei felfogás jegyében meghatározott fejedelmi és polgári élet normáit a korabeli Magyarországon nem tartják meg, ezért húzódik végig Kecskeméti egész prédikációs kötetén az ideál és a vétkekkel teli valóság ellentmondásossága. Kecskeméti, protestáns prédikátor társaihoz hasonlóan, mértékletes, takarékos életideált állít hallgatósága elé, elutasít mindenfajta fényűzést és pazarlást, fáradhatatlanul feddve a jellegzetesen

¹⁷⁵ *Kathona Géza*: i. m. 14.

¹⁷⁶ *Kecskeméti A. János*: i. m. 801.

¹⁷⁷ *Magyarai István*: i. m. 119.

¹⁷⁸ *Uo.* 123, 124.

¹⁷⁹ *Károlyi Gáspár*: i. m. 65–66.

¹⁸⁰ Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból. Tankönyvkiadó, Bp. 1963. (A továbbiakban: Szöveggyűjtemény.) I. 256–63.

feudális vétkeket és ezzel lényegében - korántsem tudatosan - a kapitalista fejlődést, a polgári tökefelhalmozás érdekeit szolgálta.

Nabukodonozor babiloni király bibliai története alapján összegezi prédikátorunk: hogyan kell királyként szolgálni Istent. Egyrészt a király mint ember köteles keresztényi módon élni, másrészt fegyvert kell viselnie a jók oltalmazására és a gonoszok büntetésére, törvényeket kell hoznia, amelyekkel Isten tisztességét oltalmazza és az istenkáromlókat megbünteti. A gondviselőktől, a világi hatalom képviselőitől minden renden ugyanazt követeli. De azok igen vétkesek, az ideáltól igen messze maradnak, „mert az szegenyöket gyakorta meg rongallyak, s-az nyakasoknak szabadságot adnak az vetökre”.¹⁸¹ A régente fehér ruhát viselő papokat és királyokat állítja példaképként az uralkodók elé. A fehér ruha tisztaságukat jelképezte: „Hát az Papok, fejedelmek tiszta életüvek es tudományuvak legyenek; Mert tükörök ük, es Istennek fellyeb valo szám ado szolgálai”.¹⁸² Magyarai hasonlóan vélekedik, az utolsó veszedelemhez közelítő haza lakóit intve jobbulásra, főképpen a fejedelmeket, urakat, nemeseket és főfő népeket szólítja fel vétkeik elhagyására, mert „tükörök ük”, az ő példájukhoz igazodik a köznép.¹⁸³ A fejedelemség Isten szerzése — írja Szkhárosi Horvát András — ezért kell bölcsnek, kegyelmesnek, tökéletesnek és igazságosnak lennie a fejedelmeknek, küzdve a hamisság ellen a „jó egyesség” megtartása érdekében. Isten a fejedelmekre bízta a világot „Hogy mindkét táblára viseljének gondot”.¹⁸⁴

Nabukodonozor egyik álmában hatalmas, égig érő, gyümölcs-csel teli fát látott. Dániel álomfejtése szerint ez Nabukodonozor királyt jelképezte. E bibliai hely kitűnő lehetőséget adott a fejedelmi normák összegezésére. A reformátori közkinccsé vált történetek egyikének felhasználásáról van szó ezúttal is, amit Kecskeméti egyénien motivál, feddéseken túlmenően, követendő példát is kínálva az ország vezetői számára.¹⁸⁵ Hét pontban foglalja össze azt, hogy milyennek kell lennie a fejedelmeknek: 1. Minden alattvalónak szabad útja legyen a fejedelmekhez, tisztségviselőkhöz. 2. Szükséges, hogy autoritásuk, méltóságuk legyen alattvalóik engedelmisségének biztosítására. 3. Gazdagok legyenek a fejedelmek, de nem prédából, a községtől elvont jó-

¹⁸¹ *Kecskeméti A. János*: i. m. 268.

¹⁸² Uo. 726.

¹⁸³ *Magyarai István*: i. m. 145.

¹⁸⁴ *Szöveggyűjtemény*. I. 257.

¹⁸⁵ *Kecskeméti A. János*: i. m. 302—04.

szágból, hanem a maguk igaz jövedelméből. 4. A fejedelmeknek elédelt kell adniuk mindenkinek, illetőleg meg kell engedniük, hogy minden rendű alattvalójuk igaz kézi munkával, keresztényi módon élhessen. 5. A fejedelem kötelessége, hogy a községet oltalmazza. 6. Tudatosítja Kecskeméti, hogy a főrendek szűkölködnének az együgyű község nélkül, mivel azokból nem kicsiny hasznot vesznek. 7. Végül -- véleménye szerint -- illik a fejedelmekhez, hogy segítsék a szűkölközőket, akik kezük munkájából nem tudnak megélni. Mindezekon túl a prédikációs kötet egyéb, a fejedelmi tulajdonságokat tárgyaló részeivel tesszük teljessé Kecskeméti ideális fejedelemképét. Szerinte a jó fejedelem igazmondó,¹⁸⁶ békességben tartja alattvalóit,¹⁸⁷ kívánatos, hogy udvarában rend, jó mód legyen, mert semmi nem veszedelmesebb annál, mint amikor mindenki egyaránt parancsol és senki senkinek nem engedelmes.¹⁸⁸ Minden fejedelemnek, úrnak kötelessége Istent dicélni és a káromlást tilalmazni.¹⁸⁹ A jó fejedelem nem kegyetlenkedik az egyszerű községgel, mert elég megnyírnia juhait, nem kell megnyúznia -- int Kecskeméti a Tiberius császárnak tulajdonított emberséges mondással. „De lassan fogadgyak ezt most az fejedelmek”.¹⁹⁰ Uralkodói eszménye a mértékletesség: amennyire károsnak tart egy törvénytelenül kegyetlen uralkodót, annyira veszélyesnek ítéli a túlzott engedékenységet.¹⁹¹ A fejedelmektől elvárja, hogy országuknak, tartományuknak, városuknak, falvaiknak, azaz alattvalóiknak erősségei legyenek, védelmezzék azokat, „kövessék az eszes tanácsokat, es semmit vakmero keppen ne cselekedgyenek, kivel mind magoknak, s-mind pedig az ő alattok valoknak arthatnanak.”¹⁹² Károlyi Gáspárnál ugyancsak megtaláljuk Nabukodonozor álomlátásának hasonló célú felhasználását;¹⁹³ Magyarai István könyvében is kirajzolódnak a Kecskeméti fejedelmi ideáljával rokon elképzelések.

A wittenbergi történelemszemlélet mércéje alapján értékelő Kecskeméti a magyar valóságot látva ekképpen szeretné annak megváltoztatását: „Oh boldog gondviseles; beszeg szükséges volna most-is az mi Országunkban mikor fejedelmünk ekkeppen

¹⁸⁶ Uo. 200.

¹⁸⁷ Uo. 279.

¹⁸⁸ Uo. 25.

¹⁸⁹ Uo. 266.

¹⁹⁰ Uo. 606.

¹⁹¹ Uo. 134.

¹⁹² Uo. 562.

¹⁹³ *Károlyi Gáspár*: i. m. 63.

cselekednek; Hogy Danielt az az jámbor, Istenfelő igaz kereszt-
tyen, értékes es nemzetes Urat gondviselőt allatna maga utan,
akki az sok telhetetlen magoknak kaparo tiszt viselőktül minden
rendbe szamoto venne, es az Orszagnak sok szep jövedelmet
kiraly tarhazaban gyüytene ezert; hogy az mikor az szükseg
kevanna, ellenség ellen fel ültettetöt hadanak abbol fizetne.
Igy lenne az bekeseg allando; ily lenne kiralyunk gazdag es
gyözedelmes; ily lenne az-is, hogy az szegeny jobbagy nem
szablyat puskat, hanem csepet kapat forgatna: Mert ü az mivel
tartoznek meg adna munkalkodvan; Ha nyuzas fosztas nem
volna pedig rayta, mind fejedelmet s-mind annak vitezit elégö-
dendö keppen taplalna. De uram Isten jay az mi szegeny nem-
zetünknek. Nincs ü neki sem Dariussa sem Daniele; mindenek
füre labra vannak: Az szegenysegh nyomorgattatik Magyar
Orszagban inkab, hogy sem mint Aegyptusban avagy Babylonia-
ban: Kik miat? Siralomra melto: Nem Poganyok vagy valami
idegönök; hanem maga saját nemzetehöl allo földes urai, es
azok utan hazudozo szolgak es vitezlö rend Nev viselő emberek
altal.”¹⁹⁴

Kecskeméti a hadsereg tartását a király törvényes jövedelméből, központi pénzből szeretné megoldani. Ahogyan erről a nagy kérdésről beszél, szinte Mátyás idejét kívánja vissza, s jelzi Zrínyi koncepciójának közelségét. Úgy gondolja, hogy a jobbagy kötelessége nem a katonáskodás, hanem a javak termelése. Ha a dolgok ennek megfelelően rendeződnének, Magyarország királya gazdag és győzedelmes lehetne. Ez azonban csak jámbor óhaj. A valóság az, hogy az országnak nincsen Dániele, jámbor, keresztény, gondviselő ura, aki e jogosan óhajtott fejedelmi ideált megtestesítené. Nincsen Magyarországon olyan királyi helytartó vagy erdélyi fejedelem, aki tisztének eleget tudna tenni. Bocskai halála után sem Rákóczi Zsigmond, sem Báthori Gábor nem képes valóra váltani a fenti jogos óhaj. Nincs az országnak Dariusa, jó koronázott királya sem, aki a község mértéktelen megterhelése nélkül az ország ellenségeivel szemben győzedelmes lehetne. A köznép, a jobbagyság sanyargatását a király eltűri, sőt az 1608. évi országgyűlés egyik törvénye alapján a jobbagyokat teljesen kiszolgáltatatta uraiknak: a jobbagyok és földesuraik közötti viták megoldását a megyék hatáskörébe utalta. Az ideális fejedelem és a centralizált államvezetés óhajta végigvonul Kecskeméti prédikációs kötetén. Felfogását, vágyait és elképzeléseit mintegy a Bethlen által megvalósított központosító, anyagi

¹⁹⁴ *Kecskeméti A. János*: i. m. 417–18.

tartalékokkal rendelkező állam ideológiai előkészítésének tekint-
hetjük. Kecskeméti megsejtette a kor és a körülmények kívánta
ideális megoldást.

Az alattvalók kötelességei kétoldalúak az ismert bibliai textus
alapján: „adjátok meg azért a mi a császáré a császárnak; és
ami az Istené, az Istennek.”¹⁹⁵ Az embernek Isten iránti köteles-
ségeit három tételben foglalja össze Kecskeméti: az evangélium
szerinti igaz tudomány ismerete, igaz hit és penitenciatartás.
A község elsősorban becsülettel tartozik fejedelmének. A feje-
delem Istentől adott személy, akiért imádkozni kötelesek.
Végül, de nem utolsósorban engedelmesség kívánatik. Károlyi
Gáspár keményen szidalmazza a fejedelmek vétkeit,¹⁹⁶ mind-
amellett szükségesnek tartja kijelenteni, hogy nem szidalmazza
a fejedelemséget mint Isten rendelését, csupán a vétket és bűnt
szidalmazza a fejedelmekben és bűnbánatra int, hogy Isten
haragját megszendesítse. „Mert tudom — írja — szent Pálnak
és szent Péternek tanításából, hogy fejedelemségnek tisztességgel
és engedelmisséggel tartozom, nemcsak az jóknak, hanem az
gonoszoknak is.”¹⁹⁷ Kecskeméti véleménye e kérdésben ellent-
mondásos. Az engedelmisség hirdetésével párhuzamosan az
ellenállás halk hangját is meg kell hallanunk ezirányú vélekedé-
sében. Elfogadja, hogy az alattvaló a fejedelemség iránt engedel-
mességgel tartozik, mivel e tiszt Istentől ered, és a birodalmakat
nem a vak szerencse hordozza. Emellett azonban úgy látja,
hogy az isteni törvényeket megszegő gonosz fejedelem nem szol-
gálja a közönséges emberi társaság javát, nem javall tehát feltét-
len engedelmisséget.¹⁹⁸ A köz és embertársai érdekével össze nem
egyeztethető fejedelmi parancs esetén az engedelmisség megtaga-
dását hirdeti: „inkab kell igyeköznünk felebaratunknak meg-
maradasára, hogy nem mint Úrainknak, Fejedelminknek kegyöt-
len parancsolattyanak vegben vitelere.”¹⁹⁹ Az ellenreformáció
terjeszkedése ellen védekező protestantizmus hangja is meg-
szólal Kecskeméti munkájában; erőszakos hittérítés esetében
jogosnak tartja a fejedelmeknek való ellentmondást. Egyházi
kérdésekben nem ismer el világi tekintélyeket, ha egyházát
veszélyben látja, elveti a könyvében oly sokat hangoztatott
túrést és belenyugvást.

¹⁹⁵ Máté 22 : 21.

¹⁹⁶ *Károlyi Gáspár* : i. m. 63.

¹⁹⁷ Uo. 62.

¹⁹⁸ *Kecskeméti A. János* : i. m. 605.

¹⁹⁹ Uo. 137.

Szabad-e adót fizetni a fejedelmeknek vagy sem? — teszi fel az újabb kérdést Kecskeméti. Válasza helyeslő: szabad adót fizetni, sőt kívánatos. Az adófizetést Isten parancsolta, ezért a fejedelem méltán kívánja azt a községtől. Igazolásul újra elhangzik a mottóként emlegetett bibliai textus. Kecskeméti tisztázza azt is, hogy mire szolgál az adózásból befolyt jövedelem. Eszköz az az imperium-hordozó fejedelmeknek, uraknak köteleiségeik teljesítéséhez: a békesség megtartásához, a jók oltalmazásához és a gonoszok büntetéséhez. Ezért nem szabad a község adóját a maguk hasznára, tobzódó kívánságaik kielégítésére, kocka- vagy kártyajátékokra fordítaniuk. A túlzott adózást azonban Kecskeméti egyenesen veszélyesnek tartja: „ebből az kösseg part-ütest veszen maganak. Az mint lön az Hispaniai Kiraly ellen az Belgaknak dolgok. Es lön az Magyar nemzetnek az satzczoltatas miat, á nemes [értsd: német] nemzetseg ellen ez elöt valo üdökben, s-most-is el unnya nemzetünk az ö raytunk valo regnalasat.”²⁰⁰ Mind a község, mind a fejedelmek érdeke azt kívánja, hogy kedvezzenek alattvalóik kiesiny gazdagságának, „mert valameddig az kösseg gazdag, gazdag az fejedelem-is, de az szüköködö kösseggel egyyüt ök-is lesznek szegenyekke.”²⁰¹ Ha összevetjük Kecskeméti álláspontját Bornemisza véleményével, nagyobb hangsúlyt kaphat a pataki pap demokratikus magatartása. Bornemisza a következőket vallja a fejedelmeknek fizetett adóról: „Szolgálj neki és add meg adókat az mivel tartozol, ha szintén méltatlan kérnekis rajtad, ha fölötöb valö szolgálatl terhelne is. Ó adjon okot az ő hamisságáról, de te esmerd meg, hogy Isten büneidért vetett téged gonoszul ur alá.”²⁰²

Kecskeméti jogosnak érzi a feudalizmus hierarchikus rendjét, a fejedelemséget, a köz érdekében felhasznált, mértékletes adó-

²⁰⁰ Uo. 802.

²⁰¹ Uo. 803.

²⁰² *Schulek Tibor*: i. m. 239. Post. V. 389. Előfordultak olyan esetek, hogy a földesúr többletjövedelemre törekedve, birtokain vámot szedett, más esetben az adószedést a falusi bírásokra bízta. Éppen a Zemplén megyei földesurakról olvashatjuk, hogy jobbágyaik pénzére törekedve a súlyos testi erőszak alkalmazásától sem riadtak vissza. Vö. Magyarország története. Bp. 1962. II. 84. — A harmincadfizetésekkel kapcsolatos harc a kamara és a harmincadhivatalok, valamint a kereskedelembe bekapcsolódó nemesség között az egész korszakban folyt, mivel nemesi kiváltságait nem tudták e téren elismertetni és pénzkeresést szolgáló áruik nemesi kiváltságaira való tekintet nélkül a rendes állami vámok alá estek. Magánhasználatra szánt áruszállításaik adómentessége azonban számos esetben lehetővé tette számukra a harmincadfizetési kötelezettség kijátszását, s ez a kereskedő jobbágyokkal és a városi polgárokkal szemben lényegesen nagyobb jövedelmet biztosított számukra. Vö. *Szekfü Gyula*: Magyar történet. A tizenhetedik század. Bp. 1930. 158.

szedést. Az adóbehajtást végző adószedőket, vámosokat, harmincadosokat közismert visszaéléseik miatt — a korabeli közvéleménnyel megegyezően — ő is elítéli és mint az iskolai tanulás végén választott foglalkozást, egyenesen károsnak tartja.

Kecskeméti véleménye a fejedelmekkel szembeni ellenállás lehetőségeiről ekképpen összegezhető: nem hirdet engedelmességet erőszakos térítés, az isteni törvényeket és az embertársak érdekeit sértő parancsok, valamint túlzott adóztatás esetén. Így felfogásában békésen megférnek az ellenállás különféle lehetőségei a hagyományos engedelmesség hirdetésével. E következtetések ellenére is úgy gondoljuk, hogy Kecskeméti prédikációs kötete azon irodalmi alkotások sorába tartozik, amelyekben a teológiai külsőségek mellett helyet kérnek maguknak a kor progresszív gondolatai is.²⁰³ Kecskeméti pozitív értékelését hangsúlyozhatjuk akkor is, ha egy pillantást vetünk a problémakör protestáns európai felfogására. Míg Luther a fejedelmek iránti engedelmességet hirdető bibliai textus alapján állva, szembefordult a népmozgalommal és a keresztyén szabadságot csak lelki értelemben fogadta el, addig Zwingli és nyomában Münzerék az isteni paranccsal ellenkező esetekben nem vetették magukat alá a világi hatóságoknak.²⁰⁴

Az angol puritánok nem érezték magukat az őket üldöző uralkodók alattvalóinak, annak ellenére, hogy a monarchia elvi jogosultságát bibliai megkötésekkel elfogadták.²⁰⁵ Kecskeméti más történelmi helyzetben, a XVII. század eleji Magyarországon, a királyi hatalomra támaszkodó erőszakos katolicizmus fejedelmi képviselőivel szemben hirdet bizonyos esetekben ellenállást.

Jobbágykérdés

Kecskeméti prédikációs kötetében lendületes részek azok, ahol a jobbágyság elleni visszaélésekről nyilvánítja véleményét. Néhány lapon hiteles helyzetképet kapunk a XVII. század elején élő jobbágyság kiszolgáltatottságáról, a földesurak és tisztartók igazságtalan visszaéléseiről, a fokozódó robotterhekről: „Naponkent az földes Uraknak, az szegeny jobbagy szant, kapal,

²⁰³ Turóczy-Trostler József: Szcenzi Molnár Albert Heidelbergben. (Magyar irodalom — Világirodalom. Bp. 1961. I. 114.)

²⁰⁴ Nemeskürty István: Bornemisza Péter az ember és az író. Bp. 1959. 208.

²⁰⁵ Bán Imre: Apáczai Csere János. Bp. 1958. 332.

rabotalkodik. Ha az földes Uraknak gyermekek születetik; az szegeny emberből tesznek pompas keresztsegnek lakodalmat; Ha megh hazasulnak, azok viszik haza felesegöket, azok veres veriteke utan csinálnak Isten boszusagara valo tekozlo menyeközöt: Ha megh hálnak-is, tort azokebol keszitenek; Ugy annyera, hogy felette helyes ü felölök mind ket reszről amaz mondas . . . az Urak lakodalma, szegeny jobbagy siralma. Nem elegösnek azzal-is meg, hanem gabonajoknak es boroknak kilentzedet veszik, tizedet az Kiralyra bizzak. Ha Ország gondgyat forgatnak, az szegeny ember erszenye bünös: Ha ellensegh ellen hadban kell menni, az szegeny jobbagy lova, szekere es eles háza viszi azt vegben: De mind akki ennel gyalazatosabb es siralmasabb, az szegeny kössegnek kell kapu utan avagy ha az szükseg kevannya, mindennek szömelye szerint az ellenseg ellen felülni . . . ki ki szabad szakalra el: Nem gondolvan azzal hogy Isten szamot veszön az egymason valo törventelensegert: Ez az oka, hogy az ellenseg martalekot vöt s-veszen nemzetünken; ez az oka hogy erős varainkat el foglalta.” A jobbágyok helyzetének leírása után Kecskeméti számonkérő hangon fordul az urak felé: „Hol olvastatok az szent irásban Magyar Urak es azok s-fejedelmünk utan levő tisztviselök, hogy ugy kellene, az mint jelentem, nemzetötökböl allo jobbagyitokkal bannotok? Hol olvastatok Országunk Decretóban; hogy mind azokat cselekdögye jobbagyotok, s-meg-is minden nap tinektök szancson kapallyon, es egyeb szakmansagot mivellyön mint az oktan allat; azonközbe pedig ti csak haja hujával ellyetök. Annak-okajert atyamfiai Magyarok vegyetök eszötökben magatokat minden rendben . . .”²⁰⁶ Majd így folytatja Kecskeméti a tények számba vételét: „Az hamis fertelmes *tisztartok*, az jobbagyot örömet meg birsagollyak az paraznasagert, lopasert &c. ö magok pedig torkik ünnek minden vetkekben.”²⁰⁷ Bornemisza Péter hasonló véleményen van: „Az ispánok ugy igazgatják az népet, mint az igába való barmokat.”²⁰⁸ A kegyetlen, a szegény jobbagyokat nyomorgató nemes ember méltó büntetésének leírását Heltai Gáspár közismert *Száz fabulájában* olvashatjuk.²⁰⁹ Szkhárosi Horvát András is több ízben szemére veti az ország urainak a föld népének nyomorúságát. A fősvénységet okolja a sok hamis törvényért, harmincadért, dézsmáért, borfoglalásért, hamis

²⁰⁶ *Kecskeméti A. János*: i. m. 418–19.

²⁰⁷ Uo. 455–56.

²⁰⁸ Fol. P. CCCXXIV. Idézi *Nemeskürty István*: i. m. 208.

²⁰⁹ Szöveggyűjtemény. I. 409.

vámért és bírságokért.²¹⁰ Sok méltatlanság esik a föld népén, uzsoraság, kalmárság, csalárdság, „Egyiptomnak rabságában esik Magyarország.”²¹¹ A romlások okai elsősorban a fejedelmek, akik kíméletlenül hatalmaskodnak a föld népén. A közel kortárs Magyar István úgy vélekedik, hogy a község földesurához, fejedelméhez akkor lesz csak jóakarattal, ha az urak és fejedelmek igazságot szolgáltatnak és oltalmazzák alattvalóikat. Ha a községet túlságosan megterhelik, akkor nyilvánvalóan fel kell bomlania a békességnek és az erőszakkal szerzett ragadmányoknak más kézre kell kerülnie.²¹²

Tovább folytathatnánk a hasonló példák felsorakoztatását, de ennyi is elegendő ama véleményünk bizonyítására, hogy Kecskeméti a parasztkérdésben, a szegények elnyomása elleni tiltakozásban a legjobb XVI. századi örökség továbbadója és e téren a puritánusok előfutára.

A jobbágykérdés más szemszögből való megítélése Kecskeméti könyvének egy újabb problémaköréhez vezet bennünket. Az ószövetségi királyok a fő-fő emberek fiait jelölték ki *a tudományok művelésére*. A Nabukodonozor király minden bölcse között leg-tudósabb Dániel is nemes nemzetségből származott. Amikor Kecskeméti saját hazájában vette számba a műveltek körét, azt kellett tapasztalnia, hogy a főemberek tudatlanok, kerülnek az iskolákat, csak a szegény emberek fiait művelik a tudományokat: „De most nem kel ez az Urak gyermekinek, hanem az táskás Mendicans inasokra szorult az szep Deaki tudomány. Nem csuda haat hogy enni sok zenebona vagyon; mert nagyob reszre az fő-fő emberek tudatlanok, Deaksag nélkül valok, más szegeny ember, tudos fia, szajaval elnek, még csak Orszagunk törvenye dolgaban-is az mely nem kitsin kissebsegh, hogy *az Urnak jobádgya fia utan süveg vetve kell supplicálni*: de Istennek melto büntetese: Mert magok-is nem tanultak, es gyermeköket sem tanittattyak: Melto haat s-illendő hogy elsök leven, az utolsoknak szolgallyanak.”²¹³

A tudomány fanatikus megbecsülése Kecskeméti kötetének egyik legnagyobb értéke.²¹⁴ Akár vallásos, akár egyetemes történelmi, vagy közvetlen nemzeti kérdésekről legyen is szó, prédikátorként is keresi a racionalitás érveit. Ennek szolgálatába

²¹⁰ Uo. 263.

²¹¹ Uo. 270.

²¹² *Magyar István*: i. m. 125–26, 230–31.

²¹³ *Kecskeméti A. János*: i. m. 29.

²¹⁴ Uo. 65, 120 és 337–38.

állítja a tudományt, elsősorban természetesen a történelem tanulságait.

A tisztességes tudomány fundamentuma Kecskeméti felfogása szerint „nem az természetnek folyasabol, hanem Istentül” van. A világi bölcsességet végesnek ítélve²¹⁵ a teológiát tartja a legfőbb és egyetlen művelésre méltó, tisztességes tudománynak. Minden más tudományág létjogát az dönti el, hogy mennyiben szolgálja „isten titkos dolgainak” megismerését. A XVII. századi tudományos kutatás, a kor legnagyobb tudósai — Kepler, Galilei, Newton — sem tudták még függetleníteni magukat a vallásos világréptől. Megteremtették ugyan az újabbkori természettudomány alapjait, de meggyőződéssel hitték, hogy a világot Isten teremtette, és amikor a „világ szépségeit” igyekeztek megismerni, számukra ez az Isten csodálatos alkotásaiban való gyönyörködést jelentette.²¹⁶

A műveltség megszerzésének feltétele a kellő számú és megfelelő színvonalú *iskola* léte Magyarországon. Kecskeméti az iskolai oktatásban részt vevő kortárs szemével tette mérlegre a XVII. század eleji magyarországi iskolák problémáit. Több évig tanított a sárospataki iskolában és így a korabeli iskolai állapotok még lelkésziségének ideje alatt is foglalkoztatták. Értékelésének alapjául a sárospataki kollégium korabeli állapota szolgált, s így észrevételei kiegészíthetik a kor iskolai, művelődési és tudományos színvonaláról kialakított elképzeléseinket.

A bibliai és történelmi példák bizonyossága szerint elsősorban a királyoknak és fejedelmeknek feladata az iskolákról gondoskodni.²¹⁷ E kötelességükről azonban igen elfeledkeztek a korabeli magyar urak: közömbösségüknek, nemtörődömségüknek tudható be, hogy mind az iskolai ifjúság, mind a tudós, bölcs tanítók egyre kevesebben vannak az országban.²¹⁸

Kecskeméti az ifjúság nevelői számára magas mércét állít, s feddi a kortársak igénytelenségét, mikor azt tapasztalja, hogy „tudatlan praeceptorokra bízzak az Scholákat”, és elegendőnek ítélik, ha a „mester” énekelni, levelet írni és magyarázni tud csupán.²¹⁹ A deáki ifjúságnak szorgalmas tanulás a tiszte,²²⁰ s a tanulásra szánt idő megbecsülését és kihasználását hangsúlyozva fáradhatatlanul feddi azokat, akik az iskola padjaiban

²¹⁵ Uo. 368—69.

²¹⁶ *Werner Heisenberg*: A mai fizika világrépe. Bp. 1958. 10, 47.

²¹⁷ *Kecskeméti A. János*: i. m. 28.

²¹⁸ Uo. 34.

²¹⁹ Uo. 28.

²²⁰ Uo. 29.

vénülnek meg.²²¹ Az iskolai oktatásban fontosnak ítéli Kecskeméti a nyelvek tanulását, mivel Isten a görög és zsidó nyelv által jelentette ki akaratát. E téren is hiányosságokat tapasztal mind a tanítók, mind a tanulók ismereteiben.²²²

A tanulás eredménye nem lehet más Kecskeméti szerint, mint az egyház vagy a politia szolgálata. Értérendszerében az egyházi szolgálat foglalja el az első helyet és csak ezután következhet a világi hivatalok megbecsülése.²²³ Az iskolák szerepét Kecskeméti elsősorban vallási és nem a nemzeti felemelkedés szempontjából értékelte. E tekintetben a protestantizmus kezdetleges polgári igényei már megszólalnak munkájában, de ezek még elég távol állanak Apáczai világi, érett polgári igényeitől.

A prédikátorok megbecsülése létfontosságú kérdés volt Kecskeméti számára, ezért újra és újra visszatért reá. A hívektől a prédikátorokkal szemben támasztott igényességet kívánta.²²⁴ Képzett tanítók alkalmazásától várja, hogy a vallásban a sokféle vélekedés megszűnjék.²²⁵ Kecskeméti öntudatosan vállalja prédikatori tisztét,²²⁶ bátran, személyválogatás nélkül hirdetve az igazságot minden rendű és méltóságú kortársa előtt.²²⁷

Kecskeméti munkájában mérlegre tétetnek a mindennapi élet legapróbb részletei is. Az asszonyok intése és kötelességeik felsorolása nyomán előttünk áll a XVI—XVII. század protestáns női ideálja.²²⁸ Kecskeméti figyelme a családi élet vonatkozásában a gyermeknevelésre is kiterjed. Melanchthon történelemformáló imperium-fogalmába a szervezett államhatalom rendfenntartó *polítiáján* kívül beletartozik a tisztas család életét biztosító, fegyelmező *oeconomia* is.²²⁹ A tízparancsolat isteni törvényein alapuló protestáns családi ideál megvalósulását szeretné látni Kecskeméti hazájában, közelebbről a polgárok mindennapi életében.

A kor jellegzetes bűnei

Kevélység, gőg, mértéktelen pénzszerzés, kegyetlenség, gazdagságra és hatalomra vágyás, irigység, árulkodás, tobzódás,

²²¹ Uo. 35–36, 68 és 712–13.

²²² Uo. 30.

²²³ Uo. 36.

²²⁴ Uo. 710–11, 921.

²²⁵ Uo. 713–14.

²²⁶ Uo. 3–4, 194.

²²⁷ Uo. 306–07, 386–87.

²²⁸ Uo. 351, 373–74 és 793.

²²⁹ *Kathona Géza*: i. m. 12.

részeskedés, a hiábavaló címek hajhászása, pompa és fényűzés kedvelése – a kor jellegzetes bűnei, melyek elsősorban a fejedelmekre, urakra jellemzőek, de a nép között is eluralkodtak. E bűnök számbavétele terén sem mondhatjuk Kecskeméti észrevételeit úttörő jelentőségűeknek. A feudális bűnök feddése végigkíséri reformációs irodalmunk prózai és költői emlékeit. Kecskeméti nem tett mást, mint protestáns író elődei, s e tekintetben a hozzá legközelebb álló előd, Bornemisza Péter. A felvetett problémák a generációs különbségek ellenére is időszerűek. Kecskeméti átvette az elődök stafétáját, mert a kor társadalmi berendezkedése, problémái változatlanok. E tények tették indokolttá és aktuálissá e legjobb XVI. századi hagyomány továbbvitelét.

Kecskeméti elítéli a *kevélységet, gőgöt*, amit leginkább kora fejedelmeire jellemző tulajdonságnak tart.²³⁰ Vágya az, hogy kortárs fejedelmei, urai és gondviselői ne azt kívánják, „hogyan az Istennek székiből az Tanítók, ő nekik kedvök szerint szollyanak”, hanem kövessék Nabukodonozor királyt, aki jó néven vette vétkei feltárását.²³¹ A mértéktelen *pénzszerzést, gazdagságot* éppen úgy elítéli, mint protestáns elődei vagy kortársai. A protestantizmus felfogása szerint a pénzben, gazdagságban bízni nem szabad, arra építeni balgaság, hiszen egyik percről a másikra semmivé válhat, bízni egyedül Istenben lehet.²³² A vagyonszerzésre Kecskeméti korában is minden eszközt felhasználnak az emberek. A fejedelmek és közrendűek házasságkötései birodalmak és vagyon szerzését szolgálják. Ilyen az ausztriai uralkodóház birodalomnagybóvítási módszere is.²³³ A kevély, kegyetlen fejedelmeknek már annyira sajátja a *hatalomra és vagyonra törekvés*, hogy szinte minden órában maguk és mások veszedelmére készítteti azokat.²³⁴ A fejedelmek többsége prédából él, nincsen gondja a községre,²³⁵ kegyetlenek, haszonlesők²³⁶, igaz ok nélküli haragjukban erőszakoskodnak,²³⁷ parancsolataikat embervérrel írják.²³⁸

Az egész országra jellemző az *irigykedés, árulkodás* vétke, megtalálható az a papok, tanítók, közrendűek között, de leg-

²³⁰ Kecskeméti A. János: i. m. 323.

²³¹ Uo. 299.

²³² Horváth János: i. m. 57.

²³³ Kecskeméti A. János: i. m. 792–93.

²³⁴ Uo. 792.

²³⁵ Uo. 304.

²³⁶ Uo. 34, 64.

²³⁷ Uo. 104–05.

²³⁸ Uo. 99–100.

inkább a fejedelmi udvarokban.²³⁹ A *részegség, tobzódás* vétke is igen eluralkodott a magyarok között. Pedig egy országra, városra, falura nézve legveszedelmesebb, ha annak fejedelme, bírása vagy előjárója *tobzódó, részeges, parázna* vagy *prédáló*.²⁴⁰ Kecskeméti szigorú ítélete így hangzik: Isten mulatozásaiak közepette fogja megrontani a részegeskedő, tobzódó fejedelmeket. E bűnökért várható rossz sorsot Kecskeméti minden rendeknek tükröként ajánlja.²⁴¹ Se vége, se hossza a sok lantolásnak, hegedülésnek, sípolásnak, lakodalmaknak, állapította meg Károlyi Gáspár *Két könyvé*-ben, Kecskeméti a XVII. század elején változatlanul látja a helyzetet.²⁴² A tisztességesen szerzett vagyont, sőt a hadakozáskor elragadott templomi kincseket is gyakran ivásra áldozzák kortársai.²⁴³ Ez utóbbira sok példa adódott az 1604. és 1605. esztendőkből.²⁴⁴

Az urak, fejedelmek leveleiben használt *számos cím* ellenkezésre készíteti prédikátorunkat, mert úgy látja, hogy ezek a hatalom fitogtatását jelentik csupán, hiszen a fejedelmek nem képesek annyi vármegyét vagy országot békességben megtartani, amennyinek birtoklását irataikban előszámlálják. Ebben a német és a török császár jár első helyen: leveleikben „anni Országot számlálnak elől, hogy alig győződ el olvasni, azoközben pedig alig tudgya Fejedelmünk csak á szomszed Orszagbelieket-is oltalmazni. Söt az miket titulusokban elő számlálnak; Más bir azzal.”²⁴⁵ Fenti utalásokat olvasva, gondolhatunk akár a szomszédos népeket magára ingerlő Báthori Gáborra, aki hol a törököt, hol Havasalföld fejedelmét, avagy a Habsburgokat ingerelte, s több ízben alig tudta megoltalmazni fejedelemségét, akár II. Mátyásra, hiszen ereje a török ellen elégtelen volt a magyar területek visszacszerzésére és megelegetett osztrák tartományainak védelmével.

Fölszemes, sőt vétkes a *pompa*, a *fényűzés* is Kecskeméti protestáns értékrendszerében. De azt kell látnia, hogy az egész országban, a legnagyobb úrtól a legszegényebb emberig mindenki arra törekszik, hogy adandó alkalommal jólétét, vagyonát fitogtassa embertársai előtt.²⁴⁶ A török idők óta, a három részre sza-

²³⁹ Uo. 426–27.

²⁴⁰ Uo. 759.

²⁴¹ Uo. 360–61.

²⁴² Uo. 345.

²⁴³ Uo. 22.

²⁴⁴ Uo. 352.

²⁴⁵ Uo. 279.

²⁴⁶ Uo. 348.

kadt ország harcokban és bizonytalanságban élő magyarjai között a léhaság, fényűzés, pompázó hajlam igen elharapózott.

Közismert, hogy mind a protestáns, mind a katolikus egyház elutasította a *virágénekeket*, a *szerelmi költszetet*. Kecskeméti a részegeskedésen túl főként a szerelmes versektől óvja az ifjúságot, fertelmeseknek és a rossz erkölcs forrásainak tartva őket. Íróikat „lator poétáknak” bélyegzi. Úgy véli, hogy a szerelmes versektől megrontott elme nem lehet alkalmas a tudományok befogadására. De intése nemcsak az ifjúságnak szól, hanem kiterjed papokra, apácákra, nemesekre, nemtelenekre, nőkre és férfiakra, egyszerűen az egész magyar társadalomra.²⁴⁷ Az ilyfajta okfejtéssel szemben kell megvédenie Balassinak, Rimaynak a *tudós szerelmi költszetet* létjogát.

„Valamely ország és nemzetség neked nem szolgál, el kell annak pusztulni”²⁴⁸ — idézi Károlyi Gáspár országa bűnei láttán a szigorú bibliai ítéletet, s ezt visszhangozza Kecskeméti fél évszázad múlva, az ellenreformáció kezdeti szakaszában Magyarország korabeli bűnei felett ítélkezve.²⁴⁹

Akárcsak Magyarai, Kecskeméti is szükségesnek tartja a *katolikusokkal folytatott polémiát*. Az ellenreformáció terjeszkedése Kecskeméti is vitára, egyháza megszerzett állásainak védelmére készíti. Elvileg a nemzeti egységet hirdeti, de éppen a pápistákkal való polémiában bizonyítja legerősebben, hogy a hit palástjába öltöztetett nemzeti megosztás általa is elítélt ügyét szolgálja. A terjedelmes prédikációk nagy részét — időnként már fárasztó mértékben is — a bűnök és tévelységek előszámolásának szenteli (vagyongyűjtés,²⁵⁰ az egyház régi szegénysége — mai dúskálása,²⁵¹ tisztségek, vagyon adományozása érdemteleneeknek,²⁵² a Biblia félremagyarázása,²⁵³ a hazug böjtök,²⁵⁴ a pápák erkölcsstelen élete²⁵⁵ stb.). Mindezt komolyan véve figyelembe

²⁴⁷ Uo. 49 — 50.

²⁴⁸ Ézs. 60 : 2. *Károlyi Gáspár*: i. m. 14.

²⁴⁹ *Kecskeméti A. János*: i. m. 554.

²⁵⁰ Uo. 880.

²⁵¹ Uo. 813 — 14.

²⁵² Uo. 873.

²⁵³ Uo. 861.

²⁵⁴ Uo. 719.

²⁵⁵ Uo. 880. A római pápák bűnlajstromát terheli Kecskemétinél az idő, az ünnepnapok isten által megszabott rendjének elváltoztatása, a „kalendáriumiigazgatás” is: 542—43. A XIII. Gergely által 1582-ben bevezetett naptárjavítást a protestánsok az országgyűlési rendeletek és a kiszabott súlyos büntetések ellenére is 1625-ig elvetették. A Gergely-naptár bevezetését a Habsburg- királyság területén 1588-ban, Erdélyben

Kecskeméti rövid és egyszerű tanácsokat ad híveinek: a protestáns hitet még katolikus urak szolgálatában is meg kell őrizni, kerülni kell a bálványozók szokásait,²⁵⁶ a fegyveres erőszaknak sem kell engedni²⁵⁷ stb. Helyenként vallásos túlzásokba esik: hirdeti a mártíromság szépségét, a nélkülözés szelíd vállalását,²⁵⁸ a pápa Antikrisztus voltát.²⁵⁹ Szigorúan vallásos érveinek felsorakoztatásában éppúgy az áltudományosság eszközeivel él, mint vitázó ellenfelei.²⁶⁰ Kecskeméti törekvéseinek ellentmondásossága a katolikusokkal folytatott polémiájában válik legszembetűnőbbé: nemzeti egységet akart — vallási türelmetlenséget hirdetett. Szabadulni akart töröktől, némettől, de okos taktika helyett megtevesztő, elfogult morális taktikázásba veszett. Tétova a társadalmi cselekvés kérdéseiben, de abban radikális és következetes, ami csak tovább fokozza a tudat zavarát: az egyház ortodox tételeinek védelmében.²⁶¹

1590-ben rendelték el. A meg nem tartása esetén kiszabott súlyos büntetéseket a királyi Magyarország 1599. évi országgyűlésén hozták. *Révész Imre*: i. m. 228 — 29.

²⁵⁶ *Kecskeméti A. János*: i. m. 141, 863.

²⁵⁷ Uo. 217 — 18.

²⁵⁸ Uo. 94, 137 — 38. és 436 — 37.

²⁵⁹ Uo. 597, 866.

²⁶⁰ Uo. 845 — 48.

²⁶¹ Nabukodonozor király elegendőnek tartotta a főrendekkel megegyezni és általuk a község nyakába varrni akarátát. (*Kecskeméti*: i. m. 212.) A bibliai példa pontos mása a korabeli magyarországi helyzetnek. A katolikusok ekkorra felismerték és ki is használták a kegyúri jogban kínálkozó valláspolitikai lehetőségeket és alig telt el egy évtized az 1609. évi országgyűlés után, a katolikusok már komoly eredményeket könyvelhettek el vallásuk javára: az országgyűléseken többségbe kerültek a főrendek között. Az 1619. évi országgyűlésen a 60 — 70 főnyi katolikus főnemes mögött már a jobbágynépesség nagy tömegei állottak. (Vö. *Szabó István*: A jobbágy vallásügye 1608 — 1647. Tanulmányok a magyar parasztság történetéből e. kötetben. Bp. 1948. 254.) A XVII. század első felében a rekatolizálás ellen védekező protestantizmus saját érdekében hirdeti, hogy senkinek sem szabad másokat erőszakkal a maga vallására kényszeríteni. Természetesen nincs még szó az egyéni vallásszabadság elvének hirdetéséről, Kecskeméti Jánost éppúgy, mint protestáns kortársait a helyzet kényszere, az önvédelem vitte ez emberi alapjog halk hangú hirdetése felé. A prédikátorok célja a protestánsok ekkor még kedvező arányának megtartása, sőt hitük terjesztése a királyi és a katolikus főpapi birtokokon is; a szabad vallásgyakorlat elvének elfogadtatása ezeket az elzárt lehetőségeket is megnyithatta volna. (Vö. *Szabó István*: i. m. 227.) Mint ismeretes, a főnemesség jó részének katolikus hitre térítése folytán e protestáns törekvéseknek éppen ellenkezője következett be. Kecskeméti és protestáns kortársainak félelme nem volt alaptalan, de még a század elején vagyunk és így Kecskeméti hangja optimista csengésű. (Vö. *Kecskeméti*: i. m. 209.)

Kecskemétinek a varázslással, álomfejtéssel és csillagjós-lással kapcsolatos fejtegetései nem elsőrendű fontosságúak irodalom-történeti szempontból, de — úgy gondoljuk — a Kecskeméti-portré teljessége érdekében mégis említést érdemelnek.

Kecskeméti felfogása a varázslásról semmiben nem tér el protestáns elődeinek és saját kortársainak véleményétől. Az „idegen tudományú” varázslók praktikáit elutasítja, óvja, inti tőlük hallgatóit. Persze korántsem racionális alapon utasítja el a varázslás hamis tudományát, hanem azért, mert mögöttük az ördög munkálkodását látja. Mivel hiszi az ördög létezését, így az is meggyőződése, hogy a varázslókat az ördög segíti; a varázslást mintegy az ördög munkájának tekinti.²⁶²

Kecskeméti híveit oktatva tisztázza a *mágia* és a *mágusok* fogalmát is, a szó tartalmának történeti áttekintése során saját korának értelmezéséig jut el.²⁶³ Elfogadja a mágia létjogát, ha az „igaz határában maradva” a természet dolgait vizsgálja, de elveti, ha az az ördöggel kötött szövetséggé válik.²⁶⁴ Igyekszik papi szószékéről „meghamisítani” a csalárd varázslókat, bűvös-bájosokat, akik az ördög segítségével akarnak emberek életéről, szerencséjéről jövedőlni.²⁶⁵ Ismeretes, hogy e kor milyen büntetést szánt az efféle csalárd hitetőknek. Kecskeméti szájából is elhangzott a kegyetlen ítélet: „meltok mind ez vilaghi tűzre s-mind az Pokolbeli gehennanak tűzere.”²⁶⁶ Kecskeméti János a XVII. század elején szánta világi tűzre a varázsló, bűvös-bájos személyeket. Szájából kora igazságosnak vélt közvéleménye szólt. Magyarországon csak Kecskeméti után mintegy százötven évvel jelent meg Mária Terézia boszorkánypereket megszüntető rendelete.²⁶⁷

²⁶² *Kecskeméti A. János*: i. m. 88. A debrecen-egervölgyi hitvallás (1562) külön fejezetben foglalkozik az éji kísértetekkel, boszorkánnyokkal, kóborgó lelkekkel. E felfogás szerint az ördögök nem képesek önálló, valóságos testi megjelenésre, hanem emberekbe, barmokba költözve azokban kegyetlenkednek. Meggyőződéssel vallják továbbá, hogy a szemfényvesztés, varázslás, holtak szemléléséből való jövedőlés, kézjós-lás mind a sátán munkája. (Vö. *Kiss Áron*: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Bp. 1882. 228.)

²⁶³ *Kecskeméti A. János*: i. m. 71.

²⁶⁴ Uo. 72.

²⁶⁵ Uo. 97, 102 és 145.

²⁶⁶ Uo. 98. Többek között Bethlen Gábor is kötelességének tartotta személyválogatás nélkül küzdeni az ilyenfajta bűnök ellen. Nem egy ítéletet hoztak, melyben fej- és jószágvesztéssel büntették a paráznságot, varázslást és a nyilvánvalóan bűvös-bájos személyeket. (Vö. *Nagy Géza*: i. m. 90.)

²⁶⁷ *Schram Ferenc*: Magyarországi boszorkányperek 1529–1768. Bp.

Az asztrológia fogalmának értelmezését Kecskeméti munkájában a mágiához hasonló kettősség jellemzi. Annak ellenére, hogy a csillagjóslást megbízhatatlannak tartotta,²⁶⁸ az üstökös csillagok, a földrengések jósló, bajt jelző szerepét feltétel nélkül hinni tudta. Az ellentmondás magyarázatát a Bibliában megjósolt világvéget jelző események, jegyek hitének továbbélésében találjuk meg. E hit a középkori kereszténység örökségeként a protestáns világszemléletnek is részévé vált.²⁶⁹ Kecskeméti nyomaték-
kal hívta fel hívei figyelmét egy nem régen látott üstökös csillag bajt jelző voltára, kérve őket, hogy bűnbánattal vegyék elejét az Isten által jelzett veszedelemnek. Üstökös csillag a modern tudományos szakirodalom szerint ekkoriban 1607-ben tűnt fel.²⁷⁰ Kecskeméti a földindulásokban az üstökös csillagokhoz hasonlóan Isten elkövetkező ítéletének előjelét látta. Ennek bizonyítására idézte hívei emlékezetébe az 1591. évi ausztriai, cseh- és morvaországi földrengéseket. E földindulások is már bekövetkezett hadakozások előjelei voltak.²⁷¹ A földrengések — szerinte — nyilvánvalóan a hosszú háborút jelezték, melynek kezdeti időpontjáról eltérőek voltak az egykorú vélemények: megindulását 1591-től, 1592-től vagy 1593-tól számították.²⁷²

♣ *Az álomban* a természettudományosan magyarázható, torzult emlékképek megjelenését a XVI. és XVII. század prédikátorai egyrészt az Isten, másrészt az ördög hatásának tulajdonították. Dániel próféta álomlátásai jó lehetőségeket kínáltak Kecskeméti-
nek véleménye kifejtésére az álmok e fajtáiról és magyarázatuk-ról.²⁷³ Az ördögi álmok ismertetése során szól azokról az emberek-ről is, akik álmaikat a valóságban megtörtént eseményeknek vélik. Az effajta magatartás jól ismert a középkori pszichózisok-

1970. I. 10: Mária Terézia 1768-ban adta ki a boszorkánypereket betiltó rendeletét. E rendelettel lezárult a boszorkányperek klasszikus korszaka, de még a későbbi évtizedekből is maradtak fenn a levéltárakban hasonló eljárásokat őrző emlékek.

²⁶⁸ *Kecskeméti A. János*: i. m. a. 72—73, 144 és 398—99.

²⁶⁹ *Kathona Géza*: i. m. 28. Prédikátorunk könyvében megemlékezik az 1556. évi üstökös-ről, amely márciusban néhány napig tartott és „sok fő rendelnek vesződelmet es amaz követközőt dög halalt jelentette volt” (359). Az üstököst az Erdélybe 1556-ban visszaérkezett Izabella és János Zsigmond, valamint a Habsburgok között megindult több mint egy évtizedig tartó fegyveres küzdelem előhírnökének vélték. (Vö. Magyarország története 1526—1790. Bp. 1962. 39—40.)

²⁷⁰ *Paul Muller*: Dictionnaire de l’astronomie. Paris 1966. 56.

²⁷¹ *Kecskeméti A. János*: i. m. 358.

²⁷² Magyarország története 1526—1790. Szerk. H. Balázs Éva, Makkai László. Bp. 1962. II. 135.

²⁷³ *Kecskeméti A. János*: i. m. 78, 284.

kal foglalkozó munkákból. Kecskeméti a kétkedés hangján ír e jelenségekről, amelyeket a modern tudományok a hisztéria kategóriájába utalnak.²⁷⁴

KECSKEMÉTI MŰVELTSÉGE, FORRÁSAI

Kecskeméti műveltségét a „protestáns Európa” két, ebben az időben legfontosabb művelődési centrumában, Wittenbergben és Heidelbergben alapozta meg. Könyve gazdag műveltségi anyagának, forrásainak részletes elemzésére ezúttal nem vállalkozhatunk, csupán annak keretét próbáljuk meg felvázolni.

Forrásainak pontos megállapítása rendkívül nehéz, mivel idézeteinek jó részét feltehetően a közkézen forgó citátumgyűjteményekből, promptuariumokból merítette.

Legfontosabb forrása természetesen a Biblia volt. *Dániel könyvé*-nek értelmezése során elsősorban Biblia-helyek idézésével bizonyította elgondolásait. Egyházi műfajról lévén szó, a Biblia után fontossági sorrendben az egyházatyák következnek. Kecskeméti érvelései során minduntalan felsorakoztatja a régebbi és újabb idők egyháztanító doktorait. Leggyakoribb hivatkozásai alapján a legjelentősebbek az alábbi sorrendbe állíthatók: Augustinus (20), Josephus Flavius (18), Hieronymus (16), majd Szent János (8), Tertullianus (8), Justinus Martyr (7), Ambrosius (5), Irenaeus (5) és Chrysostomus (4) következik, Gergely doktor (3), Lactantius (3), Bernardus (2), Alexandriai Kelemen (1), Cyprianus (1), Isidorus (1) és Origenes (1) zárják a sort. Nem maradnak el kora egyháztanítói sem, így Luther, Melanchthon, Kálvin, Bullinger, Junius, Polanus, Tremellius stb. Az egyházatyák tekintélye perdöntő. Az esetek többségében nem egy-egy jelentős képviselőjük, hanem többed magukkal igazolják prédikátorunk különféle állításait. A Kecskeméti munkájában szereplő egyháztanító doktorok közül egynek, mégpedig Josephus Flavius történeti munkáinak a prédikációk során történő felhasználását próbáltam nyomon követni.

Borzsák István vetette fel Bornemisza-tanulmányában, Josephus és az utókor értékelése kapcsán azt a kérdést: hogyan válhatott renegát zsidóból majdnem egyházatyává és mi tette jelentőssé XVI. századi irodalmunkban?²⁷⁵ A Bornemisza Péter

²⁷⁴ *Szumowski Ulászló*: Az orvostudomány története. Bp. 1939. 222.

²⁷⁵ *Borzsák István*: i. m. 202.

értékelése során kifejtett észrevételeket a XVII. század elején élő Kecskeméti János munkájára is érvényesnek érezzük.

Josephus Flaviust a protestáns utókor számára oly jelentőssé az tette, hogy munkái széles történeti háttérrel nyújtottak a bibliai események iránt élénken érdeklődő kor emberei számára.²⁷⁶ A Josephus-hivatkozások legfőbb célja Kecskeméti János munkájában is a bibliai történetek hitelesítése. Jó példa erre az alábbi megjegyzése egy bibliai hely értelmezése kapcsán: „Hogy pedig ezek így löttének legyen, bizonyittya Josephus.”²⁷⁷ Bornemisza Péterhez hasonlóan Kecskeméti János Biblia-magyarázataiban sem Josephus történeti munkáinak primér mondanivalója — a legyőzött zsidó nép múltjának megértetése a görög és római olvasókkal — a legfontosabb, hanem az, hogy a bibliai példákkal párhuzamosan e történeti művek tanulságai alapján is eligazítást nyújtson a XVII. század elején élő hívei számára a Bocskai-szabadságharcot követő küzdelmes időkben, az ellenreformáció egyre erősödő terjeszkedése ellenében. Josephus mint történetíró pozitív értékelését Kecskeméti protestáns elődeitől örökölte. A fenti szempontokon túlmenően jelentőssé teheték könyveit a világvégváró XVI. és XVII. század emberei számára a világvéget hirdető jelek leírásai is.²⁷⁸ *Dániel könyvé-t* magyarázva, Kecskeméti gyakran hivatkozott az *Antiquitates Iudaeorum* könyveiben leírt eseményekre, a bálványozásra, pártoskodásra, a római pápákhoz hasonló kegyetlen Antiochos Epiphanés uralmára stb.²⁷⁹

A prédikációs kötet elején²⁸⁰ nagy tekintélyek felsorakoztatásával védi és bizonyítja *Dániel könyvé*-nek méltóságát. Elmondja, hogy a történelem folyamán sokan kétségbe vonták hitelességét. Ilyen volt többek között a pogány Porphyrius, Plotinus filozófus tanítványa, aki tagadta, hogy Dániel próféta írta e neki tulajdonított könyveket, szerinte más valaki írhatta Antiochos Epiphanés idejében Zsidóországban. Kecskeméti természetesen elveti e „balga” felfogást, hiszen „meghamisította” azt Josephus historikus,²⁸¹ régi és újabb doktorok egész sora. Az utókor nem Kecse-

²⁷⁶ Uo. 213.

²⁷⁷ *Kecskeméti A. János*: i. m. 787.

²⁷⁸ *Borzák István*: i. m. 206.

²⁷⁹ *Flavius Josephus*: A zsidók története. (XI—XX. kv.) Ford. Révay József Bp. 1966. — *Flavius Josephus*: A zsidó háború. Ford. Révay József Bp. 1964.

²⁸⁰ *Kecskeméti A. János*: i. m. 8—9.

²⁸¹ Lib. Undecimo, Antiquitatum Iudaicarum cap. 8. Vö. *Flavius Josephus*: A zsidók története... 43.

méti és az egyháztanító doktorok vélekedését fogadta el, a történelem későbbi „doktorai” éppen az ő felfogásukat „hamisították meg.”²⁸² A bibliai Mózes és Augustinus mellett Josephusra hivatkozik Kecskeméti Nabukodonozor király személyének, uralkodása történelmi helyének, a chaldaeusok fővárosának meghatározásában is.²⁸³

Nagy Sándor makedón király merészségét a perzsák ellen,²⁸⁴ a Jeruzsálem-belieknek adott kedvezményeit és a zsidó népnek, az Isten ekléziájának korabeli szenvedéseit prédikálva, Kecskeméti minduntalan Josephus könyvére hivatkozik. Nagy Sándornak a zsidó nép, tehát az igaz keresztények szempontjából történő részben elítélő, részben pozitív értékelését ugyancsak Josephus történeti munkája adta meg: „noha kedvezőt vala az Jerusalem belieknek, de felette sokat szenvedöt az Istennek Ecclesiaja az Sido nep miatta, ut commemorat Josephus.”²⁸⁵ Mivel Kecskeméti a szükségesnél bővebben nem akart szólni e történelmi eseményekről, érdeklődő hallgatóinak a historikusok olvasását ajánlotta: Josephust, Diodórost, Curtiust, Plutarchost, Justinust.²⁸⁶

A dánieli könyvekben jószolt negyedik birodalom értelmezése során Kecskeméti Appianus Alexandrinus²⁸⁷ és Josephus²⁸⁸ munkáit idézi, akik ázsiai avagy szíriai birodalomnak nevezték a Szeleukidák birodalmát.²⁸⁹

Isten történelmet irányító gondviselésének bizonyítására Josephus alapján²⁹⁰ elmondja Kecskeméti, hogyan hódolt Nagy Sándor Jeruzsálem közelében a zsidók főpapjának, mert ráébredt, hogy hódításait nem a maga erejének, hanem Isten gondviselésének köszönheti.²⁹¹

Josephus történeti munkáján alapszik Kecskeméti elbeszélése a Nagy Sándor halálát követő idők harcairól, Ptolemaiosról, Lagós fiáról, aki Jeruzsálemet és Judát ünnepnapon cselrel el-

²⁸² *Engels*: i. m. 258–59.

²⁸³ *Kecskeméti A. János*: i. m. 15. — Josephus Ant. Iud. IX.

²⁸⁴ *Kecskeméti A. János*: i. m. 166.

²⁸⁵ Antiq. Iuda. lib. 11. cap. 7 és 8.

²⁸⁶ *Kecskeméti A. János*: i. m. 167.

²⁸⁷ In libro de bellis Syraicis.

²⁸⁸ Lib. 12. Antiq. Iudaic. cap. 3. Vö. *Josephus Flavius*: A zsidók története . . . 60.

²⁸⁹ *Kecskeméti A. János*: i. m. 174.

²⁹⁰ *Josephus Flavius*: i. m. 43.

²⁹¹ *Kecskeméti A. János*: i. m. 505.

foglalta és a zsidók közül sok foglyot hurcolt Egyiptomba.²⁹²

Különösen figyelemre méltó Kecskeméti Josephus-hivatkozásai között az, amely nyilvánvalóan bizonyítja prédikátorunk aktualizáló céljait. A zsidó történelem eseményeinek elemzésekor az a leglényegesebb, hogy saját kora, a XVII. század elejének magyarjai számára milyen tanulságok adódnak a régmúlt eseményeiből. Nagy Antiochosnak Ptolemaios Philopatör és fia, Ptolemaios Epiphanés ellen viselt háborúiban a zsidók Antiochos szerencséje és szerencsétlensége között őrlődtek.²⁹³ Ez időben a zsidók egymás között pártoskodtak, némelyek Antiochoshoz, mások Ptolemaioshoz pártoltak, míg végül az utóbbiak levágtak. Antiochos hitszegő magatartását Kecskeméti kora bálványozó, kegyetlen felszedelemre tartja jellemzőnek: ha kárt vallanak, békét kötnek, és várnak a jó alkalomra, hogy hittel kötött frigyüket megszegjék és bosszút álljanak. A török és a pápa seregeik sikertelenségei miatt örömmel kötöttek békét a magyarokkal. De Kecskeméti óvatosságra inti nemzetét, mert — véleménye szerint — ha az ország és a protestáns vallás ellenségeinek alkalom adódik, békekötésükkel nem törődnek majd és örömmel ártanak Isten híveinek.²⁹⁴

Hasonlóan jellemző Kecskeméti módszerére az alábbi történet is. Mikor Antiochos Egyiptom ellen viselt hadjárata a rómaiak miatt megghiúsult, hadát a zsidó nép ellen fordította, Jeruzsálemet csellel elfoglalta, a várost és templomát teljesen kifosztotta.²⁹⁵ E szörnyőség úgy történhetett meg, hogy Jason és Menelaus a papi fejedelemségért harcolva, megosztották a zsidókat, és egy részük Antiochos mellé állt.²⁹⁶ A tanulság így következik e régmúlt eseményekből: ha egy hiten levő fejedelmek harcolnak egymással és nem tartják meg egymásnak tett ígéreteiket, annál inkább nem tartják meg azt a különböző hiten levő, tisztességkívánó fejedelmek. Inti hallgatóit, ne higgyenek a pápisták ígéreteinek, mert ha pápista pápistának sem tartja meg hitét, miért tenné ezt protestánsoknak.²⁹⁷

²⁹² Uo. 765. — Josephus Antiq. Iud. lib. 12. cap. 1. Vö. *Josephus Flavíus*: i. m. 46.

²⁹³ Josephus lib. 12. Antiq. Iud. cap. 3. Vö. *Josephus Flavíus*: i. m. 61.

²⁹⁴ *Kecskeméti A. János*: i. m. 787–88.

²⁹⁵ *Josephus Flavíus*: i. m. 75.

²⁹⁶ Josephus Lib. [12] Antiquitat. Iudaic. cap. 4. Itt tévedett Kecskeméti (i. m. 830.), helyesen cap. 5.

²⁹⁷ *Kecskeméti A. János*: i. m. 830.

Josephusszal ellenkező véleményen prédikációs kötetének egyetlen helyén van Kecskeméti,²⁹⁸ egyébként Josephus mindvégig csalhatatlan tekintéllyként jelenik meg előttünk.

Kecskeméti János műveltségének másik alaprétegét a humanista örökségben kell keresnünk. Munkájában számos helyen idéz pogány görögöket és rómaiakat.

A protestáns felfogás jegyében levont erkölcsi tanulságokhoz „még amaz Pogany Poeta, az Euripides-is” jó tanáccsal szolgál, mondván, hogy Isten biztos és méltó büntetése sújtja a felfuvalkodott, dicsekvő embereket.²⁹⁹ Kecskeméti, Melanchthon tanítása alapján felhasználja Sophoklést is.³⁰⁰ Híveitől egyedül Isten és az igaz vallás szolgálataát kívánva, a platóni ideatant bíráló Aristotelést idézi érvelésében: Amicus Socrates, amicus Plato; magis amica Veritas.³⁰¹

Homéros háromszor idézi munkájában. Első ízben Szent Pál és Pythagoras társaságában említi azok között, akiknek képét némely eretnekek (a gnosticusok, carpocratianusok) házukban tartották és tisztelték.³⁰² A veszedelmet szerző részegség, tobzódás ellen intve híveit, a világbíró Sándor boritalba fulladása mellett Trója pusztulását is elrettentő példaként állítja hallgatói elé, mint olyan várost, mely lakóinak tobzódása miatt esett ellenség kezére, „az mint meg írjak Homerus es Virgilius Poetak.”³⁰³ A harmadik Homéros-hivatkozásra a Dániel nyomorúsága miatt siránkozó Dareios példájának leírása kapcsán kerül sor: „Az jambor emberek, könnyen sirnak, . . . á mint mondotta amaz pogany bölcs-is az Homerus.”³⁰⁴

Ovidius *Metamorphoses* c. munkájából egy varázsló asszonyi állat esetével bizonyítja Kecskeméti, hogy a varázslókat semmibe venni nem szabad.³⁰⁵

A más érdemeivel dicsekvő udvari szolgákat „amaz pogany bölcs az Virgilius” példájával inti: egy rossz poéta Augustus

²⁹⁸ Uo. 372.

²⁹⁹ Uo. 324.

³⁰⁰ Uo. 336.

³⁰¹ Uo. 443.

³⁰² Uo. 209. Vö. Hist. Aug. v. Alex. Sev. 292 (a császár larariumában a tyanai Apollonios, Krisztus, Ábrahám és Orpheus stb. szobrai tisztelte).

³⁰³ Uo. 349.

³⁰⁴ Uo. 466. Az idézet nem Homérosztól való, hanem az Ilias XIX. 5. sorához írott scholionokban olvasható; vö. Zénobios (i. sz. II. századi parricographus) I. 14. — Az adatot Borzsák Istvánnak köszönöm.

³⁰⁵ Uo. 88.

imperátornak Vergilius verseit sajátjaként adta elő és nyert érte jutalmat az arra érdemesebb költő helyett.³⁰⁶

Az iskolák anyagi támogatásáért szót emelve, Kecskeméti kora urait és gondviselőit egy „közönséges” mondással buzdítja cselekvésre. Ha a kellő anyagi támogatás meglesz, az eredmény sem fog elmaradni, véli Kecskeméti. Elképzelései szerint Horatius és Cicero az elérendő ideálok: legyenek patrónusok, lesznek poéták és ékesen szóló emberek, „minemü volt Horatius es Cicero.”³⁰⁷ Később lapszálen, hasonló téma során Horatius *De arte poetica*-jára utal.³⁰⁸

Senecát a részegség ellen,³⁰⁹ majd a fejedelmi udvarokról alkotott lesújtó véleménye kapcsán³¹⁰ szólaltatta meg Kecskeméti.

Folytathatnánk a sort tovább Ciceróval, a latin irodalom legnagyobb stilisztájával,³¹¹ Pliniusszal,³¹² Plutarchossal.³¹³ Hogy a számos idézett görög és római drámaíró, költő, filozófus, történétíró munkáit milyen mélységig ismerte Kecskeméti, egy-egy idézetből vagy rövid utalásból megítélni nehezen tudjuk. Josephus Flavius-hivatkozásait az eredeti munkák megfelelő helyeivel minden esetben összevetettük. Nem bizonyítható, hogy Kecskeméti széles körű tájékozottságát minden esetben feltétlenül az eredeti művek ismeretéből merítette, munkájának fentebb idézett részei csupa százados közhely. Anyagát összegyűjthette külföldi tanulmányai idején, vagy a kor egyéb, közkezen forgó citátumgyűjteményeiből. De bárhonnan merítette is széles körű műveltségi anyagát, a prédikációs kötet lényeges jellemzőjének e tekintetben azt tartjuk, hogy idézeteit eredeti közegükből kiragadja, az idézett szerző primér mondanivalója teljesen háttérbe szorul, az elsődleges cél mindig az adott prédikáció tanulságainak elismert tekintélyek által történő nyomósítása, követendő vagy elretentő példákkal szolgálva a hallgatóság meggyőzését.

E kérdés alapos feldolgozása megérdemelné a további munkálatokat. Kecskeméti műveltségi körének részletes elemzése — úgy gondoljuk — a reformáció korára általánosan is jellemző tanulságokkal szolgálhat, például az antik irodalom reformatori szempontú továbbélésével kapcsolatban.

³⁰⁶ Uo. 136.

³⁰⁷ Uo. 34.

³⁰⁸ Uo. 128.

³⁰⁹ Uo. 349.

³¹⁰ Uo. 427.

³¹¹ Uo. 280, 444 és 934.

³¹² Uo. 88, 97, 503 és 552.

³¹³ Uo. 167, 427 és 825.

STÍLUSELEMZÉS

Kecskeméti prózastílusával kapcsolatban bevezetésül Bán Imre³¹⁴ észrevételeire kell utalnunk. A manierista prózastílus vizsgálata során jut arra a megállapításra, „hogy a XVII. század első harmadának jelentékeny prózai termését nem sorolhatjuk egészeiben e késői reneszánsz stílusirányzat hatókörébe. Nagyon jelentékeny művekben, pl. Kecskeméti Alexis Jánosnak a század első évtizedében keletkezett beszédeiben, nyoma sincs.” Kecskeméti a humanista-retorikus stílushoz nagyon közel álló egyházi-teológiai próza kitaposott útján jár. A legtöbb prédikátor, így Kecskeméti A. János is „a gyakorlati élet körében, a vidéki nemes agrárszemléletei között marad,”³¹⁵ stílusát valóban a magyar köznyelv szóláskincse, szemlélete jellemzi. Ezt legékeesebben könyve hasonlatokban gazdag részei bizonyítják. Az alábbiakban ezekből emelünk ki néhány példát.

Azokról írva, akiknek szívében az igaz tudomány nem ver gyökeret, megállapítja, hogy „olynok ez illyeten halgatok, mind az *tekenőbeli viz*, á kit ha meg mozdítasz minden fele lottan . . . alhatatossága nincsen.”³¹⁶

Egy helyen az Isten tulajdonságait elemezve így ír: *Isten olyan, mint a jó cselédes gazda*, aki először vesszőt, s ha nem jobbulnak ezután pálcát készít engedetlen házanépének.³¹⁷

Inti híveit, hogy szorgalmasan hallgassák a prédikációkat, ne úgy „mint valami Baba beszédet ümmel ammal szunnyadasal.”³¹⁸

Hasonlatainak egy részét a természetből meríti. Egyik leg-sikerültebb hasonlata Isten igaz ítélete elkerülhetetlenségének bizonyítása során bukkan elő: „Ha ezért senki az *Tiszat* avagy *Dunat* az emberek közzül, karjaival meg nem gatulhattyá, sokkal inkább ez az Istentelen világ az Istennek igaz iteletit el nem kerülheti.”³¹⁹ Szereti idézni a fákat, folyóvizeket, olykor a tenger habjait, árvizet:³²⁰ „Te-is penig lathatod ezt az erdőben, hogy az menyütő kö, az apro csemeteket nem szokta bantani, hanem amaz reghi meg gyükerezet fakat, az erős kö sziklakat, magas tornyokat. Szinten ilyen az Istennek-is dolga, az Isten-is á szili-

³¹⁴ A magyar manierista irodalom. ItK 1970. 462.

³¹⁵ Bán Imre: Apáczai Csere János. Bp. 1958. 357.

³¹⁶ Kecskeméti A. János: i. m. 715.

³¹⁷ Uo. 650.

³¹⁸ Uo. 529.

³¹⁹ Uo. 519.

³²⁰ Uo. 627, 816 és 824.

deket el kerüli gyakorta, es á magossakat nagy tisztesseg kevankokat el rontya.”³²¹

Kecskeméti könyvének olvasása közben meglevenednek előttünk a „hanyatt-homlok” gonoszságra siető emberek,³²² az oroslánhoz hasonló, prédára leső hitetlenek.³²³ A kevélységről úgy vélekedik, hogy abból csak lassan lehet kigógyítani az embereket, olyan az, mint egy hosszan tartó betegség.³²⁴ A bűnt, hamisságot hirtelen kell elhagyni — buzdítja hallgatóit —, „mint az Takats felben metzi az ő fonalat.”³²⁵

A tanítóknak, prédikátoroknak keményen, személyválogatás nélkül feddeniük kell híveiket. Példát vehetnek ők — írja Kecskeméti — az orvos veszedelem esetén nem szirupot, hanem hatásos gyógyszert ad betegének, a borbély a vad húst nem kenegeti, hanem kivágja, a pásztor az engedetlen juhokat egyformán megpálcázza.³²⁶

Kecskeméti szerint kedvesebb és hathatósabb Isten előtt az egész gyülekezet könyörgése, mint egy emberé: „Az mint ha egy világos gyertyat gyuytasz meg, de világosabb ha sokat gyuytasz.”³²⁷ A tudatlan lelkipásztorok megválasztásáról a következőképpen beszél le híveit: „Vay balgatag ember? Ha csordad es disznod melle pasztort kell fogadnod; ollyat igyeközöl keresni, á ki megh se karositson; s-hizlalo földön-is tudgya oktalan bar-modnak nyajat legeltetni; azon forgolodol minden mestersegedel, hogy job legyen, serenyeb es tudossab az masenal a te szolgad. Mit gondolsz hát lelkednek pasztora felöl?”³²⁸ Az örök életéről elmélkedve kifejti, hogy ott nem lesz irigység, gyűlölködés, mindenki egyforma szeretet lesz, ezt a következő példával teszi szemléletessé: „Ha mikoron visz ket korsot az vizre, egyiket nagyobbat, masikat kissebbet, meg töltöd mind á kettöt. Nem panszolkodhatik eggyik á masikra, noha töb vagyon eggyikben hogy nem mint á masikban: Mert mind á kettö torkig tele vagyon.”³²⁹ A hitetlenek, ha félnek, „mint amaz szeles tulok ides-tova hankodnak.”³³⁰ Majd, a már Temesvári Pelbártnál meglévő

³²¹ Uo. 825.

³²² Uo. 520.

³²³ Uo. 451.

³²⁴ Uo. 333.

³²⁵ Uo. 314.

³²⁶ Uo. 310 — 11.

³²⁷ Uo. 112.

³²⁸ Uo. 712.

³²⁹ Uo. 907.

³³⁰ Uo. 96.

antik hasonlattal, arra szólítja fel híveit, hogy Isten törvényét mindenkinek egyformán meg kell tartania, ne tartsák azt „pokhalonak közöttünk az mely az legyeket meg fogja, az Darasokat pedig könnyen el ereszti: hanem az mit Isten mond az szerint cselekdgyünk személy valogatas nélkül.”³³¹

Kecskeméti prédikációs kötete minden rendeknek szólt, ebből következik, hogy mind tartalmi, mind stíláriis szempontból közérthető, átlag szintre kellett törekednie. A fenti példák is illusztrálják, hogy stílusát a Biblia hatásán túlmenően ez a célja határozta meg. Nyelvét, stílusát tekintve lényegében kora homogén közgondolkodásában mozog.

Kecskeméti jó stílusérzékét szemléltesse néhány találó, metaforikus kifejezése is. Ellenvéleményeket cáfolva egy ízben így zárja érvei sorát: „Hát falba romol okoskodasok ezeknek.”³³² Tömör, világos kifejezése ez azon véleményének, hogy ellenfeleinek érvei nem veszik fel a versenyt a protestánsokéival.

A halálról elmélkedve megállapítja, hogy ez a kegyetlen vendég, a halál senkinek nem kedvez. A halál az élet utolsó határa — fűzi tovább a gondolatot Kecskeméti —, „minden ember ekeje, ebben az barazdaban akad megh.”³³³

Magyarázatai során pópista ellenfeleire gondolva jelenti ki, hogy a protestáns hitet nem homályos beszédekkel akarja támogatni, „hanem ollyakkal, az mellyekkel az ellenközö felnek szaja be dugattassek.”³³⁴

Az igaz tudományt, a protestáns hitet külső haszonért, barátságért vagy félelemért elhagyókról azt írja, hogy ezek „az igaz tudomant farba rugvan . . . idegen tudomant nem szegyenlenek halgatni es tanulni.”³³⁵

Stílusát egy-egy közmondás élénkíti. Pl. „Könyü az Hazug embert meg érni.”³³⁶ Így követhetjük nyomon Kecskeméti munkájában a valóság elemeinek természetes beszivárgását.

Mai nyelvhasználatunkban szokatlannak ható szavak is előfordulnak kötetében. Az *agno* nyilvánvalóan *aggnő* értelemben³³⁷ vagy az istenkáromlás elkerülésekor használt *esse* (ez s ez) szó: „Mely nagy vetek legyen az *esse* lelkevel valo szitkozodas.”³³⁸

³³¹ Uo. 433.

³³² Uo. 261.

³³³ Uo. 950.

³³⁴ Uo. 252.

³³⁵ Uo. 711.

³³⁶ Uo. 104.

³³⁷ Uo. 4.

³³⁸ Uo. 269.

Kifejezően tömör a „háromszor mondja” helyett használt „hármaztatja”³³⁹ stb.

Kecskemét ö-ző nyelvterület, Kecskeméti János nyelvében érződik a szülőhely nyelvi hatása. Elég kötetének bármely lapját felütnünk, ott sorakoznak e jellegzetes szavak: cselekedhetik, elégségössen, idvösségöt, vétköznek, gyüleközeten stb.

Kecskeméti nyelvi tudatosságát bizonyítja, hogy felfigyelt a korabeli nyelvjárásokra, s így prédikációs kötete alapján képet nyerünk a korabeli főbb nyelvjárásokról: „az Tisza, Duna, Körös-Maros közöt levő Magyarok es az föl-földi Somodsaghi es Matthus földi Magyarok, mind azon egy Magyar nyelven szollanak az Erdeli Zekelyekkel es az Zalasagiakkal: de azert az szollasnak nemeben különböznek egy-mastul . . . az az, szollasnak neme vagyon, noha mind egy fundamentumon allanak, es egy kut föböl folynak.”³⁴⁰

Stílustényként említhetjük azt is, hogy Kecskeméti prédikációi során mindvégig kerüli az idegen nyelvű szövegrészek halmozását, ill. ha él velük, azonnal magyar fordítását is adja az illető helynek. A protestáns prédikátor tudatában van a nemzeti nyelv erejének, tudja azt is, hogy a községnek nem kell a latin.

Másrészt azt is meg kell említenünk, hogy Kecskeméti stílusát nehézkessé teszik a Biblia-magyarázatok során minduntalan neki-lendülő tudós bizonyítások, az egyházi és világi tekintélyek állandó sorakoztatása.

Stílusát elsörendűen a magyar köznyelv szóláskincse, szemlélete jellemzi. A jó színvonalú korabeli köznyelv használata során azonban a retorika eszközeivel is él. A stílusát döntően meghatározó magyarázást szolgáló kérdés-feleletek azonban nem annyira a szónoki fordulat eszközei, mint inkább a katekizáló oktatás szokásos módszereként jelennek meg, de ezek is sokszor teszik pergővé, élénké előadásmódját.

Ha nem is túlzott mértékben, Kecskeméti él a stílusélnékités hagyományos eszközeivel is. Mondanivalóját nemegyszer azzal teszi hatásosabbá, hogy elhagyva a szigorú személytelenséget, kiszól a prédikációból, közvetlenebb kapcsolatot teremtve hallgatóival. E személyesebb hangvétel színezi a prédikáció monoton magyarázó folyását. Ilyen pl. mikor a szokásos „tanuljuk meg” vagy „minden hiveknek tanulság” bevezető szavak helyett így szól: „Tanuld meg tehát te-is akar ki legy . . .”³⁴¹ Más alkalommal

³³⁹ Uo. 340.

³⁴⁰ Uo. 27.

³⁴¹ Uo. 258.

unatkozó hallgatói figyelmét igyekszik magára terelni hasonló módon; miután megfeddette azokat, akik csak ímmel-ámmal hallgatják és fülük mellett bocsátják el Isten igéjét, így szól: „Igy vagyon uramnak-is dolga, akinek ide vagyon az szöme de elmeje masut nyargal.”³⁴²

Az ország törvénytelenégeit elítélve, a jobbágyok érdekeiért szót emelve így fordul országa vezetőihez: „Hol olvastatok az szent irásban Magyar Urak es azok s-fejedelmünk utan levő tisztviselők, hogy ugy kellene, az mint jelentem, nemzetötökből allo jobbagyitokkal bannotok? Hol olvastatok Orszagunk Decretomaban; hogy mind azokat cseleködgye jobbagyotok . . .”³⁴³

Gyakran él azzal a lehetőséggel is, hogy egy-egy kérdésben az ellenérveket is egyes szám első személyben adja elő,³⁴⁴ vagy a bibliai történetek egy-egy alakja mögé húzódva, azok személyében beszél.³⁴⁵ Mondanivalóját máskor a szavak, fordulatok ismétlésével teszi nyomatékosabbá.

Egész prédikációs kötetére jellemző, hogy mielőtt bármilyen kérdésben állást foglal, felsorakoztatja a várható ellenérveket, amelyeket meg kell cáfolnia, s végül megadja a protestáns felfogás szerint helyes választ.

Összefoglalásként áttekintjük, hogy mit tett Kecskeméti a munkája alapját tevő *Dániel könyvé*-vel. Biblia-magyarázatai során egyrészt az egyik legfontosabbnak tartott bibliai könyvet ismertette meg hallgatóival, másrészt jó érzékkel kihasználta a történet allegorikus értelmezési lehetőségeit is. Dániel megszemélyesítője lett a tudós, bölcs papoknak, az üldözött híveknek, az isteni gondviselés segítségével jó és gonosz uralkodókat, helytartókat, változó világi birodalmakat túlélő egyháznak. Jelképe lehetett a világi uralkodók mellett működő jó tanácsadóknak. *Dániel könyve* példázta a tudós emberek megbecsülését, de figyelmeztetett méltatlan elhanyagolásuk helytelenségére is, így Kecskeméti ábrázolva láthatta könyve tárgyában saját és protestáns paptársai helyzetét is. Az Ótestamentum jó és gonosz uralkodóinak cselekedetei lehetőséget kínáltak a fejedelmi vétkek ostromozására és a Bocskai halálát követő időben egy ideig hiába keresett ideális uralkodó megrajzolására. Kecskeméti folytatta a Farkas Andrástól megkezdett utat,³⁴⁶ a korabeli magyar ese-

³⁴² Uo. 552.

³⁴³ Uo. 419.

³⁴⁴ Uo. 686.

³⁴⁵ Uo. 228, 230 stb.

³⁴⁶ Horváth János: i. m. 38.

ményeket a bibliai mintához mérte, és benne mintegy jóslat-szerű előképét látta a magyar nép sorsának. A zsidó történelem példáit, a bibliai históriákat, olvasmányait, tapasztalatait a magyarországi társadalmi helyzetre vonatkoztatta, kötetének mindvégig jellemző vonása az aktualizálásra való törekvés. A török éppúgy, mint a magyar – német viszony kérdése a mindennapok közvetlen tapasztalatokból táplálkozó problémája volt. A kor minden társadalmi rétegére kiterjesztve mutatja be a közromlottságot, és a megoldást a protestáns erkölcsi normák megtartásától reméli. Mindezt személyválogatás nélkül, bátran teszi.

Kecskeméti reális politikai, társadalmi meglátásai teológiai szemléletének keretében jelennek meg. E kor embere még nem kutatja az események igazi okait, nem ismeri a természet törvényeit. Kiszolgáltatottságában, a földi szenvedésekkel teli világban nagy szüksége van a vallás bizonyosságára. A kor prédikátorai, tanítói azért voltak nélkülözhetetlenek, mert a földi dolgok bizonytalanságával szemben az Istentől rendelt társadalom és az egyház maradandóságának bizonyosságát kínálták. A protestáns ember abban különbözött elődeitől, hogy bár élete egyetlen Istenélmény volt, látta azt is, hogy ezt a valóságban, a földön kell átélnie.³⁴⁷

Egyetlen fennmaradt prédikációs kötetének tartalmi és formai elemzése alapján Kecskeméti A. János a kor egyik jelentős, pozitív politikai funkciót betöltő egyházi írójaként áll előttünk, aki a század elején felvéve a harcot az előretörő ellenreformációval, a Habsburg terjeszkedés veszélyeire figyelmeztette kortársait. Kecskeméti igazi jelentősége nem annyira irodalomtörténeti, hanem inkább eszmetörténeti vonalon mérhető. A prédikációiban megnyilvánuló személyes, szenvedélyes küzdelem mutatja a XVI–XVII. században a magyar nemzeti értelmiségnek vallásos övezetben kiművelődő, vezetésre méltó rétegére nézve a történelemtől reákényszerített, feloldhatatlan ellentmondások közötti vergődését.

*

Munkánk befejezésekor Szuromi Lajossal együtt kedves kötelességünknek teszünk eleget, amikor köszönetet mondunk Bán

³⁴⁷ *Turóczi-Trostler József: A magyar irodalom európaizálódása. (Magyar irodalom – Világirodalom. Bp. 1961. II. 17.)*

Imre egyetemi tanárnak mind a bevezető tanulmány készítése, mind a sajtó alá rendezés munkálatai során nyújtott értékes és önzetlen segítségéért. Ugyancsak köszönettel kell megemlítenünk a debreceni Egyetemi Könyvtár, valamint a debreceni Református Kollégium Könyvtára munkatársainak segítő-készségét. A név- és tárgymutató összeállításához nyújtott segítségért Sz. Együd Évát illeti köszönet.

KECSKEMÉTI ALEXIS JÁNOS
PRÉDIKÁCIÓS KÖNYVE

A Z D A N I E L
Propheta Könyvenek, az
SZENT IRAS SZERINT VALÓ
igaz magyarázattya, Mellyet rövid
Praedicatiokban foglalt volt

KECSKEMETI A. IANOS,
AZ PATACHI ECCLESIANAK
Lelki Pasztora, es abban az időben, Szemplin
Varmegyében levő Ecclesiaknak
Seniora, &c.

HOLTA VTAN PENIGLEN, MEG MA-
radot Özvegyetül közönsegesse tetettetven, szem
eleiben ki bocsattatot.

Mat. 24. vers. 15.
Az ki olvassa, meg ertse, etc.

D E B R E C Z E N B E N ,
Nyomtattatot R h e d a P e t e r által,
MDCXXI. Esztendőben.

A z T e k i n t e t e s e s N a g y s a g o s
U R N A K , R A K O T Z I G Y Ö R G Y N E K ,
B O R S O D V A R - M E G Y E N E K F Ő I S P A N N Y A -
n a k , e s a z F ő l s e g e s B e t h l e n G a b o r n a k ,
M a g y a r O r s z a g n a k v a l a s z t o t K i r a l -
l y a n a k f ő T a n a c s o s a -
n a k , & c .

*Az Istennek kegyelmet, bekeseget, es minden lelki testi böseges
aldasat kevannya, etc.*

I O L L E H E T , T E K I N T E T E S N A G Y - s a g o s U r a m , n e k e m k e g y e s
P a t r o n u s o m , a z I s t e n n e k r e g i S z e n t P r o p h e t a i , m i n d a z ö n a g y -
s a g o s v i s e l t d o l g o k e r t , m i n d p e n i g a z ö s z . e s f e g y h e t e t l e n é l e -
t e k e r t , m i t ű l ű n k m i n d e n d i c s i r e t r e m e l t o k : M i n d a z a l t a l a z
D a n i e l P r o p h e t a , i m e z e g y k i v a l t - k e p e n v a l o d o l o g b a n l a t t a -
t i k a z o k a t m e g e l ő z n i , m i v e l h o g y a m a z n e g y v i l a g - b i r o F e j e d e -
l e m s e g e k e t , m e l l y e t e g y s z o v a l M o n a r c h i a k n a k n e v e z ő n k , t u d n i
i l l i k , A s s y r i a i t , P e r s i a i t , G ő r ő g e s R o m a i b i r o d a l m a k a t , [I I :] o l y
n y i l v a n e s v i l a g o s s a n m e g j ő v e n d ő l t e e b b e n a z ö P r o p h e t i a j a b a n ,
h o g y a z k i a z o k a t t a g a d n a , l a t t a t n e k a z f e n y e s N a p n a k v i l a g o s -
s a g a t t a g a d n i . A z k i e z e k r ő l a k a r e r t e k e z n i , t e k i n t s e m e g a z
D a n i e l k ő n y v e n e k m a s o d i k r e s z e t , k i v a l t k e p p e n a z h a r m i n c z -
e g g y e d i k v e r s t ű l f o g v a n a z k ő v e t k e z e n d ő k e t m i n d a z 4 6 . v e r -
s i g l e n .

De hogy az dolog vilagossab legyen, mindenik Fejedelemségről
egy egy beszédem emlekezem.

Az első Fejedelemség kezdetek vilag teremtése utan, 1788.
esztendőben, amaz nagy Nimrod idejeben, mikor az emberi
nemzetseg az viz-özön utan meg kezdet volna sokasulni. Ennek
helye lön Chaldaea es Babylonia, es tartot 1360. esztendeiglen.
Ennek feje lön amaz nagy Nabugodonozor, Assyriai Kiraly, á
mint ez meg tetszik az Daniel Propheta jövendöleseből, az ki

könyvnek második részében az Nabugodonozor Kiraly amlatását magyarazvan, azt mondgya: Te, Kiralyoknak Kirallya vagy. Ismet: Te vagy az arany-fő, &c. Lasd meg Ierem. 27.6.

A második kezdetek világ teremtése után 3148. esztendőben, es tartot 207. esztendeiglen. Ennek feje lön az Mediai Darius Kiraly, á ki amaz Isten-[III:]telen Boldisar Kiralynak, az Nabugodonozornak Unokajanak halála után, Babyloniat meg vöve, es az Assyriai birodalmat az Medusok közze vive. Mivel-hogy penig az Darius, az Persiai Cyrust, az ö Nennyenek fiat az Assyriaiak ellen tarsul fogadta vala melleje az hadakozásban, Babylonianak meg vetele után egy esztendővel (az Darius halála után) egészen az Cyrusra szálla az birodalom, es Persiai birodalomnak neveztetek. Helyessen mondgya azert Theodoretus: Az Medusok, ugymond, Persaknak-is neveztetnek, mert az Cyrusnak á ki nekik első Kiralyok volt, az Attya Medus, az Annja penig Persa volt. Ezt az második birodalmat az Daniel Cap. 2. Ezüsthöz hasonlittya. Effelöl cap. 5. így szol, mikor az Boldisar Kiraly veszedelme felöl jövendöt mond: Meg oszlot, ugy-mond, az te országod, es adattatot az Medusoknak es Persaknak. Ismet Cap. 8. azt mondgya az Angyal á Danielnek: Az Kos, mellyet latal á Medusoknak es Persaknak Kiralyat jedzi. Erröl az Cyrus Kiraly, 2. Paralip. 36. azt mondgya: Az egeknek Ura Istene, ez földnek minden országit ennekem adta, &c.

[IV:] Az harmadik kezdetek amaz nagy világ biro Sandornak idejében, mikor az utolsó Darius Kiralt, amaz Arbela nevü helynel meg vere, es Asiat egészen el foglalvan, az Persiai birodalmat az Görögökre szállita, világ teremtése után 3642. esztendőben, az mely Görög birodalom tarta 282. esztendeig, tudni illik, miglen amaz Romai Iulius Csaszar, az nagy Pompeiusnak veszedelme után, első Romai Fejedelemnek neveztetek. Effelöl az Daniel Propheta Cap. 2. azt mondgya: Tamad, ugy-mond, ez után, mas harmadik birodalom. Erröl cap. 8. az Danielnel azt olvassuk: Az kecske bak nem egyeb, hanem az Görögök Kirallya, es az nagy szaru, mely az ö szemei közt vagon, az első Kiraly. Ezt allattya amaz Iosephus Historicus-is lib. 11. cap. ultimo, holot azt írja: Hogy az Sido Papok az Alexandernek meg mondtak az Daniel Prophetanak jövendöleset, mellyet annak előtte 200. esztendővel tött volt, hogy tudni illik egy Görög Kiraly az Persiai birodalmat maganak foglallya. Mellyet halvan az Alexander, az Sidokhoz kegyessen viseli magat. Söt az mi nagyob, Ierusalembe be menven, az Israelnek Istenenek könyörög es aldozatot-is teszen. Ezt az birodalmat az Daniel

[V:] Propheta ertzhez hasonlittya; Mert mikepen az ertz hangos, es az ő hangossaga meszsze ki terjed: Azonkepen (az mint Ieronymus Doctor mondgya) az Alexander birodalma, hamarsaggal igen meszsze terjede. Ez az oka hogy az Daniel cap. 7. madarhoz hasonlittya; Mert az Alexander, mintha szárnyonjárt volna, nagy hamarsaggal, az Adriaticum Tengertül foguan, az Indiai Oceanum Tengerig, es az Ganges nevő folyo vizig mindeneket meg hayta, ugy annyera, hogy hat esztendők alatt, Europeanak nagyobb reszet, es Asiat egészen megholdoltata, az mint ugyan azon Ieronymus Doctor bizonyittya.

Az negyedik Fejedelemseg az Romai birodalom, az mely (á mint oda fellyeb-is jelentem) akkor kezdetek, mikor az Pompeius veszedelme utan, az Romai Iulius Csaszar, vilag biro Fejedelemnek neveztetek, Anno Mundi, 3924. vege penig akkor leszen, mikor az Ur Iesus Christus az utolso napon el jö itilni eleveneket es holtakat. Erről á Daniel Propheta masodik reszeben azt mondgya az Nabugodonozor Kiralynak: Az negyedik birodalom erős leszen mint az vas. Mert mikent hogy á vas, el tör es el ront mindeneket, azon [VI:] kepen ez birodalom mindent el tör es egybe ront. Hetedik reszeben-is ily szol: Az negyedik bestia, ugymond, rettenetes es iszonyu vala, &c. Hogy peniglen az Propheta, ennek az birodalomnak nevet olyan nyilván meg nem jelentette, mint á három elsőknek, oka csak ez, mert (á mint Theodoretus mondgya) az Romai Fejedelmek, nem csak egy, hanem sok külömb külömb fele nemzetsegekből fognanak allani es választatni. Ennek valosaga meg tetszik az külső Historiakból, holot azt olvassuk: Hogy alig álhatot hatvan esztendeig az Romaiak közt ez birodalom, az Csaszarok nemzetsege mindgyart megszűnt, es az Neronak halala utan az Fejedelemseg mas Familiara szállot. Az kívül valok közzül leg első lön Trajanus, az ki Hispaniabol Olasz Orszagba az Romai Fejedelemsegre emeltetek, ő utanna hol Pannoniabol, hol Daciabol, Dardaniabol, Dalmatiabol, Galliabol, Thraciabol, Cappadociaabol, hol penig egyeb nemzetsegből választattanak az Romai Fejedelmek. De hogy még-is nyilvánban meg tessék, hogy az negyedik birodalom az Romaiake legyen, ugyan azon Daniel irasabol mutogatom meg. Ezt penig azért cselekedem, mert ez utolsó birodalom felől, az [VII:] Historicusok közt, nem kicsin vizsgálkodas vagyon.

Annak-okaert három dolgokat jelent ez felől az Propheta cap. 2. Először azt mondgya, hogy erős leszen, mint az vas. Masodszor az ő labai es laba uyjai felől azt jelenti, hogy sárból es vasból állonak. Harmadszor, hogy az Messiasnak, mind születese,

s-mind ez vilagnak vege az utolso napra valo eljoveteli abban leszen. Lassuk mindeniket rendel csak rövideden.

Az mi az első dolgot illeti; vashoz hasonlittya, mind erőse- gere, s-mind állandóságára nevezve. Meg felelt ennek az Romai birodalom: Mert az Görög birodalomnak vegetül foguan, ez mai napig fen állot, es meg marad mind itilet napjaig, az mint ide alab nyilvánban meg erthyük. Ez az oka, hogy az regi Romaiak az ő ujjokban vas gyűröt viseltenek. Ugyan ezen okaert csele- kedtek azt-is, hogy ez mai napiglan-is, az Romai Fejedelmeknek vas Coronat tesznek fejekben.

Az masodikat az mi nezi; Labai es laba uyjai felöl miert szol- lyon ugy az Propheta, önnön maga nagy szepten meg magyarazza, holot az vasat annak erősegere, az sárt penig annak erőtlense- gere viszi, [VIII:] mintha azt mondotta volna, hogy nem min- denkor egy karban forog dolga, hanem változas ala vettetik, es hon erős es vastag, hon penig gyenge es erőtelen leszen.

Ennek-is meg felelt az Romai birodalom, az mint az Histo- riakból meg tetszik. Vas vala az Augustus Csaszar idejében, mi- kor az Ur Iesus Christus születese tayban, mind ez szeles vilagot be irata, az mint az Szent Lukats cap. 2. nagy nyilván bizo- nittya. De nem sok üdö mulvan megh változek allapatya. Mert alig mulhatnak Christus Urunk születese utan 162. eszten- dök, hogy egyszer-s-mind ket Fejedelmek emeltetenek ebben az birodalomban, tudni illik az Antonius Philosophus es Lucius Aurelius Verus. Annak-utanna az Maximinus veszedelme utan, amaz ket Gordianusok, tudni illik az Attya es Fia, egyszer-s-mind uralkodanak. Tovabba az Gallus es Volusianus Fejedelmek ideje- ben, sárrá változek ez birodalom, az az, ugy meg erőtlenedek, hogy az idegen Pogany nemzetsegeknek, az Romai kösseg ken- szerittetet adot fizetni. Nem sok üdö mulvan, amaz Valerianus Romai Fejedelem, az Persiai Saporez nevü Kiralytul meg gyö- zettetven, örökke valo rabsagra vitetek. Effe[IX:]löl azt olvas- suk, hog[y]mikor lora akart volna ülni á Saporez, az Valerianus hatarol hágot föl. Az Gallienus idejében penigh, harmintz kegyet- lenek tamadanak, á kik az Romai birodalmat igen rongalak. De sok volna mind elő számlalnom ennek változo allapattyat, mellyel az Historiak rakvak.

Az harmadik dologból nyilvánban meg tetszik, hogy az negye- dik birodalom az Romaiakra tartozik, mert azt mondgya az Propheta: Azokban az napokban (tudni illik az negyedik biro- dalomban) oly orszagot tamaszt az egeknek Ura Istene, az mely soha el nem romol, es az mas nemzetsegnek nem adatik. Es az minden orszagokat egybe ront, ő penigh mind örökke fen

áll, &c. Holot az Daniel minden ketseg nélkül az Messiasnak országáról szol. Tovabba az Messias orszaga két karban áll. Egyik itt ez földön volt az utolsó birodalomban, tudni illik, mikor az testben születet, es az ő lelki orszagát, az Euangeliumnak praedikallasa, es az Sz. Leleknek munkalkodasa által, itt ez világon el kezdette. Az második peniglen, az utolsó napon kezdetik, mikor az Istennek Fia el jő nagy hatalommal, es minden földi orszagokat es birodalmokat eltöröl, es az ő Mennyei országát el kezdi, &c. [X:]

Mind ezekből azért világossan megh tetszik, hogy az negyedik birodalom az Romaiakat illeti, &c.

Ezekről azért, es töb hasznos es idvösseges dolgokrol (mellyek az Daniel Propheta könyveben befoglaltattanak) gondolkodvan az Istenben el nyugot, nagy elmejú K e c s k e m e t i A l e x i s I a n o s, abban az üdőben, Szemplin Varmegyében levő Ecclesiaknak Seniora, nekem szerelmes barátom es Christusban atyafia, vötte volt föl az D a n i e l Prophetajának magyarazattyat, mellyet az nevezetes Patachi Ecclesiában el is vegezven, rövid Magyar praedicatiokban foglalt, illyen Szent szandekkel es igyekezettel; Hogy azokat jövendőben recognoscvalan, az együgyü hiveknek eppületekre szem eleibe ki bocsassa es közönségesse tezeve, hogy így nem csak szájával és nyelvevel, hanem ugyan kezevel es irasával is, az Istennek lelki szölőjet, az Anyaszent-egyhazat eppitse. De mivelhogy az Istennek Decretoma mas volt ő felöle, tudni illik, hogy ez siralomnak völgyéről, az ő örökke való hazajában által költöztek; Az ő szerelmes Háza-nepe, nem gondolvan özvegy es gyamoltalan állapottyat, sem pedig költseget ne[m]kimel[XI:]ven, az ő Istenben el nyugot szerelmes Uranak Sz. szandekat vegben vitte, es az Daniel Prophetajáról írot Magyar Praedicatiokat, szem eleiben ki bocsattatta, á vegre, hog[y] ez alkotmatossaggal az ő idvözült Urahöz való buzgosagos szerelmet, még holta után-is megh mutatna, es az ő nevet az Keresztyen világ előtt tettetesse tenne, es emlekezetit boldogul megh tartaná. Mikor azért arról gondolkodnek, kinek kellene ezt á szep munkat dedicalni, juta eszeben az Nagysagod tekintetes Neve, es kere engemet azon, hogy azért az szövetségert, mely az bodog emlekezetü Alexis Janos közt es en közöttem regenten volt, az munkat vennem föl, es ezt az könyvet Nagysagodnak offeralnam, kivaltkepen imez két okokra nevezve: Elsőben, mert ezeket az Magyar praedicatiokat, az Patachi nevezetes Ecclesiában vitte vegben az ü kegyelme idvözült Ura, mely mostan Isten engedelméből, az Nagysagod bizodalma[n] vagyon. Másodsor, mert ő-is az ő arva fejet,

az Nagysagod kegyes protectioja alá haytván, ugyan Patakon lakik.

Vegye jó neven azért Nagysagod ezt az szép Könyvet, es ennek haszonnal való olvasasaban önnön magát gyakorollya, es az Istenben el nyugot [XII:] Kecskemeti Alexis Iánosnak gyamoltalan özvegyet, kegyes patrociniuma alá vegye.

Az Isten sokaig boldogul eltesse Nagysagodat szerelmesivel egyetemben.

Irtam Kallóban die 20. Martii Anni 1621.

M a r g i t a i P e t e r, az Kallai
Ecclesianak Tanítója, etc.
Nagysagodnak alazatos Caplannya.

[XII:]

AZ KERESZTYEN OLVASONAK.

TÜdnöd kel, kegyes Olvaso; Hogy az boldog emlekezetű A. Ianos, ezt az Praedicatio könyvet, csak maga számára készítette volt, ily szándékkal, hogyha tovább élhetet volna, uyjebben megh latogatvan es öregbitven, szem eleiben ki bocsassa; De halala miat igyekezetit vegbe nem vihette. Annak-okaert ha valami fogyatkozásokat ebben talalsz, az szeretetnek palastya-val be fedezzed.

Annak fölötte; Mivelhogy ennek kibocsatasa, eggyik Nyomtatortol masikra szállot, az nyomtatás közben, nem keves fogyatkozások estenek, mivelhogy illendő Correctora nem volt. Annak-okaert azokat-is jó vegre magyarazzad, &c. Az mi hatra vagyon, ély ezzel hasznossan, Authoranak bodog emlekezetit megh tartvan.

Legy jó egessegeben.

Prophetiai könyvenek Praedicatiok szerint
való magyarázattya.

Első praedicatio.

Az Danielnek eleteröl es munkajarol.

AZ Daniel Propheta nehez, de az mi időnkre felette hasznos irasat magyarázvan Keresztyenek: Minek előtte penig az igeknek magyarázattyahoz kezdenenk; Imez Harom rendbeli dolgokrol ertekezzünk.

- I. Az Daniel Prophetanak személyeröl es eleteröl.
- II. Ennek az könyvnek Okairol.
- III. Az Daniel Propheta Könyvenek méltosagarol.

I. Ki volt legyen ez az Daniel?

Az Daniel Propheta, személyeben származot vala az Juda nemzetsegeböl, az mint ő maga bizonittya, első Reszenek hatodik versetskejeben, es az mint az közönseges velekedes tartya, Kiralyi nemböl; az mint az Esaias Propheta felöl-is olvassuk, hogy Kiralyi Nemböl származot volna. Danielnek mondatot nevezet szerint az Istennek nagy gondgyaviseleseből, Az mely Magyarul anyit teszen mint, Istennek iteleti, avagy mint ha mondana: En itelő Birám az en Istenem. Es bizonyara [2:] nem oknelkül: Mert Isten ez ember altal, nem csak az ü iteletit jelentette ki; de ü neki igaz oltalmazoja es igaz itilö biraja-is volt. Az mint az ü Historiajanak rendiböl, ennek utanna böse-gössen meg tetzik. Gyermekekoraban az Deaki tudomanyokban es az igaz Isteni tiszteletben neveltetöt vala fel. Latta es hal-gatta az Jeremias Prophetat, akki felöl felette böcsületössen emleközik, *Capite* 9. Úgy mint tizenket esztendös koraban, avagy ehez közel; ifiu koraban vitetöt fogsagra Babyloniaban. Az Babyloniai Kiraly parancsolattyal, adatot az Babyloni-usok Scholajaban (az ü fogsagra vitetöt tarsaival egyetemben) es ugyan ott az Babyloni-usok tudomanyaban tanittatot: áholot úgy tanult es úgy nevedöt az Daniel, hogy minden társait tudomanyaval, bölcseségevel felyül mullya vala.

Az okajert az Nebuchadnezaral felette kedves vala, egész az Nebuchadnezarnak es az Evilmerodachnak idejeben. De bodogtalan vala allapattya, az Boldisar Kiraly idejeben, mivel hogy inkab böcsüli vala az Boldisar Kiraly az reszegesseket, parásznákat hivolkodo embereket, hogy sem mint az bölcseket es Isten felöket. Szolgált az Daniel az fő fő Fejedelmeknek, szolgált pedigh hivseggel nekiök: De az Bodisar Kiraly ellen felette kemenyen viselte magat, az Boldisar Kiralynak az ő Istentelen eletejert. Szerette az Danielt az Darius is, de el arultatek nala, es vettetek az Oroszlanyok vermeben; de Isten csudalatosan megh szabadita az Oroszlanyok torkabol. Elt mind az Cyrus Kiralynak idejeigh, akkinek birodalmanak Harmadik esztendejeben latast is lata, az mint meg vagyon irva. Cap. 10. [3:]

Isidorus egy igevel az Daniel eletet így írja, hogy az Daniel dicsiretes ferfiu volt, tekintetes, eszes, alazatos, tiszta eletü, az Hitben alhatatos, az titkos dolgoknak, úgy mint Mennyejeknek ertöje, az jövendö dolgoknak es latasoknak magyara-zoja: akkihez ezt-is hozza teszi, hogy élt az Daniel szaz es tiz esztendőket mindenestül. Ez az Danielnek élete.

* Honnan ezt tanulhattuk megh: Holot ertyük azt, hogy az Daniel, Istennek, Nemes Nemböl valo, Prophetaja volt: Nem szegyen akar mely rendnek-is Istennek szolgálni. David noha Kiraly volt, de azonközben Isten Prophetaja-is volt. De mint vagyon ez mostani üdőben az allapat, gyalazatnak tartana sok fő ember, hogy ha az ő fia Tanito avagy Praedikator lenne. Micsoda ugymond az: csak egy Pap ő, igaz, úgy vagyon egy Pap s-oly akki tegeted az utolso iteletben, az Ur Iesussal egygüt sententiaz az örökke valo karhozatra, akar münemü nagy renden valo legy-is itt ez vilagon; ha az Isten igejenek es Tanito szolgainak kik az Christus kepet viselik itt ez vilagon, böcsülöje nem leszesz.

Masodszor ugyan itten az Danielnek ket fele szerencsejeböl, kit az Nebuchadnezar az ü bölcsesegejert es jamborsagajert szeretöt; az tobzodo Bodisar Kiraly pedig gyülölt. Tanullyuk meg; hogy az jambor, tudos tanitok, az eszes emberek elöt kedvessek: De az tobzodo, Haja hujak, külsö bujasag es testi batorsagh követök elöt meg vettettek: az mint ezt naponkent szemeinkvel mi-is lattuk. Nez ket fele csak, ugyan ki nez az heted [4:] izing valo parasztsagh belöle, es felö hogy vegre-is arra ne mennyen dolga; s-megis felyül akar labbani es az Tanitok meltosagat rantzigallya; nem követven az jambor Fejedelmek,

* *Tanusag.*

Uraik, Nemessek peldáját, kik kedvessen vöttek Danielt, es veszik most-is az Isten igaz jambor hiv szolgálait, es böcsüllik-is azokat. Ez innét az Tanusagh.

Következik immar.

II. Minemü okai vadnak ez Daniel Könyvenek.

* Szerző oka ennek az Könyvnek, es minden Prophetak irasanak, ünne magá az szent Haromsagh Isten, akki Atya, Fiu, es szent Lelek egy bizony örök Isten; az mint bizonyította szent Peter, aholot így szol: Nem emberi akaratból származtak regenten az Prophetaknak Prophetalások, hanem szent Lelektül indítatvan, szoltak az Istennek szent emberei. Ezt bizonyította Justinus Martyr-is. *Apolog. 2. pro Christianis, quae est ad Imperatorem Pium Antonium. Quod vero vaticinantes non alio quam divino verbo afflati agantur, vos quoque ipsos dicturos reor*: Az az, Hogy az Prophetak Isteni beszédül indítatvan szollottanak legyen, velem hogy ti-is azt mondgyatok.

** Ezt erőssíti Tertulianus-is, midön így ír:

Prophetiae vox erant Domini: az az, Az Prophetiak az Urnak szava vala; Ha azert az Prophetiaknak Isten szerző oka, halgassuk azokat, s-megh lassuk hogy azokat agnő beszéd gyanant ne tartsuk.

*** Iro Deakja ennek az könyvnek az Daniel, kit az Isten [5:] választot vala erre +hogy neki ennek le irasaban szolgálta, az mint ennek ez könyvnek titulussa megh mutattya:

Liber Danielis: Daniel könyve, kinek immar eletet meg magyaráztuk.

Egy Esztendővel kezdet Prophetalni az Ezechieel Prophetá után, es ebben az Prophetalásnak tisztiben forgolodot, az mint az Historiak bizonyítottak, Hetven Esztendeigh. Aholot ezt jegyezzük megh: Midön az Prophetaknak Neveket halljuk az ü irasoknak előtte, ne allyunk csak ott megh, mint ha magoktól szollananak azt alítvan, hanem eszünkben vegyük hogy csak eszközök az Prophetak annak ki szolgáltatásában: Isten pedig azoknak az irasoknak kutfeje es szerző oka: Honnan rövideden még-is ez az tanusagh, hogy az Prophetak szavát ugy halgassuk

* *Causa efficiens primaria et principalis.*

** *i. Petr. 1. v. 21. lib. de Resurrectione carnis.*

*** *Causa Instrumentalis seu cooperativa.*

+ *seu cooperativa.*

mint Istennek beszédet: Mert az ü követseget viselik, nem magoktól szollanak es tanitanak.

Materiaja ennek az könyvnek: az az, Mind azok az mellyeket az Daniel be foglalt az ü irasaban; Mennyei dolgok, semmi ebben emberi talalmany, hejaban valosagh, hazugsagh nincsen; de mindenek felette igen igazak, valamiket szamlal az Juda Orszaganak jövendö romlasarol; ez vilagi Monarchiakrol, birodalmakrol; el kezdven az Babiloniai birodalomtul fogva mind ez Vilagnak utolso vegeigh. Az Christusnak kivaltkeppeen es az Antichristusnak Orszagarol; az Halottaknak fel tamadasarol, ez vilagnak utolso megh itilteteseröl, es az embereknek allapatyokrol ez eletnek utanna. [6:]

S E R M O: Beszedi, igei ennek az Prophetianak dictaltattak az szent Lelektül; es ezek ket rendbeliek. Mert ezt irta az Daniel Sido es Chaldaeai nyelven. Az Elso *Caput* egeszlen, es az Masodik *Caput*nak-is harom első versei, Sidojul vadnak. Az Masodik *Caput*nak pedig negyedik versetül fogva, mind az hetedik *Caput*nak vegeigh Chaldaeai nyelven. Vegezetre az ot utolso *Caput*ok ismet Sido nyelven vadnak.

P A R T E S. Ket Reszei vadnak ennek az tizenket *Caput*bol allo Daniel irasanak: Az Elsö Reszeben Historiakat, külömb külömb fele megh lött dolgokat, szamlal elő. Masodik agaban, jövendö dolgokat forgat: Mellyek követközendök az Babyloniai birodalomnak utanna ez vilagra, mind az Christusnak utolso iteletre valo el jöveseigh. Ez ket dologban forogh az Daniel irasa. Meg lött Historiaban: es ez vilagnak utolso vegeigh valo követközendö dolgokban.

Az Historiak-is ket felek: Mert neznek ezek, avagy az Kiralyokra; avagy az Danielre es az ü tarsaira. Az Babyloniai Kiralyok közzül kettőnek irja megh Historiaijat: tudni illik, az nagy Nebuchadnezarnek es az Bodisar Kiralynak.

Az Mediai Kiralyok közzül pedig csak egynek, az Mediai Dariusnak.

Ez az nagy Nebuchadnezar, kilencedik volt az Assyriai Kiralyok közöt, minek utanna az Sardanapalus halala utan ujonnan fel eppittetek az Assyriusoknak Orszaga, akkiben ezek voltak az Kiralyok: [7:]

1. Phul-Belochus.
2. Tiglath Phul-Assar.
3. Salmanasar.
4. Sennacherib.
5. Assar-Haddon.

6. Merodach-Baladan.
7. Ben-Merodach.
8. *Nebuchadnezar Primus*. Első Nebuchadnezar.
9. *Nebuchadnezar Magnus*, Nagy Nebuchadnezar, amaz Első Nebuchadnezarnak fia, akkit az az Ptolomæus Nabopolassarnak hiy, az mint *Functius* emleközik effelöl.
10. Evil-Merodach.
11. Boldisar Kiraly.

De itt szonk vagyon amaz nagy Nebuchadnezarrol: akkinek Historiaijat irja megh az Daniel az negy első Caputokban, az Bodisar Kiralyt az ötödikben. Az Medesai Dariust az Hatodikban.

Az Daniel Historiaja közöslegh vagyon mindenik Caputokban, az Harmadik Caputtul ki valva. Az Daniel tarsaije pedig be vagyon foglaltatvan az első es Harmadik Caputokban, az mint ideb alab meg ertjük.

Ezek az Historiak.

Az jövendő Mondasok vadnak az birodalmokrol, mellyek lesznek az Babyloniai birodalomnak utanna: kivaltkeppen pedigh az Christus Orszagarol, az Antichristus Orszagarol, az Isten Anyaszent egyhazanak nyomorusagirol; az Christus által annak fel eppiteteseröl; az embereknek közönseges fel tamadasokrol, es [8:] ezek utan az Hiveknek követközendő jutalmokrol: az mint ez-is ennek utanna az magyarazatbol kitetzik.

Finis libri: Vege ennek az Könyvnek, az mint minden egyeb Prophetak irasanak, kettő. Egyyk az Istennek dicsösege: Masik az Hiveknek idvössege.

Az Istennek Dicsösege ki tetzik itt az ü igaz iteletiböl, mellyel az Orszagokat s az kegyetlen Fejedelmeket bünteti, es az Hiveket csudalatossan az szamki-vetesben es az nyomorusagoknak közepette, ugy mint az Danielt az Oroszlanyok vermeben; es az Harom ifiakat az eghő kementzeben, meg tartya.

Az Hiveknek idvössegere szolgál ez az iras: Mikoron inset minden rendeknek eppületökre szep tanusagokat; es az bün ellen az Istennek kemeny iteleti felöl feddő, dorgalo, es rettentő intesöket veszünk es magyarazunk. Az mellyek ha igy vadnak, s igy vadnak pedigh: szüksegh hogy mindenek előtt kedves legyen az Daniel Propheta irasa.

III. Minemü meltosaga vagyon ennek az Könyvnek

Errol felette szükséghez ez Magyarazatnak elein értéközni minden keresztyen embernek: Mert eleitül fogva sokan találtattanak, kik az Daniel irasanak igazságot tagadtak es ketsegösse töttek.

Illyen volt az Poganyok közzül Porphyrius, amaz Plotinus Philosophusnak tanitvanya: akki tagadta, hogy ezt Daniel Propheta írta volna, hanem más valaki az [9:] Antiochus Epiphanes idejeben Sido Országban: akkit meg hamissit *Josephus Historicus.

Porphyrius utan Julius Maximinus idejeben, illyen volt Celsus: akki hasonlatoskeppen az Daniel irasa ellen csatsogot; akkit meg hamissit Origenes.

Az Uy Sido Doctorok-is tagadgyak az Daniel irasat, es nem akarjak olvasni. De ezeket ugyan azon Sido Doctorok irasaval meg hamissithattuk, akkik magyaraztak az Daniel irasat, es inset az ö Hitöknek agazatit meg erősítetttek, ugy mint Rabbi Schelomo, Rabbi Abraham, Aben-Hezra: Rabbi Levi, Ben-Gerschon, Rabbi Mosche; Hadarschan, *Filius Isaci in suo Perusch super Genesim*. De akki mind ezeknek fellyeb valo, Christus Urunk önnön maga ennek az irasnak meltosagat ajanlya szent Mathenal. cap. 24. vs. 15. Caput: 13. Ismet Szent Marknal. vers. 14.

Ahol az Keresztyenek tekintsek meg az bizonsagokat: azt mondgyuk azert ennek az Könyvnek meltosaga felöl; Az menyiben ez könyv Sido es Chaldeai nyelven irattatot az O Testamentomban, ennek meltosaga oly, hogy ennek soha senki ellene nem mondhat, es inset az mi Hitünknek agazati meltan confirmaltatnak, mert Isten lelke dictalta.

Azokrol pedig mellyek az Theodotion Bibliajabol vetettének, es az Sidoban nincsenek, szabad ketelkedünk; De arra most nekünk igen keves gondunk: hanem ezzel az Daniel tizenket Caputival, meg elegzünk.

Ahonnán meg hamissitatnak azok, akkik azt tanittyak, hogy az Daniel irasat nem kel közönseges helyen magyaraznunk az Ecelesiaban, illyen erősegökkel: [10:]

1. Valamely tudomány az Christus Országot prédicallya es annak igazságot allattya, szükséghez azt tanitanunk. Illyen az Daniel irasa. Hát szabad tánitanunk.

* *lib. Undecimo Antiquitatum Iudaicarum[m] cap. 8*

* 2. Valamely tudomány vigasztalást nyújt minékünk nyomoruságinknak idején, szükség az prédikállanunk. Illyen az Daniel irása. Hát szükség az prédikállanunk.

3. Valamely tudomány az mi testünknek fel tamadasával es az örök életnek birásával biztat, szükség az tanítanunk.** Illyen az Daniel irása. Hát szükség tanítanunk.

Az mely Daniel Propheta irásának magyarázattýara adgyon erőt az mi Istenünk, Fiaert az Ur Jesus Christusert, szent Lelke által, Amen.

II. Praedicatio.
Daniel propheta köny-
venek Első Caputnak, első verse.

„Ioachimnak Iuda Kirallyanak birodalmanak harmadik Eszdőjében, jöve az Nabuchodonosor á Babyloniai Kiraly Ierusalemre es megh szálla azt.

Es ada az Ur ö kezében Ioachimot Iuda Kiralyat, es az Isten Hazának edeninek valami reszet, es vive azokat Senaar földere az ö Istenenek hazában: es az edenyeket be vive az ö Istenenek kentsős hazában.”

Az Első Caputnak ket Resze vagyon, Mert Először az Propheta megh írja, az Nagy Nebuchad[11:]nezarnak nemünemü megh löt dolgait Historia szerint: Tudni illik. Mikeppen ment nagy erővel Jerusalemler városara, megh szállotta es megh vötte azt, vitte az Joachimot az Juda Kiralyat fogsagra, es az Isten hazának edenyit ragadományul magának foglalta; Ugyan ot megh írja az Sidoknak-is Babyloniai fogsagra valo vitettetesöket, es az Rab gyermekek közzül valo választasat akkik tanítatnanak es neveltetnenek az Chaldaeusok; tudományában, kik vegezetre szolgálmanak az Kiralynak ortzaja előtt Udvarában.

Masodik Reszeben megh írja Historia szerint, az Danielnek es az ö tarsainak szent életöket, igaz keresztyensegöket, es az ö igaz Isteni tiszteletöknek es szent életöknek jutalmat. Szent életök tertzik ki es Istenhez valo engedelmessegök innet: Mert az Istennek törvénye ellen, es lelkek ismereti ellen nem akarjak magokat az Pogany Kiralynak az Nebuchadnezarnek, etelevel es italival megh ferteztetni.

Jutalma ennek az ö igaz Isteni tiszteletöknek ez lön, hogy Isten öket kedvesseкке teve az komornikoknak fejedelme előtt,

* *Probarum Minor. capitibus. 2. 7. 8. et 11.*

** *Cap. 12.*

bölcsességgel, minden dolgokban való jó előmenetellel, szép abrázattal, jó egességgel, és az Deaki tudományban csudalatos előmenetellel meg ajandekoza.

Nevezet szerint pedig kiváltkeppen az Danielt, Prophetiaknak ertesevel, latasoknak és almoknak magyarazattyával, nem csak az ő szolgálta tarsai felet: De minden Magusok és Astrologusok, az az, jövendő mondok felet, valakik valának egész az Nagy Nebuchadnezarnek birodalmában. Ezek tartoznak ennek az Első Caputnak Reszeire; Most immar lassuk rendel: [12:]

Az első Resz pedig be foglaltatik az két első versekben: Kik közzül az első így vagyon megh írva:

„Joachimnak Iuda Kiralyanak birodalmanak harmadik Esztendejében, jöve Nebuchadnezar az Babilonai Kiraly Ierusalemre, és meg szalla azt.”

Mondam ennek előtte, ennek ez Caputnak első reszeben rövidön irattatnak meg az Nagy Nebuchadnezarnek dolgai, az holot imez Harom dolgokat lassuk megh.

I. Az Nebuchadnezar cselekedetinek Idejet, mikor löttének ezek.

II. Az Nebuchadnezarnek szemelyet.

III. Viselt dolgait, cselekedetit, az mely kiterjed az Nyoltzadik versetskeig.

A Z E L S Ö R Ö L.

* Az mi az üdöt illeti, mikor löttének ezek, az mellyeket itt elő szamlal az Propheta, azt mondgya felöle: Harmadik esztendejében birodalmanak Joachimnak Juda Kiralyanak.

Itt egy ellenvetes vagyon az üdö felöl.

Az Masodik Kiralyi Könyvnek, huszonharmadik reszeben, vers: 24. Ismet, az Masodik Chronica Könyvnek, harmintzhadik reszeben, azt olvassuk hogy tizenegy Esztendeig uralkodot Joachim Kiraly Ierusalembe, és akkor ment osztan Nebuchadnezar Ierusalemre. Tehat ez az Historia azkit forgat az Daniel, [13:] nem Harmadik Esztendejében lött Joachimnak, hanem tizen-egyedik Esztendejében.

* *Tempus.*

Felelet: Ved eszödben: Mert nincs ez kettö között semmi vissza-vonyas, csak hogy vigyazzunk reja. Mert lött ez az Joachimnak tizenegyedik esztendejében-is, az idötül fogva, mikoron az Egiptusnak Kiralya az Pharaoh Neco meg gyözven az Joachazt, le vete Orszagabol, es vive ötet fogsagra Egiptusban; az Joachimot pedig fel emele helyeben: Ismet ugyan ezen Historia lött az Joachimnak harmadik Eztendőjében-is, minek utanna az Nebuchadnezar, meg gyözven uyjonnan az Necot, meg confirmala az Joachimot tisztiben, ado fizetőve teven az Joachimot: Ezt bizonyította az Masodik Kiralyi könyvnek, 24. resze, áhol ezt olvassuk:

Fel jöve ugymond Joachimnak idejében az Nebuchadnezar Babyloniai Kiraly, es Joachim az ő szolgaja lön Harom esztendeigh. De el fordulvan az utan, el szakada ő tüle. Rea bocsata azert az Ur, az Chaldaeusoknak, Syriabelieknek, Moabitaknak es Ammon fiainak Sereget. Ez azert az Summa, hogy ez az Historia az mit itt forgat az Daniel, löt az Joachimnak harmadik esztendőjében, tudni illik, az idötül fogva, mikor az Joachim, az Nebuchadnezarnak ado fizető szolgajava lött. Az mely Harmadik esztendő az ő egész birodalmához kepest, mind azon által tizenegyedik. Nincs haát itt semmi vissza-vonyas az Historiak között. Ertyük az idöt: lassuk innét az Tanusagot.

Innet ezt tanuld megh: Az Isten az ő fenyegető haragjat, mellyel az embereket az bün ellen fenyegeti [14:] az idő el telven végben viszi: az mint be tellyesödek az Joachimnak idejében. Mert az Josias Kiralytul fogva, fenyegetven Isten az Sido Nepet rabsaggal, fegyverrel, az ő sok büneiert; az Joachim idejében büsegessen be tölte. Ahonnet megh hamissittatnak azok, akik ő magoknak minden szabadsagot igernek az ő gonosságokban. Mert Isten az ő igaz iteletinek, napot, időt hagyot az büntetésre, az mint itt lön dolga az Sido Nemzetnek.

Rettennyünk meg tehát, es terjünk megh az Istennek fenyegető beszédere: Mert ha megh nem terünk, ketseg-nelkül raytunk leszen az Istennek ostora. Hallád tehát, Fenyögete Isten tegedet az te büneidert, es engemet az enyimert? Ne vegyük csufsagra: Mert ha meg nem terünk, bizony raytunk leszen az Istennek ostora. Ez az Első.

A Z M A S O D I K R O L.

* Mondam Masodsor, itt az első versben; Egy igevel megh írja az Daniel az Nebuchadnezarnak személyet, es Babyloniai

* *Persona Nebuchadnezaris.*

Kiralyoknak mondgya. Az Babylon kettő, az mint az Cosmograp-
husok, az az, azok az Doctorok, kik az Földnek hatarit mersekkik,
tanittyak. Eggyik vagyon Assyriaban, melyről. 2. Reg. 17. vs. 24.

Masik Chaldaeeaban, 2. Reg. 25. vs. 1. az Senaarnak földeben,
az melynek epítője volt amaz nagy Nimrod Orias, az mint az
Sidok irasa tartya, az Chaldaeusok Orszaganak fő Varosa, akki
az nyelveknek el változtatásatul neveztetik Babelnek, az mint
bizonyittya Moses. *Gen. 10. vs 10. Et cap 11. vers. 9. Augustinus,*
lib. 16. de [15:] Civitate Dei, cap. 4. Iosephus libro primo Anti-
quitatum Iudaicarum cap. 9. Es ezt az Babylont emlegeti itt ez
helyen az Daniel, hogy ennek kirallya volt az nagy Nebuchadne-
zar.

Nagy Nebuchadnezarnek mondgyuk pedig *ex Beroso et Iose-*
pho: Ezoknak az Historicusoknak irasokból, valasztásnak oka-
jert: hogy meg valaszszuk az ő Attyatul, akkinek hasonlatos-
keppen Nebuchadnezar vala neve. De ez az Historia az Fiarol
vagyon, akkit az ő Attya fel von Kiralyi meltosagra, es az hada-
kosznak gondviselője volt. Az Ptolomaeus, az mint az Histo-
riakból meg tetzik, Functiusból es az többiből, hija ezt Nabop-
olassarnak. Ez az Nebuchadnezarnek szemelye.

A Z H A R M A D I K R O L.

* Harmadszor, mondám meg irja az Daniel az Nebuchadne-
zarnak dolgait: az kiről először így szol, s-mond:

El jöve Nebuchadnezar az Babyloniai Kiraly, tudni illik,
nagy erővel, nagy haddal Jerusalemre es megh szalla azt.

Az Jerusalem annyit teszen, mint ha mondanad: *Jirrehsalem:*
Videbit pacem, bekeseget látt; az mely volt az Juda Orszaganak
fő Varosa, mellyet Salemnak-is hittak, es az mint Iosephus
mondgya, Melchisedech eppitötte volt. Mondatot AElinak-is,
az AElus Adrianus Imperatortul: Mert ez eppitötte volt az
Adrianus eggyik reszet; *Montem calvarium, Christi sepulcrum,*
et Golgotha: az Christus temető helyet, az koppazto helyet, es az
Varos kívül valo helyeket ez keritötte vala be kívül, *ut scribit*
Volaterranus, lib. 11. Es ez az Jerusalem Varosa [16:] ket reszre
osztattatot vala. Fölső es Also reszre: Az Fölső resze volt az
Sionnak hegyen, az mely Sionnak az oldalaban vala az templom;
az mely David Varosanak-is mondatot. Also resze az templomon
alol vala. Megh jövendülte vala Nebuchadnezarnek Jerusalemre
valo jövetelit annak előtte az Esaias. cap. 5. v. 26. Az tavoly

* *Res gestae Nebuchadnezaris.*

levő pogány nepek között, ugymond, zászlót emel, es süvöltéssel int az föld határan lakozoknak, hogy el jűjenek, es nagy hamar-sággal könnyen el jőnek. Jeremias Propheta-is, cap. 25. v. 8. & 9. Azt mondgya: Az Seregeknek Ura, mivelhogy nem engedtetők az en beszédimnek: ime en el küldöm, es fel veszem az Eszaknak minden Nemzetsegit, azt mondgya az Ur, es az Nebuchadnezar az Babyloniai Kiralt az en szolgamat, es be hozom őket ez földre es az ő lakozaira. Ez azért első cselekedeti az Nebuchadnezarnak itt ez helyen, tudni illik, hogy Haddal jő Jerusalembre. Ahonnan tanuld meg.

I. Az Kiralyok es hadakozo ferfiak, Istentől bocsattatnak más Országoknak es Nemzetsegeknek büntetesere, az mint az Nebuchadnezar Jerusalembre. Azert az büntetesnek idejen, ne az ellensegről gondolkodgyunk, hanem az Istennek esedezzünk, hogy az ellenseget el fordítsa mi rolunk, akkit büntetesre ki bocsatot ellenünk.

II. Tanullyuk meg, hogy Isten az Hitötleneknek szolgálattyaval-is szentül tud elni az ő igaz iteletinek végben vitelere: az mikeppen az Nagy Nebuchadnezarnak Jerusalemb ellen, es most is az Mahumet követőinek szolgálattyával Magyar Orszagh es egyeb Nemzetsegők ellen. [17:]

III. Tanullyak meg amaz nagy erős es hatalmas Varosok, hogy magokban fel ne fuvalkodgyanak: Mert nagy könnyen az ellensegnek kezében esshetnek, az mint az Jerusalemb Nebuchadnezar kezében. Ne mond hát, erős keritöt Varasunk vagy, ne fellyünk semmit: Mert erős vala Jerusalemb, de hamar az ellenseg kezében juta. Ez innét az tanusag, es ertyük az első versnek magyarázattyat.

Az Masodik vers ez vala:

Es ada az Ur az ő kezében Joachimot Juda Kiralyat, es az Isten hazanak edenyinek valami reszet, es vive azokat Senaar földere az ő Istenenek hazában, es az edenyöket be vive az ő Istenenek kentses hazában.

A holot ket dolgait szamlallya az Daniel az Nabuchodonosor Kiralynak. Eggyiket ezt, hogy el foglalta Jerusalembet s-meg vötte. Masodikat ezt, hogy el vitte annak mind emberit s-mind kazdagsagat. Mind ezek pedigh honnet löttének legyen; okat adgya az Daniel, ezt hogy az Ur, az az, az Seregeknek Istene, adta kezben, mind az Varost, az Kiralt, az embereket es minden kazdagsagokat az Nebuchadnezar kezében.

Honnan ez az Tanusag.

I. Varasoknak, Tartományoknak el foglalasa; Kiralyoknak, embereknek fogsaga; joszagoknak el praedalsasa, Istennek engedelmeböl vagyon: ő akki az Országokat, az tartományokat ellenseg kezében adgya. Ne tulaydonitsunk hát semmit az vak szerentsenek, mint ha ezeket csak az Vak szerentse hordoznaja. [18:]

II. Tanullyuk megh: Ha Istennek engedelmeböl, Varosinknak es joszaginknak idegen kezeke valo keleset lattyuk: Ne kápolodgyunk, hanem szenvedgyük bekevel, halaadassal.

III. Tanullyuk meg: Az hadakozo ferfiak, ne dicseködgyenek semmit magok erejevel, ne tulaydonitsanak serensegöknek semmit, hanem Istennek adgyak az dicsöseget: Mert Isten az, akki az ellenseget kezökben adgya: az mint Nebuchadnezarnek Joachimot minden joszagaval egyetemben.

De itt ilyen kerdesök es ellenvetesök
vadnak:

I. Ha Isten adgya az Varasokat az ellenseg kezében, tehát az gonoszsagoknak oka leszen, az mely kegyetlenseget akkor cselekesznek, es így meltatlan vadoltatnak es karhoztattatnak az ellensegök.

De ez immar bizonyos, hogy Isten adgya azokat ellenseg kezében. Hát nincs semmi vetkők akkik kegyetlenseget cselekesznek.

Ved eszedben, sot semmi mentsegök nincsen az ő gonoszsagokban: Mert Isten nem az végre adgya az ellenseg kezében az Varasokat, tartományokat, azoknak lakosit es joszaghit, hogy gonoszt cselekedgyenek: De hogy az ő igaz iteletit vigye vegben az vakmerő bünben elő emberek ellen. Az mit pedigh az ellenseg cselekedik gonoszul, az ő magatul vagyon, nem Istentül, azért meltan karhoztattatnak s-büntettetnek az ő kegyetlensegökert az erőszak tevő ellensegök. [19:]

Mondhatnad még-is.

II. Ha Isten adta Joachimot es az templom edenyit Nebuchadnezar kezében, tehát nem allot Isten az ő frigyének, *mellyet kötöt vala az Daviddal az Orszagnak örökös megh maradasa felöl. De az első igaz. Hát az utolso-is igaz.

* *Psalm. 132. vers. 14.*

Ved eszedben: Nem követközik. Mert Isten Haval kötötte vala az frigyét Daviddal es az ő maradekival: tudni illik, ha engednenek az Istennek parantsolatlyanak. Mivel pedigh az Joachim es az ő Nepe el szakattanak vala Istentül es balvanyozokka lönek; Isten-is meltan vetötte öket büntetes ala, meltan vonta megh oltalmat, segítseget tülök: s-meltan adta Orszagokkal egyyüt az Babyloniai Kiraly kezeben. Nem vetthetnenek hát semmit Istenre.

Mondhatnad mégh-is.

Hogy ha Joachim es az templomnak edenyi Nebuchadnezar kezeben es hatalmaban jutottanak: tehat az Isten erőtelembe leszen az embereknel, hogy megh nem oltalmazhatta öket.

Nem követközik: Mert az Nebuchadnezar, nem maga erejeböl vitte az Joachimot fogsagra, sem pedigh nem maga hatalmaval nyerte el az templom edenyit, hanem az Isten adta mind ezeket kezeben, mivel hogy megh akarta büntetni az ő nepet. Ertyük azert az elsöt, tudni illik az Jerusalemnak megh vetelet, es azt-is, honnan lehetöt meg, hogy az Nebuchadnezar [20:] hatalmat venne Joachimon es az Isten Hazan s-annak edenyin.

Masodszor, ezen Masodik versnek rendi szerint mondam hogy Nebuchadnezar azt cselekötte:

Fogsagra vitte Jerusalemnak lakosit, es az templomnak edenyinek valami reszet ragadomanyul magahoz vötte es Senaar földeben helyhezötte.

Az embereknek fogsagra valo viteleben kettöt kell megh jedzenünk:

Egyyiket, kiket vitt el.

Masikat, Hova vitte.

Az elsöröl azt mondgya az Daniel: el vive azokat, az az, Az Kiraly utan valo fő embereket es az kösseget: az Joachimrol pedigh nem szol többet: Mert noha meg kötöztetöt vala az Joachim es beklyoban vettetöt vala, hogy Babyloniaban vitetnek, az mint megh vagyon irva 2. Chron. 36. de nem vitetek oda; Mert az uthan meg hala, es senki ötet nem siratvan, Szamár modra lön temetese: Mert nem tetetek csak az földbe-is, hanem az Vadaknak, Madaraknak hasa lön koporsoja.

Hova vitte legyen pedigh, azt mondgya hogy Senaar földeben, az az, Mesopotamianak also reszere. Az mely Mesopotamianak nevezetivel be foglaltatik Babylonia, az mely Babylonianak kijes mezejen volt az Beelnek temploma: Ismet azt mondgya hogy oda, ahol volt az Nagy Nebuchadnezarnak Istene.

Micsoda az?

Hogy ezt meg erthesd, kell valamit mondanunk az Chaldaeusok Balvany Isteniről: Balvani az Chaldaeu[21:]scknak öten voltak: Harom ferfi Isteni, Beel, Rach, Nego: Ket Isten Aszony: Schacha es Mulitta.

Beel, első Isten volt azt mondta, ez Jupiter volt: mely nevezet jü az Beheltül, vagy Bahaltul, mely annyit teszen, mint Ur.

Masodik Istenek az Chaldaeusoknak az Nap volt, mely Sidojul Rach, az az, Kiraly: Mert az Nap olyan mint az Kiraly az töb csillagok között.

Harmadik Istenök az Chaldaeusoknak *Ignis*, az tüz, akkit ük Negonak hittanak az fenyössegtül, akki az Sidoknal Nega; Ezek az Chaldaeusok Isteninek Nevei.

Isten Aszonyok voltak: Eggyik azok közzül volt Schacha, az föld, mellyet az Deakok *Opis*, Isten Aszonnak hinak.

Masik, Mulitta, akkit az Deakok Venusnak mondanak. Ez azert immar az Daniel tanitasanak értelme, hogy vitte legyen az Nebuchadnezar, az Sidokat oda, ahol az Beelnek, az ü Istenenek nagy templom es torony eppittetöt vala Babyioniaban. Ez az első.

Az templomnak edeni felöl azt mondgya, hogy vitte az ö Istenenek kencsös hazaban, az az, az Beelnek Tárhazaban, ketseg nélkül ez vegre, hogy hála-ado voltat az Beelhöz, az ö Istenehöz, megh mutathatna, akkinek segítsegeből, az ö értelme szerint, gyözedelmet vött volna az Sidokon.

Innet ezök az Tanusagok.

I. Tanullyuk megh innet, Micsoda büntetesök azoknak, akkik az ö földöket, hazajokat balvany imadással [22:] fertesztetik megh: ez tudni illik, hogy hazajokból idegen földre hitötlenek köziben vitetnek, az mint az Sidok Babyioniaban: es közzülünk vitettek immar az balvany imadasert sokak, Török, Tatar Orszagban; Annakokajert, jobbítsuk életünket, hogy minekünk-is hasonlatoskeppen ne legyen dolgunk.

II. Tanullyuk megh innet: Hogy az Poganyok, gyözedelmet véven az ellensegen, az templomokból el hozot nyeresetet az ü balvanyoknak templomiban viszik vala, akkiknek az gyözedelmet tulaydonittyak vala, az mint cselekedöt az Nebuchadnezar. Ahonnet felette igen vetköznek most, akkik az Isten Házanak javait, az önnön magok hasznára fordittyak, mellyet még az Pogany Nebuchadnezar sem cselekedöt.

Illyenek azok, akkik az templom kazdagsagit vitezöknek oszttyak, es annak javait reszögsegre fordittyak: igr cselekedek az Bodisar Kiraly, akki az templom edenivel gonoszul éle es el vesze erötte, az mint ideb alab megh hallyuk. Mi pedigh azt mondgyuk, hogy az mi egyszer Isten számara szenteltetet, legyen ü fölsegeje; Akkinek adassek Birodalom, Hatalom, Tisztösseg, matul fogva mind örökke. A M E N. [23:]

III. *Praedicatio.*

„ES az Kiraly parancsola Aschpenáznak az ü Udvaranak fejedelmenek, hogy az Israel Fiai közzül vinne Babiloniaban, az Kirali Nemböl es fejedelmek Fiai közzül, oly gyermekeket, kikben semmi macula ne lenne; hanem kik szepek volnanak tekintetre, es tudosok minden bölcsesegben, es ertöi az tudományoknak, es ekesen ki mondoi az ü ertelmöknek, es az kikben erő lenne, hogy alhatnanak az Kiraly Palotajaban, es az kiket tanitana irasra, es az Chaldaeusok nyelvere.”

SUMMA.

Ezekben az igekben summa szerint, megh irja Daniel az Rab gyermekeknek ki valasztasat az Israel fiai közzül, az kik vitetnenek az Nebuchadnezar parantsolatlyabol fogsagra: es azoknak fel nevelteteset az Chaldaeusok tudományaban, az kik üdövel szolgálnanak az Nagy Nebuchadnezar elöt udvaraban.

RESZEI.

Ket Reszei vadnak ez jelen valo igeknek:

I. Az Rab gyermekeknek ki valasztasarol.

II. Ugyan azon Rab gyermekeknek fel neveleröl. [24:]

AZ ELSÖRÖL.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik, az Rab gyermekeknek ki-valasztatasat az Israel fiai közzül, igr szol arról az Daniel Propheta s-mond: Parancsola az Kiraly, &c: Aholot csak igen rövideden ött rendbeli dolgokat jegyez meg minekünk az Propheta: Micsodak azok?

Elöször az gyermekeknek ki valasztatasanak fö okat, s-azt mondgya, hogy az nagy Nebuchadnezar, gyözedelmet veven

az Jerusalembeliekén, parantsolt, es el szakasztotta az Atyakat Anyakat az ü szerelmes magzattyoktul, es viszontak az fiaikat, leanyokat az ü edes Attyoktul, Anyyoktul.

Az honnet ez az tanusagh, hogy ez volt eleitül foghva az reghi Pogany Kiralyoknak az ü természetök, hogy az ü meg gyözetet ellensegekön felette igen kegyetlenkedtenek, es irgalmatlanul az Atyakat, Anyakat az ü magzattyoktul el szakasztották, kivaltkepen penig az jo nevelt fiaikat, leanyokat. Az mint cselekedet az Nebuchadnezar, es ugyan azont cselekeszi most az Török nemzetseg, az kiknek Janitsári Magyar nemzetből vadnak nagy reszből, az mint szemekinkvel lattyuk. Az mely bizonyara felette keserves: Mert nehez az Atyaknak, Anyaknak az ü fioknak, leanyoknak testi halalat latni: De sokkal siralmasb azoknak fogsagra valo vitettetéseket nezni, lelkek veszedelmenek kárát előttök forgatni. Vagyon haat minn könyöröghjenek az Atyak es Anyák, hogy tudni illik, oltalmazza megh őket Isten, magzattyokval egygüt az Pogany ellensegnek rabsagatul, ne szakadgyanak el az igaz Istentül. [25:]

Oh mi szegeny Nemzetsegünk, bezzeg sokszor probaltad ezt, hogy fiaid, leanyid az idegen Nemzetsegtől vitettek rabsagra, pogany Isteni tiszteletre. Adna az Ur Isten hogy ez utan immar ne lenne ugy dolgunk, de felelmes az állapot, mert ritka az pénitentia tarto Keresztyen. Ez az első.

Masodszor azt jedzi meg az Daniel, Kicsoda volt az gyermekek kivlasztasaban eszköz? s-azt mondgya: Aschpenaz az Komornikoknak fejedelme, Az az, oly személy, az ki az Nebukadnezar udvaraban, minden dologban rendet es modot szab vala: az illendöket be fogadgya vala, es az meltatlanokat ki veti vala, fizetéseket az joknak meg adgya vala, az meltatlanoktul pedig el veszi vala.

Az honnet ez az tanusagh, hogy nem vala az Nebuchadnezar udvara rend nélkül, hanem mindenek jo rendel igazgattatnak vala, es az Aschpenaz minden rendek elöt fő vala: Nem kel haat sokkal inkab az Keresztyen Uraknak Udvaroknak rend nélkül lenni, zürzavar modra elni: hanem szüksegh, hogy mindenek birassanak jo moddal. Mert semmi nincs veszedelmesb annal, mint azhol az Oriasok modgyara, senki senkitül nem fűgh, hanem minden egy-arant parancsol, es senki senkinek nem engedelmes.

Harmadszor azt jedzi megh az Daniel: Honnet valasztattak ki ezek az Rab gyermekek: azt mondgya ezfelöl először, hogy az Israel fiai közzül: Masodszor, az Kiralyi Nemből es az Fejedelmek fiai közzül.

Az holot Keresztyenek bizonyara keserves vala, az Istennek nepet az poganyok szolgalttara rendelni, de [26:] sokkal keservesb vala, az Kiralyok es Fejedelmek fiainak-is nem kedvezni.

Negyedszer, az gyermekeknek szömeletet irja meg, es Negyet mond felölek, I. Hogy legyenek makula nélkül testökben. II. Ekessék tekintetre es alkolmatossak az bölcsesegnek tanulasara: III. Ertöi az tudomanyoknak, es ekessen ki mondoi. IV. Erössek es egessegössek.

Ötödször es utolszor, meg irja az Rab gyermekeknek ki valasztasanak vehet, tudni illik, hogy alhatnanak az Kiraly palotajaban, az az, szolgálnanak az Kiralynak, es minden szolgálatra az Kiralynak jelen lennenek. Ertyük azért az első dolgot, tudni illik, az gyermekek ki valasztasat: Lassuk az második dolgot-is.

Az Rab gyermekeknek fel nevelesekröl.

Mondam Masodszor, hogy az Propheta megh irja az Rab gyermekeknek nevelteteset: Az mely nez elsőben lelkekre: Annak utanna testökre.

Lelkekre nez ez, hogy parancsolta az Kiraly, hogy tanittatna az Aschpenaz öket irasra es az Chaldaeusok nyelvere. De vagyon itt egy kitsin nehezseg, ahol az Chaldaeusokat emlegeti. Azert hogy ezt nyilvánban ertsük, azt kel egy igevel meg jegyeznünk:

Kicsodak voltak az Chaldaeusok?

Micsoda volt az ö tudomanyok es nyelvök?

* Az Chaldaeusok voltak azok az nepek, az kik az Semnek fiatul, az Arphaxadtul, az Noenak unokajatul [27:] vöttek volt eredetet, es laktanak Babyloniaban, az mely tartomány ö tülök annak-utanna Chaldaeának-is mondatot, es valami keves ideigh az Istennek igazan valo ismereti-is regnalt közötték, de lassan lassan balvanyozasra vetemettének. De kivaltkeppen Chaldaeusoknak mondattak az Assyriusoknak bölcsei, az mint Strabo bizonyitotta, *lib. 16. rerum Geographicarum et Clemens Alexandrinus, lib. 1. Strom.*

Tudomanyok ezeknek az Chaldaeusoknak volt az *Divinatio*, jövendö mondas, es az Planetáknak felette sokat tulaydonitottanak, az honnet, mind az embernek eletenek szerencsejeröl, vegeröl, s-mind penig egyeb követhözendö dolgokrol jövendöt

* *Chaldaei, qui fuerunt.*

mondottanak, *az mint jelenti Clemens Alexandrinus. Az Astrologia es az Genethliologia, az az, Judicium iras es az embe-
reknek születeséről valo jövendües, az Chaldaeusoknak tudomanyanak tartatik, az mint Theodoretus mondgya.

Nyelvek az Chaldaeusoknak fundamentomot s-eredetet veszen az Sido nyelvből, az mint az Syriai nyelv is. Noha azonközben az mint Tremellius írja, különböz valamit tüle. Mint peldanak okaert: az Tisza, Duna, Körös-Maros közöt levö Magyarok es az föl-földi Somodsaghi es Matthyus földi Magyarok, mind azon egy Magyar nyelven szollanak az Erdeli Zekelyekkel es az Zalasagiakkal: de azert az szollasnak nemeben különböznek egymastul. Igy vagyon az Sido, Syriai, es Chaldaeai nyelvek is allapattya: Igy az Görögh nyelvbén, Dorica, Jonica, Aeolica, Beotica, Thessalonica Dialectus, az az, szollasnak neme vagyon, noha mind egy fundamentumon allanak, es egy kut föböl foly-
nak. [28:]

Mit akar tehat az Kiraly?

Azt parancsollya Aschpenaznak az ö szolgajanak, hogy tanitassa az Deaki tudomanyra, az Chaldaeusok nyelve az Rab gyermekeket az Scholaban.

Mit tanullyunk innet?

Elöször ezt: Az hol az nagy Nebuchadnezar az Rab gyermekeket Scholara eröltetteti, vegyük eszünkben, hogy az scholai oktatas, tanitas nem uysag, de felette reghi szokas minden nemzetsegek közöt: Mert azt olvassuk az Moses felöl-is, hogy oktattat az Egiptusok tudomanyaban. Alexandriaban, Antiochia-ban fő Scholak voltak, es az nagy Nebuchadnezarnak-is böcsületes Scholaja, Collegioma volt, es az Nebuchadnezar Kiralynak erre fő gondgya volt. Igy kellene azert most-is, hogy az Scholakra fő gondunk volna, kivaltkepen pedig az Kiralyoknak, Fejedelmeknek tiszttek volna az: De igen el feletkezünk felöle. Serkennyünk fel haat, hogy Isten abból valo Keresztyeni munkankat kedves aldozatul vegye.

Masodszor, Ahol az Nebuchadnezar az eszes-tudos, bölcs Aschpenazra bizta az iffiakat, tanullyuk megh, hogy nem tudatlan embernek valo az Scholai gondviseles: hanem tudosnak, eszesnek, bölcsnek. Feddesre meltok azert itt azok, az

* lib. 6. Stro[m].

kik tudatlan praeceptorokra bizzak az Scholakat: az mint szoktak az Magyarok szollani, de nem igen helyessen: Az Mester csak tudgyon Enekleni s levelet írni magyarazni, megh erjük vele. Hallád, nem ugy kellene lenni. [29:]

Harmadszor, Ahol azt parancsollya az Kiraly Aschpenaznak, hogy az Kiralyok es fő emberek fiai közzül valaszson, kiket be vegyen az Scholaban. Tanuld megh elsöben, kiknek kellene gyönyörkedni az Deaki tudomanyban. bizonyara az Urak gyermekinek, fő fő emberek gyermekinek, fiainak, hogy Nemzetjöket tudomanyokkal-is ekessitenek. De most nem kel ez az Urak gyermekinek, hanem az táskás Mendicans inasokra szorult az szep Deaki tudomany. Nem csuda haat hogy enni sok zenebona vagyon; mert nagyobb reszre az fő-fő emberek tudatlanok, Deaksag nélkül valok, más szegeny ember, tudos fia, szajaval elnek, még csak Orszagunk törvenye dolgaban-is, az mely nem kitsin kissebsegh, hogy az Urnak jobádgya fia utan süveg vetve kel supplicálni: de Istennek melto büntetese: Mert magok-is nem tanultak, es gyermeköket sem tanittattyak; Melto haat s-illendö hogy elsök leven, az utolsoknak szolgallyanak.

Negyedszer, Azhol azt parancsollya az Kiraly, hogy oly gyermeköket válaszson az Aschpenaz az Scholara, kik macula nélkül vadnak es ekessek tekintetre: Tanullyuk megh, hogy az Deaki ifiusagnak külsö fogyatkozás nélkül kell lenni, ékes tekintettel, kegyes abrazattal. Mert noha az rut abrazat alatt gyakorta szep tudomany vagyon, de viszontak ismet gyakrabban az külsö abrazat, az belső fesslet erköltsnek jegyet czegerül viseli. Alkolmatlanok azert az Deaksagra az sántak, bénák, vakok, kancsalok, arczul vagattak, szeme fajok es az rebögök akadozo nyelvek, selpék töb ezfelekkal egyetemben. [30:]

Ötödszer, Azhol azt parancsollya az Kiraly, hogy az tudomanynak értöi legyenek azok az gyermekek: Tanullyuk meg, hogy az Deaki tudomanyhoz elme kivantatik. Alkolmatlanok azert erre az kesödelmes elmejü es butifant fejü gyermekek, hanem az illyenek külsö kezi munkara szoktattassanak.

VI. Ahol azt parancsollya, hogy tanitassanak az Chaldaeusoknak nyelvere, tanullyuk megh, mit kellyen az Scholaban az ifiusagnak tanulni: kü(k)lömb külömb fele nyelveket. Melyben most igen meg fogyatkoztak az tanitok es tanulok. Nem kel most az Görögh es Sido nyelv, maga azok által jelentette ki Isten az ü igeje szerint valo akarattyat, eleg ha valami keves Deaki csát-sogast tanulnak az Deakok. Maskepen kell haat az tanulashoz latni mindennek, ha tudos nevet kivan akar ki-is viselni. Vay ki haszontalan tanito az, bator nagy rikkanto torka legyen-is,

es kiáltson mint egy Orias, ha nyelveket nem tud: Mert csak maas szajával eszik, azt sem tudgya mit mond, hanem valami az nyelvere jü tellyes torokkal kialttya, azt alitvan hogy igen hasznos dolgot forgat, maga közel sints oda, az mit akarna tanítani. Annak okaert az Scholakban tanulok, eyel es nappal tanullyak az nyelveknek értelmet, hogy az Isten hazaban jövendöben hasznos edenyek lehessenek.

VII. Vegezetre, azhol azt parancsollya az ifiaknak tanusagoknak vege felöl, hogy allyanak az Kiraly elöt, Az az, szolgallyanak ü neki: Tanullya meg az ifiusag: Micsoda az ü tudomanyanak vege. Ez tudni illik, hogy szolgallyanak Isten elöt, szolgallyanak az Ecclesiaban, az kiket Isten arra hivat. Nem meltok azert azok az Scho[31:]lara az kik soha nem akarnak szolgálni, hanem csak az Scholaban akarnak henyelni: es az követközendö munkatul felven, Vamossagra, Harminczadossagra akarnak ki menni, maga egyeb arant-is szolgálhatnanak az Isten hazaban. De az jo ifiusagnak ez fő czellya az Scholaban, hogy szolgallyon Istennek az ü hazaban az Egyházi rend szerint. Mind ezek pedig felette szepen illenek az Urak udvaraban szolgáló ifiakra-is. Meg lássak haat az Urak-is, hogy magok körül külsö magok viselese szerint jo erköltsü, jozan eletü, tiszta es igaz mondo inasokat, szolgálakat tartsanak, az kik belsökepen legyenek Deakosok, hogy haszonnyal tudgyanak forgolodni, es nagy dologban szolgálni. Melyre vezerelleyen Isten minden rendeket, Amen.

III. *Praedicatio.*

„ES Rendele ö nekik az Kiraly minden-napi elest az ö Kirali eteleből, es az ü bor italabol: es hogy öket tartsa három eszten-deigh, es az utan allananak az Kiraly elöt. Tovabba, valanak ezek közöt Iuda fiai közzül, Daniél, Ananias, Misael es Asarias: kiknek az Komornikok fejedelme neveket ada. Es az Danielt Balthasarnak, es Ananiast Sidrachnak, Misael Meschachnak es Azariast Abdenagonak neveze.” [32:]

S U M M A J A.

Summa szerint ezekben ez jelen valo igekben immar megh irja az Propheta az nagy Nebuchadneznarnak az Rab gyermekeknek testekre valo gondgyaviseletet, kiket az Babyloniai fogsagra vitetet vala, ugy mint az kiknek, honnan es mimodon lenne naponkent valo taplalások, etelek es italok &c. Egyszer s-mind

penig meg jelenti azt-is, kicsoda volt az el választot gyermekeknek Sidojul nevek, es mikenen változtatta az Komornikok Fejedelme azoknak nevet Chaldaeai nyelvre. Ez az summa.

R E S Z E I.

Ket reszei vadnak ez igeknek, tudni illik:

I. Az Nagy Nebuchadnezarnek, az Rab gyermekek etelekre es italokra valo gondviselese.

II. Egy nehany Rab gyermekek Neve, esa zoknak Nevekenek el változtatásáról teszen emlékezőtet.

Lássuk az Propheta beszédet versek szerint: Igy vagyonzert az ötödik vers bötü szerint:

Es rendelete az Kiraly ö nekik minden-napi elest az ü Kirali eteleből, es az ü bor italabol, es hogy öket tartsa három Esztendeigh, es az utan allananak az Kiraly előtt.

Mit akar az Propheta?

Hármat jegyez meg ebben az ötödik versetskeben. Először azt írja meg: Mikeppen viselt gondot az Kiraly az Rab gyermekeknek etelére italára, így tudni illik, hogy minden napra eledelt rendelt ü nekik az ö maga eteleből italabol, az mellyel ü maga az Kiraly él vala. De [33:] bizonyára nem az ö kegyessegének ki jelentesere nevezve az szegény számkivetesben levő nyomorult rabokhoz; hanem hogy az ö alnok mestersegevel, udvari fenyves dicsősegevel, jó tartásával, el vonna az rab gyermekeknek sziveket, mind keresztyeni vallasoktul, s-mind pedig Hazajoknak szeretetitol: es vinne arra, hogy inkább akarnak számlaltatni az Chaldaeusok köziben, hogy nem mint haza kivankozni Jerusalemben: es inkább akarnak elni az Chaldaeusok között gyönyörűségben, hogy nem mint az ehező Sidok között nyomorusagban.

Masodszor, meg írja az Propheta idejet: meddigh kellett tartatni, neveltetni ekkepen az gyermekeknek az Chaldaeusok tudományaban, Scholajaban: Harom Esztendeigh tudni illik: Mivel hogy az eleseges vala az Chaldaeusok nyelvenek es tudományának meg tanulasara, úgy mint, kik annelkül-is értelmes ifiak volnanak, es az nyelveknek es tudományoknak be vetelere felette gyorsak elmejükben.

Harmadszor, Meg jelenti veget, az melyre ezeknek az gyermekeknek fel tartasa rendeltetet vala, hogy tudni illik, allananak

az Kiraly elöt, az az, szolgáltnak o neki. *Mert állani valaki elöt, az Sido szollasnak formaja szerint, annyit teszen, mint valakinek szolgálni. Az mint az Angyalok-is mondatnak allani Isten elött, az az, szolgálni Istennek. Ezek vadnak az ötödik versben.

Mit tanuljunk innét?

Elsöben Tanuljuk megh innen, Azhol az Kiraly gondot visel az Rab ifiaknak etelere italara, az kiket tanittatot az Chaldaeusok nyelvere Scholaban; hogy az [34:] Fejedelmekhez, Urakhoz, gondviselőkhöz illik az Scholaban levő ifiusagnak etelere, italara, ruhazattyara gondot viselniük. Es az kik az Anyaszentegyhazban közönseges helyen szolgálnak, azokra közönsegesen minden rendeknek gondot viselniük. Hogy az ü ehsegök, ruhatalansagok miatt az szep tudományok mellöl se el ne allyanak, se abban hatra ne maradjanak. Erre int az szent Pal, azhol azt mondgya: **hogy az ki az Evangeliomnak szolgat, az Evangeliombol ellyen. Isten-is pedig bizonyos jövedelmet rendelt volt az Scholaknak es az ifiusagnak az O törvényben. Ha pedig ez az gondviseles lesz, így az tudos bölcs emberekben, értelmes ifiusagban semmi hatra maradas nem lesz. Az mint szoktak közönsegesen mondani:

Sint Moecenates, non deerunt Flacce Marones. Legyenek csak Patronusok, lesznek Poéták, s-lesznek ekessen szollo emberek. Minemü volt Horatius es Cicero.

De itt ez arant felette igen vetkeznek ez mi időnkbeli Urak es gondviselők: Mert sokaknak semmi gondgyok az Scholakban levő ifiusagnak etelere, italara, ruhazattyara: Hasonlatoskeppen az Egyhazi szolgakra. Innet vagy on hogy mind az ifiusagh meg fogyatkozot s-mind pedig az tudos bölcs tanitok kevesen talattnak, mert nincsen semmi gondviseles reajok. Nem követik az gondviselők Nebuchadnezar, az ki gondot visel az ü ifiainak etelere es italara.

Masodszor tanuljuk megh, ez vilaghi bálványozo Fejedelmeknek természetjöket miben allyon ez vilag szerint: Ebben tudni illik, hogy mindenekben csak az ü magok hasznat keresik: az mint cselekeszik ez Nagy [35:] Nebuchadnezar, akki ez okon neveli s-tartya az Rab gyermekeket, hogy mindenekben szolgallyanak ö neki, es el vonyattassanak az ö keresztyeni vallasoktul. Annakokajert meg lassak az Atyák es Anyak, hogy ugy

* Zach : 3.

** 1. Cor : 9.

adgyak balvanyozo Uraknak udvaraban magzattyokat, jól meg lassak hogy testet es lelket ne veszessenek: Az balvanyozo Uraknak adomanyaval el vonyattatvan az ő magzattyok az igaz keresztyeni vallastul. Latode mely örömet kapjak imez balvanyozo Papista Urak, az keresztyen atyáknak anyáknak magzattyokat: De bizonyara nem egyebert, hanem hogy magokhoz hasonló balvanyozokka tegyek azokat is: De felette nagy számadások vagyón az ollyaten Atyáknak es Anyáknak Isten előtt, az kik az keresztyensegben születőt magzattyoknak alkalmatosságot adnak, az Keresztyeni Hittül való el partolasra. Az melynek példajával ez mi szegény Hazánk rakva; mert sok Keresztyen atyáknak anyáknak, magzattyok, az balvanyozo Urak udvaraban, urokhoz hasonló balvanyozokka löttének.

Harmadszor, Tanullya meg az ifiuság inset; ahol az Nebuchadnezar három Esztendőt hádgy az Rab gyermekeknek tanuságának, hogy azok el telven tessék meg probaltattások után, mint eppültenek. Tanullyak meg mondom az Deakok, hogy az idővel jól ellyenek, es az ő tanuságoknak bizonyos ideje es esztendei legyenek. Az mellyek el telven, proballyak meg magokat, mire valok es menyire eppültek. Ha kik elegtelenek, ne mulassak az időt hejaban, se pedig ne költsenek haszontalanul, hanem valaszszanak oly eletnek Nemet magoknak, az mely legyen [36:] Isten tisztössegerre, es magoknak-is mind idvössegekre s-mind böcsületökre.

Mert haszontalanul az Scholaban megh venhödni rut dolog, es affelekert gonoszul hallanak, még az jól indult ifiak is. Ide valok amaz falusi Mesterkek, kik csak jövedelemert hevernek az Scholakban, sem tanulnak sem tanitanak; s-vegezetre Dezmasok, Harmintzadosok, Vamosok avagy gonosz Ispanok tisztartok lesznek belölök. Effeleket sem kellene Hazánkban szenvednünk; hanem az Scholai gondviselest oly ifiakra biznok, az kik felöl jó remensegünk, lehetne jövendöben.

Negyedszer. Tanullya megh az Ifiuság ezt-is, ahol ez vegre taplallya az Nebuchadnezar az Rab gyermekeket, hogy jövendöben szolgállyanak ü neki: Micsoda legyen az tanulának vege? ez tudni illik, hogy szolgállyanak Istennek az Ecclesiaban. Ha pedig azt fel nem vehetik, jó idejen mennyenek az Politiara, szolgállyanak ott azzal az ajandekkel, az mellyet vöttek Istentül.

Az Rab gyermekeknek kivaltkeppen való fel nevelteteseokről.

Jelentem Masodszer, minek utanna megh monda közönseges gondviselest az Rab gyermekeknek: Nevezet szerint Negy

kiváltkeppen való ifiakról emlékeznek, kiknek Nevöket is meghondgya es Neveknék el változtatásat. *De lassuk versek szerint ezöket-is.

Mond az Propheta:

Valanak ezök közöt Juda fiai közzül, Daniel, Ananias, Misaël es Azarias. Mit akar? [37:]

Azt írja megh micsoda nevel nevezettek azok Sido nyelven, s azt mondgya hogy, Danielnek, Ananiasnak, Misaelnék, Azariasnak hivattattak.

Mit jegyöznek ezek?

Az Daniel annyit teszen magyarul, mint erös Istennek iteleti, *à radice Dun, judicavit, et El, Deus fortis*. Chanania annyit teszen magyarul, mint az kit Isten kegyelmében be vött, *qui est in gratia Dei*, avagy, az kivel Istent kegyelmet közlötte, *à radice Chanaa, gratiam fecit, et J, h, quod est, unum ex Nominibus Dei*.

Mischael, annyit teszen Magyarul, mint ha mondanád, Az ki az erös Istene, *qui est Dei fortis, a radice Jascha id est fuit, a quo est jisch significans itidem fuit, et El, hoc est, Deus fortis, ut in Nomine Daniel*.

Azaria, annyit teszen Magyarul, mint az kinek segitseggel vagyon az Isten: *cui est adjumento, Jah, à radice gnazar adjuvit, et jah, quod unum est ex Dei Nominibus*. Elöl vettetik pedigh ezök közöt az Daniel avagy ez okon, hogy Kiralyi Nemböl való volt, avagy hogy bölcseseggel es lelki ajandekkel fellyeb való volt az többinel.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg inset, hogy az Hivek-is gyakorta az külsö nyomorusagokban be ölgyelödnek az töb emberekkel egyyüt, az mint meg tetzik az Danielnek es az ö tarsainak peldajabol: söt gyakorta az Istennek iteleti az ü Anyaszentegyhazan, az Hiveken kezdetik. Annakokajert, nem kell gonoszul itelnünk, az nyomorusagban levö emberek felöl: mint ha mind Hitötlének volnanak [38:] azok, akkik az nyomorusag alatt vadnak: Mert nyomorusag alatt vagyon az Daniel, az ki mind azon altaI Isten elöt kedves vala.

* *versu 6.*

II. Tanuljyak meg minden Hívek, hogy mikor nyomoruságban vadnak, nem kell ü nekik Isten ellen zúgolodniok, hanem minde-
neket bekeséggel kell inkább szenvedniek, az mint cselekösziok
az Daniel. De nem így cselekösziok az Titus Imperator, az ki
közel leven halalahoz, siralommal mond: *Mene mori oportet,
qui non sum commertus?* Ennekem meg kelle halnom, az ki
nem érdemlöttem egyebekkel azt? Az Hívek pedigh zúgolodas
nelkül adgyak meg lelköket Istennek, hadgyvan magokat az
Istennek tetzesere.

III. Tanuljyak meg az Hitötlenök: Ne remenyenek, magoknak
az ö gonosságokban szabados előmenetelt: Mert ha Isten nem
kedvez az ö Híveinek, az mint meg tetzik az Danielnek, es az ö
tarsainak példajabol: sokkal inkább bizonyara nem kedvez az
Hitötleneknek az ö gonosságokban. Az mint meg tetzik Nero-
nak, Dariusnak, Julianus Apostatanak, es sok rendbeli kegyöt-
lenöknek példajokból. Lassuk az utolsó verset.

*Es az Komornikoknak fejedelme, neveket ada nekiök: es Da-
nielt neveze Belthazarnak, Ananiast Sidrachnak, Misaelt Me-
sachnak, Azariast Abdenagonak.

Aholot kettöt kell meg jedzenünk: Elöször, ezök Nevenek el
változtatásának okait: Masodszor, az nevezetöknek értelmet.

Zörző oka, az az, az ki uy neveket ád az gyermekeknek,
önnön maga az Nebuchadnezar: szolgál benne az Aschpenaz az
Nebuchadnezar akarattyabol. [39:]

Indító oka az Sido nevezetnek gyűlölséges volta, mivel hogy
azokban, az igaz Istennek Neve be volna foglaltatvan, tudni
illik, El, es Jah.

Vegei neveknek el változtatásának ezök valának. Első, hogy az
Nebuchadnezar uy neveket advan nekik, ezzel az ü hatalmat ü
raytok megh jelentene. Masodik; Hogy ezek az Rab gyermekek;
vennek eszekben, hogy ük rabok, es más hatalma ala vettettek
volnanak. Harmadik, Hogy így az ö Hazajokrol s-Nemzetsegök-
ről el feletköznenek. Negyedik, Hogy így az Israel igaz Istenének
tisztöleti-is ki gyomlaltatnak szívökből. Ezek az ö Neveknek el
változtatásának vegei es okai.

Magyarazattya pedig es értelme az uy Nevezetöknek ez;
Daniel neveztetik **Beltschatzarnak, az mely Magyarol annyit
teszen, mint ha mondanád, az Baal Istennek takar kentsöt:
avagy nagy kentsnek örizöje *Componitur ex Nomine Bel, id*

* versus 7.

** *Beltschatzar.*

est, Iupiter Belus, et verbo Thesa, id est recondidit, et Nomine Atzar Thesaurus.

Chananiás neveztetik *Sadrachnak, az mely Magyarul annyit teszen mint, Napnak szellője, Kiralynak lehelleti, az mely Nap Isten gyanant tisztöltetik vala az Chaldaeusoktul. *Componitur à radice Sedah, inspiravit vel afflavit, et ex nomine Rach, quod significat Chaldaeis, Regem, deinde Solem, quia est Rex Planetarum.* Nemellyek azt mondgyak hogy az Schadrach annyit teszen mint, *Mamilla tenera, aut ager delicatus,* Gyöngé emlő, avagy kies mező.

Mischael neveztetik **Meschachnak, az mely annyit teszen Magyarul, mint ha mondanad; akki az Schacha Isten Aszonye, akkit az Chaldaeusok Isten Aszony gyanant tisztölnek vala. *Formatur ex dictione Ma, qui est, et No[40:]mine Schach, id est Schacha, Dea festiva.* Nemellyek így magyarazzak, hogy annyit teszen, Mesach *id est, pretiosus, aut qui est in pretio* kedves, avagy böcsületben vagon.

Azarias neveztetik Abednegonak, az mely annit teszen, mint, *servus Negonis,* Negonak, az az, tűznek szolgálja, az mely tűz Isten gyanant tiszteltetik vala az Chaldaeusoktul. *Formatum ex gnabed, id est, Servus, et Nego, hoc est, splendens ignis, seu idolum ignis.* Ertyük azért az el változtatot Neveknek magyarazattat, es az Hetedik versnek értelmet.

Mit tanulunk innét?

I. Tanullyuk meg: hogy az Neveknek el változtatasa azokhoz illik, akkik fellyebben valo meltosagban vadnak. Es így regenten az Kiralyok, Fejedelmek, győzödelmet veven az Kiralyokon. Fejedelmeken, neveket el szoktak vala változtatni, hogy innét tetzenek meg hatalmok azokon, az kiket meg győztenek vala. Az mint itt cselekedik az Nebuchadnezar az Rab gyermekekkel. ***Igy cselekedek az Pharaoh-Neco az Juda Kiralyaval Elia-kimmal, akkit Jehojachimnak neveze. †Es az Mathaniast az Juda Orszaganak utolso Kiralyat neveze az nagy Nebuchadnezar Sedechiasnak. Így az Adam úgy mint minden teremtet allatokon fü, nevet ada minden élő, csuszó, maszó teremtet allatoknak.

* *Sadrach.*

** *Meschach.*

*** *1. Reg. 24.*

† *2. Reg. 23.*

II. Nem karhozthatnak minket azok az Nevek, az mellyekkel az mi ellensegink illetnek minket, ugy mint, mikor Calvinistaknak, Zvinglianusoknak, Sacramentariusoknak, Lutheranusoknak hinak: az mikeppen nem artottanak semmit az Danielnek es az ü tarsainak az balvanyozo pogany Fejedelemtül talalt nevezetök. Szen[41:]vedgyük azert bekesseggel az sok sectariusoknak hamis ertelemben levö boszszusag teteleket, holot nincs senki, az ki ezeknek az ö karomkodo torkokat be dughatna. *Regenten az keresztyeni nevezet oly gyülölséges volt, azt írja Tertullianus: hogy ha valakinek semmi vetke nem volt-is, csak hogy keresztyennek mondatot, igaz eleg volt annak halalra. Illyen az pokolbeli ördögnek munkaja.

III. Tanullyak megh az keresztyen Atyak, Anyak, hogy az ö magzattyokat poganyokra tartozo nevezetöktül oltalmazsak. Mert ha az Daniel ezt le vethette volna az mivel hivattatot, altalan fogva, nem kevanta volna. De nemely Atyak igen gyönyörködnek benne, hogy az ö fiokat Hectornak, Achillesnek, Annibálnak, Farkasnak, Lupesconak, nevezsek, oly igen tetzik nekik az Pogyanyok nevezeti, az mely nem kicsin vetek.

IV. Tanullyuk meg hogy valamikor magunk nevere emleköztetünk, annyiszor emleközzünk megh az szent keresztségröl; az melyben szent jambor keresztyeni életre köteleztük az mi Istenünknek magunkat. Azert szent jambor keresztyeni életöt ellyünk. Melyre segellyen minket az mi Istenünk, Fiajert az Ur Jesus Christusert. Amen.

Ez ennek ez Caputnak első reszenek magyarazattya. [42:]

V. *Praedicatio.*

„**ES az Daniel el tökelle az ö sziveben, hogy magat megh ne fertöztetne az Kirali etelevel es az ö boraval: Es kere az Komornikok fejedelmet, hogy magat meg ne fertöztetne. Tötte vala pedig az Isten Danielt kedvesse az Komornikok fejedelme elöt, hogy ü hozza kegyelömmel es irgalmassaggal lenne: Es monda az Komornikok fejedelme Danielnek: Felem az Uramat az Kiralt, akki az etelt es az italt rendelte tinektök: ki hogy ha latandgya az ti ortzatokat, hogy hitvamb az gyermekekenel az kik most hasonlok ti hozzatok, halalos sententiat hoznatok az en fejemre az Kiralytul.“

* *Apologet. cap. 2.*

** *vers. 8. 9. 10.*

S U M M A.

Ez igekben az Daniel Propheta meg írja summa szerint, az Rab gyermekeknek keresztyeni szent életöket, es szent életöknek jutalmat.

R E S Z E I.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeknek az követközendő egynehany versekkel egygüt.

I. Az Danielnek es az ü tarsainak szent életökröl vagyön.

II. Az ü szent életöknek jutalmaröl szöll. [43:]

Az Danielnek, es az ö gyermek tarsainak szent életökröl.

Az mi az első dolgot illeti, Danielnek es az ö tarsainak szent életöket: így szöl felöle az Propheta s-mond. El tökelle Daniel az ö sziveben, hogy magat ne förtöztetne az Kiraly etelevel es az ö borával: Es kere az Komornikok fejedelmet, hogy magat megh ne förtöztetne.

Mit akar ezzel?

Ket rendbeli Argumentomokkal commendallya Danielnek es az ö tarsainak keresztyeni életöket: Elöször az ü tökelletes engedelmessegökkel, szandekokkal az Istennek parancsolattyához.

Masodszor, az ö felelelem-nelkül valo vallastetelekkel, szabados Confessiojokkal.

Tökelletes szandekokat, engedelmessegöket forgattya, ahol azt mondgya felölök: Es el tökelle Daniel az ö sziveben, az az, el veze tökelletessen magaban, hogy az Kiralynak minden eteletül, italatul üres lenne, es megh ne kostolna az Nagy Nebuchadnezarnek ebedet, vatsorajat, valamellyet taplalasokra rendelt volna ö nekiök. Miert? Ez vegre tudni illik, hogy magat megh ne förtöztetne, az az, lelki ismeretit azzal meg ne sertene.

Mi okokert?

Elöször ezert: Mivel hogy tisztatalannak itelne azokat az edelöket, mellyekkel él vala az Nagy Nebuchadnezar, es élnek vala az Chaldaeusok: Nem hogy azok magokban tisztatalanok voltanak volna: Mert mindenek az teremtesre nevezö: de

mivel hogy sok rendbeli [44:] eledelekkel elnek vala az Chaldaeusok; *mellyektül az Istennek törvénye tiltya vala az Sidokat, ugy mint, Nyulaktul, nemely Madaraktul, veres allatoktul, neminemü negy labu allatoktul es sok rendbeli halaknak nemeitöl. Masodszor, ennek felette, mivel hogy az Chaldaeusok, minek elötte azokkal az eledelökkel elnenek, kiket megh esznek vala, azokat szentölik vala az ö balvany Istenöknek: **az mikeppen olvasunk felölök. Hogy lakozvan az Chaldaeusok mulatvan bor ital közben, szokták vala dicserni az ü Arany, ezüst, ertz, vas, fa, es kü Istenöket. Harmadszor: Nem akara élni Daniel es az ö tarsai (mert az mit itt Danielről az ö szemelyeben mondunk az ü tarsairól is kell azt ertenünk, *per Synecdochen*) az Kiraly eteleből: Ez okon: Mert ha ezekkel él vala az Daniel; inset két artalmas veszedelmes dolgok következnek vala: Egyik ez, hogy ez által, többeket-is megh botrankoztatnak vala, tudni illik, mind az balvanyozo Chaldaeusokat, s-mind azokat az Sidokat az kik erősek voltak az Hitben, s-mind pedig az erőtlenöket: I. Az erőseket igy, hogy latvan az Danielnek es az ö tarsainak cselekedetit, szomorusagra indittatnak vala. II. Az erőtlenöket igy: hogy annyival inkab meg erötelenöttek volna Hitekben. III. Az balvanyozo Chaldaeusokat igy, hogy mind az Daniel s-mind az ü tarsai miat, gonoszul hallot volna az Istennek Neve ö közöttök. De akara az Daniel es az ö tarsai nem elni az Kiraly etelelevel es italaval, hogy ezöket elsöben el tavoztathatna.

Masodszor, nem akara elni Daniel es az ö tarsai az Kiraly eteleből: Mert következhetik vala ez, hogy elven az Daniel az Chaldaeusok etelelevel, az Udvari elesegtül, [45:] tobzodastul, az Chaldaeusok természetire vonyattatnek, es el szakadna az igaz Istennek tiszteletitül; Melynek nem kell vala lenni. Ez lön azert vége, miért nem akara élni, az Kiraly etelelevel italaval, hogy magat az Daniel az ö tarsaival együt meg ne förtöztetne. Mely szerint ertyük immar az Propheta elmejet.

Mondhatnad:

Ugy tetzik ennekem hogy az Daniel, valami babonas balvanyozo finnyás, avagy erköltsös ember volt, hogy nem akart az Kiraly eteleből italabol, enni es innya.

* *Levit, 11.*

** *Danielis 7. vs. 4.*

Felelet: Ved eszödben: Sem babonas, sem balvanyozo, sem finnyás, sem erkölsös nem volt: De latta az Daniel veghet az Kiraly frissen valo tartasanak; mi vegre cselekdneje, s-mi volna az Nebuchadnezarnak sziveben: Hogy tudni illik, el szakasztana ütöt, tarsaival egyyüt az igaz Istentül. Azert Istenre nezve cseleköszi ezt, hogy nem akar az Kiraly etelelevel italaval elni, hogy Istent es az ü lelki ismeretit megh ne bantana. Nem babonasag, sem erkölsösseg volt azert az Danielben ez, hanem az Istennek parantsolattyahoz valo engedelmesseg.

Mondhatnad még-is:

Elhetöt volna az Daniel az etelben italban valo keresztyeni szabadsag szerint, ki felöl azt mondgya az szent Pal; Ha ki eszik is maganak, es ha ki nem eszik-is maganak, azert nem meltan veti megh az Daniel az Kiraly etelet italat.

Ved eszedben: Semmikeppen nem volt modgya benne, hogy az keresztyeni szabadsaggal elhessön: Mert [46:] ott vagon annak helye, ahol botrankozas nem követi az keresztyeni szabadsagot. De ott sok botrankozasokra leszen vala Daniel mind az erőseknek, s-mind az gyengeknek, s-mind az poganyoknak, hogy ha az Kiraly eteleből italabol eszik es iszik vala, kiknek inkab eppületökre akar vala szolgálni. Azert meltan cseleködi az Daniel, hogy nem akar az Kiraly eteleből italabol enni es innya:

Mondhatnad még-is:

Az Daniel el tökelle sziveben, hogy önnön magát meg ne förtöztesse az Kiraly etelelevel italaval. Azert az bizonyos napokon valo böyt, az mely áll bizonyos etkeknek el tavoztatásban, szent dolog, es jól cseleköszenek az Papistak, az kik Penteken es az Negyven napi böytben nem esznek hust.

F. Nem következik semmikeppen, sem pedig semmit nem hasznal ez az Papistaknak. Mert az Daniel itt, az ü maga megh tartoztatásban, sem hus helyet halat nem valaszt, az mint cseleköszenek az Papistak: sem pedig bizonyos Napokat nem valaszt, mellyeket lelek vesztés alatt akarna megh tartani, az miért az Negyven napi büytöt s-az Pentekit tartyak az Papistak.

Avagy ha oly igen tertzik az Papistaknak az böyt, az etelben valo valogatás, böytöllyenek tehát az bortul-is: mert az Daniel azt-is nem akarja innya az ö tarsaival egyyüt. De az Papista atyafiak Esztendő által soha se töb bort, se jobbat nem szoktak

meg innya, mint az Negyven napi böytnek es egyeb böytölö Napoknak idejen. Ahonnet ez követközik, hogy nem hasznal semmit ö nekik az Daniel peldaja, nem segit semmit az ö [47:] balvanyozasoknak, söt azt tellyesseggel rontya. Mert nincs semmi egyyességök vele, az mint ennek utanna mas üdöben bösegessen meg hallyuk.

T A N U S A G.

Elsoben tanullyuk meg inset: Hogy minden etelek italok, avagy minden etelre italra valo taplalo eszközök, mellyek teremtettenek az embereknek taplalasara, önnen magokban tisztak es jok. Es az tisztaknak minden tiszta, az mint bizonyittya Szent Pal, Tit. 1. vs. 15. De viszontak, az mellyek ü magokban tisztak, tisztatalanokka lesznek háromkepen: I. Ha az Isten törvenye tilalmat teszen azok felöl. II. Babonasagra, hamis velekedésre nezve. III. Az gonoszul valo elesre nezve.

I. Az Istennek törvényenek tilalmara nezve tisztatalanokka lesznek az etelek igy: Mert az Istennek törvenye az O testamentomban sokakat megh tiltot vala, hogy azokkal az Sidok, ugy mint tisztatalan eledelekkel ne élmenek, az mint megh vagyon irva, Levit. 11. Deut. 14. Nem ehettünk volna Nyul-hust az O testamentomban, sem penig hejatlán kövi halat, hartsat, sem Diszno hust. Az mikepen olvassuk, 2. Machab. 6. hogy az Eleazar-is nem akarja elni az Diszno hussal, ugy mint tisztat[ta]lan eledelel abban az üdöben, mert Isten meg tiltotta vala, es igy iteli az Daniel-is az Kiraly eledelet tisztatalannak. De mi Keresztyenek, az Christus el jöveletül fogva fel szabadultunk immar, ez alol az etekben valo valogatas alol, es mindenekkel szabadossan élhetünk, az mint bizonyittya Szent Pal, Rom. 14. Col. 2. 1. Cor. 8. 1. Tim. 4.

II. Babonasagra, avagy hamis velekedésre nezve, [48:] tisztatalanokka lesznek az etelek italok igy: I. Hogyha valaki azokat szentöli az ö balvany Istenenek, az mint regenten az Poganyok először az ö eledeleket az ü balvany Isteneknek offerallyak vala, es annak utanna élnek vala azokkal. Az honnet, *felette igen inti az szent Pal az Keresztyenöket, hogy affele eledelektül az kik balvanyoknak aldoztattak, felette igen ojak magokat.

II. Avagy pedig tisztatalanokka lesznek igy: hogy ha valaki azokkal valami Isteni tiszteletnek remensege alat bizonyos Napo-

* 1. Cor. 8.

kon él. Az mint cselekősznek az Papistak, kik az Penteki hus nem etelnek nagy erdőmet varjak, mint ha kedves dolgot cselekődnének az ő hus nem etelekkel Istennek: Maga nem veszik eszekben szegenyök hogy az mit Isten szabadossa, szente tött, ök az Istennek parantsolattya ellen tisztatalanokka akarjak tenni, fellyeb akarnak Istennel ertení.

III. Tisztatalanokka lesznek az eledelek az gonoszul valo elessel így: az mikor mertektelenül elnek az emberek azzal. Mint peldanak okajert: önnön magaban az Bor igen jó: de sok rendbeli tobzodással, reszögességgel, tisztatalanna teszik az emberek azt, mikor az sok bor italbol, reszegeséből, vetemődnek minden feshöt, faytalan, tisztatalan életre. Innet nagyon osztan, hogy az bor az Istennek szep teremtet allattya gonoszul hall: maga az bor önnön magaban senkinek nem artana, csak elnenek jól az emberek vele. Ez az első tanusag.

Masodszor. Tanullyuk meg az Danielnek es az ő tarsainak peldajabol, az kik semmikeppen nem akarnak el szakadni az megh ismert igassagtul, hanem az ő keresz[49:]tyeni vallasokban alhatatossan megh akarnak maradni; azokkal együt mi-is alhatatossak legyünk Hitünkben, es az meg ismert igassagban, es az mellől se felelömert, se adomanyert semmikeppen el ne szakadgyunk: De most sokan csak nyelveken viselik az keresztyenségöt, ha valami sanyarusag talallya öket, keszek az megh ismert igassag mellől el futamni. Az kiknek ezt mondgya, az Christus: Valakik engemet meg tagadnak az emberek elöt, en-is megh tagadom azokat az en mennyei szent Atyam elöt.

Harmadik. Tanullyuk meg az Danielnek es az ő tarsainak peldajabol, az kik nem akarnak az Nebuchadnezar fris, kazdag gyönyörűseges asztalarol élni, hogy az frissen valo lakasert él ne szakadgyanak az megh ismert igassagtul: Haát minden feletteb valo vilaghi gyönyörűsegtül, etelben italban valo tobzodastul, felette igen ojuk magunkat. Mert az etelben italban valo gyönyörűség semmi jöt nem szerez, de nagy veszedelmes gyümölcsöket teremt, kivaltképpen pedigh paraznasagot, tisztatalan életöt. Az mint bizonyittya szent Pal. *Nolite inebriari vino in quo luxuria est.* Kivaltképpen pedigh az Scholakban levő ifiusag tanullya meg, hogy az feletteb valo bor italnak reszegesködesnek beket hadgyon. Ne olvassanak fertelmes szerelemre indito verseket, lator Poétakat, tisztatalan beszédöket ne halgassanak: Megh gondolvan azt hogy azoktul meg förtöztetnek, es valami undok feshöt erköltsre es annak munkajara vetemődnek: Mert ugyan-is buja szerelemre vetemödöt elme semmi tisztösseges tudomanynak be vetelere nem jó;

hanem az Pokolbeli ördögnek pervataja. Jozanon el-[50:]lyenek haát, hogy jo peldak leven, Istennek aldasat varhassak.

De ez az Tanusag, mint Papot, Baratot, Apatzat, Nemest, Nemtelent, ferfiat, Aszoniallatot be foglal: Haát mindenek kövessek. Ertyük azert az Danielnek es az ö tarsainak keresztyen-segenek első Argumentomat; az mely semmi nem egyeb, hanem az Istennek parantsolattyahoz valo tökelletes engedelmesseg. Lassuk az Masodikat.

Masodik erőssege az Danielnek, es az ö tarsainak keresztyen-segenek semmi nem egyeb, hanem az felelöm nélkül valo vallas-tetel: Melyben vallasat teszen Daniel az Komornikok fejedelme előtt, hogy semmikepen nem akarna elni az Kiraly eledelével, ugy mint tisztatalan állattal: es az okon keri az Komornikok fejedelmet, hogy magat meg ne ferteztetne. Mint-ha mondana az Daniel az Aschpenaznak: Az Kiralynak eledeli, eteli, itali az mi Istenünknek törvényével meg tiltattanak mi tülünk: Annak okaert könyörgünk te neked, könyörüly mi raytunk szegény Rabokon, szamkivetetteken, ne vesd az mi nyakunkban ezt az igát, hogy az mi Istenünknek parantsolattya ellen az Kiraly eledelével élnek, es ily megh ferteztetnök magunkat.

Tanusag.

Ahonnet tanullyuk megh: Hogy nem eleg valakinek keresz-tyenseget sziveben viselni: hanem ha az idő es az hely kevannya, szükseg arrol felelem nélkül vallasat tenni, hogy az mi halgata-sunkval veszedelmet ne szerezzünk magunknak, Az mikepen cselekeszik az Daniel. Söt, ha az [51:] Istennek tisztessége azt kevannya, es ugy kel lenni, noha bizonyara nehez ez az testnek, de halalt-is keszek legyünk keresztyeni vallasunk mellet szenvedni, avagy, Daniellel az Orozlanok vermeben menni: Avagy vegezetre az három ifiakkal Sadrach, Mesach, Abdenagoval az eghö kementzeben vettetni, az mint ennek utanna felölök job-ban meg ertyük, hogy az ö keresztyeni vallasokert mind ezeket kellett ö nekiök szenvedni. Ez az első resz: lassuk az masikat.

Az szent életnek jutalmarol.

Mondam Masodszor azt irja megh az Propheta: Daniel es az ö tarsai minemü jutalmat vöttek alhatatosságokert; es mivel ajandekozta meg Isten öket az ö szent életökert.

Bizonyara ha jól szamot tartasz reja ember, sok rendbeli hasznai voltak, az Danielnek es az ö tarsainak keresztyeni

életöknek: sokkal latogatta őket Isten erőtte, az mint ennek utanna meg ertyük. De most erteközzünk csak az Elsőről, az kiről így szol az Propheta: Tötte vala pedig Isten Danielt kedvesse az Komornikok fejedelme elöt, hogy ő hozza kegyelömmel es irgalmassaggal lenne.

Első Haszna azért az Daniel es az ő tarsai keresztyensegenek volt: az kegyelöm, es hozzájok valo jó akarat. Honnet volt ez? Istentül: Isten tötte vala az Danielt kedvesse. Es kivel tötte ezt az kegyelmet? Daniellel es az ő tarsaival. Minemü allapattyokban? Isteni szolgálatyoknak idejen, akkor mikor hatra hagyvan még életöknek kevensagat-is, engettenek az Isten parantsolat-[52:]tyanak, megh vetven az emberek baratsagat. Ki elöt? Az Aschpenaz elöt az kire bizattattak vala.

T A N U S A G.

Az honnet meg tanolhattyuk, hogy az emberek elöt valo kedvesseget, nem az vak szerentse hordozza: hanem Isten adgya: Isten teszi embert az emberek elöt kedvesse: Isten az, az ki az Uraknak, Fejedelmeknek, söt ellenseginknek-is szívöket jó akaratra haytya, es az nyomorultakhoz engedelmesse teszi, az mint megh vagon irva. Proverb. 16. vs. 7. Mikor ugymond jó akarattal vagon az Ur valakinek utához, még az ő ellensegit is jó akarova teszi ahoz. Ismet: Proverb. 21. vs. 1. Mint az vizeknek folyasi, ugy az Kiralynak szive az Urnak kezében vagon, valahova akarja oda haytya azt. Ez innen az tanusag.

*Mond vegezetre az Propheta.

Monda az Komornikok fejedelme Danielnek: Felem az en Uramat, az ki az etelt es az italt rendelte tinektök, ki hogyha latandgya az ti ortzatokat hogy ösztövereb az gyermekekenel kik most hasonlok ti hozzatok, halalos sententiat hoznatok az en fejemre az Kiralytul.

Mit akar ez beszédökkel?

Azt mondok ez elöt valo versben, hogy Isten kedvet szörzöt az Danielnek az Komornikok fejedelménél, es ezt bizonyittyta ebben az tizedik versben, az Komornikok fejedelmének enge-

* *vers. 10.*

delmes feleletiből. Mert nem haragszik meg az Danielre, hogy az Kiraly paran-[53:]tsolattya ellen maast kevan: sem pedig nem keszöríti az Danielt hogy meg legyen az Kiraly akarattya: sem pedig az Danielt az Kiraly előtt be nem vadollya: sem pedig egy altallyaban az Daniel kereset meg nem veti, de könyörületösségre indittatvan, ugy mint kerülő beszédrel jelenti, hogy meg engedne az mit kevan az Daniel, csak hogy két akadaly ne volna benne. Eggyik az Kiralytul való felelme: az ki rendelte volna nekik az etelt es az italt, mint ha mondana: az ti kevasagtoknak engednek, hogy ha az Kiralynak felelme nem rettetgetne: De az Kiraly parantsolattya ellen, nem merők semmit cselekednem, kiváltkeppen pedig ezert, hogy meg hadta mit cseleködgyem.

Masodik nehezseg ez, az mely engedelemből két gonosz jöhetne ki: Eggyik ez, hogy az ti ortzatok ösztövereb lenne az töb gyermekekenel, kiket hasonlatoskeppen három Esztendeig kell tartanom, mint szinten titöket: Masik gonosz következhetnek ez, hogy az Kiraly, ha eszeben venne, hogy az ti eteletek nem szolgaltatot ki, es inset vadtok ösztöverbek az töb gyermekekenel, engemet sententiazna halalra, es az en halalomnak ti lenetek okai: Annak okaert nem merek az ti kevasagtok szerint cseleködni, sem pedig arrol az Safarnak parantsolni: Mind azon altal, ha az titkon leszen, es könyörgestökkel meg nyerhetitök az Safartul, nincs semmi ellenem benne, csak hogy ennekem az Kiraly előtt nyomorusagom ne legyen. Ez az Aschpenaznak eszes feleletinek ertelme, melyben az Daniel kevasagat-is nem veti meg mindenestül fogva, es ő magara-is pedig eszessen gondot visel. [54:]

Nagy kegyelmesseget cselekeszik azert az Aschpenáz az Daniellel: holot kereset-is meg halgattya, es noha nem egy altallyaban, de kerülő beszédrel enged az Daniel kevasaganak: söt oly utat mutat az Danielnek ebben, hogy az Daniel kevasaga-is vegben mennyen, es ő magara-is az Kiraly haragja ellen, ha mikor füleben menne, gondot visellyen.

T A N U S A G.

Elsöben tanollyuk meg inset, Minemü ez világ fiainak felelnek: ez tudni illik, hogy ott felnek ahol nem kellene felniök: inkab neznek az emberekre, hogy sem mint Istenre, az mint cselekeszik az Aschpenaz. Igy most sokak, ha valamit kellene indítani az Ecclesiaert, nem mernek semmit: Mert felnek az Fejedelemtül, felnek az Kiralytul: de nem félnek Istentül, az ki minden Fejedelmeknek Fejedelme, es Kiralyoknak Kiralya.

II. Mit cselekeszik Isten ez világi Urakkal, fejedelmekkel, gondviselőkkel: Ezt tudni illik, hogy azoknak elmejöket, nyelvöket úgy bírja, hogy, noha ők arról nem gondolkodnak, mind az által, oly tanatsot mondat velek, az mely szolgál az Hiveknek javokra; az mint Aschpenaz utat mutat Danielnek, hogy az ő kevansága vegben mehessen. Szolgáltasson minekünk-is az mi Istenünk az mi ellenseginkkel, az mi megh maradasunkra, Szent Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen. [55:]

VI. Praedicatio.

„*ES monda Daniel Malasarnak, az kire az Komornikok fejedelme bizta vala Danielt, Ananiast, Misaelt es Azariast. **Kerserts meg kerlek az te szolgálodat tiz napigh, es adgyanak minekünk hitvan elesegöt, az az, lentset, babot, borsot, hogy azt egyűk, es vizet kit igyunk. ***Es lattassanak meg te előtted az mi abrazatink, es az gyermekeknek abrazattyok, az kik elnek az Kiraly etelevel, es az mint teneked tetzik, cselekedgyel ugy az te szolgáliddal. +Es engede ő nekik ebben az dologban, es megh keserte őket tiz napiglan. ++Es tiz nap mulvan lattatek az ő abrazattyok szebbeknek; es testekben köverbeknek azoknal az gyermekekenel az kik elnek vala az Kiraly etelevel. +++Es ennek okaert, Malasar, az ő etelek reszet el veszi vala, es az ő italokra rendelt bort, es ad vala nekik hitvan eleseget. **Es annak az negy gyermekeknek ada az Isten tudomanyt, es ertelmet minden irasban es bölcsesegben: Danielnek pedig hogy ertője lenne minden latasnak es almoknak.” [56:]

S U M M A.

Ezekben ez egy nehany versetskekben, megh írja az Propheta, Danielnek es az ő tarsainak szent eleteknek, Masodik, Harmadik, Negyedik, ötödik, Hatodik hasznat, az az, ött rendbeli hasznokkal magasztallya Danielnek es az ő tarsainak szent eletet, es ez utan az többit-is elő szamlallya. Fen ál azert mégh-is az

* vers. 11.

** versu 12.

*** vers. 13.

+ versu 14.

++ vers. 15.

+++ vers. 16.

*+ vers. 17.

Propheta czellya, az melyben azt mondam, hogy azt tractallya: Mivel ajandekozta Isten Danielt es az ő tarsait az ő szent etetekert. Ez az Summa. Azhonnet eszünkben vehettyük mi azt: hogy, Valakik az megh ismert igassagban vegiglen megh maradnak, azokat Isten minden lelki es testi javaival megh áldgya.

R E S Z E I.

Reszeit ez igeknek, az versetskek önnen magok nagy nyilván ki mutattyak. Mert ez fel vött igekben, öt rendbeli jokat szamlal az Propheta, mellyekkel Isten latogatta Danielt az o társaival együt az ő szent etetekert.

Az Daniel es az ő tarsainak szent eteteknek második jutalma, az Eszesseg.

Masodik jutalma azért az Danielnek es az ő tarsainak szent etetenek, az Eszessegh: mellyel Isten meg ajandekozta őket az Malasarnak, avagy Melzarnak előtte, az kire bizta vala Aschpenaz Danielt, Ananiast, Misaelt, es Azariast. Az mely eszesseg meg tetzik innet: Mert, minek-utanna az Aschpenaznak beszedet meg hallya az Daniel, nem erőlteti többbe, beket hádgy neki: de mas utat keresven maganak, fordittya könyörgeset az Malasárra, [57:] ugmint az Aschpenaznak szolgajara, mint ha az ő szandekat Aschpenaz ingyen sem tudna, s-mond: Keserts meg kerlek az te szolgaidat tiz napig, es adgyanak minékünk, hitvan, sleyt eleseset, hogy azt együk es vizet igyunk. Es lattasanak megh te előttd az mi abrazatink, es az gyermekeknek abrazattyok, az kik elnek az Kiraly etelevel, es az mint te-neked tetzik, cselekedgyel ugy az te szolgaidal. Holot ezekben ez versetskekben ket dolgot kel megh jegyeznünk, tudni illik:

I. Kit kell ertenünk az Malasaron?

II. Mit kevan az Daniel Malasartul, es mire köti magát Daniel Malasarnak az ő kevasagaban?

Az mi az Elsöt illeti, az Melzárt avagy Malasárt ugy magyazzak nemellyek, mintha ugyan ez volt volna ennek az ő saját neve, kit mostan kereszt nevek szoktunk mondani. De ez nem alhat meg, mert az Sidoban így vagyon irva, vajjomer Daniel el-Ham Melzar, *praeponitur* He hajjedia, az mely az Nomen propriumhoz nem illik: hanem, Nomen commune, tisztnek közönseges nevezeti ez: *Significat dispensatorem, procuratorem, Archimagistrum, promum condum*, jegyez Kultsart, Safart.

Egy volt azért ez az Aschpenaz szolgálai közzül az Safar, az kinek könyörög az Daniel.

s-Mit kevan? Kettöt kevan: Egyiket ezt: Hogy adgyon ü nekik valami hitvan eleseget, ugy mint, babot, borsot, lentset taplалasokra, es vizet italokra.

Masikat ezt: Hogy az mellet azzal az hitvan eledellel proballya meg tized napigh, mint leszen abrazattyok. s-Mire köti magát az Daniel? Erre, hogy orczajokat [58:] meg tekintse mind azoknak, az kik az Kiraly asztalarol elnek s-mind ö nekik, annak utanna cselekedgyek ugy az Safar, az mint ö neki tetzik.

Mondhatnad:

Nem nagy Isten kisertese ez, es az Danielnek maganak nagy veszedelmes ut, hogy az jól taplalo eledeleket meg veti, es maganak valami hitvan eleseget valaszt: es mind azon altal tiz napot hadgy az meg probalásra, es az utan hadgya magát az Safar akarattyara, mintha Istent ugyan bizonyos hatarhoz kötne: es ennek felette: Mint esöt volna az dolog, hogy ha az remenseg meg csalta volna, es az tiz napok el mulvan, az ö ortzajok ösz-töverb volt volna az töb gyermekekenel?

F. Ved eszedben: Nem keserti itt Daniel az Istent, Elöször ezert: Mert hogy ilyen tanatsot ad az Safarnak az Daniel, hogy proballya meg öket: ezt az tanatsot cseleköszi az szent Leleknek vezerlesebol; es tudgya az Istennek titkos megh jelentesebol, hogy kevansaga szerint leszen az dologh: Mert Isten ütet Prophe-talásnak, jövendő dolgoknak es ertesenek lelkevel ajandekozta vala megh.

Masodszor: Hogy az jól taplalo eledelöket, az Kiraly etkeit megh veti, az mellyek inkab taplalhattak volna, es hizlalhattak-is volna testöket ö nekik: ezzel-is nem keserti az Istent. Mert arrol bizonyos parantsolattyat tudta Istennek az Daniel, latvan hogy sok rendbeli etkekkel élne az Kiraly, mellyekkel nem volna szabad elniök az Sidoknak, az mint megh tiltotta Isten, Levit. 11. Deut. 14. [59:]

Harmadszor, hogy ilyen igen el hitte magaban az Daniel, hogy az ö ortzaja szinten olyan tündöklö köver leszen az hitvan elesegtül, mint szinten az töb gyermekeknek az fris eteltül: Noha nem természeti az Babnak, Borsonak, Lentsenek, Viznek, hogy ugy taplalhasson mint az köver eledelök, es amaz külömb külömb fele jó borok: Itt-is nem keserti az Istent: Mert jól erti az Istennek igeretit, az mely megh vagyton irva: **Non solo*

* Deut. 8. vers. 3.

pane vivit homo: Nem csak kenyerral él az ember, de minden igével, az mely ki szarmazik az Istennek szajabol.

Negyedszer, az sem vala az Danielben hejaban valo kevangsag, hogy ha az hitvan eledel ö nekiök nem szolgálna, ugy az mint ök remenlenek taplalasokra, tehat örömet akarnanak elni az Kiralytul rendeltetet eledellekkel: Mert ha Isten annak az eledelnek, mellyet az Istennek parantsolattyahoz valo engedelemből valasztot vala Daniel maganak, elegendendö taplalasra valo eröt nem adot volna: tehat Isten ezzel megh mutatta volna, hogy Daniel es az ö tarsai az Kiraly eledelevel elnenek. Mert az Hivek jo lelki ismerettel elhetnek minden fele etkekkel az Istennek engedelméből: Holot Istene az föld es annak minden tellyessege: Az mint tanit minket az szent Pal: *Valamit az mezar-szekben arulnak meg egyetök, semmit nem tudazkodvan felöle az lelki ismeretert: Mert Istene az föld, es annak minden tellyessege. Annak okaert, holot ezek igy legyenek, az Daniel mind ezekben nem keserti az Istent, sem pedig az ü kevangsagaban nem vetközik.

De még is mondhatnad: Ambator ugy legyen, hogy [60:] mind ezekben nem vetközöt, de hogy az hus helyet mezei eleseget lentset, babot, borsot valasztot maganak, es ezeket fellyeb böcsülte az husnal, ezzel az Papistaknak peldat hadgyot, es az etkekben valo valogatast az Papistasagban confirmalta, cseleketivel javallotta.

Ved eszedben: Söt semmiben az Daniel itt az Papistaknak peldat nem hadgyot, sem tevelygesöket nem javallotta. Mert az hus helyet, nem valasztot maganak halat, sem figet, sem frissen keszittetöt borsos etkeket, az mint cselekösznek az Papistak: de az mi hitvamb sleyteb eledel, azt kevangsag maganak; hogy az Udvari etkeknek gyönyörüsegevel, hazajanak, Nemzetenek szeretetitül es az igaz Isteni tisztelettöl el ne vonyattatnak.

II. Ez okon sem szolgál ez az Papistaknak: Mert nem varja vala ennek az Daniel erdömet, mint ha ebböl adatnek az idvösseg, az mint cselekösznek az Papistak, kik az ö Penteki es Negyven-napi hus nem eteleknak, idvösseges jutalmat varjak. Ertyük azert immar az Propheta elmejet; lassuk ennek az Masodik jutalomnak hasznat.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg innet, ahol bölcseseggel, eszel tractallya az Daniel az Safar elöt dolgat az szent Leleknek vezelerleseböl;

* 1. Cor. 10.

hogy Isten az, az ki az ő Hiveinek bölcsőseget ád, eszöt elmet szolgáltat az ő szent igyekezetökben, hogy az ő szandekokat veghöz vihessek, az mint cselekedet az Daniellel. Annak okaert, ha mindgyart be nem telik az mi kevansagunk, ne csiggedgyünk meg az szent igyeközetben, de legyünk alhatatossak, az mint [61:] cseleköszi az Daniel. Mert ha mindgyart az mi kevansagunk vegben nem megyen, varjunk Istentül s-naponkent elmevel latogat, hogy az mi kevansagunk be tellyesedgyek.

II. Tanullyuk meg inset, honnet tetzik meg az Hitnek alhatatossaga mi bennünk: inset bizonyara, hogy ha etzer ketszer hatra maradunk dolgunkban-is, mind az altal az szent dologban ugyan elő igyekezünk menni, az mint cselekeszik az Daniel, az ki noha elsőben nem viheti vegben akarattyat az Aschpenaz előtt, mind azon altal, ugyan azont veegben viszi az Safar előtt. *Erre int Christus önnön maga, Hogy szükseg az Hiveknek mindenkor könyörögni, es abban megh nem restülni, **szent Pal-is azont bizonyitta.

III. Tanullyuk megh az Daniel peldajabol, az ki hitvan eleseget valaszt maganak, hogy az ő lelki ismeretit az Kiraly eledeleivel megh ne förtöztesse: hogy ha valamikor az igaz keresztiensegnek haszna kevannya, valaszszuk az mi sleyteb, es alab valo magunknak, es az Kiraly fenyos dicsősegeknek hadgyunk beket: az az, inkab akarjunk vekony sorsal megh elegendni, hogy nem mint ez vilagi kazdagsagokbol ellyünk az mi Istenünknek boszusagara. Mert job szegensaggal menni Menyországban, hogy nem mint kazdagsaggal pokolban. Ez Masodik haszna az Daniel szent eletenek. Lassuk az Harmadikat.

Harmadik jutalma az szent eletnek:

Harmadik haszna es jutalma, az Danielnek es az ő tarsainak szent eletenek, semmi nem egyeb, hanem az ü ke-[62:]vansagoknak be tellyesedese: az kiröl igy szol az Propheta s-mond. Es engede ő nekik az Safar ebben az dologban, es megh keserte öket tiz napig.

I. Ahonnet ez az Tanusag, hogy kedves Isten előtt az Hiveknek esedeze, es az ő hiveinek kevansagit be tölti, az mint megh vagon irva: ***Valamit az igazak kevannak meg adgya az Isten

II. Tanullyuk megh: Annak okaert ha keresztien vagy, jary el te tisztödben, es annak ki menetelit hadgyad Istenre, az ki

* *Luc. 18.*

** *Eph. 3. v. 13.*

*** *Prov. 24.*

bodog ki menetelet adgya az te kevansagidnak, az mint cselekedet az Daniel.

Negyedik jutalma az szent életnek:

Negyedik jutalma Danielnek es az ő tarsainak szent életöknek, az ő abrazattyoknak ekessege, es testöknek erősege: az kiröl így szol, s-mond: Es tiz nap el mulvan lattatek az ő abrazattyok szebbeknek, es testekben köverbeknek, azokenal az gyermekekenel, az kik elnek vala az Kiraly etevel.

Tanusag.

I. Tanullyuk megh inset: Honnet vagyon az eledeleknek taplalo ereje; bizonyara nem az eledeleknek tulaydon erejeböl, hanem az Istennek aldasabol. Mert ha Isten az eledeleknek eröt nem adna, nem taplalnanak minket jobban az fris etkek, mint szinten amaz kemeny kövek: De Isten az ki eröt ad az eledeleknek. Az mint az Danielnek es az ő tarsainak peldajabol meg tetzik, az kik noha lassu eleséggel elnek, mind az által azokból elegendő taplalasra valo eröt vesznek. Pel-[63:]dajul vadnak erre az szegeny szükölködő Atyaknak Anyaknak magzati-is, kik ingyen nem-is tudód micsoda eleséggel elnek; mind az által abrazattyokban tellyesök. *Mert Isten aldasaga vagyon raytok.

Vigasztallyon minket ez az tudomany az szüksegeben, dragasagban-is, az mikor Isten, noha az ő ajandekit, Mezeinknek, Hegyeinknek termését meg vonsza: Mind azon által kitsin edelel-lel, csudalatosan megh elegit bennünket: Az mint cselekedet sokszor Nemzetsegünkben, nagy szükseginknek, dragasaginknak idejen. Ugyan itt azt-is jegyözzük meg: Ha Isten aldasabol vagyon az mi ededelünknek ereje, vegyük halaadással: ne ellyünk azzal ökör modon, az kik nem tudgyak azt megh köszönni.

II. Tanullyuk megh: Honnet vagyon az ekes abrazat, jó egesseg, testnek erősege. Bizonyara csak Istentül vadnak mind ezek, az mint az Danielnek es az ő tarsainak peldajabol megh tetzik. Ne dicsökedgyek haát senki ezekkel, hanem köszönnye meg Istennek.

Itt ez arant meg feddetnek azok, az kik nem elegesnek az Istentül adatot abrazattal, hanem azt valami бүдös, es kárpit-hoz illendő festekkel kenik fenik. Mely munkajokkal ektelen bujalkodast követnek; de hidgyek el, nagy botrankozast csele-

* *Psal. 104. et Ps. 145.*

kösznek, es magoknak-is az olyan emberek nagy kaárt tesznek, es magoknak ugyan czegert tesznek: hogy egy jambor tisztössegbeli embernek sem kell ü reájok még csak szemet-is fordítani. Mert ha affele, maga sem szereti magat, ugy az mint Isten teremtette; kicsoda szeretne ütet abban az formaban, az kit ö csinál maganak Isten gyalazattyara? Senki nem egyeb: [64:] hanem magához hasonlo, az az, hitvan fesslöt életü ember.

Mond tovább az Daniel:

Ennekokaert Malasar az ö etelek reszet el veszi vala, es az ö italokra rendeltetet bort, es ad vala nekik hitvan elesetet. Mit akar?

Azt akarja mondani, hogy minek utanna eszeben vette volna az Safar, hogy kedvesködhetik maga kara nélkül, söt inkább maga hasznaival az Danielnek es az ö tarsainak, az Kiraly eledelit fordittyta maga hasznara, es az ifiakat hitvan eledellel tartya.

Aholot elönkben adatik ez vilagi kegyetlenöknek természetök, hogy ahol az ö magok hasznot erzik, ott örömet kedvesködnek: De ahonnet semmi hasznot nem vehetnek, ott ingyen reank sem akarnak tekinteni.

Ötödik jutalma az szent életnek:

Ötödik jutalma haszna Danielnek es az ö tarsainak szent életnek közönsegessen. *Minden irasoknak, es bölcseségöknek ertese, tudasa, az kiröl igy szol: Ada Isten az negy gyermekeknek tudomant es ertelmet minden bölcsesegben.

Hatodik jutalma az szent életnek:

Hatodik haszna az Daniel szent életének, nez onnon magara az Danielre; az mely semmi nem egyeb, hanem minden lata-soknak es almoknak ertese. Mert Isten ilyen ketkeppen valo modon szokta vala az ö Prophetait az jövendő dolgokrol meg inteni, az mint megh vagyon irva, Numer. 12. vs. 6. *Audite nunc verba mea, si est Pro-[65:]pheta ex vobis, per visionem meipsum Iehovam notum facio ei, aut per somnium.* **Az az: Mostan hallyatok megh az en beszédimet, ha vagyon ti közöttetek

* *In Hebraeo sic: Maddam Cognitio. Haskkel Intelligentia. Sepher Literatura. Kacmah Sapiëntia.*

** *In Hebraeo Kazon Visio Kalom Somnium.*

Propheta, latas által magamat az Urat meg jelentem annak, avagy alomban szollok azzal.

Ezzel ajandekoza pedig Isten Danielt kivaltkeppen, mivel hogy ütet az töb gyermekek közül, kivaltkepen valo tisztre akarja vala valasztani.

Mit tanullyuk innét?

I. Tanullyuk megh: Honnan vagy on minden tisztösseges tudomanyoknak fundamentoma, es azokban valo eppület: Nem az természetnek folyasabol, hanem Istentül: az mint megh vagy on irva: *Az ki bölcsesegnelkül szükölködik az Urtul kerje. Nem kel azert azzal senkinek fel fuvalkodni, ugy mint Istentül adatot ajandekkel, hanem vegye minden azt hala-adassal.

II. Tanullyuk meg: Hogy Isten kivaltkeppen, két uton szokta az bölcsesegét közleni az emberekkel. Elöször, csudalatossan, minden külsö eszköz es tanitas nélkül, mint az Apostalokat Pünköst napjan az Christus Menyben meneteli után ötvenedik Napon: es az Prophetak közzül sokakat az ó Testamentomban. Masodsor, Külsö eszköz által közönsegeskeppen: Az mint most-is adot Doctorokat, Tanitokat, hogy azoktul tanullyuk az tisztösseges tudomanyokat, es az eszközöket megh ne utallyuk.

III. Tanullyuk meg, hogy az bölcsesegét nem egyarant valo mertekkel osztya Isten mindeneknek, hanem kinek többet ad es kinek kevesebbet, az mint az Danielt [66:] Isten fellyeb valo ajandekival lattya, hogy nem mint az ö tarsait: de mind az által, ki ki az ö sorsaval megh elegöszik. Igy azert most-is, ki-ki az ö Istentül vött ajandekaval sorsaval szükseg hogy meg elegedgyek. Tudvan azt, hogy az kit Isten töb ajandekival latogatot, terhesseb munkara-is hitta. Ennek azert az mi jo akaro Istenünknek, adassek hatalom, dicsöseg, birodalom, matul fogva mind örökke, A M E N.

VII. *Praedicatio.*

„**TOvabba, az idök el mulvan, kikben hadta vala az Kiraly, hogy eleiben vinnek öket, eleiben vive öket az Komornikok fejedelme Nebuchadnezarnek. ***Es szolla velök az Kiraly, es nem talaltatek mind közzülök-is olyan, mint Daniel, Ananias, Misael,

* *Iac. 1. v. 5.*

** *vers. 18.*

*** *vers. 19.*

es Azarias, es udvarlanak vala az Kiraly elöt. *Es minden bölc, es ertelmes beszedben kiröl túlök az Kiraly tudakozik, talala öket tiz keppen fellyeb minden Magusoknal es Astrologusoknal, természet es Egghi dolgokban valo tudoknal, kik az ö egész Orszagaban valanak. **Es lün Daniel Cyrus Kiralynak első Esztendejeig.” [67:]

S U M M A.

Még-is summa szerint abban munkalkodik az utolsó igekben, ez nehány versetskek rendi szerint az Propheta: Minemü több ajandekival látogatta megh Isten Danielt es az ö tarsait, szent életökert es Isteni felelmekert.

Hetedik jutalma az szent életnek:

Hetedik jutalma (az mely mostani tanusagunkhoz kepest leszen első resz) Danielnek es az ö tarsainak szent életnek. Az Nagy Nebuchadnezar Kiralynak, Daniel es az ö tarsai felöl valo jo iteleti. Mellyel iteletöt teszen ö felölök, az ö nagy dicse-retökkel egygüt; az kiröl így szol az Propheta, s-mond.

Az idök úgy mond elmulvan, kikben hadta vala az Kiraly, hogy eleiben vinnek öket; eleiben vive öket az Komornikok fejedelme Nebuchadnezarnak: es szolla velök az Kiraly, es nem talaltatek mind közzülök-is olyan, mint Daniel, Ananias, Misael es Azarias, es udvarlanak vala az Kiraly elöt.

Aholot Harmat jelent igen rövidedön az Propheta: I. Idejet az Kiraly iteletinek, mikorban töt az Kiraly iteletöt felölök, s-azt mondgya hogy Harom Esztendök el mulvan, az mellyet rendelt vala az Kiraly az ö tanusagokra. II. Jelenti az Kiraly iteletinek segítő okajit, az mely Elsöben, az ö maga parantsolattya, mellyel megh parantsolta vala, hogy az ifiak eleiben vitetnenek. Masodik, az Aschpenaznak szolgallattya, az ki elő allattya az ifiakat. Harmadik az Kiraly kerdezkedese, mely szerint visgallya az ifiaknak tudományokat, kiket tanitta-[68:]tot vala az Chaldaeusok Scholajaban. Ezek valanak az Kiraly iteletinek segítő okai.

Vegezetre, ugyan ezen versekben megh jelenti az Kiraly iteletinek meggyat: az mely kettöben ál: Elöször, hogy az ö feleleteken megh nyugszik. Masodsor, hogy meltonak iteli az Kiraly

* vers. 20.

** versu 21.

ezeket arra, hogy fel vetetnének szolgálatra, es böcsületes tisztökre emeltetnének.

Mit tanuljunk innét?

I. Tanuljuk meg, Danielnek es az ü tarsainak tanusagok rendeltetet keves Esztendejökből, az mellyekben mind azon által, minden tudományokban felette nagy eppületöt vönek: hogy az kiket Isten meg hald, azok keves ideig minden tudományokban felette nagy eppületöt vehetnek. Csak hogy az kevanatik hozza, hogy az Istennek aldasat, vilagosito, oktato, tanito szent lelket naponkent kerjek: Mert az-nélkül az dolog semmi. Ugyan itt azt-is jegyözzük meg tanusagunkra: Hogy az mi tanulasunkra rendeltetetöt idöt felette igen meg böcsüllyük, hejaba ne mulassuk: Mert az mint közönsegesen szoktak mondani: *Iactura temporis nihil pernitiosius*, az az: Semmi nincs veszedelmesb mint az időnek kara.

Holot meg feddetnek az Scholai ifiak, az kik olyanok, hogy semmit az idővel nem gondolvan az Scholaban haszontalanul venhödnek meg, es az ö tanusagokra rendeltetet idöt haszontalanul mulattyak el: ugy hogy vegezetre, sem magoknak. sem másnak nem tudnak tudományokkal szolgálni. [69:]

II. Tanuljuk meg az Nagy Nebuchadnezar példajabol, az ki ü maga visgallya az ifiakat, hogy regenten az Kiralyok nagyra böcsülik vala az Deaki tudomant: ugy annyira, hogy magok visgallyak vala az ifiusagot, az kiket fel nevelnek vala az Scholakban, hogy meg tudhatnak azoknak eppületöket, kik volnanak meltok az Kiralyok utan az Orszagok igazgatasara, es viszontak pedig kik volnanak meltatlanok.

De most az Fejedelmeknek, Uraknak, söt csak az közönseges Nemeseknek sem kell az Deaki tudomány; es az Udvarokban gonoszul hal az szept Deaki tudományokban fel neveltetöt ifiusag. De nem illyenek voltak David, Salamon, Alexander Magnus, Scipio Aphricanus, Julius Caesar, az kik felöl olvassuk, hogy felette gyönyörköttének az bölcseseknek es az Deaki tudományak erteseben.

III. Tanuljuk meg az Nebuchadnezar példajabol, az ki tudos ifiakat nevel az ö szolgálatyara: Micsoda rendbeli ifiusag illeti az Urak udvarat Palotáját: Nem oly bizonyara, az ki az diszno-pásztorsagban nevedeket fel, hanem az ki szept tudományokkal fenlik. Az mint olvassuk, hogy az Pharaoh udvara-is fenlöt az Joseph Patriarcha bölcsesegevel, es itt az Nebuchadnezar az Danielevel es az ö tarsaijeval.

IV. Tanullyuk megh. Micsoda inditsa az ifiusagot az szep Deaki tudomanyok tanulasara. Az dicsiret: az mely az bölcse-segnek jutalma; az mint ezek az ifiak Daniel es az ő tarsai, dicsi-retet nyertek az Nagy Nebuchadnezar elöt. Az tudatlansagnak pedig mindenüt gyalazat az ő jutalma. [70:]

Nyolczadik jutalma az szent életnek:

Nyolczadik es utolso jutalmok Danielnek es az ő tarsainak szent életnek: Minden Chaldaeusok, az az, ez vilagban minden tudos emberek felet, ugy mint kiktöl minden tudomanyok szar-maznak, legh fellyebben valo meltosagok, az kiröl igy szol az Propheta s-mond: Es talala öket ugy mond az Kiraly, minden bölc es értelmes beszédben, minden Magusoknal es Astrologu-soknal, tizkeppen fellyeb valoknak, valakik az ő egesz Orszaga-ban valanak.

Aholot Harom Argumentomokkal allattya ezeknek az ő bölcsesegöket. Mert először azt jelenti: Miben voltak bölcsebbek? es azt mondgya hogy mindenekben valamelyekről tudakozik vala ő tülök az Kiraly. Masodsor, mennivel voltanak bölcse-bek? s-azt mondgya hogy tiz-szerte, az az, sokkeppen felyül multak az töb bölcseket. Harmadsor, kiknel voltak bölcse-bek? azt mondgya hogy minden Magusoknal es Astrologusoknal, az az, természet es Eghi dolgokban valo tudoknal. Mert az Magu-sokon ertetnek itt az Physicusok, azok az bölcsek, az kik minden dolgoknak eredetit, természetit es okait visgallyak, az mint magyarazza Aben-Ezra, es Rabbi David Kimchi, *in libro Radicum*. Az Astrologusokon pedig ertetnek azok, az kik az csilla-gokbol es Planetakbol akarnak minden jövendő dolgok felöl, söt az embereknek-is elete, halala, es minden szerentseje felöl jövendöt mondani; De annyiban voltak bölcsek Daniel es az ő tarsai ezekben, az menyiben az Magia es az Astrologia az ő igaz hataraban marad, [71:] nem pedig az menyiben az Magiaval es Astrologiaval sokak, az mint az Nebuchadnezar bölcsei-is gono-szul elnek.

De mondhatnad:

Mivel hogy azt tanittya az Propheta, hogy Daniel es az ő tarsai, fellyebben valok voltanak minden Magusoknal es Astro-logusoknal, mit kell ertenünk az Magia es az Astrologia felöl?

F. Az Magia itt neveztetöt az Magusoktul, az kik az Egyptiu-soknak, Chaldaeusoknak, Persaknak bölcsei voltak: es az

Magusoknak Neve felette böcsületes volt es tisztösseges-is az Persaknal. Mert ez kivaltkeppen tulaydonittatik vala az Papoknak, kiknek közöttök nagy böcsületök vala, ugy mint kik az ő vallasokra es az közönseges törvenyökre viselnek vala gondot. Ez volt az Persiai Magusoknak Papoknak tisztök. De annak utanna, ennek igaz utat el hadgyvan az Magusoknak neve szallot az Papokrol, es az bölcs emberekröl azokra, kik ördögi mesterseget üznek, бүvösökke bajosokka lesznek, ördöggel kötnek, varasolnak, es szömfen vesztessel egyebeket megh csalnak: azert most az Magia semmi nem egyeb, hanem az oldo kötö ördögös ferfiaknak, babonas bábáknak az ő ördöghi csalard mestersege, mellyel el hitetnek egyebeket, ugy mint kik ördögnek adtak magokat. Ennek pedig az Magianak, ördögi practicanak, felette sok Nemei vadnak, tudni illik:

1. *Hydromantia*. Mikor vizből mondanak jövendöt.

2. *Lecanomantia*. Mikor mosdo mendöntzeből mondanak jövendöt. [72:]

3. *Catopromantia*. Mikor tükörből mondanak jövendöt.

4. *Pyromantia*. Mikor tüzből mondanak jövendöt.

5. *Chyromantia*. Embernek tenyereből.

6. *Capnomantia*. Mikor füstből. Ha fel megyen él, ha ala tér es el terjed, meg hal.

7. *Conscinomania*. Mikor rostabol mondanak jövendöt.

8. *Onychomania*. Mikor valakinek Mák olajjal meg kenik az körmet es abbol jövendölnek, hol találhatnak el tött kentsöt. De ki gyözne effele sok ördögi practicanak csak neveit is elő szamlalni?

Effele ördögösök pedig eleitül fogva sokak voltanak: Illyenök valanak az Pharahonak ördögös bölcsei, kik az Moissessel akarának fel tenni Egyptusban, de hejaban. Illyen volt amaz eretnek Simon Magus es az Menander az ő tanitvanya. Illyenek voltak sokak az Romai Papak közzül, ugy mint *Silvester* Masodik Papa es Harmadik *Silvester*, *Benedictus Nonnus*, *Ioannes Duodecimus*, *Gregorius Septimus*, *Alexander Sextus*. Illyen volt Nero es *Adrianus* Imperatorok, es nem sok idővel csak ez előtt *Scotus*. Es az mi időnkben sok ördögös firfiak es aszonyiallatok. Az menyiben azert az Magia az ő igaz hataraban marad, az mely semmi nem egyeb most, hanem az természet szerint valo dolgoknak visgalasa: igen jo: De az menyiben az Magia vetemedet ördögi practicara, ördögökkel valo szövetségre, felette igen tiltya Isten az szent irasban, ugy mint, Levit 19. vs. 31. & cap. 20. vs. 6. Deut. 18. vs. 10. 11. 12. Ne legyen te közötted бүvös bajos, se ördögesektül tudakozo, se jegy magyarazo. Mert utallya az

Ur valaki ezeket mivel, es ez illyeten utalatossagert üzte ki az Poganyokat az te Urad Istened te előttd. Ertöd haát [73:] immar ember, menyiben legyen szabad az Magia es menyiben nem. Igy: Az Astrologia, az Eggi dolgoknak tudakozasa két fele: Egyik bizonyos: Masik bizonytalan. Bizonyos ez, ha valaki az Napnak, Holdnak forgasit visgalvan, azokban valo fogyatkozasokat megh mondgya, es azoknak erejet. De bizonytalan az, mikor valaki az csillagokbol jövendöl embereknek halalarol, jo szerencsejeröl, Országoknak, Tartományoknak vegsö, veszedelmeröl: Az menyiben azert az-is jo, annyiban kövesed, az menyiben bizonytalan, hadgyunk beket neki. Es ez utolso jutalma-is Danielnek es az ö tarsainak szent életnek.

Tanusag.

Tanullyuk meg inset; hogy csak egyedül Isten az, az ez vilaghi bölcseket meg szegyeniti, es az ö egy-igyü Hivait fel magasztallya, az mint az Danielt az ö tarsaival együt fel magasztala az Nagy Nebuchadnezar bölcseinek felette, ü tüle kerjünk tehat mi-is bölcseseget.

*Mond Vegezetre.

Es lön Daniel Cyrus Kiralynak első Esztendejeig.

Mit akar?

Nem azt akarja az Propheta, mint ha életnek veget akarna megh jelenteni, es menit élt volna az Daniel: mint ha az Daniel Cyrus Kiralynak első esztendejeben holt volna megh: Mert ennek utanna megh halljuk, hogy az Cyrus Kiralynak Harmadik esztendejeben latast latot: De azt akarja mondani: Meddig volt az Daniel az szolgálatban, azt mondgya hogy mind addig, meddig az Babyloniai birodalom fén allot, es annak utanna [74:] Cyrus es Darius által megh rontatvan, szallot az Medusokra es Persakra. Böcsületben volt azert Daniel az Babyloniai birodalomban, közel hatvan avagy hetven esztendeig; es az Mediai es Persiai birodalomban ismet egy nehany esztendökig. Ez pedig az utolso vers, tellyesseggel tartozik csak az Daniel személyere, nem az ö tarsaiera. Mert ez az egesz Prophetia kivaltkeppen az Daniel tisztit irja megh.

* *ve rsu 21.*

Mit tanuljunk innét?

I. Az Istennek szep ajandeka, mikor az Egyhazi szolgak, az Tanitok sokat elnek, hogy ü általok az Istennek igaz ismereti, az Hitötlenek között-is naprol napra hirdettessek. Az mint az Daniel az Babyloniai Kiralyok Udvaraban élt tovab Hetven het esztendőnel, aholot példajaval felette sok hasznót tött.

II. Szabad az Hiveknek az Balvanyozo Fejedelmek Udvaraban-is tisztök szerint szolgálni, az Daniel példajabol: de ilyen igyeközettel, hogy ü általok az Istennek dicsireti eppülljön, s-igaz ismereti terjedgön. Ha kik pedig maás vegre szolgálnak az balvanyozok Udvaraban, lelkek ismeretit megh sertik; es nem az Danielt, hanem amaz Achitophelt követik.

Minekünk pedig az mi Istenünk adgyon eröt naponkent az ö Nevenek dicsiretire, es az keresztyeni szent életnek követesere, Fiajert az Ur Jesus Christusert, Amen. [75:]

CAPUT II.

VIII. *Praedicatio.*

„TOvabba masod Esztendejeben birodalmanak, álmokat lata Nebuchadnezar, es megh rettene az ö lelke, es az alom el mulik tüle. Es hadgya az Kiraly hogy hinanak Magusokat, Astrologusokat, Varaslokat, vegezetre Chaldaeusokat, hogy az Kiralynak megh jelentenek az ö álmait: es be menenek es allanak az Kiraly eleiben.”

S U M M A.

Summaja ez jelen valo Masodik Caputnak csak ez:

Meg irattatik it, az Nagy Nebuchadnezarnak Istentül bocsattatott álma; az kitül magaban megh rettenven az Kiraly, hirtelen el feleyti azt: Az kinek viszont meg jelentesere es magyarazattyara, az ö Orszagaban levö bölcseket be hivattya, de hejaban: Mert nem talaltatik oly az ö bölcsei közzül, az ki az ü almait, nem hogy megh magyarazhatna, de még csak meg-is jelentetne. Daniel pedig időt ker az Kiralytul, Isten megh jelenti neki az álmot, es az Kiraly elöt megh magyarazza: az kiert vegezetre Danielt, az ö tarsaival egyetemben az Kiraly nagy meltosagra fel emeli. Erthetede?

Meg irattatik azt mondom, az Nebuchadnezar alma, es annak vegezetre meg jelentese es magyarazattya az Daniel által. [76:]

R E S Z E I.

Harom Reszei vadnak ez Masodik Caputnak.

I. Nez az Nagy Nebuchadnezar álmára.

II. Nem az bölcsekre, az kiktül tudakozik az ü álma felöl szorgalmatossan, de haszontalanul.

III. Nez az Danielre, az ki meg jelenti Nebuchadnezarnak az ü álmát s meg is magyarázza azt.

Ezek reszei: Lassuk az reszek szerint az Propheta beszedit rendel.

De somnio Nebuchadnezaris Magni.

Az mi az Elso dolgot illeti, az Nagy Nebuchadnezarnak Isten-tül bocsattatot álmát: igr szol felöle az Propheta, s-mond: Tovabba Nebuchadnezar birodalmanak Masodik Esztendejeben, almokat lata Nebuchadnezar, es megh rettene az ö lelke, es az alom el mulek tüle.

Aholot ebben az első reszben ez első vers szerint, Harmat jelent meg. I. Idejet: *Mikor latta Nebuchadnezar ezt az almot: II. Minemü almot latot. III. Mit szörzöt ez az alom az Nebuchadnezar sziveben.

Az mi az Idöre nez: az felöl azt mondgya, hogy az nagy Nebuchadnezar birodalmanak masodik esztendejeben: az mely idő felöl sokat disputalnak az iras magyarazo Doctorok, Holot kellessek ezt az Masodik esztendöt kezdeni; es mikor latta ezt az almot. De mi affele disputatioknak beket hadgyvan, csak az mi az köz igaz azt felellyük.

Kezdetik ez az Masodik Esztendő az utan, mikor az Danielnek es az ö tarsainak tanusagokra rendeltetet Harom Esztendök el mulván, Daniel es az ö tarsaifel vi-[77:]tettek volna az Udvarbeli szolgálatra: Az az, akkor latta Nebuchadnezar ezt az almot, mikor az Daniel az ö udvaraban böcsületben kezdöt lenni, es Masodik Esztendeje volna az Daniel szolgálatyanak az Nebuchadnezar Udvaraban. Ez az első.

**Minemü almot latot pedig, megh tetzik innet, ahol azt mondgya, hogy almokat latot. Almoknak mondgya, noha egy volt az alom, ez okon; Mert noha egy vala, de felette sok dolgokat foglal vala magaban, sok dolgokrol tanit vala, az mint ideb alab annak magyarázattyabol ki tetzik. Nem valami köz es hejaban

* I. *χρονολογία Somnij.*

** 2. *Quale fuerit Somnium[m].*

valo alom vala azért ez: de felette meg tartando es emlekezetre melto, ugy mint az ki nagy dolgokat mutatna.

*Harmadszor: Mit szerzet legyen ez az alom az Nebuchadnezar sziveben, megh tertzik inset, mikor azt mondgya felele: hogy megh rettent miatta az Nebuchadnezarnak lelke; az az, felette meg haborodot rayta, ugy annyira hogy sem ejel sem Nappal nem nyughatot, (noha felelmeben tellyesseggel el feletközöt felele) miglen végere mehetne. Az melyből eszeben veheti vala, hogy Isten volna annak az ö almanak szörzö oka, es nem valami haszontalan hejaban valo alom volna. Ezekről emlekezik itt az Propheta az első versben.

De mondhatnad:

Mivel hogy arrol tanit az Propheta, hogy almot latot az Nebuchadnezar: meltan kerdhettyük itt ez arant. [78:]

Mit kell itelnünk az almok avagy az alom latasok felöl? Lam azt szoktuk közönseggessen mondani: Ne hidgy, ugy mond Alomnak.

F. Ved eszedben: Noha igy szoktunk szollani: Ne hidgy Alomnak: De nem mindenkor, es nem minden Almok felöl igaz ez. Hanem ezt vegyük eszünkben, hogy **az Alomnak külömb külömb fele Nemei vadnak:

Kivaltkepen pedig Negy:

Eggyik Termeszet szerint valo alom, de semmit nem jegyöz, semmi meg tartando dolgot nem mutat.

Masik hasonlatoskeppen, mint az első termeszet szerint valo Alom: De azonközben valamit jegyöz.

Harmadik Istentül bocsattatot Alom.

Negyedik ördögtül szereztetöt Alom.

Termeszet szerint valo alom, az ki semmit nem jegyöz, es az kinek magyarazattyara nem kell szamot tartanunk, az mellyet az mi gondolatunk, nyughatatlan elmenk, az minden-napi latot hallot dologbol formal, avagy ugyan azonokat az mellyeket latot s-hallot, avagy szinten ugy, avagy valamivel külömben, alman forgattya. Mint peldanak okajert: Ha valaki Nappal, nagy felelemben volt, ejel avagy hartzrol, avagy barattya halalarol

* 3. *Effectus Somnij.*

** *Genera somniorum. Physicum asymon. Physicum Symanticor. Divinum. Diabolicu[m].*

almadoz. Ha kik szomjuhozna ejel, itallal almadoznak, így az Halasz, hallal almad, az katona fegyverrel, az kotsisok szekkerrel, az Biro es az Procator törvent, pörlekodest almad. Az mint az Poétak illendökeppen irnak effelöl. [79:]

Apud Theocritum, Piscator de se ipso.

Πάσα κίων ἄρτους μαντεύετε ἰχθῦνα καὶ ἡμῶν

Somnia sunt canibus panes, mihi somnia pisces.

Az ebek, ugy mond, kennyerrel almadoznak, en pedig halakkal.

Claudianus.

*Omnia quae sensu voluntur vota diurno
Pectore, sopito, reddit amicae quies.
Venator defessa toro cum membra reponit
Mens tamen ad sylvas et sua lustra redit,
Iudicibus lites, Aurigae somnia currus
Vanaq, nocturnis meta cavetur equis.*

Az miröl ember emette elmeködik, almaban azzal tepölödik. Az Vadasz faratsaga utan ágyaban ha nyugszik-is; elmeje az erdökön es az barlangokba nyargal. Az birak pörrel, az kocsisok szekeresködesekben hogy megh ne akadgyanak, s-utokat-is el ne teveszek, azzal almadnak.

Lucretius:

*Induperatores pugnare et praelia obire,
Nautae cum Ventis contractum degere bellum.*

Az Fejedelmek Hadakozással es ütközetökkel, az Hajosok az szelekkel valo csatazasokkal tepölödnek.

De effele almok lesznek az embereknek temperamentumok szerint nagy gyakorta; az kik minemü complexioval birnak, es Nedvessegekkel bővölködnek.

Az Phlegmaticusok, vizzel almadoznak, mint ha abban mosodnanak, avagy merülneek. Az Cholericusok tüzzel, hadakozással, röpiüléssel almadoznak. [80:] Az Melancholicusok füstel, el hagyatot pusztá hazakkal, szomorú avagy rettentő dolgokkal, spectromokkal almadnak: mint ha valami allana ember keppen

előttök. Az Sanguineusok, tantzal, enekkel, örvendetes dolgokkal almadnak. De mind ezek semmit nem jegyöznek. Igaz azért itt ez arant ha mondgyuk: Ne hidgy alomnak: Mert effele almok semmi jövendőre nem intenek, s-nem kell számot rea tartanunk: effele alom kivaltkeppen regnal eyfel elöt. Ez első Neme az alomnak. Lassuk az Masikat.

Physicum Somnium Manticum seu
praesagiens.

Termeszett szerint valo alom, de azonközben oly, az ki valamit jegyöz: Az mely szarmazik az Termeszettnek jól rendeltetöt allapattyokbol, az mellyet veszen az embernek feje veleje az csillagoknak munkalkodasabol, es az kivel nemely emberek de felette kevesek, megh ajandekosztattak az természetül, hogy ugy mint neminemü homaly alatt, ejeli almok által szoktak az jövendő dolgokat megh jelenteni. De ezek-is sokszor felette bizonytalanok. Azért itt is nem kell semmit bizonytalanul: erőssíteni: *Noha sokak erről, sok rendbeli alom könyveket irtanak: es gyakorta is viszontak sok dolgok innet ki jelentetnek. Ez illyen alom szerint valo tudakozast, megh tiltotta vala Isten. Deut. 18. *Non invenietur in te qui observat somnia. Ierem 37.* Ne talaltassek te közötted alomra figyelmezö. *Nolite audire somniatores. Quare nec tribuenda eis fides. Quonquam enim conjecturae quibus explicantur, saepe ad veritatem dirigunt, tamen crebrius fallunt.* Ne halgassatok az ti alom [81:] magyazoitokat, es ne hidgyetek nekik, mert noha az ö velekedések, mellyekkel az ü almot magyazazzak, gyakorta igazra utáznak. mind az által gyakortab hibálnak.

Exempla:

Illyen vala az Astyagesnek, az Mediai Kiralynak alma, az ki ezt latta vala álmában, hogy az ö leánya tisztesseggel szolván, el vizzelötte volna egész Asiat, az kitül születek Cyrus annak utanna, az ki el bira egész Asiat. Illyen vala az Julius Caesar alma, az ki ezt latta vala álmában, hogy saját Annyával vetközöt volna, mert annak utanna hazajara, Roma Varosara fegyverrel tamada. Illyen vala az Polycrates leanyanak alma, az ki azt latta álmában, hogy az Jupiter mosogatna az Attyat az fenyös veröfenyön, es az Nap kenné: Mert keves idő mulva fel akasztatek. Illyen vala az Eobanus Hessus egy Poeta alma az

* *Peucerus de Divinatione. pag. 460.*

mi időnkben, az ki mikor az versek irasara vagyodnek, es nem volna elegeges segitsegre tudomanyahoz, azt lattya almaban, hogy egy hajot hoznanak neki az ki mindenekkel rakva volna: az kiben be szall, es felette szerencsessen evez, es almaban ezt az versöt szörzi, fel kiáltvan s-mond:

Da tandem fortuna viam, juvat ire per altum.

Szerencse, valaha mutas utat; hasznos az mély vizen hajokázni. Es annak utanna mindenkor, bodog előmenetele volt tanusagaban.

Illyen vala az Joseph Patriarcha alma: Gen. 37. áholot azt lattya az Joseph, hogy az ő kevei fén allanak, es az ő battyaie meg haylanak előtte, es az Nap s-az Hold [82:] meg haylanak előtte. Az mely be-is tellyesedek, mert az ü battyai, Attya es Annya megh haylanak ő előtte. Illyen vala az Pharahonak alma, az het köver es het ösztöver ünök felöl, az mely peldazza vala, az het bü es het ösztöver Esztendöt, az mint meg vagyon irva. Gen. 41.

Divina Somnia.

Istentül bocsattatot alom az, avagy Istenes alom, mely Istentől ünnön magatul adatik az Híveknek szivekben, hogy az altal megh intessenek jövendő dolgokrol. Az mely leszen, avagy egy altallyaban, avagy valami homaly alat. Egy altallyaban, ugy mint, mikor az Angyal meg inte az Josephet, hogy az Maria szent Lelektül terhés. Homaly alat vagyon mint ittaz Nebuchadnezar alma. *Illyen vala az Josephe, illyen vala az Pharahoje. Es ezek mindenkor bizonyossak, nem kell ezekben semmit ketelkednünk, kivaltkeppen, az kik egy altallyaban Istentül ő magatul adattatnak, az embereknek szivekben.

Diabolicum Somnium, Ördöghi alom:

Mely az ördögtül bocsattatik az emberekre: Kivaltkeppen pedig ez végre, hogy hejaban valo balvanyozasban, es minden gonosságban az emberek meg erössitessenek. Az mikor oly mely almot hoz az ördög az emberekre, hogy meg eskünnenek sokak, hogy valóságos dolog, az mit almokban lattanak. Illyen alom

* *Somnium Iosephi et Pharaonis, partim ad Manticu[m], partim Divinum refert potest.*

az, mikor azt lattyak nemellyek, mint ha Matskara avagy farkassa valtosztanak volna. Illyen amaz oldo kötö ördöngösseknek almok, az mikor azt mondgyak ök, hogy Pünköst Havanak, első Napjara virradolan esztendönként [83:] egyben szoktak ök gyülni, ahova egy egy seprün mennek valami magas Hegyre (azt ök tudgyak hol vagyon) es ott szoktanak külömb külömb országokbol oda gyült bü bajosokkal lakozni. Es ennek bizon-sagara, megh azt-is meg szoktak mondani mit lattanak oda.

De ez az ördögnek munkaja, ördögtül bocsattatot alom ü raytok: az ördög jatzottattya öket. Nem hogy ezek valoban testestül el mehetnenek, de az ördögh ugy hitete el öket, mintha ugyan meszse mentenek volna. Pelda erre amaz Historia, mellyet Luther Marton hoz elő ahol azt mondgya, hogy egy Kentefites bába azt akara megh bizonitani az ö Papja előtt, hogy ük valosagoskeppen el mennek s-öszve gyülnek egy helyre. Annakokajert megh kene önnön magat az Pap előtt es töb sok emberek előtt s-annak-utanna kezeit fel vete, mintha el akarna röpülni, de hertelen le esek, es egynehany oraigh holt elevenen fekszik az földön: es mikor el kesöre fel serkent volna, monda nagy örömel: Ihol lattyatok hogy en el mentem vala. Igy jatzottattya az ördögh öket. Ördögh alom az-is mikor almaban az ember mastul bünre gonossagra kenszerittetek, de erről nem szüksegh itt többet tractalni.

Tanusag.

I. Tanullyuk megh inset; hogy nem minden almok heaban valok. Mert nemellyek bocsattatnak Istentül, kik által szokta Isten sokszor az embereket nagy dolgokrol megh inteni. Az mint az Nebuchadnezar Pharao, es Joseph almaibol megh tet-zik: De azonközben az heaban valo almoknak, mellyeknek sokak sokat tulaydonitanak hadgyunk beket. [84:]

II. Tanullyuk megh, honnet ismerhettyük megh az Istentül bocsattatot almokat azoktul, akkik nem Istentül vadnak inset bizonyara hogy ha az Istennek igejere azokat mint egy proba küre vonszuk. Mert ha az Istennek ki jelentet igejevel eggyeznek, tehat azok Istentül vadnak: de ha ollyat kevannak az almok, mellyek az Istennek igejevel ellenköznek, tehat azok nem Istentül vadnak, hanem ördögtül.

III. Tanullyuk megh: Mit szokot szerzeni az Istentül bocsatta-tot alom az embereknék szivekben; tudni illik felelmet nyugha-tatlansagot, hogy avagy csak inset vegyek eszekben azok, akkik illyen almokat latnak, hogy Isten az ü almoknak szörző

oka. Az mint pelda erre az Nebuchadnezar, akki megh retten az ő almatul. Így az Pharaoh, almot latvan az het kövér s-meg annyi ösztöver ökrök felől, megh retten almaban. Gen. 41. Es az Abimelech mikor el vötte volna az nagy Abrahamtul feleseget az Sara Aszont, akkit ü Huganak mondot vala, meg intetven almaban felette igen meg rettene, es megh ada Abrahamnak az ő feleseget.

III. Tanullyuk meg, hogy az Istenes almok közönségössek mind az Hiveknek s-mind pedigh az hütötleneknek. Az Hivekkel, ugy mint Daniel, Joseph, Jacob meg intettenek nagy dolgok felöl Istentül. Az Hütötlenekkel az mint az Abimelech, Pharaoh, es az Nebuchadnezar alma bizonsagh erre ez jelen valo letzke szerint. Holot azok-is nagy dolgok felöl intettenek megh Istentül. Engedgye pedigh az mi Istenünk, hogy az mi almunk-is legyen ő felsegetül bocsattatot mi reank: Mely szolgallyon ü felsegenek tiszteletire s-nekünk testi lelki hasznunkra, Amen. [85:]

IX. Praedicatio.

„*ES parancsola az Kiraly, hogy hinanak Magusokat es Astrologusokat, Varaslokat, es Chaldaeusokat, hogy az Kiralynak meg jelentenek az ő almait es be menenek az Kiraly eleiben. **Es monda az Kiraly ő nekik: Almot lattam, es meg rettene az en lelkem, hogy meg nem emleközhetem az alomrol. ***Es mondanak az Chaldaeusok Syriai nyelven az Kiralynak: Kiraly mind örökke ely, mond megh az almot az te szolgaidnak, es az magyarazattyat megh jelentyük. +Felele az Kiraly es monda az Chaldaeusoknak, ez az dologh fejemből ki eset, de ha megh nem mondgyatok ennekem az almot es annak magyarazattyat, kontzrol kontzra hanyattattok, es az ti hazaitok pervata szekke lesznek. ++Ha pedigh az almot es annak magyarazattyat meg mondgyatok, ajandekot, jutalmat, tisztözseget nagyot vesztök en tülem: ez okajert az almot es annak magyarazattyat mondgyatok megh ennekem. +++Felelenek masodszor es mondanak; Az Kiraly mondgya megh az almot az ő szolgainak, es az magyarazattyat meg [86:] mondgyak. +*Felele az Kiraly es monda:

- * Vers. 2.
- ** Vers. 3.
- *** Vers. 4.
- + Vers. 5.
- ++ Vers. 6.
- +++ Vers. 7.
- +* Vers. 8.

Bizonnyal tudom en hogy csak üdöt halasztotok, miért hogy lattyatok, hogy elmemből ki ment az dologh. *De ha az almot megh nem jelentitek ennekem, egy sententia vagon felöletek, mivel hogy hamis es tetovazo beszédde akartok engemet tartani, migh idő mullyek. Annak okajert az almot mondgyatok meg ennekem hogy tudgyam, hogy magyarazattyat-is megh mondhattyatok. **Felelenek az Chaldaeusok az Kiraly elöt es mondanak; nincsen ember ez földön, ki az Kiraly dolgat meg jelenthesse; es nincsen senki oly Kiraly, sem Fejedelem, sem fő tisztarto, akki valaha valamely bölcstül Magustul avagy Chaldaeustul ilyen dolgot kevant volna. ***Es az dologh melyről az Kiraly tudakozik igen nehez es nincsen senki akki azt megh mondhasza az Kiraly elöt, hanem az Istenök, kiknek lakolok nincsen ez emberekkel. +Annak okajert az Kiraly ez okon megh haraguvek es busulasaban megh hagyta, hogy megh ölettetnenek mind az Babyloniai bölcsek. ++Es parancsolat mene ki, es az bölcseket ölik vala, es keresik vala Danielt-is es az ö tarsait, hogy megh ölettetnenek.” [87:]

S U M M A.

Ennek az Masodik Caputnak, Masodik reszeben immar summa szerint, megh írja az Propheta Nebuchadnezarnek, az ö maga bölcseitül valo tudakozasat, az ö el feleytöt alma felöl. De haszontalanul, mert senki azt ü neki sem eszeben nem tudgya azok közzül jutatni az almot, sem annak magyarazattyat nem jelentheti megh.

R E S Z E I.

Harom reszei vadnak ez jelen valo igeknek. Mert:

- I. Meg írja az Nebuchadnezar bölcseinek egybe hivattatasat.
- II. Az Kiralynak az ü bölcseitül valo szorgalmatos tudakozasat, az ö el feleytöt alma felöl.
- III. Az bölcznek tudatlansaganak bünteteset, tudni illik az Kiralynak sententiaja szerint azoknak öletteteset.

* Vers. 9.

** Vers. 10.

*** Vers. 11.

+ Vers. 12.

++ Vers. 13.

I. Convocatio omnium sapientum:

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Bölcsseknek egybe gyüteset, így szoll fölöle az Propheta s-mond. Es parancsola az Kiraly, hogy hinanak Magusokat, Astrologusokat, Varaslokat, Chaldaeusokat, hogy meg jelentenek az Kiralynak almaid: es be menenek es allanak az Kiraly eleiben.

Ebben ez versben kettöt jelent: Elöször, Kicsodak azok akkiktül tudakozik az Kiraly. Masodszor, Mit cseleköttek az bölcssek az Kiraly parancsolattyara.

Az mi az elsöt illeti, azt mondgya hogy: Magusok, Astrologusok, Varaslok szömfeny vesztök es chaldaeusok voltak azok. Minemü tudomanyu emberek lettek legyen pedig az Magusok, Astrologusok, Chaldaeusok, ez elöt [88:] meg magyarasztuk. Mast arrol ertsünk csak. Kicsodak voltak az Varaslok: s-mast-is kicsodak ollyanak.

Az Varaslok azok akkik bizonyos igek által, susogo imatsagok által avagy neha külső eszközöket-is hozza teven az természet fölöt: valamit akarnak indítani s-vegen vinni. Ugymint mikor az kigyokat babonas imatsagokkal akarjak meg szeledíteni, hogy semmit ne arthassanak, avagy pedig zurzavart akarnak indítani, eghi haborukat. Az mellyet gyakorta vegben-is visznek, mivel hogy az ördög, kinek segitseget kerik, hiak, felette igen forgolodik melettek; nem kell azért azokat semminek velnünk; mert nagy hatalmok vagyon, ha Isten reánk bocsattya őket ugymint kiknek az pokolbeli ördög segithő tarsok. Egy varaslo Aszonyiallat ditseködöt ezzel Ovidiusnal. lib. 7. Metamorph.

— *Nubila pello,*
Nubilaq[ue] induco, ventos abigoq[ue], vocoq[ue]
Vipereas rumpo, verbis et carmine fauces.

Fölhöt hozok ugymond, s-fölhöket el üzök: szeleket hozok szeleket el üzök, es az kigyokat beszédömmel meg zabolazom.

*Es amaz *Tutia virgo* fölöl olvassuk hogy bizonyos könyörgesnek formajat susogvan magaban, rostaval merte az vizet. *Anno Urbis 609.* Ide tartozik amaz varaslo babaknak oldasok, kötesök, meresök olvasasok, cedula irasok, mellyekkel magokat orvos Doctorokka akarjak szentelni, az mely felötte nagy bün Isten ellen.

* *Plinius.*

Mondhatnad.

Büne az, mikor az Varaslo babak méreessel gyógyítanak nem azt mondgyak hogy mérő hagymaz vagyon.

[89:] Ved eszödben. Nagy bün bizonyara: Mert az egessegöt csak az Istentül kell kerni, akki minden joknak megh adoja, es az bizonyos eszkozök által kell keresni, az mellyeket arra rendelt nem czerna, madzag, holt szen, kik nem arra valo eszkozök. *Isten akki bocsattya az emberekre az betegsegüt Isten az ki el-is üzi.

s-Haát hogy vagyon ez, hogy ha Isten ellen vagyon efféle mérő orvosság, hogy neha az betegöknek használnak: söt nemely Aszonyi allatok azt mondgyak, ha nem ér vala ez jo Aszony, meg halok vala.

F. Ugy vagyon hogy néha efféle meéresök lattatnak használni, es ugymint az betegesöket fel eppiteni: de mindazon által ne hidgyünk neki. Mert ez, az Istennek engedelmeböl leszen ez vegre, hogy azok akkik ezt lattyak, meg probaltassanak, es tessék meg, münemü Hitök legyen Istenben: az mint meg vagyon irva. Devt. 13. Avagy cseleköszi Isten ezt az Hitötlenöknek büntetesökre hogy akkik nem akarnak hinni az igassagnak, hidgyenek az Hazugsagnak. 2. Thess. 2. vs. 10.

Mondhatnad mégh-is.

Büne tehat az, mikor valakinek az nyakara cedulat szoktanak irni, valamely mondast ki veven az szent irasbol, hogy avagy meg gyogullyon, avagy jo szerenceje legyen.

F. Nagy bün ez-is bizonyara: Mert így az Istennek igeje meg mocskoltatik; ugy mint az mely nem erre rendeltetöt, hanem maás vége vagyon annak: es így az meg gyogyulas nem az Istennek, hanem az igeeknek tulaydonittatik, az mely semmi nem egyeb, hanem az Istennek meg utalasa: Es ez az veleködés, hogy bizonyos ighek [90:] hasznallyanak valakinek, tellyesseggel az Poganyok tudomanya. Devt. 18. vs. 14. Nem kell azert ezt-is keresztyen embernek követni: Mert Varaszlok tudomanya.

Mondhatnad.

Büne tehat az mikor valaki maást akar gyógyítani s-az Credot es az Mi Atyankat olvassa rea.

* *Ps. 103. et Ps. 107.*

F. Varaslas ez-is, Isten ellen valo dolog es szep szin alatt akar-nak egyebeket meg csalni, es az Mez alatt merghet nyutanak. Mert az könyörghösnek nem az veghe s-nem azért rendelte Christus azt, hogy abból valakinek flastromot csináljunk, s-azzal cholicalat köszvent, hagymaszt kössünk: hanem hogy azt tellyes-séggel Istenre igazgassuk, es az által, minden lelki es testi szükségünket kerjük. Az Credo pedig arra valo, hogy az által, az mi Istenben valo Hitünk felöl vallast tegyünk. Vetköznek azért az varaslo babak, mikor Credoval, Mi Atyákkal szednek füvet, s-azzal akarnak egyebeket gyogítani: De hallad, ha azt itilöd, hogy ugyan igen hasznos es kötni, hogy nem hivatod az Papot s-tíz varaslo Ászonynál-is inkább tudgya az, az Credot s-az Mi Atyánkat. De tavoly legyen az hogy az Istennek igeje az ő hatarabol ki vonyattassék es megh motskoltassék. Ha beteg vagy azért, mondgyad te magad az könyörgest esedőzzel Isten előtt s-annak leszen haszna: Ne fordíts az Isten igejét hejában valo hamis Isteni tiszteletre.

Mi pedig keresztények, felette igen ojúk effele varasloktul magunkat, es ez illetlenöknek semmikeppen ne kedvezzünk, hanem halálnak halálával hallyanak megh: az mint megh vagy on irva, Levit. 20, ahol Isten így szól [91:] s-mond: Valamely ferfiuban avagy aszonyi állatban effele varaslasnak lelke vagy on, halálnak halálával hallyon megh. Az Simon Magus felöl olvasuk hogy mikor az Satantul hordosztatnek az eltető egben, könyörög az szent Peter, le esik az Simon Magus, szörnyű halállal megh hal, az mint írja Egesippus, Nicephorus s-az többi. Így Zaroos s-Arphaxad az Persiai bölcsek, meny-ütő kövek miatt holtanak megh az mint az Historiak tartják: sőt megh az pogán Nebuchadnezar-is megh ölette az varaslokat. Sokkal inkább nem kel tehát minékünk effele varasloknak, kik ördögnek attak magokat, kedveznünk; Ertyük azért kicsodak voltak az Nebuchadnezar idejében az varaslok, s kicsodak legyenek most-is. Ezek voltak azok kiktül tudakozot az Nebuchadnezar, de heaban, erről kelle először szollanom.

Masodszor azt jelenti megh ebben az Masodik versben az Propheta, hogy az Nebuchadnezar parancsolattal be mentenek az bölcsek, es allottanak az Király eleiben. Aholot ket kérdésink vadnak. Mert először it azt szoktak nemellyek kerdeni.

Hogy ha az Daniel es az ő tarsai az több bölcsekkel együt be mentenék az Király eleiben avagy nem?

F. Nem mentenek, az mint megh tétzik ugyan ezen caputnak tizen negyedik versetskejéből: Mert az bölcsek, avagy nem akarak ezeket mellejek venni, hogy ifiak volnanak, avagy pedig

hogy ezt az tisztösseget nem akarjak vala engedni az jövevény ifiaknak hogy az Kiraly eleiben mennenek. Masodszor.

Azt-is szoktak itt kerdeni. Mi az oka hogy az Nebuchadnezar, Danielt es az ü tarsait nem hivatta eleb [92:] hozza, hogy nem mint az Chaldaeusokat, avagy az Chaldaeusokkal együt: holot annak elötte talalta vala üket tiszszerte bölcsebbeknek minden Magusoknal es Astrologusoknal, akkik az ö egész Országban, Babyioniaban valanak.

Ved eszedben; Nem hozok ide külsö okokat, hogy tudni illik inkább hit az Kiraly az ö bölcseinek, hogy nem mint az rab ifiaknak: Mivel hogy meg annak elötte azoknak az ifiaknak az ö hivsegeket meg nem ismerte vala. De azt mondom hogy ez löt az Istennek kivaltkeppen valo gondviseleseből. Mert ha az Daniel az ü tarsaival együt, az Kiraly eleiben eleb be ment volna, es az Kiralynak almanak az ö magyarazattyat meg jelentette volna, tehat igy az Chaldaeusok tudatlansaga ki nem tetzet es nyilatkozot volna. Mert azt mondhattak volna, hogy ük-is ugyan azont megh jelenthettek volna, hogy ha az Kiraly az Chaldaeusokat először hivatta volna.

Ha pedigh viszont az Daniel együt ment volna az Chaldaeusokkal az Kiraly eleiben, es az Kiraly kevansaganak eleget tött volna, tehat az alom latasnak megh jelentese, es magyarazattya, nem Istennek, hanem az Magianak es Astrologianak tulaydonit-tatot volna, mellyet tanult volt az Chaldaeusok Scholajaban. Es azt mondtak volna az emberek, hogy az Magusok es Astrologusok cselekdhettek ezt. Annak okajert sem eleb, sem az Chaldaeusokkal együt nem hivat-tatek az Daniel az Kiralyhoz, hogy igy mind az balvanyozo bölcseknek tudatlansaga ki tetzenek, s-mind pedigh az Istennek dücsösege nyilván lenne; akki csak egyedül az titkoknak megh jelentöje. Ez vala az Masodik dolog. [93:]

Micsoda ezekből az tanusag?

I. Tanullyuk meg inset: Miben allyon az balvanyozo hamis idegen Isten tisztölö embereknek az ö természetük? Ebben tudni illik, hogy ezek valamitül megh rettenven, felette igen nyughatatlanok, es segitseget tanacsert, akar hova-is inkább folyamodnak hogy nem mint Istenhöz: az mint it cseleköszik az Nebuchadnezar, az ö almatul nem Istenhöz, hanem az ü varaslo bölcseihöz folyamodik. Ilyenek most-is amaz ál orczas keresztyenek, akkik betegségben, szerencsetlenségben esven,

nem Istenhöz, hanem varaslokhöz esnek mindgyarast. Söt meg akkik ugyan keresztyenek volnanak-is, ebben az fogyatkozásban gyakorta vadnak; hogy magoknak feleségöknek, gyermeknek valami nyavalyaja törtenven, mindgyart varaslo, sutogo babakhöz folyamnak, á mely bizonyara nagy vetök Istennek elötte. Meg igheztek ugy mond az fiamat, leanyomat; ha olvasnanak rea meg gyógyulna: Hallad Istenhöz folyamodgyal üted hijad segitsegül, hidgyed megh gyógyul, rea olvas ü Psal. 50. Mert így szol, *invoca me*: hiv segitsegül engömet nyomorúsagodnak, idejen; en meg szabaditalak tegödet, te pedig dücsöits engemet.

II. Tanullyuk megh, hogy Isten az embereknek esetökböl is az ü dücsöseget tudgya eppiteni: Mint peldanak okajert, az Nebuchadnezarnek megh engede, hogy elsöben az ü bölcseit szolitsa az ü-almanak megh jelentesere, hogy annak utanna azok szegyenben maradvan, tessék ki az Istennek dücsösege, akki csak egyedül az titkoknak meg jelentöje. Így most-is meg engedi Isten, hogy nemely emberek folyamjanak az ö betegsegökben, szük-[94:]segökben az varaslokhöz: de nem használnak semmit: Hanem annak utanna az emberek magokat meg ismerven azt szoktak mondani: igaz eleget futottam, farattam, költöttem az orvosokra, de nem hasznaltanak semmit, hanem, Isten az ö jo voltabol könyörüle raytam s megh gyógyita.

III. Tanullyuk meg: Hogy Isten az ö igassagat nem akarja öszve elegíteni az hazugsagokkal, sem penigh az igassagnak fiait az hamis balvany Isten tisztelőkkal. Az mint nem akara az Danielt es az ö tarsait öszve egyelíteni az Magusokkal es Chaldaeusokkal.

IIII. Tanullyuk meg, hogy az mikeppen az Daniel, nem volt az balvanyozo Chaldaeusoknak seregeben: így az mi tisztünkre illik, hogy ne mennyünk az balvanyozoknak tarsasagaban es gyülekezetiben, seregeben, noha azok ez vilagh elöt nagy böcsületben vadnak: hanem szolgallyunk csak az mi Istenünknek. Melyre segellyen minket ü felsege Fiaert az Ur Jesus Christusert szent lelke által, Amen.

X. *Praedicatio.*

„*ES monda az Kiraly ü nekik, Almot lattam.”

* *Vers.* 3.

S U M M A.

Ez igekben az Propheta meg írja, az Nebuchadnezzarnak az ü maga bölcseitül valo erteközeset, szorgalmatos tudakozasat az ü el feleytöt alma felöl. Masodszor, az Kiralynak kemeny Sententiajat az bölcseken, az ü tudatlansagokert. [95:]

Az mi az Elso dolgot illeti, tudni illik az Kiralynak, az ü maga bölcseivel valo tractajat, igy szoll arrol az Propheta. Es monda az Kiraly ü nekik: Almot lattam, es meg rettene az en lelkem, hogy meg nem emleközhetem az alomrol: Holot kettöt jelent az Propheta. Eggyiket ezt, hogy almot latot az Kiraly, az mellyel azt akarja jelenteni, hogy ü almaban Istentül nagy dologrol intettetöt volna meg. Masikat ezt, hogy meg rettent almaban, ugy annyira hogy, meg nem emleközhetnek az ü almarol: mellyel azt akarja jelenteni, mivel hogy ü el feleytötte volna vegere akarna annak menni.

Mondhatnad.

De mi az oka, hogy Isten el feleyteti Nebuchadnezzarral az ö almat, hogy meg nem emleközhetik rea?

Ez az oka: Hogy az ö feledékönsegevel indittatnek annak szorgalmatos visgalasara. Mert az emberek közönsegössen el szoktak mulatni, semminek szoktak itelni, az ü almokat, az melyről meg nem emleközhetnek. De nem igy vagyon az Nebuchadnezzarnak dolga, hanem azonközben, oly ösztönt, oly szorgalmatosagot hagyot Isten elmejeben az Kiralynak, hogy fel serkenvén sem nyughatik, hanem vigyaz, annak uyjonnan valo meg ertesere s-magyarazattyara.

Tanusag.

I. Ez azért innet az tanusag: hogy Isten meg jelenti az ö akarattyat á Hitötlenöknek-is, de nem mindenestül fogva; hanem ugy, mint ha egy könyvet be kapcsolna s-azt adna kezökben mellyet ük fel nem tudnanak nyitni. Az mint cseleköszik Nebuchadnezzarral, akkinek az ü akarat-[96:]tyat meg jelenti; mi következnek az ö birodalma utan; de ugy hogy által akadgyon benne, ne tudgyon ki gazolni belöle. Ahonnet viszontak ez-is jü ki az mi eppületünkre, hogy nem hasznal semmit az Hitötlenöknek az ü idvesseghükre, az Istennek akarattyanak effele homaly által valo meg jelentese. Mert ez nem gyönyörüset, hanem felelmet, retteghet szöröz az ö szivökben, es

mint amaz szeles tulok idestova hankodnak, az mint itt cselekdik az Nagy Nebuchadnezar.

II. Tanullyuk meg hogy az Hitötlenök heaban faradnak s-hejaban gyötrik magokat ebben, hogy az Istennek titkos dolgainak meg ertesere magoktul végere mehessenek; Mert csak csupa testből lelékből allo ember, az az, akki szent Lelektül ujonnan nem születetöt, nem mehet vegere az Istennek titkos dolgainak, az mint bizonyittya szent Pál, es itt az Nagy Nebuchadnezar peldajabol ki tetzik; akki gyöttri mind magat, s-mind bölcseit, hogy az ü almanak s-annak magyarazattyanak vegere mehessen, de hejaban. Haszontalanul dicseködnek haát azok-is, akkik az szabad akarattal kerködnek: Mint ha az altal, az Isten kevansaganak eleghet tehetnének.

Mert az ujonnan nem születetöt ember, mégh csak megh sem ertheti magatul, micsoda legyen az jo, nem hogy azt vegben tudna vinni, es az Istennek parancsolattyanak eleghet tudna tenni. Lassuk az Negyedik versöt.

Es mondanak az Chaldaeusok Syriai nyelven, az Kiralynak: Kiraly mind örökke ely; mond meg az almot az te szolgaidnak, es az magyarazattyat meg jelentyük. [97:]

Mit akar ebben az versben?

Ket dolgot jelent meg: Elöször, micsoda nyelven feleltek az Kiralynak az bölcsek, s-azt mondgya, hogy Syriai nyelven, az az Chaldaeai avagy Babyloniai nyelven. Mert az Babylonia regenten, be foglaltatot az Syrianak nevezetivel, az mint Strabo es Plinius bizonyittyak.

Es ettül az Negyedik verstül fogva, mind az Hetedik Caputnak utolso verseig, Chaldaeai avagy Babyloniai nyelven vagyon meg irva az Daniel Prophetiaja, hogy annyival inkab ennek az Historianak igassaga az Chaldaeusoknak az ü tulaydon nyelvökön nyilván lenne: es ne kerdenek mastul hanem magok-is nyilván ólvashatnak ezt az Historiat. Masodikat, ebben az versben, jelenti meg az Chaldaeusoknak feleletit az mely három dologban al. Mert először köszöntik az Kiralt: Kiraly ugymond örökke ely: az mellyel kedvet akarnak magoknak szerzeni az Kiralynal es hoszu eletet kevannak neki. Masodszor kevannyak az Kiralytul, mondgya meg az ö álmát: Mond meg, ugy mond, az almot az the szolgaidnak. Harmadszor igherik magokat az alomnak magyarazattyara, az magyarazattyat ugymond meg mondgyuk, az az batorsaggal hirdetik, hogy elegseghössek lesznek az alomnak magyarazattyara; mintha annak ertelme, az mint mégh ingyen sem tudnak, ü nalok keszen volna.

Tanusag.

Ahonnán ez az tanusag; hogy az Varaslok felette szemtelenek, es efféle jövendő mondoknál, semminemü Neme az embereknek nem rosza: Mert arra kötik magokat, melyre semmikeppen nem elegendőssek. Az mint [98:] itt az Nebuchadnezar varasloinak, jövendő mondoinak példajokból megh tetzik. Illyen csalardok azok az mi időnkben, akkik azzal mernek kerködni, megh tudgyak ük mondani, mikor leszen valakinek s holot, halala: fia leszöne vagy leanya, leszöne valakinek gyermeke avagy nem: leszöne Ura szerelmében avagy nem. Csalaratok ez illyetenök, hitetök: meltok mind ez vilaghi tűzre s-mind az Pokolbeli gehenanak tűzere. Akkik az tudatlan ifiusagot az ö csalardsagokkal szoktak gyakorta nagy vetökben eyteni.

II. Tanullyuk megh: Ne hidgyünk azoknak, akkik alom magyarázattal kerködnék: Mint ha ugyan kész tudományok volna hozza. Mert afféle alom magyarázatra való bizonyos tudomány sohul nincsen: hanem az almoknak magyarázattya, tellyesseggel az Istennek kiváltkeppen való ajandeka.

Az mint itt-is megh szegyöni Isten az Nebuchadnezar bölcseit, akkik alom magyarázasnak tudományával kerködnék, az mely soha nem volt s-nem-is leszen: Mert az almoknak magyarázattya Istentül vagyon, az mint ennek utanna, nyilvánban megh ertyük. Így szöll immar az Propheta. vers. 5. Felele az Király es monda az Chaldaeusoknak, az az dolog fejemből ki esöt: De ha megh nem mondgyatok ennekem az almot es annak magyarázattyat, kontzrol kontzra hanyattattok es az ti hazaitok pervata szekke lesznek. vers. 6.

Ha pedig az almot es annak ertelmet megh mondgyatok, ajandekot, jutalmat, tisztössegöt nagyot veszök en tülem: ezokajert az almot es annak magyarázattyat mondgyatok meg ennekem. [99:]

Mit akar az Király ebben az ket versecskeben?

Felel az Chaldaeusoknak batorsagos igeretökre: Mellyel kötelezik magokat az ü almanak magyarázattyara.

Az mely feleletiben kettöt jelent. Mert először vallast teszen rola, hogy ü az almot el felelytötte, az az dolog ugymond ki esöt fejemből: az az, nem emlekezhetem megh rea. Masodsor, parancsol az Chaldaeusoknak, hogy mondgyak megh az ü almat, es annak magyarázattyat. Mind fenyekevel s-mind adományával serkentven üket. Fenyetekkel így: Mert ha megh nem mondgyak az almot es annak magyarázattyat, megh kel halniok, es hazokat pervata szekke teszi: Adományal így: Mert ha meg jelentik az ö almat, nagy ajandekot, jutalmat tisztössegöt vesznek ö tüle.

De mondhatnad.

Ugy tetzik hogy nem helyes s-nem melto az Nebuchadnezar kevasnaga, akki fellyeb valot kevan az bolcsektul hogy nem mint arra az emberi bolcseseghe elegseges volna:

Felelet: Ugy vagyon hogy fellyeb valo; de igy akara Isten megh csufolni az bolcseket, akkik az alomnak magyarazattara ighirek magokat: Melyre mind azonaltal, semmivel nem valanak elegsegossebbek, mint szinten az alomnak meg jelentesere.

Tanusag.

I. Tanullyuk megh az Kiralynak kemeny feleletibol: Micsodas legyen ez vilagi kegyetlen fejedelmeknek természetök; ez tudni illik, hogy ezek az ü kevasnagokban nyughatatlanok: es az ü kevasnagok verrel vagyon, az [100:] ö parancsolattyokat ember verrel irjak, es valamit parancsolnak, azt akarjak hogy veghben mennyen minden haladek nélkül: az mint cseleköszik az Nebuchadnezar az bolcsekkel.

II. Tanullyuk meg, miben allyon azoknak boldogtalansagok akkik kegyetlen fejedelmek alat elnek; ebben tudni illik hogy ök minden szem pillantasban felnek rettegnek: Mert nem tudgyak mely oraban, mely szem pillantasban talallya elölüket, az ö kegyetlen fejedelmöknek parancsolattya: Az mint esek az bolcseknek dolga, es ezt mi-is gyakorta szemeinkel lattyuk.

III. Tanullyuk megh: Miben allyon ez vilagi Fejedelmeknek parancsolattyok; ebben tudni illik, hogy ollyakat parancsolnak gyakorta: Mellyeket sem magok, sem más senki az emberek közzül veghben nem vihet. Az mely nagy Istentelensegh ollyat kevan az emberektül, mely azoknak erejök felet vagyon, az mint itt cseleködik Nebuchadnezar.

De lassuk az 7. 8. es 9. Versetskeket. Mond az Propheta.

*Felelenek masodszor es mondanak: az Kiraly mondgya megh az almot az ö szolgainak es az magyarazattat meg mondgyuk.

**Felele az Kiraly es monda: bizonynal tudom en hogy csak üdöt halasztotok, miért hogy lattyatok, hogy elmemböl ki ment az dolog.

* Vers. 7.

** Vers. 8.

*De ha az almot megh nem jelentitek ennekem, egy sententia vagyon felöletok, mivel hogy hamis es tetovazo beszdeddel akartok engemet tartani, mig üdö mullyek. Annak okajert az almot mongyatok meg ennekem, hogy tudgyam, hogy magyarazattyat-is meg mondhattyatok. [101:]

Mit akar az Propheta?

Az Hetedik vers eggyez az Negyedikkel, akkit immar meg magyaraztunk: Mert ebben ismet ujonnan kevannyak az bölcsek, hogy az Kiraly jelentse megh az ü almat, es igirik magokat az alomnak magyarazattyara: az mellyel mind tudatlansagokat megh jelentik, s-mind pedig csalardsagokat, hogy arra igirik magokat, az mellyet ingyen sem tudnak. Az nyolczadik es kilenczedik versben ismet az Kiraly feleletit irja megh, mellyel az ö kevansagokra felel az bölcseknek: az melyben Negyet jelent.

Mert elsőben feddi az bölcseknek csalardsagokat s-azt mondgya nekik, lattyatoke, hogy csak üdöt halasztotok? Okat ezt mondgya Masodszor; mert lattyatok hogy ki ment elmemből az dologh: Harmadszor szidalmazza az bölcseket: Mert tetovazo beszdedüveknek mondgya, uyittyia-is az parancsolatot, mondgyak megh az ü almat, s-igy Argumental.

Akki az alomnak magyarazattyat megh mondhattya, az almot-is megh mondhattya. De ti azt mondgyatok hogy az magyarazattyat megh mondhattyatok. Azert az almot mondgyatok meg: Ha pedig megh nem mondhattyatok az almot; hejaban dicseköttök az magyarazattyaval-is; Mert tetovazo hazugok vadtok.

Mit tanullyunk inset?

I. Az bölcsek ighiretiből meg tetzik, micsoda legyen az hamis bölcsesegnek es család embereknék természetök ez tudni illik, hogy ottan ottan nem szegyönlik arra kötelezni magokat az mire nem elegendőssek. Igy [102:] az mi család varasloink azt szoktak mondani: No nem leheté most az mit akarank veghen vinni: De masszor meg leszen.

II. Tanullyuk meg, hogy akkik az almoknak magyarazattyat ertik, ertik az almot-is az Danielnek peldajabol: Ha kik pedig az almot nem ertik, hejaban dicseködnek annak magyarazattya-

* Vers. 9.

val; mint ezek az bölcsek. De lassuk az 10. es 11. Versötsket-is, Mond az Propheta.

*Felelenek az Chaldaeusok az Kiraly elöt es mondanak nincsen ember ez földön ki az Kiraly dolgat meg jelenthesse: es nincsen senki oly Kiraly, sem Fejedelem, sem tisztarto, akki valaha, valami bölcstül, Magustul, avagy Chaldaeustul ilyen dolgot kevant volna.

**Es az dolog melyről az Kiraly tudakozik igen nehez, es nincsen senki akki azt meg mondhassa az Kiraly elöt, hanem az Istenek, kiknek lakasok nincs az emberekkel.

Mit akar?

Ezekben az versetskekben vagy on az bölcseknek ujob feleletek az Kiraly meltatlan kevansagara s-nehez kerdesere, aholot öt rendbeli Argumentomokkal akarjak az Kiraly haragjat szallitani, es sententiajat halalok felöl el tavosztatni; es magokat menteni.

Elöször. Mentseg vetetet *ab impossibili*, lehetetlen dolog, hogy senki azt az Kiraly kevansagat az halando emberek közzül be tellyessithetne; tudni illik, hogy más ember almat maga ertse s-meg-is tudgya magyarazni. Lehetetlen dolgon nem illik haragudni s-nem-is kel olyan dolgot kevanni, az mi embernek hatalmaban nincsen. Az Kiraly ollyat keván, Hát nem illik hogy haragudgyek, es minket azert sententiazzon. [103:]

Masodszor. *A remotione omnium exemplorum*. Scha csak egy Kiraly-is ilyen dolgot semmi bölcstül nem kevant. Hát most-is az Kiraly ne kevannya; s-ne-is haragudgyek, hogy azt meg nem tudgyuk mondani.

Harmadszor. *A Difficili*. Az dolog oly nehez, hogy az emberi elmet fellyül mullya. Hát nem illik hogy az Kiraly haragudgyek.

Negyedször. *A comparatis*. Nem csak mi nem magyarazhattuk meg; de nincsen senki más-is akki azt cselekedhetne. Hát nem illik hogy az Kiraly haragudgyek.

Ötödször, *A causa efficiente suprema*: Az mi csak Istennek sajattya, nem viheti azt ember vegben, s-nem mehet annak vegére; hanem ha Isten jelenti azt meg. De az el feleytöt dolgoknak s-még pedig akkik almokban esnek ertese, es meg mondasa csak Istennek sajattya. Hát pusztá ember, akar bölc, akar Magus, nem mehet annak vegere s-nem mondhattya azt meg.

* Vers. 10.

** Vers. 11.

Annakokajert, nem illik hogy az Kiraly mi reank az ü almanak allapattyajert, tudni illik hogy meg nem mondhattuk mi volt es mi felöl, haragudgyek, es minket halalra sententiazzon. Ezök az Argumentomok.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg, az almoknak meg jelentese, lehetetlen az embereknek, es ez csak az Istennek munkaja, akki azt meg jelenti az embereknek.

II. Minden Hazugsagnak rövid hatara vagyön: az mint meg tetzik az bölcsek példajabol, akkik ennek elötte igerek magokat az alomnak magyarazattyara, de most immar noha nehezen, de meg vallyak hogy nincsen eleg-[104:]seghök hozza. Igen igaz azért amaz mondas: Könyü az Hazug embert meg érni.

III. Poganyokhoz illendö dolog sok Istenöket faragni, es azt tanítani hogy az Isten nem lakozik az emberek között. Mert egy az Isten, es valahol ketten avagy harman együt vadnak, ott vagyön Isten közöttük. Söt az Istennek fia fel öltözvén az emberi testet, lakozot az emberek tarsasagaban, es most-is lakozik együt az szentekkel. Ertyük immar az Kiralynak az ö bölcseitül valo tudakozasat; lassuk az utolso dolgot.

Harmadszor es utolszor, mondam írja meg az Propheta az bölcseknek tudatlansaganak ki menetelit: akkiröl igy szoll s-mond.

*Annakokajert az Kiraly ez okon meg haraguek es busulasaban meg hagyja, hogy megh ölettetnenek mind az Babyloniai Bölcsek.

**Es az sententia ki méne, es az bölcseket ölik vala es keresik vala Danielt-is es az ö tarsait, hogy meg ölettetnenek.

Holot Harmat jelent, az mellyek követköztek az bölcsek tudatlansagabol. Egyik ez, hogy meg haragut az Kiraly mivel hogy meg csalatkozok az ü bölcsei felöl valo veleködesben. Masik: hogy meg parancsolta, hogy meg ölettessenek az bölcsek. Harmadik, hogy ezekre kepest, akkiknek semmi bünök nem vala-is ugy mint Daniel es az tarsai kerestetnek halalra.

Tanusag.

I. Az Kiraly busulasabol ez az tanusag: Az Fejedelmeknek ez az ö természetök, hogy ahol semmi igaz oka [105:] nincsen-is

* *vers. 12.*

** *vers. 13.*

haragjoknak, megh ott-is erőszakot tesznek: az mint itt cselekdök az Nebuchadnezar az bölcsekkel.

II. Tanullyuk megh az Danielnek es az ö tarsainak peldajabol, hogy az Hitötlenökert, még az Hivek-is gyakorta vesződelömben forognak es sanyarusagot latnak. Minket pedig az mi Istenünk vegyen az ö oltalma ala, hogy ez vilaghi Hitötlenökert ne büntettessünk. Amen.

XI. *Praedicatio.*

„*AKkor Daniel tanacskozok ez dolog felöl az Ariokkal, az Kiraly vitezinek Capitannyaval, akki ki ment vala ölni az Babyloniai bölcseket. **Es monda Ariocnak az Kiraly tisztartojanak: Mi okajert siet az Kiraly ezzel az parancsolattal? Akkoron az dolgot meg jelentö Arioch, Danielnek. ***Es Daniel be méne, es kere az Kiralt, hogy adna idöt ü neki, es az magyarazatot megh vinne az Kiralynak. +Akkoron Daniel hazahoz méne: es Ananiasnak, Misaelnek, es Azariasnak az ü tarsainak ez dolgot meg jelentö. ++Es hogy irgalmassaghit kernek az Mennyeknek Istenenek erröl az titkos dologrol, hogy el ne vesznének Daniel es az ö tarsai, az több Babyloniai bölcsekkel egygüt. +++Akkoron Danielnek ejeli latasban ez az titok meg jelentötek.” [106:]

S U M M A.

Summa szerint ezekben ez el olvasot igekben, minek elötte az alomnak megh jelentesere es annak magyarazattyara menne meg irja az Propheta: Mit cselekdöt Daniel, mikor az töb bölcsekkel egygüt kerestetnek halalra, hogy ü-is megh ölettetnek az ö tarsaival egygüt az Babyloniai bölcsekkel.

R E S Z E I.

Negy dolgot forgat az Propheta ez fel vett igekben.

I. Megh irja, Danielnek az Ariokkal valo tanacskozasat az bölcseknek öldöklöttetese felöl.

* *vers. 14.*

** *vers. 15.*

*** *vers. 16.*

+ *vers. 17.*

++ *vers. 18.*

+++ *vers. 19.*

II. Megh írja Danielnek az Kiralyhoz valo be menetelit idő keresét, es az Kiralynak alma felöl valo igheretit.

III. Az ü tarsainak közönseghes könyörgesre valo inteset.

IV. Danielnek es az ő tarsainak könyörghesenek hasznat.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik Danielnek az Ariokkal valo tanacskozásat az Bölcsenek öldöklettetesek felöl, így szoll arrol az Propheta s-mond.

Akkor tanacskozok Daniel ez dolog felöl az Ariokkal az Kiraly vitezinek Capitannyaval, akki, ki ment vala ölni az Babyloniai bölcseket: Es monda Arioknak az Kiraly tisztartojanak: Mi okajert siet az Kiraly ezzel az parancsolattal? Akkoron meg jelente az dolgot Arioch Danielnek.

A holot harmat kel megh jedzenünk. I. Ki volt az Ariochus.

II. Hogy vagyon az, hogy az Daniel nem tutta mi[n]d azokat az mellyek estenek vala az Bölcsenek az Kiraly elöt, hanem tudakozik az Ariochtul, holot ü is az bölcsenek köziben szamlaltatot vala, az mint megh tetzik inet, hogy ü-is halalra kerestetik, az bölcsenekkel, az Ki-[107:]ralynak ki adot sententiaja szerint. III. Mi modon tanacskozok Daniel az Ariockal.

Ki volt az Ariochus?

Az Arioch felöl azt itelik nemellyek, hogy Hoher Mester volt akki fejöket szedette az embereknek, az bünösöknek tudni illik, kik arra valok voltanak: De ez az magyarazat ide nem illik.

Mert hogy az Ariochnak tisztösseges tisztü löt legyen, meg tetzik inet, hogy az tizenötödik versecskeben, Kiraly tisztartojanak mondgya az Propheta, es azt-is jelenti felöle, hogy az Kiralyhoz szabad be meneteli volt, söt az Danielt-is be iktatta az Kiralyhoz, az mint megh jelenti az 25. versecske. Ahova hihető dolog hogy szabad uta nem lött volna, hogy ha Hoherok fejedelme lött volna. Nemellyek azt mondgyak felöle, hogy ez az Arioch az szakacsok gondviselője volt: De ez-is az veleködes haszontalan: Mert felette igen illetlen dolog lött volna az Kiralynak, az szakacsok fejedelmet küldeni az bölcsenek ölettetesere. Ugymint kinek Naponkent, az Kiraly etele körül kellene forgodni. Nemellyek veghezetre mondgyak, az Nebuchadnezar vitezinek Capitannyanak, az mely ertelem közönseghes, es ezen-is kell megh maradnunk. Vitez ember volt ez Arioch, es felette kemeny az Kiraly parancsolattyanak veghöz viteleben. Ertyük hát ki volt az Arioch.

Az mi az Masodik kerdest illeti; Hogy vagyon ez, hogy az Daniel nem tutta, mint esöt az bölcseneknek dolgok az Kiraly

előt, hanem tudakozik az Ariochtul: holot az Daniel-is az bölcsek között volt, az mint [108:] megh tetszik innét, hogy egygüt kerestetik halalra az töb bölcsekkel.

Ved eszödben: Ez vala ennek az oka hogy az Daniel nem tutta: Mert az bölcsek szolittatvan elsöben az Kiralytul dicsiretet vadaszvan önnön magoknak, örömet sietnek vala az Kiralyhoz, meg utalvan egyebeket, ugy mint Danielt az ö tarsaival: Remelven azt hogy ük elegsegössek volnanak az Kiraly kevansaganak be tellyesitese; maga felette megh csalatkozanak.

Az szent Jeronymus ezt az kerdest igy magyarazza: Azt szoktak ugy mond ti ez arant kerdeni az Sidok. Mi ugy mond az oka, hogy Daniel es amaz harom gyermekek nem mentek be az Kiralyhoz az töb bölcsekkel: s-az sententia pedig ki menven, egygüt parancsoltatnak meg ölettetni.

Azt szoktak felelni azon Sidok: ez az oka hogy be nem mentek: mert az Nebuchadnezar, nagy ajandekot igirt vala az bölcseknek, ne lattatnanak csak ez vilagi gazdagsagra nezni s-az Chaldaeusok gazdagsagát kevanni. Avagy pedig ez az oka: hogy az Chaldaeusok csak ü magok akartak az jutalmat el venni, s-az dicsiretöt nem akartak velök közleni. Avagy vegezetre, tuttak az Chaldaeusok, hogy Daniel es az ö tarsai, tiszszerte fellyeb valok volnanak minden jövendö mondoknal, Chaldaeusoknal az bölcsesegben, el akartak tülök titkolni az Kiraly kerdeset, hogy fellyebben böcsültetnenek az alom magyarazatban ö naloknal. *Haec Ieronymus.* Az büntetesben azért örömet tarsul akarjak fogadni az bölcsek Danielt az ö tarsaival, akkikel nem akarak az élet az dicsiretöt közleni. [109:]

Igy most-is, sokak örömet tarsot keresnek az vesztesegben ha szerit eythetik; akkik nem szenvedhetnek tarsot az nyeresegben. Harmadik kerdes ez vala.

Mi modon tanacskozok Daniel az Ariokkal? Azt mondgya Daniel: Mi okajert siet az Kiraly ezzel az parancsolattal? Mintha mondana: Nem kellene ennek igy lenni, s-ilyen nagy dologban hirtelenködni: Mert netalam lenne vegezetre valaki akki az Kiraly kevansaganak eleget tehetne. Az Arioch pedig az dolgot, Danielnek csendeszen megh beszelle.

A honnet az Kiraly hirtelen valo parancsolattyabol ez az tanusag. Nem jo az Fejedelemnek akar mi dologbanis, kivaltkeppen az büntetesben az ö sententiajat siettetni, s-vegben vinni; de szükség mindennek elsöben jól vegere menni. Az mint pelda erre az *Theodosius Magnus*, akki felette igen vetközök ebben, hogy mikor egy gondviselője arultatas által, megh ölettetöt volna Thessalonicaban: megh haraguvan magaban, parancsola

hogy az bünösöket egy arant vagnak az büntelenökkel; ugy annyira hogy, het ezer emberek ölettetenek meg, az mint *Theodoretus bizonyította lib. 5. et Augustinus, lib. de Civitate Dei. 5. ca. 26.* Akiert az szent Ambrus Doctortul akkori Mediolanumbeli Pispöktül, ki átkosztatek az gyüleközetből az *Theodosius Imperator.* Nem kel hát hertelenkedni az sententia mondasban es az büntetesben akar kinek-is; Mindennek ez az tanusag inset.

2. Az Ariochnak csendes feleletiböl tanullyuk megh; hogy ez vilagi kegyetlen fejedelmeknek szivei Istennek kezeben vadnak, es azokat-is az ö hiveihez engedelmesse teszi s-meg lagyitya: az mikeppen it az kemeny szívö [110:] Ariokot engedelmesse teszi az Danielhöz, es az ö tanacsat az Daniellel örömet közli. Ha mikor azért mi-is az kegyetlen fejedelmeknek fel lobbant haragjat lattyuk, ne essünk ketsegeben: Mert Isten mihelt akarja, azoknak szívöket könyörületessgre inditya.

Mondam Masodszor, irja meg az Propheta Danielnek az Kiralyhoz valo be menetelit, üdö kereset, es igiretit az Kiraly-nak alma felöl; akkiröl igy tanit s-mond. Es Daniel be mene, es kere az Kiralt hogy üdöt adna neki, es az magyarazatot meg vinne az Kiralynak. Holot illyen kerdes tamad.

Honnet vagyon ez az batorsag Danielben, hogy illyen nagy dologra kötelezi magat akkit még ingyen sem tud?

F. Nem az az oka, mintha azt itilne, hogy ü benne annyi bölcsesegh volna, hogy magatul megh mondhatna; De remeni hogy Istennek segítsege vele leven könyörgese által meg nyerheti Istentül. Ahonnet ez az tanusag, hogy ez az igaz hitnek természeti, hogy felette igen bizik, hogy soha az Istennek segítsegeben megh nem fogyatkozik. Igly azért az hivekhöz illik, hogy az ö szükségökben igaz hittel folyamjanak Istenhöz, es soha meg nem szegyenülnek. Lassuk az Harmadik dolgot.

Harmadszor mondam irja meg az Propheta, Danielnek az ü tarsaihoz valo közönseges inteset az könyörgesre, akkiröl igy szol. Akkoron Daniel hazahoz mene, es Ananiasnak, Misaelnek es Azariasnak az ö tarsainak az dolgot megh jelente. Es hogy irgalmassagat kernek az Egekek Istenenek, erröl az titkos dologrol, hogy el ne vesznenek Daniel es az ü tarsai az töb Babylo-niai bölcsekkel egygüt. Aholot ebben az könyörgesre valo intesben, hat dolgot jelent az Propheta. [111:]

1. Kicsoda akki könyörgöt? Daniel, akkit immar Isten annak előtte, fel ekesitöt vala, alom magyarazasnak tudomanyaval.

2. Kikkel könyörög? tudni illik, az ö szamkivetesben levő tarsaival, akkik hasonlo sententia alat valanak, Ananiassal, Misaellel es Azariassal.

3. Minemü ok indította az könyörgésre? tudni illik az jelen valo nyomorusag, vesződelem.

4. Kinek könyörgöttek? az Egeknek Istenenek.

5. Micsoda volt az könyörgesnek summaja? ez tudni illik, hogy kernék az Istennek irgalmassagat, az az kernék az titkos dolognak megh jelentestet: Ugy hogy az ö könyörgesekben ne forgatnak az ö erdemöket, hanem emlegetnek csak az Istennek irgalmassagat.

6. Micsoda volt az könyörgesnek vege? Ez tudni illik, hogy el ne vesznenek, sem az Daniel, sem az ö tarsai, sem pedig az töb bölcsek, akiket az Nebuchadnezar busulasaban kergettet vala.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg inset. Micsoda az könyörgesnek vege? ez bizonyara hogy az Hiveknek ez minden nyomorusagokban az ö oszlopa, es az ketseges dolgokban segítő szarnya. Ne feleycsük hát az mi szüksegünkben el az könyörgest, akki felöl azt meri mondani Agoston Doctor.

Az igaznak imatsaga, meniorsagnak az ö kolcsya.

II. Tanullyuk meg, kinek kellyen könyörögenünk; tudni illik csak az egy Istennek, akki az Eghekben, ugy mint Kiralyi palotajaban lakozik. [112:]

III. Tanullyuk meg, micsoda legyen az mi könyörgesünknek summaja: Ez hogy nezzen az elsöben az mi Istenünknek dicsösegere, felebaratinknak hasznara; minekünk pedig lelki es testi szüksegeinknek meg nyeresere.

IV. Tanullyuk meg ezt-is: szep dolog az Hiveknek könyörgeset öszve kötni, s-Isten elöt ugy esedözni, az mint cselekedik Daniel az ö tarsaival: Mert noha egy keresztyen embernek-is kedves imatsaga Isten elöt, de kedveseb s-hathatob az eghesz gyüleközete. Az mint ha egy vilagos gyertyat gyuytasz meg, de vilagossab ha sokat gyuytasz. Ne feleycsük azért ezt-is. Lassuk az utolso dolgot.

Negyedszer es utolszor, mondam irja meg az Propheta: Danielnek es az ö tarsainak könyörgesenek hasznat: akkiröl igy szöll s-mond. Akkoron ejeli latasban Danielnek ez az titok meg jelentetek. Ez löt azért az könyörgesnek haszna, hogy Isten az Kiraly almat meg jelentötte Danielnek, magyarázattyaval egyyüt, ejeli latasnak altala. Az mely ejeli latas, egyyik modgya az Istennek titkos dolgainak meg jelentesenek, *ut est, Numerorum 12. capite.*

Tanusag.

Ahonnet Tanullyuk meg: Az Hiveknek könyörgése nem haszontalan Istennek előtte: az mint az szent Jacab cap. 5. bizonyította: Sokat hasznal ugymond az igaznak könyörgése Istennek előtte. Psal. 145. Közel vagyok az Ur mindeneknek, akik ütet hitből seghitseghül hijak.

Az mi könyörghesünket-is minden időben, tegye hasznossa az mi Atyank Istenünk Fianak erdömejert. Amen. [113:]

XII. Praedicatio.

„*AKkoron Daniel alda az Mennyei Istent. Felele Daniel es monda: **Aldot legyen az Urnak neve örökkön örökke, mert öve az bölcseseg es az erő. ***Es ü akki meg valtosztatya az időket, es az időknék reszeit, le veti az Kiralyokat, es szerez Kiralyokat, ád bölcseseghöt az bölcseknek, es ertelmet az tudosoknak. +ö jelenti meg az mély es el reyöt dolgokat, erti az mi az sötetseghen vagyon, es világosság lakozik ü vele. ++Tegödet vallak en Atyamnak Istene, es dicserlek tegödet, hogy bölcseseghet es eröt attal ennekem, es mostan meg jelentetted ennekem, az mit kertünk te tüled, mert az Kiraly almat meg jelentetted mi nekünk.”

S U M M A.

Ez jelen valo igekben summa szerint azt írja megh az Prophe-ta, mint viselte magát az Daniel, mikeppen adot halakat minek utanna Isten ü neki az Kiralynak almat meg jelentette.

R E S Z E K.

Ket Reszei vadnak ez fel vött igheknek. Mert:

I. Közönseges halaadast indit az Daniel az Istennek minden jo tetemenyejert.

II. Maga szömyelyeben örvendez s-ád halakat Istennek, hogy az Kiraly almat ü neki megjelentette. [114:]

Az mi az közönseghes hala adast illeti, igy szoll felöle az Propheta: Felele ugymond az Daniel s-monda. Aldot legyen az

* vers. 19.

** vers. 20.

*** vers. 21.

+ vers. 22.

++ vers. 23.

Urnak neve, mostantul fogva mind örökke. Mert öve az bölcseseg es az hatalom, ü akki meg változtattya az időket es az időknek reszeit, le veti es fel emeli az Kiralyokat, ad bölcseséget az bölcseneknek, es értelmet az tudosoknak: Meg jelenti az mély es el reytöt dolgokat, erti az mi az setetsegeben vagyon, es világosság lakozik ö vele.

Ez igekben foglaltatik tanusagunknak első resze.

Mit akar?

Kettőt jelent az ö beszedeiben az Daniel. Először az ö közönseges hala adasanak summajat. Másodszor annak okajit. Az ü közönseghes hala adasanak summaja ez igekben vagyon: mellyet veszen az Propheta az regi szent Atyaknak könyörgesöknek formajabol az 113. Psalmusból. Legyen az Urnak neve aldot matul fogva mind örökke.

Ahol illyen kérdésöket magyarazok meg.

1. Micsoda az Urnak neve.
2. Micsoda az Urnak nevenek aldasa.
3. Micsoda az Ur nevenek aldasanak melle köttetöt el valhatatlan tulaydonsaga.

Az mi az első kerdest illeti: Az Urnak neve nem vétetik itt az bötükert, mellyekkel az Istennek nevet szoktuk fel jedzeni s-ki irni, az mint veleködnek az Sidok, akkik vala mikoron azokra az bötükre tekintenek, mellyekkel szoktak ki irni az Jehovanak nevezetit, három joddal szoktak azokat tisztolni: es az Papistak valamenyi[115:]szer hallyak az Jesus nevezetinek bötüjet, terdet szoktanak haytani, keveset gondolkodvan annak az nevezetnek valosagarol.

Hanem az Urnak nevezeti vetetik itt, ünnön magajert az Istenert az mint az keresztyen Sido Doctorok-is mondgyak Vehu, Semu, usemu hu, az az, az Istennek ugy mond, ü maga az ü Neve, es az ü Neve-is ü maga. Igy vetetik ez, az Urnak neve, tudni illik ünnön magajert az Istenert. Gen. 4. v. 26. Akkor kezdetek az Urnak neve segitsegül hivatni. Ismet: Psal. 7. v. 17. Dicsereim ugymond az Urat az ö igassaga szerent, es eneklök az felsegös Istennek nevenek, az az, ünnön maganak az elő Istennek.

Tanusag.

Ahonnán minekünk-is ez az tanusag, mikor az Istennek nevet halljuk, avagy az Jesusnak neve emlittetik előttünk nem az bötükröl gondolkodgyunk, hogy csak az Nevezetnek kellene

tisztóletet tennünk s-az bötüknek, hanem az mi elmenket for-
dicsuk az elő Istenre, az mit nyelvünkel mondunk, annak az ö
valosagara. Mert az Isten ü maga az ü Neve, es az ö Neve-is ü
maga; es valamikor valamely Nevezetöt tulaydonitunk Istennek,
semmit nem gondolhatunk egyebet, hanem Istent ünnön magat.
Ezt pedig az Istent, micsoda Nevezetökkel illeti az iras;
most annak magyarázattyanak beket hagyunk. Ertyük az első
kerdest.

Az Masodik kerdesre, tudni illik: Micsoda legyen az Ur Neve-
nek aldasa: ez rövidedön az felelet. Az Ur nevenek aldasa, az
Istennek az ö dicsereti s-fel magasztalasa. Az mely szollasnak
formaja, vetetöt az Moses első könyvenek 14. reszenek, 20. ver-
secskejeböl, aholot így [116:] szoll az Melchisedec, akki Istennek
Papja az Nagy Abrahamnak, es így aldgya meg az Nagy Abra-
hamot. Aldot ugymond az Abraham, az erős magassagos Isten
előt, az Menynek es földnek biroja előtt, es aldot az erős magassa-
gos Isten, ki az te ellensegidet atta az te kezedben. Az Urnak
nevet aldgyak azert azok, akkik az Istent ünnön magat dicserik
es magasztallyak.

Harmadszor: Melleje köttetöt el valhatatlan tulaydonsaga,
az Ur Nevenek aldasanak, nem egyeb hanem az örökke valóság:
az mint szoll az Daniel, Mostantul fogva, avagy öröktül fogva
mind örökke: az az, örökke kel az Ur Istent dicsirni.

Ahonnet meg feddetnek azok, kik az Istennek az ü dicsiretiröl
nagy hamarsaggal el feletköznek. De mi keresztyenök tanullyuk
meg innét, hogy valamikoron veszük az mi Istenünknek aldását,
kedves jó tetemenyit, legyünk hala adok, aldgjuk magasztallyuk
az mi Istenünket azt pedig nem egy oraban csak, s-nem egy nap
kettön, avagy egy holnapig, hanem egesz életünkben cseleked-
gyük. Mert ez kevannya az mi Istenünknek Nevenek dicsireti.
Így leszünk az mi Istenünknek hala ado Fiai leanyi.

Ertyük az Daniel közönseges halaadasanak Summajat, lassuk
ennek az Halaadasnak Okait.

Mond az Propheta: Mert öve az bölcsesegh es az hatalom,
az az: böles az Ur Isten, Hatalmas az Ur Isten, annak okajert
melto az örökke valo dicsiretre. Hogy pedig ez így legyen: Mind
bölcsesegenek s-mind hatalmassaganak bizonyos erősegit mond-
gya. Először pedig Hatalmassaganak, s-annak utanna bölcsese-
genek.

Hatalmassaganak, negy rendbeli erősegit mondgya. [117:]

Az Elsöt veszi az idöknek közönseges gondgya viseleseből,
s-azt mondgya: Ö úgy mond az, akki megh valasztattya az
idöket, az az, az idöknek forgasat, akkinek változasi ala min-

denek vettetenek ez vilag szerint, es akkinek el kerülesevel mindenek ez földnek szinen lattatnak meg ujulni, es ismet gyaszban öltözni: Isten az akki az ö gondgya viselesevel birja.

Tanusag.

Ahonnan tanullyuk megh. Hogy ha Isten az akki el valtoztathattya az idöket, s-igy vagyon pedigh: Tehat az idönek valtozasit, es minden napi külömb külömb karban valo megh allasat, neki kel tulaydonitanunk, nem az vak szerencsenek: hanem az Nagy Istennek az mint mondam gondgya viselesenek, akki ebben az idöknek valtozasaban az ü Hatalmassagat akarja mutogatni.

Mondhatnad.

Nem volna je job, hogy ha Isten mindenkoron egy allapatban szolgaltatna az esztendöknek forgasit: Hogy mindenkor egy alhatatos folyasa volna: Lam szep dologh az rend tartas minden dolokban.

F. Hallad: Nem volna bizonyara jo. Mert igy az mi az egy Istensegnek tulaydona, azt az emberek csak az természetnek tulaydonitanak, es az teremtet allatoknak. Azert cseleködi hát Isten ezt, hogy az idönek valtozasibol ismertessek meg Hatalmas Istennek lenni.

Masodik Argumentomot erősségöt, veszen az Daniel, az idöknek Reszeitül, s-azt mondgya. Nem csak az idöket közönsegössen birja, de megh azoknak Reszeit-is, az az, megh arra-is gondot visel Isten, s aztis el hatarozza, az [118:] idönek mely reszeiben, mit bocsasson az emberekre s-micsoda dolgok törtenyenek ez földön, akkinek soha semmi teremtet allat ellene nem alhat, az mely az Istennek Hatalmassaganak bizonyos Argumentoma.

Ahonnat ez az Tanusag, hogy valamikor az éltető Eg valtozik az mi fejünk felöt, menydörgesök villamasok lesznek az Egben, artalmas essök, zür zavarok, jeg essök. Az Tel egy esztendőben kemenyeb, masikban lagyab, egyik nap hol hidegeb, hol meleg az masiknal. Vetemenyeket az Ur Isten egyik esztendőben el veszi, masikba meg tartya; egy esztendőben bekessegöt, masikban haborusagot enged; annyiszor jusson eszünkbe az mi Istenünknek az ö ez vilagra valo gondgya viselese: Mert mind eszekben Hatalmassagat mutogattya.

Harmadik Argumentomot veszen, az Kiralyoknak büntettete-söktül s-azt mondgya: le veti az Kiralyokat, az az, ki taszittya

tisztökböl, söt akar mely hatalmassok legyenek-is, hogy ha ü felsegenek ugy tetzik, ez vilagbol-is ki törli.

Pelda erre az nagy Nebuchadnezar, akkit Isten az ü kevelysegeert le vete, es het esztendeig baromma változtata. *Pelda az Bodisar Kiraly-is, ki az Istennek hazabol el vitt, edenyöket meg förtösztetven az ö tobzodasaval, mivel hogy azokbol reszegeködik vala, Isten ötet az ü birodalmabol le vete, es az ö Kiralysaga az Mediabeli Dariusra szalla. Pelda erre az Manasses az Judanak Kirallya, akki meg fertesztete az Jerusalembeli Templomot mert abban balvanyokat eppite, oltarokat rakata, mellyeket annak előtte az ö Attya Ezechias el rontot vala, akkiert Isten reaja hoza az Assyriai Kiralt, meg foga az, az [119:]Manassest, es vasban veretven, megh kötösztete ütet vas lantzokkal es Babyloniaban vive. Igy veti ki szekiböl mind addig mig ismet poenitentia tartas által kegyelmet talala Isten előtt maganak, es ismet megh ada Isten elebbi birodalmat nekie. Igy az Sedechiast ki vete Isten szekiböl es szemei ki tolyattatvan vitetek az Babyloniai fogsagra.

Tanullyak megh annak okajert it ez arant az Fejedelmek, jól ellyenek az urasaggal, fejedelemséggel: Mert ha Istennek ellene elnek, le hayttya Isten üket, es az ö szeköket el rontya, es az alazatosakat ülteti helyökben, az mint megh vagyon irva. Eccl. 10. 17.

Tanuld megh azert te-is ember akar ki legy: Jól ely azzal az Hivatallal akkiben Isten allatot Isten tisztössegere: Mert ha ugy nem leszen, ki hajit Isten nagy gyalazatoddal belöle.

Negyedik Argumentomot veszen az Daniel, az Kiralyokra szallot es szallando Isten aldasarol: Fel emeli az Kiralyokat ugymond. Pelda erre az David Kiraly, akkit Isten elő ranta az juhok mellöl, s-be ültete az Kiralysagban. Peldajul vadnak Moses, Josue, s-az többi kiket Isten gondviselőjeve tün az Israel Fiainak. Az Josephet elő ranta az Putipharnak tömlötzeből, es gondviselőve töve Pharaho idejeben Aegyptusban. Pelda erre Matthias Kiraly, akkit az tömlötzeből ranta elő az Kiralysagra Nemzetünkben. Peldajul vagyon ü maga Daniel akkit Isten ki hoza az Oroszlanok vermeből, es kedvesse teve az Nebuchadnezar előtt.

Tanullyak meg hát itt ez arant az Fejedelmek, hogy ne tulaydonicsak magok eszenek, avagy az vak szerencse [120:]nek, ha mikor Isten üket elő veszi; Mert Isten az, akki az Kiralyokat fel emeli. Tanuld megh te-is akar ki legy, ha valami tisztössegre jutz ne hid el magadat benne: Ne tulaydonics avagy eszödnek, avagy

* 3. Chron. 33.

tudományodnak, avagy serenysegödnék, hanem az Istennek kegyelmenek. Mert ha ezt forgatod, Isten mind eszösbet, s-mind gyorsabbat, s-mind tudosbat talalhatot volna naladnal: de az mivel latot ismerjed Isten adomanyanak lenni. Ertyük azert immar az Isten Hatalmassaganak Argumentomit. Követközik bölcsesége.

Bölcseseket-is dicseri az Daniel Propheta Istennek, az mint ennek elötte megh hallok. Most azt-is két erősségökkel allattya. Elöször: Mert ugy mond ö ad bölcseseket az bölcsenek, es ertelmet az tudosoknak. Az mellyet nem ugy kell erteni, mint ha immar annak elötte bölcsenek avagy tudosak voltanak volna azok, akkiknek Isten bölcseseket es ertelmet ad: de azt akarja mondani, hogy senki nincs bölcs senki nincs értelmes, akki azzal az bölcseseggel es ertelömmel Istentül nem ajandekoztatot volna meg.

Masodik erősséggel az Istennek bölcseseket illyennel allattya: ö jelenti megh az mély es el reytöt dolgokat; erti az mi sötetsegeben vagyon, es vilagosság lakozik ü elötte az az: Meg jelenti azokat az titkos dolgokat, mellyek az emberek okosságit felül mullyak, mellyek tartoznak az mi idvöségünknek utara. Söt semmi teremöt allot nincsen oly, akki minden ö cselekedetivel nyilván nem volna ö elötte. Mivel hogy vilagossaggal vetetöt környül, es az sötetsegök ö elötte vilagosság gyanant vadnak. [121:]

Ahonet Tanullyuk megh. I. Nincsen bölcseseg, nincsen okosság, ertelem; hanem csak az Istentül: Ne dicseködgyek hát senki maga erejeböl ezzel: Innet mondgya az szent Jacab: Akki bölcseseg nélkül szükölködik, kerjen az Urtul. Vetköznek azert azok, akkik az ö bölcseségökkel dicseködnek, mint ha az Istentül nem vöttek volna. II. Tanullyuk meg: Hogy ha Isten az, akki az el reytöt dolgokat ki jelenti, es az mi titokban, reytökben vagyon, erti: Ne hizelködgyek tehát senki maganak az ö gonosságiban, mint ha az ö gondolati, es cselekedeti Isten elöt titokban lehetenek. Hallad Atyamfia, meg csalode az embereknek szömöket? es az te cselekedetid titkon vadnake? Nem csalthatod megh amaz vilagosságban lako Istent, akkinek elötte az sötetsegök-is vilagosság gyanant vadnak. Azert megh lasd, hogy jokban gyakorollyad magadat.

Mondam Masodszor: Maga szömelyeben örvendöz es ad halakat az Daniel Istennek, s-mond: Te neked adok halakat en Atyamnak Istene, es dicserlek tegödet, hogy bölcseseket es hatalmat attal ennekem, es mostan meg jelentötted ennekem az mit kerünk te tüled; Mert az Kiraly almat meg jelentetted mi nekünk.

SUMMA.

Közönsegös Hala adasa utan: Maga személyeben-is, mikeppen adgyon halakat az el vött jokert. Istennek az Daniel, magara nezeve; arrol emleközik az Propheta, az Masodik Caputnak 23. versecskeje szerint. [122:]

RESZEK.

Ket resze vagyon ennek az könyörgesnek-is.

I. Az Halaadasknak Summaja.

II. Az hala adasknak okai.

Summaja az Halaadasknak ez. *Tibi DEVS Patrum meorum gratias ago, etc.* Teneked en Atyaimnak Istene halakat adok en, es dicserlek tegödet. Holot két kerdesöket lassunk.

1. Kinek ád Halakat az Daniel.

2. Mi modon ád Hálákat.

Az mi az első kerdest illeti: Halakat ád Istennek azt mondgya, akkit ü Attyainak Istenenek nevez. Miert mondgya az Istent ü Attyainak Istenenek okait adgya. Elöször, Mert Isten regenten az Abrahammal, Isaakkal, Jacobbal kötöt vala frigyet, es azt igerte vala, hogy azoknak Istene leszen, es ü utannok az maradekoknak kik ü tülök szarmaznanak, mind örökke. Az kiknek maradeki közzül valonak ismeri magat-is lenni az Daniel. Masodszor: ü Attyainak Istenenek hija az Daniel az Istent: Mert az regi szent Atyak, Abraham, Isaac, Jacob, csak ütet tisztölték, csak ü benne biztak: es ü-is nem akar ez kívül más Istent ismerni, tisztelni, hanem az regi szent Attyakkal csak ennek akar szolgálni. Harmadszor ü Attyainak Istenenek hija ezert, hogy ezzel az mondassal meg valasza az igaz Istent az balvany Istenöktül: kiket az Chaldaeusok tisztölnek vala, ugy mint az Balt, Napot, Holdot, es ennek felette Opis es Minerva Isten Aszonyokat, az mint az Daniel irasanak kezdetiben ennek előtte meg magyaráztuk.

Ahonnán kettöt jegyezzünk megh örök tanusagra. Elöször, mivel tartozunk Istennek az el vött jokert? [123:] tudni illik Halaadassal, az mint cselekedik az Daniel. Mert Istennek előtte semmi nincs kedvesb aldozat az Hala adasknal. Az mint bizonyityta *Chrysostomus in Gen. cap. 26. Homil. 52.* mikor így szoll:

* *ex vers.* 23.

Nihil est tam gratum Deo, ut anima grata et gratias agens. Semmi nincs úgy mond kedvesb Istennek, mint az hala ado lelek. Mert noha minden napon minket sok rendbeli javaival ald meg, mellyeket avagy veszünk mi eszünkben, avagy ingyen sem: de mind azon által, semmit nem kevan egyebet azokert az Hala-adasnal. *Es amaz kilentz bél, Poklosok ezért lünek utalatossak Istennek elötte, mivel hogy az el vöt jokert haladatlanok lönek, tudni illik az ö meg tisztulasokert. Az Samaritanus pedig, az idegen Nemzet Isten elöt kedves, mivel hogy megh tere, es hala ado voltát be mutata: az mint ezt Bernard Doctor magyarazza.

Az Sidokat-is ezért bünteti vala Isten az pusztaban: **Mert valamikor nyomorusagban esnek vala az Istennek segitseget kerik vala, es meg szabadittatnak vala: De mihelyen meg szabadulnak vala, ismet hasonlo haladatlansagban talaltatnak vala. De mi sem vagyunk jobbak ezeknel: Mert valamikor nyomorusagban forgunk, igen tudunk esedözni: De mihelt meg szabadulunk, arról meg sem akarunk emleközni s-az el vöt jokat halaadással meg köszönni. Azert nem csuda, ha Isten ottan ottan sanyargat meg bününket. De hallad, ha az Istennek jo tetemenyit varod, legy halaado erette, minek utanna el vejendöd.

Masodszor tanullyuk meg kihöz igazgassuk az mi halaadosagunkat? Nem az balvany Istenökhöz az balvanyozo Chaldaeusokkal, kik sok Istenöket gondoltanak vala magoknak; hanem az mi Atyainknak Istenehöz, [124:] akkit tisztöltek Abraham, Isac, Jacob, tisztelt az Daniel-is, az mint meg vagyon irva. Ps. 107. Halakat adgyanak úgy mond, mindenek az Urnak, az ö irgalmassagajert, es az ö csuda tetelit hirdessek az embereknek fiainak. Megh feddetnek azert inset, most-is, akkik az Abrahamnak Isaknak Jacobnak Danielnek, igaz Istenet el hagyvan, idegen balvanyoknak akarnak szolgálni: az mint cselekösznek az Papista atyafiak. Ezök inset az tanusagok.

Mondam Masodszor ugyan itt az első reszben azt kel meg latnunk: Mi modon ad az Daniel halakat Istennek? Azt mondgya felöle: Dicsiretöt mondok en: Semmi nem egyeb azert az Hala-adas, hanem az Istennek el vöt javait ismerni, es azokert dicsiretöt mondani. Halakat adnak azert Istennek azok, akkik az Istennek el vöt javait ismerik, s-dicsirettel magasztallyak. Ezt bizonyityta David Ps. 115. Mikor így szol: Mit adgyak úgy mond en az Jehovanak mind azokert, az mellyeket ennekem adot? Teneked aldozom dicsiretnek aldozattyat. Aholot pedig az Hala-

* *Luc. 17.*

** *Exod. 32. Num. 21. 25.*

adasban az Istennek javait emlegetem, az nyomorusagokat is ot erтем: Mert azok-is jok, javokra szolgálnak az Hiveknek, es azok által Isten az belső embert eppiti mi bennünk: tehát azokert-is szükség halakat adunk. Mint pelda erre az szent Job, ki az ü kárvallasi között így szol. *Az Ur adta volt, az Ur vötte el is. Aldot legyen az Urnak Neve. Ertyük azért, micsoda egy igevel az Halaadas, tudni illik az Istennek jo tetemenyenek ismereti, vallasa, es annak hirdetese, dicsireti.

Ez pedig az Halaadas negy dolgokat foglal be. Elsöt, az mi tulaydon meltatlansagunknak ismeretit: [125:] Mert valaki az ö bünös es vesződelmes allapattyat nem erti, soha az Istennek nem tud könyörgeni, sem pedig halakat adni. Ha azért igaz halaado akarsz lenni, ismerd magadat meltatlannak az Istennek legh kisseb irgalmassagara.

Masodszor kevantatik ehöz, az Istennek mind lelki s-mind testi ajandekanak nagy voltanak ismereti. Mert valakik az Istennek ajandekit semminek velik, azok soha, Istennek igaz halaado szolgálai nem lesznek.

Harmadszor kevantatik ehöz, az igaz Hit es töredelmes szív: Mert akkik Hit nélkül vadnak s-fel fuvalkodnak, azok semmi igaz halaadasban nem faradnak. Az mint pelda erre amaz kevely Pharisaeus, akki így szol. Isten halakat adok teneked, hogy nem vagyok olyan mint az töb emberek. Maga inkább az töb embereknel rosszszab vala; mert fel fuvalkodot vala. Christus azt mondgya, hogy az Publicanus, inkább megh igazittatvan mene hazahoz, hogy nem mint ez az kevely Pharisaeus.

Negyedszer kevantatik, az Isten parancsolatihoz valo engödelmessege, életünknek-is meg jobbitasa. Mert azt mondgya az Salamon, Proverb. 15. Az Hitötlenöknek aldozattyok utalatossak az Istennek elötte.

Tanusag.

Tanuljuk meg inset: Hogy az mi Istenünknek halaado fia leanyi lehessünk, az el vöt jokra ismerjük az mi meltatlansagunkat: Ismerjük az mi Istenünknek jo tetemenyinek nagysagat: Regnallyon az töredelmes es engedelmes szív mi bennünk: es vegezetre szabjuk az Istennek parancsolattyahoz életünket. Így leszen kedves az [126:] mi halaadosagunk Istennek elötte. Ne gögösködgyek hát az Istennek javaiban senki: ha Isten mivel latot ember, ne tarts úgy mintha ugyan erdemlötted volna ü felsegetül; hanem alazd meg magadat s legy halaado.

* *Iob. 1 v. 21.*

Mond az Propheta: Mert bölcseséget es hatalmat adtal ennekem, es mostan meg jelentetted ennekem, az mit kertünk te tüled: Mert az Kiraly álmat meg jelentetted mi nekünk. Ez igekben foglaltatik be tanításunknak masodik resze: Aholot kettőt jegyezzünk meg.

I. Hany Okait szamlallya az ü Halaadasanak.

II. Hogy hogy vagyon az, hogy noha Isten egyedül csak az Danielnek jelente megh az Kiraly álmanak ertelmet es magyarázattyat: Mind az altal ezt az Daniel tulaydonittya az töb tarsainak is s-azt mondgya: az Kiraly álmat meg jelentette minekünk.

Az mi az Halaadasnak okait illeti: Ket okait szamlallya az ö Dicsiretinek halaadasanak. Első ez: Mert azt mondgya: Bölcseséget es Hatalmat adtal ugy mond ennekem. Aholot az Hatalmon, erti nem az külső erőt, birodalmat, az mely vagyon az Kiralyokban Fejedelmekben: de az bölcsesegben valo erőt, mely meg gyöze mind az Nagy Nebuchadnezar kegyetlenseget es el szant kedvetlen parancsolattyat, s-mind pedig az Ariochnak szivet, hogy ne artana se ö neki, se pedig az ü tarsainak. Ezt azert az szollásban valo hatalmat emlegeti, s-azert ad elsőben halakat Istennek s ezt akarja mondani, Ur Isten ugy oktattal engemet; oly erőt attal ennekem az szollásban, hogy megh gyözttem az Nebuchadnezar felölünk [127:] valo kegyetlen szandekat, hogy megh ne öletne minket; Annak okajert legyen Hála tenedked. Ahonnet ez az tanusagh hogy az szollásban valo erő es Hatalom, mellyekkel egyebeknek szivet haytyuk az igassagnak ismeretire, es viszük oda ahova akarjuk, valakinek nem magatul vagyon hanem Isten ajandeka. Pelda erre az szent Peternek amaz hathato tanitasa Pünköst napjan Jerusalemben, akkinek egy praedicatiojara, megh terenek három ezeren, mert Isten ada erőt az szent Peternek tanitanasának. Act. 2.

Az szent Pal, Act. 27. mikoron magat mentene az Agrippa Kiraly előtt, az szent Pal beszedevel ugy megh indul az Agrippa, hogy ezt keszörittetik mondani az szent Palnak, *Fere persuades mihi ut Christianus fiam*: közel mayd ugyan el hitetöd velem, hogy keresztyen legyek. Honnet vala ez? Isten adta vala ezt az erőt az szent Palnak beszedeiben.

Pharahot mind addig szaklattya Moses, hogy vegezetre el kell bocsatani az Israelnek fiait Aegyptusból. Mi az oka? Mert Isten szoll az Moses altal, ü ad erőt az Moses követsegenek.

Az Apostolok ki menvén ez szeles vilagra, gyütöttek Isten-

nek Hiveket, hosztanak sokakat ez igassagnak ismeretire az ö tanitasokkal: Honnet vala ez? Isten adot eröt az ö tanitasoknak es hathatosagot.

Igy mostan is Isten ád eröt az Tanitoknak szavanak, hogy jüjenek sokak az Evangeliomnak ismeretire. Nem magoktul vagyon: azert ne dicsekögdyenek ezzel, mint ha masunnan nem vötték volna. Az Poganyok között, az Görögök között azt olvassuk az Demosthenes felöl, [128:] hogy oly hathato szavu ekessen szollo ember volt: hogy egesz Görög Orszag, ennek oratiojara, mind az bekesegre s-mind az fegyverre: mind az ellenseggel valo frigyre, s-mind pedig az frigy fel bontásra kesz volt.

*Az Amphion felöl azt irjak az Poëtak, hogy az ü ekessen valo hegedülesevel es szavaval, még az kü-sziklakat is meg lagyithatta: az mellyel azt akartak mondani, hogy az ü ekessen valo szollasaval, még amaz kü szikla természetü kemeny sziveket-is, magához haythatta.

Summa. Az szollasban, tanitasban valo erö s-hatalom nem magunktul vagyon: Isten ajandeka.

Masodik okat az Daniel az ö dicsiretinek hala adasanak ezt mondgya: Es mostan meg jelentetted ennekem az az mit tüled kertünk, az az, á mint ü maga meg magyarázza: meg jelentötöd minekünk az nagy Nebuchadneznarnak almat, es annak magyarázattyat. Mint ha mondana: Ur Isten, mi előttünk vala az Halal, halalnak valank fiai, az nagy Nebuchadneznarnak alom latasa miat. De ime mosta[n] meg jelentetted azt minekünk. Annak-okajert, legyen teneked örökke valo hala. Te neked en Atyamnak Istene halakat adok en, es dicserek tegödet. Ahonnet ez az Tanusag: Isten az, akki az titkos dolgoknak ki jelentöje, nem emberi eröben vagyon. De most lassuk az utolso dolgot.

Utolso kérdésünk ez vala: Hogy hogy vagyon ez hogy noha Isten egyedül csak az Danielnek jelente megh az Kiraly almanak ertelmet es magyarázattyat: Mind azon által ezt az Daniel tulaydonittyá közönsegössen az töb tarsainak s-azt mondgya: Az Kiraly álmát megh jelentetted minekünk? [129:]

Ved eszedben: Ugy vagyon, hogy Isten csak az Danielnek jelente meg az Nebuchadnezar Kiraly almat s-annak magyarázattyat: De közönsegössen tulaydonittyá az töb tarsainak-is ez okon. Elöször. Mert ennek az meg jelenesnek haszna, egyenlökeppen tartozik vala az Daniel tarsaira, mint szinten ünnön magara Danielre. Masodszo, Cseleköszi ez okon, hogy ezzel meg

* *Horat. de Arte Poetica. Dictus et Amphion Thebanæ conditor orbis Saxa movere sono te studinīs, et prece blanda, Ducere quo vellet.*

jelentene, hogy ü az könyörgésével együtt hasznos volt az ü tarsainak könyörgése, es tekintöt ebben Isten, nem csak az Daniel könyörgesere, hanem az közönseges könyörgésre kiváltképpen.

Ahonnet ez az tanusag elsöben: hogy Hasznos az Hiveknek közönseges könyörgesök Istennek elötte, es felette hathato: Noha azonközben Isten, egy embernek könyörgeset-is megh halgattya. Tanullyuk meg azert mi-is, hogy noha Isten haszonkna-is megh halgathat minket: de kedvesseb Isten elöt az Hiveknek közönseges könyörgesök es felette hathato. Ezt erössiti Tertullianus Doctor. *Öszve gyülünk az hiveknek tarsasagaban, hogy az Istenhez kezünk fel emelvén könyörgesünkel közelicsünk. Ez az eröszak kedves Istennel.

Masodszor tanullyuk meg ezt-is az Danielnek példajabol, akki az ö neki megh mutatot ajandekot közönseges jonak ismeri lenni, es ez vegre, hogy legyen egyebeknek is javara: tanullyuk megh mondom, hogy valamely jokkal Isten valakit megh ald, azt nem csak egy ember hasznara, nem csak maga javara cseleködi Isten: Hanem ez vegre hogy legyen az egesz Ecclesianak közönseges hasznara. Az mint az szent Pal-is tanit. 1. Cor. 2. vs. 21. 22. 23. ahol így szol; Mindenek tietek ugy mond. Akar Pal legyen, akar Apollo, akar Cephas, akar ez Vilag, [130:] akar az elet, akar az halal, akar jelen valok, akar követközendök, mindenek tietek. Ti pedig az Christuse vadtok az Christus pedigh Istene. Mi-is azert az mi Istenünknek minden aldasival, akar micsoda legyen az: Urasag, penz gazdagsag, bölcseseg, vitezseg, ellyünk ugy mint közönseges jokkal, Istenünknek tisztesseregere, s felebaratunknak javara: Mert ez vegre adta Isten.

Ha azert gazdag vagy, s Isten meg aldot, ne ely csak magadnak belöle, hanem legyen masnak is haszna benne. Mert ha ezt nem cseleköszed, ki vet Isten az safarsagbol. Ha bölcs vagy: Ne tarts csak te magadnak: Mert Isten elveszi tüled. Ha eszes vagy, oktassad az tudatlanokat tanacsoddal, s-ezt veszi Isten jo neven tüled.

Harmadszor es utolszor, tanullyuk meg az Daniel tarsainak példajabol, akkik noha közönsegössen könyörögnek Istennek az nagy Nebuchadnezar álmanak megh jelentesejert: Mind az által Isten azt csak az egy Danielnek jelente meg: De azonközben nem zugolodnak rayta, sem pedig nem irigylik azt, hogy Isten ezt Danielnek adta; hanem közönsegössen adnak halakat Istennek erette. Tanullyuk megh mondom, hogy ne dullyunk fullyunk

* in *Apologetico adversus Ge[n]tes. cap. 39.*

azon; hogy ha az Ur Isten az ü ajandekit nem mind egy arant osztogattya: kinek urasagot, kinek gazdagsagot, kinek bölcseget, kinek ekessen valo szollast, szep termetöt adot: De elegöd-gyünk megh sorsunkal, az mellyel Isten megh latogatot. Meg gondolvan azt magunkban, hogy arra sem volnank meltok az mivel Isten benünket megh aldot, s-azt sem tudgyuk Iste-nünknek elegsegeskeppen meg köszönni. Ne band azert, ha Isten ezt urra tötte, amannak bölcsesegot, eszszössegöt, gazdagsagot [131:] adot: Hanem visely arra gondot, hogy lehes hala ado te azert, az mivel tegödet meg latot. Melyre segellyön Isten mind-nyajunkat szent Nevejert. Amen.

XIV. *Praedicatio.*

„*ANNak utanna be méne Daniel Ariochhoz, akkit rendelt vala az Kiraly, hogy el vesztene az Babyloniai bölcseket, el mene, es igy szolla neki. Az Babyloniai bölcseket ne veszed; vigy engemet az Kiraly eleiben, es az magyarazatot meg jelentem az Kiralynak. **Akkoron Arioch hamarsaggal be vive Danielt az Kiraly eleiben, es igy szolla neki. Talaltam firfiat Iuda Nem-zetsegének foglyai közzül, akki az magyarazatot meg jelenti az Kiralynak.”

SUMMA.

Ez két versecskeben meg írja az Propheta: Mikeppen töreködöt esedözöt az Daniel az Ariochnal az Babyloniai bölcseknek eletejert, akkik meg marattanak vala hogy meg ne ölettetnének. Es mint vitte be az Arioch Danielt az Nagy Nebuchadnezar Kiraly eleiben.

RESZEK.

Két reszeckskejök vagyon ezöknek az nehany igeknek.

I. Az Daniel töreködese, az Babyloniai bölcseknek életüknek meg tartatasajert, es annak igaz oka.

II. Az Danielnek az Kiraly eleiben valo be vitettese.

*Az mi az Elsö dolgot illeti, tudni illik, az Danielnek [132:] az Babyloniai bölcsek életökert valo töreködeset, es annak igaz okat, be foglaltatik az, az elsö versben ahol igy szoll az Propheta: ***Bemene ugy mond Daniel, minek utanna Istennek hala-*

* *vers. 24.*

** *vers. 25.*

*** *vers. 24.*

kat adotvala, az Ariochoz, akkit rendelt vala az Kiraly erre, hogy el vesztene az Babyloniai bölcseket, es monda neki: Az Babyloniai bölcseket ne veszesd el: Ezert: Mert en meg jelentem az Kiralynak álmat es annak magyarázattyat. Ez igeiben tiltya Daniel az Ariochoz az bölcseknek ölesetül. Holot egy keres tamad: Mert azt kerddhetne itt valaki.

Jol cselekkötteje az Daniel, hogy töreködöt az Babyloniai csalard bölcseknek meg maradasokért, holot akar minemü halalnak nemere meltok voltak volna az ö hamis es varaslo tudomanyokert, es inkab kellet volna örvendözni rayta, hogy efféle varaslo, es balvanyozo tudomanyu emberek egygyüt vesznenek el az ö hamis csalard tudomanyokkal?

F. Jol cselekkötte. I. Ezert: Mert noha jól tudgya vala az Daniel, ugy mint Istennek törvényenek ertöje, es Prophetaja, hogy az varaslok, szem fen vesztök, Istenre nezve felette meltok az halalra: de erti vala azt-is mi vegre kergettetne s-mi okon az Kiraly ezöket az bölcseket. Nez azert az Daniel nem az szömelyre, sem pedig az tudomanyra, hanem az igyre, az melyre nezve nem iteli meltoknak azokat az halalra: Mert ollyat kevan ö tülök, az mely nem emberi erőben, hanem Isteni hatalomban vagon. Azert az meltatlan kevansagra kepöst igazan oltalmazza Daniel az Babyloniai bölcseket halaltul. II. Jol cselekköszik az Daniel, es igazan oltalmazza az bölcseket: Mert nem ez végre nez az Daniel, [133:] mintha ezt kevanna, hogy ennek utanna is ugyan abban az elebbi tevelygesben, szem fen vesztö, varaslo, hamis tudomanyokban, mestersegökben mennenek elő, es azokban gyakorlanak magokat: De hogy megh intetven az töb bölcseknek halalaval, kik annak előtte immar megh ölettetnenek vala, ök ternenek meg, es lennenek az igaz bölcsesegnek követöi es tanuloi. Ezök okai, mellyekert töreködöt mellettük: Es ezzel az Daniel cselekködötivel nem rontatik el az varasloknak, büvös bajosoknak ördögösseknek az ö büntetesök: Mint ha ugyan nem volna szabad az fejedelmeknek, gondviselöknek ezöket büntetni. Hanem commendaltatik az mertekletösseg, hogy mindeneket cselekködgyenek jo modgyaval, es az dolgot jól meg ertven mennyenek elő az büntetesben: nem ugy mint az Nebuchadnezar, ki az ö kevansaganak vegere nem menven, szabadon nyakasztattya az Babyloniai bölcseket.

Tanusag.

I. Nem javallyuk még az balvanyozoknak, hitötlen embereknek-is vesződelmököt halalokat, mikor avagy igaz ok nélkül

szenvednek, avagy ollyak által, akkiknek semmi igaz igyük nincsen az büntetésben.

II. Tanullyuk meg: Hogy nem illik az keresztyen embernek még ellensegenek-is vesződelmen örülni, es ellenseget gyűlölni: hanem sőt inkább az Christus parancsolattyal, ellenseget-is kell szeretni, es annak meg maradasara igyeközni: az mint cselekedik az Daniel, akki igyeközik az Chaldaesuoknak meg maradasaban, kiknek ő ellene valo sok rendbeli gyűlölségöket es alnok tanacsokat annak elötte sokszor vötte vala eszeben. Vagyone [134:] hát ember oly nem barátod, kinek alnok szivet latod? tegy jól vele s-igyeközzelel megh maradasara: Mert ezt parancsollya Christus s-ezt követi az Daniel. Nehez ez ugy vagyon az testnek, de kinek kinek keresztyeni tisztii ezt kevannya.

III. Tanullyuk meg az Nagy Nebuchadnezar peldajabol, nem jo az Fejedelmekben az ok nélkül valo kegyötlenseg: Mert akkik az ő birodalmokbol kegyötlensegre vetemöttek, azok nem voltak nyomosok, de Istentől meg büntettettek. Mint Pelda erre az Nero, akki kergetője lön az Isten hazanak, es meg ölete szent Palt es szent Peter Apostolokat: de vegezetre hitvan ki menetele lün ez vilagbol; Mert maga saját fegyverével önnön maga öle meg magat, s-ugy hala meg. Pelda az Domitianus Imperator; az Isten Nepeenek kergetője, ki az ő maga palotajaban, öszve esküt szolgálai miat hala meg. Mert mikoron az Domitia Aszony az ő felesége egy levelen meg talalta volna azoknak Nevöket, kiket ő vele egyyüt akarna megh öletni, vegeze azokkal, es az ő uranak el vegezet kegyetlenseget magara az Domitianusra forditsa s-el veszte. Pelda az Sennacherib, kinek az ő kegyötlen-segejert Isten, egy Angyala által, egy etzaka taboraban szaz nyoltzvan öt ezer emberit vagata le. De ki gyözne az kegyötlen Fejedelmeknek az ő fölötteb valo kegyetlensegökert, Istentül reajok szallitot büntetesöket elő szamlalni! De az mikeppen hogy nem jo az Fejedelmekben az törventelen kegyötlenseg: így viszontak nem jo az feletteb valo engödelmessege-is: Mert ez-is veszedelmes, mind magoknak, s-mind pedig az alattok valoknak: hanem tarcsanak mindenben mertekletössegöt. [135:]

Követközik az masodik Resz.

Mondam masodszor meg irja az Propheta, az Danielnek az Nebuchadnezar eleiben valo be iktattatasat az Arioeh által: akkiről így tanit s-mond. Akkoron Arioeh hamarsaggal be vive Danielt az Kiraly eleiben, es így szolla neki. Talaltam ugymond

firfiat Juda nemzete foglyai közzül, akki az magyarazatot meg jelenti az Kiralynak.

Aholot kettőt kell az Ariocho beszedeiben meg jedzenünk. Mert első részében beszedenek, örül az Ariocho az Kiralynak az firfiu felől, hogy immar talalkozot oly, ki az Kiraly almát es annak magyarazattyat megh jelenthetne es az Kiralyt sok gondolkodasitul meg szabadithatna. Es bizonyara nem kell ezt ugy erteni az Ariocho mondasat az mint nemelleyek magyarazzak, mint ha ezzel dicseködnek az Ariocho, mintha azt ü nagy szorgalmatossagaval talalta, es immar ennek elötte az Kiralynak tuttora nem volt volna: Mert immar ennek elötte meg hallok, suprá versu 16. hogy az Daniel be ment vala az Kiralyhoz, es idöt kere maganak az titkos dolognak meg jelentesere. Söt ha ez volt volna igyeközeti, mind az Kiraly elöt meg jedzette volna magat, s-mind pedigh az Kiralt meg bantotta volna; maga szorgalmatossaganak dicsetivel: Hanem az mint mondam, örül az Ariocho, hogy Isten ilyen jo szerencset adot az Kiralynak, hogy nem lött haszontalan az ö ekkedig valo szorgalmatossaga az ö alma felöl. Nem követ azert itt valami udvari modot az Ariocho ebben, aholot felette igen szokasban vagon, hogy csak Urok kedveben lehessenek sokak, az mit más cseleködöt-is, magok serenysegenek tulaydonittyak, es az más [136:] ember talalmanyabol szarmazot munkaval dicseködnek. Mondom, nem ilyen udvari szolga az Ariocho, hanem az mit Isten mutatot az Kiralynak, azon az jo szerencsen örvendöz, es az mit ü nem-talalt, azt maga serensegenek nem tulaydonittyta.

Ahonet, ez az Udvari szolgaknak-is az Tanusag, hogy az mit valaha csak ujokkal sem ertenek, ne dicseködgyenek azzal: mintha ök volnanak annak az jonak fundaloi. Hogy akkik abban elsők voltanak, ne mondgyak felölök az mit amaz Pogany bölc az Virgilius mond egy rossz Poeta felöl, ki Augustus Imperatornak az Virgilius verseit, ugy, mint magajet mutatta vala be, s-igy szol felöle.

Hos ego versiculos feci, tulit alter honores.

Ezokat ugymond az versöket en szerzettem, de más vötte el az dicsiretöt. De ez az vetek igen regnal az Udvari szolgakban (noha nem mindenikben) s-nem jo: Mert gyakorta gyalazat követi jutalmul.

Masodszor az Ariocho az ö beszedeiben az Kiraly elöt jelenti meg Nemzetseget annak az firfiunak, akki az Kiraly titkos almat meg akarna jelenteni, s-azt mondgya felöle, hogy Juda Nemzete foglyai közzül valo.

De mondhatnad.

Miert nem mondgya az Arioch az Kiraly elöt, hogy talalt egyyet az bölcsek közzül, hogy ismet az Kiraly kedveben hozhatna, kiknek szolgálattyyokkal ö-is élt vala annak előtte, es ennek utanna is szüksege lehetne rea? De inkab emleközik az Juda foglyai felöl, az Sidok felöl kiket tudgya vala hogy az Babyloniuosok gyüölönenek az ö különbözö vallasokert. [137:]

F. Ved eszedben: Nem az Arioch ennek az oka; de Isten igazgatta igy az Ariochnak nyelvet. Mert az mint ennek előtte az ö gondviselese által cseleköde, hogy az Daniel ne menne egyyüt az Babyloniai bölcsekkel az Kiraly eleiben: igy most akarja az ö külsö allapattyyabol meg jelenteni, ki legyen az az Daniel, az mely nagyob dicsiretira vagyon Danielnek, hogy nem mint ha az Babyloniai bölcsek köziben szamlaltatot volna. I. Honnan meg tanulhattyuk, hogy inkab kell igyeközniük felebaratunknak meg maradasara, hogy nem mint Urainknak, Fejedelminknek kegyötlen parancsolattyanak vegben vitelere. Az mint cseleködik az Arioch, ki el hagyvan az bölcseknek öldökleset, hirtelen sieti be vinni Danielt az Kiralyhoz, hogy igy meg szünnyek az vérontás. Felette igen istentelennök hát afféle szolgak, es az emberi Nemzetnek vesződelmere születtek, akkik Uroktul kegyötlen, hamis mandatomot veven, egyebeknek büntetesökre, sietnek annak vegben vitelere: söt csak hogy magoknak kedvet talallyanak, inkab nehezitük az büntetetest: Illyenek azok akkik azt mondgyak: Ha Uram parancsollya, Isten ugy segellyen kesz leszek megh nyuzni: az Atyamat sem szanom ha Uram mondgya. Nem ez az jambor Udvari szolgaknak tisztök: hanem, ha Urok haragszik: intsek az csendessegre.

II. Isten az öveire szorgalmatos gondot visel, hogy az gonoszokkal öszve ne elegyittessenek, se pedig azok közze-ne szamlaltassanak, hanem hogy azoktul megh valasztassanak. Az mint meg oltalmazza Danielt, hogy az balvanyozo Babyloniai bölcsek közze ne szamlaltatnek.

III. Jobb az ellenseg kezeben esni, foglya esni, es ke-[138:]resztyenseget azonközben kinek kinek meg tartani: hogy sem mint Ersökke, Pispökke, Cardinalla, Nagy Urra, vagy bölcse balvanyozo keppen lenni, es keresztyenseget azonközben meg tagadni. Annakokajert, ha Isten ugy rendelte felölünk, hogy töb nyomorusagot szenvedgyünk job az ellensegnek fogsagat viselnük; hogy sem mint Istenünket es az egyszer meg ismert igassagot meg tagadnok. Job szenvednünk, hogy sem mint ez vilaghi allapatert balvanyozokka lennenk. Ha pedig ezt cselekösziük

Isten leszen az: akki mi nekünk minden nyomorusaginknak idejen, az mint az Danielnek oltalmunk leszen. Kinek legyen aldót az ő szent Neve mind örökke Amen. [139:]

XV. *Praedicatio.*

„*Felele az Kiraly es monda Danielnek, kinek neve vala Baltassar. Vagyone hatalmad teneked, hogy meg jelentsed ennekem az almot mellyet lattam, es annak magyarazattyat? **Felele Daniel az Kiraly elöt es monda: az titkot melyről az Kiraly tudakozik, az bölcsek, Egghi forgas tudok, Termeszet tudok, jövendölök, meg nem jelenthetik az Kiralynak. ***De vagyon Isten Menyben, aki az titkokat meg jelenti es tuttara adgya Nebuchadnezar Kiralynak mi leszen jövendöre az következő időkben. Az te almod, es az te fejed latasa ez. +Te neked Kiraly az te gondolatid, az te ágyadban, elmedben fel hatanak, hogy érthetnéd mi lenne te utannad, es ki meg jelenti az titkokat, meg jelentette teneked az mi jövendő. ++Ennekem pedig nem az bölcsesegért mely en bennem volna minden élő emberek felet, jelentetet meg ez az titok, hanem azokra kepest, akik az magyarazatot tuttara adgyak az Kiralynak, es az te szivednek gondolatit meg ertened.” [140:]

S U M M A.

Ez jelen valo igekbe, minek utanna juta az Daniel az Nagy Nebuchadnezar eleiben, meg irja az Kiralynak az Daniellel valo beszélgeteset, tractalását az ő el felelytöt álma es annak magyarazattya felöl.

R E S Z E K.

Két részei vadnak ez fel vött igeknek.

I. Az Nebuchadnezar kérdese.

II. Az Danielnek feleleti.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Nebuchadnezar kérdésedet az Danieltül, be foglaltatik az, im ez első versben,

* *vers.* 26.

** *vers.* 27.

*** *vers.* 28.

+ *vers.* 29.

++ *vers.* 30.

mikor így szól az Próféta. Felele az Király és monda Danielnek &c. Aholot ebben az első versben harmat kel igen rövideden megjedzenünk.

Elsőt az Királynak kegyesseget az Danielhöz: Mert mihelyen hallya az Danielnek nevezetű Ariochtul az Király mindgyárt szonak adgya magat, és elsőben szólította meg nagy kegyessen és almelkodással az Danielt: az mely nem kicsin dicsiretre méltó. Mert tudgyuk azt keresztyének az régi Historiakkal, kiváltkeppen pedig Az Esther könyveből, akki sokat töreködek az Assverus Király előtt az ü nemzetének az Sido nemzetnek meg maradasajert, akkik nem mehetnek vala az Király eleiben az mint meg vagyon irva, cap. 7. Estherae: tudgyuk mondom, mely felette nehéz volt az pogány Királyok eleiben jutni, és azokkal beszelleni. Mert azt itilik vala az pogány Királyok mintha ugyan meg gyalasztatnanak ezzel az ő méltóságokban, hogy ha szonak adnak ünnön magokat az köz renden való embereknek. [141:] De ime most haladek nélkül, kegyössen beszélget az Nebuchadnezar Daniellel.

Ahonnet mindennek ez az tanuság: nincsen sem Király, sem Fejedelem, sem Ur, sem Nemes, sem Gazdag, akkit az szükseg engödelmesse nem teszen. Pelda az Nebuchadnezar: akki nagy fejedelem Babyloniában; ime most az szüksegnek idejen felette engedelmes az Danielhöz.

Kik ellen szolgál ez? Azok ellen akik azt szoktak mondani, hogy el lehetnek ők más ember segítsege és baratsága nélkül. De hallad, ne hid el magadat: Mert fordullyon csak az kotzka, annak-is supplicalsz akkinek annak előtte soha ingyen sem gondoltad volna. Ne utald hát meg felebaratodat: Mert nem volt soha senki oly bölcs oly hatalmas, aki más ember bölcsesege és segítsege nélkül nem szükölködött volna. Ez az első. Másodsor az Király beszedeiben jegyözzük meg ezt is: Kinek adgya az Király ezt az tisztösseget hogy beszéllyen vele? Ved eszedben, ket Nevel nevezi ezt: Mert elsőben hija Danielnek, az mely Magyarul annyit teszen mint erős Istennek iteleti. Az mely nevet vött vala magának az Daniel az környül metelködésnek Napjan: Másodsor nevezi Baltassarnak, az mely annyit teszen Magyarul, mintha mondanád, az Baál Istennek takar kentsöt, az mely nével neveztetöt vala ujonnan az Nagy Nebuchadnezarnak Udvarában: es ezt az utolso nevet, nem örömet hallya az Daniel, de nem lehet egyeb benne.

Ahonnet meg feddetnek azok affele emberek, kik azt velik magok felöl, hogy ők jó lelki ismerettel lehetnek az balvanyozok templomában, az Misen, az balvanyok előtt. Holot az Daniel,

még csak az balvanyozoktól ta-[142:]lalt Nevezetöt-is nem örömet hallya. De mi azt mondgyuk hogy az keresztyen ember nem lehet jo lelki ismerettel soha, az balvanyozok gyülekezetiben.

Harmadszor az Kiraly beszedebeben jegyözzük meg ezt-is Micsoda az Kiraly kerdesenek Summaja? Ez tudni illik hogy ha megh jelenthetije az Daniel az Kiraly álmát es annak magyarazattyat avagy nem. Az mely kerdest Isten ád az Kiralynak szajaban, ugy mint kinek immar kicsin remensege vala, az ö almanak magyarazattya felöl, mivel hogy az ö bölcseiben meg fogyatkozot vala: Ez vegre adgya pedig, hogy igy tessék megh az ö nagy kegyelmessége, jo volta az Danielhoz es ennek utanna legyen nagyobb emlekezetben az Kiraly álmának magyarazattya.

Ahonet ez az tanusag: Hogy Isten akkor szokta kivaltkeppen az ö Mennyei bölcseseget ki jelenteni, mikor az emberek szinten meg fogyatkoznak az ö remensegökben; az mint mondotta az Philo: *Vbi cessat humanum auxilium, ibi incipit Divinum*; Ahol meg fogyatkozik az emberi segitseg, ott ál be az Isteni segitseg: *Et Taulerus: ubi egreditur natura, ibi ingreditur Deus*: ahol ki fogy, ki ál az természet belöle, ot ál be az Isteni segitseg: tanullyuk meg mi-is az mi nyomorusaginknak idejen, hogy az mikor el hagy minket az emberi segitsegben valo remenseg, szinten akkor fog ü felsege mi melettünk ki tamadni, s-akkor kezdi az ö mennyei bölcseseget az mi megh tartasunkban ki jelenteni. Vagyon atyamfiai szüksegünk ez tudomanyra: Mert sok ellensegök szomjuhozzak verünket de csak szolgáljuk Istenünket, meg segít ö fölsege szüksegünknek idejen bennünket. Hát vigasztallyuk ezzel magunkat. Lassuk az masodik dolgot. [143:]

Mondam Masodsor, meg irja az Propheta, az Daniel oratiojat, melyben meg felel az Kiraly kerdesere. Mely Orationak három Reszei vadnak; avagy három reszekből ál. Elöl jaro beszedböl; Az alomnak s-annak magyarazattyanak megh jelenteseböl; es vegezetre oratiojanak beszedenek jo modgyaval valo el vegezeseböl.

Az Danielnek elöl jaro beszedi, be foglaltatnak, az 27. 28. 29. es 30. versetskekben.

Holot az igeknek ertelmejert, három kerdesöket kell meg magyaraznunk.

1. Kicsoda legyen az titkoknak meg jelentöje?
2. Mi adot az Kiralynak alkalmatossagot az ö almara, es mi volt annak az vege?

3. Honnet jutot az Daniel, az Kiraly almanak ertesere, es micsoda vegei vadnak annak hogy Isten az Kiraly almanak ertelmet meg jelentette az Danielnek?

Az mi az első kerdest illeti, tudni illik, kicsoda legyen az titkoknak megh jelentője? Nincsen semmi emberi bölcsesegben, erőben, hatalomban az. Hogy pedig ez így legyen; Negy kivalképpen való rendbeli tudosokat számlal it elő az Daniel. Mert így szól; nem jelenthetik azt meg az bölcsék, sem pedig az Astrologusok, Magusok jövendölök.

Kicsodak es münemü személyek voltak azok?

Bölcséknek hia elsőben azokat, akkik sorsokból szoktak vala jövendőket mondani. Ilyenek most amaz Cziganyok, akkik babbal szoktak jövendölni s-egyeb hasonló eszközzökkel.

Az Astrologusok egi forgas tudok valanak, akkik az csillagoknak es Planetaknak nezesiből jövendölnek vala: [144:] Ilyenek most azok, akkik Calendariomokat irnak, jó es gonosz üdöt hirdetnek, az földnek termesiről, es az embernek elete vegeiről, jó avagy gonosz szerencsejeiről jövendölnek.

Az Magusok valanak azok, kik az ördögöknek titkon avagy nyilván való segítsegh hivasabol, s-tanitasabol jövendölnek vala. Mint most amaz varaslo, büvös-bavos, ördöngös ferfiak es aszszony allatok.

Haruspices, az az, oly jövendölök kik az aldozatra fel vagdal-tatot allatoknak nezeséből, jövendölnek vala.

De mind ezek felől azt mondgya az Daniel hogy senki ezek közzül nem lehet az titkoknak megh jelentője.

Hát kiknek tulaydonyittyá?

Csak az egy Istennek; s-Kicsoda az az Isten? Az ki az Menyben az Egekben lakozik. Mert így szól.

Vagyon Menyben Isten, akki az titkokat meg jelenti, es tud-tara adgya Nebuchadnezar Kiralynak.

S-Miert mondgya hogy az Isten Menyben
vagyon?

Nem azert, mintha az Istent bizonyos helyre akarna rekesz-teni: *Mert azt mondgya az Salamon; hogy az egeknek egei be nem fogjak az Istent. **Es ü maga Isten Esaias Propheta által azt mondgya, hogy az Meny az ü ülő szeki, es az Föld az ö labai-

* 1. Reg. 3.

** Psal. 66.

nak samolya. Mindenüt jelen vagyon tehát az Isten. De menyben mondgya az Daniel az Istent lenni. Először ezért, mert gyakorta inset szokta az ő hatalmat es dícseseget, minden allatokra ki jelenteni. Masodszor, mert ot keszitöt Isten minekünk [145:] örökke valo lako hazat. Azert valamenyiszer emlittyük az Istent menyben lenni, jusson eszünkben, hogy oda legyen kevansagunk, mint megh maradando hazankban. Es azert csak az Menyben lakozo Isten az, azt mondgya az Daniel, akki az titkoknak megh jelentője.

Ahonnet tanullyuk megh mi-is, hogy nincsen senki, akki önnön magatul az Istennek titkos dolgait avagy megh tudhatna, avagy pedigh egyebeknek megh jelenthetne. Mert azt mondgya az szent Pal.

Animalis Homo non percipit eaque sunt spiritus Dei; *csak azon testből lelekből allo ember, kit az szent lelek megh nem vilagositot, ingyen csak eszeben sem veheti, az mellyek az Istennek lelkeje. Aholot megh hamissittatnak az varaslok, bűvösök bajosok, kik jövődő dolgokrol, ember eleteröl, szerencsejeröl akarnak jövődőlni: mert ez illyetinek csak csalardkodnak. Masodik kerdes ez vala.

Mi adot alkolmatossagot az Kiralynak az ő ál-
mara? es mi volt annak az vege?

Az mint az Propheta jelenti, alkolmatossagot adot erre az Kiralynak az ő szorgalmatos gondolkodasa: Te ugy mond gondolkodol vala agyadban. Vege pedigh ez vala: Hogy az altal tudna megh, micsoda lenne az következőzendő időkben: az az, az mint ennek utanna megh magyarazza az Daniel, mi lenne az Nebuchadnezar birodalmatul fogva az Christus Orszaganak megh jeleneseig. Mert akkik ezt magyarazzak csak az utolso itilet elöt valo üdökre azok ki rekesztik azokat az mellyek löttének az Nebuchadnezar birodalmatul fogva az utolso üdög, az az, az Christus testben valo megh jeleneseig; az mely [146:] ellenközik az Daniel magyarazattyaval, az mint ennek-utanna jobban megh erthyük. Es ennek az Kiraly álmanak veget hogy ugyan ez legyen ezzel erőssiti: Az te almod ugy mond, es az te fejed latasa, az te agyadban ez; az az, tellyesseggel ez az vege az te álmodnak az mellyet lattal.

Tanullyuk megh inset az Nebuchadnezar álmbol, akkinek Isten az ő álma altal, nagy dolgot, ugy mint birodalmoknak val-

* 1. Cor. 2. vs. 14.

tozasat akara megh jelenteni, hogy nem minden álmok haszontalanok, de nemelylek Istenes álmok, es az hiveket nagy dolgokrol szoktak megh inteni. Az mint ez az szent irasnak bizonyos peldajabol megh tetzik. Illyen Istenes álom vala az Josephnek álma. Gen.; 7. Aholot az lattyá az Joseph, hogy az ő kevei fen allanak, es az ő battyaie le haylanak előtte, es az Nap s-az Hold megh haylanak előtte: az mely be-is tellyesedek; mert az ő battyai, az Attya es Annya, AEgyptusban meg haylanak előtte es szolgálnak ő neki. Illyen vala az Pharaoh álma, az het köver es het ösztöver ünök felöl; az mely peldazza vala, az het tellyes bü, es het szük esztendöket az mint meg vagyon irva. Gen. 41. Ne utallyunk hat meg minden almokat. Ahonnet meg hamissittatnak azok az bölcsek, (kik közzül egy az Aristoteles) akkik tagadgyak hogy valamely álmok Istentül bocsattatnanak az emberekre, hanem csak az embernek temperamentoma szerent lennek az emberben.

Mely ertelem igaz resz szerent, hogy nemely az álmok közzül, az temperamentomot követi, de nem mindenek.

Az Melancholicusok, rettenetes es rut dolgokat almadnak: Az Phlegmaticusok, vizekben fetrengenek [147:] almokban: Az Sangvineusok lakodalommal, tanzal es egyeb vigassaggal tepelödnek: Az Cholericusok tüzzel es harczolással vesződnek.

Harmadik es utolso kerdes ez vala: Honnet jutot az Daniel az Kiraly álmanak ertesere, es micsoda vegei vadnak ennek, hogy Isten az Danielnek jelentette megh az Kiraly álmanak magyarazattyat? Ved eszedben: Jutot az Daniel az Kiraly álmanak ertesere s-magyarazattyara, nem az ő maga bölcsege által, az mint önnön maga mondgya, hanem az Isten lelkenek oktatasabol s-meg jelenteseböl: Mert így szol; Ennekem pedig nem az bölcseget jelentet meg ez az titok, mely en bennem volna, hanem Istentül. Mint ha mondana; Hogy en ezt az álmat es annak magyarazattyat megh jelentettem neked Kiraly, ne tulaydonicsad azt az en bölcsegemnek, mert ha ez egész vilagot felöl mulnam-is bölcseggel, mind az által nem jelenthettem volna meg teneked ezt az titkos dolgot. De Isten az akkinék úgy tetzet, hogy az en szolgálatommal elne, es ezt az titkos dolgot en általam teneked meg jelentene.

Vege pedig ennek, hogy Isten, az Danielnek jelentette megh az Kiraly almat; Eggyik ez, az mint mondgya az Propheta: Hogy Isten cselekötte ezt azokert, akkik az magyarazatot tudtara adgyak az Kiralynak: az az, az te orszagodban levő Sidoknak megh maradasajert, oh Kiraly, akkiknek könyörgesere engedte megh ezt Isten, es megh tanitot engemet, hogy meg

jelencsem teneked. Így akar azért az Daniel könyebseget keresni az Sidoknak, es inteni az Nebuchadnezar az kegyelmességre, hogy könyebitene azoknak terheket. Masodik veget [148:] ezt mondgya az Daniel á Kiralynak: es ugy mond az te szivednek gondolatit meg ertened, az az, cselekötte Isten ezt az te tanusagodra, hogy mehetnel vegere annak az miröl szorgalmatosan gondolkodol vala te magadban. Mind az kettöt megjedzi az Agoston Doctor is *tom. 3. lib. 2. de mirabilibus Sacrae scripturae ca. 30. Deus inquit, Danieli, non solum somnium ipsum, sed etiam somnii ipsam occasionem, quae esset, antequam Rex dormiret, indicaverat. Hoc vero factum est, ut Regi Daniel, summi creatoris notitiam insinuarat: et plebs in servitute et captivitate posita aliquod, quam vis parvum, auxilium et solatium haberet.*

Az Isten ugy mond, az Danielnek nem csak az álmod, de az alomnak alkalmatosságat-is mi volna, minek előtte el alunnek az Kiraly, megh jelentette vala. Ez pedigh azért lön, hogy az Daniel hoszhatna az Kiralt az teremto Istennek ismeretire; es az fogsagban levő Sidoknak lenne, hanem nagy-is, valami kicsin könyebsegek.

Tanullyuk meg hát it az Daniel peldajabol. I. Akki az Kiraly almanak megh jelenteseben nem tulaydonit maganak se maga serenysegenek semmit: de mindeneket tulajdonit Istennek; Hogy mi is semmiben ne tulaydonicsunk semmit az mi serenysegünknek, fel se fuvalkodgyunk semmiben, hanem mindenekben adgyunk halakat Istennek.

II. Tanullyuk megh azon Daniel peldajabol; akki az Istentül mutatot ajandekkel el az közönseges tarsasagnak javara hogy mi-is valamivel ajandekoz Isten; avagy böleseseggel, gazdagsaggal, vagy egyeb ajandekival; ellyünk azokkal az közönseges tarsasagnak hasznara, s-azt veszi Isten jo neven tülönk. Melyre segicsön ü felsege. Amen. [149:]

XVI. Praedicatio.

„*TE Kiraly latad: es ime egy kep, nagy es tettetes kep, tündöklő áll vala te előtted, es az ő abrazattya rettenetes vala. **Ennek az kepnek feje tiszta aranybol vala: az ü mellye es az ő karjai ezüstből: az Hasa es az tempora ertzből. ***Az ő szarai

* vers. 31.

** vers. 32.

*** vers. 33.

vasbol: labai egy reszent vasbol es egy reszent cserepből. *Nezöd vala migh egy kü el hasada emberi kez nélkül: es el töré az allo kepet az ő vas es cserep labairol, es aprora ronta öket. **Akkoron egyyüt el romla az vas, cserep, ertz, ezüst es arany: es lönek mint az pelyva az Nyari szürön, mellyet az szel fel veszen, es semmi helyét sem talalni. ***Az kö pedig akki el üte az allo kepet, nagy Heggye lön es be tölte az egesz földet. Ez az alom: es az magyarázattyat-is meg mondgyuk az Kiralynak.”

S U M M A.

Ezökben ez nehany versecskekben, Követközik az Daniel Oratiojanak, avagy beszedenek Masodik Resze. Holot az Daniel megh jelenti az Kiralynak álmát es annak magyarázattyat. Mit latot almaban, es mit akart Isten az által az alom által az Kiralynak meg jelenteni. [150:] De most mi az alomnak magyarázattyának bekét hagyvan, lassuk az Kiraly álmat minemü almot latot legyen az Kiraly; s-es leszen czellya tanitasunknak: Haszna ez tudomanynak, az mint ez utan megh hallyuk nagy leszen: Mert inset eszünkben vehettyük: Miben allyon ez vilagi birodalomnak allapattya: Mely nagy változasok voltak eleitől fogva az birodalmokban, s-most-is mit kellyen remenlennünk. Ugyan inset eszünkben vehettyük azt is: Micsoda allapatt yok volt az Hiveknek az birodalmaknak változasi között, es ennek utanna-is mit kellyen varnunk: mind addig, miglen az itelő biro Christus el jü az iteletre. De most lassuk az igeeknek Reszeit.

Két Reszei vadnak az alom latasnak. Mert

I. Az Nagy Nebuchadnezar, egy magas állo kepet lát álmában.

II. Lát egy követ az mely emberi kesz nélkül le szakad, es azt az allo kepet öszve rontya. Mi-is azért ezökről szollyunk.

Először az allo kepről, mellyet lát az Kiraly almaban. Masodszor arrol az köről, melly azt az allo kepet öszve rontya. Az mi az első dolgot illeti így szoll az Propheta felöle s-mond. Te ugymond Kiraly latad: es ime egy kep. &c.

Mit akar?

Meg írja annak az kepnek formajat, mellyet latot vala az Kiraly almaban: Minemü volt az az kep: először azt mondgya felöle hogy, firfiui emberi abrazatu kepet mutatot, ugymint

* vers. 34.

** vers. 35.

*** vers. 36.

akkinek feje, mellye, hasa volt: karjai tomporai, szarai es labai voltanak, az mely kep, typusa arnyeka volt, ez vilagi birodalmaknak változasinak az Christus el jöve teleig, az mint ennek utanna valóságoskeppen meg halljuk. [151:]

Masodszor azt-is megh jelenti, ez az kep miből volt, s-micsoda volt Materiaja; mely felöl így szól: Hogy Feje tiszta aranyból volt: Mellye s-karjai ezüstből; Hasa s-tomporai ertzből: Szarai vasból, labai egy reszent vasból, egy reszent pedig cserepből: az mely különböző materiakból s-metallomokból abrazoltatott az birodalmaknak különböző ki szolgáltatasa, az mint meg halljuk.

Harmadszor ugyan itt ennek az kepnek megh irasaban, külső környül allo dolgokat-is jelent, kivaltkeppen pedig imez hát rendbeli dolgokat írja megh az Propheta.

1. Azt mondgya hogy az az kep egy volt nem töb: Mert peldazza vala annak az egy birodalomnak ki szolgáltatatasat, mely akkoron az nagy Nebuchadnezarnek kezében vala. 2. Azt jelenti hogy az az kep nagy volt, mellyel annak hatalmassagat jelenti. 3. Azt mondgya felöle hogy, szeles, tómerdek es magas volt. 4. Hogy fenös tündöklő volt: 5. Fen allo kep volt: Mert az fén állo firfiu, inkab ki mutathattya erejet, hogy nem mint az ki veszteg ül. 6. Annak tekinteti rettenetes volt, az az, az ő kemensegevel es kegyetlensegevel egyebeknek felelmet szörzöt. Ezek neznek ennek az allo kepnek megh irasara. Melynek magyarázattya mire szolgállyon, meg halljuk az Danieltól.

Mit tanulunk innét?

Tanuljuk meg elsöben: Mivel hogy abrazoltatik ez vilagi birodalmaknak változasa ebben az kepben: Minemü legyen ez az világ, es ennek birodalma? Azt mondgya az Daniel hogy olyan mint az kep, s-még pedig mellyet ember almaban lát: Avagy az mint az bölc [152:] Salamon mondgya: **Vanitas vanitatum*, heaban valóság es annak minden dicsösege semmi. Felette boldok tehát azok, akik ezt ez vilagi birodalmat, urasagot, úgy tartják mint allando jot: Mert ennek minden dicsösege csak alomba latot kep. Pelda erre amaz világ biro Sandor ki nagy Fejedelem vala, de ennek az ő birodalma csak olyan lön mint az alomban latot kep. Mert ő maga egy kicsin mereg miat el vesze, birodalma pedig egyebekre szálla. Pelda az nagy Nebuchadnezar, kinek az ő birodalma csak olyan lön mint az kep.

* *Eccles. 1. vers. 2.*

Mert kevelysegre vetemödvén, le vete Isten hirtelen az ő birodalmabol, es az barmok köziben számlaltatek. Nem sokkal jara külömben az Boldisar Kiraly-is, kinek Isten, az ő tobzodasi köztö egle megheletet, es az ő birodalma az Mediabeli Dariusra szalla. Pelda az Cyrus akki nagy fejedelem vala, de az ő birodalma csak olyan lön mint az kep: Mert az Scythakra menven, á Tomyris Kiralyne aszony eleiben szalla, meg vere, fejet el üttete, es egy tömlö vért elő hozatvan az szolgálóival bele vettete az Cyrusnak fejet ezt mondvan: Igyal immar Cyre elegögyel meghe azzal az verrel, melynek ennyi esztendöktül fogva kevanoja votal; es igy az ő birodalma semmive lön. Ezt az birodalmaknak alhatatlan mulando votal bizonyittya az Philo Iudaeus, mikor igy szoll: *Floruít quondam Graecia, sed Macedones abstulerunt ei potentiam: Postea Macedonia viquit opibus sed divisa in plures portiones, debilitata est, donec omnino interiit. Ante res Macedonum inchyta fuerat Persarum felicitas, sed una dies tam ingenti regno finem attulit.* Az az: Viragzot regenten Görög Ország, de annak birodalmát az Macedoniajak foglaltak el; büvölködöt az utan Macedonia gazdagsaggal, de annak utan na töb reszekre oszolvan, meghe erőtlenedek, miglen [153:] semmive lön. Az Macedonai birodalom elöt, hires vala az Persak birodalma, de olyan hatalmas birodalomnak egy Nap mind veget vete.

Pelda erre az mi szegeny Nemzetönk es Hazánk-is: volt ennek az ő birodalma valaha valami: de most minden dicsösege es hatalma semmi. Tanullyuk meg hát hogy ne hidgyünk az árnyeknek hanem bizzunk csak az nagy Istennek hatalmaban, akki igazgattya az birodalmakat. Tanullyatok meghe ti-is kik vilagi gazdagsagban biztok, hogy igen arnyekhoz kaptok: Mert az mit ma gyüytötök, holnap nem tudgyatok kije leszen: az mint ő maga Christus urunk hozza elő amaz pelda beszedben; *vala ugymond egy neminemü gazdag ember, kinek szanto földé sokat termet vala &c. Ellyünk hát ugy ez vilagi gazdagsaggal, mint mulando joval.

Masodszor tanullyuk meg innet: Nagy külömbseg vagyön az birodalmak köztö: Mert nemely aranyhoz: nemely ezüsthöz, nemely ertzhöz, nemely vashoz hasonlo; söt ugyan azon egy birodalom neha arany, neha ezüst, neha ertz, neha vas; az mint igy számlallya az Daniel. Aranyhoz hasonlo avagy arany birodalom az, az mely kegyességgel es kegyelmeséggel birattatik: De

* Luc. 12.

az mely kegyetlenséggel vitetik vegbe, meltan hasonlittatik az vashoz.

Harmadszor, tanuljuk meg azt-is, hol vöttek volt az regi pogany bölcsek s-nevezet szerint Ovidius, amaz üdöknek változasi felöl valo csevegesöket, ahol minden üdöket negy reszre osztottak, s-azt mondottak, hogy első volt arany üdö: második az ezüst; harmadik az ertz: negyedik es utolso az vas, az mely mostan-is regnal: nem [154:] magoktul bizonyara, hanem innet az Daniel Propheta irasabol.

De most el feleytven sokak az Daniel Propheta tanitasat, avagy az regi poganyok veleködeset, akkik az utolso üdöt hasonlittyak az vashoz: az vas helyöt arany üdöt hirdetnek: Mert ezök nem ismerik az Istennek ennyi sok latogato ostori közöt, vér ontas, sok özvegyök, arvak siralma pusztulasa közöt, még-is micsoda legyen az Istennek haragja? Vér es ostoroz az Isten. nem ismerik még-is az emberek hogy haragszik ö felsege, hanem azt mondgyak hog[y], most vagyon az aranyüdö. De en azt mondom ne boszoncsad az Istent: Mert ha gondolkodnal felöle. igaz elég vas es fegyver alat tart ö felsege bennünket.

Ertyük azert immar tanusagunknak első Reszet, lassuk az Masikat.

Mondam Masodszor, meg írja az Propheta az Kiraly álom latasanak Masodik Reszet, melyben lát egy követ, mely kö emberi kez nélkül le szakad, es amaz nagy allo kepet öszve rontya: akkiröl így szol immar az Kiralynak. Nezed vala, ugy mond te Kiraly, migh egy kü el hasada emberi kez nélkül &c.

Mit akar?

Meg írja annak az könek allapattyat, mely az nagy allo kepet öszve rontya, s-Negyed mond affelöl.

1. Helyet jelenti meg, honnet szakadot le az az kö; azt mondgya hogy onnet felyül. 2. Modgyat mondgya meg az le szakadnak s-azt mondgya, hogy, nem ugy, mint ha valakitül emberi kezzel fordittatot volna le; hanem emberi kez nélkül, szabad akarát szerint veletlenül, [155:] hirtelen jöt. 3. Azt jelenti, mit szerzet, azt mondgya hog[y] öszve rontotta az allo kepet, az ö vas es cserep labairól, es egyyüt el romlottanak, az vas, cserep, ezüst, arany, es semmive lötenek. 4. Mint löt annak az könek dolga? azt mondgya hogy nagy hedgye löt, es be töltötte az egész földet, az az, ki szelesitötte magát az egész földnek kereksegere. Ez annak az öszve ronto könek meg irasa. Mely most lattatik igen homalyosnak, de ennek utanna nyilván valo leszen ennek ertelme: mikor ezt á Daniel az 44, es 45. versecskekben

fogja magyarazni. Mert ez az öszve ronto kü leszen ö maga az Ur Iesus Christus, akki az embereknek segitsege nélkül, onnet fölül veletlenül az mikor az emberek ingyen sem tuttak remenleni, le szallot az Egből, nevedöt nagy hegye, es az ö Anya-szent Egy-hazat ki terjesztette ez szelös vilagnak utolso Hatarira, meg rontvan az ö Anya-szent Egy-hazanak ellenseginek erejet, hatalmat. De az magyarazatot hadgyuk az Daniel Prophetara: most lassuk mit tanullyunk innen.

Tanullyuk megh, mitsoda külömbseg legyen ennek az öszve ronto könek az az, az Ur Iesus Christusnak orszaglása, birodalma; es amaz allo kepnek allapattya között. Ez tudni illik, hogy ez az vilagi birodalom, az mely abrazolatik az allo kep által, romlando alhatatlan es változando, az mint immar megh hallok: De az Christus orszaglása mennyei birodalma, örökke való. Nevekődik ez, ez világ ellen, nevekődik az Sathan ellen, es ennek birodalma ki terjed ez földnek utolso hatarira. Az mely mi nekünk nagy vigasztalásunkra vagyon: Mert mikoron lattyuk az Istennek Anya-szent egy-hazát haborgattatni, mind azon által, ennek megh maradása felől [156:] semmikeppen ketsegeben ne essünk: Mert ennek soha senki vilagh vegeig ellene nem alhat, es ennek az Christus birodalmanak hatara, egygik tengertől fogva á másik tengerig vagyon, regnal Mennyen es földön. No tehát, ám bator minden seregevel dühösködgyek az Satan: de velünk vagyon az öszve ronto kö az Jesus Christus, akki ez vilagi kegyötlenöket öszve rontvan, fel eppit es megh tart az ö Anyaszent-egy hazaban minket. Ez innet az tanusag.

Vegezetre az Daniel elő szamlalvan az Kiralynak alom latasit, ezzel vegezi beszedet: Ez ugymond az alom, es az magyarazattyat is megh mondgyuk az Kiralynak. Az melyben csak ezt kell megh jegyöznünk, hogy az alom magyarazasnak ajandekat, egyenlökeppen tulaydonittya az ö tarsainak, es annak hasznat nem akarja tartani csak maganak: Ahonnan minekünk is ez az tanusag, hogy valaminemü jokkal áld minket az mi Istenünk, lelkiekkel testiekkal, ellyünk azokkal az közönseges tarsasagnak javara, s-ezt veszi Isten jó neven tülünk. Melyre segellyen az mi Istenünk Fiajert az Ur Jesus Christusert. Amen. [157:]

XVII. *Praedicatio.*

„*TE Kiraly kiralyoknak kiralya: Mert az Mennyei Isten Orszagot, hatalmat, eröt es dicsöseget adot te neked. **Es valahol

* *vers.* 37.

** *vers.* 38.

lakoznak embereknek fiai, mezei oktalan állatok, es Eghi madarak, adta azokat az te kezeden es urra töt mind ezeken: Te vagy az Arany fő. *Es te utannad tamad más birodalom, kisseb az tiednél: Es harmadik birodalom ertz, mely az egész földön uralkodik.”

S U M M A.

Ez jelen valo es az követközendő egy nehany versökben meghirja az Propheta, az Kiraly almanak magyarazattyat. Mondom: arrol tanittatunk: Mit akarjon Isten Nebuchadnezarnek az ő alma által megh jelenteni, es mire magyarazza Daniel az Kiraly álmat.

R E S Z E K.

Két Resze vagyon ennek az alom magyarazasnak az mint hogy az alom latas-is kettöböl ál vala.

I. Az nagy allo kepnek Magyarazattyarol.

II. Az öszve ronto könek ertelmeröl. Mi-is ugyan ezen két dolgot azert lássuk.

1. Mit peldazzon az Nagy állo kep es micsoda legyen annak magyarazattya. 2. Kicsoda legyen az az kö, akki [158:] azt az nagy allo kepet öszve rontya semmive teszi. Most pedig kezdgyünk csak az elsöhöz az allo kepnek magyarazattyához.

Az mi az kepnek magyarazattyat illeti: az Daniel Propheta azt az kepet magyarazza, azoknak az tartományoknak birasara es igazgatasara, mellyek akkor az Babyloniai Kiralynak kezében valanak; Mely tartományok között vala Sido Ország-is, holot akkor az Istennek Ecclesiaja vala. Avagy hogy nyilvánban szollyak az iras magyarazo Doctoroknak veleködesökert: Nem az ennek az alom latasnak czellya, mint ha Isten itt ebben az latasban ez egész világban levő tartományoknak allapattyat világ vegeig akarna meg jelenteni, mint lenne ez egész világnak alapattya, az mint nemellyek veleködnek felöle. De veti Isten ezt az almot az nagy Nebuchadnezar eleiben ez vegre kivaltkeppen, hogy lenne nyilván, mint lenne annak az Tartománynak es birodalomnak allapottya, melyben az Isten Ecclesiaja volna. Söt Isten ezt az latast cseleködi az Sido Nepnek kedvejert, hogy ertené, mint leszen az ő allapattya, miglen az Christus az ő eljövételivel megh rontana azokat az birodalmokat kiktül azonközbe szenvedne, az ő gyönyörüseseg Orszagat ez szeles világra

* vers. 39.

ki fogna terjeszteni, es tudná az Istennek Nepe az követközendő nyomorusagok között magát mivel vigasztalni. Ez ennek az kep felöl valo alom latasnak czellya. Hogy pedigh ennek az birodalomnak birasa nyilván lenne, ennek igazgatasat negy karban allattya, akkihöz kepest negy nagy birodalmokat-is szamlal; mellyek követköznek egygyik az másik utan, kik hasonlok lesznek az kepnek minden részeihöz. [159:]

Az Első az Arany főhöz.

Masodik az ezüst karhoz es melyhöz.

Harmadik az ertz hashoz es annak tomporaihoz.

Negyedik az Vas saarakhoz, es az egy reszent vas, egy reszent cserep es agyag labakhoz. De lassuk rendel.

Mond az Propheta. Te Kiraly kiralyok kirallya, &c.

Mit akar?

Ved eszedben: az kepnek első reszet, az az, az Arany főt magyarazza az Daniel az Babyloniai birodalomra, az az, az nagy Nebuchadnezarra, akki akkor egyedül, ugymint hatalmas Monarcha uralkodik vala: mert így szol. Te Kiraly kiralyok kirallya, te vagy az az Arany fő. Holot az Daniel beszedeiben Harmat jegyözzünk megh.

I. Miert mondgya az Nebuchadnezar Kiralyok kirallyanak? az ő birodalmara nezve, öszve vetven az Nebuchadnezar az töb kiralyokkal, kiknel sokkal hatalmasb vala. Mert mindenek engednek es szolgálnak vala ő neki; nem csak az Sidok, de sok Nemzetseg beli Kiralyok, az mint meg vagyon irva, Jeremias Prophetanak. cap. 29. ahol Isten az Nemzetsegöket es kiralyokat adgya, söt még az mezei oktalan allatokat-is az Nebuchadnezar kezeben. Lasd meg az 5. 6. 7. 8. versekben ugyan ott *cap. 27. Item Ierem. 25. Ezech. cap. 29. 19.*

II. Azt jegyözzük meg: Miert mondgya az Nebuchadnezar birodalmat hasonlonak az Arany főhöz. Két okajert: 1. az ő gazdagsagara nezve: Mert az töb birodalmaknal, kencsel Aranyval inkább bövölködik vala, az mint megh tetzik az Esaias Prophetanak cap. 14. vs. 4. ahol azt olvassuk, hogy arannyal bövölködöt Babylonia, [160:] mivelhogy minden közel valo tartományoktul adot veszen vala, es ehez kepest az töb Orszagok, birodalmak sokkal szegenyebbek voltak. 2. Hasonlittya az Aranyhoz, az ő kegyössegere es birodalmanak engedelmessegerre nezve. Mert noha igaz elég kegyötlenység esöt az Babyloniai birodalomban, de az töb birodalmokkal öszve vetvén, sokkal szenvedhetöbb volt ebben az Isten Nepenek allapattya, hogy

nem mint annak utanna valo birodalmokban. 3. Azt jegyözzük meg. Micsoda okat mondgya ennek az Daniel az magyarazatnak, hogy az Nebuchadnezar birodalma hasonló legyen az Arany főhöz. Kettöt mond.

Elöször. Ezert: Mert Isten az ö birodalmanak szörzö oka; Az Mennyei Isten adot ugymond teneked Orszagot.

Masodszor. Mert az Nebuchadnezar birodalma meltosagos, ki felöl ekkeppen szoll az Daniel. Te neked Kiraly, adot Isten Orszagot, az az, parancsolatra valo meltosagot, adot Hatalmat, az az, az ö kevansaganak vegben vitelere valo elegsegöt: adot Eröt, az az, birodalomnak allandosagot; adot Dicsösegöt, az az, hirt Nevet, mely meszse ki terjedet; adot Birodalomnak nagysagot, az mely ki terjed Babylonianak es Assyrianak közel valo tartomanyira, aholot lakoznak az embereknek fiai, mezei oktalán allatok, es az Eghi madarak. Öszve köti pedig az vadakat madarakat az emberekkel ez okon; Mert az oktalan allatok-is, ugymint Oroszlanok, farkasok, es ezekhez hasonló kegyetlen bestiak es az Eghi madarak is, titkos keppen erzik vala, hogy az Nebuchadnezar volna az fejedelem: az mint ugyan ezen dolgot erössiti Isten önnön maga, Ierem. 27. aholot így szoll. Adtam ugymond [161:] en az Nebuchadnezarnek az en szolgamnak kezeben mind ezeket az tartomanyokat, söt megh az Mezei allatokat-is neki adtam hogy nekie szolgallyanak. Ertyük azert immar az Arany főnek magyarazattyat, mit abrazollyon, tudni illik az Babyloniai birodalmat, mely miért legyen hasonló az arany főhöz, azt-is eszünkben vevök. Ahonnet ez az Tanusag.

Isten az akki ád Fejedelmeket, es egyebeket az Kiralyok es fejedelmek birodalma ala vét, embereket tudni illik, vadakat madarakat, minden féle allatokkal együt; az mint önnön maga erössiti ezt Isten. Ier. 27. v. 5. ahol így szoll. En teremöttem az földet, azt embert es az barmot, mellyek ez földnek színén vadnak, az en nagy erömmel es az en ki nyuytot karommal; annak-okajert adom azt annak, akkinek akarom, akki kedvesnek talál-tatik az en szemem elöt. Nem az vak szerencse hordozza tehát az birodalmakat: Annak-okajert szükseg hogy engedelmesseg legyünk, es tisztösseget tegyünk az mi fejedelmünknek, ha szinten Nebuchadnezar az az kegyötlen leszen-is, es az ellen ne rugodozzunk.

Az Fejedelmek-is pedig, megh gondolván azt hogy Istentöl legyen az ö birodalmok; úgy rendellyek életöket hogy tessék Istennek az ö forgolodasok: Mert ha ezt nem cseleköszik, le haittya Isten öket, mint az Nebuchadnezar az ö birodalmabol. Mint ennek utanna meg ertyük.

Most immar mond az Propheta.

*Es te utannad tamad más birodalom kissebb az tiednel: es Harmadik birodalo[m] ertz, mely ez egesz földön uralkodik.

Ennek előtte valo ket versökben, meg magyarazok az [162:] kepnek első reszet: Mit tegyen az Arany fő. Most immar lassuk azon kepnek Masodik es Harmadik reszet.

Masodik resze az kepnek illyen vala, tudni illik, mellye es karjai ezüsből valanak: Mellyen az mint az Daniel szoll, peldaztatik más birodalom; kinek két hatalmas Nepei lesznek, ugyanint annak az birodalomnak ket karjai, az Medusok es az Persak, az mint ez meg tertzik, ezen Prophetiai könyvnek ötödik reszeből, ahol amaz tobzodo Bodisar kiralynak igy szolla az Propheta: El oszlatot az te Orszagod, es adattatot az Medusoknak es Persaknak. Megh tertzik ennek az magyarazatnak valosaga, ezen könyvnek nyoltzadik reszeből-is, ahol igy szoll az Prophe-ta; **Az mely kost latal, az Medusok es Persak Orszaga az.

Meg valasztya pedig ezt az Elsötül, három rendbeli circumstantiakkal: idővel, számmal, es allapattal. Idővel igy: Mert azt mondgya hogy az Nebuchadnezar utan leszen az: ahol az Nebuchadnezar nevezetivel, *per Synechdochen* be foglaltatik az ő fia-is az Evil-Merodach, es az ő unokaja Bodisar Kiraly: Mert ezek-is birtak az Babyloniai birodalmat, es vegezetre Bodisar kiralynak idejeben szallot az Persakra es Medusokra, az mint megh tertzik az Ieremias Propheta jövendő mondasabol, cap. 27. es annak be tellyesödeseből, az mint megh nagyon irva Daniel 5. cap.

Számmal különböz az Masodik birodalom az Elsötül: Mert azt mondgya hogy; Más leszen az elsötül. Allapattal, különböz: Mert azt jelenti hogy, kisseb leszen es alab valo az elsőnel, az mint hogy böcsteleneb az ezüst az Aranyal.

Ezüstnek mondatik pedig ez az birodalom, két oka-[163:]jert. I. Mert ennek nem vala annyi meltosaga, mint á Babyloniai birodalomnak, s-anni fenyössege mint amaz elsőnek. II. Mert az, az ő birodalmaban levő pogan Nepekhöz, de kivaltkeppen az Isten nepehöz kegyötleneb vala sokkal, hogy sem mint az Babyloniai birodalom.

De mondhatnad.

Eggyik ok sem alhat itt meg: hogy ez okokra kepest mondatatnak ezüstnek.

* *vers. 39.*

** *Dan. 8. vers. 20.*

Mert az mi az elsőt illeti, hogy azért mondatnek, ezüstnek, mivel ennek az birodalomnak kisebb volna az ő fenősége hogy nem mint az elsőnek, Tudgyuk azt az Historiakból, hogy *ebben regnalt az Cyrus, kinek Orszaglasa felette Nevezetes volt, úgy-mint kinek birodalmanak hatara Nap keletre terjedöt az Vörös tengerig: Eszakra, az Euxinum tengerig: Nap nyugotra Cyprusig es Aegyptusig: Délre szerezsen Orszagig. Tehat nem volt kisebb az Persiai birodalom az elsőnel meltosagara s-birodalmara nevezve.

F. Ved eszedben. Igaz az, hogy Cyrus idejében, nem kicsin meltosaga volt ennek: De Cyrus megh halván mindgyart az ő halála után, az ő fiai Cambyses es Tanozares önnön magok között megh partolanak, es az ő alatta valok, tülök el haylanak: es mindgyarast romlani kezdé az Persiai birodalom az mint Xenophon az meg jedzet helyen bizonyította. De az Babyloniai birodalom ellensegit meg gyözven, töb ideig lakot bekesegben, es töb ideig volt meltosagban, fenyösseghben, az mint szokot bekesegnek idejen lenni. Azert fen áll ez; hogy ezüst, az az, alab valo az Persiai birodalom az elsőnel, tudni illik az Nebuchadnezar birodalmanal. [164:]

Mondhatnad még-is.

Annak sem lehet helye, hogy ezért volna ez az Masodik birodalom ezüst, hogy ez sokkal kegyötlemb volt az Isten Nepehöz. hogy nem mint az első: Mert Cyrus engedöt inkább vissza menetelt az Isten Nepenek az Babyloniai fogsagból, es ugyan ezen parancsolattyat Cyrusnak annak utanna Darius-is confirmalta az Istennek Nepenek haza menese felöl, es Danielt-is fel emelte meltosagra, es vegezetre Artaxerxes Longimanus, Ezdrasnak es Nehemiasnak hatalmat adot az Jerusalemben valo megh teresre. es az Jerusalem templomanak fel eppitesere; Tehat nem volt kegyötlemb ez az birodalom az Isten Nepehöz mint az első, es ez okon-is nem meltan hasonlittatik ezüsthöz.

F. Itt ez arant-is az ami az igaz nem tagadgyuk: Mert az mi az Isten Nepenek szenvedhetöb allapattyat illeti, nyilván vagon az Ezdras, Nehemias es Esther kiralyne Aszony konyveböl es az megh lött Historiakból, hogy neha könnyebben volt az Isten Nepenek sorsa s-neha pedig sok nyomorusagokat szenvedöt. De azt mondgyuk hogy, nem egy avagy ket Kiralynak szömyetöl kel iteletet tennünk az egész Persiai birodalomrol. Mert noha az Cyrus az ő alatta valokat úgy tartotta s-ugy böcsü-

* *Xenoph. lib. 8. de Paedia Cyri.*

lötte mint fiait, es viszontak az Cyrust az ö alatta valok-is ugy böcsültek mint Attyokat, az mint *Xenophon számlallya; De mihelt az Cyrus megh hala s-az birodalom az ö fiara Cambysesre szalla, azonnal megh változának mindenek es nyomorultul lön az ö alatta valoknak s-kivaltkeppen az Sidoknak dolgok. Ennek utanna szenvede az Isten Nepe sok nyomorusagot, az mint meg tetzik abbol: [165:] Mert Cambyses nem engede meg elsőben, hogy fel eppitenek az Sidok az Jerusalem templomat. Assverus annak utanna igyeközek az Isten nepet semmive tenni, *ut patet ex Historia Hesterae.*

De ki gyözne elő számlalni, menyi nyomorusagokat szenvedet az Istennek Nepe az Persiai birodalom alat ugy mint ket szaz het esztendőig, világ teremtése utan 34. 35. Esztendőtül fogva 36. 42. esztendőig, az mely esztendőkben allot az Persiai birodalom. Mely Persiai birodalomnak Kiralyi ezök voltanak.

1. Cyrus. 2. Cambyses az ö fia. 3. Darius Histaspis akki lova nyeritesenek szerencsejéből lött vala kirallya. 4. Xerxes. 5. Artaxerxes Longimanus. 6. Darius Nothus. 7. Artaxerxes Mne-mon. 8. Darius Ochus. 9. Arsames, avagy Arses. 10. Darius Codomannus, akkitül osztan el foglala az nagy Alexander az Persiai birodalmat. Ahonnan megh tetzik, hogy mind magara kepest kisseb ez az birodalom az Elsőnel, s-mind pedigh az Istennek Nepere kepest, kegyötleneb azon elsőnel. Ez az Masodik dolog -is az allo kepnek magyarazattyan. Lassuk Harmadik reszet-is.

Harmadik resze annak az allo kepnek; az Hasa es oldalai avagy tomporai, avagy agyeka Ertzből: akki felöl igy tanit az Propheta s-mond. Ez Harmadik birodalom Ertz, mely az egesz földön uralkodik.

Mit akar ezzel?

Peldaztatik itt az Görög birodalom az nagy Alexandernek birodalma, mely szereztetek az nagy Sandortul, Darius Codomannust utolso Persiai kiralt meg gyözven. [166:]

Hogy pedig ez az magyarazat igaz legyen, meg tetzik *ex cap.* 8. *Danielis*, ahol igy szoll az Propheta. Az kecske bak az Görög Orszagnak kirallyat peldazza.

Meg valasztya pedigh ezt, az első es Masodik birodalomtul, harom circumstantiakkal: Szammal, Jedgyel, es az birodalomnak allapattyaval.

Szammal meg valasztya: Mert azt mondgya hogy harmadik leszen az elsőtül. Ahonnet meg hamissittatnek az Rabbinusok,

* *libro citato.*

kik az két első Monarchiakat öszve zürvén zavarván, ezt az Harmadikat-is az Masodik Monarchia ala akarjak rekeszteni.

Jeggyel így választja meg: Mert azt mondgya hogy hasonló leszen ez az Ertzhöz, hogy így tessek meg, ennek az birodalomnak nagyob kegyötlenségbe az elsőknél. Mert az Ertz kemenyeb az Arannyal es ezüstnel: az mely jeggyel bizonyara felette igen eggyez az Alexander birodalma; mert mindgyart gyermeksegetül fogva kegyötlenségre igyeközöt. Pelda erre. Mikor hallotta volna az Anaximander Philosophustul, hogy még töb világ-is volna, el fakad sirva, hogy ő még csak az eggyet sem gyözte volna meg. Es mint az Ertz kemenyeb az Ezüstnel, így az nagy Sandor vitezbe volt az Persiajaknal. Mert mikoron nem volna töb harminz ezer embernel mind az által szembe szalla Darius Codomanussal kinek sok szaz ezer emberi valanak: ugy annyira hogy, nem csak az Darius, de az egesz Asiaban lakozok itelik vala azt, hogy az Macedoniajak nem mernének az sokasagra kepest szemben szallani az Persiajakkal. Az mint Josephus ezt meg írja. *lib. II. cap. 8. Antiq. Judaic.*

Pelda ez-is az Alexander kegyetlenségere: Mert [167:] nyilván vagy on ez az Historiakbol, tizen két esztendőig, meni sok földeket meg holdoltatot legyen: ugy annyira hogy az nagy Alexander meg halvan, az ő halalan, ugy mint nyugodalmoknak Napjan örvendöztenek legyen mindenek az mint Justinus írja *lib. 13.* még az Macedoniajak között-is. Es noha kedvezöt vala az Jerusalem belieknek; de felette sokat szenvedöt az Istennek Ecclesiaja az Sido Nep miatta, *ut commemorat Iosephus Antiq. Iuda. lib. II. cap. 8.*

Harmadszor vegezetre meg választja az Daniel ezt az birodalmat az két elsőül, Birodalmanak állapottyával: Mert azt mondgya, hogy ez fog uralkodni az egesz földön, az az, Chaldaean es annak közel valo tartományin. Mert az egesz földnek nevezeti, vetetik itt azért az földert, es tartományokert, mellyek akkor valanak az Nebuchadnezar birodalma alatt, *per Synechdochen.* Menyire terjedet legyen pedigh az Alexander birodalma, olvassa aki nem restelli az Historicusokat. Josephust. *Antiq. Iuda. lib. II. cap. 7.* Diodorust, Curtiust, Plutarchust, Justinust, kik erről büségössen irnak. Melyről en most többet nem akarok szollani. Tanullyuk meg hát innet, hogy Isten az birodalmak változasat eleitül fogva praedicaltatta hirdettette; azért ne tulaydonicsuk azt vak szerencsenek. Azt is pedig jegyözük meg, hogy csak Isten az, akki az birodalmak változasanak bodog ki menetelit adgya. Kiért dicsertessek az ő szent Neve. A M E N. [168:]

„*ES az Negyedik birodalom kemeny leszen mint az vas: Mert mikeppen hogy az vas, el tör es el ront mindeneket; es mikent az pöröly, azonkeppen ez az birodalom el tör es öszve ront mindeneket. **Hogy pedig lattad lábait es ujait fel reszent cserepből, es fel reszent vasból, az birodalom meg oszol, es valami vas erősség leszen ő benne, az mint lattad hogy az vas elegy az csereppel. ***Es hogy az laba ujai resz szerent vas, resz szerent cserep leszen az ő birodalma resz szerent erős, es resz szerent romlando. †Hogy pedig lattad az vasat elegyülve az földi csereppel, jegyzi hogy, öszve elegyülnek emberi maggal; de egy massal nem eggyesülhetnek.”

S U M M A.

Immar ez igekben summa szerint következők az Nebuchadne-zartul latot kepek Negyedik resze: Mely felöl azt jelenti az Daniel, hogy annak az kepek szarai es labai resz szerint vasból, es resz szerint cserepből allottanak. Holot imez kerdest feycsök megh.

Mit példazot annak az allo kepek negyedik resze? kivaltkeppen pedigh: Mellyik az Negyedik birodalom.

F. Ennek az allo kepek magyarazattyaban, ez az leg [169:] bajossab dolog: Mert eleitől fogva, sok munkat sok faratsagot szerzet ez az kerdes az iras magyarazo Doctoroknak. Kik nagy fő töressel tudakoztak affelöl: Mellyik legyen az, az Negyedik birodalom, akiről az Daniel itt ez arant jövendöl. Azt mondgyak annakokajert nemelleyek, hogy ez az Negyedik birodalom semmi nem egyeb, hanem az Romai birodalom, mely most az Nemet kezeben vagyon: az mely vasnak mondatik elsöben, az ő ereje es hatalmassagara neзве, mellyel minden birodalmokat fölül halad. Mert ugymond az Romai birodalom az Görögök birodalmatul fogva fén allot es senki ezen hatalmat nem vött, es ennek utannais soha vilag vegeig el nem töröltetik: es ez az oka ugymond, hogy regenten az Romai Fejedelmek vas gyüröt szoktanak vala ujokban viselni es most-is vas Coronat szoktak az Romai Impe-

* vers. 40.

** vers. 41.

*** vers. 42.

+ vers. 43.

ratorok fejében tenni, hogy az vas birodalomnak melyről jövendőt az Daniel, az ő emléközeti es ekessege meg tartassek.

II. Ahol pedig Masodszor ez birodalom felől azt mondgya az Daniel, hogy ez az birodalom megh oszol: Mert noha ez az birodalom egy volt, de gyakorlatossaggal, párt ütés, visszavonias, es egymás között valo hadakozasokkal megh oszlot, az mint Catilina idejében-is történt volt. Hasonlokeppen, Marius es Sylla, Julius Csaszar es Pompejus, Augustus es Antonius, vegezetre Ottho, Galba, Vitellius idejében, kik az magok között valo visszavonásokkal es hadakozasokkal sokat artottak az Romai birodalomnak. Így magyarazzak nemellyek ezt az oszlast, akkik az Negyedik birodalmat az Romai birodalomra vonnyak. [170:]

De ugyan azok közzül, kik itt az Romai birodalmat allattyak, ezt az oszlast, máskeppen akarjak erteni s-azt mondgyak. Meg oszlot az Romai birodalom, ige, bötü szerint az Nagy Caroly idejében, mert ő lün Romai Imperator Nicephorus pedig Constantinapoli; ki mind ez napiglan ket fele szakadva vagyon: Mert ezt az Constantinapolt annak utanna az török, Hatodik Constantinus Imperatorul megh veve, es mind ez Napig-is birja, az mint szemeinkel lattuk.

Harmadszor ahol az birodalom felől így szol az Daniel, hogy annak az kepnek laba ujai resz szerint vas, resz szerint cserep: ezt így magyarazzak nemellyek, hogy ezek-is tartoznak ugyan azon egy Romai birodalomra; de úgy, hogy az vas ujakon kell erteni az regi erős es hatalmas Romai Imperatorokat, minemüvek voltanak Julius Caesar, Augustus es az többi: Az cserep avagy agyag ujakon kell ertenönk az erőtlemb Romai Imperatorokat, minemüvek ez mostani Romai Imperatorok, hogy ha öszve vettyök amaz regi Imperatorokkal. Ez itt ez arant ez felöl-is sokaknak értelme. De nemellyek ez ellen azt mondgyak, hogy itt az Daniel az laba fejen valo vason, erti az török birodalmat ki mindeneket megh ront mint az vas: az Agyagon pedig erti á Nemet birodalmat, kit más keppen Romai birodalomnak hívonk. ki az vas ellen oly erőtlen leszen, mint az agyag avagy á cserep. Azert az Török birodalma el nem fogy, mig meg nem rontya az Nemet Imperator birodalmat. De mihelt ez megh leszen, azonnal el jö az Egből az Christus, ki mint egy nagy kö minden birodalmakat öszve ront, es iteletre ülven, helyhözteti mind öröкке az ő Hiveinek az [171:] örök életnek birodalmat, kiben uralkodnak az Istennek fiai mind örökkön öröкке. Azert senki ne remenlye az Nemet birodalomnak jobb állapotat, hanem naprol napra inkább varja követközendő veszedelmet. Ez az vas es cserep ujak felöl valo itilet-is.

Negyedszer es utolszor, azt-is mondgya az Daniel ennek az biroda[1]omnak allapattya felöl, hogy öszve elegyülnek emberi maggal, de egy-massal nem eggyesülhetnek, mint hogy az vas nem eggyesül az csereppel.

Mit akar?

Az emberi magon erti, az hazassag által valo eggyesegöt, de azt mondgya hogy az által egyben nem ferhetnek mint hogy az vas es az cserep eggye nem lehetnek, es ezt az Hazassag által valo szövetségöt, magyarazzak Julius Cszazarra es Cneus Pompejusra, is-met Octavius Augustus Cszazarra es Marcus Antoniusra. Mert Julius Caesar Juliat az ü leanyat ada Pompejusnak hazassagra, hogy meg tartatnek közöttök az eggyeseg: de nem lön allando; Mert Pompejus föl tamadvan Julius Caesar ellen, megh halvan gyermek szülesben az ö felesége az Julia, ki Iulius Cszazsar leanya vala. Iulius Caesar haddal megyen rea, s-mind addig kergeti Pompejust, miglen meg ölettetik az Pompejus, Julius Cszazarnak szolgálai által.

Igy, szövetségnek allando atyafiusagnak okajert Octavius Augustus ada az ö Hugat Marcus Antoniusnak: de nem sokaig tarta az szövetség, mert az Octaviat az Octavius Hugat, megvete az Antonius, es feleségül veve maganak az AEgyptusnak Kiralyne Aszszonyat, az Cleopatrat, es *hadat indita Antonius az Octavius ellen, akkit az Octavius meg-gyöze s-Antonius pedig feleségevöl AEgy-[172:]ptusban futa. **Követközendő esztendőben pedig Octavius oda-is rea mene, AEgyptust megh veve az Romai birodalom ala hodoltatta: Antonius pedig mindenektül el hagyattatvan, önnön magát által vere es megh hala.

Ez ennek az Negyedik birodalomnak értelme s-magyarazattya, sok jambor tudos bölcs embereknek itileti szerint, s-ezt követi az szent Jeronymus Doctor. Mely magyarazatnal semmi vilagossab nincsen.

Az mely magyarazatból csak ez legyen az tanusag. Ha ez igaz, hogy az vas labon kell ertenünk az Török birodalmat s-az agyagon az Nemet birodalmat, ne vessük az Romai Imperiumban-is megh maradasunkat: Mert az Török birodalma miat el kell az Nemet birodalomnak romlania, minek előtte el jöjön az Ur Iesus Christus az itiletre. De lassuk egybeknek-is értelmeket ez Negyedik birodalom felöl.

* *in pugna Navali*

** *ad Actium in Epiro.*

Masod renden vadnak azok, kik ezt az első magyarazatot nem javallyak s-azt mondgyak hogy ez az Romai birodalomra nem illik: Mert ez az Daniel irasaval ellenkezik. Miert? s-Honnan bizonyittyak? Elöször innen: Mert ugy-mond nyilván vagyon ez az Daniel Propheta irasabol, hogy ennek az Negyedik birodalomnak vege fele kellene el jüni az Christusnak, akki allando Orszagot eppitene ünnön maganak ez egesz vilagon, semmive leven azok á birodalmak, mellyek az allo kepnek reszei által példaztatnak vala vs. 44. De az Christus, az Romai birodalomnak nem az veghe fele, hanem söt inkab kezdetiben jöt el. Azert nem illik ez az Romai birodalomra.

II. Annak az birodalomnak akkiröl az Daniel szol, az [173:] Christus Orszaganak el jövetelivel, tellyesseggel el kellett töröltetni, az mint meg vagyon irva v. 34 & 35. Nezed vala, ugymond, te Kiraly az kepet mighlen egy kö le szakada kez nélkül, es el töre az allo kepet az ö vas es cserep labairól es aprora ronta öket. Akkoron együt el romla az vas, cserep, ercz, ezüst, es arany, es lönek mint az polyva az nyari szürön, mellyet az szel fel veszen, es semmi helyet sem talalni. Ez vala az Daniel mondasa. De az Romai birodalom az Christus Orszaganak el jövetelivel nem el rontatot, hanem inkab epült, viragozni fogot, es az Trajanus Imperator idejeben felette nevededöt, es annak utanna kezdöt kissebödni: *ut videre est ex Appiano et sexto Rufo, qui Trajani temporibus scripserunt.*

Annak-okajert az Daniel Negyedik birodalma, nem az Romai birodalom: Mert nem egyez az Prophetiaval.

III. Erösseg az első Magyarazat ellen. Azt mondgya az Prop-heta hogy az Negyedik birodalom el töröltetven, kellett annak utanna az Christus Orszaganak leg fellyebben eppülni, s-terjedni ez egesz földön *ut patet vs. 35.* Az á kö ugymond, tudni illik az Christus, mely el üté az allo kepet, nagy Heggye lön es be tölte az egesz földet.

De az Romai birodalom el töröltetven, nem fog annak utanna ez vilagh szerint az Christus Orszaga nevedödni s-killieb terjedni: Mert azt sohal az iras nem tanittya.

Annakokajert az Negyedik birodalom az Daniel tanitasa szerint, nem az Romai birodalom. Vadnak töb erössegek is de en azokat elő nem szamlalom.

Hát mit akarnak? Mellyik hát az Negyedik birodalom, akki-röl az Daniel akar kivaltkeppen emleközni, ezöknek ertelmek szerint? [174:]

F. Azt mondgyak ezök, hogy ez az Negyedik birodalom semmi nem egyeb, hanem az Asiai, avagy Syriai birodalom, az mint neveztetik az Appianus Alexandriustul, *in libro de bellis Syriacis*, es Iosephustul. **Iudaic. cap. 3.* Avagy Seleucidaknak birodalma; mert ezöknek az Syriai kiralyoknak nagyob resze Seleucidak voltak akkik igy neveztettek az Seleucus Nicatortul, es meg osztak az Lagidakkal azt az birodalmat, tartomant, önnön magok között, mellyet annak elötte az Nebuchadnezar birt vala. Summa. Az negyedik birodalom az Seleucidaknak es Lagidaknak birodalma, avagy Ptolomaeusoknak, az mely Ptolomaeusoknak nevezeti közönseges vala az AEgyptus Kiralynak az Nagy Alexander halala utan: á mely nevezetöt vöttek vala az ő első Kiralyoktul az Ptolomaeustul, mely Lagius fia vala. Egy igével: Ezök az negyedik birodalman nem egyebet ertenek hanem az Asiai avagy Syriai, es AEgyptombeli birodalmat.

S-Honnet bizonyityyak ennek á Magyarazatnak igassagat? Elöször ennek Alkolmatossagatul: Mert ugymond ezt kevannya ennek alkolmatossaga az Prophetianak az mely vala az Nebuchadnezarnak szorgalmatossaga gondolkodasa szerint affelöl; mint lenne ennek utanna az ő birodalmanak dolga? Mert hogy valami meszsze levő es idegen birodalomnak allapattyarol gondolkodot legyen akkor az Nebuchadnezar, senki meg nem bizonyithattya.

Masodszor: Mert az kepnek Typusa-is ezt bizonyityya holt egy kép lattattatot az Nebuchadnezartul, nem töb, azon egy birodalomnak ki szolgaltatasat jelentven. Nem pedig az Roma varosanak birodalmat abrazolvan, mely 1200. mely földnre vagyon Babyloniatul. Mert [175:] hogyha valaki azt forgattya, hogy ez Daniel emliti az egesz földet; az arra á felelet, hog[y] az egesz föld á szent irasnak szokasa szerint, mondatik arrol á földről, ahol lakozik az akki szoll: avagy az akkiről vagyon az szo, á mint meg vagyon irva, á Teremtseről irt könyvben hog[y] az Abraham, Isaak, Jacob keszörítetttek menni Aegyptusban; mert nagy ehseg vala az egesz földön, az az Sido Orszagban, melyben akkor azok valanak az kikiről vagyon az szo.

Harmadszor ezt kevannya az Alom latasnak-is czellya: Mert az Isten az Nebuchadnezarnak azert vetötte vala ezt az almot eleiben, hogy tudná meg, mint lenne annak az Tartomannak s-birodalomnak jövendő allapattya, az melynek birodalma alat Sido Orszag-is vala. Söt ez az egesz alom latas lön kivaltkeppen az Isten Anyaszent-egy hazanak az fogsagban levő Sidoknak

* *lib. 12. Antiq.*

küdvökert, hogy ez tudna meg valóságoskeppen az ő állapotját, mint lenne dolga, mind addig miglen azokat a birodalmakat elrontván akiktől az Isten Népének szenvedni kellene, az ő Országot ez egész világon felépítene, és így az Hívek az következő nyomoruságok között vigasztalnak magokat.

Negyedszer. Mert az következő Propetiák-is *cap.* 7. 8. *et* 11. ugyan azont bizonyították.

Ötödszer. Meg bizonyítottatik ennek az magyarázatnak igazsága innét: Mert ezzel az jövődő mondással, felette igen eggyez az Seleucidák és Lagidák birodalmának állapotja, az az Asianak avagy Syriának és Aegyptum Királynak állapotja, az mint ezekből meg lehet tényleg látni. Mert őt rendbeli circumstantiakkal magyarázza az Danielennek az Negyedik birodalomnak állapotját.

I. Meg írja az Isten Ecclesiajához való indulatját, az [176:] mely felől azt mondja hogy, kemény leszen mint az Vas, az az annak birodalma felette kegyőtlen leszen az Hívekhöz, az mint be-is tellyesödek: Mert az Judaea az Sido Ország, neha az Seleucidának, neha az Lagidának volt praedaja, és felette sokat szenvedőt ezöktől. Az mely kegyötleneséget ezzel magyaráz, hogy ugyan azon dolgot több beszédökkel mondja: Mert így szoll kemény leszen mint az vas: s-masodsor-is ugyan azont mondja több beszédökkel. Mint az vas el tör es ront mindeneket, így az az birodalom el tör es öszve ront mindeneket. Az mellyet büvebben magyaráz ideb alab *cap.* 8. & 11. es erről az Istennek hazán esőt kegyötleneségről tanubizonságot tesznek az Machabaeusoknak könyvei.

II. Efelől az Negyedik birodalom felől azt mondja hogy az az birodalom megoszol. Az mely valóságoskeppen be tölt: Mert el oszlatek ez, mind az Seleucidaktól, akik birják vala Syriát és Babiloniát Nap keletre és az kisebbik Asiát Eszakra, mellyet annak előtte Antigonus foglalt vala magának: mind az Ptolomaeusoktól, akik magoknak foglaltak vala Aegyptomot Delre. Mert noha az Alexandernek birodalma az ő halála után négy részre oszla az Sandor Hadnagyitól, az Seleucus Nicator foglalt vala magának Syriát és Babiloniát Nap keletre, Cassander Macedoniát nagy nyugotra. Antigonus kis Asianak Országot Eszakra, Ptolomaeus Lagi filius Aegyptomot Delre: De mivel hogy az allo kepen az mellyet látá a Nebuchadnezar, csak azoknak a Tartományoknak ki szolgáltatása abrazoltatik vala, a mellyekkel az Nebuchadnezar bir vala: annakokaert ennek a negyedik birodalomnak magyarázattában Cassanderről és Anti[177:]gonusról semmit nem szollunk: hanem csak a Seleucidának és Lagidának avagy Ptolomaeusok birodalmáról.

III. Erről az Negyedik birodalomról azt mondgya, hogy annak labai ujai resz szerint vas, resz szerint cserep leszen, az az, alhatatlan leszen annak allapattya. Az mely be tellyesedöt az Seleucidaknak es Lagidaknak birodalmaban: Mert neha ezök erössek s-neha erötelenek voltak. Neha ezök birtak az Sidokat s-neha az Sidok ezöket. Az mint Ezechiel szollot effelöl. cap. 38.

IV. Ezen birodalom felöl azt mondgya hogy öszve elegyödnek emberi maggal, az az, egyyelökke lesznek hazassagban valo szövetség által. Az mely ige szerint be tölt az Seleucidakon es Lagidakon. Mert az Ptolomaeus Philadelphus az ö leanyat az Berenicet, ada feleségül Antiochus Theosnak az Soternek fianak es az Nagy Antiochus ada az ö leanyat az Cleopatrat Ptolomaeus Epiphanesnek: Ez az hazassagban valo szövetség, peldaztatot az vasnak az csereppel valo öszve elegyödesevel.

V. Es utolszor ezen birodalom felöl az[t] mondgya az Daniel: az mikeppen az vas nem egyesül az csereppel, ugy egymással abban az birodalomban valok nem egyesülhetnek. Az mely bötü szerint be tölt az Seleucidakban es Lagidakban. Mert azok az hazassagban valo szövetséggel, nem hasznaltak semmit az egymás között valo bekesegnek jövendő megh tartasara: Mert inkab az Kiralyok az hazassagnak szövetsége alatt, alkotmatosagot keresnek vala egyyük az másik vesződelmere, es soha nem lehetöt az Lagidaknak az Seleucidakkal allando bekesegök. Ezek azert az circumstantiak környül allo dolgok azok, mellyekkel magyarazza Daniel az negyedik biro[178:]dalmat az mely tartozik ige szerint az Seleucidakra es Lagidakra, az az, Aegyptomnak es Syrianak, avagy Asianak Kiralyira. Es ezt az utolso ertelmet magyarazatot, javallyak ez mostani időben levö iras magyarazo Doctorok, Tremellius, Junius es Polanus &c. Mi ez két ertelmek között, noha ezt az utolsot az czelhoz közeleb valonak ismerjük lenni, s-ezt-is tartyük: De ha kik az Romai birodalmon, az első magyarazaton akarnak meg maradni; hogy ez mostani Imperatorokat csak larvaknak kepeknek ne itellyük lenni, es hogy semmi fundamentomok ne legyen az Monarchiak között; nem csatazunk erőtte: mivel hogy még erröl az iras magyarazo Doctorok szinten megh nem alkuttanak. Akkinek mellyik tetzik valasza maganak.

Tanusag.

Mi innet tanullyuk meg: Micsoda legyen az Isten Anyaszent-egy hazanak sorsa s-allapattya ez vilaghi birodalmak alatt: Ez bizonyara, hogy neha ennek, sokkal nehezebben vagyon dolga,

neha pedig Isten ennek valami kicsin csendesseget ad: az mint ez meg tetzik az Sidoknak állapotokból, kik különb különb változásokat szenvedték az nagy birodalmak alatt, neha szenvedhetők, s-neha nyomorultab állapotja volt. Most-is ugyan ezöket várjuk: De azonközben tökéletesen el hidgyük hogy Isten az ö Anyaszent-egyházat ez világi birodalmak között meg tartja, az mint regenten-is meg tartotta. Tarcsa megh ö felsege, fiajert az Ur Jesus Christusert. Amen. [179:]

XIX. *Praedicatio.*

„*TOvabba azoknak az Kiralyoknak idejekben, tamaszt az Mennyei Isten birodalmat, ki örökke meg nem romol es az az birodalom más Nepnek nem hagyatik: akki el rontya es el töri mind ezöket az birodalmakat, ö pedigh allando leszen mind örökke. **Az mint lattad az Hegyről kez nélkül le szakadot kü el rontya az vasat, ertzöt, cserepet, ezüstöt es aranyat. Annak-okajert az nagy Isten jelentötte megh az Kiralynak azt, az mi ez utan jövendő leszen. Es igaz az alom, es bizonyos annak magyarazattya.”

S U M M A.

Ezökben az jelen valo igekben, következők az nagy Nebuchadnezar Kiraly alom latasanak masodik resze, tudni illik, miben allyon az öszve ronto könek magyarazattya: Mit peldazon az az kö, akki azt az nagy allo ember kepet öszve rontya, semmive teszi.

Mely tanitasnak nagy Haszna vagyon; Mert az Istennek Anyaszent-egyhaza vigasztaltatik ez által az mint ez utan meg halljuk.

R E S Z E K.

Két reszek vagyon ez igeknek: Mert.

- I. Az Propheta szoll, az emberi kez nélkül le szakadot könek magyarazattyarol. [180:]
- II. Emlekezik az nagy Nebuchadnezar elöt valo maga beszedenek Harmadik agarol, melyben szep modgyaval el vegeze beszedet imez igekben: Igaz ugymond az alom, es bizonyos annak magyara[z]attya.

* *vers. 44.*

** *vers. 45.*

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik, az öszve ronto könek magyarazattyat, így szol felöle á Propheta s-mond: Tamaszt ugymond az Mennyei Isten birodalmat, akki soha örökke megh nem romol; akki el rontya es el töri mind ezöket az birodalmakat: ö pedig allando leszen mind örökke. Aholot ennek á könek magyarazattyan két kivaltkeppen valo kerdesöket kell meg jedzenünk.

I. Mit jegyözzön az könek nevezeti. II. Minemü környül allo dolgokkal magyarazza azt az követ.

Az könek nevezeti az szent irasban, az mint *Iustinus Martyr in Dialogo cum Tryphone* magyarazza. Irenaeus ismet, *libro 3. adversus haereses cap. 28. Cyprianus lib. 2. adversus Iudaeos, sectione 17. Augustinus Tomo 8. in enarratione Psalmi 98. et passim* vetetik önnön magajert az Christusert; es ezt nagy könnyen eszeben veheti akar ki-is, akki az szent irasban bator csak valami kicsint forgolodot legyen-is. Mert á mikeppen az kö szikla, es az kö kemeny, allando, erős: es akkik azon eppitenek meg nem fogyatkoznak eppitesökben, es az ö munkajok erős alhatatos leszen: így valakik biznak az Ur Jesus Christusban, soha meg nem szegyenölnek, de örökke meg allanak, mivelhogy az Christus allando fundamentom minden hívö keresztyenöknek az idvössegre.

Tanubizóság erre elsöben az Jacob Patriarcha, *akki el indulvan Haranbol, almot lata utaban egy követ teven az feje ala, s-azt lattya hogy, Hát egy magas laytorja all az földön, melynek az magassaga az Eget eri vala, es ime az Istennek Angyali fel mennek es ala jönnek vala rayta: es [181:] az Ur az laytorjara könyöklöt vala s-azt mondgya vala; En vagyok az Ur az Abrahamnak az te Atyadnak Istene, es az Isaacnak Istene; es teneked adom ez földet az mellyen nyugszol: teneked adom es az te magodnak: es az te magod olyan leszen mint az földnek pora: annyira hogy, ki terjetz Nap nyugotra, Nap keletre, Eszakra, Delre, es te benned es az te magodban aldatnak megh, földnek minden nemzetseghi. Annakokajert ime en te veled vagyok es meg örizlek tegedet valahova menendesz, es meg hozlak tegedet ez földre, mert el nem hagylak tegedet miglen be nem tellyesitem az mit teneked szollottam.

Fel serkenvén azért az Jacob veszi az követ, mellyet feje ala tött vala, es azt fel emele oszlopnak, es olajt tölte fölül rea, es nevezi azt Istennek hazanak, es mennyeknek kapujanak. Az mely kö jedzes keppen nez az Christusra: Mert az mikeppen Ja-

* *Genes. 28.*

cob azt az követ meg kene olajal, így az Ur Jesus Christus, megh kenetöt, az mely meg kenettetestül Christusnak neveztetöt: akki altal mi-is meg kenettetünk az szent Leleknek nagy sok rendbeli ajandekival. Es erre az reghi peldara nevez az utolso idökben, mondattatot az Christus künek es kö sziklanak az irasban sok helyökön.

Szent David Ps. 118. így szoll: az kö mellyet az eppitök meg vetöttek, az szegeletnek kövéve lün: mely mondast Christus ünnön maga, Matth. 22. es az Apostolok Actor. 4. & 1. Pet. 2. magyaráznak ünnön magara az Christusra. *Christus ö maga így szoll az Peternek. Te vagy Peter, es ezen az kö sziklan (az az, akkiröl Peter vallast töt vala, hogy ö volna az Istennek Fia) eppi[182:]tem ugymond en fel az en Anyaszent-egyházamat. Itt-is az kö sziklan értetik az Christus.

Szent Pal 1. Cor. 3. így szoll: Senki más fundamentomot nem vethet akkivöl, akki vettetöt immar egyszer, akki az Jesus Christus. **Es masut: Es az köszikla ugymond vala önnön maga az Christus. Nyilván vagyon azért ezekből, hogy az könek nevezeti az szent irasban vetessek neha az Christusert.

Neha pedig, az mint az sz. Agoston Doctor bizonittya: *Tom. 8. in enarrat. Ps. 42, et 44.* es az töb iras magyarázo Doctorok-is; az könek nevezeti vetetik az Christus Orszagajert, az az, az Anyaszent-egyházert es jedzi az Ecclesiat. Az mint meg tetzik az Zacharias Propheta irasanak ***tizenkettödik reszéböl ahol Isten így szoll: Azon az Napon, teszem en az Jerusalemet nehez köve minden Nepeknek, valaki vinni akarja azt, meg szakad beleje. Holot nehez könek mondgya az Ecclesiat: nehez kö pedig az Ecclesia az okon: Mert valakik el akarjak azt rontani, nem csak heaban munkalkodnak azok; de ö magokat-is elvesztik: Mert soha senki világ vegezetig az Istennek Anyaszent-egyházának ellene nem alhat; söt ennek hatara mind az egész földre ki terjed.

Es az Daniel-is ugyan ezen jedzesben az könek nevezetit magyarázza az Ecclesiara az Christus Orszagara: Mert azt mondgya: Tamaszt az Mennyei Isten Orszagot birodalmat, akki soha örökke meg nem romol. Ezök azért az igeknek jedzesi. De itt azt kell megh jegyöznünk, hogy ezek az magyarázatok nem ellenköznek egymással. Mert az mikor az kü mondatik Christusnak, nem rekesztetik ki az Ecclesia: De az Christusnak neve-

* *Matth. 16.*

** *1. Cor. 10. vs. 4.*

*** *versu 3.*

[183:]zeti vetetik az főjert es az Anyaszent-egyhazert, á mely á Christusnak tagja, mint meg bizonyittatik ez. 1. Cor. 12. vs. 12. aholot így szoll az szent Pal: Mikeppen ugymond az test egy, es annak sok tagjai vadnak: az egy testnek pedig tagjai noha sokak, mind az által egy test: azonkeppen vagyon az Christus-is. Ahol az szent Pal az Anyaszent-egyhazat nevezi Christusnak: Mert egy test az Christus es az ő Haza. No hát immar kit ertsünk az őszve ronto kövön? Ertsük Christust ünnön magat: avagy az mint Daniel magyarazza az Christus Orszagat az Ecclesiat: az melyben Christus ünnön maga az Kiraly, mi pedigh ő tagjai vagyunk. Ez az első kérdés, lassuk az masikat.

Mondam masodszor azt kell itt megh magyaráznunk ez első reszben: Minemü környül allo dolgokkal magyarazza az Prophe-ta az követ, az az, az Christusnak Orszagat az Ecclesiat avagy önnön magat az Christust.

Ved eszedben. Nyoltz rendbeli környül allo dolgokat forgat, az mit rendel rövidedön megh ertyük. I. Idejet írja meg mikor kellett Christusnak es az ő Anyaszent-egyhazanak fel tamadni; s-azt feleli rea: Azoknak az Kiralyoknak idejeben, kiknek az negyedik birodalom kezekben vala: az az, az mely időben az negyedik birodalomnak vegenek kellene lenni; az mint be is tellyesödek ez, mert Herodes idejeben születek az Christus, akki az Sidokon felette kegyötlenködik vala. II. Modgyat írja meg: Mi modon fog Christus es az ő Orszaga fel tamadni s-azt mondgya felöle, *Suscitabit*, fel költi fel allattya, az az, kicsin fundamentom-bol kezdetik, es igen alazatos es el hagyattatot helyből; az mint be is tellyesödek ez: [184:] Mert mind az Christusnak szömyere nevezve az testben, igen alazatos fundamentomokból lön szarmazasa, ugy mint az Isai törsokeből, az az, noha Kiralyi nemből de akkinek birodalma immar szinten el hanyatlot vala. s-Mind, pedigh az Ecclesianak kezdeti igen gyöngé vala; mert kevesen ismerik vala az Sidok közzül az Christust elsőben, ugmint Maria az ő Anyja, Joseph, az Pasztorok, Zacharias, Ersebeth aszszony, Simeon, es az Anna Prohetissa &c. es ke[v]esek ezeken kívül. III. Szörző okat írja meg, kicsoda leszen az, akki ezt az Christus Orszagat fel tamasztya, s-azt mondgya: *Deus coeli*; az mennyei Isten; Mely mindeneknek teremő Istene. IV. Allapattyat jelenti meg; Mint leszen annak az birodalomnak az Christus Orszaganak dolga, s-azt mondgya felöle; Először, hogy soha öröкке megh nem romol, az az, nem pusztittatik el, sem pedigh magaban el nem vesz, az mint egyeb birodalmak avagy az önnön magok terhe miat; avagy egymás között valo vissza vonyasok miat el vesznek. Masodszor azt mondgya felöle, ez az

birodalom nem bocsattatik más Nepnek, az az, nem foglaltatik el valakitül mastul, hatalmassabtul nalanal, de az Christus kezeben leszen örökke, akkinek kezéből soha senki ki nem ragadhattya azt. Söt Christus önnön maga az Ecclesia felöl azt mondgya, hogy az pokolnak kapui nem vehetnek diadalmat ö rayta. Matth. 16. vs. 18. V. Az öszve ronto kö, Christusnak az ö Anyaszent-egyhazanak munkajat írja meg: Micsoda leszen munkaja, s-mit fog cselekdöni, s-azt mondgya felöle, el rontya es el töri az elebbi birodalmakat; az az, az ö eréjével hatalmaval semmive teszi, mind azokat az orszagokat es birodalmakat, valakik [185:] Christusnak es az ö Evangeliomanak ellene tusakodnak. Az mint szoll az Atya Isten az ö Fia felöl Ps. 2. Meg rontod ugymond azokat vas veszdödel, es öszve tördöd mint az fazekakat. VI. Allandosagat meg marado voltat írja meg: Meddig tart az az birodalom; azt mondgya felöle: Ö pedig allando leszen mind örökke: az az, az mint az Christus uralkodik mind örökke, igy soha az ö Orszaganak nem leszen vege, az mint az Gabriel Angyal mondgya az Marianak Luc. 1. VII. Eredetit írja meg: Honnan leszen Christusnak es az ö Orszaganak eredeti: azt mondgya effelöl: Hogy kez nélkül. Szakadot le onnan fölüle az Hegyröl: az az, az Egböl leszen ennek eredeti: az mint valosagoskeppen be-is tellyesödöt ez. Mert ha az Christusnak szömelyet tekintöd, az Egbül jüt ö az Atyanak kebeleböl, az mint bizonyittyta sz. Janos cap. 3. Senki nem ment fel az Egben, hanem akki le szallot az Egböl, az embernek Fia, akki az Egben vagon. Igy ha az Ecclesiat tekintöd, az Christus orszagat, az mint önnön maga Christus bizonyittyta sz. Janosnal cap. 18. vs. 36. az ö Orszaga nem ez földi Orszag, hanem az mint az Kiraly Christus menjegböl valo, igy az ö Orszaga mennjei Orszag. VIII. Utolszor meg írja az Propheta, annak az könek el jövetelinek modgyat s-azt mondgya felöle. Elöször, hogy emberi kez nélkül szakadot le az á kö, az az hirtelen, veletlenül, az embereknek iteleti kivöl jöt: az mely valosagoskeppen be tellyesödöt Christuson es az Ecclesian.

Mert az Ur Jesus Christus, el jöt emberi testben, oly idöben, mikor az emberek ülven az sötetsegben semmit nem gondolkodnanak felöle. Igy *az Istennek Ecclesiaja felöl-is azt mondgya szent Lukatz, hogy nem jü [186:] ugy el az Istennek Orszaga, hogy ember eszeben vehetne, az az, valami nagy melto-saggal, pompaval, melyböl ez vilag azt valoban meg ismerhetne. Masodszor, modgya felöl jövetelinek még is azt mondgya: hogy

* *Luc. 17. vs. 20.*

emberi kez nélkül jü le az á kö. Mellyel azt akarja jelenteni, hogy az Christus nem szükölködik emberi segitseg nélkül; sem pedig az ö Orszaga az Ecclesia, nem emberi erővel, hanem Isteni hatalommal tartatik.

Ezek az környül allo dolgok, mellyekkel magyaraza az Daniel az öszve ronto könek, az az, az Christusnak es az ö Anyaszent-egyhazanak állapotjat. Az mellyet még is ket dologgal vegez el: Elöször ezzel, hogy öszve rontya az vasat, ertzet, cserepet, ezüstöt aranyat, az az mind az birodalomakat, valamellyek az Isten haza ellen tusakodnak, semmive teszi. Masodszor, ennek az alom latasnak, veget jelenti meg, mi vegre adta volt Isten ezt á Nebuchadnezar elmejeben, s-azt mondgya hogy ezert, hogy így akarta Nebuchadnezarnak megh jelenteni micsoda lenne az ö birodalma utan. De ezekről immar eleget hallottunk. Lassuk az tanusagokat.

Mit tanulunk innét?

Bizonyara keresztyenök, sok rendbeli tanusagink jöhetnek innét az meg magyarazot igeikből elő. Mellyek szolgálnak Istennek ez vilagban levő Anyaszent-egyhazanak állapotjara: De mind azok közzül jegyözzök meg ezöket. I. Micsoda legyen az Isten Ecclesiajanak ez vilagban valo neveködesenek modgya: ez tudni illik, hog[y] ennek az ö kezdeti eleitől fogva igen alazatos volt, s kicsin fundamentomból eppült nagyra. Ahonnet az Chri-[187:]stustul hasonlittatik Matth: 13. Mustar maghoz, akki elsőben igen kicsin, de annakutanna hogy el vettetik az földben, es fel neveködik füvekben, vegezetre az madaracskak-is nyugodalmat keresnek rayta. Így vagyon az Isten Anyaszent-egyhazanak-is dolga: Ne akadgy hát által benne, ha latod, hogy nem kiralyokból, nagy urakból; hanem egyigyü emberekből vagyon ennek gyüleközeteti: mert ezek nagy kiralyoknal es uraknal fellyeb valok lesznek az örök életben. II. Tanullyuk meg ezt-is: hogy noha az Istennek Ecclesiaja sok külömb külömb fele ellensögöktől sanyargattatik s-haborgattatik, de soha ennek vege nem leszen, hanem az mint az Kiraly Christus örökke valo, így az ü Anyaszent-egyhaza örökke meg marad. Am csatazek azert keresztyenök ellenünk ez vilag, ám dühösködgyek az ördög: de soha az pokolnak kapui diadalmat nem vesznek mi raytunk. Ez itt az első czikölynek magyarazattya. Lassuk az masikat.

Masodszor mondam, ez jelen valo igeikben, az Daniel Oratiojanak, az nagy Nebuchadnezar előtt valo beszedenek Harmadik

reszet írja meg az Propheta, melyben el vegezi beszédet, az mely be foglaltatik imez igekben. Igaz ugymond az alom, es bizonyos annak magyarázattya, az az, Prophetai meltosaggal tellyes bizodalommal teszen tanubizonsagot azok felöl, mellyeket szollot vala az Kiraly elöt hogy igazak volnanak. Mert az mikeppen hogy az Prophetak szent Lelek Istennek oktatasabol tanitasabol jövendölnek vala; igy felelöm nélkül tellyes batorsaggal tehetnek vala tanubizonsagot azokról, az mellyeket egyebek elöt szolnak vala. Hasonlo batorsaggal cselekedik az szent Pal-is mikor igy szoll. *Igaz [188:] ugymond ez az beszéd, es mindenkeppen melto hogy el hidgyük: hogy az Jesus Christus jött ez vilagra, hogy az bünösöket megh tartana. Hasonlo batorsag s-tanitasok szerint valo alhatatossag kevantatik az töb tanitokban-is, hogy az ő tudomanyoknak igassagaban egyebek ne ketölködgyenek. De nem amaz modnelkül valo csacsogas, az mint szoktak nemellyek, kik lelköket-is melle kötik az tanitasban, söt ördögnek adgyak lelköket, hogy ha igazat nem tanitanak, maga azonközben azt sem tudgyak micsoda az igaz fundamentom. Minket pedig keresztyenök az mi Istenünk vilagosicson szent lelkevel, hogy naponkent igazat erthessünk s igazat tanulhassunk, es az egyszer meg ismert igassagrol mindenek elöt, tellyes bizodalommal batorsaggal tanubizonsagot tehessünk. Amen.

XX. *Praedicatio.*

„**AKkoron Nebuchadnezar Kiraly artzul le borula, es Daniel elöt meg hayta magat, es meg parancsola, hogy aldozattal es jo illattal aldozzanak neki. ***Annak utanna felelven az Kiraly Danielnek, monda; bizonnyal igaz ez, hogy az ti Istenötök ő az Istenöknek Istene, es az Kiralyoknak Ura, es meg jelentöje az titkoknak; hogy meg jelenthetted ezt az titkot. + Akkoron az Kiraly, Danielt fel magasztala, es sok es nagy ajandekokat ada neki, es fő tisztartova teve az egesz Babylonia tar-[189:]to-manyan, es tisztartok fejedelmeve Babyloniaban levő minden bölcseken. ++Es Daniel kérven az Kiralytul, valaszta fejedelmöl,

* *1. Tim. 1. vs. 15.*

** *versu 46.*

*** *versu 47.*

+ *versu 48.*

++ *versu 49.*

Sidrakot, Misakot, es Abdenagot az Babyloniai tartomannak gondgya viselesere: Daniel pedig vala az Kiraly portajan.”

S U M M A.

Ez jelen valo igekben immar summa szerint azt irja meg az Propheta: Minek utanna meg jelenti Daniel, az Kiraly almat s-annak magyarazattyanak: Micsoda haszna es gyümölcse lött az Daniel magyarazattyanak, mely szerint á Kiralynak mind el feleytöt almat eszeben jutatta s-mind pedig azt meg magyarazta. Egy ighivel azt jelenti: Mely igen megh indult az Kiraly ezen sziveben, s-mely kedves volt az Danielnek beszede ö elötte, es mely hala ado lött erette.

R E S Z E K.

Két reszei vadnak ezeknek az igeknek. Mert.

I. Azt irja meg az Propheta: Mit cselekködöt az Kiraly maga szömelyeben, az alomnak magyarazattya utan.

II. Mit cselekködöt közönsegeskeppen Daniellel es az ö tar-saival.

Az első tziikköly felöl igy szoll az Propheta s-mond. Akkoron Nebuchadnezar artzul le borula, es Daniel előtt megh hayta magat es meg parancsola hogy aldozattal es jo illattal aldoznak neki. Annak utanna felelven az Kiraly Danielnek monda: Bizonyyal igaz ez, hogy á ti Istentök, ö az Istenöknek Istene; es á Kiralyoknak Ura es meg jelentöje az titkoknak, hogy megh jelenthetted ezt az titkot. [190:]

Ahonet nyilván nagyon ez, hogy kettöt cselekködik az Kiraly maga szömelyeben: Mert először Isteni tisztötötött tulaydonit Danielnek, artzul le borulvan ö elötte, im advan ötöt, es parancsolvan hogy aldoznak ö neki.

Az mely cselekködötiböl két rendbeli kerdesink tamadnak. Első. Jol cselekkötteje Nebuchadnezar, hogy illyen nagy tisztötötött Danielnek?

F. Semmikeppen nem jól cselekkötte: Mert az mi az teremő Istene azt halando embernek tulaydonitotta; mely dolog az Istennek parancsolattyal ellenközik; Mert meg nagyon irva. Deut. 6. az te Uradat Istenödet imadgyad, es csak ö neki szolgaly. Hogy pedig valaki azt mondana, hogy csak külső tisztötötött voltna Nebuchadnezar Danielnek, az Nap keleti Nepeneknek szokasok szerint, kiknek szokasok ez vala, hogy az

böcsületes személyök előtt, artzul le szoktanak vala borolni; Ezeknek könyü meg felelnünk, hogy nem csak ilyen külső tisztötletöt tött az Kiraly Danielnek, hanem tellyesseggel Istenhöz illendö tisztötletöt. Mert ugyan megh parancsollya az Nebuchadnezar, az ö alatta valoknak, hogy ajandekokkal es jo illatokkal aldoznakak ö neki, mint ha valami fel Isten szallot volna le az Egböl. Nem jól cselekötte azért az Kiraly, hogy az Prophetanak maga gondolatlanul oly tisztötletöt tulaydonit, az mely nem illendö vala az Prophetához. Es erre ez első kerdesre ez az felelet. Masodik kerdes innét ez lehet.

Jól cselekötteje az Daniel hogy meg engette, hogy így tisztötletnek az Kiralytul?

F. Jollehet kereszttyenek á sz. iras, ige szerint azt meg nem jelenti, erre az tisztötletre mit cseleködöt legyen á Daniel: [191:] De hihető dolog, hogy ezt az modnelkül való tisztötletöt nem vötte, hanem söt inkább oktatta, tanitotta, á Kiralt, hog[y] ezt á tisztötletöt Isten[n]ek tulaydonitanaja csak az egy Istent kellene imadni, es csak az egy Istennek kellene szolgálni. s-Honnet tetzik ez meg hogy ezt cselekötte legyen?

Meg, tetzik először: az ö elebbi szent eleteböl: Mert hogyha annak előtte csak az Kiraly eledeliböl sem akara enni, hogy azokkal megh ne ferteztetnek, sokkal inkább nem szenvedte most el, hogy Isteni tisztötletöt tulaydonitana neki az Kiraly. Masodszor: Meg tetzik ez az nagy Nebuchadnezar vallasteteleböl: Mert annak utanna azt olvassuk az Kiraly felöl, hogy az ö feleletiben (azt hiszük tanusagot veven az Daniel oktatasaabol tanitasaabol) igaz vallast teszen az igaz Isten felöl s-nem imadgya annak utanna az Danielt.

Harmadszor, meg tetzik ez az szent irasnak töb rendbeli peldaiböl-is: Mert olvassuk, hogy hasonló Isteni tisztötletöt akartak többek-is az Istennek szent emberinek á tanitoknak tulaydonítani, de ezt önnön magoknak soha nem vöttek: hanem tanitottak az Nepet, hogy csak az egy Istent imadgyak tisztötöllyek: *Mint peldajul vadnak erre Pal es Barnabas, kiknek az Lystra varosbeliek, Isteni tisztötletöt, aldozatot akarnak vala tulaydonítani: de megh tiltatanak Paltul es Barnabastul: es az Mennyei latasrol irt könyvnek cap. 22. olvassuk, hogy az szent Janos Apostal es Evangelista, akarta imadni az Angyalt, akkitül meg tiltatik az Janos; mivelhogy öneki szolgálta tarsa volna. Annakokajert az Daniel-is, ugmint Istennek kedves embere, es Istennek valasztot Prophetaja, hihető dolog, hogy nem ke-

* *Actor. 14.*

vanta, sem pedig nem vötte ezt az tisztöletöt az Kiralytul.
[192:]

Ertyük azért, mit cseleködöt elsöben maga szömélyeben az Kiraly s-azt mondgyuk summa szerint, hogy Isteni tisztöletöt tulaydonitot Danielnek, de nem vötte az Daniel.

Mit tanulunk innet?

Tanullyuk meg elsöben innet az Fejedelmeknek változó voltat: Mert neha az Fejedelmek olyak mint az oroszlanok kegyötlenök: Neha pedig hirtelenséggel kegyösse lesznek. Mint pelda az Nebuchadnezar, akki ennek elejte felette kegyötlen vala, es az bölcseknek halalaban gyönyörködik vala: De most mihelyen hallya az ő alom latasat, es annak magyarazattyat, artzul borul az Danielnek labai eleiben: könyü azért Istennek az botbol-is beretvat csinálni az az, az kegyötlen Fejedelmeket szeledsegre hozni. Így az Pharaohot Aegyptusban, mind addig zaklattya Isten külömb fele ostori által, miglen az Mosesnek es az Aaronnak közbe jarasara az Istennek nepet el bocsattya es engedelmesse teszi. Ne fellyünk hát mikor kegyetlenek regnálnak raytunk; csak hogy Isten elöt mi-is az Daniellel esedözzünk, mert Isten azoknak az ő szívöket engedelmesse teszi mi hozzánk.

Tanullyak meg az Fejedelmek-is az nagy Nebuchadnezar peldajabol, akki halvan az Istennek csudalatos tanacsat, hatalmat, az Danielnek szajabol; meg alazza Isten elöt ünnön magat, es az ő elebbi kegyötlensegének beket hagy: Tanullyak meg, mondom, hogy gondolkodgyanak az Istennek hatalmassagarol, es alazzak megh magokat Isten elöt: tudvan azt, hogy vagyon még fellyeb valo Ur az Egekben ő naloknál, akki ő nekiek az birodalmat adta, es ismet ha akarja hirtelen el veheti. De itt ez arant igen vetköznek sokak az Fejedelmek közzül, akkik [193:] semmit nem vigyaznak, az Istennek hatalmassagara bölcstanacsara, hanem csak magokat csudallyak, fel fuvalkottanak birodalmokban, kiket vegezetre Isten, avagy soha nyomossa nem teszen, avagy az ő birodalmokból nagy gyalazattal le hajt; miért hogy el feleytöttek azt, akki ő nekiek az birodalmat engette volt.

Masodszor Tanullyuk meg az Nebuchadnezar peldajabol, akki elsöben Isteni tisztöletöt tulaydonit az Danielnek s-igen vetközik: hogy nem jo emberben bizni, sem az elő sem az meg holt szentöket Isteni tisztölettel tisztölni, avagy pedig öket imadni. Mert ezt Isten, sem az aldozatot, sem pedig az imadast,

nem engedi senkinek az mint meg vagyon írva, ahol így szoll:
**Ego Iehova, hoc est, nomen meum, et gloriam meam alteri non dabo: Item. Deut. 6. et Matth. 4.* En vagyok az Jehova, ez az en nevem es az en dicsősegetem masnak nem adom. *Dominum Deum tuum adorabis et ei soli servies.* Azte Uradat Istenedet imagyad es egyedül ő neki szolgálgy.

Meg feddetnek annakokajert itt az Papista atyafiak kik az meg Holt szenteket akarjak imadni, es azokat akarjak Naponkent segitsegül hini, Istenhöz illendő tisztölettel tisztölni, az mint cselekőszik vala az Nebuchadnezar az Daniel elöt. Az mint ezt ü tülök Naponkent füleinkel hallgyuk, es irasokban meg tapasztallyuk. Mi pedigh az meg holt szenteknek tisztölettyük felöl azt mondgyuk az Agoston Doctorral: ***Sancti honorandi sunt propter imitationem, non adorandi propter religionem. Quod colit summus Angelus, id colendum est ab Homine ultimo. Quare honoramus eos charitate non servitute nec eis templa constituimus: Nolunt enim se sic honorari á nobis, quia nos ipsos cum boni simus, templa Dei esse noverunt.* Az az: Az [194:] szentöket tisztölni kell, úgy hogy kövessük őket nem kell imadni vallasokert, igaz tudományokert: Az mit tisztöl az fölső Angyal, azt kell tisztölni az utolso embernek. Annakokajert tisztöllyük őket atyafiui szeretettel nem szolgálattal: ü nekik templomokat sem eppitünk: Mert nem akarjak hogy mi akkeppen tisztelgyük őket; Mert ha jok vagyunk tudgyak azt hogy Istennek templomi vagyunk. Az elő szentek felöl-is kik ez vilagban vadnak azt mondgyuk, hog[y] ezeket sem illeti az imadasnak tisztölet, s-nem-is kevannyak magoknak. Mint peldajul vadnak erre Pal es Barnabas, az mint ez előtt-is jelentem, akkiket mikor életökben akartanak imadni az Lystra városbeliek, mivel hogy amaz benna embert megh gyógyitottak vala, akki annya mehetöl fogva santa leven, soha nem jart vala, igen meg busulanak rayta, es ruhajokat meg szaggatak, azt akarvan jelenteni, hogy ök-is hasonlo bünös emberek volnanak; es nem volnanak arra az tisztöletre, imadasra meltok.

Harmadszor tanulgyuk meg az Daniel peldajabol, ki az nagy Nebuchadnezarnak, tudatlansagabol szarmazot Istenhöz illendő tisztöletit meg veti: hogy nem illik az tanitoknak, az Istennek szolgálinak azt az tisztöletöt önnön magoknak venni, á mely az Istene, hanem elégödgyenek meg sorsokkal. Es bizonyara ha meg gondollyák az tanitok, igaz eleg meltosag ez, hogy

* *Esai. 42.*

** *Aug. de vera relig. cap. 15.*

ük az Istennek követi, es az Istennek akarattyanak, beszedenek ki szolgaltatoi. Mit kevanhatnak többet ennél, holot az ő kepekben az Ur Jesus Christusnak kepet viselik. Nem adotte vilaghi urasagot, dicsöseget Isten az tanitoknak? Ha meg gondollyak, nagyobbat adot annal: Mert tündöklő dicsöseget iger Isten az tanitoknak ideb alab ezen könyvnek. 12. caput-[195:]tyaban az o forgolodasokert. De ez vilagi birodalomert, urasagert, mi sohul ezt nem talallyuk az irasban.

Ne szegyönlyük hát Prophetaknak, Doctoroknak, Pasztoroknak, Praedicatoroknak mondani magunkat: Mert Christus önön maga ugyan azon Neveket viselte; es ezekkel elegödgyünk meg, az mi nem illet, azt ne kevannyuk. Meg feddetik azert itt az Romai Papa, akki nem akar meg elegödni ezzel, hanem ezek felet Isteni nevet, es Mennyen földön pokolban valo hatalmat kevan maganak, az mint Setinus irja. *Papa potest omnia facere quae Deus potest, et Papa est Deus, Papa est caput totius Orbis Christiani.* Az Papa ugymond mindent tehet, valamit az Isten cseleköszi, es á Papa ugyan Isten: á Papa ez egesz keresztyen vilagnak feje. Ezent bizonyittya ő felöle Ludovicus Gonesius: *Papa habet idem consistorium cum Deo, et idem tribunal cum Christo: et Papa est quoddam Numen, quasi visibilem quandam Deum prae se ferens: Papae tradita est omnis potestas in coelo et in terra, quae se extendit ad coelestia terrestria et infernalibus.* Az Papanak azon egy törvény tevő szeki vagyon, akki az Istennek, es azon egy itelő szeki az Christussal: az Papa ugymint valami nagy felseg, es mint valami lathato Isten kepet viseli. Az Papanak adatot minden hatalom Mennyen es földön, az mely ki hat az Mennyejekre földiekre es az pokolbeliekre. De fellyeb vagyon ez az kevansag az tisztnel: es tellyesseggel Isteni karomlasok. Mellyektül minden keresztyen tanitonak meg kel magat oni.

Lassuk még-is, mit cseleköszi többet maga szömelyeben az nagy Nebuchadnezar. Masodszor maga szömelyeben azt cseleköszi, hogy tudni illik vallast teszen az igaz Isten felöl, az mely be foglaltatik imez igeekben: [196:] Bizonyial ugymond igaz ez, hogy az ti Istenötök, ő az Istenöknek Istene, es az Kiralyoknak Ura, es megh jelen(len)töje az titkoknak, hogy meg jelenthetted ezt az titkot, az mely vallas-tetelnek ket reszei vadnak; Eggyik az vallas tetelnek Summaja: Masodik annak az vallas tetelnek igaz oka.

Summaja viszontak az vallas-tetelnek kettöt foglal magaban. Elöször ezt: Kicsoda legyen akki felöl vallast teszen az Kiraly. Masodszor minemü nevezetökkel illeti. Vallast teszen pedig az Kiraly az igaz Isten felöl; mert igy szoll: *Deus vester*, az ti Isten-

tök. Nem mutat hát imide amoda az Chaldaeusok Istenerere, az mellyek sokak valanak, hanem egy altallyaban vallast teszen az Israelnek Istene felöl, az ki egy igaz Isten. Söt ezt ugyan esküvessel erössiti az Nebuchadnezar, holot azt mondgya; *ex veritate est*, az az, bizonnyal igaz ugymond ez, hogy az ti Istentök ö az igaz Isten. Mely Istent minemü nevezetökkal illessen az Nebuchadnezar. Masodszor azt jelenti meg az Propheta. Harmat mond pedig ö felöle. Mert először ismeri es vallya, Istenöknek Istenenek, az az, minden Istenek felet valo felseges Istennek. Mert az Sidoknal, Chaldaeusoknal, ez az Nap keletieknel effele szollasnak modgya, Uraknak Ura, Kiralyoknak Kiralya, Istenöknek Istene, leg fellyebben valo meltosagot foglal magaban, mely meltosag felet, nem lehet fellyebben valo. Masodszor ismeri ezt az Israelnek Istenet, Kiralyoknak Uranak, az az, ebben az mondasban, tulaydonittya az fellyebbenvalo birodalmat Istennek, ö magat pedig ismeri alab valonak lenni, es annak az birodalma ala vettetötnek lenni. Harmadszor ekesiti ezzel az igaz Istent, hogy ö [197:] legyen az titkoknak meg jelentöje. Ezekben ál á Kiraly vallas-tetelenek summaja. Ennek pedig az vallas-tetelnek Okat Masodszor foglallya imez igekben: Mert az Daniel meg jelentette az kiralynak titkos álmat es annak magyarazattyat. Igy Argumental az Nebuchadnezar. Valakik meg jelenthetik azt az titkot, mellyet en immar ertek, azoknak az ö Istene, Istenöknek Istene, Kiralyoknak kirallya es titkoknak meg jelentöje.

De te Daniel ezt az titkot meg jelentetted. Azert az ti Istenökök ö az Istenöknek Istene, Kiralyoknak kirallya, es titoknak meg jelentöje. Ertyük azert immar ezt-is az Kiralynak vallas-tetelet es annak igaz okat.

Mit tanulunk innen?

Tanullyuk megh innen: Miben allyon az igaz Isten felöl valo vallas-tetelönk: Ebben bizonyara, hogy ismerjük az igaz Istent Istenöknek Istenenek, az minden hamis Istenöknel fellyeb valonak: akkinek hatalma vagyon mind mennyen földön, es tud mindeneket, jelen valokat es jövendőket es akkinek szemei elöt, semmi reytökben, titokban nincsen, hanem mindenek nyilván vadnak. Akki pedig ettül az vallastul tavoly vagyon, az nem tudgya kicsoda az igaz Isten, s-tevölyög. Ezt ismeri az nagy Nebuchadnezar: akki ennek az ö Isteni hatalmat, bölcseget, csak egyszer hallya az Danieltől, s-meg tér, halakat advan Istennek. Annakokajert, elől veszen ez á Nebuchadnezar soka-

kat az utolsó ítéletnek Napján, akkik noha gyakorlatossággal hallják az Istennek ígejét, s-annak praedicallasat, s-meg-is nem ismerik az igaz Istent ki legyen, hanem idegen Istenek után futnak. Mi pedig [198:] elégödjünk meg ezzel. Ez tanúságunknak első része; Lassuk az Masikat.

Mondam másodszer azt kell minekünk ez jelen való ígekből meg magyaráznunk: Mit cselekedőt az Király közönsegeskeppen Daniellel es az ő tarsiával.

Rövidedön kettőt jelent az Propheta. I. Az Danielt fel magasztallja, nagy es sok ajandekokkal ajandekozza: megh emléközven az Király arrol, hogy annak előtte azt ígerte vala az bölcsenek: Hogyha ugymond, megh mondgyatok ennekem az almot, es annak magyarázattjat, ajandekot, jutalmat, tisztöségöt nagyot vesztek en tölem. Jutalmat ád azért Danielnek, mert sok gazdagsággal latogattya: Tisztöséget ád, mert tisztartova, Urra teszi egész Babylonianak tartományan es tisztartok fejedelmeve Babylonian levő minden bölcsökön.

II. Ezt cselekoszi, hogy az Danielnek az ő keresere, az ő tarsait-is, Sidrak, Misak, Abdenagot, fejedelmül valasztya Babylonia tartományanak gondviselesere. Danielt pedig az ő maga portajara, az az, oly tisztre, hogy ő általa lenne egyebeknek uta az Királyhoz: Mert nehez vala regenten az pogany kiralyokkal szemben lenni: Ahonnet két rövid kérdésünk lehet.

1. Szabade az keresztyen Istenfelő firfiaknak, kik az Istennek Anyaszent-egyhazanak javara igyeköznek, az Kiralyok fejedelmek udvaraban lakni avagy nem?

F. Szabad, es ezt nem kell az Istenfelő jambor firfiaknak vetkül tulaýdonítani. Mert töb haszna vagon az Ecclesianak ebben, hogy Daniele lakjanak az Udvarokban, az az, jambor es Istenfelő firfiak legyenek Kiralyoknak, Fejedelmeknek, Uraknak tanacsosi es szolgáljai; hogy [199:] nem mint kegyötlenek, balványozok, tisztatalan élető emberek, csalardok, Doéghök, es vegezetre hamis arultatasban, hitötlensegben gyönyörködik. Az mint az szent Agoston Doctor-is ugyan ezen kérdésben ezt allattya. *Tomo 8. in enarrat. Ps. 51. ex supputatione veteris versionis.* Es az Danielnek-is példaja ezt mutattya, akki örömesben marad á Nebuchadnezar portajan hog[y] nem mint kívül valamely gondviselesben; hogy így á Király környül inkább szolgálhatna az Ecclesianak, es az Kiralynak aytajatul az hizölködöket tavoly rejazthatna. Nem szidalmazando hát most-is mikor jambor, Istenfelő firfiakat latunk hogy szolgálnak udvarnal; söt ezeknek felette igen kell örvendenünk. Mert ezek által lehet mind külső s-mind belsőkeppen az jó tarsaságnak es az Eccle-

sianak csendes meg maradasa. Ez az első kérdés, feleletivel együtt.

Másodszor azt is kerthetne itt valaki.

Illendő dolog-e valamely Fejedelemtől idegen nemzetből valakit nagy és fő tisztre választani avagy nem?

F. Az Hívek akar mely Nemzetből legyenek mindenkor többösültre mertek, az otthon lakos, hazoknál levő hitőtlenöknek, kik az Isten hazának ellenseghi. Az miképpen Daniel, az Chaldaeusok Nemzetéből levő Királytul, fejedelemtől, tiszttartóul, gondviselőül rendeltetik az Chaldaeusokon. Nem kell azért az gondviselők szömeleiben arról szorgalmatoskodnunk, micsoda Nemzetből legyenek az gondviselők, hanem affélől, mineművek legyenek. Az Daniel az mint mondom Sido Nemzet, de azért ötöt teszi az Király gondviselőve az Chaldaeusokon, noha nem Nemzete vala. Nem szidalmazando azért nemzetünkben-is, ha mikor Isten, más Nemzetből [200:] ad gondviselőket, csak hogy legyen jambor, legyen Istenfelő, keresztyen. Ez erre-is az felelet.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg hát az Nebuchadnezar cselekedetiből akki meg emlékeződik igeretiről s-meg ajandekozza az Danielt s-böcsültre veszi; hogy szép dolog az Fejedelmekben az igaz mondas, s-az mit egyszer fogadnak arról masszor meg emlékezőnek, de rut dolog az hazugsag.

II. Tanullyuk meg az Daniel példajából, akki böcsültre vetetven az Királytul, esedőzik az ő tarsajert-is, nem feletkőzik el az jó szerencsében felölök, es azokat-is tisztösseges állapotra emelteti, hogy az mikor jó szerencsében vagyunk, ne feletkőzünk el más felebaratunk felől, hanem igyekőzünk azoknak-is előmenetelőkre, es az alkalmatossaggal igen örömet ellyünk: Es ne csak az magunk hasznat, hanem az közönseges jót legfellyebben tekincsük. De erre most sokaknak keves gondgyok csak lehessen magoknak: sőt egyebeknek előmenetelőket ugyan iredylik: kik az nagy Alexander Macedonak tarsai, ki meg az ő Attyanak Philep Királynak jól viselt dolgain-is sir vala: Az Absolon-is az ő Attyanak Davidnak uralkodasat iredyli vala: kiknek ma-is sok tarsajok vadnak, kik más előmenetelit orrollyak, sőt hogy csak ők legyenek nevezetben, egyebeknek szömeletyet gyalazzak, jó híret nevet, az mi ű raytok áll örömet mocskollyak: nem veven eszekben hogy magok mocskos es ala való emberek, ha tetzenek-is magoknak es ideig elő viszik-is dolgo-

kat: Mert ördög tagjai az iredgysegeben es ragalmazasban. Mellyert el-is vesznek ha meg nem ternek.[201:]

III. Tanullyuk meg vegezetre, hogy á mikeppen nem illik az Hiveknek hivatal nélkül magoknak tisztöt vadaszni, hanem Istentöl kell vární: így az Hivekhöz illik viszontak, hogy ha Isten öket szolittyá, az tisztnek es az hivatalnak engedgyenek, es abban az hivatalban Istennek s-az embereknek szolgallyanak. Az mikeppen cseleködik Daniel az ö tarsaival egyetemben. Melyre minket-is Isten fejenkent, szent Fianak erdömejert segellyön. Amen.

CAPUT III.

XXI. Praedicatio.

„*NEbuchadnezar Kiraly, csináltata egy arany oszlopöt, melynek magassaga hatvan sing vala, szelessege hat, es helyhezettette á Dura mezejen, Babylonia tartományaban. **Es el küldé Nebuchadnezar Kiraly egybe gyüyteti az Fejedelmeket, Hadnagyokat, tisztartokat, törvénytevöket, kencs-tartokat, tanacsokat, es tartományoknak minden Fejedelmit, hogy jüenek az álló kepnek megh szentelésere, mellyet fel emelt vala Nebuchadnezar Kiraly. ***Akkoron egyben gyülenenek, az Fejedelmek, Hadnagyok, tisztartok, törvénytevök, kencstartok, tanacsok, tömlöztartok, es tartományoknak minden fejedelmi, az kep megh szentelésere, [202:] mellyet fel allatot vala Nebuchadnezar Kiraly. +Es az poroszlo megh kialta ezt nagy kemény szoval: Tinektök parancsollyak, nepeknek, nemzetsegöknek es minden nyelveken valoknak. ++Mihelt hallyatok az kürtnek, sipnak, hegedönek, harphanak, czimbalomnak, eneklesnek es minden vigassag tevö szerszammak szavat: le esetek es imadgyatok az arany allo kepet, mellyet fel emeltöt az Nebuchadnezar Kiraly. +++Valaki pedig nem esik, es nem imadgya; azon oraban be vettetik az égö tüzes kementzeben. *+Annak okajert mihelt hallak minden nepek az kürtnek szavat, sipnak,

- * *versu 1.*
- ** *versu 2.*
- *** *versu 3.*
- + *versu 4.*
- ++ *versu 5.*
- +++ *versu 6.*
- *+ *versu 7.*

hegedőnek, harphanak, czimbalomnak, es minden vigassagh tevő szerszammnak, terdre esenek minden nepek nemzetsegők, es minden nyelveken valok, es imadák az arany oszlopot, mellyet fel emeltetöt vala Nebuchadnezar Kiraly.”

S U M M A.

Ennek ez Harmadik caputnak Summaja csak ez.

Emleközik affelöl ez caputban á Daniel hogy az nagy Nebuchadnezar emeltetöt fel egy arany Oszlopot kinek magassaga hatvan sing, szelössege pedigh hat vala; az mellyet megh parancsol igen erős parancsolattal, hogy minden nyelvek, nemzetsegők tisztöllyek es imadgyak ötet: *Ha kik pedigh nem cselekdének, vetessenek az eghő kementzeben, kinek langja mikor ki csap vala, [203:] negyven kilentz singnire megyen vala fel az Egre. Nem cselekdik ezt az tisztötletöt az Daniel tarsai, Sidrach, Misach, Abednego: az kiert be vettetnek az eghő kementzeben: de Isten ott-is meg tartya öket, s-meg-is szabadittyta, ugy hogy csak meg hajok szala-is, söt csak köntösök-is meg nem pörsölödöt; az lang közöt pedigh enek szoval dicsirik az Istent. Az melyből vegezetre az nagy Nebuchadnezar Kiraly Istennek ismeretire jut, es vallast teszen ö felöle: Az három ifiakat pedigh fel emeli nagy meltosagra Babylonia tartományaban. Ez az Summa.

Ennek az Caputnak ertelmenek sok hasznai vadnak, es sok szep tanusagok adatnak innet elönkben, ha jól rea halgatz. Mert innet könnyen vegere mehetünk, mellyik legyen az igaz keresztyeni vallas, es miben allyon, az balvany imadoknak tudománya, es ez kettő közöt mely nagy különbseg legyen. Meg tanulhattyuk azt-is hogy nem eleg csak nyelvünkön viselnünk az keresztyeni tudomant, s-azzal dicsködnünk, hogy keresztyenök vagyunk: De ha az szükség kevannya, az az, az Istennek tisztössege, szükséggh arról ez vilagi életünknek el fogyatasaval-is vallast tennünk. Az mint cselekösznek ezek az három ifiak, kik inkább akarnak Martyromsagot szenvedni, s-az tüzre menni, hogy nem mint az igaz Istentől el szakadni: Nem commendalom többel, mert ezennel ö magoktul megh ismerik az Hivek, hogy hasznos es emleközetre melto ez az Daniel Propheta jelen valo tanitasa. Annak okajert lassuk Reszeit.

* *versu 47.*

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ennek az Harmadik Caputnak. Mert az:

- I. Reszeben meg írja az Propheta, ezeknek az három ifiaknak, [204:] az Daniel tarsainak keresztyeni életöket, annak alkotmatossagaval egyetemben.
- II. Reszeben meg írja ezeknek az ö keresztyenségeknek jutalmat.

Mivel latogatta Isten ezöket az ifiakat az ö keresztyeni szent életükert; ezzel tudni illik, hogy Isten öket elsöben az égö ke mentzeben meg tartotta, es vegezetre az Nebuchadnezar-is öket, nagy meltosagra fel emelte Babyloniaban. Ezök reszei: De most lassuk az első reszt.

Elsö Resze ennek ez Historianak, az három ifiaknak keresztyeni elete felöl emleközik, mely be foglaltatik 23. versekben; kikről egy oraban nem szolhatunk, hanem lassuk csak az meg jedzet versetskeket.

Holot Summa szerint ez het első versben alkotmatossagot írja megh az Propheta: Micsoda adot alkotmatossagot ezeknek az három ifiaknak az Daniel tarsainak az ö keresztyeni életöknek megh jelentesere, az mely semmi nem egyeb, hanem az arany oszlopnak fel allatasa, annak meg szentelese, es az Nebuchadnezar Kiralynak uy Isteni tisztölet gondolasa. Aholot ez jelen valo igeknek értelmejert, im ez három rendbeli dolgokat kel ez jelen valo oraban meg magyarazunk.

1. Az arany oszlopnak fel allatasat; Kicsoda allatta azt fel? Micsodabol csinaltatot az, mi vegre, es micsoda helyben?

2. Kiket hivat öszve az Kiraly ennek az arany oszlopnak meg szentelesere?

3. Az arany oszlopnak meg szentelese miben allyon?

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik, az arany oszlopnak fel allatasat, ki csinaltatta azt, miböl, mi vegre es ho-[205:]lot; Megh tetzenek mind ezek az első versböl: Holot így szöll az Propheta: Nebuchadnezar Kiraly csinaltata egy arany oszlopot, melynek magassaga hatvan sing vala, szélessege hat, es helyhezete az Dura mezejen Babylonia tartomanyaban. Lassuk ezeket rendel.

Szerző oka, ennek az arany oszlopnak az Nebuchadnezar Kiraly. Mert azt mondgya az Propheta felöle hogy Nebuchadnezar csinaltata arany oszlopot. Az mely cseleködöti bizonyara felette igen illetlen vala az Kiralynak: Nem csak imez közönséges okokra kepest, hogy nem hasonlittatik Isten az teremtet allatokhoz, sem pedig azok által nem abrazoltathatik, sem

pedig más Isten nem lehet az egy Isten kívül: De önnön magara az Kiralyra nezve-is. Mert Isten büseges Orszagot, birodalmat adot vala az Nebuchadnezzarnak: Orszaganak-is jövendő allapattyat meg jelentette vala neki: de haladatlan lön az igaz Istenhöz, akinek boszusagara illyen illetlen Isteni tisztöletöt gondol, es indit az Nep között. Es ebből meg tetzik hogy csak ideig valo volt, az ő elebbi Istenhöz valo terese, kiröl ennek elötte masodik reszben szollank. Ahonnet ez lehet az tanusag, hogy nem kell hirtelen akar kinek-is keresztyensegeröl iteletöt tenünk: Ez az Fejedelem mely igen keresztyen legyen: avagy imez mely Istenfelő: Mert meg csalatkozhatunk. De varjunk az idötül, s-meg mutattya az idő vegezetre, kibem mi legyen.

Pelda az Nebuchadnezzar, akki elsőben vallast teszen az igaz Isten felöl, de annak utanna nem marad abban meg, hanem balvanyozova leszen, el partol Istentül, az mikor az arany oszlopot fel allattya. Igy Julianus Apostata, elsőben vallya vala az Christus tudomanyat, de annak-[206:]utanna Christusra artzul tamada: Igy az mi idönkben, az keresztyensegben neveködöt fiak, vegezetre balvanyozokka lesznek: Ne siessünk hat az itelettel.

Micsoda ok indította á Nebuchadnezzart erre az arany kepnek fel allatasara, jollehet nincs itt ige szerint megh irva, de hihető dolog az Nebuchadnezzar fő emberinek tanacsja lön ennek az oka, hogy egy Isteni tisztöletnek modgyat rendelne az ő birodalmaban, Orszagaban: ez vegre; hogy igy alkalmatossagot keresnenek az Kiraly fő emberi, az Sido firfiaknak az Daniel tarsainak, abbol az meltosagbol valo le vettetessökre, melyre fel emelte vala öket az Kiraly Babyioniaban. Honnet tetzik ez megh? Megh tetzik először az erős edictombol parancsolatbol, es az melle köttettetöt kemeny sententiabol, mellyel megh parancsollya az Kiraly, hogy mindenek tisztöllyek az arany kepet: Ha kik pedig nem cseleködik vettessenek az eghö kementzeben. Mert vallyons kikre kepest kellett ennek az parancsolatnak lenni? Bizonyara az Sidokra kepest. Mert az Sidok kívül, az töb Poganyok akar mit-is örömet vallanak vala. De ezzel az parancsolattal az Daniel tarsait akarjak keríteni háloban. Masodszor megh tetzik ez, az fő embereknek vallasokbol-is, az mellyet inditananak az Chaldaeusok az Sido firfiak ellen, mihelyen lattyak hogy nem tisztölik az arany oszlopot. Mert ha az Chaldaeusok igaz szivel akartak Istennek szolgálni, miért szakasztyak az Isteni tisztöletöt félben? Miert nem varjak az ceremonianak veget, s-annak utanna kerdenek okat? Miert nem tisztölik az Sidok az arany oszlopot? De nem cseleköszik; Merő

alnokság dolgok és csak okot keresnek arra, az Daniel tarsait mikeppén veszthessek el. Harmad-[207:]szor meg tetzik alnok tanácsok az Király fő emberinek innét, mert nagy gyorsasággal keszek az Daniel tarsait megh kötni, és az eghő kementezben vetni. Az Király fő emberinek alnok tanácsa azért az arany oszlopnak fel allatásának indító oka, az Sidokra való gyűlölségből.

Idejet-is nem írja meg az Historia, mikor allatta fel ezt az arany oszlopot az Nebuchadnezar Király; de hihető dolog ez, hogy sok idővel löt annak utána mikor elsőben az Nebuchadnezar az egy igaz Isten felől, az Israelnek Istene felől vallást tött vala. Ertyük azért szörző okat ennek az arany oszlopnak. Lassuk azt is:

Micsoda löt legyen ennek az oszlopnak, Materiaja, formaja, vege, helye, ahol fel allattatott ez az oszlop?

Materiaja az az, á miből készítettöt vala ez az oszlop arany volt; hogy így nagyobb böcsületre, meltonak itiltetnek.

Formaja, az az Magassaga és szelessege felől azt mondgya ige szerint az Propheta, hogy magassaga hatvan sing volt szelessege hat: Ahonnet meg tetzik hogy nem keveset költöt vala az Nebuchadnezar erre: és hihető dolog, hogy az sok praedabol gyűjtöt aranyból csinaltatta vala az Nebuchadnezar ez nagy balvant.

Vege; Mi vegre csinaltatta legyen ezt az arany oszlopot, nincsen meg írva, de hihető dolog hogy kiváltkeppen ez vegre csinaltatta, hogy az ő neve örök emlékezetben lenne az ő utána való minden nemzetsegök között. Mert az balvanyoknak ez fő tzellyok mindenekben, hogy hirt nevet vadaszanak magoknak az emberek tarsasagaban.

Helye ahol fel allattatik az arany oszlop, az Dura me-[208:]zeje kedves és gyönyörűseges hely á Babylonia tartományaban. Az mely helyet az emberek szoktak vala gyakorlani avagy vasarlasnak, avagy pedig egyeb gyülekezetnek okaert, az mint szent Jeronymus Doctor magyarazza.

Tanusag.

Tanullyuk meg hát elsőben innét: Micsodak legyenek az faragot avagy öntöt kepek: semmi nem egyeb bizonyara, hanem az hamis vallásnak, hamis Isteni tisztöletnek lathato eszközei: Ugy annyira hogy felette igen igazan mondotta *Lactantius lib. 2. Divinarum institut cap. 13. Ubicumq, simulacrum est, ibi religio nulla est*: Valahol faragot kep vagyon, ott semmi igaz Isteni tisztölet(et) nincsen.

II. Tanullyuk meg, kicsodak legyenek á faragot avagy öntöt kepeknek talaloi: Bizonyara nem Isten ezeknek szörző oka, hanem az regi poganyoknak elmeje az Satannak oktatasabol, akkik nem ismertek az igaz Istent: az mint bizonyittyá Salomon. *Sapient. 14. Vanitas hominum invenit istas artes ad tentationem animae et decipulam insipientium*: az embereknek ugymond, hejaban valo hitvan veleködese talalta á balvanyokat, az embereknek lelkeknek botrankozasokra, es hogy az bolondoknak labainak töört vessenek. *Gregorius Neocesariensis Episcopus* azt irja. *Gentilitas inventrix et caput est imaginum*. Az pogansag ugymond feje es talaloja az kepeknek. *Lactantius lib. 2. cap. 17. Divinarum instit.* azt mondgya; *Daemones sunt, qui imagines et simulacra docuerunt, ut hominum mentes á cultu veri Dei averterent*, az ördögök tanitottak ugymond az embereket az kepekre, hogy az embereknél elmejet az igaz Isteni tisztölet-től el szakasztanak. Igy itt-is az arany balvanyoknak az pogany Nebuchadnezar talaloja es tisztö-[209:]löje. Igy az reghi pogany balvanyozo Fejedelmek; Heliogabalus, Adrianus, Alexander Severus, akkik az Christus vallasatul idegenek voltanak, az Abrahamnak, Mosesnek, Christusnak kepet tartottak titkos helyekön es azokat imattak. Es amaz eretnekek akkik Gnostikusoknak, es Carpocratianusoknak mondottanak, az szent Pal, Pythagoras, Homerus kepeit tartottak es tisztöltek hazokban. Kikről ir Irenaeus. *Lib. 1. cap. 24. Et August. ad quod vult deum*.

Az mely példakból s-tanubizonsagokból nyilván vagyon hogy nem Isten szörzője hanem az poganyoknak elmejenek nyughatatlansaga, a faragot avagy öntöt kepek.

III. Tanullyuk meg; Honnet szoktak az emberek az hamis tudomant commendalni: Először az fő embereknek meltosagaval akkik vilaghi urasagban vadnak; ezen vadnak ugymond az fő rendek; azert ez az igaz Hit. Igy cselekösznek az Papistak, kik, Kiralyok Fejedelmek neve alatt akarjak commendalni az ő tudomanyokat. De hejaban.

Masodszor commendallyak az öntöt kepeknek Materialajaval, az mely gyakorta avagy aranyból vagyon avagy ezüsből; hogy ily az balvanyoknak nagyobb tisztöletöt tulajdonicsanak: Mert az ezüst es az arany, kedves az embereknek szemei előtt. Es ez az oka, hogy az Papistaknak-is templomok arannyal tündöklök fenlik es sok hejaban valo kölcsögöket tesznek az haszontalan balvanyokra.

Harmadszor commendallyak az hamis tudomant á balvanyoknak Formajaval, az mely menyivel ekesb, annyival inkább indittyá az embereknek szívöket. Erre nezet az Nebuchadnezar-is,

hogy ily rettenetes nagy oszlopot [210:] emel Babyloniaban: Ugyan ezent cseleköszik az Papistak-is, kik az Christusnak iszonyu nagy faragot kepet csinálnak, es azt függesztik fel az templomokban: Hogy az szent Christoph keperöl semmit nem szolylak: Mely sok helyeken iszonyu rettenetes nagy á Papistak templominak oldalán kívül. Mert az szent Christoph kepet nem igen szoktak belöl irni az templomokban. Negyedszer commendallyak az kepeknek helyetöl; holot szent helyekre helyheztetik azokat: az mint az Nebuchadnezar, az Dura mezejet valasztya az arany oszlopnak, es az Papistak az templomokat, avagy valami sötet helyeket segresteket valasztanak az balvanyoknak.

IV. Tanullyuk megh inset, különbözzöné az regi poganyok balvanyozasa ez mostani Papistaketul avagy nem: Semmit nem bizonyara: De mind az poganyoknak s-mind az Papistaknak az balvanyozasban egy allapattyok vagon. Mellyet imez Argumentum erőssit.

Valamely allatnak á Materiaja az az, á miböl leszen avag[y] á miböl all, á Formaja es az vege egy; az valosaganak-is egynek kell lenni. De az regi poganyok balvanyinak es ez mostani Papistakenak mint materiaja, formaja es vege egy. Tehat az valosaga-is egy, es ily nem különböznek semmit az regi poganyok balvanyozasi ez mostani Papistaketul. Hogy pedig ez ily legyen, hogy az regi poganyok balvanyinak es ez mostani Papistakenak, allattya, formaja, es vege egy legyen; meg tetzik inset. Elsöben Allattya materiaja egy: Mert mint hogy az regi poganyoknak balvanyi, aranyból, ezüstből, reszből, küből, faból csinaltatnak vala: ily az Romajaknak-is ugyan azokból eppittetnek, az mint ezt akar ki-is meg lathattya. [211:] Masodik Formaja-is egy: Mert mikeppen hogy az regi poganyok, akarvan az Istennek kepet avagy Formajat ki csinálni, az Istennek emberi kepet faragtanak: ily az Romajak-is, meg akarvan az egy élő Istent mutatni: Az Atya Istent ven ember-kepeben irjak, akkinek nagy hosszu osz hajat es szakalt irnak: az Christust pedig ennek avagy oleben avagy melleje irjak ifiu abrazatban az ki most-is kenlodik. Harmadik az vege es az tisztölet-is egy: Mert az regi Poganyok az kepek elöt terdre le esnek vala kezöket fel emelik vala; magokat megh görbesztik vala, es ugy imatkoznak vala, itelven azt, hogy Isten az kepekkel jelen vagon: Igy az Papistak-is ugyan ezeneket cseleködik. Azert egygyeznek az regi Poganyokkal, it pedig nevezet szerint az balvanyozo Chaldaeusokkal, akkik tisztölik az arany oszlopot. De lassuk az Masodik dolgot.

Mondam Masodszor azt kel minekünk meg magyaraznunk: Kiket hijon özve az Kiraly, ennek az arany oszlopnak meg szentelesere?

F. Egynehany rendbeli tisztviselő, es nagy meltosagban valo embereket szamlal az Propheta, ugy mint, Fejedelmeket, had-nagyokat, tiszttartokat, tömlöztartokat, es tartományoknak minden fejedelmit: akkik felette engedelmessek-is az Kiralynak kevasaganak, es örömetst jönnek az arany kepnek megh szentelesere. *Az mely tiszteteknek visgalasaban az Chaldaeei igeekre kepest az mellyek vadnak az Sido Bibliaban, ugy mint Signei, Adargazarei, Gedabvaei, Detabvaei, Tipthaei, sokat munkalkodnak nemellyek, de az keveset hoz az idvössegre. Meg elegödhetünk mi ezekkel az nevezetökkal, az mint [212:] eleitöl fogva avagy Deakul, avagy Magyarul ki talaltak mondani az reghi bölc emberek: Hanem inkab im ez kerdesre felellyünk meg.

Micsoda annak az oka, hogy az Nebuchadnezar az fő rendeket hivattya, nem gondolvan semmit az köz renden valokkal?

F. Ket okai vadnak ennek: Első ez: Mert lehetetlen dologh vala, hogy mindenek kik az Nebuchadnezar birodalma ala valanak vettettetven, mind azon egy helyben gyüleközhethenek. Masodszor. Mert igaz elegsögsnek itili vala az Kiraly, hogy az fő rendekkel eggyezne meg elsöben, ebben az uy Isteni tisztöletnek modgyaban, annak utanna ezek által ugyan ezen tisztöletnek modgya vettetnek az köz rendek nyakaban, avagy tetzenek nekik avagy nem. Az mint vegben-is viszi szandekat az Kiraly az fő rendekkel, kik nagy jo kedvel lönek engedelmessek az Nebuchadnezar parancsolattyanak.

Tanusag.

Tanullyuk megh innet: Micsoda modgya volt eleitol fogva az balvanyozo tudomanyu embereknek az ö dögleletös tudományoknak plantalasan: ez tudni illik hogy azt elsöben hitetnek el az fő fő emberekkel s-annak utanna azok által, ugyan erővel-is vetnek az szegeny közssegnek nyakaban. Ugyan ez most-is az balvanyozo Papistaknak az ö Mestersegök. De az mi Istenünk az mint ez üdeig, így ennek utanna-is talal modot benne, hogy az ö szandekok haszontalan, heaban valo legyen. Lassuk az utolso dolgot-is. Harmadszor es utolszor lassuk miben allyon az arany oszlopnak meg szentelesenek modgya: Mely [213:] nem egyebben ál, hanem az mint it az Daniel jelenti, Elöször az

* *Bullinger consularur.*

poroszlo által hirdetteti az Nebuchadnezar ennek az ő tisztöletit, Masodszor külömb külömb fele vigasag tevő szerszamokkal el az Kiraly ennek meg szenteleseben, Harmadszor, igen erős parancsolatot ad azok ellen, valakik nem akarjak az arany oszlopot tisztelni, vettessenek azok az egő kementzeben. Negyedszor es Utolszor, jelenti minden rendeknek nyelveknek, nemzetsegöknek engödelmessegöket, kik az halaltul valo felelmökben, engettek az Kiraly parancsolattyanak: es felven az testi halaltul, estenek az lelkeknek halalaban; az mint az Agoston Doctor mondgya felölok: *Tractatus. 43. in Ioannem. Timuerunt inquit et adoraverunt, nolentes mori, mortui sunt: timendo mortem, inciderunt in mortem.* Feltenek, ugy mond, es azért imadtak: nem akarvan meg halni, meg holtanak: felven az halaltul, az halalban estenek.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg, hogy az balvany imadasnak ez egyyik segítő szarnya, tudni illik az Fejedelmeknek az ő kemeny es Istentelen parancsolattya, mellyel fegyver es etetes alat kenszeritenek egyebeket az balvanyozasra. Igy cselekösznek az Papista atyafiak-is, akkik fegyver alat akarjak kötni az ő dögleletes tudomanyokat az egyigyü kössegnek nyakaban: az mint meg tetzik azoknak peldajokból, kik eleitül fogva Martyromsagot szenvedtek tülök az keresztyensegben: ugymint Vicleff Janos, Husz Janos es töb sok rendbeli tudos emberek.

II. Seghitö eszközi es ugymint ragado Metelyi az balvanyozo tudomanyanak á templomokban levö vigasag tevö szerszamok-is, Sip, Lant, Hegedö, Harfa, Cymbalom: [214:] mellyel az egyigyü kössegét gyüytik az balvanyozasra ugymint egy tivornara: Az mellyet csudal az kösseg, es ezek által csiklandatnak az emberek fülei. Igy cseleködnek most-is az Papista atyafiak, es ezzel akarjak az balgatag kössegöt meg csinálni.

III. Tanullyuk megh innen: Micsoda legyen az oka, hogy sokak nagy könnyen mennyenek az balvanyozasra; Harom okai vadnak ennek. I. Mert az Fejedelmek akarattya, ezeknek az keresztyensegnek regulaja. Mert az Istent nem félik, hanem az Fejedelmek akarattyatul függenek. Azt az Hitöt vallyak, az mi fejedelmöknek tetzik. Ha Urok balvanyozo, ük-is azok akarnak lenni. Masodik oka ennek ez; Mert fellyeb volonak itelik az ő Urokat, hogy nem mint Istenekhöz valo engedelmessegöket. Harmadik oka ez: Mert avagy életöket, avagy jóságokat, avagy külsö tisztössegöket feltik. Ezek az okok tesznek sokakat

balvanyozokka. Mi pedig keresztyenek, fellyük az Istent, engedgyünk á mi Istenönknek kevansaganak; es az Istennek tisztössege mellet ne szannyuk mind életünket, s-mind külső vilagi dicsőségünket el fogyatni; hogy így az Istennek igazan való ismeretiben végiglen meg marad[h]assunk. Mellyekre segillyen minket az mi Istenünk. Amen. [215:]

XXII. *Praedicatio.*

„*ANnakokajert ugyan azon időben mindgyarast el menenek az Chaldaeabeli firfiak, es vadolast tőnek nagy kialtással az Sidok ellen. **Es felelven Nebuchadnezar Kiralynak mondanak: Kiraly, örökke ely. ***Te Kiraly parancsolatot adtal ki, hogy minden embermihelt hallandgya az kürtnek, Sipnak, Hegedűnek, Harfanak, Cymbalomnak es eneklesnek, es minden vigasag tevő szerszammak szavat, terdre essek, es imadgya az arany oszlopot. +Akki pedig terdre nem esik, es nem imadgya, be vettessek, az eghő kementzeben. ++Vadnak Sido firfiak, kiket rendeltettel az Babyloniai tartomannak gongya-viselesere, Sidrach, Misach, es Abdenago; ezek á firfiak nem gondolnak veled o Kiraly; Nem tisztelik az te Istenidet, es az arany oszlopot, az kit fel emeltel nem imadgyak.”

SUMMA.

Ez jelen való igekben meg irattatik az Daniel tarsainak szent életöknek meg jelentese, az mely valosagoskeppen ki tetzik ebből, hogy ők alhatatosság, es nem akarnak az balvannak szolgálni, sőt keszebbek az tűzre menni, [216:] hogy nem mint az nagy Nebuchadnezar Kiraly parancsolattyanak ebben az balvany Isteni tisztöletben engedni. Mert noha, keresztyenek, á Kiraly eppittette vala az arany oszlopot: Noha lattatnek az ő fenyössegere kepest valami tisztöletre meltonak lenni: Noha igen nagy volna az: Noha igen erős parancsolattal meg hatta volna az Kiraly, hogy mindenek tisztölnejek azt: Noha tüzzel fenyögeti azokat valakik nem akarnak tisztölne azt: Mind azonáltal, mind ezekkel nem gondolnak az Daniel tarsai semmit hogy azt tisztölnek: hanem egybek le borulvan; fön allanak ők, es

* *versu* 8.

** *versu* 9.

*** *versu* 10.

* *versu* 11.

** *versu* 12.

semmi tisztötletöt az arany oszlopnak nem tesznek. Az mint az Chaldaeusok vadolasabol megh tetzik, akkik ez okon vadollyak be az Daniel tarsait az Kiraly elöt, hogy az arany oszlopot nem akarnak tisztölni.

De lassuk az Chaldaeusoknak az Daniel tarsai ellen valo vadolasokat, az mely be foglaltatik ez jelen valo fel vött igeekben. Hogy pedig keresztyenök, ezt az Daniel tarsai ellen inditot vadlast ertsük; imez környül allo dolgokat ertsük.

I. Kicsodak ennek az vadlasnak inditoi: Mikorba indittyak, es hogy hogy tractallyak, s-ki elöt ezt az vadlast az Daniel tarsai ellen.

II. Miben allyon az vadlasnak formaja.

Az mi az első tziikkelt illeti: Indito okai ennek az vadlasnak az Chaldaeabeli firfiak, tudni illik, azok az balvanyozok, akkik egy tanacsbol tractallyak vala az dolgot, es valanak az jövevényöknek gyüölöi. Ideje ennek az vadlasnak az az idő, az melyben vigyaznak az Chaldaeusok erre, hogy az Daniel tarsai, nem esnek egyebekkel eggyüt az arany oszlop elöt terdre. Az mely vadolast, [217:] sietnek ez okon tenni, először: Mert az Hitötlenek nem szenvedhetik az kesödelmet, az igaz Isteni tisztötletnek artasaban; hanem örömet elnek az alkoholmatossaggal. Masodszor: Mert igy akarnak az Kiralynak hizelködni, mint ha az Kiraly tisztössegenek oltalmazoi volnanak. Nem tartoztathattyak azert semmikeppen magokat, hogy más időt keresnenek az vadolasra; hanem az el kezdöt tisztötletöt-is az Hiveknek artalmara örömet felben akarjak szakasztani: Igy annakokajert á balvanyozok, minden rendnek haborgatoi es zürzavarnak követöi.

Az személy pedig akki elöt indittyak dolgokat ü maga az Nebuchadnezar. Modgya az vadolasnak: Nagy kialtással vadollyak: Nem suttognak ezek magokban, hanem teli torokkal tamattanak ellenök. Ahonnet megh tetzik, hogy irigyseggel, gyüölöseggel voltanak tellyesek.

Mit tanulunk innét?

I. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az Hiveknek akkoron tisztök (s-kivaltkeppen pedig az Udvarri szolgaknak) mikoron urok parancsolattyara, uroktul, fejedelmektül szollittatvan, remensegök kívül kenszerittetnek az balvanyozoknak seregeben, gyülekezetökben jelen lenni: Ez tudni illik, hogy felette igen oltalmaznak magokat, hogy az balvany Istenöktül megh ne förtöztessenek, es semmi tisztössegöt, Isteni tisztötletöt az faragot kepeknek, balvanyoknak ne tulaydonicsanak, hogy ha szinten

lattyak-is, hogy mindenek külömbet cselekösznek, követven ebben az Danielnek tarsait. Es meg emléközven az Istennek parancsolattyarol: Az te Uradat Istenödet imadgyad, es egyedül csak ö neki szolgálgy. [218:]

De mondhatnad.

Ha á Fejedelem parancsolgya mit kel akkor cselekedni?

F. Ne gondolgyanak azzal semmit, mert az Hit, es az keresztyeni vallas, nem az embereknek parancsolattyatul, hanem az Istennek kevansagatul fűgh. Az mit az Apostolok felelenek az Pharisaeusoknak. Actor. 4. vers. 29. Mondgyak azt ök-is; job Istennek engedni, hogy sem az embereknek.

Ha az Fejedelem halallal kezdi fenyegetni öket, Medgyenek akkor az szolgálgy, vagy egyeb emberek?

F. Ne gondolgyanak azzal-is semmit; Ne fellyenek: Mert ezekkel az három ifiakkal az Daniel tarsaival az mikeppen Isten velök volt; ugy velök leszen ö velök-is es ö leszen oltalmazojok. Ahonnan meg hamissittatnak azok akkik azzal mentik magokat, hogy noha fejedelmek parancsolattyara be mennek az Misere, süvegöket le vetik az faragot kepek elöt felelmekben fejedelmektöl: De azonközben ök jo lelki ismeretöt viselnek, csak ö magok tudgyak az ö szivek mit vall, es nem javallyak az balvanyozoknak tudományokat: Megh feddetnek mondom; Mert semmikeppen nem szabad semmi külsö tisztölettel az balvany faragot kepeket illetnünk, akar mint mentsek ezek magokat: Mert igaz elegend az balvanyozoknak, ha az keresztyenektöl ezt lattyak, hogy magok hordozasaval tisztöletet tesznek az faragot kepeknek, es külsö keppen ezt mutatgyak, mintha tisztölni akarnak azokat. Az mint hogy az Nebuchadnezar nem kevany vala semmit egyebet, hanem hogy külsö keppen tisztelnek az arany oszlopot, es imadnak ötet. Ennek felette ige szerint megh va-[219:]gyon, hogy az balvanyok elöt, megh ne haycsuk minnen magunkat. Vegezetre megh vagyön ez-is, hogy az mi testünket szent es elö áldozatul vigyük az mi Istenünknék eleiben: Hát ha azon testünkel külsö keppen az balvanyoknak-is valami tisztösseget teszünk, es Istennek-is akarunk szolgálgy; semmi keppen az balvanyozasnak vetket el nem kerülhetgyük. Annak okajert jo lelki ismerettel csak külsö böcsületot-is az balvanyoknak nem tehetünk. Holot pedig ezek igy legyenek megh ojuk magunkat külsö keppen-is, hogy az balvany kepek elöt, se süveget ne vessünk, se terdet ne haycsunk, hogy jo lelki ismeretet viselhessünk. es Istennek aldasa legyen raytunk.

Masodszor tanuljuk meg; Micsoda legyen sorsok az igaz Isten tisztelőknél ez világhoz szerint: Ez tudni illik, hogy gyakorlatossággal ezek, vadolások szidalmazások alá vettettek; az mint amaz Poeta verse is tartja.

Nunquam bella piis nunquam certamina desunt,
Et quocum certet, mens pia semper habet.

Az Keresztyen embereknek, mindenkor vagyon csatajok: es csata nélkül soha nincsenek. Es a Daniel tarsainak sorsa is ezt bizonyította. Annak okajert ne fellyenek semmit, de vigasztaljak magokat az Daniel tarsainak példájával: kik noha vadoltatnak: de Isten az ő vadolásoknak boldog ki menetelit adja. Így volt az szent Pálnak dolga, akki amaz Felix előtt vadoltatek. Actor. 24. De Isten lön gondviselője.

Harmadszor, Tanuljuk meg: Mivel rakva az Uraknak, fejedelmeknek udvara: Irigyseggel, arulkodással, es az Udvarokban való tiszt viselest, gyakorlatossággal sok nyomoruságh követi; az mint lön az Daniel tarsainak az [220:] Nebuchadnezar Udvarában dolgok, kik az ő tiszt viselesökre kepest, be arultatanak. De mit szollok az Fejedelmek Udvara felöl? holot még az szegényöknek kalibaja, kunnyoja is irigyseggel rakva. Az kuldosok is irigyködnek egy masra: az mely vétek felette igen utalatos Istennek előtte, az mint Salamon bizonyította Proverb. 6. Ojak azért az Hivek felette igen az irigysegtől ünnön magokat. De ezt könnyeb mondani, hogy semmit meg tartani. De lassuk az Masodik dolgot: Tudni illik azt.

Miben álljon az vadolásnak Formája.

Be foglalja azt az Daniel, az tizedik, tizenegyedik es tizenkettődik versökben; az melynek három részetskei vadnak:

I. Hizőködő szó.

II. Az vadolásnak fundamentoma.

III. Es az vadolásnak czellya, summaja.

Hizelködő szavok ez; hogy köszöntik nagy pompával az Kiralt így szólva, ó, Király öröke elly.

Az vadolásnak fundamentomat vetik az Király parancsolattában, aholot azt forgattak: Te Király parancsolatot attal ki, hogy minden ember mihelt hallja a kürtnek, sipnak, hegedőnek, harfanak, cymbalomnak, eneklesnek, es minden vigasag tevő

szerszamoknak szavat, terdre essek, imadgya ötet. Akki pedig terdre nem esik es nem imadangya, be vettessek az eghö kementzeben: ez az minemü fundamentomon eppitenek.

Vadolatoknak czellya summaja kettöben ál: Mert először azt jelentik meg; kicsodak azok akkiket vadolni akarnak. Masodszo, micsoda vetket töttenek azok. Akkiket vadolnak nem egyebek azok, hanem az Daniel [221:] tarsai, kiket harom keppen akarnak megh utaltatni. I. Nemzetsegökkel, mert azt mondgyak hogy Sido firfiak azok; Mert akkor az Sidok, nemzetsegök szerint, utalatossak valanak az Chaldaeusoknal. II. Az Kiralynak jo tetemenyivel, akkiket ugymond rendeltel az Babylonia tartomanyanak gondgya-viselesere q. d. azok ugymond haladatlanok engödetlenök, es az Kiraly parancsolattyanak meg utaloi, akkiket az Kiraly sok jo tetemennivel latot: akkik az ü vakmerö batorsagokkal, egyebeket-is hasonlo engödetlensagre vonszanak. III. Akarjak meg gyüöltetni az Kirallyal az ö nevezetök szerint. Mert azt mondgyak hogy ezek, Sidrach, Misach, Abdenago: Mintha immar regenten, nevezetökkel-is az Chaldaeusok köziben szamlaltattanak volna; es hitötlenül cselekdönenek az Chaldaeusoknak közönseges törvenye ellen; ugymint kinek immar annak előtte alaja irtak vala. Igy azert az vadolast szabjak csak ez harom ifiakra az Daniel tarsaira, az kiket akaranak tisztökböl ki vetni, azt itelven hogy, ha ezek el töröltettethetnenek, nagy könnyen birhatnanak az fogsagban levo töb Sidokkal. Ertyük azert kiket akarnak vadolni: De itt ez arant, imillyen két kerdesink lehetnek.

1. Mi az oka hogy egyszer s-mind az Danielt-is nem vadollyak?

F. Oka ez: Mert akkor az Daniel, avagy az fö emberek gyüölkezetiben nem vala, azert csak az jelen valokat akarak vadolni: Vagy pedig ha jelen vala nem akarak vadolni ez okon: Mert tudgyak vala hogy nagy böcsületben volna az Kiralynal; es ez okon felnek vala, hogy annak az Kiraly elöt valo kedves volta, meg enyhítene az [222:] Kiralynak haragjat az ö tarsai ellen. Ezzel akartak annakokajert az ravassaggal elni, hogy ha jelen volt az Daniel kedvesztenek ö neki. Masodik kerdes.

2. Talam inkab az Daniel jelen volt, s-artzul borult az földre, es imatta az arany oszlopot?

F. Az immar hihetetlen dolog, hogy illyen Isten ellen valo dolgot cselekdöt volna Daniel: ugymint ki annak előtte, hogy magat megh ne ferteztetne, ingyen csak az Kiraly eledelevel sem akara elni; es akkinek az ö szent elete, az szent Lelek által com-mendaltatik. Nem reszesült azert az Daniel ebben az balvany Isteni tiszteletben. Ez erre-is az felelet.

Masodik része az vadolasnak ez vala:

Micsoda vetket töttének az Daniel tarsai? Effelöl azt mondgyak hogy nem gondolnak á Kirallyal s-ezzel bizonyittyak: Mert ugymond nem tisztelik, az te Istenedet, es az arany oszlopot mellyet fel emeltel, nem imadgyak; az az, egy igével azt akarjak mondani, engödetlenek; az Kiraly ellen vetöttének, eretnekek, ugymint kik más idegen vallast követnek, külömbet az Chaldaeu-soktul. Igy Argumentalnak.

Valakik az te Istenidet ó Kiraly Nebuchadnezar nem tisztelik, es az arany oszlopot mellyet fel allattal nem imadgyak, azok az te meltosagodat semminek velik. De Sidrach, Misach, Abdenago az te Istenidet nem tisztelik. Annakokajert ezek az te meltosagodat ó Kiraly semminek velik.

Mit tanulunk innet?

Tanullyuk meg: Micsoda legyen az Istennek haza-[223:]nak, es az igaz keresztyni tudomanynek ellenseginek elmeje; ez bizonyara. I. Vigyaznak ezök minden alkolmatossagra, mi modon az igaz tudomannak arthassanak. II. Tanacsot adnak ezek az Fejedelmeknek az igaz tudomannak rontasara; az mint cselekösznek az Romai Papak, Cardinalok, Pispökök, akkik az fejedelmeket tanacsokkal tartyak, es oktattyak, mi modon az igaz tudomant rontsák. III. Az Hiveket, akkik az ö tevelgyö tudományokat nem veszik; rebellisöknök, engedetlenöknök, vakmeröknök es partütöknök mondgyak. IV. Nem vigyaznak ezek arra; miben allyon az igaz tudomány, hanem igaz elegnek tarttyak, hogy ha az Hiveket minden igaz oknelkül Haereticusoknak, eretneköknök kialthattyak; az mint cselekösznek vala az Chaldaeusok az Daniel tarsai ellen. De az igaz itelö biro Christus, meg adgya minekünk amaz utolso Napon, mikoron minden dögleletös tudományoknak, sok karomlasoknak vege leszen, ezeknek az ö büntettesöket latnunk, es az mi vilagi szenvedesünknek coronajat, amaz örökke valo ekes dicoseget meg adgya minekünk. Kiert legyen aldot, legyen szent az ö neve mind örökke. A M E N. [224:]

XXIII. *Praedicatio.*

„*AKkoron Nebuchadnezar nagy haraggal es busulással meg parancsola, hogy elő hoznak, Sidrachot, Misachot es Abdenagot,

* *versu 13.*

es mindgyarast elő vivesz őket az Király eleiben. *Szolla Nebuchadnezar es monda nekik: igazé Sidrach, Misach, Abdenago. hogy az en Istenimet nem tisztelitek es az arany oszlopot akkít fel emeltem nem imadgyatok? **Mostan azért ha keszek vattok, hogy mihelt halljatok az kürtnek, Sipnak, Hegedünek, Harfanak, Cymbalomnak, eneklesnek es minden vigasag tevő szereszamnak szavat, hogy terdre estek, es imadgyatok az oszlopot mellyet csinaltam, jól vagyon: hogy ha nem imadgyatok, mindgyart be vettettek az eghő tüzes kementzeben: es kicsoda az az Isten, ki titeket ki vegyen az en közemből? ***Felelenek Sidrach, Misach, Abdenago, es mondanak Nebuchadnezar Királynak. Nem szükség minékünk erről az dologról megh felelnünk teneked. +Ime az mi Istenünk akkít tisztelünk, hatalmas minket ki szabadítani az eghő tüzes kementzeből, es az te kezedből, Király [225:] ki veszen. ++Ha ki nem veszön-is tudtadra legyen Király, hogy az te Istenidet mi nem imadgyuk, es az oszlopot mellyet fel emeltel nem tiszteljük.”

SUMMA

Summa szerint ez jelen való igekben, meg írja az Propheta: Mit cselekedöt az Király ezekkel az Daniel tarsaival, az ő fő emberinek vadolasokra, es mint akarja meg visgalni, mind az ő fő emberinek kevansagokat, s-mind pedigh az Daniel tarsainak az ő cselekedetit: tudni illik törvény szerint, ugy mint itelő biro az Chaldaeusok között, es az Danielnek tarsai között.

RESZEK

Ket reszei vadnak ezeknek az jelen való igeknek.

I. Törvény szerint való értéközése az Királynak, az Daniel tarsai ellen.

II. Az Daniel tarsainak, az Király kevansagara való, bator-sagos es nyilván való feleletök.

Az mi az Elso dolgot illeti: tudni illik, az nagy Nebuchadnezar Királynak törvény szerint való tudakozasat az Daniel tarsai ellen. Abban, Negy dolgot jegyez meg az Propheta. I. Azt mond-

* *versu 14.*

** *versu 15.*

*** *versu 16.*

+ *versu 17.*

++ *versu 18.*

gya felöle, hogy megh busult es megh haragut az Kiraly: az mellyet nem jól cseleköszik az Kiraly, hogy minek előtte meg ertene, es vegere menne az dolognak, immar annak előtte haragot forral önnön magaban az Daniel tarsainak tavoly leteben. Es ebből megh tetzik, hogy nem volt az Kiraly igaz lelekkel, ennek az igynek igazan valo meg erteseben.

Ahonnet az Kiraly haragjabol busulasabol, im ket dolgot tanulhatunkmegh. Először: Nem illik az törvény-[226:]tevékhöz, hogy minekelötte valakinek igyet ingyen meg sem hallyak, immar annak előtte haragot forrallyanak szivekben. Mert az mint szol az szent Ambrus Doctor. *Officiorum lib. 1. cap. 21.* Az harag igaz itiletöt nem szolgaltat, söt annyira el foglallya embernek elmejet hogy megh az okoskodasnak-is nem ad helt: Hanem ez az itilö biraknak az ü ekessegök, hogy csendesz, igaz lelki ismeretet visellyenek az ügyeknek erteseben, hallasaban. Az mint megh vagyön irva *Moses utolso könyvenek első reszeben, aholot igy szol az Propheta. Megh parancsoltam ugymond, abban az időben az ti biraitoknak: Hallyatok meg az ti atyatokfiainak igyet, es tegyetok igaz itiletöt az firfiu es az ö Attya között, es az uton jaro között: Az Törvényben szömelt ne ismerjétek, az kicsint mint az nagyot egy arant megh halgassatok, senkinek szömelyetöl ne fellyetök: Mert az itilet Istene. Ne mond tehát az te felebaratodnak jó eleve, no egyszer bosszuszagot tettel vala raytam: de jüü elő csak az törvényben, megh latod mint leszen dolgod: hidgyed nyakadban vonzom az inget: Ne cseleköd atyamfia: Mert nem jó s-nem-is illik itilö birohoz: Holot az itilet Istene. Masodszor. Tanullyuk megh inset, á hamis tudomanyrak Patronusi oltalmazoi felette magok megh tartoztathatlanok az Religionak keresztyeni vallasrak el igazitasaban: Mert mihelyen az keresztyenök ellen valo vadolasokat hallyak, akkik nem akarjak az balvanyozo tudomant követni, mindgyart azok ellen haragra indulnak, noha azokrak igaz igyöket nem tudgyak s-nem ertik, az mint az Nebuchadnezarnek példaja megh mutattya. Es erre igaz eleg példakat talalunk ez mostani időben. Mondgyad csak az Arrianus [227:] előt s-mas idegen vallasu ember előt, hogy keresztyen vagy: Mindgyart ellensegenek tart. Masodszor az Inquisitioban azt mondgya az Propheta az Nebuchadnezar felöl, hogy meg parancsolta, Sidrakot, Misakot, Abdenagot vidgyek eleiben, es mindgyarast eleiben viszik az Kiralynak. Az mellyet felette jól cseleköszik immar az Kiraly, hogy noha hallya azok ellen valo vadolasokat az Chaldaeusok-

* Deut. 1.

nak, es ugyan meg-is busult, s-meg-is haragut rayta: Mind azon altal nem cseleköszi azt, az mit cselekösznek sok Fejedelmek, akkik egyebek ellen valo vadolasokat halvan, nem akarnak azokkal szemben lenni, hanem mindgyarast vitetik az halalra: mondom nem cselekedi ezt az Nebuchadnezar, hanem az Daniel tarsait eleibe vitete, es azoknak feleletöket meg akarja hallani.

Tanullyak megh hát innet az Fejedelmek es törvenytevö birak, hogy kövessék ebben az nagy Nebuchadnezart, hogy fél pörösnek, ne tegyenek törvenyt, hanem megh halgassak az masik felt-is. Ezt cselekötte amaz Alexander Macedo, kinek az egy megh halgatasban ez vala szokasa hogy valamikor egyedül valaki hozzaja megyen vala, annak az egyik fület tartya vala s-az masikat be dugja vala, hogy annak utanna azzal az al peresnek igyet viszonlag megh hallanaja: Te-is azért ezt cseleködgyed: *Ne de lite pronuncies, nisi partes audiveris ambas.* az az, Senkinek törvenyt ne mondgy, mig mind az ket felnek igyet meg nem hallandod. Ez az igaz itilö bironak tisztü. Harmadszor az Inquisitioban azt mondgya az Propheta az Kiraly felöl, hogy tudni illik, okat kerdi az Kiraly Sidrach, Misach, Abdenagotul: Miert nem akarjak az arany oszlopot tisztölüni; s-monda ugymond az Kiraly: Igaze Sidrach, [228:] Misach Abdenago hogy az en Istenimet nem tisztölitök, es az arany oszlopot mellyet fel emeltem nem imadgyatok? Mintha mondana, alig hihetem el, hogy igazak legyenek azok, mellyeket hallok ti felöletek, hogy csak ti harman tusakodgyatok ellene az egyszer meg mondot parancsolatnak, holot lattassatok bölcse es szentes firfiaknak, es akkik jól ertsetök, hogy nincsen semmi hitötlenseg az en parancsolatomban, de mindenek tartoznak az Istennek tisztössegere, azért ha így vagyon, de en nem hihetem el, akarom erteni micsoda tanatsbol cselekösztök ezt? Mondgyatok meg miben vagyon az dolog? Ahonnet ki tetzik, hogy sokkal nagyob mertekletösseg vagyon az Kiralyban, hogy nem mint az vadolo Chaldaeusokban. Mert ezek minden kerdöszkedesnelkül, egy altallyaban, mindgyart halalra kevannyak vala az Daniel tarsait: de az Kiraly halasztya vala ez okon, kerdest vetven ö elejökben, hogy az ö elebbi cseleködötök megh tagadvan, helt adna az ö megh terösöknek; es inkább kedvezne eletöknek s-megh maradasoknak, hogy nem mint az ö Kiralyi hatalma szerint cseleködnejek ö velök, csak hogy lennenek engödelmessék az ö kevansaganak.

Innet-is Tanullyak megh hát elsöben az Nebuchadnezar cseleködötiböl, akki tetteti mintha nem hinne el hogy nem akarnak tisztelni az Daniel tarsai az arany oszlopot, es így akarja szep szin alatt ezeket az balvanyozásra haytani. Mondom tanullyuk

megh: Micsoda modgyok vagyon az balvanyozoknak az ő tudomanyoknak plantalasaban; ez tudni illik, minek előtte fegyverrel kezdenek azokat kergetni akkik ő velök ellenkeznek, annak előtte hizelkődő szoval, kerülő beszeddél szoktak azt azoknak nyakokban vetni. De ne hidgyünk nekik. [229:]

Masodszor tanullyuk megh: Job az jó tanacs, hogy nem mint az jó Fejedelem: Mert ha az fejedelem gonosz leszen-is, es azoközben az tanacsok jók lesznek, jól leszen az közönseges tarsasagnak dolga. De az gonosz Fejedelmeknek gyakorta artalmasb tanacsi szoktak lenni. Mint peldanak okajert, gonosz vala az Nebuchadnezar, de sokkal artalmasbak valanak az ő tanacosoi; es sokkal gonoszból vala az tanacsok miat az Daniel tarsainak dolga, hogy nem mint az Nebuchadnezar miat, maga az-is nem igen jó vala. Es ezt mi-is szemünkel lattyuk, hogy gyakorta gonoszból vagyon az szolgaknak es tanacosoknak miatta valamely falunak Varosnak dolga, hogy nem mint az természet szerint valo örökös Urnak miatta.

Negyedszer es utolszor az Inquisitioban azt mondgya az Prophetá az Király felől, hogy parancsol az Király, de nem az poroszlo altal immar mint annak előtte; hanem maga nyelvevel, hogy imadgyak az arany oszlopot: Bekeseges megh maradast igveren jutalmul, hogyha engödelmessekk lesznek; kegyötlen es iszonyu halállal fenyogetven viszontak azokat, akkik engödetlenek akarnek lenni.

Bekeseges meg maradast igher itt ahol azt mondgya: Mostan azért ha készek vattok te Sidrach, Misach es Abdenago, hogy mihelt hallyatok az kürtnek, sipnak, hegedőnek, harfanak, cymbalomnak szavat, hogy terdre estek es imadgyatok az Oszlopot melyet csinaltattam: Jól vagyon, az az: ne fellyötök semmit, nem leszen semmi bantastok. Tüzzel fenyogeti pedig ha nem akarnak engedni, ahol azt mondgya: Hogy ha pedig nem imadgyatok, mindgyart be vettették az egő tüzes kementzeben, es az en parancsolatom szerint elevenen meg egettették. [230:] Ezt is az ő kegyötlen parancsolattyahoz teven: Es kicsoda ugymond az, az Isten, akki titöket ki vegyen az en kezemből? az az, nem leszen soha senki oly Isten, akki meg szabadithasson titöket az en kezemből.

Ahonet ez az tanusag elsöben; Hogy ez az balvanyozo Fejedelmeknek az ő természetök, hogy egyebeket mind adomannyal, jutalmossal, s-mind fenyitekkel igyeközzenek keszeriteni az balvanyozasra, az mint cselekoszik itt-is az Nebuchadnezar Király: ez vala hazankban-is Fejedelmünknek tanacsa nem sok idővel ez elöt; hogy az Urakat kalacsal, adomannyal az kösseget fegy-

verrel akarja vala haytani az balvanyozasra: De Isten meg zabolaza.

Masodszor tanullyuk megh ezt-is: Ez-is természetökre nez az balvanyozo fejedelmeknek, hogy csufollyak az Istent, es annak az ö hatalmat karomollyak; mintha ök hatalmasbak volnanak, es mint ha Isten azokat meg nem tartatnaja akiket ök el akarnak vesztteni: Az mint itt az karomlo Nebuchadnezar Kiraly cseleköszik, akki kevelysegeben azt mondgya: Kicsoda az az Isten akki titöket ki szabadithatna az en kezemböl; mintha azt mondana: Nincsen senki. De meg szegyönite ütet az az Isten akkit meg karomla: Mert azokat az harom ifiakat, kiket fenyöget vala, az egö kementzeben-is meg tarta.

Ilyen vala amaz kegyötlen Sennacherib-is akki csufolvan az Ezechias kiralynak es az Jerusalembelieknek az ö Istenökben valo bizodalmodkat, ezt kialtata az Rabsacessel: Kicsoda az az Isten akki Jerusalemet megh szabadithatna az en kezemböl? az az, nincsen senki: akkit az Ur Isten meg szegyönite: *Mert egy Angyala által Isten, [231:] szaz nyoltzvan öt ezert vagata le az Sennacherib taboraban valok közzül; Ezechiast pedig es az Jerusalembelieket megh tarta. Ez mostan-is az balvanyozoknak karomlo szidalmod az hiveken: Micsoda ugymond az ti remen-segtök idvössegtök felöl, holot az Ecclesia kívül nincsen idvösseg: Ti pedig el szakattatok az Ecclesiatul: Mert el szakattatok á Romai Anyahaztul. Heaban biztok: Nincsen modgya idvössegtöknek, hanem ha Isten önnön magát tagadnaja meg, az mely lehetetlen.

Mely mondasok bizonyara karomlas: Mert noha nem kell mi-nekünk az Romai Antichristus gyüleközeti, **az mint parancsolatunk-is vagyon felöle: De azonközben semmiben nem akarunk idvössegünknek utaban az Christus tudományatul el szakadni: Söt ezt mondgyuk: ***Nem adattatot töb nev ez ég alat, akki által kellene idvözülünk az Ur Jesus Christusnak nevenel. Es el veszsenek azok az Istenek, akkik nem teremtettek az mennyet es az földet. *Una fides, unum baptisma; Unus est Mediator Dei et hominum, Homo Iesus Christus.* Egy az hit, egy az keresztseg: egy az közben jaro az Isten közöt az ember Jesus Christus. Ertyük azert az kiralynak Inquisitiojat az Daniel tarsai ellen: Lassuk az Masodik dolgot.

* 2. Reg. 19.

** Apoc. 18.

*** Actor. 4.

Ahol azt írja meg az Propheta: Mit feleltek az Daniel tarsai az Nebuchadnezar Kiraly kevasagara. Effelöl kettőt jelent: Első ez, hogy felelem nélkül tesznek valaszt az Kiraly fenyegetesere: Mert így szólnak.

Nem szükség minekünk erről az dologrol meg felelnünk te neked: Mintha mondanak: Nem szükség erről sokat vegeznünk, sokat tanacsokoznunk: Mert nyilván vagy az dolog: Haszon-talan az halállal való fenye-[232:]getes mi előttünk, nem rettent minket az. Miert? Oka ez: Mert semmi nincs bizonyosab ennél, mint hogy az az igaz Isten, az kit tisztölünk, ha akarja könnyen meg szabadíthat minket az te kezedből Kiraly, es az egő kementeznek langjaból. Ez az első. Masodik ez: Hogy az Nebuchadnezar balvany Istenit meg vetik, aholot ezt mondgyak: Ha ki nem veszön-is, az az, nem az hogy meg nem lehetne az mi Istenünktül; de ha szinten meg nem akarna-is szabadítani minket az te kezedből most mindgyarast, tuttodra legyen mind az által Kiraly, hogy az te Istenidet mi nem imadgyuk es az oszlopot, mellyet fel emeltel, nem tisztöllyük. Mintha mondanak: Kiraly igazan meg vallyuk te előtted, hogy se haragod, se jo akaragod, sem az tűznek iszonyu volta, nem fog mi előttünk annyit, hogy mi az mi hitünktül el szakadgyunk, es tiszteljük az te Istenidet, es imadgyuk az arany oszlopot, mellyet fel allattal. Mert egyszer el vegezet tanacs ez az mi szívünkben, hogy inkább akarunk akar minemü iszonyu kenokat el szenvedni, hogy nem mint akar csak egyszer az mi terdeinket az te balvany Istenid elöt meg haytanunk. Ez az valasz tetel. Az mely bizonyara nem keveset foglal be: Mert itt az mint eszünkben vehettyük, elsőben vadollyak az Kiralt, hogy ilyen nagy meltosagot tulaydonit maganak, hogy csak szabad akarattyabol, uy Isteni tisztöletöt akar gondolni. Masodszor szömere hanyak vakmero batorsagot, hogy uy Isteneket faragtat: Harmadszor vallast tesznek arról, hogy az keresztyensegnek követeseben, semminek tartyak az Nebuchadnezar meltosagot, es arra kepest csak egy pontban-is nem akar-nak az igaz Isteni tisztölettül el szakadni. [233:]

Honnan meg tanulhatyuk elsőben: Az keresztyenekhöz illik, ha az Istennek tisztössege, es az keresztyeni hitnek vallasa ke-vannya az igaz Hit mellet minden nyomorusagokat es haborusa-gokat fel venni: az mint cselekdnek az Daniel tarsai, kik készeb-ek az tűzre menni, hogy nem mint az igaz Istentül el szakadni. Masodszor:

Tanullyuk meg, Miben allyon az Hiveknek, Martyromoknak az igaz Isten felöl való vallas tetelek: Mikeppen kell az szükség-nek idejen vallast tennünk az Isten felöl? Nyilván es, egy altallya-

ban való igaz beszéddel, az melyet ne magyarázhasanak külömb fele értelmekre.

Mert ez az igaz Confessio vallas-tétel, akki az igazat egy altallyaban erőssíti, es az hamissagot egy altallyaban minden homaly nélkül tagadgya. Igy confiteálnak vala az regi kereszttyenek: *Credo in Christum Dei filium; in alios Deos non credo: Deum in Spiritu adoro, idola nec adoro nec colo.* az az, Hiszek az Christusban Istennek fiaban, egyeb Istenökben nem hiszök: Ismet, Lelekben az Istent imadom, az balvanyokat pedig sem imadom, sem tisztetem. Ezt cseleköttek az Daniel tarsai-is. Es bizonyara kereszttyenek, ha az Daniel tarsainak allapattyat meg tekintyük, sok dolgok indithattyak vala, melyekre kepest, valami homalyos vallast kel vala tenniök: Mert ezt mondhattyak vala; 1. Az Nebuchadnezar mi Kiralyunk. 2. Isten tötte Fejedelmünke hát miért nem engednenk neki? 3. Isten parancsolta hogy az fejedelmeknek engedgyünk; 4. Sok jokkal latogatot minket az Kiraly azoktul-is meg fosztatunk: 5. Lam mindenek engednek az Kiralynak; azért miért [234:] nem lennenk mi engedelmessek? 6. Nam Isten parancsollya, ne öly, hát miért veszenök mi-is magunkat? szabad akarat szerint? 7. Nam közönsegösen-is azt szoktak mondani: ket gonoz között job az kissebbet valasztanunk: Ha most szinten tisztellyük az arany oszlopot-is, még megh terhetünk életünk meg maradvan. 8. Ide jarul az-is, noha terdeinket megh haytyuk az balvannak; de azért szivünket ugyan Istenünknek tartasuk. Effele gondolatok, mind ütköszhetnek vala az Daniel tarsainak elmejükben, de semmi effele gondolat ezöket nem indittyta; ha indittyta-is pedigh, de ö benne ezeket az igaz hit s-az igaz vallas mind semmive teszi, es az egy igaz Istennek tiszteleti felöl, nyilván valo vallast tesznek. Ne tetovazunk hát mi-is, hanem ha kevantatik egy altallyaban tegyünk vallast az mi kereszttyeni hitünkröl vallasunkrol, hogy jól legyen dolgunk.

Harmadszor tanullyuk megh az Daniel tarsainak vallas tetelekböl: Aholot azt mondgyak, hogy nem tisztelik ök, sem az aranyas faragot kepet melyet az Kiraly fel emelt vala sem az Nebuchadnezar Istenet; tanullyuk meg mondom, hogy mi-is, sem az aranyas faragot nagy irot kepeknek, sem pedig azoknak kiknek kepet mondgyak az Papista atyafiak hogy azok viselik, nem tartozunk imadással, tisztelettel, á mint it az Daniel tarsai nyilván erőssitik magok cseleködötinek példajaval. Az igaz Isten, pedig, az mikeppen nem akarja, hogy valaki ö neki faragot avagy irot kepet csinallyon: Igy nem-is akar avagy az faragot, avagy irot kepekben tiszteltetni s-imadtatni.

Heaban valo hát az Papista atyafiaknak amaz regulajok. [235:]

*Hoc Deus est quod imago docet, sed non Deus ipsa
Hanc recolat, sed mente colat quod cernit in ipsa.*

az az, Isten ugy mond az, az mit az faragot kep mutat, de ü maga az kep nem Isten; Ezt az faragot kepet böcsülyyed; de elmeddel azt tiszteltyed az mit az faragot kepeben latz. Az az, á mire mutat: Peldanek okajert, az szent Pal kepeben Palt tiszteltyed: Christus kepeben Christust, Maria kepeben Mariat, es igy az többit-is. Heaban valo mondom ez az szem feny vesztö veleködes: Mert im hallyuk hogy külömben cselekedven az Daniel tarsai, megh hamissittyak ezt az értelmet. Mi-is hat akkeppen cseleködgyünk.

Negyedszer es utolszor, tanullyuk megh; hany keppen vetköznek az emberek az Istennek tisztöletiben. Effelöl kivaltkeppen, három utat talalunk. Elöször, vetköznek ugy, mikor el hagyvan az igaz Istent, oly hamis Isteneket tisztelnek, akkik nem Istenek: az mint cseleköttek az Poganyok, kik önnön magoknak külömb külömb Isteneket gondoltanak, az mely vetket szömere vet Isten Jeremias által az Sido nepnek, mikor igy szol: *El hattak enge-met elő kut fejet, es magoknak kutakat astanak, kikben viz nin-csen. Masodszor vetköznek az emberek az Isteni tisztöletben igy: mikor az Istent tisztölik, de nem csak önnön magat az igaz Istent, hanem ö vele egyetemben többeket is akarnak tisztelni: az mint cselekösznek vala az Israel fiai, midön egyszer s-mind az igaz Istennek es az Baalnak-is akarnak vala szolgálni: kiknek azt mondgya az Illyes. Mit santikaltok ket fele: **Ha az Isten az Isten, ötet imadgyatok, ha az Baal az Isten ötet tisztöllyetek. Nem jo azert ket fele santikalni. Harmadszor es utolszor [236:] vétköznek az emberek az Isteni tisztöletben ugy: Mikor az egy Istent akarjak tisztölni: de nem ugy az mint önnön maga parancsolta s-igejeben hatta: hanem ugy az mint magok az emberek az önnön elmejöktül el gondollyak, az mellyet Isten nem veszen jo Neven: ***Mert azt mondgya Christus: Hejaban tisztelnek enge-met az emberek, embertül szeresztetöt tiszteletökkal es parancsolatokkal.

All annak okajert az Istennek igazan valo tisztöleti az ö akarattyanak es parancsolattyanak el követeseben, mellyet az ö tisztöleti felöl ki jelentet az ö igejeben.

* *Ierem. 2.*

** *2. Reg. 17.*

*** *Matth. 15.*

Az mely igaz Isteni tiszteletre es az mi Istenünk felöl valo batorsagos vallas tetelre, segellyen minket az mi Istenünk Fiajert az Ur Iesus Christusert egesz életünkben. Amen.

XXIV. Praedicatio.

„*AKkoron Nebuchadnezar el telek haraggal, es az ü ortzajának szine el változek Sidrach Misach es Abdenago ellen; es felelven megh parancsola, hogy be gyuytanak az kementzet het-szerte fellyebben, hogy nemmint szoktak vala be gyuytani. **Es az erös ferfiaknak kik az ö seregeben valanak megh hadgya, hogy megh kötöznek Sidrakot, Misakot, es Abdenagot hogy vetnek az egö tüzes kementzeben. ***Akkoron ezek az ferfiak megh kötösztetenek, mentejökben, felsö ruhajokban, pa-[237:]tyolattyokban, es egyeb öltözetökben, es vettetenek az eghö tüzes kementzeben. +Ez okajert, miert hogy az Kiraly parancsolattya sietteti vala öket, es az kementzet igen be füttette vala, azokat az firfiakat akkik Sidrakot, Misakot, es Abdenagot ki vittek vala, megh öle az tüznek langya.”

SUMMA.

Ez jelen valo igekben, megh irja az Propheta, az harom ifiaknak az ö Martyromsagokat, az az, mely iszonyu jutalommal fizetöt legyen az Kiraly ezeknek az ifiaknak az ö keresztyeni vallas tetelökert. Ahonnet megh fogjuk tanulni, hogy felette igen igaz á sz. Palnak amaz mondasa: ++Mindnyajan ugy mond, valakik keresztyeni életet akarnak elni az Iesus Christusban, azoknak sok nyomorusagokat, haborusagokat kel szenvedniök. Ez az Summa.

RESZEK.

Harom Reszei vadnak ez igeknek.

I. Haszna, gyümölcse az ifiak vallas tetelenek az nagy Nebuchadnezar sziveben, az az, mit szerzöt az ifiaknak keresztyeni, batorsagos feleletek az Kiralynak sziveben.

* *versu 19.*

** *versu 20.*

*** *versu 21.*

+ *versu 22.*

++ *2. Tim. 3.*

- II. Az három ifiaknak Martyromság szenvedésének módgya, az az: Mi modon s-minemű forman akarja az Kiraly, az három ifiakat büntetni, hogy engodetlenek ő neki.
- III. Az Kiraly katonainak, hoherinak büntettetése az az: Mivel bünteti Isten azokat akkik be vetik az három ifiakat az egő tüzes kementzeben.

Az mi az Első dolgot illeti, mit szörzöt az ifiaknak felelem nélkül való vallas tetelök az Kiralynak sziveben: effelöl így szól az Propheta s-mond. Akkoron úgy mond [238:] el telek haraggal Nebuchadnezar, es az ő ortzajanak szine el változek Sidrak, Misak es Abdenago ellen, es felelven, meg parancsola hogy be gyuytanak az kementzet hetszerte fellyebben, hogy nem mint szoktak vala be füteni: es az erős ferfiaknak megh hagyja, hogy kötöznek megh es vetnek be Sidrakot, Misakot, es Abdenagot az egő tüzes kementzeben.

Mit akar?

Harom rendbeli gyümölcseit szamlallya az ifiaknak batorsagos vallas tetelenek az nagy Nebuchadnezar Kiralyban. Mert először azt mondgya felöle, hogy megh haragut es haragjaban s-busulasaban el változot ortzaja, Sidrak, Misak, es Abdenago ellen. Így azért az Nebuchadnezar akki ennek előtte Isten ellen karomlo vala, amaz szava szerint: kicsoda úgy mond az, az Isten, akki titöket ki vegyen az en kezemböl? az az, nincs senki oly Isten, az ki titeket en ellenem megh oltalmazhasson. Most immar dühössegre gerjedez. Ahonnan igen igazan mondotta Horatius: *Ira furor brevis est*: Az feletteb való harag keves ideig való dühösseg: úgy annyira hogy, embernek meg ortzajat-is meg haborittya es undokittyta: az mint itt az Nebuchadnezar peldajabol megh tetzik, kinek az ő haragjabol ortzaja-is megh változik. Es ez természet szerint való effectoma az haragnak, hogy embernek meg változtassa ortzajat. Ez az első az Kiraly maga viselesi közzül. Ahonnan ez az Tanusag:

Hogy az keresztyeni vallas, gyakorta az Fejedelmeknek haragjat vonsza az emberekre; es az Uraknak, Nemeseknek haragjaban eyti az keresztyeneket: De ne gondollyunk atyamfiai az emberekkel. Am haragudgyanak az [239:] emberek; csak legyünk az mi Istenünknek gratiajaban, kegyelmében, akkinek könyü az Fejedelmeket megh zabolazni.

Masodik gyümölcse az ifiak vallas tetelenek az kiralyban ez:

Hogy parancsol haragjában az Király es hetszerte fellyebben fütteti az kementzet ö nekiök, hogy nem mint annak előtte szoktak vala be füteni, az mikor latrokat szoktanak vala be vetni es azzal büntetni.

Es bizonyara, ugyan ez most is az Isten Anyaszent-egy hazanak ellenszegenek természetü, akkik azt szoktak mondani, hogy hetszerte nagyobb büntetésre meltobbak vagyunk mi, kik az Romai Antichristus tudományat utallyuk, hogy sem mint az nyilván valo gonoszok. Es az Christusnak szenvedesében, lathato keppen tapasztallyuk ezt, hogy minden rendek irgalmatlanul, kegyötlenöl szidalmaztak ötet. Mert az ö keresztit vallara adgyak neki. etzettel es mereggel itattyak, az latrokkal együt viszik halalra, es mit nem cseleksznek ö rayta! Karomlyak szidalmaztak ötet. Annakokajert most-is nem remelhetnek az Hivek jobbat, hanem az Keresztyeni Confessio vallas tetel mellet; minden keserves sorsot varjanak az Christussal.

Harmadszor azt mondgya az Nebuchadnezar felöl az Propheta, hogy erős ferfiakat választot, akkiknek meg parancsolta, hogy meg kötözzek, s-vessek be Sidrakot, Misakot es Abdenagot az eghö tüzes kementzében.

Eörös ferfiakat választ ez okon, hogy ne lehetne semmi remen szegök az ö meg szabadulasok felöl.

Ahonnet ez az tanusag egy igevel, hogy mikor az Fejedelmek egyszer meg ernek haragudni, busulni valakire, [240:] annak utanna akarnak vegezetre azoknak, mind testeknek lelkeknek ha lehetne rontoi lenni, es ha lehetszeges volna mind testben lelekben el veszteni; az mint itt akar haragjabol az harom ifiakkal cselekdöni az Nebuchadnezar. De effele modnelkül valo harag, nem illik az Fejedelmekhöz. Itt ez arant pedig az Király cselekdötiböl egy kérdésünk lehet, akkire szüksege keppen feleletet kell tennünk mi nekünk. Az kerdes ez.

Eszössen cselekdöszie az Fejedelem, hogy ha az ö alatta valokat, akkik ö tüle vallasokban különböznek tüzzel es fegyverrel akarja el veszteni? az mint itt cselekdök az Nebuchadnezar.

F. Semmikeppen nem: Mert efféle kegyötlenseg, az Hitöt nem allattya, nem eppiti, hanem söt inkab rontya. Mert az mint igen eszessen mondotta Lactantius: *Doceri, non cogi vult Fides*. Az Hit nem keszöritetni, hanem tanittatni akar. Ne kergesse hát mindigart az Fejedelem tüzzel fegyverrel az ö allatta valokban az mit nem szeret vallasokban, hanem söt inkab oktattassa, tanittassa: Mert semmi nincs az mi erőssegyökeret verjen az embereknek szivekben, mint az Isteni tisztölet felöl valo egyszer be vött velekdödes Hát tanitassal oktattassal hozza.

Tehat az Isten karomlokat, akkik az szent Haromsag ellen vakmerőkeppen karomkodnak, szabade kardal es tüzzel bünteteni, az mint Servetus Mihaly meg büntettetek Genevaban.

F. Szabad bizonyara ez illyeteneket, akkik szemtül szembe, az igaz Istent akarjak vakmerő keppen szidalmaz-[241:]ni; es felette igen jo volna ez illyetenökre az fejedelmeknek gondot viselni. Mert ez illyetenek semmi keppen nem igyeköznek eppülni. Ez azert tanitasunknak Első resze: Lassuk az Masikat.

Mondam Masodszor, megh irja az Propheta az Daniel tarsainak Martyromsag szenvedesenek modgyat. Mi modon s-minemü forman akar ezekkel cselekdni az Kiraly, s-kettöt jelent felölok. Elöször, hogy megh kötöztettenek: Hogy hogy? Mentejökben, felső ruhajokban, patyolattyokban es egyeb öltözetökben, az az, nagy sietseggel igyekösztek veghben vinni az kegyetlen Kiralynak katonai az Kiraly parancsolattyat, hogy megh csak ruhajoknak el fosztasarol-is nem gondolkottanak. Maga ez volna az közönseges szokas az embereknél, hogy az halalra valoknak el köztak fosztani az ö öltözetüket; De ime nem cselekdik ezt az Kiralynak kegyetlen katonai, két okajert? 1. Mert azt itilik vala, hogy megh csak ruhajok sem volna az meg tartasra melto: hanem azok-is meg erdemlik, hogy velök egygüt tüzzel egettesenek megh az Kiralyhoz valo engedetlensegert. 2. Ezert, hogy ezzel az töb Sidoknak nagyob felelmet szerzenenek. Arrol pedig minemü ruhak voltak ezek micsoda volt Materiajok, selyöme, gyapjuje, s-formaja-is minemü lött legyen, nem szüksegh sokat disputalni; holot senki arrol bizonyost nem mondhat s-nem-is szüksegh az üdvössegre. Mert eleitül fogva külömb külömb szabadsagban volt ez, minden nemzetsegöknek minemü öltözetök legyen. Azt hiszem nem illyen volt mint az Magyaroke, mert nem tudom metzettek volna az fejökön az patyolattal. Masodszor azt mondgya Martyromsagok felöl, hogy [242:] megh kötösztetven vettettek be az egö tüzes kementzeben.

Tanullyuk megh hat inset, hogy ezek az harom ifiak Ananias, Azarias, Misch[a]el, akkik be vettettenek az egö kementzeben, mivel hogy nem akarak az balvany Istent tisztelni, peldajat viseltek mind azoknak az hiveknek Martyromsagoknak, akkik tüzet fegyvert szenvedtenek eleitül fogva az kegyetlen fejedelmek alatt, szenvednek most-is es mind vilagh vegeigh az Antichristus orszagatul. Az mint magyarazzak *Irenaeus. lib. 5. advers. Haereses cap 24. Augustinus. Tom. 2. Epist. 48.*

2. Tanullyuk megh, kiket hijon az Ecclesia igaz Martyromok-

nak: azokat tudni illik, akkik az igaz keresztyeni vallas mellet kegyetlen iszonyu kenokat, es vegezetre halalt-is szenvednek. Es Martyromoknak mondatnak, nem az szenvedesre hanem az okra kepest, az mellyert szenvednek, tudni illik az igaz keresztyeni vallasert. Könyü azért inset amaz kerdesre meg felelnünk ahol azt szoktak kerdeni.

Ha az Uy keresztyenek, akkik sok helyeken sok nyomorusagokat es vegezetre halalt-is szenvedtek: az Christusnak igaz Martyromije avagy nem?

F. Nem igaz Martyromi: Mert nem szenvedtek az Christusnak igaz tudomanyajert.

De mondhatnad.

Ha azzal az ü szenvedesökkel, hitökben valo nagy alhatatossagokat mutattak?

F. Söt inkab ez nem az igaz hitben valo alhatatossag, hanem az tevelygesben valo megh altalkodot batorsagh. [243:] Ha azért az balvanyozo az ü balvanyozo tudomanyajert szenved; Nem Christus Martyroma: Mert nem az igaz tudomanyert szenved. Ha az Török az ö tevelygo tudomanyajert megh egettetik: Nem Christus Martyroma: Mert nem az igaz keresztyeni vallasert, hanem az ö bolondsagajert szenved: Csak azok azért Christus Martyromi, akkik az Christus tudomanaajert igaz vallasajert szenvednek. De itt kerdhetned azt-is.

Szabade valakinek magat Isten tisztossegejert meg ölni?

F. Nem szabad: Mert meg vagyon irva, *Non occides*, Ne öly: tudni illik, se mást se tennön magadat. Nem kell azért senkinek önnön magat az tüzre vetni, latvan ellenseget, de mikor ez vettek eleiben, hogy avagy gonoszt cseleködgyek avagy ha nem akarja szenvedgyön: Valaszsa inkab az szenvedest hogy nem mint gonoszt cseleködgyek, es igy adgya az ö testet az hohernak kezeben. Az mint cselekösznek ez három ifiak kik inkab akarnak az tüzre menni, hogy nem mint az Kiralynak balvany Istenet tisztölni. Kik felöl Augustinus igy szoll. **Idolum adorare noluerunt, non ipsi se in ignem miserunt.* az az: Az balvant nem akartak tisztölni, nem ö magok vetek magokat az tüzben.

3. Tanullyuk meg; Miben allyon az Isten Anyaszentegyhazanak ellenseginek kegyötlensege: Ebben tudni illik hogy nem csak szömelyöknek akarnak az hiveknek artani, de joszagoknak-is: Nem csak szömelyöket akarjak el vesztetni de joszagokat-is:

* Tomo 2. Epist. 204.

az mint az Nebuchadnezar, nem csak szömelyöket, de meg ruhajokat-is meg akara ez harom ifiaknak eghettetni. *Sic Iohannes Husz cum vestibus et sua pecunia quam habebat est combustus á Pontificiis.* Ekkeppen [244:] Husz Janost meg egettek az Papistak, ruhajaval es az nála valo penzével.

Harmadszor es utolszor, mondtam vala, hogy az Propheta meg irja az Nebuchadnezar katonainak hoherinak büntetesöket: Mivel büntette Isten azokat akkik ez harom ifiakat be vetöttek az eghö kementzenben; s-azt mondgya felölök, hogy meg ölte azokat az tüznek langja, az mely lang ki csapot az kementzenből.

Ezöknek vesződelmenek pedig ket okat adgya. I. Az ö sietesöket: Mert ugy siettek ezeknek halalokra hogy azonközben magok eletere nem viseltenek gondot. II. Az kementzenek rettenetes langjat, az mely oly igen nagy vala, az mint ideb alab emleközik az Propheta felöle, hogy mikor ki csap vala, negyven kilentz singnire megyen vala fel az egre. Ahonnet ez az tanusag, hogy az kegyötlenöknek, az egyigyü hiveknek halalokra valo igyeközettyök, senkinek nem artalmassab, mint ö magoknak az kegyötlenöknek: Mert az mit egyebekkel akarnak cselekdni, Isten ugyan azont fordittyta magoknak nyakokban: az mint ezeknek az Nebuchadnezar szolgainak peldajabol meg tetzik: akkik az ifiakat akarjak meg emesztetni az langal s-magok vesznek miatta: *Igy amaz kegyötlen Aman az mely akaszto fát csinaltatot vala amaz szegeny jambor Mardochaeusnak önnön maga függesztetek rejaja.

Most-is pedig az mi ellensegink, valamely gonoszt szannak mi nekünk, ö nekik adgya az mi Istenünk az ö tulydon nyakokban. Minket pedig tarcson megh Fiajert az Ur Jesus Christusert. A M E N. [245:]

XXV. *Praedicatio.*

„**Es ezök az harom ferfiak, Sidrach, Misach es Abdenago esenek kötözve az egö kementzenek közepiben; es jarnak vala az lang közepet, dicserven az Istent es az Urat aldván. ***Akkoron Nebuchadnezar Kiraly el almelkodek, avagy meg rettene, es hamarsaggal fel kele. Szolla es az ö szolgainak monda: Nemde harom ferfiakat vetenke az tüzben megh kötözve? Felelenek es

* *Hesteræ cap. 2.*

** *versu 23.*

*** *versu 24.*

mondanak az kiralynak: Ugy vagyon Király. *Felele es monda; Ime latok negy firfiakat megh oldva jarni az tüz közeget: es semmi seelem nincs ö bennök es az negyediknek abrazattya hasonlo az Istennek Fiahoz.”

S U M M A.

Ezökben ez meg jedzöt igekben; következők ennek az Historia-nak második része: Melyben summa szerint meg írja az Propheta, az három ifiaknak Keresztyeni szent életöknek jutalmat: Mivel latogatta Isten, Sidrakot, Misakot es Abdenagot az ö Keresztyeni szent életükert.

Ket rendbeli jutalmokat szamlallya pedig az Propheta az Daniel tarsainak keresztyeni szent életöknek. Első az Istennek csudalatos meg tartasa az eghő kementzeben az ö [246:] Angyala által; az az, Mely csudalatos keppen tartotta megh Isten ezeket az ifiakat az eghő kementzeben az ö Angyala által. Masodik, az megh tartasnak utanna, az Nebuchadnezar által ezeknek az ifiaknak, elebbi tisztökben valo be allatasa, az ö Orszagaban Babylonia tartomanyaban az az, mikeppen allatta be ujonnan ezeket az ö elebbi hivatalyokban: kikről rend szerint mi-is szollyunk.

Az mi az Első dolgot illeti; tudni illik, ezeknek az ifiaknak csudalatos meg tartatasat az eghő kementzeben az Istennek Angyala által, be foglaltatik az mind ez jelen valo s-mind pedig az következőendő egy nehany versekben, De itt ez jelen valo fel vött igekben kettőt jelent az Propheta felöle. Elsöt az meg tartasnak modgyat. Masodikat, ennek az csudalatos meg tartasnak hasznat, az Nebuchadnezarban es az ö fő emberiben.

Modgya az meg tartasnak ebben áll, hogy noha azok az ifiak kötöttetven vettetnek be az eghő kementzeben, de az ö kötelök meg oldatik az tüz által; es az Istennek Angyala ala szalvan az tüzes kementzeben, ket fele ütven az tüzes langot az kementzeben, ugymint zugo harmatos szellőt tamaszt az kementzenek középtötte, az mint meg vagyon az Hetven magyarazoknal, kik Sidokbol az Bibliat göröggre forditotak, ugy hogy á tüz tellyességgel nem illetve öket, sem megh nem sertene, söt még csak hajok szala-is, köntösökkel egyetemben megh nem perselődnek. Az kiert viszontak az ifiak-is hala ado voltokat Istennek be mutatvan, fel s-ala setalvan az kementzeben, enek szoval dicserik az Istent. Az mint ezt meg olvashattyak az Hivek Theodotion Bibliajaban.

* *versu 25.*

Igy azért az mely tűz által Isten ele az Nebuchadnezar [247:] kegyötlen katonainak veszedelmekre, most ugyan azon tűz által el az Daniel tarsainak Sidrak, Misak, Abdenagonak, meg tartasokra. Igy cselekedek Isten regenten-is az Noe idejében, hogy az mely özön víz által, el veszte abban az időben levő hitötlenöket, ugyan azon víz által meg tartá Noet az barkában. Es az veres tengernek vize által az mikeppen el veszte az Pharaoh nepet, ugyan azon által meg tartá az Israel nepet, utat advan az tenger az Israel fiainak, az Pharaoh sereget el burita.

Igy az mely eh orozslanak nem artanak semmit az Danielnek az veremben; ugyan azonok szagattyak el az Danielnek ellenségit, be vettetven ugyan azon eh orozslanak veremben. Ez azért ezeknek az három ifiaknak csudalatos meg tartasanak modgya; az mely bizonyára csudalkodásra melto, hogy az tűz természetit meg változtatvan ne artson semmit ezeknek az Daniel tarsainak, sőt szolgállyon ő nekiök. Mert szolgál ezeknek az tűz, az mennyiben az ő kötelöket el egheti, es őket szabadossa teszi: szolgál így is, hogy az ő ellenségoiket az Nebuchadnezar katonait, akkik őket az eghő kementzében be vetik, hirtelen meg emeszti. De itt-is egy nehany rövid kérdésink vadnak, az mellyekre ugyan ezen ifiak példajabol megh felelhetünk.

I. Ez világi kegyetlen Fejedelmek, az Isten szolgálainak es hiveinek életöket el vehetike, az mikoron ök akarjak avagy igyeköznek rayta?

F. Nem lehet, az mint megh tetzik ezeknek az ifiaknak példajabol. Mert noha az Nebuchadnezar felette igen igyeközik rayta, hogy veget vetne ez három ifiak életenek, de nem teheti szerit. Ezt remenlyük hát ma-is. [248:]

II. Miért nem lehet ez, e világi Fejedelmektül?

F. Oka ennek ez. Mert az mi Istenünk oly hatalmas, hogy az mi életünket az egő tűznek közepötte-is megh tarthattya az mint cselekedek ez három ifiakkal.

III. Mi az oka hogy Isten az ütöt tisztölöket nagy vesződelmek között meg tartya?

Oka ennek ez, hogy innet megh tanullyuk hogy minekünk semmi nincs batorsagossab fundamentomunk az meg maradásban: mintha Istent ünnön magat rendellyük az mi életünknek örizőjeve; es meg tudgyuk innet, hogy ő benne igaz elegeges meg maradásunk leszen minekünk, hogy ha az mi életünket továbba akarja még halasztani.

IV. S-hát micsoda annak az oka, hogy Isten gyakorlatossagal az ő hiveit, az nagyob vesződelmekből meg szabadittyá, s-az kisebb vesződelmekben oda hadgya?

F. Ket okai vadnak ennek: Egyik az Istennek vizsgálhatatlan titkos tanácsa akarattya. Mert ő felsege akarattyanban vagyon, hogy avagy ki szabadicson minket az veszedelemből, avagy által vigyen az örök életre, hogy ha ő felsegenek úgy tetzik. Masodik oka ennek ez: Mert Isten kinek kinek bizonyos hivatalt rendelt eleiben melyben szolgállyon ü neki. Ahoz az hivatalhoz bizonyos üdöt-is, hatart-is rendelt, az mely hatart lehetetlen hogy valaki által hagjon: es hivatallyanak hatarat el vegezven, nem-is szükséges embernek elete. Így megh tartta Isten ezeket ez három ifiakat; Mert kel vala még ezeknek az Isten tanácsanak szolgálniok az Istennek szamkivetesben jaro Anyaszent-egyhazanak-is Babyloniaban. Így az szent Peter csudalatos keppen ki hozatek egyszer az tömlötzből, holot annak utanna, következő napon kelle-[249:]ne szenvedni; Mert még el nem vegeszte vala Peter az ő követseget: de követseget el vegezven, megh engede Isten hogy vege lenne itt ez vilagon valo testi életének.

Mind ezökből hát megh tanulhatyuk mi keresztyenek hogy ne legyünk ez vilaghi életünk felöl szorgalmatossak fölötteb: latvan ez vilagi kegyetlenöknek ellenünk valo szandekokat, gonosz igyeközetöket. Mert Isten az ő hiveit csudalatos keppen megh tudgya oltalmazni: hanem ki ki söt inkab azon igyeközsek, hogy az ő hivatallya szerint igyeközsek Istennek szolgálni, s-Isten elöt kedvesködni. Így leszen hogy az tüz hamareb le teszi természetit az egestül meg fogja erejet; es az viz megh szünik az el meritestül; s-az fegyver-is úgy nem fog megh: es így kerülhetöd el, hogy azok által az te életödnek vege nem leszen, az elöt az hatar elöt; mellyet Isten az te hivatalodnak rendelt: Az mint ez az Daniel tarsainak példajabol meg tetzik: kik Istennek szolgálvan, hivatallyokban megh tartatanak az egö kementzeben. Jary el hat te ember az te tisztödben, az többit had Istenre. Ez az Elsö resz: Lassuk az Masodikat.

Masodszor az mint jelentem megh írja az Propheta: Ezt az csudalatos természet ellen valo megh tartasa, az három ifiaknak az egö kementzeben, mit szerzet az Nebuchadnezarban es annak fő fő emberiben. Meg irvan ennek az csuda tetelnek hasznat az Propheta; Negy dolgot jelent. 1. Az Kiraly felöl azt mondgya, hogy latvan az csuda tetelt, megh felemlet es meg rettent: Nem cselekedik azert itt az Nebuchadnezar úgy, mint á Pharaoh, akki Istennek sok rendbeli csuda tetelit latvan az Moses es Aaron által; mind azon által mind azokra megh nem [250:] indul. Az mely jot az Nebuchadnezarban, tuladonitunk Istennek kegyelmenek, az mint az Pharahoban valo megh kemenyödest Istennek igaz itiletinek ő rayta, es az ő romlot természetinek.

2. Azon Kiraly felöl azt mongya, hogy hammarsaggal fel költ: Mert az elöt Kiralyi szekiben veszteg ül vala, es az ö szeimeit ezeknek az Martyromoknak vesződelmeben akarja vala legeltetni: de megh rettenven hirtelenséggel fel kele. 3. Azt mondgya felöle az Propheta, hogy az ö gondviselőit fő emberit szolittya, s-tudakozik tülök mondvan; Nem de három firfiakat vetöttenek volnaje az eghö kementzeben? Nem azért mintha nem tudnaja, hogy az ö fő emberinek vadolasara, három ferfiakat vetöt volna az egö kementzeben: De az Istennek tanatsa tudakosztattya ezt ö vele, hogy valaki ezt az Martyromoknak szenvedeset valami szem fén vesztö dolognak ne alitanaja, avagy valaki azt ne velhetne mintha valami vetök esöt volna az dologban, es mintha mind az három ifiakat nem vetöttek volna be az egö kementzeben: Hanem lenne nyilván az fő emberinek tanubizonsag tetele által-is hogy harman vettettenek volna be, es mind az által eppen minden vesződelem nélkül marattanak volna az egö kementzeben, melyről az Kiraly fő emberi-is vallast tesznek. Mert az mondgyak az Kiraly kerdesere: Ugy vagyon Kiraly. 4. Azt mondgya megh-is az Kiraly felöl az Propheta, hogy maga bizonsaggh tetelevel-is confirmalta ezt az csuda tetelt; az mely tanubizonsag teteiben, öt dolgot foglal rövideden az Kiraly. Mert I. azt mondgya maga felöl, hogy negy ferfiakat lat: ime ugy mond latok negy ferfiakat: az mely tellyesseggel almelkodusra melto, hogy har-[251:]man vettettenek be s-negyven vadnak az kementzeben. II. Aztmondgya hogy megh oldva lattya azokat lenni, akkik annak elötte kötösztetve vettettenek vala be. Ahonnet nyilván vagyon, hogy csak az köteleket emesztette vala megh az tüz, akkik az Isten szolgálainak artalmassok valanak az mely tüznek azonközben, az ö testöken semmi hatalma nem vala. *Igy az szent Peter ket vas lantzokkal meg kötösztetven tartatik vala az Herodes Agrippa tömlötzeben, de az Isten Angyala jarulvan az Peterhez illete az Peternek oldalat, es monda neki: kely fel hamarsaggal, es mindigarast le hullanak az vas lantzok ö rola, es az Istennek Angyala elötte menven, megh nyilek az vas ayto ü elötte, es szabadon mene ki az Herodes fogsagabol. Igy most-is könyü Istennek egy szem pillontasban az ö hiveit meg szabadítani. III. Azt mondgya hogy lattya öket az tüz közepiben jarni. IV. Azt mondgya hogy nincs semmi serelem ö bennök: az mint erröl ennek utanna az Kiralynak minden fő emberi tanubizonsagot fognak tenni. V. És utolszor az ö tanubizonsaggh teteleben azt mondgya az Kiraly, hogy az negyediknek abrazattya, hasonló az Isten fiahöz. Ezöket

* *Actor. 12.*

foglallya az Kiraly az ö tanubizonsagh teteleben. Aholot ebben az Kiraly beszedeiben egy kivalt keppen valo kerdesünk vagyon. Az kerdes ez.

Kit kel ertenünk ezen az negyedik személyen, ki felöl azt mondgya az Nebuchadnezar, hogy tekinteti hasonlo az Isten fiahoz: avagy hogy az textushoz tarcsuk magunkat; Mert az Chaldaei igeben, Elohin vagyon, az Istenöknek fiahoz?

F. Ved eszedben: *Tertulianus lib. adversus Martionem 4.* [252:] Magyarazza ezt az Istennek Fiara az Ur Iesus Christusra. Hasonlatoskeppen Epiphanius-is *in Anchorato*, aholot az ó Testamontombol ezt hozza elő az locust az Isten fianak Istensegenek bizonyitasara. Igy Augustinus-is *Tom. 6. in Oratione contra Iudaeos Paganos et Arianos*, magyarazza ezt az Istennek természet szerint valo fiara az Jesus Christusra.

De nem szükség ilyen homalyos beszeddal az mi hitünket tamogatnunk, hanem olyakkal, az mellyekkel az ellenközo felnek szaja be dugattassek. Annakokajert hogy azoknak az jamboroknak tisztössegök helyen legyen, batorsaggal meg merjük mondani, hogy inset az Istennek természet szerint valo fianak az Ur Jesus Christusnak szömelye megh nem bizonyittathatik. I. Ezert mert nem mondgya itt az Nebuchadnezar ez felöl, hogy ez az negyedik személy Istennek Fia legyen, hanem csak azt, hogy hasonlo az Isten fiahoz, avagy az Istenöknek fiahoz, az az, ekes, szep, es mintha Isten volna. II. Mert Poganyi modon szoll, Istenöknek fianak mondvan az mikeppen szoktak vala az szep termetüveket az Poganok hini. III. Mert nem-is ismerte az Kiraly az Istennek fia ki legyen, az mint meg tetzik inset: Mert az Istennek ismereti, nem alhat megh ennyi sok hitötlensegökkel egygüt, az mellyekben ez az Nebuchadnezar megh vakittatot vala, az mint az ö elebbi balvanyozasibol-is meg tetzik. IV. Mert önnön maga ideb alab az huszon nyoltzadik versben, ezt az negyedik szemelt mondgya, az Israel Istenetül bocsattatot Angyalnak lenni. Azert holot ezek igy legyenek nem elegseghös, ez az mondas, az Isten Fianak személyenek erőssitesere. [253:]

De mondhatna valaki.

Megh lehet ez, hogy nem tutta bizonyossan az Kiraly ki legyen, hogy ez legyen az Istennek Fia: De Isten mondatta vele, az mikeppen Caiphas s-Pilatus-is tanubizonsagot töttenek tudatlansagbol, mert Isten mondatta velök az Istennek fia felöl.

De erre azt mondgyak, hogy meg kellene ezt bizonitani, akarte ez által az Nebuchadnezar által ilyenkeppen Isten az ö Fia felöl

tanubizonságot tétetni avagy nem. De hihetőb hogy az Nebuchadnezar közönseges szollasnak modgya szerint szollot, teremtetöt Angyal felöl, akki bocsattatot volna azokhoz az három ferfiakhoz. Mert az reghi poganyok közönsegesen, az Angyalokat szoktak vala, Istenek fiainak hini.

Mi azert azt mondgyuk es azt felellyük, hogy egy volte az teremtetöt Angyalok közzül, akkit el bocsatot Isten, hogy az ő jelen letevel vigasztalna ezeknek az ferfiaknak sziveket, hogy az felelömnek miatta, keresztyeni vallasokban megh ne csigghednenek. Mert ez felette igen iszonyu dolog vala, holot latnak, hogy minden felöl az langtul környül vetetnenek. Azert így akart Isten minden szorgalmatosságot ki venni szivökböl, es ekkeppen akarta őket biztatni batorítani, hogy az ő Angyalat tarsul adna ő nekiök.

Mit tanulunk innét?

I. Tanuljuk megh az Kiraly felelmeböl, akki latvan az ifiaknak csudalatos meg tartasat az eghö kementzeben es megh retten, tanuljuk meg mondom: Micsoda legyen az Isten csoda tetelenek haszna: ez tudni illik, [254:] hogy akar minemü kemeny szivü s-kemeny nyaku hitötlenöket-is meg szokot az rettenteni, es vagy akarjak vagy nem, kell az Isten akarattyanak engedni. Regnálnake tehat az hitötlenek raytunk? talal Isten oly modot, ki által meg rettentü azokat, es meg ismerteti önnön magat velök, s-minekünk-is megh mutattya hogy oltalmazo Istenünk ü.

II. Tanuljuk megh: Ne essünk ketsegeben, az mi megh szabaddulasunk felöl: Mert él még az Isten, akki az három ifiakat megh szabadította az eghö kementzeböl s-minekünk-is megh tarto Istenünk leszen, csak legyünk ü szent Istensegenek szavanak halgatoi es megh örizöi.

III. Tanuljuk meg: Micsoda legyen az szent Angyaloknak az ő tisztök: ez tudni illik, hogy az hiveknek, az vesződelömnek közepötte-is szolgallyanak, őket biztassak batoricsak es oltalmazsak. Az mint szolgal az Istennek Angyala, az lang közepiben levö ifiaknak. Mely szolgalo Angyalokat minden mi szüksegeinkben, lelkünk es testünk szerint adgyon mi mellenk-is az mi edes Istenünk, Fiajert az Ur Jesus Christusert. A M E N. [255:]

XXVI. *Praedicatio.*

„*AKkoron Nebuchadnezar Kiraly, jarula az egö tüzes kementze szajához es szolla, es monda: Sidrach, Misach, Abdenago az

* *versu 26.*

nagy Istennek szolgálai, jertek ki es jövetök elő: Akkoron ki jövenek Sidrach, Misach, Abdenago, az tűznek közepiből. *Egybe gyülenenek azért az Fejedelmek, Tisztartok, es Hadnagyok, es az Kiraly tanacsosi, hogy néznek ezeket az firfiakat, hogy az tűznek semmi hatalma nem lött az ő testeken, es hogy még hajok szala sem eghet meg, es az o ruhajok meg nem változtanak es az tűznek szaga által nem jarta őket. Szolla Nebuchadnezar es monda. **Aldot ezeknek Istenek Sidrach, Misach es Abdenago Istene, ki el bocsatta az ő Angyalat, es ki szabadította az ő szolgait, kik ő benne biztanak, es az Kiraly beszedet meg változtattak, es attak az ő testöket veszedelmre, hogy ne tisztelnének, se imadnanak semmi Istent az ő Istenök kívül. ***En tülem vagyon azért adva az parancsolat; hogy minden Nep, nemzetseg es nyelv, akki karomlast mond Sidrach, Misach es Abdenago Istene ellen, kontzra hanyattas-[256:]sek, es annak haza pervata szekke tetessek: Mert nincsen Isten akki megh szabadithasson mint ez. +Akkoron az Kiraly nagyra emele Sidrakot, Misakot es Abdenagot Babylonia tartományaban.”

S U M M A.

Meg-is ez jelen valo igekben Summa szerint, az Daniel Prophe-ta azt írja meg. Micsoda hasznot szerzet többet ez három ifiaknak Martyromság szenvedese az Kiralyban es az ő fü emberiben. Melyről értéközzünk mostan.

R E S Z E K.

Ezekben pedig az ött utolso versekben, az nagy Nebuchadne-zarnak, negy rendbeli dolgait írja megh az Prophe-ta.

- I. Az nagy Nebuchadne-zarnak ezekkel az ifiakkal szemtül szömbe valo tractajat írja meg.
- II. Az Kiralynak vallas teteleröl emléközik.
- III. Meg jelenti azon Nebuchadne-zar, minemü parancsolatot adott legyen ki az Israel Istene felöl, minden karomlok es szidalmazok ellen.
- IV. es utolszor: Mit cseleködött az Kiraly ezekkel az három ifiakkal, latvan ő-is ezeknek keresztyeni szent életöket.

* *versu 27.*

** *versu 28.*

*** *versu 29.*

+ *versu 30.*

Az mi az első dolgot illeti: Az nagy Nebuchadnezarnek, ezekkel az Martyromokkal, szentül szömben valo tractajat, így szol arrol az Propheta s-mond: Akkoron ugy mond jarula Nebuchadnezar az egő tüzes kementze szajahoz es szolla es monda: Sidrach, Misach, Abdenago az nagy Istennek szolgálai, jertek ki es jüvetek ide. Akkoron ki jövenek Sidrach, Misach, Abdenago, az tűznek közepiből: Es egyben gyülenek az Fejedelmek, tisztar-[257:]tok, hadnagyok, es az Kiraly tanacosoi, hogy neznek az ferfiakat hogy az tűznek semmi hatalma nem löt az ö testen, es hogy még csak hajok szala sem egöt meg, es az ü ruhajok megh nem változtanak, es az tűznek szaga által nem jarta öket. Ezekben az igekben foglaltatik be tanitasunknak első resze.

Aholot Harom rendbeli dolgokat jegyez meg az Propheta. Elsöben, azt írja megh az Kiraly felöl, hogy hirtelen elebbi természetiben meg változtatvan, jarul az egő kementzenek szajahoz: szolittya az ifiakat neveken neveszven es az nagy Istennek szolgálainak mondvan; parancsollya hogy jüjenek ki az eghö kementzeböl es jünenek eleiben.

Ahonnet ez minékünk az Tanusagh. I. Hogy ez az Isten Anyaszent-egyhazanak minden rendbeli ellenséginék természeti, hogy latvan az Istennek hatalmat, erejet: hirtelenséggel meg változnak magokban, ugy hogy az ö kegyötlenesöket, kevelyesöket, avagy tellyességgel le vetközik, avagy magokban el titkollyak. Es az Istennek szolgálait akkiket az elöt bosszuszussal illetenek, böcsülettal tarcsak, es azok elöt önnön magokat megh alazzak: az mint cselekedik it az Nebuchadnezar: Mert akkiket an[-]nak elötte, mind maganak, s-mind orszaganak ellenséginék tart vala; es akkiket gyalazattal illetöt vala; Most azokat tiszteli böcsüli, es az nagy Istennek szolgálainak mondgya: Így cselekedszik az Pharaoh-is, akki vegezetre azon könyöröggh vala Moysesnek es Aaronnak kiket az elöt semminek alitot vala, hogy mennek ki az Israel nepevel Aegyptombol. Exod. 12. vs. 31.

II. Tanullyuk meg az Kiraly példajabol: akki ezeket [258:] az Martyromokat sem imadgya, sem segítségül nem hja, azonközben pedigh az nagy Istennek szolgálainak ismeri lenni, hogy az keresztényi vallásnak tisztí ez, hogy az Martyromokat se ne imadgyuk, se segítségül ne hijuk, se pedig azokat Istenhöz illendö tisztölettel ne illessük, hanem az nagy Istennek szolgálainak ismerjök; Mert ez az megh holt szentöknek reghi sok szent Martyromoknak az ü igazan valo böcsületi.

Ahonnet meg feddetnek azok, akik az meg holt szent Martyromokat segítségül akarjak hini, es igyeköznek Istenhöz illendö

imadással tisztolni. Tudatlambak ezek az Nebuchadnezaral. Ez az Első.

Masodszor azt jedzi meg az Propheta ebben az első részben, mit cselekösznek az ifiak Sidrach, Misach es Abdenago az Kiraly parancsolatlyara; effelöl azt mondgya hogy engednek az Kiraly beszedenek, es ki jünek az tüznek közepiböl. Nem zugolodnak immar, sem pedig kegyötlenseget nem hanyyak szömere az Kiralynak, sem pedig magokban nem dicseködnek ezzel, mit cseleködöt Isten ö velök; hanem nagy alazatossan viselik önnön magokat; es mivel hogy gonoszra immar nem kenszöríti vala öket az Kiraly örömost engednek az ki jövetelben az ö kevasanagának.

Ahonet ez minekünk s-minden hiveknek az tanusag, hogy ha az Isten az mi szolgulatunkal él, az ö nevenek dicsösegere azzal ne dicseködgyünk, abban fel ne fuvalkodgyunk, de alazuk megh minnen magunkat, es az dicsiretöt tulaydonicsuk Istennek. Tanuld meg tehat te-is akar ki legy; Ha Isten valamire elő vonszon, s-él az te szolgulatoddal, az ö nevenek eppületire az Hiveknek tar-[259:]sasagaban; Ne hid el azzal magadat, hanem tulaydonicsad az dicsiretöt Istennek. Mert ha ezt nem cseleközöd le hait abbol az dicsösegböl, az melyben te felette igen tettel magadnak. Ez az Masodik dolog.

Harmadszor öregbitven á Propheta ennek az csuda tetelnek nagy voltat; nagyob igassagnak okajert azt-is meg jelenti, hogy valaki ebben semmit ne ketölködgyek: Honnet tetzik megh ennek az csuda tetelnek igassaga? s-azt mondgya felöle: Meg tetzik ez az Nebuchadnezar Udvaraban levö minden fü rendeknek, Fejedelmeknek, tisztartoknak, hadnagyoknak, tanacosoknak tanubizonsag tetelekböl, akik egyenlö akarattal futnak, ennek az csuda tetelnek nezesere es ezt mind szemekkel kezökkel, orrokkal, talallyak igaznak lenni.

s-Mit talalnak benne?

I. Ezt, hogy az tüz nem vött semmi hatalmat ezeknek testen mert az Istenben valo igaz Hit azt mondgya az szent Pal Heb. 11. hogy el oltya az tüznek erejet; es az az Isten, akkit magához kapcsol az igaz hit, az teremtet allatoknak természetit avagy meg tartoztattya, avagy tellyességgel el valtoztattya.

II. Ez vala az csuda tetelben: Hogy még csak hajok szalat-is nem eghete meg az tüz. Itt tetzik ám megh az Istennek amaz igeretinek nagy volta: az mi hajunk szalai az mi Istenünknel nyilván vadnak, es csak egygy-is el nem esik abban az mi Iste-

nünknek akarattya nélkül. Hát bizonyára sokkal inkább gondot visel Isten, testünkre lelkünkre, ha csak egy hajunk szalára-is gondot visel.

III. Ez-is eggyik része az csuda tetelnek; hogy ezeknek az Martyromoknak, ruhajok-is nem változek megh, [260:] sem színeben, sem Materiajában, az az, akiből készítettöt vala.

IV. es utolszor, Az mi fellyebben valo; Még csak szaga-is az tűznek nem érzek megh ö raytok; sem testeken, sem pedigh ruhajokon. Ez vala az az csuda tetel minden részeiben, az mellyet cseleködek Isten ezökkal az Martyromokkal. Az mely bizonyára felyül mullya az embereknek okosságat, mert ez tellyesseggel lehetetlen az természetnek folyasában.

Tanullyuk meg hát inset az Nebuchadnezar fő emberinek példajabol es tanubizonság teteleből, akkik tanubizonságot tesznek ennek az csuda tetelnek igaz voltarol: hogy az Isten az ö anyaszent-egyhazának, ellensegit, gyakorta akarattyak ellen-is vonsza, hogy az Istennek hatalmassaganak tanui legyenek az hiveknek megh szabadításában: az mint megh tetzik az Nebuchadnezar fő emberinek példajabol; kik az Isten hazának ellenseghi valanak. Es ez illyetenöknek tanubizonságh tetele, sokkal fellyebben valo ismet ez világhi hitötlen Fejedelmeknel, hogy nem mint az hiveke. Mert az Isten hazának ellenseghi, többet hisznek ismet az Isten hazának ellenseginek hogy nem mint az hiveknek. Az mint az Nebuchadnezar elöt többet hatot az ö fő emberinek tanubizonság tetele, hogy sem mint ha az egész Sidoságh ennek az csudának nezője, es tanubizonság tevője lött volna.

II. Tanullyuk meg inset: Szolgal ez az csuda tetel az mi testünknek jövendő fel tamadasanak bizonságára; az mint hogy ezzel eltenek az reghi iras magyarazo Doctorok. Mert hogy ha Isten, az ü Isteni erejével megh tarthatta eppen, serelem nélkül az eghö tüzes kementze-[261:]ben ez három ifiakat; Ugyan azon Isteni ereje által, fel-is tamaszthattya az mi testünket fel eppitheti az örök életnek birasara. Az mint Tertullianus Doctor tanit, *in libro de resurrectione carnis*. Nem kell hát mi nekünk, az mi testünknek fel tamadasában semmit ketelkednünk. De itt ez arant egy ellenvetesök vagyon az Ubiquitariusoknak, az mellyet vesznek ebből az csuda tetelből, es azt akarjak inset allatni, hogy az Christusnak emberi teste, le tevén az emberi testnek tulaydonságit ugmint annak nagyságot, szelösseget, hosságat lathatoságot; eppen meg maradvan az testnek allattya mindenüt lehet. Igy Argumentálnak azért inset.

Hogyha az eghö kementzében az tűznek tulaydon természeti

szerint való tulaydonsaga, tavoly lehetöt az tüztül, az tüznek allattya meg maradvan önnön magaban, tehát ez következők hogy az Christusnak emberi testetöl-is, az emberi testnek természet szerint való tulaydonsagi-is tavoly lehetnek, megh maradvan azonközben éppen az emberi testnek allattya az Christusban. De igaz az első Hát az utolsó-is igaz. *Et per consequens, sublatiis proprietat[us] essentialibus humanae naturae Christi, salva manente essentia; potest corpus Christi esse ubiq[ue]*. Az honnat ez-is következők, az Christusnak emberi természetinek allattya szerint való tulaydonsagát el vövé, annak allattya éppen maradvan, az Christus teste mindenüt lehet.

F. De erre az okoskodásra azt mondgyuk: hogy nem igaz az, hogy az eghö kementzeben az tüztül el szakasztatot volna az ö természeti szerint való tulaydonsaga. Hát falba romol okoskodások ezeknek. De mit mondanak erre az feleletre? Még-is így okoskodnak. [262:]

Az eghetes, perseles el szakasztatot volt az tüztöl. De az eghetes az tüznek természet szerint való tulaydonsaga. Hát az tüznek természet szerint való tulaydonsaga el szakasztatot volt az tüztül.

F. Azt mondgyuk erre hogy nem igaz az Major, az az első mondas; Mert az eghetes nem szakasztatot volt el az tüztöl, hanem az Istennek hatalma által, megh tartoztattatot az tűzben, hogy ne eghessen: es nem mindenekre kepest, hanem csak az Daniel tarsaira kepest, hogy ö nekiök se testöket se ruhajokat megh ne eghetne. Benne vala azért abban az tűzben, az eghetesre való erő: Mert ugyan azon szempillantásban, az mikor kedvez vala az szent firfiaknak erőssen egheti vala az fakat, kiket az tűzre hannah vala; es meg eghete á Király katonait akik az szent firfiakat az kementzeben be vetöttek vala.

Masodszor, ez az mondas-is nem igaz; Hogy az eghetes legyen az tüznek tulaydon természeti szerint való tulaydonsaga; Mert az tüznek munkaja az eghetes; az tüznek pedig természet szerint való tulaydonsaga nem egyeb, hanem az eghetesre való belső erő: az mely soha el nem szakasztathatik az tüztül, megh maradvan az tűz az ö tulaydon allattyaban. Mert így immar az tűz, ha eghetesre való erő nem leszen ö benne soha tűz nem leszen. Meg lehetöt azért az, hogy az Isteni erő által, az tüznek természet szerint való saját tulaydonsaga, meg tartoztathatot az tűzben, de tüle el nem szakasztatot: Mert így immar az kementzeben való tűz igaz tűz nem volt volna. Annakokajert vissza fordítvan az Ubiquitariuskoknak argumentomokat nyakokban, azt mondgyuk.

Az mikesppen hogy az Babyloniai kementzeben levő [263:] tűznek természet szerint valo tulaydonsaga el nem vetetöt az tüztül: Igy az Christusnak emberi testetül-is, lehetetlen hogy valaki az ő természet szerint valo emberi testehöz illendő tulaydonsagit el szakaszthassa. Es így nem lehet semmikeppen, hogy az Christusnak emberi teste mindenüt legyen.

Masodszor az mint oda fel emleközem felöle, megh írja az Propheta az Nebuchadnezar vallas tetelet az igaz Isten felöl: kiröl immar így tanit az Propheta s-mond.

Aldot ezöknek Istenök, Sidrach, Misach es Abdenago Istene, ki el bocsatta az ő Angyalat, es ki szabadította az ő szolgait, kik ő benne biztanak, es az Kiraly beszedet megh változtattak, es adtak az ő testöket vesződelemre, hogy ne tisztelnenek se imadnanak semmi Istent az ő Istenek kívül. Mit akar? Kettöt cselekedik itt az Kiraly. I. Dicseri az Istent: Mert azt mondgya, aldot ezeknek Istenök. Kicsoda az az Isten?

F. Azt mondgya, Sidrach, Misach es Abdenagonak Istene, nem mondgya azért ezt az Istent ő Istenenek: Mert ez az vallas tetel, nem szarmazot vala az Israel Isteneben valo igaz Hitből. Mert az Nebuchadnezar, még le nem vetötte vala az elebbi balvanyozast: Hanem szarmazek ez az vallas tetel az Kiralynak hirtelen valo megh remüleseből s-indulatlyabol, latvan az csuda tetelt, az Istennek igaz es idvösögös ismereti kívül. Okat pedig az ő dicseretinek ezt adgya: Mert el bocsatta ugymond az ő Angyalat, es ki szabadította az ő szolgait. Ahonnet nyilván vagyon, hogy oda fel az mint mondam, ahol azt monda az Nebuchadnezar hogy negyedik szömet-is latot ő az egö kementzeben: Nem kell ertenünk azt az Isten-[264:]nek fiat, az szent Haromsagban levő masodik szömetlyt, hanem egyet az teremtöt Angyalok közzül. Mert önnön maga itt, az kit amot az Isten fiahöz hasonlonak monda, Angyalnak nevezi; akkit bocsatot vala Isten, ezeknek az ifiaknak biztatasokra, oltalmokra. Jollehet azt nem tagadgyuk azonközben, hogy ez az Angyal typusat viselte az Ur Jesus Christusnak, akki az ő hiveinek mindenkor az ő seregeben vagyon, az mint ő maga mondgya: *Ego vobiscum sum*. En veletek vagyok. II. Ezt cselekedí az Kiraly az ő vallas teteleiben, hogy dicseri az három ifiat-is az ő hitökben valo alhatatossagert; es ü hozza valo engedetlensegökert, es hogy inkább akartak életöket el veszteni, hogy nem mint az ő igaz keresztanyi életöket hamis Isteni tisztölettel meg fertszetni. Aholot azt akarja meg jelenteni rövidödön; Kicsodak legyenek az Istennek igaz szolgai, es miben allyon azoknak tisztök; ebben tudni illik; hogy remensegöket vessek az Istenben;

hamis kevangsagnak ne engedgyenek, életöket az Isten tisztösségejert halalra vessek, es csak az egy igaz Istent tisztöllyek. Ezeket foglallya az Kiraly, az ö confessiojaban.

Ahonet mi I. Tanullyuk meg az Kiralynak confessiojaból vallas teteleböl, akki az Istennek csudalatos cseleködetit latvan vallas teszen Isten felöl; de nem elegeges az az vallas tetel az idvössegre; az mely csak csuda tetelből leszen, s-ideig tart az mint az Nebuchadnezarban, megh tetzik ennek utanna valo Caputból; hanem szükség az Istennek igazan valo ismeretire s-vallas tetelere az Istennek igejenek olvasasabol, tanulasabol es erteseből jutnunk. Az Poganyok-is mondgyak azert, latvan [265:] az Istennek nagysagos dolgait: Alla, Isten: de nem ismerik az igaz Istent: Mert nem veszik az Istennek igejet.

II. Tanullyuk megh az Kiralynak beszedeből, akki dicsiri az engödetlensögot az három ifijakban, hogy nem engettek az Kiraly parancsolattyanak, hogy nem minden engödetlenség szidalmazando. Söt ha valaki minket hamis Isteni tiszteletre kenszerit, s-nem cselekösziük, dicsiretre melto. Mert az mint az szent Peter mondgya, job Istennek engedniük, hogy nem mint az embereknek.

III. Utolszor tanullyuk megh: Miben allyon az igaz keresztyeneknek tisztök: Ebben tudni illik: Remensögotek vessek az egy Istenben, ne engedgyenek az hamis balvanyozo Fejedelmeknek az ö gonosz kevangsagokban; életöket ha az Isten tisztössége kevangya, halalra-is vessek, es csak az egy igaz Istent tisztöllyek. Kikre segellyön minket-is az mi Istenünk Fiajert az Ur Jesus Christusert. Amen.

XXVII. *Praedicatio.*

„ENTülem vagyön adva az parancsolat. &c’”.

S U M M A.

Ez igecskekben summa szerint, megh írja immar az Propheta az Kiraly erös parancsolattyat, es az ö keresztyensögenek utolso jutalmat.

R E S Z E K.

Ennek pedig ket reszecskeje vagyön:

I. Az Propheta meg jelenti az Kiraly erös parancsolattyat,

az Israel Istenének dicsősegejert minden karomlok ellen.
[266:]

II. Mit cselekedöt az Kiraly az három ifiakkal latvan az ő keresztyeni szent életüket.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Kiralynak erős parancsolattyat az Israel Istenének dicsősegejert, minden karomlok ellen: be foglaltatik ez, im ez igeekben ahol így szol az Propheta-nal az Kiraly s-mond. En tülem vagyon azért adva az parancsolat, hogy minden nep, nemzetsegh es nyelv, akki karomlast mond Sidrach, Misach es Abdenago Istene ellen, kontzra hanyattassek, es annak hazza pervata szekke tetessek: Mert nin-csen Isten akki meg szabadithasson; Mint ez.

Aholot ebben az parancsolatban öt rendbeli kerdesöket kel igen rövidedön meg jegyeznünk.

1. Ki parancsol. 2. Kiknek parancsol. 3. Mit parancsol. 4. Micsoda büntetese veti parancsolattyanak. 5. Micsoda okat adgya kemeny parancsolattyanak.

Az mi az Első kerdest illeti; Ki parancsol? Nyilván vagyon ez az Propheta beszede-ből aholot így szol Nebuchadnezar felöl: En tülem vagyon, ugy mond, adva ez parancsolat. Nebuchadnezar azért akki parancsol.

Holot az Kiraly ezzel az ő cselekedetivel, tilalmat teszen es tanusagot ad, minden ez vilagban levő Fejedelmeknek Uraknak es egyeb renden valo embereknek: Mert minden emberekhöz s-rendekhez illik ez, hogy dicsirjek az Istent, es az Isten nevenek karomloit, az Isten nevenek karomlasatul megh tilcsak. Es ezt minden keresztyenöknek, ket rendbeli okokert kel cselekedniök. Elöször az menyiben Istennek Fiai, teremtet allati vagyunk. Masodsor az mi tisztünkre hivatalunkra kepest. Mint peldanak okajert szolgal az szent Peter Istennek el-[267:]söben az menyiben ember es Istennek teremptöt allattya: Masodsor szolgal azon Peter Istennek az menyiben Apostol, tisztire, hivatallyara kepest. Szolgal az Nebuchadnezar Istennek, elsőben az menyiben ember, szolgal masodsor az menyiben Kiraly. [S]zolgalnak az Apostolok praedicalvan az Istennek Evangeliomat. De az Kiraly szolgal Istennek, parancsolvan es oltalmazvan az igaz tudomant. Annak okajert az Nebuchadnezar, nem csak az menyiben ember dicsiri az Istent, de az menyiben Kiraly parancsol, hogy senki karomlo beszede ne szollyon az Israel Istene ellen. Így szolgaltanak Istennek az regi szent Kiralyok, es egyeb rendbeli Hivek, David, Josaphat, Ezechias, Josias, Constantinus, Gratianus, Valentinianus, Theodosius, es sok rendbeli Fejedelmek. Ide tartozik azért ahol Isten azt mondgya az David

altal. *Psal. 2 Et nunc Reges intelligite*: Most azért ti Királyok legyetek eszessek, ti földnek birai tanullyatok: szolgállyattok az Urnak felelőmben, es örülljetekek neki rettegesben.

Mert mikeppen szolgálnak az Királyok Istennek felelőmmel, hanem azokat az melyek az Istennek tisztősége ellen lesznek kemenyön meg büntetven. Mett mas keppen szolgál az Király Istennek, az menyiben ember es az menyiben Király. Mert az menyiben ember szolgál az Király Istennek, keresztyeni modon szentül igazan elven. De az menyiben Király szolgál Istennek fegyvert viselven az joknak oltalmazasara es az gonoszoknak büntetesere; s-törvényöket advan ki, melyekkel az Istennök tisztőséget oltalmazza, es az karomlokat büntesse. Így szolgált az Nebuchadnezar-is törvent advan ki tiltvan mindeneket az Israel Istenének karomlasatul. [268:]

Tanullyak megh annak okajert az gondviselök minden rendben, hogy ük-is ekeppen igyeközzenek szolgálni Istennek. Elöször az menyiben emberek szentül keresztyeni modon ellyenek: Masodsor az menyiben gondviselök, igaz törvent adgyanak ki az ö alattok valoknak kik által az jokat mentsek, az gonoszokat karhosztassak. De ez arant igen vetköznek sokan az gondviselök; Mert az szegenyöket gyakorta meg rongallyak, s-az nyakasoknak szabadsagot adnak az vetökre. Mely dolog nagy vetök es Istentül büntetést vonson az emberi tarsasagra.

Az Masodik kerdes ez vala: Kiknek parancsol az Nebuchadnezar? Parancsol minden nepeknek, nemzetsegöknek nyelveknek: az mely szollasnak nemevel be foglal minden ö birodalmaban valo embereket. Mert az Királyokhoz illik, hogy az ö alatta valoknak parancsollyanak, azoknak pedig, akkik az ö birodalmokban nincsenek, beket hadgyanak. Mint peldanak okajert, mikor Isten az Israel fiainak öröksegül adgya az Chanaan földét, meg parancsollya hogy az Chananaeusok el töröltessenek: de Isten megh hadgya azt-is, hogy ne arcsanak az Idumeusoknak, Ammonitaknak es egyeb poganyoknak, akkik nem valanak vettetven az Israel fiainak birodalma ala. Es az Israel orszaganak fejedelmi, megh büntetik vala azokat akkik az ö birodalmokban az Istennek törvényenek által hagai valanak; melyre az idegen Poganyokat nemzetsegöket nem kenszeritik vala, sem pedig azoknak balvanyozo voltokat fegyverrel nem kergetik vala. Az Salomon-is nem vetközöt abban, hogy fegyverrel nem kergetne az szomszed tartományban levö balvanyozokat: de abban vetközek felette igen hogy az jö-[269:]vevény aszonyi allatoknak akkik adak magokat az ö birodalma ala, kikből maganak sok felesegöket-is szörze, szabadsagot ada kinek az hamis Isteni

tisztöletre. Jól cselekösznek azért affele Fejedelmek es Urak, kik az ö birodalmokban levö Ecclesiakat tisztan akarjak tartani: de nem illik ugyan azokhoz, hogy egyebeket arra fegyverrel haycsanak. Mert az mint elebb-is mondok. *Fides non vult cogi, sed doceri*: Feddendök azért itt az balványozó fejedelmek, kik az ö dögleletes tudományokat, egyebeknek fegyverrel es tüzzel akarja nyakokban vetni.

De jer lassuk azt-is. Az Kiraly mit parancsol? Ezt: Hogy senki az Sidrach, Misach es Abdenagonak Istene ellen karomlast ne szollyon. Karomlyak azért azok az Istent akkik az szent Haromsagot tagadgyak, es az Fiut csak idő szerint való Istennek tarttyak, es az szent Lelket csak valami erőnek, nem tulaydon természet szerint való Istennek mondgyak. Karomlyak azok az Istent, akik az igaz Isten felöl azt mondgyak; hogy nem ö az igaz jó es irgalmas Isten. Karomlyak azok akik az Isten nevevel szidalomra elnek az mint cselekösznek azok kik az esse lelkevel, az szent lelket szömtöl szömbe szidalmaznak. Karomlyak azok az Istent, kik az Christus tudományat, mellyet Isten az ö igejében ki jelentet, eretneksegnek tarttyak. Es mind ezök meltok az büntetésre, akkik immar nem tudatlansagból, hanem szantszandekből karomkodnak az igaz Isten ellen, De erröl mayd többet szollyunk. Hanem itt amaz közönseges undok vetek ellen:

Tanullyuk meg: Mely nagy vetek legyen az esse lelkevel való szitkozodas: Mert az szent lelek Isten abban az szidalomban, szemtül szömbe szidalmaztatik karomlattatik; [270:] holot ü az, akki az embereket ujakka szüli, es azoknak lelkeit igazgattyas-maganak sajátul el foglallyá: Hát valamikor valaki felebaratyyat ezzel az undok szitokkal illeti, nem annyiban vött csak az ellen, az menyiben azt teremtet lelekkel bir, es attul veszen naponkent erzekenseget: hanem annyiban kivaltkeppen, az menyiben, annak lelkeben az szent lelek, meg szentelesenek, es jora való igazgatasanak munkaja szerint lakozik. Jó volna annakokajert, ha annak az szitoknak erős fenytetek alatt való tilalma volna: Ne vonnak az szitkos, emberek, az Istennek kemény büntetést nemzetünk fejere. De keves gondviselest latunk naponkent effelöl. Negyedszer azt kell mi nekünk meg latnunk, micsoda büntetést veti az Kiraly az Isteni karomlasnak. Nem egyeb az, hanem hogy va[la]ki karomlast szöll az igaz Isten ellen, kontzra hanyattassek, es annak még haza-is pervata szekke csinaltassek. Ez az kemény büntetés az mellyet ki ád az Nebuchadnezar az karomlok ellen. *Ugyan-is az elő

* *Levit. 24. Devt. 13.*

Isten, Moses által-is az ó törvényében, hogy az Isten karomlok megh ölettenessenek. Nem azt parancsolja hát, hogy birsagot vegyenek rayta avagy el foglalják jóságát; hanem azt hogy, örök emléközetben való gyalazatra, hazok-is megh egettessek, semmive legyen minden gazdagságok: Es bizonyára keresztyenek, úgy szoktak most-is az emberek, hogy az gonosz tevő embereket tüzes fogaival szoktak fogdosni, es marhajokat praedava szoktak tenni. De mi lehet nagyobb latorság az Isten karomlásnál? az Istennek szemtől szömben való szidalmanál? Semmi nincs bizonyára. Azert gondolkodgyanak erről, akik meltságbeli emberek, kik az Isten karomlokot, esse lelkevel szitkozozó [271:]dokat el szenvedik, mit varhassanak Istentől. Mert afféle meltságbeli emberek, nem csak karomlok magok-is, de az karomloknak ugyan tükörök, attyok es enyegetőjük: kik ha megh nem ternek, es kemény bünteteshöz nem kezdenek az Istent karomlok ellen: Isten az utolsó ítéletben, ezzel az Pogány Nebuchadnezzarral ítélteti meg, az az ennek cselekedetivel terheltetnek az sententiában, ki el nem szenvedte eleteben az Israel Istenének karomlását. De lassuk immar ötödszer es utolszor azt-is. Micsoda okat adgya az Nebuchadnezzar az ő kemény parancsolattyanak: effelől így szöll az Propheta. Mert, ugymond, nincsen Isten akki meg szabadithasson mint ez. Aholot keresztyenek jegyözzük megh ezt; Hogyha az Nebuchadnezzar ebből az egy csuda tetelből, úgy annyira jutot az nagy Istennek az Israel Istenének felelmere, hogy immar nem engedi senkinek, hogy karomlatassék egyebektől: Minket az mi Istenünknek sok rendbeli cselekedeti, törvényi, parancsolati, indicsanak erre: Ne engedgyük az mi Istenünknek nevet szidalmaztatni; hitünket, vallásunkat karomlattatni. Mert az mikor az gondviselő á karomlokot bünteti, nem azt cselekösz, hogy egyebeket erővel haytana az Hitre, de oltalmazza, hogy az igazság ne gyalaztassék, es á hamisság az igazságon hatalmat ne vegyen. Es Isten az ó törvényében erős fenyegetek alatt megh mondotta, hogy nem kedvez azoknak valakik az ő nevevel gonoszul elnek. Ez mostani tanításomnak első része. Lassuk az másikat.

Mondam hogy ez Historianak vegeben megh írja az Propheta: Mit cselekedőt vegezetre á Király ezökkal az három ifiakkal; latvan az ő keresztyeni magok viseleset. [272:] Effelől azt jelenti egy igével; hogy jutalmat adot nekik: Akkoron az Király nagyra emele Sidrakot, Misakot, Abdenagot Babylonia tartományában. Ez lön azért az jutalom á Királytul, hogy akiket elebbi meltságokból le vetöt vala, azon tisztökben be allata, es megh hadgya, hogy ennek utanna az Chaldaeusoknak hamis

vadolasoktól es káromló beszédöktől semmit ne rettegjenek, hanem batorságossak legyenek tisztökben.

Tanuljuk meg hát innét: Legyünk á keresztyeni életnek követői, es ezt fölyeb böcsüllyük minden é vilaghi tisztössegnel kencsnel. Elöször ezert: Mert valakik az keresztyeni vallasban alhatatossak lesznek azoknak még az hitötlen Fejedelmek-is fognak vegezetre szolgálni, es kezdik böcsülettel illetni; az mint cseleködik Nebuchadnezar ez három ifiakkal, akki noha elsöben ezöket szidalmazza, de vegezetre böcsülettel illete. Masodsor ezert: Mert valaki az Isten tisztösegejert, ez vilagi tisztösseget böcsületöt meg utallya, az Isten vegezetre fölyeb valo meltosággal ekesíti fel á mint lün á három ifiaknak dolgok. Es it meg tetzik hogy felette igen igaz Istennek amaz igereti: *Honorantes me honorabo, et ignominia afficientes ignominia afficia[m]*. az az: Akkik engemet meg tisztölnek, meg tisztelem azokat: es akkik gyalazattal illetnek, meg gyalazom azokat.

Az mi szent Istenünk tehat, vezereleyen minket szent lelkevel keresztyenök naponkent; hogy mi ütet tisztölhessük, az ö igaz ismeretiben meg maradhassunk, es az lelki testi aldasat nyerhesük ez vilagon: ez élet után pedig az örök boldogságban vele egyetemben gyönyörködhesünk. Amen. [273:]

CAPUT IV.

XXVIII. *Praedicatio.*

„*NEbuchadnezar Király minden nepeknek, nemzetöknek es nyelveknek, kik lakoznak az egész földön, büseges bekesegh ti nektök. **Illendö dolognak tetzik ennekem meg beszellenöm az jegyöket es csudakat, mellyeket cseleködöt en velem az Isten ***Mert az ö jegy(z)ei nagyok, es az ö csudai erőssek, az ö orszaga örökke valo orszagh, es az ö uralkodasa nemzetsegröl nemzetsegre vagyon. +En Nebuchadnezar nyugodalomban valek az en hazamban es gazdag az en Palotamban. ++Almot latek es megh rettente engömet, es az gondolatok az en agyamban, es az en fejemnek latasi megh haboritanak engömet. +++Es

* *versu 1.*

** *versu 2.*

*** *versu 3.*

+ *versu 4.*

++ *versu 5.*

+++ *versu 6.*

adek ki parancsolatot, hogy be hoznak előmben Babylonianak minden bölcseit, kik az alomnak magyarazattyat megh jelentenek énnekem. *Akkoron bejovenek en hozzam, születesből jövendölök bölcsek, természet tudok, es jövendő mondok, es az almot meg beszellem előttök, de az magyarazattyat megh nem jelenthettek énnekem. **Miglen vegezetre [274:] be hozak en hozzam Danielt, kinek neve Baltasar, az en Istenemnek neve szerint, es akkiben az szent Istennek lelke vagyon, es az almot ü előtte megh mondam. ***Baltasar az jövendölö bölcseknek feje, tudom hogy az szent Istenöknek lelke vagyon te benned, es semmi titok el nem reytetöt te előtted: az en almonnak latasi mellyet lattam, az az annak magyarazattyat mond meg énnekem. ****Az en fejemnek pedigh latasi az en agyamban ezek; latom vala es ime egy fa az föld közeget, es annak magassaga az egigh hat vala, es annak magassaga nagy vala. *****Nagy vala az az fa es erős, es annak magassaga az egigh hat vala, es annak el latasa ez egész földnek külsö hataraig. +Az ága szep es gyümölcse sok: es elese minden allatoknak vala rayta: alatta arnyekot ad vala az mezei vadaknak, es az ö again laknak vala az eghi madarak, es abbol él vala minden test. ++Latom vala az en fejem latasiban az en agyamban, es ime az szent vigyazo az egből le szalla. +++Kialta erőssen es igy szolla: vajtatok le az fat, es vagdallyatok el az ö agait, razzatok le az ö leveleit, es hanytatok ide s-tova az ö gyümölcset: Mennyenek el az vadak ö alola, es az madarak az ö agairol. ++++De az ö tökejet, gyökere-[275:]stül az földben megh hádgyatok; es vas es ertz kötelben legyen az mezei fűvön, eghi harmattal öntöztessek, es az oktalan allattal legyen resze ez földnek fűven. +++++Az emberi sziv ü benne megh változtassek, es baromnak szive adassek ö neki, es hét idő mullyek el ö rayta. *+Az vigyazok vegezeseből vagyon ez: es az szenteknek beszedökben ez az kevansag: Hogy megh ismerjek az elők hogy az felseges Isten uralkodgyek az embereknek birodalmokban, es akkinek akarja, annak adgya azt, es az

- * versu 7.
- ** versu 8.
- *** versu 9.
- **** versu 10.
- ***** versu 11.
- + versu 12.
- ++ versu 13.
- +++ versu 14.
- ++++ versu 15.
- +++++ versu 16.
- *+ versu 17.

emberek között az alab valót fel emeli arra. *Ez almot latam en Nebuchadnezar Kiraly, es te Balthasar annak magyarazattyat mond megh: Mert az en orszagomnak minden bölcsei magyarazattyat megh nem jelenthettek ennekem: Te pedigh megh jelenthetöd: Mert az szent Istenöknek lelke vagyon te benned.

Az Daniel Propheta keresztyenek, fölötte rövid könyvet irt minekünk: es minden időbeli híveknek tanusagokra: de ebben az rövid irasban oly dolgokat foglalt be mellyeket ez vilaghi bölcsek, sok irasokkal megh nem magyarazhattanak. Es nezöt kivaltkeppen azokra, mellyek felette hasznossak, es szükségössek mindeneknek ertesere tudasara es meg tartasara. Ekkedigh annak okajert az harom első Caputokban, megh tanita először arra: Miben allyon az igaz es hamis bölcseseg: Mellyet az Dani-[276:]el es az ő tarsainak, es vegezetre az Babyloniai hamis bölcseknek szömyökben magyaraza. Masodsor meg tanita arra: Miben allyon az igaz es hamis Isteni tisztölet; az mellyet az nagy arany oszlopnak, mellyet csinaltata az nagy Nebuchadnezar; es az harom ifiaknak, kiket Isten csudalatossan megh tarta az ő szent életökert az egö kementzeben, példajaban magyaraza.”

S U M M A.

Most immar mivel hogy az mint megh eggyesztek ez vilaghi bölcsek ebben, ez az bölcsesegnek eggyik fü része: Hogy ha az ember önnön magat megh ismeri: ebben az negyedik Caputban az Propheta, tanit az mertekletössegre, magunk megh alazasara az kevelysegh ellen. Mert az kevelyseg minden gonoszsagnak fundamentoma. Innet szarmazik minden bün az mint az Jesus Sirach mondgya cap. 10. Hogy ha magunknak többet tulajdonitunk, hogy nem mint kellene, es ha magunk fogyatkozusat nem ismerjük.

Ez szakasztotta el az mi első szüleinket-is az Ur Istentül az mint megh vagyon irva. *Ecclesiastici. cap. 20.* ahol így szol. Az kevelyseghnek kezdeti úgy mond, az embernek Istentül való el szakadása: es ez szörös most-is minden gyölösegöt, visza vonast, hadakozast az embereknek tarsasagaban. Az mellyert Isten az Fejedelmeket-is az ő birodalmokból le veti, es az alazatosakat fel magasztallya az mint bizonyittya szent Peter. 1. Pet. 5. Az kevelyöknek Isten ellenök áll, es az alazatosagert adgya az ü kegyelmet. Megh magyaraza pedigh ezt az Daniel, az nagy Nebuchadnezar példajaban, akkit Isten nem csak le

* *versu 18.*

vete az kevelyseger, uri dicsösegeből, Kiralyi szekiből, ha-[277:]-nem bestiava oktalan allatta-is változtata. Summa szerint annak okajert ebben az negyedik Caputban, be foglaltatik az nagy Nebuchadnezar levele, mellyet ir minden ö birodalmaban levő nepeknek, nemzetsegöknek, nyelveknek, melyben Historia szerint megh irja: Mit cseleködöt Isten az kevelyseger Nebuchadnezarral, az az, mely kemenyen büntette ötet mind addig meddig meg tert az ö Istenehöz az igaz Istenehöz: es uyonna be allatvan Isten ötet elebbi tisztiben alazatossan dicsirte az Istent. Avagy hogy nyilvabban szollyak. Almot lat az Nebuchadnezar, es ezt az almot ebben az negyedik caputban ugy magyarazza az Daniel, hogy el vetetik az birodalom Nebuchadnezartul: Het esztendeig az oktalan allatokkal leszen lakasa; es az het esztendök el telven, ismet meg adatik ö neki az ö birodalma, megh ismerven az Istent az ö rayta esöt büntetesből: Az mely alom be-is tellyesödek: Mert ki vettetik az Kiraly az birodalombol, es az idök el telven meg ismeri az Kiraly az Istent, es az ö hatalmat az ö rayta esot büntetesből: Isten-is pedigh ö neki mind az emberi okossagot, s-mind az elebbi meltosagot megh adgya.

Megh tanulhattyak hát innet az Nebuchadnezar peldajabol minden rendek, hogy az ö bodog allapattyokban fel ne fualkodgyanak, hanem megh alazzak magokat Isten elöt, ki minden erő nélkül, le haythattya az kevelyöket az ö birodalmokbol, az mint cseleködek az Nebuchadnezaral.

Reszei az Nebuchadnezar levelenek.

Negy Resze vagyon ennek ez negyedik Caputnak az az, az Nebuchadnezar levelenek. [278:]

*I. Az Kiralynak elöl jaro beszede; *versu 1.*

**II. Ez levelnek Summaja. *versu 2.3.*

***II. Az Kiraly almanak es annak magyarazattyanak elő számlalasa. *versu 4. ad 37.*

+IV. Az Kiraly levelenek ertelömmel valo el vegezese. *vs. ult.*

I. R E SZ.

Mond az Propheta: Nebuchadnezar Kiraly minden nepeknek nemzetsegöknek, nyelveknek, kik lakoznak az egész földön:

* *Exordium.*

** *Propositio.*

*** *Narratio.*

+ *Conclusio.*

Böseges bekeseg tinektök. Ez igekben foglaltatik be tanításunknak első része, az Prophetának elől jaro beszede. Aholot jelent. 1. Ennek az levelnek szörző okat; Kicsoda írja ezt az levelet. 2. Kiknek irattatik ez level. 3. Az közöntesnek modgya: mivel es hogy hogy közönti azokat, kiknek ez levelet írja.

Az mi az első kerdest illeti: Kicsoda írja az levelet; Megh jelenti azt az Propheta s-azt mondgya hogy Nebuchadnezar az. Megh cselekedeti vala pedig ezt Isten, hogy az Kiralynak dolgait az Propheta szavaval, irattathattya vala meg: de így tetzék Istennek hogy az Kiraly maga szaja által tenne tanubizonsagot mind azokrol, mellyeket cselekedöt volna Isten ö vele, az ö kevelysegejert, hogy abban az Poganyok-is ne ketölködnének, hanem lenne helyes, hitelre melto mindeneknel. Így cselekedik Isten az szent Pallal-is, mert magaval tétet tanubizonsagot mind az ö elebbi elete felöl s-mind pedig arrol, mikeppen vötte ütet Isten kegyelmében. 1. Tim. 1. aholot így szöll az szent Pal maga felöl: En ugymond először Isten karomlo, haborgato es boszonto valak: De Isten könyörüle en raytam mert tudatlansagbol miveltem á hitötlensegben. Azert könyörüle pedigh en raytam, hogy en bennen elsőben megh mutatna az Jesus Christus minden [279:] kegyelmesseget, hogy lenne peldajul az ö benne hiveknek örök elete.

Ahonnet ez az tanusag minekünk-is, hogyha az mi Istenünknek jo tetemenyit veszük, ne szegyenlyünk arrol ez egész világ előtt vallast tennünk, hogy az mi peldankal vonyattassanak egeyebek-is, az mi Istenünknek ismeretire.

Az Masodik kerdes ez vala. Kiknek írja Nebuchadnezar ezt az levelet: mely felöl így szöll az Propheta: Minden nepeknek, nemzetsegöknek, nyelveknek, kik lakoznak az egész földön. *Aholot az egész földön erti azokat az tartományokat, az mellyek-re az Nebuchadnezar birodalma ki terjed vala. Es így az Kiraly ennek az szollasnak modgyaval az ö birodalmat akarja magasztalni. Így cselekösznek ez mostani Fejedelmek-is, kik az ö levelekben nagy titulust tesznek; Mert sok Vár megyeket elő szoktak számlalni, hogy ezzel hatalmassagokat jelencsek; Tekincsd meg á Nemet Csaszarnak, Török Csaszarnak leveleit; anni Országokat számlalnak elől, hogy alig gyözöd el olvasni, azonközben pedig alig tudgya Fejedelmünk csak á szomszed Orszagbelieket-is oltalmazni. Söt az miket titulusokban elő számlalnak; Más bir azzal.

* *ut et supra cap. 2. v. 39.*

De lassuk az harmadik dolgot az Kiraly levele szerint, mivel közönti Nebuchadnezar az ő alatta valokat; erről így szoll a Propheta: Búseges bekesege tinekők. Ahol az bekesegek nevezetén, ért minden hadakozástul vérontástul visza vonyastul való csendesseget, es az ő alatta valoknak bodog állapotot. Mert ez az jó Fejedelmeknek az ő tulaydonsaga, s-birodalmoknak vege ez, hogy bekesegeben tarcsak az ő allattok valokat. Az mint bizonyította szent Pal 1. Tim. 2. ahol így tanít, hogy ez ve- [280:]gre rendelte Isten a Fejedelmeket, hogy az ő birodalmok alatt, csendes es nyugodalmas életet ellyünk, minden Isteni felelemmel es csendesseggel. Az Pogány bölcs-is az *Cicero in Epistola ad Quintum Frenium*, ugyan ezen veget mondgya az Fejedelmek birodalmanak. *Eo inquit, referenda sunt omnia iis, qui praesunt aliis ut ii qui erunt eorum in imperio sint quàm beatissimi*: az az: Azon kell ugymond minden igyeközetökkel azoknak lenni, akik egyebekkel birnak, hogy azok akik az ő birodalmokban vadnak, bekesegeben maradhassanak. Ez volna azért most-is az igaz Fejedelemségnek vége, hogy az Fejedelmek az ő országoknak bekesegeire viselnenek gondot: kik inkább igyeköznek az ő országoknak vesződelmökre, hogy nem mint meg maradasokra. Az melyert Istennek iteleti leszen raytok ha meg nem térnek. Feddendők hát mindnyajan az Fejedelmek után való tanacsok: kik nem arra tanacsollyak az Fejedelmeket, mi-keppen maradgyon megh az Ország, hanem mint rontassek az Isten Anyaszent-egyhaza, s-mint haborgattattassanak az Tánitok. Ezt-is ebben hagyom.

Masodszor az mint jelentem, az Nebuchadnezar az ő leveleiben, meg mondgya az ü irasanak summajat, midön így szoll: Illendö dolognak tertzik ennekem, meg beszellenem az jegyöket es csudakat, melyeket cseleködöt en velem az Isten: Summaja azért ennek ez levelnek ez. Meg akarja irni a Nebuchadnezar; Minemü csuda dolgokat es jegyöket cseleködöt Isten ő vele az ő maga személyeben: Aholot jegyöknek es csudaknak hia a Kiraly, az Istentül ő rea bocsattatot alom latást, az mely által meg felemlik es meg retten. Annak magyarázattyat az Daniel által kevanvan erteni hamarsaggal; melyet meg-is hall; mely [281:] által megh intetik az jövendö büntetesök felöl: es annak az alom latasnak vegben menetelit az Istennek mind igaz iteletire, s-mind kegyösegere nevez meg erti. Melyeket ü jegyöknek csudaknak hi. Jegyöknek hija azért, mert tanubizonsagot tesznek vala ezek, az Istennek bölcsesége, igassaga es hatalmassaga felöl; akki az ő igaz iteletit vegben viszi, még az nagy Kiralyok es Fejedelmek ellen-is; es ugyan azokhoz viszontak, a mikor akarja jó voltat

megh mutattya. Csudaknak mondgya. Mert bizonyara ezek az Istennek iteleti, mind önnön magokra nevezve csudalkozásra mel-
tok, es egyebeket-is csudalkozásra inditanak. Es bizonyara keresztyenek, nagy csuda vala ez hogy olyan hatalmas Kiraly mint Nebuchadnezar, az ü Kiralyi szekiböl, az Mezei Vadak közibe vettetnek, es viszontak szamos esztendök el telven ismet birodalmaban be allattatnek. Ahonnan nem oknelkül mondgya ezt-is, nagyok ugymond az ö jegyei, es az ö csudai erössek: Mert mind ezek az erös Istentül löttének: akkinek cselekedeti-
nek ez az ö vege, hogy abbol ismerjek megh mindenek, hogy Isten az, akki uralkodik ez vilaghi Fejedelmeknek felette, es az ö Orszagokat birodalmokat, akkinek akarja annak adgya; hogy bizonyos legyen, hogy az embereknak birodalma csak ideig valo: de az Istennek Orszaga mind örökke meg marad. Ez az Kiraly levelenek summaja: Egy igevel, az Istennek vele valo jo tetet, csudalatos cselekedetit akarja ez egez földön valo emberek eleiben tamasztani az Nebuchadnezar, hogy abbol tanullyanak mindenek. Tanusag minekünk-is az Kiraly peldajabol, akki praedicallya, hirdeti az Istennek csudalatos cselekedetit, s-vele [282:] valo jo tetemenit: mi-is magasztallyuk az Istennek ve-
lünk valo jo tetemenyet, mind az ö igaz iteletiben s-mind pedig hozzank valo kegyössegeben. De mi ez erant felette igen vet-
kezünk: Mert noha sok ellensegök között-is csudalatoskeppen megh tartot ez ideig az mi Istenünk bennünket, de mi arrol kevesse adunk halakat; söt arrol hamar el feletközünk. Mely magunk viseleset fordicsuk hala adásra, aldgyuk magasztalljuk az Istent ü szent felseget, hogy jól legyen dolgunk. Lassuk az harmadik reszt-is.

Harmadik resze az Kiraly levelenek all, az mint oda fel mondam, az Kiraly almanak es annak magyarazattyanak elo szamlalasanban. De elsöben az Kiraly almat lassuk: s-az utan az magyarazattyat-is meg hallyuk. Akkiröl igy tanit s-mond. En Nebuchadnezar nyugodalmamban valek az en hazamban es gazdag az en palotamban. Aholot ez alom latasnak elő szamla-
lasaban negy dolgot jegyez meg az Pro[p]heta. 1. Idejet: Mikor latta az Kiraly ezt az almot. 2. Mit szerzet ez az alom latas az Kiraly sziveben. 3. Micsoda tanacsot tartot legyen az alom latas felöl. 4. Micsoda Almot latot.

Ideje felöl azt mondgya hogy akkor latta, mikor bekesegben nyugot hazaban, csendessegben bekesegben, minden felelem nelkül, gazdagon élt palotajaban: az az, egy igevel olyan volt mint az szep zöldello fa, á gyönyörűseges folyo viz mellet. Es bizonyara keresztyenek, sokszor igy szokta Isten külsö jokkal-is

meg aldani azokat, akkiknek jot akar, nem azért hogy el veszesse őket, de hogy az ő Atyai kegyelmességet hozzájok meg mutassa, es őket halaadásra indicsa: De ez az emberi nemzet vezőt romlot természeti, hogy az emberek nem ismerik ezt, [283:] hanem el feletköznek az Istennek jó voltáról; es az Istennek javaiból, világi gyönyörűsége, tobzodásra, testi gyönyörűsége vete-mednek, es az Istennek aldasiból magoknak vesződelmet szereznek. Innet szoktak azért mondani s felette igen igazan pedig: soha az embernek nagyobb vesződelem alatt nem forog dolga: mint mikor leg job bodogságban, világi gyönyörűségben vagyon allapattya. Pelda erre az David, akinek, míg sok haboruságok között lün dolga, akkor felette igen oltalmazza magát minden gonoszagtul, latorsagtul: de mikor hazában gyönyörűségben kezd lakni; palotájában fél s-ala setalni kezd, neze az Urias feleséget, az kertben fürödve szömlele; akkor eyte magát leg nagyobb vesződelemben az pokolbeli ördög töreben. Innet mondgyak az Deakok-is. *Ocium est pulvinar Satanae*: az Hevolkodas úgy mond ördög parnaja. Vigyazzunk azért minden időben de kiváltkeppen kedvesb allapatunknak idejen, hogy meg ne csalatkozzunk.

Tanuld meg azért te-is innet Aszonyom, ne kivand az feletteb való gyönyörűséges életet, mert megh csalatkozol. Ha lant, hegedü tombolas tanczolas, jó lakas, feletteb tetzik kedvödnek, hidgyed meg csal á Cupido: de hazadban elől kapod az rokkat, s-erössen ragod az tetet csöpüt, tartod az motolat, bizony nem bánt az szerelem. [Ü]ly hazadban csak s-neves egy nehány végh vasznat mindennap által az uczan, s-ne tekints gyakorta az iffiak szemeben, bizony megh tarthat az jamborságot: de ha te-is á kertben megy fürödni Bersabeval az Urias feleséggel, meg lát David az ablakról, es gonoszul leszen dolgod.

Lassuk azt-is: Mit szerzet legyen az alom latas az Ki-[284:]rallynak; Meg jelente ezt ő maga imez igekben: Almot latek ugymond, es meg rettente engemet, es az en fejemnek latasi meg haboritanak engemet. Ez lön azért gyümölcse az felelem retteges, az alom latas miat az Király sziveben. Az mely retten-tes, úgy mint bizonyos pecseti jegye vala annak az Király almanak bizonyos voltanak, hogy azt valami heaban való alomnak ne itelneje. Az mint erről az alom latasról ennek előtte büségössen szollottunk: es meg tanultuk immar, hogy nem mindenkor es nem mindenben igaz, az mit közönségössen szoktak az emberek mondani: Ne higy alomnak: Mert Isten gyakorlatossággal almok által szokta az ő hiveit, nagy dolgokról meg inteni. Mint pelda erre az Joseph, akki jó eleve almában meg lata, hogy valamikor az ő battyai, Attya es Annja szolgál-

nanak ő neki: *Mikor azt latta vala almaban, hogy az ő battyai-nak kevei, meg hajolnanak az ő keveje elöt az mezöben, az Nap es az Hold szolgálnanak neki. **Pelda az Pharaoh az hét beü esztendök felöl, almot latvan az het köver es het ösztöver ünök felöl; het helyyes es het vekony gabona fejek felöl; Az Abimelech-is, mikor el vötte volna az nagy Abraham fel[e]seget, akit ü Huganak mondot vala; megh intetven almaban felette igen megh rettene, es megh ada az Abrahamnak feleséget. Igy azert felette igen igaz ez, hogy Isten gyakorta, almok által-is szokta az embereket meg inteni. Harmadik kérdésünk ez vala.

Micsoda tanacsot tartot az Kiraly az alom latas felöl ő magaban? Tanacs az Kiralynak ez, hogy elsőben hivattya, az jövendö mondotkat, bölceket, természet tudo-[285:]kat, az ü bölceit, aiktül kevannya az alom latasnak magyarazattyat. Ahonnet megh tetzik, holot még-is az elebbi balvanyozo bölceit hivattya, hogy nem tért volt megh-is az Kiraly igazan az Izraelnek Istenehöz. Mert ha igazan az igaz Istenehöz tért volna, nyilván-saggal még-is az balvanyozo bölcsek által, ördöghöz nem folya-mot volna. Az-is pedig megh tetzik innét, hogy ennek előtte valo vallas tetele nem szarmazot volt az Kiralynak az igaz Istenben valo hitiböl, de csak az csuda tetelnek latasabol. Noha pedig ez igy vagyon hogy az Chaldaeusoktul tudakozik, de haszontalanul, az mint ő maga megh vallya: es igy akarta Isten ezeknek az bölcseknek csalardsagokat inkab megh szegyöniteni. Mert hogy ennek előtte meg nem jelenthetek az Kiraly almat; nem vala annyira csuda; holot az Kiraly el feletközöt vala az ő alma felöl: de most sziveben tartya az Kiraly az almot; meg jelenti az ő bölcseinek, 'de ugyan nem feythetik meg neki. Ahonnet eszeben vehette volna immar valoban á Kiraly, hogy csalardok volnanak az ő bölcsei, es az ő tudományok hejaban valo volna. Igy szegyöníti meg Isten az bölceket-is, kik az ő tudományokban dicseködnek vala.

Ahonnan ez minekünk az tanusag: Nagy bün az varaslashoz valo folyamodas, s-az varasloktul véték jövendöt kerdeni: Mert valakik azokhoz folyamodnak, azok ördögtül kerdenek tanacsot. Vetközök hát az Nebuchadnezar hogy büvös bajosoktul erte-közök alma felöl: Menyire vetközönek hát azok boldög Isten; akik jo keresztyenöknek tartyak magokat, azonközben pedig ördög tagjaival, varaslokkal szövötközönek? Mert az varas-

* Gen. 37.

** Gen. 41.

[286:]lok az emberek kevansaganak eleghet nem tehetnek; mivelhogy nem tudgyak s-nem értik az igassagot noha nagy szömtelenül magoknak tulaydonityak annak értelmet.

De Masodszor azt-is jelenti az Kiraly tanacsa felöl: hogy az Danielt vitette eleiben, akit minden bölcsek felet magasztal: Miert hogy az ö almat az előtt-is meg jelentette es meg magyarázta ö neki, ugy mint ki Istentül szent lelke által felekösítettöt vala, jövendő dolgoknak ertesevel es azoknak magyarázattyával. Mely munkájával az Nebuchadnezar kettözteti vétket; Mert nem csak Istent veti meg az varaslokhöz valo folyamodasával; hanem az Isten hiv szolgajat-is az Danielt, kitül annak előtte immar hasonló avagy nagyob dolognak ment vala vegere. De nem csuda ez keresztyenek; Mert az emberi tudatlansag foglalta vala el Nebuchadnezart; nem daykalkodik vala mégh derekasan az szent leleknek ujonnan szülő ereje ö vele; mely nélkül valtozo akar kinek-is ez vilagi életben az idvössegnek keresese, es az igaz Isteni tisztölet. Az mi szent Istenünk hát daykalkodgyek mi velünk szent lelke által; birjon igazgasson minket, hogy minden hamis tudomant meg utalvan járassunk az igassagnak szövetnekenel az Isten igejenek vilagossaganal egész életünkben, es értéközheünk az szerint minden dolgaink felöl idvös-gössen. A M E N. [287:]

XXIX. *Praedicatio.*

„*Balthasar az jövendölöknek fejedelme. &c.”

S U M M A.

Summa szerint ezekben ez jelen valo igeekben, megh írja az Daniel Propheta az nagy Nebuchadnezar Oratiojat; melybe meg jelenti az Kiraly az ö alom latasat Daniel előtt; es kevannya annak magyarázattyat.

R E S Z E K.

Harom Reszei vadnak az Nebuchadnezar Oratiojanak, mellyel meg szollittya az Danielt.

- I. Az Kiralynak elől jaro beszede, melyben az Kiraly, mind kevansagat meg jelenti, s-mind pedig Danielnél maganak kedvet szöröz.
- II. Az alom latasnak elő szamlalasa.

* *versu 9.*

III. Oratiojanak ertelömmel valo el vegezese.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Nebuchadnezar Kiralynak Oratiojanak elől jaro beszedet; Be foglaltatik ez imez igekben; ahol az Propheta így szoll. Balthasar jövendölő bölcseneknek fejedelme, tudom hogy az szent Istennek lelke vag[y]on te benned, es semmi titok el nem reytetöt te tüled, az en almomnak latasit mellyet lattam, az az, annak magyarazattyat mond meg ennekiem.

Holot ebben az kilentzedik versben harmat jelent az Propheta: I. Mit kevannyon az Kiraly az ö Oratiojaban: Nem egyebet tudni illik, hanem az ö alom latasanak magyarazattyat: nem az ö almanak meg jelenteset. Hogy [288:] pedig ez így legyen: meg tetzik ez inset elsöben: Hogy tudgya vala az Kiraly az almot, es ö maga szamlallya ezt az Daniel eleiben: Masodszor meg tetzik inset-is: Mert az ö beszedenek vegeben az 18. versben az alom latasnak csak magyarazattyat kevannya: Harmadszor inset-is, mert az mint ez utan megh hallyuk, az Daniel-is csak az alom latasnak magyarazattyat jelenti megh. Ez az első. Masodszor ebben az versben azt jedzi meg az Propheta: Kitöl kevannya az Kiraly az ö alom latasanak magyarazattyat; s-azt mondgya felöle hogy: az Danieltöl, kit ö annak előtte hatra vetöt vala: De most vegezetre rea szorulvan, ugyan böcsüli-is az Kiraly, es nagy szep edes beszedökkel illeti. Mert elsöben az ö Istenenek nevetül az Baaltul Balthasarnak nevezi: ennek felette Masodszor meltosagat-is meg jelenti: Mert az jövendölő bölcseneknek fejedelmének mondgya. Az mely beszedet az Kiralynak ha meg tekintöd; az Kiralyra nezve úgy tetzik az Kiralynak, hogy az Danielt nagy tisztössegössen es kedvessen szolittyta: De az Danielre nezve, ketsegnelkül kedvetlen vala az az Kiraly szolitasa: először ezert, hogy az Baal Istennek kéncs tartojanak hija, az mely balvany Istentül az Daniel tellyesseggel irtozik vala. Mert az mint magyarazok az Balthasar annyit teszen, mint az Baal Istennek takar kencsöt. Masodszor kedvetlen vala az Daniel az Kiraly beszedehez: Mert inkab akar vala megh valasztatni á balvanyozo bölcséktül, hogy nem mint azok köziben szamlaltatni, söt fejedelmöknek tartatni, ugymint csalardoknak hitetöknek.

De megh kell az Danielnek az Kiraly beszedet hallani. Harmadszor ebben az versben, még-is azt jedzi meg az [289:] Propheta: Micsoda okait adgya, s-mi okon kevannya az Kiraly az Danieltül az ö alom latasanak magyarazattyat? Ennek ket okait jelenti: Eggyiket ezt: Mert ugymond az szent Istenöknek lelke vagyon te benned. Így Argumental.

Valakiben az szent Istenöknek lelke vagyon meg jelentheti az, az en almomat: De te benned Daniel, tudom en, hogy az Istenöknek lelke lakozik. Annakokajert magyarazd meg az en almomat ennekem. Ahol pedig ugy szol az Kiraly, hogy az Istenöknek lelke lakozik Danielben; követi az Poganyokat, kik sok Istenöket vallanak vala.

Masodik okat á Kiraly az ő kevensaganak azt mondja. Mert ugymond semmi titok el nem reytetöt te előtted. Igy argumental. Valaki elöt minden titkok nyilván vadnak, az meg jelentheti ennekem az en almomat. De Daniel, az mint en magam vagyok tanubizonsag felöle, te előtted minden titkok nyilván vadnak. Annakokajert jelencs megh az en almomnak magyarazattyat ennekem. Mind ezekből hát tanullyuk megh. I. Noha az Daniel Titulussal böcsülettel illetetik az Kiralytul, de nem kedvez nala az balvanyoktul vetetöt tisztölöt: Igy nem kedves az Istennek szolgainak az balvanyozok hizelködeseből szarmazot böcsület adas. Nem kell azert az hiveknek-is nagy titulust varni az Antichristustul. De ez veszte nem sok idővel ez elöt nemzetünket, á mely siralomra melto; Mert sokan az Magyarok közzül, ez vilaghi titulusra Urasagra kepest, az igaz Istent meg tagadak; balvanyozokka lönek, az melyből ez ideig még hazanknak nagy veszödelme fön allot: Most-is pedig noha ez igy vagyon, de az balvanyozok Titulust vadasznak, nemzetönknek es [290:] edes hazanknak nagy veszödelmere: Melyben mind azon által az mint ekkedig elő nem mehettek; ugy ennek utanna-is meg szegyönítettnek Istentöl.

II. Tanullyuk meg: Mint vagyon ez vilaghi hitötlenöknek, Istennek az ő szolgainak meg utaloinak dolgok; Igy bizonyara, hogy mikor jól vagyon dolgok, nem kellenek akkor az Istentelenöknek, az Isten szolgai, es azoknak intesöket nem veszik, tanitasokat nem fogadgyak: De mikoron nyomorusagban esnek, akkor örömet futnak az Isten szolgainak tanacsara, oktatasara, tanitasara. Mint pelda erre az Nebuchadnezar, kinek elsőben nem kell az Daniel, hanem az ő hamis bölcseihoz folyamodik, de vegezetre az Danielt tisztöli, böcsüli, es szolgalityval, tanacsaval igen örömet akar elni. Ha pedig itt magunkban szöllunk keresztyenök s - ezt az dolgot ramara vonszuk, most-is nem külömben vagyon az dolog, még azok között-is akkik keresztyni nevet akarnak viselni. Mig fénlük az szerencse, nem kell az Isten szolgai tanacs: de ha körmökre ég az dolog, akkor örömet elnenek azoknak munkajokkal; Nagy sokszor pedig sokakat szükségöknek idejen attul-is meg foszt. Annakokajert kinek kinek ez innet á tanacs: Mig jól vagy, egessegöd szolgál

frissen lakol, legeltetöd á feregeknek valo testet: addig fogad az tanitok inteset: Ha azt akarod hogy jól legyen dolgod. Ezt el hagyvan, lassuk tanitasunknak masodik reszet.

Masodszor mondam hogy az Nebuchadnezar Oratiojaban, be foglaltatik az ő alom latasanak elő szamlalasa. Mely alom latasnak ket Reszei vadnak: Mert elsőben azt mondgya, hogy egy nagy es erős fát latot ő. Annakutanna Masodszor egy vigyazot latot, akki meg jelentette [291:] mint legyen annak az nagy fanak dolga. Az mellyekről ennek utanna bővebben fog tanítani, ennek az alom latasnak magyarazattyaban az Propheta: Annakokaert mi-is most csak igen rövideden az mint az igeek tartyak lassuk. I. Mit mond affelől az nagy fa felől. Az mi nez ennek az nagy fanak latasara, megh írja, annak először helyet; Micsoda helyben volt az az nagy fa helyhesztetve, s-azt mondgya hogy *in medio terrae*, az földnek közepötte. II. Commendallya nagy-sagara, magassagara, szelessegere kepest. Magassagajert: Mert azt mondgya, hogy annak magassaga, az eghig ér vala: Nagysagajert: Mert azt mondgya hogy nagy fa volt az es igen erős, szelessegejert: Mert azt mondgya hogy, annak szelössege ki terjedet az egész földnek hataraig: az az, az egész Nebuchadnezar birodalmanak hataraig. *Harmadszor commendallya ezt az fat az ő againak szepegejert gyümölcsenek bevseges voltajert: Mert így szoll: az ő agai szepek, es gyümölcse sok. **Negyedszer annak hasznos voltajert; Mert azt mondgya hogy minden elő allatoknak elese volt ő rayta. ***Ötödször es utolszor commendallya az oktalan allatoknak nyugodalom adasajert: Mert azt mondgya hogy azok nyugottanak ű alatta, az eghi madarak az o again fészket raktanak es minden elő allatok eledelt vöttek attul magoknak. Ezek tartoznak ennek az nagy-fanak ekessege-nek meg irasara: Melynek ez utan, magyarazattyat önnön magatul az Danieltül meg ertyük.

Masodik resze az Kiraly almanak nez az vigyazora: aholot imez ket rövid kerdesöket lassuk.

1. Kit kell az vigyazon ertenünk.

2. Minemü dolgokat mond effelől az vigyazo felől. [292:]

Az mi az első kerdest illeti: az vigyazon ertettetik az Istennek Angyala. Vigyazoknak mondatnak pedig az Isten Angyali ezért először: Mert természetök szerint mindenkor vigyaznak: Mert mivel hogy etel es ital nélkül vadnak, nem szükölködnek alom nélkül. Masodszor vigyazoknak mondatnak ezért: Mert minden-

* III.

** IV.

*** V.

koron vigyaznak az Istennek parancsolattyara, es annak végben vitelere; az mint meg vagyon irva, az ⁺szent David Soltar könyvenek szaz harmadik dicseretiben ahol azt mondgya az Daniel felölök, hogy az Istennek parancsolattyat cseleködik, es engednek beszede szavanak: es igy ezzel az nevezettel, aholot vigyazoknak mondatnak, mind természetek, s-mind tisztök meg jelentetik az Angyaloknak.

Masodik kerdes ez vala: Minemü dolgokat tulaydonit ennek az vigyazo Angyalnak az Propheta. Elsöben azért azt mondgya, hogy szent; szenteknek mondatnak az Angyalok. 1. ezért: Mert ezeknek minden beszede cseleködötök szent, es semmi vetkekkel meg nem undokittatnak. 2. Szentnek mondatnak az Istennek jó Angyali; hogy igy ezzel az nevezettel meg valasztassanak amaz tisztatalan lelkektül, az dicsösegből le hanyattatot Angyaloktul.

Masodszor azt mondgya felöle, hogy az Egből szallot le: az az, ez az vigyazo szent Angyal bocsattatot az Istentöl.

Harmadszor azt mondgya felöle: Mit cseleködöt az vigyazo; s-azt mondgya hogy nagy erőssen kialtot: az mely ö kialtasanak viszontak, negy reszecskeit jedzi megh. Elöször. Mit kialtot, s-azt mondgya hogy ezt kialtotta, mint legyen annak az nagy fanak dolga, az az, ezt paran-[293:]csolta, hogy le vagattassek az az nagy fa; vagdaltassanak le az ö agai; razassanak le levelei, hanyattassanak idestova gyümölcsei, mennyenek el az vadak alola, es az madarak az ö agairol; de mind azonaltal az ö tökeje gyökerestül, hagyattassek meg az földben; es vas es ertz kötéll köttessek megh eghi harmattal öntöztesse ki az oktalan allatokkal legyen az mezei fűvön; az emberi sziv voltoztassek meg es az baromnak szive adassek ö neki: az az esze elmeje okossaga vetessek el tüle, ne élhessen azzal.

Mert ezt nem kell ertenünk az ö testeben valo el valtozasrol, az mint ennek utanna meg hallyuk hanem az ö elmejeben valo bontakozasrol. Masodszor azt jelenti meg az ö kialtasanban az Angyal: Meddig tartson ez az büntetes ö rayta: Hét idökig, az az, het Esztendeig. Mert Isten het Esztendök el mulva könyörülne rayta, meg adna ö neki elebbi eszet elmejet, es ismet be allatna tisztiben, birodalmaban. Harmadszor. Ennek az büntetesnek igaz voltat erőssiti, hogy ez ketseg nélkül igy leszen. 1. Innet, mert ez az vigyazoknak vegezese: az az: Mert Isten ezt parancsolta az vigyazoknak ki adot decretomaban, az az, az ö szent Angyalinak, kik vigyaznak az Isten decretomara. Mert az Decretomnak feje es szörzöje az Isten: az Angyalok pedig annak az

⁺ *versu 20.*

decretomnak tanacsnak ki szolgáltatoi, vegben vivői. Vigyazok vegezesenek mondgya azert ezt az Isten tanacsat, nem azert, mint ha az vigyazo Angyalok cselekednek, es vegesztek volna magoktul ezt: de azert; Mert annak vegben vitele, bizattatot volt az vigyazo szent Angyalokra. 2. Erössiti innet az szent Angyaloknak egyenlö akarattyajert-is: Mert az szent Angyalok is kevannyak ezt, hogy az Istennek ta-[294:]nacsna, ennek az nagy fanak le vagatasa felöl vegben mennyen. Negyedszer es utolszor az Angyal az ö kialtasaban azt-is meg jelenti; mi vegre legyen ez: Ezert tudni illik, hogy ismerjek meg mindenek hogy az felseges Isten uralkodgyek az embereknek birodalman, es akkinek akarja annak adgya ezt; es az emberek között az alab valot fel emeli arra. Ez ennek az alom latasnak Masodik resze.

Ahonnán tanullyuk meg, holot az szent Angyalok vigyazoknak mondatnak; hogy ez az szent Angyaloknak tisztök, hogy vigyazzanak az Istennek Hiveire: es valamikor azt halljuk hogy az Angyalok vigyaznak mi mellettünk, jusson eszünkben hogy bizonyara sokkal inkább vigyaz önnön maga az mi Istenünk mi reank es az mi dolgainkra, es igazgattya mind azokat, valamellyek tartoznak az ö Anyaszent-egy hazanak javara, az mint meg vagyön irva: *Nem aluszik, sem szunnyad akki öri az Israelt. Es bizonyara ugyan azon Isten, vigyaz az embereknek fesslöt erkülsere-is, es jo eleve el bocsattya az ö Angyalat, hogy meg zabolasztassanak azok. Az mikeppen itt ki bocsattatik az Istennek Angyala, az Nebuchadnezarra, az o gonosz[s]jaganak büntetesere; hogy vagattassek ki az ö birodalma, de az büntetesben mertekletösseget tartvan, hogy magat meg ismerven, adassek megh elebbi birodalma.

II. Tanullyuk meg az Nebuchadnezar bünteteseböl, akit Isten azert büntetöt s-vetöt le dicsösegeböl, hogy ismerjek meg mindenek, hogy az Isten uralkodik az embereknek birodalmaban: Tanullyuk megh mondom, hogy Isten az aki az embereket az birodalomra fel veszi, s-Isten az aki le haittya. Isten aki az alazatosakat fel [295:] magasztallya, es az kevelyöket le haittallya. Isten az aki az kicsint leg fellyeb valo meltosagra fel veszi, az nagyot semmive teszi. No hát ha Ur vagy, ne hid el magadat: Ha szegeny vagy ne essel ketsegeben: Mert ha Istennek tertzik hirtelen fel eppithet tegedet.

Harmadszor es utolszor mondam hogy be foglaltatik az Nebuchadnezar Oratiojaban az ö Oratiojanak ertelemmel valo el vegezese az ö kevansagaval egjetemben imez ighek szerint.

Ez az alom mellyet lattam: Magyarazattyat jelents meg ennekem; tanubizonsagot téven arrolitt-is, hogy az ö Orszaganak bölcsei, az ö almanak magyarazattyat, meg nem jelle[n]thettek ö neki.

Ahonnet mi-is tanullyuk megh, hogy az Istennek titkos dolgainak értelmet, magyarazattyat, kerdegyük az ö Prophetaitul, Apostolitul, tanitoitul, akkiket valasztot az ö igejenek hirdetesere, es meg ajandekozta annak ki szolgaltatasara, az ö oktato, tanito szent lelkevel: Ez vilaghi bölcseknek pedigh, kik az idvössegnek utat nem ertik az ö hejaba valo es mulando tudomanyokkal hadgyunk beket. Melyre segicsön minket az mi Istenünk, Fiajert az Ur Jesus Christusert. A M E N. [296:]

XXX. Praedicatio.

„*AKkoron Daniel kinek neve vala Balthasar, halgata ugy-mint egy oraig, es az ö gondolati meg haboritak ötet. Felele az Kiraly es monda: Balthasar az alom es az ö magyarazattya megh ne rettenessenek tegedet. Felele Balthasar: En Uram az alom legyen az te gonosz akaroidnak, es annak magyarazattya az te ellensegidnek. **Az fa akit lattal, ki nagy es erős vala, es annak az ö magassaga az Eghig ér vala, es annak el latasa minden földre. ***Es az agai szepek, es az gyümölcse sok, es arrol élese mindeneknek; az alat laknak vala az mezei vadak, es az ö again laknak vala az eghi madarak. +Te vagy ó Kiraly, akki naggya es erősse lettel, es az te nagysagod fel neveködek, es az eghig mene, es az te hatalmad az földnek vegeig. ++Hogy pedig lata az Kiraly az vigyazot, es az szentet le szallani az égből, es monda: Vagjatok le az fat, es hannyatok idestova, de tökejet gyöke-restül az földben hadgyatok, es vas es ertz kötelben az mezei fivön legyen, es eghi harmattal hintessek, es az mezei oktalan allatokkal legyen resze, mig [297:] hét idő mulik el rayta. +++Ez ennek magyarazattya ó Kiraly, es az Felseges Istennek vegezese, mely nez, az en Uramra az Kiralyra. *+Mert tegedet ki üznek az emberektül, es az mi oktalan allatokkal leszen az te lakasod, es az fü leszen teneked elesöd mint az ökröknek, es az eghi harmattal öntöznek tegedet, es hét idő mulik el raytad, mig megh

* *versu 19.*

** *versu 20.*

*** *versu 21.*

+ *versu 22.*

++ *versu 23.*

+++ *versu 24.*

*+ *versu 25.*

ertsed, hogy az felseges [Isten] uralkodik az embereknek birodalman, es adgya azt akinek akarja. *Hogy pedigh mondak, hogy az tökejet gyökerestül meg hadgyak az fanak; az te Országod te neked meg marad, miglen meg ismerjed hogy az Ure az éghék.**Annak okajert ó Kiraly, tessek az en tanacsom teneked, es az te vetkeidet igassaggal valcs meg, es az te hamissagodat, szegenyökhöz valo irgalmassagoddal: ime leszen orvossaga az te vetkednek avagy: leszen szabadulasa az te bekesegödnek.”

S U M M A.

Ez jelen valo igeekben, meg irja az Propheta immar az Danielnek viszontaksaggal valo Oratiojat; melyben meg felel az Kiralynak kevansagara, es adgya az Kiraly almanak nyilván valo magyarázattyat minden reszeiben.

Harom reszei vadnak ennek-is az Daniel Oratiojanak mint szinten az elsőnek. [298:]

- I. Az Danielnek elől jaro beszede.
- II. Az Kiraly elő szamlalt almanak magyara[z]attya.
- III. Beszedenek ertelömmel valo el vegezese: Melyben tanacsot ad az Kiralynak, jövendö meg maradasa felöl: mellyet ha meg cselekedik az Kiraly, Isten-is meg fogja birodalmat hozsabítani. Lassuk rendel.

Mond az Propheta: Akkoron Daniel, kinek neve vala Balthasar, halgata ugy mint egy oraig. &c. Ez igeekben foglallya be az Daniel, Oratiojanak első reszet, tudni illik elől jaro beszedet. Aholot ebben az versben meg jelenti az Propheta, az Danielnek szomorusagat, banattyat a Nebuchadnezarnek boldogtalan alom latasan. Mely megh tetzik imez harom dolgokbol. Elöször, az Danielnek maga viseleseből: Mert az Daniel halvan az alom latast ugy mint egy oraig el ajulvan halgat, mintha meg nemult volna, az mint jelenti az Propheta felöle. Jollehet az Daniel halgatasanak más okat-is mondhattjuk: Mert az mint oda fel az első es masodik Caputban meg hallok, az Daniel felette igen szorgalmatos volt az könyörgesben, kivaltkeppen pedig mikor ö neki az Istennek titkos dolgait kellet magyarázni. Igy most-is, nagy dolog vettetven az Kiralytul eleiben halgat ennyi ideig ez okon, hogy azon közben az alom latasnak magyarázattyanak megh nyeresejert könyergene. De ez az ok azonközben az ö szomorusagat ki nem rekeszti.

* *versu 26.*

** *versu 27.*

Masodszor az Danielnek szomorúsága az Kiralynak bodogtalan alman, meg tetzik ebből-is, hogy ebből az Daniel halgatasabol, es külső szomorú állapotából, alkotmatosságot véven az Kiraly, maga inti az Danielt, hogy meg ne rettenyen ezen az almo[n]se annak magyarazattyan. Mintha mondana az Kiraly. Akar minemü le-[299:]gyen az en sorsom, s-akar mire mennyen dolgom; Nem akarom hogy semmit el tagadgy, se az en haragomtul ne fely: mondgy megh mindeneket batorsaggal. Latom hogy szomorú vagy, azért en sem varhatok jobbat; de ne fely Daniel semmit. Az mely inteseben, felette nagy jóságos cselekedeti tetzik megh az Kiralynak: es vayha az Fejedelmek, Urak, gondviselők közzül, követnek sokak ezt az Nebuchadnezzart ebben, jól volna az dolog: de nem cselekszik, hanem inkab azt kevannyak, hogy az Istennek szekiből az Tanitok, ő nekik kedvők szerint szollyanak, ne rettencsek őket az Istennek iteletivel büntetesevel, hanem hizelkődő es ez vilaghi boldog állapotra nező tanitasokat tegyenek. Dulnak fulnak pedigh es csak nem hasadnak meg magokban, ha az gonosz cselekedetért meg feddettetnek, es az Istennek következő büntetesevel rettentetnek. Az hiveknek pedig ez az ő tisztök hogy bizzak magokat az Istennek akarattara, igaz iteletire; es akar minemü legyen az, alazatossan kerjek az Istennek irgalmassagát. Így cselekednek az Mauritius Imperator, kinek mikor szöme lattara vinnek halalra az ő fiait három leányival es feleségevel az Constantina aszonnnyal egyetemben; söt vegtere önnön magat-is kevannak halalra: Mond: *Iustus es Domine et justa sunt tua judicia*. Az az, igaz vagy Uram, igazak az te iteletid-is. De kevesen követik ezt most, hanem inkab Isten ellen zugodnak. Mi pedig bizzuk kereszttyenek az Istennek iteleti ala magunkat, hogy jól legyen dolgunk.

Harmadszor meg tetzik szomorúságos banattya az Danielnek az Kiraly alman, szavabol-is maganak az Danielnek: Mert azt mondgya: En Uram Kiraly, az alom le-[300:]gyen az te gonosz akaroidnak, es annak magyarazattya az te ellensegidnek: az mely beszedeiben az Daniel nem azt akarja mondani, mintha gyűlölségből gonoszt kevanna azoknak akik nem erdemlik: de ez szollasnak formajaval akarja jelenteni á Kiralynak jövendő bodogtalan állapotját, az ő alom latasanak erteseből.

Itt azt mondhatnad.

Jól cseleksznie az Daniel, hogy bankodik az Kiralynak jövendő bodogtalan állapotján, es imatkozik erőtte?

F. Jól, es ebben nem vetkőzik az Daniel semmit: Mert az Kiraly az Danielnek Ura vala, es az egész Nepnek fejedelme:

akkinek töb egyeb ü allatta valo Nepei-is, böcsülettel, engede-
lömmel; es könyörgessel-is tartoznak vala ü erőtte, az mint ezt
kevannya az hivektül az szent Pal. 1. Tim. 2. vs. 2.

De még-is mondhatnad.

Ugy vagyon az, meg erdemlik azok, akkik meltatlan szenved-
nek hogy könyörögjünk erettük s-bankodgyunk nyomorusago-
kon: de akkik Istennek igaz iteletiböl meltan az ü bünökert
büntettetnek, illike azokat szannunk, bankodnunk kelle azokon
es könyörögnünk erettek?

F. Kell bizonyara mind bankodnunk azokon, szannunk azo-
kat es könyörögnünk azokert. Es itt ez arant tekincsünk az
*Samuelnek peldajara, akki sirt az Saulnak kemeny büntettesen
es könyörgöt erette. Tekintsünk az **Christus peldajara-is, az ki
sirt Jerusalem varosanak követközendő vesződelmen. Az
szent Pal Szana az Sidokat, s-azt mondgya vala azok felöl:
***Igazat mondok, nem hazudok, hogy ennekem nagy szomorusa-
gom, bana-[301:]tom vagyon az en szivemben: kevannek
atokka lenni az en atyamfajert, az en test szerint valo rokon-
sagimert az Sidokert. Szabad azert s-illik kesergenünk azokon-is,
akkik bünökert az Istennek igaz iteletiböl szenvednek, es könyör-
genünk erettük jot kevanvan nekiök: De azonközben az mely
sententiat Isten mondot mi altalunk felölök, nem illik azt meg
valtoztatnunk: az mint az Daniel, bankodik ugyan az Kiralynak
követközendő nyomorusagan, de azonközben, á mi az Istennek
igaz iteleti felöle, abban semmit el nem valtoztat, hanem az
Kiralynak felelem nélkül meg mondgya.

Tanullyuk megh hát inset az Daniel peldajabol, aki ismerven
s-latvan az Nebuchadnezarnek jövendő nyomorusagat, bankodik
rayta, es könyörög erette hogy Isten fordicsa el az ö bünteteket
ö rola: hogy mi-is szannyuk bannyuk az mi felebaratinknak
nyomorusagat, könyörögyünk Istennek erettük, hogy ü felsege
haragjat rolok el forditvan, bünöket bocsassa megh. Holot azok
nagy feddesre meltok az emberek közzül, akkik, nem hogy ban-
kodnanak felebarattyoknak esetin: de söt inkab katzagnak azon,
es többet kernek fejökre.

II. Tanullyuk meg ezt-is, hogy latvan egyebeken az Istennek
igaz iteletit, büntető ostorat; fellyünk tüle: meg gondolvan

* 1. Samu 16. versu 1.

** Luc. 19. versu 41.

*** Rom. 9. v. 1.

azt elsöben, hogy mi-is mint szinten azok hasonló avagy nagyobb büntetésre volnánk méltok, ha az Istennek kegyelme nem forgana rajtunk; annakokajert egyebeknek büntetésen inkább penitentiát tarcsunk.

III. Tanuljuk meg, hogy nem csak barátinkert, jó akaróinkert, és az egygyigü Fejedelmekert tartozunk könyörögni; de még ellenséginkert-is, és ezekkel egygüt [302:] az kegyetlen fejedelmekert-is, az mint cselekedöt á Daniel Propheta. Ez az Daniel Oratiojának első része.

Másodszor, jelentem hogy az Daniel Oratiojában be foglaltatik az Nebuchadnezar aom latásának magyarázattya. Az mely magyarázat két részből áll; mivel az aom latás-is kétfőből áll vala; Mert elsőben az Király, almában egy nagy fat: Másodszor egy szent vigyazot látot vala. Elsőben annakokajert az magyarázatban az Daniel, azt jelenti meg, Kicsoda legyen az, az nagy fa, és mit példázzon annak ékes állapottya. Azt mondgya fölé az Daniel: Te vagy ugymond ó Király az, á nagy fa akit latal[,] az az, teged példázot az á nagy fa: Ékes állapottya fölé-is azt mondgya, Naggya es erősse lettel te, és az te nagyságod fel neveködöt mind az Eghig, és az te hatalmad mind az földnek vegeig. Melyben birodalmának nagyságot es hatalmasságot jelenti Daniel á Nebuchadnezarnak; Mert noha akkoron több Királyok-is voltanak ez világon, de azoknak állapottyok sokkal kisebb volt az Nebuchadnezarenal, és abban az időben úgy annyira hatalmasan uralkodik vala; az Nebuchadnezar, hogy senki hatalmasságával birodalmával el nem érkezhetik vala: De ebben az magyarázatban semmi nehesség nincsen, hanem lassuk mit tanulunk innét.

Tanuljuk meg innét, hogy ebben az aom latásban az Magistatusnak az tiszt viselőnek tisztinek, igen szép ki faragot ki metzet ábrázattya adattatik eleiben: Micsodas legyen tudni illik az Fejedelem és az után levő tisztviselő fölső, közep és alsó renden: Az semmi nem egyéb hanem az földnek közepötte helyezettöt élő fa, (az mely fel neveködöt es megh erőssödöt,) aki nek ágai szepek és [303:] gyümölcsei sokak; akkítöl vagy on mindeneknek élése, aki nek árnyékában laknak az mezei vadak, melynek again laknak az eghi madarak, és az melyből eledelt veszen magának minden test. Az az.

Az Fejedelmekhez illik elsőben hogy úgy rendeltyek magokat, birodalmokat, hogy ü hozzájuk minden fölé az ü alatta valoknak szabad utak; jövesök menesök lehessen: az mikképpen az földnek közepin helyezettöt élő fahoz minden fölé mindeneknek szabad utak vagy on. És bizonyára semmi hamareb utala-

tossabba nem teszi az fejedelmeket, gondviselőket, mintha á szegenyöknek könyörgesere erős zár alatt tartják a tyjokat. Ezert lün utalatos az Macedoniai Demeter Kiraly, mivel hogy az könyörgöknek supplicatiojokat nem veszi vala, hanem az Axius folyo vizen bocsattya vala ala.

Masodszor az Fejedelmekhoz illik ez: hogy meltosaggal fel legyenek ekesittetven, az mely hasonlittatik az fanak szep agaihoz; Mert az mikeppen az fa, menyivel szeb agai vadnak annyival gyönyörüsegeseb, így az fejedelem, menyivel nagyob autoritassa meltosaga vagyon annyival böcsületesb; es annyival inkab szoktak mindenek, nekie engedni; akkinek pedig autoritassa, sem kepe sem termete hozza; ne kevannyon Fejedelemseget.

Harmadszor az Fejedelmekhoz illik ez: Hogy gyümölcsözök legyenek, értékössék legyenek az fejedelemseghöz: Nem praedabol pedigh sem az egyigyü kössegek el vont jóságabol; hanem az ő igaz jövedelméből.

Negyedszer az Fejedelmekhoz illik ez, hogy eledelt adgyanak mindeneknek az az, megh engedgyek minden rendeknek, kik az ő birtokok alatt vadnak, hogy igaz [304:] kezi munkával keresztyni modon, szabad legyen eletet keresni, es köresmenyeből szabadon élni.

Ötödszer az Fejedelmekhoz illik, hogy arnyekot nyuycsanak az ő alajok menő oktalan allatoknak-is: az az, az egyigyüveket oltalmaznak az hatalmasoktól, kegyötlen ellensegektől, hogyha javokkal élnek.

Hatodszor, á mint az Eghi madarak az élő fanak again laknak, így még á fü renden valo emberek-is szükölködnek az eg[y]i-gyüvekenlkül es azoktól nem kicsin hasznot vesznek.

Hetedszer es utolszor, az mint az élő fanak gyümölcseből élnek egyeb allatok, így á Fejedelmekhoz illik hogy azokat-is segítseg az szükölködöket, kik kezi munkajokkal eledelőket nem kereshetik. Így kellene bizonyara az dolognak lenni. De sok fogyatkozás vagyon gyakorta ezek szerint az Fejedelmekben: Mert neha igen szoros az ő portajok az szükölködöknek: sokak meltosagok nem leven hozza Fejedelemseget Urasagot kevannak: sokaknak nincs magok urasagabol elegsegök az Fejedelemseghöz Urasaghoz, hanem praedával élnek: sokaknak nincsen semmi gondgyuk az egyigyü kössre: sokak csak magoknak élnek egyebeknek semmi segítseggel nincsenek: De nem úgy kellene lenni: hanem az mint élő szamlalok. Ez az első az alom latásban s-annak magyarázattya.

Masodik része az alom latásnak nevez vala az szent vigyazora az az, az szent Angyalra: az mely latásnak magyarázattya, hogy

valoba inditana az Kiralynak szivet, es valoban gondolkodnek az Daniel beszede felöl: Az Daniel á Kiralt az vigyazonak szemelyetül viszi az felseges [305:] Istenre, az kinek csak szolgaja volna az á vigyazo s azt mondgya, az Felseges Istennek vegezese ez, az mely követközendő az en Uramra az Kiralyra, az az, valamit az á vigyazo mondot az Istennek Decretoma az, es az Istennek örökke valo tanacsaban el vagyon vegezve, hogy azok jüjenek te read es valosagos keppen megh-is leszen, az mint el-is vagyon vegeztetve. Igy kesziti az Daniel az Kiralt, az Angyal mondasanak magyazattyanak meg ertesehöz. Az mely magyazatnak mint szinten az alom latasnak, negy reszetskei vadnak. Mert elsöben az ü Orszaganak változatat jelentü megh: holot az fanak le vagatasan, es annak idestova valo hanyatasan, peldaztatik az Kiralynak Orszagatul, birodalmatul valo megh fosztattatasa, es az embereknek tarsasagabol valo ki üzettetese: es ugyan itt ahol azt mondgya felöle, hogy az oktalan allatokkal leszen resze es eledele, es hogy eghi harmattal öntöztetik: azzal jelentü az ö elöbeli eletenek es az embereknek tarsasagaban valo megh változatat; aki helyeben leszen nyomorult nyargalasa az mezei vadak között, okossagh es ertelem nélkül, az Nebuchadneznarnak, es kiralyi pompa ebed, vacsora, jo lakas nélkül vala oktalan elete. In summa, jelentü bolondsagat az Kiralynak, akiert ki üzettetik Orszagabol. Masodsor idejet; meddig tart az Kiralynak ez az ü nyomorult állapotja: Het idökig; De itt ennek az időnek magyazattyanban különböznek az Doctorok. Mert nemelleyek azt mondgyak hogy az hét idökön kel ertenünk, het holnapokat; es ezeknek ertelmek szerint het holnapigh lakot volna az embereknek tarsasaga kivül. Nemelleyek azt mondgyak; hogy az het számnak igeje vetetik hoszu idökert, de bi-[306:]zontalanokert; az az, hogy hoszszu idökig lakot az emberek tarsasaga kivül az Nebuchadnezar. Nemelleyek az het számnak igejet veszik az esztendöknek reszejert: Mert az esztendő, oszlatik het idökre: Tavaszra, Nyarra, Öszre, Telre: es ezeknek ertelmek szerint, azt mondgyak, hogy ket esztendeigh lakot az emberek tarsasaga kivül á Kiraly az oktalan allatok között bolondsaga miat, negyed resz esztendötül ki valva; az az, három holnap hejan ket esztendeig.

Vegezetre Josephus Historicus, es akik ütet követik az het idökön ertenek het Esztendöket: es ezeknek ertelmek szerint, het Esztendeig tartot az Nebuchadneznarnak bolondsaga, es eddig volt az ö birodalma kivül az embereknek tarsasaga nélkül; es ez az utolso s-közönseges ertelem. Mi-is meg maradhatunk rayta.

Harmadsor á Daniel, az Angyal jövendő mondasanak magyazattyanban, veghet-is meg mondgya: Miert cseleköszi ezt Isten

az Nebuchadnezzarral: Ezert tudni illik, hogy meg ercse á Kiraly, hogy á felseges Isten uralkodik az embereknek birodalman, es akinek akarja annak adgya.

Negyedszer es utolszor, az Angyalnak jövendő mondasaban: azt-is megh magyarazza az Daniel: Mit tegyen az, ahol azt mondgya az Angyal ö neki: Hogy az tökeje gyökerestül meg hagyassék az fanak: Nem egyeb jelentetik ezzel, hanem hogy az szamkivetesben jaro es kevelysegejert bolondsaggal megh büntettetöt Kiralynak meg tartatik az ö Orszaga; es mikor megh ismeri Istenet meg adatik ö neki. Ez az Kiraly alom latasanak magyarazattya. Melyből mindeneknek elötte; tanullyak meg az tanitok az Daniel peldajabol, aki az Kiralynak jöven-[307:]dö büntetese, minden felelem, es hizelködes nélkül meg mondgya; mi legyen az ö tisztök az tanitasnak rendiben: ez tudni illik, hogy nem csak azt az mi kedves az emberek elöt, es akkit örömet hallanak azok; de azokat-is ki kialcsak, az mellyek nem igen kedvessek az nyakas emberek elöt, es nehezen hallyak azokat. Azt pedigh személy valogatas nélkül, minden rendek es meltosagu emberek elöt vegben vigyek. Nehez ez az tanitoknak ugy vagyon; de ha igazan akarjak az Istennek követséget viselni, meg kell ezt cselekdöniök.

II. Ahol az Daniel azt mondgya á Kiralynak: az felseges Istennek vegezese ugymond ez, az mi jövendő az en Uramra az Kiralyra: tanullyuk meg onnet, hogy valami esik raytunk, Istennek tanacsabol Decretomabol esik. Mely dolog szolgal minekünk elsöben tanusagunkra, hogy mikor nyomorusag alatt forgunk, keressük az mi Istenünket, es az örökke valo titkos tanacsat imadgyuk. Masodszor szolgal az mi vigasztalásunkra, hogy ha á külső nyomorusagok Istennek tanacsabol Decretomabol lesznek; tehat nyugodgyunk meg az mi Istenünknek akarattan, ne zugolodgyunk ellene. Igy most-is valamit szenvedünk: betegséget, ellenségnek fegyveret, pusztulást, hidgyük el hogy Isten Decretoma szerint szenvedgyük, es semmi az ö rendelesé kívül nem esik raytunk: azert szenvedgyünk mindeneket bekevel.

III. Tanullyuk megh ennek az nagy fanak az nagy Nebuchadnezzarnak ki vagattatasabol; akit Isten az ü kevelysegejert ki vete az ü Uri dicsösegeböl; hogy Isten, az kevely fel fuvalkodot fejedelmeket le veti es az ö hiveit megh oltalmazza, meg tartya. Vesse le most-is az [308:] mi kegyelmes Istenünk, az mi kevely ellenséginket, akkik az ö magok erejeben, kazdagsagokban bizakodvan; igyeköznek nemzetünknek vesződelmere: Minket pedig akkik csak ö benne bizunk, tarcsón meg fajert az Ur Jesus Christusert Amen.

XXXI. Praedicatio.

„ANnak okajert óh Kiraly, tessék az en tanacsom. &c.”

S U M M A.

Ez jelen valo igeekben immar Summa szerint; be foglaltatik az Danielnek tanats adasa; melyben inti az Kiralt, mihez tartsa magat, ha azt akarja, hogy az ő rea következő büntetésnek eleit vegye.

R E S Z E K.

Harom reszei vadnak, ennek az tanacs adasnak.

- I. Az tanacs adasnak modgya: Micsoda modot tart az Daniel az tanacs adasban.
- II. Az tanacs; Micsoda tanacsot ad az Kiralynak.
- III. Az tanacsnak haszna: Micsoda haszna leszen, hogy ha az ő tanacs adasat meg fogadgya

Az mi az első dolgot illeti, az tanacs adasnak modgyat: Nagy csendeszen, gyengen cseleköszik az Daniel az Kiralynak intesében, es így akarja az Kiralt meg nyerni Istennek: Mert így szol az Kiralynak. Tessék teneked uram Kiraly az en tanacsom. Jollehet az Chaldaeei nyelvben sokkal kedvessebb az Oratio, aholot így vannak az igeek: Lahen, Malcha Milchi; az, az szerelmes Kiralyom, tessék teneked az en tanacsom: [309:]

Mondhatnad.

Miert nem feddi, dorgallya kemeny beszeddal az Kiralt? Oka ennek ez: Mert nem vala Ordinarius Doctor, rendeltetöt tanito az Daniel az Kiraly udvaraban. Mert hogy hozza hivatta vala az Kiraly azt nem minden napi szokasbol cseleköszi vala az Kiraly, sem pedigh az vegre, mintha az Danielnek tudomanya, tanitasa ala akarna csak magat adni az Kiraly: Hanem az szükség kenszeritötte vala az Kiralt, hogy most hivatna magához Danielt. 2. Nem feddi nem dorgallya ez okon: Mert tudgya vala az Daniel, hogy nem ertene az Kiraly az igaz Isteni tiszteletnek fundamentomat: Azert nem ugy rende le beszedet mint Propheta, hanem csak mint tanacs ado, latvan az Kiralynak gyenge voltat. 3. Nem feddi kemeny beszeddal ez okon: Mert tudgya hogy az Kiralyok nehezen vehetik fel az kemeny beszeddal valo dorgalast.

Megh emleközik azért az Daniel, micsoda emberrel, es minemü rendben levő szemellyel vagyon ő neki dolga, es ez okon rendeli illyen engödelmessen beszédet: szerelmes uram Kiraly, tessék teneked az en tanacsom. Ez az tanacs adasnak modgya.

Ahonnán tanullyuk megh: Mi forman kellessek az tanitoknak az ő tanitasokat rendelniök, azok ellen akiknek követhözendő büntettesöket lattyak; es akkiket az Istennek igazan valo ismeretire akarnak hozni. Igy bizonyara; Hogy azokat ne retencsek fellyeb valo fenyögetesökkel; s-ne-is hizelködgyenek mind az által azoknak, hogy azokat vétkökben hizlalnak; Hanem mertekletes intessel szükseg azokat tractalni, es poenitentiara inteni. [310:]

Nagy mod vagyon azért az embereknek vetkeinek feddeseben dorgalasaban, es itt tetzik meg az tanitoknak az ő eszessegök. Mert az intesnek feddesnek más uta vagyon az Kiralyoknál, fejedelmeknél, es más uta vagyon az egyigyü kössegnél. Mert könnyebben szenvedí az kössegnék elmeje az feddest az dorgalast; de az Istenfelő kössege, nem amaz dölyfös vak parasztoke; hogy nem mint az Kiralyoknak füle, akkik nehezen vehetik fel az igát, az feddest, dorgalast. Jollehet ha mikor az szükseg es az vetöknek nagy volta kevannya, nem kell az igaz tanitonak semmit palastolni felteben: Hanem az mint az kössegnék, ugy az Kiralynak, Urnak, es minden rendben valonak meg kell az letzket olvasni, vetket szöme eleiben kell rakogatni, minden tetovazas nélkül.

Pelda erre idvözitönk, akki Herodest rokanak mondgya: Pelda az szent Peter, akki közönsegeskeppen minden rendeket az Sidok tarsasagaban Pünköst napjan; gyilkosoknak es fertelmes artatlan véronto kezüveknek, nagy fel szoval praedicalla: Pelda Ambrus Doctor, ki Theodosius Csaszart Mediolanomban; nem csak kemenyen fedde meg: De ugyan az hivek tarsasagabol is ki rekeszte, miglen poenitentiát tartana. Annakokajert ha keresztyen nevet visel az Fejedelem, Ur, es egyeb fü ember; s-tzezerös vetekben, kivaltkeppen Isteni karomlasban talaltatik; az az tanito, akit Praedicatoranak tart, meg fedgye kemenyen, eleiben rakja vetket, ha nema eb nem akar lenni, es Istennek az bünben heverő embert megh akarja nyerni; Peldat véven az Orvos Doctorok, Barbelyok, es juh Pasztor emberektül. Az Orvos Doctor latvan az nyavalyanak vesződelmes voltat, nem Sirupot, sem Jule-[311:]pet; hanem keserü kemény purgatiót ád az betegnek hogy az nyavalyát ki vehesse testéböl: Az Barbely ha vad hust, rothadast, fenet lát á sebben; nem lagyito irrel kenögheti, hanem megh porozza, es az artalmas hust ugyan

ki-is meteli, hogy az ép testet meg gyógyithassa. Az juhaz ha az metelen kapja az johokat; nem csak lassan lassan terengheti azokat masuva az egessegös fü fele; hanem hertelen üzi, es az szo fogadatlanokat paltzajával meg-is haigallya: Nem nezen, ha vezere az az többi elöt avagy közönseges tagja csak az nyaynak. Ez az jo lelki Pasztornak, tanitonak-is dolga, ha igazan akar tisztiben el jarni. Más dolog az, ha az Fejedelem, vagy idegen vallason vagyon, avagy tellyesseggel még Pogany; es az tanitonak-is nincsen semmi közi ahoz: az minemü vala Fejedelem leven Nebuchadnezar; tanitói állapotban pedig Daniel ö mellette. Bezzeg ilyen állapotban szükseg az tanitoknak az Fejedelmek, Urak, fü rendek körül ugy forgolodni tanitasok es intesök szerint: Hogy lattassanak inkab nekiök tanacsot adni, hogy nem mint kemeny parancsolatot eleikben irni: es igy ez arant követői lesznek az Daniel eszes maga viselesenek.

De mondhatnad.

Metzen az Daniel az Kiralynak valo tanats adassal, holot ennek elötte azt monda, hogy az Istennek Decretomabol el valtozhatatlan tanacsabol leszen az, hogy Isten az Kiralt igaz iteletiböl megh veri bolondsaggal, es ki veti Orszagabol: Most pedigh tanacsot ad neki: Mi modon vegye eleit az jövendö büntetesnek. Ahonnan ez következik, hogy avagy nem igaz az mit ez ideig mon-[312:]da Daniel az Istennek tanacsa felöl; avagy pedigh, nem leszen allando az Istennek Decretoma tanacsa?

F. Ved eszedben, az Istennek Decretoma tanacsa felöl, mind az kettöt megh talallyuk az irasban: Mind ezt hogy valtozhatatlan az Istennek tanacsa: s-mind pedigh ezt, hogy Isten az ö tanacsat meg szokta valtoztatni: De mod vagyon ez különbözö irasoknak értelmeben. Mert az iras külömb értelmeke kepest szol igy az Istennek tanacsa felöl. Mert ha az Istent önnön magát es az ö Decretomot tekintöd; el valtoztathatatlan az Isten es el valtoztathatatlan magara nezve az ö Decretoma tanacsa, az mint bizonyittya Balaam Propheta; ahol igy szol: *Nem olyan az Isten mint az ember hogy hazudgyon: es nem embernek fia, hogy el valtoztassa igiretit. Ö mondotta s-hát nem mivelneje megh? szollot es nem tellyesitie meg azt? az az, tavoly legyen, hogy Isten az ö igiretiben, vegezeseben, tanacsaban erős alhatatos es valtozhatatlan nem volna. Ugyan ezent bizonyittya

* Num. 23.

szent Pal: *Az Isten ajandeki banas nélkül vadnak. De viszon-
tagh ha tekintönk az emberekre kiknek az Istennek Decretoma,
tanacsa, vettetik elejökben, es akkiknek meg jelenti, mit akar
cselekedni az emberekkel: Mivel hogy az emberek valtozok
cselekedetökben; szabvan Isten az ö Decretomat az embereknek
elmejhöz: Haval veti Isten az ö tanacsat az embereknek elei-
ben: így tudni illik, hogy ha az ember enged Istennek jól leszen
dolga: hogy ha pedigh ellene rugodoz, büntetes leszen jutalma.
Erre azért az Conditiora, Haval valo igeretre nezve, mondatik
Isten az ö tanacsat megh valtoztatni; az mely Haval valo
mondas, nem mindenkor adatik melle az [313:] Isten Decreto-
manak ki irva, de azért mind az által az ki nem rekesztetik.

Ide tartozik az Istennek mondasa, ahol így szol az Ur:
**Ha szollok az Nep ellen, es az Orszag ellen, hogy ki gyomlalom
megh rontom, es el vesztem egy szem pillantasban: Ha megh tér
az Nep az gonossagból, en-is megh térek az gonosztul, az az, az
büntetestül, mellyet el vegeztem vala, hogy vele cselekednem.
***Viszontag ha szollok az Nep felöl es az Orszag felöl, hogy megh
cspitem es megh plantalom azt: Ha gonoszt cselekedik en elöttem,
es nem halgattya az en szomat, meg banom az jot mellyet ve-
geztem vala, hogy vele jól cselekedgyem.

Pelda az Jonas-is, aki erőssen praedicallya hogy negyven
napok el mulvan el vesz Ninive Varosa; s-nem vigyaz amaz
Isten mondasara: Hogy ha poenitentiát nem tartotok. De ehöz
az Conditiohoz tartvan magokat az Ninivebeliek, megh térnek
es megh tartatnak. Mert így vagyon megh irva, Hivenek úgy mond
az Ninivebeliek, es lata az ö cselekedetöket megh téresöket, el
tavasztata Isten az gonoszt, mellyel megh fenyogette vala öket,
es nem veszte el.

Annak okajert holot ezek így legyenek, hogy Isten Haval,
veti az ö büntető Decretomat az embereknek eleiben: Nem volt
hejaban valo az Daniel tanacsa-is. Mert hogy ha engedöt volna
az Kiraly az Daniel tanacsanak, ketseg nélkül Isten kedvezöt
volna az Kiralynak az Propheta igereti szerint. De nem enged,
azert esik az büntetes rayta az Istennek el valtozhatatlan tana-
csa szerint.

Tanullyuk megh hát innet az Isten Decretomanak visgalasa-
ból, hogy Isten szabvan az embereknek elmejhöz [314:] magát

* Rom. 11. versu 29.

** Ezech. 33.

*** Ier. 18.

Haval veti az büntetést es az meg maradast az emberek eleiben, hogy ha követtyük az Isten parancsolattyat jól leszen az dologh; de ha nem, büntetes leszen fejünkön. Ez az első lassuk az masodik dolgot.

Masodszor az mint jelentem azt kel meg latnunk: Micsoda tanacsot ad Daniel az Kiralynak? Be foglaltatik az im ez igekben: Az te büneidet igassaggal vöd elől, es az te hamissagidat szegenyökhöz valo irgalmassagiddal, az az oh Kiraly sokak az te vetkeid es sok felek; sok rendbeliek az te hamissagid; mellyekert el vegeszte Isten, hogy tegödet megh büntessen: De hamarsaggal mesd el szakaszd felbe, mint az Takats felben metzi az ö fonalat, es hirtelenséggel szünnyel megh az te hamissagodtul, es tegy jól az szegenyökkel, az megh nyomorultakkal. Ez az tanats s-ez annak rövid értelme.

De itt az Daniel tanacs adasaban, az Papista atyafiaknak egy ellenvetesök vagyon, az mellyel akarjak, az elég tetelt az Alamisnalkodast allatni, hogy tudni illik ember eleget tehet az bünöknek büntetesejert alamisnaval es egyeb jó tetemennyel. Így Argumentálnak.

Az Daniel azt adgya tanacsul az Nebuchadnezarnek: valcsa megh az ö büneit alamisnaval, es az ö alnoksagit szegenyökhöz valo jó tetemennyel. Tehat az bünert eleget tehetünk az alamisnaval.

F. Erre először azt felellyük, hogy nem igaz az, hogy azt adna tanacsul Daniel a Kiralynak, hogy valcsa megh az ö büneit alamisnaval: Mert elsőben az Chaldaei textusban Bibliaban, *Abrumpe* vagyon, az az, szakaszd el, szünnyel megh az gonosz cselekedettül, es jó cselekedgyel.

Maszodszor, ez-is nincsen az Bibliaban, hogy alamisna [315:]-val, hanem ez vagyon, Zidka, az az, igassaggal: Mert annyit teszen ez az ige, mint igassaggal, nem pedigh alamisnaval.

Harmadszor, ha meg engedgyük az valtsagnak igejet-is, de az *Redemptio* az valtság, nem az Istennek iteletiben valo valtsagra, hanem az emberek előtt valo valtsagra nez. Mintha mondana az Daniel; Kiraly eddigh igaz eleget hatalmaskottal, az szegenyöket nyomorgattad, fosztottad, az te Nepedet kegyötlenül birtad: Azert az te hamis cselekedetidert es kegyötlensegidert, most immar mutas igassagot, es irgalmassagot az emberek között. Hogy pedig ez az valtság ne nezzön az Isten előtt valo valtsagra az mi büneinkert; megh tetzik innet, mert az bünből valtsagh. nincs több az Ur Jesus Christusnak vérenel: az mint szol az szent Peter: Megh valtattatok úgy mond, sem ezüstön sem aranyon, hanem az Ur Jesus Christusnak véren. Ezent bizonyittyá az

szent Janos-is: *az Jesus Christus vére úgy mond az, aki megh tisztit minket minden büneinktül. Ez legyen erre az felelet. Lassuk az utolso dolgot.

Harmadszor es utolszor: ezekben az igeekben az Propheta meg írja az Daniel tanacs adasanak hasznat: Miert cselekdgye ezt; s-azt mondgya felöle; Hogy legyen orvossaga az ö vetkenek, avagy á mint nemellyek mondgyak netalam leszen hoszabulasa az ö bekesegenek, az az, Hogyha ugymond ezt cselekozöd, ha büneidtüil meg szünöl, es az Istennek nepehöz jo akarattal leszesz, ez leszen haszna, hogy az Isten-is az te birodalmaidat töb ideig bekesegen meg tartya. Ez az tanacs adasnak vege haszna. Ahonnet az Papistak ismet illyen ellen vetest talaltanak. [316:]

Az Daniel talammal szoll: talam ugymond leszen orvossaga az te vetkednek. Hát-ketölkodni kell embernek büne bocsanattya es idvössege felöl.

F. Ez itt az felelet elsöben, hogy ez az ige talam, ingyen sincsen meg írva az Sido Bibliaban; hanem ez vagyon ott, Ime, az mely nem ketsegöt teszen, hanem bizonyos dolgot: azert abbol semmi nem jö ki, á mi nincsen-is írva. Masodszor azt felellyük, hogy ha szinten azt meg engednök-is, de nem jöne az inset ki, hogy kellyen az Isten kegyelme felöl ketelködnünk. Mert ez az ighe netalam; az irasoknak folyasa szerint, az intesökben, nem ketsegnek, hanem inkab biztatsnak igeje, noha az nem kicsin nehességgel köttetöt egyben. Igy az Daniel itt, nem teszi ketsegöse az Kiralt, hanem inkab akarja biztatni; hogy noha illyen kemeny Sententia vagyon felöle, de csak fogadgya az tanacsot legyen jo remensegben jövendö bekeseges meg maradasa felöl. Ez az ighe pedig illyen jedzesben az mint mondam, töb helyeken-is fel talaltatik az szent irasban. *Iosuae 14. versu 12. 1. Samu 14. versu 7. Ionae 3. versu 9. Ioel 2. versu 14.* Mely helyeken akarja az Istennek lelke az ü Notariusi szolgai altal jelenteni az dolognak nehez voltat, de azert ugyan jo remenseget hirdettetet felöle, Itt-is ekkeppen cselekdik az Daniel által. Annak felette mondhattyük azt-is, hogy á Daniel ekkeppen szol: Netalam ugymond, nem azert, mintha ketölködnek s-tetovazna az mit mond annak igassaga felöl; hanem hogy ekkeppen szelid es emberseges alazatossagat mutassa meg, mind Isten s-mind az Nebuchadnezar elöt; Ne lattatnek valami habahurja es vakmerö embernek az Pogany Kiraly elöt. [317:]

Tanulljuk meg annakokajert inset-is, hogy ez minden idöben mindeneknek az megh maradasra az tanacs, hogy jobbicsuk

* 1. Ioh. 1.

eletünket igassággal: Szünnyünk meg az gonosz cselekedettül es cselekdgyünk jot az mint Esaias int bennünket: Hidgyünk az Ur Jesus Christusban s-igy leszen az mi meg maradasunk bekesegben hazankban. Mint á Nebuchadnezar, ha enged vala az Daniel tanacsanak meg maradhat vala Orszagaban es birodalmaban; Mellyekre segellyen minket az mi szent Istenünk. Fiajert az Ur Jesus Christusert. A M E N.

XXXII. Praedicatio.

„*Mind ezek rea telenek Nebuchadnezar Kiralyra. **Mert tizenket Holnapok el mulvan, az Babyloniai Orszagnak palotajaban setal vala. ***Es szolvan á Kiraly ezt mondgya vala: Nem de, nem eze amaz nagy Babylon, mellyet en eppitöttem? Orszag hazanak az en hatalmassagomnak ereje által az en dicsösegömnnek ekessegere? +Még ez szo az Kiralynak szajaban vala, es az Eghből szozat jöve le: Teneked mondatik Nebuchadnezar Kiraly, az birodalom el ment te tüled. ++Es az emberek közzül ki vetnek tegödet, es az mezei barmokkal leszen az te lakasod, es füvel legeltetnek mint az ökröket; es hét idök mulnak el te raytad: [318:] miglen meg ismeröd, hogy az felseges Isten uralkodik az emberek birodalman; es annak adgya azt, akkinek akarja. +++Ugyan azon oraban be telek az beszed Nebuchadnezaron, es az emberek közzül ki vettetek, es mint az ökör füvet eszik vala; Eghi harmattal öntöztetik vala az ö teste, miglen az ö szöre mint az Saskeselője neveködek, es az ö körme mint az madarake.”

S U M M A.

Ez jelen valo igekben immar; Meg irja summa szerint az Propheta; annak az jövendö mondasnak es az alom magyarázasnak igaz voltat; melyről ennek előtte-is szollot vala. Tudni illik, mikeppen tellyesödöt be idővel ez az alom latas á Kiralyon; avagy mikeppen vitte Isten ezt az ö iteletit vegben az Nebuchadnezaron, az mellyet hirdettetöt vala felöle az Daniel által.

* *versu* 28.

** *versu* 29.

*** *versu* 30.

+ *versu* 31.

++ *versu* 32.

+++ *versu* 33.

R E S Z E K.

Harom Reszei vadnak pedig ezeknek az jelen valo igeknek.
Mert:

- I. Azt írja meg az Propheta: Micsoda vetekben esöt az Kiraly idövel, az Daniel alom magyarázása es intese utan.
- II. Arrol emleközik; azért az vetökert micsoda sententiat vetöt Isten az Egböl Nebuchadnezzarra.
- III. es utolszor azt jelenti meg: Mikeppen ment végben az az Sententia az Egböl az Kiralyon, az Danielnek elebbi alom magyarázása es jövendölese szerint.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik, Micsoda vetökben esöt az Kiraly á Danielnek intese utan; be foglal-[319:]tatik az imez igekben, ahol így szoll az Propheta. Tizenket Holnapok el mulvan, setal vala az Kiraly az Babyloniai Orszagnak palotájában, es ezt mondgya vala, nemde, nem eze amaz nagy Babylon, mellyet en eppittetem Ország hazanak, az en hatalmassagomnak ereje által, az en ekessegömnek dicsösegetere?

Holot az Kiraly esetiben harmat jegyez meg az Propheta. 1. Idejet; mikor eset az Kiraly az vetökben. 2. Alkolmatossagat: Micsoda adot az vetökre alkolmatossagot. 3. Minemü vetökben esöt az Kiraly.

Ideje felöl, Mikor esöt az vetökben az Kiraly, azt mondgya: tizenket holnapok el mulvan, az az, Esztendő el telven, attul az idötül fogva, mikor az Daniel meg inte az Kiralt az ö követközendö allapattya felöl, es megh ertötte volna az ö almanak magyarázattat. Mellyet nem úgy kell ertenünk, mintha az idö alat igaz elég vetökben nem élt volna az Kiraly: De így, hogy most ugyan tellyesseggel szemtelen kevelysegnek veti magat; mellyel magat, mind Isten ellen s-mind pedig az emberek ellen akarja fel magasztalni az Nebuchadnezzar. Sem pedig nem úgy kell az idö felöl gondolkodnunk, az mint nemelvelyek veleködnek, mintha ez idö alat poenitentiat tartot volna á Kiraly, es ez okon halasztotta volna Isten az ö büntetése: Mert arrol semmit nem szoll az Propheta, s-nem-is tetzik megh semmi poenitentia tartasa az Kiralynak sohonnet cselekedetiböl: De inkább hiszem, az iras magyarázo Doctorokkal, hogy ez okon halasztotta Isten az ö büntetése egész Esztendeig, hogy annyival inkább maga menthetlen lenne az Kiraly az ö kevelysejert Isten elöt. Ahonnet az idönek halasztta-[320:]sabol ez mindeneknek az Tanusag, hogy Isten a büntetést szokta gyakorta el halasztani imez ket okokert. I. Avagy azért hogy az bünösöket poenitentiara hija,

az mint bizonyította szent Pál. Róm. 2. vers. 4. ahol így szól s-azt mondja: avagy úgymond az Istennek hosszú ideiglen való türesenek és szenvedésének kázdagságát meg utalodé, nem tudván azt, hogy az Istennek jó voltával intetettől az poenitentiára. II. Avagy varakozik az büntetésben ezért, hogy az hitőtlenek annyival inkább magok menthetetlenök legyenek az Istennek előtte; az miképpen halasztá Isten az Nebuchadnezzarnak büntetésének idejét, hogy ne lenne semmi maga mentsege az ő igaz ítéelő székének előtte.

Tanuld meg azt te-is, mikor látod hogy Isten á te büneidre halgat, egyik bűnöd az masikat ott éri, ély az Istennek varakozo kázdag kegyelmevel, s-jobbicsad életödet, meddig időt hagyot Isten az poenitentiára; Mert annak utanna, az mint Nebuchadnezzarnak gonoszbul leszen dolgod. Ez az első; tudni illik az Király esetinek és varakozásának ideje.

Második dologh az Propheta beszédeben ez vala; Micsoda adot alkalmatosságot az Királynak az ő esetire? Ved eszedbe: Alkalmatosságot ad az Királynak á bűnre, az ő hívokodása dolgotlan volta, fel s-ala való setalasa az ő palotájában, es az ő Királyi palotájának, ekeségeben való gyönyörűsege, es azon való almelkodása. Ahonnet ez az tanuság: hogy nincsen semmi artalmasb ut az bűnre mint az embereknek hívokodo gyönyörűsege. Pelda az David, kinek mikor sok háboruságok között volna dolga, akkor felette igen oltalmazta magát minden go-[321:]nosságtul, fertelmesegtül: De midőn hazában gyönyörűségben volna, setal palotájában: nezi az Urias feleséget fürödni látván az kertben, akkor eyti magát nagy vesződelőmben, az pokolbeli ördögnek töriben. Így it-is az Nebuchadnezzar setalván s-gyönyörködven királyi hazában eyti magát, mind Isten s-mind pedig az emberek ellen való vetekben. Jól mondják azért á Deakok. *Otium est pulvinar Satanae*, az Hívokodas ördögh parnaja. Vigyazunk tehát minden időben, de kiváltkeppen kedvesb állapotunkban, hogy meg ne csalatkozzunk.

Harmadik kérdésünk az első versben ez vala: Minemő vetőkben esik az ő hívokodasi között á Király. Esik bizonyára hallatlan nagy kevelységben, az mint meg tétzik innét: Mert az ő kevely elmejenek fel fualkodasat el nem titkolhatván így szol magában: Nem de úgy mond, nem eze amaz nagy Babylon, melyet én építtettem Országh hazának, az én hatalmasságomnak ereje által, es az én ekössegőmnek dicsőségere?

De mondhatnad.

S-Micsoda vetök vagyon az Nebuchadnezar beszedeiben? avagy nem szabad volte meg mondani, az mit cselekedöt az Babylonnak eppiteseben?

F. Bizonyara felette igen vetközik az Kiraly: Mert az mi Istene vala, azt önnön maganak nagy kevelyen tulaydonyittya: az mint meg tetzik imez Negy dolgokbol. 1. Ahol azt mondgya: Nem de, nem eze amaz nagy Babylon mintha mondana; avagy nincsene megh erőssitve az Babylon? Kicsoda vehetne megh azt? Kicsoda üzhetne ki engömet belöle? Az Daniel azt mondgya, [322:] hogy az en almom azt jedzi, hogy ki üzetem Orszagombol; De kicsoda volna az aki engemet ki üzhetne? Kinek volna annyi ereje hogy engömet Babylonbol ki vetne? Nemde, nem eze amaz nagy Babylon, ez bizonyara: Annak okajert kivél mit gondolok s-kitül felnek? Senkitül nem semmit. 2. Nagy kevelysege tetzik á Kiralynak inset, ahol azt mondgya: Mellyet ugy mond en eppittem: Aholot mind Isten ellen, s-mind pedigh felebarati ellen vetközik. Felebarati ellen igy; mert az ö előtte valokat megh fosztya minden dicsiretöktül; ahol azt modgya, hogy ü eppitötte Babylont; maga nem ö eppitötte vala azt elsöben, hanem az mint az Historiakbol meg tetzik, első eppitöi voltanak annak Ninus Kiraly es az Semiramis Kiralyne aszony. Ekösitötte azt s-erössitöttek annak utanna Merodac Baladam, s-az nagy Nebuchadnezarnak elei; ü pedigh csak erőssitötte vala Babylont. Maganak tulaydonittya azert az Babylonnak egesz dicseretit az eppitesben, akkinek nagyob resze tartozik vala Ninusra es Semiramisra: de ezt az ö kevelysegeböl cseleköszi.

Isten ellen-is vetközik igy á Kiraly: Mert az eppitesnek dicseretit maganak tulaydonyittya, az mellyet tulaydonitani kel vala Istennek. Mert az mint szol az David. Ps. 127. Ha az Ur nem eppiti az Varost, heaban faradnak akik eppittik azt. 3. Megh tetzik az Kiralynak nagy kevelysege inset ahol azt mondgya; hogy az ö hatalmassaganak ereje által eppitötte azt: Mert ez helyöt azt kel vala mondani inkab, hogy az Istennek erejével aldasaval, segítsegevel eppitötte azt. De nem cseleköszi, hanem maga erejenek tulaydonittya. 4. es utolszor, Ke-[323:]vely elmejet jelenti meg ahol azt mondgya felöle: az en ekössegömmnek dicsösegere: Mert itt nyilván meg jelenti, hogy ebböl ü semminek itelven az Istent, csak az önnön dicsöseget kereste. Ertyük hát micsoda vetökben eyti magat az Kiraly mind Isten s-mind pedigh az emberek ellen, tudni illik hallatlan nagy kevelysegeben.

Tanullyuk megh annak okajert inset elsöben, hogy felette

igen utalatos vetők Isten előtt az kevelysegh: melyben az emberek az ő magok dicsőseget, nem az Istent keresik; es valamit cselekősznek, azt nem az Istennek erejének s-aldasanak, tulaydonyittyak, hanem az önnön magok erejének es felette tetzenek magoknak: az mint az Nebuchadnezar az Babylonnak eppiteset, nem Istennek hanem maganak tulaydonyittyá: nem az Istennek aldasanak, hanem maga erejének tartya. Illyen vala amaz kevely Sennacherib-is akki ezt mondgya vala nagy kevelyen: az en kezemnek ereje által cseleköttem úgy mond en ezeket, es az en bölcsesegem által, mivel hogy okossaggal fel ekesítetttem, el vöttem sok nepeknek hatarit, kentsőkben sákmant vetöttem es mint erős hatalmas az lakosokat meg alaztam. Ez az kevelyseghnek utalatossága: Illyenök azok-is akkik gazdagsagokban dicsekődnek; kik magok erejének tulaydonittyak gazdagsagokat.

II. Tanuljuk meg, hogy nincsen oly ember, senki akkiben valami része az kevelyseghnek nem talaltatnek; de kivaltkeppen ez ala vettettek az Kiralyok, Urak, Fejedelmek. Jollehet nincsen senki oly szegeny, akki valamiben nem gögösködnek, hogy ha Istentől nem igazgattatik: de akkik vilaghi gazdagsaggal büvölködnek, azok kivaltkeppen ebben az vetőkben reszesök: azert [324:] ezek szükölködnek az Istennek kivaltkeppen valo kegyelme nélkül, hogy ezt az vetket le nyomhassak magokban, es erre valo indulattyokat meg zabolazhassak.

III. Tanuljuk meg, hogy az kevelysegh közel jár az bünteteshöz, az szegeny vallaszhoz: az mint szoktak mondani. Hid el magad, ha szegyönt akarsz vallani. Pelda á Nebuchadnezar, akki kevelyseghben esven, közel lepek az ő büntetesenek napjához. Ha azert az büntetéstől, szegeny vallastul felsz, szüksegh hogy mindeneknek előtte, oltalmazd magadat az kevelyseghetől. Mert az mint még amaz Pogany Poeta az Euripides-is mondotta. *Cum videris insublime quempiam elatum: Splendidis gloriantem opibus et genere; Supercilioq[ue] supra suam fortem fastuosum: Illius celerem divinatùs expecta vindictam.* Az az: Ha valakit latandasz fel fuvalkodot állapotban; ki dicsekődik gazdagsagaval es nemzetegevel: es rendi fölöt valo negyhidseghben. Hid el hogy hamar, Istennek büntetese esik affele emberen.

IV. Itt ez első részben tanuljuk meg: hogy varaknak, varasoknak, hazaknak, palotaknak eppiteset, tulaydonicsuk Istennek: Ne magunk erejének bölcsesegének, hogy úgy ne legyen dolgunk mint az Nebuchadnezar Kiralynak es ugyan azonokat szentellyük az mi Istentünknek dicsőseghére nem az mi magunk nevere. Mert úgy lesznek az mi hazaink szentek, es azokban valo nyugodalmunk Isten előtt kedves. Így kellene az dolognak lenni;

de az emberek között sokak az eppületökben-is kevelyseget követnek; mintha itt maradando varasok volna es soha meg nem kellene halni.

Mondam masodszo azt irja meg az Propheta ez jelen valo igekben: Micsoda sententiat vetot Isten az o nagy [325:] kevelsegejert az Nebuchadnezarra, akiról immar igy tanit s mond: Még az szó az Kiraly szajaban vala, es az Egből szozat jöve le: teneked mondatik Kiraly; el ment az birodalom te tüled, es az emberek között ki üznek tegedet es az mezei barmokkal leszen az te lakasod, es füvel legeltetnek mint az ökröket, es hét idök mulnak el te raytad, miglen megh ismeröd hogy az felseges Isten uralkodik az embereknek birodalmaban, es annak adgya azt akinek akarja. Holot ennek az Sententianak ki adatasaban, Harom dolgot jegyez megh. 1. Az Sententia ki adattatasanak Idejet; Mikor vetot tudni illik, ilyen sententiat Isten az Kiralyra; akkor, midön még az szó az Kiralynak, szajaban volna, az az, abban az szem pillantasban, mikor az Kiraly ilyen kevelyen szoll vala maga felöl. Ahonnan bizonyara ez mindennek az tanusag hogy valamikor ember az gonossagnak felsö gradicsara ér tova az Istentöl el nem szenvettetik, hanem hirtelensseggel le vettetik: az mint megh tetzik az Nebuchadnezar peldajabol; akkit mikor Isten egy Esztendeig el várt volna, hogy eletet jobbitana: Nem cseleköszi azt Isten-is hirtelen, de az utan le veti. 2. Azt-is megh jelenti az Propheta, honnet jöt ez az Sententia az Kiralyra s-azt mondgya hogy az Egből, ugmint Istentül bocsattatot menyütö kü az hamis Istentelen Kiralyra, hogy ertene megh inset, noha környül vetetöt volna vitezivel es varanak erős küfalaival, de volna meg fellyebvalo Fejedelem, aki meg tudna büntetni az Kiralyokat. 3. Meg jedzi az Propheta azt-is: Micsoda az Sententia ellene, ez tudni illik, hogy meg fosztassek az emberek tarsasagatul, s-legyen az oktalan allatokkal mind lakasa s-mind eledele: meddig az hét [326:] Esztendök el mulnak rayta es miglen meg fogja ismerni, hogy Isten uralkodik az embereknek birodalman, es akkinek akarja annak adgya azt. Ez az Istennek kemeny Sententiaja az Nebuchadnezarnek az o kevelsege ellen. Ahonnet tanullyuk meg: Isten nem büntet büntelen senkit; hanem azokat bünteti akik ü elötte gonossagan talaltatnak. Pelda erre á Nebuchadnezar, akkire akkor szalitty az büntetest, á mikor szajaban talaltatik á kevely beszed.

Ne zugolodgyal hát Isten ellen, s-ne mond azt: Isten meltatlan vér engömet; Nem erdemlenem az büntetest szinten el ennyire: Mert Isten nem büntet senkit büntelen: holot ez az o igassagahoz nem férne.

II. Tanullyuk meg azt-is, hogy Istentől az Egből jö az Sententia az Kiralyra; azert ne gondollya senki hogy el mehesen az büntetes elöt: Mert Isten az Egből vigyaz az emberekre, jól tudgya s-jól lattyá az embereknek még csak szívök gondolattyatis. Noha azert sokszor var minket az mi Istennünk es hirtelenséggel nem büntet: de azert ne gondolkodgyunk így, mint ha az mi bünönk Isten elöt el reytve volna.

III. Ne csudallyuk, hogy ha az mi sok ideig valo vetkeinket hoszszu ideig valo büntetes követi: Mert ez illendö az igassaghoz, hogy az sok ideigh valo gonossagnak, hasonló legyen az ö büntetese; az mint Pelda erre az Nebuchadnezar allapattyá.

IV. Tanullyuk megh: Mi legyen oka, hogy Isten az Fejedelmeket az ö dicsösegökből le vete: Ez tudni illik, hogy mind ö magok az Fejedelmek, s-mind pedigh egyeb rendbeli emberek ismerjek meg, hogy Isten Uralkodik, az embereknek birodalman, es akkinek akarja annak adgya. [327:]

Harmadszor es utolszor ez jelen valo ighekben mondam azt írja megh az Propheta: Mikeppen ment végben az Kiralyon az Istentül ki adattatot sententia, az Danielnek elebbi jövendelese es alom magyara[za]sa szerent. Az melyről így szoll az Propheta s-mond. Ugyan azon oraban pedig be telék az beszzed Nebuchadnezarom, es az emberek közzül kivettetek, es mint az ökor füvet eszik vala, Egghi harmattal öntösztetik vala az ö teste; miglen az szöre mint az saskeselyöje meg neveködek, es az ö kormei, mint az madaraké.

Aholot kettöt jelent meg az executioban az büntetesben az Propheta. 1. Idejet az büntetesnek. 2. Az büntetesnek modgyat. Ideje felöl: Mikor ment az Nebuchadnezar büntettetese az ö kevelysegejert veghben, effelöl azt mondgya; ugyan azon oraban, szozat adatek az Egből. Mert minden késödelem nélkül az Orszaghnak tanacsosi ki üzek az Kiralt birodalmabol, oly hatalmas lün az Istennek szava az Egből. Annakokajert fellyenek mindenek: Mert Isten mihelyen parancsol, mindenek vegben mennek.

Modgya felöl pedigh az büntetesnek negyet mond. 1. Hogy ki üzettetöt az emberek közzül az mely bizonyara nem kicsin büntetes vala. Mert nehez vala ugyan á kiralynak Orszagabol ki üzettetni; de sokkal nehezeb vala az embereknek tarsasagabol-is ki vettetni. De Isten fantom fantal fizete neki; Mert ö annak elötte, akkiket akar vala Orszagabol szöme elöl el veti vala; annakokajert melto vala ö-is olyan büntetesre. Annak elötte sok vitezekkel környül vetetven mulatoz vala, de most az oktalan allatok közt egyedül budosik. 2. Azt mondgya bünte-[328:]te-

se felöl; hogy mint az ökor füvet eszik vala, az az, az regi Kiralyi eledelek helyöt, hitvan etkekkel él vala, meg foztatvan minden gyönyörűseghitül, nem talalvan egyebet hanem az mivel az oktalan allatok elnek. 3. Azt jelenti felöle; Eghi harmattal öntösztetek az ö teste: az az eghi haboruk ala vettetöt vala haz nélkül leven, szellel budosvan az mezöben, aki annak előtte Kiralyi palotaban mind Isten s-mind emberek felet fel magasztalta vala magat nagy kevelyen. 4. Es utolszor büntetese felöl azt mondgya meg: Meddig tartot az az büntetes: Mind addig ugymond, miglen az ö szöre, mint az saskesellyö tollai meg neveködek, es az ö körmei mint az Eghi madarake: az az szöre körme neveködven, miglen hasonló lün, az röpülő saskeselyöhöz: Mert szöreivel az az haja szakala, hasonlittatik az saskeselyönek tollához, körmei pedig hasonlittatnak az egyeb körmös madarakhoz. Mert holot az embernek körmei, haja szakala, ekességnek okajert el szoktak meteltetni, az Kiraly el hagyvan az ö testenek minden gondgya viseleset, ugmint ki elmejetül meg fosztatot vala felette ighen iszonyu vala tekintetre; ugy annyira hogy valami iszonyussagnak lattatnek, aki annak előtte arannyal, gyöngyel tündöklik vala. Ezekben ál az Kiraly büntetésenek modgya.

De itt mondhatnad még-is.

Azt mondgya az Propheta: Hogy az Nebuchadnezar füvet ött, mint az ökor: azért ugyan ökörré oktalan allatta változotte az Kiraly az ö szömelyeben?

F. Nem szüksegh volna immar erröl többet szollanunk, mert eddig az megh magyarazot igekböl ezt meg tanulhattad. De hogy el ne feleycsed, meg-is ved eszedben: [329:] Azt mondgyak *nemellyek, hogy ugyan el változot oktalan alatta szömelyeben az Kiraly; es így elmeködnek, hogy egyik reszevel hasonló volt volna az ökrökhöz, egyik reszevel az oroszlyanhoz: de hazugsag: Mert az emberi abrazat ugyan meg maradot ö rayta: Hanem ez az változas lött az ö elmejeben, meg fosztatvan okossagatul; lött azon változas testere valo gondviseletlensege szerintis: Mert az iras sohul nem mondgya azt felöle, hogy oktalan allatta lött volna az Kiraly, hanem hogy el vetetöt esze, elmeje tüle, es tarsava lött az oktalan allatoknak, lakoszvan az mezöben, tudni illik, az oktalan allatokkal egyyüt. Ez az igaz ertelem, s-te-is ezt tarcsad.

* *Iohannes Bodinus.*

Ezt találod az magyarazatot, Calvinusnal, Franciscus [V]allesiussal, Bullingernel, Oecolampadiusnal, Dionysius Chartusi-anusnal, s-te-is meg nyughatol rayta. Ingyenha nagyob erősségökkel meg tamogattatot más magyarazatot talalsz az regiek-nel; csak egy altallyaban á szent irással nem ellenközzek: Mi azért senkivel nem hartzolonk.

Tanullyuk megh innet az Nebuchadnezar peldajabol s bün-tettetéséből: Micsoda az kevelysegnek jutalma: ez tudni illik, hogy Isten az kevelyöket az ő Kiralyi szekökből le haygal-lya, az mint enekli az szüz Maria. Luc. I. az ő enekeben: le veti ugy mond Isten az hatalmasokat az ő birodalmokból, az alaza-tossokat pedigh fel magasztallya. *Pelda erre Nebuchadnezar, pelda az Amazias Kiraly. Pelda az kevely Hamon, akit Isten azon fara akasztata fel, az mellyet csinaltatot vala Hamon, Mardochoeusnak: Peldajul vadnak sok rendbeli Urak, Feje-delmek, gazdagok, kiket Isten az ő kevelysegökert az ő elebbi dicsösegeből le haytot, es ez leszen ez utan-is az kevelysegnek jutalma. [330:]

II. Tanullyuk megh Masodszor, hogy akki mivel vetközik, ismet azzal büntettetik, mint peldanak okajert, az Nebuchadne-zar akkiket akar vala szam kivetesre vett vala, igy ü-is ki vette-tek az embereknek tarsasagabol.

III. Vegezetre tanullyuk megh, hogy akik az Istennek ajan-dekival gonoszul elnek, Isten affeleket azoknak az ajandekok-nak el vetelevel szokta büntetni, az mint cselekedek az Nebu-chadnezarral: Mert gonoszul él vala az ő etelevel italaval, csak tobzodik vala, ez okajert megh fosztatek az ő Kiralyi eledelitül, söt megh csak az közönseges etkektül-is, es nem talál vala egyeb eledelt, hanem az mellyel elnek vala az oktalan allatok az mező-ben. Gonoszul elt vala az Kiralyi palotaval, kevelyködöt vala abban: ezzel veri megh Isten hogy csak oly hely sem adattatik neki, ahova el vonna magat az eghi haboruk előtt. Gonoszul elt vala testenek szep ekessegevel, es az öltözetökkel, ezzel veri Isten hogy minden embereknek szömei előtt iszonyatos teste szerint, az Kiraly. Igy most-is sokakat meg foszt Isten az ő gazdagsagoktul, s-szegenysegre jutattya öket: mert gonoszul eltek azzal. Sokszor Isten szükseggel, dragasaggal veri az földet: neha bor, neha buza nem terem: Mert gonoszul elnek az emberek az Isten ajandekaval. Nemelyeket az vétökert Isten az emberek közzül bolondsaggal ver meg: Mert Isten gyalazattyara es fele-baratyoknak karara eltek az okossaggal nagy eszel: az mint ezt

* 2. Chr. 27.

naponkent lattyuk; Minden ember jól ellyen, annak okajert azzal az mit Isten rea bizot; hogy jól legyen dolga. Kire minket segellyen az mi kegyelmes Istenünk keresztyenek. A M E N. [331:]

XXXIII. Praedicatio.

„*ES azoknak az Napoknak utanna, en Nebuchadnezar az en szemeimet fel emelem az Eghben, es az en ertelmem meg jöve ennekem, es az felseges Istent aldám, es az öröкке előt dicsőitem: Mert az ő hatalma öröкке való hatalom, es az ő Orszaga Nemzet-ről Nemzetre. **Es az földnek minden lakozoi ollyannak böcsül-tetnek, mint az semmi, es az ő akaratya szerint cselekődik az Egnek seregeben, es az földön lakozok közöt, es nincsen akki az ő kezét meg tilthassa, es ezt mondgya ő neki: Mit cseleköttel? ***Ugyan azon időben az en ertelmem meg tére en hozzám, es az en ortzamnak dicsősösegere, az en ekössegem es meltossagom meg tére en hozzám: es az en tanacsím meg keresenek engemet, es az en orszagomban meg erőssitetem, es nagyob meltosag adatek ennekem. +Mostan azért Nebuchadnezar dicsírem, magasztalom es dicsőitem az Mennyei Királyt, mert minden ő cseleködeti igazság, es az ő utai itilet, es azokat, akik járnak kevelysegeben, meg alazhattya.” [332:]

S U M M A.

Ezekben az jelen való igekben azt írja meg az Propheta: Minék utanna az büntetes által meg ismerte Nebuchadnezar az Istent: Mikeppen attá meg Isten ő neki, mind eszet elmejet; s-mind pedig Királyi meltossagát Orszagát, es vegezetre mikeppen adót halakat az Király mind ezökert az el vöt jökert Istennek.

R E S Z E K.

Harom reszei vadnak ez fel vöt igeknek.

I. Az Király eszenek, elmejenek, okossaganak meg adasáról tanít.

II. Orszaganak es Királyi meltosaganak meg adasáról.

* *versu 34.*

** *versu 35.*

*** *versu 36.*

+ *versu 37.*

III. Az Kiralynak halaadasarol, avagy dicsiret mondasarol emleközik mellyel halakat ad Istennek az el vöt jokert.

Az mi az első dolgot illeti, az Kiralynak az elbeszedeiben, ahol így szól maga felől s-mond: Azoknak az napoknak utanna, en Nebuchadnezar az en szemeimet fel emelem az Egben, es az en ertelmem megh jöve ennekem; es az felseges Istent aldám, es az örökke élet dicsőitem: Mert az ő hatalma örökke való hatalom, es az ő Orszaga Nemzetről Nemzetre.

Aholot ebben az versben kettőt mond az Nebuchadnezar maga felől. 1. Idejet jelenti megh: mikor attá meg Isten ü neki elebbi elmejet. 2. Mit szörzet az, az ő elmejenek meg adasa ő benne. Ideje felől elmeje megh adasanak, azt mondgya: Azoknak az Napoknak utanna, avagy azoknak az napoknak vegeben: az az, az Danielnek es az Angyalnak jövendő mondasok szerint; minekutanna el telenek az en büntettesömnek napjai, tudni-[333:]jil-lik az het esztendők fel emelem úgy mond az Egben az en szemeimet, es az en ertelmem megh jöve ennekem. Noha pedig keresztienök az idő felől így szól: hogy elsőben az ő szemeit emelte fel az Eghre s-annak utanna jöt megh az ő elmeje. De beszédet megh fordítván, ez volt az első, az ő elmejenek meg adattatasa es elmeje helyen leven, úgy vetötte fel Nebuchadnezar az ő szemeit az Egre. Mert hogy szemeinket vethessük az Egre, ez nem magunktól, hanem az Istennek ajandekából vagyón.

Tanuljuk meg hat inset, hogy hatart vetöt Isten minden dolgoknak; es az el telven annak utanna mindenek veghen mennek. Az mikeppen az Nebuchadnezar büntettesenek hét időket rendelt volt Isten; mellyek el telven meg szüenek az ü büntettesi. Így bizonyára Isten, minden mi nyomorusaginknak, faydalmi[n]knak, bubanat szenvedesü[n]knek hatart vetöt, mely el telven mindeneknek vege leszen.

Mely tanusag szolgal nekünk vigasztalasukra. Vigasztald azert te-is ezzel magadat, s-azonközben kerjed az Urnak szent lelket erőssitsön tegödet, hogy az el rendeltetöt hatart varhassad bekeseggel.

Masodszor tanuljuk megh ezt-is az Nebuchadnezar példájából; Hogy az kevelyseget Isten, hosszsú üdeig való büntetessel szokta meg büntetni ezert; Mert mikeppen hogy az meg szenved betegseget, aki gyökeret vér az embereknek testeben, nehez hirtelen meg gyógyítani; de az hosszsú időt kevan. Így az kevelyseget oly betegsegh az embereken, hogy az embereknek elmejet igen el foglallya, es hosszsú ideiglen való büntetessel szaggattatik ki az embereknek sziveből. [334:]

Masodik dolog ez meg hallot igek szerent ez vala: Mit szerzet az Nebuchadnezar elmejenek helyere valo allasa ö benne: s-azt jelenti az Propeta, hogy ket rendbeli gyümölcse, haszna lött annak mindgyarast ö benne. Elsö ez hogy meg alazza magat Isten elöt, melynek külsö lathato jegye ö benne volt, szömeinek fel emelete az Egben, es Istenhöz valo terese: Mert szömeit fel emelni az Egre, nem csak azt jedzi az szent irasban, hogy külsö keppen az Egre tekinteni: de söt inkab ezt, hogy az Egnék Istenhöz terni, remenseget ö benne vetni, es az ö irgalmassagat nagy alazatosan kerni.

Az mikeppen meg vagyon irva Psal. 25. ahol igy szoll az David maga felöl: Te hozad emeltem Uram az en lelkemet az az, minden en kevansagomat, remensegömet te benned helyhöztettem. Ismet: Psal. 121. Fel emelem ugy mond az en szemeimet az Hegyekre, varvan, honnan jüjön ennekem segitsegem. Az en segitsegem az Urtul vagyon, akki teremtette az mennyet es az földet: Item: Psal. 123. Fel emelem az en szömeimet te hozad Uram akki az Egekben lakozol.

Igy itt-is az Nebuchadnezar Kiraly fel emeli az ö szömeit az Egre, varvan segitsegöt ü tüle, es ö magat Isten elöt meg alazza:

Ahonnét ez az tanusag: ez az mi poenitentia tartasunknak lathato bizonsaga, hogy az mi szemeinket fohazkodással vessük az Egre es magunkat Isten elöt alazzuk meg: az mint cseleködének az Ninivebeliek-is, kik az ö követközendö vesződelmökét halvan, sakban öltözének, sem evenek sem ivanak, meg alazak Isten elöt magokat es meg tartatanak. Tanuld megh hát te-is az te büntettete-[335:]sid betegsegid, es egyeb nyavalyaid közöt szömeidet fohazkodással vessed az Egre, alazd megh magadat igy talasz Isten elöt kedvet magadnak. De ha fel rugsz az Istennek ostoni alat, soha meg nem szünik az Istennek haragja, miglen meg nem ismerteti magat veled: az mint cseleködek az Nebuchadnezarral az ö kevelysegejert.

Masodik hasznat az ö elmejenek meg adasanak ö benne, azt mondgya, hogy nem egyeb volt, hanem dicserte az Istent. Mert igy szoll maga felöl: es ugymond az felseges Istent aldam es az örökke elő Istent dicsöitem. Ennek pedig ket okat mondgya. 1. Mert az ö hatalma örökke valo hatalom, es az ü Orszaga Nemzetröl Nemzetre vagyon; es az földnek minden lakosi ü hozza kepest olyannak böcsültetnek mint á semmi, az az, minden emberek, akar minemü hatalmasok legyenek, es akar hogy tessenek önnön magoknak, mind az által semmik Istenhöz kepest; romlandok, heaban valok, es ezeknek minden urasagok mulando; rövid ideigh valo. De Isten az akinek Orszaga örökke valo

Ország, es akinek birodalma örökke meg all, ü az igaz örökke valo Ur. Igy Argumental azert.

Valaki egyedül örökke valo, es akinek birodalma allando, es hozza kepest minden emberek olyanok mint az semmi, melto az dicseretre. De Isten az aki illyen: Azert elmem meg jöven nem oknelkül dicserem az Istent.

2 Masodik okat dicseretinek azt mondgya; Mert az Isten mindenható: ezt ezzel bizonyittya: Mert mindeneket csak az ő szabad akarattya szerent cseleköszik, az mennyei seregek közöt: az az, nap, hold, csillagok, es az szent Angyalok közöt, akik mennyei seregeknek mondatnak, es az földi emberek közöt, es akinek kezeit sen-[336:]ki meg nem tartoztathattya, es aki szam adasra nem kenszöritheti, hogy ezt mondana neki: Miert cselekötted ezt? Igy Argumental még-is.

Aki mindenható, ugyan az dicserendő. De az Isten mindenható, az mint az ő cseleködetiböl meg tetzik. Azert elmem meg jöven nem oknelkül dicserem az Istent.

Tanullyuk meg hát innet-is. I. Kihöz illik az dicseites es haladas; kinek kell ezt az meltosagot tulaydonitanunk: Nem egyebnek, hanem csak az örökke valo, mindenható es hal[h]jatatlan Istennek. Vetköznek azert itt ez arant azok akik idegön Istenek utan futnak, es az mi az Istene az teremptöt allatoknak adgyak: Minemüvek az Papistak.

II. Tanullyuk megh, hogy ez földnek minden lakosi, minden ez vilagban levő emberek, olyanok Isten elöt, mint az semmi: az mint itt az Nebuchadnezar vallast teszen arrol; es az Abraham Patriarcha-is az embert pornak nevezi es ar(a)nyeknek. Gen. 18. Erre kepest David-is az embert Istennek kezevel csinaltatot sárnak mondgya. Psal. 104. Köz beszdedben mondatik az ember buboreknak, es az embert igy szoktak definialni nemellyek: *Quid est homo? Micsoda az ember ugymond? Semmi nem egyeb, hanem, Animal miserum, mortale, superbum, mentis inops, audax, mobile, putre, lutum.* Az az: Nyomorult elő allat, halando, kevely, bolond, vakmerő valtozo, rothado, sár.

Az Sophocles-is azt mondotta az ember felöl: *Video nos nihil aliud esse, praeter quam; Simulacra quotquot vivimus; aut levem umbram.*

Latom ugymond, mi mindnyajan valakik elök vagyunk, Semmik nem vagyunk egyebek, hanem csak ke-[337:]pek, avagy gyenge arnyek. Emleközzenek meg hát minden rendbeli emberek, Fejedelmek, Urak, tisztviselök, hogy ük olyanok Istenhöz kepest magokban, mint egy semmi s-alazak meg magokat, ne emellyenek szarvat: Mert Isten ugy cseleközik velök, mint

Nebuchadnezzarral cselekedőt vala elsőben az ő kevelysegejert.

III. Tanullyuk meg, hogy csak Isten egyedül az, akit senki szam adasra nem vonhat; es senki nem mondhattya azt neki: Miert cselekedted ezt? Felette bolondok, hát es igen vakmerök Isten ellen, akik ezt az meltosagot embereknek akarjak tulaydonítani: Minemüvek az Papista atyafiai, kik ezt irjak az Papanak meltosaga felöl. *Nemo potest Papae dicere cur ita facis?* Senki nem mondhattya ezt az Papanak; Miert cseleközöd ezt?

De ez nyilván valo karomlas Isten ellen. Mi pedigh tudgyuk hogy egyedül Isten az, aki magatul hatalmas, es szabados mindenekben; egyebek pedig mindenek törveny alat vadnak. Ez vala az Első: lassuk az masikat.

Masodszor, az mint jelentetem vala, meg irja az Propheta, az Kiraly meltosaganak meg adattatasat, es Orszagaban elebbi hatalma szerent valo be allattatasat: akiröl ü maga az Nebuchadnezzar igy tanit s-mond. Ugyan azon időben az en ertelmem meg tere en hozzam: es az en Orszagomnak dicsösegere, az en ekessegem es meltosagom meg tere en hozzam; es az en tanacsim meg keresenek engömet, es az en Orszagomban meg erössitetem es nagyobb meltosag adatek ennekem. Mit akar? Meg-is az ő elmejenek megh adasa felöl emleközik egy igevel, mikor azt mondgya. Ugyan azon időben: az en ertelmem meg tére en hozzam: ez okon: Mert az Istennek ki beszélhetetlen szep [338:] ajandeka, az eszes, okos es ertelmes elme. Es nem tudom mivel ajandekozhassa Isten az embereket ez vilagon fellyebben valo joval, mint az okos es ertelmes elmevel.

Meltosaganak pedigh es Orszaganak meg adattatasaban kettöt jelent. Elöször, kicsodak voltak eszközök az ő elebbi tisztiben valo be allatasaban; s-azt mondgya felöle, hogy az ő tanacsosi, akiknek Isten meg lagyította szívöket hogy meg szanvan az Kiralynak eddig valo nyomorult allapattyat, fogadnak be az ő elebbi meltosagaban, es engednenek az Istennek felöle el vegezet akarattyanak, noha ik nem tudnak s-nem ertenek, Istennek az Nebuchadnezzar felöl valo Decretomat, tanacsat, es semmit arrol nem gondolkodnanak mit rendelt volna Isten ő felöle.

Ahonnet ez az tanusag minekünk elsőben, hogy az mikor Isten akarja, az embereknek az ő ellensegöket mindgyart barattyokka teszi, gonosz akarojokat jo akarojukka. Pelda az Nebuchadnezzar, aki magat gyülölségösse tötte vala az ő tanacsosi elöt, es ez okon azok által ki-is üzettetöt vala Orszagabol: De az mikor Istennek ugy tetzek, ismet jo akarattal lesznek ő hozza es örömet Orszagaban fogadgyak.

Masodszor ezt-is tanullyuk meg inset; Hogy az emberek, nem

gondolkodvan, sem pedig abban nem értven semmit az Istennek Decretomában tanácsában; az ű el vegezet akarattyának vegben viteleben szolgálnak ő neki. Mert Isten az embereknek szolgálattyával, úgy el az mint akar. Neha az ő tanácsat meg jelentven az embereknek, s-neha pedig el titkolvan ű tőlök. Annakokajert nem kell az embereknek tulaydonitanunk, hogy nemellyek meltosagoktul megh fosztatnak, nemellyek pedig fel vétetnek: [339:] Mert az mint szoll az David. Psal. 75. Sem Nap tamadattul, sem Nap nyugattul, sem az pusztasagtul nincsen az fel magasztaltatas: De az igaz biro Isten az, aki ezt fel emeli, amaz masikat pedig le veti.

Masodszor az ő Orszaganak es meltosaganak meg adasaban. azt-is meg jelenti: Kitől confirmaltatot Orszagaban azt mondgya felöle: es az en Orszagomban meg erőssitetem es nagyob meltosagh adatek ennekem. Ahol ezt kel meg jedzenünk: Nem azt mondgya az Kiraly, hogy maga erőssította meg magat, sem pedig hogy maga öregbitötte meltosagat: Mert az ő sok nyomorusagaval, büntetetesével, meg tanulta vala immar, hogy Istentől volnanak, az birodalmak: hanem azt mondgya, hogy meg erőssitetven ismet adatot ennekem. Kitül? Istentől, Mert mind ezöket köszöni Istennek, az mint immar az utolso versből meg tetzik. Ahonnet az mint ennek elötte-is meg tanulok ez az tanusag: Hogy Isten adgya az birodalmakat: Isten aki meg erőssiti. azért az emberek jól ellyenek vele. Lassuk az utolso dolgot.

Harmadszor es utolszor, ennek az Negyedik Caputnak utolso verseben, az Kiraly levelenek vegeben, mondam hogy meg irja az Propheta, az Nebuchadnezar, Hala adasat, Dicseretit: Mellyel halakat ad Istennek az el vöt jokért az az, elmejenek es Orszaganak meg adattatasajert, akiröl igy szoll ő maga: Mostan azért en Nebuchadnezar, dicserem magasztalom es dicsöitem az Mennyei Kiralt: Mert minden ő cselekedeti igassagh, es az ő utai itelet, es azokat akik jarnak kevelyseghben meg alazhattya. Holot kettöt jegyözhetünk meg.

1. Dicseretinek summajat. 2. Dicseretinek okait. [340:] Dicseretinek summaja ez: Mostan ugymond en Nebuchadnezar dicserem az Mennyei Kiralt, magasztalom es dicsöitem ötet: az az: Minek-utanna mind ezek, az mellyeket elő szamlaltam en raytam vegben mentenek; Dicserem az en Istenömet. Harmaztattya pedig ezt az ő dicseretit ahol igy szoll: Aldom; Magasztalom, es dicserem az Mennyei Kiralt, hogy ez szerent az ő buzgo indulttyat, mindeneknek eleiben terjesze. Megh emleközünk tehát mi-is: Hogy ha ilyen nagy Fejedelem mint az Nebuchadnezar, dicserem az el vött jokert az Istent; hazzank illik, hogy mi-is az

mi Istenönknek dicseretiről el ne felelközzünk az el vött jokert.

De itt ez arant felette restek vagyunk. Mert noha Isten gyakorta sok zürzavarok közöt-is sok javaival latogat bennünket: mindazonáltal, ha által szaladhatunk az gaton, ingyen sem akarunk mi azokrol emleközni: izetlen mi nalunk az el vött jokert az hala adas, maga az volna tisztünk, es ugy kerülhetnenk el minden veszedelmet.

Okait pedig az ü hala adasanak az Kiraly elő szamlalvan; Harmat jelent. 1. Mert ugymond minden ö cselekedeti igassag, az az, valamiket meg mond, mind azoknak ketseg nélkül be kell tellyesödni. 2. Mert az ö utai itelet, az az: Minden munkai Istennek igassag: Mert az Utaknak nevezetin értettetnek az Istennek munkai: az iteletnek nevezetin pedig értetik az Istennek igassaga. Ez-is pedig vegbe ment vala az Kiralyon, azért az lelki ismerettül furdaltatvan mondotta ezt-is az Kiraly, hogy igazan büntettetöt ü Istentül. 3. Mert ugymond azokat akik jarnak kevelysegeben, meg alazhattya. Az mint ezt-is maga példajabol meg tanulta vala az Nebuchadne-[341:]zar. Ezek az ö hala adasanak es dicseretinek okai, mellyeket maga szömeden probalt vala meg.

I. Tanullyuk meg az Nebuchadnezarnek az ö példajabol akki az Istennek büntetiset szenvedven; tulaydonit Istennek minden ü munkaiban, igassagot, igaz iteletöt, hatalmat, es ez okon dicseri ütet; hogy mi-is az mi Istenünket ismerjök igaznak, itelő birónak hatalmasnak lenni; es ne zugolodgyunk ellene, hanem mindeneket vegyünk hala adással dicserettel ö tüle, az mint cseleködek az Nebuchadnezar.

II. Tanullyuk meg ezt-is, hogy alazzuk megh magunkat Istennek elötte, es fel fuvalkodasunkal ne ingerellyük az Istent boszszu allasra; szüntelen forgatvan elmenkben amaz szent Peter mondasat. 1. Pet. 5. *Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam*: Isten az kevelyöknek ellenek áll; es az alázatossagnak kegyelmet ád. Az mely alázatossagnak követesere, vezérölylon minket az mi Istenünk, Fiajert az Úr Jesus Christusert; A M E N. [342:]

CAPUT V.

XXXIV. Praedicatio.

*Balthazar Kiraly szörze nagy lakodalmat, az ö ezer fü nepeinek, es az ezer fejedelmek elöt bort ivek. **Es Balthazar hadgya

* *versu 1.*

** *versu 2.*

az bor ital közöt, hog[y] elő hoznak az arany es ezüst edenyöket kiket el vit vala Nebuchadnezar az ö Attya az Templombol mely vala Ieruzalemben: es hogy innanak azokbol az Kiraly es az ö fü nepei az ö feleségei es vele haloi. *Akkoron elő hozak az arany edenyöket, kiket el vittenek vala az Istennek hazanak Templomabol, mely vala Ieruzalemben, es ivanak azokbol az Kiraly az ö fő nepei, felesegi es vele haloi. **Ivanak azért bort, es dicserek az aranybol, ezüsböl, ertzből, vasbol, fabol, es küből csinalt Istenöket.”

S U M M A.

Ebben az Ötödik Caputban az Daniel Propheta summa szerent meg irja az Boldisar Kiralynak az Chaldaeusok Kiralyanak dolgait. Az mely Bodisar Kiraly, volt amaz Evilmerodachnak fia az Nebuchadnezar Kiralynak unokaja: Mert az idötül fogva mikor az Izraelnek nepe az [343:] Sido nep, vitetek az Babylo-niai fogsagra, mind az Babylo-niai birodalomnak vegeigh, három természet szerent valo Kiralt olvasunk az szent Irasban, kik az Chaldaeusokat igazgattak: az mint meg tetzik az Ieremias Prophetanak 27. reszeböl; ahol Isten az Ieremias Propheta által igy szoll. ***En teremptöttem ugymond az földet az embert es az barmot, mely ez földnek szinen vagyon az en nagy erőmmel, es az en ki nyuytot karommal: annakokajert adom azt annak, aki kedves az en szemeim előtt. Most azért adom en mind ezeket az Nebuchadnezarnak az Babylo-niai Kiralynak az en szolgam-nak kezében: sőt még az Mezei oktalan allatokat-is kezében adom, hogy szolgallyanak ö neki. Szolgálnak pedig minden nemzetsegek ü neki, es az ö Fianak; (tudni illik az Evil Mero-dachnak, akkiröl emleközet vagyon. 2. Reg. 25. 30. Ierem. 52. 31.) es az ü unokajanak (Boldisarnak) mind addigh miglen el jü az ö földöknek ideje, mikoron szolgalmatot kevannak ö tüle, nagy nemzetsegek az Persak es Medusok es nagy Kiralyok, az Mediabeli Darius es az Cyrus ezek az Isten beszedi az Ieremias-nal.

Az Nebuchadnezar utan azért fejedelem lün az ö Fia az Evil Merodach, ki jambor es mertekletes eletü ember vala; (De á felöl az Daniel semmit itt nem ir.) Ez Evil Merodach utan pedig fejedelme lün az Boldisar Kiraly: ki kevely balvanyozo, fesslöt eletü, reszegesseknek, paraznaknak szeretöje, es tarsa. Ez annak-

* *versu 3.*

** *versu 4.*

*** *Ierem. 27.*

okajert az kevely balvanyozo Boldisar Kiraly az; akkinek dolgait summa szerent ebben az ötödik Caputban megh irja az Daniel Propheta. [344:]

R E S Z E K.

Ket Resze vagyon ennek az ötödik Caputnak.

I. Az Boldisar Kiralynak Istentelensegeröl szoll, tudni illik Isten ellen valo nagy kevelysegeröl.

II. Az ü Istentelensegenek büntetteteseröl.

De impietate Balthasaris.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik Istentelenseget es Isten ellen valo kevelyseget az Bodisarnak; be foglaltatik az; ez jelen valo fel vött igekben; aholot az Propheta ket rendbeli dolgokkal bizonyittya az ö kevelyseget. 1. Lakodalom szerzesével. 2. Az Israel Istene ellen valo boszszusag tetellel.

I. De instructione convivii luxuriosi sacrilegiq[ue].

Az mi az lakodalom szerzesere nez, be foglaltatik az imez első versben, ahol így szoll az Propheta felöle s-mond: Boldisar Kiraly szerze nagy lakodalmat, az ö ezer fő nepeinek; es az ezer fejedelmek előtt bort ivek. Aholot ebben az lakodalom szerzesben, negy rendbeli vetkekkel jelente megh az igaz Isten ellen valo kevelyseghet. 1. Balvanyozasaval. 2. Kiralyi keszületinek, lakodalmanak mutogatasaval. 3. Reszegsegevel. 4. Vakmerő bator-sagaval.

Hogy hogy jelenti balvanyozasaval?

Balvanyozasaval jelenti kevelyseget így: Mert azt az lakodalmat szerzi az balvannak tisztössegere, tudni illik az Schacha Isten aszonnak, az mellyet az Deakok Opis Isten aszonnak hinak; (az mely ige Schacha, az mint oda fel az első Caputban meg magyaraztuk, annit teszen mint föld) tisztössegere. Az mint megh tetzik Ieremias Pro-[345:]pheta irasanak cap. 24. 25. ahol így szoll az Propheta. *Rex Scheschazi bibet post illos*. Az az, az Seschachnak Kirallya iszik ezek utan az az, az Babyloniai Boldisar Kiraly szentelven az Schacha Isten aszonnak innepet, iszik az Istennek boszszu allasanak haragjanak poharabol. Az mint be-is tellyesödek rayta: Mert ugyan azon etzaka az mikor ezt

az inneplő lakodalmat szörze, megh ölettetek az mint megh tetzik ez jelen valo Caputnak utolso verseből.

Megh tetzik ez az pogany Historiakból-is az Xenophonnak 7. könyveből mellyet irt az Cyrus dolgairól. Aholot az töb beszedi között azt-is írja az Xenophon Cyrus felől, hogy hallotta vala egyebektől, hogy az Babyloniabelieknek olyan innepek volna Babyloniában, az mely innep napon egész etzaka innanak reszegkednenek, eneklenenek, tombolnanak tanzolnanak es az utzokon fel s-ala nyargalnanak az Babyloniabeliek: es ezzel az okval készöl Cyrus Babylonianak meg szallasara s-megh vete- lere az mint vegben-is ment az dolog. Mert az tobzodo lakodalom között, meg véve Cyrus Babyloniát az mint ennek utanna meg hallyuk. Ezt az innepet neveze ugyan ott Xenophon *κομος*-nak az az, *festum ebrietatis et intemperantiae*: tobzodasnak, reszeg- segnek innepenek: az minemüvek az mi időnkben az farsango- lasnak napjai szoktak lenni: Pünkesti Kiralyne aszszony tetele, es egyeb affele hejában valo lakodalmoknak innepi: Mellyekkel alkolmatossagot keresnek az emberek az bor italtra. Ezök közze valo, kinek kinek avagy születesenek, avagy nevenek jól lakásra rantot napja: Mellyet az mi Magyarink, nagyob serenessel üllenek, hogy sem mint az Isten igejeknek halgatasara s-tanula- sara valo innepeket. [346:]

Söt mit mondgyunk: Nem csak affele napokon, de gyakorta isik nemzetünkben á reszegsegnek, tobzodasnak innepé: Hogy azt ne mondgyam, hogy minden nap annyira el merült nemze- tünk ez rut reszegsegnek es mertekletlenségnek innepé szentelese- ben.

II. De abominanda ostentatione magnificentiae.

Masodszor ez az Bodisar Kiraly, jelenti kevelyseget Kiralyi keszületinek, etelenek italanak mutogatasaval. Mert ezer fű embereknek fejedelem emberinek kesziti azt az lakodalmat: az melyhöz bizonyara sok tal etkek kevantatnak vala, sok bor, hogy enni fű emberek Kiralyi modra vendegeltethetnenek. De Isten gyüytötte vala mind ezeket ugyan azon egy helyre, hogy az Kiralyokkal az ő erdemek szerent egygüt büntettetenek. Akkiről így szoll Ieremias Propheta cap. 50. 35. Fegyver leszen ugy mond az Chaldaeusokon azt mondgya az Ur: es Babylonia- nak lakozoin, es az ő fejedelmin, es az ő bölcsein. Fegyver leszen az ő hazug varasloin hogy meg bolondullyanak; fegyver leszen az ő hatalmasin, hogy meg rontassanak; Ismet ugyan azon Iere- mias cap. 51. azt mondgya: Mikoron el jü ő ellene Babylonia

ellen az pusztito, megh fogattatnak az ő hatalmasi, es el török az ő kesziyok: Mert az Isten, az megh fizetesnek Istene, valoba megh fizet. Meg reszizetem az ő fü fü urait es bölcseit, hadnagyit, tisztartoit, vitezit, hogy örökke alugyanak es fel ne serkenyenek; azt mondgya az Kiraly, kinek neve seregöknek Ura. Az mint ez az vesződelem, be-is tellyesödek Boldisar Kiralyon, es az ő fü emberin, az mint ugyan itt az Daniel bizonyittyia ennek igaz voltat. Mert az bor által, [347:] es az fegyver által, ugy el aluvanak, hogy soha fel nem serkenenek.

III. Ebrietate.

Harmadszor megh jelenti az Propheta kevelyseget az Kiraly-nak az ő reszegsegeből. Mert az ő ezer fü emberi elöt borral reszegiti magat, az Babyloniai Kiralyok szokasok ellen: akiknek nem vala szokasok, hogy utannok valo fü rendekkel ennenek avagy innanak, az mint bizonyittyia Aben-Ezra. De el felelytötte ezt az Boldisar Kiraly, akki reszegsegre valo lakodalmat keszitöt az ő utanna valo fü rendeknek.

IV. Securitate.

Negyedszer meg jelenti még-is kevelyseget az Kiralynak Daniel Propheta; az ő vakmerő batorsagabol: Mert az mi almelkodasra melto nagy bolondsag: környül vetetven az Varos az Cyrustul, oly batorsagos az veszedelemtül, mintha nagy bekesege volna: es akkor keszit vendegsegöt, á mikor leg fellyebben kellene vigyazni hogy meg ne vetetnek Babylonia varosa. *In summa:* Kivöl az ellensegh, az Cyrus tabora Babylonian, belöl pedigh vigan lakik, tombol, tanzol az kevely Boldisar Kiraly, az ő utanna valo fü embereivel egyyüt. Ugy volt az dolog Babyloniaban, *az mint vala nemzetünkben ez elöt nem sok idővel, mikor az ellensegh Basta körülöttünk forog vala, belöl az Varasban tombolunk, tanzolunk, menyegzőzünk vala: magunk otalmara varasunkra semmi gondunk nem vala. Csak ez lön az hija dolgunknak; Isten könyörüle raytunk s-nem ada varasunkat az ellensegh kezeben, de ha az ellensegnek reank rohanasa leszen vala [348:] s-Isten nem könyörül vala raytunk, ugy jarunk vala mint Boldisar Kiraly jara Babyloniaval az ő tobzodo lakodalma közöt, á ki mind magat s-mind fő emberit, s mind pedig varosat

* *Tempore Stephani Boczkai.*

el veszte. Ertyük azért az Bodisar Kiralynak lakodalom szerzeset, s-abban valo Isten ellen valo vetkei.

Tanullyuk meg hát mi Magyarok elsöben, az Boldisar Kiraly lakodalmabol; Hany keppen szoktanak az emberek most-is az ö lakodalom inditasokban vetközni. Negy keppen tudni illik. 1. Balvanyozással, mikor azokkal elnek neminemü szenteknek emleketire, tisztöletökre: az mint cselekösznek az Papista atyafiai, kik lakodalmakat szoktak szörzeni; Szent Martonnak es valami harom Kiralyok emleketire. 2. Vetköznek az emberek az ö lakodalmokban valo nagy keszülettel, pompaval, czifraival, külömb külömb fele sok heaban valo etkeknek sokasagaval, poharokkal, ruhakkal: hogy azokkal egyebek elöt az ö kazdagsagokat mutogathassak. Az mely vetök, nem csak az Urakban, fejedelmekben Kiralyokban; de csak az köz rendben-is felette regnal. Nezd el csak az lakodalmakat, csak egy köz renden valo ember annyit akar kesziteni, kinek vege hossza nincsen, nem gondolkodvan semmit arrol, hogy az természet kicsinnyel megh elegszik. De szep dolog az lakodalmokban mertekletösseget tartani. 3. Vetköznek az emberek az lakodalmokban reszegséggel: Mert sokak ugy viselik az lakodalmokban magokat az italban; mintha ugyan csak az bornak vesződelmere születtetetenek volna; es mintha ugyan szemtül szömbbe csufolnak az Istent, akki az reszegséget tiltya. 4. Vetköznek az emberek az lakodalmokban, batorsaggal: Mert az bor-[349:]tul megh melegödven, az Istennek haragjaval semmit nem gondolvan, az ö reszegségökben, minden vetkekre szabadon mennek, abbol ki nem akarnak terni. De hadgyunk beket mind ezeknek, kövessük az mertekletösseget, az mely minden josagos cseleködetöknek anyja: es ebböl az mertekletössegböl szarmazot lakodalmakat nem szidalmazuk: Mert Christus önnön maga-is jelen volt az Cana Galilaeaban levö menyeközöi lakodalomban, es jelen letelevel nem csak ekesitötte; hanem Isteni hatalmassaga szerent az szükölködö völegent jo izü es elegödendö borral meg-is ajandekozta, az vizet borra valtosztatta. Az Abraham-is gazdalkodot vendeginek.

II. Tanullyuk meg, Boldisar Kiralynak es Babylonianak vesződelmeböl: hogy az reszegseg tobzodas, varasoknak es tartomanyoknak vesződelmet szöröz es nagy fejedelmeknek hamar véget eri. Pelda erre Troja varosa, mely az benne valoknak tobzodasa miat esek az ellensegh kezeben az mint meg irjak Homerus es Virgilius Poetak. Pelda az vilag biro Sandor, aki reszegsege, bor itala miat fulada meg, az mint nemellyek irjak. Pelda Holofernes, ki reszegsege miat veszte el eletet; s-meg pedig egy erötelen

aszszonyi allat alatt: es most-is sokak reszegsegökbën mulnak ki: Varak varasok esnek ellenseg kezeben-is. Iozanak legyenek tehat az emberek, hogy magok ne legyenek, ünnön magok vesződelmenek okai. Senki nem mentheti magat reszegsegeben eset gonosz cselekedeti felöl: Mert az mint az Seneca mondgya **Ebrietas est voluntaria insanía*. Az az: az reszegseg, szabad akarat szerent valo bolondsag. [350:]

II. De contumelia Regis, in Deum Izraélis.

Mondam hogy Masodszor megh irja az Propheta, az Boldisar Kiralynak Isten ellen valo boszszusagh tetelet; Melyben it-is az ü nagy kevelysege meg tetzik Isten ellen. Mellyet ketkeppen cseleköszik. Elöször gonoszul elven az Istennek templomabol el vitetöt szent edenyökkel. Masodszor, dicserven az balvany Istenöket, az igaz Istennek boszszusagara.

I. Abusus vasorum Templi.

Az templom edenivel valo gonoszul elese megh tetzik inset mert az ö reszegsegeben azokat az edenyöket, akkik hetven esztendöktül fogva le tetetven valanak, es soha senkitül tobzodasra elő nem hozattattanak vala: es az Isten az ellenseg kezeben-is hetven esztendöktül fogva meg tartot vala ez okon, hogy az meg szabadulasnak utanna, ismet vissza vitetnenek az Ierusalem templomaban. Mondom most az reszegsegtöl fel gerjedven, parancsollya az Bodisar Kiraly hogy elő hozzak, azokat az szent edenyöket az disznoknak, az az, az ö reszezes tarsainak, es parazna agyasinak, hogy legyenek bujasagra valo ezközők az bor italban, az mellyeket Isten regenten rendelt vala jozansagra, es az ö tulaydon tisztössegere. Es nem vala ezekkel az szent edenyökkel szabad elni, hanem csak szent dologban. De most az ebek es az disznok, az fertelmes eletü Kiraly az ö sok agyaisival iszik belöle. Az mellyel az ö lakodalmat Isten elöt utalatossa teszi, es azert ötet semmikeppen büntetetlen nem hadgya: az mint megh büntette vala az Philistaeusokat az frigy ladajanak megh förtösztetesejert. [351:]

Csudalkozhatol pedig azon, mit szerezen itt az ejeli tobzodo lakodalomban az tisztössegbeli aszszonyallatok serege hogyha azok jamborok voltak: De könnyen meg tetzik hogy ezek,

* *Seneca de ebrietate*.

által hagtak volt az szemermetességnek czellyat, az ejeli tobzodas szerent. Ahonnet ez most-is az aszszony nepeknek az tanusag, hogy nem illik jambor aszszonyallatokhoz az ejeli tombolas, tanzolas, ejeli dorbezlas lakodalom, hanem ideje vagyon mindeneknek. Mert még az regi poganyok közöt-is, nem volt tisztösseges dolog az jambor aszszonyallatoknak ejeli lakodalmakat üzni; mert tisztatalanoknak tartattak erötte.

II. Laudatio idolorum.

Balvany Isteni tisztöleti tetzik meg az Kiralynak: Mert azt mondgya az Propheta felöle: Ivanak ugymond bort, es dicserék az Aranybol ezüstböl, ertzböl, vasbol, fabol es küböl csinalt Isteneket, az az: Mintha az Izraelnek Istene eröten volt volna, aki meg nem tarthatta volna az ö nepet, sem pedig az ö templomat: de az ö balvany Isteninek ereje által gyözöttöt volna meg az Sido Orszagh, vettötött volna megh Ierusalem, pusztittatot volna el az templom, es vitettenek volna el az Ierusalem templomanak edenij, ez okon semmi tisztössegöt nem advan az Israel Istenenek: minden böcsületöt tulaydonitanak az ö aranybol, ezüstböl, ertzböl, vasbo[1], fabol, küböl csinalt Istenöknek: az mely nagy karomlas az igaz Isten ellen. Es az Daniel ezeket szamlalvan, csufollya az Babyioniabelieknek Istenöket. Mert ugyan-is mi lehet nagyob bolondsagh, mint az aranyat, ezüstöt, követ, fat, Isteni tisztölettel illetni. [352:]

Tanusagok.

Tanullyuk meg hát innet az Boldisar Kiralynak peldajabol, aki az templomnak szentöltötöt edenyit viszi az ö lakodalmaban s-azokbol iszik: szabade az Istennek tisztössegere rendeltötöt edenyöket, hogy ha az ellensegtül el nyerjük közönseges külsö haszonra fordítani? ugy mint, pohar kelyhet, templomnak ekessegit edenit, avagy nem. *F. Nem szabad. Mert ha az Bodisar Kiraly az Babylonianak Kiralya az Istennek lelketöl ez okon büntettetik, hogy az Ierusalem Templomabol ki hozattatot edenyekböl tobzodik: sokkal inkább büntetesre meltok, á kik keresztyeneknek akarnak mondattatni, hogy ha az Istennek

* *Vide hanc responsionem infra approbari ab ipso correctore Ho[m] 38. in Locis communibus.*

tisztessegere rendeltetet dolgokkal, edenyekkel gonosz vegre, külső haszonra élnek.

Hogy ha azért az Papista atyafiaktul Isten tisztessegere szenteltetőt edenyek jutnak fegyver által az fejedelmek, vitezők kezeben, maradgyanak az Isten tisztessegere. Ez volna az uta s-igy kellene. De ez el mult esztendőben, ugy mint anno 1604. s-1605. külömben vala az dolog, kik az Isten tisztessegere rendeltetet jokat fordítottak az ő magok hasznara. A kiért nem-is lönek az emberek nyomosok sokak.

II. Tanullyuk meg: Meg kelle az balvanyozásra rendeltetet faragot kepöt tartani avagy nem?

F. Semmikeppen nem: Mert hamis Istenek; az mint az Daniel á Babyloniabelieknek faragot kepeit Isteneknek hia. Valakik azért balvanyozásra rendeltetet kepeket tartanak az templomokban; meg annyi Istenöket tartanak; Mert noha sokak önnön magoknak mencsegöt ke-[353:]resnek mellyel azoknak Istensegöket tagadnak á faragot kepeknek: de itt az Istennek lelke, akki minden sziveket által lat, azokat Istenöknek mondgya: Mert igy szoll: hogy az Babyloniabeliek dicsertek az aranybol, ezüstből, ertzből vasbol, fabol küből csinalt Istenöket. Heaban valo azért az Papista atyafiaknak magok mentseghe, mellyel mentik magokat, hogy ük az faragot kepeket nem tartyak Isten gyanant. Mert az Babyloniabeliek-is azt mondhattyak vala, hogy azokat az faragot arany, ezüst kepeket nem tartyak Isten gyanant, de az ő sok Istenök lakoznanak az Egekben. Az mint az regi poganyok-is mondgyak vala, hogy az Iupiter lakoznek az Egekben, de annak kepe volna itt közöttök ez földön. Avagy oly bolondoknak vellyüke ez Babyloniabelieket, hogy azt itelnök felölök, mintha ük azt iteltek volna, hogy az Isten allattya szerent aranybol es ezüstből volna? Bizonyara semmikeppen nem. De mind azon által meg-is azt mondgya felölök az Propheta, hogy dicsertek az ü arany ezüst Istenöket annakokajert valakik tiszteletre faragot kepeket tartanak, megh anni Istenöket vallanak, es akar mint mentsek magokat hogy ük Isten gyanant nem tisztölik; heaban veszeködnek. Mert Isten akki igaz az ő beszedeben, azt mondgya hogy azok az faragot kepek, azoknak Istenök.

Az Istennek azért igaz itelete es beszede maradgyon helyben es az emberek akkik balvanyozo tudomanyokat akarjak festetgni maradgyanak hazugsagban. Isten azt mondgya az balvanyozok kepei felöl, hogy azok az ő Istenek; ök pedig azt akarjak el hitetni velönk, hogy nem tisztölik Isten gyanant: Inkab hiszünk mi Istennek, hogy nem mint az embereknek. [354:]

De mondhatnad.

Az faragot kepek az Templomoknak ekessegere vadnak. Azert meg kell az faragot kepeket tartani.

F. Söt nem hogy ekessegre volnanak az faragot kepek az templomoknak; hanem inkab gyalazattyara: es utalatosság Isten elöt: az mint megh vagyon irva, Moses ötödik könyvenek cap. 27. 25. aholot így szöll Isten. Atkozot az á firfiu, valamely csinaland faragot es öntöt kepet, az Ur elöt valo utalatossagot: az Acs mester kezenek munkajat, es helyhesztetendi azt reytökben. Es mind az sokasag felellyön. Amen.

Ennek felette: Valami az Istennek nyilván valo ki adot parancsolattya ellen vagyon balvanyozasra; az semmikeppen nem ekessegre vagyon hanem gyalazattyara az Isten hazanak. Illyen pedig az faragot kep: Mert meg vagyon irva: Exod. 20. Ne csinaly te magadnak faragot kepet; se ne tisztöllyed, se ne imadgyad azokat. Mert en vagyok az boszszu allo Isten. Annakokajert nem kell semmikeppen azokat az faragot balvanyokat az Istennek tisztöletire rendeltetöt hazakban, templomokban tartani; ugy mint az Isten hazanak nem ekesseget, hanem utalatossagit. Hadgyunk beket tehat az reghi tevelygesnek, az arany, Ezüst, ertz, vas fa, es küböl csinalt Istenöknek, tiszteletinek, es szolgallyunk egyedül csak az mi Istenünknek, á ki az menynek es földnek teremto Istene. Akkinek egyedül adassek, birodalom, hatalom, tisztösseg örökkön örökke, A M E N. [355:]

XXXV. *Praedicatio.*

„*VGyan azon oraban ki jövenek az emberi keznek ujai, es irnak vala á gyertya tarto elleneben á Kiraly Palotajanak falan, es á Kiraly nezi vala azt az kez tenert aki ir vala.”

S U M M A.

Ez ötödik versetskeben, következők immar, az ötödik Caputnak masodik resze: Melyben summa szerent, megh irja az Propheta, az Bodisar Kiralynak, igaz es Istentül erdemlet melto bünteteset az ő nagy kevelysegejert, es Isten ellen valo nagy hitötlensegejert: Mind az ötödik caputnak vegeig.

* *versu 5.*

Ket reszből áll az Boldisar Kiralynak büntetése.

I. Az ő következő büntetéseéről jöendő az Propheta.

II. Ugyan annak vegben vitéleről szoll.

Mert Isten ezzel-is az nagy Nebuchadnezzarnak unokajaval-is ugy cselekedik az büntetésben; mint szinten Nebuchadnezzarral. Mert elsőben meg inti iras által az Boldisar Kiralt az ő jöendő büntetése felől, az ő tobzodo, fertelmes es balvanyozo eletejert: es annak utanna, ugyan azt ő rayta be-is tellyesiti. Lassuk azert elsőben, mikeppen inti meg Isten az Boldisar Kiralt az ő jöendő büntetése felől s-annak utanna, mint tellyesiti Isten az ő büntetést ü rayta. Az intes ez ötödik verstül fogva, ki [356:] terjed az 29. versig. A büntetésnek vegben vitele, vagyon az 30. versben.

Az mi az Első dolgot illeti, tudni illik az Boldisar Kiralynak jöendő büntetése felől valo meg inteteteset, igy kezdi az mostani letzkenkben az Propheta s-mond.

Ugyan azon oraban ugymond; ki jöenek az emberi keznek ujai, es irnak vala az gyertya tarto elleneben á Kiraly palotajának falan, es á Kiraly nezi vala az kéz tenert akki ir vala. Aholot ebben az versben negy dolgot jelent az Propheta. 1. Idejet, mikor intötte meg Isten az Bodisar Kiralt, az ő jöendő büntetése felől. 2. Formajat modgyat: Mi modon intötte megh Isten á Kiralt. 3. Helyet, holot s-micsoda helyben intötte meg. 4. Bizonyos voltat; kik voltanak ennek az intesnek csuda tetelnek lenni. Ezekről szollyunk rendel.

Az mi idejet illeti, mikor intötte meg Isten az Boldisar Kiralt az ő jöendő büntetése felől: Meg jelenti ezt az Propheta mikor igy szoll. Ugyan azon oraban ugy mond; az az, mikor az Israelnek Istenet karomlanak es az hamis Isteneket tisztelnek, ugyan azon oraban Isten büntetést hirdet ü neki az ő gonossagajert. Az mint ennek előtte-is az Nebuchadnezzar felől azt monda; hogy még ugy mond az szó az Kiraly szajaban vala es az Egből szozat jöve le, hogy ismerne meg á Kiraly, hogy nem más vetkejert, hanem az ő Isten ellen valo karomlasajert esöt volna az büntetes ő rayta. Es igy az ő öröme hirtelenséggel szomorusagra fordul. Ahonnet ez mindennek az tanusag, hogy vala mennel inkább nevekődik az bün, az Istentelenség az emberekben, annival közeleb vagyon az Istennek boszszu allo haragja az embereken. Valakinek [357:] valamikor leg nagyob batarsaga kevelysege, szabadsaga vagyon az gonossagra, annival közeleb vagyon az ő veszödelme: az mint pelda az Bodisar Kiraly aki

mikoron leg nagyob batorsaggal volna foglalatos á gonossagban, szinten akkor citaltatik az Istennek itilő szeki eleiben.

Ezt allattya Christus-is szent Mathenal ca. 25. 50. & 51. mikor amaz gonosz szolga felöl így szoll; s-azt mondgya: el jü ugymond annak az gonosz szolganak az ura s-akki úgy mond ezt gondollya vala az ő sziveben: el halasztya még az en uram az haza jövetelt, el jü az mely napon nem varna es az mely oraban nem gondolna, es el szakasztya azt az ő haza nepetül, es az kep mutato hypocrita szolgak köziben szamlallya; ot leszen siras es fogaknak csikorgatasa. Es bizonyara minden időbeli példának historiaja-is ezt tartya, hogy valakik leg nagyob batorsagban voltak az ő gonosszagokban, akkor esöt büntettesök vesződelmők. Pelda Holofernes aki nagy batorsagban tobzodik s-akkor esek el feje Judit által. Pelda Alexander Macedo, aki az ő lakodalma között fulad meg. Amaz kevely Sennacheribot-is akkor szegyöniti meg Isten az ő taboraval, á mikor karomlast szollana nagy batorsaggal az Israel Istene ellen. Tanuld megh azért te-is, hogy valamikor leg nagyob batorsagod vagy gonossagodban, annyival közeleb itellyed lenni az te büntettesödnek napjat.

II. Tanullyuk meg ezt-is az Boldisar Kiraly büntetteseből, akire Isten akkor vét sententiat, mikor az gonosszagot szinten szajaban talallya, hogy Isten nem büntet senkit büntelen, az mint az Nebuchadnezar példajabol-is ez elöt bizonitok, hanem azokat bünteti, akik ü elötte gonossagban talaltatnak: Ne zugoldgyunk tehát Isten ellen. [358:] Ne mond te-is ezt: az Isten meltatlan vér engömet, nem erdemlenem az büntetest szinten el ennire: Mert Isten nem büntet senkit büntelen: Holot ez az ő igassagahoz nem ferne.

Masodik kérdésünk ez vala: Mi módon intette megh Isten az Kiralt az ő jövendő büntettese felöl? s-azt mondgya. Ki jövenek ugymond az emberi keznek ujai es irnak vala. Ved eszedben: Azt mondgyak nemellyek, az mely ertelemben vagyon Rabbi Saadia ez az Sido Doctor, hogy ez az kez, Gabriel Angyal keze volt; de ez az ertelem igen gyenge: Hanem ezek az ujak voltak az Jehovanak ujai, es ezt Isten, az ő Isteni erejenek általa írja vala: de ennek külső formajat á Kiraly elöt ugy mutattya vala, mintha valaki emberi kezzel írta az Kiraly elöt. Mert bizonyos ez, hogy az nem emberi kez volt, de mivel hogy ugy tetzik vala; annakokajert hasonlatosság szerint, mondatik emberi keznek. Ahonnet ez jö ki, hogy Isten csudalatoskeppen, szokatlan s-halhatatlan iras által inti megh az Kiralyt az ő jövendő büntettese felöl. Így mostan-is Isten az ü következő igaz iteletit, gya-

korta külső jegyek által szokta az emberek eleiben vetni. Mert neha lesznek föld indulások, az mely föld indulások szoktak az Ecclesiában és az külső polgári tarsaságban, nagy vissza vonásokat jelenteni, az Országokban pedig hadakozást vér ontást: az mint a mi időnkben az 1591. Esztendőbeli föld indulás, Austriában, Cseh Országban, Magyar Országban, Morvában, jelente hadakozást, mely alatt még az ideig is tartatunk. Meg emleközzel azért reá: hogy valamikor föld indulást hallasz vala mely országban, tartományban; tudgyad bizonyára hogy az által mindene-[359:]ket jövőndő változás vér-ontás, hadakozás felől akar meg inteni. Pelda erre Erdély-is, akiben való föld indulások, hegyeknek halmoknak szakadasi, vesződelmet jelentettek annak az Országnak; az mint be-is tellyesödöt rayta.

Neha pedig lesznek üstökös csillagok: mellyek által Isten azt akarja jelenteni; hogy leszen nagy Úrknak, Fejedelmeknek fő rendeknek halála: tamadnak nagy vér-ontások hadakozások, szomorú vesződelmes állapotok: leszen dög halál, és az embereknek tarsaságában nagy változás: az mint Camerarius effelől ilyen Görög sententia hoz elő. *ὄνηρ κομητης οεις· ον κακον φερει.* Az az, az mint Lucanus fordította. *Nunquam coelo spectatum impune Cometes.* Csak egy üstökös csillag-is nem tétzet soha az Egen, mellyet nagy kár és vesződelem nem követet.

Tanuld meg tehát, hogy az-is az üstökös csillag-is, mellyet Isten előttünk mutogatot egy néhány napokon; semmi jót nem hoz: hanem iszonyú vesződelem, változás és dög halál követi azt. Az Ierusalem vesződelme előtt, egész Esztendeig lün fen az üstökös csillag, és el vesze Ierusalem Vespasianus idejében, harmintszor való száz ezer emberekkel egygüt, fegyver, ehsegh es fogság miat. Az 1556. Esztendőben. *Mense Martio* a mely üstökös csillag, csak egy néhány nap tarta, sok fő rendeknek vesződelmet és amaz követközöt dög halált jelentette volt. Jo volna azért ennek az követközendő vesződelömnök, mellyet nekünk-is mutogat és jelenget Isten az üstökös csillag fenlesevel, jo idejen eleit vönnök, imadsággal és Istenes elettel, hogy az mi követközhetik reánk, azt Isten, avagy tellyességgel el forditana rolunk, avagy ha ő felsege úgy vegezet felölünk, hogy nyomorúságra jussunk még-is; [360:] avagy csak könnyebbitene szent nevejert az büntetést mi raytunk.

De aluszunk mi az sok vetkekben atyamfiai, és az Isten haragjának le szállitasára, avagy kicsin, avagy ugyan semmi gondot nem viselünk: Mely bizonyára Istennek kettős büntetése raytunk, hogy jora való elmelködésünket-is el vötte mi tülünk s-ostorat-is reánk bocsátta az haladatatlanságot. Vagyon külső

szorgalmatosságunkra gondunk; de kicsoda, akkinek fayna naponkent az Isteni tiszteletnek hatra maradasa?

Harmadszor á mint jelentettem vala, arról kel értékőznünk ez fel vet igek szerent: Holot jelente meg Isten iras által, az Kiralynak jövendő büntetteteset? Effelöl azt mondgya az Daniel, hogy ugyan azon hazban, aholot az Kiraly nagy kedvere vendegösködik vala, es aholot vilagositasnak okajert az gyertya tartot fel függesztöttek vala: mivel az az lakodalom hoszszu etzakaig valo vala; eleiben irvan az gyertya tarto elleneben á Kiralynak követközendő büntetteteset. Es így az á hely akkiböl ki rekesztetöt vala Daniel az Israel fiaival egygüt ki nem rekesztete az Istent, akkinek utat adnak vala az kö falok az Hegyek es minden teremtet allatok. De eleiben írja Isten ö neki az ö jövendő büntetteteset, hogy gondolkodgyek felöle.

Tanullyak megh azert innet az reszeges Urak fejedelmek, kik az Istennek igaz iteletivel semmit nem gondolvan az ö Kiralyi palotajokban kedvekre lakoznak, es hogy erre nagyob szabadsagok lehessen, onnet az Christus szolgait örömet ki akarjak rekeszteni: tanullyak megh mondom, hogy nem rekeszthetik ki onnet az Istent, hogy az ö gonossagokat ne latna. Mert az Kiralyok palotai-is utat [361:] adnak Istennek. Azert ugy ellyenek, ugy mulatozzanak, hogy Istennek tisztössegera legyen magok viselese: megh emleközven arról, ha azt nem cseleköszik, Isten az ö lakodalmok közöt kezdi megh elegleni nekik-is életöket, es eleikben iratni vepsö vesződelmököt. De egyeb rendek-is mint egy tükört elöttök viselleyek ezt az tanusagot: Mert mindeekkel köz az Isten büntetese. Negyedszer es utolszor mondam, hogy bizonyos voltat jelenti az Propheta ennek az csuda tetelnek: Kik voltanak tanubizonsagi, s-azt mondgya felöle, hogy ünnön maga az Kiraly, nezi vala azt az kez teneret aki ir vala. Hogyha annakokajert valaki az ö fü emberei közzül latta volna. es ugy jelentette volna megh neki, ketölködhetik vala á Kiraly es azt gondolhattya vala, hogy valaki meg annak elötte irta volna azt az irast oda. De holot annak elötte az fal iras nélkül vala, es az iro kezét lattya vala, immar semmi modgya nem vala benne, hogy ketölködhetnek felöle; hanem magat allattya Isten tanubizonsagul, hogy venne eszeben az mennyei csudanak mi voltat, es ertene megh azt-is, hogy nem másra, hanem ö rea tartoznek annak az irasnak értelme. Vegezetre ertene azt-is, hogy az az iras ugy mint citatio gyanant volna ö neki az Istennek igaz itelő szeki eleiben, az ö gonoszsagajert.

Tanullyuk meg hát mi-is innet, hogy nincsen semmi rend, sem Ur, sem Kiraly, sem Csaszar, akki el kerülhesse az Istennek

igaz iteletit, de mindeneknek Isten eleiben kell allani; Mert Isten oda citaltattya őket az ő szolgálai által; az mint bizonság ez tobzodo Boldisar Kiraly peldaja; kit az Isten lathato pecset, szokas kívül valo irással hirtelen ideztet az ő szeki eleiben. Es ha neha, szinten az [362:] külső lathato citatio nincsen-is így: mind azon által az Isten igeje, es az lelki ismeret aki ezer tanu helyet vagyon, vadol minket az Istennek igaz itelő szeki előtt. Rendellyük tehát keresztényeni modra életünket, hogy ekkeppen magunk-is magunknak igaz itelő birai lehessünk. Jesus Christusert minket az mi edes Atyánk Istenünk, Fiajert az Melyre segellyön szent lelkevel, A M E N.

XXXVI. *Praedicatio.*

„*AKkoron az Kiralynak abrazattya meg valtozek, es az ő gondolati meg haboritak ütet: es derekaban valo ereje el szakada, es terdei egyben verődnek vala. **Kialta azért az Kiraly erőssen, hogy be vinnenek ő hozza természet tudo bölcseket, Chaldaeusokat es jövendőloket: es szolla az Kiraly es monda az Babyloniai bölcseknek: Valaki el olvassa ezt az irast, es annak magyarazattyat meg jelenti ennekem, barsonyban öltözik az, es arany lantz leszen az ő nyakaban, es harmadik leszen akki parancsol az Orszagban. ***Akkoron be menenek az Kiralynak minden bölcsei, es el nem olvashatak az irast, es az ő magyarazattyat meg nem mondhatak az Kiralynak. +Akkoron Boldisar Kiraly igen meg rettene, es az ő abrazattya [363:] meg valtozek ő benne, es az ő fü nepei-is megh rettenenek.”

S U M M A.

Ezekben ez jelen valo igeekben summa szerent, azt írja meg az Propheta: Mit szerzet ez az falon valo iras az Boldisar Kiraly sziveben: tudni illik felelmet, es annak az irasnak értelme es magyarazattya felől valo szorgalmatossagot: De heaban: Mert senki az ő bölcsei közzül, azt az falon valo irast neki meg nem magyarazhattya.

* *versu 6.*

** *versu 7.*

*** *versu 8.*

+ *versu 9.*

R E S Z E K.

Harom reszei vadnak ezöknek az igeknek.

I. Az Boldisar Kiraly feleme, mellyet szörzöt az falon valo irasnak latasa ö benne.

II. Az falon valo irasnak ertelme s-magyarazattya felöl valo szorgalmatossaga.

III. Az ö szorgalmatossaganak haszontalan volta.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik á Bodisar Kiralnak felelmet, á falon valo irasnak latasabol, igy szoll felöle az Propheta s-mond. Akkoron ugymond á Kiralynak abrazattya meg valtozek, es az ö gondolati meg haboritak ötet, es derekaban valo ereje el szakada; es terdei egyben verödnek vala. Aholot negy rendbeli jegyökböl magyarazza meg az Propheta á Boldisar Kiralynak felelmet. 1. Ortzajanak abrazattyanak megh valtozasabol. 2. Gondolatinak meg haborodasabol. 3. Derekaban valo erejenek meg szakadasabol. 4. Terdeinek egyben verödeseböl. Ortzajanak meg valtozasabol igy; mert az ö vidamsaga el fordul, es feleme miat el sargul. Gondolatinak meg haborodasabol igy, mert (á mi Kirali meltosagahoz illetlen) nagy kialtással parancsollya, hogy hamar [364:] hinak eleiben az bölcseket. Derekaban valo erejenek meg szakadasabol igy; Mert még az ö vesei-is reszketnek ö benne, es ruhait-is keszörítettik derekaban valo faydalmi miat le vetni. Terdeinek egyben vereseböl igy: Mert inai-is lantolnak ö neki nagy felelmenek miatta. A honnet eszükben vehetik vala mindenek, hogy nem valami közönseges felelem, de az Istennek igaz iteletiböl szarmazot felelem talalta vala elöl á Kiralt. Ezekben ál az Boldisar Kiraly feleme. Ahonnan imillyen harom kerdesink vadnak.

I. Micsoda rettenti illyen igen az Kiralt, holot azt az irast sem el nem olvashatta, sem pedig nem erthette, es ez okon, javara volnaje vagy gonoszara, nem tudhattya?

F. Az gonosz lelki ismeret furdallya, s-az dictallya hogy semmi jot ne hozzon neki, az á falon valo iras. Mert jól tudgya vala á Kiraly, hogy sokszor es sokkeppen bantotta volna megh az Israélnak Istenet: kivaltkeppen pedig ugyan abban az oraban, midön az igaz Istent meg karomlotta volna, es az templomnak edenit megh fertesztette volna. Ez az ö sok rendbeli gonosz cselekedeti teszi azért á Kiralt ily felelmesse, hogy semmi jot ne varhasson az falon valo irasbol.

Ahonnet előnkben adattatik az gonosz lelki ismeretnek ereje miben allyon; ebben tudni illik, hogy az gonosz lelki ismeretü emberek, meg csak az fanak leveleitöl is reszketnek. Sokkal in-

kab pedig, ha valami rementelen nyavalya talallya öket. Pelda az Adam, aki vétközven az Istennek ki adot parancsolattya ellen, budosik, reszket az Istennek előtte az paradicsom kerteben. Cain megh ölven az ö Attyafiat az Abelt, meg szolittatvan Istentől azt [365:] mondgya: Ime ugymond ennek utanna valaki talalkozik meg öl engömet: es most-is igy vagyon az dologh; soha az gyilkosoknak az ö szivok batorsagba nincsen, hanem mindenüt reszketnek az lelki ismeretnek tüze miat. Szaly magadban csak, igy talalod ezt. s-Mondhatnat:

II. Micsoda vala az oka, hogy az Boldisar Kiraly ily hamar s-illy felette igen meg retten erre az intesre: holot az minden napi példak bizonyittyak, hogy az hitötlenök ritkan indittatnak megh az Istennek fenyögetö ostorira: hanem azokat semminek velik, meg utallyak?

F. Ket okai valanak ennek: Elsö ez; mert egyszer s-mind azzal az külsö eszközzel, irassal, vetötte vala Isten az Boldisar Kiraly lelkere az ö kezeit, hogy erzene megh az Isten haragjat: Masodik oka ennek ez vala: Mert ez az iras utolso citatioja vala Boldisar Kiralynak az Istennek itelö szeki eleiben. Nem vala immar töb idö hatra, melyben varna Isten tovab az ö meg tereset. Annakokajert ez az oka hogy ez az iras ily felette igen meg rettentü ötet: es itt tellyesödik be amaz mondas: *Deus tarditatem vindictae, gravitate supplicij punit.* Az az, Isten az büntetesnek kesödelmes voltat, az büntetesnek sanyaru voltaval potollya megh.

Ahonnet ez az Tanusag: Hogy ha az Istennek iteletiben valo citatio ily rettenetes: menyivel rettenetesseb leszen tehat az Istennek igaz iteletinek ki szolgaltatasa azon az utolso napon: sokkal bizonyara. Tanullyuk tehat eletünket jobbitani, hogy az utolso iteletben, gonoszul ne legyen dolgunk.

III. Mi vegre rettentü meg Isten ilyen igen á Bodisar Kiralt? [366:]

F. 1. Megh rettentü ez okon, hogy az ö elebbi büneiben megh reszegedet Kiralt, fel serkentene; hogy venne eszebe valoban, hogy ö neki Istennel vagyon igye. 2. Hogy megh tudnak mindeknek, hogy Isten mint igaz itelö biro ül az ö szekibe, es az Kiralyt mint ál perest citallya törvényben.

Tanullyuk meg: micsoda ereje vagyon az Istennek fenyögetö igaz iteletinek: ez tudni illik, hogy azok felserkentik az bünben el alut lelki ismereteket: de külömben az valasztottakat, s-külömben az meg vettettek. Mert az valasztottakat fel serkentik igy; avagy hogy meg terjenek bünökböl; mint pelda erre az David akki halvan az büntetest Nathan Propheta által, meg tér:

es az Ezechias halvan azt, hogy meg kellene halni, könyörgésre adgya önnön magát: avagy pedig fel serkentik az valasztottakat ugy; hogy, az ő tisztökben hüseggel forgolodgyanak: az mint az szent Pál mondgya maga felöl, es az ő szolga tarsai felöl. 2. Cor. 5. Tudvan ugymond az Urnak amaz rettenetes napjat az embereket hozzuk az hitre: az az tudvan amaz itelő napjat az Urnak, mellyen mindeneknek szüksegh leszen szamot adni az ő tisztökröl; ez okon forgolodunk szorgalmatossan tisztünkben. Az meg vettetteknek pedigh szívöket, az Istennek oston serkentik ugy, hogy sokak közzülök az ő gonosságok miat ketsegben esven meg halnak: az mint esek az Boldisar Kiralynak-is dolga. Ertyük azert immar az Boldisar Kiraly felelmet.

Masodszor mondam hogy azt irja meg az Propheta, az Boldisar Kiralynak: Minemü szorgalmatossaga löt legyen, az falon megh tettet irasnak ertelme es magyarazattya felöl. [367:]

Mely szorgalmatossaga ket dologbol tetzik meg. 1. Parancso-lattya: mert parancsol, hogy hinak hamar az bölcseket, Chaldaeusokat, jövendölöket: az kikön kicsodakat kellyen ertönök cap. 1. 34. & cap. 2. v. 2. Immar ennek elötte megh magyaraztuk. 2. Szorgalmatossaga meg tetzik az ő igeretiböl: mert urasagot, gazdagsagot iger, az iras magyarazattyaert. Valaki ugymond el olvassa ezt az irast es annak magyarazattyat meg jelenti ennekem, barsonyban öltözik az: arany lantz leszen az ő nyakaban, es harmadik leszen akki parancsol az Országban.

I. Ahonnet meg tanulhatyuk: Mint vagyon ez vilagi kegyötlen fejedelmeknek, Uraknak, es minden hitötlenöknek dolgok, az ő nyomorusagoknak közepötte, igy bizonyara, hogy az ő nyomorusagoknak idejen, orvossagot keresnek, ez vilagi hamis, istentelen varaslo, idegen tudomannyu emberek közöt: Nem sietnek az segitsegert Istenhöz, hanem hasonlo hazugokhoz mint önnön magok. Pelda az Boldisar Kiraly: aki nem az igaz Istenhöz, hanem az varaslo, hamis jövendö mondo bölcsekhöz folyamik, az mely felette nagy vetek. Melynek siralmas dolog hogy mégh az keresztyenök közöt-is kezdöt foganattya lenni; De Istentelenség: Annakokajert meg ojak magokat az keresztyenek az varaslokkal valo szövetségül.

II. Tanullyuk megh az Boldisar Kiraly igeretiböl aki sokat iger, noha maganak sem vala semmie: Mert immar Isten az ő Decretomabol másnak rendelte vala az birodalmat; még-is harmadik helyet iger az birodalomban, az iras magyarazonak maga utan: tanullyuk megh mondom, minemü természetüvek legyennek az kegyötlen fejedelmek: ollyak kik sokat igernek, es egyebet boldog alla-[368:]pattal biztatnak; holotük azon közben

leg boldogtalambak. Nem akarjak ezek az Isten ostorat fejeken megh ismerni. De lassuk az utolso dolgot.

Harmadszor es utolszor mondam hogy megh irja az Boldisar Kiralynak szorgalmatossaganak haszontalan voltat: az mely megh tetzik innet: Mert senki az ő bölcsei közzül nem hogy megh magyarazhatta volna az irast: de még csak meg sem tudak olvasni. Ahonnet á Kiraly önnön maganak nagyob banatot szörze: söt nem csak maganak pedig, de hasonlokeppen mind az ü utánna valo fü rendeknek. Mert bizonyara akkik annak előtte reszesök lünek az ő elebbi Istentelensegeben, melto vala hogy reszesök lennenek az ő bünteteseben-is.

De mondhatnad.

Mi vala az oka, hog[y]senki az bölcsek közzül az irast sem meg ne[m] olvashattya, sem meg nem magyarazhattya vala?

F. Az Rabbinusok, Sido iras magyarazok, sokat munkalkodnak ebben; micsoda löt legyen ennek az oka. Nemellyek azt mondgyak hogy ez volt az oka, hogy az böttük valtoztattak vala meg: Nemellyek közzülök ki egyet s-ki mást mondanak: De ennek az oka egy igevel csak ez. Isten vakitotta vala megh az Kiraly bölcseit, hogy latvan ne latnanak, es ennek semmikeppen vegere ne mehetnenek, az mi keppen Isten az Sidokat-is gyakorlatossaggal fenyögeti ezzel az büntetessel.

Tanullyuk megh hát innen; meddigh mehet ez vilagi bölcseseg az Istennek dolgaiban: Nem tova bizonyara hanem csak migh az Istennek titkainak visgalasara erközik: szinten akkor fogyatkozik meg, az mikor leg nagyob szüksegök volna az embereknek rea. [369:]

Hadgyunk beket hát annak, ne kötelezzük elmenket csak ez vilagi bölcseseghöz, hanem igyeközzünk az mi Istenünknek titkos dolgainak visgalasara. Igy leszen az, hogy az mi felelünk közt, nekünk az Istennek igeje vigasztalo eszközünk leszen. Az mi szorgalmatossagink közt, oktatonk, tanitonk leszen, es minden dolgainkban segitönk. Melynek tanulasaban vigyen elő naponkent minket-is az mi atyank Istenünk fianak erdömejert, A M E N.

XXXVII. *Praedicatio.*

„*AZ Kiralyne Aszony pedig ezért az dologert mely esek az Kiralyon es az ő fü nepein, be mene az lakodalomnak, vigasag-

* *versu 10.*

nak hazaban: Szolla es monda: Kiraly örökke ely: Ne rettencse-
nek meg tegedet az te gondolatid es az te abrazatod meg ne val-
tozzek. *Vagyon egy Firiu á te Orszagodban, kiben az szent
Istenöknek lelke vagyon, es az te Atyadnak idejeben ertelem,
tudomany es bölcseseg, mint az Istenöknek bölcsesege talaltatot
ö benne, akkit Nebuchadnezar az te Atyad, az természet tudok-
nak, Eg forgasahoz ertöknek, Chaldaeusoknak, es jövendölök-
nek fejedelmeve tön, mondom az te Atyad oh Kiraly. [370:]
**Annakokajert, miért hogy Danielben, kit az Kiraly Balthasar-
nak nevezet vala, nagyob lelek es tudomany es ertelem talaltatot
vala: almoknak magyarazattya; titkoknak meg jelentese; es
nehez dolgoknak meg feytese. Mostan azert hivattassek az Da-
niel, es magyarazattyat megh jelenti. ***Akkoron Daniel vitetek
az Kiraly eleiben: Szolla á Kiraly es monda Danielnek; Te
vagyte amaz Daniel, ki vagy Iuda nemzetsegeből, az fogoly
firfiak közzül, kit ide hozot az Kiraly az en Atyam Iuda Orsza-
gabol? +Es hallottam te felöled, hogy az szent Istenöknek
lelke vagyon te benned, es ertelem, es tudomany, es bölcseseg
büvebben talaltatot te benned. ++Es mostan hozatanak en elöm-
ben hölcsek, es Eg forgas tudok, kik az irast el olvasnak es
annak magyarazattyat megh jelentenek ennekem, es ez beszéd-
nek magyarazattyat meg nem jelenthetek. +++Es en hallottam
te felöled, hogy titkos dolgokat magyarazhatz, es kötesöket
meg feythetz. Most azert ha meg olvashatod az irast, es annak
magyarazattyat meg jelenthetöd ennekem, barsonyban öltözöl,
es arany lantz leszen az te nyakadban, es harmad leszesz ki
uralkodol ez Orszagban.” [371:]

S U M M A.

Rövid summa szerent ez igekben, azt írja meg az Propheta
mikeppen jutot legyen szembe egy Kiralyne aszszony tanacsabol
az Daniel Boldisar Kirallyal; es mikeppen tractalt ü vele az
Boldisar Kiraly.

- * *versu 11.*
- ** *versu 12.*
- *** *versu 13.*
- + *versu 14.*
- ++ *versu 15.*
- +++ *versu 16.*

Ket reszei vadnak ez igeknek.

- I. Azt írja meg az Propheta. Micsoda adot alkalmatosságot erre Danielnek, hogy az Boldisar Kirallyal szemben lenne; ez tudni illik hogy az falon valo irast meg olvasnaja. De ki adot arra okot.
- II. Az Kiraly eleiben vitettettetven Daniel; mikeppen beszéllet á Kiraly Danielel, annak az falon valo irasnak magyarazattya felöl; mellyet latot vala az ő lakodalmanak idejen.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik: Micsoda adot alkalmatosságot arra, hogy Daniel az Kiraly eleiben vitettettetnek. Alkalmatosságot ada erre á Kiralyne aszszony tanacsá, akki ekes beszedevel inti az Kiralt, az ő felelme, rettegese es szorgalmatossága közöt, hogy hivatna az Danielt eleiben akki annak az irasnak értelmet megh jelenthetne. Ahol minekünk ket rendbeli kérdéseket kell meg jegyöznünk.

I. Kicsoda volt ez az Kiralyne Aszszony?

F. Azt mondgyak nemellyek, ^ahogy ez az Kiralne aszszony volt volna az Boldisar Kiraly felesége: De ez az ertelem meg nem alhat. Mert oda fel az masodik es harmadik versökben megh hallok, hogy az ü feleségi eggyüt voltanak az Kirallyal az asztalnal á lakodalomban: ez pedig az Kiralne aszszony nem vala annak elötte az lakoda-[372:]lomban de halvan az zendülest az palotaban; ugy megyen be.

Nemellyek pedig azt mondgyak, az mely ertelemben vagyon Iosephus Historicus, hogy ez az Kiralne aszszony volt az Boldisar Kiralynak szep Anyja (Avia) Nebuchadnezar Kiraly felesége, ki akkor öszvegy volt. Ebbe vagyon az ertelemben amaz Sido Doctor-is, Aben-Ezra:

Nemellyek vegezetre azt mondgyak, hogy ez az Kiralyne aszszony, volt az Boldisar Kiralynak edes Anyja az Evil-Merodak felesége. Az mely értelmet oltalmaz Origenes Doctor. Ebben vagyon az ertelemben Herodotus-is es ennek az ő nevet Nitocrisnak mondgya: Mely értelmén mi-is meg maradhatunk. Ez volt az eszes Nitocris Kiralyne aszszony az, ki az ő halalanak elötte ilyen okosagot gondolt vala, hogy ő magának egy koporsot csinaltata akkire illyen igeket metzete az mint Herodotus írja: *Si cui Regum Babylonis post me futurorum fuerit peccuniae*

^a Porphyrius az mint emléközik felele Hieronimus, es csufollya ezzel Boldisar Kiralt hogy eszeseb volt maganal az ő felesége.

penuria, aperto sepulchro accipiat quantum libuerit, modo sit indigus, alioqui enim ne aperiat. Az az, Ha valaki ugymond az Babyloniai Kiralyok közül akkik en utannam lesznek pénz nélkül szükölködik, ezt az koporsót fel nyitvan az menyit akar vegyen, de ugy ha szükölködik, egyeb arant fel se nissa. Bekesegben lön ez az Nitocris koporsoja mind az Dariusig, akki meg veven Babyloniat, az ő telhetetlen fösvenysegeben fel nita az Nitocris koporsojat, de nem talala egyebet az koporsoban, hanem egy viaszos tablan ezt az irast: *Nisi pecunia esses inexplebilis, et turpis lucri cupidus, mortuorum sepulchra non violasses.* Az az, hogy ha te igen fösveny lator ember nem volnal es rut nyeresegnek kevanója: az halottaknak koporsojat fel nem rontottad volna. Ez most-is az eszes es okos Nitocris az, aki tana-[373:]csot ad az Boldisar Kiralynak az ü felelmi, szorgalmatossagi közöt, az Danielnek magához valo hivattatasa felöl. Ahonnet tanullyuk meg hogy Isten gyakorlatossaggal az aszszonyi allatok által-is szokta ez vilagi bölcseket, hatalmasokat meg szegyeniteni, es az ő tanacsat azok által vegben vinni. Pelda erre az gyöngö Iudith, aki okossaga által, az kegyötlen Holofernest megh szegyönite: es az mi időnkben amaz eszes okos Angliai Kiralyne Ersebet aszszonyi által, sokszor az Hispaniai Kiralt megh szegyönite. Nem kell azert minekünk az tanacs adásban mindenkor csak az szömelyökre vigyaznunk; hogyha firfiuje aszszonyallate, akki tanacsal segit bennünket: szegenye, gazdage, vene, ifiuje: de söt inkab az mi az dolog arrol elmelködgyünk. Mert az mint köz beszédben szoktak mondani: *Saepe etiam olitor valde opportuna loquitur*: gyakorta meg az kertesz-is jeles es helyes dolgot talal mondani. Nem kel senkinek jo tanacs adasat hatra vetnünk; ha aszszonyiallat-is. De most azert az jo tanacsot, ne minden aszszonyiallatnal keressed bator, (tisztösseg adassek az emberenek es jamboranak) Mert inkab tudnak sokan egyebhöz, hogy nem mint ahoz: de arrol most nem szollok többet.

II. Tanullyak meg minden jo es tisztössegebeni aszszonyiallatok az Nitocris példajabol; hogy ne asicsak az buja es hitvan hisagra ingerlő lakodalmakat; hanem tüllyenek tisztössegössen hazoknal; jozanon es Isteni félelőmben viselleyek hazoknal cseledgyeknek gondgyat. Igy cseleködöt az Nitocris, nem ment az ő fianak az Boldisar Kiralynak lakodalmában, jozanon volt, es ugy adhatot jo tanacsot az ő fianak. De it-is volna min panaszkodnunk az mi időnkbeli aszszonyiallatokra, kik örömet el hadgyak [374:] dolgokat sokan, csak valami tombolo lakodalmat kaphasának: Kik mit mondhatunk, nem Nitocris, hanem amaz Herodiaszt es annak leanyat követik sokszor: Mert ü miattok az

lakas közben vagy az után, vissza vonas s-gyakorta per patvar es ember halal-is szokot esni. Ertik sokan mit akarnank mon-dani: kiknek ez az tanacs; eletoket jobbicsak meg, tarcsanak poenitentiat.

II. Az masodik kerdes itt ez Első reszben ez vala: Micsoda volt ennek az Nitocrisnak az ü tanacs adasa az Kiraly elöt? Ved eszedben.

F. Tanacs adasa ennek az eszes Kiralyne aszszonynak be foglaltatik imez igeekben, aholot igy szoll á Propheta affelöl s-mond: Az Kiralyne aszszony monda: Kiraly öröкке ely: Az te gondolatid ne rettencsenek tegödet; Vagyon egy firfiu á te Orszagodban, akkit az te Atyad az Nebuchadnezar Balthasarnak nevezet vala, kiben az szent Istenöknek lelke vagyon. Mostan azert hivattassek az Daniel es magyarazattyat meg jelenti. Mit akar? Negyet jelent az Kiralyne aszszony beszedeiben az Propheta. 1. Az aszszony köszönti az Kiralt kevanvan hoszszu eletet neki; mert azt mondgya Kiraly öröкке ely: az mely köszön-tesnek formaja közenseges vala á Chaldaeusoknal, az mint immar ennek elötte meg hallottuk. Ahon[n]et ez adatik elönkben hog[y] az fejedelmeknek tartozunk böcsülettel s-kevannuk kell azok-nak hoszszu eletöket: holot erre int minket az Nitocris peldaja-is. Az szent Pal ugyan ezenre int bennünket 1. Tim. 2. Intlek ugymond titöket, hogy könyörgesök legyenek minden tiszt vise-lökert; hogy csendes es bekeseges életben legyünk; minden Isteni felelömmel es tisztösseggel. 2. Inti s-vigasztallya á Kiralt, ne fellyön semmit, es magaval [375:] egyötemben egyebeket-is ne eytsön ketsegeben; okat intesenek ezt adgya: Mert vagyon egy bölc eszes firfiu á varosban, aki azt az titkos irast meg magyarazhattya ö neki, es jo tanacsot adhat az Kiralynak aki-nek neve Daniel, es akit az ö Attya az Nebuchadnezar nevezet vala Balthasarnak. Az mely intese az Kiralyne aszszonynak bizonyara, ha eszeben veszi vala magat az Kiraly, nagy gyalazattyara vala az Kiralynak. Mert rut dolog vala, hogy az Kiraly-nak ilyen eszes firfiu volna Orszagaban, aki annak elötte kedves volt az ö eleinel, ö pedigh sem nem ismerte, sem pedig tanacsaval soha nem elt az Danielnek. De bizonyara ez ez vilagi tobzodo reszeges, tunya, hejaban valo fejedelmeknek az ö dolgok s-termeszetük; hogy ezek gyüülölik, ingyen sem akarjak ismerni az eszes, tudos, bölc embereket; Hanem amaz heaban valo, reszeges, here, tunya, haja haja szolgak kedvessek ö elöttök. Ezekben gyönyörködnek, ezeket örömost halgattyak, ezeket felette nagyoknak böcsülik. Ha pedigh el erközik valamikor az szüksegnek ideje, haszontalanok semmire kellök; az mint hogy

az Boldisar Kiraly semmire kellő bor ivo tarsai es szolgai semmit nem használhatnak ő neki.

Mely ala valo szokasban, ha reszek nem volna az keresztyen Uraknak es gondviselőknek-is, minden rendnek job karban volna dolga: De mit mondhatunk, mayd hasonlo dolgokat keszoritte-tünk naponkent nezni es hallani. Ne csudalkozzunk azert ha roszzul vagyon nemzetestül dolgunk. Urak s gondviselők, mi nem ugy kellene az dolognak lenni, hogy haszontalan emberekkel tractalnank csak: Hanem az eszes, tudos, bölcs emberekkel vol-natok jok es ekessek; ezek szolgálának nektők hasznossan szük-[376:]segtőknek idejen: ezeket böcsületek hát meg s-ezek-ekel tractalnatok; mind azert hogy egyeb külső keresztyen feje-delmeknek nyomdekat követnetők; s-mind pedigh, hogy nagy vesződelmeket el tavoztathatnatok. 3. Az Kiralne aszszony az ő beszedeben commendallya az Danielt az Kiraly előtt, hogy sem-mit ne kétölködhessenek beszedeben, először pedig azt mondgya beszedeben felöle, hogy az szent Istenőknek lelke vagyon ő benne. Szoll ugy, mint pogany aszszonyallat, aki az Istenőknek sokasagat allattya, es ebben igen vetközik. De ez dicseretes benne, hogy sokat tulaydonit neki, es az Danielnek regi emlekö-zetit tartya sziveben. Masodsor commendallya az Danielt az ő bölcsesege szerent s-azt mondgya felöle, hogy ertelem, tudomany, bölcseseg, mint az Istenőknek bölcsesege talaltatot ő benne. Az pedigh micsoda lett legyen ő maga meg magyarazza, mert azt mondgya felöle. 1. Almoknak magyarazattya. 2. Titk-oknak meg jelentese. 3. Nehez dolgoknak megh feytese. Igy Argumental azert egy summaban.

Valakiben az szent Istenőknek lelke vagyon, almokat meg magyaraz: titkos dolgokat megh jelent; nehez dolgokat megh feyt: az te elődben irattatot titkot-is megh jelentheti. Az az firfiu az Daniel mellyet emlitek előtted illyen. Hát hivassad; ne rettegy: Mert jo utban igazithat tegödet, es megh tudgya mondani mit kellyen cselekdöned. Harmadsor es utolsor commendallya Danyelt az ü elebbi meltosaganak elő szamlalasalaval-is: Mert az ő nagy Attyanak az Nebuchadnezar idejeben-is böcsületben volt az Daniel: Nevet-is adot volt neki, es az Chaldaei bölcsenek fejedelmeve tötte volt. Annakokajert, [377:] ne ugy itellyön felöle mint az ő tudatlan bölcsei felöl: Mert sokkal föllyebben valo bölcseseg vagyon az Danielben. Ne fellyön semmit hivassa hamar ötet, könyü leszen az Danielnek, ennek az titkos irasnak ertelmet megh jelenteni. Ezekben áll az Danielnek commenda-ltatasa. 4. Es utolsor az Kiralyne Aszony, az ő beszedenek vege-ben nez az fel tött czelyra s-azt mondgya: Mostan azert hivattas-

sek az Daniel, es az irasnak magyarazattyat megh jelenti. Nem kötelködven semmit az Danielnek bölcsesegeben. Ertyük azért immar, miben áll az Kiralyne Aszszony tanacsa; mellyel tanacsot ad, az megh rettent Boldisar Kiralynak.

Holot I. Tanullyuk megh, hogy az hiveknek commendaltatasok az hitötlenök elöt felette bajos dolog es munkas: először ezert: Mert az hitötlen embernek, az igaz hiv emberhez nincsen soha semmi igaz szereteti. Akar mint esküdgyek azért az Török, az balvanyozo Papista az igaz keresztyen embernek, hogy igen szereti s-kedves barattyja neki: de ne hid: mert mindenkor alnok szivet visel magaban. Masodszor bajos es munkas dolog: Mert szidalom gyanant tartyak az hitötlenek azt, mintha szemtül szömbe szidalmaztatnanak, mikor az jambor keresztyen emberek ö előttök dicsertetnek. Tekincs el csak, mindgyart nehezen szenvedik az gonosz emberek, mihelt ö előttök az jamborok kezdnek dicsertetni. Harmadszor terhes dolog es bajos: Mert nehez az Istennek szolgainak az hitötlenek elöt meltosagot szerezni; az ö belejök oltatot s-velök születöt titkos gyölölseget, mind Isten ellen, s-mind pedigh azok ellen kik az Istennek szolgai. De mind azon altal, noha ezök mind így vad-[378:]nak, s-akar mint s-akar hogy ellenze ezt az vilag: Szükség minékünk az Istennek szolgait commendalnunk; s-azoknak böcsületöket dicseretöket egyebek elöt meg adnunk: az mint cseleköszik az Nitocris Kiralyne Aszszony az Boldisar Kiraly elöt.

II. Tanullyuk megh, az tanacs adasban hova kellyen azokat igazitanunk akik lelki faydalmakban, lelki rettegsegökben vadnak. Bizonyara az Istennek szolgaihoz; hogy avagy azokhoz mennyenek avagy magokhoz hivassak azokat: Mert azoknal talalnak vigaztalas szerint valo orvossagot magoknak, az mint cseleködik az Nitocris Kiralyne Aszszony az Boldisar Kirallyal, akit az ö feleme es retteghesi faydalmi közöt, igazit az Danielhoz.

Mondam Masodszor meg írja az Propheta: az Danielnek az Kiraly eleiben valo vitetteteset, es az Kiraly beszedet; mely szerint beszélghetöt az Daniellel, az tanacs adas utan. Be iktatasa felöl azt mondgya az Propheta: akkoron ugymond az az, az Kiralyne aszszonynak intesere, Daniel vitetek az Kiraly eleiben. Ahonnet meg tetzik hogy nem volt annak előtte az Daniel, sem abban az Kiralynak tobzodo lakodalmaban, sem pedig az bölcsenek tarsasagaban, kik annak előtte be vitetek vala az Kiralyhoz. Mert önnön magat nem akarja vala, sem az kiralynak fertelmes lakodalmaival, sem pedig az hamis bölcsenek tarsasagaval meg fertesztetni.

Az mely cselekedetiből ez az hiveknek az tanusagh, hogy felette igen ojak magokat á hivek az hitőtlenöknek tarsasagatul, hogy azoknak, (tarsasagatul, hogy azoknak) gonosságokban ne reszesödgyenek. Nem az mintha ugyan nem volna szabad azokkal egy városban, söt egy [379:] hazban-is laknunk: Mert az Daniel-is ugyan azon városban Babyioniaban lakik vala az Kirallyal es az bölcsekkal: De az Istennek tisztössege ellen valo dolgokban, nem kell azokkal egy igat vonnunk. Az szent Pal-is azért nem azt parancsolja Eph. 5. hogy ki mennyünk ez vilagbol, hanem azt mondgya hogy: ne legyen tarsasagtok az setetsegnek amaz haszontalan cselekedetivel, hanem inkab meg fedgyetök azokat. Szabad azért az hiveknek, az hitőtlenökkel egy városban lakni; de nem szabad az hitőtlenökkel egy igat vonni.

Az Boldisar Kiralynak pedigh az Daniellel valo beszélgetese felöl így szöll az Propheta s-mond: szolla az Kiraly es monda az Danielnek. Te vagyé ugymond amaz Daniel ki vagy Juda nemzet fogsagabol valo firfiak közzül, kit ide hozot az en Attyam Juda Orszagabol? Es halottam te felöled, hogy az szent Istenöknek lelke vagyon te benned. Es mostan hozatanak en előmben kik ez irast el olvasnak, es annak magyarázattyat megh jelentenek ennekem es ez beszédnek magyarázattyat megh nem jelenthetek. Most azért ha megh olvashatod az irast, es annak magyarázattyat megh jelenthetöd ennekem, barsonyban öltözöl, es arany lantz leszen az te nyakadban, es Harmad leszesz ki uralkodol. ez Orszagban.

Mit akar?

Negy reszecskei vadnak az Kiraly beszedenek: Mert először, kerdest teszen az Kiraly az Danielnek szömelye felöl, hogy ha ü legyen amaz Daniel, akit az ü nagy Apja az Nebuchadnezar fogva hozot volna Iudaeabol Sido Orszagbol Babyioniaban? Oka az kerdesnek ez, [380:] hogy lenne bizonyos szömelye felöl, ne lenne heaban valo beszede: Ahonnet megh tetzik, hogy annak előtte nem ismerte vala az Kiraly Danielt. Masodszor beszedeben azt jelenti meg: Mit hallot ü felöle? ezt tudni illik, hogy az szent Isteneknek lelke lakoznek ö benne, ertelemmel, bölcseggel volna fel ekesittetven. Az mellyekről immar ennek előtte szolotunk. Harmadszor: vallast teszen, hogy be hivatta az ö bölcseit az irasnak magyarázattyara: de senki az bölcsek közzül, annak ertelmet megh nem jelenthette ö neki. Es ezt akarja mondani. Daniel latek ugymond en, az en palotamban lakozvan egy fél kezet, aki ira, nem tudom micsoda sententiat en ellenömben

clöttem az falra. Mellyet mikoron en, sem el nem olvashatnek, sem pedig meg nem erthetnek; be hivatam mind az Babyloniai bölcseket, hogy azt az irast ennekem meg magyaráznan: de senki azok közzül azt az irast meg nem jelenthete ennekem. Mostan azert, mivel hogy halottam te felöled, hogy te bölc vagy, es az titkos dolgokat meg jelenthetöd; ez okon hivattalak tegödet hogy az falon valo irast meg olvassad, es megh magyarázzad ennekem. Ez az Kiraly kevansaga. Negyedszer es utolszor hogy helyössebb legyen kevansaga, az mi ajandekot ez elöt igert vala azoknak az bölcseknek, azont igeri az Danielnek is. Hogyha ugymond az irast meg olvashatod, barsonyban öltözöl; arany lantz leszen nyakadban, es harmadik leszesz á ki uralkodol ez Országban.

Mit tanulunk innét?

I. Tanullyuk meg az Boldisar Kiraly példajából; hogy noha az tudos bölc emberek gyakorta az jó szerencsenek, [381:] idejen semmit sem ernek, semmire nem böcsültetnek es senkinek nem kellenek: De el jú az idő, az mikor Isten azoknak-is az ö böcsületöknek napjat az szüksegnek idejen fel virrasztja. Nem kel vala az elöt az Daniel á Kiralynak: de most az Kiraly ajandekkel supplical á Danielnek. Hallad azert, eszes ember vagy, tudnale szolgálni ha kelletnék? Nem kellesze most mert jól fenlik az állapot? el jó az szüksegnek ideje, az mikor meg kevanatitk szolgálatod s-meg adatik böcsületed.

II. Tanullyuk meg az Boldisar Kiraly igeretiböl, akki akkor iger ajandekot jutalmat az Danielnek, mikor semmije nincsen, á mikor Isten regen az birodalmat urasagot, az ö Decretomaban ki írta kezéböl, es Cyrusnak s-Dariusnak atta: miben allyon az uraknak fejedelmeknek az ö adománya? Ebben ál bizonyara, hogy akkor örömet szoktak akar mit-is igerni, az mikor semmivel nem birnak, de ha jóságoknak közepötte ülnek, akkor semmivel nem akarnak lenni. Azt szoktak mondani az Urak. Szolga vayha be ferközhetnem ez jóságban: meg emleköznem jambor szolgálatodrol: de ha az megh leszen, semmi jutalmad nem leszen akki jamborul szolgáltal az nyomorusagnak idejen. De hallad, ha Ur vagy, akkor legy segitseggel akar kinek-is az mikor modod vagyon benne, az mikor pedig Isten az ü tanacsaban az Urasagot, fejedelemséget ki írta kezéböl, akkor az semmiböl haszontalan adakoznod. Söt ezt nem csak az Urnak mondom, de minden rendeknek, hogy addigh legyünk adakozok azokból az jobból, mellyekkel meg aldot Isten bennünket; meddig ö felsege ke-

zünkben bizta az safarsagot. Mert az mikor el akarja Isten az safarsagot venni tülünk, akkor osztan keső leszen [382:] s-kel-letlen-is az mi adakozasunk. Erre minekünk adgyon erőt napon-
kent az mi szent Istenünk; hogy az minemü safarsagot mi reank magan magan bizot, abban hivek es igaz szolgak lehessünk tellyes életünkben, A M E N.

XXXVIII. Praedicatio.

„*AKkoron felele Daniel az Kiraly előtt. Az te ajandekid tied legyenek, es adomanyidat masnak adgyad: De mind azon altal az irast el olvasom az Kiraly előtt, es annak magyarázattyat meg jelentem neki. **Te Kiraly, az felseges Isten birodalmat, es nagy böcsületet es dicsőségöt es meltosagot ada Nebuchadne-zarnak az te Atyadnak. ***Es azert az nagy hatalomert, mellyet ada ö neki minden nepek, Nemzetök es nyelvek rettegtek es felte-
nek az ö ortzajatul: akiket akar vala megh öl vala; es akiket akar vala veri vala: es akiket akar vala fel emel vala; es akkiket akar vala meg alaz vala. +De mikor szive fel fuvalkodot volna, es az ö lelke meg kemenyödöt volna az kevelysegre. levettetek az ö Orszaganak szekiből, es dicsőseget el vevek töle. ++Es az embe-
rek fiai közzül ki vettetek, es az ö szivet ollyana teve az Isten, mint az barmoke, es az vad [383:] szamarokkal lön az ö lakasa, es füvel etettek ütet mint az ökröket; es Egi harmattal öntöztetöt az ö teste, mig meg ismere, hogy az felseges Isten uralkodik az emberek Orszagaban, es azt akit akar helyhöszteteti abban. ++Es te ö fia Balthasar, megh nem alaztad az te szivedet, noha mind ezeket jól tuttad. *+Es az Mennyei Ur ellen fel emelködel, es az ö hazanak, edenit elő hozatad te elődben, es te s-az te fő nepeid es az te felesegid, es az te veled haloid bort ittatok abbol: es az ezüsből es aranyból, ertzből, vasból, faból es küből csinalt Isteneket tiztelted, kik nem latnak, sem nem hallanak: es az Istent akkinek kezeben vagyon az te lelked, es minden te utaid, nem tiztölted.”

- * *versu 17.*
- ** *versu 18.*
- *** *versu 19.*
- + *versu 20.*
- ++ *versu 21.*
- +++ *versu 22.*
- *+ *versu 23.*

S U M M A.

Ezökben ez nehany versecskekben summa szerent meg írja az Propheta, az Danielnek feleletit az Kiraly kerdöszködésere es beszederere. Mely szerent valaszt teszen Daniel az Kiraly kevansagara.

R E S Z E K.

Harom reszei vadnak az Daniel valasz tetelőnek.

I. Az Danielnek előljaro beszedere.

II. Az Nebuchadnezar allapattyanak elő szamlalasa.

III. Az falon valo irasnak nyilván valo magyarazattya.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Daniel feleletinek kezdetit, így szol az Propheta affelöl s-mond: Akkoron ugymond felele Daniel es monda á Kiraly előtt. Az te ajandekid tied legyennek, es ajandekidat masnak ad-[384:]gyad, s-az többi. Holot kettöt cseleködik az Daniel. Eggyiket ezt, hogy szep tisztösseggel böcsülettel, emberseggel az Kiralynak ajandek adasat, meg veti, es annak-is, hogy ajandekat el nem veszi ket utát mutattya, mit cseleködgyek azzal: avagy hogy maganak tarcsa, avagy azt masnak adgya. Masodikat ezt cseleköszi ugyan itten az Daniel, hogy minden jutalom nélkül mind azon altal, kötelezi, magat annak az irasnak magyarazattya: Mintha így szollana. Az mit kevansz megh cselekösöm: de minek utanna meg hallod, nem fog teneked tetzeni. Ahol minekünk harom rendbeli kerdésink tamadnak, kik felöl ercük az feleletöt.

I. Az Daniel ugyan szinből cseleköszi ezt, hogy az Boldisar Kiraly ajandekat meg veti; avagy nem?

II. Ha szinből: Jol cselekötteje avagy nem?

III. Mi az oka hogy az Boldisar Kiraly ajandekat meg veti, s-annak előtte az Nebuchadnezartul el veszi. Lassuk mindeniket rendel.

1. Kerdésre valo felelet.

Az mi az első kerdest illeti: Az Daniel igen-is szüböl cseleköszi, es nem valami szin mutatasbol, ugymint ki immar kilentzven esztendő volna, kihöz semmi illetlen beszed nem illenek: Illyen ven koraban azert nem gyönyörködik vala semmit azokban az ekessegökben, barsonyban es arany lantzban az Daniel, mellyeket iger vala az Boldisar Kiraly. Masodsor szüböl cseleköszi ez okon s-nem kevannya az Kiraly ajandekit, hogy ne mondhassa senki felöle, hogy az Prophetalasnak tisztiböl akarna nyeresegöt

keresni maganak, es abbol akarna kufarkodni, es ez ajan-[385:] dekra nezve cseleködne, hogy megh magyarázna ezt az falon valo irast az Kiralynak.

2. Kerdesre valo Felelet.

Az masodik kerdesre, tudni illik, ha szüböl cselekötte; jól cselekötteje avagy nem, hogy meg vetötte az Kiraly ajandekat: Ved eszedben: Igen-is jól cselekötte. Elöször az Istennek tisztösegere nezve, melyre töb gondgyanak kel vala lenni, hogy nem mint ez vilagi mulando tisztösegere. Masodsor, az Prophetalasnak tisztire nezve, hogy ajandekot veven az ö szolgalattyaajaert, az irasnak meg magyarázasajert, egyebektül ne szidalmaztatnek. Harmadsor, az ö szömelyenek meltosagajert, hogy ajandekot veven az Kiralytul, avagy kevelynek, avagy telhetetlennek fösvennek ne iteltetnek. Helyössen vetötte hát megh az ajandekot.

3. Kerdesre valo felelet.

Harmadik kerdes ez vala: Hogy hogy vagyon ez, hogy az Boldisar Kiralynak ajandekit megh veti, s annak elötte pedig az Nebuchadnezar ajandekit el vötte vala.

Ved eszedben: Igen igaz oka vagyon ennek, miért vötte vala el annak elötte az Nebuchadnezar ajandekat, s-most pedigh nem kel ö neki az Boldisar Kiraly ajandeka. Az Nebuchadnezar ajandekit el veve ez okon: Mert lattya vala hogy az Nebuchadnezar kezeben meg maradna az Birodalom; es az Istennek nepe-is az Sido nep, ö alatta tartatnek fogsagban, es remeni vala, hogy töb hasznara lenne az fogsagban levö Ecclesianak, Isten nepenek, hogy az Kiraly elöt lenne meltosagban, hogy sem mint ha maganak elne. Annakokajert valamit az Nebuchadnezar [386:] idejeben cseleködik; nem maga hasznat, hanem az közönseges jot tekinti abban kivaltkeppen; akarvan szolgalni mindenekben az Ecclesianak javara. De viszontak lattya azt-is hogy az Boldisar Kiraly, maydan ki esik az birodalombol; meg fosztatik mind eletetül, s-mind Orszagatul; es az Ecclesia-is mivel hogy jelen vagyon az Babylooniai fogsagra rendeltetöt hetven esztendöknek vege, mikor Isten az ö nepet megh szabadittya: Annakokajert ez okon, mivel hogy semmit az ö igereti nem hasznalna immar az Isten Anyaszentegyhazanak javara, megh veti az Boldisar Kiraly ajandekat, az mellyet iger.

Tanusagok.

Ahonnet, mindeneknek előtte tanullyuk megh: Micsoda legyen az Istennek igaz hív szolgainak dolgok, mind az Ecclesia s-mind az külső Polgari tarsasagban levő szolgak közzül: Ez tudni illik, hogy az hamis hitető Fejedelmeknek ajandekiban ne gyönyörködgyenek, ha eszekben vehetik; hogy azok sem az Istennek tisztességere, sem pedig az Istennek Anyaszent-egyhazanak hasznara nem szolgálnak; követven ebben az Danielt.

II. Tanullyak meg az Egyhazi szolgak, hogy az Istennek igejet, igaz folyasaban bocsassak, es abbol senkinek ne hizelkődgyenek; hanem az mi az igaz annak ki praedicallasara bator-sagossak legyenek: az mint cseleköszik az Daniel aki noha tudja, hogy nem igen kedves az mit fog hirdetni az Kiralynak; de azert egy altallyaban meg jelenti az ő következő büntetteteset. De most gond volna az szegeny Danielnek az Kiralyoknak ezt mondani: Mert csak egy nemes ember-is meltosagocsajat forgattya. Nemes ember vagyok, nem veszőm jo ne-[387:]ven Pap uramtul, hogy ott pirongat bennünket. Kellemes jambor. &c.

Mondam masodszor megh irja az Propheta jelen valo tanitasaban, az Nebuchadnezar Kiralynak es Boldisar Kiralynak megh löt dolgait, az mellyekből igaz okat adgya az Daniel, honnet erdemlette á Boldisar Kiraly, hogy ilyen csudalatos dolgot cselekdnek Isten ő vele, hogy ilyen irast iratna eleiben. Először pedig az Nebuchadnezar Kiraly dolgait hozza elő; s-Harmat mond felöle.

1. Mely szep ajandekival latogatta volt Isten az Nebuchadnezar Kiralt.

2. Mely haladatlan lött á Nebuchadnezar Kiraly erőtte.

3. Mivel büntette Isten az Nebuchadnezar-t az haladatlansagert.

Az ajandekok felöl azt mondgya; Az felseges Isten ugymond, birodalmat, böcsületit dicsöseget es meltosagot ada az Nebuchadnezar-nak az te Atyadnak. s-Mivel bizonyittya? 1. Ezzel: Mert ugymond azert az hatalomert, minden nepek, nemzetek, nyelvek, rettegetenek es feltenek az ő ortzajatul. 2. Ezzel: Mert ugymond akiket akar vala meg öl vala, akiket akar vala megh tart vala; akiket akar vala fel magasztal vala, akiket akar vala meg alaz vala. Ahonnet ez az tanusag elsöben: Az birodalom az Urasag, az Fejedelemseg az meltosag, nem az vak szerencsetül vagyon; hanem Isten adgya az embereknek. Masodszor ha ez igy vagyon; tanullyak meg az Fejedelmek, Urak; ha Isten-

tül vöttek az birodalmat ellyenek azzal Istennek tisztössegere. Ez az első.

Masodszor haladatlansagat irja meg az Propheta az Nebuchadnezar Kiralnak ebben, hogy fel fuvalkodek szive-[388:]ben: az mint meg hallottuk ennek elötte cap. 4. ahol ezt mondgya vala sziveben: Nem eze az nagy Babylon, mellyet en eppitettem, &c. Vegezetre büntetteteset, jedzi meg az Propheta, az Nebuchadnezar Kiralnak mikor azt mondgya felöle, hogy le vettetik Orszaganak szekiböl, es az emberek fiai közzül ki vettetik s-az többi az mint immar szollotunk büssegössen felöle.

Masodszor ugyan it, elő szamlallya az Propheta, az Boldisar Kiralynak dolgait, mellyeket az Daniel szemtül szömbe tamaszt az Kiraly eleiben; hogy vegye eszeben magat hogy meltan erdemlette az Istennek igaz ostorat: Mert ö is az ü Attyanak gonossaganak es kevelysegenek követöje volt: söt sokkal fölül múlta az ö Attyat gonossaggal: Mert az Mennyei Ur ellen önnön magat fel magasztalta; az mellyet meg bizonyit ezzel. 1. Mert az Isten hazanak edenyt az ö tobzodo lakodalmaban be vitte. 2. Mert azokbol az ö fü fü nepeivel, feleségivel, agyasival reszegeködöt. 3. Mert az igaz Istent el hagyvan, az balvany Isteneket tisztelte, es az Isten hazanak edenyt-is azoknak tisztöletire fordította. 4. Mert az igaz Istennek semmi tisztöletöt nem adot, az mely nagy haladatlansag: holot az Kiralynak mind elete, s-mind pedigh utai vadnak az nagy Istennek kezeben.

Ahonnán tanullyuk meg; mi vegre irattattanak meg az regi Historiak: ezert tudni illik, hogy azokbol az emberek intessenek életöknek meg jobbitasara: az mint cseleködik Christus ahol azt mondgya: *emleközettek meg ugymond, mikeppen let az Noe idejeben az dolog, azon keppen leszen az embernek fianak napjaiban-is: esznek, isznak vala es feleséget hoznak vala az emberek; miglen [389:] be mene Noe az barkaban es el jöve az özön viz, es mindeneket el veszte. Et Lucae 13. azt mondgya idvözitönk: Azt itelitöke ti, hogy amaz tizen nyoltz emberek, kiket az Siloe tornya meg nyoma, mikor le szakada, hogy mindeneknel akkik laktak Ierusalembe bünösbek voltanak volna? Nem semmikeppen; De azt mondom ti nektök, hogy ha megh nem tertek, ti-is hasonlokeppen el vesztök. It-is az Daniel az Boldisar Kiraly elöt, historia szerent meg magyarazza Nebuchadnezarnak az ö dolgait s-allapattyat, hogy azzal intse jobbulasra az Boldisar Kiralt. Amaz tolvaynak példaja, akinek Christus az keresztfan büneit megh bocsata; mire valo? Nem arra bizonyara, hogy mi-is

* *Lucae 17.*

tolvajok legyünk; es az mi megh teresünket, életünknek csak szinten utolso orajara halaszuk; hanem szolgal az Isten nagy irgalmassaganak ki jelentesere: Mely hatalmas az Isten, hogy akin akar könyörülni, szinten halalának idejen-is könyörülhet rayta. Ne essünk hát az Istennek irgalmassaga felöl ketsegeben.

Igy azert mi-is az regi Historiakat ez okon tanullyuk hogy azokbol eppületöt vegyünk magunknak. Most pedig az mikor az emberek, kik egy fele s kik mas fele Orszagunknak allapattyanban vetik elmejöket, nem egy színüvek, sem egy szivövek az Magyarok: jussan eszünkben mi vesztötte az Romai birodalmat, es Görög Orszagot: az partolkodas, az Ambitio, tisztösseg kevanas, s-ez fogja el veszteni szegeny hazankat-is, kik imide kik amoda vonsznak nemzetünk közzül.

*II. Tanullyuk meg az Nebuchadnezar Kiralnak es az Boldisar Kiralnak peldajabol, ki szentsegh töröve teszi magat az Isten hazanak edenit meg förtösztetven: hogy nem [390:] csak az mondatik szentsegh törönek, mikor valamit az templomokbol valakik el lopnak, poharokat, kelyhöket templomnak ekessegit: De az-is szentsegh törö, mikor az Urak fejedelmek az Istennek tisztössegere, Ecclesiaknak taplalasara rendeltetöt jövedelmeket magoknak foglalnak magok hasznara, es azokbol elnek. Ez bizonyara az oka, hogy sokak az Magyar Orszagi fejedelmekben nem nyomosság; Mert szentsegh törökke lottenek, templomok jövedelmiböl eltenek, es templomok edeniböl reszegeskötenek.

III. Tanullyuk meg az Nebuchadnezar es Boldisar Kiralyok büntetteteseböl, kiket Isten az kevelysegert büntete meg: Micsoda legyen most-is es minden időbe az kevelysegnek jutalma: ez tudni illik, hogy Isten az kevelyöket az ő birodalmokbol le szokta haigalni: **az mint enekli az szüz Maria-is, hogy Isten az kevelyöket le haigallya az egyigyüveket pedig fel magasz-tallya.

IV. Tanullyuk meg az Boldisar Kiraly peldajabol akki balvany Istenöket tisztöle: hogy akik balvanyokat tisztelnek, felette igen vetköznek. 1. Mert hamis Istenökhöz folyamodnak. 2. Mert ezüstöt, aranyat, követ fát imadnak es tisztölnek. 3. Mert azokat tisztelik, akik sem ertenek sem hallanak. 4. Mert az balvany imadas melle az igaz Isten ellen valo haladatlansagokat-is kötik: holot azt az igaz Istent, aki az ő eleteket atta, es akinek kezeben vagyon minden utok; nem tisztölik. De megh

* *Vide supra homil 34. in solutione dubij: An sit licitum res Deo consecratas, si hosti sint ablatae transferre ad profanum usum.*

** *Luc. 1. cap. ver. 52.*

büntettetnek Istentől. Mi pedig legyünk, az mi Istenünknek tisztölői, kinek kezében mind életünk s-mind pedig halalunk; Hogy jól legyen dolgunk, A M E N. [391:]

XXXIX. Praedicatio.

„*AKkoron annak okajert az ö szine elöl küldetöt ez az tener, aki ezt az irast fel jedzötte. **Es ez az iras az mely fel jedzetöt: Mene, Mene, Thekel, Upharsin. ***Ez magyarazattya ezeknek az beszedöknek: Mene, az az, meg szamlalta az Isten az te Országodat, es azt be töltötte. +Thekel, az az: Meg merettel az fontban es heavl talaltattal. ++Upharsin vagy Peres: az az, el oszlatot az te Országod, es adatot, az Media es Persiabelieknek.”

S U M M A.

Summa szerent ezekben az jelen valo igekben immar, követközik az Daniel feleletinek harmadik resze, tudni illik az falon valo irasnak magyarazattya, az mely bizonyara sok rendbeli hasznos dolgokat foglal be, az mind rend szerent meg ertyük.

R E S Z E K.

Öt rendbeli circumstantiakat környül allo dolgokat forgat az Propheta ennek az falon valo irasnak magyarazattyanban. Mert:

- I. Meg irja idejet, mikor adattatot volt ki ez az iras.
- II. Ki volt Authora, szerző oka ennek az irasnak.
- III. Ki volt eszköz benne, ennek az irasnak fel jedzeseben.
- IV. Micsoda volt az az iras es mire valo.
- V. Micsoda volt annak az irasnak ertelme magyarazattya.

[392:]

Az mi az első dolgot illeti: Mikor adattatot ki az az iras; Azt mondgya felöle az Propheta: *Tunc Bedain*, akkor az az: Mikor immar az Boldisar Kiraly kevelysege fel jutot vala Isten eleiben, es az ö bünei merteket be töltötte vala, es az ü kevelysege tellyesseggel szenvedhetetlen vala. Mintha mondana az Daniel: Oh Kiraly, nem panaszkodhatol te az te büntettesödnek hirtelen

* *versu* 24.

** *versu* 25.

*** *versu* 26.

+ *versu* 27.

++ *versu* 28.

voltarol, mintha azt Isten idő nap előtt szállitana te read: Nem mondhatod hogy sietőt Isten az büntetéssel: Mert gondolkodgyal felöle, s-jusson eszedben, meni sok keppen es meni sok időtül fogva gerjeztötöd az Istent haragra. Most pedigh immar mikor jutottal az te gonoszsagodnak leg felső gradicsara, mi vala hatra, hanem hogy Isten meg szabolazna tegödet, az mikor ü ellene fel fuvalkottal vala, es felette sok keppen vetköztel vala ellene. Ekkor azert, szinten az te gonoszsagodnak közepötte iratta Isten ezt az irast az te szömeid eleiben.

Mit tanulhatunk itt.

Tanullyuk megh innét, hogy Isten az büntetéssel nem siet semmit, hanem sokaig el varja s-el szenvedti az hitötlenöket az ö gonossagokban, miglen az ö gonossagoknak merteket el töltik, es az ö gonossagokat el töltven ugy vonsza az büntetesre. Nincsen azert senkinek s-nem-is lehet igaz maga mentsege Istennek előtte; sem pedig nem lehet semmi panaszkodasa; mintha ö neki az poenitentia tartasra, s-az meg teresre igaz eleg ideje nem volt volna. Mert Isten mindennek igaz eleg időt adot az ö életének meg jobbitasara. Meg emléközzel hát te-is erről, hogy az mely időt engedöt neköd az Ur Isten ely jól azzal, hogy az sok varakodas után, gonoszból ne legyen dolgod: az [393:] mint lün az Boldisar Kiralynak-is dolga akit Isten mind Orszagatul s-mind életetül meg foszta.

II. Tanullyak meg az hivek-is, hogy ha mikoron lattyak az hitötlenöket az ö gonossagokban viragozni, es ugymint naponkent jó szerencsejökben neveködni: ne gyötrödgyenek szivökben, ne busullyanak semmit: Ne mondgyak ezt: ime Ur Isten valamint leg jobban lehet ugy rendelem életömet, s-meg-is boldogtalan vagyok: mennel jámborab vagyok, annal inkább semmi elő menetelem es jó szerencsem nincsen: Im ez pedig mely gonosz életü, fesslöt erkölcsü ember, s-annal jobban vagyón dolga. Mondom ne töprönködgyel ekkeppen magadban valaki Isteni felelemben jársz: Mert menyivel kesödelmeseb leszen az Istennek ostora az hitötlenökön, s-menyivel továb varja Isten öket; annival sulyosab leszen az ö büntettetesök. Ez az első circumstantia.

Mondam Masodszer megh írja az Propheta szerző okat ennek az irasnak; s-azt mondgya felöle, hogy az Istennek színe, tekinteti elől jöt ki ez az iras. Isten volt szörző oka annak az irasnak. Es mivelhogy az Istennek tekinteti két fele: Haragos, es kedves: az Istennek haragos tekintetiről szöll itt az Daniel. Ahonnet ez

az Tanusag. Hogy az büntetést, nem az vak szerencse hordozza, hanem az Istenről szall az bünert az emberekre. Ne kajabajaly hát, ha mikoron nyomorusag, betegség, kárvallas talal tegedet: mintha valamely ezek közzül történetből esöt volna te raytad, de nyugodgyal megh ebben, hogy minden büntetes az Istennek ortzaja elöl megyen ki: Isten az akki az büntetést az bünert bocsattya az emberekre; az mint cselekedek az Boldisar Kiralylyal az ő kevelysegejert. [394:]

Harmadik dolog ez vala. Ki volt eszköz ennek az irasnak fel irasaban: Azt mondgya az Daniel, hogy egy kez tener volt ugy-mint Istennek követközendő boszszu-allasanak követe. Ahonnet ez az tanusag: talal Isten mindgyart egy szempillantásban követöt, aki tanubizonsagot tegyen az ő követközendő büntetese felöl, az mint itt, egy kez tenert vete Isten az Boldisar Kiraly eleiben, kivel az ő akarattyat fel irata szöme lattara. Talal Isten mindgyart mennyei földi csudakat, mellyekkel tanubizonsagot tetet az ő jövendő boszszu alo haragja büntetese felöl, Pelda az Ierusalemnek eseti, akit Isten sok rendbeli csudakkal inte az poenitentiara, de nem akaranak megh terni. Mert az mint olvasuk az Historiakban. 1. Az Ierusalem temploma felöt, egesz Esztendeig allot az tüzes tör abrazatu üstökös csillag; de nem gondolanak semmit vele. 2. Az egben hadakozo szekerek es fegyveres vitezek lattattanak, hogy ez vilagnak minden reszeiröl Ierusalem fele jünenek, es ot mind egesz verek ki ontasaigh vinanak. 3. Pünköst napjan ejel, az Ierusalem romlása elöt, hogy az Papok az ő szokasok szerent mennenek az Templomban, hogy aldoznanak, illyen szozatot hallanak: Mennyünk el ugy-mond innet, mennyünk el innet. 4. Ennek felette. Egy Iesus nevő paraszt ember Ananus fia be jöve Ierusalembe es Ierusalem veszödélme elöt az varasba ala s-fel jarvan ezt kialtya vala. Jay ez vilagnak negy szegeletiröl Ierusalem varosara: Jay az Ierusalem varosaban levő minden fele rendeknek: Jay az Templomnak: Mellyert noha igen veszözik vala ötet; de azzal semmit nem gondol vala, miglen az ellensegh az Ierusalemet megh szalla, es ostromlani kezde; akkora osztan monda: Jay immar en-[395:] nekem-is: es ottan az ostromon agyon ütek s-megh hala. Így az szomszed Erdely Orszagban löttek föld indulások: Micsodak voltak azok? Istennek követei az jövendő pusztulas felöl. Így most-is mutogat Isten üstökös csillagokat, egi hadakozásokat. Micsodak azok? Istennek követei az követközendő büntetes felöl, hogyha az Istennek haragjat, poenitentia tartasunkal elöl nem veszük.

Negyedik dolog ez vala: Micsoda volt az, az falon valo iras,

es mire valo? Azt mondgya az Propheta felöle, hogy ezek voltak az igek: Mene, Mene, Thekel Upharsin az az: Megh szamlalta; Megh fontolta, es el oszlatnak. Az mely irast meg olvas az Daniel, *mellyet sem az Kiraly, sem az ö utanna valo fö rendek, sem pedig az Babyloniai bölcsek megh nem tudanak olvasni; avagy ez okon, hogy Isten meg vakította vala öket; avagy pedig hogy az az iras valami szokatlan neme vala az irasoknak: Mert azt nehez meg mondani, minemü bötükkel iratta legyen Isten azokat az szókat az Kiraly eleiben. De mind azon által meg olvassa azt az Daniel; Mert erre Isten ötet meg tanította vala; hogy az ö bölcsege, akki immar annak előtte feledékönsegen ment vala, ismet nyilván valo lenne, es ebből tetzenek ki az Izrael Istenenek dicsösege.

Mit tanulunk itt.

I. Tanullyuk meg inset, hogy ez vilagnak bölcsege az mennyei dolgokban vak, es bolondsag: Mert az mennyei dolgoknak ertese az Istennek lelketöl vagon: az mint példajul vadnak erre az Boldisar Kiralynak bölcei, kik ez titkos dolgokban, az Istennek tanacsaban, semmit nem tudnak, hanem az Daniel által, jelenti meg az ö akarattyat az Kiralynak. [396:]

II. Tanullyuk megh, hogy Isten az ö titkos dolgait el szokta reytteni ez vilagnak bölcei elöt, es azoknak szokta meg jelenteni, akiket ez világ bolondoknak el vettetteknek itel. Hogy inset eszünkben vegyük az Istennek titkos dolgainak hirdeteseben, nem az titulust nezzük; hanem kinek kinek az tanitok közzül Isten minemü ajandekat nyuytotta arra nezzünk, es azzal örömet ellyünk. Igy noha sok fü rendek valanak az Boldisar Kiraly udvaraban; de mind haszontalan vala külső pompas meltosagok: Mert senki azok közzül az Boldisar Kiralnak nem szolgálhata az Isten akarattyanak meg jelenteseben, hanem az Daniel által jelenti meg azt Isten ö neki. Lassuk az utolso dolgot-is az mi ez irasnak feje.

Ötödször es utolszor mondam hogy, meg jelenti az Propheta az falon valo irasnak ertelmet. Mi legyen az. Rendel elő veven azokat az igeket: először azt mondgya: Mene, Mene: Megh szamlalta, megh szamlalta: Az mely igeknek ez ugymond az ertelme s-annyit teszen ez az mondas. Meg szamlalta Isten az te Országodat, es be töltötte azt.

* *Franc. Iunius in hunc locum Nobis constare non potest quo genere scripturae illud fuit exaratum in oculis Regis. De hoc igitur nihil dicturi sumus.*

Mit akar ezzel?

Ved eszedben: Kettöztetik ez az ige meg számlalta, meg számlalta: az mely vetettetik hasonlatosság szerint, az penz váltoktul, akik penzöket szorgalmatossággal szoktak megh számlalni, ketszer haromszor-is megh olvasni hogy vetek ne essek dolgokban. Kettösztetik mondom, az dolognak nagyob bizonyos volta-jert, s-azt akarja mondani: ketszer olvasta es számlalta meg Isten az Boldisar Kiraly Orszaganak napjait, az az felette nagy szorgalmatossággal, igazan vetek nélkül megh számlalta az Babyloniai birodalomnak Esztendeit, es az Boldisar Kiralynak eletenek napjait: es [397:] be-is töltötte azt; ugy hogy semmi nincs immar hatra, hanem vegenek kel lenni. Ez azert az iras arrol teszen tanubizonsagot, hogy jelen vagyon az Boldisar Kiralynak, mind Orszaganak, s-mind eletenek vege, es egyszer s-mind az Kiralynak az ő Orszagaval egyyüt kel hirtelen el veszni. Igy magyarázza ezt Rabbi Sadai.

Ahonet minekünk szep két tanusagink vadnak. Elöször pedig ez adattatik innet minekünk előnkben, hog[y] Istennel mindenek szamban vadnak, es minden dolgoknak szam szerint hatart vetöt, meddig kellyen tartani, az melyben az Istennek az ő gondgyaviselese terjed ki minden ő teremötöt allatira; es ez az szám az hatar, az mi Istenünknek csak az ő titkos tanacsaban vagyon, nem tudhattya azt senki. Szama vagyon azert es bizonyos hatara ennek ez vilagnak fén allasanak; teremtestül fogva, napok, holnapok. Esztendök, szempillantások szerint, az mely mikor el tellyesödik, vegenek kell lenni: De azt az Hatart nem tudhattya senki. Hatara vagyon az embereknek kinek kinek az ő eletenek, az mely mikor el telik, ki kell ez vilagbol menni. Az mint bizonyittya, az szent Job. cap. 14. ahol igy szoll az embernek elete felöl: Az embernek napjai ugymond rövidek, es az ő holnapinak száma Uram te nalad tudva vagyon; hatart vetöttel neki, mellyet által nem haghathat. Hatara vagyon az birodalmaknak, Orszagok fén allasanak, varaknak, varasoknak, Uraknak, Fejedelmeknek, fén allasanak; az mely mikor el telik vegenek kell mindeneknek lenni. De ez mondom az Hatar, csak az Istennek titkos tanacsaban vagyon, akki meg számlalta mind ezeknek napjait.

Feddendök azert mindnyajan azok, akik Orszagoknak, [398:] tartományoknak haszontalan szorgalmatosságokkal, heaban való tudományokkal bizonyos hatart akarnak mondani. Holot ez az Hatar csak Istennek titkos tanacsaban legyen, es nem közlötte annak értelmet senkivel. Ilyenek azok, kik közzül

nemellyek azt mondgyak, hogy minden Respublicanak, minden Orszagnak, ött szaz esztendeig kell fén allani. Nemellyek azt mondgyak het szazig: Nemellyek vegezetre szaz husz esztendeig: Mert Isten-is ugymond Gen. 6. v. 3. leg hoszab idő gyanant ezt vetötte az embernek eletenek. Annakokajert eddig tart ugy mond minden birodalomnak utolso-hatara. De mind ezek bizontalanok. Mert az Sidoknak Orszaga, az Saul Kiralynak Kiralysagatul fogva, az Sedechias Kiralynak tizenegyedik esztendeig, towab allot öt szaz esztendöknel. Az velentesöknek az ö gyüleközeti Respublicaja, immar nyoltz szaz esztendeje hogy fén áll. Az Törökök birodalma közel ezer esztendeje hogy fén áll. Jollehet hogy derekas Orzaglása fén áll, harom szaz esztendeje.

Viszontak az Athenasbelieknek gyüleközetök, alig allot fen ötven esztendeig: az Chaldaeusok birodalma az mellyet az nagy Nebuchadnezar öregbite, fen allot nem towab hetven esztendöknel. Holot azert ezek így legyenek; ki vethet bizonyos hatart az birodalmaknak? az mely csak az egy örökke valo Istennek tanacsaban vagon. Haszontalan az embereknek effele agyaskodások.

Megh feddetnek innen azok-is akik az Planetaknak nezeseböl, csillagoknak forgasabol akarnak az Orzagoknak romlása felöl bizonyos hatart mondani. Az mint cseleköttek nemellyek, kik oly Prognosticont irtanak vala ennek elötte, hogy az Török birodalmanak 1596: avagy [399:] 1597. esztendőben vegenek kellene lenni. De hazugsag: Mert csak Isten tudgya azt mikoron leszen annak vege. Illyenek azok-is, akik azt mondgyak, az mely ertelemben vagon Garcaeus, hogy ennek ez vilagnak Christus születese utan: 2625. esztendeigh kelletik fen allani; s-annak utanna vege leszen. De bizontalan dolog Isten az akki az idöknek hatarit tudgya.

II. Tanullyuk meg, holot ertyük azt, hogy Isten bizonyos hatart szabot es vetöt minden dolgoknak, szolgal ez az mi vigasztalásunkra minden nyomorusagink között. Hogyha Isten gonosz vér szopo fejedelmekkel latogat, keserüseggel, faydalommal, betegséggel huval banattal: vigasztallyuk ezzel magunkat; az Isten(t) hatart vetöt mind ezeknek, mely mikoron el telik, minekünk mind ezektöl meg szabadulásunk leszen. Vigasztalásul vagon ez-is hogy akar mely ellensegin(e)k igyeközzenek-is minket el veszteni, de valameddigh az Istennek kegyelmessegenek napja raytunk leszen, soha addigh minekünk semmi ellensegh nem arthat. Lassuk az masik iget-is.

Tekel.

Masodik ighe az falon valo irasban ez vala, Tekel: az az meg fontolta, meg merte: mellyet igy magyaraz az Daniel s-mond: Meg merettel ugymond te Kiraly az fontban, es heaval talaltattal.

Mit akar?

It-is hasonlatossag szerint szoll az Isten felöl, mellyet veszen az ötvösöktül es egyeb fontal meröktül es penz valtöktul, kik mertekkel szoktak egyyik penzt az masiktul meg valasztani az jot az hamistul, s-azt akarja mondani. Az mikeppen az penz valtök s-az ötvösök, az ezüstöt es [400:] az aranyat egyyik penzt az masiktul, az kevesbet az soktul mertekkel fontal szoktak meg valasztani: Igy tegödet-is Kiraly, Isten az ö meretekeben be vetöt vala, hogy megh probaltatnal minemü volnal, joje vagy gonosz: De heaval talaltattal mint az heanos penz, nem nyomtad megh az merteköt; heaban valo embernek; semmire kellönek talaltattal az Istennek meretekeben. Nem vagy melto ennek utanna az Kiralysagra az birodalomra.

Az mely peldabol meg tanulhattyuk, holot Isten fontban veti az Boldisar Kiralyt, es heaval talaltatik, hogy fontban vetet Isten mindeneket, minden embereknek az ö cselekedetüket nem kerülheti azt senki el az emberek közzül, es az merteknek egyyik reszeben veti az mi cselekedetinket; masikban az ö törvenyet es igassagat, hogy ki ki jusson mind az önnön maga fogyatkozasanak, s-mind pedig az Istennek igassaganak ismeretire. Es bizonyara mindnyajan hejaval talaltatunk mi természetünk szerint: de az Ur Jesus Christusnak vere leszen az, aki az hiveknek merteköket terhesse teszi az Atya Isten elöt, hogy el ne vettessenek. Gondolkodgyanak tehat mindenek erröl, hogy Isten elöt fontra megyen dolgunk: annakokajert jobbicsuk életünket. Ezt bizonyitya amaz Evangeliombeli pelda-is. Luc. 16. aholot azt olvasuk, hogy az gazdag ember szamot akar vetni az ü safaraval.

II. Tanullyuk meg: Micsoda iteletünk lehet valamely Respublicanak, gyüleközetnek, tartomannak valtozo közel jaro vesződelme felöl: Miböl ismerhettyük megh hamar valo pusztulasat? Ebböl bizonyara s-ez s-az jövendő mondas, hogyha fontban vetven abban az birodalomban levö fejedelmeket, egyyik gonosz fejedelem utan más sok-[401:]kal gonoszab tamad. Az mint meg mutattya az Babyloniai Kiralyoknak peldaja. Mert gonosz vala az Nebuchadnezar; de sokkal goncszab lön ü utanna az Boldisar Kiraly: Igy az Juda Orszaganak vegenek elötte, negy Kiralyok

lönek. Joachaz Jehojachim, Jehoaim & Sedechias, mindnyajan kegyötlenek hitötlenek; az utolsó pedig Sidechias mindeniknél rosza és kegyötlen, holott annak előtte az Királyoknak úgy vala dolgok; ha egy gonosz talaltatik vala közzülök, ismét más jó leszen vala utanna. Így az Romai birodalomban, Tiberius után lön Caligula, az után lön Claudius, az után Nero; egyk az másiknál gonoszab, az utolsó pedig Nero, mindeniknél rosza, és így az Romai birodalom más nemzetsegökre szalla. Így azért most-is ha látod, hogy valamely városnak, tartománynak ura kegyötlen; s-az meg halván, az után ismét kegyötleneb tamad, tud meg hogy annak pusztulasa leszen, és az immar közel vagon. Lassuk az utolsó ígét.

Upharsin.

Harmadik és utolsó ígét az falon való irásban ez vala Pharsin, *dividunt*, az az, el oszlatnak, avagy Peres *divisit* el oszlatta; mellyet így magyaráz az Daniel és azt mondgya hogy annit teszen: el oszlatot az te országod, és adatot az Mediai és Persiabeliéknél. Ved eszedben: Jollehet az Daniel más keppen hozza elő az magyarázatban ezt az utolsó ígét, hogy nem mint annak előtte meg olvasta vala. Mert az olvasásban így vala; s-ugy-is vala fel írva Pharsin, el oszlatnak, de az magyarázatban így hozza elő Peres, el oszlata: De mind az által ebben semmi vétök nincsen: Mert cselekoszi ezt az Propheta két különböző okokra nevezve, tudni illik Istenre és az Persiajakra s-Medi-[402:]jakra nevezve változtattya ezt: azonközbe pedig egyk szollasnak neme, nem ellenközik az másikkal, hanem inkább egyk az másikat segíti. Mert aholott azt mondgya el oszlata vitetik ez az Istenre ugymint fű és kiváltkeppen való okra, aki el oszlata az Királynak Országát. Ahol pedig azt mondgya el oszlatnak, vitetik ez az Medusokra és Persakra, akik ugymint szolgák és eszközök voltanak ebben az Boldisar Király birodalmanak el oszlata-sában. Az mint végben-is mene ez: Mert az Boldisar Király, aki akkor mind az kettőt egyszer s-mind Babylo니아t és Assiriát bírja vala; az ő birodalma meg oszlatván; *Babylo니아 szalla Dariusra: Assiria pedig aki akkor hadakozik vala az Scythakra, szalla az Cyrusra. Ezek azért azok mellyeket Isten az Babylo니아i Királynak az Boldisarnak ez irás által akara jelenteni.

Tanuljuk meg innét: Mit szerezzen az keresztényeknek balvanyozo volta és hitötlenése? Ezt tudni illik, hogy Isten azok-

* *Testatur hoc Herodotus in Clione.*

nak birodalmat el veszi; Országokat idegen kezre oszlattya, az mint az Boldisar Kiraly vetkejert, balvanyozo voltajert az birodalma Persiakra es Medusokra szalla. Az Salamonnak balvanyozo voltajert, az ő fianak az Roboannak idejeben, az ő Orszaga ketfele szakada. Az Magyar nemzetben, Laszlo Kiralnak hamis hitijert, mivel hogy az Ammuratessel töt frigy kötetet fel bonta, varnanal, az Ammuratestül nagy romlast szenvede, es ő maga-is ott vesze. Fellyek tehat az Urak, fejedelmek az Istent, hogy az ő gonossagokert, az ő birodalmok meg ne oszlassek, Az mely Isteni felelömre segellyön minket az mi Istenünk, fajert az Ur Iesus Christusert, A M E N. [403:]

XL. Praedicatio.

„*AKkoron meg parancsola Boldisar, es öltöztetek Danielt barsonyban, es arany lantzot vetenek nyakaban, es meg kialtak előtte, hogy harmadik ü, akki uralkodik az Országban. **Ugyan azon etzaka meg öletek Boldisar az Chaldaeusok Kirallya. ***Es az Mediabeli Darius veve hozza az Orszagot, mikor hatvan ket esztendő volt.”

S U M M A.

Ez jelen valo igekben immar megh irja az Propheta. Micsoda ki menetele löt az Daniel magyarazattyanak: ez tudni illik, hogy az Kiraly elebbi igereti szerint meg ajandekozza Danielt: ennek felette az Boldisar Kiralyon be telik bötü szerint annak az jövendő mondasnak valosaga, igaz volta.

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeknek, Mert:

I. Azt irja meg az Propheta; Mivel ajandekozta megh az Kiraly Danelt az ő szolgalttyajert, az az, az falon valo irasnak magyarazatttyajert.

II. Mi modon tellyesedet be az az jövendő mondas az Kiralyon. Az mi az első dolgot illeti, az Boldisar Kiraly ajandekit az Danielnek, így szoll arrol az Propheta, s-mond. Akkoron megh parancsola Boldisar Kiraly, &c. Holot kettöt jegyez megh az

* *versu 29.*

** *versu 30.*

*** *versu 31.*

Propheta. 1. Az Idöt, mikor ajandekozta megh az Kiraly Danielt, s-azt mondgya fe-[404:]löle: *Tunc*, akkoron, az az szinten abban az időben, mihelyen hallya az ö büntetteset, es az mikor leg közeleb volna vesződelmehöz. Nem gondolkodvan semmit az ö meg terese, etenek megh jobbitasa felöl es az jövendö mondasnak közepötte bekeseges, boldogsagos birodalmat igervern maganak, az ö Orszagaban. Mert ugyan-is ez ez vilagi hitötlenöknek dolgok, hogy mikor hallyak az Istennek kemeny iteletit annak nagy hoszszu hatart szoktanak, számlalni, s-azt szoktak mondani: Ha leszen mégh az: Nem kell még most arról gondolkodni. Söt sokak mégh szinten az büntetesnek közepötte leven-is, Isten ellen szoktak szarvokat fel emelni: az mint pelda erre az Boldisar Kiraly, akinek im elötte az sententia az falon megh irva, s-meg-is nem akarja meg ismerni önnön magát: De azonközben elöl talallya az Istennek igaz iteleti az mint mayd megh halljuk.

De mi keresztyenek tanullyuk meg inset, ha mikor halljuk az Istennek felölünk valo kemeny iteletit: ne vessünk annak hoszszu hatart: hanem mennel hamarab lehet, vegyük elől poenitentia tartasunkal az Istennek haragjat. Az mint cselekedének az Ninivebeliek, akik nem varak rejajok az vesződelmet, hanem poenentiat tartanak, es meg tartatanak. Bezzeg így kellene most-is de az emberek az mi időnkben Boldisar Kiraly tarsai. 2. It azt jegyzi meg az Propheta: Hany rendbeli ajandekokkal ajandekozta Boldisar Kiraly az Danielt: ket feleröl emleközik: Eggyik hogy az ö utanna valo fő rendek közze számlallya, es ennek bizonsagara barsony ruhaval es arany lantzal ekösitötte fel. Masik ez, hogy harmadik löt akki parancsolna az Kiraly utan az Orszagban: akkinek bizon-[405:]saga ez vala; hogy meg ki altata mindenek elöt Orszagaban, hogy ü az, aki ü utanna harmadik uralkodik az Orszagban. Ez lön az Danielnek az ü szolgalattyajert valo jutalma. Holot imez ket kerdesről kell erteköznünk.

I. Mikeppen lött az, hogy az Kiraly ilyen tettetés ajandekokkal ajandekozta-meg az Danielt es nem haborodot fel inkab az Danielnek szabados beszeden; ugy annyira hogy, avagy meg ölette volna, avagy ha azt nem cselekötte-is, el nem üszte gyalazatosan elöle?

II. Mi az oka hogy Daniel el vötte az ajandekot most holot az elöt meg vetötte vala.

F. Az mi az első kerdest illeti. Honnan vagyon ez, hogy az Boldisar Kiraly, Danielt meg ajandekozza, &c. bizonyos okai vadnak ennek. 1. Mert Isten akkinek kezében vadnak az Kira-

lyoknak szivei, megh zabolazza az Kiralt, hogy semmi gonoszt se ne gondollyon, se ne indithasson az Propheta ellen. 2. Mert el almelkodot vala az Danielnek az ü bölcsegen, ugy annyira hogy, fellyebben valo vala ö benne az Daniel bölcsegen valo almelkodasa, hogy nem mint az jövendő büntetesnek nagysagaval valamire indittatnek. 3. Mert hogy beszedeiben hazugnak ne talaltatnek, nez vala az ö elebbi igeretire fogadasara, mikor ezt mondotta vala: hogy mind ezeket megh adnaja, valaki azt az irast meg olvasna Orszagaban. Es ezt cseleköszi vala az napkeleti fejedelmeknek törvényökből akiknek szokasok ez vala, hogy valamit mondanak s-igernek vala, azt akarjak vala, hogy az fogyatkozás-nelkül vegben menne. 4. Mert ezzel az ö batorsagot akara jelenteni, az ö utanna valo fő rendek előtt; mintha ü ettül semmit sem felne, hanem söt inkab ennek utanna-is [406:] Orszagara gondot akarna viselni: Az mint hogy az Kiralyoknak s-fü rendeknek minden időben az ö természettyök, hogy mikoron leg nagyob felelőmben vadnak-is; akkoron-is az ö utannok valokert, batorsagokat szoktak jelenteni. Ezek lönek okai; miért akara az Danielt szep ajandekokkal latogatni. Lassuk az masodik kerdesre valo feleletöt.

Az masodik kerdes ez vala: Honnet vagyon az, hogy most az Daniel el veszi az ajandekokat, mellyeket annak előtte megh vete?

F. Ketseg nélkül kedve ellen cseleködi ezt: Mert annak előtte tiszta szivből vetötte vala meg az Kiraly ajandekit, es nem vala az Propheta, valami tetovazo beszedu, alhatatlan szivü ember, ki mast mondana nyelvevel, s-mast viselne sziveben, aki tettetne azt, hogy attul futna, á mit felette igen kevanna sziveben. Hogy pedig el veszi, cseleköszi ez okon. 1. Hogy ketsegös szömelynek ne iteltessenek egyebek előtt, mintha aruloja lenne az vesződelömre kepöst az Kiralynak. 2. Hogy ne lattatnek azt az meltosagot s-utanna valo urasagot megh vetni, az következő vesződelömbre nezve, az mely az Varosnak megh szállasabol, következőnek az Cyrus által az Orszagra. 3. Hogy ezzel megh mutatna, valamédig Isten rayta bizna az birodalmon az Boldisar Kiralt, kesz volna mindeneket el szenvedni á Kiralyert. 4. Hogy ezzel az alkalmatossaggal löbbe segitseggel azoknak-is az Sidoknak, kik akkoron felette utalatossak, es nag[y] nyomorusag alatt valanak Babyloniaban.

Ahonnán tanullyuk megh. I. Az Kiraly adományabol micsoda volt az reghi Kiralyoknak szokasok; ez tudni illik, hogy akkiket böcsültre fel akarnak vala ven-[407:]ni, azokat barsonnyal s-arany lantzal szoktak vala ajandekozni es közönsegessen megh

kialtatni, hogy az lenne ü utanna fellyeb valo az Országban. Ezt cselekkötte az Pharahó Iosephel *AEgyptusban. Ezt cselekkötte az Assverus Király Medianak Persianak Királya **Mardochoeussal.

II. Tanullyuk meg, hogy gyakorta Isten azokat, akik ütet követik, arra emeli fel az meltosagra, az mellyet ingyen sem kevannak, söt az mely elöt futnak; es ez vilagi kegyötlenek keszörittetnek Istentül, hogy szolgallyanak az hiveknek az ö böcsületöknek elő gyamolitasaban. Így most-is Isten, Papista balvanyozo urakkal, keresztyen szolgakat tartat, kiket azok által gyamolit elő az ö tisztössegökben. Így cselekköszik Isten it-is az Daniellel, akkit Isten nagy meltosagra emeltet az Boldisar Király által. Ez az első resz.

Mondam masodsor meg írja az Propheta mind ezeknek valamiket az Daniel magyarazot vala, be tellyesödeset: Mi modon tellyesöttének be Boldisar Királyon: melyről így szöll az Propheta: Ugyan azon etzaka meg öletek Boldisar az Chaldaeusok Királya: es az Mediai Darius veve hozza az Orszagot, mikor hatvan ket esztendös volna.

Itt harmat jegyez meg az Propheta. 1. Mikor tellyesöttének be mind ezek s-azt mondgya felöle: Ugyan azon etzaka, az mely következek az jövendö mondasnak napja utan, es az mikor az Schacha Isten aszszonnak lakodalmat, innepet szentelven inditot vala, es tobzodik s-reszegeskedik vala. ***Az mint erröl annak elötte Esaias Pro-[408:]pheta jövendöt mondot vala, el telven az Babyloniai fogsagnak hetven esztendei.

2. Azt jedzi meg: Mi modon tellyesöttek be ezek az Boldisar Királyon, s-azt mondgya hogy, meg ölettetöt: az mint erröl jövendöt mondot vala az +Esaias es Jeremias: által verettetven ket Hadnagyoktul, Gobryatul es Gadatul; az mint Xenophon emleközik felöle, az ö raytok esöt boszusagert. Mert annak elötte az Boldisar Király, Gadatamot meg hereltette vala; Gobriának pedig fiat ölette vala meg az vadaszasban: Ezek azért gerjedözven az boszu allasra; egyyk az ö fia halalajert; masik az ö rayta esöt gyalazatert, vegezven az Cyrussal első lesznek az Boldisar Király veszödelmeben: az mint erröl büsegössen ír ++Xenophon lib. 5. de Paedia Cyri.

* *Gen. 41.*

** *Esther. 6. et 8. cap.*

*** *Esa. 25 v 4 et 47. cap. v. 11.*

+ *Esa. 14. vers. 4.*

++ *Libr. 5. et 7. Ier. 25.*

3. es utolszor, azt jedzi meg: Kire szallot Boldisar Kiralyrol az birodalom, s-azt mondgya hogy szallot az Mediai Dariusra, hatvan ket esztendös koraban. Az mely Darius Medus, Assverusnak, Cyaxenesnek-is mondatik. Noha pedigh az Historiakbol nyilván vagyon az, hogy Cyrus veszi meg Babyloniát, ugymint ki fü hadakozo Fejedelem vala, kiröl itt semmi emlekozet nincsen: de meg elegödven Cyrus az gyözedelömmel, jo hirrel nevel. engedi azt Dariusnak az ö Ipanak: (Mert Darius az ö leanyat atta vala Cyrusnak) ugymint vén embernek, csak nevel uralkodvan Cyrus Babyloniaban. Az mely Babyloniai birodalom szallot az Medusokra es Persakra. *Anno à condito mundo. 3435.* Christus születese elöt. 536. esztendövel.

Ahonnán meg tanulhattjuk. hogy Isten igazgattya az idöknek minden reszeit, mellyekben szokta az ö igaz iteletit vegben vinni, ugy pedigh, hogy az mikor, el jö ez [409:] vilagi kegyötlenöknek büntetesöknek napja, szabad akarattjuk szerint hanyat homlok sietnek az büntetesre: az mint megh tetzik az Boldisar Kiraly példajabol. Akki noha hallya az Istennek fölele valo iteletit, de nem jobbittya semmiben eletet, hanem minden gonossagban menten megyen, miglen az ö gonossaganak utolso büntetese elől talallya ötet.

II. Tanuljuk meg hogy az kegyötlen fejedelmeknek az ö kimalasok mindenkor nyomorult es szomorú, mert kegyötlenül vesznek. Az mint meg vagyon írva Psal. 37. v. 9. & 10. Hogy pedig ez így legyen; Pelda az Nero, az keresztyensegnek ellensege szent Palnak gyilkosa; akki mikoron halotta volna hogy meg kellene halni, önnön maga magát által vere. Julianus Apostata, el szakadvan az Christustul, vegezetre által lövettetek az Persiai hadban, s-marokkal hannya fel maga veret az égben. *Hinc illud Satyricum.*

*Ad Generum Cereris, sine caede et sanguine pauci
Descendunt Reges et sicca morte Tyranni, az az:*

Az kegyetlen Kiralyok gyilkosság es verontas nélkül kevesen szallónak alá pokolra. Így vagyon az Boldisar Kiralynak-is dolga, akinek fegyver miat kelletek megh halni. Ugyan itt jegyözzük megh azt-is; hogy Isten az kegyötlen fejedelmeket, gyakorta azok által szokta büntetni, akiknek öök valaha boszusatgot töttenek, az mint itt meg tetzik, ahol az Boldisar Kiralyt, Isten azok által büntetteti, kikön az elöt ugymint ket szolgajan boszszut tött vala, Gobria es Gadata által.

III. Tanullyak meg az gondviselők, hogy az ellensegnek fegyvere, szandeka között, hadgyanak beket az tom-[410:]bolasnak, tanzolansnak, duska italnak, hogy ugy ne essek dolgok mint lön az Boldisar Kiralynak az ő tobzodasa között dolga: Mert az hadakozas, jozansagot kevan. Bezzeg ily kellene; de az mi nemzetünk akkor akar hadakozni az mikor elsöben jól meg reszegül.

IV. Tanullyuk meg az Babyloniai birodalomnak változasabol, akki száll Dariusra es Cyrusra; hogy minden birodalom változando; es soha azon egy nemzetseghben meg nem marad; hanem egykik nemzetsegről az masikra megyen; es az mikeppen ez vilagon, egykik ember utan az masik megh hal, egykik utan masik születik: Igy vagyon ez vilagi birodalmaknak dolgok, egykik el mulik csak az neve marad, ismet masik tamad. Pelda Magyar Ország: melyet regenten Gotthusok, Ostrogottusok laktanak, csak az nevek vagyon, avagy mégh az sincs azoknak az Magyarok között. Igy leszen nekünk-is dolgunk ha Isten nem könyörül raytunk; mert immar ezt csak nem ujal erjük, az sok gonossagert. Igy löt Sido Orszagnak, ily Görög Orszagnak-is dolga, csak az nevek maradot el költ birodalmok, idegen nemzetre jutot. Vigyazunk tehát es naponkent szolgallyunk Istennek, hogy nemzetsegünknek, az mi életünkben lehessen megh maradasa. Melyre segicsön az mi szent Istenünk, fiajert az Christus Iesusert, A M E N. [411:]

CAPUT VI.

XLI. *Praedicatio.*

„*TÉtze Dariusnak, hogy rendelne az Orszagon száz husz fejedelmeket, kik lennenek az egész Orszagban. **Es azok fölöt három fejedelmet, kik közzül Daniel egykik vala, kiknek azok az fejedelmek számot adnanak hogy az Kiralynak semmi bantasa ne lenne. ***Akkor Daniel fellyeb haladgya vala az fejedelmeket, es az tisztartokat, mivel hogy bőveb lelök vala ő benne, es az Király gondolkodik vala rola, hogy ütet rendelne az egész Orszagon.”

E X O R D I U M.

Regi mondas keresztyenek, de bizonyara felette ighen igaz: *Schola crucis est schola lucis*: az nyomorusagnak scholaja, vila-

* *versu 1.*

** *versu 2.*

*** *versu 3.*

gossagnak iskolaja. Mert eleitől fogva ez volt az mi Istenünknek szokasa, hogy az ő anyaszentegyházat az nyomorusagok között eppiteneje, es az igaz tudomant az nyomorusagban levő hiveknek az ő batorsagos vallas tetelek által világositana. Az mint ez az szent irasnak példajabol meg tetzik. Így cselekedöt Isten regenten, az mikor az ő nepe az Sido nep, az szüksegnek, dragsagnak miatta, keszörittetek be menni AEgy[p]tusban, [412:] es ott vegezetre meg szaporodvan gyütrettetik az Pharahotul. De az Moyses az töb hivekkel egyetömben, meg maradvan az igaz hitben; az, az nyomorusagh szolgal az Isten nevenek tisztösegere, az igaz tudomannak jövendö eppületire, az mint meg tetzik innet: Mert az Pharaho, aki az Istennek nepet mint testben lelekben haborgattya vala, vegezetre be merittetik az veres tengerben, az Istennek nepe pedig megh marad bekesegeben. Így regenten, nagy vissza vonas vala Illyes, es az Bál papjai között az igaz Prophetak, es az Istentelen fejedelmek között Achab idejeben; de azzal az haborusaggal vissza vonással, nem nyomattatot le az igassag; hanem inkab neveködöt, es az Isten nepenek ellenségi Achab es az Bál papjai meg ölettettének az ő kegyötlensegökert. Így az Görögh Orszagi birodalomban Antiochus Epiphanes kesergete sok nyomorusagokkal az Istennek nepet, mellyekkel nem hogy le nyomhata az igaz Isteni tisztötöt; hanem inkab öregbite. Így az Romai birodalomban, Herodes fejet veteti Ianos Baptistának; fel feszittetik az Christus, szenvednek sokat az Apostolok de ezekkel az igassag, nem hogy le nyomattatnak, de söt inkab eppül, es annyival inkab az Isten Evangeliomanak igassaga praedicaltatik. Így az Apostolok ideje utan sok esztendöktől fogva, haborgattatik az Istennek anyaszentegyhaza az balvanyozo fejedelmektül: de ezeknek kegyötlensegökkel, nem hogy romlot az igaz tudomany, hanem inkab eppült. Ekkeppen viselte Isten gondgyat az ő anyaszentegyhazának es abban levő igaz tudomannak.

Ugyan ezent bizonyittya ez-is ez jelen valo Historia az Danielnek tanitasa. Holot summa szerint, ebben az [413:] hatodik Caputban meg irja az Propheta, az Dariusnak birodalom rendeletet az Boldisar Kiraly halala utan, es az Danielnek fejedelmsegre valo fel vetelet Orszagaban; akki miat az Darius fő emberi gyülölsegeben esnek es iregységből be adgyak Danielt az Kiralynak, hogy az Kiraly Decretoma ellen szolgalna az ő Istenenek, mellyert be vettetik az Oroszlanok vermeben; de az Isten, Danielt az Oroszlanok között meg oltalmazza, onnan meg szabadittya: az Danielnek aruloit pedig el veszti. Mert azok be vettettetven az Oroszlanok vermeben feleségöstül gyermekestül, el

szaggattatnak. Akkiből vegezetre az Darius-is erős parancsolat alat meg hadgya, hogy mindenek az Daniel Istenet fellyek tisztöllyek; mert csak ü az, akkinek kezeben vagyon mind az elet s-mind az halal, es akki mennyen földön egyedül, nagy csudakat teszen.

Ahonnet ebből az Historiabol, ez leszen minekünk az közönseges vigasztalas, hogy az mi nyomorusagink között, az mikor az mi Istenünknek nevejert haborgattatunk ne fellyünk semmit. Mert az az Isten, aki az Danielt az ő nevenek vallasajert oltalmazta s-meg tartotta; es az Oroszlanok vermeből megh szabadította csak legyünk az mi Istenünknek ismeretiben, az Christus vallasaban alhatatossak, minekünk-is oltalmazoz Istenünk leszen.

Es bizonyara vagyon s-leszön-is ez tudomanyra szükségünk minekünk: Mert lattyyuk az Romai Anti-Christus sok rendbeli kegyötlenökkel egygyüt, igen-köszörüli vesződelmünkre kardgyat: de csak szolgallyunk az igaz Istennek, ő leszen, akki minekünk, szünten az fegyver között-is oltalmunk leszen, es ellensegünket meg szegyöníti. [414:]

Reszei ez Caputnak.

Harom részei vadnak ennek az hatodik caputnak, Mert:

I. Reszeben meg írja az Propheta az Babyloniai birodalomnak rendelest, ki szolgaltatasat, á mely az Bodisar Kiraly halala utan, szalla Dariusra; tudni illik: Micsoda modot, rendet szabot Darius Orszagaban, hogy kár es faratsag nélkül birhatna Orszagat.

II. Meg írja az Propheta az Daniel meltosagat, mivel latogattya Darius Danielt az ő Orszagaban, az ő bölcs es eszes értelmejert minden dolgaiban, minden ő utanna valo fü rendeknek előtte.

III. Meg írja, az Darius fü emberinek az Daniel ellen, iregysegből szarmazot alnok tanacsat, akik be adgyak Danielt az Kiralynak, hogy az Kiraly Decretoma ellen szolgálja Ist[e]nenek; akiert be vettetik az Oroszlanok vermeben, de Isten onnet meg szabadittya, es az ő aruloit megh bünteti. Ezek részei. De most lassuk az ket első dolgot, mellyek foglaltatnak az fel vöt igeekben.

Az mi az első dolgot illeti, az Dariusnak Orszagat es birodalomnak rendelest, igy szoll affelől az Propheta: Tetzik Dariusnak, hogy rendelne az Orszagon szaz husz fejedelmeket, tisztartokat, kik lennenek az Orszagban. Es azok fölöt ismet harom fü gondviselőket; kik közzül Daniel egygyik vala, kiknek azok az tisztartok szamot adnanak, hogy az Kiralynak semmi bantasa ne lenne. Ez igebe foglaltatik az első resz:

Aholot harmat jegyez meg az Propheta. 1. Azt mondgya az Daniel felöl: tettet ö neki az az, tanacskozot magaban az ö Orszaganak rendelese felöl: Nem azert mintha ötet erre csak az hivolkodas vinne, avagy birodalmaban valo kevelysege inditana: de viszi az szüksegh erre. Elöször azert immar az Darius meg nehezödöt em-[415:]ber vala, ugy mint ki hatvan ket esztendös vala, es szükölködik vala segítsegnelkül: Masodszor cseleköszki ezert; mert jól tudgya vala, egy Ország-is egy birodalom-is soha jó rend tartas nélkül meg nem alhat. Mert az mint szoktak mondani. *Tolle ex rebus hominum ordinem, et sustulisti solem ex mundo*: Ved ki ugymond az emberek közzül az jó rend tartast, szinten annyit teszen, mintha az napot vesztötöd volna el az földröl. Es szeméinkel lattyyuk, hogy ahol valami jó rend tartas nincsen, ott minden zurzavar vissza vonas vagyon: s-igy vagyon most szegeny hazanknak dolga; akkiben valameni Ur vagyon, valameni Nemes rend vagyon, kiki első akar mindeneken lenni. Fejetlen labak mindenek: De ez ellen tanacskozik az Darius magaban. hogy ne legyen mint egy öszve kötetlen söprü az ö Orszaga, hanem igazgattassek jó rendel. Az mellyet ha követne nemzetünk-is ketseges állapotunkban, s-egy színüvek es egy szívüvek volnanak az Magyarok jól volna s-lenne-is az dolog: De nehez ennek az notaja mert nehezen engedik az Magyarok magokat jó rend tartas alá foglaltatni: Holot ezt szoktak mondani: En-is vagyok olyan Ur mint te: es így az sok egyenetlenség eleitül fogva el pusztita hazankat. Ugy annyira vagyon dolgunk, hogy mayd igen igaz kezd lenni az Mehemet Csaszar mondasa az Magyar nemzet felöl az mint Melchior Soter írja: Mikor Mehemet Csaszar Rhodus szigetet meg akarna szallani Divant hirdet; es ott az dolgot proponallya: Melyre mikor az Passak meg feleltek volna, az Csaszar is elő szollal, es karjat fel emelven s ujjait ki terjesztven így szol: Lehetetlen dolog ugymond, hogy az embernek kissébbik uja olyan es akkora lehessen mint az mellette valo: lehetet-[416:]len dolog az-is hogy az kis uja mellet valo-is akkora lehessen mint az közep uja, szinten így lehetetlen dologh, hogy az kavorok között eggyesseg lehessen. Könnyü pedig azok ellen mindenkor hadakozni es azokat meggyözni, akkik között eggyesseg nincsen. No azert az jó Isten adgyon minden jokat, hogy lehessen valaha valami jó rend tartas nemzetünkben.

2. Azt jedzi meg az Propheta; Micsoda rendet szabot Darius, az ü Orszagaban birodalmaban, effelöl azt jelenti hogy szaz husz tisztartokat fejedelmeket rendelt az Orszagban; kiknek ez vala az ö tisztök, hogy mindenik az ö rea bizattatot tartomanynak

viselne szorgalmas gondgyat. Ezek felet az szaz husz tisztartok felet rendelt ismet három fő gondviselőket: Az kiknek ez vala az ő tisztök, hogy szamot vennenek ezek amaz szaz husz tisztartoktul. Akkik közet ismet, mivel hogy egy másra valo kepest az Udvarokban kevesek közöt-is vissza vonyas szokot lenni, hogy az egyenesseg közöttük inkab meg maradna, Danielt fellyeb valova teszi. Azt hiszem halotta volt Darius egyebektül, meni sok rendbeli jokkal volna fel ekösittetven az Daniel! es hogy Boldisar Kiraly idejeben-is böcsületben lett legyen, es ez az oka, hogy fellyeb valova teszi Darius az Danielt, minden utanna vala fejedelmeknel.

3. es utolszor, Meg jedzi az Propheta, ennek az rendtartasnak veget: Miert szabot az Darius illyen rendet Orszagaban, s-azt mondgya felöle: Hogy az Kiraly kárt ne vallana, avagy hogy egyebektül, gyakorta valo panaszal s-egyeb affele dologgal ne bantogattatnek. Mert gyakorlatossaggal esik az, hogy akik gondviselök, nem az fejedelmeknek, Uraknak hanem az önnön magok hasznat keresik; [417:] es az telhetetlen tisztartok, akik nem gondolnak az kösegnek karaval, gyakorta nagy kárt tesznek az Orszagnak, mikor fegyverrel kell oltalmazni az Orszagot. Mert magoknak gyüytenek, az közönseges jora pedigh semmi gyüytemenyök nincsen. Erre visel azert az Darius gondot, s-ez vege rend tartasnak, hogy az tisztartoktul lopas es tekozlas miat, kár ne essek; de az Daniel mindenektül szorgalmatossan vegyen számot.

Ahonnán mi tudni illik az Darius gyözödelmeből tanullyuk meg: Micsoda legyen az gyözödelömnek vege: Ez tudni illik az mit cselekedik Darius; ki hatalmat veven az Bodisar Kiralyon; az gyözödelem utan mindeneket jo modgyaval rendel az Orszagban, hogy kiki törventelenségtül Istentelen modnelkül valo huzastul vonyastul, falukban varasokban meg oltalmaztassek, igaz törvény szolgaltassek, hogy senki semmiben valami modnelkül valo cselekedet felöl ne panaszolkodhatnak: azonközben egyszer s-mind az mi az Kiralye, az, az ő tarhazaban hivsegössen gyüytettetnek; kivel az mikor az szükseg kevanna, az Orszag nepe minden ellenseg ellen oltalmaztatnek. Oh boldog gondviseles; beszeg szükseges volna most-is az mi Orszagunkban mikor fejedelmünk ekkeppen cselekednek; Hogy Danielt az az jambor, Istenfelö igaz keresztyen, értékes es nemzetes Urat gondviselőt allatna maga utan, akki az sok telhetetlen magoknak kaparo tiszt viselőktül minden rendbe szamot venne, es az Orszagnak sok szep jövedelmet Kiraly tarhazaban gyüytene ezert; hogy az mikor az szükseg kevanna, ellenseg ellen fel ültettetöt hadanak

abbol fizetne. Így lenne az bekeseg allando; így lenne Kirallyunk gazdag es gyözedelmes; így [418:] lenne az-is, hogy az szegeny jobbgy nem szablyat puskat, hanem csepet kapat forgatna: Mert ü az mivel tartoznek meg adna munkalkodvan; Ha nyuzas fosztas nem volna pedig rayta, mind fejedelmet s-mind annak vitezitet elegödendö keppen taplalna. De uram Isten jay az mi szegeny nemzetünknek. Nincs ü neki sem Dariussa sem Daniele; mindenek füre labra vannak: Az szegensegh nyomorgattatik Magyar Orszagban inkab, hogy sem mint AEgyptusban avagy Babyloniaban: Kik miat? Siralomra melto: Nem Poganyok vagy valami idegönök; hanem maga saját nemzetéböl allo földes urai, es azok utan hazudozo szolgak es vitezlö rend Nev viselő emberek által. Naponkent az földes Uraknak, az szegeny jobbgy szant, kapal, rabotalkodik. Ha az földes Uraknak gyermekek születtek; az szegeny embereböl tesznek pompas keresztsegnek lakodalmat; Ha megh hazasulnak, azok viszik haza feleségöket, azok veres veriteke utan csinálnak Isten boszusagara valo tekozlo menyeközöt: Ha megh hálnak-is, tort azokebol keszitenek; Ugy annyera, hogy felette helyes ü felölök mind ket reszről amaz mondas, *Deliciae Magnatum et Divitum sunt lacrymae pauperum*: az az, az Urak lakodalma, szegeny jobbgyak siralma. Nem elegösznek azzal-is meg, hanem gabonajoknak es boroknak kilentzedet veszik, tizedet az Kiralyra bizzak. Ha Orszag gondgyat forgatnak, az szegeny ember erszenye bünös: Ha ellensegh ellen hadban kell menni, az szegeny jobbgy lova, szekere es eles háza viszi azt vegben: De mind akki ennel gyalazatosabb es siralmasabb, az szegeny kössegeknek kell kapu utan avagy ha az szükseg kevannya, mindennek szömelye szerint az ellenseg ellen felülni. Ez ám ez, hogy sem Dariusok sem Da-[419:]nielek nincsenek szegeny nemzetünk között ki ki szabad szakalra el: Nem gondolvan azzal hogy Isten szamot veszön az egymason valo törventelensegert: Ez az oka, hogy az ellenseg martalekot vöt s-veszen nemzetünkben; ez az oka hogy erös varainkat el foglalta: s-ha Dariust es Danielt nem tamaszt Isten, az többbe-is utanna megyen. Nem így tanította amaz Trajanus Csaszar az fejedelmeket es az földes urakat: Hanem azt mondotta: *Boni Pastoris est tondere pecus, non deglubere*: az jo Pasztorinak juhasznak ez az ü tiszt, hogy az juhokat nem nyuzza meg, hanem csak meg nyirje. Nem ezt parancsollya Isten az ö törvényeben; hanem hogy azt adgyak megh csak az Csaszarnak az mi az Csaszare. Hol olvastatok az szent irásban Magyar Urak es azok s-fejedelmünk utan levö tisztviselök, hogy úgy kellene, az mint jelentem, nemzetötökböl allo jobbgyitokkal bannotok? Hol olvastatok

Országunk Decretomában; hogy mind azokat cselekdögye jobba-gyotok, s-meg-is minden nap tinektök szancson kapallyon, es egyeb szakmansagot mivellyön mint az oktalan allat; azonközbe pedig ti csak haja hujaval ellyetök. Annak-okajert atyamfiai Magyarok vegyetök eszötökben magatokat minden rendben; ennek az Pogany fejedelemnek az Dariusnak peldajaval, Urak tisztartok legyetök Dariusok es Danielök: Mellyet ha cselekösztök; hidgyetök meg ald Isten.

II. Tanullyuk megh az Darius tanacskozásabol, akki tanacsot tart felöle s-vegez-is: Mi modon birhatna jó modgyaval Orszagat: Kellyene az fejedelmeknek tanacsosokat tartani avagy nem? Ved eszedben: Ugy vagyön bizonyara semmi nem lehet az kö-zönseges tarsasagnak meg maradasara job, semmi hasznossab: mintha az fejedelem [420:] önnön magaban bölcs, es eszes leszen: az mint az Plato mondgya vala: *Tunc fore beatas Respublicas, si vel earum gubernatores philosopharentur*: az az, az emberi tarsasagnak akkor vagyön job allapattya, mikor avagy az Fejedelmek tudos bölcs emberek; avagy az bölcsek az Fejedelmek. De mind az altal akar mely bölcs, akar mely eszes legyen az Fejedelem, ugyan szükölködik tanacs nélkül, es azoknak szolgálattyaval szükseg elni. Oka ez: Mert ritkan vagyön ez, hogy az Fejedelem mindenben ugy rendelhesse magat, hog[y] soha az igazsagtul el ne tantorodgyek az ö elmeje. Ritkan vagyön az, hogy oly bölcseseggel eszel legyen, hogy mindeneket altal lathasson szükseg azert, hogy az tanacsadoknak szolgálattyaval ellyen. Sot az tanacsasoknak esze, tan[a]csa tartya gyakorta az Fejedelmeket az meltosagban: az teszi egyebek elöt böcsületesse; es az ellen-segen gyözödelmesse. s-rettenetese. Igy azert it-is az Darius tanacsokat rendel az Salomonnak tanacsosi valanak: 1. Reg. 12. v. 6. Marcus Antoniusnak tanacsosi valanak, es igy egyeb Fejedelmeknek-is. Vetköznek azert azok akik az Fejedelmeket Urakat, arra ingerlik, hogy az tanacsosokat meg vessek es megutallyak.

III. Tanullyuk meg az Dariusnak rendeleséböl: Miben allyon az emberi tarsasagnak, varasoknak, faluknak, tartomanyoknak jó birasanak modgya: Jól birattatik mindenik, hogyha abban, bizonyos tisztviselő es gond viselő lesznek. Mert senki egyedül valamely gyülekezetnek birasara nem elegendes. *Igy cselekdök az Moses, követven az Jethronak az ö ipanak tanacsat, akki valasztta az Israel fiai közzül Isten felö sereny firfiakat, akkiket bizonyos tisztökben allata. Ezt kell most-is minden Fejedelemnek követni. [421:]

* *Exod. 28. v. 27. etc.*

IV. Tanuljuk meg az Darius rendeleséből, akki az jó rend tartásban ezt nezi, hogy ő kárt ne vallyon: Micsoda legyen mindenöt az jó rendtartásnak veghe: ez tudni illik, hogy mindenöt az közönseges jonak meg tartására igyeközzenek az Fejedelmek, es az mi gonosz azt el tavasztassak. Noha azért az fejedelem elhet abból az mi vagyon az ő fejedelmsegenek meltosagara: mind az által az mivel bir, szükség hogy az, kiváltkeppen szolgállyon az közönseges jonak meg maradasára. Meg emléközzel tehát erre ha Ur vagy, biro, gondviselő, mindenkor legh fellyeb az közönseges jora gondolkodgyal, nem csak az te magad hasznára.

V. Tanuljuk meg, hogy soha nem feletközik el Isten az ő Anyaszentegyhazának gondgya viseleseről; hanem mindenkor, minden haboruságok közöt szorgalmatos gondot visel arra. Az mellyet ezzel bizonyít, hogy mindenkor támaszt az ő nepe közzül ollyakat, kiket idegen Fejedelmek elöt-is kedvesse teszen, hogy ő nálak szolgálhassanak az Ecclesianak. Így kedvesse tevé Isten Danielt Darius elöt Babyloniában: Josephet Pharaohnal AEgyptusban. Most-is ád Danielöket, Josepheket kik szolgállyanak idegen fejedelmek elöt az Ecclesianak. Ne essünk hát ketsegeben, csak legyünk hala adok.

Másodszor mondam hogy meg írja az Propheta az Daniel meltosagát; mellyel látogattya Darius Danielt az ő Országában, kiröl így szoll az Propheta s-mond: Akkoron Daniel fellyeb haladgya vala az fejedelmeket, &c.

Mit akar?

Kettöt jelent: Egyiket ezt: Mivel ajandekozta az [422:] Darius Danielt, es az fölöt mivöl gondolkodik: azt mondgya: ezt atta vala immar neki, hogy az szám vevő szolgák közöt-is, fejedelem lenne: De ezt-is akara vele cseleködni effölöt, hogy ütöt akarja Kiraly kepeve tenni az egész Országban. Másodszor okat jelenti meg; Honnan indítottat arra Darius, mert azt iteli hogy büvöb lelek vagyon az Danielben, töb bölcseseggel, tanácsal, eszel vagyon fel ekösítettve az töb gondviselők fölöt Istenül.

Ahonnet I. Tanuljuk megh: Minemü tanácsosokat kell az fejedelmeknek valasztani s-maga melle venni: szükség bizonyára azon igyeközniek, hogy Danielek legyenek udvarában; az az, oly tanácsosok akkik Istennek szép ajandekival, eszel, bölcseseggel, vadnak fel ekösítettven, es azokkal igazan elnek. Így az

*Alexander Severus felöl olvassuk, hogy az tanacosoknak valogatásban nem vigyaz vala arra, ki micsoda nemzetből valo volna sem micsoda haz nepe közzül valo: de azt mondgya vala, azoknak kellene úgymond az tisztösseget tulaydonítani, akik meltok volnanak arra. Az pedig az meltosag, meg tetzik az ajandekokbol, es azokkal valo elesből. Tekencsünk tehát az tanacosokban az ajandekokra, az mellyekkel Isten öket felkesitötte, es azokkal jól tudnak elni.

2. Szükseg hogy azok legyenek az tanacosok, akik annak elötte egyebeknel jól viseltek magokat, jamborul igazan: az mint hogy ez okon tartotta megh Darius az Danielt. 3. Szükseg oly tanacosokat tartani, akkik még az gonoszoknak iteletökkel-is commendaltatnak; es akkik sem nem keresik, sem nem vadaszak az külsö tisztösseget. Illyen volt az Daniel, illyenöket tartot az Alexander Severus-is. Így egyeb tisztre-is ugyan ezek meltok, akik [423:] jamborok, eszessek, bölcsek, hivsegök, az elöt-is nyilván volt; es akkik nem magok keresik futtyak az tisztösseget.

II. Tanullyuk meg: szüksege az fejedelemnek az idegönöknek hinni, avagy csak ismeretöst, hon lakost, nemzetéből valo tanacosot kell valasztani. Ved eszedben. Ha az kívül valok, az idegen nemzetből valok, Danielek az az, jamborok, hivek, tökellétéssek, eszössek, bölcsek, latot hallot, tudomannyal az hon lakosoknal fellyeb valok lesznek; Szüksegh hogy az fejedelmek, Urak azoknak-is úgy hidgyenek mint nemzetsegöknek, es magok melle fel vegyek tanacosoknak: az mint Darius Danielt, kit nem csak fü emberre tön, de el vegezte vala, hogy kepe viselőve tenne.

III. Tanullyuk meg: Illike az fejedelőmhöz, hogy minden dolgait egy személyre bizza.

F. Ha az fejedelőmnek töb eszes, bölc, okos, igaz, jambor tanacosoi lehetnek; Szükseg hogy többeknek szolgalttyaval ellyen; De ha nincsen s-nem találhat, job az közönseges meg maradasra, hogy ha egy Danielt, az az, egy jambort, hogy nem mint sok gonosz, artalmas, haszontalan tanacosokat tarcsen; job egy jamborra minden dolgait bizni, hogy sem mint sok gonoszra.

IV. Tanullyuk meg: szabade keresztyen szolgaknak, az balvanyozok udvaraban lakni es tisztöt viselni:

F. Hogyha azt az tisztöt nem kevannya, sem nem vadasza: de arra kedve ellen vonyattatik, szabad az keresztyen szolgaknak, az Istennek anyaszentegyhazara kepest, annak oltalmaz-

sajert tisztöt fel venni: az mikeppen Joseph AEgyptusban, Daniel Babyloniaban magokat megh oltal-[424:]mazvan az balvanyozastul, tisztöket meltosagokat viseltenek. De az balvanyozastul megh kell felette igen magokat oltalmazniok. Erre az Isten hazanak eppitesere es annak oltalmazasara, segellyen az mi kegyelmes Istenünk fianak az Iesus Christusnak erdemejert mindnyajunkat. A M E N.

XLII. Praedicatio.

„*AKkoron az fejedelmek es tisztartok, keresnek vala alkotmattossagot Daniel ellen, az Orszag felöl, es semmi vetket es fogyatkozast nem talalhatanak, mert igaz vala, es semmi fogyatkozás-s-vetek nem talaltatek ő benne. **Akkoron azok az firfiak mondanak: Nem talalhatunk ebben az Danielben semmi okot, hanem ha valamit talalunk ő ellene, az ő Istenenek törvényeben. ***Annakokajert az Fejedelmek es tisztartok egyben gyülenek es igy szollanak ő neki: Darius Kiraly örökke ely. +Tanacsot tartanak az Orszagnak minden fejedelmi, hadnagyok, tanacsosok, tisztartok hogy Kiralyi vegezest, vegez, es meg erőssicsed az fogadast, hogy valaki keröt ker valamely Istentül avagy embertül harmincz napigh, [425:] hanem csak te tüled Kiraly; vettessek az Oroszlanok barlangjaban. ++Most azert Kiraly erőssicz meg ez parancsolatot, es ird irasban, hogy meg ne valtoztassek az Media es Persiabeliek törvénye szerint, ki el nem mulik. +++Annakokajert Darius Kiraly be pecsetle az irast es az parancsolatot.”

S U M M A.

Summa szerint ezekben az igekben, meg írja az Propheta az az Darius fő emberinek, hadnag[y]linak, tisztartoinak, Daniel ellen valo iregysegöket: Iregysegből szarmazot alnok tanacsokat az Danielnek vesződelmere, es annak az iregysegből szarmazot alnok tanacsnak vegben vitelet. Ahonnet megh tanulhattyuk, hogy az josagos cselekedetöknek, jambor keresztyeni életnek mindenkor sok iregyi vadnak: es valaki valamennel nagyob

- * *versu 4.*
- ** *versu 5.*
- *** *versu 6.*
- + *versu 7.*
- ++ *versu 8.*
- +++ *versu 9.*

keresztyeni életöt el, annyival több iredyöket szenved. De mindazonal szükseg az hiveknek az szent életben elő menni: Mert Isten leszen ö nekiök ez vilagi sok iredyök ellen oltalmazojok, az mint lön vegezetre az Danielnek: az mint ennek utanna megh hallyuk.

R E S Z E K.

Harom reszei vadnak ez meg jedzöt igeknek.

I. Azt irja meg az Propheta: Kicsodak esnek iredysegeben Daniel ellen, es honnet keresnek alkolmatossagot az Danielnek veszödelmere.

II. Micsoda tanacsot forralnak.

III. Mi modon akarjak az ö alnok tanacsokat vegben vinni.

Az mi az első dolgot illeti: azt mondgya az Propheta affelöl, ennek az Daniel ellen valo iredysegeben forraloi [426:] az Darius utan valo Tisztartok es Fejedelmek, akkik felette igen bannyak vala az Daniel meltosagat az Darius Orszagaban, kivaltkeppen pedigh ezt, hogy az mint az Propheta monda, ötet akarna Kiraly kepenek rendelni Darius az egesz Orszagban, es nem akarnak vala lenni semmikeppen az Daniel birodalma alatt. Ezek azért az fő rendek akik iredysegeben leletzenek az Daniel ellen.

Okot pedigh es alkolmatossagot keresnek az Daniel veszödelmere ket dologban. Elöször az ö tisztiben, forgolodasaban: mintha nem igazan forgolodnak tisztiben, nem hasznara de söt inkább karara volna Dariusnak az Orszagban. De nem lehet. 1. Ezert, Mert igaz az Daniel, az az, hivseges szolga. 2. Ezert: Mert az ö tisztiben oly sereny, oly gyors, hogy semmi fogyatkozás nem talaltathatik dologaban: Masodszor mivel hogy ez az alnoksag nem fog: alkolmatossagot keresnek az ö keresztyeni vallasaban, es akarjak az igaz Isteni tisztöletöt el oltani ö benne. De mind ket ravassagok haszontalan: az mint ennek utanna megh hallyuk.

Mit tanuljunk innen.

I. Tanuljuk megh: Micsoda legyen az josagos cselekedetnek, jambor életnek, böcsületnek, el valhatatlan uti tarsa ez vilagi Istentelenök között: Nem egyeb hanem az iredysegeben: az mint ezt Agoston Doctor bizonyittya: Az szeretetből böcsület szarmazik; de az böcsületöt iredysegeben követi. Így vagy az Danielnek dolga, aki mivel hogy böcsületben vagy az Dariusnal, iredysegeben esik az Darius fü emberinel. Regnal ez az iredysegeben minden rendekben. Papokban, tanitokban, köz rendekben; de [427:] ki-

váltaképpen az udvariakban. Ahonnet ez volt az oka, hogy még az Poganyok közöt-is, az bekeseg, nyugodalom szerető emberek ez okon irtoztak az udvaroktul. Az mint Seneca mondotta maga felöl.

*Stet quicunq[ue] volet
potens*

*Aulae culmine lubrico
Me dulcis saturet quies
Obscuro positus loco
Leni perfruar otio.*

Akinek tetzik lakjek udvarban

Aki ottan ottan változik,
En nekem eleg az kedves nyugodalom
Es noha szegeny vagyok
Örömeleek az kedves hivolkodással.

II. Tanullyuk meg: Honnan szarmazik az iregyseg: az tisztesség kevanasbol, kevelysegböl: Minden azért valaki iregy ugyan az kevely, es minden valaki tisztössegh kevano, ugyan az kevely es iregy: Az mely iregysegh semmi nem egyeb, hanem egyebeknek boldog állapotyan valo bankodas, az mely boldogh állapotot az iregy emberek kevananak magoknak. Ebböl az tisztössegh kevanasbol, kevelysegböl, indittatnak az Darius fő emberi-is az Daniel ellen iregyseghen.

III. Tanullyuk meg: Mit szerez az kevelysegböl szarmazot iregysegh: Minden gonossagnak Anya ez, es mindeneket fel forgat. Arultatas, gyilkosság, vissza vonyas, gyűlölség: es ez mindeneket, ugmint Országokat, tartományokat, varasokat, &c. öszve ront. Pelda: Mi veszte Romat es annak szabadsagat: az Iregyseg, tisztösseg kevanas: Mert sem Julius Caesar Pompejust; sem Pompejus Juliust el nem szenvedhete. Irja Plutarchus: mikor egy időben Julius Caesar Romabol Galliaban menne, es egy falucskaban talalkozot volna, fel kiált s-igy szol. *Mallet hic esse primus, quam[R]omae secundus*: Itt inkább akarnek első lenni, hogy sem mint Romaban második. De ne [428:] mennyünk messze: Mi veszte á mi Coronankat: az Iregyseg: Mert az mi nemzetünk egymásra valo iregysegböl, tulaydon nemzetseghet megh utalvan, az Coronat másnak ada.

IV. Tanullyuk meg: Minemü természetüek az iregyök. Minden alkotmatosságokra vigyaznak ök, mi modon arthassanak az jamboroknak, az böcsületben, tisztességben levő embereknek: az mint cselekösnek az Darius fő emberi Daniel ellen. Szükség annakokajert tisztiben kinek kinek ugy forgolodni, hogy az gonosz iregyöknek alnok tanacsit el tavoztathassuk. Tanuld megh azért ha tanito vagy: Jary el tisztödben; Ha Ur vagy, es egyeb hivatalban forgolodo ember: jary el tisztödben: Ne adgy egyebeknek alkotmatossagot az karomlasra: Noha ez-is gyakor-

tab artalmas; mert akki tisztinek igazan megh felel az tanitok közzül, meg feddi az gonossagot szabadossan s-az Urak meg büntetik az latrot.

Mit nyernek vele? Ragalmazast es iregyseget. De ne gondol-lyanak azzal. Mondam hogy Masodszor azt irja meg az Propheta: az Darius fü emberi, micsoda tanacsot forralnak Daniel ellen. Iollehet ez tellyesseggel nincsen meg irva, de künyü az követkö-zendökböl esziünkben vennünk; Summaja az tanacskozásnak ez vala: el kellene hitetni az Dariussal hogy az ö uy Kiralysaganak, uy Orszaganak, nagy meltosagot szerzene: ez pedig így lehetne legh jobban, hogy az Isteneknek szokasok szerint mindeneknek az ö keresökre joval lenne. Annakokajert oly vegezest vegezne nagy fenyitek alatt, hogy mindenek csak az Kiralynak könyörge-nenek; Ha ki pedig külömben cseleködnek, vettetnek az Orosz-lanok vermeben. Es mivel [429:] bizonyos volna ez, hogy az Daniel az ö Istenenek boszusagara semmikeppen ezt nem csele-ködne, könyü lenne ez okon az Danielt be vadolni, es az Oroszla-nok vermeben vettetni. Ez vala az tanacs.

Ahonnán tanullyuk megh I. Miben allyon az iregy embereknek természetük: ebben, hogy, ha egy uton nem tudnak artani az hiveknek, más utat gondolnak es mind ejel nappal azon forgod-nak, mi modon arthassanak az hiveknek, az mint meg tetzik az Daniel ellenseginek példajabol. Ezt bizonyittya az David Ps. 10. aholot így irja meg az hitötlen embereknek természetüket s-mond; Leselkedik titkon az hitötlen ember es haborgattya az szegent, midön az ö töriben eyti ütet, mint az Oroszlan el rey-tö-zik az barlangban hogy el ragadgya az szegent. Pelda erre az Absolon, akki midön külömben nem tudna artani az Davidnak, ez okon hayta magához nagy sokakat, hogy az ö Attya, nem akarna, az ö alatta valoknak supplicatiojat megh halgatni 2. Sam. 11. Így most-is; ha egy uton az balvanyozo Papista atya-fiak nem tudnak artani, ottan más utat akarnak gondolni; akiert öket Isten vegezetre sanyaruvan megh veri.

II. Tanullyuk megh ugyan innét az hivek vigasztalasara, hogy noha sok gyülölsegöket, haborusagokat kel nekiök az hitötle-nöktül szenvedniök, de ne fellyenek semmit: Mert Isten mind azok alol fel szokta öket szabadítani, az mint cseleköszik vege-zetre az Daniellel. Így cseleködek Isten amaz harom ifiakkal-is, kiket megh szabadita az eghö kementzéböl. Így cseleködek Josephel, akkit megh szabadita az Putiphar tömlötzéböl: Loth Patriarchával, akit megh szabadita az Sodoma Gomorra langja-bol. Így az [430:] ö nepevel akit megh szabadita az Pharaoh insegeböl. Ne fellyünk tehát mi-is atyamfiai, csak szolgállyunk

Istennek. Am forrallyanak sokak, sok alnok tanacsokat ellenünk, meg tart az mi Istenünk bennünket.

Harmadszor es utolszor mondam hogy megh irja az Propheta, az Darius fő emberi alnok tanacskozásanak vegben vitelet: Mi modon akarjak pedigh az ő tanacskozásokat vegben vinni, azt megh jedzi az Propheta az hatodik hetedik, nyoltzadik, es kilentzedik versöcskeben; illyen igekkel: Akkoron az fejedelmek. &c. Mely versecskek szerint valo igikben kettöt jelent az Propheta. 1. Mit cseleköttek az ő tanacskozásokban az Darius fő emberi. 2. Mit mivelte ő maga-is az Darius. Az Darius fő emberi harmat cseleköznek: 1. Fel gyüleköznek az Dariushoz: Mert azt itelik vala, hogy könnyeb volna akar mit-is el hitetni az Kirallyal, hogyha mindnyajan együt lennenek. 2. Köszöntik az Kiralt s-azt mondgyak neki, Darius Kiraly örökke ely. 3. Tanacsokat jelentik meg; Hogy adgyon törvent ki es pöcsetivel erőssicse megh, hogy harmincz napigh senki senkitöl, se Istentöl se ember-töl ne merjen keröt kerni; hanem csak Dariustul; ha ki külömbet cseleköszik, vettessek az Oroszlanok barlangjaban az Medusoknak es Persaknak törvényök szerint. Mintha ezzel-is azt akarnak az Dariusnak jelenteni, hogy ök felette szorgalmatossak volnának az Darius Orszaga es birodalma felöl; maga más titkon valo alnoksag vala szivökben. Ezök az Darius fő emberinek cseleködeti.

Darius pedigh ő maga azt cseleköszki, hogy parancsolatot ád es azt megh pecsetli: es noha kegyes fejede-[431:]lem vala az Darius, de megh csalattatik az ő tanacsosi által.

Mit tanulunk innen.

I. Alnok gonosz tanacsosok azok, akik sem az Istennek tisztesseget nem keresik, sem az közönseges jora nem vigyaznak; hanem csak magok hasznat keresik, es csak magok akarnak elsők lenni: az mint cselekösznek itt az Darius tanacsosi. Vadnak illyenök sokak mostan-is kik nemzetsegünknek hazanknak romlasaval semmit nem gondolvan, örömet akarnak elsők lenni, de nincsen ertekök hozza: Mert nincsen Istentül hivatallyok rea. Nem követik ezek Matthias Kiralt, akit mikor az Papa küldene az Hussitakra, mond. Tudgyatok urak Podebradival, mint jara Praga, &c.

II. Alnok tanacsosok azok, akik Istennek tisztössegehe ellen akarnak az fejedelmekkel parancsolatokat iratni: illyenök azok, akik ennek előtte azt tanacsollyak vala, hogy az Lutheranusok,

Calvinistak, az keresztyenök el töröltessenek: De az igaz Isten fel tamada ellenök: szandekjokat meg szegyönite.

III. Alnok hizelkődő tanácsosok azok, akik az fejedelmeknek az ő meltóságok erdömök fölöt, Isteni meltóságot akarnak tulaydonítani: Nem illik azért bizonyara az fejedelmekhez, hogy magokat, Invictissimusoknak, Potentissimusoknak irjak: mellyek neznek csak az Istenre.

IV. Tanullyuk megh, az hizelkődés es az hizelkedő tanács felette artalmas az Orszaghnak az városnak az faluknak, az udvaroknak, noha az emberek nem mindgyart veszik eszökben. Ezök felöl az szent Gergely Doctor azt mondgya: Az hizelkődő ember [432:] olyan mint az Scorpio, aki ballagva jár, de megh fuyt az farkaval. Demosthenes pedigh így szoll: Az hizelkődő ember es az hollo közöt csak ez az külömbseg hogy az hollo az megh holt embereket, az hizelkődő pedigh az elevenöket szokta be nyelni. Illyen hizelkődő szolgál vala amaz Gnatho Terentianus. Actus secundi, Scena secunda in Eunucho. Akki így beszélget vala magaban: Vadnak ugymond az embereknek oly Nemei, kik mindenekben elsök akarnak lenni, de nincsenek. Ezöket követven, ezeknek nem keszitem magamat hogy nevensenek, de szabad akaratom szerint nevetök ő nekik, es egyszer s-mind az ő elmejöket-is csudalom. Valamit mondanak dicserem, azt viszonlag ha tagadgyak azt-is dicserem. Tagade valaki valamit? en-is tagadom. Monde valaki valamit? en-is erössitem. Vegezetre megh parancsoltam en magamnak, hogy egyebeknek mindenekben hizelkődgyek; Mert ennek az keresetnek most igen nagy haszna vagyon. Ez az Gnatho Terentianusnak tanácsa magaban. Aki-rek mostan, nem csak az fejedelmeknel de minden rendek elöt felette nagy sok szamu tarsai vadnak: Ugy annyira hogy valaki külömben viseli magát az az, igazat mond, nem hizelkődik, nincsen elő meneteli. De bizonyara felette igen artalmas az hizelkődő tanács az birodalmaknak főkeppen. Illyenök valanak az Saul katonai-is, kik noha ertik vala az Davidnak igaz igyet: mind az által örömet sietnek az David vesződelmere az Saul parancsolattyabol, az mint bizonyityya. Psal. 59.

V. Tanullyak meg az fejedelmek, es minden tisztviselő emberek az Darius peldajabol, aki felette igen vetközik; hogy semmi dolgaban; törvény sententiaja ki mon-[433:]dasaban, exequutio-ban ne hirtelenkődgyenek, de felette igen vigyazok legyenek, hogy alnok tanácsok által megh ne csalatkozzanak. Meg emléközzenek azért amaz közönseges mondasra: *Ne de lite pronuncies, nisi partes audiveris ambas*, az az, senkinek törvent ne szolgáltas minek elötte mind az ket felnek szavat meg nem hallod. Jusson

ezökben az ugy halgatasban, az nagy Alexandernek peldaja, akihöz mikor valaki egyedül pöröse nélkül megyen vala, annak az egyyk fület tartya vala: s-az masikat be dugja vala, hogy annakutanna azzal, az al pörösnek-is igyet megh hallanaja. Ha ezt cseleköszi vala az Darius-is jól leszen vala Danielnek dolga, de felette ighen hirtelenködek dolgaban.

VI. Es utolszor, az Medusoknak es Persaknak törvényökből, kik felöl azt olvassuk, hogy az egyszer ki adot törvent, es el vegezöt igassagot, halalig, fel bomolhatatlanul oltalmazzak vala: az mit egyszer el vegeznek vala soha azt fel nem bontyak vala, tanullyuk meg mi-is, hogy akik kereszttyenök vagyunk, az Isten törvényenek, legyünk oltalmazoi, ne tarsuk az törvent pokhalonak közöttünk az mely az legyeket meg fogja, az Darasokat pedig könnyen el ereszti: hanem az mit Isten mond az szerint cseleködgyünk személy valogatas nélkül. Melyre ü felsege segellyön es adgyon eröt szent fianak az Ur Iesus Christusnak erdemejert, szent lelke által. A M E N. [434:]

XLIII. Praedicatio.

„*Daniel pedig mikoron megh ertötte volna, hogy megh pecsetöltetöt volna az iras: be mene az ő hazaban es ablakit ki nitvan az ő vacsoralo hazanak Ierusalem fele: haromszor napjaban terdre le esven, könyörög vala; es vallast teszen vala az ő Istene elöt: Mert annak elötte-is igy szokot vala cseleködni.”

S U M M A.

Summa szerint ez tizedik versecskeben azt írja meg az Propheta: Minek-utanna meg pecsetli Darius, az ő alnok tanacsosinak akarattyahol ezt az hamis vegezest: mint viseli maga az szegeny Daniel ez alnok tanacsok között, s-mit cseleködik ez hamis vegezes alatt.

**Meg hallya az Daniel egyebektül, mert ő akkor az hamis vegezesben jelen nem vala, hogy ilyen vegezest adott ki Darius igen erős parancsolat alatt: hogy senki harmintz napig se Istentül se embertül keröt ne kerne, hanem csak Dariustól; ha ki külömbet cselekeszik vettessek be az Oroszlanoknak veremben.

* *versu 10.*

** *Occasio.*

*Szolgallyon erre ez, hogy mi-is mikor hasonlo igyek között alnok tanacsok között, hamis vegezesök között forgunk, ve-gyünk peldat innen s-kövessük az Danielt az ő cselekedetiben, hogy legyen minekünk megh maradasunk. Es bizonyara ke-resztyenek vagon szüksegünk mine-[435:]künk erre. Mert ime szeminkkel lattyuk s-naponkent halljuk, sok az vegezes es á tanacs nemzetünk fölöl: keszen vagon az Oroszlannak verme-is, az az, á természet szerint valo sok rendbeli ellenseginknek fel-tatott szaja, nemzetünknek utolso veszedelmere; hogy ha Isten nem könyörül raytunk. De am bator mind ugy legyenek ezek: mind azon által kövessük az ő cselekedetiben Danielt es igy le-szen á mi megh maradasunk.

R E S Z E K.

Ket reszekben foglalom ez igik magyarázattyat.

I. Lassuk az Danielnek cselekedetit; mit cselekedik ő az Darius vegezeset ertven.

II. Cselekedetinek okat. Iol cseleköszi ke hogy az Darius ve-gezesenek nem enged.

Az mi az első dolgot illeti: Egy igevel azt mondgya az Prophe-ta; ertven az alnok tanacsot el hadgya az Darius udvarat, haza-hoz megyen, es önnön magat könyörgésre adgya: fordul Istenhöz aki egyedül mindenható, es az embereknek alnok tanacsokat megh zabolazhattya, az öveit pedig meg oltalmazhattya. Keri ennek az ő segitset, es ebben helyhöszteti az ő megh marada-sat. Igy cseleköszi ke az Ur Iesus Christus-is, aki ertven s-tudvan az Sidoknak az ő ellene valo alnok tanacskozásokat az ő halalara, es az Judasnak ellene valo arultatasat, siet az olay fanak hegye-re, es ott keserves könyörgest indit az ő Mennyei szent Attyához, es megh nyugszik az ő Attyanak akarattyaban. Igy az Aposto-lok-is mikor fogva tartatnak vala, az mint megh vagon irva szent Peter fölöl. Acto. 12. az egész kösseg könyörög vala erette, es az fogsagbol meg szabadula az Peter. [436:]

Ahonnet ez minekünk-is az Tanusag, hogy valamikor nyomo-rusagok alat forgunk, kivaltképpen pedig mikor ketseges az allapat, folyamjunk az mi Istenünkhöz. Ez az Daniel cselekedeti, s-mi-is ahoz tarcsuk magunkat. Hogy pedig ezt nyilvánban előnkben adgya: Negyet jegyöz megh az Propheta az Daniel könyörgesében. 1. Könyörgesének Helyet; Hol könyörghöt az Daniel. 2. Könyörgösének Modgyat; micsoda modot tartot az

* *Usus.*

könyörgesben. 3. Idejet mikor könyörgöt az Daniel. 4. Maga viseletet az könyörgesben: Kikről rend szerint szollyunk.

Az mi az Első dolgot illeti: Holot könyörög az Daniel, azt mondgya az Propheta felöle hogy; nem az balvanyozok templomaban, aholot lattya az hamis Isteni tisztöletöt, hanem az ö tulaydon hazaban sietöt; es az ü vacsoralo hazaban, aki ü neki templom gyanant vala, könyörgött. *Az mint meg vagyon szent Mathenal-is irva, aholot így szoll az Christus s-azt mondgya: Te pedigh mikor könyörgesz, meny be az te titkos hazadban, es aytod be zarolvan, imadgyad az te Atyadat aki titkon vagyon: es az te Atyad, aki titkon nez te read megh adgya teneked nyilván az mit kersz. Ahonnet ez mindennek az tanusagh, hogy az Apostolnak mondasa szerint 1. Tim. 2. szabad mindenüt az mi Istenünkhöz fel fohaszkodnunk es könyörögnünk, es az Hiveknek könyörgesök nem köttetöt csak egy bizonyos helyhöz: De ezzel az könyörgesnek közönseges gyülekezetit nem rontyuk; ha magunk hazunkban az Christus parancsolattya szerint ayitatossan imatkozunk: Mert ez-is az Istennek Fianak beszedevel erőssittetik, es á Daniel-is ezt cselekköte á mint [437:] meg hallyuk. *Hasznal pedig ez az Daniel peldaja aki hazaban könyörög, kivaltkeppen azokban az tartomanyokban, varasokban levő Hiveknek; aholot tilalomban vagyon az igaz Isteni szolgálat, erővel haytatik az egyigyü kössegh sok forint birsagh alatt az Misere, balvanyozasra, úgy mint egy bűdös borra, az mint kesztek vala sok helyeken hazankban cselekködni az rosz es bűdös tudomanyu Papistak ez elöt nem sok idővel, úgy mint Cassan, Patzinban, Leleszt Liszkan es egyeb helyeken: De Isten megh szegyönite üket; kiért legyen aldot az mi Istenünknek szent neve. Hasznal mondom ezeknek: Mert job az keresztyen embernek titkos hazaban menni s-Istennek szolgálni, hogy nem mint azoknak Isten ellen valo balvanyozo voltokat nezni. Hasznal azok közt-is ahol az biro, az gondviselő vasarnapra hirdet korcsomat, lakodalmat az kösseghnek, hogy borok inkab kellyen: Mert job az keresztyen embernek hazaban imatkozni, hogy sem mint az korcsomakon dösölni. Ez az első resz.

Masodik dolog ez vala: Micsoda modot tartot Daniel az könyörgesben. Az könyörgesnek modgya felöl kettöt mond az Propheta. Eggyik ez, hogy az ö vacsoralo hazanak ablakit ki nyitotta. Masikat, ezt, hogy az ortzajat nem nap keletre az mint szoktak vala az regi poganyok, hanem nap nyugotra Jerusalem

* *Matth.* 6.

** *Usus.*

fele fordította s-ügy könyörgöt. Ahonnet minekünk imillyen kérdésink vadnak.

I. Vallyon nem ellenközötte az Daniel cseleködeti ablakit ki nyitvan könyörög az Christus mondasaval, aki Matth. 6. azt mondgya: Te pedig mikor könyörögsz, menybe &c.

F. Semmikeppen nem ellenközök: Mert ott az he-[438:]lyen, feddi az Christus az Pharisaeusoknak kevelysegöket, akik heaban valo dicsöseget keresven magoknak; közönseges helyen szoktak vala könyörögni, mint ha ök feletteb szentesek volnanak. Ezek ellen azért azt akarja mondani: Job valakinek titkos helyen el reytözni s-ott Istennek könyörögni, hogy nem mint kevelysegből hivsagos dicsőség kevanasból nagy gyülekezetben, hogy az emberek az mi könyörögsünket lassak. De az Daniel ezzel az ü cseleködetivel, ablakit ki nyitvan, nem keres maganak hivsagos dicsöseget, hanem cseleköszi ez okon, hogy így az ö elebbi szokasa szerint az ö Isteneről vallast tegyen, es hogy az ki adot parancsolattul valo felteben, meg nem akarja az ö meg ismert Istenet tagadni: Ennek felette cseleköszi ez okon, hogy így az ö szemeit az Egre fel emelven, nagyob buzgosagot szerezzen maganak sziveben az könyörögsben. Es bizonyara kereszttyenök így vagyon ez, akar csak magunkban szallyunk, hogy mikor szömeinket könyörögsünkben az Egre fel emelhettyük, sokkal nagyob buzgosag vagyon szivünkben; Nem vetközök ezért itt az Daniel semmit az Christus parancsolattya ellen.

Masodszor mondhatnad.

Nincsen valami balvanyozas ebben, hogy az Daniel Babyloniaban leven, ortzajat az könyörögsben, Jerusalem fele fordittya; mintha Isten az híveknek mindenüt jelen nem volna.

F. Nincsen: es az Daniel ezt, nem valami heaban valo veleködesből cseleköszi, sem balvanyozasból; hanem imillyen bizonyos okokert. 1. Az Istennek igeretiert, az mely meg vagyon írva 1. Reg. 8. aholot Isten illyen [439:] igeretöt teszen, hogyha az Israelnek nepe, szömeit az fogsagban fordittya Jerusalem varosa fele, az ö imatsagat meg halgattya. 2. Ezert: mert ezen az Jerusalem temploman az frigy ladajan, es az Jerusalem templomaban levő aldozatokon; példaztatik vala az Ur Jesus Christus. Annakokajert ezzel az ö cseleködetivel, akarja magát erőssíteni az ö meg szabadulasa felől, mellyet vár csak az Christus által. 3. Hogy ezzel meg jelentene, hogy noha az Daniel Babyloniaban volna; mindazonáltal nem feletközöt volna el, az Israelnek Isteneről, aki azt mondotta vala az Jerusalem temploma

felől. Ez az en hazam, es it lakom en. Nem vetközik azért ebben-
is az ceremoniában az Daniel semmit.

Még-is mondhatnad.

Az Daniel peldajabol, aki Jerusalemben fele fordul imatsagaban,
jel cseleköszike az Papistak, hogy az Istent az faragot kepek
előt, avagy az faragot kepekre fordulvan imadgyak s-tisztölik?

F. Semmikeppen nem. Mert Isten az faragot kepeknek tisztöletit az masodik parancsolatban megh tiltotta ige szerint. De azt mondgyak: Hogy nem tisztölik ök az faragot kepek, hanem az mi az által abrazoltatik. Ved eszedben: Am bator ugy legyen, hogy ne tisztöllyek az faragot kepek, de az-is hamis hogy az faragot kepek által az lathatatlan Isten abrazoltatnek. Es Isten, nem csak az faragot kepek, hanem az hamis Isteni tisztöletnek modgyat-is tiltya. Balvanyozas azért az-is, Istent más keppen tisztelni, hogy nem mint az ö igejeben ki jelentette.

Tanullyuk megh hát az Daniel peldajabol, aki ablakit ki nitvan fordul Jerusalemben fele, nevezven az Istennek igere-[440:]tíre, s-igy könyörög Istennek. De az az ceremonia immar megh szünt, es vegben ment az Ur Jesus Christusban, az mint Christus ö maga bizonyittyta. Ioh. 4. v. 21. aholot ily szoll amaz Samariabeli aszszonyiallatnak á ki jöt vala ö hozzaja: Aszszonyiallat megh hidgyed ugymond, el jüt az idő, melyben sem ez hegyen, sem Ierusalembe nem imadgyatok az Atyat: el jöt az ora es most vagyon, mikor az igaz imadok imadgyak az Atyat lelökben, es igazsagban: Mert az Atya illyetenöket keres, kik ötet imadgyak. Tanullyuk megh mondom, hogy az mi szömeinket, szivönket, lelkönket, fordicsuk az Egre, aholot ül az Ur Jesus Christus az Atyanak jobban, es onnet varjuk az mi segitsegünket, mivel az mi polgari tarsasagunknak igazsaga-is ott vagyon. Phil. 3. Ez vala az masodik dologh: Lassuk az harmadikat.

Harmadik dologh ez vala: Mikor könyörgöt az Daniel. Azt mondgya az Propheta hogy haromszor mindennap. Reggel minek előtte az ö tisztí szerint valo munkajához keszdene: Delben mikor enni akarna, avagy ebedet el vegezneje. Estve mikoron az ö közönseges tisztí szerint valo munkajatul megh szünnek. Ezek valanak az Daniel könyörgesinek oraji.

Mondhatnad.

Nem vetötte ebben az Daniel, hogy az ö könyörgeset, ugymint bizonyos orakra szabta, mintha Isten, minden időben megh nem halgatna?

F. Bizonyos ez, s-minden ketsegnélkül igaz az Daniel felől hogy minden dolgai között megh emleközöt az ő Istene felől, az mikor külső dologban vala foglalatos-is: de mindazáltal, bizonyos időt rendelt vala magának: [441:] Nem azért mintha az az ora az többinel szenteb volna, avagy abban inkább megh halgatna Isten hogy nem mint az többiben: hanem ez okon, hogy azokban az orakban, mellyek az közönseges munkatol üressék volnanak, egyebek bantogatasa nélkül Istennek csendesebben szorgalmatosban, bantas nélkül szolgálhatna. Ez az oka, az miért időt valasztot vala magának. Nem vetöt hát ebben.

Mondhatnad.

Jól cselekedszik tehát az Papistak, akik bizonyos orakat rendelnek, ugymint, Tertiat, Sextat, Nonat magoknak, es azt felette igen megh tartyak.

F. Semmikeppen nem: Oka ez. 1. Mert ök azt tartyak, hogyha ezt ök megh cselekedhetik, tehát igaz eleget töttek az bünökert elegegössen, es azért ugyan erdem szerint varjak az idvössegöt. 2. Vetköznek ez okon: Mert az tartyak hogy oly szükseges ez az oraknak megh tartasa, hogy halalos vetek nélkül senki azt el nem mulathattya, es hogy azok az orak az többinel szentebbek, es Isten-is inkább megh halgat, hogy nem mint az többiben. 3. Vetköznek: Mert ezt kivaltkeppen rendeltek az Papoknak az mellyeken, Deak nyelven akarnak szolgálni az közönseges gyüleközetben, mellyet önnön magok-is sokan közzülök nem ertenek.

Tanullyuk megh innét az Daniel példajabol, hogy noha *szüksegh minekünk szüntelen könyörögnünk az mint szoll az szent Pal, de mivel hogy gyarlok vagyunk, es ez vilagi szorgalmatosság el vonson bennünket: szüksegh bizonyara, hogy az mi könyörgesünknek bizonyos oraja legyen, tudni illik Reggel, minek előtte külső szorgalmatosságunkhoz kezdenek: Delben, etelünk elöt avagy utanna. [442:]

Estve, az mikor nyugodalmunkra megyünk. Így kellene bizonyara. De mi az könyörgesre minden orakban restek vagyunk: Honnet nem csuda, hogy Isten-is az ő kegyelmesseget gyakorta megh vonsza mi tölünk.

Negyedszer es utolszor itt az első reszben: mondam megh írja az Propheta, az Daniel maga viseleset az könyörgesben; aki felöl azt mondgya, hogy terdre le borult az Daniel(t), hogy ezzel, mind Isten elöt valo alázatossagat megh jelentene, s-mind pedig

* *I. Thes. 1. versu 17.*

hogy így az könyörgésben való buzgóságra inkább indíttatnak. Így cselekedőt az Christus-is, mikor az olay fanak hegyen könyörgőt, amaz ő buzgo könyörgésében. Atyam szerelmes Atyam, ha lehetséges tavozzek el en tülem ez á nagy kén(t). Így cseleköttek az regi szent Atyak-is az ő könyörgésökben.

Ahonnet tanullyuk meg mi-is, hogy noha az külső magunk viselese nélkül-is megh lehetne az könyörgés, az mint meg tetzik az Moses *peldajabol, akki noha nyelvevel halgat vala: De mind-azaltal Isten, azt mondgya neki; Moses mit kialtasz en hozzam? Hát az mikor modunk vagyon benne (megh lehet pedigh ez mind hazunknal, s-mind pedig közönseges helyen) szükseg külső-keppen-is könyörgésünknek jegyet mutatnunk, az mint cselekedőt az Daniel, Christus Urunk, Moses es az regi szent Atyak. Es bizonyara keresztyenek, ha ez vilagi fejedelmek előtt modot tartunk supplicationkban, menivel inkább az mi teremtő Istenünk előtt? Meg fedetnek azért itt azok, akik csak az minden napi könyörgésre-is szegyonlik Isten előtt az terdöket meg haytani; szegyonlik ezök azt, az mit az Ur Jesus Christus nem szegyenlöt. De bizonyara mi sem vagyunk gyorsak erre. [443:]

Mondottam vala hogy masodszor, jelen valo tanitasunknak rendiben azt kell minekünk megh latnunk. Jol cselekötteje az Daniel, hogy semmit az Darius kemeny parancsolattyyaval nem gondolvan, szabadon megyen elő az igaz Isteni tisztöletben?

F. Jol cseleköszü bizonyara: Mert az mint az Propheta szöll felöle, annak előtte-is az Daniel így szokta vala; Hogyha annak-okajert ezt az rend tartast meg valtosztatta volna; egyebek azt iteltek volna, hogy az Kiraly parancsolattyyatul valo felteben, az ő Istenehöz valo imatsagat el hatta volna. Az mely semmi nem lett volna egyeb, hanem az meg ismert igassagnak meg tagadasa; es annak bizonyos argumentoma, hogy inkább akarna eletenek kedvezni, hogy nem mint Istennek szolgálni. De inkább akar Istennek szolgálni, hogy sem mint attul el partolni.

De ez arant vadnak sokak, kik az Danielt akarjak karhosztatni s-azt mondgyak hogy nem jól cselekötte: Mellyet imillyen erősse-gökkel allattyak.

I. Mert ugymond az jó lelki ismeretert, kell az fejedelem parancsolattyanak engednünk. Fejedelem vala az Darius. Hát kell vala ő neki engedni.

F. Igaz az; Hogy az Fejedelem parancsolattyanak kell engedni úgy tudni illik, ha az Istennek parancsolattyyaval nem ellenközik. De ez az Dariuse ellenközik vala az Isten parancsolattyyaval, aki

* *Exod. 14.*

azt tartja: Az te uradat Istenödet imadgyad, es egyedül csak ö neki szolgálj. It vagyon helye amaz mondasnak. *Amicus Socrates, amicus Plato; magis amica Veritas.* az az, Baratom Socrates, Plato-is baratom, de az igazság inkább baratom. [444:]

II. Azt szoktak forgatni: Eszes emberhez az illik, hogy az időhöz szabja magát. Azert ideig engedhet vala Daniel az Darius kevasaganak.

F. Igaz az Cicero mondasa, hogy jo az eszes embernek az időhöz szabni magát: de szolgál csak ez vilagi mulando jokra. Az Isteni dolgokba pedig, es az mellyek tartoznak lelkünk idvössegere, nem alhat ez megh, ahol mindeneket kell az mi Istenünknek akarattyal cselekdünk. Ez pedig az Isten Fia mondasa: Aki engemet meg tagad az emberek előtt en-is megh tagadom azt az en mennyei szent Atyam előtt.

III. Ezt-is szoktak forgatni. Bolondság vala kinek szabad akarata szerint vesződelemre vetni magát, mellyet el kerülhet. Azert nem jól cselekkötte az Daniel, hogy így meg kementi magát az Darius parancsolattya ellen.

F. Az felelmes emberek Argumentoma ez, kikben vekony gyökeret vert az keresztyenseg. De az hiveknek nem hogy az vesződelőmnek nyomorusagnak felelmere kepöst el kellene szakadni az Istennek igaz tisztöletitől, de sőt inkább bodogoknak tartsak magokat hogy ha az Istennek nevejert, valami nyomorusagot kell szenvedniök. Vadnak töb Argumentomok-is, mellyekkel szoktak sokak az Daniel jelen valo cselekködetit terhelni: De haszontalanul: Mert kedves volt ez az Daniel cselekködeti Isten előtt; s-meg-is tartatot az Oroszlanok vermeben erette.

Mit tanulunk innét.

Tanuljuk meg: Mit kell az hiveknek cselekdöniök, mikor az Fejedelem eros parancsolat alatt, az igaz Istennek ismeretitől el akar szakasztani, es balvanyozásra kenszöri-[445:]teni: Ezt bizonyara: Nem kell minekünk ahöz így szollanunk; Im gondolkodom fölöle mit kell cselekdöni; hogy így az kegyötlen fejedelmeknek szivet ne adgyunk, s-hitünkben magunkat ketsegösse ne tegyük; hanem egy altallyaban felellyünk, hogy minekünk az balvanyozo tudomány nem kell; es az igaz Istentül el nem akarunk szakadni. Az mint cselekköszik az Daniel; aki halvan az Darius vegezeset, minden testi gondolkodas nélkül elő megyen az megh ismert Istennek tisztöletiben. Erre az mi hitünkben valo alhatatossagra minket-is minden időben, segicsön az mi Istenünk Fiajert az Ur Jesus Christusert. A M E N.

XLIV. Praedicatio.

„*AKkoron azok az firfiak egyben gyülenek, es talalak az Danielt, hogy könyörgene, es esedöznek az ő Istene előtt. **El menenek azért es mondanak az Kiraly előtt az Kiraly ki adot parancsolattya felől: Nem de az parancsolatot megh irade? hogy valaki valamit kerend valamely Istentül avagy embertül harmintz napigh, hanem csak tetüled Kiraly, vettetnek az Oroszlanok barlangjaban? Felele az Kiraly es monda. Igaz az szó az Mediajajknak es az Persiabeliek-[446:]nek törvénye szerint, ki el nem mulhatik. ***Akkoron felelenek es mondanak az Kiraly előtt; Daniel egy az Sido nemzet fogsagabol valo fiak közzül, nem gondolt veled Kiraly, sem az parancsolattal, mellyet irtal, hanem haromszor könyörög napjaban. +Akkoron az Kiraly, mikoron hallotta volna ez szót, igen meg szomorodek magaban, es tellyes szivből azon vala Daniel felől, hogy ütet megh szabadtana, es napnyugotik töreködik vala rayta; hogy ütet megh menthetne. ++De azok az ferfiak egyben adak magokat, es mondanak á Kiralynak: Tudgyad Kiraly, hogy ez az Media es Persiabelieknek törvénye, hogy semmi parancsolat avagy vegez, mellyet á Kiraly vegez, megh ne valtosztassek. +++Akkoron az Kiraly szolla, es elő hozak az Danielt es vetek az Oroszlanok vermeben.”

S U M M A.

Az Daniel Propheta ez jelen valo igekben summa szerint meg irja, az Darius fő emberinek az az, hadnagyinak, tanacsinak tisztartoinak Darius előtt valo kemeny törvenközesöket Daniel ellen, akit ugy annyera nehezitenek vadolasokkal, hogy az Darius, ugyan akarattya ellen, Danielt ke[n]szörittetik be vettetni az Oroszlanok vermeben.

Mely summabol az mindennek az tanusag: Valaki az igaz hitben s-keresztényi vallásban elő akar menni, annak [447:] az ő hitierti vallasajert, sok nyomorusagokat, haborusagokat kell szenvedni. De azonközben szükség, hogy Istenhöz esedözzünk, hogy azokbol meg szabadicson minket, az mint cseleködek az

* *versu 11.*

** *versu 12.*

*** *versu 13.*

+ *versu 14.*

++ *versu 15.*

+++ *versu 16.*

Daniellel. Az kit vegezetre csudalatossan az ő keresztyeni valla-sajert az Oroszlanok vermeből meg szabadita.

R E S Z E K.

Harom reszei vadnak ez jelen valo igeknek, mert:

I. Azt írja meg az Propheta: Mint viselik magokat az Darius fő fő emberi ebben az Daniel ellen valo vadolasban törvenközesben.

II. Mit cseleköszik Darius, halvan az ő fő fő emberinek Daniel ellen valo vadolasokat.

III. Mi leszen vege, ki meneteli az Darius fő emberinek Daniel ellen valo törvenközesöknek, kemeny vadolasoknak.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Darius fő emberinek vadolasokban valo magok viseleset, effelöl negyet jelent az Propheta. Mert I. azt mondgya felölök, hogy tanacsot tartattanak, öszve gyülekösztenek: Hogy igy az ő sokasagokkal melto-sagot, eröt, szerezhessenek magoknak, es az ő vegezesökben nagyob hitelök legyen. Mert az egyyeseknek, akar mi dologban is nagyob elő menetele vagyon: az mint hogy az vissza vonasnak különböző elmeje, egyenetlensege, akar mely nagy dolgokat-is el ront: az mint szoktak mondani. *Concordia res parvae crescunt discordia magna dilabuntur.* Az egyyesseggel az kicsin dolgok neveködnek; de az vissza vonással, az nagy dolgok-is el romolnak. Az sokasaggal akarnak azért ezek-is az Darius fő emberi elő menni dolgokban. Igy kellene hát mast az joban, hazanknak oltalmazasaban kinek kinek elő menni. De kevesen gondolkodnak jó dologban [448:] affelöl. Ha az Isten szolgaira kellene tamadni, mindgyart sokan lennenek az emberek: De azoknak es az igaz tudomannak oltalmazasara kevesen talaltanak s-azok-is restek. 2. Vigyaznak szorgalmatossan arra, hogy az Daniel az ő cseleködetit meg ne tagadhassa. Annakokajert talallyak az Danielt könyörögven es esedözven az ő Istene előtt. 3. Okossaggal elven, minek előtte vadolast inditananak az Daniel ellen, emlekösztetik az Dariust az eleb ki adot törvenyre, az mely ez vala. Senki harmintz napig se Istentül se embertül semmi keröt ne kerjen, hanem csak Dariustul, ha ki külömben cseleköszik, vettessek az Oroszlanok vermeben; s[-]jartz kerdik hogyha most-is ugy vagyone ez az törveny. Es az Kiraly feleletivel erőssiti s-azt mondgya: Igaz az szó, az az ugy vagyon az Media es Persiajak törvenye szerint; söt ezt-is hozza teven az Kiraly, hogy ez az törveny örökke megh tartassek. Es ugyan-is ez vala az Darius tanacsinak elmejök, s-ezt vadaszak vala, hogy

az Kiraly ennek utanna beszédet meg ne masolhatna: es így maga nyelven akarjak az Dariust meg fogni. 4. es utolszor, vadolast tesznek az Dariusz elöt; az mely vadolasban viszontag három dolog vagyon. I. Akarjak gyölölsegeben hozni az Kiraly elöt az Daniel szömelyet, akit be akarnak vadolni nemzetseghe szerint: Mert ötöt Sidonak mondgyak, es az fogsagbol valo fiak közzül egynek: Vagyon ugymond egy firfiu Daniel Sido nemzetből valo es az fogsagbol valo firfiak közzül egy. II. Hamis patvart mondanak felöle, melyet vesznek az Kiralynak parancsolattyabol: Nem gondol ugymond Kiraly az, sem magaddal, sem parancsolatoddal: az az, megh utalta mind magadat s-mind parancsolatodat. [449:] III. Vadolasoknak summajat jelentik: Mert azt mondgyak, fel bontotta az te vegezesödet Kiraly, melyet te ki attal, az Medusoknak es Persaknak törvénye ellen; s-ezzel bizonyittyak ezt; mert ugymond, minden nap haromszor imadkozik az ö Istenenek es attul kerü az mit te tüled kellene kevanni. Mintha mondanak; Nem elég ö neki az Mediajak es Persiajak törvényet napjaban meg szegni; hanem minden nap haromszor.

Igy argumentalnak azért az Dariusz tanacsosi. Minden valaki az Kiralynak ki adot erős törvénye ellen valamit kerend vagy Istentül vagy embertül es nem egyedül Dariustul csak; melto hogy be vettessek az Oroszlanok vermeben.

Igaz ez Kiraly: Mert te magad tudod s-emleközöl rea Kiraly, söt megh pecsetlötted az Medusok es Persak törvénye szerint.

De az Daniel minden nap haromszor kér keröt az ö Istentül es nem te tüled Dariusz Kiralytul. Igaz ez-is: Mert mi vagyunk erre bizonsagok, szemeinkel latuk.

Annakokajert melto, hogy az Daniel be vettessek az Oroszlanok vermeben, mint törvény törö; az ki adot törvény szerint. Az mint erröl magatul-is itiletöt tehet á Kiraly.

Ez az Argumentom mellyel akarjak az Danielt rontani; az melyre könyü leszen vala az Danielnek meg felelni hogyha engettetik vala, ugy mint ki, az Istennek ki adot törvénye ellen fundaltatot: ahol meg vagyon irva, hogy az imatsagot, es az segitsegül valo hivast, nem engedi semmi teremptöt allatnak. Nem Daniel vala azért itt az könyörgesert vetkes, hanem Dariusz aki Isteni tiszteletöt [450:] kevan maganak az könyörgesben. Szinten ilyen rossz fundamentommal eppittetöt most-is Papista atyafiak vadlása az keresztyenök ellen, mikor így argumentalnak.

Valaki más Religiot vallast követ, az mellyet tanit az Romai Ecclesia, tehát az eretnek s-melto halalra. De az Lutheranusok

ugymond es Calvinistak nem követik az Romai Ecclesianak vallását, hanem söt azt karhoztattyak. Annakokajert az Lutheranusok es Calvinistak meltok halalra.

F. De könyü az felelet rea. Jo volt regen az Romai Ecclesia szent Pal es az töb Apostolok idejeben, azert annyiban mi-is örömet követtük. De most Roma, tellyesseggel lött lelki paraznava, es affeleknek barlangjava: azert semmi vegezesök talalmányok nem kell; Nem mi szakattunk azert el az Romai regi Ecclesiatul, s-annak tudomanyatul; Mert az szent Pal es az Apostolok tudomanya kezünkben. Hanem ez mostani Antichristusnak tagjai. Azert az ö mi ellenünk valo vadolasokat magok terhelletesere hozzak elő. Mint szinten az Darius tanacsinak argumentoma Dariusra tér, es ötet terheli igazan; nem Danielt: de mind az által ö neki az igassaghert kell szenvedni. Ertyük az első dolgot tudni illik az Darius tanacsosinak hamis vadolasokat az Daniel ellen: Honnan mit tanulhatunk lassuk.

I. Az Darius tanacsosinak Daniel ellen valo conspiratiojokból alnok tanacs forralasukból, tanuljuk meg: Micsoda legyen az gonosz lelki ismeretü embereknek (nevezet szerint pedigh sokszor az Udvari szolgaknak, kik az jamboroknak előmenetelit, s-Urok előtt valo kedvessegöket iregylik) az ö természetök: Ez bizonyara hogy az [451:] jamborokat minden alnok mesterseggel kedvetlenségben akarjak hozni; leselkedven utannok, mi modon vesződelömben, gyalazatban, mind életökben s-mind penigh hirökben nevékben eythessek azokat. Es ezt az hitötlenöknek elméjököt bötü szerint meg irta az David Propheta, Ps. 10. ahol így szoll felölök. Az hitötlen ember ugymond az utzaknak szorossain leselkedik lesben meg öli az arvakat, az ö szemei vigyaznak az szegenyre. Leselkedik titkon mint az Oroszlan az barlangban, hogy el ragadgya az szegenyt, mikor az ö töriben eyti ötet.

Nehez annakokajert az keresztyen jambor embernek elő menni dolgaiban; Mert mindenüt az leselkedök vadnak utanna es sohul labait le nem teheti, aholot tört nem vetöttek volna ö neki az mint az Daniel példajabol meg tetzik. Azert szükség az hiveknek felette igen vigyazniok minden dolgokban mert az joert-is gyakorta gonoszul esik dolgok, az mint szinten az Daniel az Isteni tisztöletert karhosztatik. Ez az első á Darius előtt, akiert inkább kell vala dicseretni.

II. Tanuljuk meg az Darius fő emberinek cselekedetökből, kik emlekösztetik az Dariust, az elebbi ki adot törvenyre hogy azt ujonnan meg erőssicse: Micsoda legyen az fejedelmeknek természet[e]jük az ö vegezesökben: ez tudni illik, hogy az mit egyszer vegeznek; bator tudatlanul es magok gondolatlanul

legyen-is az; annakutanna szegyönlik azt vissza vonni es meg valtoztatni. Mert azt itelik hogy az ő meltosagok meg gyalasztatik ezzel, hogy ha attul az mit egyszer el vegeztenek tudatlanul; el tavoznak. Maga ez volna az igaz fejedelemnek az ő tisztí, hogy az mit gonoszul vegezet meg jobbítana: es az gonoszt jora [452:] fordítana. Jól cselekedte volna azért az Darius, hogy ha az alnoksagból kötöt törvent, fel bontotta volna. Az mint cselekedik az David, ki meg esküszik ugyan az Nabal halalára, de vegbe nem viszi az Abigail könyörgesere, az mint meg vagy on irva. 1. Sam. 25. Ne mond hát ha Úr vagy azt az mit egyszer megh mondottam, meg mondottam: hanem ha tudatlanul vetkösztel jobbitsad; hogy egyik bünt az masikkal ne potollyad.

III. Az Daniel ellen valo hamis vadolasokból az Darius fő emberinek; tanullyuk megh, hogy az gonosz akaro embereknek ez-is az ő természetökre nez; hogy az igaz embereket hamis vadolasokkal nem szegyönlik terhelni: az mint az Sidok-is ezzel vadollyak az Christust, mintha földi Kiralysagot kevanna. Es az Bellisarius, Justinianus Imperator elöt; hogy az ő birodalmat kevanna: Maga semmi nem vala benne. Ertyük azért az gonosz lelki ismeretü embereknek természet[e]töket; es az maga gondolatlan fejedelmeknek-is szokasokat: De lassuk tanitasunknak masodik reszet-is.

Mondam masodszor azt kell minekünk megh magyaraznunk. Mit cselekedik az Darius, halvan az ő tanacosinak Daniel ellen valo vadolasokat.

F. Kettöt mond az Propheta felöle: Egyiket ezt, hogy felette ighen meg szomorodik magaban. Oka ez vala: Mert most veszi eszeben, hogy nem jól cselekedöt, es az ő tanacosialtal megh csalatot; es hogy mind Isten ellen s-mind pedigh az természetnek törvenye ellen vetközöt; hogy ilyen hamis vegezessel sententiazza az Danielt halalra, kinek sem eszössegevel sem bölcsesegével mássa nem vala. De nem vala csak az szanakozas eleg hoz[453:]za. Mert amaz Herodes-is megh bana, hogy az leanzo Ianos Baptista fejet kere tüle; de más felöl ugyan megh ölete, mert nem akara az ő elötte tanzolo szemtelen leanyat meg szomorítani. Igy Pilatus-is töreködik sokat az Christusert; hogy megh szabadítana: De más felöl az Christust az ő ellensegi kezében adgya; Mert nem akar az Csaszar baratsagabol ki esni, es az Sidoknak haragjokban maradni. Azert eleb kell vala az Dariusnak-is latni dolgahoz; hogy Danielt meg oltalmazna.

Masodikat azt mondgya az Propheta felöle, hogy töreködik mind nap nyugotig azon; Mi modon tarthatna meg az Danielnak eletet: de heaban. Mert mihelt eszökben veszik az ő tanacosialtal

hogy habozna dolgában, annal inkább azok felgyülekeznek ellene, es az egyszer ki adot törvent forgattyak ő ellene ezt mondvan. Tudgyad Kiraly, hogy ez az Media es Persiabelieknek törvenye, hogy semmi parancsolat avagy vegezes, mellyet az Kiraly vegezöt, megh ne valtosztassek. Mintha ezt mondanak. Mi dologh? Ne gondold azt oh Kiraly mintha mi oly gonosz emberek volnank es oly vér szomjuhozok, mintha ennek az ő halalaval sokat gondolnank, ugy mint ki annakül-is ven ember közel vagyon halalahoz: de az ki adot törveny felöl gondolkodunk, hogy abban meg ne trefaltassal. Tudod ez az Medusok es Persak törvenye, hogy senki az Kiraly vegezeset meg ne valtosztassa. Ha azért külömbet cseleköszöl, ez leszön hogy mindgyart az te alattad valok fel tamadnak te ellened, es nem tudgyuk mint fogsz megh allani Kiralysagodban. Azert lassad, ha ennek az ven embernek akarsze eletenek inkább kedvezni avagy törvenyödet meg rontani; es vegezetre ne talam Orszagodtul-is [454:] kezdesz megh valni. Ez az Darius tanacsosinak elmeje, Darius ellen. Ahol immar nem csak tanacskosznak ő vele, hanem tanacsot-is mondanak ellene, hogy ha külömbet cseleköszik dolgában.

I. Annakokajert tanullyak megh innet az fejedelmek: Mint leszen ü nekik dolgok, hogy ha gonosz tanacsoktul nem oltalmazak magokat. Igy bizonyara, hogy vegezetre magok kezdenek bankodni az mint Darius. Megh lassak azert jo eleve az fejedelmek, hogy senkinek tanacsat hamar be ne vegyek, hanem meg lassak elsöben, hogy ha az Istennek törvenyével es az természetnek jo szokasaval eggyeze avagy nem. Minden tanacsoknak fundamentoma pedigh legyen az Istennek ki adot törvenye az fejedelmeknel.

II. Tanullyak meg ezt-is innet az gondviselök, hogy az büntetesben ne siessenek, ne hirtelenködgyenek: Mikeppen hogy Darius az Danielt nem sieti az halalra vitetni: Mert az halalra jaro dolgokban többet vetköznek az gondviselök az hirtelenködnessel, hogy sem mint az büntetesnek keves ideigh valo el halasztasaval. Pelda erre az Theodosius, ki felöl ezt olvassuk, hogy mikor hallotta volna Thessalonicaban, hogy titkon valo arultassal egy nehanyat az ő szolgai közzül meg öltenek volna, hirtelen valo haragjában parancsola hogy az bünösöket az büntelenökkel eggyüt az ő szolgainak halalajert megh olnek; ugy annyira hogy het ezer emberek vagatanak le, az mint ezt az Historiat büsegössen meg irja Theodoretus, lib. 5. Augustinus-is lib. 5. *de civit. Dei* ca 26. az kiert az Theodosius Imperator excommunicaltatik az Mediolanomi Ambrus Pispöktül; es annak utanna meg intettet-[455:]ven az Ambrus Doctortul; törvent ira az

Theodosius hogy minden föbe jaro dolognak executioja, harmintz napig halasztassek. Nem jo azert az executioban az hirtelenség, hanem szükség mindennek jól vegere menni. De nem azt mondom hogy az büntetést birsagra tarcsak; hanem hogy ideje koran meg büntessek.

III. Tanullyuk meg innet azt-is, hogy neha az hitötlen gonosz akaro emberek, önnön magok-is nem egyeszesnek, de az hiveknek halalaban könnyen megh akarnak egyeszesni. Mint peldanak okajert az Darius tanacsosi, noha önnön magok közt nem egyeszesnek, mert mindenik kevannya az fellyeb valo böcsületöt egyik az másik elöt; de megh egyeszesnek ebben, hogy az Daniel meg hallyon. Igy Herodes es Pilatus meg egyeszesnek az Christus halalaban. Igy most-is sok rendbeli ellenségek megh egyeszeszenek ebben, hogy az Evangeliom el töröltessek. Adgya az Ur Isten, hogy valaha Török, Tatar, Nemet, Balon, Spaniol megh ne egyeszeszenek ebben, hogy az mi nemzetsegünknek vege legyen.

IV. Tanullyuk megh ezt-is; Micsoda legyen az Udvarokban az tanacsoknak természetük; ez bizonyara, hogy az ü tölök ki adot törvényöknek executiojat ki szolgáltatatasat, felette szorgalmasztattyak, holot ezek önnön magok az Isten törvényenek ki szolgáltatatasaban restek, es magok-is gyakorta minden gonossagban szabadon elnek. Az mint cselekösznek az Darius tanacsosi, kiknek az ő taskajok mind elöl hatul minden gonossaggal rakva, de azok közzül egyikben-is nem akarnak tekinteni. Az hamis fertelmes tisztartok, az jobbagyot örömet megh birsagollyak az pa-[456:]raznasagert, lopasert &c. ő magok pedigh torkik ülnek minden vetkekben.

Ugyan itt azt-is jegyözzük megh: Szep dolog ugyan az ki adot törvényöket oltalmazni; de azokat á mellyek eggyeznek az Istennek törvényevel; ha kik pedig ellenköznek azzal, azokat inkab el kell vetni, nem hogy megh tartanak. Ne forgasd hát azt az törvent az mely ellenközik az Isten törvényevel es az természetnek-is törvényevel mert nem jo. Mint peldanak okajert. Törvény az nemely helyen hogy az arvak tutorsag alatt tartassanak, es marhajokra öröksegökre az tutoroktól gondviseles legyen mig az fel nő: De nem jo törvény leszen mindgyart; ha fel nevekodik az arva, az tutor meg nem adgya neki, hanem jo idejen maganak foglallya. Vadnak az emberek között illyenek: kik megh nem gondollyak, hogy szám adasra Isten eleiben kell még valaha allani.

Harmadszor es utolszor, mondam hogy azt írja megh az Propheta: Micsoda vege es ki meneteli leszen az Darius tanacsosi-

nak Daniel ellen valo kemeny meg altalkodot vadolasoknak, töreködesöknek. Harmat jegyez meg az Propheta. 1. Ezt, hogy az Darius az ő tanacositul valo felelmeben, meg parancsollya hogy elő hozasseg az Daniel. az az noha nyilvan nem karhozattya szavaval, de az ő tanacososinak kevansaganak, noha kedve ellen, de ugyan enged azert.

Mondhatnad.

Vallyon s-nem menthettyüke megh az Dariust, akki ugymint akarattya ellen enged az ő tanacososi kevansaganak es az Danielt ő nekik büntetesre adgya? [457:]

F. Semmikeppen bizonyara nem menthettyük: Oka ez: Mert az ü lelki ismereti dictallya vala, hogy hamis volna az ő ki adot törvénye, es az okon artatlan volna az Daniel. Masodszor ezert: Mert ő neki fejedelem leven, nem kel vala az ő tanacososinak es meltosaganak annyit kedvezni; hanem inkab az Danielt ugymint artatlan felt megh kell vala oltalmazni. De felette sokat tulaydonita az ő tanacososinak: Nincs azert semmi igaz mentsege az Dariusnak. 2. Az Daniel vadoltatasanak vege az, hogy elő hozatik Daniel, nem maga mentesere, hogy az ü ellenseginek ellene valo vadolasokat igaz törveny szerint halvan, magat azok ellen igazitana: hanem hogy mindgyart halalra vitessek. Mert immar még tavoly leteben sententiaztatot vala hogy megh haina. 3. Vadolasokkal az Darius tanacososi ezt vivek végben: hogy semmi idő Danielnek maga mentsegere nem engettetven, az Oroszlanok vermeben vettetik.

Ahonnán tanullyuk meg mi keresztyenek: Miben allyon ez vilagi hitötlen kegyötleneknek törvénye folyasanak modgya mellyel elnek az Istennek szolgálai ellen, s-az igaz keresztyenek ellen: ebben bizonyara, hogy igaz elég ő nekik az hivek ellen vadolast tenni avagy hallani, ha semmit nem bizonithatnak-is. Az hiveket jelen nem letökben karhozattyak; mentsegöket nem veszik, es akkik meg nem gyözzetnek-is minden ok nélkül veszedelemre vonszak. Ezt cseleköttek az Romai Poganyok-is az mint irja Tertullianus, akiknek szokasok ez vala, hogy valaki magat keresztyennek mondgya vala, igaz elég ok vala az, á büntetesre. Ezt tartyak az Romai Atyafiak-is, valaki á holt szentöket nem imadgya, az Purgatoriomot nem val-[458:]lya, igaz elég ok annak az etreksere, az mint ük oknelkül szollanak fölöle. Mellyel magok bizonsagot tesznek arról, hogy az mostani Roma nem az Apostoloktól; hanem az poganyoktól vött eredetöt, akkik hasonló keppen cseleköttének.

II. Elönkben adatik innét az Martyromsagnak igaz peldaja aholot az Daniel az igaz Isteni tisztöletert vettetik az Oroszlanok veremben; es semmikeppen az igaz vallasert, nem rettegi az Oroszlanoknak torkokat. Hasonlatos keppen az Ignatius Antiochiai Ecclesianak Püspöke, Romaban fel vitettetven vettetik az fene vadaknak önnön magat immar halala elötte leven ezzel örvendöszteteti. *Fruментu[m] Dei sum, et dentibus feraru[m] molor, ut mundus panis Dei reperiar.* Az Istennek buzaja vagyok. es az vadaknak fogai által meg öröltetem: hogy az Istennek tiszta kenyereken talaltassa[m]. Annakutanna ismet ekkeppen szoll: *Melius mihi emori propter Iesum Christum, quam imperare finibus terrae.* az az, Job ennekem az Jesus Christusert meg halnom. hogy nem mint ha ez egész földnek parancsolnek. Erre az igaz Jesus Christusban valo ki mulasra, segellyön minket-is az mi Istenünk Fiajert az Ur Jesus Christusert. A M E N. [459:]

XLV. Praedicatio.

„*SZolla á Kiraly es monda Danielnek: á te Istened kit te szüntelen tisztölsz szabadicson meg tegedet. **Es hozanak egy követ, es vetek az verem szajara es meg pecsetle az Kiraly az ö gyüröjével, es az ö fejedelminek pecsetivel, hogy meg ne változtatnek az akarat Daniel felöl. ***Akkoron az Kiraly mene az ö palotajaban, es vacsora nélkül mene nyugodni, es vigasag tevő szerszamok eleiben nem vitetenek, es az alom tüle el mene. +Akkoron fel kele nagy reggel az Kiraly mikor meg vilagosodnek es gyorsasaggal az Oroszlanok vermehez mene. ++Es mikoron közelgetet volna az veremhöz, siralmas szoval kialta Danielhöz; es szolvan az Kiraly monda Danielnek. Daniel az elő Istennek szolgaja, az te Istened á kinek szolgálsz szüntelen, meg tarthatotte tegedet az Oroszlanoktól? +++Akkoron Daniel az Kiraly-nak szolla: Kiraly öröкке ely. *+Az en Istenem, el bocsatta az ö Angyalat, es be zárta az Oroszlanoknak száját, es nem ar[t]hatta-nak ennekem. Mert ö elötte igassag talaltatot en bennem, es te előtted-is Kiraly semmi gonossagot nem cselekettem.” [460:]

* *versu 16.*

** *versu 17.*

*** *versu 18.*

+ *versu 19.*

++ *versu 20.*

+++ *versu 21.*

*+ *versu 22.*

S U M M A.

Ez jelen valo igekben, megh irja immar az Propheta az Darius cseleködetit, minek utanna Danielt be vettette az Oroszlanok vermeben, es á Danielnek csudalatos megh tartattatasat az Oroszlanok vermeben: az az: Mit cseleködöt az Darius minek utanna be vetteti Danielt az Oroszlanok vermeben; es onnet mely csudalatosan Isten megh szabadította.

*Ahonnan könnyen eszünkben vehettyük mi-is, hogy valakik az Istennek nevejert tisztössegejert vallasajert nyomorusagokat, haborusagokat szenvednek; ne essenek ketsegeben: Mert Isten öket csudalatos keppen megh oltalmazza az mint .cseleköszik az Daniellel. Am forallyon azert most-is akar mi rendbeli ellenseg alnok tanacsot az mi vesződelmünkre romlasunkra: de ne fellyünk semmit, csak szolgallyunk Istennek. Mert bizonyara ö leszen minekünk-is oltalmonk s-megh szabaditonk, az mint cseleködik az Daniellel.

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeknek.

- I. Az Darius cseleködeti: Mit cseleködik Darius, minek utanna be vetteti Danielt az Oroszlanok vermeben.
- II. Az Danielnek csudalatos megh tartattasa az Oroszlanok vermeben: Mely csudalatosan Isten üt meg oltalmazta az ö szent Angyala által.

Az mi az első czikkelt illeti, tudni illik az Darius cseleködetit, affelöl öt rendbeli dolgat jedzi meg az Propheta. 1. Jot kevan Darius az Danielnek, es könyörögh az Daniel megh maradasajert mikor így szoll: az te Istenöd, kit te szüntelen tisztölsz, szabadicsón meg tegödet. [461:]

Mit akar?

Harmat jelent az Propheta az Darius kevasagaban: Elöször könyörgesének summajat; Mit kevannyon tudni illik, megh szabadulast az jelen valo halaltul, az mellyet immar emberi mód szerint, az embereknek iteletihöz kepöst, lehetetlen vala, hogy el kerülhetne á Daniel. Masodikat ezt jelenti, kitül kevannyon az Darius, Danielnek meg szabadulast, s-azt mondgya hogy az Danielnek Istenetül: á te Istened ugymond szabadicsón

* *U sus.*

meg tegödet: Harmadikat, azt jedzi meg, honnet indittatik erre, hogy az Daniel Istenetül kevannyon Danielnek megh szabadulast; s-azt mondgya hogy inset: Mivel hogy szüntelen szolgalt Istennek, az mely ő Istenben valo alhatatossagan felette almelkodot az Darius. Azt akarja azert mondani az Darius: Szerelmes Danielem sokat tusakottam az en tanacsosimmal, utannam valo fő rendekkel te erötted mi modon szabaditanalak megh tegödet, egész nap estig: De haszontalanul, mert semmit nem használhatam teneked: Mert azok az Kiralyi vegezesöknek megh valtozhatatlan voltat forgattyak; es hogy ha az ki adot parancsolatot vegben nem viszem, partolast forgatnak en ellenem. Nem vagyok immar magam szabadsgaban, es nincsen hatalmamban hogy megh szabadithassalak tegödet az ő kezezből. Annakokajert kevanom teneked, hogy az az te Istenöd, akit te szüntelen tisztolsz, kinek tisztösseget fellyeb valonak iteled s-tartod, az te eletödnél, ő legyen az te oltalmad, szabadicson megh tegedet; ő kezeben ajánlom az te eletödet. Igy az Pogany Darius latvan az Danielnek hitiben valo alhatatossagat, ajánlya Danielt az ő Istenenek. [462:]

Mondhatnad.

Vallyon ez az Darius jó kevansaga s-könyörgese az igaz Istenben valo hitiből szarmazotte Dariusnak; mint ezt ennek utanna megh hallyuk, hogy be-is tölt ez az Danielen?

F. Semmikeppen nem szarmazot az igaz Istenben valo hitből; mert akkor az Dariusban, semmi igaz idvözülendő hit nem vala; az mely megh tetzik az ő hamis Decretomanak ki adasabol, melyben Isteni meltosagot kevan vala maganak. Hogy pedig az ő kevansaga szerint esik á dolog; hogy megh tartatik az Daniel nem az ő jó kevansaga vala annak az oka; hanem az Danielnek artatlan volta, es Isten elöt valo esedezese. Masodszor megh tetzik á Dariusnak hitötlen volta inset-is; Mert az igaz Istent nem ismeri ő Istenenek lenni az ő könyörgeseben, hanem Daniel Istenenek mondgya: Ha pedigh ő benne hitt volna, tehat ő Istene-nek ismerte volna lenni. Annakokajert megh tetzik inset; hogy az Darius, Danielnek az ő artatlansaga felöle vallast teszen; es az Danielt minden vetek alol fel szabadittya: Mert ezt akarja jelenteni. Jol ismerem ugymond en hogy te nem vetöttel en ellenem, jol ismerem nem vetköztel semmit Kiralyi meltosagom ellen: annakokajert igyeköztem-is rayta, hogy megh szabadithatnalak á halaltul: De mivel hogy en tölem nem lehet, legyen Isten megh szabaditod teneked, akit te szüntelen tisztelsz.

Ahonnet ez az tanusagh, hogy Isten ez vilagi kegyötlen fejedelmekkel-is vallast tetet, az ő hiveinek artatlansagok felöl, es önnön magokat teszi magokon itelő birakka: az mint cselekedik Dariussal. Ez az első. [463:]

Masodik cselekedeti Dariusnak az Daniel veremben valo vettetese utan ez; hogy be pecsetli az Oroszlanok vermenek szajat, mind maga s-mind pedig utanna valo fő emberinek pecsetivel: egy nagy követ vetven az veremnek szajara. Oka pedig ennek ez vala: hogy megh ne valtoztatnek az akarát Daniel felöl, az az: hogy az ő fejedelmitől, vitezitől, más halálnak nemelvel, megh ne öletnek az Daniel, az mint az ki adot parancsolat tartya vala, hogy tudni illik el szaggattatnak az Oroszlanoktól. Fel azért itt az Darius az ő tan[csosin]ak alnoksagoktól; felnek az Darius fü emberi-is Dariustul, hogy mikoron latnak, hogy mikor az Danielt nem bantyak az Oroszlanok, megh valtoztatna az Kiraly az ő tanacsat, es ki vetetne az Oroszlanok vermeből s-kedvezne neki. Hogy azért meg nyughassanak rayta, mind Darius s-mind az ő fü emberi megh pecsetlik az veremnek szajat. De bizonyara ennek fellyebben valo oka az pecsetlesnek vala az Istennek tanacsa, hogy inset meg tetzenek, hogy az petsetek helyen leven, nem emberi segitseggel, hanem Isteni hatalommal tartatot volna meg az Daniel az Oroszlanok vermeben. Es tetzenek ki az Istennek csudalatos gondviselese az ő hiveire.

Ahonnet ez az tanusag ebből az Darius fő emberinek cselekedetiből; hogy haszontalan az emberi okosság Isten ellen es heaban valo az ő nevenek tisztölői ellen. Mert noha azok igen pecsetlik az Oroszlanok vermet ez okon, hogy az Daniel onnet semmiképpen meg ne menekődhessek, de heaban. Mert Isten ötet megh szabadittya. Így hasonlatosképpen az Sidok es Pharisaeusok, pecsetlik erőssen az Ur Jesus Christusnak koporsojat, melyben be [464:] tetetik az ő teste; De heaban: Mert fel tamad az Christus nagy hatalommal halottaiból. Harmadik cselekedeti az Dariusnak ez vala, hogy felette igen sir, szomorkodik, bankodik az Daniel esetin: Mellyet bizonyara nem oknelkül cseleköszik. De sir mindeneknek előtte ez okon: 1. Mert az ő lelki ismeretiben va(do)doltatik, hogy artatlanul vettette volna Danielt az ő alnok tanacosival halalra, melyben felette nagyot vetközöt volna. Masodszer bankodik azon; mert jól ismeri mely hiv es igaz s-hasznos szolgálatul fosztattatot volna meg. Harmadszer sir es bankodik; hogy az ü tanacosinak ugymint rabja volna, akik ütöt ott hordosznak ahol nem akarna, es az mit ő nem javallana azt cseleköttetnek az ü tanacososi vele. De erre az büntetesre meltok azok, akik csak szömelyre neznek, es inkab

felnek az emberektül hogy nem mint Istentül. Így vagyon azért az Danielnek dolga, utol jutva igen bankodik Darius-is az o halalra valo sententiaztatasan.

Meg tetzik pedig az Darius szanakodasa es szomorusaga az külsö jegyekböl; 1. Innet, mert semmi vigasagh tevö szerszamok nem vitettetnek eleiben. 2. Mert etel ital nélkül megyen agyaban. 3. Mert az alom el megyen ö tüle; Nem nyughatik etzaka buvaban. Ahonnet meg tetzik hogy az lelki ismeret, az gonosz cselekedetökbën felette nagy felelmet gyötrelmet szerez az embereknek szivekben.

Mondhatnad.

Honnet vagyon ez, hogy az Darius az ö cselekedetiert bankodik; ha nem vala senki, kitöl kellene felni es nem vala senki itelö biraja, akinek cselekedetiröl szam adassal tartoznek. Miert cselekötte legyen azt? [465:]

F. Ugy vagyon bizonyara: Nem vala senki ü neki ez földön itelö biraja, es nem tartozik vala senkinek az emberek közzül szam adassal cselekedeti felöl: De nez az Istenre, kinek iteletit s-boszszu allasat minden emberek az természetnek törvényeböl rettegik. Az mint szöll az szent Pal *Rom. 2. v. 14. et 15.* Az poganyok ugymond akinek irot törvényök nincsen, természet szerint, az törvényhöz illendö cselekedetöket cselekösznek. Azok nohanekik törvényök nincsen, mind az által ö magok magoknak törvényök: ugymint kik megh jelentik, hogy az törvennek cselekedeti az ö szivekben be irattatot, kiknek lelkek ismereti, egyetemben tanubizonsagot teszen, es az ö gondolattyok mellyek egymast vadollyak, vagy mentik.

Mit tanullyunk itt.

Tanullyuk meg hogy az lelki ismeret ezer bizonsagh gyanant vagyon az embereknek dolgaban. Visellyük jól hát az mi lelki ismeretünket, hogy csendessegben lehessünk. Latode az gonosz lelki ismeretü ember mindenkor fel. Pelda erre Cain, Saul es az Uy testamentomban Judas.

Negyedik cselekedeti á Dariusnak ez vala: Hogy jó reggel haynalban siet az Oroszlanok vermehez, ahova be vettetöt vala az Daniel: nem hadgya nyugodni Dariust az lelki ismeret. Ahonnet ez az tanusga, hogy az lelki ismeret nem hadgya az embert nyugodni, se szegent, se gazdagot, se Urat se köz rendet hanem mindeneket egy arant furdal. De kivaltkeppen azokat akik az ö gonossagokban meg kemenyödnek.

Arra hogy mikor el jö az Istennek igaz iteleti te read, s-foytogattyak az te lelködöt maydan megh kell hálnod, [466:] akar ki mint vigasztallyon tegödöt de hejaban, nem fogh semmit, mert az te lelked ismereti nem hagy nyugodni tegödöt: Mert rakasra hordgya büneidet elődben, s-jo remenseg nélkül kell ebből ez vilagbol ki menned, s-karhozat leszen jutalmad. Ellenben, az jo lelki ismeret felette csendez magaban, nem retteg az semmitől, akar ki mint rettegtesse ötöt: Mert tiszta az ö szive, bizvast áll mindenkor az Isten eleiben; es vig ortzaval varja mind halalanak orajat s-mind az utolso iteletnek napjat. Szep dologh hát keresztyenök az jo lelki ismeret, annakokajert Istennek szent lelkenek ajandekat kerven, igyeközzünk naponkent jo es tiszta lelki ismeretöt viselni.

Ötödik cselekedeti az Dariusnak ez vala, hogy közelitven az Oroszlanoknak vermehöz, siralmas szoval szolittyta az Danielt; es tudakozik az ö meg maradasa felöl. Az kiröl igy szoll az Propheta s-mond: Es mikoron közelgetöt volna az veremhez, siralmas szoval kialta az Danielhöz. &c. Sirasaval jelenti az ö szivenek banattyat. Mert akar ki-is akar mint fedezze banattyat; de szavanak jarasabol meg tetzik szivenek keserüsege: es erre az siralomra felette igen haylandok az jambor emberek, á mint mondotta amaz pogany bölcs-is az Homerus. *ἀγαθοὶ ἄριστακρῆς ἀνδρῆς boni viri facile lacrymantur.* Az jambor emberek, könnyen sirnak. Igy az Christus siralmas szoval siratta az Jerusalemnnek pusztulasat. Sirt az Abraham Siratta David az ö fiat: Sirattak az Israel fiai Aront es Mosest. Igy itt ez helyön-is sirattya Darius Danielnek nyomorusagat es siralommal tudakozik ö tüle.

Ahonnet ez az tanusag; Hozzank illik mi hozzank-is, hogy felebaratunknak nyomorusagan es esetin sirankoz-[467:]zunk kivaltkeppen pedigh azoknak, akik meltatlan szenvednek. Akkik pedig minden dolgokat csak szoktak nevetni; semmit nem indittatnak ezek az keresztyensegtül, es az igaz hittül fölötte idegenök affelek. Szenvede ember hazad, varasod, falud es közönsegössen az Isten Ecclesiaja? Illik szanakodnod, bankodnod. sirnod rayta. Ugyan itt szükseg ezt-is meg jedzenünk. Aholat az Darius kerdezködik siralmason Danieltül affelöl: Megh tarhattotte ugymond tegödöt az te Istened az Oroszlanoktul? Eszödben vehetöd onnet, hogy ketelködöt Darius az igaz Istennek hatalmassaga felöl: Ahonnan vilagossan megh tetzik az-is; hogy még akkor, nem tért vala meg Darius az igaz Istenhöz, s-nem-is

vala még h lathato keppen az igaz keresztyenök szama közzül: Mert azok az igaz Istennek hatalmassaga felöl nem kétölködnek semmit. Summa szerint azert: Felette igen igaz az szent Pal mondasa, hogy csak azon testből lelekből allo ember az szent leleknek vilagositasa nélkül, az Istennek igaz ismeretire nem juthat; hanem csak az szent leleknek oktatasa által az mint ezt az Darius peldaja meg mutattya.

Mondam masodsor meg írja az Propheta, az Danielnek csudalatos megh tartatasat az Oroszlanok veremben. Mi modon tartotta meg Isten ötet. Akire így felel Daniel az Dariusnak: Kiraly örökke ely. Az en Istenem az ö Angyalat el bocsatotta en hozzam, es be zarlotta az Oroszlanok szajat, es nem arthatanak ennekem: Mert ö előtte igazsag talaltatott en bennem es te előtted-is Kiraly semmi gonoszt nem cselekettem.

Aholot harmat cselekedik az Daniel ebben az ö feleletiben. Mert I. Nem feddözik az Kirallyal mintha mon-[468:]dana: miért cselekedel így en velem, holot semmit te ellenöd nem vettem; hanem köszönti az Kiralt, s-hosszszu eletet kevan ö neki s-azt mondgya Kiraly örökke ely. Ahonnet ez á tanusagh, hogy az mit az szent Pal tanit. *1. Tim. 2.* Szüksegh az fejedelmeknek eletejert imatkoznunk. De erröl az köszöntesnek modgyarol immar ennek előtte igaz eleget szollottunk: Mellyel szoktak vala az Chaldaeusok köszönteni az fejedelmeket. 2. Okait jelenti meg Daniel az ö meg tartattatasanak s-azt mondgya hogy Isten lött önnön maga fő es meg szörzö oka az ö meg tartattatasanak s-azt akarja mondani: Oh Kiraly, az az Isten akit en Istenemnek mondaz; az szabaditot meg engemet az Oroszlanoknak veremből. Eszközül élt pedig ebben az meg szabaditasban az ö Angyalinak szolgálattyaval: Mert azt mondgya; hogy el bocsatotta az ö Angyalat; es be zarlotta az Oroszlanoknak szajat, hogy ne arthatnanak ö nekie. 3. es utolszor veget jelenti: miért cselekette Isten ezt ö vele: Azert ugymond mert ö előtte igazsag talaltatott en bennem, es te ellenöd-is Kiraly semmi gonoszt nem cselekettem.

Mondhatnad.

Az Daniel itt az ö igazsagat forgattya s-azt mondgya hogy ez vegre szabaditotta meg Isten ötet; mert ö előtte igazsag talaltatot ö benne. Azert jól cselekeszik az Papista Atyafiai hogy az ö igazsagokkal akarnak Isten elöt idvözülni.

F. Semmikeppen innet az ö erdemeknek igazsagat nem allathattya az Papistak. De azt jegyözzük meg, hogy az szent iras-

ban ket fele igassagh vagyon: Első, *Iustitia causae*, igynek igassaga. Masik *Iustitia personae*, szömyelynek [469:] igassaga. Igynek igassaga ez, mikor valaki dolgaiban igaz, s-egyebektül hamissan vadoltatik, es az David erröl azt mondgya: itely megh Uram engem az en igassagom szerint. Es igy gyakorta az hivek, az ö igassagokat tamasztyak Isten eleiben. Igy azert az Daniel-is az ö cseleködetiben nem engedven az Darius hamis kevansaganak, nem vetöt vala semmit ellene; Isten elöt pedigh kedves dolgot cseleködöt vala, mellyet itt ö igassaganak nevez az Daniel, mely Isten elöt oly kedves volt, hogy mind aratatlansagarol Danielnek bizonsagot tött s-mind pedigh meg szabadította ötet az fene vadaknak torkabol. Az mi pedigh szemelyenek igassagat illeti, nem menti abban magat az Daniel, bünösse hadgya az arant magat. Mert azt mondgya *c. 9. v. 7. Tibi Domine Iustitia, nobis autem confusio faciei*: Tied legyen uram az igassagh, az mi ortzanke pedig az pironasag. Ugyan ott *v. 18*. Nem az mi igassagunkert esedözünk te elötted, hanem az te nagy könyörületössegidert. Nincs azert innet semmi fundamentomok az Papistaknak. Mert ez közönseges Regula az Scholakban az szent iras szerint. *A iustitia causae ad iustitiam personae non valet collectio*.

Tanullyuk megh hát az Daniel cseleködetiböl, aki nem feddi nem dorgallya az Kiralt az ö cseleködetijert, mikor be vetteti az Oroszlanok vermebe; hogy az mi gyenge atyankfiait á hitben, nem kell magunktul kemensegünkel el idegönitenünk hanem inkab szelidsegünkel, akkik felöl jo remensegünk lehet az Istennek hazaban szoktassuk: az mint Christus Urunk-is gyakorlatos peldakban ezt cselekötte. [470:]

II. Ahol az Daniel az ö megh szabadulasat tulaydonittya Istennek tanullyuk megh, hogy az mi megh szabadulasunknak-is minden nyomorusagunk alol, csak Isten oka önnön maga: Annak-okajert az mi megh maradasunkat csak ö neki tulaydonicsuk.

III. Ahol az Daniel azt mondgya, hogy el bocsatotta Isten az ö Angyalat, es be zarlotta az Oroszlanoknak szajokat, hogy noha Isten minden eszköz nélkül megh szabadithatna az ö hiveit: de el az ö Angyalinak szolgalytyokkal, kik által az ö hiveit akarja oltalmazni: az mint peldanak okajert: Angyala által megh oltalmazta az Ezechias Kiralyt; mikor egy etzaka az Sennacherib taboraban szaz nyoltzvan öt ezert le vagattata: Angyala által oltalmazta az ö hiveit, de ugy hogy tellyesseggel az dicseret Istennek tulaydonittassek.

IV. Ahol az Daniel az ö igassagat forgattya, es nem engedven az Darius parancsolattyanak, mind azáltal azt mondgya hogy semmit nem vetközöt ü ellene: tanullyuk megh, hogy valamikor

az hivek az Magistratusnak hamis vegezesenek nem engednek; Nem vetköznek ellenek. Miert? Mert olyyakban tartoznak az hivek engedni az külső Magistratusnak, mellyek az Isten akaratyaval, meg irattatot törvényevel es szent igejevel nem ellenköznek. Ha pedigh akkivül cselekdönek; tarcsuk az szent Peter mondasahoz magunkat. Job Istennek engedni, hogy ne mint az embereknek.

Mely Istenhoz valo enghedelemre, segellyen az mi Atyank Istenünk szent Fiajert szent Lelke által mindnyajunkat. A M E N. [471:]

XLVI. Praedicatio.

„*AKkoron á Kiraly igen megh örüle ö rayta, es Danielt parancsola hogy ki hoznak az veremböl: es ki hozatek az Daniel á veremböl, es semmi serelem nem talaltatek ö rayta, mert hit vala az ö Isteneben. **Es parancsola az Kiraly es elő hozak azokat az firfiakat kik Danielt vadoltak vala, es vettetenek az Oroszlanok vermeben mind ök s-mind pedig azoknak fiok es feleségök es még az verem fenekere nem jutottanak vala, hogy az Oroszlanok raytok hatalmat vönek, es minden ö csontyokat egybe rontak. ***Akkoron Darius Kiraly levelet ira, minden nepeknek, nemzeteknek es nyelveknek kik lakoznak vala az egesz földön. Az ti bekesegetek bevseges legyen. +En tülem adatatotez az vegezes, hogy az en Orszagomnak minden birodalmaban fellyek es rettegjek á Daniel Istenet, mert ö az elő Isten, es örökke megh maradando, es az ö Orszaga megh nem romol, es az ö uralkodasa mind vegik. ++Aki, ki ment es meg szabaddit, es jegyeket es csudakat cseleköszik, mennyen es földön, akki ki [472:] mentette Danielt az Oroszlanok hatalmabol. +++Es Danielnek annakutanna jo szerencsessen lön dolga Darius Orszagaban; es az Persiabeli Cyrusnak Orszagaban es birodalmaban.”

S U M M A.

Ezekben az jelen valo igikben meg irja immar az Propheta: Minemü dolgok követtek á Danielnek az Oroszlanok vermebe

- * *versu 23.*
- ** *versu 24.*
- *** *versu 25.*
- + *versu 26.*
- ++ *versu 27.*
- +++ *versu 28.*

valo meg tartattatasat: az az: Micsoda vegei, haznai gyümölcsei ki meneteli lettenek az Danielnek, az Oroszlanok veremben valo csudalatos meg tartatasanak.

R E S Z E K.

Öt rendbeli dolgokat szamlal az Propheta, mellyek követtek az Danielnek meg tartattatasat.

- I. Az Darius öröme: Mert örül az Darius az Danielnek az Oroszlanok veremben valo meg maradasan.
- II. Az Danielnek az Oroszlanok veremből valo ki vetele á Darius parancsolattyabol.
- III. Az Daniel vadoloinak büntetese mivel bünteti Darius azokat, akik Danielt be arultak vala es sietnek vala á Daniel halalara.
- IV. Az Darius Edictoma ki adot parancsolattya Orszagaban; melyben azt hadgya hogy mindenek fellyeb tisztöllyek az Danielnek Istene[t]. Mert ő igaz es meg szabadito Isten.
- V. Es utolso á Danielnek annakutanna valo jo szerencses allapattya az Darius birodalmaban. Kikről rend szerint szollyunk.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Darius örömet az Danielnek eletenek meg maradasan; így szoll arról az Propheta s-mond. Akkoron az Kiraly: az az minek utanna hallya az Danielnek megh maradasat az Oroszlanok veremben, felette igen meg örüle rayta. Aholot keresz-[473:]tyenek az Darius örömeből minekünk imillyen kerdesünk tamad.

Örül az Darius á Danielnek szabadulasan, örülnek az hivek-is az ő bünöknek bocsanattyat halvan: Vagyone annakokajert valami külömbseg az hiveknek öröme es á Darius öröme között, avagy pedig semmi nincsen.

F. Felette nagy külömbseg vagyon bizonyara. Mert ez az Darius öröme csak ideig valo vala, es csak ez okon örül vala, elsőben, hogy az ő jambor szolgajanak, ő neki hasznos tanacsosanak, elete megh tartatot volna; ennek felette masodsor, örül vala ezen-is, hogy az ő lelki ismereti mely ötet annak előtte furdallya vala, mivel hogy az gonoszban á Daniel halalaban, az ő tanacsosival megh eggyezet vala, immar valamenire megh csendesödöt volna. Az testi indulat viseli azért á Dariust az ő örömeben. De az keresztyen embernek Isten előt igazan meg terő bünösnek, az ő büneinek meg bocsatasabol szarmazot,

öröme nem illyen szem pillantasigh valo, hanem allando, lelki öröкке valo halaadassal, az Istennek szeretetivel öszve köttetöt felette igen nagy es buzgo; az mint á Davidnak peldajabol meg tetzik, aki maga felöl így szoll Psal. 51. azt mondgya. Ad megh ennekem az te idvözitesödnek örömet, es tökelletössegnek lelkevel erőssics megh engemet: Mintha mondana á David. Ur Isten, bubanat keserüseg, lelki faydalom fogta körül az en szivemet lelkemet az en sok rendbeli büneimert, es nem lehetek csendez mind addig, vala meddigh megh nem bekellöl en velem. Annakokajert bocsasd meg az en büneimet, es adgy lelki örömet az en szivemben bekellyel megh en velem. Az örömetnek igeje azert, jegyöz az Davidnal alhatatossagot, [474:] es oly szivet, ki sem az ördögtil sem á halaltul, sem az vilagat ne rettegjen, de aki valosagossan az Istenben örvendgyen. Illyen alhatatos öröm vala az szent Palban-is, mikor örvendetös lelökkel azt mondgya: Kicsoda szakaszt el ugymond minket az Istennek szeretetitul az mely az Ur Jesus Christusban vagyon? Mintha mondana: Senki.

Ahonet elsöben tanullyuk meg, mely nagy különbsegg vagyon ez vilagh fiainak öröme es az Jesus Christusban meg igazittatot hiveknek öröme között. Mert ez vilagh fiai öröme csak ideig valo, mulando, es az testnek indulatit követi. Az hiveknek öröme pedigh tökelletes alhatatos, es az igaz Istennek szeretetivel öszve köttetöt.

II. Tanullyuk megh az Darius örömeből, aki örül á Danielnek meg maradasan, noha á Daniellel az igaz Istennek ismeretiben keresztyeni vallasaban nem eggyez vala. Hozzank illik akik keresztyenöknek tartatunk, egyebeknek meg maradasan örvendezzünk, kivaltkeppen pedigh azokon akik egy hitöt egy Christust vallanak mi velünk es azon egy mennyei hazara vagyakoznak velünk. De nem kborloknak es latroknak valo ez: Mert azok noha így hitöt egy Christust akarnak vallani velünk: de mind azon által, az mi megh maradasunkert nem igyeköznek vert hullatni, hanem inkab megh akarnak emeszteni bennünket á mint á Darius alnok tanacsosi Danielt. Ertyük azert az első dolgot, az mely követi az Danielnek az Oroszlanok vermeben valo meg maradasat, tudni illik az Darius örömet. Lassuk az masikat.

Masodszor emleköszi az Propheta arrol; Darius mikeppen szabadittotta ki Danielt az Oroszlanok vermeből; erröl így tanit s-mond. Akkoron Darius parancsola ki [475:] hozatni Danielt az veremből. Aholot ebben az meg szabadításban harmat jelent az Propheta. 1. Az Dariusnak batorsagat: Mert noha ez minap fél vala az ő tanacsositul, es azt mondgya vala, hogy nem volna

maga szabadsagaban, mi modon az Danielt meg szabadithatna: de most hatra vetötte az feelmet, nem vár senkitül, hanem azt parancsolja, hogy hamarsaggal ki vetessek Daniel az Oroszlanok vermeböl. Gondolkodhatik vala most-is az Darius arrol, hogy az ü tanacsosi azt mondanak neki, hogyha az el kezdöt dolgot vegbe nem viszi, az az be nem vetteti Danielt az Oroszlanok vermeben, tehat az kösseg az egész Orszaggal part ütest inditana ellene, nem akarna Kirallyanak ismerni. Gondolkodhatik vala arrol-is hogy az ö tanacsosival pecsetölte vala be az Oroszlanok vermenek szajat azert nem volna szabadsagos annak szajat fel nitni; hanem az tanacsosok akarattyabol. De az Istennek csudalatos cselekedeti ez, es az Danielhöz valo szereteti, minden feelmet meg gyöz az Dariusban, es batorsagot veven maganak, nem gondolvan semmit tanacsosival, az Oroszlanok vermeböl ki veteti, es az ö alnok tanacsinak hamis vadolasoktul meg menti. 2. Ugyan itt ebben az meg szabaditasban, ennek az csuda tetelnek nagysagat erőssiti. Mert azt mondgya felöle, hogy semmi serelem nem talaltatot Danielen. Az mint szinten amaz harom ifiaknak-is meg tartattasaban cseleködek Isten, akik be vetteten az egö kementzeben, még csak hajok szala sem perselődek megh, söt mégh csak az tüznek illattya-is nem tetzek megh ö raytok. 3. Okat-is megh jelenti. Micsoda volt az oka, hogy ily bekeseges megh maradasa lehetöt Danielnek az Oroszlanok vermeben, s-azt mondgya felö-[476:]le: Mert ugymond hitt vala az ö Isteneben, az az, el hitte vala tökelletes bizodalommal, hogy Isten ötet meg szabaditanaja. Es ide nez az szent Pal mondasa. Hebr. 11. aholot mondgya az szent Prophetak felöl, hogy nemellyek ö közzülök, hitnek általa tartattanak meg, es hitnek általa dugtak be az Oroszlanoknak szajokat. Így lött az Samsonnak-is dolga. Judic. 14. Davidnak 1. Sam. 17. vers. 34. akik Hitnek általa gyözedelmet vöttének az oroszlanokon, nem arthattanak ö nekik.

Az Darius batorsagabol, tanullyuk megh: Minemü ereje legyen az Istennek igaz iteletinek (mellyel az ö hiveit oltalmazza) az embereknek szivökben: ez bizonyara, hogy még az hitötleneköt-is almelkodusra indittyta, es az hiveknek igyökben batorsagossa teszi, ugy annyira hogy felelem-nelkül szolgallyanak ö neki; az mint itt az Darius latvan az Istennek jo akarattyat Danielhoz, ö-is örömost akar immar szolgálni az Danielnek az ö meg szabadulasaban. Es bizonyara most-is ez vilagi hitötlenök, latvan az Istennek az ö Ecclesiajara, hiveire valo gondgya viseleset, ök-is szolgálnak az hiveknek, es sok balvanyozo urakkal keresztyen szolgakat tartat Udvarokban.

Es az mint az oroszlanokat szelidökke teszi Isten Danielhöz hogy nem arthatnak ő neki; Így az hitőtlenöknek sziveket meg lagyította az ő hiveihez.

II. Tanullyuk meg az Daniel hitiből, aki hit által tartattatik meg az oroszlanok veremben: Micsoda legyen az igaz hitnek természeti es gyümölcse: ez bizonyara; hogy az minden vesződelmeket meg győz, s-minden nyomorusagokból meg szabadit, az mint ezt csak az Ninivebeliek peldaja-is meg bizonyította, akik hitnek általa meg tartat-[477:]nak. Es ezt az szent Pal sok rendbeli peldakkal meg bizonyította Hebr. 11. aholot töb beszedi közöt azt mondgya. Hitnek általa mentenek által az Israel fiai az vörös tengeren, mint egy szarazon, mellyet mikor az AEgyptombeliek meg kesertettek volna; el merítettetek. Hitnek általa romlottanak le Jeriko kü falai, mikor azokat meg kerültek volna, s-az többi az mint ot követköznek. Hidgyünk azért mi-is az mi Istenünkben, es így leszen meg szabadulásunk, minden nyomorusagink alol.

Követközik az harmadik dolog: Tudni illik mint lett az Daniel vadoloinak dolgok: erről így szoll az Propheta: es parancsola Darius, es elő hozak azokat az firfiakat kik Danielt be vadoltak vala, es vettetenek az oroszlanok veremben, mind ök; s-mind pedig azoknak fiok es feleségök es még az verem fenekere nem jutottanak vala, hogy az Oroszlanok hatalmat vönek raytok es minden csontyokat egybe rontak.

Mit akar az Propheta?

Negyed jegyöz meg á Daniel vadoloinak bünteteseben. I. Kicsoda lött ezöknek büntetöjök; Nem egyeb hanem Darius önnön maga, aki annak előtte ugyan akarattya ellen vettette vala az Danielt azon veremben. De most szömely valogatas nélkül, az ő alnok tanacsosit sententiazza kemelletlenül halalra. Ezközök ebben voltak az katonak, kik az Darius parancsolattyara az Daniel vadoloit, fiokkal feleségökkel egygüt vonszak az halalra. Ne talam pedig ugyan azok valanak az vitezek, akkik annak előtte Danielt-is be vetöttek vala az oroszlanok veremben.

II. Megh jedzi az Propheta az büntetesnek Nemet: Micsoda büntetessel büntette Darius á Daniel vadoloit: [478:] s-azt mondgya hogy ugyan azonnal á mellyel akarjak vala az Danielt vesztteni. Ez vala pedig az kevansag, hogy vettetnek az oroszlanok verembe. Mert ugyan-is melto dolog az, hogy aki masnak vermet ás, maga nyaka szakadgyon bele. Az mint bizonyította David Psal. 7. & 9. aholot azt mondgya: Be merültek az Poga-

nyok az verőmben, mellyet astanak: Meg akadot az ő labok az haloban; mellyet meg vetőttenek.

III. Az büntetésben azt-is meg jedzi: Kicsodak lettenek reszesők ebben, s-azt mondgya hogy nem csak ünnön magok, hanem ő velek egyetömben fiok es feleségök: ezek-is ő velek egy arant szenvettenek; mert egyszer s-mind vettetenek ő velök az oroszlanok vermeben.

Mondhatnad.

Igazan cselekötteje az Darius, hogy fiokat feleségöket együt büntette, az ő Attyoknak, ferjöknek gonoszszagajert, holot ez mind az természet törvényevel lattatik ellenközni, s-mind az Istennek törvényével, az mely megh vagyon irva Deut. 24. ahol Isten azt parancsollya: Megh ne ölettessenek az Atyak az Fiakert, se az Fiak az Atyakert; hanem kiki az ő bünejert hallyon megh.

F. Jollehet nagy es nehez kerdes ez: de mind az által ez az valasz rea: Jol es igazan cselekötte Darius, hogy fiokat feleségöket magokkal együt büntette. Először ezert: Mert ebben az regi Poganyoknak törvényöket, szokasokat, rendtartasokat követte: akiknek szokasok ez vala, hogy valakik arultatasban talaltatnak vala, azok nem csak ő magok, hanem minden hozzajok tartozok fiokkal feleségökkel büntettetnek vala az mint ez az pogany Historiakbol meg tetzik. Követi azert Darius ebben, az po-[479:]ganyoknak regi szokasokat s-az ü szokot törvényökhöz kepest jol cseleköszi. Masodsor: Mert ezt cseleköszi peldanak okajert, hogy ennek utanna, egyebek, avagy csak fioknak feleségöknek halalat meg gondolvan, hasonló vetöktül, artatlan vérenek szomyuhozasatul oltalmaznak magokat. Harmadsor, jol cselekötte, mert ketsegh nélkül ezek-is, fiok, feleségök, ebben az Daniel ellen valo tanacsban reszesők voltanak, ugymint kik az ő Attyoknak elmejet gerjesztöttek Daniel ellen; es az ő Attyok tanacsinak javalloi voltanak. Igy az Achan az ő lopasajert, nem csak ünnön maga köveztetik meg: de fiai leani ökrei, szamarai, es valamikkal bir, tüzzel emesztetik meg: *Mert az ő haza nepe-is, fiai leanyi tudgyak vala az ő Attyoknak lopasat. **Es az Haman nem csak maga akasztatik fel, hanem az ő tiz fiai-is: Mert az ő Attyoknak gonossaganak ertői voltanak es egyeszenek abban ő vele. Az viz özönnek, Sodomanak Gomorranak büntettetesenek idejen, együt szenvedenek az fiak feleségök az ő Attyokkal

* *Ios* : 7.

** *Esther*. 9.

együt viselek az Isten busulasanak tüzet mert ugyan azon egy gonossagnak tarsai valanak. Így szokot ez mostan-is lenni, az mely firfiu felesegenek gonossagat erti s-még-is fedezgeti, hasonló büntetést szenved, mint szinten az ő felesége igaz törvény szerint. Mert meg egyeszték az gonossagban. Ugy ercs hát az Daniel aruloinak fiok feleségök felöl-is. Annakokajert ezek így leven, jól cseleköszi az Darius, hogy az ő tanacsosit fiokkal feleségökkel együt bünteti. Az mi pedig nez az természetnek törvényere es az Istentül ki adattatot parancsolatra. Deut. 24. Szollanak azok kinek kinek maga szömyelere nezö vetkekröl: akikert senki más nem büntetettik, hanem akki [480:] azokat cseleköszi; egyebeknek hirök s-tanacsok nélkül; úgy hogy az vetöknek cseleködeti utan semmi részök nincsen abban, söt mégh csak hirökkel sincsen. Mert egyeb arant ha külömben vagyon, mind az Isten törvénye, s-mind az Orszage nemzetünk közöt egy leben sozza mindeniket es egyenlő büntetesre meltonak iteli. Ez erre az kerdesre az valasz.

IV. es utolszor, az Daniel vadoloinak bünteteseben azt-is meg jedzi az Propheta: Micsoda ki meneteli lett ezeknek büntetese-nek: affelöl így szoll: Még ugymond ezek az veremnek fenekere nem jutottak vala, hogy az orozlanok hatalmat vönök ő raytok, es minden csontyokat egyben rontak; Aholot ujobban ki tetzik az Daniel megh tartattatasanak csudalatos volta: Mert sokan azt gondolhattyak vala, hogy az orozlanoknak meg elegödöt volta, volna ennek az oka; hogy nem bantanak Danielt. De viszontag Isten meg mutattya, hogy oly nagy volt az Oroszlanoknak ehsege; hogy mind ezeknek az alnok tanacsoknak fioknak feleségöknek testek-is, nem volt eleghseges azoknak ehsege-nek megh elegitesere. Mert immar annak elötte ehsegöknek miatta csontyokat-is egyben rontyak, minek elötte az verömnek fenekere jutnanak. Ahonnet megh tetzik hogy az orozlanok-is es egyeb kegyötlen allatok Istennek szolgai az büntetesben, es úgy igazgattatnak Istentül, hogy csak azoknak arthatnak akiknek Isten akarja, nem pedig mindeneknek. Ertyük azért ezt-is az Daniel vadoloinak bünteteset.

Ahonnet mi nekünk egy fü tanusagunk vagyon, tudni illik: Micsoda legyen az Isten hivei öldözöinek kergetöinek sorsok. Ez bizonyara, hogy Isten azzal szokta azo-[481:]kat büntetni, az mit el szantanak egyebeknek. Pelda erre az Haman, akki ugyan azon akasztó fara akasztatek, az mellyet keszitöt vala az jambor Mardocheusnak az mint megh tetzik az Esther könyve-böl. Az Ahab az ő Istentelen feleségevel Jezabellal kergeti az hiveket, hogy ki oncsa veröket, s-ügy-is cseleködenek az szegeny

Nabottal, es ök-is hasonló büntetéssel veszenek el: Mert Achab meghöletetik az hadban s-meghal: Az Jezabel nyakrafüre vette-tik le az palotából s-nyaka szakad es az ö fia megöletnek. Lassuk az negyedik dolgot.

Negyedik haszna az Danielnek az oroszlanok verneben valo meg tartattasanak, lün az Darius parancsolattya, melyet egész Orszagara ki ada. Melynek három reszecekei vadnak.

1. Az köszöntes: köszönti kegyössen Darius az ö Orszagaban valo nepeket s-azt mondgya: Az te bekesegtök büseges legyen. Mely köszöntesnek modgyarol, ennek elötte eleget szollottam. 2. Az ki adot parancsolatnak summaja: Melyben azt parancsollya, hogy mindenek fellyek, rettegjek, tisztöllyek az Danielnek Istenet. 3. az ki adot parancsolatnak okai miatt szolgallyanak ö neki; Miért tisztöllyek az Danielnek Istenet. Három okait mondgya.

Elöször azert: Mert ö az elö es örökke valo Isten. Masodsor: Mert az ö Orszaga örökke meg marad. Harmadszor: Mert ö aki meg ment es szabadit, jegyöket es csudakat teszen, az mint az Danielnek meg tartatasabol meghötetzek. Igy Argumental az Darius.

Valaki az elö, örökke valo, hatalmas, meg szabadito, jegyöket es csudakat tevö; melto hogy ugyan azt minde-[482:]nek fellyek es rettegjek. De illyen az Danielnek Istene, az mint az Danielnek meg tartasabol megötetzik. Annakokajert melto hogy fellyek mindenek az Israelnek Istenet.

Mit tanulsz innet.

Tanullyuk meg, hogy Isten az ü Anyaszentegyhazanak nyomorusaganak idejen, ad es oltalmul rendel, nem csak hiv de hitötlön fejedelmeket-is, akikkel szolgaltat az ö hiveinek. Az mint ada Dariust, Daniel idejeben. Annakokajert, nem kell soha az Isten Ecclesiajanak az ö meg maradasa felöl ketsegeben esni. Lassuk az utolsó dolgot.

V. es utolsó haszna az Daniel csudalatos meg tartattasanak, lön az Darius Orszagaban elebbi tisztiszerint valo meg maradasa, akiröl így szoll az Propheta: Es Danielnek annakutanna jó szerencsesül lön dolga Darius Orszagaban, ez az Persiabeli Cyrusnak birodalmaban. Ahonnet ez az vigasztalas az hiveknek, hogy noha az hitötlönök az hiveken martalekot vesznek ideig, ugy hogy az hiveknek allapattyok neha szomorü; de ismet azokat az elebbi allapatra fel ujittya, az mint cseleködek az Daniellel.

Ujicsa fel ő felsege az mi romlot es fogyatkozasra jutot allapatunkat-is az elebbi kedves bekesegre es örömrre; szent fianak az Ur Jesus Christusnak erdemejert. A M E N.

*Igy vegesztem el keresztyenek, ennek az Daniel Propheta Prophetiai könyvenek első Reszet ez hat Caputok szerint. Ez utan immar az Masodik Reszet Magyarazom, Isten arra-is kegyelmessegeből idöt es bekesegget s-egesseget advan. [483:]

** Domine accelera et ne tardes.*

DE VISIONIBUS DANIELIS.

P A R S A L T E R A.

Ez Könyvnek Masodik resze, az Daniel latasirol kiket Almaban valo jelenések szerint latot.

CAPUT VII.

XLVII. Praedicatio.

„*Boldisarnak az Babyloniai Kiralynak első Esztendejeben Daniel almot lata, es az ő fejenek latasi lönek az ő agyaban; akkoron az almot meg ira; rövid summaba be foglala. **Szolla az Daniel es monda: Latom vala az en latasomba etzaka, es ime negy Egi szell tusakodik vala á tengeren. ***Es negy nagy allat jö vala fel az tengerből, kik különböznek vala egymastul.”

S U M M A.

Az Daniel Propheta irasanak szinten kezdetiben keresztyenek, ket reszre osztottuk vala az Daniel Propheta egész tanitasat: Mert első reszeben azt mondottam vala; hogy az Propheta tractal külömb külömb fele Historiakat meg lett dolgokat: ugy-mint 1. Nebuchadnezar Kiralynak: 2. Boldisar Kiralynak. 3. Darius Kiralynak dolgait. [484:] Masodik reszeben tractal latsokat, jövendő mondasokat á Babyloniai, Persiai, Görög Orszagi, Romai es egyeb birodalmaknak változasi felöl, mind világ vezetig.

Ekkedig annakokajert meg hallottuk az Daniel Propheta irasanak első reszet. +Most immar következik masodik resze, tudni illik az birodalmaknak változasok felöl valo latasi es jövendő mondasi. Az mely latasi által meg jelenti Isten Danielnek, az Babyloniai fogsagban levő Sidoknak, kik az ő megh szabadulasokat az fogsagbol naponkent nagy siralommal fohaszkodással varjak vala; es akkik között akkoron vala az Istennek Ecclesiaja minemü allapattyok következnek (az Sidoknak) ez tudni illik hogy nagy negy rendbeli birodalmak tamadnanak; egyik az masik utan; kik alat felette sok nyomorusagot kellene szenvedniök ő nekik, kivaltkeppen pedig az negyedik birodalom

* *versu 1.*

** *versu 2.*

*** *versu 3.*

+ *Scopus.*

alat, az mikor az Isteni tisztölet igen meg haborittatnek, sokak az Igaz Istentül el szakadnanak, nemelylek pedig az meg ismert igassagban alhatatossan meg maradnanak; De mind azon által Isten az ő nepet vegezetre azok alol az nyomorusagok alol fel szabaditana hatalmassan, kivaltkeppen pedig az meg igertetöt Messias által, es az ő nyomorusagok csak bizonyos ideig valo lenne. Vigasztalásul nyuytya azért Isten ezeket az latasokat Danielnek, az Sido nepnek nyomorusaginak bizonyos ideig valo szenvedesejert.

*s-Minalunk mi hazna leszen?

Mi reank kepest keresztyenek ez vegre magyarazzuk ezt az Prophetiat, hogy az Anyaszent-egyhaznak minden nyomorusagi között, vegyünk vigasztalást mi-is innet: Hogy noha ő felsege ideig ezt ostor alat tartya; de mind [485:] az által ennek gondgyat akarja viselni, es az ő nyomorusagi alol fel szabadittya: azokat pedig, akik az Ecclesianak ellensegi, haborgatoi, egyyiket az masikkal bünteti. Az mint hogy az Babyloniai birodalom szallot az Persakra; az Persake az Görögökre; az Görögöke az Romajakra; es így eleitül fogva Isten egyyik ellensegöt az masikkal büntette az ü nepejert. Masod hazna ennek minalunk ez. Hogy mi az Sido nepnek külömb külömb fele birodalmak alatt valo nyomorusagat ertven: Ne igerjünk magunknak Arany időt mert Isten az ü Anyaszent-egyhazat mindenkor kereszt alatt tartotta: Hanem szenvedgyünk mindeneket bekeseggel, tudvan azt, hogy Isten, ezt az ideig valo nyomorusagot, az örök életnek terhes dicsösegevel koronazza meg minekünk. Ot leszen osztan az Arany idő, ha jól akarunk elmelködni fölele. De lassuk ennek az hetedik Caputnak summáját közeleb.

Summája ennek az hetedik Caputnak csak ez. Almot lát az Daniel negy oktalan fene allatokrol bestiakrol. Mellyet az Angyal magyaraz ez vilagnak negy birodalmirol; hatalmarol: Az Antichristusrol, annak-is hatalmarol, es birodalmanak neveködeseröl, romlasarol: es vegezetre tanit az Christusnak öröкке valo Orszagarol. Ez az summa.

R E S Z E K.

Két részei vadnak ennek az hetedik Caputnak.

I. Az negy fene bestiaknak latasarol, es azoknak megh irasarol; Ugyan ott az igaz itelő biro Atya Istennek szemelye-

* *Usus.*

röl, aki minden íteletöt adot az ő Fianak az Ur Iesus Christusnak.

II. Resze vagyon az Daniel alom latasanak Magyarazattya-rol. Ez reszek szerint azért magyarazzuk az igeket Isten segítse velünk leven. [486:]

Az első resz szerint így kezdi el tanítást az Propheta s-mond. Boldisarnak az Babyloniai Kiralynak, &c.

Mit akar?

Het rendbeli circumstantiakat környül allo dolgokat jegyöz meg ez igekben á Propheta.

I. Idejet ennek az latasnak; mikor jelentötte megh Isten ő neki ezt az ő mennyei akarattyat.

II. Kinek jelentette Isten s-kicsoda latta ezt az latast.

III. Minemü moddal adatot ez az latas Daniel eleiben.

IV. Holot latta Daniel ezt az mennyei jelenest.

V. Minemü szorgalmatos gondot viselt Daniel ennek az latasnak meg tartasara.

VI. Mikor latta, ejele nappale ezt az latast az Daniel.

VII. Mit latot Daniel abban az latasban. Lassuk rend szerint. Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az latasnak idejet mikor jelentette ki Isten ezt az mennyei jelenest, így szoll az Propheta affelöl. Boldisarnak az Babyloniai Kiralynak első esztendejében: Az az: az mint az iras Magyarazo Doctoroknak irasokban fel talallyuk, világ teremtettete után 3419. Christus születese előtt 552. Esztendökkel. Az Babyloniai birodalomnak romlása előtt, 17. Esztendökkel, oly időben, á mikor az kevely, kegyötlen, Istentelen Boldisar Kiraly uralkodnek, nagy kegyötlenül az Sido nemzeten, fellyeb sokkal, hogy nem mint az ü Attya az Evil-Merodach, avagy pedig az ő szep attya az nagy Nebuchadnezar Kiraly, hogy avagy csak inset venne eszeben az Boldisar Kiraly önnön magat, es könnyebbitene az Isten nepenek terhet; mivel hogy az ő birodalmanak hamar vege lenne: es az Istennek nepe-is venne vigasztalast maganak az ő jövendő meg szabadulasa [487:] felöl. Es ez vala az oka, hogy ugyan ezen latast az Daniel, nem Sido hanem Chaldaeai nyelven írja megh, hogy az Chaldaeusok fejenkent olvashassak, es így lennenek magok menthetetlenök az Istennek itelő szeki előtt, hogy ha az fogsagban levő Sidokon nem akarnak könyörülni. Hat ez az latas akkor volt amikor megh az Boldisar Kiraly Orszagaban bekesegben volna es az fel fuvalkodot elmeje szerint cselekednek mindent.

Ahonnet, tudni illik az időnek meg jedzeseből minékünk ez az tanusagh, hogy Isten nem hadgya soha az ő Anyaszent-egyházat, hanem annak minden időben gondgyat akarja viselni kivaltkeppen pedig akkor, mikor ez vilagi kegyötlenök az ő hivein akarnak regnalni, es ez vilagi kegyötlenöket meg szegyöniti, kik semmit az Istennek fenyogető kezevel nem gondolnak. Az mint pelda erre az Boldisar Kiraly, kinek Isten az, az ő tobzodo lakodalmi közöt elege meg az ü eletet kegyetlensegejert es kevelysegejert. Pelda az Pharaoh, kinek nem faja AEgyptusban az Isten nepenek keserő sorsa: de vegre Isten az vörös tengerbe be burita. Ne fellyünk hát mi-is, akik ez mostani kegyötlenök insege alat forgunk: Mert noha Isten az mi praedalojinkat egy kevesse elő bocsattya, de jövendőre meg bünteti erettünk.

Masodszor az mint jelentem, ez fel vöt igeekben azt jedzi megh á Propheta: Kinek jelentette meg Isten ezt az mennyei jelenest: s-azt mondgya felöle, hogy Danielnek. Mert így szoll: Daniel ugymond almot lata. Aholot azt jegyözzük meg hogy ennek előtte az Nebuchadnezar Kiraly felöl hallok, hogy almot latot volna: Mellyet az Daniel az szent leleknek tanitasabol ő nekie megh [488:] magyaraza. De itt az Daniel ő maga lát almot, mellyet az Istennek Angyala jelent megh ő neki, es szorgalmatossan meg-is marad az Danielnek elmejeben.

Annakokajert innet ez az tanusag, hogy noha az mennyei jelenesök, latasok, gyakorta közöltettek az hitötlenökekkel-is: De nagy különbsegh vagyon az hiveknek es az hitötleneknek az ő alom latasok közöt. Mert az hitötlenök mindgyart az ő gondolkodasokban semmive löttének, es arrol meg nem emlekösztenek. De az Propheta latasa nem ilyen vala, hanem allando, es az Anyaszentegyhaznak hasznara az Daniel sziveben meg maradando.

Harmadik kerdesünk ez vala. Minemü formaban minemü moddal adatot az az latas á Danielnek eleiben s-azt mondgya az Propheta felöle, hogy alom latasnak altala, az az, mellyet Isten bocsatot vala Danielre, mind az Danielnek s-mind pedig az Istennek Anyaszent-egyházának oktatasara, tanitasara.

Ahonnet ez az tanusag, hogy nem minden almok heaban valok, de nemellyek bocsattatnak Istentül, mellyek által, szokta Isten sokszor az embereket nagy dolgokrol meg inteni. Illyen vala az Nebuchadnezar Kiraly alma, *az mint oda fel szoltam arrol. Illyen vala az Josephnek alma, aholot azt lattya **Jo-

* *cap* : 2.

** *Gen.* 34.

seph, hogy az ő kevei fen allanak, az ő battyaje pedig meg haylanak vala előtte. Illyen vala az Pharaohje; de ezekről-is immar oda fel szoltunk.

Jollehet azonközbe nem tagadgyuk, hogy vadnak sok haszontalan almok, kikről ennek előtte eleget hallottak az hivek.

Negyedszer azt monda hogy meg írja az Propheta az alom latasnak helyet: tudni illik, holot latta Daniel ezt [489:] az mennyei jelenest, hogy az ő Agyashazaban: az mikeppen Isten ennek előtte-is vilagh teremtetesül fogva sokszor sokakat almokban, agyokban szokot vala meg inteni az jövendő dolgok felöl, s-igy cselekedik Daniellel-is.

Ahonet es minekünk az tanusag, meg emleközzünk rea, hogy az mi agyas hazainkat meg ne fertesztesük es ne tarcsuk azt csak az testnek kevansaganak, tunyasagnak es alomnak hazanak, hanem az mi Istenünkhöz valo elmelködésünknek haylekanak; es az mi nyugodalmunknak helyen mennyei dolgokrol elmelködgyünk, Isteni dolgokrol es mennyejekről gondolkodgyunk; követven az Danielt, aki azt cselekötte az ő agyas hazaban.

II. Tanullyuk meg azt-is, mikeppen kellyen minekünk magunkat az mi agyas hazunkban nyugodalomra adnunk. Ugy bizonyara, hogy minek előtte el nyugodnank, halat adgyunk az el vött jokrol Istennek, mellyekkel ő felsege meg latogatot bennünket: kivaltkeppen pedigh azon az jelen valo napon. Masodszor szallyunk magunk(a)ban es visgallyuk, meg az mi szivünkben, mivel bantottuk megh Istent, kivaltkeppen azon az napon; es reggeltől fogva estvelig minden dolgainkat elő forgatvan, az mi esetinkről kerjünk bocsanatot Istentől az mi bűneinknek. Harmadszor magunkat megh rostalvan, ne szaporicsuk azt töb vetkekkel, szantszandekbol, az mint cselekőznek sokak, kik agyas hazokban, sok heaba valo haszontalan beszédöket üznek: hanem elmenket Isteni dologra es mennyejek-re forditvan, az mi szent elmelködésink között legyen az mi el aluvasunk. Igy kell cseleködnünk, ha tiszta jo almokat akarunk latni, es az Istennek aldasat venni. [490:]

Ötödször mondam hogy, megh írja az Propheta ennek az alom latasnak szorgalmatos meg tartasat: Minemü gondot visel az Daniel ennek az latasnak meg tartasara, s-azt mondgya felöle, hogy fel serkenven almabol, azonnal meg irta ezt az Daniel. Mert ez tartozik vala az Anyaszentgyhaznak közönseges javara. Ha pedigh csak magara nezendő leszen vala az Danielnek nem szükség vala megh irni. De megh írja ez okon, mert Isten parancsolta vala neki. Ahonet ez az tanusag; mivel hogy az

Daniel nem csak nyelvel tanította azt, hanem ugyan írásban ad-gya es az regi szent Prophetak, Apostolok-is az ő tanitasoknak summajat irasokban hattak; mondom ez innet az tanusag; hogy az mi hitünket, az Prophetak es Apostolok irasival erőssicsők az mi hitünk az irasokbol fügjön, nem pedig iras kívül valo traditiokbol, emberi talalmanyokbol: az mint cselekösznek az Papistak, kik az ő tevelygő tudományokat, sok emberi talalmanyokkal meg elegyítettek, ugymint negyven napi böytel, Penteki, Cantorok es szentek böyökkel, s-Purgatoriommal es az többivel, kiknek semmi fundamentomok nincs az irasban.

Hatodik kerdesünk ez vala: Mikor latta Daniel ezt az mennyei latast, ejele, nappale, vagy mikor; erre azt feleli hogy *per noctem*, etzaka: az mint ennek elötte-is szokta vala Isten az ő hi-veit etzakai alomban meg inteni, mivel hogy az etzakai setegseg es csendesseg, felette igen alkalmatos nagy dolgoknak visgala-sara s-ertesere.

Ahonnet ez az tanusag: semmi idöt ne itellyünk alkalmatlan-nak, az Isteni dolgoknak ertesere, s-visgalasara. De azon igye-közzünk, hogy az etzakanak idejen-is az mi veseink indicsanak minket, hogy ellyünk az etzakai [491:] vigyazással az mi Iste-nünknek tisztöletire. Vetköznek tehat itt amaz helluok reszege-sők kik reszegsegre tobzodasra, tanzra, vagy egyeb tisztatalan eletre fordittyak az egész etzakat. De effelek ilyen cseleköde-töknek jövendöben el veszik illendö jutalmat.

Hetedszer es utolszor, mondam hogy megh írja az alom latas-nak summajat: tudni illik, mit latot az Daniel almaban: s-azt mondgya hogy negy egi szeleket latott az mellyek tusakottak az tengeren: es negy nagy fene bestiakat, fene allatokat akik fel jöttek az tengerből, kik különböznek vala egymastul.

Mit akar?

Regenten az iras Magyarazo Doctorok, negy rendbeli szeleket számlalnak vala, akik funanak ez vilagnak negy reszeiről; mel-lyel ez egész vilagot minden reszeivel be foglallya. Es az szelekén erti az iras jedzeskeppen ez vilagi sok haborusagokat, visszazavonasokat, hadakat arultatasokat. Az Tengeren pedig erti ezt ez egész vilagot az iras: az mely vilag az ő sok rendbeli változa-sajert alhatatlan voltajert, hasonlittatik az Tengerhez. Mert soha ez az vilagi birodalom nem allando; hanem mint az Tenger hanyattatik á haboktul, így ez vilagi birodalom sok haboruk

alat vagyon. *Az negy fene bestiakon pedigh akik fel jönnek az tengerből, az az, ez vilagi zür zavarból, erti az negy rendbeli birodalmakat, az az Babyloniai, Persiai, Görög Orszagi es Romai birodalmat. Az mely birodalmak hasonlittatnak á fene vadakhoz azert; Mert minthogy az vadak praedálnak es azzal hiznak; igy az birodalmak az fene vadakhoz hasonló erkölcs szerint prae-[492:]daval ragadomannyal nevekődnek. Külömbözöknek mondgya pedig egy mastul; Mert ezek az birodalmak, nem csak számmal de erkölcsökkel-is, birodalmoknak ki szolgáltatásával, külömböztenek egy mastul. Nagy allatoknak mondgya pedig. Mert nagy birodalmak voltak ezek.

Azt akarja azert immar az Propheta mondani, hogy, negy nagy birodalmak fognak tamadni ez földön, kik alat sokat kell szenvedni az Isten Anyaszent-egy hazanak az Sido nepnek de mind azon által jövendőben Isten az ő hiveit azok alol fel szabadittya, es elebbi allapatyokra fel allattya.

Tanullyuk meg hát ebből az peldabol, hogy it ez vilagon ne remenyünk az Ecclesianak mindenestül fogva valo csendes allapatot: Mert mindenkoron lesznek az Isten hiveinek ellenségi: de azert ő felsege az őveinek ugyan gondgyokat viseli.

Tanullyuk meg innet azt-is ahol az birodalmakat az ő praedalasokert verontasokert, kegyötlensegökert fene bestiakhöz hasonlittya: kiert ő nekiök hirtelen valo változasokat-is egymás utan jelenti; hogy egy birodalom-is valamely praedaval, ragadomannyal kezdetik; nem allando, hanem hirtelen változando. Mit mondgyunk hát ez mostani nyargalo birodalom felöl? Ezt hogy nem leszen allando, hanem füstben megyen. Minket penigh az mi szent Istenünk Fiajert az Ur Jesus Christusert vegyen oltalma ala ő hiveit; visellye gondunkat minekünk, es adgyon ez sok zene bona közöt türhető csendesseget, hogy ü szent felsegenek szolgálhassunk csendes szível lelökkel. Amen. [493:]

XLVIII. Praedicatio.

„**AZ első hasonló vala az Oroszlanhoz, es Saskeselyü szarnyai valanak: Nezem vala migh szarnyat ki szaggatak es fel vetetek az földről, es mint egy ember labaira keszerittetek allani, es emberi szív adatek neki. ***Es ime az második fene vad, hasonlatos vala á Medvehöz, es egy Fejedelmseget emele, (avagy

* *De Seleucidis vide opinionem authoris supra Homilia 18 et infra divisionem Monarchiae Macedonicae seu Graecae Hom. 48. et 49.*

** *versu 4.*

*** *versu 5.*

egyik oldalára fel kele) es három oldal tetem vala szajaban fogai közöt; es így szollanak vala neki: kely fel egyel sok hust. *Ez utan nezem vala, es ime más allat hasonló vala á pardutzhoz es madar szarnyai valanak az ő hatan es negy fejei valanak ennek az allatnak, es hatalom adatek ő neki.”

S U M M A.

Summa szerint immar ezekben ez jelen valo igekben, meg írja az Propheta nevezet szerint azokat az fene vadakat. Micsodak voltanak azok az fene bestiák, kiket latot mennyei jelenesben almaban Daniel, es az mellyek abrazoltak ez vilagban, következő birodalmaknak változogat. [494:]

R E S Z E K.

Harom Reszei vadnak ez fel vött igeknek: Mert

- I. Azt mondgya hogy latot az Daniel egy fene allatot, aki hasonló vala az oroszlanhoz es Sakeselyő szarnyai valanak.
- II. Azt mondgya, hogy latot Masodikat-is aki hasonlatos vala az Medvehöz, kinek szajaban három rend fog vala.
- III. es utolszor azt mondgya hogy latot harmadikat-is aki hasonló vala az Pardutzhoz, akinek negy feje es negy szarnya vala. Ezekről rend szerint szollyunk.

Az mi az első fene vadat illeti, így szoll arról az Propheta s-mond: az első ugymond hasonló vala az Oroszlanhoz, es Sakeselyő szarnyai valanak: Nezem vala mig szarnyat ki szaggattak, es fel vetetek az földről, es mint egy ember labaira kesze-rittetek allani, es emberi sziv adatek neki.

Mit akar?

Peldaztatik az Babyloniai, Chaldaei, avagy Assyriai birodalom az Oroszlannak nevezetin, az melynek fogsagaban tartatik vala akkor az Istennek nepe az Sido nep, Babylonian, az Nebuchadnezar es Boldisar Kiralynak birodalmaban. Az mint ennek magyarazattyaban meg egyesztenek immar eleitől fogva minden iras magyarazo Doctorok. Az mely Babylonian birodalomnak meg irasaban, kettöt jegyöz meg az Propheta.

* *versu 6.*

1. Azt: Minemü volt regenten viragaban az az Babylonia birodalom.

2. Mire jutot annak utanna vegezetre dolga.

Boldogh allapattya felöl regi viragaban jo szerencsejeben valo sorsa felöl, ket hasonlatossagot forgat: mellyekkel annak kevanatos allapattyat magyarazza: Elöször azt mondgya hogy hasonlo volt az Oroszlanhoz: az az, az [495:] mint az Oroszlan az töb mezei vadak között első, hatalmasb, böcsületesb, es az töb mezei allatoknak Kirallya: de azonközbe kegyötlen: így ez az első birodalom, ennek az ö erejere hatalmassagara es az nagy Nebuchadnezarnek kemensegere, es töb Chaldaei Kiralyoknak kegyetlenségere nevezve (az mint mondgya Rabbi Sahadia) hasonlittatik az Oroszlanhoz, ebben az mennyei jelenesben. Ezzel az hasonlatossaggal elt az Istennek lelke Esaias Prophetanal. *cap. 5. v. 29.* jövendöt mondvan az Nebuchadnezar es Chaldaeusok felöl, ahol így szoll. Az ö orditasok ugymond olyan mint az Oroszlanak orditasa es orditanak mint az Oroszlan kölykök, dihösködnek es kapjak az praedat, es bekeseggel el viszi azt, senki el nem veszi töle. Ismet Jeremiasnal *cap. 4. v. 7.* Ki vétötte magát az Oroszlan az ö barlangjabol, es az nemzetsegöknek rabloja el indult; ki jut helyeböl hogy el pusztitsa az földet, es az te varasid el pusztittassanak, hogy senki azokban ne lakozzek. Ez az első hasonlatossag.

Masodik hasonlatossagh mellyel még-is regi jo allapattyat jelenti az Babyloniai birodalomnak, azt mondgya felöle; hogy Saskeselyü szarnyai voltanak, ennek az oroszlanak: Mellyel peldaztatik ennek az birodalomnak gyorsasaga; mellyel hirtelenséggel el birtak az Chaldaeusok Sido Orszagot, es meg hodoltattak nagy sok Orszagokat az ö birodalmok ala: á mint immar arrol regenten jövendölt vala Esaias *cap. 5. v. 26.* aholot így szoll: Az Jehova ugymond az tavoly valo pogany nepek között zaszlot emel, es süvölt az föld hataran lakozoknak hogy el jüjének, es nagy hamarsaggal könnyen el jönnek. Ismet Jeremias így szoll az Chaldaeusok gyorsasaga felöl: Ime mint az [496:] felhö úgy jü, es mint az szell vesz az ö szekere, az ö lovai gyorsabbak az Saskeselyönel: Jay nekünk mert el vesztünk Ezechielis ezt bizonyittya *cap. 17. v. 3.* Ezt mondgya az Ur Isten: Ime egy nagy szarnyu nagy Saskeselyö kinek hoszszu szarnyai valanak, ki rakva volt tollakkal, kikben külömb külömb fele szinek valanak az az, amaz nagy Nebuchadnezar Kiraly jöve az Libanus hegyre az az Juda Orszagara es az Cedrus fanak tetejet el szede, (az Juda Orszaganak fejedelmit le vega) ez az első, tudni illik regi boldogh allapattya az Babyloniai birodalomnak.

s-Mire juta annak-utanna vegezetre dolga?

Vegsö allapattya felöl Harmat mond az Propheta. I. Azt mondgya hogy ennek az fene vadnak ki szaggattattanak szar-nyai, az az, az gyorsasag mellyel egyebeket fölül mul vala az Chaldaeusok birodalma, el vetetek ő tüle: az ő regi batorsaga felelömre valtozvan: ugy annyira hogy mikor Cyrus Babyloniát megh szalla, mégh csak az Varosbol-is nem mernek vala az Babyloniabeliek ki júni, *az mint Xenophon bizonyittya. Meg mellyesztven az Boldisar Kiralyt á Cyrus es Darius; el vevek birodalmat, ugy annyira hogy abban semmi gyorsasagh nem marada: Mert az Boldisar csak hasanak szolgálya, reszegsegre tobzodásra attá vala magat ejel es nappal; es amaz ü eleitöl mara-dot regi gyorsasagh bucsut vött vala ő tüle; s-szegyönt-is valla.

II. Vegsö allapattya felöl azt mondgya: hogy ez az bestia, fene vad, keszörítettöt mint egy ember labaira allani; az az, á Chaldaeusok kik annak elötte mint az Saskeselyö, lattatnak vala röpülni, es egyebeket hozzájok ke[497:]pest megh utalni, sem-minek velni; egyebekkel együt le ültetenek az földre el vetet-ven az birodalom ő tülök, ugy, hogy immar nem volának ha-sonlok az Oroszlanhoz, de olyanok lönek mint az töb emberek, kiknek semmi hatalmok nincsen. Erre az allapatra jutának á Boldisar Kiralynak vesződelme után.

III. es utolszor vegsö allapattyyok felöl azt mondgya az Pro-pheta, hogy emberi sziv adatot ennek az fene vadnak; az az, á Babyloniabeliek, amaz ő regi vakmerő batorsagokat el vesztven, feelmes szivet öltözenek fel, es szinte olyanokká lönek, mint valaki az köz emberek közzül. Mert azt írja Xenophon, hogy az Cyrus el foglalvan Babyloniát, azt parancsola ő nekik, hogy fegyveröket le tegyék; szancsanak, vessenek, adot fizessenek; es akiket fejedelmsegre emelt volna ő kösztök, azoknak enged-gyenek; es az Medusokat s-az Persakat ugy böcsüllyek az Baby-loniasok, mint Urokat: Ez vala azért, az Babyloniásokat la-bokra allatni, az az szolgálni az Medusoknak es Persaknak. Ertyük azért immar az Babyloniai birodalomnak mind jó s-mind nyomorult allapattyyat.

Hát mi keresztzenök tanullyuk meg innet, az Babyloniások-nak, Chaldaeusoknak kegyötlen természetökből, hogy valamely nepnek, nemzetnek szolgálatyával akar Isten elni egyebeknek büntetesökben: azoknak Isten, kemény Oroszlanokhoz illendő batorsagot, természetöt szokot nyuvtani: az mint az nagy

* *lib. 7. de Paedia Cyri.*

Nebuchadnezar cselekedetiből megh tetzik. Annakokajert, nem kell minekünk semmi ellenségöt, semmi nemzetsegöt megh utalnunk: Mert akik erőtlének, mindgyart mint amaz vakmerő Oroszlanokat, batorsagossa teheti Isten. Es ugyan itt azt-is [498:] tanullyuk meg, hogy valakiket Isten meg akar büntetni, azok semmikeppen, az ellensegnek ellene nem tudnak allani; de olyanna lesznek, mint az kölykök az Oroszlan előtt az mint hogy az Nebuchadnezarnak es az töb Chaldaeusoknak nem alhatanak, nagy sok nemzetsegök ellene.

II. Tanullyuk meg azt-is; Ne biztassuk magunkat az mi büneink között az ellensegnek mesze voltaval: Mert könyű Istennek az ellenseghöt mesze földről elő szollítani: Mert mihelt akarja Saskeselyöhöz illendő gyorsasaggal eppiti fel öket: az mint hogy ada az Chaldaeusoknak. Akik azért az természet szerint valo ellensegtül; Töröktül, Tatartul tavoly vannak: Ne bizzanak abban, s-ne is biztassak magokat azzal ezt mondvan: Hol vagyon még az ellenseg? Mesze dolog: Nem erközik ide: Hallad mihelt Isten parancsollya, azonnal mint az Saskeselyő á dögre, jelen leszen.

III. Tanullyuk meg az Babyloniajaknak vevső romlot allapatyokból; hogy egy nemzetseg-is, aki egy ideigh viragzik soha az ő boldogh allapatyaval ne dicseködgyek. Mert az mint az Babyloniai birodalomnak sorsa, így kell lenni minden fejedelmsegöknek, es soha egy birodalom-is azon egy allapatban nem maradando. Gondollyak meg azért mindenek akik vilagi meltsagban vadnak, hogy az ő birodalmokkal jól ellyenek, hogy az ő birodalmokból hirtelen le ne haitassanak. Lassuk az masodik dolgot.

Masodszor jelentem, hogy az Propheta emleközik masodik vadrol; mellyet hasonlit az Medvehöz akiről így szoll.

Es ime az masodik vad hasonlo vala az Medvehöz, &c. Aholot ezen az masodik bestian, ertetik az Persiai biro-[499:]dalom, az mely követközek mindgyart az első birodalom után. Mellyet negy rendbeli dolgokkal magyaraz. Mert elsőben azt mondgya felöle, hogy hasonlo volt az Medvehöz. Hogy hogy? Külső tekintettel, csalardsaggal es kegyötlensseggel. Mi modon? Mert az Medveknek természetük ez, külső tekintetük felöl azt talallyuk, hogy ök felette komorok magokban, nem oly kedves tekintetüek mint az Oroszlanok; barlangban hevernek, es akar mi roszy rusnya eledelt mind meg esznek. Így az Persiajak mord természetü emberek voltanak, nem valami szép kies Mezökön laktanak mint az Chaldaeusok, hanem nagy hegyek között mert az Persia hegyes völgyes föld volt, az mint Xenophon bizo-

nittyta*; es az földnek erőssege miat, igen kemény életöt-is elte-
nek, hitvan eledellel taplaltak magokat. Így azert az Persiajak
életöknek kemény voltak, hasonló volt az Medvekhöz.

Másodsor hasonlítottak az Medvekhöz ravasssággal: Mert
á mikeppen az Medvek nem oly gyorsak mint az Oroszlanok:
magoknak ravasssággal, okossággal keresnek eledelt, rohanvan
egyeb oktalan állatokra veletlenül. Így az Persiajak nem gyor-
sasággal sem Oroszlanhoz illendő hatalommal: de Medvekhöz
illendő ravasssággal rohannak vala az Assyriusokra, es egyeb
nemzetökre, az mint Xenophon bizonyította.

Harmadsor hasonlítottak az Persiajak Medvekhöz kegyöt-
lenséggel: Mert az mikeppen az Medvek kegyötlenök, így az
Persiajak felette kegyötlenök voltak egyebekhez. Az mint
Esaias az Medusok felöl, kik az Persiajaknak tarsok valanak
Babylonianak el foglalásaban *cap.* 13. így jövendölt vala: *Argen-
tum non aestimabunt*; az [500:] ezüstnek előttök semmi böcsü-
leti nem leszen, es az aranyban nem gyönyörködnek; hanem az
ö kezükkel az gyermekeket által lövöldöszik, es az aszszonyi-
állatnak mehenek gyümölcsen nem könyörülnek, es az kis
gyermekeknek nem kedveznek. Ezök okai, miért hasonlította az
Persiai birodalmat az Medvehöz.

Másodsor azt mondgya az Persiai birodalom felöl, hogy egy
fejedelmiséget emel, az az, töb birodalmakból egyet csinál,
egyeb nemzetsegöket haytvan önnön magához. Az mint ez be-is
tellyesödek: Mert az Cyrus először magához vona az Meduso-
kat annak-utanna meg hodoltata az Assyriusokat Chaldaeusok-
kat, es az kisebbik Asianak nemzetsegit; **az mint á Xenophon
mondgya: ahol így szöll az Cyrus birodalma felöl, hogy annyi
nemzetsegöket hodoltatot vala meg, hogy nehéz leszen vala
akar kinek-is meg számlálni, avagy nap keletre, avagy nap
nyugotra, avagy ezakra, avagy vegezetre az ö lako helyetül
annak számlalását el kezdven.

Harmadsor az Persiai birodalom felöl azt mondgya az Pro-
pheta: hogy három rend fogai voltak szajaban. Az mely három
rendbeli fogakon kell ertenünk imez három rendbeli tartoma-
nyokat, Babyloniusoknak, Medusoknak, Persaknak tartoma-
nyat: mellyekből ez az második birodalom áll vala. Nemelleyek
az három rend fagon, ertenek három Kiralyokat; de az nem
igen illendő, mert az Persiai birodalomban nem három, hanem
228, avagy 230 Esztendőig, tíz Kiralyok voltak.

* *lib. 5. de Paedia Cyri.*

** *Lib. 1. de Paedia Cyri.*

Negyedszer es utolszor azt mondgya megh az Propheta, honnet volt ennek az Persiai birodalomnak fundamentoma; kicsoda volt ennek az ö hatalmassaganak szörző oka [501:]; s azt mondgya hogy Isten parancsolta neki. Kely fel ugymond es egyel sok hust; az az, Isten engette volt neki, hogy sok nemzetsegöket meg hodoltatna birodalma ala. Ilyen hasonlatossaggal magyazza azért, az Persiai birodalmat az Propheta. De inset imez keresök szarmaznak.

I. Ahol azt mondgya az Propheta, hogy Isten volt fundamentoma az Persiajak birodalmanak. Tehat ugy tetzik az követközik inset: Hogy Isten oka az kegyötlenségnek?

F. Semmikeppen nem. De mivel hogy az Istennek titkos iteletiböl ontanak vért, es egyebeket nyomoritanak az ellensegek: Nem pedig vak szerencseböl: igy akar mely hadakozas-is az Isten rendelesenek tulaydonittatik; mintha Isten mondana az ellensegnek, kely fel es egyel sok hust. Rövidebben: F. Az Persiai birodalmat, ugy mint fejedelemsaget Isten rendelte: Hogy pedigh az Persiajak kegyötlenköttek, nem egy tanacson jartak Istennel: Mert az ü kegyötlensegök által ugy vagyoni egyebeket büntetöt; es enniben Isten volt fundamentoma az büntetesre nezve az kegyötlenségnek: az mennyiben pedig azon kegyötlensegök szerint, magok goncsz indulattyokat es praedara valo vagyodasokat illeti, ennyiben, sem Isten, sem az Istennek jo rendelese az fejedelemsag nem volt oka, fundamentoma az Persiajak kegyötlensegenek; hanem ördög es az ö meg veszöt természetök akki magara nezve magaban, semmit nem tudot egyebet cselekedni bünnel es fogyatkozasnal. Igy magyazza ezt Isten önnön maga *Esaiasnal mikor igy szoll az Assyriai fejedelem felöl. *Vae Assyrio virgae irae meae, quamvis in manu* [502:] ***baculus est indignationis meae. In gentem hypocritam immittam ipsum et contra populum in quem excandui dabo man-*, *data ipsi, ut praedetur praedam, et ut diripiat rapinam, deniq[ue]* *ut disponat illum conculcationi, tanquam lutum platearum.*

****Ipse vero non ita sibi proponit, et animus ejus non ita cogitat; sed perdere est in animo ei, et excindere gentes non paucas.* Iay az Assyriabeli Kiralynak, az en haragomnak veszejenek; jollehet az en busulasomnak paltzaja vagyon ö kezeben,

Es noha az kep mutato nep ellen küldöm ütet, es az mely nep ellen meg haraguttam az ellen parancsollyak neki, hogy praedal-

* *Esa. 10. v. 5.*

** *versu 6.*

*** *versu 7.*

lyon es szakmant tegyen azokban, es hogy azt el tapodgya mint az utzan valo sárt. Mert ő nem akkeppen alittyta, es az ő szive nem ugy gondollya, hanem hogy az ő akarattya szerint vezessen, es mindenestül fogva ki gyomlallyon sok nepeket. &c.

Mondhatnad.

II. Tehat gyönyörködik Isten enni sok nemzetsegöknek romlasaban, enni sok embereknek vere ki ontasaval.

F. Nem gyönyörködik bizonyara az meniben az ő teremtet allattyanak romlasaval vagon: de gyönyörködik abban, az meniben az, az ő igassaganak ki szolgaltatasa, es büntetese az bünert.

Mondhatnad még-is.

III. Tehat az Isten nem kegyötlene, aki enni sok rendbeli nemzetsegeknek veret ki ontani parancsolja.

F. Semmikeppen nem, de igaz itelő biro azok ellen, akik nem tudnak es nem akarnak meg terni. De lassuk az utolso dolgot.

Harmadszor es utolszor mondam hogy emleközik az [503:] Propheta az harmadik bestiarol, á kit hasonlit az Pardutzhoz; akiről így tanit s-mond: Ez utan ugymond nezem vala, es ime más allat hasonló vala az Pardutzhoz, akinek negy feje es negy szarnya vala es hatalom adatek ő neki. Aholot ezen az harmadik bestian erti az Görög Orszagi, avagy Macedoniai birodalmat, az melyet Argumentomokkal magyaraz. Mert elsöben hasonlittyta azt á Pardutzhoz. Hogy hogy? Az Pardutznak természetire nezve. Mert az Pardutz felöl azt olvassuk, hogy noha nem igen fenyes allat, de mind az altal felette nagy ravassaggal, gyorsasaggal, erővel ekösítettöt fel. Ravassaga felöl az Jeremias Propheta így szoll: *az Pardutz ugymond, az varosok ellen vigyaz, valaki ki jü ő közzülök el szaggattyta. Ez azért természetök azt írja Plinius, hogy az sürö bokrokban el reytik önnön magokat, es az uton jarokat veletlenül megh ragadgyak es el szaggattyak. Gyorsasaga felöl azt mondgya az Habacuk Propheta: az ő lovok gyorsabbak az Pardutznal: Mert az Pardutz ugrasaval serenyeb hogy nem mint futasaval. Annakokajert mikor az vadazasban el faradnak, ugrasokkal fel ragadnak az fakra, ahonnet annakutanna le szököllenek á vadaszó ebekre es körmyökkel az ebeket el szaggattyak. Ereve felöl pedig igaz eleget ír Plinius. *lib. 8. Nat. hist. ca. 17.*

* *cap. 5. v. 6.*

Annakokajert immar ezeket ertven, hasonlittya az Macedonai Görögh Orszagi birodalmat az Pardutzhoz: Mert az nagy Alexander birodalma-is illyen vala: aki az ö Attyanak Philipus Macedonak tanacsosit magahoz vonvan, es tanacsival elven, hirtelenséggel rohana egyeb nemzetsegökre, es gyözödelmet veven, hamarsaggal meg hodoltata egész nap keletöt. [504:]

Az mint ö maga-is erröl tanubizonsagot teszen: Mert mikor kerdenek, hogy hogy hodoltatot volna meg hirtelenséggel enni sok nemzetöket azt mondgya. *Μήδεν αναβαλλόμενος et nihil procrastinans*. De ugyan ennek az Pardutznak hasonlatossaganak az nagy Alexandernek halala-is jelentetöt. Mert azt olvasuk az Pa[r]dutzok felöl, hogy az Pardutzok nem erővel, hanem reszegességgel fogattatnak megh; mivel hogy az Pardutzok igen szeretik az bort; az vadaszok közel ahol nekik jarasok vagyon, tele edenyöket szoktanak borral le tenni; melynek szagat felette igen megh erzik, es az barlangbol ki jöven az borban igen isznak, jatzodnak es meg reszegednek, es az bor miat el alusznak, es így az vadaszok alom közben által verik így az nagy Alexander-is, nem ellensegenek kezei miat, hanem az bor miat valo reszege miat hala meg.

Masodsor azt mondgya effelöl az bestia felöl; hogy negy szarnyai voltanak ennek az ö hatan; az mellyel jelentetik az nagy Alexandernek gyorsasaga; mellyel egyebeket hirtelenséggel meg gyöze.

Harmadszor azt mondgya felöle, hogy negy fejei voltak ennek: á mellyel jelentetik az Macedonai birodalomnak az nagy Alexander halala utan negy reszre valo oszlasa. Mert az nagy Alexander szolgálai á tutorsagnak szine alat meg osztozotnak vele. Mert Seleucus el foglala Syriat. Ptolomaeus AEgyptomot. Cassander Macedoniat. Antigonus az kis Asianak Orszagit. Es ezek lönek az fene vadnak negy fejei.

Negyedszer es utolszor azt mondgya á Propheta á bestia felöl, hogy hatalom adatot ö neki. Az mellyel azt jelenti, hogy nem az nagy Alexander tulaydon erejével eppit-[505:]tetöt az Görögh Orszagi birodalom, hanem az Istennek gondgya viselesevel, aki gyözödelmet engedöt ö neki, hogy meg hodoltatna sok nemzetsegöket. Az mint erröl önnön maga-is tanubizonsagot teszen az Alexander, az mint bizonittya Josephus, aholot azt írja, hogy mikor megh vötte volna az Alexander Gaza varosat, es Jerusalemhez közelitene á fü Pap Iaddus nevü eleiben megyen Alexandernek, akit latvan az Alexander, artzul le borul előtte es imadgya. Mellyet mikor latot volna az Parmenio az ö Hadnaggya, kerdi miért imadna az Sidoknak fő Papjat; azt fe-

lele á Kiraly: Nem ezt imadom en (ugymond) hanem azt akinek Papja. Söt az ő gyözödelmes volta-is ezt bizonittya.

Mert azt olvassuk fölele hogy elsőben csak harmintz ezer emberekkel indulvan az Alexander; mindgyart első hada lött mas fel szaz ezer emberekkel: annak-utanna negy szaz ezerrel. Darius Codomannussal pedigh tizszer valo szaz ezer emberekkel, kik ellen mindenkor gyözödelmes volt az Alexander.

Ahonnet ez az tanusag: Istentöl vagyon az gyözödelem; ü az aki gyözödelmesse teszi az fejedelmeket minden nemzetsegökön. Ne tulaydonicsanak hát az emberek semmit az magok erejének. Mi-is azert az mi megh maradasunkat, tulaydonicsuk csak az mi szent Istenünknek; kinek legyen dicsöse, tisztösseg es birodalom. A M E N. [506:]

XLIX. *Praedicatio.*

„*EZ utan latam etzakai latasomban; es ime az negyedik allat rettenetes es iszonyu, es ighen erős vala: kinek nagy vas fogai valanak, eszik es rág vala, es á mi meg marada labaival el tapodgya vala; es különbözö vala mind azoktul az allatoktul, kik ü előtte valanak es tiz szarva vala ennek. **Figyelmes valem az szarvakra, es ime más kis szaru neveködek ki az többi között, es három az elebbi szarvak közzül ki romla az kis szaru előtt. Szömök mint az ember szömök valanak ebben az szaruban, es szay ki szoll vala nagyokat.”

S U M M A.

Ezekben az igekben, megh irja az negyedik bestiat-is az Propheta; mellyet lata ő almaban. De ez minemü lött legyen ehöz semmi hasonlatossagot nem talal: Mindazaltal, azt mondgya hogy felette igen különbözöt az elsőktül. Mi-is summa szerint erröl értéközzünk.

R E S Z E K.

It pedigh ket dolgot kell meg Magyaraznunk.

I. Mit kell ertenünk ezen az negyedik bestian avagy micsoda birodalom peldaztatik ez által.

* *versu* 7.

** *versu* 8.

II. Micsoda dolgokkal magyarazza ezt az negyedik bestiat á Daniel Propheta. [507:]

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik: Mit kel erteni az negyedik bestian: eleitül fogva effelöl sok veleködesök voltak: Mely felöl mind ez oraig-is nem egyesztének megh sokak az iras magyarazo Doctorok közzül. Mert más ertelömben vadnak az Rabbinusok Sido Doctorok, s-masban az keresztyenek.

Az Rabbinusok közzül azert: Aben-Ezra, es Rabbi Sahadja azt mondgyak, hogy ez az Török birodalma. De ez meg nem alhat; Mert az Christusnak testben valo el jövesenek előtte nem haborgatta az Sidoknak vallasokat. De ez az negyedik birodalom az Christusnak testben valo el jövesenek előtte, az igaz Isteni tisztöletet Jerusalemben felette igen haborgatta, az mint jövendöt mondot vala erröl az Istennek lelke, ugyan ezen 7. Caputnak 25. versecskejeben, ahol így szöll: es sokat szöll úgy mond az felseges Isten ellen, es az felseges Istennek szenteit meg rontya. Nem cselekötte ezt az Török birodalma az Sido nepen, az Christusnak testben valo el jövese elöt. Nem illik azert rea. Nem alhat tehát megh az Sido Doctorok ertelme. Söt ennek felette az Török birodalma, az Christusnak testben valo el jövesenek előtte Judaeat ingyen sem birta nem hogy haborgatta volna; Mert akkor még ez vilagon sem volt az török birodalom. Azert nem illik rea. De ezt ennek-utanna nyilvabban meg ertyük. Ez az Rabbinusok ertelme; mely merö hamis.

Masod rendben vadnak az keresztyen Doctorok ennek az negyedik bestianak magyarazattyaban. De ezek sem egyesznek meg ebben; az mint Theodoretus meg jedzi. Mert nemelleyek azt mondgyak közzülök, hogy ez az ne-[508:]gyedik bestia peldazta az Romai birodalmat: Nemelleyek pedig azt erössitik hogy peldazta az Syriai birodalmat.

Akik az Romai birodalomra magyarazzak, azok sem egyeszhetnek megh magok között: Mert nemelleyek azt mondgyak hogy az Romai birodalom tartatik az Christusnak első el jöveleig az mely lett az testben: Nemelleyek pedig azt tartjak hogy az Romai birodalom tart az Christusnak utolsó el jöveleig. Ismet ebben sem egyesznek, akik az Romai birodalomra magyarazzak: Hogy ezen az negyedik bestian, ertik csak az Romai birodalmat önnön magat: Nemelleyek pedig avagy az Török birodalmával avagy az Romai Papa birodalmával öszve köttetteten.

Illyen különböző ertelmek vadnak közöttök akkik az Romai birodalomról magyarazzak. De nem csuda ha visszalkodnak egy más között: Mert sokak vadnak ebben az Daniel latasaban;

mellyek alig illenek az Romai birodalomra. Mert ennek-utanna azt fogja bizonítani az Daniel, hogy az Christus orszaganak fel allatasanak előtte, el kellett ennek az birodalomnak romlani; *vers. 11. et v. 26. 27.* De az Romai birodalom (az mint nemellyek allattyak) az Christus Orszaganak, Anyaszent-egyhazanak fel allatasa előt el nem romlot, hanem sőt inkább az Christus Orszaganak fel eppitesenek idejen, az mikor az Christus Orszaga minden pogany nepekre ki terjedet; viragzot. Azert nem illik ez az negyedik bestia az Romai birodalomra az mint ezeknek értelmök felöl ennek-utanna bővebben értünk. [509:]

Sententia Authoris.

Mi annakokajert, egyebek iteletit nem feletteb visgalvan; (mert lattyuk hogy nagy elmek haylanak arra, hogy az Romai birodalomrol ertettessek; ugmint Calvinus, Bullinger, Hieronymus, Dresserus, &c.) azt itellyük ez mostani iras magyarazo *Doctorokkal; hogy ez az negyedik bestia typussa volt az Syriai birodalomnak az az, azt peldazta: az mely Seleucidaknak-is birodalmanak mondatik, az Seleucus Nicanortul, az ki az nagy Alexandernek nemzetsegének, s-minden maradékinak halala utan, Babyloniát, Syriát, es vegezetre az egész nap keleti birodalmat, az az, az öregbik es kissebbik Asiat el foglalvan, uy birodalmat, uy Orszagot szerze maganak, kitül az Istennek nepe az Sido nep, (kinek vigasztalásajert, oktatasajert, kedvejert, jelentötte Isten ezöket az mennyei jelenesöket Danielnek) annak-utanna nagy sok nyomorusagokat szenvedöt; az mint ennek-utanna megh ertyük, s-megis mutogattyuk az Angyalnak feleletiböl, hogy ha eleb megyünk ennek az alom latasnak magyarazattyaban. Most igaz elig ezt ertenünk; Mit jegyözzön ez az negyedik bestia: azt mondom, az Syriai birodalmat, az mely Seleucidak birodalmanak-is mondattatik az Seleucustul, ki az nagy Alexander halala utan, vegtere el foglalva Asiat, Syriát, es azoknak Kirallyanak irata önnön magat. Lassuk az masodik dolgot.

Mondam masodsor, azt kel minekünk megh latnunk: Micsoda dolgokkal magyarazza az Propheta, ennek az negyedik bestianak allapattyat; efföl három rendbeli dolgokat forgat. [510:]

I. Hatalmassagat írja meg: es ime ugy mond á negyedik bestia rettenetes, iszonyu es igen erős vala, &c.

* *Iunius et Polanus sequentes Theodoretum.*

Mit akar?

Negy dolgokkal magyarázza ennek az fene bestianak hatalmat, először azt mondgya felöle, hogy rettenetes iszonyu; az az, akki egyebeknek rettegest es feelmet szerez vala: Peldaztatek ezzel az Seleucidak birodalma, aki mind az egesz Asiaban levö nepekhöz, de kivaltkeppen az Isten nepehöz iszonyu es kegyötlen vala: Masodsor hatalmassaga felöl azt mondgya hogy ez á bestia igen erős volt, az az kegyötlen es irgalmatlan. Peldaztatek ezzel, hogy az Seleucidaknak birodalma, felette kegyötlen irgalmatlan lenne az Isten nepehöz jövendöben.

Harmadsor hatalmassaga felöl azt mondgya, hogy ez á bestia vas fogu volna, vas fogai valanak ö neki: Peldaztatek ezzel, hogy az Seleucidaknak birodalma erős es hatalmas seregökkel, nepekkel lenne jövendöben fel eppittetven, kik által az Syriai birodalom, ugymint eszközök által az Sido nepet öszve rontana. Az mint hogy ennek előtte-is: *cap. 2. v. 4.* effelöl az birodalom felöl azt monda, hogy erős leszen mint az vas.

Negyedszer es utolszor hatalmassaga felöl azt mondgya, hogy ez á bestia eszik es rág vala, es á mi meg marad vala labaival el tapodgya vala: Peldaztatek ezzel, hogy az Seleucidaknak birodalma, mind egyeb nepeket s-az többi közöt pedigh az Sido nepet, birodalma ala hodoltatna; kegyötlenül tartana, es akiket tellyesseggel megh nem emesztene, azokat nagy nyomorusagok alat tartana. Az mint oda fel-is szolla. *cap. 2. v. 40.* felöle s-azt monda. Az mikeppen az vas el tör es el ront mindeneket, es mikeppen [511:] az pöröly azonkeppen ez á birodalom, mindeneket el tör es egyben ront. Ezek neznek ennek ez negyedik bestianak hatalmassagara.

II. Meg írja ezt az negyedik bestiat az Propheta, különböző voltarol: Mert azt mondgya felöle: Külömböző vala ez á negyedik bestia, mind azoktul az allatoktul akkik ö előtte valanak. Mert mivel hogy az első hasonlittatek az szarnyas Oroszlanhoz. Masodik az Medvehöz. Harmadik az Pardutzhoz; ez á negyedik semmi fene vaddal nem hasonlittathatek öszve: Mind az ö külső formajanak csudalatos voltara nezve, s-mind pedig az ö kegyetlenségere kepöst. Formajara kepest nem; Mert nem talaltathatek kihöz hasonló lehetne. Kegyetlenségere nezve nem: Mert minden allatokat kegyetlensegevel föllül halad vala. Peldaztatek ezzel hogy az Seleucidaknak birodalma, sokkal föllül mulna kegyetlenséggel az töb birodalmakat, kik annak előtte valanak, es az mellyek ala az Ecclesia vettetöt vala, ugy annyira hogy ennek kegyetlenséget valaki csak meg sem irhatna.

III. es utolszor meg írja ezt az negyedik bestiat az Propheta, az ő szarvairol, akikről így tanit: Tiz szarvai valanak ugymond ennek, Figyelmes valem az szarvakra es ime más kis szaru nevek ködek ki az többi között, es harom az elebbi szarvak közzül ki romla az kis szaru elöt; szömök, mint az ember szömök valanak ebben az szaruban, es szay ki szoll vala nagyokat. Aholot kettöt kel meg jedzenünk.

I. Mit kell ertenünk az tiz szarvakon?

II. Mit kell az kis szarun ertenünk aki fel nevek ködek az többi között; es minemü rendel írja megh ennek allapattyat? [512:]

*Az tiz szarvakon ertetnek azok az tiz Kiralyok, kik lönek nevezet szerint egymás utan az Syriai avagy Selevcidak birodalmaban, ugymint 1. Selevcus Nicanor; 2. Antiochus Soter. 3. Antiochus Teos. 4. Selevcus Callinicus. 5. Ptolomaeus Evergetus. 6. Selevcus Cerannus. 7. Antiochus Magnus, *sive* Nirax. 8. Ptolomaeus Philopator. 9. Selevcus Philopater. 10. Antiochus Epiphanes. Hasonlittatnak pedigh ezek á fejedelmek az szarvakhoz: Mert mikeppen az szarvas allatok azokat kiket elöl utol talalnak szarvokkal megh sertik el vesztik es el tapodgyak: Így ennek az negyedik birodalomnak fejedelmi, az Istennek nepere rohantak es azokat sok nyomorusagokkal illettek. Ez az első.

Az kis szarvon pedig nemelylek magyarazzak az Romai Papat, nemelylek az Török birodalmat, az mint ennek utanna megh halljuk. De egy igevel ertetik itt az Antiochus Epiphanes egy az Syriai Kiralyok közzül, aki felette igen kegyötlen vala az Isten Anyaszent-egyhazahoz az mint ennek megh irasabol megh tetzik.

Mert I. azt mondgya felöle hogy kicsin volt ez az szaru: Peldaztatot hát ezzel az Antiochus Epiphanes: mert az ő atyafiai között leg kisseb vala, es semminek tartatik vala.

II. Azt mondgya felöle hogy fel neveködöt az többi között, ugymint más keppen veven birodalmat maganak az többinel. Peldaztatek ezzel, hogy az Antiochus Epiphanes, minden igaz *successio* nélkül, az Syriai birodalmat, mely az ő atyafiainak az Selevcus Philopatornak fiara az Demeterre tartozik vala törveny szerint, foglala maganak es így csalardsaggal talala helyet az töb Kiralyok között. [513:]

III. Mert azt mondgya felöle, hogy harom szarvak romlanak ki az elebbi szarvak közzül az kis szaru elöt: Mellyel az peldaztatek, hogy harom Kiralyok az Epiphanes által megh ölettetnek azok közzül akkik uralkodnanak az Antiochus Epiphanes

* *Vide infra Hom. 52.*

előt, hogy az Asiai es Syriai birodalmat el foglalnaja. Azok pedig az Kiralyok voltak. 1. Ptolomaeus Philopator. 2. Antiochus Magnus. 3. Seleucus Philopator.

IV. es utolszor azt mondgya felöle, hogy annak az kis szaru-nak szaja es szemei voltak. Szömei felöl azt mondgya hogy hasonlok voltak az embernek szömeihez: Mellyel az peldaztatek, hogy az Antiochus Epiphanes nagy szelidseget mutatna es emberseget magaban: de felette csalard es ravasz lenne: Ennek felette ez-is peldaztatek ezzel, hogy felette vigyazna mindenekre az mint Rabbi Aben-Ezra magyarazza. Vegezetre ez-is peldaztatek ezzel, hogy mindeneknek szomehozója lenne, az mint hogy az embereknek szömök felette telhetetlenöknek mondatnak lenni. Szaja felöl azt mondgya hogy nagyokat szoll vala: Mellyel az peldaztatek, hogy az Antiochus Epiphanes felette karomlo lenne beszedeiben; es felette karomlo szokot szollana mind Isten ellen, s-mind pedig az Istennek Ecclesiaja ellen *Patet hoc ex 1. Machab. ca. 1.* Ez ennek az negyedik bestianak magyarazattya. Ha ki pedig ennel jobbat talal s-illendöbbit, vilagosbat, gondolkodgyek felöle: Mi-is örömet akarjuk erteni: De mi meg elégettünk ezzel.

Tanullyuk meg innet; hogy az Isten Anyaszent-egy hazanak, külső tarsasagaban, nem kell mindenkor azon egy allapatot remenleni; hanem gyakorta valtozik [514:] ennek allapattya: az mint hogy az Istennek Anyaszent-egy hazanak, job allapattya vala az Persiai birodalom alatt hogy nem mint az Antiochus Epiphanes alatt; Igy most-is hol job s-kennyeb allapattya vagon, nehöl kemenyeb: De mind az által soha ez valtozo sors alatt ne zugolodgyunk; meg gondolvan azt, hogy soha nem lehet oly kemeny ez jelen valo allapat, hogy annal kemenyeb nem következhetnek, es ez okon szoktassuk magunkat az bekesseggel valo türeshöz. Melyre segellyen minket az mi kegyelmes Istenünk Fiajert az Ur Jesus Christusert, Amen.

Itt minek előtte eleb mennek az magyarazatba, egy kis jed-zest tesztek affelöl; Honnan vöt eredetöt az Antiochus Epiphanes, akkire szabok az kisseb szarunak neveködését, es az miat haromnak el romlasat. Ennek az Antiochus Epiphanesnek. Antiochus Magnus volt az Atya; Azon Antiochus magnusnak Epiphanes előt valo fia, Seleucus Philopator, battya volt Epiphanesnek. Ptolomaeus Philopatort, az Attyaval es battyaval fel tamadvan Antiochus Epiphanes; tudni illik Antiochus Magnus-sal es Seleucus Philopattoral; megh öle. *Annak-utanna ismet

* Polanus pag 44. in Danielelem.

Antiochus Magnust-is az Attyat arultatással el veszte. Vegezetre Seleucus Philopator-is az battyat meg öle. Igy harom Kirallyok veszenek el miatta: Illyen lator volt ez az Epiphanes. [515:]

L. *Praedicatio.*

„*NEzem vala miglen szekeket hozanak elő es az regi idös le üle: az ö ruhaja fejer mint az ho, es az ö fejének haja tisztá mint az gyapju; az ö szeki tüzes lang, kerekei egö tüz. **Tüz folyas foly vala, es jö vala ki az ö szine elöl, ezerszer valo ezeren udvarlanak vala ö neki, es tiz ezerszer valo szaz ezeren allanak vala előtte. Iteletnek üle, es könyvek nittatanak meg. ***Figyelmes valem akkoron á kemeny beszedekek szavara, mellyeket á kis szaru szoll vala: nezem vala (azert) mig meg öletek az az allat es az ö teste el vesze, es övettetek az tüzre. +Az töb allatoktul-is el vetetek az ö hatalmok, es az eletre hosszu idö adatot vala nekik, ideig es ideig.”

S U M M A.

Immar summa szerint, meg írja az Propheta, az Istennek igaz iteletit, az elő szamlalt negy birodalmak felöl kiket latot vala az Daniel almaban; Mivel fogja Isten ezeknek az ö cseleködötököt az mit cseleköttek az Istennek Ecclesiajan; avagy jot, avagy gonoszt; meg fizetni, es micsoda iteletöt akar ö nekiök az Istennek Anyaszent-egyhazan töt kegyetlenségökert szolgaltatni. [516:]

R E S Z E K.

Harom reszei vadnak ez fel vött igeknek:

- I. Mert megh írja az Propheta az itelő bironak szömelyet, es meltosagat, á ki meg fogja itelni ezeket á negy fene bestiakat birodalmakat az Istennek nepen valo nagy kegyötlenségert.
- II. Meg írja az iteletnek formajat, á törvennek folyasat: micsoda modot tart az iteletnek processusaban rendiben.
- III. Es utolszor az Istennek bünteteset: Mint fogja Isten ezeket az birodalmakat, kik nyomorgattak az Sido nepet az Istennek Anyaszent-egyhazat; meg büntetni.

* *versu 9.*

** *versu 10.*

*** *versu 11.*

+ *versu 12.*

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az itelő bironak szöme-lyet es meltosagat: aki meg fogja ez vilagi kegötlen fejedelme-
ket itelni, az Istennek nepen s-Anyaszent-egyhazan esöt nyomoru-
sagert, így szoll á Propheta felöle s-mond. Nezem vala miglen
szeköket hozzanak elő, es az regi idös le üle; az ü ruhaja fejer
mint á Ho. &c.

Aholot az itelő bironak szömeleje felöl harmat mond. Mert I.
ezt az itelő birot, regi idösnek mondgya. Kicsoda ez? Az örökke
valo Atya Isten: regi idösnek pedig mondatik az Atya Isten,
nem azert mintha az Isten illyen ven ember formaban volna, es
hasonlo emberi tagokbol allo volna mint az ember: Mert tudgyuk
hogy az Isten lelek: Hanem vénnek mondatik ö felsege hasonla-
tossagh szerint, az ö bölcsesegere, es örökke valóságara nezve;
hasonlatossagot veven az Propheta az ven emberektül.

Mert az mikeppen az ember az ö Esztendei által leszen bölcse,
így Isten az ö örökke valóságának általa, bölcse, eszes, es minden
dolgaiban nevezet szerint pedig igaz iteletiben tudos. [517:]

II. Szömeleje tartozik ez-is, hogy az ü ruhaja felöl azt mond-
gya, hogy olyan fejer vala mint az Ho. Az fejer ruha regen Ki-
ralyok öltözeti vala, á mint megh tetzik. *Gen. 41.* aholot Phara-
ho, hogy utanna valo meltosagat meg jelentene á Josephnek,
parancsollya Josephet fejer ruhaban öltöztetni. Es ez á ruha á
Kiralynak, tiszta es szent életüket jedzi vala. Most pedig az
fejer ruhat az Aszszonyallatok viselik, az okajert ök-is megh
emleközzenek rea, hogy az fejer ruha tisztasagnak jamborsag-
nak köntöse; meg ne motskollyak, mert hamar meg tetzik az
fekete rayta.

III. Szömeleje tartozik ez-is az igaz itelő biro Istennek, hogy
az Propheta azt mondgya felöle: az ü haja fejer vala mint az
gyapju. Az mely ket hasonlatosságokkal, tudni illik, ruhajanak
es hajanak fejersegevel, peldaztatek az Istennek, tiszta igaz es
makula nélkül valo igassaga minden dolgaiban es iteletiben.
Ezek tartoznak itt az itelő bironak szemelyere elsőben. Ahonnat
ket rendbeli kerdes tamad elünkben.

Mert azt mondhatnad.

I. Hiszem az Isten az ö alattyaban lathatatlan, az mint mond-
gya az iras felöle: Hat mikeppen lathatta Daniel az Istent?

F. Igaz az, hogy Isten az ö allattyaban lathatatlan, az mint
Christus Urunk ünnön maga mondgya szent Janosnal: Senki
soha az Istent nem latta, tudni illik allattyaban: De mind azon-
által, az meniben az emberi erő külső keppen az Istennek jelen

letet el szenvedheti, arra Isten az ü bizonyos jelen letenek, külső jelenséget lathato jegyet az regi szent Prophetaknak mint példának okajert az [518:] mint szollanak az iras magyarazo Doctorok hozza, az embert mikor hatul lattyak, valamenire lattyak: ha mindenestül szinten nem lattyak-is. Pelda erre á Moses *Éxod.* 33. aki mikor kevanna az Istennek ortzajat latni, azt felele Isten neki: Ne kevand azt Moses: Mert nem lathat engem egy ember-is elven: De mind az által az ő dicsősegenek valami reszet meg mutata az Mosesnek keresere. Nem latta azert Daniel-is az Istent allattyanban, hanem latta csak az ü jelen letenek bizonyos jegyet.

Masodik kerdesünk itt még-is az lehet.

Mivel hogy ugymond, az Atya Isten ven ember formajaban abrazattyanban jelentette meg magat mennyei jelenesben az Danielnek: Szabade tehat az Atya Istent ebben az ven ember formajaban ki irni avagy ki faragni, es az Templomokban tartani?

F. Semmikeppen nem: Mert nem azert akara Isten ebben az formaban, ven embernek abrazattyanban, meg jelenni Danielnek, hogy abban irattatnek vagy faragtatnek ki: Henem ennek á meg jelenesnek oka csak ez vala, hogy lenne ez az meg jelenes az Isten jelen letelenek bizonyos symboloma, jele, pecseti, argumentoma az Danielnek elötte. Hinne el az Daniel hogy nem valami heaban valo dolog volna ez á mit latna, hanem tellyesseggel valosagos keppen mennyei dolog volna. Meg feddetnek azert itt á Papista Atyafiak, es egyebek-is akik üket követik ebben: akkik inset akarjak allatni, hogy szabad az Istennek ösz hajat hoszszu szakalt irni. Mert más volt az Istennek tanacsa ebben az ő maga meg jelenteseben, nem hogy ezzel csufolnak ő felseget. Ez az első dolog. [519:]

Masodszor ugyan itt az első reszeben, az mint jelentem, meg irja az Propheta, ennek az igaz itelő biro Istennek meltosagatis: Mellyet három dolgokkal magyaraz: Mert először azt mondgya hogy szekek hozattanak elő, az mely ő szeki olyan vala mint az tüz: á mellyel peldaztatik vala az ő dicsősege: Kereki annak az szeknek mint az tüznek langja: Mellyel peldaztatik az Istennek iteletinek gyorsasaga. Mert az mikeppen az szeket az kerekek által akar hirtelen vitethetik, így az Istennek iteleti minden fele el erkőzik; az mint magyarazza szent Mathe. *ca.* 24. Olyan ugymond az ő iteleti mint az villamas, aki ki megyen nap keletről, es hirtelen megh tetzik nap nyugaton.

Masodszer meltosagara nez ez-is Istennek. ahol felöle azt mond-gya; Tüz folyas foly vala ugymond, es jü vala ki az ö színe elől: Mellyel peldaztatik az ö iteletinek hatalmas es lathato volta, es azt akarja felöle mondani. Az mikeppen ugymond senki az em-berek közzül az viznek folyasat el nem gatolhattya, hogy azon közben folyast ne keressön maganak. Igy nincsen soha senki, aki az Istennek iteletit el kerülhesse. Ha ezért senki az Tiszat avagy Dunat az emberek közzül, karjaival meg nem gatolhattya, sokkal inkább ez az Istentelen vilag az Istennek igaz iteletit el nem kerülheti.

Harmadszer es utolszer, meltosagara nez Istennek ez-is, hogy azt mondgya felöle. Ezerszer valo ezeren, udvarlanak vala ö neki, es tiz ezerszer valo szaz ezeren allanak vala előtte. Az kiken ertetnek az Istennek szent Angyali, az szolgáló lelkek, kik ud-varlanak ü felsegenek előtte. Ezerszer valo ezernek, es tizer valo szaz ezernek mond-[520:]gya pedig á Propheta az Angyalokat, nem azért mintha ugyan az volna bizonyos számok az Angya-loknak. De ezzel az bizonyos számmal jelenti azoknak az ö sokasagokat: kiknek az ö számokat csak az Isten tudgya, ember annak vegere ez életben, semmikeppen nem mehet. Tisztökre nez pedig az Angyaloknak ez, ahol azt mondgya felölök, hogy udvarlanak es allanak előtte az Istennek; az az, az mint az vite-zök Urok parancsolattya gyorsak es keszek: Igy ezök mihelt Isten parancsol, keszek mindgyart az Istennek akarattyat vegben vinni. Ez azért á Prophetanak, az itelő biro Istennek szömelyenek es annak meltosaganak magyarázattyaban értel-me.

Ahonnet tanullyuk megh: mely gyors az Istennek iteleti olyan bizonyara mint az tüzes folyó viz, az mely hirtelen el bu-rittya ezt az Istentelen vilagot, s-megh emeszi, es soha senki ezt az Istennek iteletit, mint szinten az tüzes folyó vizet meg nem gatolhattya, el nem kerülheti. Vayha pedig ezt az emberek hinnek, ketseg nélkül jobbitanak életöket. De nem hiszik az mint cselekedetökböl meg tetzik. Hiszike ezt az Istennek iteleti-nek hirtelen voltat? Nem: es ez az oka hogy hanyat homlok sietnek az gonossagra. De en bizonyval mondom azt effelevek-nek, hogy mihelt el töltik az ö gonosságoknak merteket; mint amaz tüzes folyó viz oly hirtelen ö rejajok jü az ü vesződelmek-nek napja.

II. Tanullyuk meg az szolgáló szent Angyaloknak az ö csele-keketökböl, akik örömet szolgálnak Istennek; hogy mi-is igye-közzünk engedni az mi Istenünknek parancsolattyanak, hogy az szent Angyalokkal, azon egy mennyei [521:] hazanak, egy

örök életnek polgar tarsai lehessünk es ugyan azon egy itelő biro Istennek szolgálhassunk.

Mondam masodsor megh irja az Propheta az Istennek processusat: Minemü rendel es moddal fogja Isten inditani az ö iteletit azok ellen, akik az Anyaszent-egyházat haborgattyak ez földön? s-azt mondgyaf elöle, először hogy le ült az ö itelő sze-kiben. Le ül azért az igaz itelő biro Isten, ez vilagi kegyetlenök-nek meg itelesere, es az joknak megh oltalmazasara az ö szeki-ben. Melyben Isten szabja önnön magat ez vilagi itelethöz, aho-lot leszen az bironak iteletre valo le ülese, citatio s-az többi. Az szent Janos *Apoc. 20.* így magyarázza. Latek ugymond egy nagy fejer szeket, es rayta ülöt.

Masodsor azt mondgya felöle, tudni illik az iteletnek rendi felöl, hogy könyvek hozattak elő, könyvek nyittattanak meg. Mert az mint szokot ez vilagi törvényökben lenni; minek előtte az Sententia ki mondatnek annak előtte könyvek hozatnak elő, kikköl á Causak megh iteltetnek: így az ö cseleködetökből fogja megh itelni Isten az gonoszokat, kiknek szemei elöt mindenek nyilván vadnak az ü könyveiben. Ez pedig az könyv, az embe-rekre nezve, kinek kinek saját lelke ismereti, mely az utolso iteletben meg nyilatkozik, az gonoszoknak az ö tulaydon vesző-delmökre. Szent Janos *Apoc. 20.* így magyarázza. Latek ugymond nagyokat es kicsinöket az Istennek előtte, es könyvek nyittatanak meg; es más könyv-is nyittatek, aki az életnek köny-ve, es meg iteltetnek az holtak á könyvekből valo irasbol az ö cseleködetök szerint. Az halal es á pokol vettetenek á tüzes toban. [522:]

Mit tanulunk innét?

Tanullyuk megh: Nincsen senki aki az Istennek igaz iteletit el kerülhesse, se nagy se kicsin. Annak-okajert ki ki ugy viselleye magat, hogy azt á könyvet, az az, az ö gonosz lelki ismeretit, melyben sok gonosságok irvan vadnak: magaval ne viselleye, hogy abbol legyen ö nekie karhozatra valo sententiaja. Ha ezt nem cseleködöd ember, életödöt nem jobbitod, hid el bizonyara, hogy az utolso napon, te magad adod elő, az te tanu vallasodat, tennen magad ellen; es az te tulaydon lelked ismereti leszen itelő birad te ellenöd. Rendeld jól hát életödöt, hogy jo valaszod lehessen az utolso iteletben. Ez az masodik dolog. Lassuk az utolsot.

Harmadszor es utolszor megh irja az Propheta, az iteletnek exsecutiojat vegbe vitelet: Mivel bünteti Isten, ezöket á biro-

dalmakat, akikről ennek előtte szollank, az Isten Anyaszent-egyházának haborgatóit; akiről így tanít s-mond. Figyelmes valem ugymond akoron á kemény beszedekek szavara, mellyeket á kis szaru szoll vala. Nezem vala mig meg öletek az az allat, es az ö teste el vesze, es ö vettetek az tüzre, &c. Aholot immar vegezetre megh írja az Propheta; mind azoknak az negy rendbeli allatoknak, es az okon jegyesztetöt birodalmaknak kikiről ekkedig szollank az ö veszödelmeket s-elöször pedig az negyedik birodalomnak; mivel hogy ez az többinel az Istennek nepen sokkal kegyötleneb vala veszödelmeröl tanít, s-annak-utanna á többinek-is romlasat megh írja. Lassuk rendel.

Az mi az negyedik birodalomnak veszödelmet illeti; kettöt jegyesz megh itt á Propheta. 1. Veszödelmenek [523:] okat. 2. Veszödelmenek formajat modgyat. Oka ennek az negyedik birodalomnak veszödelmenek lün, az kis szarunak, az az, az Antiochus Epiphanesnek Syria Kirallyanak, Isten ellen es az ö Anyaszent-egyháza ellen valo karo[m]lása. Mert ezt erti az kemény beszedekek, mellyeket az kis szaru, az az, az Antiochus Epiphanes szolla. Formajat pedig az pusztulasnak az az, ennek az negyedik birodalomnak veszödelmenek, harom dolgokkal magyarázza. Mert 1. azt mondgya, hogy meg ölettetöt ez az bestia, az az, Parthusoktul es az Tigranestül az Armeniai Kiralytul semmive lött. 2. Azt mondgya felöle, hogy az ö teste el veszöt: az az, az nagy Pompeius által, az Romai birodalomnak Syria, csak provinciajava, tartományava lött, el költ tüle az Orszagnak nevezeti. 3. Azt mondgya felöle, hogy az negyedik bestianak teste vettetöt az tüzre, az az, tüz mia meg emesztetöt. Ezek neznek az negyedik birodalomnak romlasara.

Masodsor vegezetre, megh írja, amaz harom első birodalmaknak pusztulasat-is á kiröl így szoll s-mond. Az töb allatoktul-is el vetetek az birodalom, az az: ezzel á negyedik birodalommal egyyüt, amaz harom első birodalmak maradeka-is el vesze es az Romajakra szalla. Hogy pedigh ennek előtte tellyesseggel ennek maradeki el nem vesztenek vala, hanem ezzel az negyedik birodalommal egyszor s-mind: okat ezt mondgya: Mert ugymond az eletre hoszszu idő adatot vala nekik, ezeknek az birodalmaknak resz szerint valo megh maradasokat mind addig, miglen az Istentül rendeltetöt idő el jönne azoknak pusztulasokra. [524:]

Mit tanullyunk innet?

I. Tanullyuk meg hogy Isten, nem csak egy emberre kettöre, terjeszti ki az ö igaz iteletit, hanem az Orszagokra-is. Az mint az

Babyloniai Persiai, Görög Orszagi Syriai kik hatalmas fejedelmsegek voltak, birodalmokból megh tetzik. Sokszor pedigh Isten az Orszagokat igy bünteti, hogy Orszagokból, tartomány leszen, az mint Syria Orszagból tartomány lön; Igy jart az mi szegeny hazánk-is, nem sok kell hozza.

II. Tanullyuk meg: Micsoda modot tarcsón Isten az büntetésben? Ezt bizonyara hogy ü kesödelmes az haragra es büntetésre, sokaigh tür, sokaigh szenved, varja az embereknek meg tereset: de mikoron osztan el jü az büntetésnek ideje, semmit nem jobbulvan az emberek; az varakodast az büntetésnek suly-sagaval potollya meg. Az mint az Antiochus Epiphanesnek es Syria Orszaganak példaja megh mutattya. Jussón eszedben hát Patak, föl föld; sok ideje hogy vár Isten; meg-is lassan jobbulz, söt naponkent sulyositod vetkedet; félö hogy Isten-is meg ne sulyosicsa raytad az ö büntetést. Megh vagyón idöt, jobbulz hát, ez innét az tanats.

III. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az Orszagoknak, városoknak, faluknak, vesződelmenek es pusztulásának bizonyos es közeleb való jegye: Semmi nem egyeb hanem az Isten igejenek meg utalasa: Isten ellen való karomlás, Isten Ecclesiajának kergetese valahol azert ezeket latod; Nem kell az Istennek igeje, nem kell az tanito; gonoszul hall az Ecclesia, hidgyed hogy közel vagyón ott az városnak, falunak, Orszagnak, tartomannak pusztulasa; az [525:] mint az Antiochus Epiphanes idejében, Syria Orszaganak pusztulasa megh mutattya.

IV. Tanullyak meg; az kereszt, háborusagh alatt levő hivek: El jö az idő az sok nyomorusagok után: mikor Isten öket, az nyomorusagok alól megh szabadittya, es az ö ellenségüket el veszti. Az mint hogy Isten az Sido nepet megh szabadita, az Babyloniajakat pedigh, Persiajakat, Medusokat, Siriajakat, Görög Orszag belieket el veszte. Szabadicsón megh minket-is az mi kegyelmes Istenünk, minden mi ellenséginktül, Fiajert az Ur Jesus Christusert. Amen.

LI. Praedicatio.

„*Latom vala etzakai latasomban, es ime az egek fölhöiben, mint egy embernek fia jü vala, es mene az regi időshöz, es eleiben vivek ötet. **Es ada neki hatalmasat, es dicsőségöt, es Orszagot, es minden nepek, nemzetök es nyelvek ö neki szolgálnak:

* *versu 13.*

** *versu 14.*

az ő hatalma örökke valo hatalom, aki el nem vetetik, es az ő Orszaga meg nem romol.”

S U M M A.

Az Daniel Propheta keresztyenek, ezekben az jelen valo igekben, immar summa szerint meg írja; az itelő biro Christus Jesusnak-is szömelyet, aki ugyan ezen vilagi ke-[526:]gyötlenöknek iteletiben jelen leszen, akit az Atya rendelt itelő bironak lenni holtakon es eleveneken; Es ennek felette megh írja, ennek az itelő biro Christus Jesusnak Orszagat, mellyet ezeknek az birodalmoknak, ugymint Babyloniai, Persiai, Görög Orszagi Syriai birodalomnak vesződelme utan, akar valóságosan s vilagosban fel eppíteni, aki örökke valo leszen, es mind az utolso iteletig meg marad, az mely semmi nem egyeb hanem az Ecclesia.

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeknek.

I. Az Christus Iesusnak szömelyéről.

II. Az Christusnak Orszagarol tanit.

Az mi az elso dolgot illeti, tudni illik, az Christusnak szömelyet es annak latasat. ily szoll á Propheta felöle s-mond. Latom vala etzakai latasomban, es ime az egnek fölhöjeben, mint egy embernek fia jó vala, &c. Aholot ebben az versben negy dolgot jegyez meg rövid beszeddal az Propheta. Először, az ő szorgalmatossagat az alom latas felöl: Mert azt mondgya. Latom vala ejeli latasomban: Mintha mondana: Szorgalmatos valem ugymond, azoknak az mennyei jelenesöknek meg tartasaban, mellyeket Isten vetöt vala en előmben. Ahonnet ez adatik minékünk-is előnkben, hogy mi-is szorgalmatossak legyünk á Propheta tanitasara. Ne ugy itellyünk az Propheta alom latasi felöl, mint valami heaban valo, mulando; semmire kellő almok felöl, hanem ugy, mint mennyei dolgok felöl, mellyek által Isten nagy dolgokat akart ki jelenteni, es ezeknek igaz értelmere szorgalmatos gondunk legyen. Masodsor azt írja meg ebben az versben: Mit latot az Propheta? Kicsoda ez? [527:]

F. Ertetik ezen az embérnek fian, az Ur Jesus Christus. Az mint hogy ezt még az Sidok-is nem tagadhattyak, noha azoközben nem egyesznek velünk, az Christusnak szemelye, Isteni es emberi természeti felöl. Mint peldanak okajert, Rabbi Jochua, Rabbi Sahadia; Rabbi Aben-Ezra, ezek az iras magyazazo Sido Doctorok azt mondgyak, hogy ez az embernek fiahoz

hasonlo, senki nem egyeb hanem az Messias. Hasonlonak lattatik pedig az Danielnek ez az Messias az embernek fiahoz: Nem azert mintha az Christusnak jövendőben igaz emberi teste nem lett volna, az mint amaz Marcion etetnek es az Manichaeusok tanítottak; hanem ez okon, mert mégh akkor az Christus az emberi testet, fel nem öltöszte vala, hanem ebben az mennyei lattasban, peldaztatik vala az ő jövendő megh testösülese az szüz Mariatul. Az mint magyarazza ezt Irenaeus-is aki így szoll: *Hoc incarnationis ejus praeludium erat*: ez ugymond az latas az Christusnak meg testösülesenek elől jaro követe vala. Tertulianus-is azt mondgya: *Tunc praelusit Filius Dei humanitati suae*; akkor ugymond az Istennek fia az emberre letelenek jelet mutogattya vala. De annak-utanna ez az ő emberre lete be tellyesödek, az mint magyarazza szent Pal Gal. 4. De minek-utanna ugymond el jöve az tellyes idő, ki bocsata Isten az ő Fiat, aki aszszonyiallattul lett: az az, emberi testet fel veven az szüz Marianak meg szentöltetöt vereböl, meheböl. Egy azert ez-is á Daniel tanitasa azok közzül á jövendő mondasok közzül, kik á fiunak emberi testben valo el jöveset, az ő testamentomban allattyak. Harmadszor ebben az versecskeben, meg jedzi az Propheta á Christusnak Attyahoz valo menetelit mikor így szoll. [528:] Mene ugymond az regi üdöshöz, az az, az Atya Istenhöz az egeknek fölhöiben: Az mely latason peldaztatek az Christusnak Attyahoz valo fel menetele mennyegben, az ü dicsöseges fel-tamadasanak utanna, el vegezven testeben az valtsagnak tisztit ez földön. Az mint Christus önnön maga-is *Iob. 14.* ennek be teleset, az ü attyahoz valo mene[te]lit tudni illik magyarazza mikor így szoll: *Expediit vobis ut ego abeam, etc.* Hasznal tinektök hogy en el megyök. Ismet *Iob. 16.* Egy kevesse nem lattok engömet, mert az en Atyamhoz megyök. Ugyan ott ismet: Az atyatul jüttem; viszont el hagyom ez vilagot, es az en Atyamhoz megyök. Szent Lucas pedig. *Actor. 1. v. 11.* így magyarazza: Es mikor neznek az tanitvanyok á Christust, az fölhö Jesust be foga, es el szakaszta őt az ő szömök elől. Utolso iteletra valo el jövese felöl, ő maga az Christus szent Mathenai. *Math. 25.* Ez időnek utanna meg lattyatok az embernek Fiat ülni, az Istennek job keze felöl, es el jüni az egnek fölhöjeben. Negyedszer es utolszor megh jedzi az Propheta az Christusnak az ő Attyahoz valo meneteliben, az ü Attyanak eleiben valo allatasat: es ugymond eleiben vivek ötet: Mert az szent Angyalok szolgálnak vala á Christusnak az ő menyben menetelnek idejen, es amaz utolso iteletra-is sok ezer Angyalok fognak ala szallani ő vele. Ezek neznek itt Christusnak szömelyere.

Mit tanulunk?

Tanuljuk meg elsőben a Propheta szorgalmatosságából, aki nagy gondot visel az ő alom latasira, hogy semmit el ne feleycsön abban. Hogy mi-is szorgalmatosak legyünk az mi idvössegünknek utanak kereseseben, annak [529:] erteseben, tanulasaban. Ne ugy halgassuk az Istennek igejet, mint valami Baba beszedet ümmel ammal szunnyadással, hanem szorgalmatossággal, ugymint altal utat az örök életre. Mert azt mondgya a szent Pal az Evangeliomnak tudománya felől: Az Evangelium ugymond semmi nem egyeb, hanem Istennek hatalma, minden hívő keresztyennek az idvössegre. De itt mi feddendők vagyunk atyamfiai, mert mi az mi Istenünknek igejenek halgatasaban felette restek, tunyak vagyunk csak vasarnapi keresztyenök sokan. Annak-okajert vegyük eszünkben magunkat es legyünk sereny halgatoi, tanuloi az Isten igejenek.

II. Tanuljuk meg a Danieltől, hogy az Messiaszt ismerjük örök Istennek es igaz embernek lenni, aki az időnek tellyessegeben fel öltözte az emberi testöt az Marianak meheben. Az mely tudomany szolgal azok ellen, kik az Christusnak szömelyeben sok keppen tevelygenek. Mert nemellyek Isteni természetit tagattak az mint Arius, Cherinthus, David Ferentz s-az többi, kiket Isten büntetetlen nem hagyot, s-nem-is hagy. Pelda az Cherinthus, ki ellen az szent Janos az ő Evangeliomi könyvet ira, kire az förödő haz szakada, s-szörnyü halalt meg hala.

Pelda az Arius, ki undok iszonyu halallal belit ki ganejolván hala meg: Peldajul vagy az Erdeli David Ferentz, ki az ő halalanak idejen, az Jesus Christusnak nevet ki nem mondhatta: Mert egesz eleteben az Jesus Christus nevet karomlotta vala.

Nemellyek pedig az Christusnak igaz emberi természetit tagadgyak vala, mint Marcion, es annak követői, kik az Ur Jesus Christusnak tünderes testet tulaydonita-[530:]nak vala; De itt az Danieltül, könyü az Christusnak mind Isteni s-mind pedig emberi természetit meg tanulni. Mert Isteni természetiben (az mint *nemellyek magyarazzak) mondatik menni az regi időshoz, az az, Isteni természetiben egyenlőnek lenni az Atyával; emberi természetiben pedig, mondatik embernek fianak lenni.

III. Tanuljuk meg a Danieltül, a ki azt mondgya, hogy felment Christus az Atyahoz, hogy az ő emberi természeti szerint.

* *Eulinger.*

nincsen it ez földön, hanem be ment az ö Attyanak dicsösegeben, ült az Atyanak jobjara, s-onnet leszen el jövendo itelni eleveneket es holtakat, á mint az Credoban vallyuk. Az mely tudomany hasznal azok ellen, akik azt mondgyak, hogy az Christus nem ment fel az egben, hanem csak lathatatlanna tötte az ö testet az emberek között, de mind azon által most-is ugyan itt, emberi természetibe mindenüt jelen vagyon. Az mely bolondságot talaltak önnön magoknak azok, akik azt akarjak allatni, hogy az Ur vacsorajaban fogokkal ragjak az Christus testet. De nem adgya Christus soha az ö testet, az mely meg dicsöittetöt az embereknek fogok ala. Ertyük azért tanitasunknak első reszet lassuk az masodikat.

Mondam masodsor, ebben az ö tanitasaban, emleközik az Propheta, az Christus Orszagarol, mellyet fel akar eppiteni. ez vilagi kegyötlen birodalmak utan; akiröl így tanit s-mond: Es ada neki hatalmat, es dicsöseget es Orszagot, es minden nepek, es nemzetök es nyelvek szolgálnak ö neki: az ö hatalma öröke valo hatalom, aki el nem vetetik, es az ö Orszaga megh nem romol. Aholot, ket rendbeli dolgokat jegyöz megh s-ad minekünk előnkben á Propheta. Elöször azt. Kicsodak legyenek az [531:] Christus Orszaganak polgar tarsai. Masodsor: Minemü legyen az Christus Orszaga.

Az mi az Ecclesianak az Christus Orszaganak polgar tarsait illeti, polgar tarsai ennek, minden nepek, nemzetek es nyelvek. valakik szolgálnak az Christusnak. Mert Isten minden nepekböl, nemzetökböl, akar önnön maganak hiveket gyüytetni; az mint meg vagyon irva. *Matth.* 8. El jönnek ugymond sokan, nap kelet-röl es nap nyugotrol, es le telepödnek Abrahammal, Isaakkal. Jacobbal az mennyeknek Orszagaban. Nagy külömbsegh vagyon azért, az Christus Orszaga es ez vilagi birodalmak között: Mert noha ez vilagi fejedelmeknek sokaknak, ugymint Nebuchadnezarnek, Alexandernek, Dariusnak az ö birodalmok gyakorta meszsze terjettének: de mind azon által, nem volt soha senki ki mind az egesz vilagban levö nepeken, nyelvekön, nemzetsegökön hatalmat vehetöt volna. De az Christusnak hatalma vagyon mind ez vilagban levö nemzetsegökön; az mint jövendöt mondot vala erröl regen David Propheta *Psal.* 2. aholot így szoll az Atya az ö fia felöl: Kerjed en tülem, es adom teneköd az Poganyokat öröksegül, es az földnek hatarit birodalmul. Ennek be tellyeteset pedig megh irja az szent Pal *ad Eph.* 1. v. 20. *et sequen.* Az Attya ugymond helyhesztette az Christust job keze felöl mennyeghben; sokkal fellyeb minden hatalommal birodalommal erővel urasaggal, es minden meltosaggal, mely nevez-

tetik nem csak ez vilagon, hanem az követközendő világban-is. Es mindeneket vetöt az ö labai ala, es ütet rendelte mindeneknek felette az Anyaszent-egyhaznak fejeve: Mely ö teste, es tellyessege annak, aki mindeneket be tölt mindennel. Christus [532:] Urunk ö maga-is azt mondgya *Matth. 28.* Adatot ennekem minden hatalom mennyen es földön. Ahonnet az Christus *Apoc. 19.* mondatik Kiralyok Kirallyanak, es Uraknak Uranak lenni.

Ezekből azert, az minden nemzetsegökből, akar az Christus maganak Ecclesiat gyüytetni. Az mely szolgal elsöben az mi vigasztalásunkra: Hogyha Isten minden nemzetökből akar maganak hiveket gyüytetni; mi-is ne essünk ketsegeben: mert Isten mi raytunk-is akar könyörülni, s-mi belölünk-is akar maganak Ecclesiat gyüytetni. Masodsor, szolgal ez, nekünk rettentesünkre, hogy ne dicseködgyek egy nemzetseg-is, az ö hivatalyaval, es ez okon ne vetemödgyek minden gonossagra, az az: Ne mondgya azt, akar mely nemzetsegből az idvössegnek utara szolittatot ember-is: En ugymond választot vagyok az örök életre, en az Evangeliomot tanulom, az Ur vacsorajaval elek: Azert ha lator leszök-is, ugyan idvözülök. Hallad; nem arra valo az keresztyenség, hogy annak palastya alat gonossagra vetemödgyel: Hanem az mint szent Pal tanit. **Illuxit gratia illa Dei salutifera quibusvis hominibus, erudiens nos, ut abnegata omni impietate et mundanis cupiditatibus; temperanter, justé, pieq[ue], vivamus in hoc praesenti seculo.* az az, fel verradot amaz idvössegh szörző kegyelme Istennek, minden emberekre tanitvan minket, hogy meg tagadvan minden Istentelenséget es ez vilagi kevansagokat; Mertekletössen, igazan es Isteni felelömben ellyünk; Ez jelen valo vilagon. Annakokajert, senki ne élyön gonoszul az Isten kegyelmevel es az keresztyenségnak privilegiomaval: Mert könyü Istennek az kövekből-is Abraham [533:] fiait szerzeni; es egyyk nemzetsegh helyeben mást allatni. Ez az első.

Masodik kérdésünk ez vala: Minemü legyen az Christusnak Orszaga? effelöl azt mondgya, hogy örökke valo: az ö hatalma ugymond örökke valo hatalom; az az, oly, kinek soha vege nem leszen. Meg marad azert mind örökke az Christusnak Orszaga: ezt bizonyitta az Esaias *cap. 9.* aholot ugyan azont mondgya felöle, hogy az Christus Orszaganak soha nem leszen vege. Masodsor azt mondgya felöle, hogy az Christus Orszaga soha meg nem romol, az az, nem csak nem leszen az Christus Orszaganak

* *Tít. 3.*

vege, nem-is vettetik romlas ala, az mint vagyon ez vilagi birodalmaknak dolga.

Ahonnet tanullyuk megh: Mely nagy külömbsegh legyen az Christus Orszaga es ez vilagi fejedelmeknek Orszagi között. Mert noha ez vilagi fejedelmeknek Orszagi, egy ideigh felette meltsagossaknak lattatnak, es igen neveködnek, de mind azon által nem örökke valok, nem maradandok; hanem mi helyen el jö az ü el rendeltetöt hatarok, el romolnak semmive lesznek. Pelda erre az Babyloniai, Persiai, Görögh Orszagi, Syriai birodalmak kiknek el jöt hirtelen az ö pusztulasok; es most-is nincsen semmi birodalom allando, hanem mindenek romlas es változas ala vettetenek. Az Christus Orszaga pedigh nem ilyen az Ecclesia, hanem vegiglen meg marad. Mellyet az mi szegeny nemzetünk között-is, az mi kegyelmes Atyánk Istenünk; Szent fianak az Ur Jesus Christusnak erdőmejert, tarcsón meg mind vegiglen. A M E N. [534:]

LIII. Praedicatio.

„*AKkoron el fogyatkozok az en lelkem ennekem Danielnek az en testömben, es az en fejem latasi megh haboritanak engemet. **Menek egyhöz azok között kik fén allanak vala, es kerek igaz értelmet ez egész dolog fölöl, es meg monda ennekem es ez dolgoknak magyarázattyat meg jelente ennekem. ***Ez az Negy Nagy allat, negy Kiraly, kik tamadnak ez földön. +Es az magassagoknak szentei el veszik az Orszagot, es birjak az Orszagot örökkön örökke. ++Akkoron kevanek igaz értelmet vönöm az negyedik allat fölöl, ki külömbözö vala, mind az többi-tül; felette rettenetes, kinek vas fogai, es ertz körmei valanak eszik es aprora ront vala mindent; es az maradékot labaival tapodgya vala. +++Az tiz szarvak fölöl-is az ö fejen, az másik fölöl-is, ki alöl neveködek fel, es előtte három esek el az elebbiek között, es ennek az szarunak szemei valanak es szaja, ki nagyokat szöll vala, es tekinteti nagyob vala az többinél. *+Latom vala, es ez az szaru hadakozik vala az szentek ellen, es gyözödelmet

- * *versu 15.*
- ** *versu 16.*
- *** *versu 17.*
- + *versu 18.*
- ++ *versu 19.*
- +++ *versu 20.*
- *+ *versu 21.*

veszen vala ö raytok. [535:] *Mig el jöve az regi idös, es itelet adatek az magassagoknak szenteinek, es az idö el jöve, es az Orszagot el vevek az szentek. **Igy szolla (az Angyal) az Negyedik bestia (fene vad) Negyedik Orszag leszen ez földön mely nagyobb leszen minden ***Orszagoknal es meg eszi az egész földet, es el tapodgya es el rontya. Es az tiz szarvak (jegyzek hogy) ebböl az Orszagbol tiz Kiraly tamad, es masik ezek utan, es az nagyobb leszen az többieknel es három Kiralyokat alaz megh. +Es sokat szoll, az felseges Isten ellen, es az felseges Istennek szenteit megh rontya, es véli hogy megh változtathattya az idöket, es az törvent: es adatnak (az szentek) az ö kezében ideigh idökig es az idönek felsö reszeig. ++Es itelet leszen, es az ö hatalmat el veszik, hogy el veszessek es el roncsak mindenes-tül. +++Es Orszag es hatalom, es Orszagnak nagysaga az egész Eeg alatt adatik az felseges Isten szentei nepeinek: az ö Orszaga örök Orszag, es minden hatalmok ö neki szolgálnak es engednek. *+Eddig veghe ez beszédnek. Engemet pedig Danielt az en gondolatim igen meg rettentenek, es az en abrazatom meg változok en bennem, es az beszédet meg tartam az en szivemben.” [536:]

S U M M A.

Meg írja ez igékben az Propheta; mikeppen magyarázta legyen meg az Istennek Angyala az almot mellyet látot vala Daniel az ö agyában.

R E S Z E K.

Hogy pedig ez fel vöt igeket nyilvánban ercsük, im ez Harom rendbeli dolgokat magyarázzuk.

I. Mit szerzet ez az mennyei jelenés az Daniel sziveben.

II. Micsoda modot tart az Istennek Angyala az Daniel alom latasanak magyarázattyában, es miben al, az alom latasnak értelme.

III. Mivel vegezi el az Daniel Propheta beszédet.

Az mi az első dolgot illeti: Mit szerzet ez az mennyei latas az Daniel sziveben: Igy szoll á Propheta effelöl s-mond. Akkoron

* *versu* 22.

** *versu* 23.

*** *versu* 24.

+ *versu* 25.

++ *versu* 26.

+++ *versu* 27.

**+ *versu* 28.

el fogyatkozok az en lelkem, &c. Szerzet azért, rettegest, felelmet, nyughatatlanságot ez á latas Danielnek sziveben: az mint lön az Pharahonak-is dolga. *Gen. 41.* á ki mikor lata almaban het köver es het ösztöver ünöket het tellyes es het hitvan buza fejeket, felette igen meg rettene rayta. Igy lön az Nebuchadne-zarnak-is dolga, aki mikor lata amaz Nagy allo kepet, akinek feje arany vala: mellye es karja ezüst, hasa es tomporai ertz: Szarai vas, labai pedigh egy reszent vasbol s-egy reszent cse-repből valanak; megh rettene rayta: az mint ezt ugyan ezen Daniel irasanak második reszeben ennek előtte megh magyaráztuk. Igy vagyon it-is á Danielnek dolga. Oka pedig az Daniel felelmenek ez vala. Mert á Daniel á Babyloniai fogsagban felette igen kevannya vala az Istennek Anyaszent-egyhazanak jo(l) allapattyat, s-megh szabadulasat á fogsagbol. De nem hogy az lenne hirtelen, de söt inkab lattya mennyei jelenesben (noha ho-[537:]malyban) hogy az hiveknek sok nyomorusagokat kellene szenvedni: es ez, az Istennek hazanak következő nyomorusaga teszi felelmesse Danielt, az ő alom latasanak közötté. Ahonnet ez volna az tanusagh hogyha az Daniel csak homalyban lattya az Isten hazanak következő nyomorusagát, s-retteg, fel, es retteg miatta sziveben: Hozzánk illik tehát bizonyara, hogy ha mi naponkent ugyan szemeinkel nezzük az mi nyomorusaginkat, az Isten hazanak keserves sorsan sirankozunk bankódnunk. Igy kellene bizonyara; De ime mint vagyon dolgunk? Meg kemenyödöt az mi tulaydon nemzetünknek szive az mi nyomorusaginkra. Im keresztyenek az mi kebelünkben tartot magzatink, nemzetünkől tamadot vipera kigyoknak fiai meg akarnak emeszteni bennünket. Oh Israelnek pasztora, nekünk pedig kegyelmes Istenünk tamadgy ki kerünk mellettünk: Büntesd megh ezeket az te Anyaszent-egyhazadon esöt nyomorusagert. Oh Seregeknek Istene, tamadgy ki hamar; es szegyonicsd megh ezeket: Ne halgas igaz Isten, mutasd megh hogy te vagy az mi Istenünk. Ezek azok bizonyara, akik semminek velnek tegödet es az ő lovokat s-magokat tartyak Isten gyant; Magokat te helyötted akarjak tisztöltetni. Ezek azok, akik szüzeknek özvegyöknek, arvaknak rontoi ezek azok, kik nemzetünk karaval poganyokkal kötöttek frigyét. Azert holot te vagy az igaz Isten, te vagy az arvaknak Istene, most mutasd megh magadat most az mikor csak te read marattunk hogy nem szeretöd az gonoszt, s-gyülölöd azokat akik az Anyaszent-egyhaznak artanak. Mi mennyei szent atyank jussanak az te szemed eleiben á mi fohazkodasink, siralmink esedözesink; szabadits meg minket. [538:]

Tovabba, Innet annakokajert az nyughatatlansagtul s-felelmentül indittatvan az Daniel, mivel hogy valóságos keppen mindeneket az ő alom latasaban nem erthet vala, akar vegere menni az ő alom latasanak: Megyen azert egyhöz az szolgáló szent Angyalok közzül, kik allanak vala az Isten elöt es kevana igaz értelmet venni felöle. Ahonnet viszontag az Daniel ertekezeseböl, aki az Istennek Angyala által akar tanítani; tanullyuk meg mi-is, hogy mi az mennyei dolgokban vakok vagyunk, tudatlanok. Annakokajert akiket Isten elő allatot azoktul ertekezzünk az mennyei dolgokrol. Ha ezt cselekösziük Isten-is megvilagosittya az mi sziveinket: az mint hogy az Danielnek töreköde-se-is nem lün haszontalan az Istennek Angyala elöt: Mert meg jelente Isten az ő Angyala által, az ő alom latasanak magyarázattyat: es ugyan azont cseleköszi ennek utanna-is az töb alom latasiban. *cap. 8. cap. 9. et sequen.*

Minekünk-is pedig azt igeri Christus Urunk *Kerjetök s-adattatik nektök keressetek s-megh talallyatok; zörgesetök s-megnyittatik nektök. Mert valaki ker, el veszi: aki keres, fel talállya; akki zörget megh nyittatik. Valakik azert az Evangeliomnak enni vilagosságaban nem ertik az idvössegöknek utat, ne vessenek senkire; hanem magok okai: Mert nem akarjak az ő idvössegöknek utat keresni. De mi keressük azt, es megh vilagosittya Isten az mi sziveinket. Így kellene bizonyara; de felette restök vagyunk az Isten igejenek tanulasara; es ez az oka, hogy Isten-is sok nyomorusagokkal sanyargat bennünket. Ez itt az első dolog. [539:]

Masodszor mondam hogy azt írja meg az Propheta: Micsoda modot tartot az Isten Angyala ennek az mennyei alom latasnak magyarázattyaban, es miben allyon ez az alom latasnak magyarázattya. Az magyarázatban ilyen modot tartot az Angyal; elsőben közönsegessen felel az alom latasra s-annak utanna kivaltkeppen ez negyedik bestianak, fene vadnak magyarázattyara. Közönsegessen azert azt mondgya felöle: Ez az negy nagy allat, negy Kiralyok kik tamadnak ez földön: az az; **az negy Kiralyokon peldaztatnak, negy birodalmak, kik tamadnak egygyik az masik utan, tudni illik Babyloniai, Persiai Görögh Orszagi es Syriai, az mint ekkedig mi szollottunk felöle. Mert az Kiralyokon ertetnek az birodalmak es Orszagok, az mint meg tetzik az 23. versböl, az ***Angyalnak magyarázattya sze-

* *Matth. 7.*

** *Sententia Authoris.*

*** *Angeli.*

rint ahol így szoll az Angyal s-mond: Az negyedik fene vad, az negyedik birodalom leszen. Ehöz pedig az negy birodalmak magyarazattyához ezt-is hozzá teszi: es az magassagoknak szentei el veszik az Orszagot, es birjak az Orszagot örökkön örökre. Aholot az magassagoknak szentein, értetnek az örök életre rendeltetöt hivek, s-azt akarja az Istennek Angyala mondani, hogy noha mind ezek alatt a negy rendbeli birodalmak alatt, sok nyomorusagokat szenvednek az hivek: de mind azon által meg marad az Ecclesia mind örökre. Es Isten ezt az ő Angyala által mondattya az ő Anyaszent-egyhazanak vigasztalasára, hogy latvan az nyomorusagot, ketsegeben ne essenek az ő meg maradasok felöl.

Tanuljuk meg innét ez negy rendbeli birodalmaknak valtozasiból, hogy nincsen semmi birodalom allando, hanem mindenek romlas alá vettettek. Es ugyan itt azt-is [540:] jegyözük meg tanusagul, hogy akar mint s-akar hogy öldözzenek kerressek ez világi kegyötlenök az hiveket; de meg marad mind örökre az Ecclesia. Az mely szolgál az mi vigasztalásunkra, ez mi mostani időnkben; mert noha mi-is haborgattatunk, de Isten minket maydan szinte kelletekorán meg akar segiteni, es az mi haborgatóinkat, meg fogja szegyoniteni. Ez az első dolog.

Masodszor: Kivaltkeppen pedig akar értéközni Daniel az negyedik bestia felöl mit példazna. Az melyet lát vala az Daniel hogy hatalmassab volna a többinél: akinek tíz szarvai valának, es akinek tíz szarvai között fel nevekődek egy kisseb, a mely előt viszontagh, harman az elebbiek között ki romlanak, szaja es szemei valának annak az kis szarunak, hadakozik vala az szentekkel, es nagyokat szoll vala az felseges Isten ellen. Az mely negyedik fene vadrol, immar mi ennek előtte igaz eleget szoltunk s-büsegössen meg-is magyaraztuk azt mi legyen. Most azért hogy az meg magyarazot dolgokkal ujonnan az keresztények elmejet ne faraszuk; hanem hogy ennek értelmet, az hiveknek szivekben s-elmejükbe hadgyuk; az Angyalnak magyarazattyát imilyen rövid summába foglallyuk.

Először annakokajert effelöl az negyedik bestia felöl azt mondgya az Angyal: Az negyedik bestia ugymond, negyedik Orszag leszen ez földön.

Mit akar?

Ertik ezen nemellyek az mint oda fel meg disputalok, az Romai birodalmat. De meg nem alhat semmikeppen, az mint annak okait meg értettük, hanem kel ezen ertenönk az Syriai,

Asiai avagy Seleucidaknak birodalmat, az mely felette sokat különböz az elsőktől, es felette ke-[541:]gyötlen lün az Istennek nepen az Sido nemzetsegen; es erre az ő kegyötlenessere nezve mondgya az Propheta, hogy vas fogai, ertz körmei voltanak ennek, ött ez, aprora rontot, es labaival el tapodot mindeneket.

Masodszor azt mondgya felöle: Hogy tiz szarvai valanak ennek az negyedik bestianak.

Mit akar ezzel?

*Peldaztatnak ezzel, az Syriai, Asiai es Seleucidak birodalmaban levő tiz Kiralyok, tudni illik. 1. Seleucus Nicanor. 2. Antiochus Soter. 3. Antiochus Theos. 4. Seleucus Callinicus. 5. Ptolomaeus Evergetes. 6. Seleucus Cerannus. 7. Antiochus Magnus. 8. Ptolomaeus Antipator. 9. Seleucus Philopator. 10. Antiochus Epiphanes.

Harmadszor azt mondgya felöle, tudni illik az negyedik bestia felöl, hogy az tiz szarvak közzül nevekődik egy kis szaru, á kinek előtte, harman az elebbi szarvak közzül ki esnek.

Mit akar?

Ertik ezen nemellyek az Romai Papat: nemellyek pedig az Török birodalmat: De bötü szerint, peldaztatik ezzel az Antiochus Epiphanes; aki három szarvakat le töre az elebbi szarvak közzül: az az: az ő előtte valo Kiralyok közzül, harmat meg öle: ugy mint Ptolomaeus Philopatort, Antiochus Magnust, Seleucus Philopatort, es ugy alla be alnok mesterseggel az fejedelmsegenben.

Negyedszer azt mondgya az kis szaru felöl, hogy szaja es szemei voltanak ennek es nagyokat szollot Isten ellen. [542:]

Mit akar ezzel?

Szemeivel peldaztatik az Antiochusnak, vigyazo es telhetetlen volta; szajaval es szollasaval, peldaztatik, az Antiochusnak, az igaz Isten ellen, es az ő szentei, az Anyaszent-egyhaz ellen valo karomlasi.

Ötödször azt mondgya effelöl az kis szaru felöl, hogy hadakozik az szentökkel, es gondolkodik azon, hogy meg változtassa az idöket es az törvent es adattak az szentek ő kezében ideig, idökig, es az idöknek reszeig.

* *Vide supra Hom. 49.*

Mit akar ezzel?

Peldaztatik ezzel hogy az Antiochus Epiphanes az Istennek nepet sanyargattya es az Isten nepenek törvenyet, innepit megh valtoztattya, es uy ceremoniakat fog rendelni. Az mint vegben-is vive ezt: *Mert az Seleucidaknak birodalmanak, 145. esztendejeben, az Antiochus oltart eppittete, es azon disznokkal akara aldozni az Sidoknak törvenye ellen: keszerite az Sidokat, hogy az ő keresztyeni vallasokat el hadgyak, balvanyoknak szolgallyanak, disznokkal aldozzanak, es valakik környül meteltetnek, meg ölessenek. Az mely utalatossag tarta az Sidokon, három esztendeig es tiz napokig. Így azért az templomnak pusztasaga, es az igaz Isteni tiszteletnek el valtozasa Antiochus Epiphanes idejeben, tarta három esztendőig s-tiz napokig.

Mit tanulsz itt?

Tanullyuk megh inset fejenkent, hogy az Antiochus Epiphanes tarsai azok, valakik az időket, az innep napokat mellyeket Isten rendelt, es az Istennek törvenyit el akarjak valtoztatni, es az helyeben emberi talalmanyo-[543:]kat rendelni. Illyenök pedig az Romai Papak, akik az időknék es az innep napoknak valtoztatasaban igen gyönyörködnek, az mint az ő Calendarium igazgatasabol nagy könnyen megh tetzik.

Hatodszor es utolszor azt-is jelenti az Propheta; Meddig tartson ezeknek az birodalmaknak kegyötlenséghe, s-azt mondgya felöle addig tudni illik mig el jü annak büntetésenek Istenül rendeltetöt napja, es leszen ezeknek romlása pusztulasa. Annak-utanna viszont, leszen az Christus Orszaganak fel eppitese minden nepek közöt; az mint be-is tellyesödöt ez, az Christus testben való el jövesenek idejen: es ez az ő Orszaga az Ecclesia meg marad mind örökke.

Ahonnet ez az tanusag: Nagy külömbseg vagyon az Christus Orszaga es ez vilagi birodalmak közöt: Mert ez vilagi birodalmak csak bizonyos ideig tartanak; es bizonyos hatarigh terjednek. De az Christus Orszaga örökke való, es ez földnek minden hatarara ki terjed; es az Christus minden rendbeli nemzetsegökből akar önnön maganak hiveket gyüytetni. Ertyük azért ennek az alom latasnak magyarazattyat; Lassuk az utolso dolgot.

Harmadszor es utolszor, mondam azt kell minekünk megh latnunk: Mivel vegezi az Propheta beszedet; erről így szöll.

* *I. Machab. 1.*

Eddig ugymond vege az beszednek. Engemet pedig Danielt az en gondolatim igen megh rettentenek, es az en abrazaatom megh valtozek en bennem, es az beszedet meg tartam az en szivemben.

Mit akar?

Kettöt cselekedik á Propheta: Eggyiket ezt hogy ennek az mennyei jelenesnek igaz voltat, s-tökelletösse-[544:]get allattya s-azt mondgya: Eddig ugymond az beszednek vege, mintha mondana: ezek azok, mellyekre engemet az Istennek Angyala tanita, es itt vegeze beszedet, es nem szükséghe erről senkinek immar fellyeb tudakozni, hanem minden ember elegödgyek megh vele. Ahonnet ez az tanusag: Tudgya Isten mellyek tartoznak az mi idvössegünkre, es ez okon ö felsege szinten ott vegezi beszedet, ahol minekünk-is, nem szükséghe fellyeb tudakoznunk felöle. Vetköznek azért azok, akik oly nyughatatlan elmevel vadnak hogy fellyeb akarnak erteni az Istennek titkos dolgai felöl, az mint ö felsege az ö igejebe az ö akarattyat ki jelentette. De nem illik minekünk, az mint az szent Pal szöll *1. Cor. 4. v. 6.* az iras fölöt bölcselködnünk. Masodszor azt-is meg jelenti az Daniel: Mit szerzet az Angyálnak beszede az ö sziveben. Azt mondgya hogy ezen-is az Angyálnak beszeden megh rettent elsöben; s-annak-utanna külsö keppen-is meg valtozot szineben: De mind az által vegezetre az Angyálnak beszedet meg tartotta sziveben. Ahonnet minekünk ez legyen az tanusag, hogy mi-is az Istennek csudalatos dolgait csudallyuk; az ü igejeböl almelkodással eppüllyünk, tanullyunk, es az mellyek az mi idvössegünkre szolgálnak azokat az mi sziveinkben meg tarcsuk el ne feleycsük. Melyre segellyen minket, az mi kegyelmes Istenünk, Fiajert az Ur Jesus Christusert. A M E N. [545:]

VISIO SECUNDA REGNI GRAECORUM ET SYRIAE.

CAPUT VIII.

LIII. *Praedicatio.*

„*Boldisar Kiralynak harmadik esztendejeben, latas jelenek ennekem, nekem Danielnek, az utan mely jelent vala ennekem először. **Es latam latasban, es lattatom vala maganak lenni Susan varosaban, az mely vagyon Elam tartomanyaban, es lattatom valo magannak lenni az Ulaj folyo viz mellet. ***Es fel emelem az en szemeimet, es latam, es ime egy Kos áll vala az folyo viz mellet, es ket szarva vala, es azok az szarvak nagyok valanak, es egyyk az masiknal magassab, es az magassab neveködik vala utolszor. +Latam azt az Kost, hogy az ö szarvaival öklel nap nyugotra es eszakra, es délre, es semmi allatok meg nem alhatnak vala ö elötte, es nem vala ki meg szabaditana valakit az ö kezeböl, es cseleködek az ö akarattya szerint es nagya lön.” [546:]

Az Daniel Propheta irasanak szinten kezdetiben keresztylenek, ket reszekre osztottuk vala, az egesz Daniel Propheta tanitasat. Mert első reszeben azt mondtottam vala, hogy az Propheta, külömb külömb fele Historiakat tractal, meg lett dolgokat, ugy mint Nebuchadnezar Kiralynak, Boldisar Kiralynak Darius-Kiralynak dolgait. Masodik reszeben tractal, latasokat jövendő mondasokat, az Babyloniai, Persiai, Görögh Orszagi, Syriai es Asiai birodalmaknak változasit, mind az Úr Jesus Christusnak el jöveteleig. Ezek lönek reszei.

Ekkedig annak-okajert az hat első Caputokban megh magyarazok az Daniel Propheta irasanak első reszet. ++Annak-utanna pedig az hetedik caputban, kezdök magyarazni azon Daniel Propheta Mennyei latasit az birodalmaknak változasi felöl. Az mely latasi által azt akara Isten megh jelenteni Danielnek: Minemü allapatra jutna igyök az Babyloniai fogsagban levő

* *versu 1.*

** *versu 2.*

*** *versu 3.*

+ *versu 4.*

++ *Scopus Visionum.*

Sidoknak, kik az ő meg szabadulasokat az foksagbol naponkent nagy siralommal varjak vala. Erre tudni illik, hogy negy nagy birodalmak tamadnanak egyyk az masik utan akkik alat sok rendbeli nyomorusagokat kellene szenvedniök kivaltkeppen pedig az negyedik birodalom alat, tudni illik Antiochus Epiphanes idejeben: de mind azon altal, Isten vegezetre az ő nepet azok alol á nyomorusagok alol fel akarja szabadítani. Ekkedig annak-okajert az hetedigh Caputban megh magyarazok az Danielnek első mennyei latasat, az melyben ugymint egy summaban be foglala közönsegössen, minden birodalmaknak változasat az Babyloniai birodalomtul fogva, mind az Christusnak el jöveleig. Most immar ebben az nyoltzadik Caputban, [547:] következők az Danielnek, masodik mennyei alom latasa: Melybe Summa szerint tér még az Propheta, az masodik es harmadik birodalmaknak, az az, á Persiai es Görögh Orszagi, avagy az nagy Alexander birodalmanak megh irasara; es szorgalmatossan meg írja az Daniel; Mit fogh szenvedni az Istennek nepe az Syriai birodalomban, á kegyötlen Antiochus Epiphanesnek idejeben. Az melyben ugymint typusban, arnyekben, az adatik minekünk előnkben vilagossan; mit fog szenvedni az utolso időben az Istennek Anyaszent-egyhaza, az Antichristus alat.

R E S Z E K.

*Harom reszei vadnak ennek az nyoltzadik caputnak.

I. Az Danielnek mennyei latasa:

II. Az Daniel mennyei latasanak magyarazattya.

III. Mit szerzet ez az mennyei latas á Daniel sziveben.

Az első dolog felöl így szöll az Propheta s-mond. Boldisar Kiralynak harmadik esztendejeben, &c.

Mit akar?

Hat rendbeli circumstantiakat, környül allo dolgokat jegyez meg ez igekben á Propheta. 1. Az latasnak idejet: Mikor jelentette ki Isten ezt az mennyei jelenest. 2. Kicsoda latta ezt az latast. 3. Megh írja az latasnak rendit. 4. Ennek az latasnak szorgalmatos meg tartasat, minemü gondot viselt Daniel ennek az latasnak megh tartasara. 5. Helyet, holot latta Daniel ezt az mennyei latast. 6. Mit latot az Daniel az ő latasaban.

**Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az latasnak idejet: Mikor jelentette ki Isten ezt az mennyei jelenest, így szöll á

* *Versib. 14. á v15 ad 20 V. ultimo.*

** *I.*

Propheta affelöl. Boldisar Kiralynak harmadik esztendejeben: az az, á mint Josephus szamlallya, 14. [548:] esztendökkel az Babyloniai birodalomnak romlása előtt, az mely Josephus, 17 esztendöket tulaydonit az Boldisar Kiraly birodalmanak. Avagy az mint Berosus es Metasthenes szamlallyak, harom esztendökkel az Babyloniai birodalomnak romlása előtt, az mely historicusok tudni illik Berosus es Metasthenes, csak ött esztendeig valo birodalmat tulaydonitanak az Boldisar Kiralynak.

Oly időben az mikor á kevely kegyetlen, Istentelen Boldisar kiraly uralkodnek nagy kegyötlenül az Sido nemzeten fellyeben sokkal hogy nem mint az ö Attya az Evilmerodak, avagy pedig az ü nagy Attya az Nebuchadnezar Kiraly: hogy avagy csak innet venne eszeben az Boldisar Kiraly magat, es könnyebbitene az Isten nepenek terhet, mivel hogy az ö birodalmanak hamar vege lenne. Es az Isten nepe-is venne vigasztalast maganak, az ö jövendő megh szabadulasa felöl. Ahonnet minekünk az időnek jegzeseből ez az tanusag. Nem hadgya Isten soha az ö Anyaszent-egyházat, hanem annak minden időben gondgyat akarja viselni, kivaltkeppen pedig akkor, mikor ez vilagi kegyötlenök az ö hivein akarnak regnalni. Az mint pelda erre a Boldisar Kiraly, akit Isten az ö kegyötleneségejert, az ö tobzodo lakodalmi között á Cyrus Kiraly altal, á mikor szinten semmit az ö büntetese felöl nem gondolkodnek, es az Cyrusnak fejedelmseget semminek alitana. Pelda á Pharaho á kinek nem faja AEgyptusban, az Isten nepenek keserü sorsa: de vegre Isten az vörös tengerben be burita. Ne fellyünk hát most-is azoktul, akik fel tamattanak az Istennek nepe ellen; mert az Isten hamarsaggal öszve gyütyi az bünte-[549:]tesnek völgyere ez illyteneket, es öket meg szegyöníti. Ez az első resz.

Mondam masodszor, azt jedzi meg ez fel vött igeekben az Propheta: Kinek jelentette meg Isten ezt az mennyei jelenest: s-azt mondgya felöle: Latas jelenek ennekem, nekem Danielnek. Kettözteti az Daniel beszedet, s-azt mondgya hogy ennekem; nekem Danielnek, hogy ezzel meg jelencse, hogy nem maset, hanem az ö tulaydon latasit akarja beszelleni; Nem ugy az mint ennek előtte cseleködek, az masodik, negyedik es ötödik Caputokban, aholot az Nebuchadnezarnak es Boldisar Kiralynak latasit szamlala elő, akik nem voltak Prophetak: es ez okon nem-is volt azoknak anny meltosaga, s-hathato volta az hivek előtt; mint azoknak, mellyeket Isten meg jelentet á Danielnek, az ö szolgajanak es Prophetajanak. Azt mondgya azért az Propheta, hogy Danielnek jelentette ki Isten ezt az mennyei jelenest, hogy igy ennek az mennyei latasnak melto-

sagot szerezzon, es valami köz alomnak ne iteltessenek, hanem olynak az mely az Istennek szolgajatul lattatot, es nagy dolgot akart Isten ez által ki jelenteni.

Ahonnet ez mennyei latasnak meltosagabol ez az tanusag; hogy nem minden latasokat itellyünk heaban valoknak lenni; hanem vadnak ollyak-is, mellyek által Isten nagy dolgokat szokot az embereknek meg jelenteni, es ugyan azok által kü-lömb külömb fele dolgokrol szokta megh inteni. Illyen vala a Nebuchadnezar Kiraly alma, *az mint immar azt meg magya-raztuk. **Illyen vala az Joseph alma-is, aholot azt lattya hogy az kevek fen allanak vala az mezöben, az ö battyaje pedig megh hajolnak [550:] vala elötte, &c. Illyen vala az Pharaoh alma, az het köver, es het ösztöver ünök felöl, &c. Mely peldazza vala á het bü, es het szük esztendöket. *Gen. 41.*

II. Tanullyuk meg, ahol Daniel az ö nevet fel jedzi az alom latasnak bizonyos voltajert: szep dolog az mi idvössegünknek tudomanyaban arra vigyaznunk, kik által akarunk az Isten hazaban eppülni, á mi hitünknek, agazatit az igaz tudomant tanulni. Azok által tudni illik akiket tudunk Isten szolgainak lenni, akiket Isten bocsatot s-rendelt az tanitasnak tisztire, es tudgyuk bizonyjal hogy az Istennek igejet, tisztan igazan, emberi talalmanyoktul valo öszve egyelites nélkül hirdetik. Erre inti az szent Pal-is az Timotheust. *2. Tim. 3.* mikor így szoll: az gonosz embereknek ugymond, es az hitetöknek elő menete-lök leszen az gonoszban, egyebeket el csalvan, mivel hogy ök-is el csalattattak: De te maradgy meg azokban á mellyeket tanul-tal, es á mellyek te read bizattattak, tudvan azt kitöl tanultal. Vigyaz azert te-is kitöl akarsz az Isten hazaban eppülni, ne bizzad minden tudatlanra lelkedet. Ez az masodik dolog.

***Harmadszor mondam ez fel vött igeekben, meg irja az Pro-pheta az alom latasnak rendit, s-azt mondgya felöle, hogy maso-dik ez az elsötül, tudni illik az közöt mellyet Isten megh jelen-tet az Danielnek almaban. Az mellyet nem oknelkül jegyöz megh az Propheta, hanem ezert, hogy ezzel meg mutassa, hogy valosagos keppen vegben mennek ezek, á mellyekről jövendöl á Propheta: mivel hogy Isten ugyan azon egy dolgot, külömb külömb latasokkal atta ö neki eleiben, ugy hogy az utolso megh jelenesök, vilagossabbak löttek az elsöknel. Mert az első [551:] alom latasaban Danielnek, nem valanak az Orszagok s-biro-

* *cap. 2.*

** *Gen. 37.*

*** *III.*

dalmak ilyen nevezet szerint ki adatvan, mint ebben az masodikban. Ahonnet tanullyuk megh, az Isten mely csudalatos keppen rendelte az ő igejet, Evangeliomat beszedet; így tudni illik, hogy az mit egy helyen homalyosban hoz elő az iras, más helyen vilagosban magyarazza: az mint cseleköszik it-is Isten, á Danielnek ki adot alom latasaban.

II. Tanullyuk megh inset: Nem haszontalan az irasban, ugyan azon egy dolognak gyakorlatossaggal valo elő hozasa, mert az annak az dolognak bizonyos hasznos, es szükségese voltat commendallya. Az mint szent Pal bizonyittyta. *Phil. 3. v. 1.* Ugyan azonokat irnom tinektök en, nem restellem, tinektök pedigh batorsagos. Ne mond hát te-is atyamfia azt, mikor az Evangeliomnak magyarazattyat hallod: esztendő ez nap-is ezt praedicallottak vala: Mert azt az tanitok á te eppületökre cseleköszik, hogy meg emlekösznel felöle. It-is azért uyittyta ugyan azon elebbi alom latast az Danielnek az Isten lelke, hogy annyival inkab megh emleközzek felöle es itellye hasznos es szükségese dolognak lenni.

*Negyedszer mondam egy igevel jegzi meg az Propheta á Daniel szorgalmatossagat az ő alom latasanak meg tartasaban, akiröl így szoll: es vigyazok vala arra az latasra: es ugyan azon egy szót ottan ottan elő hozza, latam ugymond latasban, latam, latam: Az mely szolgál ennek az alom latasnak bizonyos volta-ra, hogy senki ne ketölködhessenek felöle, mivel hogy szorgalmatos gondot viselt az Daniel felöle. [552:]

Ahonnet ez minekünk az tanusag, hogy nagy szorgalmatosság kevantatik az Istennek titkos dolgainak visgalasara; fel kell nyitnunk szivünket, szömünket, az Isten igejenek tanulasara mert ha ezt cselekötte az Daniel, sokkal inkab ezt kel minekünk cseleködnünk, hogy naponkent eppüllyünk. Megh feddetnek annakokajert itt azok az tanitok, kik alig tekintenek az Postillaban, s-menten mennek az Isten szekiben, nem visgalvan az irasokat, sem pedigh annak igaz ertelmeröl semmit nem gondolkodvan. Megh feddetnek az halgatok-is kik immel ammal halgattyak az Isten igejet, csak fülök mellöl bocsattyak; Így vagyon uramnak-is dolga, akinek ide vagyon az szöme de elmeje masut nyargal: Nem így kell az Isten igejet halgatni hanem vigyazas altal kell eppülni az Isten hazaban, azt adgya itt az Daniel peldaja előnkben.

**Ötödik kerdesünk ez vala, holot latta Daniel ezt az mennyei

* IV.

** V.

jelenest? azt mondgya felöle hogy, Susan varosaban, mely va-
gyon Elam tartomanyaban az Ulaj folyo viz mellett.

Mit akar?

Az Elam annit teszen mint Persia. Az Susan pedigh volt
Persiaban, á Persiai Kiralyoknak fő lako helye varosa; mely
Magyarul annit teszen mint lilium avagy Rosa, s-igy neveszte-
töt az ö szepsegejert es ekessegejert. Mert ezt az Historicusok
ugyan csudaltattyak. Jeronymus Doctor-is emleközik felöle,
mely igen szep varos volt, aholot az Persiai Kiralyok-is szokta-
nak vala temetközni. Az folyo viz pedigh mellyet Ulaj folyo
viznek nevez, más nevel mondatik Pliniusnal Eulaeus folyo
viznek, á mely [553:] körül folya vala Susan varosat. Azt akarja
azert mondani, hogy Persiaban Susan varosaban, mellyet kör-
nyül foly az Ulaj folyo viz, ott latta ezt az almot Daniel.

De mondhatnad.

Ugyan ott volte Daniel test szerint Susan varosaban nem
pedig Babyioniaban?

F. Nem volt test szerint; Mert igy lakozik vala Babyioniaban;
hanem elmejeben el ragattatvan, vala Susan varosaban alom
latasnak altala: Hogy pedig ez igy legyen, meg tetzik innet elő-
ször. Mert az Daniel nem vala maga szabadsagaban hogy sza-
badon mehetöt volna, az Babyloniusok ellensegihöz Babylo-
nia-bol Persiaban. Masodszor meg tetzik innet: Mert az Daniel
az ö hivseget köteleszte vala az Babyloiai Kiralyoknak es
lehetetlen, hogy jo lelki ismerettel mehetet volna á Persakhoz.
Harmadszor; Mert akkor az Daniel mikor ezt az almot latta;
vala az Boldisar Kiralynak birodalma alat. Nem test szerint
azert, hanem mennyei latas által, vala az Daniel Susan varo-
saba.

*Hatodszor es utolszor, mondam azt kel megh latnunk: Mit
latot az Daniel az ö latasaban? Sokak azok s-nagy dolgok az
mint ennek-utanna megh halljuk, de most ez jelen valo igeekben,
emleközik csak arrol, hogy latot egy Kost, az mellyet, hat rend-
beli dolgokkal magyaraz. 1. azt mondgya affelöl hogy csak egy
volt: Mely csak egy birodalmat peldaz vala, tudni illik az Per-
siat. 2. azt mondgya felöle, hogy allot az, á folyo viz mellett:

* VI.

Mert lako helyök az Persiai Kiralyoknak vala Susan varosaban az Eulaeus folyo viz mellet. 3. azt mondgya felöle, hogy ket szarvai voltanak az kosnak, egyyk az masiknal [554:] magassab, es az magassab utolszor neveködöt. Aholot á ket szarvakon értetnek az Mediai es Persiai ket Orszagoknak Kiralyi: Mert Medusokbol es Persakbol áll vala az masodik birodalom. Nagyob lön pedig egyyk az masiknal az szarvak közzül, az utolso az elsönel: Mert elsöben az Medusok valanak nevezetösbek; annak-utanna pedig az Persak lönek hatalmassabbak. 4. azt mondgya az kos felöl, hogy öklelt nap nyugotra, Ezakra, Délre mely ezt peldazza vala, hogy az Persiai Kiralyok nap nyugatra meg hodoltatnak Babylo niat, Syriat, Cappadociat, es az kissebbik Asiat. Ezakra, Lydiat, Armeniat s-az többit. Délre, Arabiat, Indiat, Szerecsön Orszagot: Mert az Persiai Kiralyok az Orszagot el foglalak Indiatul fogva Szerecsen Orszagig. 5. azt mondgya az kos felöl, hogy senki nem alhatot meg elötte, es nem volt senki, akki valakit meg szabadithatot volna kezéböl: Mellyel jelentetik az Medusoknak es Persaknak hatalmas voltok kinek senki ellene nem alhatot. 6. azt mondgya felöle, hogy mindeneket cseleködöt az ö akarattya szerint, az az, mindenekben jo szerencses elömenetelök volt az Persaknak es Medusoknak. Mert noha, neha meg gyözözetnek valak: de mind az altal vegre, vegbe vizik vala azt valamit akarnak vala. 7. Vegezetre ezt-is hozza teszi az Propheta: Es ugymond naggya lön: Mert á Persaknak fejedelme, hatalmasb vala mindeneknel, kinek senki ellene nem alhat vala. Ezek neznek, itt az első latsznak magyarazattyara.

I. Tanullyuk megh hát innet vala mely fejedelömségök az Isten Anyaszent-egyhazat s-nepet haborgattyak, el kel azoknak az ö Orszagoknak birodalmanak pusztulni, romlani. [555:]

Az mint peldajul vadnak erre á Babylo niat fejedelmek, kik kemelletlenül sanyargatak az Istennek nepet, s-Orszagokkal együt semmive lönek. Így leszen ez utan-is ez vilagi kegyötlenöknek dolgok. Ennek felette valamit ez vilagi kegyötlenök egyeben cseleköttenek, Isten ismet azokat, ugyan azon büntetessel veri. Peldajul vadnak erre-is á Babylo niusok, kik el vevek az Sidoknak es egyeb nemzetöknek javait, Orszagit: annak-utanna viszont az övek-is el vetetek ö tölük.

II. Ideje vagyon az birodalmaknak neveködesenek, es hatara vagyon azoknak el romlasanak: es soha egy birodalom sem allando. Peldajul vadnak az Assyriai, Persiai, Görög Orszagi, Syriai, Asiai birodalmak, akkik voltak, s-immár nincsenek, semmive lettek.

III. Szep dologh az egyyesseg s-az szövetsegh: Mert az egyyesseg által nagy dolgok mennek vegbe. Az mint az Medusok á Persakkal, egy szövetségben leven; nem csak az ő hatarokat oltalmazak meg, de vegezetre birodalmokat-is ki terjesztek, es ellensegöket megh gyözek.

IV. Es utolszor tanullyak meg á hivek, az ő nyomorusagoknak idejen ne essenek ketseghben: Mert Isten az öveit megh szokta az ő ellensegitül alkolmatos időben szabadítani. Az mint megh szabadita Danielt es az Ecclesiat á kegyetlen Boldisar Kiralynak keserves igajatul, el veven az birodalmat ő tüle s-eletet-is el vegezven. Szabadicson megh minket-is s-tarcson megh az mi Istenünk minden nyomorusagink között, szent Fiajert. A M E N. [556:]

LIV. Praedicatio.

„*ES en figyelmetes valek, es ime egy kecske bak jö vala nap nyugatrol ez egész földnek színere, es nem illeti vala á földet es annak az baknak vala egy tettetés szarva az ő szemei között. **Es mene az koshoz á melynek ket szarva vala, mellyet lattam vala hogy áll az folyo víz mellet, es futamek arra nagy erős haraggal. ***Es latam hogy az koshoz közelget vala, es fel emelkedek az bak annak ellene, es megh öklele azt, es ket szarvat el ronta, es nem vala erő az kosban hogy megh alhatna előtte, es le üte azt az földre es megh tapoda es nem vala ki megh mentene attol az kost. +Az kecske bak azért naggya lön, es mikor erejeben volna, el törek az á nagy szaru, es annak helyeben negy nagy tettetes szarvak nevedekenek fel az egnek negy szele fele.”

S U M M A.

Summa szerint ezekben az jelen valo igekben azt írja meg á Propheta, hogy az nagy kosnak utanna latot masodik allatot-is tudni illik egy nagy kecske bakot, akki úgy ökleli azt az nagy kost kit elsőben latot vala, hogy ottan le dül, es el tapodgya azt, es á kecske bak az utan igen [557:] naggya nevedődik de az ő nagy szarva á sok viadalyban ki török, akki helyeben ismet negy szarvai nevedődnek, ez vilagnak negy szele alat.

* *versu 5.*

** *versu 6.*

*** *versu 7.*

+ *versu 8.*

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeknek, mert:

I. Meg írja ennek az kecske baknak allapattyat az Daniel.

II. Azon kecske baknak meg írja negy szarvait, mellyek amaz ö sok viadalyaban ki töröt szarva helyet neveköttenek.

Az mi az első reszt illeti, tudni illik ennek á kecske baknak allapattyat, így szoll á Propheta felöle s-mond: es en figyelmes valek, es ime egy kecske bak jö vala nap nyugatrol, &c. á holot ket rendbeli kerdesöket kell minekünk ez igeknek értelmejert meg jedzenönk.

I. Mit peldazot ez á kecske bak?

II. Minemü dolgokkal magyarazza ennek á kecske baknak allapattyat?

Az mi az első kerdest illeti: Arnyeka typusa vala ez az bak az Görög Orszagi birodalomnak, avagy az nagy Alexander birodalmanak. Az Angyal-is pedigh ennek az alomnak magyarazattyaban ugyan ezent erössiti ahol azt mondgya. Az kecske bak semmi nem egyeb, hanem az Görög Orszagi birodalom. Felette igen illendő hasonlatossag pedig kereszttyenek ez, ahol az Persiai birodalom hasonlittatik az koshoz, az Görög Orszagi pedigh az kecske bakhoz. Mert á mikeppen az kecske bak, á ki mégh annyat szopja, kis kecske gido (mert ollyanrol vagyon az Sido ige) erőteleb az kosnal; így az Görögök birodalma, á kik hadakoznak vala Dariussal az Persiajak Kiralyaval, gyöngheb vala, gazdasagokra es seregöknek sokasagara nezve az Persiai Kiralynak birodalmanal. [558:] Mert azt olvassuk az Historiakban, hogy mikor *ad Granicum fluvium*, szembe szalla az nagy Alexander Darius Codomannussal az Persiai Kirallyal, s-meg gyöze ötet, akkor Alexandernek csak harmintz ezer gyalogja, es öt ezer lovagja vala: az Persiaiknak pedig gyalogjok szaz ezer; Lovagja tiz ezer vala. Erre azert az gazdagsagra es hadanak keves voltara kepest meltan hasonlittatik á Görög Orszagi birodalom, az ü annyat szopo gyenge kecske bakhoz. Amaz boldog emlekozetu tudos bölc Philep Melanthon pedigh ezt az Typust, az hasonlatossagot így magyarazza. Nem oknelkül hasonlittya ugymond Daniel á Görög Orszagi birodalmat á kecske bakhoz: hanem ez okon: Mert á mikeppen az kecskek gyorsak az fakra valo felhagasban, es gyönyörködnek az ugrandozasban: így az Görögöknek elmeje csudalatos volt uy dolgoknak megh probalasanban, es szorgalmatos valamely dolognak visgalasanban. Ertöd azert mit peldazot az kecske bak, tudni illik az Görög Orszagi birodal-

mat, avagy az nagy Alexandernek uralkodását, s-mi-is erről tudakozzunk, es lassuk az masodik kerdest: Mely ez vala.

Minemü dolgokkal magyarazza Daniel ennek á kecske baknak allapattyat?

F. Harmat jegyez meg, ennek magyarazattyaban az Daniel. 1. Fel nevekodeset, mikeppen neveködöt fel. 2. Meg jelenti fenyes es dicsöseges allapattyat. 3. Romlasat es vesződelmet. Mely tzikkelyekről mi-is értéközzünk.

Fel nevekodeset ennek az kecske baknak, öt rendbeli dolgokkal magyarazza. 1. Azt jelenti meg: Honnet latta hogy jüt, s-azt mondgya felöle: jüt nap nyugatrol [559:] az az, Görög Orszagbol, Macedoniabol: Mert Görög Orszag nap nyugatra vagyon Asiahoz kepest. 2. Azt jelenti felöle hova jöt s-azt mondgya hogy, jöt ez esgez földnek színere az az, esgez Asiara, Indiarara, AEgyptusra, s-mind pedigh arra az földre, ahol akkor az Daniel vala: Mert ez az szent iras szollasanak modgya, hogy azt hia esgez földnek melyben az dologh vegbe szokot menni. 3. Azt mondgya felöle: Nem illeti vala ugymond az földet, az az, oly hirtelensseggel jö vala, hogy labaival ne lattatnek még csak meg-is erni az földet; de oly gyorsasaggal jö vala, mintha röpülne, avagy menyütö kö szallana le az Egből. Az mellyel jegyeztetik az nagy Alexander hadakozasaban valo gyorsasaga, az mint emléköznek az Historicusok felöle, s-nevezet szerint pedig Curtius, hogy mikor kerdenek az nagy Alexandert, mikeppen hodoltatta volna megh hirtelensseggel enni sok nemzetsegöknek tartomanit; azt feleli: *μηδεν αναβαλλομενος. Nihil procrastinans*: az az, semmi dolgomat egy naprol masra nem halasztottam. 4. Azt mondgya á kecske bak felöl, hogy egy tettetes szarva volt az ö szemei között: Mellyen ertetik az nagy Alexander: azt akarja azert mondani, hogy á mikeppen az kecske baknak ereje az ö szarvaban vagyon: igy az Orszagnak ereje, hatalmas Kiralyokban, fejedelmekben vagyon, minemü vala az nagy Alexander. Szemei gyanant valanak pedigh; kik között fel neveködek á Sandor, amaz ü eszes es bölc Hadnagy, Parmenio, Philotas, Clitus s-az többi kikkal együt az nagy Alexander az Persiajak ellen hadakozik vala. 5. Azt mondgya az kecske bak felöl hogy viaskodot az kossal, es hatalmat vött ü rayta. Viaskodasa felöl igy szoll: Mene [560:] ugymond á koshoz akinek ket szarva vala, (az az, az Persiai Kiralyhoz, kinek birodalma Medusokbol es Persakbol áll vala, az mint immar meg magyarasztuk) es futamek á kosra nagy erős haraggal az az gyorsasaggal elöl veven az ö ellenseghet Dariust, á ki sokasagaban bizvan, semmit nem fel vala, rohana az Dariusra, es latam hogy á koshoz közelget vala, es fel emel-

ködven az bak annak ellene, megh öklele azt. Gyözödelme felö pedigh azt mondgya: es el ronta ugymond ket szarvat, mert nem vala erö az kosban, hogy meg alhatna elötte, es le üte azt az földre, es meg tapoda, es nem vala ki megh mentene attul á kost, az az; Meg gyöze Alexander Dariust es az Mediai s-Persiai birodalom Alexanderre szalla, nem alhatvan Darius az ö sokasagaval Alexander ellen. Hogy pedig ez-is így lön, megh bizonittyak az Historiak: Mert annak-utanna, mikor megh gyöze elsöben az nagy Alexander Dariust *ad Granicum fluvium*, ez mellet az folyo viz mellet, ketzer vöt Sandor diadalmat Dariuson, tudni illik masodszor Ciliciaban Issa varosanal, á holot meg sebesite Dariust, es el futvan Darius, szekereit, paisut, kezijat satorit el nyere. Satoriban pedig Dariusnak, Annyat, felesetet ket leanit es egy fiacskaajat: kikhöz minden kegyösseggel es emberseggel lön az Sandor, es az Darius erre kepöst kevannya vala az nagy Alexander baratsagat; Orszaganak felet leanyaval együt neki igerven, de nem cseleköde, Mert azt mondgya vala á Sandor, az mint lehetetlen az hogy ket napok legyenek az Egen, így lehetetlen az-is hogy ket hasonlo fejedelem lehessen az földön. Harmadszor diadalmat vön Dariuson az Sandor, az Arbela varosnal; az mely hadaban, az Historicusok [561:] bizonysg tetele szerint: valanak Dariusnak negy szaz ezer lovasi: tiszszer valo szaz ezer gyalogi; ket szaz ezer kaszasi tizen öt ezer tevei. Dariust pedig, mikor Mediaban akara futni, megh öle ötöt Bessus az maga hadnaggya, Bactrianak tisz tartoja, mintha azzal kedves dolgot cseleködnek Sandornak, de nem talala kedvet nala. Mert Sandor az Darius halalat igen sirata, es tisztössegösen el-is temettete. Az Bessust pedig á ki Dariust megh öle, azzal büntete, hogy ket termö fak közze kötösztetven, kette szakasztata. Így telek be azert az Daniel jövendő mondasa es az kecske baknak fel neveködese. Ez az első.

Ahonnet tanullyuk meg elsőben az Alexandernek peldajabol, akki keves hadakkal gyöze meg sokakat, hogy nem az sokasagbol áll az gyözödelem, hanem az Istennek gondgya viselesebol. Az mint pelda erre az Abraham-is á ki 318. magaval, keves gyöngse sereggel, öt Kiralyokat gyöze megh. *Gedeon 300. magaval megh gyöze az Madianitakat. Az Asa Kiraly pedig az Iudanak Kiralya mikor menne az Szerecsenek Kiralya ellen kevesed magaval így könyörögh s-mond: Ur Isten nincsen te nalad semmi külömbsegh á keves es az sok közöt: Annakokajert segely meg minket mi kegyelmes Istenünk: Mert az te nevedben bizvan jöttünk

* 1. Chr. 14.

ez sokasag ellen. Te vagy az mi Istenünk, azért ne vegyen te raytad hatalmat az ember. Meg-is halgattatek pedig, mert az Szerecsenek megh futamanak es le vagattatanak. Így azért most-is, nem az sokasagban, hanem az Istennek gondgya viseleseben áll az gyöződelem.

II. Tanullyuk meg innet: Micsoda legyen az fejedelmeknek uraknak az ő tisztök: ez tudni illik elsöben, hogy [562:] az Orszagoknak tartományoknak, varasoknak, faluknak legyenek szarvai, az az: az ő alatta valoknak erősségi, es egyebek ellen oltalmazsak az ő alattok valokat: Masodszor hogy szömösök legyenek, az az, mindeneket okkal, vigyazással cselekdögyenek, kövessék az eszes tanacsokat, es semmit vakmero keppen ne cselekdögyenek, kivel mind magoknak, s-mind pedig az ő alattok valoknak art-hatnanak. Harmadik tisztök ez, hogy minden dolgokban, gyorsak, vastagok, es serenyek legyenek, az mint az Alexander példajabol meg erthetik.

III. Tanullyuk meg innet, hogy noha egy ideig nem talaltatik senki, aki az Isten Anyaszent-egyhazanak ellenseginek ellene allyon, az mint lön az nagy kosnak dolga az az, az Persiai birodalomnak: mint Boldisar Kiraly idejeben sokat szenvede az Ecclesia: De el jó az idő vegezetre, az mikor Isten az ő hatalmas karjait ki nyuytya, es tamazt valakit, az ki az ő Anyaszent-egyhazanak ellensegit megh szegyoníti. Az mint az Sandor birodalma által büntete az Persiai Kiralt. Így cselekdök Isten az mi időnkben-is á mikor fel tamadanak az Ecclesianak ellensegi: de Isten talala modot benne, mi modon minket, ezektül lelkünkben meg szabadita.

Mondam masodszor, ugyan itt az első reszben, á kecske baknak allapattyanak meg irasaban, fenyös es dicsöseges allapattyanak meg jelenti, s-azt mondgya egy igevel felöle: á kecske bak ugymond naggya lön. Az mint vegben-is mene ez: Mert Dariuson hatalmat vöven az Sandor nagya neveködök.

Harmadszor pedig romlása felöl ennek az kecske baknak azt mondgya; es mikor erejeben volna, ki törek az ő [563:] nagy szarva: Mely így mene vegben, hogy mikor megh holdoltatta volna Sandor az egész nap keletöt, es nem volna senki ellensege, meg tere Babyioniaban, es vilagi gyönyörüsegre, tobzodásra advan önnön magat, reszegeskedes miat Babyioniaban meg hala. Jollehet nemelylek azt mondgyak, hogy etetes miat legyen meg Sandor, de imez az közönseges ertelem. Meg hala pedig életenek, 33. Esztendejeben, szent Ivan havanak 28. napjan birodalmanak hetedik esztendejeben, kinek az regi Poetak illyen Eptaphiomot csinalanak.

Tegnap ez az földet nyomja vala, ma á föld nyomja ötet.
Tegnap ennek az egész vilagh sem vala elég, ma három
sing föld-is elég.

Tegnap ettül ez egész vilag retteg vala; ma az fergek
sem felnek töle.

Ahonnet tanullyuk megh elsöben: hogy az kevelyöknek szarva hamarsaggal le török, az az, egy embernek-is fel fuvalkodot kevelysege nem allando. Az mint pelda erre Sandor, ki az ö nagy kevelysegeben Isten gyanant akarja vala magat imadtatni es magat Jupiter Fianak tartani, es mikor önnön maganak halhatatlansagot akarna keresni, hirtelenséggel ez vilagbol ki mulik. Ide tartozik azert az szent David mondasa. *Psal. 37.* Latam ugymond hogy el hatalmazot á hitötlen, es olyan mint az ki zödellet termö fa: de el mulek es ime nem vala, keresem ötet es nem talalam. Ismet ugyan azon Psalmusban az David *vers. 10.* Egy keves idő mulva el vesz á hitötlen; nezed á helyét es ö nem leszen. Így jara Boldisar Kiral-is, kinek tobzodo es Isten ellen valo lakodalmi között lön ha-[564:]lala. Így jara Nebuchadnezar, kit Isten az ö kevelysegejert baromma változ-tata, az mint immar megh magyaraztam.

II. Tanullyuk megh inset: Sok rendbeli modgya vagyon Isten-nek abban; mi modon ez vilagi fejedelmeket az ö birodalmokbol le vesse. Nemellyeket fegyver által az mint lön Boldisar Kiralynak dolga, á ki az Cyrusnak fegyvere által vesze el: Nemellyeket vadak által, az mint lön amaz 42 gyermekeknek dolgok, kik az *Elisaeus Prophetat csufollyak vala az ö kopazsagajert, kiket az Medvek szagatanak el. Milo Crotoniates pedig az farkasoktul emesztetek meg. Hatto Püspököt az egerek evék meg. Cambyses mikor lovára fel akara ülni, fegyvere hivelyéböl ki esven, által megyen az tomporan **s-meg hal. Sandornak nem arthatot senki fegyverrel, hanem maga keze miat tobzodasban holt meg. Az mely tanusagh szolgál nekünk vigasztalasunkra: Valamikor lat-tyuk ez vilaghi kegyetleneket szabadossan regnalni, es nincsen senki, á ki ö ellenök csak meg-is merjen motzanni; el jö az idő, mikor azok, minden mi remensegünk kívül, magok által hirtelenséggel el vesznek. Es bizonyara így lött sokszor az mi nemzet-segünknek dolga, melynek sok rendbeli ellensegi tamattanak, de hirtelenséggel remensegünk kívül el vesztenek, s-igy leszen ez utan-is dolgok: talál Isten modot az mi ellenseginknek el veszteseben.

* 2. Reg. 2.

** Herod. 1. 3.

III. Tanuljuk meg micsoda legyen az sok tobzodasnak, reszegsegnek gyümölcse: ez hogy ez által sokak halalt keresnek magoknak, az mint lön az nagy Alexandernek dolga. Sokak á kik önnön magokat az bor italban erösseknek alittyak, vegezetre az bor ital miat hálnak [565:] megh. De erre szamtalan sok az pelda, á kik bor ital miat vesztek el: lattyuk pedig hogy naponkent-is ezt az emberek igen bizonyittyak; annak-okajert ebben ne mulassunk. Lassuk az masodik dolgot.

Masodik reszeben ez fel vött igeknek azt mondtam vala; hogy meg irja az Propheta, ennek az kecske baknak negy szarvait, mellyek amaz ö sok viadalban ki töröt szarva helyöt neveködének, á kiröl igy tanit s-mond: Es annak helyeben ugymond, negy nagy tettetes szarvak neveködének fel az Egnek negy szele fele.

Mit akar mondani?

Az negy szarvak, negy birodalmat jedzenek. Azt akarja azert mondani, az negy szarvaknak amaz egy helyeben valo fel neveködése, peldazza az nagy Alexandernek birodalmanak az ö halala utan valo negy reszre valo oszlasat. Mert az mit olvassuk az Historiakban, minek utanna meg hala Sandor, es az ö szolgálai el temetek Babyloniaban, Roxanes aszszony az nagy Sandor felesége terhesen marada tüle, kinek ideje mikor el jöve, egy fiat szüle, kire az nagy Sandornak birodalma nez vala: De meg fosztatek töle. Mert az nagy Sandornak fő szolgálai, ugymint, Seleucus, Ptolomaeus, Antigonus, es Cassander, meg osztozanak az nagy Sandor birodalmaval, ily szin alatt, hogy ök abban csak gubernatorok lennenek addig, migh az Sandor fia fel neveködnek; de semmi nem kele benne: Mert az birodalom erkölcsöt veszen maganak.

Seleucus azert el foglala Syriat.

Ptolomaeus AEgyptomot.

Cassander Macedoniat.

Antigonus az kissebbik Asianak Orszagat. [566:]

Igy azert az Sandor birodalma, az mint az Daniel szoll; ez vilagnak negy szele fele el oszla. Ez az Propheta beszedenek értelme.

Mit tanulunk innét?

Tanuljuk meg; Mely rövid s-mely alhatatlan legyen ez vilagi birodalmoknak hatara: az mint az nagy Sandornak peldajabol

meg tetzik, á kinek birodalma szertelen nagy vala, de alig indulhata labara (tobzodasa mint Alexander meg halvan) mindgyart hirtelenséggel sok reszekre el oszla. Ekkeppen lön az Persiai birodalomnak-is dolga, mely, nem igen sokaig tarta. Ne vessük hát ez vilagi birodalmokban, urasagokban, gazdagsagokban remenségünket; mert azok mind el maradandok; söt hamar-is valtozandok. Az mint amaz Saladnius Asiai Imperator Historiája-is meg mutattya; á ki felöl azt olvassuk; hogy mikor halakra betegedet volna, dobot üttete s-trombitat futata, mintha hadba akarna menni, s-vegezetre egy inget ki fordittattya nyakabol, fel teteti az zaszlo tetejeben es azt kialtattya, az egész taboron: Ez egy imeggel megyen ma ki Saladnius minden jóságabol. Mondom illyen mulando ez vilagi birodalom gazdagsagh: Ne vessük hát remenségünket abban, de keressük amaz mennyei hazat, á ki örökke meg marad. Melyre segellyen minket az mi Atyánk Istenünk szent Fiajert. A MEN. [567:]

LV. *Praedicatio.*

„*ES azoknak egyyikeböl, neveködek ki egy kis szaru, es nagy fel neveködek, délre, nap keletre, es az kevanatos földre. **Es fel neveködek mind az Egi seregik, es az földre le eyte, az Egi seregböl sokakat, es az csillagokból, es azokat megh tapoda. ***Es az seregeknek fejedelmeig emelködek, es ö tüle el vetetek az szüntelen aldozat, es el hanyattatek az ö Sanctuariomjanak helye. +Es az sereg adatek kezben az szüntelen valo aldozatert, az vetökert, es veti az igassagot az földre, es megh cseleköszi ezöket, es jo szerencses elömeneteli leszen. ++Es hallek egy szentet hogy szolla; monda azert egy á szentek közzül, annak á ki csudalatos: Meddig leszen az szünetlen valo aldozatnak el vetelenek latasa, es az pusztito gonoszsag, hogy mind az Sanctuariomot, s-mind az seregit el pusztitsa? +++Es monda ennekem: ket ezer es három szaz estveig es reggelig, es annak-utanna meg tisztittatik az Sanctuariom.” [568:]

* *versu 9.*

** *versu 10.*

*** *versu 11.*

+ *versu 12.*

++ *versu 13.*

+++ *versu 14.*

S U M M A .

Ezekben az igeekben immar megh írja az Daniel Propheta az Antiochus Epiphanesnek személyet, es az ő sok rendbeli cselekedetét annak hataraval együt: tudni illik mit cselekedgyek jövendőben Antiochus Epiphanes, Syrianak Kirallya, mind ez vilagi birodalmak ellen, mind Isten ellen, s-mind pedig az ü Ecclesiaja ellen; es meddig tartson az ő kegyetlenségének hatara: meddig bocsattya Isten elő kegyötlenesegen.

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeeknek, mert:

I. Az Propheta tanit az Antiochus Epiphanesnek személyeröl es cselekedetiröl.

II. Azon Antiochus Epiphanesnek kegyötlenesegenek idejeröl: Meddig tartson annak az ő hallatlan nagy kegyötlenesegen.

Az mi az első reszt illeti, így szoll az Propheta s-mond: es azoknak egyikeböl nevekődek ki egy kicsin szaru, &c.

Ezekben az igeekben, három rendbeli dolgokat kell minekünk megh jedzenünk. 1. Mit kell ertenünk az kis szarvon. 2. Honnet vött eredetöt az Antiochus. 3. Micsoda cselekedetét forgattya Daniel az Antiochusnak.

Az mi az első kerdest illeti, tudni illik, mit kell ertenünk az kis szarvon. Ved eszedben: ertetik egy igevel az Antiochus Epiphanes. A ki így nevezetik kicsin szarunak. 1. Ez okon, mert az ő Attyafiai között leg kisebbik vala. 2. Mert ez elsőben semminek tartatik vala, holot ü rea az fejedelemsen es az Orszagh nem tartozik vala, hanem az ő attyafianak az Seleucus Philopator fiara az Demeterre. De az birodalmat csalardsaggal foglala maganak, es erre az ő csalardsagara kepest, ugyan ezen Da-[569:]niel Propheta, *cap. 11. v. 21.* az Antiochus Epiphanest hija utalatosnak. Így magyarázza ezt Iosephus *lib. 10. Antig. Indaica 14.* es Aben-Ezra, *in suo* Perusch. De ebben semmi nehezsen nincsen, kit kellyen ertenünk az kis szarvon. Mert erröl ennek előtte az hetedik caputban eleget szoltunk. Lassuk az másik dolgot.

Tudni illik: Honnet vött eredetöt az Antiochus Epiphanes?

F. Azt mondgya az Propheta felöle; azoknak egyikeböl nevekődöt, az az, az Seleucidaknak birodalmabol, avagy az Syriai Kiralyoknak birodalmabol: mely egy vala amaz negy birodalmak közzül, az mellyekre oszla az nagy Alexander birodalma

az ő halalanak utanna, az mint ez elöt-is megh hallok. Tudni illik az Seleucus Nicanortul á ki az nagy Alexander szolgálai közül Syrianak Országat foglalta vala magának. Nevezet szerint pedig Attya vala ennek az Antiochus Epiphanesnek, amaz Antiochus Magnus, á ki az Syriai birodalomban hatodik Kiraly vala. Akit az Romajak sokszor sok izben meg gyöztének vala, es ezt az ő fiat kezesül-is vetötte vala Romaban, hogy soha ő ellenök nem tamadna: Epiphanesnek pedig az az Illustrisnak fenyösnek tettetösnek neveztetöt vala csufsagaban. De Polybius igazabban hija Epimanesnek az az bolondnak, dühösnek, az ő sok rendbeli kegyötlenseregere nezve. Mert bizonyara, nem csak dühös vala ez az Antiochus Epimanes, Isten ellen es az ő Ecclesiája ellen; de tellyesseggel egy az pokolbeli Furjak közzül, az az meg testösült Satan az mint immar az ő cseleködetiböl meg tetzik. [570:]

Harmadszor tehat immar lassuk: Micsoda cseleködeti voltak ennek az Antiochus Epiphanesnek?

F. Harom rendbeli dolgait szamlallya az Propheta elő: Elsöt ez vilagi birodalmak ellen. Masikat az Istennek Anyaszent egyhaza ellen. Harmadikat önnön maga ellen.

S-mit cseleködik ez vilagi birodalmok ellen?

Azt mondgya felöle az Propheta: Fel neveködek Délre, nap keletre es az kevanatos földre: az mely így nevezetik tudni illik kevanatos földnek, az ő nagy büsegejert, mellyel Isten azt az földet meg ekesitötte vala, melyre nezve tejel mezzel folyo földnek-is mondatik; mely nem egyeb hanem Judanak földé. Avagy kevanatos földnek hivattatik az Sido nepnek nagy kevanasagara nezve: kik minden ketsegh nélkül, kevanokoztak az ő hazajokban, kik közzül Daniel-is vala. Magyarazzak ezt nemelylyek dicsöseggnek földenek-is, mivel hogy azt valasztotta vala Isten magának, hogy ott tiszteltetnek. Azt akarja azért mondani, hogy az Antiochus Epiphanes el foglalna az Isten nepnek földet, Judaeat, Sido Országot: el foglalna AEgyptomot az mely Délre vala es meg rettentene Persiat az mely nap keletre vala. Hogy pedig ez így lett legyen, meg tetzik az Historiakból, az mint meg vagyon írva az Machabaeusok első könyvebe, á holot azt olvassuk, hogy Antiochus, birodalmanak hatodik eszendejeben, nagy sereggel mene be AEgyptusban Cleopatrahoz az ő hugához, hogy ütet megh latogatna. Onnet pedig vissza terven be mene Jerusalemben, kinek Menelaus Pispök á kaput meg nyittata, es mihelt be jöve, ottan az főfö Sidokat mind le vagatta-

ta, es marhajokat-is el dula. Ez az első, ez vilagi birodalmak ellen valo cseleködeti. [571:]

S-mit cseleköszik tehát az Ecclesia ellen?

Azt mondgya felöle. Fel neveködek mind az Egi seregig, es az Egi seregből le eyte sokakat az földre, es ez csillagokbol, es azokat meg tapoda.

Mit akar mondani?

Az Egi seregen erti az Propheta az Isten nepet, es az Istennek hazaban levő hiveket, kikre az mennyeknek Orszaga tartozik. Az csillagokon pedig erti, az Isten nepe közöt valo fő embereket, fejedelmeket, Papokat, szent elető hiveket. Azt akarja azert mondani. Oly nagy leszen az Antiochus Epiphanesnek az ő kegyetlensege, hogy nem csak az köz rendeket, hanem az fő embereket-is á kik egyebek elöt fenlenek, mint az Egen egygyik csillagh az masik felet, kegyetlenül fogja tractalni, ölni, haborgatni kergetni: söt ezzel sem fog megh elegendni, de az mi nagyob kegyetlenség, még az ő testeket-is, mint az utzan valo sárt, el fogja labaival tapodni. Es bizonyara be-is tellyesite az Antiochus ezeket, az mint az első Machabaeusok könyvenek első reszeből megh tetzik, á holot azt olvassuk. Miert hogy nem akaranak az Sidok disznokkal aldozni az Antiochus parancsolattyara balvanyokat csinálni, az Istennek minden szerzesit el változtatni: sokak, firfiak es aszszonyiallatok az Antiochus parancsolattyabol le vagatanak. *Ide tartozik az Eleazarnak-is az ő historiaja, á ki feleségevel es het fiaival vitetek az halalra, mivel hogy az Istennek akkorbeli törvénye ellen, diszno hus etellel nem akara magat megh ferteztetni. Ha pedig több példakat kevansz erre, mit cseleködöt az Antiochus az [572:] Istennek Anyaszent-egyhaza ellen; olvasd megh az Machabaeusok könyvet, igaz eleget talasz felöle.

Harmadszor azt-is meg jelenti az Propheta; Mit cseleködik az Antiochus önnön maga ellen az mennyei Isten ellen, á kit az Propheta seregeknek fejedelmének nevez: Mert bizonyara ugyanis ő az ü seregenek, az az, az ő választot hiveinek egyedül valo Fejedelme.

* 2. *Machab. ca. 6. et 7.*

Negyed mondd felöle.

I. Hogy fel emelkedik Isten ellen Antiochus: Vegben-is mene ez: Mert az Izraelnek Istenet ki rekeszte az Jerusalem templomabol, es annak helyeben az Jupiter kepet helyhoztete, es azt Isten gyanant tisztoltete; az igaz Istent pedig karomla meg csufola.

II. Azt mondgya felöle: Hogy el veszi az szüntelen aldozatot: az az, el veszi az Isten hazabol azt az aldozatot mely peldazza vala az Ur Jesus Christust, es annak egyszer valo tokelletes aldozattyat. Az innep napok meg szenteset-is megh tiltya, es az Istent az ö tisztössegetül meg fosztya.

III. Hogy elhanyattatik az Antiochus által az Sanctuariomnak helye: az az, olyanna tetetik az Istennek haza az Antiochus által, mint akar mely köz hely. Az mint vegben-is mene ez: mikor Antiochus az Jerusalem templomat minden ekessegetül meg foszta, es balvany Istenivel meg undokita.

IV. Azt mondgya felöle, hogy az igassagot az földre veri: á holot az igassagon ertetik az Istennek törvenye: s-azt akarja mondani, hogy az Istennek törvenyet az mely tanította az igassagot, igyeközik semmive tenni. Az mint vegbe-is mene ez. Mert az Moysesnek könyveit az tör-[573:]vény könyveket á kiket talala Antiochus, el szaggattata es tüzzel egettete meg. *1. Machab. 1. v. 59.*

Ezek lönek az Antiochusnak Isten ellen valo gonosz cseleködeti: es mind ezeket jo szerencsessen vegben vive az Antiochus: Mert Isten mind ezekre vegbe menetelt engedet vala neki, az mint emleközik az Propheta felöle.

Megh cseleköszi ugymond mind ezeket, es jo szerencses elő meneteli leszen. Ertyük annak-okaert immar az Antiochusnak, mind ez vilagi birodalmok ellen, mind az Ecclesia ellen s-mind pedig Isten ellen valo gonosz cseleködetit, s-ezek neznek az Propheta elmejere.

Mit tanulunk innet?

I. Tanullyuk meg innet: Gyakorta szoktak az emberek, Orszagoknak, varosoknak, meltosagarol böcsületirel disputalni. Mellyik legyen böcsületesb? De bizonyara könyü erre az felelet. Mert csak az, az böcsületes varos, tartomány, á holot az igaz Ecclesia vagyön; zengedöz az igaz tudomány; az az, praedicaltatik az törvény es az Euangelium: Az mint hogy erre nezve hija Isten Judaeat dicsösegnék földenek, mert ott akar vala Isten

dicsőítettetni tiszteltetni. Vagyon hát minekünk-is mivel dicseködnünk holot Isten minket az ü ijejenek hirdetesevel megh aldot, csak hogy tudnok ö felsegetül jo nevön venni; De sok helyökön az mi nemzetünk közöt csak fülök mellöl bocsattyak ezt az emberek.

II. Tanullyuk meg inset, hogy noha az Istennek Anyaszent-egyhaza felette utalatos ez vilagi kegyetlen fejedelmek elöt, es igen kemelletlenül tractaltatnak ez vilagi hitetlen emberektül: Mind az által nagy ennek az ö meltosaga Isten elöt; ugymint ki egyedül önnön maga ennek fe-[574:]jedelme Pasztora; es ennek tagjai fenlenek Isten elöt mint az Egnek csillagi. Nevezet szerint pedig tanullyak megh az tanitok; *kik ez vilagi dölfösöktül, ez vilagnak sepröinek tartatnak, az mint szoll szent Pál felölök, hogy felette igen kedvesök ük Isten elöt, ugymint kiket Isten az Egnek fenyös csillagi köziben szamlal.

III. Tanullyuk meg: Hasznal bizonyara, hogy Isten az ö Anyaszent-egyhazat neha neha ez vilagi kegyetleneknek kezek ala bocsattya: Hogy igy az külsö nyomorusagnak szenvedese alatt naponkent neveködgyünk az hitben. Mert az jo szerencsenek idejen, könyü az mi hitünknek nagysaga felöl dicseködnünk: De annak alhatatossaga az nyomorusagoknak idejen tetzik megh: az mint bizonyittya szent Pál: *Probatio spem efficit; Qui non tentatus qualia scit?* Aki megh nem kesertetöt, miröl tud az tanubizonsagot tenni? az proba remenseget szerez? Igly Antiochus Epiphanes idejeben, az ö kegyetlensegi közöt, megh tetzet, kik voltanak Istennek valasztot nepei.

IV. Tanullyuk meg: Vetköznek azok, á kik az keresztyeni tudomant az külsö jo allapatbol merseklik: mert gyakorlatossaggal vagyon az, hogy az hitötleneknek jól vagyon dolgok, az hiveknek pedig nyavalyasul: az mint az Antiochus Epiphanes példajabol megh tetzik, á ki jo szerencsessen viseli dolgait, de az Istennek nepe felette igen sanyarog. Vetközik tehát Bellarminus-is, ez az Jesuita á ki azt mondgya. *Quicumq[ue] florent prosperis successibus, ij sunt vera Ecclesia.* Akiknek ugymond jól vagyon dolgok, azok az igaz Ecclesianak tagjai.

De bizonyara Isten az ö Anyaszent-egyhazat soha szajara nem bocsattya, hanem mindenkor ostor alatt tartya. Igly tar-[575:]totta Isten az Ecclesiat Noe idejeben, igly az Pharaoh ineseben; igly Babyloniaban; igly az Apostolok idejeben, s-igy akarja most-is ö felseget tartani; Mert ez vagyon jonkra. Ertyük tanitasunknak első reszet, lassuk az masikat.

* 1 Cor. 4.

Mondam masodszer, hogy az Propheta megh írja, az Antiochus Epiphanesnek az ő hallatlan kegyetlensége nek hatarat, meddig tartson s-mikor legyen vege. Akiről így tanit s-mond: Es hallek ugymond egy szentet hogy szolla: Monda azért egy az szüntelen valo aldozatnak el vetelenek latasa, es az pusztito gonosz sag, hogy mind az Sanctuariomot s-mind az sereget el pusztitsa? Es monda ennekem; ket ezer es harmintz estveigh es reggelig es annak utanna meg tisztittatik az Sanctuarium.

Mit akar?

Dialogismust csinál az Propheta: Ket személynek beszélgetesevel magyarazza ezt az Propheta, ennek az kegyetlenségek hatarat. Melybe egyik tudakozik es kérdőzködik; az másik felel. Tudakozik egy szent: Felel pedig á ki csudalatos.

Kicsodak ezek?

Az egy szenten ertetik az Istennek Angyala, á ki meltan mondatik szentnek, mert az Istennek szent Angyali, macula nélkül vadnak. Az csudalatoson pedig ertetik az Messias: Akit így ket nevezetökből hi az iras az Sido contextusban: Elöször nevezi Palmoninak masodszer Hambdabbernek. [576:]

Az Palmoni annyit teszen, á kinek elötte minden titkok nyilván vadnak, mindeneket tud, s-mindeneket ert, *occulta in numero habens*.

Az Hambdabber pedig annit teszen magyarul, mint, amaz szollo; az az á ki meg jelenti minékünk az Atyanak titkat. Ezek azért á kik beszélgetnek, tudni illik az Messias, es az Istennek szent Angyali közzül egy.

Summaja pedig ez beszélgetesnek ez.

Azt kerdi az Angyal: Meddig leszen az szüntelen valo aldozatnak el vetelenek latasa, es az pusztito gonosz sag hogy mind az Sanctuariomot s-mind pedig az sereget el pusztitsa? az az: Meddig tart az Antiochusnak kegyetlensege: Meddig tart az innep napoknak meg feretzetese; az Isten templomanak meg undokitasa; es mikor leszen vege az Isten seregenek nepenek nyomorusaginak?

Felel az Messias, s-mond; Ket ezer es három szaz estveig es reggelig, es annak-utanna meg tisztittatik az Sanctuarium.

Aholot három dolgot kel meg jedzenünk. 1. Kinek felel az Messias? Nem az Angyalnak á ki tudakozik, hanem Danielnek: Mert az Angyal nem magaert, hanem az Danielert tudakozik az Messiastul, es ennek felette ezeket inkab kell vala szüksegessen erteni Danielnek, ugymint ki vigasztalas nélkül szükölködik vala, hogy nem mint az Angyalnak. 2. Azt kell itt meg jedzenünk: Micsoda hatart vét az Messias az Antiochus kegyetlensége nek? Azt mondgya hogy, ket ezer es harmintz estveig es reggelig, az az, ket ezer három szaz napig leszen: Mely nap reggelből es estveből áll, az az, egy eyből es egy napból, nap kelettül fogva nap nyugatig. [577:]

Az mely idöröl, sokak, sokat disputalnak; Hany esztendot tegyen az. De ez, az mint az iras magyarazo Doctorok tanittyak, teszen Hat Esztendöt es három Holnapot es tizen nyoltz napokat. Ha ki pedig ezeknek az napoknak szamlalasarol akar disputalni, olvassa Hieronymust, Calvinust, Juniust, Bullingert s-az töb iras magyarazo Doctorokat: it most mi nalunk az disputationak helye nincsen. 3 es utolszor, ebben az Feleletben azt kel megh jedzenünk mint leszen annak-utanna az dolog? Effelöl így szoll. Annak-utanna ugymond megh tisztittatik az Sanctuariom az az, á Jerusalem temploma. Az mint be-is tellyesödek ez, mert ez az idő be telven, az Judas Macchabaeus, á templomot megh tisztita, es az balvant az templombol ki vetven az Isteni tisztetet helyere allata. Az templomnak megh tisztitasa utan pedig Judas Machabaeus minden seregevel ala s-fel jár vala, es mindenüt az ő ellensegin gyözödelmes vala. *Azonközbe pedig az Antiochus megh betegedek s-meg hala Babyioniaban. Ertyük azert az Antiochus kegyetlensége nek hatarat.

Mit tanulunk innét?

I. Tanullyuk megh az Angyalnak tudakozasabol, á ki tudakozik az jövendő dolgok felöl, nem magaert, hanem az Danielert, hogy az az Angyaloknak az emberi nemzethöz valo nagy szeretetünk; hogy örömet akarnak az valasztot hiveknek szolgálni, es igyeköznek az hiveknek meg maradasokra az ő tehetsegek szerint. Így az Sodomának Gomorrhanak veszedelmenek idejen az Isten Angyali szolgalanak Loth Patriarchanak, kezenel fogva viven ki ötet az veszedelemből. Ezechiasnak szolgal az Isten Angyala; Mert szaz nyoltzvan ött ezert vag le eg[y] eyjel az Senna-[578:]cherib taboraban. Az szent Petert az Isten Angyala

* 1. Mach : 2.

szabadita megh az tömlözből *Actor. 12.* Az Urnak Angyala taplala az Illyest etellel itallal az pusztaban. Es most-is tabort jarnak az Urnak Angyali körülöttünk.

II. Tanullyuk meg az Messiasnak feleletiből: Micsoda legyen az Messiasnak az Ur Jesus Christusnak tiszt: ez tudni illik, hogy ő az, á ki minekünk az Atyanak titkat az mi idvöségünk felől ki jelentette, es á kinek szemei elöt mindenek nyilván vadnak: az mint szoll az szent Janos *ca. 1. v. 18. Deum nemo vidit unquam,* &c. Senki ugymond nem latta az Istent: De az egy szülöt fiu, á ki az Atyanak kebeleben vagon, ő á ki meg jelentette mi nekünk, ő az igaz Palmoni, ő az igaz Hambdabber.

III. Tanullyuk megh; az Antiochus Epiphanes kegyetlensegének el rendelt hatarabol, az mely mikor el telek vege lön.

*Hatart vetöt Isten minden dolgoknak, mellyet senki által nem haghat. Hatara vagon az kegyetleneknek az ő kemenysegeknek; Hatara vagon az hiveknek nyomorusaganak-is. Hatara vagon az jo szerencsének; hatara vagon az gonosznak-is. Hatara vagon életünknek, hatara vagon halalunknak, az mint bizonyittya az szent Job ekkeppen szolvan. **Rövidek az ember életének napjai, es az ő holnapinak szama te nalad tudva vagon: Hatart vetöttel neki, á mellyet által nem haghat. Hatarozza megh hát es röviditse megh az mi Istenünk az mi nyomorusaginknak-is napjait, es könyörüllyön mi raytunk, fel eppitven minket csendesz allapatra, Fiaert az Ur Jesus Christusert, A M E N. [579:]

LVI. *Praedicatio.*

„***ES lön, mikor en Daniel latnam ez latast, es keresnem ertelmet, ime alla en elömbe (egy) hasonlo az firfiuhoz. +Es hallek emberi szot az Ulaj folyo viz közepin ki kialta es monda; Gabriel tanitsd meg ezt az latasra. ++Es jöve oda á holot allok vala: es mikor jüne meg rettenek es monda ennekem: Erts meg embernek fia, mert veg időre leszen ez latas. +++Es mikor szollana ennekem, ugy mint alomtul el fogatvan, esem ortzamra az földre, es megh illete engemet es labamra allata. *+Es monda: Ime en

* *Ecclesiast. 1.*

** *Iob. 14.*

*** *versu 15.*

+ *versu 16.*

++ *versu 17.*

+++ *versu 18.*

*+ *versu 19.*

megh tanitlak tegedet mi leszen az haragnak vegen, mert veg idő fele leszen.”

Summaja ez verseknek.

Ezekben az nehany versekben, meg írja az Propheta summa szerint á Daniel mennyei latasanak magyarazattyat.

R E S Z E K .

Ket reszei vadnak pedig ez fel vöt es ez utan követközendő nehany versöskekeknek, mert:

- I. Meg írja az Propheta ennek az mennyei latasnak magyarazattyanak okait.
- II. Annak az magyarazatnak reszeit: Minemü rendet tart az Istennek Angyala, ennek az Daniel latasanak magyarazattyaban. [580:]

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik ennek az mennyei latasnak magyarazattyanak okait: Harom rendbeli okait talallyuk ennek. Első indito oka ennek semmi nem egyeb, hanem az Danielnek az ő latasa felöl valo szorgalmatossaga, es annak ertesenek fellette nagy kevansaga az szent Leleknek inditasabol. Mert az Daniel, nem csak muloban, immel ammal visel vala gondot erre az mennyei jelenesre, hanem nagy szorgalmatos vala felöle hogy egyebek elöt-is, ez az latas bizonyos lenne.

Masodszor eszközül vagyon ebben az Istennek Angyala, á ki felöl azt mondgya az Propheta, hogy firfiui abrazatban jelenik megh Danielnek, fel veven az emberi abrazatot ez okon, hogy szolgálna az Danielnek az mennyei latasnak magyarazattyaban. Iollehet vannak it ez arant nemellyek oly ertelömben, hogy ezen az firfiun ertsek az Messiast, az Ur Jesus Christust: De inkab illik az, az Angyala, kit ennek-utanna az Propheta Gabrielnek mond, az mint magyarazza ezt Rabbi Saadia.

Harmadik es utolso, fő s-kivaltkeppen valo szörző oka ennek az mennyei latasnak magyarazattyanak, az Istennek Fia, amaz igaz Palmoni, az az, á kinek szömei elöt mindenek nyilván vadnak. Hambdabber az az, á ki minekünk az Atyanak titkat megh jelentette az mi idvössegünk felöl: kinek semmi abrazatot nem tulaydonit itt az Propheta, de azt mondgya felöle, hogy csak szavat hallotta ennek, es erös kialtással parancsolt á Gabriel Angyalnak, hogy meg jelentene az Danielnek az ő mennyei latasanak igaz ertelmet. Meg-is cseleköszi pedig; mert minden kesödelem nélkül siet Danielhöz Gabriel (á ki annyit teszen Magyarul,

mintha mondanád, Istennek erős firfia) [581:] kinek tekintetire az Daniel meg retten, úgy annyira hogy felelmenek miatta artzal le esik az földre.

Mit tanuljunk innen?

I. Tanuljunk meg: Nem használ semmit az mennyei titkos dolgoknak hallasa, annak igaz értelme nélkül: az mint hasznaltalan leszen vala Danielnek az ő latasa, annak igaz értelme nélkül. Az pedig az igaz értelem adatik csak az Istennek kegyelméből: á kinek fő oka önnön maga az Ur Jesus Christus á ki parancsol minden időben az ő szolgainak, mit tanítsanak es mit praedikallyanak, az mint hogy it-is parancsol az Gabriel Angyalnak, hogy legyen magyarazója az Daniel latasanak. Most pedig eszközül adot Doctorokat, Pasztorokat, á kik magyarazzak az Istennek titkos dolgait, az mint regenten adot vala Prophetakat, Apostolokat, Evangelistakat. Ne mond tehát azt, oh vayha Isten most-is el bocsatana az ő Angyalit, hogy azok által tanitana minket; Mert vagyon kit halgas, kitül tanul. Azert rendelte Isten az tanitokat, hogy legyenek az mennyei titkos dolgoknak szorgalmatos magyarazoi. Meg emléközzenek tehát az tanitok-is ha űk az Isten titkos dolgainak safari, ne heverjenek. hanem szorgalmatosak legyenek tisztökben.

II. Tanuljunk meg innen azt-is: Micsoda legyen az hiveknek az mennyei dolgoknak erteseben az ő tisztök: Ez bizonyara, hogy ne csak immel ammal, muloban, alommal halgassak az Istennek igejet, hanem nagy szorgalmatossaggal, gerjedezven az Isten igejenek igaz értelmere, az mint itt ez helyen peldajul vagyon á Daniel, á ki nagy kefansaggal akara vegere menni az ő latasanak. Feddendök vagyunk annak-okajert mi, kik az közönseges tani-[582:]tasra igen restek vagyunk, es többire sokar csak vasarnapi keresztjenek. De Isten az á ki jora valo vagyodast indit az emberekben.

III. Elönkben adatik itt minekünk, az szent Angyaloknak-is az ő tisztök, mely ebben forog: Hogy szolgáló lelkek ök, es nagy örömet szolgálnak az hiveknek az Isten parancsolattjara. Mihelt parancsol ő felsege nekik, azonnal jelen vadnak. Mint peldanak okaert szolgál itt az Gabriel Angyal Danielnek az ő latasanak magyarazattjaban; szogalanak sok számuvan az Christus Jesus születesének meg jelenteseben, az Bethlehem tartományaban vigyazo Pasztorok latasara es hallasara. *Luc. 2.* Most-is tabort jarnak ök mi körülöttünk, nem fogyatkozunk meg az ű szolgálattjokban, csak mi járunk el tisztünkben.

IV. Meg bizonyittatik innet az Christusnak-is örökke valo Istensege: Mivel hogy az mennyei szolgáló Angyaloknak parancsol, es az ő parancsolattjara jelen vadnak. Az mely tudomány szolgál azoknak az eretneksegeknek megh hamissitasara, kik az Űr Jesus Christusnak örökke valo Istenseget tagadgyak. kiket Isten soha büntetetlen nem hagyot s-nem-is hágy: Pelda Julianus Apostata, Arrius, David Ferentz s-az többi, kiken Istennek kemeny büntetese esöt.

V. Utolszor tanuljuk megh az Danielnek felelméből, ki az Gabriel Angyalnak latasara megh retten s-el esik: Nem szenvedhetjük mi az szent Angyaloknak szemtül szemben valo jelen letet, szemben valo tanitasokat. Annakokaert jól cseleköszik Isten mi velünk, hogy most emberek által akar tanítani bennünket; s-ád Doctorokat Pasztoro-[583:]kat minekünk. Mellyert legyen aldot az ő szent neve örökke. De lassuk az masik dolgot.

Mondam masodszor azt kel minekünk meg latnunk. Micsoda rendet tart az Istennek Angyala az Daniel latasanak magyarazattjaban? negy reszei vadnak ennek; *Exordium, Propositio, Narratio seu expositio singulorum capitum et conclusio*. Az az: 1. Az Angyalnak elöl jaro beszede. 2. Tanitasanak summaja es bizonyos czellya. 3. Az mennyei latasnak rend szerint valo magyarazattja. 4. Az Angyal magyarazattjanyak veghöz valo vitele.

Az elöl jaro beszedet az mi illeti az Angyalnak, igy szoll arrol az Propheta s-mond: Monda ugymond ennekem az Angyal. Erts meg embernek fia, mert veg időre valo leszen az latas. Aholot harmat cseleköszik az Angyal. Mert elsőben, Danielt, embernek fianak nevezi nagy kegyessen, hogy igy kedvet talállyon az Danielnek maganak, es szeretetit meg jelentse az Danielhöz, es az Danielt-is vonnya az ő maga szeretetire. Masodszor ugyan itt inti bekeseget halgatasra, mert igy szoll neki, erts meg, az az: Ne fely ugymond Daniel semmit, hanem vigyaz, ennek az mennyei latasnak magyarazattjara, értelmere. Harmadszor: az latasnak bizonyos voltat forgattya, s-azt mondgya felöle: Mert ugymond veg időre valo leszen az latas, az az, ketsegnelkül, idő be telven, vegben megyen az mit lattal, nem mulik el hejaban semmikeppen. Ezök tartoznak az Angyalnak elöl jaro beszedire. De itt ez-is ide jarul, hogy meg rettent á Daniel az Angyalnak szavara ugy annyira hog[y] el esik: De segitseggel leszen az Istennek Angyala es megh erőssiti az mennyei latasnak értelmere. Ahonnet ez minekünk az tanusag, hogy felette igen erő-[584:]telenek vagyunk mi az mennyei dolgokhoz, azert azon esedözzünk, hog[y] tanitson, oktasson minket az mi Istenünk

az ö szent Angyalinak általa. Ez az első, lassuk az masikat.

Masodszor mondam, hog[y] summajat es bizonyos czellyat jelenti az Angyal az ö Oratiojanak, s-mond: ime ugymond meg tanitalak en tegödet, mi leszen az haragnak vegen.

Mit akar?

Haragnak vegenek hija it az Propheta az Isten nepenek bünteteset, s-nyomorusagat, az az, á Babyloniai foksagot, mely az Istennek haragjabol szálla az Sidokra, az Sido nepnek sok rendbeli vetkejert, az mely vetkeket Isten szömere hany az Sido nepnek, az Haggaeus, Zacharias, es Malachias Prophetak által. Azt akarja azért mondani az Istennek Angyala, hogy megh jelenti az Danielnek: Micsoda változasa leszen az birodalmoknak, az Antiochus Epiphanes idejeben. De vigasztalásul veti azt, az Istennek Angyala Daniel eleiben, hogy azt mondgya felöle, hogy veg idő fele leszen az: az az, noha ennek bizonyos keppen meg kel lenni, de mind az által annak az haragnak, az az, büntetésnek es nyomorusagnak bizonyos hatara leszen.

Mit tanuljunk innen?

I. Tanuljuk meg innen, az Sido nepnek nyomorusagabol, kik az ö bünökert, meltan erdemlik az Istennek haragjat: hogy az mi nyomorusagunknak idejen, ne kialtsunk csak azokra, kik minket haborgatnak; hanem fellyeb emellyük elmenket s-forditsuk szömeinket az mi magunk büneire, az mely hozza mi reank az Istennek haragjat s-meltan erdemlyük az büntetest. Vetköznek azért [585:] itt azok, kik csak az ellensgre kialtnak semmit pedigh az ö magok vetkei felöl nem gondolkodnak, mellyel erdemlettek az ellensgnek fegyveret. Es bizonyara ilyenök vagyunk mi-is: Mert az Istennek ostoni alat igen zugolodunk; de azonközben az mi büneinkről semmit nem gondolkodunk.

II. Tanuljuk megh: Noha az Ur Isten gyakorta az ö hiveire az bünert rejajok bocsattya az ö ostonat; de mind az által hatara vagyon az hiveknek nyomorusagoknak, es nem bünteti fellyeb az mint az ö fiai leanyi el szenvedhetik azt, az mint bizonyittya szent Pal. *I. Cor. 10.* á holot igy szoll. Hü az Isten, á ki nem engedi, hogy fellyeb kesertessetek, hanem csak az mint el viselhetitök. Hatarozza meg annak-okaert az mi nyomorusaginkat-is az mi szent Istenünk, es cselekdgyek kegyelmessen velünk; Fiaert az Ur Jesus Christusert. A M E N.

LVII. Praedicatio.

„*AZ á kos mellyet latal hogy ket szarva vagyon: az Medianak es Persianak Kiralyat peldazza. **Es az kecske bak, az Görög Orszagnak Kiralyat, es az nagy szaru mely vala az ő szömei közöt, az első Kiralt. ***Es hog[y] az szaru el törek, es negy alla helyeben, negy birodalom tamad abbol az nemzetből, de nem annak erősege szerint. +Es azoknak az birodalmoknak vege, mikor el fogyattatnak [586:] az gonoszok, all egy kemeny ortzaju Kiraly, es meséknek értöje. ++Es annak ereje nagy leszen, noha nem az ő ereje által, es csudalatos keppen pusztit, es előmeneteli leszen, es megh cseleködi akarattyat, es el veszt erőseket, es az szenteknek sereget. +++Es az ő értelme által jó szerencses leszen az alnoksag az ő kezeben, es az ő sziveben fel fuvalkodik, es az bekesegben el veszt sokakat: söt az Fejedelmeknek fejedelme ellen-is fel tamad, es kez nélkül rontatik meg.”

Summaja ez igeknek.

Ezökben az igekben, következők az Gabriel Angyal Oratiojához harmadik része: Holot summa szerint, az mennyei latsnak folyása szerint, megh magyarázza tzikkelyenkent az Daniel mennyei latsat: Annak micsoda értelme legyen. Azt mondam hogy, az Daniel mennyei latsának igaz értelme adatik ez igek szerint előnkben, az Isten Angyala az Gabriel tanítása által.

Reszei ez igeknek.

Ket részei vadnak, ez jelen való igeknek.

Mert az mint hogy az Daniel elsőben lata ket elő allatokat, tudni illik egy kost es egy kecske bakot: á kecske baknak egy tettetes szarvat á mely az viadalban ki törek: es annak helyeben negy szarvak nevekődenek. Így az Istennek Angyala, elsőben magyarázza ezöket, mit peldaztanak ezek.

II. Annak utanna lattya az Daniel, hogy az negy szarvoknak egyikeből nevekődöt fel egy kis szaru, á ki felette hatal-

- * *versu 20.*
- ** *versu 21.*
- *** *versu 22.*
- + *versu 23.*
- ++ *versu 24.*
- +++ *versu 25.*

massa leszen: Az Istennek Angyala-is arra felel meg beszede-
ben, mit példazot legyen az á kis szaru. [587:]

Az mi az első dolgot illeti, á Danielnek mennyei látását, mely-
ben lát egy kost, annak-utanna lát egy ketsze bakot, annak á
baknak egy tetteses szarvat az mely az viadalban ki török, es
negy szarvak nevekődnek helyeben, Mit példazzanak ezek?
Ved eszedben: Könnyü ezeket immar meg ertened, mind ez elöt
valo magyarazatinkbol. s-mind pedig ugyan itt az Gabriel
Angyalnak magyarazattyabol. Az Koson annakokaert az mint
magyarazza az Angyal, ertetik az Persiai birodalom, az mely
ket Kiralysagbol allot, ugmint Medusokebol es Persakebol; es
ez az oka hogy azt mondgya: ket szarvai valanak ennek. Mert
á Medusok es Persak egy más közöt valo szövetségben, baratsag-
ban eltenek. Es így jó eleve meg jelente Isten Danielnek, hogy
az á birodalom tudni illik az Assyriai birodalom, á kit akkor
az Boldisar Kiraly Nebuchadnezzarnak unokaja bir vala, az
Medusokra es Persakra szállana.

Az kecske bakon pedig (az mint ennek előtte-is meg jelentet-
tük) ertetik az Görög Orszagi birodalom, mely nevezettel az
Macedoniai birodalom-is be foglaltatik: az mely szallot az Per-
siai birodalom helyeben; hatalmat veven az Persiai birodalmon
az Görögök avagy Macedoniabeliek.

Az nagy szarvon, á ki nevekődik az kecske baknak szömei
közöt, erti az Angyal az első Kiralt az Macedoniai birodalomban,
tudni illik az nagy Alexandert. Első Kiralnak hija pedig Sandort
az Macedoniai birodalomban, nem azért, mintha az Görögök
es Macedonok közöt ő volt volna szinten leg első; mert ő előtte
valo Philippus Macedo, es előtte voltanak töb Kiralyok: De ez
okon hija Primusnak, elsőnek: mert Sandor hodoltata meg első-
ben [588:] az Medusokat es Persakat, es azoknak birodalmat
maganak foglala: kit sem az ő Attya Philippus Macedo, sem
pedig töb Kiralyok nem cselekedhettek vala.

De nem sok időre ki törek ez az nagy szaru: Mert az Alexander
megh hala, birodalmanak hetedik Esztendejében életének penig
33. Esztendejében szent Ivan Havanak, 28. napjan, Babylonia-
ban, avag[y] etetes miat, az mint nemelleyek mondgyak; avag[y]
bor ital miat az mint az közönseges veleködes tartya. Es ez helye-
ben az nagy szaru helyeben, nevekedenek negy nagy szarvak
azt mondgya az Propheta.

Az negy szarvakon azért, á mellyek fel nevekődnek az egy
helyeben, mely az viadalban ki török ertetnek á negy birodalmak,
mellyekre oszla á Sandornak Orszaga, az ő halalanak utanna.
Mert á mint olvassuk az Historiakban; minek utanna meg hala

Sandor, es az ő szolgálai el temetek Babyioniaban Roxanes aszszony az ő felesége terhesen marada töle, kinek ideje mikor el jöve egy fiat szüle, kire az n[a]gy Sandornak birodalma nez vala: De meg foztatek tüle: Mert á Sandor szolgálai, ugymint, Seleucus, Ptolomaeus, Antigonus, Cassander fel osztozanak á nagy Sandor birodalmaval, ily szín alat, hogyük abban csak gubernatorok lennenek addig, mig á Sandor fia fel neveködnek de semmi nem kele benne. Mert az Cassander meg öle az nagy Sandor Annyat az Olympia aszszont: meg öle a Sandor feleséget-is az Roxanest mind az ő kitsin fiavál egyetemben: es el foglala Cassander Macedoniat: Seleucus el foglala Syriat; Ptolomaeus AEgyptomot; Antigonus az kissebbik Asianak Orszagat.

Igy azert az Sandor birodalma negy fejedelemségre oszla. De azt mondgya felölök az Propheta: Nem annak [589:] erősege szerint, az az: Nem lesznek ezök olyan erősek mint az első Kiraly, az az: az nagy Sandor birodalma. Az mint vegben-is ment ez, es az Pogany Historiakbol-is meg tertzik. Ertyük azert az Propheta elmejet.

Mit tanullyunk innét?

I. Ahol Isten ilyen nyilván hirdeti az Danielnek az követközendő dolgokat: mintha immar annak előtte vegben mentek volna: sőt még neveket-is meg mondgya kik által követközik az változas: Tanullyuk megh, mely bölcs legyen Isten minden dolgaiban: mely igaz legyen beszedeiben: mely meszsze terjedgyen az ő gondviselese: ugy annyira hogy, nem leszen az nélkül semmi; s-nem-is esik abban semmi fogyatkozás. Annak-okaert hidgyünk az benne; hidgyünk az ő beszedenek, es kössük remenségünket az ő gondviseleleiben. Elegödgyünk megh ezzel az Israelnek Isteivel, es azokkal, mellyeket ki jelentet az ő igejeben. Az mely tudomány használ azok ellen, kik idegen Isten utan futnak; az Prophetak es Apostolok irasaval meg nem elégösznek, es vegezetre mindeneket csak az vak szerencsenek tulaydonitanak. De bizonyara nem leszen semmi az Istennek vegezese, gondviselese nélkül.

II. Tanullyuk meg az nagy Sandornak, ennek az nagy szaru-nak ki töreseböl; á ki meg hal s-birodalma negy reszre osztatik: Ne gondolkodgyanak az emberek arról hogyha külső ellensegh nem találkozik; tehat nem romlanak el az birodalmak Orszagok varasok faluk: Mondom ne mond azt: nincsen külső ellensegh, Török, Tatar, azert nem kell romlastul felni: Mert az mikor Isten, az Orszagok, varasok ellen az ő igaz iteletit akarja ki szolgaltatni:

azt cseleködi ő felsege az bünert, hogy az Országok varasok, ün-[590:]nön magok közöt valo belső iregyseggel, gyüölössel, vissza vonással meg szakadozzanak es az Országoknak, varasoknak, tulaydon Fejedelme, tagjai; egymásra rohannyanak, es az közönseges egyessegnek magok legyenek rontoi. Az mint hogy szinten az Sandor halala utan, nem vala mindgyart az Sandor birodalmanak ellensege, de magok lönek az Sandor szolgálai rontoi, ki ki birodalmat foglalvan maganak. Igy nemzetsegünkben-is, noha szinten most külső ellensegünk nincsen; de felő bizonyara, tulaydon nemzetsegünk közöt valo tisztesseg kevanas, iregyseg, gyüölöseg miat, valami romlas ne essek hazankban. Annak-okaert szükseg Isten elöt esedöznünk, hogy ü felsege tege egyessöкке az gondviselőket Országunkban, hogy meg maradasunk lehessen.

III. Tanullyuk megh ezeknek az negy birodalmaknak allapattabol; mivel hogy sok reszre szakadanak az elebbi egy birodalombol; es egy más ellen tamadvan azoknak igazgatoi, nem lönek erővel hasonlok az Sandor birodalmahoz: vegyük eszünkben mely veszödelmes legyen az belső vissza vonas, es sok reszre valo szakadas, akar mely hatalmas birodalomban-is: ugy annyira hogy az akar mely urasagot-is es Orszaglast meg ront. Innet mondgyuk.

Concordia res parvae crescunt, Discordia, magnae dilabuntur. Az egyesseg, az kicsin dolgot-is naggya teszi: az vissza vonyas, az nagyot-is el fogyattya. Ide illik idvözitönknek amaz mondasas-is. *Omne Regnum intra se divisum desolabitur.* Akar mely Ország-is el pusztul, ha magaban belöl meg hasonlik. Kövessük hát az szep concordiat, egyesseget, hogy legyen meg maradasunk. Melyről vayha akar csak most gondolkodnanak azok, á kikre Isten Országunk-[591:]nak gondgya viseletet bizta. Mert mint vagon az dolog lattyuk: Nemzetünknek egyik reszet az Török, másik reszet az Nemet bisztattya: Mindenik maga hasznat keresi. Ha megh szaggathattyak valoba nemzetünket: hidgyed megh romlunk. Melytül Isten szent nevejert oltalmozzon bennünket.

Mondam, masodszor arra felel meg az Istennek Angyala: Mit peldazot legyen az á kis szaru, az mely fel neveködek az negy szarvaknak egyikeböl, s-azt mondgya felöle: Hogy egy Kiraly leszen az: á ki nem egyeb senki, hanem Antiochus Epiphanes, kinel az Sidoknak nagyob ellensege nem vala, kinek az ő kegyetlensege tartot, az mint immar az Propheta meg jelente, ket ezer es három szaz napig, az az: Hat Esztendeig, három holnapig es tizennyoltz napig, az mint ezt Josephus, Rabbi Aben-Ezra, es

Rabbi Saadia magyarazzak. Az mely Antiochus Epiphanesnek meg irasaban, öt rendbeli dolgokat jegyöz megh rövideden az Istennek Angyala. 1. Birodalmanak idejet; mikor kezdetik. 2. Elmejet; minemü elmevel leszen. 3. Allapattyat. 4. Cseleködétit. 5. Es utolszor veszedelmet; mint leszen veszödélme. Mi-is ezöket lassuk.

Birodalmanak ideje felöl; mikor fogjon az Antiochus regnalni, kettöt mond az Angyal. 1. Leszen az, azoknak az birodalmaknak elő menteben, az az: akkor mikor az Syriai Kiralyoknak, Seleucidaknak valami reszben elő menetele leszen. Az mint vegben-is ment ez: Mert az Antiochus Epiphanes kezdöt regnalni az Seleucidak birodalmanak 133 esztendejeben, es ütet sok Kiralyok vevek elől az Syriai birodalomban, az mint azokat elő szamlallya Apyianus Alexandrinus *de bellis Syriacis*, es ez az Macha-[592:]baeusok első könyveböl nyilván meg tetzik. 2. Azt mondgya felöle, akkor kezdetik az Antiochus birodalma; mikor el vegezik az gonoszok az ő el szakadasokat: az az mikor az Sidok sokan az igaz Isteni tisztelettül el szakadnak, balvanyozokka lesznek. Az poganysagra valo szakadasa azert az Sidoknak bizonyos jegye volt az Antiochus Epiphanes birodalmanak. Ez az első.

Masodszor, Elmeje igyeközeti felöl; Minemü leszen az Antiochus Epiphanes azt mondgya, elsőben hogy kemeny ortzaju leszen; az az: szemtelen ortzatlan leszen, nem gondol az szegyenel semmit. Masodszor az Meseknek értöje leszen, az az, csalard, ravasz, es minden csalardsagoknak talalasara gyors.

Harmadszor, Allapattya felöl azt mondgya, hogy nagy ereje leszen, de nem maga ereje által, az az nem vitezsegevel, hanem alnoksagaval gyöz meg sokakat az Antiochus, es akkoron veszt el sokakat, á mikor ő tüle senki semmit nem felne. Az mint vegben-is mene ez. Mert az ő Attyat, az Antiochus Magnust, es az ő attyafiat Seleucus Philopatort töb Kiralyokkal együt arultassal veszte el.

Negyedszer, cseleködeti felöl azt mondgya: Hogy tamad az Antiochus, mind az emberek ellen, s-mind pedig Isten ellen. Az emberek ellen tamad így: mert el veszt sokakat, es tanatsa szerentses leszen, mind az AEgyptiusok ellen, s-mind pedig az Istennek serege ellen az Sido nep ellen az ő csalardsaga által. Isten ellen pedig tamad így: Mert az Istennek tisztösseget el akarja tapodni, az mint vegben-is mentenek ezek; Mert sokak ezek közzül az Sidok közzül kik nem akaranak az Antiochus parancsolattyara diszno hussal aldozni, le vagatanak az Antiochus [593:] által. Az Jerusalem templomaba pedig fel allata az

Iupiter kepet, es azt hagyja tiszteltetni az igaz Istennek boszszasagara. Megh tetzik ez az Machabaeusok könyvenek első részéből.

Ötödször es utolszor, vesződelme felöl az Antiochusnak az Isten Angyala azt mondgya; hogy kez nélkül rontatik megh, az az: nem emberi erőtül, hanem az Istennek hatalmas keze által. Az mint vegben-is mene ez. Mert belső betegséggel, szívenek felelmevel meg verettetven az Antiochus Istentül, ugy mene ki szörnyü halallal ez vilagbol, az mint az Macchabaeusok irasabol meg tetzik. Ezek tartoznak azert ennek az kis szarunak az Antiochus Epiphanesnek magyarázattjara, az Gabriel Angyalnak értelméből.

· Mit tanuljunk innen ?

I. Tanuljuk meg: miben allyon az Isten Anyaszentegy-hazanak ellenseginek természeti: Abban bizonyara valamiben allot az Antiochus Epiphanesnek. Mert ha azoknak öldözesöknek kergetesöknek idejét tekintöd, az mint az Antiochus akkor jut el, es vér ontast szerzet, az mikor az Sidokban sokak el szakattanak az igaz Isteni tisztölettöl: igy ezek-is akkor jünek, akkor szereznek haborusagot, mikor az Ecclesianak leg gyöngéb sorsa vagyon. Nem gondolnak ök semmit az Ecclesia karaval, hanem ök-is akarnak uyitast tenni. Az mint az Papista atyafiak-is sokszor, az fegyver közöt akarjak az ö tudományokat eppiteni: Ha pedig elmejekre vigyas ezeknek; az mint az Antiochus szemtelen es csalard vala: igy most-is az Isten hazanak ellensegi szemtelenek csalardok, az minemü vala Julianus Apostata, á ki meg tagadvan az Christus tudományat, artzul á Christusra tamada. Igy most-is valaki [594:] el szakad tülönk balvanyozova leszen, sokkal szemtelemb az balvanyozasban születtetöt fiaknal. Ha előmenetelekben valo mestersegökre figyelmesz: az mint az Antiochus, az Isten hazanak ellensege leven csalardsaggal, alnoksaggal neveködöt: Igy most-is az Isten nepenek ellensegi, alnok mesterseggel csalardsaggal igyeköznek neveködni. Ide járul természetökhöz ez-is: Az mint az Antiochus sokat cseleködöt mind Isten ellen, s-mind pedig az emberek ellen: Igy ezek-is felette igen igyeköznek azoknak artani, á kik ö nekik ellenök alhatnak; es az Isten tisztössegeben practikalvan, az igaz Istennek tisztösseget hamis Istenökre ruhazzak. Vegezetre, ha az Isten hazanak ellenseginek vesződelmeket tekintöd: az mint az Antiochus, nem emberi erő által hanem az Istennek hatalmas kezevel meg verettetven vesze el; Igy Isten ezek közzül sokakat, iszonyu

kemény betegséggel, tulaydon hatalma által töröl el. Ezek neknek az Isten hazanak ellenseginek sorsokra. Ez innet első tanusag.

II. Tanullyuk megh innet; Hogy ugyan ezek mellyeket ertünk az Antiochus Epiphanes felöl, hasonlatoskeppen meg talaltatnak, az Romai Anti-christusban, kinek az Antiochus Epiphanes, itt az Danielnek typusat abrazattyat viseli. Lassuk azert mint illik az Antiochus Epiphanes dolga, az Romai Anti-christusnak nyakaban.

I. Igy: Mert az mikeppen az Antiochus Epiphanes, akkor kezdöt uralkodni, mikor az Sidok közzül sokak, el szakattanak az igaz hittül: Igy az Romai Anti-christus akkor jelent meg, mikor sokak el szakattanak az Christus tudományatul. 2. *Thess: 2. v. 3.* [595:]

II. Nyakaban illik igy: Mert az mikeppen az Antiochus felette igen szemtelen vala es ravasz: Igy az Romai Anti-christus-is felette szemtelen es alnok, okos. Az mint megh tetzik ezekből, á holot azt mondgya maga felöl, hogy ü az Christusnak Vicariussa ez földön, ö ez egész vilagon levö Ecclesiaknak feje. Neki mind mennyen, földön pokolban hatalma vagyon; parancsolhat ö az Istennek szent Angyalinak es az ördögöknek: Safarkodhatik ö az Istennek törvényeböl: Safarkodhatik az szent Pal tudománya ellen, es le teheti az negy Euangelistak irasat; ezekből es ezekhez hasonló dolgokból ki tetzik az Romai Anti-christusnak; mind szemtelensege, s-mind alnok ravassaga.

III. Hasonlo az Antiochushoz az Romai Anti-christus igy; Mert á mikeppen az Antiochus Epiphanes nem maga erejével, hanem egyebeknek hatalmaval es csalardsagaval szerze meltosagot maganak; igy az harmadik Bonifacius-is, amaz hamis csalard gyilkos Phokasnak meltosagaval (á ki meg öle az önnön Urat az Mauritius Imperatort es ugy koporita maganak az Imperatorsagot) szerze megh maganak, hogy az Romai Ecclesia lenne minden Ecclesiaknak feje, es hivattatnek annak. *Vt refert Beda.*

IV. Az Antiochushoz hasonlittatik az Romai Antichristus igy: Mert az mint Antiochus sokakat cseleködöt mind az Istennek Sereghe, s-mind Isten ellen: igy felette sokakat cseleköszik az Romai Anti-christus, mind Isten, s-mind pedig az Ecclesia ellen. Mikeppen? Isten ellen igy: Mert Isteni nevezetöt es meltosagot kevan maga-[596:]nak: az mint Setinus irja felöle, ki ö közöttök nevezetes Doctor s-azt mondgya: *Papa potest omnia facere quae Deus facit: Papa est Deus, Papa est caput totius Orbis Christiani*, az az: Az Papa mindent tehet valamit Isten csele-

ködik: az Papa ugyan Isten; az Papa az egész keresztyen vilagnak feje. *Ludovicus Gonesius* azt mondgya: *Papa habet idem consistorium cum Deo, et idem tribunal cum Christo. Et Papa est quoddam Numen, quasi visibilem Deum prae se ferens Papae tradita est omnis potestas in coelo et in terra, quae se extendit ad coelestia, terrestria et infernalina.* A Papanak ugymond azon egy törvény tevő haza vagyon, á ki az Istene, es egy itelő széki haza vagyon az Christussal, az Papa mint valami Isteni felseg es mint valami lathato Isten kepet viseli. Az Papanak adatot minden hatalom mennyen es földön; á mely ki terjed mennyekjekre, földiekre es pokolbeliekre. *Antonius Florentinus* azt mondgya. A Papa *ne ad Deum quidem appellari potest*; az Papa elöl, senki igyet még Isten eleiben sem veheti. *Papa non potest judicari á quoquam*: á Papa senkitül meg nem iteltethetik. Igy karomkodik Isten ellen. Az emberek ellen pedig, menyi sok vér ontast inditot eleitül fogva, s-most-is menit inditson az Ecclesia-ban; ki gyözne azt elő számlalni? Belgiumba, Galliaba, Angliában, Scotiában, Vestphaliában. Cseh Országban es egyeb helyeken; nincsen annak szama.

V. Es utolszor, Antiochus tarsa az Romai Anti-christus igy-is: Mert á mikeppen az Antiochus Epiphanes felöl azt jövendöle az Daniel, hogy kez nélkül rontatik el: Igy ugyan ezent jövendöle az *szent Pal az Antichristus felöl, hogy az Ur ezt az veszödelemnek Fiat, á ki az Isten törvényenek ellensege, az ő szajanak lelkevel, es az ő dicsöseges el jövetelivel törli el. Nem testi fegyverrel [597:] azert; hanem lelkivel leszen az Romai Anti-christusnak romlása, az az: Istennek igejevel, es az mi Christusunknak utolso el jövetelivel. Mellyet el kezdöt ü felsege immar im szaz Esztendeje közel; s-vegben-is viszen naponkent. Kiert legyen aldot az ő dicsöseges neve mind öröкке. Ámen.

LVIII. Praedicatio.

„**ES estuetül es reggeltül fogva valo latas, mely megh mondatot igassag: es te petseteld be ez latast, mert sok napokra valo. ***Es en Daniel el ajulek, es el betegülek (egy nehany) napig: es annak-utanna fel kelven, az Kiraly dolgat töttem es el almelkottam ezen az latason, es nem vala á ki ertene.”

* 2. *Thess.* 2. v. 8.

** *vers.* 26.

*** *vers.* 27.

Summaja.

Ezekben ez megh hallot igekben immar, követközik summa szerint, mind az Gabriel Angyal Oratiojanak, s-mind pedig ennek ez nyolczadik Caputnak utolso resze. Holot meg irja az Propheta, ennek az mennyei latasnak bizonyos voltat; mellyet az Istennek Angyala be pecseteltetni erössit. Ennek felette meg irja az Daniel indulattyat: Mit szerzet ez az mennyei latas az Danielnek sziveben. Ahonnan eszünkben vehettyük mindeneknek elötte, hogy az Istennek jövendö mondasiban semmit ne ketölködgyünk; Mert azokban semmi nem marad hatra, ha-[598:]nem be tellyesednek mindenek: az mikeppen be tellyesedenek az Danielnek latasi. Masodszor hogy az Istennek csudalatos cselekedetit ne csak szakvany modra visgallyuk; hanem azokban almelkodással eppüllyünk: az mint önnön maga felöl hirdeti az Daniel Propheta. De lassuk reszeit.

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ezeknek az fel vöt igeknek az mint künnyen eszünkben vehettyük.

I. Ennek az megh hallot mennyei latasnak bizonyos volta, igassaga. Mellyet ezzel erössit, hogy be petsetelteti Daniellel ezt az Istennek Angyala.

II. Az Danielnek magaban valo indulattya; Mit szerzet ez az mennyei latas á Danielnek sziveben.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik ez megh hallot mennyei latasnak igaz voltat, így szoll az Gabriel Angyal felöle s-mond: Az estueröl es az reggelről valo latas, igassag. Es te pecseteld be ez latast, mert sok napokra valo. Aholot harmat jelent az Istennek Angyala.

I. Halgat imez igekre: Mit tegyen ez az estueröl es reggelről valo latas: Nem magyarazza meg az Istennek Angyala. Az mely mondas szoll az Isten Anyaszent-egyhazanak az Antiochus Epiphanes idejeben valo nyomorusaginak idejeröl: Meddig szenvedgyen az Ecclesia az Antiochus alat: Mely az mint ennek elötte immar megh értöttük, teszen ket ezer, es három szaz napokat, az az: Hat Esztendöt, három holnapot es tizen nyolcz napokat. Mondom: Nem magyarazza megh az Isten Angyala. Miért vallyon? Oka ennek ez; Mert ezt immar az Danielnel, felette nyilván valo dolognak iteli lenni, es ez elöt-is volt bizonyos magyarazat felöle: Hanem csak elő [599:] hozza ezt az Angyal, es arrol teszen tanubizonsagot, hogy felette igen igaz

az, es arrol sem Danielnek, sem az Ecclesianak nem kell semmit ketölködni. Ez az első.

II. Masodsor parancsol az Angyal Danielnek s-mond: Te ugymond petseteld be ezt az latast: az az: Azt parancsollya nekie, tartsa magaban ideig; ne mondgya mindeneknek ne mennyen ez az Chaldaeusoknak füleben. Mert ez az latas tartozik kivaltkeppen az Istennek nepere; es az ö Anyaszent-egy hazanak javara jelentette ki Isten ezt az Danielnek. Es ez annak-is oka, hogy Isten ezt az latast nem Chaldaeai, hanem Sido nyelven iratta meg, nem ugy mint ennek elötte valokat; hogy ne tudnak es ne ertenek ezt az Poganyok. Avagy az mint nemelylek magyarazzak, be petsetölteti az Isten Angyala ez okon, hogy ezzel, ennek bizonyos voltat megh jelentse: Mert affele dolgokat szoktunk meg petsetölni, mellyeket bizonyosoknak es igazaknak ismerünk lenni.

III. Az ö parancsolattyanak okat adgya: tudni illik miért petsetelyle meg: Mert ugymond sok napokra valo, az az: nem mindgyart tellyesödik be az latas, de jövendő hazna tovab terjed ennek az az, közel ennek-utanna harom szaz Esztendökre fog be tellyesedni ez az latas. s-Ugyis lön: Mert ha meg szamlallyuk az Boldisar Kiralynak harmadik esztendejetül fogva; ennyi idök multanak el, az Antiochus Epiphanes első esztendejeig. Az mikor osztan ki tetzet ennek az latasnak kivaltkeppen valo hazna, es semmi hatra nem maradot ebbe.

Mit tanullyunk inset?

I. Tanullyuk megh az Angyalnak beszedeből, á ki az Isten Anyaszent-egy hazanak nyomorusagi felöl valo jö-[600:]vendő-leset ottan elö hozza, noha az egyebek elöt felette nyilván vala; tanullyuk meg mondom, hogy mi-is ugyan azon dolgokat örömet igyeközzük elö hozni, mint szinte[n] azokat mellyek uyjajknak lattatnak lenni. Mert ugyan azon dolgoknak elö hozasa gyakorlatossaggal felette igen hasznos. Mert így ugyan azon dolgoknak elö hozasa, inkab vilagosittya az embereknek sziveket, es annyival inkab erössiti az meg ismert igassagban: az mint szent Pal-is szoll maga felöl: *En ugymond tinektek ugyan azonokat irnom nem restellem; ti nektök pedig felette igen hasznos. Ahonnet meg feddetnek elsőben azok, á kik az ö hitöknek agazatit, kikröl annak elötte ha valamikor hallottanak, avagy valami reszből ertenek, unással, halgattyak. Masod-

* *Phil.* 3. v. 2.

szor megh feddetnek azok-is, kik mindenkoron valami uysagot, avagy hallatlan dolgot kevannak, hogy nekik elő hozzanak: az minemüvek valanak az Athenasbeliek, kik egyeb dologban nem valanak foglalatások, hanem csak uysagnak beszelleseben es halgatasaban. *Acto. 17. v. 21.* De bizonyara szep dolog minekünk ugyan azon dolgokat ottan ottan elő hoznunk, hogy az megh ismert igassagban confirmaltassunk. Ne mond hát azt ember. Esztendő ez nap-is ezt praedikallotta vala az tanito el untam halgatni: De söt inkább annak örüly, hogy az mit egyszer hallottal, maszor-is confirmaltatol abban.

II. Az Angyalnak mondasiból, á kik fogyatkozás nélkül vegbe mennek; tanullyuk meg, mit kell itelnünk az Istennek igeje es az Prophetia felöl: ezt tudni illik, hogy az Istennek minden beszedi jövendő mondasi felette igen igazak, es semmi azokban hejaban el nem mulik; az mint szol Christus szent Lukatsnal: Az Egh ugymond es [601:] az föld el mulnak, az en beszedim pedigh el nem mulnak. Ezt bizonittya David *Psal. 12. v. 6.* Az Úrnak beszedi igazak, mint az kohban meg probaltatot, es hetszer megh tisztittatot ezüst. *et Psal. 19.* Az Úrnak törvenye tökelletes es meg eleveniti az lelkeket. Az Úrnak igaz tanubizonsag tetele, bölcseseket ád az kisedőknek. Ne ketölködgyünk hát semmit az mi Istenünknek beszedeiben hanem nyugodgyunk megh abban. Vetköznek azért azok á kik az Istennek igejet egyebek előtt akarjak ketsegesse tenni: Mint ha az Isten az mit egyszer mondott megh akarja változtatni: De bizonyara Isten, felette igen igaz az ő beszedeiben: Nem változtattya azt meg.

III. Még-is azon Angyalnak parancsolattyabol, á ki be petsetelteti Daniellel ezt az titkos dolgot; hogy magaban tartsa az Isten nepenek javara; tanullyuk megh, az Istennek titkos dolgait, ezt az draga gyöngyöt, az ő igejet, nem jo az disznoknak hanni az hitötlenekkel közleni: hanem csak azoknak, á kiknek Isten parancsollya ki nyilatkoztatni. Az mint parancsollya Idvezitők-is *Matth. 7. v. 6.* Ne adgyatok azt az mi szent az ebeknek, se az disznok eleiben ne hanytatok az ti draga gyöngyötöket, hogy azokat meg ne tapodgyak labokkal, es rejatok fordulvan meg ne szaggassanak titöket. Isten Esaiasnal-is ugyan ezt parancsollya mikor így szoll: *kösd be ugymond ezt az tanubizonsagh tetelt, es petseteld be az törvent az en tanitvanyim között: az az: Prophetia ezt az en törvenyömet igemet, kösd be, es ne legyen azoknak szömök előtt á kik csufollyak azt: De hirdessed azoknak, á kik en tanitvanyim akarnak lenni.

* *Esa. 8.*

Ott vagyon azért helye az törvennek es az Euangeliomnak, á hol kedvessen veszik az tanitokat, [602:] á hol pedig ez nincsen, azt mondgya Christus verjek le az tanitok még az port-is labokrol, mennyenek masuva on[n]et.

IV. It az első részben még-is tanullyuk megh: Miben allyon az Istennek igejenek, titkos dolgainak safarlasanak s-ki szolgáltatásának modgya: ebben tudni illik, hogy nem minden tanitasok ugyan azon egy időre tartoznak: de neha egynek nagyobb foganattya vagyon, s-neha pedig másnak: Mint peldanak okajert az vizgatalasnak az jó szerencsének idejen igen keves haszna vagyon, á kinek jól vagyon dolga nem szükölködik vizgatalas nélkül. De az nyomorusagnak idejen, felette igen gyönyörködnek az emberek abban, ha vizgaltatnak. Az mint ezt az minden napi peldakból eszünkben vehettyük: Es az Sidoknak-is így vala dolgok; kik felette igen gyönyörködnek vala az jövődö megh szabadulásnak igeretiből szarmazot tanitasban: de ez meg leven, hamar el feletköznek felöle. Ideje vagyon azért az feddesnek; ideje vagyon az vizgatalasnak; az biztatasnak az rettentésnek; az tanitasnak s-ideje vagyon az meg tzafoolásnak-is. Es így immar az Angyalnak Oratiojat, annak igaz értelmevel ertyük. Lassuk az utolsó dolgot: mostani letzkenknek második részt.

Mondam másodszer azt kel minekünk meg latnunk: Mit szerzet ez az mennyei jelenés az Daniel sziveben? Kettöt mond felöle. Elöször azt mondgya hogy el ajult ü: es meg betegült miatta egy néhány napokig. Az mely betegség nem vala bizonyara ö benne természet szerint való hanem az nagy felelöm lön ennek szörzö oka. Az mint lün az Pharahonak-is dolga, ki felöl azt olvassuk. *Gen. 41. v. 8.* Hogy mikor latta volna az het köver ünöket es az ösztöveröket, het tellyes es szem nélkül való buza fejeket meg [603:] annyi számuvan; felette igen meg rettene rayta, es el ajula agyaban. Így lön amaz Nebuchadnezar-nak-is dolga, á ki mikor lata almaban amaz nagy allo kepet, á kinek feje arany vala; mellye es karjai ezüst; Hasa es tomporai ertz: szárai vas, labai pedig egy reszent vasból, es egy reszből cserepből valanak; igen meg rettene rayta s-igy lün it-isaz Danielnek dolga.

Oka pedig az Daniel felelmenek ez vala: mert az Daniel az Babyloniai fogságban, felette igen kevannya vala az Isten Anyaszent-egyházának job allapattyat, s-meg szabadulasat á fogságból: De nem hogy az lenne hirtelen, de söt inkább lattya mennyei jelenésben, noha homályban, hogy az hiveknek több nyomorusagokat kellene szenvedni: es ez az Isten hazának kö-

vetközendő nyomorusaga teszi az Danielt felelmesse az ő menyei latasi között. Ez lön az ő mennyei latasanak első gyümölcsé.

Masodszor azt mondgya maga felől, hogy annak-utanna fel költ, es az Kiraly dolgat cselektötte: de azon közben megh maradt ezen az latason valo almelkodasa sziveben. Es senki nem ertötte; Mert megh emlekozven az Istennek parancsolattyarol, nem-is erteközöt senkitül felöle: söt sziveben valo almelkodasat-is egyebek elöt el titkolta, szolgálvan Babyloniaban Boldisar Kiralynak udvaraban hivseggel.

Mit tanuljunk innét?

I. Tanuljuk meg; Ha az Daniel csak homalyban, jelenes által latvan az Isten hazanak követközendő nyomorusagat, s-meg-is fel, retteg, es el ajul miatta elmejeben: bizonyara hozzank illik, hogy holot mi naponkent ugyan [604:] testi szemeinkel lattyuk, s-nezzük az mi nyomorusaginkat: az Isten hazanak keserves sorsan bankodgyunk es sirjunk. Igy kellene bizonyara: De mint vagyunk el benne? Megh kemenyödöt az mi nemzetünknek szive az mi nyomorusaginkra. Az mi tulaydon kebelünkben fel tartot gyermekink nemzetünkbel tamadot vipera kegyonak fiai, ezek akarnak megh emeszteni bennünket.

II. Tanuljuk megh: Minemü erejük legyen az mennyei dolgoknak, mennyei jeleneseknek az hivek sziveben: Ez bizonyara, hogy az hivek annyira megh indittatnak ezekkel, hogy testben lelekben felnek reszketnek miatta, az mint ezt az Daniel peldaja megh mutattya. De ollenben az hitetleneknek szivek semmit sem indul. Könyü azert hát az keresztyen embert az hitelentül megh ismerni. Mert az hitetlenek semmit az Istennek intesevel nem indittatnak: de az hivek latvan az Istennek csudalatos dolgait, reszketnek. Fel az keresztyen ember, mikor az Istennek haragjat hallya az bün ellen: de az hitetlen ember az ő gonosz-sagaban gyönyörködik. Szaly magadban tehat, s-cirkald megh magadat, hogy ha Istennek valasztot fia leanya vagye, avagy nem: vegere mehetz innét. Mert ha az Istennek igeje munkal-kodik te benned, jegye, az te keresztyensegednek: ha pedigh semmit nem fog raytad, nem vagy az Isten juhaj közzül.

III. Tanuljuk megh: Mikeppen kell magunkat rendelünk hogy az mennyei dolgoknak erteseben reszesüllyünk: igy bizonyara, hogy az szunnyadozast, restseget, tunyasagot le tegyük, es az Isten igejenek tanulasaban szorgalmatossagot kövessünk, abban almelkodással eppüllyünk. Az mint cseleköszik az Daniel,

á ki az ő latasaban [605:] felette igen almelkodik, es azt buzgosaggal tartya sziveben. De mit mondhatok itt magunk felöl; feddendők vagyunk mi, mert restek tunyak vagyunk nem kell az Isten igeje: nincsen az Isten igejehöz valo szorgalmatosság mi bennünk: Mellyert felö hogy Isten lelki szükseget ne bocsasson reank, az ő igejet el ne vegye tülünk. Kitül ü felsege az mi Istenünk szent Fiaert oltalmazzon bennünket.

IV. Tanullyuk meg még-is az Daniel példajabol, á ki azt mondgya maga felöl, minek-utanna meg gyógyult, hogy az Kiraly dolgat cselekötte. *Adgyuk meg hát mi-is az mi Istene, adgyuk meg az Csaszarnak-is az mi az Csaszare. S-micsodak azok? 1. Istennek tartozunk igaz tudomannyal, az ő akarattya es Euangelioma szerint. 2. Tartozunk az Ur Jesus Christusban valo igaz hittel, az mint meg vagyon az Atyatul parancsolva ***Hic est Filius meus dilectus, hunc audite*. 3. Tartozunk poenitentia tartással. *Ioel. 2. Convertimini ad Iehovam*, terjetek meg az Jehovahoz: Ennek felette könyörgessel, halaadással; mind azokkal, mellyeket Isten nekünk az ő igejeben ki jelentet.

Fejedelmünknek pedig tartozunk az külső szolgálat felet, kiváltkeppen harom dologgal. 1. Böcsülettel, hogy ő felöle ugy ertsünk mint Istentül adatot szömely felöl: az mint erröl szoll az szent Pal: *Rom. 13*. A kinek ugymond tisztességgel tartoztok tisztességet adgyatok.

2. Tartozunk engödelmesseggel mind azokban valamellyek az Isten törvényével nem ellenköznek, es az közönseges emberi tarsasagnak javara s-meg maradasara szolgálnak. Mert ha valami parancsolattyok az fejedelmeknek ezek ellen lesznek, nem tartozunk abban ő nekik engedni: Mert inkab kell Istennek engednünk, hogy sem az embereknek. [606:]

3. Tartozunk ő eröttök valo könyörgessel, Isten elöt valo esedözessel, hogy Isten ü felsege adgyon ő nekik bölcseséget, erőseget, es bekesegeges uralkodast; hogy az ő szarnyok alat csendesen elhessünk.

Az Fejedelmek viszontag az ő nekik valo szolgálatnak kevan-sagaban, megh emléközzenek arról, hogy az együgyü kösgegen ne kegyetlenködgyenek, es eszekbe vegyek azt, hogy az jo fejedelemnek, meg kel csak nyirni az juhokat, nem kell meg nyuzni, az mint amaz Trojanus Imperator parancsollya vala: *Boni pastoris est tondere pecus non deglubere*. De lassan fogadgyak ezt most az fejedelmek.

* *Matth. 15.*

** *Matth. 3.*

V. Es utolszor az Daniel peldajabol, á ki engedven az Isten parancsolattyanak, idő nap elöt az ő latasat ki nem jelenti, tanullyuk meg; hogy valami veszteglesöket vét Isten minekünk elönkben, szent az: es szüksegh mindenek megh tartani. Es viszontag, valamikor ö felsege annak ki jelentesere fel indit, az mit ki akar altalunk hirdettetni; annak ki szolgaltatasaban szorgalmatossan kell munkalkodni; es nem illik senkinek semmiben Isten elöt erteni. Melyre segellyen minket szent lelke altal az mi Istenünk fejenkent keresztyenek. A M E N. [607:]

VISIO TERTIA DE URBE SANCTA ET MESSIA SUB MONARCHIA ROMANA.

CAPUT IX.

LIX. *Praedicatio.*

„*Dariusnak az Assuerus fianak első Esztendejében, ki az Mediai nemzetsegből való, ki Kirallya tetetöt vala az Chaldaeusok Orszagan. **Birodalmanak mondom első Esztendejében; en Daniel meg ertem az könyvekből az Esztendőnek szamat melyről az Ur szollot vala Ieremias Prophetanak, hogy hetven Esztendőt töltene be Ierusalem pusztulasaban. ***Es emelem az en Ortzamat az Ur Istenhöz, hogy meg keresnem könyörgessel es imatsaggal, büytölessel, sakban való öltözessel, es hamuval.”

Illehet keresztyenek, az Daniel Prophetanak minden irasi, sok szep es hasznos dolgokat foglalnak magokban; az mint meg tetzik azokbol az reszekből, mellyeket ekkedig megh magyaraztunk: De mind azon altal, hogy ha ezt, az jelen valo kilentzedik caputot á többivel öszve vet-[608:]tyük; az Daniel Prophetanak minden irasi között sokkal fellyeb való. Es olyan (az mint szolanak az iras magyarazo Doctorok felöle) mint amaz szep tiszta aranyban be foglaltatot draga gyöngy. Melynek igaz voltat az keresztyenek, önnön magok iteletiből-is ennek-utanna eszokban vehetik. Annakokaert hogy ennek az ö haszna örök emléközetbe minden időben megh maradgyon az mi szivünkben; az Urtul segitseget kerven, ez kilentzedik caputnak magyarazatyahoz kezdék: Melynek elsőben Summajat jelentem megh: az utan reszeiről szollok: Harmadszor az igeket magyarazom. Intem az keresztyeneket, hogy figyelmes halgatok legyenek.

Summaja ez kilentzedik Caputnak.

Az Daniel Propheta, helyhöztettetven az Babyloniai fogsagban az Sido neppel egygyüt; es meg ertven az Ieremias Propheta irasabol, hogy az Isten nepenek, hetven esztendeig kellene az Babyloniai fogsagban lenni, es az Jerusalemnek pusztulasban

* *vers. 1.*

** *vers. 2.*

*** *vers. 3.*

lenni; annak-utanna pedig az idők el telven Isten megh szabadulást ígert volna nekiök. Ebben azért az kilentzedik caputban, azon könyörög Istennek, tellyesítse be az ő ígeretét az megh szabadulás felől, es elegendye megh immar az ő nepenek fogsagat es szantalan sok gyalazattyat, szabadítsa megh az iszonyu kegyetlen rabsagbol, es insegtől. Melyben megh-is halgattatik az Daniel; mert Isten az ő Angyala által, azt felele Danielnek, hogy hetven Esztendők mulnak el; es az utan leszen az Sido nemzetnek szabadulasa, s-Ierusalemnek fel eppitese. Söt ennek felette; nem csak megh szabadittya az ő nepet az fogsagbol, es nem csak Ierusalemet eppiti fel; ha-[609:]nem ennek felette, az megh ígert Messias-t is el bocsattya, ki az nepet az lelki fogsagbol megh szabadittya, es lelki varost eppit Istennek. Ez az Summa.

Azt mondam hogy, ebben az Caputban könyörög az Daniel csudalatos szep ekes es hathato beszédökkel, az Isten nepenek az Babyloniai rabsagbol valo megh szabadulasaert. Mely könyörögeset megh halgatvan Isten, ígeri nem csak azt, hogy az testi fogsagbol szabadittya megh az Sidokat, hanem még az ő tulaydon Fiat-is az Messias-t el küldi, á ki lelki Orszagot eppitsen ő neki.

*S-mi hasznat veszszük mi ennek ertelmenek?

Vagyon bizonyara szükségünk rea. Mert Isten az mi nemzetünk-et-is, sok Esztendőktül fogva mint az Sidokat, testi es lelki Babylonian tartya. Mind testi es lelki ellensegink sokak vadanak, azért szükség, hogy ígeröl igere az Daniel imatsagat megh tanullyuk; es mi-is ugyan azon igekkel Istenünk elöt az mi megh szabadulasunkert esedőzzünk. Az pedig az Daniel könyörögesere minemü lött legyen, az igeknek rendiből megh ertyük: Mert megh jedzette azt á Daniel. De ennek az Caputnak lassuk Reszeit-is.

R E S Z E K.

Ket resze vagyon ennek az kilentzedik Caputnak.

I. Az Daniel könyörögesere, az Sido nepnek az Babyloniai fogsagbol valo megh szabadulasert, á *versu 1. usq[ue] ad 20.*

II. Az Isten feleleti az Danielnek könyörögesere á *versu 20. usq[ue] ad ultimum.* Mi-is ezek szerint Magyarazzuk az ige-
ket.

De Oratione Danielis.

Az mi az első reszt illeti, tudni illik az Danielnek könyörögeset; ennek az ő kezdetiben, három rendbeli dol-[610:]gokat je-

* *U sus.*

gyez meg az Propheta. 1. Idejet, mikor könyörgöt ü az Izrael nepejert, az Babyloniai fogsagbol valo meg szabadulasaert. 2. Alkolmatossagat; Mi adot Danielnek alkolmatossagot erre az könyörgesre. 3. Az könyörgesnek formajat, micsoda format es modot tartot Daniel ebben az könyörgesben, az ö buzgo imat-sagaban. Az mi idejet illeti az Daniel könyörgesenek: Így szoll affelöl az Propheta s-mond: Dariusnak az Assverus fianak első Esztendejeben, ki az Mediai nemzetsegeböl vala, ki Kirallya tetetöt vala az Chaldaeusok Orszagan.

Mit akar?

Azt akarja mondani, ez az könyörges lött Dariusnak az Assverus Kiraly fianak első esztendejeben, azt penig hogy első esztendejeben lött ketszer mondgya ez okaert; hogy annyival inkább az Ieremias Prophetanak jövendö mon[da]sának igaz volta ki tessék.

Mert az, az Darius Kiralynak első esztendeje, vala az Babyloniai fogsagnak, avagy az Istennek, á Babyloniai fogsagbol valo meg szabadulasrol töt igeretinek hetvenödik esztendeje. 2. Nagyob igassagnak okaert pedig az Darius Kiralynak szömyet-is meg irja: ki volt; s-azt mondgya felöle, hogy, volt az Assverus Kiralynak á ki Cyaxaresnek-is mondatik, fia. Honnet valo volt, azt-is megh jelenti, s-azt mondgya hogy, az Mediabeliek nemzetsegeböl. S-miert teszi ezt hozza? Hogy ezzel ez az Darius megh valasztassek amaz másik Dariustul, á ki Darius Histaspisnak mondatik, á ki Cyrus utan harmadik lön az Persiai Kiralysagban, kinek birodalmanak masodik esztendejeben eppittetek meg az Jerusalem temploma az mint megh vagyon irva, az Esdras könyvenek *cap. 4. v. 24.* [611:] 3. Vegezetre ezt-is hozza teszi: Hogy Kirallya tetetöt ez az Darius az Chaldaeusok Orszagan. Melynek ez az ertelme hogy noha Cyrus veszi meg Babylo-niat, ugy mint ki fü hadakozo Fejedelem vala: Darius penig vén ember vala, s-nem-is vitez: mind azaltal Cyrus meg elegendven az gyeződelemmel, jo hirrel nevel, engedi azt Darius Medusnak az ö Ipanak ugy mint vén embernek Cyrus meg terven Persiaban, gyönyörködven az idestova valo nyargalásban es az hadakozásban. Cyrus rendeli azért Dariust, Chaldaeanak avagy az Babyloniai birodalomnak Fejedelmeve.

Mit tanullyunk innét?

Tanullyuk meg; mikor legyen az könyörgesnek ideje. Minden időben bizonyara: mert Isten ezt meg kevannya hogy szüntelen

könyörögjünk: De ha jól meg gondollyuk ideje vagyon bizonyara az mi szükséginknek nyomorusaginknak idejen; ugymint fegyvernek, ehsegnek, dög halálnak es egyéb kivaltkeppen valo nyomorusaginknak idejen. Mert akkor kivaltkeppen buzgo az híveknek könyörgések szívékben. Az mint pelda erre az David, á holot azt mondgya *Bonum est mihi Domine quod humiliasti me:* Jól töttel ugymond Uram en velem, hogy meg alaztal engemet. Amaz ö czegezés vetkei között penig gyilkossága es paraznasága között felven, az ötven-eggyedik Soltarba így könyörög. *Tibi tibi soli peccavi ó Iehova, etc.* Csak teneked vetköztem Ur Isten; könyörül en raytam az te nagy kegyelmességöd szerint; es az te szent lelködet ne vöd el en tülem. Az Izrael nepe-is így siran-kozik Esaiasnal. *cap. 64.* az ö nyomorusaginak közepötte. Ime [612:] ugymond Uram te meg haraguttal, mert vetközöttünk, es sokaig hevertünk az bünben. Mindnyajan tisztatalanokka löt-tünk, es minden igassagink ollyakka lötték, mint az havi Aszszonyiallatnak verben förtöztetöt ruhaja, es le hullottunk mint az fanak levelei le hulnak, es az mi alnoksagink mint az szel el oszlattanak minket. Annakokaert könyörül mi raytunk. Lasuk az második dolgot.

Mondam másodikor azt kell mi[n]ekünk megh latnunk: Mi adot erre az könyörgésre alkalmatosságot á Danielnek: Ved eszedbe: azt mondgya az Daniel maga felöl, hogy az Ieremias Propheta könyvenek olvasasa, melyben azt talallya, hogy az Isten nepenek 70 Esztendeig kellene lenni az Babyloniai fogsagban, es az idő el telven, annak-utanna Isten az ö nepet megh szabaditanaja. Az mely igereti megh vadnak irva az Ieremias Propheta könyvenek. 25. 27. es 29. reszeiben.

Mi modon?

Huszon ötödik reszeben azért illyen igeretet teszen Isten s-mond: Es leszen ugymond mikor be tellyesödnek az hetven esztendök, megh latogatom az Babyloniai Kiralt, es az ö nepet (azt mondgya az Ur) az ö alnoksagokat az Chaldaeai földön, es örökke valo pusztasagra vetem. *Ierem. 27. cap.* penig így szoll az Ur Isten, en teremtettem az földet, az embert es az barmot mely ez földnek, szinen vagyon, az en nagy erőmmel, es az en ki nyuytot karommal, es adom azt annak, á ki kedves az en szemim elöt. Most azért adom mind ezeket az tartományokat Nebuchadnezzarnak az Babyloniai Kiralynak az en szolgának kezében, söt még az Mezei allatokat-is neki adom, [613:] hogy szolgallyanak neki, szolgálnak penig ö neki minden nemzetse-

gök, az ő fianak es az ő unokajanak, mind addig mig az földnek ideje el nem jö, es az ünnön maga ideje, es szolgálnak neki nagy nemzetsegek es Kiralyok. Vegezetre ugyan azon Ieremias Propheta irasanak *cap. 29. v. 10.* az Isten lelke az Sidok meg szabadulasa felöl azt mondgya: Azt mondgya ugymond az Ur; mihelt be tellyesödnek Babyioniaban az hetven Esztendök, meg latogatlak titöket, es ti raytatok be töltöm az en jo szomat, hogy vissza hozlak titöket ez helyre. Ezek azert azok az ő dragalatos igereti, mellyek indittyak Danielt az szorgalmatos gondolkodásra, es alkotmatossagot adnak Danielnek az könyörögesre. Mellyekben biztattya Isten az Ieremias által, hogy vege leszen hetven esztendök el mulvan, az Sido nepnek Babyiloniai fog-sagban valo nyomorusaginak.

Mit tanullyunk inset?

I. Az Daniel peldajabol, á ki menyivel inkab erti az Istennek jo akarattyat az Sido nepnek meg szabaditasa felöl, annyival inkab könyörög erette, tellyesitse be az ő igeretit; tanullyuk meg ezt, hogy valamenyivel inkab veszük eszünkben, hogy Isten joval akar latogatni, annyival inkab könyörögjünk erette, tellyesitse be az ő ajandekat mi raytunk. Mint peldanak okaert ha eszünkben veszük, hogy Isten az mi szegeny hazankon nemzetünkön akar könyörölni, annyival inkab könyörögjünk erette, hogy ő felsege, el szant jo akarattyat ne szakaszsa felben: es ne mondgyuk azt: Ha az Isten el rendelte mit adgyon, mi szükseg az Istent untatni erette? Mert Isten ezt tellyesseggel az könyörögest, az kerest megh kevannya mi tölünk, á holot [614:] azt mondgya: *Petite et accipietis. Et Psal. 50. Invoca me in die angustiae tuae, ego eripiam te, tu vero glorificabis me.* Ez az első.

II. Tanullyuk megh az Daniel peldajabol, á ki noha Istennek Prophetaja; mind azonaltal örömet tanul, erteközik az Jeremias Propheta irasabol; mi-is hát örömet tanullyuk olvassuk az Prophetak es Apostolok irasit, es eppüllyünk azokbol. Mert senki nincs oly bölcs, oly tudos á ki az Istennek ki jelentet igejéböl, az Prophetak, Apostolok irasiból ne tanulhasson, es annak az ő elmejevel mindenestül fogva eleget tehessen.

III. Megh hamissittatnak inset az Sidok nemellyek, kik azt tanittyak, hogy az Jerusalem varosanak pusztulasaval egygüt, az egész szent iras-is el veszet; de annak utanna az szent leleknek oktatasaabol Esdras allatta helyere, dictalvan azt öt firfiaknak, kik hamarsaggal irnak az Esdras mondasit utanna. Mert ha az Daniel az Babyiloniai fogsagban leven, az Jeremias Pro-

pheta könyveben találta fel az népnek fogságanak idejét, hát nem vesztet el tellyesseggel az egész szent iras. Annak-okaert tavozzek affele Isten igeje ellen valo karomlas: es hidgyük el, hogy Isten minden időben az ő igejenek oltalmazó Istene volt. Lassuk az utolsó dolgot.

Harmadik es utolsó kérdésünk ez vala: Micsoda modot tartott Daniel az ő könyörgésében. Ved eszedben. Harmadik mond az Propheta felöle. I. Hogy az ő ortzajat fordította az Ur Istenhöz: az az, elmejet fel emelte Istenhöz: artzal pedig fordult Jerusalelem fele, az mely helyet Isten választot es szentelt vala magának. Mert abban az időben, ez két dolgok kevatanatnak vala az könyörgeshöz hogy elmejeket az emberek fel emelnek Istenhöz: artzal [615:] pedig fordulnak Jerusalemlre az ő imatsagokban, s-ezt cselekedti az Daniel-is. A honnet minekünk két kérdésünk lehet.

I. Nincsene ebben valami balvanyozas, hogy az Daniel Babyioniaba leven, ortzajat az könyörgésben fordította Jerusalelem fele, mintha Isten mindenüt jelen nem volna?

F. Nincsen: Mert ezt az Daniel nem valami hejaban valo veledesbol, de bizonyos okokbol cselekedti. Először pedig cselekedti az Istennek igireire nezve, mely meg nagyon irva. *I. Reg:* 8. á hol Isten illyen igiretet teszen: Hogy ha az Izraelnek nepe szemeit á fogsagban fordította az Jerusalelem városara, az ő imatsagat meg halgattya. Ehöz tartya azért először magát. Másodszor cselekedti ez okon: Mert azon az Jerusalelem temploman, az frigy ladajan es az Jerusalemben valo aldozatokon, peldaztatik vala az Ur Jesus Christus. Annak okajert ezzel az ő cselekedetivel azt akarja megh erősíteni, hogy csak az egy Jesus Christus által varja az ő meg szabadulasat. Harmadszor cselekedti ez okon; hogy ezzel megh jelentene, hogy noha az Daniel Babyioniaban volna; mind az által nem feletközöt el az Izraelnek Isteneröl, á ki azt mondotta vala az Jerusalelem temploma felöl: Ez az en hazam, es itt lakom örökke. Nincs azért semmi fogyatkozás az Daniel dolgaban.

II. Jól cselekedike tehát az Papistak á Daniel példajajabol, hogy az Istent az faragot kepekre fordulvan tisztelik, es imadgyak?

F. Semmikeppen nem: Mert Isten az faragot kepeknek tisztelitet az második parancsolatban meg tiltotta ige szerint. De azt mondgyak, hogy nem tisztelik ök az fara-[616:]got kepet hanem á mi az által abrazoltatik. Ved eszedben: Am bator ugy legyen hogy ne tisztelleyek az faragot kepet; de azért hamis hogy az faragot kepe által az lathatatlan Isten abrazoltatnek: Es Isten

nem csak az faragot kepet, hanem az hamis Isteni tiszteletnek modgyat-is tiltja. Balvanyozas azert ez-is: Istent más-keppen tisztelni, hogy nem mint az ő igejeben ki jelentette.

Mit tanuljunk innen?

Tanuljuk meg az Danieltül, ki az ő elmejet könyörgésre fordítja csak az egy igaz Istenhöz; hogy mi-is az mi könyörgésünkben esedezzünk csak az mi Istenünkhöz, nem pedig az meg holt szentekhez: Es bizonyara keresztyenek, ha az szenteknek valo esedezes Isten elöt kedves volt volna tehat az Daniel-is imatsagat Jeremiashoz fordította volna, neki könyörgöt volna. De nem cselekkötte, hanem egyedül csak Istenhöz esedezik, s-mi is azt cselekködjük. Ez az első Mod, melyet tartot Daniel az ő imatsagaban.

II. Az Daniel az ő imatsagaban ezt cselekkötte hogy bütyölt: az az, minden eteltül italtul magat meg tartoztatta, az mint önnön maga cap. 10. ver. 3. magyarázza. *Panem desiderabilem non comedi, caro et vinum non introierunt in os meu[m]* kevantos kenyeret en nem ettem, hus es bor be nem mentenek az en szamban az en könyörgesemnek idejen, mig be nem telenek az három heteknek napjai.

Mondhatnad.

Jo hát az büyt, es hasznos az könyörgessel egyt?

F. Jo bizonyara, az mint mondgya az iras *Tobiae 12. Bonum est jejunium cum Oratione et elemosina*: Jo az büyt, az kö-[617:] nyörgessel es az alamisnalkodással. Es ennek az keresztyeni büytnek helye vagyon, elsőben kivaltkeppen az nyomorusagoknak haborusagoknak idejen; valamikor az követközendő veszedelmeket lattyuk. Az mikeppen cselekködenek az Ninivebeliek; kiknek mikor az Jonas veszedelmet hirdete, az mint megh vagyon irva *Ionae. 3. c.* büytöt hirdetenek az Ninivebeliek, ugy hogy sem az emberek, sem az ökrök sem az juhok nem evenek semmit. Es igy meg terven Istenhöz megh tartatanak. Masodszor helye vagyon ennek az keresztyeni büytnek, mikor könyörgesünk által, valami kivaltkeppen valo, Istennek tisztössegere nezö dolgot akarunk nyerni Istentül, az mint cselekköttének az Apostolok, az mikor tanitokat rendelnek vala. *Actor. 14.* es ez ennek az keresztyeni büytnek az ü haszna. 1. Hogy igy alkoholmatossabbak lehetünk az könyörgésre. 2. Szolgal testünknek megh zabolazasara. 3. Az mi poenitentia tartasunknak bizonyos jelensege, es lathato bizonsaga.

Mit tanuljunk innét?

Megh feddetnek azok, á kik etelben italban valo valogatásban helyhöztetik az büytöt, es az által varjak idvössegeket: Mert nem olyan volt az Daniel büyti; hanem minden eteltül es italtul meg tartoztatta önnön magát az ü büytiben; hogy ugy alkolmatossab lehetöt az könyörgésre.

Mondhatnad.

Ha az Ninive városbeliek, büytöles által tartatának meg: Hát jól mondgyak á Papistak, hogy az büytnek lelki es testi jutalma erdeme vagyön: es az által adatik idvösseg. [618:]

F. Nem követközik. Mert nem az büyt indította Istent arra, hogy az Ninivebelieken könyörülljön es azokat meg tartsa; hanem azoknak az embereknek Istenben valo igaz hitök, es poenitentia tartasok; Melynek az ü büytölesek külsö lathato bizonsaga volt csak; s-nem erdemlö oka.

Ezt az magyarazatot erössiti az Propheta ugyan ott, mikor így szoll: Hivenek ugymond az Ninivebeliek az Jehova beszedenek: Az utan ugyan ott ismet így szoll: Midön latta volna Isten az egész Ninivebelieknek cseleködeteket; hogy tudni illik azok megh tertenek az ö gonosz utokrol: meg bana Isten azt az gonoszt, mellyel mondotta vala hogy meg veri azokat; es meg vonya azoktul az büntetést. Nem azt parancsollya az Ninivebeli Kiraly-is, hogy csak büytölyyenek, az az, minden eteltül italtul meg fogjak magokat nem csak az emberek, hanem az barmok-is: Hanem azt-is, hogy, mind az emberek s-mind az barmok sákban öltözzenek; annak-utanna erössen kialtsanak Istenhöz; továbbba, hogy minden meg terjen az ö gonosz utarol; Vegezetre minden ember el vesse magatul az praedat, mely az ö kezében vagyön, es az utan affeletül magát meg tartoztassa. Mellyeket miért hogy szó-fogado keppen végben vittének az Ninivebeliek, s-el-is hittek azt hogy, ha ugy cselekösznek meg-is tartatnak. Isten is el fordította azokrol az büntetést, es kegyelmes leven meg tartotta öket. Annak-okaert semmi uton, semmi mesterseggel nem fatsarhattyak innen ki fundamentomat az Papistak az ü etekben valo valogatás szerint tanult es formalt büytöknek. Mert ha itt annak fundamentoma volna; követköznenek hogy az oktalan barmok-is halat öt-[619:]tenek, olyajos lencset, korpa cziberet, es töb affele Papista eledelt; követköznenek az-is hogy az oktalan barmok-is sákban öltöztenek, követköznenek, hogy az barmok-is kialtottanak emberi szoval Istenhöz, es azok-is az ü

gonosz utokrol meg tertenek, bünöket el hattak, es az praedatul magokat meg fogtak; Mind ezek követköznenek mondom mert mind ezeket parancsolta az Kiraly az ü fü emberivel egyetemben. De effele keptelen okoskodasnak ki adna helt? Hát sem Papista büyt nem volt az Ninivebeliek büyti, az az nem eteknek valogatasa: sem nem az büyt volt oka annak, hogy Isten azokrol el fordította ez büntetést; Mert az barmok-is büytöltenek, az az semmit nem ettenek s-nem-is ittanak; Hanem az Ninivebeli embereknek hitök es poenitentia tartasok nyerte azt az jot Isten-tül. Ez erre az ellen vetésre az valasz.

Harmadszor es utolszor ezt cseleköszi az Daniel, hogy sákban öltözik es hamuval meg hinti magát; az mellyet nem az vegre cseleköszi, mintha azert az külsö ceremoniaert varna idvösseget az Daniel; avagy ezekert erdemlene az Izrael nepe az meg szabadulast; de cseleködi ez okon hog[y] ezzel mind az ö maga meg alazasat meg jelentene, s-mind penig az ü meltatlansagat meg mutatna, hogy meltatlan volna ü arra, hogy allana az menynevei felsegnek eleiben: es vegezetre hogy ezzel ünnön magát á könyörgesre inkab indithatna.

Mit tanulsz itt?

Tanuld megh; az mi könyörgesünknek idejen, zabolazzuk megh az testet, etelben italban ruhazatban valo vilagi pompának es gyönyörűsegnek hadgyunk beket, [620:] hogy igy az könyörgesre alkotmatossabbak lehessünk: es az mi belső meg szomorodot szivünknek, külsö lathato jegyet-is mutassuk be az mi Istenünknek. Az mint cseleködöt az Daniel; cseleköttek az Ninivebeliek; cseleködöt David az ö könyörgeseben, az mint meg vagyon irva: *Psal 25.* á hol igy szoll az David maga felöl: En ugymond mikor ök betegesködnek vala, sákban öltözöm vala, büytnek általa meg alazom vala az en lelkeket; es az en könyörgesöm ennekem az en kebelemben vissza tér vala. Mely magunk meg alazasara segellyen minket-is az mi Istenünk, Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen.

LX. Praedicatio.

„*Imatkozam az en Uramnak Istenemnek az Iehovanak, es vallast tük es mondek: Kerlek Ur Isten, nagy es rettenetes, ki meg tartod az fogadast, es az irgalmassagot azokhoz, á kik tegedet szeretnek, es meg örzik az te parancsolatidat.”

* *vers. 4.*

S U M M A.

Az Daniel Propheta ez jelen valo igekben, es az következendö egynehany versekben azt irja meg: Minemü igekkel könyörgöt, s-mely szep ekes es hathato beszedekekkel könyörgöt az Isten nepenek az ö rabsagabol valo meg szabadulasaert: Mint, hogy rendelte az ö imatsagat. Mellyet minden keresztyen embernek fölötte szükseges megh tanulni, hogy ki ki hasonlatos format kövessen az ü kö-[621:]nyörgeseben az ü nyomorusaganak idejen. Es bizonyara keresztyenek vagon nekünk-is szüksegünk rea, ha jól gondolkodunk felöle: Mert minket-is immar Isten sok Esztendöktül fogvan, sok rendbeli nyomorusagok alat tart egész nemzetünkkel egyetemben, s-mind pedig kiváltkeppen magunk szömelyeben, az Istennek ostora ottan ottan elöl talál. Melto azert az Danielnek imatsagat az mi szivünkben fel jegyöznünk, es arrol minden időben elmelködnünk; hogy az mi imatsagunk-is mint az Daniele, Isten elöt kedves es foganatos legyen.

R E S Z E K.

Ket resze vagon az Daniel imatsaganak Mert elsőben könyörög az Daniel.

II. Vallast teszen, mind az maga büneiröl, s-mind pedig az Sido nepnek esetiröl, s-mind vegezetre az Istennek igas-sagarol, á ki meltan bünteti ötet mind bokrostul az ö gonosságokert: S-mi-is ez reszek szerint magyarazzuk az igeket. Ezt pedig itt az Daniel imatsagaban jól eszünkben vegyük; minemü modot tartson az Daniel: Mert elsőben, rövid summaban foglallya beszedet; annak-utanna, az mit egy igével kettövel mond, töb beszedekekkel magyarázza.

Mond immar az Propheta: Imatkozam az en Uramnak Istenemnek az Jehovanak, es vallast tök es mondek, &c. Ez igekben foglaltatik be az Daniel könyörgesének rövidedön valo summa-ja; az mely kettöböl ál, az mint szemeinkel lattyük; könyörgesből es vallas tetelből. Aholot az Daniel imatsagaban kettöt kel meg jegyöznünk: Elöször azt, kinek könyörög az Daniel, kihöz igazittyá imatsagat: Masodszer, ha az Istennek könyörög: Mikeppen kel az Isten felöl az könyörgesben gondolkodnunk. [622:]

Az mi az első dolgot illeti; kinek könyörög az Daniel? Ved eszedben: Azt mondgya hogy az Jehovanak. Kicsoda az? Az Jehovanak nevezeti, az mint az keresztyenöknek sokszor magya-

raztuk, oly örökke valo Istenet jegyöz, á kinek elötte soha más Isten nem volt á ki mindeneknek letelt ád, de ö egyebektöl semmit nem veszen es az ö igeretit mindenekben be tellyesiti. Es ez az nevezet valosagoskeppen, adattathatik csak az egy örökke valo Istennek; az mint önnön maga bizonyittya: *Esa. 42. v. 8.* En vagyok ugymond az Jehova, ez az en nevem, es ezt az en dicsösegemet senkinek nem adom. It azt erössiti Isten, hogy senkinek ezt az ö dicsöseget az mellyel Jehovanak, az az igaz természet szerint valo Istennek nevezetik, másnak nem adgya.

S-mi az oka?

Oka ennek nem egyeb, hanem 1. ez: Mert semmi teremtöt allat nincsen oly, á ki önnön magaban, önnön maga által meg alhasson. Mert minden jarasunk kelesünk minékünk, az Urban vagyon. *Actor. 17. v. 28.* 2. Nem adatik ez az Nev semmi teremtet allatnak ez okon: Mert semmi teremtet allat nincsen oly, á ki egyebeknek magatul letelt es eletet adhatna, hanem csak az egy Jehova az, á ki mindeneknek letelt es valosagot ád. 3. Nem adatik az Jehovanak nevezeti, tulaydon jedzesben, semmi teremtet allatnak ez okon; Mert semmi teremtet allat nincsen oly, á ki vegbe vihetne az ö igeretit Isten akarattya nélkül: De Isten mindeneket vegben viszen az teremtet allatoknak segítsege nélkül. 4. Nem adatik az Jehovanak nevezeti az teremtet allatoknak, azert; Mert semmi terem-[623:]tet allat nincsen örökke valo, az mint az Jehovanak nevezeti, örökke valosagot jegyöz. Ezök okai, miért nem illik az Jehovanak nevezeti az ö tulaydon jedzesében az teremtet allatokra.

Mondhatnad.

Nam az frigy ladaja igy nevezetik. *Numer. 10.* es Jerusalem Varosa-is. *Ierem. 33.*

F. Valamikor ez az ige (Jehova) adatik az szent irasban az teremtet allatoknak ugy mint az frigy ladajanak, es Jerusalem Varosanak: Nem vetetik ez az ige akkor tulaydon jedzesben: Mert az frigy ladajanak adatik ez az Nev, az Sacramentomra nezve, az Jerusalem Varosanak penig az Jehovanak ott valo jelen letere nezve, az imatsagban valo meg halgatas szerint, es annyiban, az mennyiben ott Isten az aldozatokat, jo illatu tisztölet gyanant teszi vala. Ez mellet azert-is, mert az Jerusalem temploma abrazollya vala, az Messiaszt, az mi Urunk Jesus Christusnak, megh testesülesevel es elég tevö aldozattyanak hasznai-val egyyüt.

Ennek azért az egy Jehova Istennek könyörög az Daniel az ő imatságában: es Isten-is ezent parancsollya. *Deut. 6. á* holot így szoll: Az te Uradat Istenödet imadgyad, es egyedül csak ő neki szolgál. Feddendők hát keresztyenek mind azok, á kik el hagyvan az egy igaz Istent, teremtet allatoknak esedöznek; az mint cselekösznek az Papista Atyafiak, á kik az Angyalokat, az megh holt szentöket, azoknak ez földön maradot tetemít, s-kepeit imadgyak, annak-felette az Ur Vacsorajában az ostyat; es annak felette, abrozt kezkenöt, mellyekkel megh terítötte vala Christus az vég Vacsoran az ő asztalet, tisztölik, es segít-[624:]segül hijak. Mint peldanak okaert, az Christus kezkenöjet így imadgyal s-azt mondgyak: *Sancte Sudari ora pro nobis*, szent kezkenő könyörögj erettünk: az Christus asztalan valo abroszt pedig így: *O Sanctissima Dei mappa ora pro nobis*, ó Istennek szent abrosza könyörögj erettünk. Az Christus kepenel mint esedözzenek, mindeneknel nyilván vagyon. De lassuk mivel allattyak az Angyalok es á megh holt szenteknek segítsegül valo hivasat az Papistak. Ved eszedben, mert ök-is irással akar-nak bizonyítani.

Elöször azért az szent Job peldajaval elnek s-azt mondgyak: Lam azt mondgya az Job könyvenek. *cap. 19. v. 21. Miseremini mei, miseremini mei, vos Amici mei, quia manus Domini tetigit me*; könyörüllyetek en raytam, könyörüllyetek en raytam en baratim; mert az Istennek keze meg vere engemet. Ott ü baratinak hija az Angyalokat. Annakokaert szabad az szent Angyalokat segítsegül hini az mint cseleködek az Sz. Job-is.

F. Ved eszedben. Az szent Job á meg nevezet helyen; nem á szent Angyalokat erti az ő baratin; hanem azokat az embereket, kik ü neki jo barati leven, ü hozza mentenek vala meg latogatni es vizasztalni, nagy betegsegenek idejeben; azonközbe pedig sok boszszu beszedökkel illetik vala inkab, hogy nem mint vizagztalnak; Azon keri hát azokat á szent Job, hadgyanak beket az ü sok vadolo beszedöknek, mellyekkel az ő elmejet inkab inkab keseritik, mivel hogy annelkül-is az Istennek büntető keze ő rayta volna: Hanem söt inkab mellette leven vizagztallyak üteten jelen letökkal, mellyel mutassak megh azt, hogy eleteben es job allapattyaban ő neki igaz barati voltanak. Mintha mondana á szent Job: Lattyatok, hogy az en Istenemnek keze [625:] igaz elegge megh vert engemet: annakokaert nem illik hogy ti-is kemeny beszedökkel inkab szomoritsatok engemet, hanem söt inkab könyörüllyetek en raytam legyetek mellettem: vizagztallyatok az en betegségömben.

Nem szolgál azért á szent Job peldaja semmit az Papista

atyafiaknak, mert nem nez ez mondas az Angyalokra, hanem abban az időben ez világban levő barátira: kik latogatásnak okaert mentenek vala betegsegeben ő hozzaja. Ez az első.

Masodszor ezt-is szoktak elő hozni.

*Az szent Janos felől azt olvassuk, hogy ő-is le borult az Angyalnak labai előtt, az mellyet latot vala; hogy imadna ötet. Azert szabad az szent Angyalokat imadni, es segítsegül hini.

R. Ugy vagyon hogy akarta imadni az szent Janos az Angyalt de nem jól cselekkötte; es meg feddi az Istennek Angyala erette, s-azt mondgya neki: Megh lasd azt ne cselekködgyed, mert te szolga tarsod vagyok, hanem imadgyad az Istent.

Nem jól cselekköszik azert az Papista atyafiak-is, kik az szent Angyalokat akarjak imadni: es ezt semmikeppen az Istennek Angyali nem veszik jó neven tülök; Mert ez az tisztölet csak az Istene.

Harmadszor á szentek felöl-is azt mondgyak. Lam ugymond csak ez vilagi Fejedelmek eleiben-is nem mehetni közbe jaro nélkül: Hat sokkal inkább nem mehetünk Isten eleiben közbe jaro nélkül. Es ez okon jól cselekeszszük, hogy az meg holt szentöket segítsegül hijuk.

F. Ugy vagyon meg engettük: Senki nem mehet az Atyahoz közbe jaro nélkül: De kicsoda az á közbe jaro? [626:] Önnön maga csak az Jesus Christus, á mint önnön maga bizonyittya. *Iob. 14. Nemo venit ad Patrem nisi per me;* senki nem mehet az Atyahoz, hanem csak en altalom. Szent Pal-is azt mondgya: **Egy á közbe jaro az Isten es az emberek között, az ember Jesus Christus. Nem szolgál azert semmit ez az okoskodas á Papista atyafiaknak á szenteknek segítsegül valo hivasara. Mert ezt á közben jaranak tisztit, az Ur Jesus Christus nem engedi senkinek; hanem egyedül csak ő az ut, az ayto az ő mennyei szent Atyahoz. Ertyük azert kinek könyörög á Daniel: Nem az Angyaloknak, sem pedig á megh holt szenteknek, hanem csak az ő Uranak Istenenek az Jehovanak: Es valakik mast-is külömbet cselekkösznek, felette igen vetkösznek azok. Lassuk az masodik kerdest.

Masodik kerdesünk itt az első reszben ez vala: Mikeppen kell mi nekünk az Isten felöl gondolkodnunk á mi könyörgesünkben?

F. Igy bizonyara, hogy az Istent á mi könyörgesünkben imat-sagunkban ismerjük mi Istenünknek lenni: az mint szoll az

* *Apoc. 19.*

** *1. Tim. 4.*

Daniel maga felöl: imatkozam az en Uramnak Istenemnek. Nem csak azt mondgya imatkozam az Jehovanak: hanem ezt-is hozza teszi: Az en Uramnak Istenemnek:

De mondhatnad.

Mi módon hja az Daniel az Istent ö Istenenek?

F. Haromkeppen: 1. Az teremtesre nezve: Mert ettül az öröke valo Jehovatul vesznek mindenek eredetet. 2. Az megh valtasra kepest, az menyiböl az Fiu által, mi, kik természet szerint haragnak fiai valank kegyelemnek [627:] fiaiva lettünk; es ebben az Fiuban immar bizodalommal mondhattuk, Abba, Pater, Atyank szerelmes atyank az Isten. 3. Az megh szentelésre nezve, es az ujonnan születésre nezve az szent Leleknek általa az Ur Jesus Christusban. Így nevezi Daniel az Jehovat ö Istenenek lenni: es ez okokra kepest, tellyes bizodalommal batorsaggal, semmit nem kétölködven, folyamik az Daniel az ö imatsagaban az ö Istenehöz.

Mit tanuljunk innét?

I. Ezt: Hogy mi teremtünk az Isten, mi megh valtonk, mi megh szentelünk; azért minden ketelkedes nélkül, tellyes bizodalommal folyamjunk Istenünkhöz, el hiven azt, hogy az mi könyörgesünkben megh halgattatunk. Az mely tudomány szolgál erre, hogy az mi könyörgesünkben az hitetlen emberektül megh valasztassunk. Mert noha az hitötlenek-is könyörögnek: de nincsen ez az bizodalom az hitötleneknek könyörgesekben, hanem mindenkor kétölködnek; es ez az oka, hogy semmit nem-is nyerne Istentül: az mint bizonyittya szent Jacob Apostol mikor így szoll. *Az kettös szivü ember alhatatlan minden dolgaiban, es olyan mint az tengernek habja, mely az szeltül hanyattatik, es ne velleje ez illyeten ember valami venne Istentül.

II. Tanuljuk meg: az Isten mikepen legyen mi Istenünk, es mikeppen legyen az oktalan allatoknak-is Istene. Mert felette igen igaz ez, hogy az Isten az oktalan barmoknak-is Istene, s-nékünk-is. De nagy különbseggel. Mert noha az teremtesre es gondviselesre nezve, az Isten az barmoknak-is Istene: Mert ö teremtette, es ö ád ele-[628:]delt nekiök: De mi Istenünknek nem csak így mondatik az Isten, az menyiben teremtet es gondunkat viseli, hanem sokkal fellyebben; tudni illik, az megh val-

* *Iacob. 1. v. 6*

tasra, es meg szentelesre nevezve. Mert minket meg-is váltot Fia által es meg-is szentelt az szent Lelek által az Ur Jesus Christusban az örök életre. Ez innet az tanusag; s-mennyünk tanusagunknak masodik reszere.

Mondam masodszer ez jelen valo igeekben, hogy megh írja az Propheta az Danielnek vallas] tetelet, á kiröl igy tanit s-mond: Vallast tök es mondek. Kerlek Ur Isten, nagy es rettenetes, ki meg tartod az fogadast es az irgalmassagot azokhoz, á kik szeretnek tegedet, es meg örzik az te parancsolatidat. Aholot harimat kell rövideden meg jedzenünk. 1. Miben allyon az Daniel vallas tetele. 2. Micsoda indulatot visel Daniel az ő vallas teteleben. 3. Minemünek ismeri Iste[n]t az ő vallas tetelenek közeplette.

Az mi az elsöt illeti. Miben allyon az Danielnek vallas tetele? Ved eszedben: Az confessio az Gyonas semmi nem egyeb közönsegessen, hanem az mi büneinkről valo vallas tetel, mellyel magunkat bünösöknek ismerjük lenni, es az Istent felette igen igaz ítelő bironak az mi büneink ellen, hogy ha ő felsege nem könnyörül raytunk.

Ez penig az Gyonas ket fele, *Publica et Privata*, közönseges es kivaltkeppen valo. Közönseges az, az mely leszen az közönseges Ecclesia előtt: kivaltkeppen valo az, az mely leszen az Ecclesia kívül. Vizsontak mind az közönseges s mind az kivaltkepen valo vallas tetel ket fele. *Ordinaria et extraordinaria*; az az, rend szerint es rend kívül valo. Rendszerint valo az, mellyel naponkent vallast teszünk az mi büneinkről Istennek. Rend kívül valo az, [629:] mely leszen bizonyos okokert, kivaltkeppen valo szükségünk miat: Mint peldanak okaert. Minden nap kel az keresztyen embernek Isten előtt vallast tenni büneiről: de kivaltkeppen akkor, mikor bizonyos szükségünk inditanak minket. Ezekben áll az vallas tetel: Az Daniel vallas tetele azert immar semmi nem egyeb: hanem az ő büneiről tött tanubizonsaga; es az Sido nepnek esetiről, s-az Isten igassagarol valo vallas tetele, hogy tudni illik Isten meltan bünteti őket az gonossagert: Kivaltkeppen valo az annyiban az vallas tetel, az menyiből az Izrael nepenek nevevel, ő egyedül teszen vallast: Rend kívül valo penig: Mert az Isten nepenek szüksége ád ő neki erre alkalmatossagot. Ezekben áll az Daniel vallas tetele.

Ahonnet ez minekünk az tanusag, hogy felette szükséges az vallas tetel az Gyonas, (de nem az sugva valo Gyonas azert) mert ha ezt cselekötte az Daniel, sokkal inkab hozzánk illik, kik töb büneinkel bantjuk az Istent, hogy meg gyonnyunk az mi Istenünknek. Ez az első dolog, lassuk az masikat.

Masodik kérdésünk ez második részben ez vala: Minemü indulatot visel Daniel az ő vallas teteleben? Buzgóságot, but, banatot, sokat; bankodvan mind az maga büneim, s-mind pedig az Izrael nepenek esetin, forgatvan elmejeben az Istennek igeretit az megh szabadulas felöl. Az mint meg tetzik az ő buzgo imatsagabol, á holot azt mondgya: *Obsecro Domine*: kerlek Uram Isten: mintha mondana; Uram, sokak az en büneim; sokak az te nepednek eseti, de könyörüly mi raytunk; tekints az te regi igeretödre es szabadíts meg minket. [630:]

Ahonnet azt tanullyuk meg: Minemü indulatot kell minden keresztyen embernek az ő imatsagaban es büneirolo valo vallas-teteleben követni? Ezt bizonyara, hogy valoban szannyuk büneinket, es az mi könyörgesünk nem csak az mi szajunkban, hanem az mi szivünkben verjen gyökeret: es nem külső sziv mutatassal az mint cselekösznek az Hypocritak, hanem belső töredelmességevel szivünknek, es lelki indulattal legyen az mi imatsagunk vallas tetelünk öszve kötve. Ez az keresztyen embernek tisztai az ő vallas teteleben.

Aholot meg feddetnek azok, kik csak szajokat mozgattyak; szömöket forgattyak fel az Egre, de szivök felette tavoly vagyön Istentül: az mint panaszkodik Isten az Sido nep ellen; á holot azt mondgya: *Ez az nep csak nyelvel közelit en hozzam; de szive tavoly vagyön en tülem.

Harmadik es utolso kérdésünk ez vala: Minemünek ismeri Istent Daniel az ő vallas tetelenek közepötte.

Ved eszedbe: ötöt mond felöle. 1. Urnak mondgya. Miert? Mert Kiralyoknak Kiralya es mindeneknek Ura. 2. Nagynak mondgya. Miert? Az ő nagy Isteni erejere nezeve. 3. Erösnek hija. Miert? Mert mind allattyaban s-mind pedig hatalmaban erös. 4. Rettenetesnek jelenti. Mert bizonyara Isten az ő igaz iteletiben rettenetes. 5. Olynak ismeri, á ki meg tartya az ő igeretit es irgalmassagit azokhoz, á kik szeretik ötet es az ő parancsolattyat meg örzik: Az melyben, az Istennek minden ő beszedeiben valo alhatatossagat ajanlya az ötet szeretökhöz. [631:]

Mit tanullyunk inset?

I. Tanullyuk megh, minemünek ismerjük Istent, mikor ü felsegenek eleiben allunk, büneinket megh akarjuk gyonni es ő tüle kegyelmet akarunk nyerni? Olynak, á kinek hatalma vagyön mind mennyen földön: fellyünk tüle, hogy ü neki tulaydo-

* *Esa.* 29. v. 13.

nitsuk az dicsőseget, es viszontak ismerjük meg az mi büneinket.

II. Tanullyuk meg azt-is: Kinek tartya meg Isten az ő igere-tit, es kikkel akar jól tenni? Azokhoz bizonyara á kik szeretik ötet, es az ő parancsolatit meg őrzik. Melyre minket-is segellyen az mi kegyelmes Atyank Istenünk: Fiaert az Ur Jesus Christu-sert. Amen.

LXI. Praedicatio.

„*VETköztünk es alnokul cseleköttünk; hamissan cseleköttünk es el partoltunk te töled: es el tavoztunk az te parancsolatidtul, es az te iteletidtul. **Es nem voltunk engedelmesek az te szolgaidnak az Prophetaknak, kik szoltak az te nevedben az mi Kiralyinknak, fejedelminknek, Atyainknak es az egész föld nepenek. ***Teneked Uram igassag, es mi nekünk ortzank pirulasa, az mint ma meg tetzik Iuda firfiainak, Ierusalemnek lakosinak, es egész Izraelnek, közel es tavoly valoknak minden földökön; mellyekre [632:] ki vetteted őket az gonoszsagert mellyet vetköztenek ellened. †Oh Uram minekünk ortzank pirulasa, az mi Kiralyinknak, fejedelminknek, Atyainknak, mert vetköztünk te neked.”

S U M M A.

Ket reszekre osztok ennek elötte valo tanitasunkba az Daniel Propheta imatsagat, melyben könyörög siralmassan az Isten nepenek az Sido nepnek, az Babyloniai rabsagbol valo meg szabadulasaert. Mert elsőben azt jelentem; Imatkozik az Daniel: Masodszor vallast teszen.

Most-is ugyan azon vallas tetelben es könyörgesben megyen elő; es az mit ennek elötte egy avagy ket igevel cselekedek, most immar büsegesb beszédökkel szamlallya elő: Csak hogy ez az külömbseg ez mostani tanitasa között, es az első között; hogy ennek elötte, elől vete az könyörgest, s-annak-utanna tűn val-last. Most penig elől veti az vallas tetelt. s-annak-utanna csele-ködi az könyörgest. Summa szerint annak-okaert ezekben az jelen valo igeekben, lassuk az Danielnek Confessiojat vallas te-

* vers. 5.

** vers. 6.

*** vers. 7.

+ vers. 8.

telet: Miről teszen Daniel vallast Isten előtt, látván az Istennek büntető haragját az Sido nemzetsegen es konyyörögven annak az ő rabsagból való megh szabadulasaert. Ez az summa.

S-mi leszen haszna ennek az munkanak mi nalunk?

Ez: Hogy innen meg tanulhattyuk: Mi legyen az mi tisztünk s-mit kel követnünk, mikor külömb külömb fele [633:] nyomorusagok alat forgunk: ez bizonyara, hogy az mint cseleköszik az Daniel, büneiről vallast teszen sirattya az Sido nepnek esetit: igy mi-is vallast tegyünk az mi büneinkről az mellyekert büntet az Ur Isten minket, es igaznak ismerjük ütet lenni az ő igaz iteletiben. Mert az mi nyomorusaginknak közepötte, ha csak zugolodunk, es büneinkről vallast nem akarunk tenni, soha meg szabadulasunk nem leszen.

R E S Z E K .

Ket reszei vadnak az Daniel vallas tetelenek:

Mert elsőben, vallast teszen az Daniel az ő maga büneiről, es az egesz Sido nepnek alnoksagos vetkeiről: Avagy sirattya az ő maga es az Sido nepnek vetket.

II. Vallast teszen Istennek az büntetesben való igaz iteletiről, mellyet cseleköszik az egesz Izrael nepevel, hogy tudni illik, nem oknelkül hanem meltan es igazan büntette az Sido nepet az fogsaggal.

Az mi az első dolgot illeti, az Danielnek mind maga s-mind pedig az egesz Sido nepnek nyomorusagin való siralmat; igy szoll arrol az Daniel s-mond. Vetköztünk es alnokul cseleköttünk; hamissan cseleköttünk es el partoltunk te töled, el tavoztunk az te parancsolatidtul; Nem voltunk engedelmessek, az te szolgálidnak az Prophetaknak; kik szoltak az te nevedben, az mi Kiralinknak, Fejedelminknek, Atyainknak, es az egesz föld nepeinek.

Aholot harmat kell minekünk az Propheta beszedeiben meg jedzenünk rövidedön. 1. Az vallas tetelenek formajat. 2. Az vallas tetelenek valosagat. 3. Az Sido nepnek esetinek modgyat. [634:]

Formaja fölöl az vallas tetelenek igy szoll; Vetköztünk es alnokul cseleköttünk, hamissan cseleköttünk es el partoltunk te töled: Nem azt mondgya: Vetköztem, alnokul cseleköttem, hamissan cseleköttem es el partoltam te töled: Mondom nem szoll az Daniel csak maga személyeben hanem közönsegesen

szoll, mind az ő maga, es az egész népnek nevében, es senkit ki nem veszen az vallás tetel alól, mert mindnyajan vetköztenek. Ahonnet ez az tanúság minden rendeknek; Ne vonyogassa magát senki az vallás tetelben, látvan az Istennek ostorát, hanem mindenek bünösöknek ismerjek magokat lenni: es közönsegesen sirassak esetöket. Ne mondgya senki azt az mint cselekösznek az Hypocriták, es cseleköszik amaz magában bizakodot Pharisaeus: Halakat adok Istennek hogy nem vagyok olyan mint az töb emberek; hanem vallyuk meg Istenünknek, hogy bünös fiaí leanyi vagyunk mi, es nincsen mi bennünk semmi jó; meltok vagyunk az büntetesre. Ez az első.

Materiaja, valosaga, igassaga az Daniel vallás tetelenek meg tetzik innet: Mert az ő vetkeit semmibe nem kissebbíti; hanem egy altallyaban, mind az ő maga, s-mind penig az egész Sido népnek gonosságát meg vallya. Söt az ő esetöknek ugyan gradust csinál az Propheta, mellyen szinten az bünöknek fölső gradusára hág fel: Mert így szoll: Vetköztünk, alnokul cseleköttünk, hamissan cseleköttünk, es el partoltunk te töled. Mert kisseb gyarłoságból vetközni, hogy nem mint alnokul cseleködni: kisseb alnokul cseleködni, hogy sem mint nyughatatlanságból hamissan cseleködni; de fellyeb való mind ezeknel, vakmerőkeppen Istentül el partolni; sem Istennel, sem ember-[635:]rel nem gondolni. Az mellyet cseleködik ez okon, hogy annyival inkább serkentse magát az Daniel az egész neppel egygüt, az Istenhöz való teresre.

Ahonnet tanullyuk meg: Hogy hogy kell az mi büneinkről Isten elöt vallást tennünk? Így bizonyara, hogy az mi büneinket, esetinket ne kissebbítsük Isten elöt; sem pedig ne csak imigy amugy forgassuk elmenkben; hanem magunk legyünk az mi büneinknek vadoloi, hogy így magunkat tanítsuk az Isteni felelömre; es büneinket ismerven, alazzuk meg Isten elöt minnen magunkat. Így cseleköszik az Daniel, s-mi-is ezt cseleködyük. Ezt cseleköde az David-is, mikor így szolla: *Ismerem Uram az en büneimet, es az büneim naponkent szömeim elöt forognak ennekem. Annak-okaert könyörüly en raytam az te nagy irgalmasságod szerint.

Masodsor tanullyuk meg innet, á hol az Daniel az bünöknek gradust csinál: Hogy nem minden bünök egy poraszon futnak, hanem egyyk fellyeb való az masiknal. Mert nemely vetkek gyarłoságból lesznek; nemelleyek penig vakmerő batorságból,

* *Psal.* 51.

nem gondolva az emberek közül nemelylek sem Istennel sem emberrel. Fellyebben vetköznek azért azok, s-fellyeb való vetkek vagy azoknak, á kik szánt szándékból sietnek minden gonossagra, hog[y] nem mint á kik tudatlansagból vetköznek.

Mely tudomány azok ellen való, á kik azt tanítták hogy minden bünök egyenlő gradusban vadnak; az minemüek az Jovianistak, kik azt mondtak, hogy szinten annyi bünt cseleköszik az, á ki az tyuknak veret ki ontya, mint á ki attyat meg öli. De külömben tanít minket [636:] az Istennek lelke: Mert egyk bün fellyeb való az másiknal. Ez az második dolog.

Harmadszor mondam itt az első reszben, hogy meg írja az Propheta, az Sido nepnek esetinek modgyat: á kiről így szoll: Nem engedünk az te szolgaidnak az Prophetaknak, kik szoltak az te nevedben, az mi Kiralinknak, Fejedelminknek, Atyainknak es az egész földnek. Mintha ezt mondana: Igaz elege tanítottak minket az te iged által, mellyet hirdettettel az te Prophe-taid által mit kellene követnünk, s-mit kellene el tavoztatnunk de mi mind azokat az idvösseges tudományokat semminek veltök, meg utaltuk, hejaban valoknak tartottuk. Annak-okaert, nem tudatlansagból, hanem szánt szándékkal vetköztünk. Ebben ál azért az Sido nepnek szánt szándékkal való eseti.

Ahonnán tanuljuk meg először, az Sido nepnek esetiből á ki szánt szándékkal vetközik; Hany-keppen súlyosították az bünök kiváltkeppen az embert? Ved eszedben. Ket keppen. 1. Így mikor azok, á kik az Istennek törvenyet es iteletit ertik; mind-az-által az Isten parancsolatit szánt szándékkal el tavoznak, az mint cselekedének az Sidok. 2. Így, mikor az Isten szolgálainak, kiket ő felsege követsegeben bocsat, az emberek nem hisznek. Fellyeb való azért es terhesse azoknak vetkök, á kiknel az Istennek törvénye irvan vagy, hogy nem mint az Poganyoknak, kiknel az Isten törvénye irva nincsen. Mert az mely szolga tudgya az o Uranak akarattyat s-nem cseleködi; ket-szerte való büntetesre melto.

II. Tanuljuk meg ugyan innét. Heaban való azoknak magok mentsege, á kik azt forgatták: Ha az Isten önnön maga szollana, avagy az ő Angyali által; örömet [637:] halgatnak az Istennek igejet: De ennyi sok vissza vonások közöt, nem tudhatták mellyik az igaz: Es ez az oka, hogy nem sietnek az Isten igejere: Mondom haszontalan mentseg ez: Mert Isten szoll minekünk az ő Prophetai által. Valaki azért az ő Prophetainak nem hisznek, büntetesre meltok azok: az mint hogy az Daniel-is feddi az Izrael fiait azért az haladatlansagert, hogy nem engettek az Prophetak beszédinek. Christus Urunk ő maga-is ide

igazit s-azt mondgya: **Habent Mosen et Prophetas audiant illos, et ibidem vers. 31. Si Mosen et Prophetas non audiunt, ne siquidem q[u]ispiam ex mortuis resurgat, assentientur*: az az, vagyon Mossesük, s-naluk vadnak az Prophetak-is, ha Mosseset es az Prophe-takat nem halgattyak; ha valaki az halottak közzül fel tamadna-is, nem hinnenek. Könyü azert ki talalnod mellyik az igaz Religio.

III. Tanullyuk meg: Mit kel itelnünk az Anyaszent-egyhaznak tanitoi Pasztori felöl? Elöször ezt, hogy, ük Istennek szolgálai az mint hija üket az Daniel, mivel hogy az Istennek az ö ki jelen-tet akarattyat hirdetik es annak követseget viselik. Masodszor micsoda legyen az ö jegyök, hogy az hamis tanitoktul meg ismertessenek egyyik ez, hogy az Urnak neveben szollyanak: semmit egyebet ne, hanem valami az Istennek igeje csak azt praedikallyak: Masodik jegyök ez, hogy az bünöknek feddese-ben, ne kedvezzenek senkinek; ne hizelködgyenek az hatalma-soknak, hanem személy valogatas nélkül, fedgyek mindeneknek vetköket, fedgyek az Kiralyokat, Fejedelmeket es az egesz kössegöt: az mint cseleköttek az regi szent Prophetak, es az Daniel tanubizonsagot teszen felölök. [638:]

Es Isten illyen parancsolatot ád Jeremiasnak *cap. 1. v. 7. et seq.* Valamire küledek tegedet el meny, es vallamellyeket parancsolok te neked azokat meg mondgyad. Ne fely tülök mert veled vagyok en, hogy meg oltalmazalak tegedet azt mondgya az Ur. Ime adom az en igemet az te szadban, ime en ma Prophe-tava teszlek tegedet az Poganyokon, es Orszagokon, hogy gyomlaly, ronts, veszes, törý, eppits, plantaly: az az; Hirdessed nemellyeknek meg maradasokat, nemellyeknek veszedelmeket, pusztulasokat, mellyet hozok ü reajok. Tanullyak meg azert az tanitok, hogy meg emleközzenek tisztökröl; és szollyanak az Urnak neveben es mindeneket szömy valogatas nélkül fed-gyenek. Ugy kellene, de sokan hizelködöкке magok hasznat keresöкке lettenek közzülök: kik az igaz pasztoroknak sokat artanak. Tanullyak meg viszont az halgatok-is hogy halvan az feddest dorgalast, ne zugolodgyanak az tanitokra, de gondollyak megh azt, kinek viselik követseget; Annak bizonyara, á ki sem Kiralyoknak sem Csaszaroknak, sem pedig semmi rendeknek nem kedvez. Ertyük tanitasunknak első reszet. Lassuk az masi-kat.

Mondam hogy masodszor, ezekben az fel vött igeekben, vallast teszen az Daniel, az Istennek bünteteseben valo igassagarol,

* *Luc. 16. vers. 29.*

ákiről így tanít immar s-mond: Teneked Uram igasság, es minekünk ortzank pirulasa, az mint ma meg tetzik; Jerusalemlakosinak, közel es tavoly valoknak minden földökön: Oh Uram minekünk ortzank pirulasa, az mi Kiralyinknak, Fejedelminknek Atyainknak: Mert vetköztünk teneked.

Aholot harmat kell igen rövideden megh jedzenünk. 1. Mikeppen teszen vallast az Istennek igassagarol. [639:] 2. Mivel bizonyityta Istent igaznak lenni 3. Micsoda okat adgya, az Istennek bünteteseben valo igassaganak. Ved eszedben.

Az mi az első dolgot illeti: Mikeppen teszen vallast az Isten igassagarol: vallast teszen így: Te neked Uram igasság, es minekünk ortzank pirulasa: az az: igaznak ismeri Istent, mind allattyaban, mind cselekedetiben s-mind penigh iteletiben: Mintha mondana: Ismerlek Uram tegedet allat szerint igaznak lenni: ismerlek minden cselekedetidben szentnek es igaznak lenni, es vegezetre ismerlek tegedet az te iteletödben igaznak lenni az te neped ellen, á ki meltan szenvedi az gyalazatot az ő cselekedetiért. Ebben áll az Propheta vallas-tetele.

S-mivel bizonyityta.

Istent bizonyityta igaznak lenni, az jelen valo dologbol; mert azt mondgya: Az mint ma meg tetzik Juda firfiainak, Jerusalemlakosinak, egész Izraelnek, közel es tavoly valoknak, minden nepeken. Mintha mondana: Nem szükség hogy azért meszszeb mennyünk: honnet tessék meg az mi Istenünknek igassaga; hanem meg tetzik innet: Mert noha dicseköttek ezzel az Sidok, hogy ők az Istennek valasztot nepei; ők lakjak Jerusalemlakosokat, ők akarnak mondatni Izrael fiainak: mind-azon-altal, ez az titulus nem hasznalt semmit, hanem annyival inkab őket meg verte, es őket szamkivetesben bocsatotta. Miért? Okat bünteteseben valo igassaganak ezt mondgya: Mert vetköztenek ő neki, az az, által hagtak az ő parancsolatit; nem csak az köseg penig, hanem az Kiralyok, Fejedelmek, hogy senki ne dicseködhessenek azzal, mintha nem erdemlette volna az Istennek ostarat. [640:]

Mert vegezetre ezzel fejezi be mondasat. Oh Uram minekünk ortzank pirulasa, az mi Kiralyinknak, Fejedelminknek, Atyainknak: Mert vetköztünk te neked.

Honnet tanullyuk megh elsőben: Miben allyon az mi büneinkről valo igaz vallas-tetel: Ebben bizonyara, hogy nem csak büneinkről tegyünk vallast; hanem ennek fölötte Istennek tulajdonitsuk az dicseretöt, es meg ismerjük hogy Isten minket mel-

tan büntet az mi büneinkert: az mint így cseleköszik az Daniel: es az David mikor így szoll maga felöl: *Ismerem Uram az en büneimet, es az en büneim naponkent szemeim elöt forognak ennekem. Csak teneked vetköztem Ur Isten, es gonossagot cseleköttem az te szemeid elöt, hogy igaznak iteltessel az te beszédidben, es tiszta legy mikor itelsz. **Es masut: Igaz vagy Uram, es igazak az te iteletid.

Mire szolgál ez ?

Szolgál ez tudomány azok ellen, á kik Isten ellen panaszolkodnak; mintha Isten öket fellyeb büntetne, hogy nem mint erdemlenek, es kegyetlemböl cseleködnek ö velök; nem akarnak az ö bünökröl vallast tenni, sem pedig nem akarjak magokat bünösöknek ismerni. Maga bizonyara meg erdemlik mindenek az ostort es meltok az büntetesre. Mert mindenek el hanyatlottanak, mindnyajan hejaba valokka löttének, nincsen á ki jot cseleködgyek, nincsen csak egygy-is: Senki nincs á ki azt mondhasa, tiszta vagyok az büntül, tiszta az en szívem; azt mondgya az Salamon.***

II. Tanullyuk meg inset: csak azok tesznek Isten elöt bünökröl igazan vallast, á kik szegyenlik vetköket, es akar-[641:]jak jobbitani életöket: á kik penig az ö gonoszsagokban inkab dicseködnek, es abban naprol napra igyeköznek neveködni, haszontalan ezeknek az ö vallas-tetelek.

III. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az bünnek melto jutalma; az ortza pirulas. +Pelda erre Adam es az Eva kik az eset elöt, nem tudgyak vala micsoda az szegyen: De az eset utan, meg ismerék micsoda legyen az. ++Mert kezdenek az Jehova elöt budosni az Paradicsom kerteben. Es ezt kinek kinek az természetnek törvénye dictallya.

IV. Tanullyuk meg ezt-is: az bünert, senki az ortza pirulastul üres nem lehet; elöl veszen ez mindeneket valakik vetköznek, akar minemü nagy rendek legyenek: az mikeppen ezt az Daniel, az bünert mindeneknek tulajdonittya; ugy-mint, maganak, az Sidoknak, Jerusalem lakosinak, egész Izraelnek, közel es tavoly valoknak; minden nepeknek: Kiralyoknak es Fejedelmeknek. Ne gondolgya tehát senki azt. En Kiraly vagyok, en Fejedelem,

* *Psal.* 51.

** *Psal.* 119.

*** *Prov.* 20.

+ *Gen.* 2. v. 25.

++ *Gen.* 3. v. 8.

en Ur, en Nemes, en gazdag, en Püspök en tavoly lakom, nem erközik az gyalazat en ream akar mit cselekdögyem: Mert az gyalazat az ortza pirulas oly erös uton allo, hogy elöl veszen tegedet: az mint lön az Juda firfiainak, Jerusalem lakosinak, es Fejedelminek dolga, kiket az ö bünökert az ortza pirulas elöl talala. Söt azmenyivel keresztyeneb vagy, annyival inkab ismered azt az hivatlan vendeget: az mint bizonyittyta Jeremias Propheta-is á hol igy szoll: Hevertünk az mi szegyen-vallasunkban, es az mi gyalazatunk be födözöt minket; mert az mi Urunkal Istenünkél hitötlenül cselekedtünk, mi es az mi Atyaink gyer-[642:]meksegüntöl fogva mind ez mai napig, es nem engettünk az mi Urunk Istenünk szavanak.

V. Tanullyuk meg: Hogy hogy tegyünk mi vallast az mi büneinkről, es az mi Istenünknek igaz iteletiröl Istenünk elöt; ugy bizonyara, az mint itt az *Daniel tanit s-azt mondgyuk az mi Imadsagunkban. Vetköztünk Ur Isten es alnokul cselekedtünk, hamissan cselekedtünk es el partoltunk te tüled: el tavoztunk az te parancsolatidtul es az te iteletidtul: es nem voltunk engedelmsek az te szolgaidnak az Prophetaknak, kik szoltanak minekünk az te nevedben. Teneked Uram igassag, es minekünk ortzank pirulasa az mint ma meg tetzik mi raytunk. Oh Uram minekünk ortzank pirulasa, az mi Kiralyunknak, Fejedelminknek, Atyainknak, mert vetköztünk teneked. De szünnyek meg az te haragod mi raytunk. Erre az keresztyeni vallas-tetelre, segellyen minket, es szabaditson megh minket az mi Istenünk, Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

LXII. Praedicatio.

„**AZ mi Urunké Istenünké az irgalmassag es az bocsanat, mert ö tüle el szakattunk. ***Es nem engettünk az mi Urunk Istenünk szavanak hogy jarnank az ö törvényiben, mellyeket vetöt elönkben az ö szolgálai az Prophetak által. +Es az egész Izrael által hagta az te törvényidet es el hay-[643:]lottanak, hogy ne engednenek az te szodnak: ennek-okaert reank omlot az átok es az esköves, mely megh vagyon irva Moysesnek az Isten szolgajanak törvényeben, mert vetköztünk ü neki. ++Es valoba meg

* *Keresztyeni imatsagnak formaja.*

** *vers. 9.*

*** *vers. 10.*

+ *vers. 11.*

++ *vers. 12.*

bizonitotta az ő beszédet mellyet szollot vala-mi ellenünk, es az mi biraink ellen, á kik minket iteltenek hozvan mi reank nagy vesződelmet, mely nem volt az egész ég alat, mint az mi löt Jerusalemen. *Az mint meg vagyon irva az Moyses törvényében, mindenestül az vesződelem reank jöve: es az mi Urunknak Istenünknek szine elöt nem esedőztünk, hogy meg ternenk az mi alnoksaginkbol, es figyelmeznenk az te igassagodra. **Es siete az Ur az vesződelemmel, es azt reank hozza, mert igaz az mi Urunk Istenünk minden ő cselekedetiben, mellyeket cselekedet, mert nem engettünk az ő szavanak.”

Summaja ez igeknek.

Még-is ez el olvasot igekben vallast teszen Isten elöt az Daniel: de ugy, hogy elsöben folyamodik az Istennek irgalmassagához. az kiröl Isten az büntetesben el nem feletközik: Es azt akarja mondani, hogy noha Isten igen igaz az büntetesben: de mindazon-atal azon-közben irgalmas-is. Annak-okaert valakik vetköznek ő ellene el nem veti azokat elöle, csak folyamjanak ő hozza. Ennek [644:] felette ugyan itten, bizonyos Argumentomokkal erősegekkel allatya, hogy meltan erdemlette az Sido nep az Isten ostorat, az Babyloniai rabsagot; Nem panaszkodhatik az Sido nep Isten ellen igazan semmit. Ez az summa. Mondom: Elsöben az Istennek bünteteseben valo irgalmassagat emlegeti az Daniel; s-annak-utanna az Sido nepnek melto büntetesenek igaz okait szamlallya elő.

Reszei.

Ket resze vagyon ez jelen valo fel vött igeknek.

- I. Az Danielnek az Isten irgalmassagaban valo bizodalma.
- II. Az Sido nepnek büntetesenek okai; hogy tudni illik meltan erdemlette az Sido nep az Istennek büntető haragjat; nem panaszkodhatik az Sido nep igazan semmit Isten ellen az büntetesben. Ezek reszei, kikre az keresztyen halgatok figyelmetessen vigyazzanak: es hogy ha ugyan ezen vetkeket meg talallyuk magunkban, az mellyekert az Sido nep meltan erdemlette az Istennek ostorat, ne zugolodgyunk mi-is az Isten ostoni alat semmit; hanem söt inkab almelkodgyunk azon,

* vers. 13.

** vers. 14.

hogy ez ideig el nem törölt bennünket; avagy miért szenved csak egy keves ideig-is ő felesége el bennünket; Holot az ő tulaýdon nepet, 70. Esztendeig valo fogsagra küldötte az ő esetiért. De lassuk az igeket az reszek szerint.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Danielnek az Isten irgalmassagaban valo bizodalmat; így szoll az felöl az Propheta s-mond. Az mi Urunke Istenünke az irgalmassag es az bocsanat, mert ő tüle el szakattunk: Mintha mondana; Iollehet az Ur Isten (mivel hogy ü az mindenható) az ő igaz iteleti szerint cselekedhetik vala mi velünk; Mert szánt szándékkal tudva szabad akarat szerint vetköztünk vala ő neki, es minket lab ala tapodgat vala: De mind az által az ő nagy irgalmassagabol kedvezöt minekünk; [645:] es az ő nag[y]haragja es busulasi közöt, meg emleközöt az ő nagy irgalmassarol es kedvezöt minekünk, es az mi nag[y] büntetesünket meg könnyebbitötte, es meg bocsatotta büneinket minekünk. Meg emleközven amaz ő regi fogadasarol, melyben azt fogatta az Sido nepnek, hogy Istenünk leszen minekünk es az mi maradekinknak mind öröкке. Ez azért az Danielnek, az Sido nepnek büntetesi közöt az ő bizodalma, hogy noha Isten egy ideig őket sanyargattya, de mindazáltal Isten az büntetesben az ő irgalmassarol el nem feletközük; hanem az ő ígeretit az ő nepehöz ugyan meg tartya, es az ő regi fogadasa szerint, (mellyet tün az Jeremias Propheta által *cap. 25.*) az Babyloniai fogsagbol, 70. Esztendök el telven meg szabadítya.

Mit tanuljunk innét?

Tanuljuk meg: Hogy hog[y] legyen idvösseges s-hasznos mind az mi büneinkről valo vallas tetelünk, s-mind pedig az Istennek az büntetesben valo igassarol valo vallas-tetelünk Isten elöt. Így bizonyara, hogy ha azon-közben az Istennek irgalmassagaban valo bizodalmu[n]krol el ne[m] feletközünk. Mert ha csak az mi büneinket forgattjuk eszünkben, es az Istennek az bün ellen valo kemeny iteletit; ketsegbe[n] fogunk esni, es soha semmi örömünk ne[m] leszen minekünk: Hanem ez kevantatik hozza; ismerjük büneinket, ismerjük az Istennek igaz iteletit-is: De azonközben az Isten[n]ek irgalmassagahoz, úgy-mint erős bastyahoz ragazkodgyu[n]k. Meg ne gyözöttessünk az ördögtül; á kinek ez az ő mestersege hog[y] tudni illik az mi büneinkbe[n] avag[y] tellyesseggel batorsagosokka tegye[n]; avag[y]penig az Istennek kemeny iteletivel ketsegbe[n] eytsen. Mert ez az Sata[n]nak ket kivaltkepe[n] valo mestersege, hog[y] nemelnye-

ket vakmerökke [646:] tegyen az bünben, s-nemellyeket pedig az bün miat ketsegeben eytsön. Pelda erre az Absolon, á kit vakmeröve tün az bünben: Attya ellen az David ellen fel tamazta, es Attyat Orszagabol ki haytván, felesegit meg förtöztete. Az Judas Iscariotest pedig az ö bünei miat ketsegeben eyte. Igy cseleködek még jo eleve Cainnal, ki az ö vetket az Isten irgalmassaganal föllyeb valonak monda.

II. Tanullyuk meg.

Honnet legyen annak az Isten irgalmassaganak fundamentoma, á kivel szokot könyörülni mi raytunk es megh szokot tartani bennünket: Nem egyebünnen bizonyara, hanem csak az ö jo voltabol. Magaban vagyon Istenben az á jo, hogy könyörüllyön mi raytunk: Mi bennünk penig nincsen semmi jo. Magunkra kepest nem erdemlünk semmit egyebet büntetesnel: az mint szoll az Agoston Doctor *Vae quantumvis laudabili hominum vitae, si remota misericordia Dei iudicetur*: az az, Jay az embereknek akar mely dicseretes eletenek-is, ha iteleltre megyen, az Istennek irgalmassaga nélkül. Meg feddetnek hat it az Papista atyafiai, á kik az ö erdemeket forgattyak, holot az Daniel á ki Istennek kedves firfia vala, nem talal magaban semmi jot, mellyel az Isten haragjat le szallithatna; hanem söt inkab ö maga vadollya magat. Ez innét az tanusag, lassuk az masodik dolgot.

Mondam masodsor azt, kell minekünk megh latnunk: Mine-mü erősegekkel allattya Daniel az Sido nepnek büntetesenek igassagat; hogy tudni illik meltan erdemli az Sido nep, az Istennek büntető ostorat; nem panaszkodhatik Isten ellen igazan semmit. S-lassuk rendel. [647:]

Először annakokaert azt mondgya: Nem engettünk az mi Urunknak Istenünknek szavanak, hogy jarnank az ö törvényiben mellyeket vetöt előnkben az ö szolgálai az Prophetak által. Mintha azt mondana: Oly nagy irgalmassaggal volt mi hozzank az Isten, hogy noha meltatlanok volnank: mind-az-által, ö ugyan szollot az ö szolgálai által minekünk: de mi hatat vetöttünk ö neki, es nem akartuk az ö szavat hallani, es ez az oka hogy megh vert bennünket á fogsaggal. Igy Argumental. Valakik nem halgattyak az Urnak szavat es nem engednek az Ur Prophetainak, kik által hiv mindeneket ö hozzaja; meltan szenvedik azok büntető haragjat es nincsen semmi igaz okok hogy panaszkodhassanak Isten ellen az büntetésben: De mi vagyunk azok, á kik nem engettünk az mi Urunk Istenünk szavanak. Azert meltan erdem-

lyük, s-erdemli az Sido nep az Istennek ostorat, nincsen semmi igaz oka hogy panaszkodhassek Isten ellen.

Masodik okat az büntetesnek azt mondgya s-igy szoll. Az egész Izrael által hagta az te törvényödet, es el haylottanak hogy ne engednenek az te szodnak: Mintha mondana, Hogy ha ugy-mond csak valami resze vetközöt volna az Sidoknak, tehat azt mondhatna az többi, hogy nem meltan erdemlettek az büntetést: De az egész Izrael által hagta az Istennek törvenyet. Azert nem csuda ha közönseges az büntetes az egész Izraelen. Igy Argumental. Valakik egy arant vetköztenek, meltok egy arant az büntetesre. De az egész Izrael vetközöt. Azert az egész Sido nep melto büntetesre, nincsen semmi oka hogy panaszkodhassek Isten ellen. [648:]

Harmadik erőseget igy hoz elő s-azt mondgya. Valoba meg bizonitotta Isten az ő beszédet, mellyet szollot vala mi ellenünk, es az mi biraink ellen kik minket iteltének: Mintha azt mondana: Isten jo eleve meg jelentette vala az Moyses által az ő szolgaja által, hogy valakik vetköznenek ellene meg büntetne azokat de mi nem gondoltunk azokkal. Igy Argumental. Az Istennek fenyegető beszedi nem hiaban valo szók. De Isten jo eleve meg mondotta hogy meg bünteti á kik az ő törvenyet által hagjak. Azert nincs semmi igaz oka, hogy panaszkodhassanak Isten ellen, meg erdemlyük az ostort.

Negyedik okat az büntetesnek azt mondgya. Es az mi Urunknak Istenünknek szine előtt nem esedőztünk hogy meg ternenk az mi alnoksaginkbol: Mint-ha mondana. Ez minden gonossagnak felette vagyon, holot minden nyomorusagok alat forgottunk, nem hogy mi azok alat meg szelidültünk volna, es Istenhöz tertünk volna, de inkab egyik gonossagunkat az masikkal potoltuk, es annyival inkab az gonossagban igyekőztünk elő menni. Azert nincs csuda ha Isten büntetöt minket. Igy Argumental. Valakik az Istennek ostori alat, az nyomorusagok alat nem hogy akarának terni, de inkab minden gonossagban akarának nevekődni, meltok az büntetesre. De mi voltunk Sidok azok, á kik az ostor alat inkab igyekőztünk nevekődni az gonoszban. Azert meltok vagyunk az büntetesre. Nincsen-is semmi igaz oka, hogy panaszkodhassek az Sido nep az Istennek büntetese ellen.

Ötödik erőseget igy hoz elő: Vigyazot az Ur az büntetesre, es az reank hozta. Mint-ha mondana. Restek voltunk mi, tunyak voltunk az mi életünknek meg job-[649:]bitasara; es nem ismertők megh az mi varattatasunknak napjat. Azert nem csuda ha Isten büntetöt minket. Igy Argumental. Valakiknek

Isten időt hagy az meg teresre, de azok el mulattyak, es el heverik az ő meg teresőknek napjat, meltan szenvedik azok az Istennek büntető ostorat. De mi azt cseleköttük. Azert meltok voltunk az büntetesre: Nincs semmi oka, hogy panaszkodgyunk Isten ellen.

Hatodik es utolso okát azt mondgya. Igaz az mi Urunk Istenünk minden ő cseleködetiben, mellyet cseleködöt; mert nem engettünk az ő szavának. Igy Argumental. Ez az Istennek az ő természeti, hogy valakik ötet ingerlik haragra, megh bünteti azokat. De mi azt cseleköttük, ingerlettük az Istent haragra: mert nem engettünk az ő szavának. Azert meltok vagyunk az büntetesre. Nincs semmi igaz oka, hogy panaszkodhassunk Isten ellen.

Mit tanullyunk innen?

I. Tanullyuk meg: Micsoda öregbiti az bünt s-mind penig az Istennek büntető haragjat az bün ellen: semmi nem egyeb bizonyara, hanem az bünösöknek sokasaga, az Isten fenyegető szavanak es büntetesenek meg utalasa. Mert hogy ha amaz egy lopo Achannak vetkejert, az egész Izrael nepe büntetést szenvedt, sokkal inkab bizonyara el jö az büntetes, hogy-ha az bünt az emberek felesben öregbitik; es az Istennek büntető haragjat semminek velik.

II. Tanullyuk meg az Izrael nepenek büntetteteséből, hog[y] semmi büntetes ne[m] esik mi raytunk törtenetből, hane[m] [650:] az mint ki jelentötte Isten az ő törvényeben. Annak-okaert vala-mikor büntettetünk azt mondgyuk: Az mikeppen meg iratta Isten az Moses törvényeben, ugy jöt az büntetes mi reank. Es az Istennek ostorinak nem az á vege, hogy azokkal inkab meg kemenyödgyünk, hanem hogy hozzaja terjünk.

III. Tanullyuk megh: Micsoda legyen az gonoszszagban levő vak-merő batorsagnak büntetese: ez bizonyara, hogy ha az emberek kevesse nem gondolnak, vegre Isten sulyosab ostoroval bünteti azokat: Az mint lön az Izrael nepenek dolga. Annak-okaert azt cseleködgyük, hogy menyivel hamareb az büntetesnek eleit eszünkben veszük annyival inkab életünket meg jobbitsuk, hogy az követközendő sulyosab ostort el kerülhessük. Igy cseleködik az jo cseledős gazda-is, á ki elsöben veszszöt csak, de annak-utanna paltzat keszit az ő engedetlen haza nepenek, ha meg nem akar jobbulni.

IV. Es utolszor tanullyuk megh. Mivel tartozzunk Istennek, mikoron az büntetést az mi fejünkön lattyuk: ezzel hogy, min-

denekben az ö büntetésest igaznak ismerjük, minnen magunkat pedig bünösnek vallyuk. Mert felette igen igaz az mi Istenünk, es senkit nem büntet ok nélkül. Azt mondgyak annakokaert az mi büntettesünk között s-igy szollyunk. Igaz az mi Istenünk minden cselekedetiben mellyeket cselekedöt, de mi bünösök vagyunk, holot az ü szavanak nem engettünk. Erre az igaz keresztényeni vallas[té]telre segítsön minket az mi Istenünk. Amen. [651:]

LXIII. Praedicatio.

„*Mostan azért mi Urunk Istenünk, ki ki hoztad az te nepedet Aegyptusból hatalmas kezzel, es szörzöttel magadnak nevet, mint mostan-is jól latni. **Vetköztünk, hitötlenül cseleköttünk. Uram az te minden igazságid szerint, tavozzek el kerlek az te haragod es busulasod, az te varosodtul Ierusalemtul az te szent-seges Hegyedtul; mert az mi büneinkert, es á mi Atyainknak hamissagokert, Ierusalem es az te neped gyalazatba vagyon mindeneknel kik környülönk vadnak. ***Es mostan halgasd meg mi Istenünk, á te szolgadnak könyörgeset, es az ö imatsagat, es vilagosits meg á te ortzadat az te Sanctuariomodon, mely el pusztittatot, az U r e r t. +Haytsad en Istenem az te füledet, es halgas meg; nisd meg az te szömeidet, es tekintsd meg á mi pusztulasunkat, es az Varost, mely az te nevedről neveztetik. Mert nem az mi igazságunknak bizodalomban vettyük elődben az mi könyörgesinket, hanem az te nagy irgalmassa[g]o[d]ban valo bizodalomban. Uram halgas megh: ++Uram legy kegyelmes, Uram legy figyelmetes, ne kesödgyel meszszeb en Istenem te magadert: Mert az te nevedről neveztetik az te varasod es az te neped.” [652:]

S U M M A.

Ket reszekre osztok ennek előtte valo tanitasunkban, ennek á kilentzedik Caputnak kezdetiben, az Daniel Propheta imatsagat: Melyben siralmassan könyörög az Sido nepnek az Izrael

* vers. 15.

** vers. 16.

*** vers. 17.

+ vers. 18.

++ vers. 19.

nepenek, á Babyloniai rabsagbol valo meg szabadulasajert. Mert először azt mondam; hogy vallast teszen, confiteal az Daniel. Masodsor annak-utanna könyörög az Ur Istennek: Ekkedik értéköztünk az első dologrol, tudni illik az Danielnek vallas-teteleröl. Mostan immar ezekben ez jelen valo igeekben, könyörög Istennek es esedözik azon, hogy forditsa el az ü haragjat Isten Jerusalemröl az Varosrol: engedgye meg az ö Nepenek á Sido nemzetsegnek vetket: Vegye kedveben kegyelmeben, vigye haza az fogsagbol az ö Hazajaban Sido Orszagban; es vegezetre ep-pitse fel az ö Hazat az Jerusalemlommat az mely el pusztult.

R E S Z E I.

Ket dolgot foglal pedig be az Daniel az ö könyörgesebe[n].

I. Azon könyörög Istennek, forditsa el az ö Haragjat busulasat Ierusalem varosarol.

II. Vizsontak azon esedözik: Mutassa meg az ö Atyai jo kedvet, jo voltat, az ü el pusztult Sanctuariomahoz, varosahoz; nepehöz, es allassa helyere mind ezeket.

Az mi az első dolgot illeti: tudni illik, az Isten haragjanak es busulasanak le szállitasat, így szoll az Propheta felöle s-mond: Uram kerlek, az te haragod es busulasod tavozzek el az te Varosodtul az Jerusalemtül.

Mit akar?

Az Isten haragjan es busulasan, ertetik az Istennek büntető ostora; az mint az Micheas Prophetanal-is *cap. 7* [653:] á hol így szoll az Anyaszent-egyhaz s-mond. Az Urnak haragjat szenvedöm, mert vetköztem ö neki. Azon könyörög annak-okaert, s-azt akarja mondani; szünnyek meg az ü büntető ostora Jerusaleml ellen. Miert? öt rendbeli okait szamlallya elő, mellyekkel sollicitallya Istent az meg halgatasra; ne haragudgyek Jerusaleml ellen. Mellyeket rendel rövideden lassunk.

Első okat keresenek ezt mondgya: Mert úgy-mond te vagy az Ur, te vagy oh Jehova. Argumental á Propheta, az Istennek természetitül s-azt mondgya. Ur Isten teneked vagyon hatalmad, birodalmad, mindenekben, mindeneken. Te annak-okaert ves veget az mi nyomorusaginknak, mellyeket ez ideig szenvedtünk. Oh Jehova mutasd meg hogy te vagy az Ur, kinek hatalmad vagyon mindeneken, es valamit akarsz meg cselekdödöd.

Ahonet ez az tanusag mindeneknek hogy, valaki, kerni, könyörögni akar, nem valami balvany Istenekhoz fusson, hanem csak az egy Ur Istenhez, a kinek mindeneken birodalma, hatalma vagyon, es meg adhattya valamit tüle kerünk, hogy-ha ö felsegenek tisztossegere, s-minekünk penig javunkra leszen.

Masodik okat keresenek ezt mondgya: Mert ugy-mond te vagy az mi Istenünk. Argumentomot veszen az Istennek frigy kötetül s-azt akarja mondani. Ur Isten, te az Abrahammal, Isaakkal, Jacobbal, az mi Atyainkal frigyot kötöttel, ez okon, hog[y] akarsz könyörülni ö raytok es azoknak maradekin. Annak-okaert ehöz az te igeretödhöz bizvan, folyamunk te hozzád. Emléközzel meg Abrahamrol, Isaakrol, Jacobrol az te szolgaidrol, es ves veget az mi nyomorusaginknak mellyeket ez ideig szenveltünk. [654:]

Ahonet ez az tanusag: szep dolog es nagy batorsag az mi könyörgesünkben az Ur Istent az ö frigy kötesere emleköztetni, es mi Istenünknek mondani; Mert valakik ezt merik nagy batorsaggal mondani; nem leszen semmi fogyatkozás azoknak. Az mint az szent David-is bizonyittya. *Boldog ez a nep a kinek az Jehova az ö Istene. Azon igyeközzünk hát hogy mi-is az Istent, bizvast mondhasuk mi Istenünknek lenni. Ha ez így leszen, semmi fogyatkozásunk nem leszen.

Harmadik okat keresenek ezt mondgya: Ki hoztad ugy-mond az te nepedet AEgyptus földeböl hatalmas kezeddal, es szerzettel nevet magadnak, mint mostan-is jól latni. Argumental az Prophe-ta az Istennek regi jó tetemenyiröl; s-azt akarja mondani. Ur Isten, te hatalmassan regenten ki hoztad az te nepedet az keserves rabsagbol, sok szolgulat alol az Pharaoh insegeböl; mellyel nagy nevet szerzettel magadnak, es annak emleközeti meg maradtot, mind ez ideig, az mint ezt akar ki-is jól erti, jól tudgya. Annak-okaert hiszük mostan-is, nem kisseb az te hatalmad: Ves veget azert az mi nyomorusaginknak, rabsagunknak. Ha pedig ezt nem cselekedöd Ur Isten; így az te dicsöseged-is megh fog homalyosodni es az Poganyok ezzel csufolnak minket, hogy sem megh nem szabadithat minket, sem pedigh nincsen semmi gondod mi reank.

Ahonnán megh tanulhattyuk: Micsoda haszna legyen az Istennek regi jó tetemenyinek emleközetinek, az regi meg löt csudalatos dolgoknak Historiainak: Ez bizonyara, hogy ezek által, ujonnan serkentsük Istent az meg halgatasra. Mint példának okaert; Nem oknelkül emle-[655:]geti az Prophe-ta az Izrael

* *Psal. 144.*

nepenek AÉgyptusbeli földről való meg szabadulását, de azért hogy most-is azzal az ő régi jó tetemenyével, indítsa Istent az meg halgatasra. Mert az AÉgyptusból való meg szabadítás, bizonyos jele es záloga vala, Istennek az ő nepehöz való nagy kegyelmességenek: es az ő örökke való atyai gondviselesenek az ő nepe felől. Sőt Isten önnön maga commendalta ennek az ő csudalatos cseleködetinek, az ő AÉgyptusból való meg szabadításnak hasznat az ő nepenek: á holot azt mondgya: *Ki viszlek ugy-mond titóket az AÉgyptusnak földeből, hogy te Istenetek legyek: az az: hogy ti veletek jól cselekdgyem, titóket meg aldgyalak minden jókkal, gondotokat fel vegyem es mind örökke megh oltalmazalak titóket.

Az nyoltzvan egyedik Soltarban-is, á hol Isten az ő nepenek az ő megh maradando jó akarattyat akarja commendalni, ugyan ezen jó tetemenyet forgattya Isten: Mit cselekdöt AÉgyptusban, hogy ne ketölködgyenek az ő jó akarattyaban semmit s-igy szoll. **En vagyok az Jehova az te Urad Istened, ki az AÉgyptusnak földeből ki hoztalak tegedet, tátsd fel az te szádat, az az kerjed tellyes torokkal es bizodalommal, es be töltöm azt. Ezt cselekdöttek azért az hivek-is, hogy ugyan azon jó tetemenyet hoztak elő Istennek az ő nyomorusagoknak közepötte, hogy azzal inditanak Istent az könyörületössegre. ***Az mikeppen cselekdözik az Moyses-is: könyörögven az Ur Istennek, es szallitvan az ő fel busult haragjat mond: Miert gerjedne ugy-mond Uram az te haragod az te nepedre, mellyet ki hoztal AÉgyptomnak földeből nagy erővel es hatalmas kezzel? Mintha mondana, ta-[656:]voly legyen az, hogy haragudnal; hanem söt inkab enged meg á te nepednek vetket. Mi-is annak-okaert ugyan ezt cselekdögyük es ez legyen á mi Istenünknek reghi jó tetemenyének haszna mi nalunk: hogy á mint regenten az Sidok. az AÉgyptusból való megh szabadulással biztattak magokat, es azzal inditottak Istent á megh halgatasra; igy mi-is az el vött jókkal biztassuk magunkat. Hogy ha az Ur Isten ennek elötte jól tött mi velünk ennek-utanna-is nem hagy el bennünket. Avagy pedig ő felsege elöt azt mondgyuk: Ur Isten lam ez elöt sok jókat töttel velünk, most-is ne hadgy el bennünket, reghi jó kedvedet tarts megh raytunk.

Negyedik okat keresenek ezt mondgya: Tavozzek el kerlek az te haragod az te varasodtul az Jerusalemtől, az te szentseges Hegyedtül. Argumental az Jerusalem varasaval töt kötesetül.

* *Levit. 22.*

** *Psal. 81.*

*** *Exod. 32.*

á kit Isten erős kötéssel az ő nevenek tisztöletire választot vala maganak: es azt akarja mondani az Daniel. Ur Isten tied az az Varos, te választodta magadnak; te lako helyed ez s-te magad szentölted az te nevednek tisztöletire, hogy ott aldoznakak teneked. Annak-okaert fordits el az te haragodat ő rola. *Szentsegnek Hegyet emleget pedigh az Daniel ez okon, mert **az Istennek haza az Salamon által eppítettöt vala az Morianak Hegyen, á hova regenten, ugy-mipt jövendöles keppen, Abraham az ő Fiat az Isaacot aldozatra fel vitte vala: Hogy igy Daniel az ő könyörgesenek ezzel-is kedvet szerezhessön: Mi-is pedigh ugyan ezen fundamentommal elhetünk, mikor az Ecclesiaert könyörögünk, kinek typusa volt az Jerusalem temploma, á ki az Moria Hegyen eppítettöt vala. Vegye el, forditsa el Isten az ő haragjat az ü [657:] Anyaszent-egyhazatul: mert az ő szentsegének hegye, mert ott lakozik ő felsege, es az ő neve abban dicsertetik, tisztöltetik.

Ahonet tanuljuk meg az Jerusalem varosanak dicseretiből: Mellyik legyen az Istennek varosa, es miért melto böcsületre. F. Isten varosa bizonyara csak az, á kiben az Jehovanak szentsege vagyon, az Istennek igaz tisztöleti, es vegezetre az Istennek igaz Ecclesiaja. Es böcsületre melto csak azert, tudni illik az Istennek igazan valo tisztöletiert, az igaz Ecclesiaert. Ha penig ez ot nem leszen, semmire kellő. Bövölködjek azert bator az varos gazdagsaggal külső eppülettel, szepseggel: de ha az igaz Isteni tisztölet onnan tavoly leszen, Isten előtt az az Varos utalatos; nem leszen Isten varosa, hanem latrok barlangja. Hogy azert az mi varosink Isten varosi legyenek, es Isten előtt böcsületössek, az igaz Ecclesiat, igazan valo Isteni tisztöletöt igen oltalmazuk bennök; megh ne förtöztessük idegen hamis tudományokkal.

Ötödik okat keresenek az Daniel ezt mondgya: Jerusalem es az te neped gyalazatban vagyon mindeneknel, kik környülünk vadnak. Argumental az Jerusalem varosanak es az Sido nepnek gyalazattyatul, s-azt mondgya. Ur Isten gyalazatba vagyon az te neped es az te varosod az Jerusalem az Poganyok előtt: szemtől szembe szidalmaznak minket, fel tátottak az ő szajokat mi ellenünk; utalatossakka löttünk azok között; nincsen senki á ki minket az mi siralminkban megh vigasztaljon s-raytunk könyörüllyön. Annak-okaert fordullyon el az te haragod es busulasod az te nepedtül es varosodtul, ves veget az mi nyomorusaginknak.

* 2. Chron. 3.

** Gen. 22. v. 2.

mellyeket [658:] ez ideig szenvedtünk. Ez az Argumentum, felette igen hathato Isten elöt: Mert valami az Sido nepen esik vala, egeszen az, Istennek gyalazattyara esik vala: Mert az Sidok Isten nepei valanak, es ü vötte vala fel igyöket.

Es most-is hathato ez az Argumentum Isten elöt, mikor az hivek gyalazatot szenvednek á Poganyoktul s-az ö gyalazattyokat forgattyak Isten elöt: Mert Isten vötte fel az ö nepenek igyet. Iol mondgyuk azert mi-is: Ur Isten az mi ellenseginktul naponkent gyalaztatunk. Annak-okaert könyörüly mi raytunk.

Aholot tanullyuk meg: az Isten nepenek es az Jerusalem varosanak szidalma es gyalazat szenvedeseböl: mi legyen az Isten nepenek s-Anyaszent-egyhazanak leg nehezeb nyomorusaga? Ved eszedben. Nehez bizonyara az ellenseg fegyvere, nehez fogsagra valo vitetese, nehez szamki vetesben valo jarasa, türese, szenvedese, minden javaitul valo megh foztattatasa: De mind ezeknel fellyeb valo, mikor ezekhöz jarul az ellensegnek csufolasa, szidalma, gyalazattya: mellyekkel ugyan megh sebösítettnek az hiveknek szivei: es ez az oka, hogy az hivek nagy buzgossaggal esedöztek eleitöl fogva ezen, hogy ne adgya ü felsege öket az ö ellensegeknek gyalazasara. Az David azt, *mondgya az ö ellensegi felöl esedözven Isten elöt. Ur Isten fel tátottak az en ellensegim az ö szajokat en ellenem, es ezt mondottak: Ha, ha, ha, lat az mi szömünk. Lattad te Ur Isten, azert ne halgas Uram es ne legy tavoly en tülem: Söt mind ezeknek felette leg keservesseb, mikor az mi ellensegink Istenünket-is oda ölgyelitik á gyalazatban: az mint szoll az David maga felöl, á hol igy panaszkodik: **Az en könyv hullatasim, ke-[659:]nyerül voltak ugy-mond ennekem ejel es nappal, mikor ezt mondottak ennekem, hol vagyon az te Istened? es ugyan ott az tizen-egyedik versben azt mondgya az David: Nem külömb volt eles fegyvernel az en csontaimban, mikor az en ellensegim szidalmaztanak engemet, mondvan ennekem naponkent: Hol immar az te Istened? Az hivek az Antiochus Epiphanes kegyetlensege alat igy panaszkodnak. *Psal. 74. v. 10.* Ur Isten meddig szidalmaz minket az ellenseg? avagy mind örökke boszszusaggal illetie az ellenseg az te nevedet? Kely fel Isten es forgasd az te igyedet: emleközze megh az te gyalazatodrol mellyel tegedet minden nap illet az bolond. Ez azert az Isten hazanak leg fellyeb valo nyomorusaga; mikor nyomorusagunkban Istenünkkel egygyüt szidalmaztatunk. Ez inset minekünk az tanusag.

* *Psal. 35.*

** *Psal. 42.*

Masodszor szolgál ez az tudomány az Jerusalelem városának és az Isten nepeinek gyalazattyanak ertese tudasa; az mi vigasztalásunkra, az mikor ellenségeinktől szidalmaztatunk: az kik minket keresztyeni vallásunkért naponként szömtől szömbe szidalmaznak: hogy nem igaz tudományunk vagyunk: Mert ebben nem vagyunk elsők, hanem ebben az gyalazatban, Danielnek és az Isten nepeinek tarsai vagyunk: á kik sok gyalazatot szenvedtek az ő keresztyeni vallások mellett: azért mi-is türök szenvedők legyünk.

Ertyük okait, mellyekkel sollicitallya Daniel Istent az meg halgatasra, ne haragudgyek az ü nepe ellen. Lassuk az második részt-is.

Mondam hogy masodszor könyörög az Daniel: Mutassa meg Isten az ő Atyái jó voltát (haragját el fordítván) az ő Sanctuariomához, nepehöz, városához, és al-[660:]lassa fel azt. Az mellyet egy nehány rendbeli Argumentomokkal támogat meg. Lassuk rendel.

Először annak-okaert azt mondgya: Es mostan halgasd meg mi Istenünk az te szolgálodnak könyörgeset. Argumental az időtől, s-azt akarja mondani: el jöt az te igeretődnek jó akaratomnak ideje, az kiről szóltal az Jeremias Propheta által, hogy tudni illik 70. Esztendők el telven, haza viszed az fogságból az te nepedet. Be töltének immar azok az Esztendők. Annak-okaert mutasd meg az te Atyái jó kedvedet az te nepedön: halgasd meg az te szolgálodat.

Második okat keresenek azt mondgya: Vilagosítsd meg az te ortzadat, az te Sanctuariomodot, mely el pusztítottat az Urert. Az Uron értetik itt az meg igertetőt szabadító Messias, ki immar minekünk meg adatot; az mint ezt sok iras magyarazi Doctorok itt ez helyen bizonyítottak. Argumental azért az Istennek hazának pusztulásatul s-azt akarja mondani: Ur Isten tekints le az Egből, és lásd meg az te Sanctuariomodot Anyaszent-egyházadat, az mely az ellenségtől el pusztítottat, és az meg szabadító Messiasert, az mi Urunkert, fordítsad az te kegyes Atyái tekintetödet mi hozzánk, és eppítsd fel az te Anyaszent-egyházadat. Eppítsd fel az te városodat az Jerusalemet, mely az te nevedről neveztetik: az az, te városodnak mondatik, és az te tisztössegedre szentöltetöt, magadnak valasztatot.

Harmadik okat keresenek azt mondgya: Nem az mi igazságunkban való bizodalomunkban vettyük elődben az mi könyörgésünket, hanem az te nagy irgalmasságodban bizvan: Mintha mondana: Ur Isten meg szoktad te azo-[661:]kat halgatni, á kik önnön magokat meg szokták te előtted alazni, és csak á te

irgalmassagodtul, atyai jo kedvedtül varni. De mi vagyunk azok te nepeid, á kik magunkat meg alasztuk, es csak te read biztuk magunkat. Annakokaert mutasd megh atyai jo kedvedet raytunk: eppitsd fel az te nepedet, eppitsd fel az te varasodat: mely te varasodnak mondatik.

Negyedszer es utolszor vegezetre mond: Uram halgas megh, Uram legy kegyelmes, Uram legy figyelmetes es ne kessel en Istenem: Mert az te nevedről neveztetik az te varosod es az te neped. Holot könyörgeseben valo buzgosagat jelenti az Daniel, mely nagy tiszta szivel lelekkel esedözsek Isten elöt: az mint meg tetzik innet; Mert ugyan azon egy dolgot haromszor mond-gya: Uram halgas meg; Uram legy kegyelmes; Uram legy figyel-metes es ne kessel en Istenem. Mintha azt mondana, Uram tied az ügy, az az, az mi gyalazatunk te gyalazatod; az mi nyomoru-sagunk-is te gyalazatodra vagyon: azért tekints atyai szemmel reank. Uram Isten bezzeg szep szók ezek, tarts meg ezeket az mi szivünkben-is hogy így könyöröghessünk minden nyomoru-sagink között egész életün[k][n]ek minden napjaiban felseged elöt, Amen.

Mit tanullyunk innet?

Az Daniel könyörgeséből, á ki magát meg alazza Isten elöt ne[m] tulaydonitvan semmit az ő josagos cselekedetinek, hane[m] mindeneket csak az Istennek irgalmassaganak; tanul-lyuk meg, hog[y] mi-is az mi imatsagunkba[n] ragazkodgyunk csak az Istennek irgalmassagához, es az által meg szaba-[662:]du-lasunkat varjuk. Az mint cseleköttek az regi szentök-is. David, *Psal. 51.* Így könyörög; könyörüly en raytam Istenem az te nagy irgalmassagod szerint: az te irgalmassagodnak soksaga szerint töröld el az en büneimet. **Iesaias cap. 64.* magát megh alazvan így esedözik Isten elöt, Ur Isten mi mindnyajan ollya-nok voltunk mint az tisztatalanok, es az mi igassagunk mint az havi aszszonyiallatnak verben förtöztetöt ruhaja, es ez az oka, hogy az mi gonossagink el oszlattanak minket. De mind-az-által Uram mi Atyank vagy te, mi pedig sárok vagyunk. Ne haragud-gyal Uram feletteb, es soha meg ne emleközze az mi alnoksaginkrol, &c. Vetköznek azért az Papista atyafiak, kik az ő imatsagokban, az ő sok gonossaggal tellyes erdömöket, nem szegyenlik Isten elöt mutogatni. De mi bizzunk csak az mi Istenünknek irgalmassagaban. Így cseleköttek az töb szentek-is.

**Ies. 64. v. 10. 11. 12. etc.*

II. Tanullyuk meg az Daniel buzgo könyörgeséből: Micsoda kevantatik az imatsaghoz, könyörgeshöz? Buzgosag bizonyara: az mi szívünknek buzgo indulattya, az mely fel hasson Isten eleiben. Ne csak nyelvünk mozogjon ajakinkal együt az imatsagban; hanem szívünk gerjedözzön Isten előtt. Mert á kik csak szájal könyörögnek azok csak jadhanak Isten előtt: Nincs az olyan könyörgesnek Istent előtt semmi haszna. Minket pedig az igaz szívből származót könyörgésre segellyen az mi Istenünk. Fiaert az Ur Jesus Christusert. A M E N. [663:]

LXIV. Praedicatio.

„*ES még szollok vala, es imatkozom vala, es vallast teszek vala az en büneimről, es az en nepemnek Izraelnek büneiről, es terjeztem vala az en könyörgesömet az en Uram Istenem eleiben, az en Istenemnek szent Hegyejert. **En még szollok vala az en imatsagomban: es amaz firfiu az Gabriel, kit lattam vala latásban először, nagy sebösseggel röpüle en hozzam, meg illetve engemet, az estveli aldozatkor. ***Es meg tanita engemet, es szolla ennekem es monda: Daniel most jöttem ki, hogy meg tanitsalak tegedet az ertelemre. +Az te könyörgesidnek kezdetiben, ki mene az beszéd. +Az te jöttem hogy meg jelentsem. Mert te kedves vagy Istennel erts megh azert az beszédöt, es erts meg az latast.”

S U M M A.

Ez ideig meg értöttük keresztyenek az Daniel könyörgeset: Most immar következik az kilenczedik Caputnak. Masodik resze; tudni illik az Istennek feleleti az Danielnek imatsagara; az ő szent Angyala által. Summa szerint azert ezekben az igeekben, meg halgattya Isten az Daniel könyörgeset, es el bocsattya Angyalat, á ki bizo-[664:]nyossa tegye Danielt az ő imatsaganak meg halgatasa felől, ugy-mint az nepnek meg szabadulasa felől, az Messiasnak el jövele es halala felől: söt vegezetre jövendöt mond, az Sido nepnek es az Jerusalem városanak vevsö veszödelme es pusztulasa felől.

* vers. 20.
 ** vers. 21.
 *** vers. 22.
 + vers. 23.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeknek:

Mert először meg írja az Propheta, az ő meg halgattatásának idejét: Mikor halgatta meg Iste[n] az Danielt az ő imatsagaban.

II. Azt írja meg, ki által felelt meg Isten Danielnek az ő könyörgesere.

Az mi az első részt illeti, affelől így szoll az Propheta: Es még ugy-mond szollok vala, es imatkozom vala, es vallast teszek vala az en nepemnek az Israelnek büneröl, es terjesztem vala az en könyörgesömet az en Uram Istenem eleiben; az en Istenemnek szent hegyejert. Es mégh szollok vala az en imatsagomban. Ez igekben foglaltatik be tanitasunknak első része. Holot negy dolgot jegyez meg az Propheta. Először azt mondgya, még ugy-mond en szollok vala: az az, minék-elötte el vegezte volna Daniel az ő imatsagat, es könyörgesben volna foglalatos; immar annak előtte, veve az Daniel az ő könyörgesének hasznat; mert meg halgattatik Istentül.

Ahonnán három rendbeli tanusagink következnek minékünk.

I. Kedves az hiveknek az ő imatsagok Isten előtt, es az igaz hitből szarmazot imatsagot, ketsegenkül az Ur Isten meg halgattya. Ezt bizonyittya itt az Daniel peldaja kinek az ő könyörgeset Isten mindgyart beszedenek kezdetiben szöme eleiben veszi: Ezent bizonyittya David-is á holot így szoll; *Psal. 145.* közel vagyon uymond az Ur azokhoz, kik ötet segitsegül hijak; minde-[665:]nekhöz kik tökelletes hittel folyamnak ő hozza. Az ütet felöknek akarattyokat teszi azoknak könyörgesöket meg halgattya, es öket meg szabadittya. Az szent Bernard Doctor-is ezent allattya, mikor így szoll. *Fratres nolite dubitare de Oratione vestra, sed scitote quando erumpit Verbum per os, tunc Oratio vestra scripta est in oculis Dei, et aut fiet quod petitur; aut expedit non fieri:* az az, atyamfiai, ne ketölködgyetek az ti imatsagtok felöl, de tudgyatok, hog[y] mihelt az beszéd ki megye[n] szajatokból; azonnal az ti imatsagtok fel vagyon írva az Istennek szömei előtt: Es avagy meg leszen az mit kertök; avagy hasznatokra vagyon, hog[y] meg ne legye[n].

Ne ketölködgyünk hát mi-is semmit az mi imatsagunkban, de hidgyük el bizonynyal, hogy ő felsege meg halgat minket-is az mi szüksegeinknek közepötte. Meg halgata Isten amaz három ifiakat; es meg szabadíta könyörgesök által az egö kementzeböl: Megh halgata Isten az tengeri haboruban az tanitványoknak könyörgeset, es meg tartatának az Ur Jesus Christus által.

Matth. 8. Megh halgata Isten az szegeny Jonasnak könyörgeset es meg tartatek az Czet hal gyomraban: Meg halgata Isten Noenak imatsagat, es meg tartatek csudalatossan, az özön viznek habjai között. *Gen. 7.* Ugyan ezent remenlyük mi-is.

Ne mond azert; im miolta esedözöm ejel es nappal Iste[n]-nek de ne[m] halgat meg engemet; söt naponke[n]t neveködnek nyomorusagim: mert az Ur Iste[n] ketseg nélkül meg halgattya az ö hiveit: noha, neha neha az mi könyö[r]gesünknek be tellyesiteset az ö titkos tanacsabol lattatik ideig el halaztani. Az mint hog[y] az Daniel-is ne[m] mindgyarast lata meg az Sido nepnek meg tereset: Söt ünnön maga az szakmi vetesben hala meg; De eleg lön ü nekie, hogy tudna bizon-[666:]nyal, hogy Istentül meg halgattatot volna, es jövendöben az mit igert volna be-is tellyesitene: Az mint hogy ugy-is lön az dolog.

II. Tanullyuk meg ezen Daniel imatsagabol, á hol azt mondgya maga felöl, hogy imatkozvan szollot az ö Istenevel: Micsoda legyen az imatsag, az könyörges? Nem egyeb hanem Istennel valo beszéd. Istennel beszellenek azok, valakik ö felsegenek elötte buzgosagbol igaz hitből könyörögnek. *Az mint bizonyittya ezt az Agoston Doctor, á hol így szoll, *Oratio tua est loquutio ad Deum: quando legis, Deus tibi loquitur; quando oras, cum Deo loqueris*: az az, az te könyörgesöd ugy-mond, Istennel valo beszéd; mikor olvasod az irast, Isten szoll teneked; Mikor könyörögsz Istennel beszéllesz. **Szolgal ez tudomány az mi könyörgesünkben valo buzgosagra: Mert bizonyara felette bodogoknak tartjuk ez világ szerint azokat, á kiknek az világi Fejedelmek-höz, Urakhoz, szabad menesök jövesök vagyon, beszélhetnek ö velök. De bizonyara fellyebben valo bodogsagunk vagyon minékünk, kiknek szabadsagunk vagyon minden nap s-mindenkor, az mi Istenünkel valo beszéllesre. Hogyha azert ily szabadsagos audientiank vagyon Isten elöt: siessünk ö felsegehez, es kerjük, hogy az ü jó tetemenyeröl adgyunk halakat ö neki. Így beszél-gessünk Istennel.

III. Tanullyuk meg ugyan ezen Daniel imatsagabol, á ki azt mondgya hogy az ü könyörgeseben szollot: az az, nem csak sziveben viselte könyörgeset, hanem nyelvevel-is tanubizonsagot tött: Szep dolog az szívből szarmazot imatsag: de azonközben kevantatik tülönk ez-is, hogy szívünknek buzgosagaban formalt imatsagunkrol, nyel-[667:]vünkel-is bizonsagot tegyünk: az mint itt cseleköszik Daniel. Söt ennek felette külső magunk viseletet-is

* *Psal. 85.*

** *Usus Doctrinae.*

az könyörgeshöz szabjuk; Mert hogy ha ez világi emberek előtt az mi magunk hordozasában modot tartunk: sokkal inkább Isten előtt es az ő szent Angyali előtt, hogy az könyörgésben modot tartsunk, kevantatik tülünk. Miert hogy az embernek külső maga viselese, az belső indulatnak gyakorta nagy jelensege. Ezt cselekkötte külső keppen-is az Daniel, ki magát meg alazvan, terdre le esven, könyörgeset terjeztötte Isten eleiben. Ezt cselekkötte ü maga Christus Urunk, á ki neha artzal le borulvan, neha penig kezeit fel emelven, könyörgöt az ő mennyei szent Attyanak. Szent Pál-is azt mondgya, hogy az ő terdet meg haytya az mi Urunk Jesus Christus Attyahoz, hogy ezzel Isteni felelmet es az könyörgésben valo buzgosagat meg jelentse. Az Moses-is ket kezeit fel emeli vala, ugy könyörög vala, es az Isten nepe ugy veszen vala gyözödelmet az ellensegen. Meg feddetnek azért itt azok, á kik az minden napi könyörgésre-is, kiváltkeppen közönséges helyen, egessegek leven es helyök arra, szegyenlik terdöket meg haytani es kezeket fel emelni az ég fele. Effelek azt szegyenlik, az mit Idvözitünk ü maga nem szegyenlöt. Mi annak-okaert keresztyenek, az mint lehet tülünk, kövessük az mi könyörgésünkben, az regi szent Prophetakat; Christus Urunkat es az Apostolokat hogy szívünknek belső indulattyarol, á keppen-is bizonsagot tehessünk. Ez az első, az mit mond az Propheta az ő könyörgése felöl.

Masodszor azt mondgya az Daniel: Es vallast teszek vala az en büneimről, es az en nepemnek az Izraelnek bü-[668:]neröl; es terjeztem vala az en könyörgesömet az en Uram Istenem eleiben; az en Istenemnek szent Hegyejert. Holott azt jelenti meg, hogy az ő imatsaganak idejen, ket reszei voltanak az ő könyörgesenek: Eggyik az vallas tetel; Mert vallaszt tött mind az ő maga, s-mind pedig az Izrael nepenek büneiröl; az az, mind magát s-mind az egesz Izrael nepet bünösnek ismerte Isten előtt, es meltonak az büntetesre az Babyloniai rabsagra. Masodik az könyörges: Mert könyörgöt meg alazvan magát Isten előtt, ekkepen szolván: Terjeztem vala ugy-mond az en könyörgesömet az en Uram Istenem eleiben. Miert könyörgöt legyen, azt-is meg jelenti: az Istennek szent Hegyejert tudni illik, az az, az Istennek templomajert az Anyaszent-egyhazert. Nem csak az Jerusale[m] templomajert penig, hanem az egesz keresztyeni gyüleközetert, á kinek az Jerusale[m] temploma typusa vala, az mint ennek elötte-is jelentem.

Ahonnán I. Tanullyuk meg: Hany dologban allyon az az igaz keresztyeni imatsag, kettöben, tudni illik először, büneinkről valo vallas-tetelben; Masodszor hogy kegyelmet kerjünk

Istentül az mi büneinknek. Pelda az David á ki így szoll maga felöl: *Ismerem Uram az en büneimet es az en büneim szemeim elöt forognak napo[n]kent ennekem. Teneked, csak teneked vetközte[m] oh Jehova: annakokaert könyörüly en raytam az te nagy irgalmassagod szerint. Ugyan ezent cseleködi az Daniel-is, s-mi-is ezzel tartozu[n]k.

II. Tanullyuk meg az Daniel imatsagabol, á ki könyörgöt az Istennek Sz. Hegyejert: Miert kellyen minekünk könyörgentünk kivaltkepen Isten elöt: az Isten szent Hegyejert tudni illik, az Anyaszent-egyhaznak igaz Isteni tisztöletinek meg maradasajert. Pelda erre az Theo-[669:]dosius Imperator, á ki halalra betegedven, inkab szorgalmatoskodik vala az Ecclesia felöl, hogy nem mint maga betegsege felöl. Így kellene bizonyara. Mert belsö-keppen sokak dögleletes tudományokkal haborgatnyak ezt. Nemellyek Arrianusokka, nemellyek Sabbatistakka, nemellyek Papistakka lötenek. Külsö-kepen penig minden kegyetlenek akarnak regnalni az Ecclesian. Meg feddetnek azért azok, kik csak ez vilagi jó szerencsejert, gazdagsagert, Urasagert, vilagi tisztössegert akarnak Istennek könyörgeni: az Istennek penig Ecclesiajarol s-abbán levő szolgakrol, ingyen meg sem akarnak emléközni. Melyről mit tömprönködünk feletteb; ha illyen az mint lattyunk ez vilagnak nagyob része.

Harmadszor az meg halgatasnak ideje felöl még-is azt mondgya az Propheta. Még úgy-mond szollok vala az en Imatsagomba[n]. Aholot nagyob bizonsagnak okaert kettözteti az ü mondat az meg halgatasban: szollok vala úgy-mond en, s-még úgy-mond szollok vala. Mintha azt mondana. Tellyesseggel úgy-vagyon az dolog az mint mondom: Még úgy-mond el ne[m] vegeztem vala imatsagomat mikor meg halgattatam, es az Úr Isten feleletöt küldé ennekem.

Negyedszer es utolszor az meg halgatasnak ideje felöl még-is azt mondgya: Az estveli aldozatkor; az az, á napnak kilentz oraja uta[n], az mikor az szüntelen valo aldozatok estvenek idejen az Sidoknal szoktanak vala lenni, az Istennek parancsolattya-bol. *Exod. 29.* az mely most mi nalunk teszen dellyesti három orat. Ebben az oraban halgatta vala meg Isten az Illyest, mikor az Carmelusnak hegyen az Bál Papjai ellen, tüzet kere az Egből az aldozatra, es meg gyözven az Bál Papjait le vagattata. *1. Reg. 18. [670:]*

Tanullyuk meg hát az Daniel imatsagabol, á ki megh halgat-tatik estveli aldozatkor; hogy noha Isten meg halgat minket

* *Psal. 51.*

akar mely időben, akar mely helyön-is; de kiváltkeppen meg halgat ott, az mely helyet rendelt magának az könyörgésre. Azert örömezt mennyünk az könyörgesnek helyere, es siessünk az könyörgesnek orajara. De az mi emberink igen meg fogyatkoznak ebben naponkent. Mert sokaknak nem igen kell az könyörgesnek helye, sem az könyörgesnek oraja. Annak-okaert mi-is azt modhattyuk sokak felől, az mit Chrysostomus *Quum videro quempiam non amantem orandi studium, nec huius rei fervida vehementi cura teneri, continuo mihi palam est, eum nihil egregiae dotis in animo possidere*: az az, Mikoron ugymond latom, hogy valakinek nem kell az könyörges, es arra nincsen semmi buzgosaga; mindgyarast jól veszem eszemben, hogy annak elmejeben nincsen semmi jo. *Item idem. Quisquis non orat Deum, nec divino colloquio cupit assiduè frui is mortuus est et vita carens expersq[ue] sanae mentis*: az az, valaki nem könyörög az Istennek, es az Istennel valo beszélgetésre nem szoktattya magát, az meg holt ember es esztelen. Szoktassuk hát mi keresztényenek magunkat az könyörgésre: Mert szep dolog Istennek szolgálni. Ertyük azert immar az Daniel könyörgesének meg halgatatasának idejét. Lassuk az masik dolgot.

Mondam masodszor azt írja meg az Propheta, ki által felelt meg Isten Danielnek az ö könyörgesere, á kiről így tanít s-mond. Es amaz firfiu az Gabriel kit lattam vala latásban először; nagy sebösseggel röpüle en hozzam, meg illetven engemet; es meg tanita engemet, es szolla ennekem, es monda: Daniel most jöttem ki hogy meg tanítsalak tegedet az ertelömrre. [671:]

Mit akar?

Azt mondgya hogy Gabriel Angyal által felelt megh az Ur Isten Danielnek az ö könyörgesere. Az mely Angyalrol ennek előtte-is az nyoltzadik Caputban emleközet vala. Es az kit bocsatot vala Isten az Zacharias Paphoz-is, hogy jövendöt mondana az Janos Baptistának születese felől, á ki hop mestere lenne az Christusnak. Es ugyan azon Gabriel Angyal vala az, á ki által köszönte Isten az szüz Mariat az Messiasnak születese felől.

Firfiunak mondgya pedig ezt az Gabriel Angyalt: 1. Nem azert mintha az Angyalok ugyan firfiak volnanak: Mert lelki allatok azok: de azert, mert az Istennek parancsolattyara, akkor az időben firfiu abrazatot visel vala az Gabriel, hogy annyival bizonyosab lehetne az Daniel az Angyalnak beszede felől. Az mely Firfiui abrazatban jelentenek meg amaz három Angyalok-is Abrahamnak; kikről emleközet vagyon. *Gen. 18.*

Masodszor azt mondgya az Gabriel Angyal felöl; hogy röpiült ö hozzája. Miert szoll így? Nem azért mondgya mint-ha ugy röpiülne az Angyalok, mint az egi madarak; hanem az ö gyorsasagara kepest. Mert gyorsak az Angyalok az Istennek parancsolattyanak el követeseben.

Harmadszor azt-is mondgya felöle; Hogy illette ötet. Miert? Jelentette ezzel az Gabriel Angyal az Danielhöz valo jo akarattyat: Mert az kikhöz jo akarattal vagyunk, gyakran ugyan megh szoktuk ragadni, kezünkel illetni.

Negyedszer okat-is meg mondgya az Angyal jövetelinek: Mert azt mondgya, hogy Ertelömré tanitsa az Danielt. Miert? Mert kevanatos firiu az Daniel Isten elöt, [672:] kedves kellemetes. Ötödször es utolszor azt mondgya az Angyal felöl, hogy intötte az Angyal Danielt az jövendö mondasnak értelmere: Erts meg ugymond ez beszédet es ez latast: mivel hogy nagy dolgot akara az Angyal meg jelenteni Danielnek.

Az mely Gabriel Angyal követségeböl tanullyuk megh; á kit el bocsat Isten az Danielnek oktatására tanítására. Micsoda legyen az Angyaloknak tisztök? Ez, hogy szolgáló lelkek ök, mihelt parancsol Isten, mindgyart jelen vadnak az hiveknek segítésekre: Mint peldának okaert az Sodomának es Gomorranak vesződelmenek idejen az Isten Angyali szölgalanak Lott Patriarchának, á kik kezen fogva ki hozak ütöt az vesződelemböl. Ezechias Kiralynak az Isten Angyala szölgala: Mert egy etzakanak idejen szaz nyoltzvan öt ezért vaga le az Sennacherib taborabeliekbe. Az Szent Petert Isten Angyala szabadittya ki az tömlötzböl. Illyest etellel itallal, Isten Angyala taplala az pusztában. Az Isten Angyala vala vezere az Izrael nepenek az pusztában; *Es mostan-is tabort jarnak az Istennek Angyali mi körülöttünk, hogy az mi ellensegink ne arthassan[a]k minekünk.

II. Tanullyuk meg: Micsoda annak oka, hogy Isten az Angyalok szölgalattyával él, mint it-is az Gabriel Angyaleval. Nem azért cseleköszi azt Isten, mint-ha ö maga ereje által gondunkat nem viselhetne minekünk ö hiveinek: avagy magatul nem akarna meg segíteni: Mert az mint szoll az David. *Psal. 120.* Nem szunynyad s-nem-is aluszik az, á ki örzi az Izraelt: Hát micsoda oka ennek? Mi erettünk, az mi vigasztalasukert, az mi erötelensegünkert, emberi gyarlosagunkert cseleköszi Isten. Mert ez az em-[673:]beri természetnek fogyatkozot allapattya, hogy mindenkor az Mediomokra, az külsö ezközökre szokot tekinteni,

* *Psal. 34.*

az mellyek ha lattjuk hogy jelen vadnak, felette szoktunk remenleni: de ha az ezközök nem lesznek, nyomorusaginknak idejen, mindgyarast fogunk ketelködni es reszketni. Mint peldának okaert. Az ehsegnek idejen ha kenyerünk nincsen, mindgyart el ijedünk, ketsegben esünk Isten felöl: de ha lattjuk hogy nagy aztag buzánk vagyon, könnyen Istenre bizzuk magunkat. Maga nem csak kenyerből áll az embernek elete, hanem az Isten aldasabol, á ki taplalasra valo eröt ád az mi külsö eledelinknek. Igy az mikor halljuk, hogy Isten illy hatalmas lelköket adot minekünk örözjül, tanitojul, sokkal inkab bizunk az mi Istenünknek segitsegeben, holot halljuk hogy nem csak maga által, de az szent Angyalok által-is akar oltalmazni bennünket. Es azert ez az oka az mi gyarlo allapatunk tudni illik, hogy él Isten az Angyalok szolgálattyaval az mi oktatasunkban, külsö nyomorusaginkban.

III. Tanullyuk megh az Daniel peldajabol, á ki helyhöztetven az fogsagban, sanyarog: mind-az-altal Isten elöt kedves firfiunak mondatik; Hogy noha az hivek sok nyomorusagok alat forognak; mindazáltal ök ugyan kedvesök Isten elöt. Ne itellyük hát, mikor nyomorusag alat forgunk, mint-ha ö felsege ugyan el vetöt volna szömei elöl bennünket; hanem meg marad az ö szereteti mi hozzánk; es az mi Istenünknek oston, nem veszödelmünkre, hanem javunkra szolgálnak minekünk ö hiveinek.

IV. Tanullyuk meg az Angyalnak inteséböl, á ki inti az Danielt, hogy szorgalmatos legyen az jövendő mon-[674:]dasnak ertelmere, hogy, hozzánk illik az, hogy felette igen vigyazzunk az mi idvöségünknek utara, es az mennyei dolgoknak tanulasara es ertesere. Melyre segellyen minket az mi edes Istenünk, Fiaert az Ur Jesus Christusert szent Lelkevel, Amen.

LXV. *Praedicatio.*

„*HÉtven hetek vegeztettek az te neped felöl es az te varasod felöl, hogy vege szakadgyon az gonoszsagnak, es be petsetöltessek az bün, es hogy ki tisztittassek az hamissag; es az örök igassag meg hozattassek, es be petsetöltessek az latas, es az Prophetia, es föl kenettessek az szenteknek szente.”

S U M M A.

Ennek elötte valo tanitasomban, kezdötten vala magyarazni, ennek ez kilentzedik Caputnak masodik reszet: Melyben meg

* *vers.* 24.

felel Isten az Angyal által, az Daniel könyörgésére, melyben könyörög az Sido nepnek az Babyloniai rabsagbol valo meg szabadulasajert. Mostan immar ez jelen valo igekben, jövendöt mond az Angyal az Sido nepnek: mellyert az Daniel esedözik vala, az Babyloniai fogsagbol valo megh szabadulasarol, az Jerusalem varasanak, es az templomnak fel eppitteteseröl; es azt mondgya felöle, hogy mind ezeknek hetven heteket rendelt az Isten; es ennek-utanna mind az nepnek szabadulasa leszen, s-mind penig az Jerusalem varasanak az tem-[675:]plommal egyyüt fel eppittetese követtözik. Söt ennek-felette nem csak ezt cseleköszí Isten, hanem ez idök alat, amaz el igertetöt Mesias-t-is, kiröl az Adamnak igeretöt tött vala, el bocsattya: á ki á nepet, á lelki fogsagbol (kinek á Babyloniai rabsag arnyekat viseli vala) meg szabadítsa, es lelki varost, lelki Jerusalemet eppit-sön Istennek. Vegezetre pedigh; az el vészöt igassagot helyere allassa, á latasoknak es Prophetiaknak veget vessön, es az Prophetai, Papi, es Kiralyi meltosagra fel kenettessek. Azonközbe pedig hog[y] á Sidok ezekkel el ne hidgyek magokat, hanem gondolkodgyanak az Poenitentiáról, jövendöt mond még-is az Angyal ö nekiök, mind az varosnak jövendö veszedelmeröl, s-mind magoknak utolso romlasokrol.

Micsoda ennek Haszna?

Nem commendalom sokkal; de mind-az-által szükseg mi nekünk ez tudomant ertenünk s-tudnunk. 1. ezert: Mert ez á Prophetia egy azok közzül á regi jövendö mondasok közzül, mellyekben Isten az ó Törvényben jövendöt mondatot á Messiasnak meg testesülese, szenvedese es halala felöl, á kit el bocsatot immar az emberi nemzetnek valtsagara. Es tartozik ez á czikely á mi hitünknek amaz agazattya, melyben azt hiszük, s-azt vallyuk az Apostoli Credoban. Hiszek az Jesus Christusban, á ki fogantatek szent Lelektül, születek Szüz Mariatul; szenvede Pontius Pilatusnak tisztartosaganak idejeben; meg feszittetek, meg hala, es á többi. 2. Tanittatunk itt á mi büineinknek bocsattatasa felöl; á Sidoknak meg vettetesekre; es á Poganyoknak kegyelemre valo fel vetettetesekre, á mi hitünknek töb agazati-val egyyüt. 3. Vegezetre, szükseg á [676:] Propheta jelen valo tanitasara vigyaznunk ezert: Mert még az Sido Doctorok közzül-is egy, magyarazvan ezt az Daniel mondasat, abban az ő irasaban, melynek neve Chazon, Moed, azt mondgya. Ezt ugymond az Christianusok, az keresztyenök, tartyak az ő keresztyeni vallasoknak erős oszlopanak: s-igazan-is mondgya az jambor;

mert bizonyára ebben, az mi idvössegünknek derek fundamentoma forog. Annak-okaert immar hasznait ertven, reszeit lassuk.

R E SZEK.

Ket reszei vadnak ennek az jövendő mondasnak.

I. Mert először tanít az Angyal közönségössen arról az időről; melyben az Sido nep az rabsagbol meg szabadul, es az szent Ierusalem fel eppül; ennek felette azokrol-is az jokrol, mellyeket az Átya Isten, el bocsatvan az Messiaszt ez hetven hetek alatt az ü Anyaszent-egyhazának mutat ajandekul.

II. Annak-utanna az mit itt közönségessen tractal, sokkal nyilvánban meg magyarazza az Angyal, az követközendő három utolso versekben. De lassuk most az 24. versöcsket csak.

Az mi ezt az egy versöt illeti, hogy ha ezt ugyan valoban akarjuk erteni; imez ket rendbeli kerdesöket kell itt meg magyaráznunk. 1. Mit kell ertenünk az 70. heteken es menyi időket teszen ez. 2. Micsoda jokat hirdet az Angyal az jövendő Messias felöl: Micsoda hasznöt hoz az; Micsoda haszna leszen abban az Messiasban az emberi nemzetnek, az mely felöl igeretet teszen az Angyal az Danielnek.

Az mi az elsöt illeti, tudni illik, mit kellyen ertenünk az hetven heteken, es menyi időt tegyen ez. Ved eszedbe: Az szent iras ket fele hetek felöl emleközik. Elsö rendbe-[677:]liek nap szam szerint valo hetek mellyek het napokbol allanak; mint Moses utolso könyvenek hatodik reszenek 9. versöskeje jelenti; mikor azt mondgya az Moses, hogy az Husvet utan, Pünköst innepeig het heten szamlallyanak. Es ugyan ezen nap szam szerint valo hetekről szoll Daniel-is *cap. 10. v. 2.* á mikor azt mondgya, hogy sirasnak atta vala magat három egész hetnek napjaig. Es illyen mostan-is mi nalunk az het napokbol allo egy het, ket het, haro[m] het, &c.

Masod rendbeli hetek, Esztendő szám szerint valo hetek, mely hetek, het Esztendőkből allanak: mint bizonsagnak okaert: Moyses harmadik könyvenek *25. cap. v. 8.* Holot meg hadgya Isten á Mosesnek, hogy het Esztendei heteket szamlallyon; mellyek het het Esztendöt foglallyanak be. Ez ket rendbeli hetekről az nap szám szerint es Esztendő szám szerint valo hetekről emleközik az szent iras. Az az kerdes immar itt:

Mellyikről szoll az Angyal? F. Szol az Angyal, nem az napoknak hanem az Esztendőknek heteiről. Honnet tetik meg? Az

követközendő 25. versecskeből: Mert ott azt mondgya az Angyal hogy het heteken kell meg eppittetni az Jerusalem templomának: De az Jerusalem Temploma napi szám szerint valo het heten meg nem eppittetöt: söt azt olvassuk az Historiakban, hogy az Jerusalem templomanak, csak az fundamentomat-is három Esztendeig vetöttek meg, es el vegeztek az rakasat negyven hat Esztendeig. Annak-okaert ketseg nélkül szoll az Angyal az Esztendöknek heteiről. Es ugyan ezen értelmet bizonyittyak az Sido Doctorok közzül sokak: ugy-mint Rabbi Sadiah, Rabbi Mosche, Rabbi Schelomo: Es az igaz ertelem. Még-is itt ez az kerdes. [678:]

Menyi időt teszen ez? F. Az hetven hetek tesznek 490. Esztendöket. Mert hetvenszer valo het 490. számot teszen hogy-ha öszve számlalod. Summa summarum.

Azt mondgya Danielnek az Angyal, hogy az nepnek haza menetelnek, az varosnak, az templomnak meg eppülesenek, es az Messiasnak el bocsattatasanak, halalanak, fél tamad[a]sának, 490. Esztendöket rendelt Isten. Mintha azt mondana: Az rabsag es az Isten haragja 70. Esztendeig volt ti raytatok; de Isten az ö kegyelmesseget hetszerte fellyeb terjezti, tudni illik hetszer hetven Esztendeig; es ismet 490. Esztendökig fogtok hazatokban lakozni ez rabsag utan. Ez az Istennek igerei az Angyal által. Hogy pedig ebben valaki semmit ne kétölködhessek ezt teszi hozzá, hogy el vegeztetöt ez: az az, Isten az ö öröкке valo Decretomabol ugy el vegezte ezt, hogy ez sem töb sem keveseb nem leszen: nem kell erről soha senkinek többet disputalni. Ha pedig ezek az 490. Esztendök be telnek, annak-utanna ezeknek az Esztendöknek vegevel az Jerusalem varosanak-is vege leszen.

Ertyük azert az Prophetanal valo tanitasat az Angyalnak, s-nem szükség immar azt Sidoktul talalt veleködesökkal meg homalyositani.

Mit tanulunk innét?

I. Tanullyuk meg innét az 70. hetekből, az Istennek nagy türhető voltat miben allyon: Nem siet Isten az ö igaz iteletinek vegben vitelevel, hanem gyakorlatossaggal hosszu időt hágy az meg teresre az embereknek, minek-elötte tellyesseggel az ö haragjat az emberekre ki öntene; á mikeppen megh tetzik az Sido nepnek példaja-[679:]bol, kinek Isten 490. Esztendöket engede az meg teresre poenitentia tartasra; minek-elötte öket tellyesseggel el pusztitana, es öröкке valo gyalazatra, szamki vetesre küldene; melyben mind ez oraig-is vadnak.

Igy az Noe idejeben hosszu ideig varja az Isten az embereket, minek-elotte az viz özön által az ő poenitentia tartatlansagokert meg emesztene. Ez az Istennek nagy türhető volta. De nem ilyen az ember, hanem mihelt fele barattya vetközik ellene, azon szem pillantasban igyeközik fele barattyanak ártani.

II. Tanullyuk meg, sokkal tovab tart az Istennek kegyelme az meg terö bünösökön, hogy nem mint annak elötte tartot az ő iteleti az bünben esteken. Mint peldanak okaert, 70. Eszten-deig lün az Sido nep az Babyloniai fogsagban; de annak-utanna mikoron meg tertenek volna, hetszer hetvenig, az az 490. Esz-tendökik lakanak hazajokban. Hetszerrel fellyeb azert az Isten-nek kegyelme az meg terö bünösökön, hogy nem mint volt az ő haragja az bünben esteken: Mert az Isten sokkal haylandob az kegyelemre, hogy nem mint az büntetesre. Szallyon azert ki ki önnön magaban: Hogy-ha betegseget szenved egy ideig, jusson eszeben, hogy hetszerre több ideig volt reszes az jo eges-segben, s-ne zugolodgyek tehat Isten ellen: de erröl ritkan gon-dolkodnak az emberek. Mert ha sok esztendökig jól vagyón dolgok, még csak fejük sem fayt, semmi kárt sem vallottak, semminek tartyak azt: Ha pedig egy avagy ket nap betegse-gben esnek, avagy szerencsetlenség ala esnek es jutnak, csak kicsin nyavalya-is hosszunak tetzik, es kicsin proba, ostor, felette nagynak. De hallad; ha mikor az Istennek büntetese egy ideig elöl [680:] talal jusson eszedben; Menyi sok időtül fogvan jól tött te veled, es ismet ha akarja, mindgyart jól tehet; ne zugolodgyal semmit.

III. Tanullyuk meg az Sido nepnek bizonyos el rendeltetöt büntetesenek idejéböl: Hatart vetöt Isten minden dolgoknak, melynek elötte sem el nem veszhetnek, sem tovab nem marad-hatnak: az mint lön az Jerusalemben varosanak dolga, á kinek el jöve esztendeje, be telenek az 490. Esztendök, az utan pusztu-lasra mene sorsa.

Igy az Assyriai, Persiai, Görög Orszagi birodalmaknak el jöt hatara, semmive löttek. Ne csudald tehat most-is hogy Orsza-gok, Tartományok, varasok pusztulnak; de arrol gondolkodgyal, el tölt azoknak hete, s-az veszödelmeknek egyik oka, azon közben pedig az Istennek gondviseleset imadgyuk. Azon-is ne boszszonkodgyunk semmit, hogy nemely hitetlen birodalmak, ugy-mint Törökök, Tatarok birodalma, avagy penig kegyötlen Fejedelmek regnalnak: Mert hatart vetöt Isten mind ezeknek: az mely mikor el jövend, mind ezek semmive lesznek. Ertyük azert tanitasunknak első reszet. Lassuk az masikat.

Jelenttem vala keresztyenek, hogy masodszor azt kell meg

latnunk: Micsoda jokat hirdet az Angyal az Messias felöl; Micsoda hasznot hoz az embereknek.

Ved eszedben: Negyet jelent felöle. Elöször azt jövendöli az Angyal, hogy az Messiasnak el jöveteli által, meg bocsattatnak az embereknek bünei: Hogy hogy? Imez három keppen. 1. Veget szakaztván Christus az gonossagnak. 2. Be pöcsetölven az bünt. 3. Ki tisztítván az hamissagot. [681:]

S-mikeppen lesznek ezek?

Veget szakazt Christus az gonossagnak akkor: mikor az bünnek erejet meg oltya, hogy szabadon mi bennünk ne regnalhasson, es meg zabolazza az bünt, hogy minket kesertetben ne eythessen. Be pecsetli az bünt akkor: mikor az ö artatlansagaval be fedezi azt, hogy soha az mi Istenünknek eleiben ne vonnyon, es soha többbe emleközetben ne jöjön. Megh tisztította az hamissagot akkor; mikor az bünnek karhóztato erejet el veszi, hogy soha minket Isten elöt ne karhóztasson, az mint megh vagyon irva. *Rom. 8.* Semmi karhóztatasuk nincs immar azoknak, á kik az Christus Jesusban vadnak. Hogy pedig így hármaztattya á bünöknek nevezetit, holot azt gonossagnak, bünnek, hamissagnak hija: azzal azt akarja jelteni az Angyal, hogy minden bünöket, akar micsoda legyen az, megh bocsattya az Christus az ö benne hívöknek.

Masodik jó tetemenyet az Messiasnak az Angyal azt mondgya: Hogy örökke való igassagot hoz az embereknek. Mikeppen? Eleget teven Christus az ö aldozattya által, az törvennek es az Atya Isten haragjának, fel menven az gyalazatos kereszt-fanak oltarara: az mint megh vagyon irva.

Az Christus löt minekünk, bölcsesegünk, igassagunk, szentsegünk es valtságunk az Atyatul, örökke való igassagnak hija pedig ezt; Mert eleitül fogvan, ebben az Christus Jesus halalaban keresöt igassagban idvözültenek az emberek: Abraham, Isaac, Jacob; az mint bizonyította szent Pál. *Hebr. 11.* es nem adattatot töb Nev á ki által kellene idvözülni, az Jesus Christusnak nevenel. [682:]

Harmadik jó tetemenyet á Messiasnak az Angyal ezt mondgya: Hogy véget vet minden latasoknak es Prophetiaknak: Mert minden jövendö mondasok Prophetiak, az Ur Jesus Christusban mentenek vegben.

Negyedik es utolsó jó tetemenyet azt mondgya, hogy fel kenetetik, Prophetai, Papi, es Kirali meltosagra, az az, leszen mi nekünk Tanitonk; Pasztorunk es Kiralyunk: Mert ez három rend-

beli emberek kenettetnek vala fel az ó törvényben mikoron, az tisztnek viselesere választatnak vala, hogy á külső fel kenes, lenne á szent leleknek belső ajandekinak bizonsaga. Es itt az Angyal az Messiasnak nem testi, hane[m] lelki fel kenetteteset emlegeti. Mert az Christus nem test szerint külső olajjal, hanem lelek szerint fel ekösítettven az szent leleknek ajandekaval kenettetöt fel; szalvan lathato formaban galamb kepeben az Jesus Christusnak fejere az ü keresztölttesenek idejen; *az mint bizonyítja szent Janos Evangeliomi könyvenek. Latam ugymond az Istennek lelket le szallani az Egből, mint egy galambot, es meg nyugovek ő rayta: es en nem ismerem ötet, de az ki el bocsata engemet, hogy kereszteljek vizzel, az mondotta vala nekem: A kire latod az Istennek lelket le szallani es rayta meg nyugodni, az á ki keresztel szent lelekkel. En azért lattam es bizonsagot teszek rola, hogy ez az Istennek amaz fia. Ezek azért az okok jok, mellyeket hirdet az Angyal az Messias felől.

Tanusag.

Tanullyuk meg először inset: á holot az Messias bün bocsanatot hozot; micsoda büneink bocsattatnak meg minekünk. Mert azt mondgyak az Papista atyafiak, hogy [683:] á Christus csak az eredendő bünert tött eleget; es á cselekedendő bünben, meg bocsattatik ugyan á bün; de á bünnek büntetesejert, nekünk kell eleget tennünk. De nem ugy tanit á szent Janos. *1. Ioh. 1.* hanem azt mondgya: *Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato:* az az, az Jesus Christus vére tisztit meg minket minden büneinktül: Söt ha á Papista tevelygese igaz volna, hogy tudni illik Isten á mi büneinket, nem tellyesseggel mindenestül fogva, hanem csak resz szerint, bocsatana meg; igy killyeb terjedne á mi bününk az Isten kegyelmenel es irgalmassaganal. De ez iras kívül vagyon: Mert azt mondgya szent Pal, *Rom. 5.* Az Istennek kegyelme fellyül mullya á bünt, es á hol büvölködik á bün, ott sokkal föllyebben büvölködik á kegyelem. Azert ketsegnelkül meg bocsattya Isten, az ő hiveinek minden bünöket az Christusban.

II. Tanullyuk meg: Minemü igassag által kell idvössegünket varnunk Isten előtt; Ved eszedben. Osiander azt mondotta, hogy az Istennek tulaydon allattyaban levő igassag által nyerik az emberek Isten előtt idvössegöket. De nem igazan mondotta: Mert ha az, á teremtetlen igassag lakoznek mi bennünk, es az

* *cap. 1. az Ianos Baptista.*

közöltetnek mi velünk; így immar mi nem emberek, hanem Istenök volnánk: Mely dolgot csak meg gondolni-is karomkodas. A Papista atyafiak azt mondgyak, hogy az ő cselekedettyükből való igasság által idvözülnek ők. De hejaban: Mert azt mondgya Christus Urunk: Ha mindeneket megh cselekednetök-is á mellyek megh vadnak á törvénybe írva; még-is azt mondgyatok: Haszontalan szolgak vagyunk, tartoztunk vele á mit cselekedtünk. A mi igasságunk felől pedig es jó cselekedetünk felől mit mond á szent Pal? [684:] *Omnes defecerunt et destituuntur gratia Dei*: az az, mindnyajan el partoltanak; es szükölködnek az Isten kegyelme nélkül; az szent David-is azont erősítötte: *Omnes declinaverunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*: az az, mindnyajan el hanyatlottanak, nincsen csak egy-is á ki jó cselekedgyek. Hát micsoda az igaz értelem: Idvöségünket varjuk ne csak az Jesus Christus aldozattyával keresöt igasság által, mellyet az Atya Isten, ingyen való kegyelméből tulaydonit minekünk. Eleget tött Christus mind az törvennek, s-mind pedig az Atyának fel busult haragjának erettünk.

III. Tanuljuk meg: ki legyen es mely hatalmas legyen az Messias. Oly tudni illik á kiben az Istennek mind igereti az regi Prophetak, Ceremoniak es jövendő mondasok vegben mentenek, es az mi idvöségünket megh szörzötte minekünk. Ez nem egyeb pedig, hanem az Ur Jesus Christus. A kinek adassek dicsőség, birodalom, hatalom es tisztőség örökke, Amen.

LXVI. Praedicatio.

„*TUdgyad azért es eszedben vegyed, hogy az nepnek szabadosulasa es az Ierusalemnek meg eppitese felől való beszédnek ki menesetöl fogva az Messias Fejedelemig het hetek es hatvan ket hetek vadnak, es haza vitetik az nep, es meg eppittetik ismet az utza es az kerites, es ez leszen idöknek szorosságaban.” [685:]

S U M M A.

Ez versetskeben az Gabriel Angyal vilagosb értelemmel való tanitást teszen, az Jerusalemben való eppitese; az Messiasnak el bocsattatasa, es az Jerusalemben való eppitese pusztulasa felől való jövendölese szerint. Lassuk azért tanitását.

* vers. 25.

R E S Z E K.

Harom dolgot tractal az Angyal ez 25. versecskeben.

- I. Inti az Danielt, azoknak meg tanulasara, az mellyeket hirdet ö neki.
- II. Meg mutattya Danielnek honnan kell kezdeni szamlalni az hetven heteknek az az, az 490. Esztendöknek, az mellyeket jelent az Angyal.
- III. Micsoda rendet szab ü, tudni illik az Angyal ezeknek az hetven heteknek. Mikeppen osztya el? hogy így az Danielnél mindenek nyilvánban legyenek.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Gabriel Angyalnak inteset, így szoll fölöle s-mond: Tudgyad azért es eszödbe[n] vegyed. Mint-ha mondana: Ennek előtte, közönsegesen summa szerint meg hallad, hogy hetven heteket rendelt az Iste[n], kik forgasaban meg szabadittya mind az Sido nepet az fogsagbol, s-mind penig az varost es az Templomot fel eppiti, veget szakaszt az gonossagnak, le pecsetli az bünt; ki tisztittya az hamissagot, az el vesztöt igassagot helyere allattya; veget vét az Prophetiaknak es latasoknak, es fel kenettetik az szenteknek szente, az az születtetik az Messias, es fel kenettetik Prophetai, Papi es Kirali meltosagra. De en most mind ezeket nyilvánbba[n] es vilagosban magyarazo[m]. Te annak-okaert Daniel, figyelmetes legy es á mellyeket mondot, Tud meg; az az, á mit ez elöt nem ertöttel ved eszedbe[n], es ertsd meg, az az magadban jól meg [686:] hanyad vessed, hogy mit akarjanak ezek, tellyesseggel vegere mehes. Ez az Angyalnak intese.

Az mely Angyal inteséből, minden keresztýen ember imez ket dolgot tanulhattya meg. I. Hogy-ha az Angyal á Danielt, á kit az Úr Isten sok ajandekival aldot vala meg, ennyiszter inti az veszteglesre, az figyelmes tanulasra, mind beszedinek kezdetiben, mind közepiben, s-mind penigh vegeben, az mint mi-is immar egy nehanyszor hallottuk: sokkal inkább bizonyara szükölködünk mi intes-nelkül, á kik restek, tunyak, tudatlanok, es többire vakok vagyunk az Mennyei titkos dolgok felöl valo erteközesben. Nem úgy penig hogy egyszer adgyunk csak helyt az intesnek Esztendöben, es az utan csak abban hadgyuk; hanem szükseg ennek gyakorlatossaggal lenni, hogy annyival szorgalmatosbak legyünk az mennyei dolgoknak tanulasara. Ha kik pedig az intest nem szenvedhetik, szükseg hogy azok, avagy igen kevelyek, avagy pedig igen tudatlanok legyenek. Es ezekre kepest Isten elöt igen utalatossak-is; az mint szoktak nemellyek szollani: De bator Pap Uram ne intsen engemet

arrol, mert az nélkül-is ertem en azt: Osztan ez minap-is szolla felöle, meg-is nem felejtötte el. De szeretö atyamfia szinten ugyan-is az vesztöt, hogy értöd dolgodat, s-ertve mulatod: Nem szenvedhetöd az Istennek paltzajat. De mi magunk felöl azt mondgyuk, hogy mi minden napon, az mi Istenünknek intese, feddese, paltzaja nélkül igen szükölködünk, es az mi Istenünknek bottya paltzaja, feddese, intese hasznal mi nekünk az idvössegre.

II. Tanullyuk meg az Angyalnak ugyan azon inteséböl, nem eleg az mennyei dolgokat, (mellyekről az elöt nem hallottunk semmit) csak hallani egyebektül; hanem [687:] az kevantatik hozza, hogy azokat ugyan szorgalmatossan visgallyuk; értéközünk felölök, hogy tellyesseggel igaz értelmere juthassunk. Mert sokak hallyak ugyan az mennyei titkos tudomant; de nem ertik mindenek: Hallyak az beszedöt, de nem tudgyak annak igaz értelmet. Az Jureconsultusok azt mondgyak: *Scire leges non esse verba earum te[n]jere; sed vim et potestatem*, az törvényök értelme nem az, hogy valaki az pusztá szókat tudgya; hanem azoknak erejet es jedzeset ertse: Így mi-is azt mondgyuk. Az szent irast erteni: nem annyit teszen, mint csak az Bibliának beszedit olvasni: hanem annak igaz magyarazattyat tudni. Erre inti az Angyal-is Danielt; Ne csak hallya az mit ö mond, hanem annak igaz értelmet-is meg tanullya, Tanuld meg hát te-is: Ne csak az Praedicator szavat halgassad, mit mond: hanem az mit hirdet, annak valosaganak vegere igyeközzel menni. *Hoc fac et vives*. Ez az első dolog.

Mondam keresztyenek, hogy masodszor ez jelen valo tanitasnak rendi szerint, azt kell meg latnunk. Honnan kel az hetven heteknek, az az, az 490. Esztendöknek, kikről az Angyal emleközik, szamlalását el kezdeni. Effelöl így szoll az Angyal: Az beszednek ki adasatul fogva; avagy az beszednek ki menetelitöl fogva, avagy az parancsolatnak ki adasatul fogva.

Aholot az beszednek ki menetelit sokak, sok kepen magyarazak: es vizsik nemelleyek Darius Histaspisra: Nemelleyek Artaxerxes Longimanusra; Nemelleyek Cyrusra, mikor parancsolatot adot tudni illik affelöl, hogy az Sidoknak szabad legyen az Babyloniai fogsagbol haza menniök; meg eppiteniök az varost es az Templomot. [688:]

De mi az közönseges értelmet követven, azt mondgyuk, hogy á beszednek ki menetelin, érti az Cyrus Kiralynak parancsolatyanak ki hirdeteset. Mert minek-utanna Cyrus meg vötte volna Babyloniat, es az Persakra szállot volna az Chaldaeusoknak es az Syriabelieknek birodalma, meg kialtattya Cyrus, es irasban mindenüt el hirdetteti, hog[y] á Sidoknak szabadsagok legye[n]

haza menni Jerusalemben, es meg eppiteni az Isten templomat, mint meg vagyon. 2. *Chro.* 36. et *Esdr.* 1. Annak-okaert noha egyebek masut kezdik az 490. Esztendőket szamlalni: de minden ketsegnelkül kel kezdeni az Cyrus Kiralynak első esztendejétül, mikor parancsolatot ád az nepnek haza menetele felöl. Ez az közönseges értelem: az ki tovab akar disputalni felöle, lassu. Ez az masodik czikkelynek magyarazattya. Lassuk az harmadikat-is.

Harmadik es utolso kerdesünk ez vala: Micsoda rendet szab ezeknek az 70. Heteknek az Angyal? Ved eszedben: Harom reszre osztja az hetven heteket. Hogy hogy? Het hetekre hatvan ket hetekre; es egy hetre. Mert így szoll. Az nepnek haza meneteli es á varosnak meg eppitese felöl valo beszédnek ki meneteltől fogva, á Messiasig het hetek: es az utan lesznek hatvan ket hetek, minek-utanna meg eppittetik az Utza es á kerites, az időnek szorosságaban. Az het hetek pedig tesznek, 49. Esztendöt; Mert az mint mondok, minden het foglal be het Esztendöt: Hetszer het pedig, 49. számot teszen. Ennyi idő vagyon á fog-sagból valo szabadulastul fogva á Templom eppitesenek vegeig. Mert az fundamentomot harom Esztendeig vetöttek fel, es el vegeztek az rakasat, 49. Esztendeig: Mint az Sidok-is mondgyak vala idvözitonknek. 49. Esztendeig eppittetöt [689:] ez az Templom. *Ioh.* 2. Masodszor azt mondgya 62. hetek vadnak az Christus Fejedelemig, avagy az Messias Hadnagyig; es az nep haza megyen, meg eppittetik az utza, es az kerites. Teszen pedig ez az hatvan ket het, 434. Esztendöt; Mert az idő alat az varas eppittetese utan jut el az Messias; es akkor vitte vegben az emberi nemzetnek valtsagat.

Azt-is mondgya vegezetre, hog[y] az időnek szorosságaban eppül az varos, az az: nagy nyomorusagos időben sok nyomorusaggal: á mint ezek vegben-is mentenek, á mint tanubizonsagot tesze[n] erröl az Esdras, Nehemias es Machabaeusok könyve. Mert sokszor igyeköztek á szomszedsagban levő ellensegek az Jerusalem eppitese felben szakaztani: es azt mondgya az Historia felöle, hog[y] az Jerusalem eppiteseben, egyik kezekben fegyvert viseltenek á Sidok, á masikkal pedig követ hordottanak az eppitesre, az az, egyik resze fegyverben strasat allot, áz más resz eppitöt szorgalmatossaggal.

Tanusag.

A hol az Angyal az Christust, Messiasnak es hadnagnak hija, tanullyuk meg onnet: Mit kel minekünk itelnök az Christus

felöl? Ezt bizonyára, hogy ü az á kit fel kent az Atya, az közben jarnak tisztire, ü á közbe jaro á meg haragut Isten, es az el esöt emberi nemzet közöt; es ö á ki meg ajandekozot az Atya, á szent leleknek büseges ajandekaval. Ennek felette ö az ö Anyaszent-egyhazanak vezere, hadnagya, á kire neznek á hivek, minden szüksegeknek közepötte, es ennek szavat igyeköznek halgatni; az mint meg mondotta az Atya felöle. *Hic est Filius meus dilectus in quo acquiesco ipsum audite.* [690:]

Masodszor tanullyuk megh az Jerusalelem varosanak es abban levö templomnak nyomorusagos es haborusagos idöben valo eppiteseböl: Mi monod szokta Isten az ö Anyaszent-egyhazat eppiteni? tudni illik sok nyomorusagok es haborusagok közöt; az mint most-is szemeinkel lattyyuk; hol természet szerint valo ellenséggel hol penigh egyeb rendbeli nepekkel sanyargattya Isten az ö Ecclesiajat, s-ugy eppiti. Mellyet nem egyebet cseleköszik, hanem hogy meg emleközzenek az hivek, hogy ebben ez vilagi gyönyörüségben, ne helyhöztessek az ö boldogsagokat; de ertsek meg inkab az hivek, hogy az mi polgari tarsasagunk, bekeseges hazank, az Egekben vagyon, es naponkent oda vágyakozunk, á hol az mi fejünk-is az Ur Christus Jesus vagyon. Melyre segítsön minket az Atya, az Fiu, es szent Lelek Isten, Amen.

LXVII. Praedicatio.

„*AZok utan penig az hatvan ket hetek utan, ki vagattatik az Messias, es semmi nem leszen neki: az varost es az szent Templo mot el pusztittya az követközendö Fejedelem nepe; ugy annyira hogy az ö vege legyen neminemü viz özönnel; es mind az hadnak vegeig tellyesseggel valo pusztulas leszen. **Es meg erössiti sokaknak az szövetsegöt egy heten; es fel heten veget vet az veres áldozatoknak es az áldozatra valo ajandeknek: [691:] es az utalatossagnak szárnya miat leszen az pusztulas, es minde nestöl fogva valo es el tökellöt pusztulas öntetik az nepre.”

S U M M A.

Ennek elötte valo tanitasaban az Angyal; Mivel hogy hetven heteket jelentöt vala az Danielnek; kiknek forgasaban, nem

* vers. 26.

** vers. 27.

csak az Babyloniai fogsagbol szabadulna ki az Sido nep; Hanem az Messias-is az Istennek regi igereti szerint el juene az testben, szenvedne es vegben vinne az emberi nemzetnek valtsagat: Mely munkaja utan veget vetne az veres aldozat teteleknek, el romlana Jerusalelem varosa, az Templom, es az Sidok Orszaga füstben menne. Mind ezeket harom resz idöben jelentette vala, hogy Isten vegbe vinne; Melyre valo kepest, az Angyal-is azokat az hetven heteket, harom reszre osztotta vala. 1. Het hetekre. 2. 62. hetekre. 3. Vegezetre egy hetre.

Ez ideig értéköztünk az két első reszről. Most immar következik az harmadik es utolso. Tudni illik az egy hetnek magyarázattya. Melyben summa szerint, megh jelenti az Angyal; minekutanna az Messias el ju es tisztit vegbe viszi: Mint leszen az Jerusalelem varosanak es abban eppittetöt templomnak allapattya.

Mit cseleköszik Isten az ö rettenetes es igaz iteletiböl az Sido nemzetsegen es az Jerusalembelieken, az ö nagy hitetlenségökert; mivel hogy nem hittének az el jöt Messiasban az Jesus Christusban: Gondot viselven azon-közben az ö Anyaszentegyhazara, szövetséget vetven azokkal, á kik hiznek ö benne, es veget vetven az külső aldozatoknak, az Messiasnak az Ur Jesus Christusnak halala-[692:]ban: az mint ez valóságoskeppen meg bizonyosodik az Úy testamentomban.

R E S Z E K.

Haro[m] reszei vadnak ez jele[n] valo ket utolso versecskeknek.

Mert először arról szoll az Angyal: Mikor szoll az Angyal: Mikor szoll az az kemény iteleti Istennek az Sidokra, es miért.

II. Micsoda leszen az az Istennek iteleti, es ki által viszi vegben s-mi modon.

III. Mit fog vegezetre Isten azokkal cseleködni, á kik hiznek ö benne. Ezekről szollyunk mi-is rövideden.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik mikor szoll es miért á Sidokra Istennek kemény iteleti; affelöl így szoll á Prophetanal az Angyal, s-mond. Azok utan az hatvan ket hetek utan, ki vagattatik az Messias, es semmi nem leszen neki; az az: Ideje felöl, az Jerusalelem varosanak es á Templomnak romlasanak mikor következnek az; ezt mondgya, hogy hatvan-ket hetek el mulvan; meg ölettetven az Ur Jesus Christus; az utan leszen az Jerusalelem varosanak es Templomanak romlása.

Az mint vegben-is ment ez: Mert az Jerusaleem városanak vegsö pusztulasa lött, á Christus fel tamadasa es menyben meneteli utan negyven esztendőkkel, á mint meg írja *Iosephus lib. 6. antiq. Iul. cap. 6.*

Miert szall pedig az az kemeny itelet, vegsö romlas Jerusaleme-re; ket okait mondgya. Elsö az Christusnak keserves halala; melyben az Sidok kegyetlenködnek ö rayta. Masodik az Sidoknak Christustul valo el szakadasa, avagy annak meg utalasa.

Az Christusnak halala felöl ezt mondgya: ki vagattatik az Messias: Mely Messiason, erti az Ur Jesus Christust: Az ki vagatason pedig az Messiasnak artatlan [693:] halalat. Es azt akarja mondani az Angyal: Es ugy-mond első oka az Jerusaleem városanak es templomanak el rontatasanak; mert ök voltak az artatlan Messiasnak kegyötlén Hoheri; ezért jutnak az Sidok vegsö gyalazatra Istennek kemény iteletiböl. Masodik oka; az Christusnak az Sidoktul valo meg utaltatasa: Mely felöle azt mondgya:

Es semmi nem leszen neki; mintha azt mondana; semminek tartyak az Sidok az Messias: gyalazatos es utalatos leszen az Sidok elöt: *az mint Isaias szoll felöle, féregnek es nem embernek iteltetöt az Christus azoktul. Mely felöl az David-is jövendölt volt *Psal. 22.* az Evangeliomi Historia pedig felette nyilván bizonyította. Mert az fü fü Sidok, az Papok, az Pharisaeusok, meg utaltak az Christust: az Pilatus elöt pedig meg tagattak, á holot eggyező ertelemböl azt mondtak. Nincs nekiök Kiralyok, hanem Csaszarak: fellyeb böcsültek amaz tolvay Barrabast-is Christusnal: Es mikor Pilatus ilyen titulust írot volna az Christus feje feliben az kereszt-fara: Ez ugy-mond az Nazarethbeli Jesus Sidoknak Kirallya: azt mondgyak az fő Papok Pilatusnak: Ne ird ugy-mond azt, hogy ü az Sidoknak Kirallya: hanem azt irjad hogy ü mondotta: En vagyok ugy-mond az Sidoknak Kirallya. Halala felöl pedig így itelték az Sidok, mint ha az halal által, tellyesseggel megh emeztetöt volna, semmive lett volna az Christus.

Az mint az szent Peter szemekre hannya az Sidok Fejedelminek, es az Israelnek veneinek mikor így szoll: **ez ugy-mond amaz kü, kit ti eppitök semminek alítottatok, ki löt az szögeletnek fejeve: Es nincsen senkiben másban az idvössegh: es nem adattatot az emberek [694:] között az Eg alat más Nev, mely által kellene meg tartatnunk, az Jesus Christus nevenel. Mivel hogy azért az Sidok, nem csak kegyetlen Hoheri, de ennek fő-

* *Isa. 53.*

** *Actor. 4.*

lötte meg utaloi-is voltak az Christusnak; meltan erdömlik varasokkal együt az végső pusztulast, utolso gyalazatot.

Tanusag.

Tanullyuk megh hát innet mindeneknek elötte: Az Messiasnak megh kellet kostolni az testi halalt; Mert az Gabriel Angyalnak jövendö mondasa ezt tartotta: ki vagattatik az Messias, az az, kegyetlen halallal megh ölettetik. Az Isaias Propheta is így jövendölt vala felöle: *ki vagattatik ugy-mond az előknek földéből, az az, az Istennek igaz szolgálaja, á ki sokaknak bünöket vötte az ö vallara. Nem maradhatot azert Isten semmikeppen szó mondotta az Messiasnak halalban, hanem vegbe kellet menni. Halalanak oka pedig nem volt ö magaban az Christusban, mintha ezt az ö maga büneivel erdömlötte volna az Christus: De az Sidoknak hamis kevansagokkal indittatvan Pilatus (nem ismerven ük az Christust ö Kiralyoknak lenni) halalra itele az Ur Jesus Christust. Az Isaias ü felöle azt mondgya: **Megh sebössittetöt ö az mi alnoksaginkert mind halalaig, es megh fogattatot az mi alnoksaginkert. Nem magajert azert, hanem mi erettünk, en eretem s-te erettet szenvedte Christus az testi halalt, az mint szent Pal-is bizonyitya: ***Az Isten ugymond azt, á ki bünt nem tett vala, bünne az az bün ronto aldozatta teve mi erettünk, hogy mi ö benne Isten igassaga es szabados Fiai lennenk. Ez az első tanusag. [695:]

Masodszor tanullyuk meg innet: Micsoda legyen varasoknak, faluknak es bizonyos emberi tarsasagoknak romlasanak oka: Semmi nem egyeb bizonyara, hanem azokban lakozoknak büne es gonossaga: az mikepen pelda erre az Jerusalem varosa, ki az Christuson esöt kegyetlen halalaert, es megh tagadasaert el vesze: Es most-is sok tartományok, varasok el pusztulnak ez okon mert azoknak lakosi Christusnak es az ö Evangeliomanak megh utaloiva löttének. Jeremiasnal azt mondgya az Istennek lelke: †Hald meg ugy-mond te Judanak Kirallya, ki ülsz az David szekin, te es az te szolgálid, es az te nepeid kik be mennek az te kapudon, ezt mondgya az Jehova. Tegyetök igaz iteletöt; szolgaltassatok ki az igassagot szabaditsatok meg az nyomorultat az nyomorgatoknak kezeből, oltalmaztatok meg az jövevent, az

* *Ies. 53.*

** *Ies. 53.*

*** *1. Cor. 5.*

* *Ier. 22.*

arvat es az özvegyöt meg ne csallyatok; es artatlan vért ki ne ontsatok ez helyön. Mert ha ezt nem cseleköszitek, esküszöm ennen magamra azt mondgya az Jehova, pusztava teszem ezt az varost.

Hallode mit mond? Azt kevannya az Isten, ha Ur vagy, gond-viselő vagy; igaz iteletöt szolgáltas. Szegenyöket, özvegyöket, arvakat oltalmaz, artatlan ver az te hatarodon ki ne omollyon: Mert ha külömbet cseleköszöl, pusztava teszi az Ur Isten varasodat, földedet. Az hamis itelet, az szegenyöknek, özvegyöknek, arvaknak nyomorgatasa, az artatlan vér ontas, pusztava teszi az varost. Visely gondot hát tisztödre: ne legy magadnak s-varasodnak rontoja, pusztitoja. Ez az első resz: Lassuk az masodikat. Tudni illik. Micsoda leszen az az Istennek iteleti az Sidokon: es ki által viszi vegben s-mi modon? Ved eszedben. [696:]

Iteleti felöl azt mondgya; es leszen az hogy az varost es az szent Templomot el pusztittya; az mely felette iszszonyu es hihetetlen dolognak latzik vala az Sidoknal. Mert tellyesseggel az Jerusalem Templomaban vetöttek vala az ö meg maradasokat: de azt mondgya felöle az Angyal. Az Sido nepnek gonossagaert el kell pusztulni az Jerusalem Templomanak, s-ugy-is lett az dolog.

Ki által leszen peng az, azt-is meg mondgya, Mert így szöll, az következő Fejedelemnek nepe által. Aholot az Fejedelmen erti az Ur Jesus Christust: az nepen peng erti az Poganyokat, á kik még akkor Fejedelem nélkül valanak, az az: nem hisznek vala az Jesus Christusban: de annak-utanna lettenek Isten nepeive. Azt akarja azert mondani, hogy az Poganyokkal szolgáltat Isten, az Jerusalem varosanak bünteteseben. Az mint vegben-is mene ez: Mert az Romai hadat hozza Titus az Sidok ellen es meg veve Jerusalem varosat, es az templomot-is el ronta, az mely Poganyokbol annak-utanna Isten hiveket gyüjtögete maganak, es lünek az Romaiak közzül sokak, az Christus Fejedelemnek nepeive.

Modgya felöl peng: Mint leszen az Jerusalemnek romlása, azt mondgya: hogy leszen az, neminemü vizözönnel: az az: Mint-ha mondana. Az mikeppen az szelvész miat fel haborittatvan az tenger, az mezöket földi vetemenyöket el burittya; es mindenekeket, közel es meszsze valokat el pusztit: így az Romai had rohanvan Sido Orszagra, mindenekeket el pusztit, es veget vét az Jerusalem varosanak az Templommal együt. Söt ezt-is hozza teszi mind az hadnak vegeig tellyesseggel valo pusztulas leszen az: az az: Oly nyomorult es keserves pusztulas leszen az; [697:]

hogy soha annak addig vege nem leszen, miglen tellyesseggel az Istennek haragos iteleti vegben tokelletossen nem megyen, az mint az igaz itelő biro Isten el vegezte felöle

Es erröl az pusztulasrol, ugyan ezen igekkel szollot vala az Esaias regenten, *cap. 10. v. 22. 23.* öröktül fogvan el rendeltetöt veget cseleköszik az Ur, az seregeknek Ura mind az egész földön. Ha ugymond az te neped az Israel szám szerint annyi leszön-is mint az tengernek fövénye; még-is csak az maradékja tér meg Istenhöz; ki az ö igassaga által, az ö öröktül fogva el metzöt akarattyat, mindenestül fogva ki araztya az földre.

Az Christus penig így magyarazza: *Non manebit lapis super lapidem*: Nem marad egy kü az masikon s-ugy-is löt az dolog, az mint az Jerusalem varosa pusztittatasanak Historiajabol meg tetzik, az mint erröl Esztendönket *Dominica X. post Trinitatis ex cap. 19. Luc.* Szoktak az keresztyenek tanitast hallani. Es erröl az utolso versben-is mayd ujonnan fog az Angyal emleközni.

Tanusag.

I. Hát immar tanullyuk meg innét; Miben allyon az Istennek kemeny es igaz iteleti. Ebben bizonyara hogy Isten öröktöl fogva el vegezte azt, kicsodak legyenek az ö tanacsanak vegben vivö eszközi, az mint hogy az Poganyokat rendelete az Sidokon büntetö ostorul, á kikköl annak-utanna Isten az Sidok helyeben Ecclesiat gyüjte maganak. Es bizonyara az Isten Decretomanak nagy titka ez; hogy azok által büntete az ö nepet az Sido nepet kik annak elötte nem valanak ö nepei, de annak-utanna [698:] azokat ü nepeve téve. Ne utald meg hát az ellenseget, akar minemü legyen az: Mert valakit Isten te ellened ezközül rendelt á büntetesben, felette igen erős az. Annak felette arról se gondolkodgyal hogy á mely Pogany nemzetseg által vér az Ur Isten tegedet, hogy soha azok nem id[v]özülhetnek: Mert mihelt akarja Isten, azonnal á kövekböl á sült Poganyokból Abraham fiait szerezhet. Az mint hogy á Romaiakat kik által büntete á Sidokat s-Poganyok valanak; az Evangelionnak vilagossagara hoza. Ugyan ezt cseleködheti most-is Isten, á természet szerint valo Poganyokkal, kik által büntet minket; ha az ö kedvet s-kegyelmet reajok akarja terjeztetni; á mint felö-is, hogy rövid idön így leszen á dolog; minden nemzetsegekben valo Keresztyen nev viselő embereknek vakmerö batorsagokert es hala adatlan-sagokert.

II. Tanullyuk meg: Minemü legyen az Istennek az ö rettenetes iteleti; oly bizonyara, á ki hasonló az Vizözönhöz, á kinek soha

senki ellene nem álhat, es senki azt el nem gatolhattya, Fély hát az Istennek rettenetes iteletitől. A David reszketven azt mond-gya: Uram ne szály pörben á te szolgaddal, mert nem igazittat-hatik megh te előtted csak egy-is az élők közzül. Masut meg így szoll: Uram hova fussak á te teketetöd elöt? Mert ha fel me-gyök az Egben ott vagy, ha ala szallok á pokolban ott-is ott vagy. Nincs bizonyara reytök s-nincsen sohult oltalom az Istennek rettenetes iteleti elöt. Lassuk az utolso dolgot. Harmadszor es utolszor mondam azt kell meg latnunk. Mit cseleköszik Isten többet az utolso Egy hetben, á kiröl így tanit az Angyal s-mond.

Es meg erössiti sokaknak az szövetséget egy heten, es [699:] fel heten veget vet az veres áldozatnak, es az áldozatra valo ajandekoknak; Es az utalatossagnak szárnya miat leszen az pusztulas; es mindenestül fogva valo el tökellöt pusztulas öntetik az nepre.

Mit akar az Angyal?

Harom dolgot jelent. 1. Megh erössiti úgy-mond sokaknak az szövetséget egy heten: az az, kegyelmes leszen Isten azoknak valakik hisznek ö benne: az mint be-is tellyesödöt ez: Meg szaba-dítvan Isten az Sidok közzül sokakat abbol az közönseges rom-lasbol; meg intven öket az romlasanak előtte, hogy ki mennenek Jerusalem varosabol, es mennenek Pella nevö varoskaban; Mely az Jordan vize mellet vala. 2. Azt mond-gya, fel heten veget vet az veres áldozatnak, es az áldozatra valo ajandekoknak. Aholot az fel heten ért negyed fel Esztendöt, s-azt akarja mondani az Angyal; az utolso het Esztendöne közepiben, az ö keresztsege-nek utanna, minek-utanna tanitot volna negyed fel Esztendeig: Meg hal az Christus es veget vet az áldozatoknak; az mint hogy vegök-is löt az Christus Jesusban. *Matth. 11. et Matth. 27.*

*Avagy az fel heten erti azt az időt mellyen meg szorongattat-tak vala az Sidok Jerusalemben, az ö utolso veszödelmeknek idejen Titus Hertzeg által. Azt akarja annak-okaert jelenteni az Angyal? Fel heten veget vet az veres áldozatoknak, &c. az az: Jerusalem varosanak meg szallattatasanak es veszödelmének idejen; Mind az hivek, s-mint az hitetlenek, az Sidok közöt ben az varosban megh szünnek az veres áldozat teteltül. Az hivek nem csak azért, hogy akkor szerit nem tehetik annak; hanem [700:] azért-is; Mert lattyak az Isten igeretinek be tellyesiteset az Messiasnak el jövele felöl az testben, es el hiszik azt hogy á

* *Quae sequuntur tali inclusa notal in autographo non habentur.*

Nazarethbeli Jesus az á Messias, el jüt azon tanitot, szenvedöt, meg holt, fel tamadot, es fel menven mennyegben, el küldötte az szent Lelket mind azokat hogy meg szentellye ö, á kik meg szenteltetnek. Veszik eszekben, hogy el rontatik az Varos es az Templom, az melyben szoktak vala az aldozatok lenni: Erzik immar hogy Isten az Poganyokra-is akarja terjeztetni az ö Euangelio-mat, es abban meg mutatot kegyelmet. Erre valo kepöst veget vetnek ük-is az verös aldozat tetelöknök es nem igyeköznek arra semmit: Mert lattyak hogy el hozta Isten azoknak veget. Az hitötlenek pedig es az kep-mutatok, meg vetven az Euangelio-mban ki jelentet Isten kegyelmet, eszekben veszik, hogy tellyes-séggel az ü utolsó romlasoknak idejen, veget vet Isten az veres aldozatoknak: Mert Jerusalemet reajok szalvan es üket minden felöl meg szorongatvan; nem tehetik szerit az aldozatra valo allatoknak. Summa.

Az Fejedelem Christus Jesus, veget vét az veres aldozatnak, es az aldozatra valo allatoknak; az az: Megh vetven az Sidok tarsasagat, nem csak ü nalok tartya az Evangelio-mnak tudomanyat: Hanem el rontvan az ö Testamentombeli aldozat teteleknek ceremoniajit, az Poganyokra-is ki önti az ö idvözitö kegyelmet, hogy azok-is ertven az Istennek kegyelme felöl valo akaratyat; az egy Pasztor Christus Jesus alatt, igyeközzenek az regi szentekkel, es szent Atyakkal egy akolban, az az, egy keresztyeni gyüleközetben az Christus szavat halgatni. Mellyet az Angyal jo eleve, az Sidoknak poenitentiara [701:] valo intettesökert; az Poganyoknak pedig jo remensegükert es vigasztaltatasokert; az Danielnek penigh mind eszekben valo értelmes voltajert az az, hogy ertse az Istennek örökke valo tanatsanak titkat; szamlallya illyen szorgalmatossan elő. Ez ennek az szent iras es az Historiak szerint valo igaz értelme: Mert így telik ki, az 490. Esztendőnek száma. Erre mutat az követközendö bötü-is. Mert:

III. Es utolszor még-is azt mondgya az Angyal, hogy az utalattossagnak szárnya miat, leszen az pusztulas, es mindenestül fogva valo el tökkellet pusztulas szál az nepre.

Mit akar?

Azt akarja mondani, hogy az nepnek utolsó veszödélmevel együt, szünnek megh az aldozatok-is: es egyszerű-s-mind azt akarja megh jelenteni; ki által leszen az(t) Sidoknak utolsó veszödelmek, Jerusalelem Varosának es az Templomnak el rontatasa, mely nehez leszen, es ki leszen annak szerző oka. Eszköze

felöl, tudni illik ki által legyen az á pusztítás, vesződelem, es az aldozat megh szünes, azt mondgya hogy, az utalatossagnak szárnya miat. Az szárnyon erti az Romai hadat: Mert az Romaiak ugy szoktak vala rendelni hadokat, hogy az lovas sereggel, mint egy szárnyokkal szoktak vala be földözni körül venni az gyalogokat. Annak okaert szarnynak nevezi az Romai seregeket. Utalatossagnak szárnyanak nevezi mert mind azok az Poganyok, valakik az Romai hadba valanak az Jerusalem ellen; balvany Istene ket tisztelnek vala; es ez okon Isten elöt utalatossak valanak, miglen Istentül az kegyelemre [702:] az Jesus Christusban fel vétetenek. 2. Nehessege felöl az pusztulasnak azt mondgya: Mindenestül fogvan valo el tökellet pusztulas öntetik az nepre: az az mint az ár viz, avagy viz-özön leszen az pusztulas az Jerusalem varosan, miglen abban egy kü az masikra nem rontatik.

Szörző oka felöl penig, ki leszen ennek az pusztulasnak oka azt mondgya: az Istennek Decretoma tanatsa, mely szerint Isten el vegezte az Jerusalem varosa felöl, ezt az ö tanatsaban. Az mint ez vegben-is ment valosagos keppen, es nyilván vagyon az Historiaban.

Tanusag.

I. Hát tanullyuk meg innet: meg szokta Isten az ö szövetséget tartani az ö hiveivel akkor; mikor az Anyaszent-egyházat ki ragadgya az hitötleneknek közönseges vesződelmeből; az miképpen az hiveknek sereget ki ragada az Jerusalembelieknek közönseges romlasabol; parancsolvan az meg szállasnak előtte, es meg intven hogy ki mennenek Jerusalemből. Pelda nevö varosan; Es igy meg erőssite követseget s-jo akarattyat azzal-is az gyüleközettel, melyet Noeval az Barkaban megh tarta. Igy sokszor minket-is ö felsege az ellensegnek fegyvere elöt meg tartot. Mellyert tartozunk hala adással.

II. Tanullyuk meg innet, hogy az regi ceremoniak, aldozatuk vegben mentenek az Christusban; azért ne kapjunk az arnyek-hoz: Ne feszítsük most-is az Christust: az mint az Papista Atyafiak cselekösznek az Miseben: kik Sido törvent tartanak ennyi részben most-is.

III. Tanullyuk meg innet, á hol azt halljuk hogy az aldozatok megh szüntek: Hát az meg szabadito Messias [703:] meg adatot: Mert azok neztének az Messiasra; es immar ne varjunk más meg szabaditot, az kivöl az meg adatot Ur Jesus Christus kivül; az mint cselekösznek most-is az meg vakult Sidok: nagy bolondul

varjak űk, hogy szűlettessek: hanem elegendyűnk megh ezzel, á ki immar megh jelent minekűnk.

IV. Tanullyuk megh vegezetre az Jerusalem varosanak peldajabol, á kinek Isten, 490. Esztendűket hagyot vala poenitentiara, hogy nem siet Isten az bűntetessel; hanem vár mindeneket: Terjenek megh. Ha pedig az nem leszen ugy jű az bűntetes az idű el telven, mint az viz-özön az emberekre. Annak-okaert az mi Istenűnknek esedűzzűnk azon keresztyenek naponkent, hogy minket szent lelkevel igazgatvan, adgyon poenitentia tartasra valo indulatokat az mi sziveinkben, mellyek szerint eletűnknek megh jobbitasaval szolgálhassunk ű felsegenek szentsegben, artatlansagban, es mertekletes eletben, ez vilagon valo forgolasunknak minden napjaiban, Amen. [704:]

VISIO QUARTA, CONTINENS PROGNOSTICON Á CYRI
TEMPORIBUS, USQ[UE] AD FINEM SECULI.

CAPUT X.

LXVIII. Praedicatio.

„*CYrus Kiralynak, Persianak Kirallyanak harmadik Esztendejeben, szó jelentetek Danielnek, ki neveztetik vala Balthasarnak: es annak az szonak igassaga es el rendeltetöt nagy ideje; es az szonak értelme adatek neki azon jelenesben. **Azokon az napokon en Daniel siralomban valek, három egész hetnek napjan. ***Gyönyörüsegemre valo kenyeret nem öttem en, hus es bor be nem mentenek az en számban; sem kenettel meg nem kentem magamat, miglen be nem telenek az három hetnek napjai. +Es az első honak huszon negyedik napjan, valek en az nag[y] Hyddekkal folyo viznek partyan. ++Es fel emelem szömeimet es latam.”

Hogy ezt-is az Tizedik Caputot, töb haszonnal halgathassak az Keresztyenek; Lassuk summajat, reszeit, es vegezetre magyarazzuk az igeket. [705:]

S U M M A.

Summaja ennek az Tizedik Caputnak, eggyez Keresztyenek az következő tizen eggyedik, es tizen kettődik Caputokkal: Mert mind ezek, ugyan azon egy czelra neznek. Mellyekben be foglaltatik az Danielnek negyedik es utolsó mennyei latasa, mennyei jelenese. Holot summa szerint ezekben az következő három Caputokban, jövendöt mondat Isten az ö Angyala által Danielnek azokrol az dolgokrol, mellyek következnek az Cyrus Kiraly idejétül fogvan, mind az Christusnak el jöveteleigh, söt ennek felette mind az utolsó fel tamadasnak napjaig. Az mellyet cseleköszik Isten az ö Anyaszent-egyhazanak oktatasara, tanitasara es vigasztalasara. Hogy meg ertse innet az Daniel: Mint leszen az Isten Ecclesiajanak dolga (á ki akkoron az Babyloniai

- * vers. 1.
- ** vers. 2.
- *** vers. 3.
- + vers. 4.
- ++ vers. 5.

fogsagban tartatik vala) mely nagy nyomorusag alatt forog, az birodalmaknak változasi alatt, s-kiváltkeppen pedig Antiochus Epiphanesnek idejében. De mindazáltal, nem hadgya Isten az ü Anyaszent-egyházat szinten azok alatt-is nyomorusagok között; hanem az ő választot hiveit meg tartya. Ez az summa.

Ertöde?

Mondom arra tanittya még-is Isten az Danielt, Mit fog szenvedni az Sido nep, az Persiai, Görög Orszagi, es Asiai birodalmak alatt, s-kiváltkeppen pedig, az kegyötlen Antiochus Epiphanesnek idejében, á ki az Romai Anti-Christusnak abrazattyat viseli. Melyről ennek előtte-is emlékezőek az nyoltzadik Caputban; de most immar azokat á [706:] dolgokat kiket ott neminemü keppen jelente csak, vilagosban magyarazza, az mikeppen ennek-utanna meg hallyuk. Az mely mennyei latashoz es annak értelmehöz, ugy-mint nem kicsin dologhoz, ebben az tizedik Caputban, kesziti az Istennek lelke Danielt.

S-mi leszen haszna.

Haszna ez tudomannak ez leszen. Innet batorsagot vehetnek az hivek minden időben, es meg erőssödhetnek az hitben: hogy ez vilagi haborusagokra valo kepest el ne szakadgyanak Isten-tül, balvany-imadokka ne legyenek; Mert Isten az ő Anyaszent-egyhazanak, minden vilagi haborusagok között gondgyat viseli. Söt vegezetre azokat á kik az ő Anyaszent-egyhazanak ellensegi, egyyieket az masikkal büntetteti. Az mint az Assyriusokat büntette az Persakkal, az Persakat ez Görögökkel, az Görögöket az Romajakkal. Es gyakorlatossaggal, ugyan azon egy nemzetsegeben, egyyieket az masikkal. Ez az Istennek gondgya-viselese. Ez leszen ennek haszna: Melyre bizonyara vagon szükse-günk rea. Mert latöde mint vagon Orszagunknak dolga. Gyü-lest hirdet nemzetünk egy felöl, más felöl pedig az keresztyen tanitokat kergetik; melyből semmit nem varhatunk egyebet vesződelemmel. De akar ki mit visellyön sziveben, biztassuk ez jelen valo tanitással magunkat: Isten az ő Anyaszent-egyházat meg tartya.

Reszei ennek az Caputnak.

Harom részei vadnak ennek az tizedik Caputnak. Mert elsőben meg írja az Propheta, ennek az negyedek es utolso mennyei latasnak környül allo dolgait.

II. Meg írja az Danielnek, ennek az mennyei latasnak figyelmes meg tartasához valo keszületit. [707:]

III. Es utolszor meg írja az Daniel mennyei latasat, miben allyon s-mit latot legyen az Daniel. Most lassuk az első reszt.

Mond az Propheta: Cyrus Kiralynak, Persianak Kirallyanak harmadik esztendejeben, &c.

Mit akar?

Hat rendbeli környül allo dolgokat jegyöz meg ezekben az igekben az Propheta.

1. Az latasnak idejet; tudni illik, mikor jelentötte ki Isten ezt az mennyei titkos dolgot.

2. Kinek jelentötte, avagy kicsoda latta ez latast.

3. Ennek az mennyei latasnak meltosagat; Minemü volt az az Daniel latasa.

4. Alkolmatossagat; Micsoda adot okot es alkolmatossagot erre az mennyei jelenesre.

5. Helyet; Holot adatot ki Danielnek ez á mennyei latas.

6. Az mennyei jelenesnek modgyat; Mi modot adatot ki ez az titkos dolog Danielnek. Mind ezeket lassuk röviden.

Idejet az mi illeti ez latasnak: Mikor jelentötte ki Isten ezt az mennyei jelenest: így szöll az Propheta felöle. Cyrus Kiralynak Persiai Kiralynak harmadik Esztendejeben: az az: Minekutanna Cyrus el foglalta volna Babyloniat, es az Chaldaei birodalom Boldisar Kiraly idejeben szallot volna Cyrusra, á ki Persianak Kirallya vala; es az Cyrus birodalmanak első Esztendejeben, el bocsatotta volna Babyloniabol hogy haza mennenek Jerusalemben, es az Istennek templomat megh eppitenek: söt azt-is megh hagyta, hogy eleg költseget adgyanak az Sidoknak az eppitesre. *De meg bantak ezt felben szakasztak az Templomnak eppiteset sokak, az kiert nagy keserüseg-[708:]ben lönek az Sidok. Annak-okaert ugyan azon Cyrus Kiralynak harmadik esztendejeben avagy az Sidoknak Babyloniabol valo megh tereseknek harmadik esztendejeben: Böyt mas havanak (az mely első holnapnak mondatik vala az Sidoknal) 24. napjan, az mint meg tetzik ez negyedik versecskeből ugyan ezen caputban, adgya ki Isten ezt az mennyei jelenest, hogy ezzel meg vigasztalna az Ecclesiat az ö jövendő allapattya felöl. Ertyük hát az latasnak idejet.

* 1. *Esd.* 5.

Mire szolgál ez?

Szolgál ennek az mennyei latasnak igaz voltanak erősítésére, hogy ezt bizonycs meg lett dolognak el hidgyük lenni, es semmit ennek igaz volta felöl ne ketölködgyünk: hanem tellyesseggel el hidgyük meg lött dolognak lenni. Ne ugy itellyünk hát effelöl az Danielnek latasa felöl, mint valami hejaban valo dolog felöl: hanem ugy tartasuk ezt, mint á ki szolgált az Isten Anyaszentegyhazanak tanusagara es vigaztaltasara, s-most-is nagy hasznunkra vagyon. Ez az első dolog.

Mondam masodsor azt jedzi meg az fel vöt igeekben á Propheta: Kinek jelentötte meg Isten ezt az mennyei jelenest, s-azt mondgya felöle: Danielnek, á ki nevezetik vala Baltasarnak. Az Daniel annyit teszen Magyarul; Mint erős Istennek iteleti, *á radice Dun, iudicavit, et El, Deus fortis*. Az mely nevet vöt vala maganak Daniel, Isten törvénye szerint az környül metelködésben, az ó törvennek ceremoniaja szerint: Vötte vala pedig nem ok-nelkül: Mert Isten az Daniel által, nem csak az ö igaz iteletit hirdete ki, de ü neki erős meg oltalmazó Istene-is lön, az mi-[709:]koron meg tarta öket az orozlanok vermeben. Baltasarnak nevezetöt vala pedig az komornikoknak fejedelmetül, mikor vitetek az Babyloniai fogsagra; az mely Magyarul annyit teszen, mint ha mondanad: Az Bal Istennek takar kentsöt, avagy nagy kentsnek örizöje. *Componitur á nomine Bel, id est, Iupiter seu Belus, et verbo Tesa, id est recondidit, et nomen Atzar, Thesaurus*. Es ezt az utolso nevet nem örmest, de ketelenség alatt kell vala viselni az Danielnek. Ezt pedig nem ok-nelkül cseleköszi az Propheta, hogy mind ket rendbeli nevezetit fel jedzi. Mert az Danielnek nevezetit azért jedzi fel, hogy ennek az jövendő mondasnak meltosagot szerezzon. Mivel hogy oly személynek jelentötte meg Isten ezt, kinek beszedebe senki nem ketölködhetik; miért hogy Isten, immar annak elötte ennek az ö jövendő mondasit, sokszor es sok keppen be tellyesitötte vala, még Nabuchadnezar es Boldisar Kiraly idejeben.

Áz Baltasarnak nevezetit pedig ezért jedzi megh az Propheta, hogy ennyivel inkab ki menne ennek az latasnak hire, minden tartományokra, á holot inkab volt ismeretes erröl az nevezetröl az Daniel, hogy nem mint az Danielnek nevezetiröl; es hogy mindenek meg ertenék, hogy ez volna az á Daniel, á ki vitetöt volna az fogsagra es ott Babyloniaiban nevezetöt volna Baltasarnak.

Tanusag.

Ahonnán ez nekünk az tanusag: Szep dolog az mi idvösse-
günknek utaban, az mennyei titkos dolgoknak erteseben, tanula-
saban arra vigyazunk; es ugyan meg-is kevannya Isten, kitül
akarunk az Istennek hazaban, az [710:] igaz keresztyeni tuda-
manyban eppülni? Azoktul bizonyara, kiknek Isten az ö aka-
rattyat ki jelentötte, es igaz hivatal szerint be allatot az ö titkai-
nak praedicallasara, safarlasara. Illyetenek valanak az ó Testa-
mentomban az Prophetak: az Uy Testamentomnak kezdetiben,
Keresztelő Janos, Simeon, Zacharias Papok: es az Christus
menyben meneteli utan az Apostolok es Évangelistak. Mostan
penig, minden igaz tanitok valakik egyedül csak az Jesus Chris-
tust igazan tanittyak: az embereket arra igyenössen igazittyak,
es nem valami emberi talalmant: Hanem az törvent, az Prophe-
tak, Apostolok es Evangelistak irasat magyarazzak. Ezekre
igazit mindeneket az szent Pal, az Timotheust mikor így szoll:
*Az gonosz embereknek es az hitötleneknek elömenetelök leszen
az gonoszban, egyebeket el csalvan mivel hogy ük-is el csallattat-
tak. De te maragy meg azokban, az mellyeket tanultal, es az
mellyek te read bizattattak: tudvan azt kitül tanultal. Vigyaz
azert te-is atyamfia kitül akarz tanulni az Isten hazaban eppül-
ni: ne bizzad minden tudatlanra lelködet. Vetköznek annak-
okaert ez arant, amaz tudatlan fa talpu barátok: kik semmit
nem tudnak, s-meg-is az Isten hazaban akarnak forgolodni; es
azokkal egygüt igen bolondok azok, á kik ezökhöz kötöttek
nyavalyasok lelköket. De mit kapolodom az barátokra? Ha
magunk tarsasagaban-is hasonlo fogyatkozast talalunk. Mert
annyira mentenek az mi nemzetünk között sok emberek, hogy
nem gondolnak ök azzal, akar ki mit tanitson, csak tellyek el
az egy ora az praedicallasban csak legyen ki esküttető es keresz-
telö, keveset gondolnak ük azzal lelkükben mint eppüllyenek.
[711:]

Innen vagyön hogy, minden tudatlan embert, á ki az cseptül
kapatul meg ijedöt, csak tudgyön valami Magyar irasocskat fel
akarnak szentöltetni: nem akarnak honnyukbol tudos emberek
tanitasara egy mel földig vagy valamenyivel tovab faradni,
hogy idvössegek felöl derekas fundamentom szerint valo tuda-
mant tanulni. Innen vagyön, hogy ha ellenközö tudományu
emberre talalnak, nem tudunk ellene szollani: Innen vagyön,
hogy az igaz es hamis tudomány között nem tudnak külömbseget

* 2. *Tim.* 3.

es választást tenni: Innen vagyon hogy, lelkök vesztesegének karával, akar mi kicsin külső haszonért, barátságért, vagy felelő-mért, az igaz tudomant farba rugván, avagy csak felre teven: idegen tudomant nem szegyenlenek halgatni es tanulni. Mely minemü vetek legyen, megh mondgya Illyes Propheta, piron-gatvan az Sidokat. *1. Reg. 18. v. 21.* mikor így szoll: Meddig santaltok ket fele az ti gondolatitokban? Ha az Jehova az igaz Isten: kövessetek ütét. Ha pedig az Bal, az hamis Prophetak Istene, az igaz Isten: kövessetök azt. Meg jelenti az mi Urunk Jesus Christus az szent Janos által. *Apocal. 3. v. 15.* mikor az Laodiceni tanitonak így szoll: Esmerem az te munkadat, hogy sem hideg, sem Hev nem vagy: Vayha vagy hideg vagy Hev volna. De mivel hogy lagy meleg vagy, sem hideg sem Hev: ez leszen jövendőben, hogy az en számból ki okadlak tegedet.

Mely tebolygo elmenek es változo tudomannak nem egyeb az oka, hanem az tanitoknak tudatlansaga. Vetköznek hát bizonyara itt ez arant, mind az elől jarok az Ecclesiaban, á kik, minden tudatlan embert fel szentelven, az egy hazi szolgálatra ki bocsatanak, s-szamoto-is [712:] annak jövendőben azoktul esöt botrankozasert az iteletnek napjan: Holot megh tanultak volna az szent Paltul: **Ne cui cito manus imponito, etc.* Akar ki-nek-is kezednek fejere valo tetelevel ne hirtelenködgyel; Megh tanultak azt-is minemü tudomannyal biro embert kellene fel szentöltni: ***Nimirum, Tenacem fidelis illius sermonis qui ad Doctrinam facit, ut possit exhortari doctrina sana, et contradicentes convincere:* az az: á ki erti azt az tudomant, mely illendő az tanításra; Hogy az igaz tudomány által, inthessön-is; s-meg-is győzhesse azokat, á kik ellene mondanak az igaz tudománynak.

Vetköznek az halgatok-is, akar kicsodak legyenek, á kik igyeközven azon, hogy akar mi tudatlan atyafiu-is fel szentel-tessek olyan nehez tisztre mint az Egy-hazi tiszt, így jadzának beszédökkel: Job helyre job kell, mi azzal-is megh erjük. Vay balgatag ember? Ha csordad es disznod melle pasztort kell fogadnod; olyyat igyeközöl keresni, á ki megh se karositson; s-hizlalo földön-is tudgya oktalan barmodnak nyajat legeltetni; azon forgolodol minden mestersegeddal, hogy job legyen, sere-nyeb es tudossab az masenal az te szolgad. Mit gondolsz hát lelkednek pasztora felöl?

Vetköznek vegezetre affele atyafiak-is, á kik mig idejök volna az tanulásra, ha Scholakban lagnak-is, nem tanulnak semmit;

* *1. Tim. 5. v. 22.*

** *Tít. 1. v. 9.*

hanem csak valami kü-földi mesterseget varnak; Melybe ha be szalhatnak, henyelnek, az Polgarok utan hizelkednek, azokkal isznak, reszezeskednek; tudos es eszes embereknek tanacsokat [713:] megh vetik; hazassagra adgyak magokat; Migh szinten körmökre nem eg, megh sem említik az Egy hazi szolgalatot. Az utan ha jobbagysagra eröltetik őket, s-el fogy az mint az Egy-hazi tisztien mind egy nadalyok szittanak; örömet azon vadnak hogy ők-is praedikatorokka lehessenek. Nem azért, hogy az Isten hazat eppitsek; Mert annak Acs mestersegehöz nem tanultak: hanem hogy az csepet kaptat, es az földes Urak dolgat el kerülven, henyelhessenek, es hasukat hizlalhassak. De jay leszen dolgok jövendőben: Mert, atkozot az, á ki az Urnak munkajat csalardul viszi vegben. *Csalardul forgolodik penigh minden, valaki nem erti az ü Uranak akarattyat es titkanak ki jelentestet: Mert affele, sem maga nem tud Uranak akarattyan jarni; sem mast nem tud arra oktatni. Illyenek minden tudatlan tanitok.

Annak-okaert ez tanusagh szerint: Mind az Ecclesiaban levő ör-alloknak; mind az halgatoknak; s-mind az praedicatorsagra vagyodo embereknek ez az tanats. Ezök megh lassak, hogy mosdatlanul tudomany nelkül abba ne avassak magokat; job más külső életnek nemét kövessenek, hogy sem mint botrankoztatók legyenek tudatlansagok miat: Iay á ki által az botrankozas be jü, azt mondgya Idvözitönk.

Amazok megh proballyak, kit bocsatnak ki, kire bizzak az Isten titkainak safarsagat; es kit vesznek lelkök igazgatasara magok melle pasztorul. Melyre ha szorgalmatossan vigyaznak; elő megyen jo rendel az Isteni tisztölet; Megh szünik [714:] az vallasban valo sok fele veleködes; es tökelletessen meg maradnak mindenek az igaz hitnek es tudomanyak vallasaban. Mely tanacs adasnak vayha akar csak most helt adnanak az emberek, jol lenne hazanknak allapattya: Mert sok zenebonanak, zürzavarnak ekkeppen nyaka szakadna. Mellyet engedgyen nekünk örömmel mégh valaha ernünk, Istennek nevenek dicseretire, es lekünk idvössegere: az mi szent Atyank Istenünk, Fianak az Ur Jesus Christusnak erdömejert, szent Lelke által, Amen.

Harmadszor mondam hogy megh irja az Propheta ennek az mennyei jelenesnek meltosagat; minemü volt ez az Daniel latasa: Harmat mond felöle; először azt mondgya: igaz az á beszed avagy latas: Nem kell hát senkinek ketölködni felöle. Masodszor azt mondgya: es annak el rendeltetöt ideje nagy: az az,

* *Ier. 43.*

annak be tellyesödese hosszu időre valo: Mert annak-utanna sok időkkel tellyesödek be az Danielnek mennyei latasa. Harmadszor azt mondgya felöle: es annak ertelme adatek Danielnek azon jelenesben. Nem olyan volt hát az Danielnek latasa, mint az Pharaohje, á ki almot lata, de nem tudgya vala annak ertelmet. Nem olyan ertelem nélkül valo, mind az Nebuchadnezar Kiralye; Nem olyan mint az Boldisar Kiraly latasa. De oly kinek ertelmevel Isten az Danielt föl-is ekösitötte vala, es az ő latasa mit jövendölne jol tudgya vala.

Tanusag.

Tanullyuk meg inset: Nagy gyalazatot szollanak azok, es nagy bosszuszagot tesznek az Prophetakon, valakik azt mondgyak felölök, hogy ü magok sem ertöttek az Pro-[715:]phetak á miröl jövendöt mondottanak. Mert Isten az ő Prophetait, az ő jövendö mondasokban szept ertellemmel fel-is ekesitötte vala. Es most-is az Isten ertelemnek lelkevel ekesiti fel azokat, á kik az ő idvössegeknek utat keresik, es szomjuhozzak ejel es nappal.

II. Tanullyuk meg: Nem eleg valamit csak hallani, latni es olvasni, hanem szüksegh annak igaz ertelmere jutni. Nem eleg hát teneköd-is az te idvössegednek utat csak hallanod; hanem szüksegh annak igaz ertelmere jutnod. Így kellene bizonyara: Mert á kik az ő idvössegeknek utat derekassan ertik, nem tanto-rognak azok: de á kiknek az Istennek igeje egyyk fülökön be megyen s-az masikon ki, szivekben semmi gyökeret nem ver az igaz tudomány, olyanok ez illyeten halgatok, mind az tekenöbéli viz, á kit ha meg mozditasz minden fele lotsan, es mint az ingadozo nad szall, az ő Keresztyeni vallasoknak semmi alhatatossaga nincsen. Innet vagon azert az, hogy sokak az Keresztyenekkel Keresztyenek, az balvanyozokkal balvanyozok; mert minden ertelem nélkül vadnak. De azon igyeközzel hogy ertelmes halgato legy, es idvösseged felöl jo ertelmet vegy.

Negyedik kerdesünk ez fel vöt igeekben az vala: Micsoda ada okot es alkalmatossagot az Danielnek erre az mennyei jelenesre: Semmi nem egyeb bizonyara, hanem az Danielnek siralma. Miert? Az Jerusalemlomnak fel eppittetesenek felbe valo szakasztasajert, megh bantogattatasajert. Mert mikoron Cyrus (az mint ez elöt-is jelentem tanitasunknak kezdetiben) az ő ki adot parancsolattyanak altala szabadsagot engedöt volna az Sido nepnek, mind az fogsagbol valo haza menetelre, [716:] s-mind pedig az Jerusalemlomnak fel eppitesere, es im-mar az Templomnak fundamentomat-is fel vetöttek volna: az Samariabeliek, es az Sidoknak szomszedsagokban levö ellense-

gek, ajandekokkal el hitetek az Cambysest az Cyrusnak fiat, hogy el hagyatna az Templomnak eppiteset az Sidokkal, Cyrus az ő Attya hadakozvan az Scythakkal. Ez azért az Jerusalemlomnanak el kezdöt eppitesenek felbe szakasztot mi volta, indittyta az Danielt siralomra: Mert ez lattatik vala, mind az Istennek igaz beszedenek s-mind pedig hatalmassaganak nagy gyalazattya lenni. Hogy hogy? Igassaganak így: Mert Isten azt igerte vala, hogy meg szabaditana es haza vinne az ü nepet; es az masodik templomnak meltosaga, sokkal fellyeb valo lenne az elsönel: De holot az templomnak eppitese felben szakat volna, azt itelhetik vala az Sidok, mintha csak hejaban valo remenseggel tartotta volna őket Isten ez ideig. Hatalmassaganak gyalazattya vala pedig így: Mert azt itelhetik vala nemelyek hogy nem volna Istennek arra hatalma, hogy az ő igeretit be tellyesithetne az Sidokon. Es ez okon csufoltatnak vala az Sidok az Poganyoktul, mind azok; á kik immar hazajokban meg tertenek vala, s-mind pedig á kik Babyloniaban marattanak vala. Mind ezek annak-okaert indittyak vala Danielt, felette nagy es keserves siralomra. Melynek nagysagat három rendbeli dolgokkal magyarazza.

Mert. 1. Azt mondgya, hogy három egész heteknek napjaig siralomban volt ő nagy keserüesetet szenvedet sziveben. 2. Azt mondgya maga felöl az Daniel, hogy gyönyörüsegere valo kenyeret nem ött ü, hus es bor be [717:] nem mentenek az ő szajaban: az az: Mertekletösseget követöt az ő eteleben italaban; meg elegedven fekete kenyerral es vizzel, semmi gyönyörüsegere valo eledelt, bort és hust, megh sem kostolván: hogy így az sanyaru életnek általa, annyival buzgob lehetne az Istenes könyörgesben. 3. Ezt-is hozza teszi az Daniel, hogy kenettel sem kente megh magat, miglen be nem töltenek az három hetnek napjai. Mert ez az regieknel, s-kivaltkepen az nap-keletieknel szokas vala, hogy önnön magokat ekessegnek okaert, jó illatu olajjal meg kennék; es á kik siralomban valanak attul az kenettül magokat meg fogjak vala. Melyre valo kepest az Daniel-is ezt cseleköszi vala az ő siralmas állapotyanban; hogy ezzel banattyanak es siralmanak nagy voltat meg jelenthetneje.

Tanusag.

Tanullyuk meg innet az Danielnek peldajabol hát mi-is keserztyenek: Hogy kellyen minekünk magunkat viselnünk, az nyomorusagos es vesződelmes időnek állapotyanban; tudni illik, mikor ehseggel, fegyverrel, dög halallal; es hitekben valo haborgattatással latogattya Isten az ő Anyaszent-egyhazat; Nem

külömben mint Daniel, latvan az közönseges nyomorusagot; sirjunk mi-is az Istennek ostora alat az mint int minden kereszttyenöket az szent Pal: örüllyetök ugy-mond az örülökkel, sirjatok az sirokkal.

Hijuk segítsegül az Urat; es hogy serenyebbek lehessünk az könyörgesben; etelben, italban, öltözetben valo gyönyörüsegül, felette igen meg tartoztassuk magunkat, [718:] bütyöt hirdetven magunknak, az mint cseleködöt az Daniel latvan az Sido nepnek nyomorusagat.

Ugyan itt meg tanulhattjuk azt-is, mely keves ideigh tart ez vilagon, az Isten Anyaszent-egyhazanak külsö öröme. Mely ha egy kevesse fenlik-is, azonnal változas ala vettetik; á mint meg tetzik az Sidok sorsabol. Nyavalyasok örülnek vala, hogy nem csak szabadsag adatot ü nekik Cyrustul, á Babyloniai fogsagbol valo haza menetelre, hanem az Jerusalem varosanak eppitesevel egygüt, hozza kezdhettek az Isten Templomanak-is ujonnan valo rakasahoz, költseget es segítseget veven arra Cyrus Kiralytul: De azon közben hamarsaggal, siralomra es keserüsegre fordul minden örömök: Mert Cambyses á Cyrus fia, masoknak gonosz kizteteséböl, felbe szakasztattya velök: Igy vagyon most-is az hivek allapattya ez vilagon: s-ezt vard magadra valaki Keresztyen vagy.

II. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az Keresztyeni igaz bütynek haszna. Nem az bizonyara, hogy az által valami erdömlöt igassag szallyon mi reank Isten elöt az mint az Papista atyafiai tartyak. Mert azt mondgya az szent Pal. *Az Istennek Orszaga sem etelböl sem italbol nincsen. Ismet masut: **Az etel nem teszen minket kedvesökke Isten elöt: Hanem más haszna vagyon az Keresztyeni bütynek: ez tudni illik, hogy az által alkalmazatosbak, serenyebbek es gyorsabbak leszünk az könyörgesben. Mely könyörgesünk által nyerhetünk meg mindent Istentül. Ez vegre bütyölt az Daniel-is, es ez vegre tartoztatta megh magat eteltölt italtol es egyeb testi ekessegtül bizonyos ideig, hogy buzgob lehessen az imatsagban az könyörgesben. [719:]

III. Tanullyuk meg: Mit kevannyon az Keresztyeni büty: Ezt bizonyara, hogy minden etelben italban valo gyönyörüsegül magunkat meg tartoztassuk: az mint cseleköszik az Daniel. Ahonnet meg tetzik, hogy felette gyermekesködnek az Romai Keresztyenek mostan Isten elöt, á kik elegendendönek tartyak az bütyre, hogy ha valaki napjaban egyszer, hus, sayt, es vajjas

* Rom. 14.

** 1. Cor. 3.

etektül magat meg tartoztattya, azon-közben penig szep halakkal es jo borral vastagon tölti hasat. Ez ilyen á ki így cseleködöt, azt mondgyak hogy be töltötte az az büytöt. De hazug büyt ez. Nem egyyeznek ezek az Daniellel. Könyü ott magat mindennek, valami ösztöver hustul, ferges saytul, es dohos vajal meg tra-gyazot etektül magat meg oni: csak legyen szep eleven hala, szep czipoja es jo bora az melle.

De ám lassak az Papistak effele büytökkel mit használnak Isten elöt. Mi lassuk az ötödik dolgot. Tudni illik: Holot atta ki Isten Danielnek ezt az mennyei jelenest? Effelöl azt mondgya az Propheta: Az nagy hidekkel folyo viznek partyan: Az mely más nevel mondatik Tigris folyo viznek; az mely nem szokatlan az irasban: söt olvassuk, hogy gyakorta Isten az ö szolgainak mennyei latasokat mutatot az folyo vizek mellet. *Az mint oda fel-is monda az Daniel, hogy az Ulay folyo viz mellet alvan, latot ü mennyei jelenest. Az Ezechiel-is Isteni latasokat latot, az Rebor folyo viz mellet. *Ezech 1.* Az Janos Baptistanak megh nyilatkozanak az Egek, alvan Keresztölö Janos az Jordan vize mellet. Nem azért cseleköszi penig ezt ö felsege, mint-ha az ö hatalma oda köttetöt volna az vizekhöz. Mert mindenöt ki jelenetheti az ö hatalmat: Hanem ezt itelhettyük okanak lenni, hogy neha Isten az [720:] folyo vizek mellet jelentette ki az ö titkos tanatsat, hogy az folyo vizek úgy-mint külsö jele petseti lennenek: az szent Leleknek büseges ajandekinak; mellyeket az szent Lelek Isten szokot ontani az ö szolgaira nagy büseggel. *Confer. cap. 4. Ioh. vers. 14. et cap. 7. v. 38. 39. Ioh.*

Hatodik es utolso kerdesünk ez vala: Mi modon adatot ki ez az titkos dolog Danielnek; azt mondgya felöle hogy latas által: Mert így szöll az Propheta: Fel emelem úgy-mond az en szömeimet es latam.

Ahonnet az minekünk az tanusag, hogy mi-is az mi lelki szemeinket, emellyük fel az mi Istenünknek az ö hivogato, oktato, tanito beszedere, hogy juthassunk á mennyei titkos dolgoknak ertesere. Melyre segellyen minket á mi Istenünk, Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

LXIX. *Praedicatio.*

„**LATam es ime egy firfiu vala ott, gyolcs ruhában öltözve, es dereka fel vala övedzve szep aranyas párt-övel. ***Es az ö teste

* *Cap. 3.*

** *Vers. 5.*

*** *Vers. 6.*

mint az Tharsis drága kö, es az ő ortzaja mint az villamasnak abrazattya, es az ő szemei mint az egő szövötnökök; es az ő karjai es labai, mint az tüzes ertznek abrazattya; es az ő beszedenek szava, mint az sokasagnak szava. *Es en Daniel latam egyedül ez latast, es az firfiak kik en velem valanak [721:] nem lattak ezt az latast: hanem nagy retteges szalvan reajok, es futanak hogy el reytenek magokat. **Es en, magam hagyatam egyedül, es latam ezt az nagy latast, es semmi erő nem marada en bennem, es az en szinem meg valtozek, annyira hogy eröm el veszne. ***Es hallam az ő beszedenek szavat, es mikor hallanam az ő beszedenek szavat, ugy-mint alom miat ortzamra borulek, es ortzam az földön vala.”

S U M M A.

Ez el olvasot nehany versecskekben, következők summa szerint, ennek az Tizedik Caputnak masodik resze, tudni illik az Danielnek mennyei latasa: Melyben lát egy firfiat az Daniel, (á ki senki nem egyeb az mint meg ertyük, hanem az Ur Jesus Christus) á ki bizonyossa teszi Danielt az következőndő dolgokrol, az Istenek Anyaszent egy hazanak jövendő vizasztalasara; arrol tudni illik, mely nagy nyomorusagokat fog szenvedni az Istennek nepe az Sido nep, ez vilagi birodalmaknak; ugy-mint, Persiai, Görög Orszagi, Asiai es Syriai birodalmaknak valtozasi között: de mindazaltal Isten az ő Anyaszentegyhazat, s-az ő hiveit mind ezek között megh oltalmazza. Ez az summa.

Az mely jövendő mondasa az Angyalnak, szolgálni fog, mi nekünk-is vizasztalasunkra; Hogy tudni illik akar mint fujanak követ mint az kegyök az mi vesződelmünkre, de Isten az ő Anyaszent-egyhazat meg tartya, es ennek gondgyat akarja viselni. [722:]

RE SZ EK.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeknek.

I. Ennek á Firfiunak meg irasa, á kit lat az Daniel.

II. Mit szerzet ez az latas Danielnek sziveben es azoknak, kik akkoron ő vele valanak.

Az mi az első dolgot illeti, az Danielnek latasat melyben lát egy firfiat, így szoll felöle az Propheta s-mond. Latam ugy-mond,

* Vers. 7.

** Vers. 8.

*** Vers. 9.

es ime egy Firfiu vala ott, gyolcs ruhaban öltözve, es dereka fel vala ovedzve szep aranyas párt-övel: az ő teste olyan vala mint az Tharsis ortzaja mint az villamas, szemei mint az egő szövetségnek, karjai s-labai mint az tüzes ertz: szava mint az sokasagnak szava. Ez igeiben foglaltatik be, tanításunknak első része. Holot három dolgokat jegyöz meg az Propheta. Mert 1. Firfiunak mondgya ezt, az az testből lelekből allo embernek. Az mellyel peldaztatot az Christusnak jövendő meg testösülese emberre lete. Egynek mondgya pedig ezt az Firfiat ezert mert noha az Christus fel öltözven az emberi testöt, testet es lelköt vonne fel az emberi természetiben; mindazonaltal ő, az Isteni es emberi természetben, egy személy nem kettő. Hogy pedig az az firfiu, nem más löt legyen hanem az Christus; meg tetzik, ugyan ezen Daniel Propheta irasanak tizen-kettödik reszeböl, az hatodik es hetedik versecskekböl, az mint ott ujonnan fog az Daniel emleközni felöle. Es ugyan ez vala az firfiu Jesus Christus, á kiröl emleközök Daniel ennek elötte. *cap. 8. v. 15.* á ki allot vala az Danielnek eleiben, á ki parancsola az Gabriel Angyalnak, magyarazna megh az Danielnek latasat, az mellyet latot vala az Ulay folyo viz mellet. 2. Öltözeti felöl azt mondgya, hogy ennek az [723:] firfiunak az Ur Jesus Christusnak öltözeti gyolcs volt. Az mely öltözet regenten felette kedves volt az AEgyptusbelieknel. Es az fejer ruha, az Uraknak es á Papoknak öltözeti vala regenten, az mint megh vagyon *Exod. 28. v. 42. Levit. 6.* es ezzel az fejer öltözettel, peldaztatot az Ur Jesus Christusnak az ü Papi meltosaga az mellyel meg tartot minket minden büneinkböl; örökke valo igassagot (az mely hasonlittatik az fejer ruhahoz) mutatvan be mi erettünk az ő mennyei szent Attyanak; Ennek fölötte öltözeti felöl azt mondgya, hogy derekat fel övedzötte párt övel. Az mellyel peldaztatik az Christusnak az ő engedelmessege az ő Attyanak parancsolattyara. Mert az mikeppen az szolgak fel övedzik ruhajokat, hogy az ő Uroknak parancsolattyara gyorsabbak lehessenek: Igy az Christus mondatik derekat fel övedzöni, mert az ő Attyanak parancsolattyanak vegben vitelere, mindenkor keszen vagyon.

Vegezetre öltözeti felöl azt mondgya, hogy az ő párt öve volt tiszta aranybol avagy finum aranybol: azzal peldaztatot az Christusnak az ő Attyához valo engedelmessegenek tisztasaga, es dragalatos volta; kiben soha semmi macula nem volt, az mint hogy az finum aranyal semmi nem lehet tisztab. Ez az masodik dolog.

III. Meg írja az Propheta az Christust, az ő abrazattya szerint, á ki felöl azt mondgya elsőben, hogy az ő teste olyan volt

mint az Tharsis, ilyen nevö draga kü, az mellyet más nevel Chrysolitusnak avagy Hyacinthusnak-is magyaraznak, es olyan színt mutat mint az Eg: az mely ö testenek ég színü abrazattya-val az abrazoltatot; hogy az Ur Jesus Christus az Egböl leszen el jövendö: [724:] Masodszor abrazattya felöl azt mondgya olyan volt mint az villamas: az mellyel peldaztatot az Christusnak az ö gyorsasaga mindenekre. Mert az mikeppen az villamas hirtelen nap keletröl megh tetzik nap nyugotra. Így az Ur Jesus Christus hirtelenséggel, az ö hatalmas Isteni ereje által, jelen vagyon mindenekre. Harmadszor szemei felöl azt mondgya, hogy olyanok voltanak mint az egö szövetnekök: Mellyel peldaztatot az Christusnak Isteni bölcsesége. Mert semmi nincsen az ö szemei elöt titokban; hanem mindeneket jól tud es jól lát ö felsege. Negyedszer karjai es labai felöl azt mondgya, hogy olyanok voltanak mint az tüzes ertz: Az mellyel peldaztatot az ö hatalmasaga, á ki mindeneket az ö labáival el tapodhat, es kezeivel öszve ronthat, minden maga serelme es faydalma nélkül. Ötöd-ször es utolszor szava felöl azt mondgya, hogy az ö beszedenek szava olyan volt mint az sokasagnak szava. Az mellyel peldaztatot az Christusnak az ö parancsolattyanak hathato ereje, kinek senki ellene nem alhat, söt az Jesus Christusnak parancsolattyara mindenek reszketnek; mindenek meg indulnak. Ezek neznek ennek az Firfiunak az Jesus Christusnak szem[e]lyenek megh irasara.

Tanusag.

I. Innet tanullyuk meg, Mit kellyen vallanunk es hinnünk az Christus felöl: ezt tudni illik, hogy az ö, á ki az ö mennyei szent Attyanak titkat ki jelentette az Danielnek az Anyaszent-egyhaznak jövendö állapottya felöl; az mint bizonyittya az Daniel. Annak-okaert az ö örökke valo Istensegeben semmit ne ketölködgyünk. [725:]

Ahonnet megh hamissittatnak az el fordult elmejú Sidok, kik most-is nagy bolondul varjak hogy ujonnan az emberi testben születtessek az Messias, es az meg adattatot Fiunak Istenseget tagadgyak. A kiket Isten soha büntetes nélkül vak-merőségökert nem hagyot, s-nem-is hágy ez után-is. Mert az mint ennek elötte megh hallok; az Messiasnak az Jesus Christusnak meg vetesejert, romla el Jerusalemben varosa. Julianus Apostata el szakada az Christustul; iszszonyu vesződelme lön erette, az mint olvashattak es halhattak sokszor az keresztyenek Cherin-

tusra az förödö ház szakada. Annak-okaert mi az egyszer megh adatot Ur Jesus Christussal elegendyünk megh: Eleg mi nekünk az idvössegre, az mint mondgya az szent Janos felöle: Ez az örök elet ugy-mond; ez az Atya Istennek akarattya, hogy valaki hiszen az Fiuban, el ne veszen, hanem, örök elete legyen.

II. Tanullyuk meg; mit abrazolt az Christusnak az ó törvényben firfiui abrazatban valo meg jelenese. Nem egyebet hanem az ö következőzendö meg testösüleset, az mely vegben ment immar az Uy Testamentomban.

III. Tanullyuk meg, minemü legyen az Jesus Christusnak szozattya, beszede; Oly á ki fellyül halad mindeneket es á kinek szavara, mindeneknek szajok be dugattatnak kinek senki ellene nem alhat. Mely az mi vigasztalasukra szolgal. Am bator zugodgyek ez világ az Istennek ki adot szozattya Evangelioma ellen, haszontalanul munkalkodnak; Mert senki ennek utat meg nem gatolhattya, meg marad világ vegeig, söt mind öröкке. Noha ennek az Jesus Christus beszedenek Evangeliomanak eleitül fogva sokan akartak ellene allani, azt megh gatolni-is. [726:] De füstben ment minden igyeközetök; Mert annyival inkab mindenkor elő vitte ü az ü szavanak hangjat s-elö viszi ü felsege ez utan-is.

IV. Tanullyuk megh azt-is: Az Christus Danielnek fejer ruhában jelenik meg; az mely regenten Papok es Kiralyok öltözeti volt, az mint szollotunk immar rola: tisztasagot jegyez az fejer öltözet: Hát az Papok, fejedelmek tiszta életüvek es tudományvak legyenek; Mert tükörök ük, es Istennek fellyeb valo szám ado szolgai. Lassuk az masodik dolgot-is.

Masodszor mondam hogy azt kell minekünk megh latnunk; Mit szerzet ez az latas az Danielnek sziveben, es hasonlatos keppen az ü Tarsainak-is szivekben, á kik akkor ö vele valanak. Ved eszedben, közönsegessen effelöl azt mondgya, hogy, meg remültenek mindnyajan, Daniel es az ü tarsai. De mindazaltal nagy külömbseg vagyon az remülesben, Daniel es az ö tarsai között. 1. Mert Daniel megh retten latvan az Istennek fiat abban az megh jelent abrazatban: De az ö tarsai nem lattak az Christust: hanem reszketnek csak az ö szavanak zengese es hathato erejere-is. 2. Külömböznek így: Mert az ö tarsai el futnak mellöle; De az Daniel meg marad; es tovaab igyeközik annak vegere menni noha nagy felelömmel: Mert azt mondgya maga felöl, hogy az Christus latasabol, ereje el esöt vala, szine el valtozot, ortzajaval az földre le borult vala, az az holt elevenne lött vala, semmit nem külömbözven az holtaktul. Illyen remülessel keszite Isten Danielt az mennyei titkos dolognak ertesehez. Nem ok-

nelkül akara penig Isten, hogy az ő tarsai is kik akkor Daniellel valának reszesek lennének az remülesben, de azert, [727:] hogy lennének tanubizonsagi ennek az mennyei jelenesnek, es hogy nem valami hejaban valo latas volna ez. Iollehet csak Daniel lattya az Christust, es erti egyedül az szozatnak értelmet: Mert Isten csak ötet meltoztatta vala erre, hogy ő lenne ennek értöje, es annak-utanna ü adna tuttora az Anyaszent-egyhaznak.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg inset: Micsoda legyen Istennek az ő jelen letenek ereje, gyümölcse: ez bizonyara, hogy valahol az Isten önnön magat ki mutattya, az emberek felette igen meg remülnek rayta. Remülest szerez Isten az ü jelen letevel az embereknek: Illyen az embernek eröten volta, ha öszve vettetik az Istennek hatalmassagaval. Peldajul vagyon az Pharaoh nepe. *Exod. 14.* á ki latvan az Istennek segitseget s-jelen voltat az Izrael fiai között, azt mondgyak: Fussunk el az Izrael elöt, mert az Ur hadakozik ő erettök az AEgyptombeliek ellen.

II. Tanullyuk megh, hogy mikor az Isten valakiket nagy dologrol akar megh inteni, annak elötte meg szolta rettenteni: az mint cseleköszik itt az Daniellel, hogy eszeben vegye magat, először meg remiti ötet. Igy cseleködek amaz Saulussal-is, ki annak utanna Palnak neveztetek, mikor Damascusban menne; Mennyei vilagossaggal környül veszi, es le esik az földre. *Actor. 9.* Igy most-is Isten sokakat betegség által, szerencsetlen állapottal szokot az jövendő dologhoz kesziteni. Nem akarja Isten vesződelmedet, azert meg vér betegséggel tegödet; hogy az te gonossagodban elő ne mehes. Fel fuvalkottal gazdagsagodban? El veszi tüled; hogy gazdagsagod mia el ne vesz. [728:]

III. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az Isten büntető ostorának gyümölcse: Ez: hogy az által nemelleyek eppülnek nemelleyek pedig az miat el vesznek. Az hivek eppülnek s-javokra vagyon ü nekik az Istennek sanyargato ostora: Mert az ostor alat folyamnak az Urhoz. De viszontak á külső ostor alat el vesznek á hitötlenek. Mert nem hogy ök ez által meg ternenek, de söt inkab zugalodnak Isten ellen. Az mivel annak-okaert á keresztyen ember él, az által á hitötlen ember meg hal. Minekünk penig az mi nyomorusaginkat tegye az mi Istenünk idvössege, hasznossa, Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

LXX. Praedicatio.

„*ES ime egy kez illete engemet, es fel allata engemet terdemre, es az en kezeimnek tenyerere. **Es monda ennekem Daniel kedves firfiu Istennel, erts meg az beszedöket, mellyeket teneked szollok, es aly az te labaidra, mert bocsattattam te hozzad; es mikor ez szöt szollana fel allek reszket ven. ***Es monda ennekem: Ne fely Daniel, mert az első naptul fogvan, mellyen indula az te szived hogy meg ertsed az latast, es magadat sanyargassad böytölésöddel az te Istenöd elöt, meg halgattattak az te beszeded, es en jöttem az te beszededert. ****De az Persiai Orszagnak Fejedelme alla en elömben huszon egy napig; es ime az Mihaly Angyal, egy á fő fejedelmek közzül jöve, hogy nekem segitseggel len-[729:]ne, es maradek ott az Persiai Kiralyoknal. *****Es jöttem hogy teneked tuttodra adgyam, az mi követközik az te nepedre az utolso idökben, mert az latas sok idökre szolgál. +Es mikor szollana en velem ez beszedekek szerint, vetem ortzamat az földre, es el nemulek. ++Es ime egy, ki hasonlo vala ember fia i hasonlatossagahoz, illete az en ajakaimat, es meg nyitam az en szamot es szollek, es mondek annak á ki all vala en elöttem: Uram az latasban ream fordulnak minden faydalmim, annyira hog[y] semmi eröm ne lenne. +++Es mi modon szolhat ezzel az en Uramnal az en Uramnak szolgálaja? Mert az idötül fogva, nem alla en bennem erö, es lelegzet nem marada en bennem. ++++Es ismet illete engemet, mint egy embernek hasonlatossaga, es az Angyal meg erössite engemet. +++++Es monda: Ne fely te kedves firfiu; Bekeseg teneked, erös legy es batoritsd meg magadat. Es mikor szollana en velem, meg batoritam magamat, es mondek: Szollyon az en Uram, mert meg batorital engemet.”

S U M M A.

Immar summa szerint ezekben az versecskekben azt irja meg á Propheta: Mikepen biztattya, batorittya az Istennek Angyala

- * Vers. 10.
- ** Vers. 11.
- *** Vers. 12.
- **** Vers. 13.
- ***** Vers. 14.
- + Vers. 15.
- ++ Vers. 16.
- +++ Vers. 17.
- ++++ Vers. 18.
- +++++ Vers. 19.

Danielt az ő felelme es remülese közöt; keszitven Danielt, ennek az mennyei jelenesnek ertelmehöz. Ez az summa. [730:]

Mondom arrol tanittatunk ez igekben; Hogy hogy biztattya, batorittya az Istennek Angyala Danielt az ő felelmi közöt hogy ennek az mennyei jelenesnek, hasznos es ertelmes tanubizonsag tevöje lehessen, az Isten Anyaszent-egyhaznak jövendö hasznalattyara. Az mely tudomannak ez leszen haszna, hogy innen meg tanulhattyuk künnyen, hogy senki az mennyei dolgoknak tanulasahoz, ertesehöz nem elegseges magatul: hogy ha az Istennek szent Leleketöl nem segittetik. Annak-okaert Isten az, á ki minket az mennyei dolgoknak ertesehöz tanulasahoz eppit: az mint mondotta regen az szent Gergely Doctor: *Nisi intus sit qui doceat, invanum linguae docentis laborat.* az az, Ha belöle nem leszen az oktato, tanito szent Lelek, haszontalan az tanitonak nyelve. Tanult az, á kit Isten tanit, szoktak még köz beszeden-is mondani. Es bizonyara igy vagyon ez: Mert az tevelgyö Papista Atyafiai elöt, akar mint forgassad az Bibliat, de ük inkább hisznek az hazugsagnak, es emberi talalmannak: Mert üket Isten az tevelgyesben hatta önnön magoknak.

R E S Z E K.

Negy reszecskei vadnak ezeknek az meg jedzet igeknek.

Mert negy rendbeli nemeit, gradusit szamlallya az Propheta az ő felelmi közöt valo biztatasanak, batoritasanak elő: mellyekben jobban jobban eppiti Isten Danielt, ennek az negyedik es utolso mennyei jelenesnek ertesehöz tanulasahoz. Mi is hát ez gradusok szerint magyarazzuk az igeket rövideden.

Mond az Propheta: Es ime egy kez illete engemet es fel allata engemet terdeimre, es az en kezeimnek tenyerere: Es monda ennekem: Daniel kedves firfiu Istennel, erts meg ez beszedöket mellyeket teneked szollok es ály az [731:] te labaidra, mert most bocsattattam te hozzad: Es mikor ez szokot szollana, fel allek reszketven.

Mit akar?

Ez igekben foglaltatik be az Daniel vigasztaltatasanak es biztatatasanak első modgya. Aholot harmat cseleköszik az Istennek Angyala: Mert 1. biztattya az Danielt külsö jeggyel. 2. Beszedével. 3. Cseleködötivel. Jeggyel biztattya igy: Mert elsőben illeti kezevel; az mely kez semmi nem egyeb hanem á szent Leleknek

ereje: az mely szent Lelek az szent irasban, Istennek Ujanak mondatik: Masodszor fel allattya terdeire, es kezeinek tenyerere, hogy inset vegye eszeben az ő erőtlenséget ki az ő maga ereje által labaira nem alhat.

Beszedevel, biztattya így: Mert ezt parancsollya neki hogy allyon fel labaira. Miért? Parancsolattyanak okat ezt mondgya: Mert most bocsattattam úgy-mond te hozzád: *q.d.* az Isten azért bocsatot engemet követsegebe te hozzád, hogy tegedet meg tanítsalak az jövő dolgok felől, azért legy bator, aly fel az te labaidra.

Cselekedetivel biztattya, confirmallya így: Mert reszketven á Daniel, fel allattya ütet parancsolattyaival labaira.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg inset: Mely erőtlén az ember, az mennyei dolgoknak ertesehöz es tanulasahoz, úgy annyira hogy senki az mennyei dolgoknak ertesehöz nem juthat, az Istennek segítsege, keze es vezerelese nélkül: Az mely Istennek keze, semmi nem egyeb hanem az ujjá szülő, meg elevenítő szent Lelek. [732:]

Ugyan itt. II. Tanullyuk meg azt-is: kiket szokot Isten az ő keze, szent lelke által fel eppiteni, labaira fel allatni? Azokat bizonyara á kik ő magokat meg alazzak Isten előtt, á kik felelmesök es töredelmes szívöek. Azoktul penigh á kik fel fuvalkottanak magokban, tavoly vagyon az Istennek lelke.

III. Tanullyuk meg: Hog[y] hogy kell az igaz keresztyén embernek az Isteni titkos dolgokban eppülni? Felelemmel: rettegessel, á mint meg vagyon irva, *Proverb. 1. Timor Domini est initium Sapientiae*; az Urnak felelme á bölcsesegnek kezdeti: es ezt az felelmet á keresztyén ember soha ki nem veti sziveből. bator az Ur Istennek leg nagyob jó tetemenyet ismerje-is; az mint pelda erre á Daniel, á ki noha lattya az Istennek dolgait, de mindazáltal retteg. Az szent Peter latvan az Christusnak csudalatos cselekedetit, azt mondgya: *Uram meny ki en tülem, mert en bűnös ember vagyok. Fellyed hát te-is az Urat, hogy ha az Istennek titkos dolgainak igyeközöl vegere menni: Így kellene bizonyara. *Reverentia*, böcsülettel valo felelem kellene az Isten igejehöz. De nem cseleköszöd ember; s-ez az oka, hogy haszon-talanul mulatod el az orat, az Isten hazaban; ki megy es nem tanultal semmit, nem voltal az igenek tisztölettel egybe köttetöt halgatoja. Csak akkor felsz, mikor az feddes elő fordul:

* *Luc. 5.*

azt pedig inkább mindenkor meg erdömlened. Lassuk az másik dolgot.

Mond immar á Propheta: Es monda enneke[m], ne fely Daniel; mert meg halgatot Isten tegödet: meg halgattattak á te beszédid; es en jöttem á te beszédidert. De á Persiai Orszaganak Fejedelme alla előmben 21. napig; es á Mihaly Angyal jöve neke[m] segítségül: Es jötte[m] hog[y] tuttodra adgyam, mi követközik á te nepedre. [733:]

Mit akar?

Ez ighekben foglaltatik be az Daniel biztatasanak masodik graditsa. Aholot harmat cseleköszik az Angyal az ő beszedeiben. Mert 1. Vigaztalanának summajat jelenti meg, s-annak okat adgya. 2. Megh felel az Angyal az Danielnek egy ellen-vetesere, es ez ideig valo kesödelmessegenek okat adgya. 3. Jelen letenek veget mondgya meg: Miert jöt?

Summaja vigaztalanának ez: Ne fely Daniel: Mintha mondana: Hagy beket á felelömnek s-legy bator. Miert? Ket okat mondgya. 1. Mert ugy-mond megh halgattattak az te beszédid. Igy Argumental. Valakinek Isten imatsagat meg halgattya, nem kell annak felni reszketni. De az te könyörgesödet Isten meg halgatta Daniel. Annak-okaert ne fely semmit, legy bator szivel. Hogy pedigh ez így legyen, hogy Isten á Danielt meg halgatta legyen; ezzel bizonyittya, mert annak idejet-is meg mondgya, mikor halgatta meg: tudni illik; Még az első napon, az az, mégh akkor, mikor böytre könyörgesre es imatsagra atta vala önnön magat Isten előtt. Ez az első ok. 2. Ezert ne fellyön á Daniel azt mondgya az Angyal: Es en jöttem á te beszédidert, az az: jöttem ez vegre, hog[y] az en követsegömet te előtted vegben vigyem. Meg vagyon parancsolva enneke[m] hog[y] te hozzád jüjek. Azert ne[m] volt az te könyörgesöd haszontalan: Ne fely tehat semmit legy bator szivel.

Masodszor á mint jelentem; Meg felel itt az Angyal, á Danielnek ellenvetesere: Mert azt mondhattya vala á Daniel az Angyalnak. Hogyha az Ur Iste[n] meg halgatta ötet az ő könyörgeseben, es parancsolatot adot Iste[n] felöle, hog[y] ü hozza jüjön, s-el mulatta azt: Nem jól cselekkötte, nem [734:] illenek ez az jó Angyaloknak tisztihöz. Ha penig Isten ötet meg nem halgatta, könyörögven az Ecclesianak közönseges nyomorusagaban; tehat ez-is ellenközik az Istennek irgalmassagaval. Ez az Daniel ellenvetese.

F. Meg felel mind az kettöre, s-meg menti mind magat az Angyal, s-mind penigh az Isten irgalmassagat Daniel előtt.

Az Isten irgalmassagát oltalmazza így: Mert azt mondgya mindgyart az te beszédődnek kezdetiben, meg halgattattak az te beszédid: Mintha mondana: Valakiket Isten mindgyart az ő beszédöknek kezdetiben meg halgat, nincsen azoknak semmi modgyok benne, hogy panaszkodhassanak az Istennek irgalmassaga ellen az megh halgatasban. De Isten az te beszédödet mindgyart megh halgatta. Annak-okaert nincsen semmi oka hogy panaszkodhassal az Istennek irgalmassaga ellen az megh halgatasban.

Magat-is meg menti az Angyal így. Mert az ő kesödelmenek okat azt mondgya; hogy az Persia Orszaganak Fejedelme allot ő eleiben, 21. napig, miglen az Mihaly Angyal segitseggel lenne ő neki. A holot az Persia Orszaganak Fejedelmen, ertetik az Cambyses, az Cyrus Kiraly fia, á ki mikoron az ő Attya az Cyrus, hadakoznek az Scythakra, felbe hagyattya az Jerusalem Temp-loma eppiteset.

Az Mihaly Angyalon pedig ertetik az Istennek fia az Ur Jesus Christus: Mert az Mihaly, annyit teszen; mint erős hatalmas Istennel egyenlő. Illyetén pedig allattya es saját ereje s-hatalma szerint, egyedül csak az Jesus Christus, az Atyaval es az szent Lelekkel: Mely Christus Jesus, nem csak itt, hanem sok helyen az szent irasban An-[735:]gyalnak-is nevezetik; az követsegre kepest, mellyet vegben vit az meg testösült állapotban az ü Prophetai tisztu szerint. Azt akarja hát itt mondani summa szerint az Angyal: Nem vethet az Daniel ő reja-is: Mert az Cam-bysesnek kegyetlen szandekat kellet le szállítani; hogy eleb ne mehetne dolgaban, az Isten nepe ellen valo kegyötlen tanatsa szerint: Es netalam tovab-is kellet volna késni, ha az Istennek Fia az Mihaly Angyal segitseggel nem lett volna neki, az ő Isteni erejenek általa. Nem vethet azért az Daniel az ő könyörgeseben, sem az Isten irgalmassagara, sem pedig az Angyalra. Ez az másik dolog.

Harmadszor ugyan itt veget-is meg jelenti követsegenek az Angyal. Miert jött? Ezert úgy-mond, hogy teneked tuttodra adgyam; mi következik az te nepedre az utolsó időkben: Mert az latas sok napokra szolgat, az az mint leszen ez vilagi birodalmaknak változasi közöt az Isten nepenek jövendőben dolga: Ezert jöttem hogy meg jelentsem te neked.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg: Mit kell ertenünk s-vallanunk az szent Angyaloknak, tisztök, hatalmok, es jelen letök felöl. Tisztök felöl

ugy ertsünk hogy szolgáló lelkök ük; szolgálnak azoknak, á kik az Ur Istent segítségül híjak, oltalmazzak azok ellen á kik akar-nak az híveknek artani, az mint hogy oltalmazza itt az Angyal az Istennek nepet az Cambyesnek kegyetlen tanatsa es szandeka ellen: Taníttyak vegezetre az híveket szükséges dolgokra; á mint taníttya itt az Istennek Angyala Danielt az jövendő dolgok felöl. Hatalmok felöl az szent Angyaloknak azt mondjuk, hogy noha felette hatalmasok ük; úgy annyira hogy sem-[736:]mit ez vilagi fejedelmektül nem felnek: De mindazáltal az ö hatalmok meg határozottat, es sokkal fellyeb való azoknak hatalmanal, az Isten Fianak hatal(a)ma; kinek segítése nélkül, szükölködnek az szent Angyalok: az mint hog[y] itt á Mihaly Angyal az Istennek fia, segíti á követsegeben bocsattatott Angyalt. Jelen letelek felöl á szent Angyaloknak úgy ertsünk; hog[y] nincsenek s-nem-is lehetnek az Istennek Angyali mindenüt: Mert ez, az egy Istensegnek tulaydona hogy mindenöt lehessen: Hanem egyszer együt vadnak, maszor penigh masut. Es ha az Istennek Angyala most együt vagyon, masut ugyan azon egy oraban nem lehet. Az mint ennek á követsegeben jaro Angyalnak példaja meg mutattya: Mert mikor Cambyessel vala, nem volt akkor Dani-ellel; es mikor Daniellel beszél vala, nem vala akkor Cambyes-sel. Így kell ertenünk minden szent Angyalok felöl.

II. Tanuljuk meg: Micsoda legyen á híveknek, á közönséges nyomorusagok között az ö tisztök? Ez egyik hogy ne fellyenek: Mert Isten parancsollya szent Angyala által: Masodszor ezért se fellyenek: Mert mihelt Istenhöz folyamunk, mindgyart meg halgattatunk: söt minek előtte az mi könyörgesünknek veget vetnénk, immar annak előtte ö felsege meg halgat minket, á mint cselekedek az Daniellel. Masodik tisztünk ez, hogy felette igen könyörögjünk, ha szinten az test minekünk azt dictalna-is, hogy nincs á mi könyörgesünknek haszna. Mert az Isten szinten akkor szokta meg mutatni hogy meg halgatot minket, mikor az vesző-delemnek közepötte vagyunk; akkor el bocsattya az ü Angyalat es meg oltalmaz minket. Az mint cselekedek az Daniellel, á ki-nek könyörgeset akkor hal-[737:]gata meg, mikor az Cambyes fel tamadot volna az Isten tisztössege ellen; es felbe szakasztatta volna az Jerusalemlom Temploma eppiteset.

Oh mi kegyelmes Istenünk szinten így vagyunk dolgunk. Most kezdöttük vala á te Templomodnak falait eppíteni az igaz hitöt regi szabados folyasanak csatornajara bocsatani; De ime fel tamadot Cambyes töb tarsaival együt, kik hitünket kereszt-yeni vallasunkat akarjak haborgatni. Azert most vagyon ideje, kegyelmes Atyánk Istenünk, hogy ki tamadgy mellettünk. Most

vagyon ideje hogy mi-is Istennek könyörögjünk Atyamfiai keresztyenek, mikor Országunknak ilyen meg hanyatlot allapattyat veszük eszünkben. Kivül az természet szerint valo ellenseg azon vagyon, hogy á baratsagnak frigy kötesnek szine alatt, forrótt önthessen alank, es maga praedajava tehessön. Belöl az Anti-Christusnak meg dühöt szolgálai minden alnok mestersegek utan, vesződelmünkre es az Isten egő szövetnekenek, draga igejenek meg oltasara forralnak kegýö követ. Az mi penig keservebb, az Evangeliomnak vallasanak palastya alatt, nemellyek, emberi fütöl talaltatot tudomány által, az Istennek igejenek gyorsan folyo kut fejenek csatornait akarjak meg keslelni, meg bűdösíteni, es az emberek elött kedvetlenné tenni. De örökke valo mag, jo izü eledel az Isten igeje; Nem teheti azt senki derekassan kedvetlenné. Csak ez kevantatik Keresztyenek hozza, hogy az imatsagban, az Isten igeje halgatasaban serenyöknek kell lennünk. Diadalmas leszen Isten mindeneken, mindenekben.

III. Tanullyuk meg: Mit kell remenlenünk az Isten Ecclesiajainak allapattya felől: Nem egyebet; hanem hog[y] [738:] Istennek kivaltkepen valo gondgya vagyon erre; ugy annyira hogy semmi nem eshetik azon, hanem valamit az mi Istenünk az ő örökke valo tanatsabol el rendelt felöle, hogy jövendőben meg essek ő rayta. Az mint az Istennek Anygala mondgya Danielnek, hogy azert jöt ü, hogy megh tanitsa Danielt arra, mire jut az Isten nepenek jövendőben dolga ez vilagi birodalmaknak változasi alatt. Az mely tanusag szolgál az mi vigasztalásunkra, hogy ne zugodgyunk az mikor lattjuk, hogy az Istennek Anyaszent-egyhaza, nihol tanitoitul foztatik meg; nihol az egigyü kösseg tömlöczel fizetes alatt keszerittetik az balvanyozo tudományra menni; nihol penig Templomokból rekeztetnek ki, hogy így az Isten igejenek igazan valo hirdettetese ne folyon; Mint ^aHomonnan, ^bÜngvarat, ^cVaranon s-töb helyeken-is vagyon csak most az dolog, s-vala nem regen csak az mi emléközetünkre szegeny Hazankban, Patzinban, ^dKartsan, Madon, Liszkan; Tavolybadkan penigh tülönk, ^eSzemtzen, Nagy Szombatban, Cambyses tarsaiva löttének vala nemely Urak, balvant es egyeb emberi hazugsagot akarnak vala az Isten Anyaszent-egyhazaban levő hiveknek nyakokra kötni; De mivel hogy Isten azt á probat, veghetetlen tanatsabol bocsatotta vala az ő hiveire, hogy fel

^a 1612.

^b 1613.

^c A. 1617.

^d A. 1594.

^e A. 1604.

serkennenek es hitökben vallasokban, annyival inkab vastagodnanak; veget vetöt ü felsege annak-is, az akadaly szerzőket gonosz szandekokban meg gatolvan; söt sokakat azok közzül ez vilagbol ki törölven; s-veget vet ez utan az többinek-is ugy, hogy megh Prosapiajokat nemeket-is az emberek között gyalazatossa es magva szakatta teven. Igaz az Isten az ö iteletiben; Rettenetes az hitötleneknek bünteteseben: [739:] Ne vessön hát senki követ ö vele, mert szegyent vall, valaki Istenre tamad: akar nagy, s-akar kitsin legyen az. Bölcs es kegyes az ü irgalmasagaban azokhoz á kik ütet felik, böcsülik, es az ü ki jelentet akarattyanak ösvenyen jarnak. Ezeket, ha egy kevesse proba ala bocsattya-is; ismet könyörül raytok, es öket meg vidamittya szent lelke es szent igeje által: Nem hadgya ü soha az ö Anyaszent-egyházat. De lassuk tanitasunknak harmadik reszet-is.

Effelöl igy kezdi tanitasat el az Propheta s-mond: Es mikoron szollana en velem ez beszedekek szerint; vetem ortzamat az földre es el nemulek. Es ime egy, ki hasonlo vala ember fiai hasonlóságahoz, illete az en ajakimat es meg nyitam az en szamat es szollek, es mondek annak á ki ál vala en előttem, &c.

Mit akar itt?

Ez igeekben foglaltatik be, az Angyálnak harmadik biztatasa, mellyel biztattya Danielt az ö felelmi között. Aholot három dolgot kell meg jedzenünk. 1. Mire valo ez még-is az vigasztalas? Metzen vele? F. Nagy oka vagyon: mert igen megh remölt vala az Daniel: Honnet tetzik meg? Elöször mert az Angyálnak felelméből; ortzajat az földre függezte, szemeit sem meri fel emelni az Eg fele. Masodszor inset: Mert felelmeben meg nemul, nem tud semmit szollani; mint á kik ijettökben el ajulnak. Ezek között az ö felelmi között bizonyara szükölködik vala az Daniel töb biztatas nélkül, azert nem oknelkül adatik ez-is az többihöz. 2. Azt kell meg jedzenünk: ki által lön Danielnek ez az ö vigasztalasa: effelöl azt mondgya hogy az által. á ki hasonlo vala ember fiai hasonlóságahoz: [740:] Az mellyen ertetik az Ur Jesus Christus. Ö löt az vigasztalo. Hogy hogy? Illetven az ö ajakait, hogy ezzel az külsö jeggyel, eröt es batorsagot adna Danielnek az szollasra. 3. Azt-is meg kell jedzenünk. Mi haszna lött ennek az Isten Fia illetesenek; azt mondgya felöle hogy eröt vött általa s-szollot.

Mit szollot? Elöször tanubizonsagot tött az ö erőtlensege felöl. Masodszor erről, hogy nem beszélhet az Urral, mert nem maradot lelegzet ö benne.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg innet-is: Mibe[n] allyon az emberi testnek gyarlosaga ebbe[n] ez romlando életben, valamikor Iste[n]-nel vagyon dolgunk? Ebben bizonyara, hog[y] az Istennek az ő felseges voltat, dicsősegenek nagysagat el ne[m] szenvedhettyük; de nemákká leszünk ő felsege előtt. Így vagyon á Danielnek dolga s-igy vagyon minden Keresztyen embernek. Nem oknelkül mond-gya hát az Daniel, hogy nem beszélhet ü az Urral; Mert nem maradot lelegzet ő benne.

II. Tanullyuk megh: Honnet lehet minekünk ilyen nagy erőtlenségünk es gyarlosagunk között valami vigasztalásunk? Innet bizonyara, hogy az Istennek Fia az Ur Jesus Christus az mi nagy gyarlosagunk között, segítségével leszen minekünk. Az mint segite es erőt ada Danielnek, illetve az ő ajakait az szollásra.

Mond vegezetre immar az Propheta. Es ismet illete engemet mint egy embernek hasonlatossaga es az Angyal meg erőssite engemet, &c.

Mit akar?

Ez igeekben foglaltatik be, negyedik es utolso batoritasa az Angyalnak, mellyel batoritotta Danielt. Aholot [741:] kettőt jegyez meg az Propheta. 1. Az biztatásnak formajat, módgyat. 2. Gyümölcset. Formaja harmat foglal magaban. Mert először illeti az Angyal Danielt. Masodszor erőssiti. Harmadszor felelmeben biztattya: Ne fely ugy-mond. Okat mondgya. 1. ezert; Mert Istennel kedves firfiu vagy. 2. Azt mondgya, bekeseg teneked, az az: semmi nyavalyad nem leszen: söt ennek felette ugyan kettöz[t]eti az Angyal az biztatást: Ne fely: Ne fely. Haszna pedig avagy gyümölcse ennek á Daniel biztatásának kettő leszen. Eggyik ez, hogy birodalmat veszen maganak az Daniel: Masik ez, hogy talpara fel alvan batorsagossan szoll: szollyon immar ugymond az en Uram; okat adgya: Mert immar meg erőssitetöt ü tüle.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg innet. Micsoda modot tart á mi oktatásunkba[n], tanításunkban, batorításunkban, es vegezetre az ő ajandekinak velünk valo közleseben Isten: Ezt bizonyara, hogy nem önti az ő ajandekit egyszer s-mind mi reánk, hanem naprol napra közli ajandekit gradusonként mi velünk. Hogy igy az mi erőtelenségünket meg ismerjük, es az ő ajandekit fellyeb böcsüllyük.

Igy cselekedöt Isten Daniellel, az biztatasban, az mint szemekkel lattyuk.

II. Tanullyuk meg: Hog[y] hogy szokot Isten minket erössiteni hitönkben, vallasunkban, á mennyei dolgoknak erteseben? Harom kepen: Mert neha külsö jegyök által; neha csudalatos cselekedetök által, neha penig beszede, szava által; á mint ekkedig á Daniel példajabol eszünkben vettük.

III. Vegezetre tanullyuk meg; kik legyenek az Isten titkainak melto tanitvani, halgatoai, es Pasztori csak azok bizonyara á kiket az Ur Iste[n] meltoztat, es külsö intesök által ke-[742:]zehöz szoktat, es szent lelkevel tanit; az mint cselekedöt az Daniellel, kit maganak valasztot az ö titkos dolgainak tanulasara ertesere. Minket-is penig tegyen az mi Istenünk az ö igejenek melto halgatoiva s-Pasztoriva, Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

LXXI. *Praedicatio.*

„*ES monda, tudode miért jöttem hozdad? Mert mostan terek meg, hogy hartzollyak az Persiai Fejedelem ellen, es en ha ki megyök, ime Görög Ország Fejedelme jó elő. **De meg beszellem teneked, az mi meg vagyon jegyözve az igassagnak irasaban. Mert senki nincsen á ki magat erössen tartana ezekben en velem; hanem csak Mihaly Angyal az ti Fejedelmetök.”

Summaja az igeeknek.

Ennek előtte valo tanitasunkban, megh magyaraztuk azt: Mikeppen keszite Isten az Danielt az ö Angyala által ehöz az negyedik es utolso Mennyei jeleneshöz, mellyet latot vala az Tygris folyo viz mellett, Cyrus Kiralynak harmadik esztendejeben. Most immar követközik az Daniel latasanak elő szamlalasa; melyben summa szerint arrol teszen tanubizonsagot az Angyal: Minemü dolgok követköznek az Istennek Ecclesiajara, az Sido nepre, ez vilagi birodalmaknak valtozasi alat. Az mely Prophetia, az az: jövendö mondas foglaltatik be ettül az verstül fogva, az tizen eggyedik es tizenkettödik Caputokban. [743:]

Ennek pedig az jövendölesnek ez leszen haszna az mint ez előt-is jelentök s-ez utan-is meg hallyuk: Mit remenlhet most-is az Isten Ecclesiaja, ez vilagi birodalmaknak valtozasi alat, Isten-

* *Vers. 20.*

** *Vers. 21.*

telen, kegyötlen Fejedelmek alat, az ö meg maradasa felöl? Ezt bizonyara, hogy noha haborgattatik üldöztetik ez: de mindaztall Isten az ü Anyaszent-egyhazanak oltalmazoja leszen.

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ennek az igaz jövendő mondasnak.

- I. Közönségössen tanit az Angyal, az Persiai, Görög Orszagi Asiai es Syriai birodalmak felöl, kik haborgatni fogjak az Isten Anyaszent-egyhazat.
- II. Ennek utanna az tizenegyedik, es tizenkettödik Caputokban, az mit közönségössen mondot nyilvabban magyarazza rendel; s-mi-is ekeppen elmelködgyünk az Angyalnak tanitasa felöl: Most lassuk csak az első dolgot.

Az mi közönséges tanitását illeti az Angyalnak, be foglaltatik az, ezekben ez megh hallot nehany ighekben. A hol ket dolgot forgat[.] Mert először azokrol az birodalmakrol szoll, mellyek alat szenved az Ecclesia. Masodszo vigasztalást nyuyt az Angyal, az nyomorusagok között forgo Anyaszent-egyhaznak. Lassuk ezeket.

Mond az Prophetanal az Angyal. Tudode miért jöttem hozzád ?

Mit akar ?

Minek előtte tanitasahez kezdene az Angyal, elől jaro beszédöt bocsat, mellyel serkenti Danielt azoknak figyelmes halgatasara, tanulasara, az mellyeket akarna neki meg jelenteni. Az mellyet nem oka nélkül cseleköszik az Angyal; hanem ezert, mivel hogy annak előtte meg nemult [744:] vala az Daniel, venne csendeseget elmejenek, lehetne batrab az mennyei titkos dolgoknak ertesehoz. Azt akarja azert mondani az Angyal: Immar elegge meg mondam: Miért bocsattattam ki Istentöl, s-jol ertöd Daniel hogy Istentöl jöttem ki: De tudode miben vagyon az dolog? Ved jól eszedben s-im meg tanitalak rea. Ez az Angyalnak elől jaro beszede. Tanitasaban pedig itt az első reszben, három dolgot tractal az Angyal: Mert elsőben szoll az Persiai Kiraly felöl s-mond. Mostan terök meg, hogy hartzollyak az Persiai Fejedelem ellen.

Mit akar ?

Jövendöt mond, hogy ü ennek utanna viaskodni fog az Persiai Kiraly ellen.

Kicsoda ez? Nem kell erteni azon valamellyet az Angyalok közzül, hanem ertetik azon az Cambyses, á ki az Isten Ecclesiajanak eppiteset meg haborita. Azt akarja azert mondani hogy ez ellen á Cambyses ellen, az Isten Anyaszent-egyhazanak ellensege ellen, á ki alnok tanacsot forralt az Sidok vesződelmere; ez ellen fog hadakozni, es Orszagat el akarja pusztítani: Hogy pedig ez így legyen, es ezen az Persianak Fejedelmen, nem valami Angyalt kellyen erteni, hanem magat az Persianak Kirallyat, meg tetzik innét: Mert á szent Angyalok között, nincsen semmi visszavonyas, semmi csata, mivelhogy nincsen ő bennök semmi illetlen kevansag, az melyből szarmazik gyakorta az hadakozas es vissza-vonyas; á mint bizonyittyaszent Jacob. *cap. 4. v[.]1. et 2.* Mikor így szoll Honnet vadnak ugy-mond á haborusagok, es vissza-vonasok ti köztetők? Avagy nem az gonosz kevansagbole? mellyek vitezködnek az ti tagaitokban. Kevantok valami dolgot, de azert [745:] ugyan nincsen: Nagy szorgalmatossaggal igyeköztök de ugyan nem kaphattytok: tusakottok es hartzoltok, de ugyan nem nyerhetitök meg: Annak-okaert, mert nem keritök Istentől. Ez az első dolog.

Masodszor az nagy Alexander felöl jövendöl s-mond Es en ha ki megyök; Ime Görög Ország fejedelme jü elő. Mintha mondana: ki megyök en Persiabol Görög Országban; es el hozom az Görög Orszagnak fejedelmet, tudni illik az nagy Alexandert, az Persiaiak romlasara. Es ime el jü az Görög Orszagnak Fejedelme jelen leszen. Aholot ezt az ighet: *Ecce*, Ime, meg kell jegyöznünk: Mert ezzel az igevelel az dolognak bizonyos voltaert: mintha ezt mondana. Leszen ez mindeneknek nagy almelkodasara, hogy az nagy Alexander által mennyen á Tengeren csak harmintz ezer gyalogjával, es öt ezer lovagjával, es hog[y] hadat merjön indítani ilyen hatalmas Monarcha ellen, mint az Persiai Kiraly volna; de meg leszen ketsegnelkül hogy gyözödelmes-is leszen. Ez az masik.

Harmadszor vegezetre szoll az Lagidaknak es Seleucidaknak Kiralyirol az Angyal, s-mond. Meg jelentem teneked, mi vagyon meg jegyözven az igassagnak irasaban.

Mit akar?

Az igassagnak irasan, ertetik az Isten[n]ek örökke valo tanacsa (ez az Istennek könyve) s-azt akarja mondani. Az Lagidak es Seleucidak felöl-is, az az, az Asianak es Syrianak Kirali felöl-is, á kik szarmaznak á nagy Alexandernek hadnagyiból, az Alexander halala utan; mit vegezöt az Ur Isten az ő örökke valo tana-

csaban, meg jelentem teneked. A mely ketsegnelkül vegben megyen. Ezek tartoznak az Angyalnak közönseges jövendő mondasanak ertelmere. [746:]

Tanusag.

I. Tanullyuk meg itt az Angyalnak inteséből, mellyel inti az Danielt az mennyei titkos dolgoknak ertesere. Micsoda kevan-tatik naponkent az Isten igejenek halgatasahoz: nem egyeb, hanem az mennyei titkos dolgoknak ahitatos buzgo kevangsaga. Ahitatosaggal, buzgosaggal kel az Isten hazaban eppülni, nem immel ammal. Ne ugy tarcs az Istennek igejet mint az AEsopus fabulajat, avagy valami egyeb közönseges mondast, hanem buzgo szeretettel, kevangsaggal halgassad azt: Szorgalmatossagoddal eppüly. Ne szunnyadoz felette, hanem sereny legy es vigyazo abban.

II. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az szent Angyaloknak tisztök azok ellen, kik az Isten Ecclesiajanak akarnak artani? Kettö bizonyara. Egyik ez, hogy azoknak hatalmat á kik akar-nak artani, el rontsak, es viaskodgyanak az Isten Ecclesiajaert, Az mikeppen ez az Daniellel beszellö Angyal, hadakozik az Cam-byses, Persiai Kiraly ellen az Isten Ecclesiajanak meg maradasa-jert; mind addig, az mig Orszagatul, es jövendő örökös marade-kitul meg fosztya. Es hasonlatoskeppen hadakozek azok ellen, kik akaranak annak-utanna az Isten nepenek artani. Masodik tisztök az szent Angyaloknak ez, hogy ellenseget hoznak ök meszsze földről azokra, á kik az Isten nepenek akarnak artani. Az mikeppen Macedoniabol, Görög Orszagbol ellensegül hozza az Angyal Alexandert, az Persiai Kiraly ellen, es ütet Orszagatul meg foszta általa. Ezek az Angyalok tisztí az Ecclesia ellensegi ellen.

III. Es utolszor tanullyuk meg: Micsoda legyen ez vilagi ke-gyötlen birodalmak romlasanak oka, es mikor szo-[747:]kot az romlas ez vilagi kegyötlen birodalmakra szallani. Oka bizonyara ez vilagi kegyötlen fejedelmek el veszesenek nem egyeb; hanem hogy az Isten Anyaszent-egyhazat kergetik es haborgattyak: Az mint az Persiai es Görög Orszagi birodalmaknak peldajabol meg tetzik; kiket Isten az Anyaszent-egyhaznak haborgatasaert el veszte. Ideje penigh effele kegyötlen birodalmak romlasanak mindgyart kezdetik, mihelt az Iste[n] hazanak akarnak artani, noha nem mindgyarast egy szem pillantasban vesznek el. Az mint peldanak okaert az Persiai birodalom, az Cambyses idejeben, á ki meg tilta az Jerusalem Temploma eppiteset, nem mindgyart

vesze el; de mindazáltal az ő idejétül fogva mind szalton szallot, mind addig mig semmive lött.

Tanullyak meg hát ez vilagi kegyötlenek, hogy noha egy ideig birodalmokban viragoznak; de birodalmok nem allando leszen, hanem lassan lassan semmive leszen. Ugyan itten nem leszen artalmas talam; Ha megh tanullyok azt-is: Micsoda legyen az Istennek könyve. Nem egyeb az hanem az Istennek Decretoma, tanatsa: Mely igassagnak könyvenek mondattatik ezért: Mert az Istenben semmi fogyatkozás nincsen; es valamit el vegezet meg kell annak lenni. Ez az első resz:

Mondam masodszor ezekben az igeekben, vigasztalast nyuuyt az Istennek lelke az ő Angyala által, az ő Anyaszent-egyhazanak, ez vilagi birodalmak alatt valo nyomorusagi közöt á kiröl igy tanit s-mond: Mert ugymond senki nincsen á ki magat erőssen tartana ezekben en velem, hanem csak Mihaly Angyal az ti Fejedelmetök: Mintha mondana. Ha ez egész világ az Ecclesiat ostromollya, haborgattya-is, es ez minden rendbeli fejedelmektől el ha-[748:]gyattatik-is, ugy annyira hogy senki nem leszen ez egész földön oly Fejedelem, á ki ennekem oltalmazasara mellett legyen: Mindazáltal el nem hagyattatik az ti Fejedelmetöktül az Mihaly Angyaltul, az az: az Istennek öröktül fogvan valo Fiatul, á ki ti Fejedelmetek, es az ő Anyaszent-egyhazanak feje: de ü leszen egyedöl az ő Anyaszent-egyhazanak elegeges meg oltalmazója.

Tanusag.

I. Tanullyok meg innét az mi vigasztalásunkra, az Isten Anyaszent-egyhazanak nyomorusagi közöt, ne fellyünk semmit. Először ezért: Mert Isten az ő Angyali által hadakozik mi erettünk: Pelda erre az Sennacherib hadanak vesződelme, melyben egy Angyal által szaz nyoltzvan öt ezer ember veszet el. Masodszor ne fellyünk: Mert azokra á kik minekünk akarnak artani, Isten ellenséget hoz az ő Angyali által, es igy oltalmaz minket. Az mint ennek valóságat, csak Országunkban-is kostoltuk: az mikor az balvanyozo Papistakra, az természet szerint valo ellenséget meszsze földről hoza: ugy vagyon nagy karával külső kepen szegeny hazanknak; de viszont ki beszélhetetlen hasznával lelki csendességünknek, es igaz tudományunknak. Igly veri ez után-is vissza az mi szent Istenünk, az Anti-Christusnak az ő dihösseget, es meg oltalmazza az ő igaz Anyaszent-egyhazat. Harmadszor ne fellyünk meg-is semmi ellenséget: Mert ha senki ez egész vilagon, ez vilagi Fejedelmek között oltalmunk nem leszen-is

minekünk: Megh oltalmaz az Mihaly Angyal az Istennek örökke valo Fia, az mi Urunk Jesus Christus, á ki igaz Isten es igaz ember, es mi Atyankfia, [749:] á ki az ő Anyaszent-egyhazanak feje. Am bator zugodgyek tehat ez vilag tartson tanatsot vesződelmünkre; él az mi Istenünk, á ki meg csufollya őket á kik ellensegink, á ki gondunkat-is akarja viselni nekünk.

II. Tanullyuk megh inset: Mikoron szokta Isten az ő segitseget oltalmat az ő Anyaszent-egyhazanak ki jelenteni: Akkor bizonyara az mikor ez vilagi külső erők megh fogyatkoznak: senki nem leszen az Ecclesianak elegendő gyamola, meg fogyatkozik az emberi segitseg. Oh mi kegyelmes Istenünk, tekints mi reank; Mert ha valaha egyebkor, mostan meg fogyatkozot minden emberi erő es remenseg mi köztünk; Egyedül mi Urunk Istenünk csak te read marattunk. Annak-okaert kely ki az te Anyaszent-egyhazad mellet, viseld gondgyat annak az te szent Fiadert kerünk. A kinek veled egyetemben es az szent Lelőkkel, adassek birodalom, hatalom, tisztösseg mind örökke, Amen. [750:]

CAPUT XI.

LXXII. *Praedicatio.*

„*ANNak-okaert en az Mediai Dariusnak első Esztendejebe[n] allek hogy ötet meg erőssitsem, es neki segitseggel legyek. **Es mostan igassagot jelentek te neked; Ime még három Kiralyok tamadnak Persiaban, es az negyedik el gazdagul nagy gazdagsaggal mindeneknek felette, es mikor meg halad mindeneket gazdagsaggal, fel tamazt mindeneket Görög Orszag ellen. ***Es tamad egy erős Kiraly, es uralkodik nagy uralkodassal, es cselekedik mindent az ő akarattya szerint. +Es minek utanna meg allapodik, meg rontatik az ő Orszaga es el oszol az Egnek negy szelére, de nem szall az ő maradekira es nem az ő uralkodasa szerint uralkodnak, mellyel uralkodot: Mert ki szaggattatik az ő birodalma, es egyebeknek adatik ezek kivöl.”

Summaja ez Caputnak.

Summaja ez jelen valo Tizenegyedik Caputnak ez: Megh magyarazza nyilvabban az Angyal ez Caputban azt, á mit az Tize-

* *Vers.* 1.

** *Vers.* 2.

*** *Vers.* 3.

+ *Vers.* 4.

dik Caputban homalyosban, es közön-[751:]seges keppen mondot vala az követközendő birodalmakrol. Mert most immar jövendöt mond az Persiai, Görög Orszagi, AEgyptus es Syriai Kiralyokrol, es vegezetre amaz kegyötlen Antiochusrol, á kik sok keppen igyeköznek az Isten Anyaszent-egyhazanak artani: De mindazáltal Isten ezeket az birodalmakat meg bünteti, az ő Anyaszent-egyhazat pedig meg tartya s-fel eppiti.

Ertöde?

Azt mondom summa szerint, elő szamlallya az Angyal azokat á birodalmakat, mellyek által nyomorusagot szenved az Ecclesia; de azonközben Isten leszen az ő Ecclesianak oltalmazója.

Mi reank nezve haszna ez Angyal jövendő mondasanak Keresztyenek ez: Eszünkben vehettyük azt, mit remenlhet most-is az Ecclesia, ez vilagi kegyöltlen birodalmak változasi alat. Ezt tudni illik, hogy nyomorusag szenvedes sorsa: de mindazáltal Isten leszen ennek gondviselője. Ne fellyünk azokaert semmit, valakik az Ecclesianak élő tagjai vagyunk: Mert soha Isten az ő Anyaszent-egyhazat nem hatta, s-nem-is hadgya.

Reszei ennek az Caputnak.

Harom reszei vadnak ez Tizenegyedik Caputnak. Mert:

- I. Tanit az Persiai birodalomrol, az ket első versökben.
- II. Tanit az Görög Orszagi birodalomrol, az harmadik es negyedik versekben.
- III. Tanit az Seleucidaknak es Lagidaknak, az az AEgyptus es Syriai Kiralyoknak birodalmarol, az egesz tizenegyedik Caputban az negy első versök utan, mind az vegeig.

Hogy penig rövidebben tanit az ket első birodalmak felöl, hogy nem mint az utolsorol: ennek ez az oka, hogy á [752:] ket első birodalmak tudni illik az Persiai es Görög Orszagi birodalmak, nem szinten el annyiban fognanak kegyetlenködni az Isten nepen, mint az utolso, ki leg fellyebben valo kegyetlenseget fogna cseleködni az Ecclesian. Az menyivel annak-okaert ennek kegyetlensege tova regnalna, annyival töb beszedökkel magyarazza az Angyal, s-mi-is azert az reszek szerint magyarazzuk az igeket. Most pedig csak az ket első reszekröl erteközünk igen rövideden.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Persiai birodalmat; igy szoll az Propheta felöle, avagy az Angyal az Prophetanal s-mond. Annak-okaert ugy-mond, en á Mediabeli Dariusznak első Esztendejeben allek, hogy öt meg erőssitem, es segitseggel legyek neki. Es mostan igassagot jelentök teneked; Ime még harom

Királyok tamadnak Persiában, es az negyedik el gazdagul nagy gazdagsággal mindeneknek felette, es mikor meg halad minde-
neket gazdagsággal, fel tamaszt mindeneket Görög Ország ellen.
Ez igekbe foglaltatik be mostan az első Resz. A holot imez ket
kerdesöket kell meg magyaráznunk.

1. Mikor kezdetöt á Persiai birodalom, es honnet vöt eröt meg
maradast maganak. 2. Kicsodak voltak ennek az birodalomnak
Fejedelmi.

Az mi az első kerdest illeti: tudni illik, mikor kezdetöt á
Persiai birodalom es honnet vöt eröt meg maradast maganak?
Ved eszedben. Kezdetöt á Mediabeli Dariusnak első Esztendeje-
ben, á kit hagyta Cyrus maga helyeben, el foglalvan Babyloniát,
ö maga Cyrus menven kissebbik Asiában, nagy haddal az Massa-
getakra. Fundamentomot pedig, eröt vött ez az birodalom
maganak nem emberi [753:] erötül, hanem az Istennek segítsege-
ből tanacsabol, el bocsatvan Isten segítsegre Dariusnak, az ö
Angyalat á mint bizonyította itt az Angyal s-azt mondgya hogy
Isten adot vala neki parancsolatot, hogy hadakoznek á Darius
mellet az ö ellensegi ellen, hogy meg erőssitene á Mediabeli Dari-
usnak Orszagát. Hogy pedig ezt maganak tulaydonította az
Angyal, nem kevelysegből szoll igy maga felöl; hanem azért,
hogy az ö szolgálatyát megh jelentse, hogy Istennek paran-
csolattyal szolgált ö á Darius Orszaganak meg erőssiteseben.
Ez azért ennek az birodalomnak fundamentoma, kezdeti, s-ez
az első kerdesre az felelet.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg: Minemü birodalmak legyenek allandok, es
minemü Urak, Fejedelmek lehessenek szerentsesök dolgokban;
azok bizonyara, á kik az Isten Ecclesiajanak kedveznek, es azt
semmikeppen nem igyeköznek rontani, hanem söt inkab azon
vadnak, hogy eppüllyön, es maradast vegyen ü alattok. Mert
effelek mellet szoktanak az Istennek Angyali vigyazni, s-ezeknek
akarnak segitseggel lenni. Az mint pelda erre az Darius, kinek
birodalmat, Fejedelemséget, Orszagát, az Angyal eppiti s-oltal-
mazza egyebek ellen. Mert kedvez vala Darius Danielnek es
kedvez vala az Isten Anyaszent-egyhazanak á rabsagban Baby-
loniában. Bodog azért az az Ország, tartomány, város: Bodog
az á Fejedelemség, á holot az Istennek igeje szállast talal. De
vizontag, bodogtalan Fejedele[m]-ség, Urasag az, á ki az Isten
Hazanak ellensege, es á sokaig semmikeppen nem maradando:
Mert az Isten hazanak öldöklese, – az illyenöknek hamarsagos
veszedelmet hoz.

II. Ugyan innét tanuljuk meg: Honnan vagy az orszá-[754:]
goknak, birodalmaknak erőssége? Csak az egy Istentől az ü szent
Angyalinak általa; á kik szolgálnak az Istennek parancsolattya,
oltalmazzak az hiveket, az kegyötlen Fejedelmeknek penigh
felelmet, remülest, vesződelmet szerzenek.

Tanuljuk meg tehát itt ez arant az Fejedelmek, Urak gond-
viselők, szolgállyanak Istennek, legyenek Isten felök: Mert az ö
birodalmok Urasagok, soha allando nem leszen ha az Ur Isten
az ö Angyali által segítségül mellettök nem leszen. De jól leszen
dolgok azoknak valakik Istenben vetik az ö meg maradasokat.
Ne bizzunk hát mi-is Atyamfiai az mi külső erőssegeinkben
semmit, erős varainkban, varasinkban; hanem bizzunk csak
az mi Istenünknek segítsegeben az mi meg maradasunk felöl.
Pelda az Darius, kit Isten az ö Angyala által segít es erőssit az ö
birodalmaban es nem arthat senki nekie.

III. Tanuljuk meg: Kiknek szoktak az szent Angyalok
kiváltkeppen segítséggel lenni? Bizonyara fükeppen az Isten-
nek hiveinek: De azonközben segítséggel vadnak az hitötlen
Fejedelmeknek-is; fükeppen azoknak á kik az ö Ecclesiajat
oltalmazzak. Hogy azért Isten az hitötlen Fejedelmeknek, Ki-
rallyoknak győződelmet ád az Ecclesiaert cseleköszi Isten azt.
Az mint pelda erre nem messze az természet szerint valo ellenseg-
nek Töröknek, Tatarnak allapattyok; kiknek Isten győződelmet
es Uralkodasaban valo meg maradast ád; Mert azok az Istennek
Anyaszent-egyházat bekesegeben tartyak. Es hogyha az Istennek
Angyali segítséggel vadnak az Pogany Dariusnak, mert kedvez
az Darius az Isten nepenek: inkább segítséggel lesznek az hivek-
nek, csak ellyenek azzal Isten tisztösse-[755:]gere, es az ö
Anyaszent-egyhazanak meg maradasara. Ez itt az első dolog:
Lassuk az masikat.

Masodik kérdésünk ebben az első részben keresztyenek ez
vala: Kicsodak voltak ennek az Persiai birodalomnak Kiralyi?
A kire így felel az Istennek Angyala s-mond: Mostan ugymond
igazat jelentök teneked (az az: á mint vagy az dolog oly
igazan mondom teneked) Ime három Kiralyok tamadnak
Persiaban, es á negyedik el gazdagul nagy gazdagsaggal minde-
neknek felette, es mikor meg halad mindeneket gazdagsaggal;
fel tamaszt mindeneket Görög Ország ellen.

Mit akar?

Negy rendbeli Kiralyokat szamlal. Kicsodak ezek? Első Cyrus,
á ki Dariusnak az ö Ipanak engedé az birodalmat, mikor meg
vötte volna Babylo niat; ö maga pedig méne á Massagetakra

hadakozni. A mely Massagetaknak ez vala az ő szokások; hog[y] felette nyomorultaknak es igye[-]fogyottaknak tartottak azokat, á kik betegség mia hálnak vala meg, hanem Attyokat, Annyokat, Attyokfiait, ha kik hetven esztendőket eltenek, könyörülve[n] azokon, meg ölik es meg eszik vala. Jobnak itelvén azt, hogy, ök önnék meg Attyokfiait, Attyokat, Annyokat, hog[y] sem mint á fergektől emeztetnének meg. Ezekkel á Massagetakkal hadakozván azert Cyrus, el esek lova hatarol, által szögeztetek egy nyállal, es ugyan azon sebben meg hala. Be vivek Cyrust á szolgálai satoraban; es ugyan á Persak lönek á Massagetak elle[n] gyözödelmessek. Vagyon más veleködes-is á Cyrus halala felöl á Historia iroknak könyvekben: en azt itt nem vitatom, hanem á ki akar felöle olvasni, tekintse meg Herodotust es Matthaues Dresserust *in suo sexto Millenario* felöle. [756:]

Cyrus utan Fejedelem lün az ő fia Cambyses: (jambor Atyának latorfia) á ki az Isten temploma eppiteset Jerusalemben felbe szakazta; mely cseleködetiért ellensege lön neki az Istennek Angyala. Töb jot ebben az Cambysesben nem olvasunk; hanem hogy amaz hamis bironak az Sisamnisknak le vonata az böret, es azzal burittata meg az itelő szeket, hogy annak-utanna, meg emleköznek az birak, hogy igaz iteletöt szolgaltatnanak. *Dress. pag. 334.*

Cambyses utan Fejedelem lön Persiaban, Darius Hystaspis á ki lova nyeritesevel tetetek Kirallya.

Darius utan Persiai Kiraly lön Xerxes, Darius Hystaspisnak az fia, á ki az Assverus Kiralynak-is mondatik, á ki gazdagsagaval mindeneket felül mul vala, megh talalvan az Dariusnak az ő Attyanak el reytetöt kentset, es Uralkodik vala ez: India-tul fogva, mind AETHiopiaig az á Szerecsen Orszagig, szaz huszon het tartományokon. A ki nagy gazdagsagaban bizvan, nagy hadat indita Görögh Orszag ellen; de haszontalanul, mert nem lön gyözödelmes az Xerxes: mert alig szalada el vegezetre ü maga-is el egy hajocskán Görögh Orszagbol: es vegezetre az Artabanus az ő szolgálja öle meg Xerxest az ü nagy szerencsetlenségert. Mert jobnak itele halalat, hogy nem mint szegyenségben valo eletet. Ez volt az az Xerxes, á ki elsőben Görögh Orszagnak felelmenek, s-annak-utanna csuffjanak mondatot. Ezek az negy Kiralyok kiket itt emleget az Angyal; de nem azert, mintha az Persiai birodalomban, töb Kiralyok ugyan nem voltanak volna ezeknel (mert Xerxes utan még hat Kiralyok voltanak, ugymint Artaxerxes Longimanus, Darius Nothus, Artaxerxes [757:] Mneon, Darius Ochus, Arsames es Darius C[o]ldomanus) hanem ez annak az oka, hogy ez negy Kiralyok idejeben fenlöt viragzot

kiváltkepen, az Persiai birodalom; ez negy Kiralyok utan penig azon Persiai birodalom szalton szallot: Mind addig, miglen Darius Codomanus idejeben, szallot ez az birodalom az nagy Alexanderre. Ertyük azert, micsoda negy Kiralyokat emleget az Angyal; Lassuk az tanusagot.

Tanusag.

Tanullyuk megh ez vilagi birodalmaknak sorsa miben allyon. 1. Ebben; hogy minden ez vilagi birodalmaknak, Fejedelemsegeknek egy tökelletes es allando sorsa nem volt soha s-nem-is leszen; de az mikeppen hogy nevekődnek; így mikor azoknak ideje el telik, semmive lesznek. 2. Ide tartozik az-is: Hogy az Orszagoknak, tartományoknak felette különböző Fejedelmi szoktak lenni: Mert az jok utan, gyakorta kegyötlenek szoktanak tamadni fösvenyök, telhetetlenek. Peldajul vannak az Persiai Kiralyok; Jambor az Cyrus, kegyes fejedelem; de lator az ö fia Cambyses; es felette igen különböző Darius Hystaspis Xerxes-tül. 3. Vegezetre ide tartozik ez-is hogy ez vilagi birodalmaknak, Fejedelemsegeknek romlasanak az oka, az Fejedelmeknek vetke, ugymint balvanyozo, tobzodo, telhetetlen volta; illetlen satzolatatasa az nepnek, gazdagsagaval valo kevelysege s-az többi. Pelda az Persiai birodalom, mely az Kiralyok vetkeért el vesze, s-kiváltkepen penig az Xerxes gonossagaert, á ki gazdagsagabol illetlen hadakozast szerze; kivel vegtere maganak-is halalt szerze. Ertyük ezt-is. [758:]

Mondam masodszor ezekben az jelen valo igeekben, tanit az Istennek Angyala, az Macedoniai, avagy Görögh Orszagi birodalom felöl; á kiröl így tanit, s-mond: Es tamad egy erős Kiraly, es Uralkodik nagy Uralkodással, es cselekedik mindeneket az ö akarattya szerint. Aholot ket dolgot kell minekünk meg jegyöznünk. 1. Mit mond ennek az birodalomnak neveködese felöl az Isten Angyala. 2. Mit mond romlása pusztulása felöl-is.

Neveködese felöl azt mondgya, hogy ennek Kiralya gyors leszen, hatalmas leszen; es mindeneket valamiket kevan, vegbe is viszen. Az mint az Alexandernek szerencses hadaiból meg tetzik, á ki keves idő alatt meg hodoltata maganak ez vilagnak csak nem nagyob reszet. Nem nagy erővel penigh: Mert elsőben Sandor indulvan Persiara, harmincz ezer gyalogokkal es öt ezer lovaggal indul meg, semmit nem gondolvan az ellensegnek sokasagaval. Gyorsasaga penig az hadakozásban meg tetzik innet: Mert mikor kérdenek az Sandort, hogy hogy holdoltatot volna meg hirtelenséggel ennyi nemzetsegöket azt mondgya.

μηδὲν ἀναβαλλόμενος: Nihil procrastinans, az az: semmi dolgomat ugymond egy napról másra nem halasztottam.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg innet, az nagy Alexander viragzo szep allapattyal birodalmanak, á ki fel nevekodik az Persiai birodalom utan: Honnet legyen ez: hogy ez vilagi birodalmak közzül egyik szál, s-az másik nevekodik; egyik kezről másra adatik. Ved eszedben: Istennek igaz iteletiből es el vegezöt tanacsabol vagon az. Isten tanacsaba vala fel irva, azt mondgya az Angyal, hogy az Per-[759:]siai birodalom az Görögökre szálljon. Az mely változas emleköztessen minket á Christus orszagarol, Evangeliomarol, á mely egyik nemzetsegről szall az masikra. El veszi Isten az ő Evangeliomat egy nemzetsegtül az haladatlansagert es az masiknak adgya. El vötte az Sidoktul, es azt az Poganyoknak attá; ezek közöt-is, egyikről az masikra szallította. Ha most nalad vagon Magyar, meg örizd, ugy ély az mint Isten tanit az ő Evangeliomaban: mert masra fog szallani te kezéről.

II. Tanullyuk meg: Hon[n]et kell ez vilagi birodalmaknak meg marado allapattya felöl külsökepe[n] iteletöt tönnünk. F. Annak Fejedelmiből: mert á minemü á Kiraly, olyan az ő Orszaga. Jay annak az Orszagnak, á kinek Fejedelme gyermek, eröten, tobzodo, reszeges, parazna, praedalo; s-az többi. Jay annak az varasnak es falunak-is, á kinek biraja es elötte jari illyetenek. Vizontak, boldog az az Ország tartomány, város, falu, á kinek eszes es mertekletes eletü Fejedelme s-gondviselői vadnak, az minemü vala Sandor az ő Orszagaban, gyors, erős. hatalmas, eszes minden dolgaiban. Te-is hát illyenért könyörögj Istennek, hogy ő felesége adgyon: Ha olyan vagon minden rendek szerint, halakat adgy Istennek erette, engedgy annak jó szivel, szolgálgy keszerites-nelkül, es eletiert könyöröggy. Így marad meg bekeseget, es Isteni szolgálatod.

Romlasa felöl peng az nagy Alexander birodalmanak azt mondgya az Angyal, elsőben, hogy mikor meg csendeszedik, s-meg allapodik Orszaga, annak-utanna azon ő Orszaga meg rontatik, es el oszol az Egnek negy szeleire az az, el oszol ez vilagnak negy reszeire; nap keletre, nap nyugotra, eszakra, delre; es nem szall az az birodalom á nagy [760:] Alexandernek maradékira. Az mint vegben-is mene ez, az mint meg tetzik az Historiakból. Mert minek-utanna meg hala Sandor, es az ő szolgálgy el temeték ötöt Babyloniaban, Roxanes Aszszony az

nagy Sandor felesége terhessen marada tőle, kinek mikor ideje el telék, egy fiat szüle, kire az nagy Sandor birodalma nez vala: De megh foztatek tüle. Mert á nagy Sandor hadnagyi, ugy-mint Seleucus Ptolomaeus, Antigonus es Cassander, fel oztozanak az nagy Sandor birodalmaval, ily szin alat, hogy ok abban csak gubernatorok lennenek addig, mig az Sandor fia fel nevekodnek, de semmi nem telék benne. Mert á fejedelemség, Urasag hidgyed erkölcsöt veszen maganak: De ritkan jora; hanem gonoszra. Seleucus azert, el foglalá Syriat, Babylo niat nap keletre. Cassander Macedoniat, nap nyugotra. Antigonus, az kissebbik Asiat Eszakra. Ptolomaeus, AÉgyptomot Delre. Igy azert az Sandor birodalma az mint az Angyal szoll, ez vilagnak negy szele fele el oszla. Masodszo r az Sandor birodalmanak romlása felöl azt mondgya: es nem az ö uralkodása szerint uralkodnak; mellyel uralkodot: az az: Nem lött annak-utanna ezeknek á hadnagyokbol tamadot fejedelmeknek uralkodások mint az nagy Sandore. Harmadszo r azt mondgya felöle, ki szagattatik az ö birodalma, az az: noha az ö birodalma ollyannak latzik mint az nagy zöldellö fa, de mindazaltal ki szakasztatik mint egy planta, egy füvecske. Negyedszo r es utolszo r azt mondgya: Es egyebeknek adatik ezek kívül; az az nem az ö maradékira, hanem az ö hadnagyira szall az Sandor birodalma. Es ezt jo eleve lattatik hogy eszebe vötte vala halalanak idejen az Alexander. Mert mikor kerdenek Barati, kinek hadna orsza-[761:] gat: azt feleli, τὸ κῆρυ τῆς ὀψιμοῦ ac praestantissimo. Annak ugy mond á ki leg job leszen.

Tanusag.

Tanullyuk meg: Mikor történi ez világi birodalmaknak, fejedelemségöknek vege; Uraknak, Fejedelmeknek halála? F. Akkor szinten, mikor leg job állapotban vadnak, es az jo szerentseben ugyan meg reszegötte nek, nagy hamarsaggal leszen birodalmoknak romlása, es magoknak halála. Pelda erre á Sa[n]dor á ki mikor leg job állapotba[n], fenyös dicsöse gben volna, akor történi halála, s-birodalmanak változása. Jusson eszedbe hát, mikor leg job állapotba[n] vag[y], hogy akkor leg közeleb halalod, s-életödnek változása.

II. Tanullyuk meg: Hogy semmi nincsen ez világi dologban allando; hanem mindenek változás alatt vadnak. Alhatatlan ez vilagnak minden dicsöse ge. Pelda az Sandornak viragzó allapattya, á ki hirtelen semmive lön. Az mely szolgál nekünk, magunk meg alázására, világi kevelysegöknek meg utalására:

Ne hidgyük el magunkat, mert meg csal ez vilagnak alhatatlan volta. Ha gazdag vagy, ne fuvalkodgyal fel; mert változo az szerentse: Ha ma Croesus vagy, holnap Irus egy kuldus lehetz. Ha jo egesseged vagyon, ne hid el magadat véle; Mert ugyan ma mégh betegség ütközhetik hozzád. Ha Ur vagy ne hid el magadat: sok urak kuldusokka löttek; mert nincs ez vilagon semmi allando. Szolgal ez az tudomany az mi vigasztalasunkra: Mert ha ma nyomorogattatunk, s-ellensegünk gyözedelmes raytunk, holnap változik az szerentse s-az mi ellensegink semmive lesznek előttünk.

III. Tanuljuk meg az Alexander peldajabol kinek Orszaga, nem marad az ő tulaydon magzat-[762:]tyara; hogy az kegyetlenseggel[,] artatlan vernek ki ontasaval, praedaval, Isten nevének gyalazattyával keresöt joszag, nem marad harmad izig az Atyakrol, Anyakrol, fiokrol, leanyokra; az mint lön az Sandor maradekanak dolga. Mert az Sandor kegyetlen vala, es vegezetre magát Isten gyanant akarja vala tisztöltetni: kiert az ő maradeka nem lön reszes birodalmaban. Azert á kik Atyak, Anyak vattok igaz keresmenyötökkel gyüjtsetek kentsöt maradekitoknak, hogy elhessenek holtatok utan azzal. Nem csuda hát, ha á Kalmarok fiainak-is keves szokot maradni; mert sok esküvessel gyüytik sokak, sok hamis hittel, az miek vagyon azt. Nezd el csak, vay ki keveset latz az kalmarok fiai között, á ki attyatul marattal dicseködhethnek. Oka vagyon annak miért cseleköszi Isten azt.

IV. Vegezetre tanuljuk megz innet: Valakik Isten ellen haladatlanok, ismet haladatlanokkal szokta ő felsege büntetni: Mert ez az haladatlansagnak melto jutalma. Pelda az Sandor á ki haladatlan lön Istenhöz, á ki sok jokkal meg latogatta vala ötöt, es illyen nagy birodalomra fel emelte vala: De nem véve jo neven, söt azzal gonoszul éle; Azert Isten-is azzal veré meg, hogy senki az ő halala utan, nem lön nekie igaz: hanem fel osztozanak azok, kiket fel emelt vala nagy tisztössegre, Orszagaval, söt ennek-felette Fiat es feleseget meg ölek. Hogy azert minekünk egesz életünkben s-halalunk utan-is jol legyen dolgunk; legyünk mind Istenünkhöz s-mind felebaratinkhoz hala adok az el vött jokert. Melyre segellyen minket az mi Istenünk, fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen. [763:]

LXXIII. Praedicatio.

„*ES hatalmas leszen az Deli Kiraly, es az ő fejedelmi között mas-is, meg erössödik, es ez hatalmat véssen azon, es Uralkodik:

* Vers. 5.

nagy Uralkodas leszen az ö Uralkodasa. *Es egynehany esztendő mulvan, egybe baratkozna; es az Deli Kiraly leanya, megyön az Eszaki Kiralyhoz, hogy öket egybe bekeltesse, de nem leszen annak arra valo karja ereje, sem penig az kiraly meg nem marad az ö erejeben hanem kezben adatik az aszszonyi-
 allat, mind azok á kik azt el hoztak volt; mind az ö Attya, es á kik az időben azt batoritottak. **Es tamad annak á Kiraly leanyanak gyökerenek, csimotaja közzül egy az ö Kiralyi rendiben, ki el menven, hadat viszen az Eszaki Kiraly erőssegei ellen, es azokat el foglallya. ***Es annak felette azoknak Isteneket-is, Fejedelmekkel es azoknak gyönyörüses arany es ezüst edenyökkel együt fogsagba viszi AEgyptusban, es az töb Esztendeig Uralkodik az Eszaki Kiralyal. +Es az Deli Kiraly az ö Orszagaban megyen, es vissza tér az ö földében.” [764:]

S U M M A.

Ezökben az következő ighekben tanittya summa szerint az Istennek Angyala Danielt, az Seleucidaknak es Lagidaknak birodalmarol: az az: Az Alexander hadnagyibol tamadot Fejedelmeknek es Kiralyoknak birodalmarol; AEgyptusnak tudni illik es Syrianak Kiralyirol, á kiktől sokat szenvedet az Istennek nepe az Sido nep, közel harom szaz esztendeig. Mert Judaea, Sido Orszag, AEgyptus es Syria tartományanak szinten közepötte vala.

Jövendöl penig az Angyal AEgyptomnak hat Kiralyirol, kiknek nevek ez vala. 1. Ptolomaeus Soter, á ki Ptolomaeus Lagusnak fia vala: az mely Lagustul, nevezettek Lagidaknak az AEgyptombeli Kiralyok, á Ptolomaeustul penig az AEgyptomnak első Kiralyatulaz Alexander halala utan, mondattak minden Kiralyok Ptolomaeusnak. 2. Ptolomaeus Philadelphus. 3. Ptolomaeus Evergetes. 4. Ptolomaeus Philopator. 5. Ptolomaeus Epiphanes. 6. Ptolomaeus Philometer.

Jövendöl ennek felette, az Asianak es Syrianak nyoltz Kiralyirol; kiknek nevek ez vala. 1. Seleucus Nicanor, (az mely Seleucustu[1] nevezettek az Syrianak Kiralyi Seleucidaknak) 2. Antiochus Soter. 3. Antiochus Theos. 4. Seleucus Callinicus 5[.] Seleucus Cerannus 6. Antiochus Magnus. 7. Seleucus Philopator. 8. Antiochus Epiphanes. Ezek az Lagidaknak es Seleucidaknak Kiralyi, kikről ez tizen-egyedik Caputban jövendöl az Angyal.

* Vers. 6.

** Vers. 7.

*** Vers. 8.

+ Vers. 9.

Kiknek mind egymás ellen valo hartzokat; s-mind penig az Isten haza ellen valo kegyötlensegeket megh jelenti, az mint rendel ennek utanna meg hallyuk. Most penigh ez föl [765:] vöt nehany igeekben, tanit az Angyal, az AEgyptusnak es Syrianak első Fejedelmi es Kiralyi felöl.

R E S Z E K.

Harom reszecskeje vagon ez fel vött igeeknek. Mert jövendöl az Angyal.

I. Az Ptolomaeus Soterröl, á ki Lagusnak fia vala, es Seleucus Nicanorrol.

II. Ptolomaeus Philadelphusrol, es Antiochus Theosrol.

III. Ptolomaeus Evergetesröl es Seleucus Callinicusrol.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Ptolomaeus Soternek, á ki AEgyptomnak Kirallya vala, es Seleucus Nicanornak, á ki Syrianak Kirallya vala, Historiaijat, igy szoll felöle az Angyal s-mond: Es ugymond hatalmas leszen az Deli Kiraly.

Mit akar?

Deli Kiralynak mondatik az Ptolomaeus Soter, Lagusnak fia ez okon: Mert az AEgyptom, Judaeara, az az Sido Orszagra nezve delre vala; az mely AEgyptomnak Kirallya vala á Ptolomaeus Soter. Azt akarja azert mondani felöle, hogy felette hatalmas leszen: Mert ugyan-is sokat hadakozek az Antigonus ellen ez az Soter, á ki az Alexander halala utan el foglalta vala az kissebbik Asiat maganak, s-mind penigh az Seleucus Nicanor ellen, á ki el foglalta vala Syriat. Mert az Sandor halala utan, fel osztozvan az Sandor Hadnagy birodalmaval, ki ki az hadnagyok közzül azon igyeközik vala, hogy öregbitene Orszagat. Az mely viadalban sokat szenvedöt az Syrianak tartománya. Söt ennek fölötte azt írja Ptolomaeus Soter felöl Josephus, *Antiq. Iud. lib. 12. cap. 1.* hogy ez az Ptolomaeus Soter, Jerusalemet-is [766:] csalardsagaval, egy innep napon meg veve; es az Sidokat Jerusalemben felette igen megh nyomorgata: söt ennek-felette ö magaval egyetemben, az Sidokban sokakat vön Aegyptomba rabsagra. Ilyen vala sorsa az Isten Ecclesiajanak az Ptolomaeus Soter alatt. Az Soter azert annyit teszen magyarul, mint megh tarto (*Σωτήρ qui salutem dat*) De nem hogy megh tartoja, hanem söt inkab rontoja lün az Isten hazanak. Ezt akarja azert mondani az Isten Angyala Soterröl. Az Seleucus Nicanor felöl pedigh igy jövendöl az Angyal s-mond: Es az ö

fejedelmi közzül, mas is meg erőssödik, es ez hatalmat veszön azon, es uralkodik; Nagy uralkodas leszen az ő uralkodasa.

Mit akar?

Az Seleucus Nicanor, egy vala az nagy Alexander hadnag[y]i közzül, á ki el foglala maganak birodalmul Sandor halala utan Babyloñiat, Syriat. Öszve veti azert, ezt az Syrianak Kirallyat az Ptolomaeus Soterrel az Angyal; azt akarja mondani felöle; hogy fellyeb valo leszen, hatalmasb leszen ez, az Ptolomaeus Soternel, az AÉgyptomnak Kirallyanal. Az mint vegbe-is mene ez. Mert ez az Seleucus meg öle Lysimachust Macedonianak Kiralyat, es birodalmat el foglala maganak (ez volt az á Lysimachus á kinek penzet es Aranyat Erdelyben á Maros vize mellet meg talaltak) meg öle ez az Seleucus annak-felette Antigonust, á ki el foglalta vala az Sandor halala utan az kissebbik Asianak Orszagat: es az Antigonus birodalmat foglala ez ü birodalmahoz Syriahoz es Babyloñiahoz: es önnön magat osztan Syrianak es Asianak Kiralyanak iratta. Igy azert, mind birodalma fellyeb valo lün, [767:] s-mind pedig fejedelemsége killyeb terjede Seleucus Nicanornak avagy Nicatornak, (az mely annyit tesszen magyarul mint gyözödelmes, á *victor vinco, hinc Nικατή victor, et νίκη victoria*) hogy nem mint vala Ptolomaeus Soterek. Es ez az Seleucus job akarattal vala az Sidokhoz: Mert bekeseget lakast engedet vala nekik birodalmaban, nem ugy-mint Ptolomaeus Soter.

Tanusag.

I. Tanullyuk megh inset, hogy noha hatalmasok ez vilag szerint az Isten Any[a]szent-egy hazanak ellensegi; De ismet Isten azoknál hatalmasbakat tamaszt, kiknek feelmek által, azokat á kik annak-elötte hatalmasok voltanak, megh zabolazza. Pelda az Soter, á ki felette kegyetlen vala az Sidokon elsőben, de latvan az Seleucusnak fellyebben valo birodalmat, nem annyira kezde az Sidokon kegyetlenködni, latván az Seleucusnak az Sido nephöz valo engedelmesseget. Igy vagyon bizonyara most-is az dolog. Kedvez valamit az Nemet nemzetseg mi nekünk, mert lattya az természet szerint valo Pogannak engedelmesseget nemzetünkhöz: De ha á nem volna, meg hidgyed külömben fogna az Nemet nemzetseg hozzánk. Igy azert Isten, az Poganyok által tartoztattya azoknak gonosz szandekokat.

II. Tanullyuk meg, hatalmasok ez vilagi fejedelmek, es egykik az masiknal hatalmassab: De fellyeb valo mind ezeknel az mi Istenünknek hatalma, á ki az ö Anyaszent-egyhazat nem had-gya. Ne fellyünk hát semmit: Mert az nagy hatalmu Isten, talal mindenkor modot az mi megh maradasunkban, az mint szinten talala regenten. [768:]

Ezzel biztassuk hat magunkat az mi ketseges es feelmes allapatunkban. Lassuk az masodik dolgot-is.

Mondam: masodszor, ezekben ez jelen valo igeekben, jövendöl az Isten Angyala az Ptolomaeus Philadelphusrol es az Antiochus Theosrol. Az Ptolomaeus Philadelphus, az AEgyiptomnak Kirallya vala, á ki fejedelme lön, az Ptolomaeus Soternek halala utan, az Orszagban AEgyiptomban. Ez volt az Ptolomaeus Philadelphus á ki az Sido Bibliat Görög nyelvre fordittatta 72. Doctorok által, kiket küldöt vala az Eleazar Pap Jerusalemböl ennek az Kiralynak, hogy meg forditanak az Isten könyvet Görög nyelvre, az mint ez mai napig szömeinkkel lattyük. Mely-lyen valo örömeben, nem csak az Sidokat bocsata hazajokban az rabsagbol, kik szaz ezeren voltanak: hanem az Jerusalem Templomat-is meg ajandekoza. Küldven abban egy arany asztalt, draga kövekkel megh ekösittetet, ket arany csesztet, es harmintz arany talakat. Az Doctorokat-is, külön külön mind meg ajandekoza. Igy böcsülte megh Pogany leven az Istennek könyvet, es annak magyarazoit. Mely Ptolomaeust, bator követnek az mi Uraink, nemesseink es gazdag Dusaink-is. De kisseb gondgyok-is nagyob ö nekik annal: azert vagyon Orszagunk ez jonapban.

Az Antiochus Theos penig Syrianak fejedelme vala, á ki az Antiochus Soternek es Seleucus Nicanornak halala utan be szalla az Orszagban. Ez annak-okaert az Antiochus Theos, gyakorlatossaggal valo ki ütesevel, felette ige[n] pusztittya vala, az Ptolomaeus Philadelphus birodalmat: Annak-okaert, mivel hogy ez az Philadelphus, inkab szeretője vala az bekeseg-nek hogy nem mint az hadakozas-[769:]nak, azon igyeközék hogy ezzel az Antiochus Theossal frigyet es baratsagot tartana. Melybe modot-is kerese.

Modgya felöl azert ennek á frigynek azt mondgya az Angyal, hogy igy leszen az. Az Deli Kiraly, az az, AEgyiptusnak Kirallya, leanyat adgya az Eszaki Kiralynak, az az: az Asianak es Syrianak Kirallyanak, az mely Eszakra vagyon Judaeara, Sido Orszagra nezve. Ugy-is lön penig az dolog. Mert az Antiochus Theosnak jambor aszszony felesége vala az Laodicea aszszony, az Ptolomaeus Philadelphus leanya; á kitül ket fiái-is valanak Theosnak, Seleucus Callinicus, es Antigonus Hierax. De ezt az

Laodicea aszszonyt meg vete az Antiochus Theos kicsin okert, tudni illik hogy az Berenicet ugyan azon Ptolomeus Philadelphus leanyat, felesegenek ötset vehetne maganak feleségül. Mellyet örömet-is meg cseleködek az Ptolomeus Philadelphus, hogy az egyszer kötöt frigy valoban meg maradhatna közöttük. Es így az Antiochus Theos ket Atyafiakat vön egyszers-mind, feleségül maganak, á kiből nem hogy bekeseg szarmazek; hanem inkab töb vesződelem: Mert Isten ellen vala: es az frigy ü köztök igen hamar fel bomla: az mint az Angyal jövendöl felöle, s-azt mondgya. De nem leszen ugymond annak arra valo karja, sem penig ereje: az az: nem leszen á Berenice sokaig az Antiochus Theosnak kedveben. Karjanak hija penig á Berenicet hasonlatossag szerint az iras á Ptolomeus Philadelphusnak ezert: Mert az mikepen hog[y] az embernek karja arra valo, hogy azzal valamit meg erőssitsön: Így az Berenice az ö Attyanak kedvejert az Ptolomeus Philadelphusejert, megye[n] feleségül Antiochus Theoshoz, hogy az ö Attya Orszagat meg erőssitse. De meg csallya á [770:] remenseg. Mert nem tart sokaig az ö kedve az Antiochus Theosnal. Nem felelhete hát meg ez az aszszony nevenek; Mert az Berenice annyit teszen magyarul mint bekeseg hozo *φερηνική ferens victoriam*.

Söt ennek felette ezt-is emliti az Angyal: Az Kiraly sem marad meg az ö erejeben, az az: Nem leszen ö maga-is Philadelphus, sem penig az ö leánya maradando; hoszszu életü. Hát mint leszen az dolog? Kezben adatik azt mondgya az Angyal az aszszonyiallat, mind azokkal á kik azt el hoztak volt, mind az ö Attya, s-mind á kik az időben batoritottak[.] Az az: ezt akarja mondani az Angyal. Az Laodice[a] aszszony latvan az Antiochus Theosnak az ö Uranak alhatatlansagat, ezt cseleköszi, hogy ö magat meg öli az Antiochus Theost: az ü fiat penig az Seleucus Callinicum arra inti, hogy valahol leszen az Berenice az ö fiaval egygüt, mellyet fogadot vala az Antiochustul, meg ölye, azokkal egygüt valakik az Berenice hazassag szerzeseben jelen voltak es Udvaraban nekie szolgaltanak: ez az Angyal beszedenek er telme. S-ekkepen-is lön az dolog.

Mert az mint irja Appianus Alexandrinus, *libro de bellis Syriacis*: Leodice önnön maga megh etete Antiochus Theost, s-meg hala: Callinicus penig meg öle Berenicet mind fiaval egygüt, kit Antiochus Theostul fogadot vala; s-mind penig azokat le vagata Callinicus, valakik az Berenice hazassagaban szörzők valanak, es AEgyptumbol Syriaban valo haza viteleben szolgalanak, s-uti társok valanak. Es így haszontalan lön az Ptolomeus Philadelphusnak, az Antiochus Theossal valo frigy kötese. [771:]

Tanusag.

I. Tanuljuk meg innét: Az illetlen es Isten ellen valo hazasagnak frigy kötesnek, micsoda legyen az ö gyümöltse: Viszsa vonast, vér ontast szerez az. Pelda erre az Philadelphusnak, Antiochusnak es Berenicenek halala; kik az illetlen hazassagert meg halanak; es soha Isten az tisztatalan hazassagot büntetetlenem hadgya. Hát ki ki el tavoztassa azt.

II. Isten nem csak az illetlen hazasokat; de az illetlen hazasag szörzöket-is megh szokta büntetni; az mint hogy nem csak maga hala megh Antiochus es Berenice, hanem valakik abban szörzök valanak, mind azok le vagatanak es mind egy arant büntetetenek Istentül. Söt ennek felette, nem csak az illetlen hazasokat; de még azokat-is á kik tisztatalan es ille[n] agybol születetnek, azokat-is az Ur Isten meg veri. Pelda erre á Berenice fiacsakaja, á ki noha nem vetöt az ö Attya s-annya illetlen hazassagaban semmit, de mindazaltal le vagattatik az ö annyaval együt.

III. Szep dologh az hazassagban valo szövetség, az frigynek megh tartasara; de ugy, hogy legyen Istennek tisztössegere az. Meg lassak tehát á kik hazassagra igyeköznek, hogy vér szerint valo szövetség által Atyafiusag által azt meg ne förtöztessek. Az mint cseleködek Antiochus Theos, ki egyszer s-mind ket Atyafiakat vün feleségül maganak, s-Isten meg büntete erette, s-most-is Isten büntetlenem hadgya. Vetközik hát az Romai Papa ki az ö sok indulgentiajaval, vér szerint valo Atyafiakat azon egy hazassagban meg enged: az mint erre alkalmas példakat találnank. De lassuk az utolso dolgot. [772:]

Mert mondottam vala, hogy harmadszor es utolszor; ezekben az ighekben az Angyal el vegezven beszédet Ptolomaeus es Antiochus felöl; jövendöt mond az Ptolomaeus Evergetes felöl, á ki haddal indul Seleucus Callinicusra, mivel hogy Berenice az ö fiaval együt megh ölte vala. Aholot kettöt jegyez meg az Angyal: Elöször az Ptolomaeus Evergetesnek nemzetseget s-eredetit. Masodszor cseleködetit.

Nemzetsege s-eredeti felöl azt mondgya: Es tamad annak az Kiraly leanyanak gyökerenek csemetei közzül egy az ö Kiralyi rendiben: az az, eredetöt veszen az Ptolomaeus Evergetes, ugyan abbol az nemzetsegböl, ahonnet az Berenice szarmazot vala. Mert az Ptolomaeus Evergetes es az Berenice, ugyan azon egy Atyatul, az Ptolomaeus Philadelphustul szarmaztanak vala: es boszzut akara allani az Seleucus Callinicuson az Berenicenek halalaert az ö nennyenek halalaert.

Cselekedeti felől pedig azt mondgya: hadat viszen az Eszaki Kiraly erősegei ellen, es azokat el foglallya, az az: nagy erővel megjön az Ptolomaeus Evergetes Syriara, es annak gazdag varosit el foglallya: es mikor hatalmat veszen rayta, az Syria Orszagbelieknek Isteneket, azoknak Fejedelmivel, kencsekkal, gazdagsagokkal, arany es ezüst edenyivel, gyözödelmessen viszi haza AEgyptusban, es sokaig Uralkodik Syriaban, semmit nem tartvan Seleucus Callinicusul, ugy mint hatalmassab leven ő nalanal. Es így senkitül semmit nem felven, gazdag praedával tér meg AEgyptomban. Ez az Angyalnak jövendő mondasa. Vegben-is mene pedig ez. Mert azt írja Polybius *lib. 5.* es Appianus *libro de bellis Syriacis*, hogy Ptolomaeus Evergetes, Ptolomaeus Philadelphusnak az fia; hogy Berenicenek halalal-ert boszszut allana, menven Syriara, ő-is meg öle az Laodicea aszszonyt, nagy reszből Syriat el foglalvan maganak. Jeronymus pedig azt-is hozza teszi: hogy mikor hallotta volna Ptolomaeus Evergetes, hogy valami partolas indultatnak AEgyptumban az ő Orszagaban, meg ter az Ptolomaeus Evergetes es Seleucus Callinicusnak Orszagat fel dullya, szantalan gazdagsagot viven hazahoz. Viszsa viven azokat-is az balvanyokat, mellyeket Cambyses AEgyptusbol vit vala Persiaban; az mely arany es ezüst Isteneket meg ada az AEgyptumbelieknek. Az mely ő jó tetemenyeert az AEgyptumbeliek nevezek ötet Evergetesnek az az, jól tevőnek. Mert az *ερεγγητής* annyit teszen mint *bene factor, beneficus*, jól tevő.

Tanusag.

I. Hat tanullyuk meg inset mi: Mit hozzon az Isten tisztösegenek dicsösegenek gyalazattyával kötöt frigy az emberekre: Nem egyebet hanem vesződelmet es vér ontast. Nem hogy Isten azt meg aldana; de inkab az nagyobb vissza vonasra nyit utat es alkolmatossagot. Pelda az Berenicenek hazassaga Antiochus Theossal, az mely erre valo vala, hogy ez által bekeseget szerez-tenek: de mivel hogy Isten ellen vala, sokkal nagyobb vér ontasra ada alkolmatossagot. Így leszen most-is, ha Istennek tisztössege ellen akarnak Fejedelmeink frigyöt szerzeni; Nem hogy az allando lenne, de inkab nagyobb vissza-vonyasra nyit utat es alkolmatossagot. Eggyezzen tehát az frigy az Isten tisztössegevel. [774:]

II. Tanullyuk meg inset: Haszontalan á balvany Istenekben valo bizodalom, á kik magokat sem oltalmazhatyak. Pelda

erre, hogy az Syriaiaknak Istenök, együt vitettetnek az Syriusokkal fogsagra AEgyptusban.

Igy vagyon az Papistak balvany Istenöknek-is dolgok: magokkal jól tehetetlenek, azért haszontalanul esedöznek nekik. Mi pedig bizzunk csak az mi Istenünkben, á ki az mennyet földet teremtötte. Az kinek adassek birodalom, hatalom, tisztösseg, mind örökkön örökke, Amen.

LXXIV. *Praedicatio.*

„*ES annak fiai hadat, szöröznek, es minek utanna sokasagot es sok seregöket gyüytenek, eljü hirtelenséggel, es mint az ár viz, azonkepen ki terjed az ö nepe, es által megyen, es meg térven hadakozik mind az ö erőssegeig. **Es el haborodik az Deli Kiraly, es ki megyen es meg ütközik, az Eszaki Kirallyal, es allat nagy sokasagot es adatik az á sokasag ö kezében. ***Es az á sokasag fel emelkedik, es fuvalkodik annak szive es sok ezereket el veszt, mindazáltal erejében meg nem marad.”

S U M M A.

Ez ighekben az Istennek Angyala summa szerint, jövendöt mond az Seleucus Callinicusnak fiairól, á kik haddal mennek Ptolomaeus Philopatorra, AEgyptomnak Ki-[775:]rallyara, az ö Attyoknak az Callinicusnak es az ö szep Annyoknak az Laodicea aszszonynak halalaert.

Ertöde?

Mondom azt írja meg az Propheta, az Callinicus fiai, mint allottanak bosszút az Ptolomaeus Philopatoron, (á ki fia vala Ptolomaeus Evergetesnek) az ö Attyoknak es nagy annyoknak halalaert.

Melynek ez leszen haszna, hogy innen az Ecclesia ertse megh es maganak vegyen vigasztalást az ö nyomorusagi közöt, hogy nem esik semmi történetből ö rayta, hanem jó eleve tudgya Isten az ö nyomorusagit, es noha egy ideig az ellenségnek keze

* *Vers. 10.*

** *Vers. 11.*

*** *Vers. 12.*

ala engedi, de mindazáltal Isten az ő Anyaszent-egyházat meg tartya, es annak ellensegit meg bünteti Es bizonyara kereszt-yenek, vagon szükségünk ez tudományra: Mert halljuk napontent; miért töreködgyek most-is az Papa Cardinali által, hogy egy ideig egy felöl kedvezzen, s-más felöl pedig templominkbol ki pöcsetölyön; de az Ur Isten gondunkat viseli minékünk.

R E S Z E K.

Harom reszecskeje vagon, ezeknek az föl vöt igheknek.

Mert először azt kell minékünk meg latnunk, ki volt ez az Philopator, es kicsodak voltak az Callinicus fiai.

II. Mit cseleködöt az nagy Antiochus Philopator ellen az ő Attyanak es nagy annyának halalaert.

III. Mikepen oltalmazta vegezetre Orszagat Philopator, az nagy Antiochus ellen. Ezeket lassuk.

Az mi az első kerdest illeti, ki volt az Philopator, es kik voltak az Callinicus fiai: Ved eszedben. Az Philopator, vala az Ptolomaeus Evergetesnek fia, á ki be szalla [776:] az ő Attya halala utan, az AE[gyi]ptom Orszaganak birodalmaban: es annyit teszen Magyarul, mint szüleinek az az: Attyanak Annyanak szeretője. De nem azert neveztetek így, mint ha az ő Attyanak szeretője löt volna, hanem az ő gonoszsagaert (*per ἀντίφρασιμ*) mert az ő Attyat Annyat, es az ő Attyafiait, megh ölte vala: á kiert mindenek előtt, ez az Philopator utalatos Fejedelem vala.

Az Callinicus fiai pedig, ketten voltak: Eggyik Seleucus Keraunus: Masik Antiochus Magnus nagy Antiochus. Nagynak mondatot ez, az ő viselt dolgaira nezve, á kik hadat inditanak az Philopator ellen. 1. Ezert, hogy boszszut allananak az ő Attyoknak s-nagy Annyoknak halalaert. 2. Ezert, hogy ki üznek azokat az hadnagyokat Syriabol, á kiket Ptolomaeus Evergetes megh ölvén Seleucus Callinicust, hagyot vala Syriaban. Es mivel hogy lattyak az Callinicus fiai, hogy utalatossa löt az Philopator az ő gonoszsagaert AEgyptomban az fejedelemségben, nem akarjak el mulatni az alkolmatossagot; hanem haddal készülnek ő reja, s-keszitenek pedig az mint Polybius írja, hetven ezer gyalogokat, s-öt ezer lovagokat Philopator ellen; hogy el foglallyak ő tüle Syriat; kit Evergetes el foglalt vala az ő Attyoktul Callinicustul; es Evergetes hadnagyok által birja vala Syriat, haza menven ő maga AEgyptomban.

De Keraunus az nagy Antiochus ötse, jo eleve mégh az hadaknak ki inditasaban meg hala; es az birodalomban az nagy Antiochus önnön maga marada. [777:]

Tanusag.

Tanuljuk meg innét az Philopator cselekedetiből á ki az ö Attyat Annyat megh öli, á ki ert Isten ötet ezzel bünteti, hogy nem sokaig tart az ö birodalma, es vegezetre Isten ezzel bünteti, hogy ellenseget hoz reaja, es mereg miat kell el veszni: hogy Isten az kegyötlen es haladatlan Fiaikat, kegyötlenül bünteti. Azert legyünk Atyanknak Anyanknak tisztölői: az mint meg parancsolta Isten az ötödik parancsolatban: Tisztöllyed ugyanond Atyadat es Anyadat hogy hosszu eletü legy ez földön. Söt gyakorlatossaggal az mivel szoktak az haladatlan Fiak Attyokat illetni, azzal szokta Isten azokat büntetni. Olvassuk Manliusnal hogy egy ifiu az ö Attyat üstökenel fogva, az küszöbig vonta vala: Vegezetre ö-is megh venhödven, ötet-is az maga saját fia az szemetre vonszá; Melly cselekedeti alat mond az fianak: *Parce fili, ego meum patrem tantum ad limen domus protraxi*, az az: Kedvez fiam es hadgy el: En az en Atyamat csak az küszöbig vontam vala. Igy azert Isten ugyan azzal büntete, az mivel vetközöt vala.

De nem csuda, ha igy esik az Atyaknak Anyaknak dolgok, mert fiaikat leanyokat, nem nevelik Isteni tisztöletben; söt ugyan gyönyörködnek sokak az ö magzattyoknak gonoszsagaban, s-azt szoktak mondani Jo szollo fiam vagyon, az Annyat-is meg tudgya immar szidni; magamat-is Agebnek tud mondani. Jol vagy fiaddal; kerködhetöl vele. Igazat mond; Mert ha az nem volnal, nem tanitanad arra.

Hat az Atyaknak Anyaknak summa szerint ez az tanu-[778:]sag innét, hogy ha jo fiaikat leanyokat akarnak nevelni, tekintsenek az Job Patriarcha peldajara, ki az ö fiait Isteni felelemben tartotta. Ha az Atyak, anyak gyermekjöket fenyelekben nem tartyak, *azt mondgya az bölc, hogy oly kemeny leszen, mint az tanulatlan lo: Ha kedvere tartod az te fiadat, annak-utanna, felnöd kel tüle. A ki penig az ö fiat szereti gyakorta ostorral erdöki ütet. Igy kellene bizonyara, s-volna-is az mi Fiainknak-is szüksegek rea: Mert nem sokkal jobbakk nemelylek az Philopatornal, kik böcstelenül tartyak Attyokat, Annyokat; kiknek lator vetköknek az Atyak, Anyak okai. Lassuk az masodik dolgot.

Mondam masodszor, azt kell minekünk meg latnunk: Mit cselekedöt az nagy Antiochus Philopator ellen, az ö Attyanak nagy Anya halalaert. Ved eszedben: Ezt cselekötte, hogy az

* *Eccles. 30.*

mikor ingyen sem velte volna Philopator az AEgyptomnak Kirallya, midön minden gyönyörűségben élne, senki(n)tül semmit sem felven; hirtelenséggel, mint egy ár viz, nagy sok neppel rohant ő reaja, es el foglalta Judaeat es Syriat. Annak utanna Orszagat meg szabaditvan, megyen AEgyptusra, es azt el dullya, mind az Raphia nevö erössegig, varosig. Az mint irja Justinus Historicus ezt ő felöle: hirtelenséggel ugymond az Philopatornak sok varosit meg nyomorittya. Gyözödelmes leszen azert az nagy Antiochus elsöben az Philopatoron.

Tanusag.

I. Tanullyuk meg hat az Antiochus gyözödelmeböl á ki el foglallya Philopatortul hirtelen Syriat: Minemü legyen ez vilagi birodalmaknak sorsa: Illyen bizonyara, [779:] hogy ez minden változas ala vettetöt. Ha ma tied; Holnap mase leszen. Pelda erre az Antiochus á ki maganak foglallya Syriat, de ottan hamar el veszti, így az Assyriai birodalom szalla á Persakra; az Persiai szalla az Görögökre; Az Görögöke oszla negy hadnagysagra; es vegezetre szalla az Romai birodalomra. Azert nem igerhet senki, ez vilagi Fejedelemségben tökelletes megh maradast maganak. Hasonlo ez vilagi gazdadsagnak-is dolga. Croesus á ki gazdag vala hamar szegennyé lön. Jól ély hat akar ki legy, az te gazdag-sagoddal; mert hamar változhatik dolgod.

II. Tanullyuk megh az Philopator példajabol, á ki ez vilagi gyönyörűségnek tobzodasnak adgya önnön magat, s-el veszti tunyasagaval Syriat: Melto hogy, á kikre Isten mit bizot, s-nem viselnek gondot rea, hanem tobzodasnak adgyak magokat, megh foztassanak tüle, az mint jara Philopator Syriaval. Hasonlatoskepen veszte el tobzodasaval Boldisar Kiraly Babylo niat. Az mit azert Isten read bizot ember, visely gondot rea. Holot pedig illyen serenseg kevantatik ez vilagi dolgokban; mennyivel inkább szükseges az mennyei dolgoknak meg tartasaban? Serenbek legyünk hát abban.

Ha azert tanito vagy; legy sereny az tanitasban: Ha tunya vagy abban; melto hogy megh foztassal attul. Ha külsö gondviselő, biro, tanacsbeli ember vagy: visely gondot tisztödre; Ha rest vagy abban, megh erdőmlöd hogy ki vettesse az tisztöböl. Ha Fejedelem, Ur vagy; oltalmazsad azokat á kiket Isten az te hatalmad ala vetöt. Ha nem cselekedöd, el veszi tüled az meltosagot es másnak adgya. Ha gazdag vagy; legy jo safar; Ha külömben [780:] elsz: nem vagy melto rea el vetetik tüled,

es szegennyé leszsz. Erre tanit az Philopator példaja. Követ-
közük az harmadik dolog.

Harmadszor es utolszor mondom azt kell meg latnunk, Mi-
kepen oltalmazza Philopator Orszagat, az nagy Antiochus ellen.
Ved eszedben: Azt mondgya felöle az Angyal: Meg remül az
Philopator az Antiochus gyözödelmen; latvan az Antiochus ere-
jet AEgyptusban, es hadat indittya hirtelen, ugy mint hatvan
ket ezer gyalogit, hat ezer lovagit; es gyözödelmet veszen az
Philopator Antiochuson, ugy annyira hogy, maga-is alig szalad
Antiochus, es Antiochusnak hada, esik Philopator kezeben:
Mert Isten tötte vala ötöt gyözödelmesse. De ebböl az gyözö-
delemböl minden nepevel öszve nagy kevelysegebe esik Philo-
pator, fel fuvalkodik ezzel, ennek felette sokakat meg öle az
Isten nepeben. Az Antiochus penig bekeseget kerven töle, örö-
mest hayla az bekesege, es az elebbi tobzodásra adgya magat.

Ez felöl az Philopator felöl azt írja Iustinus Historicus *lib. 3.*
Hogy mikor frigyet vetöt volna Antiochussal, meg öle az ö
tulaýdon feleséget az Eurydicet: es az Agathoclest ki firfiu vala,
veve paraszna tarsul maganak, es ennek hugat az Agathocleat
rendeles vigasag tevőnek udvaraban, kikkel ejel es nappal tob-
zodásban, es paraznasagban ele. A kiert utalatossa lön egyebek
előt, es nem lön nyomos birodalmaban, hanem keves idők el
mulvan, mereg miat vesze el. [781:]

Tanusag.

I. Tanullyuk meg innen: Mit cselekőszük Isten azokkal, á kik
az magokeval meg nem elégősznek; hanem á maset kevannyak?
Ezt bizonyara, hogy az mi magoke volna-is, el veszi tölök.
Pelda az Antiochus Magnus, á ki immar kezehöz kapcsolta vala
Syriat, es birja vala mint sajattyat, de meg nem elégödiven
azzal, AEgyptust kevannya maganak; annak sem teszi szerit
s-az magajet-is el veszti, hatalmat veven az Philopator ö rayta.

Mire szolgál ez? Szolgal az mi magunk meg zabolazasara ez
vilagi testi joknak kevansagaban. Ne szomjuhozzuk á maset
ugy mint penzet, gazdagsagat, Urasagat, elégödyünk meg
sorsunkal: Mert ha azt nem cseleködyük kevanvan az maset;
az mink vagyon, azt-is el vesztyük. Ha azert Ur vagy, elegend-
gyel meg sorsoddal: Ha meg aldot Isten szenvedhető allapattal,
gazdagsaggal; vöd jo neven Istentül: Ha nem cselekőszöd, el
veszi Isten tüled, s-annak-utanna örömet el vened azt, az mit
annak előtte meg sem tuttal Istennek köszönni, de ö felsege sem
adgya.

II. Az Philopator győzödelmeből tanullyuk meg, á ki noha lator, feshlöt életü; mindazaltal még-is ö győzödelmes, hogy nem bizonyos jegye, mindenkor ez annak, hogy annak vagyon igazab igye á ki győzödelmes. De ez tartozik az Istennek csudalatos nagy türhetö, szenvedhetö voltara. Istennek veghetetlen tanatsa annak az oka, hogy el türi, szenvedü ideig az gonoszsagokat-is, es az gonoszokat győzödelmesökke teszi, es mindgyart nem bünteti: De azert ha gonoszsagokban eleb eleb men-[782:]nek, büntetetlen vegezetre nem hadgya. Pelda az Philopator erre, á ki nem sok idö mulva mereg miat el vesze.

III. Tanullyuk megh: Minemü természetüvek legyenek az kevely fel fuvalkodot emberek: Felette alhatatlanok ök. Hamar felnek reszketnek, es hamar szarvat vesznek. Pelda az Philopator á ki hamar meg ijed, latvan az Antiochusnak győzödelmet ö rayta elsöben: De viszontak, mihelt neki fordul az győzödellem; mindgyarast fel fuvalkodek benne, ugy annyira hogy, még az Istennek hazanak-is nem kedvez, hanem azt-is fel dullya Jerusalemben. Semmi nincs azert, az kevely fel fuvalkodot embernel alhatatlanb.

IV. Tanullyuk megh, mint vagyon azoknak az Fejedelmeknek dolgok, á kik az Isten Anyaszent-egyhazanak akarnak artani? igy bizonyara, hogy Isten soha ez illyeten fejedelmeknek birodalmokat allandova nem teszi, hanem naprol napra erötelenbe leszen. Pelda az Philopator, á ki az Istennek nepere, es hazara tamad, es annak-utanna az ö birodalma csak igen keves ideig tart.

Tanullyuk meg hat az Urak, Fejedelmek, á kik hoszszu idöt es allando birodalmat kevannak magoknak, ne legyenek az Isten hazanak rontoi; hanem söt inkab taplaloj es eltetöi. Mert az Ecclesia, *munimentum Regni*, az Orszagnak meg tarto, oltalmazo bastyaja. Ha eppül az Ecclesia, eppül az Orszag, az birodalom: ha pedig romol az Ecclesia, el kell az külsö birodalomnak-is romlani. Minket-is hat az mi Istenünk segellyen az ö Anyaszent-egyhazanak naponkent valo gondviselesere Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen. [783:]

LXXV. *Praedicatio.*

„*ES meg tér az Syrianak Kirallya, es allat nagyob sokasagot, hogy nem mint annak előtte, es egynehany Esztendő mulva el megyen hirtelenséggel, nagy sereggel es nagy gazdagsággal.

* *Vers. 13.*

*Es azokban az napokban sokan allanak az AEgyptomnak Kirallya ellen, es az pusztito fiak á te neped közzül fel fuvalkodnak, hogy meg erősítsek az latast, es el vesznek. **Es el jü az Syrianak Kirallya, es el hannya az töltest, es meg veszi az erős varost, es az AEgyptus Kirallyanak karjai meg nem alhatnak, sem az ö valogatot nepe, es semmi ereje nem leszen az ö ellensege ellen valo meg maradasra. ***Es minek utanna cseleködik az ö ellensege az ö kedve szerint, holot senki nem leszen ellene allo; allani fog az kevanatos földön-is, mellyet az ö erejével meg emezt. +Az utan ismet el vegezi, hogy be mennyen az ö Orszaganak minden erejével, bekeseznek szine alat, es valamit cseleködik, es az ö leanyat adgya feleségül á Kiralynak; azt beszedökkel el altatvan, de az nem áll meg abban, es az ö Attyanak akarattya szerint nem cseleköszik. ++Es fordittyta ortzajat [784:] az szigetökre, es sok szigetöket meg veszen, es annak gyalazatos cseleködetit meg enyhiti egy hadnagy, vissza advan annak az gy[a]lazatot, minden ö gyalazattya nélkül. Es fordittyta ortzajat, az ö maga Orszaganak erőssegeire, es meg botrankozvan el esik, es nem talaltatik.”

Summaja ez igheknek.

Ez elöt valo igeknek magyarazatty[a]ban, meg érték az keresztényök, mikeppen allot boszszut Antiochus, Philopatoron, az ö Attyanak Callinicusnak, es az ö Annyanak Laodicea Aszony-nak halalaert. Így tudni illik, hogy vissza foglala önnön maganak Syriat s-Judaeat ugy-mint Attyatul marat jöszogat. De vegezetre nem elegödven Antiochus azzal, hanem AEgyptus Orszagat-is kevanvan maganak, az ö magajet-is el veszte. Mert Philopator az Raphia Varosnal ötet megh vere minden nepe esven az Philopator kezeben, ö maga pedig csak alig szalada: es így nagy karaval az Antiochus frigyét vete Philopatorral. Az Philopator pedig regi szokasa szerint, tobzodasnak es bujasagnak advan önnön magat, utalatossa leven az Orszag elöt, mereg miat el vesze. Ezekről szollottunk.

Most immar meg halvan Philopator, es ö neki egy kised fiacskaaja maradvan, csak negy esztendös, kinek Epiphanes vala neve, á ki erötelen vala az Orszagnak gondgya viselesere; es

* *Vers. 14.*

** *Vers. 15.*

*** *Vers. 16.*

+ *Vers. 17.*

++ *Vers. 18.*

innet alkolmatossagot veven maganak az Antiochus, mivel hogy AEgyptus ugy-mint fő nélkül vala, ujonnan Antiochus AEgyptomra készül, es hadakozik Epiphanes ellen: Es ennek felette az tenger szigeti ellen. [785:] Holot vevezetre mikeppen történik az Antiochus Magnusnak halala; summa szerint ezek adattatnak it elönkben.

Mondom ezekben ez jelen valo igekben, meg irattatnak az nagy Antiochusnak Hadai AEgyptus es annak Kirallya ellen; es az tengernek szigeti ellen valo hartzai, az nagy Antiochus halalaval együt.

Haszna.

Melynek nem csak ez Haszna, hogy á Historiat ertsük; hanem hogy tanullyunk innen az mi nyomorusagink között, es vegyünk vigasztalast belöle. Mert eleitöl fogva sok haboru alat forgot az Ecclesia: de Isten meg tartotta. Ezt remenyük most-is.

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez igeknek:

Mert elsőben jövendöt mond az Angyal, az nagy Antiochusnak AEgyptus ellen, es az ü Kirallya, Ptolomæus Epiphanes ellen valo hadairol.

Masodszor, Az Antiochus Magnus halalarol.

Az mi az első dolgot illeti: Az nagy Antiochus Hadai felöl négyet mond az Istennek Angyala. Mert hadakozasanak első ága, foglaltatik be az 13. es 14. versben. Masodik az 13. es 16. versben. Harmadik az 17. Negyedik az tizen nyolczadikban. Mi-is ez szerint lassuk ezeket. Nem megyünk pedig igen melyen ebben elő, hanem csak az menyire az hiveknek elmeje meg foghattya: Ha kiknek pedig ehez elmejök jobbadkan vagyon, azokat igazittyok az Historiakra.

1. Expeditio.

Mond az Istennek Angyala: Es megh tér az Syrianak Kirallya, es allat nagyob sokasagot, hogy nem mint [786:] annak előtte, es egynehany Esztendő el mulvan el megyen hirtelenséggel nagy sereggel es nagy gazdagsaggal. Es azokban az napokban, sokan allanak az AEgyptomnak Kirallya ellen; es az pusztito fiak az te neped ellen fel fuvalkodnak, hogy meg erössitsek az latast, es el vesznek.

Mit akar?

Meg írja itt a Propheta az Angyal jövendőlese szerint, az nagy Antiochusnak első hadakozását. Aholot negyét jegyöz meg az Angyal. 1. Idejet. Mikor készül ellene. 2. Modgyat, mi modon es micsoda forman készül. 3. Nepe nek mi voltat. 4. Indulasanak ki menetelit.

Ideje felöl azt mondgya, hogy AEgyptom ellen készül egynehany Esztendök el mulvan; az az: az Philadelphusnak es Philopatornak halala utan egy nehany Esztendökkel, alkolmatossagot veven maganak az AEgyptusnak allapattyal meg halvan az Philopator, a ki az elöt gyözödelmet vöt vala ö rayta, es az ö birodalma szalvan az ö negy Esztendös fiacs kajara Epiphanesre, tutorsagul birvan az Orszagot Agathocles, a ki az Philopatornak fertelmes agyasa vala, es az ö gonoszsagajert mindenek elöt utalatos vala. Ekkor azért az AEgyptomnak fő nélkül való allapattyanak idejen készül Antiochus AEgyptum ellen es az ö Kiralya ellen.

Modgya felöl penig indulasanak azt mondgya az Angyal, hogy hirtelen megyen, az az: Nem nyilván, hanem hirtelenséggel, veletlenül, rementelenül rohan az Antiochus AEgyptomra, a ki annak elötte el foglalta vala ö tüle Judaeat es Syriat. Nepe nek mi volta felöl penig azt mondgya hogy, nagy sereggel es nagy gazdagsaggal in-[787:]dul, sokkal nagyobb, hogy nem mint annak-elötte Philopator ellen az ö Attya ellen készült vala; Maga az sem keves vala, mert az Antiochus hadaban Philopator ellen, hetven ezer gyalogi es öt ezer lovagi valanak. De most nagyob erővel fog indulni az Antiochus. Ki meneteli felöl azon Antiochus hadanak azt mondgya, hogy vissza foglallya önön maganak Judaeat, Syriat, kiket annak-elötte Philopator el foglalt vala töle. Ez az Angyal beszedenek értelme; s-jövendő mondasa.

Hogy pedig ezek így löttének legyen, bizonyíttya *Iosephus lib. 12. Antiq. Iud. cap. 3.* Mert mihelt meg hal Philopator, mindgyart készül Antiochus AEgyptusra, hogy Syriához juthasson. Hogy pedig szándékaban elő mehessön, frigyöt vét Antiochus az Macedoniai Philep Kirallyal, hogy egyszers-mind hadakozzanak Epiphanes es Agathocles ellen, ily okkal, hogy ki ki az Ptolomaeus Orszagabol annak-utanna az közeleb való varasokat foglallya maganak. Judaea penig Sido Orszag, mivel AEgyptom es Syria közöt vala, ez okon nemelleyek az pusztito fiak közzül, az az: az Sidok közzül, kik közöt akkor nagy partolas vala, allanak Ptolomaeus melle; nemelleyek penigh Antiochus melle. De a kik allanak Ptolomaeus melle, vegezetre le vagattatának.

Tanusag.

Tanullyuk meg inset; Micsoda legyen az balvanyozo kegyöten Fejedelmeknek az ö természetök; kik csak az ö birodalmoknak ki terjeztelere gerjedeznek. Ez bizonyara, hogy noha egy ideig, karok miat, ketelenség alatt halgatnak, vesztegsegben vadnak, söt frigyot-is keszök tar-[788:]tani: De ha az idö s-az alkolmatossag valamikor mutattya, semmit az ö frigy kötesökkel nem szoktak gondolni, hanem örömet igyeköznek az raytok esöt gyalazatert boszszut allani. Pelda az nagy Antiochus á ki meg gyözetven Philopatortul, es latvan hogy nem alhat ellene, frigyöt köt vele: De meg halvan Philopator, nem gondol semmit hitivel veven eszeben az alkolmatossagot, haddal keszul ö fiara Epiphanesre. Igy volt eleitül fogva, mind az Török, s-mind az Papa seregenek dolga, az mint lattuk ezt csak nem regen-is: Ha mikor lattyak hogy nincs elő menetelök dolgokban; örömet frigyöt kötnek: De ha viszont veszik ezökben az alkolmatossagot; nem gondolnak semmit az friggyel, hanem örömet igyeköznek az Isten hiveinek artani. Igy azert az balvanyozas mindenkor öszve köttetöt az hitötlenseggel. Mert micsoda hitök lehet ugyan-is azoknak, á kik balvanyoknak szolgálnak? Semmi. Mire valo ez tudomány? Erre bizonyara, hogy igen okossak legyünk, az balvanyozoknak ne hidgyünk; mert ök az frigy kötessel, hittel nem gondolnak semmit. Pelda erre amaz Constantiai gyülesnek Articulusa. *Haeticis non est servanda fides*, az az, az Eretneköknek, nem kel hittel töt fogadast meg tartani. Az mit az Papista lovon fogad, nem allya gyalog azt meg: Mert az Romai Papa, ha ezersör meg szegnek-is az Papistak az Keresztyenöknek adot hiteket; egy beszedevel az hamis hit alol öket fel szabadittya; söt azert, mint Romai Ecclesianak engedelmes fiait discsiri, ha az keresztyeneknek adot hitöket meg nem tartyak, hanem minden alkolmatossaggal öldözik kergetik azokat. Illyen az Papista frigy. Ne hidgy hat valaki Keresztyen vagy neki. De ez most előttök vagyon [789:] Magyar Országban az mi Urainknak; lassak mit cseleközsznek: Ne közöllyek bator mi velünk az nyeresegert. Mert en azt mondanam hozza, ha voxra menne á dolog, *Pontificiis non esse habendam fidem; 1. Quia Idololatrae sunt: Idololatria autem semper habet coniunctam perfidiam. 2. quia foedifragi sunt*, az az: Az Papistak eskövesenek nem kell hinni. 1. Mert balvany imadok. Az balvany imadással penig mindenkor együt jár az hitötlenseg. 2. Mert frigy szegök, frigy fel bontok ük. Pelda, Husz Janosnak es Jeronymus Pragensisnak allapattya.

Az Papa eggyező értelméből, Sigmond Csaszar *Salvius* conductust, hit levelet ada, Husznak es Pragensisnak, hogy batran mehetnek az Constantiai gyülesben, senkitől semmi bantasok nem leven, batorsaggal bekevel mehetnek oda, es ugy jühetnek haza-is. Mely Csaszar hitit meg alla Eugenius Papa: Mert mind az kettöt, igaz tudomanyaert meg egettete. Ez ám az Papista hitnek tökelleltössege, minden ember ugy hidgyen neki. Ez inset á Tanusag.

2. Expeditio.

Mond az Istennek Angyala. Es el jö az Syrianak Kirallya es el hannya az töltesöket, es meg veszi az erős varost. Mond az Istennek Angyala: Es el jö az Syrianak Kiralya es el hannya az töltesöket, es meg veszi az erős varost, es az AEgyptus Kirallyanak karjai megh nem alhatnak sem az ö valogatot nepe, es semmi ereje nem leszen. Es minek utanna cseleköszik az ö ellensege az ö kedve szerint, állani fog az kevanatos földön-is mellyet az ö erejével meg emeszt. [790:]

Mit akar?

Ez igekben foglaltatik az Antiochus Magnusnak masodik hada AEgyptus ellen: Aholot kettöt jegyöz meg az Angyal. 1. Cselekedetit. 2. Ki menetelit hadanak. Cselekedeti felöl azt mondgya, hogy hirtelen rohan AEgyptusra, hogy annak varasit meg vegye, es töltesit el hannya, mellyekkel AEgyptus bővölködik vala. Ki meneteli felöl hadanak azt mondgya, hogy sem az Kiraly, sem az Kiralynak karjai, az az: az AEgyptus Kirallyanak hadnagyi fő emberi (mert ezöket hija az Kiralynak karjain *per metonymiam* az Angyal) az Antiochusnak ellene nem alhatnak: söt ennek felette mindenek kedve szerint leven az Antiochusnak, boszszut alvan az AEgyptuson; annak-utanna az kevanatos földet-is, az az, Sido Orszagot el foglallya maganak, es boszszujat allya azon-is. Az mint be tellyesödöt ez ige szerint, az mint bizonyittyá Josephus *lib. 12. Antiquit. Judaic. cap. 3.*

Tanusag.

Tanullyuk meg inset, mit kel tulaydonitanunk az külsö eszököknök az meg maradasban az ellenseg ellen, ugymint külsö erőssegeknek, vitezeknek, hadnagykknak, soksagu seregeknek, &c. Ezt bizonyara, hogy mind ezek haszontalanok, erötlenek

lesznek; hogy ha az Ur Isten nem hadakozik erettünk. Pelda az Antiochus, az kinek ellene nem alhatanak az AEgyptusnak sem erős varosi, sem hadnagyi, sem valasztot vitez. Ne bizzunk hat, se Fejedelmünkben, se erős varainkban, se vitezinkben, hanem bizzunk az mi Istenünknek oltalmaban.

Ezent adgya elönkben az szent David-is. *Psal. 33. v. 16. 17.* [791:]

Mely tanusag szolgál azok ellen, á kik most-is ekeppen beszél-
lenek. No bontsuk fel az frigyöt, eleg nepünk vagyon, az szom-
zed nemzetségek-is mellettünk lesznek, Fejedelmünknek-is eleg
nepe vagyon: Mert ugyan-is hiszem azert kötöttük ujannan az
Nemet nemzethöz magunkat: azert valasztottunk ujonnán ab-
bol magunknak Kiralyt: hogy erősbek lehessünk, es az Pogany
ellensegen martalekot vehessünk. Hallad, vagyon peldad, ne
meny meszsze. Eugenius Papa ösztökeleseből, Laszlo Kiraly
fel bonta az Amurathes Török Csaszarral az frigyöt: mint jara
Varnanal, megh írja Bonfinius: Hat tarts ahöz magadat. Meg
vér Isten, ha hittel kötöt frigyödet meg szegöd, akar ki legy.

II. Tanullyuk meg az Angyal beszedeből, á ki Judaeat keva-
natos földnek mondgya: Mert ott tiszteltetik vala az Isten;
Mellyik legyen á kevanatos föld, kevanatos varas? Csak az bi-
zonyara á hol az igaz Isteni tisztöletnek helye vagyon, es á hol
az Istennek Ecclesiaja szállast talál. Igyeközzünk hat mi-is
ezeket meg tartani, hogy az mi varasunk-is kedves legyen
Isten elöt.

3. Expeditio Antiochi.

Mond az Istennek Angyala: Az utan ismet el vegezi, hogy be
mennyen az ü Orszaganak minden erejevel, bekesegnek szine
alat, es valamit cseleköszik: es az ö leanyat adgya feleségül az
Kiralynak, azt beszedeökkel el altatvan, de az nem ál meg abban,
es az ö Attyanak akarattya szerint nem cseleköszik.

Mit akar?

Ez igeiben foglaltatik be az nagy Antiochusnak har-[792:]
madik hada AEgyptom ellen. Aholot kettöt jegyöz megh az
Angyal. 1. Hadanak keszületit. 2. Annak ki menetelit.

Keszületi felöl azt mondgya, hogy minden ereje indul beke-
segnek szine alat; az az, egy reszent külsö erővel megyen más
felöl pedig csalardsagot forgat Ptolomaeus ellen, hogy haddal
ne keszülhethne ellene az AEgyptusnak Kirallya.

Ki meneteli felöl pedig hadanak azt mondgya, hogy nem leszen ez az ő indulasa olyan szerentses mint az első, noha valami reszet el foglallya AEgyptusnak. Annak okaert leanyat adgya az Cleopatrat Antiochus feleségül Epiphanesnek, á kivel el vegezi Antiochus azt, hogy megh ölyye az ő Urat az Epiphanest avagy mereggel, avagy egyeb mesterseggel, hogy ő annak-utanna, az ő leanyanak özvedgysegenek szine alatt el foglallya AEgyptust maganak. De nem cseleköszik az Cleopatra az ő leánya, Attyának kevansaga szerint, hanem az ő hívseget meg tartya az ő Urahoz. Ez az Angyal jövendő mondasanak ertelme; az mint be-is tellyesöttének ezek, az mint Josephus bizonyittya. *lib. 12. An[t]iq. Iud. cap. 3.*

Tanusag.

Micsoda legyen ez vilaghi telhetetlen fejedelmeknek erkölcsök, tanullyuk meg innet: es bizonyara, hogy mind erőszak szerint, hatalommal, s-mind pedig alnok tanatsal, örömet akarjak az ő birodalmokat öregbiteni. Az mikeppen tanit az Antiochus az ő példajaval; á ki AEgyptust mind hatalommal, s-mind csalardsaggal igyeközik vala magajeva tenni. De ne[m] lehete: Mert Isten, á csalard, [793:] alnok vezezőket nem szokta meg segiteni, söt gyakorta az ollyatanokat meg szokta csufolni. Illyenök az telhetetlen fösvenyök-is á kik mind titkon, s-mind nyilván, mind igazan, s-mind hazugsaggal, örömet igyeköznek az ő gazdagsagokat öregbiteni. De Isten azokat-is hatra marasztya igyeközetükben.

II. Tanullyuk meg: Hogy az hazassag az Fejedelmek között gyakorta hálo gyanant vagyon, mellyel egyebeknek birodalmokat szoktak magokhoz kapcsolni. Pelda az Antiochus, á ki ezzel ez haloval akarja vala AEgyptomot maga számára foglalni. Így ment elő az Austriai familia-is, így neveködöt nagyra, Az köz renden levőknek-is, gyakorta az utan leszen jó elő-menetelök. Mert szegény renden való firfiak hatalmas es gazdag feleségöket vesznek magoknak. Viszont szegény emberek leanyit, nagy Urak, Fejedelmek es sok gazdagsaggal biro emberek szoktak magok melle feleségül venni. Pelda az Esther; es amaz nagy Alexander.

III. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az ujonnan nem születöt embereknek az ő természetük; ez hogy mindenkor gonoszt gondolnak, gonoszra vagyodnak. Pelda az Antiochus, á ki ebben forgattya elmejet, mi modon hitesse el az ő leanyat Cleo-

patrat, hogy megh ölesse vele az ő Urat, es ugy maganak foglalhassa AEgyptomot.

IV. Vegezetre tanullyak megh az Aszszonyiallatok Cleopatra-tul, á ki örömesben tartya megh hivseget urahoz, hogy sem mint engedne az ő Attya kevansaganak; hogy ök-is tartsak megh hivsegöket jambor hazas tarsokhoz, ha azt akarjak hogy jó hirek nevek legyen. [794:]

4. Expeditio Antiochi.

Mond az Istennek Angyala, es fordittyá orczáját az szigetekre, es sok szigeteket meg veszön, es annak gyalazatos cselekedetit meg enyhíti egy hadnagy, vissza advan annak az gyalazatot, minden ü gyalazattya nélkül.

Mit akar?

Ez igekben foglaltatik be az Antiochusnak negyedik es utolso hada. Az tengernek szigeti ellen. A holot kettöt jegyöz meg az Angyal. 1. Elö menetelit dolgaiban. 2. Ki menetelit hadakozásanak.

Elö meneteli felöl azt mondgya, hogy elsöben szerencses le-szen dolgában, mert sok szigeteket el foglal, ugymint Cyprust, Rhodust s-az többit. Ki meneteli felöl pedig azt mondgya hogy meg verettetik az Romai hadnagytul, az Scipio Africanustul. ki ugy adgya vissza Antiochusnak á gyalazatot, mely lattatik vala Scipiora lenni elsöben: hogy annak-utanna semmi gyalazat ne maradna Scipiora. Ez az jövendő mondas. Ugy-is lön pedig á dolog, az mint írja. *Livius lib. 8. legat qui velit.*

Tanusag.

Tanullyuk meg innet az Antiochus peldajabol, á ki addig nem nyughatik, telhetetlen kevansagában, hogy vegezetre gyalazattyaival kelle hatra allani dolgában, meg gyözzetik. Hogy ne fellyünk semmit, mikor ellensegink regnaland raytunk mert eljö az üdö hogy gyalazattyokkal kelletik hatra allani. Es ugyan it tanullyuk meg azt-is hogy nincs soha oly hatalmas Fejedelem senki, á kit Isten kicsin eszköz által meg nem tud szegyeníteni. Az mint jara az Antiochus kit vegezetre egy Romai fő biro sze-[795:]gyenite meg. Szolgallyon ez az mi vigasztalasunkra, nincsen fejedelmünk senki az ki mellettünk ki tamadgyon talál

Isten mindgyart, egy bocskorost ha ő felsegenek tetzik á ki előttünk legyen.

Mondam masodsor ezekben az jelen valo igekben tanit az Istennek Angyala az Antiochusnak etelenek vege felöl, az kiröl így jövendöl s-mond. Es fordittya orcajat az ő maga Országának erössegire, es meg botrankozvan el esik, es nem talaltatik, az az: meg verettetven Scipiotul Antiochus, hazajaban megyen, es az ő erössegeiben lakik, es akarvan megh fosztani az Belus Templomat, az kössegtül meg ölettetik. Ez lön az Antiochusnak ki meneteli. S-ugyis lön az dolog, az mint *Iustinus irja lib. 32.*

Tanusag.

Ahonet ez minekünk az vigasztalas. Egy kegyetlen birodalom sem allando, es az kegyötlen fejedelmet-is nem teszi Isten nyomossa: Söt vegezetre gyalazatos leszen annak halala. Az mint lön az Antiochusnak dolga. *Az ki felette kegyötlen vala, de vegezetre az ő tulaýdon alatta valok miat meg hala. Szükseg tehat hogy az fejedelmek Urak, engedelmesek legyenek, hogy hoszszu életük lehessenek. Az mely egy-ügyü szelid es engedelmes életre segellyen minden rendeket az mi Istenünk Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen. [796:]

LXXVI. Praedicatio.

„*ALl penig annak helyeben egy, ki az ő birodalmaban az ado szedöt által jartattya. Ki rövid napon meg rontatik, ne[m] haragban, sem viadalban.”

S U M M A.

Ennek előtte valo tanitasinkb[a]n, meg hallok Keresztyenek rövideden? Mikepen allot boszszut az nagy Antiochus az ő Attyanak á Callinicusnak es az ő Annyanak az Laodicea aszszonynak halalaert á Ptolomaeus Philopatoron.

Ennek felötte ugya[n]ott, meg tanulok azt-is. Ugyan azon Antiochus, mikepen hadakozot AEgyiptus ellen, es az tengernek szigeti ellen, maradvan az AEgyiptus orszaga á Philopator halala uta[n] Ptolomaeus Epiphanesre, Philopatornak csak

* *Angeli Gabr. vaticinium.*

** *Vers. 20.*

negy esztendősi fiacsakjara, ki az orszagnak igazgatasara, igen gyenge es igen erötlén vala. Vegezetre meg magyarazok azt-is, miképen történt ennek az Antiochusnak halála az ő tulaydon birodalmaban levő kössegtől, akarvan meg fosztani Antiochus á Bal Istennek templomat az ő gazdagsagatul, ezekről szollánk. Ahonnet szép haro[m] rendbeli meg tartando dolgok adatanak minékünk élönkben.

Első ez, semmi á balvanyozo fejedelmeknek az ő frigy vete-sek, mert ez soha nem tökelletes, nem allando, de csak addig tart, meddig alkolmatossagot találnak annak fel bontasaban. Pelda lön az Antiochus, kinek hiti, frigye csak addig tartá, med-dig modot talála az hoszszu allasban. Ne hidgyük azért az bal-vanyozoknak frigy köteseknek, mert valakik Isteneknek nem igazak, sokal inkább ne[m] lesznek igazak az embereknek, így kellene bizonyara, de sokak nem gondolkodunk felölle. De meg tanulunk karunkal. [797:]

Masodszor. Meg tanulok azt-is; Micsoda legyen ez világi feje-delmeknek sokaknak, az ő birodalmoknak terjezteseben terve-szetek? Ez bizonyara, hogy mind erőszakkal, s-mind csalard-saggal, örömet akarjak az ő birodalmokat terjezteni. Ahol á fegyver nem fog, csalardsaggal hozza. Pelda lön az Antiochus, á ki fegyverrel nem tehete öveve AEgyptust, annak-okaert csalardsaggal, hazassagnak színe alatt, advan Cleopatrat az ő leanyat Ptolomaeus Epiphanesnek, hogy ötét meg etesse, es AEgyptust magának foglallya: De úgy sem lehete, mert az Cleopatra meg tartá hüseget Úrahoz az Ptolomaeus Epiphanes-höz.

Harmadszor, es utolszor meg tanulok azt-is: Egy kegyetlen birodalom, fejedelemseg, Urasag sem allando. Pelda lön az Antiochus, á ki nagy hamar az ő alatta valo kössegnek fegyvere miat el vesze. Szükség tehát hogy az Urak fejedelmek, gondvise-lök, szelidek, engedelmesek legyenek, hogy az ő birodalmokban, nyomosok, hoszszu életük lehessenek. Ezek lönek az tanusa-gok. Hanem az fel vöt igeeknek summajat, s-reszeit már lassuk meg. Es vegezetre az igeeket rövid ertelemmel magyarazzuk.

Summaja ez jelen valo igeeknek ez.

Meg halvan á nagy Antiochus, es ő utanna három fiai marad-van, tudni illik *(Seleucus Philopator) Antiochus Epiphanes, es Demeter. Ezekben az jelen valo igeekben jövendőt mond az

* Aki más nevel Antiochus Soter

Istennek Angyala, az Antiochus Soternek, avagy Seleucus Philopatornak az ő dolgairol, az ki tunya, röst, de azonközben az kössegen felette kegyetlen fejedelem vala, ez az summa. Ertöde? Mondom: Az Antiochus Soternek, az nagy Antiochus fianak dolgai adatnak ezekben ez jelen valo igikben elönkben. [798:]

Haszna mi legyen? Haszna ez Historianak eggyez az elsőkel. Es nem csak erre szolgál ez, hogy csak az historiat ertsük hanem kivaltkeppen használ erre, vegyünk vigasztalast innet magunknak. Az Anyaszent-egyhaznak sok rendbeli nyomorusaginak közepötte, es tudgyuk meg innet, hogy soha az ő Anyaszent-egyhazat nem hadgya. Az mint hogy eleitöl fogvan, ez vilaghi kegyetlen fejedelmeknek birodalma alat meg oltalmazta. Nevezet szerint pedig itt az Soternek dühössegetöl, á ki az Jerusalem templomat fel akarja vala dülni. De ne fellyünk semmit, talal Isten modot az ő Anyaszent-egyhazanak megh tartasaban. Csak ez kevantatik hozza, hogy könyörögjetez Attyamfiai. Ne felejtsetek az könyörgest. Mert most vagyön elötte az mi szegeny hazanknak, mind romlasara, s-mind penig meg maradasara valo nagy igye. Ha most nyerünk, bizony sokat nyerünk. De ha veszünk, bizony sokat veszünk. De lassuk az egy nehany igiknek reszeit.

R E S Z E K.

Harom reszecskei vadnak, ennek ez nehany igiknek, *az Angyalnak jövendő mondasanak.

I. Ennek az Seleucus Philopatornak, avagy Antiochus Soternek birodalmaban valo be szallasarol.

II. Orszaganak birasarol.

III. Halalarol.

I. Az Orszagba valo be szallas felöl.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Syrianak Kiralyanak az ő birodalmaban valo be szallasat Igy jövendöl az Istennek Angyala felölle, s-mond: All pedig annak helyeben egy. Az az: Meg halvan az nagy Antiochus, [799:] annak-utanna szall az Orszagban más fejedelem, á ki ugyan azon fundamentombol veszen eredetet. A ki senki nem egyeb hanem, az Antiochus Soter az nagy Antiochusnak fia. A ki mas nevel Seleucus Philopatornak, avagy Seleucus Soternek mondatik (Mert itt ez arant

* *Vaticiniu[m] Angeli de Seleuco Philopatore.*

az Antiochus Soter, Seleucus P[h]ilopator, Seleucus Soter, mind azon egy személynek nevezeti.) Az Philopator annyit teszen mint Attya szerető. Mert ezt az ő attya igen szereti vala. Az Soter penig annyit teszen mint meg tartó, oltalmazó.

T A N U S A G.
Mit tanuljunk innét?

Tanulyak meg innét az fejedelmek az Antiochus Soternek nevezetiből, á ki Soternek, az az, meg tartónak es oltalmazónak mondatik: Micsoda legyen á fejedelmeknek tiszték? Ez bizonyara hog[y] Soterek, az az, Servatorok, Conservatorok, meg tartók, oltalmazók legyenek ök. Oltalmazzak az egy-ügyü kösseget, vigyazzanak az Politianak es az Ecclesianak közönseges meg maradasara. Ez az fejedelmeknek tisztü. Tanuld meg te-is, á ki nem vagy fejedelem, vagy kegyelmesnek mondatol. Kegyelmes Uram, Nagysagos Uram; Emlekezzel nevezetteddel tisztetre, legy kegyelmes, legy engedelmes ahöz, á ki ez nevezettel emlekeztet tegedet tisztetre. De bizonyara sokak meltatlan viselik az kegyelmes nevet. Mert minden kegyetlenséggel, tellyesök[.] Az mint vala az Antiochus Soternek dolga, á ki nem hogy meg tartója, es oltalmazója lön az ő nepenek, hanem löt inkább kegyetlen sarczoltatója, az mint ennek-utanna meg halylyuk. Nem felele meg az ő nevezetinek. Így vagyón most-is sokaknak dolgok. De lassuk az masodik dolgot. [800:]

2. Az orszagnak birasa felöl.

Mondam masodsor: Jövendöt mond az Angyal az Antiochus Soternek, avag[y] Seleucus Philopatornak orszaganak birasáról, á kiröl így tanít s-mond: Az ő birodalmaba[n] által jartatya az ado szedöt. Aholot ezt akarja mo[n]dani. Ezt cseleköszi az Antiochus Soter orszagaban, hog[y] kegyetlen ado fizetessel meg terheli az ő nepet. Az mint vegben-is mene ez. Mert azt írja *Appianus in Syriacis*, ez az Jambor Historicus hogy ez igen tunya, röst, erötelen fejedelem vala, es szüntele[n] valo ado fizetessel az egy-ügyü kösseget sarczoltata: Mintha csak á penznek gyüytesebe[n], helyheztetet volna á Kiralyi meltóság, es fejedelemseg. Azonközbe[n] pedig tobzodo fejedelem vala, semmi gondgya ne[m] vala az orszagra. Ez mindenkor oly nag[y] bolondsagban merült vala, hog[y] mikoron az ő jó akaro barati jüttenek: Felö volna, hog[y] az alatta valokat az ő sanczoltatasaval töle el ne idegenitene, szüntelenül azt feleli vala, hog[y]

az ő barati, az ő gazdagsagi volnanak. Az mely mondaszaert, minden rendek elöt utalatos löt vala, söt vegezetre annyiban vala, á telhetetlen fösvenyseg miat dolga, hog[y] az Jerusale[m] templomanak kencset-is el akarja vala hozatni, bocsatvan az ő hadnaggyat á Heliodorust az Isten templomara dulni fosztani. De az Úr Isten Heliodorust, nemasaggal, betegséggel vere meg, az Izrael nepenek könyörgesere, az Onias Papnak idejeben, es az ő szandekat ez á Seleucus Philopator, avagy Antiochus Soter, semmikeppen vegben nem vihete. Lasd meg á masodik Macchabaeusok könyvenek *cap. 3.* Ez lön á Soternek Istentelen orszaglasa, avagy orszaganak birodalma.

Mit tanulunk innet?

Hog[y] mind nepet ado fizetessel, s-mind penig az Jerusale[m] [801:] templomat, á templo[m] kencsiert el akara pusztítani rontani.

Haszna.

Tanullyuk meg elsöben. Micsoda legyen á Seleucus birodalma egesz nemzetsegünkben, hazankban, söt az egesz keresztyensegben. Semmi nem egyeb hanem, az egesz Europaban valo birodalomnak ki metzöt abrazattya, tüköre, peldaja. Mert az mint az Seleucus vala, tunya, röst, hivolkodo, tobzodo, sem hazajara semmi gondot nem viselő, sem penig semmi igaz törvent nem rendelö, azonközben pedig fösveny, nyuzo fozto, sanczoltato, mintha az fejedelemség csak á kencs takarasban allana, ugy annyera hog[y] hiv baratit, meg utalnaja, es á penzt, gazdagsagot tartana ő baratinak; Söt vegezetre az Isten templomat-is kesz vala ez vilagi gazdasagert fel dulnia, á holot az özvegyek, arvak az ő kicsin keresmenyeket le töttek vala. Igy vagyon most-is sokaknak ez vilagi fejedelmeknek dolgok. Mert sokak közülök, tunyak, restök, vilagi gyönyörüsegnek attak magokat: Se[m]mi gondgyok sem hazanknak, sem hitünknek oltalmazasara, sokak csak magok tisztesseget, hasznat keresik, hogy pedig kevansagok vegben mehessen, az szegeny kösseget, á sok ado fizetessel, vesztik, sillyesztik. Ugy annyera hogy, nem nyirik, hanem meg nyuzzak á szegeny kösseget. Nemelylek pedig, ha az Ecclesia kenyereben kaphatnak, ámellyet Isten az ő szolgainak taplalasokra rendelt, nagy nyeresegnek tartyak magoknak. Nem c[se]lekösznek azert sokak egyebet, hanem á mit Seleucus Philopator orszagaban. Az kiert sokak kemeny büntetést vonsz-

nak magokra. Tanuld meg azert hát, te á ki Ur vagy á Soter polczan ülsz, ne legy tunya, röst, fösveny, sanczoltató, Iste[n] haza ronto, mert meg vér Isten erette, &c. Ez az első. [802:]

II. Tanullyuk megh innet. Mit felellyünk amaz kerdesre? K. Szabade tehat adot fizetni az fejedelmeknek, avagy nem? F. Szabad s-felette kevantatik-is bizonyara. Honnet bizonyitom? Elöször innet, mert valamit Isten parancsol á fejedelmeknek hogy meg adgyuk, ezt meltan meg kevanhattya az fejedelem. De az ado fizetést Isten parancsollya. Mert azt mondgya az Christus *Matth: 22. Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo.* Annak-okaert adgyatok meg az mi az Csaszare az Csaszarnak, es az mi az Istene az Istennek. Hat bizonyara meltan kevannya á fejedelem az ado fizetést, s-tartozunk-is vele. Masodszor innet bizonyitom mert valami az közönseges bekessegnek megh tartasara, az joknak oltalmazasara, es az gonoszoknak büntetesere tartozik, azt meltan kevannya az fejedelem az alatta valoktul. De az közönseges jövedelem, mind ezekre szolgal, bekessegnek megh tartasara, joknak oltalmazasara, gonoszoknak büntetesere. Azert meltan kevannya, az ado fizetést az fejedelem. De azonközben megh gondollyak az fejedelmek azt hogy bizonyos modot tartsanak ebben, az szegenysegnek sanczoltatasaban. Mit? Imez ket dolgot.

Első ez hogy az ado fizetes, ne legyen feletteb valo, mint vala az Seleucus Philopatore, hanem mertekletes. Ha penig mertekletlen leszen, ebből az kösseg part-ütest veszen maganak. Az mint lön az Hispaniai Kiraly ellen az Belgaknak dolgok. Es lön az Magyar nemzetnek az sartzcoltatas miat, á nemes nemzetseg ellen ez elöt valo üdökben, s-most-is el unnya nemzetünk az ő raytunk valo regnalasat.

Masodik regula. A fejedelmeknek az ado fizetesben [803:] ez: Meg emlekezzenek az fejedelmek arra, valamit vesznek az kössegtül, éllyenek azzal az közönseges jora, nem magok tobzodo kevansagoknak be töltesere. Mert á szent Pal *Rom. 13.* ezert rendeli az ado fizetést az fejedelmek keziben, hogy ellyenek azzal, az joknak oltalmazasara, s-az gonoszoknak büntetesere, de az koczka, kartya nemelleyeknek dolgok. Es masodik tanusag.

Harmadszor: Szolgal ez tudomany az fejedelmeknek oktatasara, tanitasara, hogy tudni illik, az menyiben lehet. Kedvezzenek az ő alatta valoknak, kicsin gazdagsagoknak; hogy magokkal egyyüt az szegeny kösseget, nagy szüksegeben ne eytsek. Mert valameddig az kösseg gazdag, gazdag az fejedelem-is, de az szüköködő kösseggel egyyüt ök-is lesznek szegenyekke. Pelda

erre *Constantinus Chlorus. Constantinus Magnusnak az Attya. A ki ezt szokta vala mondani. *Melius est publicas opes a privatis teneri, quam intra unum claustrum conservari et custodire.* Jobb úgy mond az közönseges haszonra való gazdagságot, sokaknál tartani, hogy nem mint csak egy helyben rekeszteni, tartani. Ugyan azon Constantinus felől írja Eusebius, hogy mikoron Diocletianus Imperator ő neki meg izente volna, nagy gyalazatgyara, hogy felette szegény volna; őszve hivattya á Consta[n]tzi- napolbeli polgarokat, kiknek az ő szüksegenek okat meg mondgya hogy inkább akarta ő hogy az ő alatta valok bővölködjének hogy nem mint kegyötlen adó fizetessel meg szegenyödjének. Azert most volna ideje, hogy ő neki, mind hűsegeket, s-mind gazdagságokat be nyuytanajak. Azok pedig minden kesedelem nélkül, mind szereteteket, s-mind gazdagságokat offeralak, tárházat az Constantinusnak [804:] meg töltven. Az Constantinus pedig hivatvan á Diocletianus követit, kencset megh mutatni parancsola nekik, mondanak megh Diocletianusnak mit lattanak volna, es mely hirtelenséggel gyűlt volna ennyi gazdagság őszve. Ezt hozza teven. Az fejedelmeknek batorságos es büseges tarhaza, az kössegek jó akaro elmeje. Es soha az fejedelem megh nem fogyatkozik, hogy ha az kössegek Urahoz való tökelletes szereteti meg marad. Es így á Constantinus az Diocletianusnak követit el bocsatvan, az kössegek az ő penzet vissza adgya. Dicsírven az ő hozzája való engedelmessegeket így kellene bizonyara. De nem gondollyak ezt az fejedelmek sokak, hanem elsőben az kösseget el rontyak csak haja, szakala marad az szegény kössegek. S-vezetetre magoknak-is semmi nem leszen. Nem ok-nélkül mondgya volt azert az *Tiberius Imperator. Boni Pastoris est tondere pecus, non deglubere.* Jobb azert ha fejedelem vagy Esztendőnkent elned az juhnak az gyapiával, hogy nem mint egyszerű meg nyuznod, s-annak-utanna semmi hasznat nem vened.

Negyedszer es utolszor szolgál ez tudomány az szegény kössegek-is tanusagara, hogy innet vegyek ezekben, valamikor Isten, rest, tunya, sanczoltato fejedelmet vet közikben, azt Isten az ő bünöknek büntetesere cseleköszi, azert ebből terjenek Istenhez. Es könyörögjenek Istennek szorgalmatosan, hogy ő felsege adgyon igaz tudos, bölcs, gyors, es hasznos fejedelmeket, az kik legyenek mind az Politianak, mind az Ecclesianak oltalmazasara, sőt ennek felette vizagztallyak ezzel-is az hivek ma-

* *Constantinus Chlorus pater Constantini Magni. Eusebius de Diocletiano et Const.*

gokat, á nyomorusag idejen, hogy gondgya vagyon Istennek az öveire, es megh szabadittya az kegyetlen fejedel-[805:]meknek kezekből. Az mint hogy megh szabadita az Sido nepet, az Seleucus Philopatornak kezéből, megh öletetven á Seleucus á Heliodorusnak alnok tanacsabol az mint maydan megh hallyuk jobban. Jer lassuk az utolso dolgot-is.

Harmadszor es utolszor mondam ezekben az igekben, jövendöt mond az Angyal, az Antiochus Soternek, avagy Seleucus Philopatornak halalarol, az kiröl immar igy tanit, s-mond: Rövid napon megh rontatik nem haragban, sem viadalban, az az: Keves napok el mulvan minekutanna az Onias fü Pap ellen az ö hadnaggyat az Heliodorust el küldi, es megh akarja dulatni Jerusalem templomat, el vesz az Seleucus Philopator, de sem harag, se penig fegyver miat. Ugyis lön penig á dolog. Mert az Heliodorus az Antiochus Epiphanesnek kedvejert az Antiochus Sotert, avagy Philopatort megh etete mereggel igy lön az Antiochus Soternek halala. Jollehet nemellyek abban vadnak az itiletben, hogy fegyver miat veszöt el á Soter. De akar mellik miat löt halala, keveset hoz az idvössegre.

T A N U S A G.

Mit tanullyunk inset ?

I. Tanullyuk megh: micsoda legyen az Istennek csudalatos tanacsa, Providentiaja. az ö igaz itiletinek ki szolgaltatasaban, ez vilagi kegyötlenek ellen? Ez bizonyara, hogy az Isten gyakorta, á fejedelmeket Urakat, azok által törli iel ez földnek szineröl, az kik által ök annak elötte egyebeket nyomorgattanak. Pelda az Seleucus Philopator, az ki az által az Heliodorus által, á kit az egész nepre Ravova, ado szedöve töt vala, az Antiochus Epiphanesnek kedvejert mereggel emesztetik megh. Igy [806:] vagyon nemzetünkben-is sokak, ugyan azon lator szolgak által vesznek el az kiket regen egyebeknek romlasokra tartottanak. Az szabad Haydu tartas, regen hazankban, az Uraknak igen kedves vala, de most mereggel fordult fel nekiök sokaknak.

II. Vegyük eszünkben. Mit remelhetünk, az embereknek ez vilagbol valo ki mulasok felöl? F. Ezt bizonyara, hogy gyakorta, az kik ez vilagban minemü eletet eltenek, ollyannal mulnak ismeg ez vilagbol ki-is. Az dicsiret-nelkül valo eletet, feslet eletet gyalazatos halal követi. Pelda az Soter, az ki tunya, rest eletet ele, ismeg hasonló lön halala, se fegyver, se harag miat, az mint az Angyal jövendölt vala felölle. Ellyünk jól tehat, hogy bodog es dicsiretes legyen az mi ki mulasunk. Melyre segellyen minket az mi Istenünk. Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

„*ES áll annak helyeben, egy utalatos, es nem adgyatok ő neki az Ország coronáját fejében. Hanem csalardsaggal megyen be es hizelkedessel jut az Országhoz. **Es az karok ár vízzel fogattatnak el, az ő orczája előtt, es meg töretetnek az szövetségnek fejedelmi-is. ***Es bekessegnek színe alatt, csalardul cseleköszi azzal, es el menven győzödelmet veszen keves nappal. +Nagy csöndösseggel [807:] foglallya el az Országnak gazdag részét, es azt cseleköszi, mellyet nem cseleketek sem az ő Attyai, sem az ő ősei, Sakmant, Praedat, gazdagságot oszt az ő vitezinek, es gondolkodik az erősegeknek meg vetele felöt, de azt ideig.”

S U M M A.

Ez el mult Vasarnapi leczkekben, meg hallok Keresztyenek, az Antiochus Soternek, az ki más nevel Seleucus Philopatornak mondatek. Dolgait tudni illik. Elsőben. Meg halvan á nagy Antiochus az ő Attya, miken szallot be az Syria Országanak birodalmában. Masodszor. Mikepen Országot birodalmában, keptelen ado fizetessel sanczoltatvan az ő birodalmában levöket. Harmadszor es utolszor. Mikepen törtent legyen az ő hadnaggyanak, az Heliodorusnak csalardsagabol, mereg miat halála. Ezekről szollank. A honnet szep három rendbeli meg tartando dolgok adatanak előnkben.

Először penig ez: Micsoda legyen az fejedelmeknek gondviseleknek az ő tiszték? F. Ez tudni illik, hogy Soterök, az az, Servatorok, Conservatorok, meg tartok es oltalmazok legyenek ök. Legyenek az joknak oltalmazoi, s-az gonoszoknak büntetői. Az mint az szent Pal-is bizonyittyá *ad Rom. 13. v. 3.* felölök. Ha azért örülsz te-is az kegyelmes es nagysagos nevezetnek, meg lasd, hogy nagy dolgokban kegyelmesen cselekedgyel. Ez lön az gondviselőknék tiszték.

Masodszor. Meg tanulok azt-is. Nagy vetek az fejedelmekben az egy-ügyü kössegnek, felettebbe valo sanczolta-[808:]tasa hanem mertekletesseg kevantatik abban, á mint mondotta regenten az Tiberius Imperator. *Boni pastoris est tondere pecus*

* Vers. 21.

** Vers. 22.

*** Vers. 23.

+ Vers. 24.

non deglubere. Az jó pasztorhoz illik az juhok meg nyírni, nem meg nyuzni. Harmadszor es utolszor megh tanulok azt-is, szep haszonnal: Micsoda legyen az Istennek csudalatos providentiaja, gondviselese, az ő igaz iteletinek ki szolgáltatatasaban, ez vilaghi kegyetlen fejedelmek ellen? Ez bizonyara, hogy az Isten effele kegyetlen fejedelmeket ugyan azok által, á kik által egyebeket rontottak, szokta büntetni. Pelda lön az Antiochus Soter, á ki ugyan azon hadnagya által, á ki által egyebeket ront vala, meregh miat el vesze. Így cselekedet Isten nyomorult hazankban-is, hogy az mi Urainkat, á kik az nyuzo, foszto haydusagban gyönyörködnek vala. Ugyan azon haydusagh által büntete. De most immar ezeknek büsegesb elő szamlalásával, nem farasztom elmenket. Hanem lassuk az jelen valo igeknek summajat, reszeit s-vegezetre lassuk az igiket.

Summaja ez jelen valo igeknek csak imez.

Ezekben az jelen valo igekben, az Istennek Angyala, jövendöt mond az kegyetlen Antiochus Epiphanesnek dolgairól. Az kinel soha vilagh kezdetitől fogva, az Istennek Anyaszent-egyhazának nagyob ellensege nem tamadot, soha nem-is leszen, es minden kegyetlen fejedelmeknek, nevezet szerint penigh az Romai Antichristusnak abrazattyat viseli, ez az summa. Ertöde? Mondom ezekben az igekben előnkben adatnak az Antiochus Epiphanesnek dolgai mind az tizen-egyedik caputnak utolso vegeig. [809:]

S-mi leszen haszna?

Nem csak az, hogy az Historiat ertsük meg, hanem kivaltkeppen hasznal erre, hogy inset vegyünk vigasztalast, az Anyaszent-egyhaznak nyomorusaghi közöt. Es tudgyuk megh, hogy soha az ő Anyaszent-egyhazat nem hadgya, az mint hogy eleitől fogva, ez vilaghi kegyetlen fejedelmeknek birodalma alatt megh oltalmazza. Nevezet szerint pedigh az Antiochus Epiphanesnek idejeben meg tartotta, szolgal ez az mi időnkre-is. Mert noha sokak az Istennek hazanak ellenseghi, az Antiochus Epiphanes tarsai, de ő felsege gondunkat viseli, ne fellyünk semmit, hanem szüntelen könyörögesünkkel Istent keressük, meg kevantanatik. De lassuk reszeit.

Harom reszei vadnak az Angyal jövendő mondasnak.

Mert először jövendöt mond az Angyal, az Antiochus Epiphanesnek szemelyéről es birodalmaban valo be szallasaról.

- II. Jövendőt mond viselt dolgairol. Mit fog cselekedni, s-mint fog kegyetlenkedni, mind az AEgyiptus Orszaga ellen, s-mind pedig az Istennek Anyaszent-egyhaza ellen.
- III. es utolszor halalarol. Mikeppen történik az kegyetlen Epiphanesnek halala. Ezekről szollyunk, az keresztyeneket intem figyelmetes halgatok legyenek. Mert ennek kivaltkeppen valo haszna leszen az Historianak. Most pedig lassuk az első es masodik dolgot.

1. Az orszagnak birasa felöl.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Antiochus Epiphanesnek személyet, es birodalmaban valo be szallasat, így szoll az Angyal felölle, s-mond: es áll [810:] úgy-mond annak helyeben, így utalatos es nem adgyak ő neki az ország coronajat fejében, hanem csalardsaggal megyen be, es hizelkedessel jut az Orszaghoz. Aholot két rendbeli kerdeseket jegyezzünk meg. Először ezt: Ki volt az Antiochus Epiphanes. Masodsor. Mikepen jutot Syrianak orszagahoz, avagy mint szallot be az orszagban.

2. Ki volt az Antiochus Epiphanes?

Az mi az első kerdest illeti. Ki volt ez az Antiochus Epiphanes? Ved eszedben. Ez az Antiochus Epiphanes fia volt amaz nagy Antiochusnak (az Seleucus Philopatornak avagy Soternek Attyafia) kit az ő Attya kezessegben bocsatot vala Romaban. *Aholot ebben á Romai Scholaban úgy-mint minden gonoszszagban latorsagnak barlangjaban, minden gonoszszagban, csalardsagban annyiban nevedeket vala, hogy mindeneket gonoszszagaval fellyül mulna. Ugy annyera, hogy vegezetre az irasban nem oknelkül mondatik bűnnek gyökerenek.

Az Epiphanesnek neve pedig annyit teszen, mint meltosagos, böcsületes. De azt írja Polybius felölle, hogy oly igen nagy gonoszszagban merült ember vala ez, hogy annak-utanna, nevet meg változtatvan mondatek Epimanesnek, az az, Dühösnek, Bolondnak. Itt penigh ezen az helyen az Angyal nevezet szerint mondgya Despectusnak, contentusnak, utalatosnak, mert az ő gonosz erkölcejert, s-kegyetlen cselekedetiért, mindeneknel utalatos vala. **Erről penigh az Epiphanesről sokkal bővebbet jövendöl az Istennek Angyala, hogy nem mint ennek előtte valo fejedelmekről.

* *Radix peccati Epiphanes.*

** *Cur ta[m] copiose Daniel disserat de Antiocho Epiphane.*

Miert? Imez ket rendbeli okokert. [811:]

Először ezert. Mert soha senkitől fellejebben nem nyomorgat-tatot az Istennek nepe, mint ettül az Epiphanestül. *Annak-okaert szükseg vala, hogy jo eleve meg intetnek az Istennek nepe felölle, hogy ennek az kegyetlenseghi miat el ne szakad-nanak az hivek az Istentül, hanem lönnenek jo remensegben.

Masodszor cseleköszi ez okon. Mert az az Antiochus Epipha-nes, az Romai Antichristusnak abrazattyat viseli, es az Anti-ochusnak személyeben á Romai Antichristusnak cselekedetit jelenti vilagoson. Mert ez á szent irasnak gyakorlatossaggal valo szokasa, hogy az jövendő dolognak igassagat typusok altal, arnyekok altal jelenti, mint peldanak-okaert: Az David es Salo-mon abrazollyak vala az Christusnak el jöveletet az testben. Az Doeg ki el arula Davidot Saul elöt, typussa vala az Iscariota Judasnak, á ki el arula az ö Mesteret az Jesus Christust. Es ha-sonlatoskeppen az Achitophel typussa vala ugyan azon Isca-riota Judasnak. Így ez-is az kegyetlen Antiochus Epiphanes abrazoloja vala az kegyetlen Romai Antichristusnak birodalmat az hiveken. Lasd meg az szent Hieronymus Doctor magyara-zattyat. Ugyan azon igiknek magyarázattyaban, es ott ugyan ezönt erősíti, hogy az az Antiochus Epiphanes az Romai Anti-christusnak ugy-mint typussa arnyeka Praecursora es ennek abrazattyat viselte, ertyük azért ki volt az Antiochus Epipha-nes. Lassuk az masodik kerdest.

2. Mikeppen jutot Epiphanes á Syria orszagahoz.

Masodik kérdésünk itt ez első részben ez vala. Mikeppen ju-tot ez az Epiphanes az Syria orszagahoz? F. Ved eszedbe. Nem igaz Successio szerint, örököskeppen: Mert [812:] nem az Or-szag atta az coronat fejeben hanem csalardsaggal hizelkedessel, az mint szol az Angyal felölle. Miert? Mert Seleucust az ö Attya-fiat meg öli alnok mestersegevel meg etetven ötöt mereggel: Annak viszontag kissebbik fiat az meltosagbol le veti. Az na-gyobbiknak peng Demeternek hizelkedik, es azt alnoksaggal veszi környül: Akeppen az kösseget-is, mint ha ö nem Kiraly volna, hanem az arvaknak ugy-mint gondviselese mellet. Kiraly kepe, es így tutorsagnak szine alat foglallya az Syrianak orsza-gat, hizelkedessel, csalardsaggal maganak. Az mint vegben-is mene az. Mert noha nem változtatek egyenlő akaratbol ez feje-delemsegre, ugy mint ki az ö fészöt eletejert utalatos vala, es az Orszag-is nem ö rea, hanem az Demeterre nez vala, de mind-

* Ugyan is ez az Istennek szolasa eleve meg szokta inteni az embere-
ket mint Noe altal.

azonaltal alnok mestersegevel az ö Attyafiat az meltosagbol le vetven, Demetert penigh kire az Orszag nez vala (az kösseggel együt) meg csalvan, tutorsagnak szine alat az birodalmot maganak foglala, az Syrianak Orszagat. Ertyük tehát azt-is mikenen jutot Epiphanes Syria Orszagahoz.

Mit tanuljunk innét?

Tanuljuk meg innét az első reszből, á holot azt mondjuk hogy az Antiochus Epiphanes az Romai Anti-Christusnak typusat abrazattyat viseli. Mely nagy egyessege legyen az Romai Papanak, Anti-Christusnak ezzel az Antiochus Epiphanessel az mint megh tetszik ezekben.

Először mert az mikenen az Antiochus Epiphanes elsőben vala, meg vettetet, kit senki az orszag közzül nem remenlet, hogy ö lenne valaha Syrianak Kirallya: Igy volt [813:] elsőbe[n] á Romai Püspököknek dolgok, kiket nem remenlet volna soha senki, hogy ilyen nagy fejedelemsegre Monarchiara menyenek az Ecclesiaban. Mert regenten az Romai Püspökök szegenyek voltanak, es kezek munkajaval tartottak magokat, es az Istennek parancsolattya szerint verittekkel öttek kenyereket. Kelle pelda? Nem szolok semmit az Szent Peterről, á kit ök azt mondjak, hogy ö volt első Püspök Romaban, á ki mindazonaltal azt mongya maga felöl. *Actor. 3. 4. 6. Argentum et aurum non est mihi.* Ezüstöm es aranyam nincsen ennekem. *De Mantuanus az Romai első Püspökök felöl azt írja:

Tunc ubi jam primae laudes resolverat horae
Ad ruris transibat opus, ne lenta nocentis
Otia nutrent corpus, deducere rivos
Herrentem riguis adaequare canalibus hortum
Vertere tellurem, committere somnia sulcis.
Exercere solum, teneras depangere plantas
Cura erat, et totam sudando absumere lucem
Segnitiem fugiens, exercuit omnia Pastor.
Non vinum libare Deo, non frangere panem
Tunc poterat: fortuna viris praestantibus atrox.

Az az egy szoval. Regen úgy-mond mikor az Püspökök reggel el vegezik vala dolgokat az Templomban. Az mezei munkara mennek vala, hogy ne hivolkodnanak, szantnak, vetnek vala, plan-

* *Mantuanus sic cecinit de primis Episcopis.*

takat ültetnek vala, es egész nap estig munkalkodnak vala, &c. De most nem így nagyon az dolog: Hanem még veletlenül ök löttek fejedelmé. Rementelenül ebből az alazatos állapotból, löttének ez egész vilagnak fejeve. In summa azt mondom. El vettetet szegény volt az Antiochus, de veletlenül lött Fejedelmé. Illyenek voltak regén az Romai Püspökök. [814:] De veletlenül löttének ez egész vilagnak fejeve azért eggyeznek az successioban az birodalom foglalásban.

Masodszor eggyeznek ebben: mert az miken az Antiochus semmi igaz igye nem leven, foglallya magának az Orszagot, így az Romai Papanak, semmi igaz igye nem leven, foglalta magának az Ecclesianak birodalmat.

Harmadszor. Eggyeznek ebben: mert az miken Antiochus nem valasztatik az Orszagtul az fejedelemségre. Így az Romai Papa az Ecclesianak nem valasztot feje, de maga meltosagaval, ezt az meltosagot vötte magának.

Negyedszer. Meg eggyeztenek ebben: mert az miképpen Antiochus bekessegenek színe alatt, csalardsaggal jöt á birodalomban, így az Romai Papa bekessegenek színe alatt, csalardsaggal hizelkedő szokkal, vötte magának az fejedelemséget. Azert mind ezekből, meltan mondatik, hogy az Antiochus az Romai Anti-Christusnak abrazattat viseli. Ez az első tanusag.

Masodszor. Tanullyuk meg innet, hogy ugyan ezen Antiochus, ez világi kegyötlen fejedelmeknek-is abrazattat viseli, az kik csalardsaggal foglalnak magoknak fejedelemséget. Pelda Szoltan Soliman, az ki hasonlatosken, mint Antiochus Demetertül, foglalja Janos Kiraly fiatul magának az orszagot. Es ugyan it tanullyuk megh kicsodak legyenek az igaz valasztot fejedelmek. Azok az kiket az Orszag coronazat által valaszt.

Harmadszor es utolszor: Tanullyuk meg: micsoda tegye á fejedelmeket, es minde[n] gondviselőket egyebek előtt utalattossa? Semmi nem egyeb hanem az ő erkölcsöknek rossz volta, es életöknek rutsaga. Pelda az Antiochus á ki életének es erkölcsöknek rossz voltaert lön egyebek előtt uta-[815:]latossa. Tanullyak meg tehát, innet az gond-viselők, hogy jó életet, s-erölcsöt ellyenek, hogy egyebek előtt kedvessek lehessenek. Ertyük azért tanitasunknak első részt. Lassuk az masodikat.

2. Az ország birodalma után való viselendő dolgairól az Epiphanesnek.

Mondam masodszor, ebben az Historiaban, jövendöt mond az Angyal az Antiochus Epiphanesnek viselt dolgairól. Mit

cseleköszik Epiphanes AEgyiptus ellen, es az Istennek Ecclesi-
aja ellen. Először pedig AEgyiptus ellen. Az mely AEgyiptus
ellen valo hada, harom rendben vagyon de most emlekezik csak
az elsőrl. Aholot kettőt jegyez megh az Istennek Angyala. 1.
Modgyat jelenti meg: Mi modon készül AEgyiptus ellen? 2. Ki
menetelit: mint leszen dolga.

Modgya felöl indulasanak, s-hadakozasanak kettőt mond,
egyiket ezt, hogy erővel készül, masodsor csalardsaggal, ha-
talma felöl modgya ezt, es á karok ár vizzel fogyatnak el az
ö orczaja elöt, es meg teretnek. Az szövetségnek-is fejedelme.
Mintha mondana. Az AEgyiptus Kiralyanak hadnagy, (mert
ezeket hija karoknak) az kik annak előtte ar vizkepen foglaltak
vala el Syriat, az Antiochus hadai miat el vesznek: Söt még ez-is
el vesz á ki Antiochus közöt, es az AEgyiptus Kiralya közöt
frigy szerző lesze[n]. Avag[y] azt alitode á ki frig[y]et vet Antio-
chussal.

Csalardsaga felöl, mongya ezt. Es bekessegnek szine alat
csalardul cseleköszik azzal, es el menven gyözedelmet veszen
keves neppel. Mintha mondana: Minek-utanna frigyvet vet az
AEgyiptusnak fejedelmevel, mindeneket csalardsaggal cselekö-
szik, hogy AEgyiptust foglalhassa maganak. [816:] Honnet
tetzik ez meg? Először meg tetzik inset; Mert praedat oszt az
ö alatta valoknak, hogy igy az AEgyiptombelieket vonnya maga
szeretetre, es azokat magahoz kapcsolvan, ki üzze Ptolomaeus
Philometert orszagabol, az mint ki üze Demetert Syriabol. Ma-
sodsor csalardsaga meg tetzik inset. Mert annak-utanna (az
mint szoll az Angyal) gondolkodik arrol. Mi modon az AEgyip-
tomnak, töb erősegit-is, á kik nem valanak kezeben, foglal-
hassa maganak. Ezekben ál azert Epiphanesnek AEgyiptusban
ilyen első indulasanak modgya.

Ki meneteli felöl pedig, ennek az ö első birodalmanak ezt mond-
gya, ideig leszen az, az az: Nem sokaig tart ez az ö birodalma,
mert fel nevedvén az AEgyiptusnak természet szerint valo
Kirallya, ki üzettetik Antiochus Epiphanes az orszagbol. Ertyük
azert az Angyalnak beszede miben allyon.

Mit tanullyunk inset?

Tanullyuk megh elsőben inset. Micsoda legyen az Istennek
itileti, modot tart Isten az büntetesnek idejen, az ö igaz itileti-
nek ki szolgaltatasaban. F. Ezzel bizonyara, hogy az hitelene-
ket allattya elő az büntetesre. Az mint peldanak okaert, az
Antiochus által büntete Isten, az AEgyiptombelieket, es ugyan

azont követi most-is Isten, mikor az természet szerint valo Poganyok, Törökök, Tatarok által büntet bennünket, kik az mi Istenünknek fejenkent büntető ostori.

II. Tanullyuk meg. Minemü legyen az Istennek az büntetesben valo iteleti? F. Ollyan bizonyara mint az ár viz, á kinek senki ellene nem alhat, hogy ha azert Isten ellenseget hoz földedre. Ne veld tehát semminek, de [817:] tud megh erős az, á kit az Ur Isten erössit. Ollyan mint az viz, avagy mint az meg emesztö tüz.

III. Tanullyuk meg. Micsoda legyen, ez vilagi telhetetlen fösveny fejedelmeknek természetek? Ez bizonyara hog[y] mind erőszakkal, s mind csalardsaggal, örömet igyekeznek birodalmokat szaporítani. Ahol penig az erő, hatalom nem fog, csalardsaggal hozza. Pelda az Antiochus Epiphanes, á ki mind hatalommal, s-mind csalardsaggal igyekezik AEgyptust öveve tenni. Illyenek ez vilaghi telhetetlen fösveny gazdagok-is, á kik mind eszszel, hittel, s-mind alnoksaggal, igyekeznek joszagokat szaporítani.

IV. Tanullyuk meg. Mikeppen illyenek ugyan ezen Antiochus dolgai az Romai Antichristusra, kinek az Antiochus abrazattyat viseli? Igy bizonyara. Elsöben, hogy mind erővel, s-mind csalardsaggal, örömet igyekezik az Ecclesiat keze ala haytani, es annak felette regnalni. Masodszor így: mert az mikeppen Antiochus AEgyptust tutorsagnak szine alat. Igy az Romai Papa, mintha az Szent Peterről marat volna ö reja, akarja az Ecclesiat foglalni maganak. De nem szerentsesiti Isten dolgaban, á mikeppen Antiochus nem birhata sokaig AEgyptust, hanem hatara vagy az ö birodalmanak. Veget vet Isten annak, az mikor nem foghat regnalni az Ecclesian. Csak ez kevantatik hozza, hogy esedezzünk Istennek, vessen veget ö felsege az Antichristus orszaganak, es adgyon megh maradast az ö Anyaszent-egy hazanak. Igy cselekedgyek mi velünk, az mi kegyelmes Istenünk, fiaert az Ur Jesus Christusert, A M E N. [818:]

LXXVIII. Praedicatio.

„*ES fel indittyta az ö erejet, es szivet az AEgyptomnak Kirallya ellen, nagy sereggel. Es az AEgyptomnak Kirallya-is ingereltetik hadra nagy sereggel, es igen erőssel. De meg nem alhat, mert gondoltak ö ellene gondolatokat. **Es á kik az ö

* Vers. 25.

** Vers. 26.

kenyeret eszik, meg rontyak ötöt es az ő sereget el nyomja, mint egy ár viz, es sokan sebnek miatta el hullanak. *Es ennek az két Kiralynak szive, egy mas ellen valo gonoszra leszen, es egy asztalnál hazugsagot szollanak (egy-masnak) es az ő tanatsok veghez nem megyen, mert annak vege mas időre halasztatik. **Azert meg tér az ő földében nagy gazdagsaggal, es az ő elmejeben gondolkodik, az szent szövetség ellen, mellyet mikor meg cseleköszik, meg tér az ő földében. ***Bizonyos időben ismet megyen AEgyptusra, de nem leszen olyan szerentses mint először, vagy mint utolszor. +Es jönnek ő reaja, Olasz Orszaghi hajok, honnet nagy banattya leszen, es viszontag haragszik á szent Szövetség ellen, es veghez viszi akarattyat, es viszsa terven egyget ért azokkal, kik el hadgyak az szent frigyét.” [819:]

S U M M A.

Ennek előtte valo tanitasunkban az Vasarnapi leczkenkben kezdök keresztyenek magyarazni, az Antiochus Epiphanesnek dolgait. Az kinel soha senki nagyob ellensege az Istennek Anyaszent-egy hazanak nem volt, s-nem is leszen es minden ez vilagi kegyetlen fejedelmeknek: Nevezet szerint penig, az mint bizonyittya az szent Jeronymus Doctor felölle az Romai Antichristusnak abrazattya viselte. Aholot ekkedig két rendbeli dolgot magyarazank. Először. Ki volt ez az Antiochus Epiphanes, es mikeppen szallot be az Orszagban Syriaban. Masodszor. Mit cselekedet AEgyptus ellen, megh mondám rövideden. Az mi az első kerdest illeti: Szemelye felöl azt monda, hogy az nagy Antiochusnak fia volt; Lator, kegyetlen, felette Istentelen ember volt, á honnet az ő kegyetlensegejert neveztetöt vala Epiphanesnek az az Bolondnak, Dühösnek. Ugyan birodalmban valo be szállasa felöl azt mondok, hogy nem törvény szerint örököskepen; hanem alnoksaggal, hizelkődessel szalla be Syriaban. Ez lön az első.

Az masodik kerdesre penig: Mit cselekedet AEgyptus ellen? Azt mondok. Harom rendbeli hadairol jövendöl az Angyal Epiphanesnek AEgyptus ellen; kiben külömb külömb szerentsei voltanak. Hol job, hol alab valo. De ekkedig szollank az elsőrol csak. Az melyben noha gyözödelmes lön csalardsaganak altala.

* Vers. 27.

** Vers. 28.

*** Vers. 29.

+ Vers. 30.

De az nem tartja sokaig, mert hamar ismet az orszagbol fel nevedken az AEgyptusnak természet szerint valo Kiralya az Ptolomeus Philometer, az orszagbol ki üzetek; ezekről szollank. [820:]

Most immar summa szerint ezekben az jelen valo igikben, következnek ugyan azon Antiochus Epiphanesnek AEgyptus ellen. Masod es harmad rendben valo hadai. Ez az summa. Érte-de? Mondom; Arrol jövendöl az Istennek Angyala, mikeppen hadakozot meg-is Antiochus Epiphanes AEgyptom ellen, masodik es harmadik utaban, szinten annyit teszen ez, mint mikor az Magyar historiakban azt olvassuk, Istvan Kiralynak első hada az Lengyelek ellen, második hada az Csehek ellen, harmadik az Oroszok ellen, negyedik hada ismet az Lengyelek ellen, &c. s-az többi.

Haszna mi legyen ?

Haszna ezeknek-is eggyez az elsőkkel, mert inset-is az adatik vigasztalásul, nem hadgya Isten az ő Anyaszent-egyházat. Az mikeppen regen az Antiochus Epiphanes kegyetlensége közöt, kinel nem volt soha nagyob ellensége az Isten hazanak, megh tartotta. Szolgal ez vigasztalás az mi időnkre is. De lassuk reszeit.

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ezeknek az jelen valo igeknek.

Mert az első negy versekben, tudni illik az 25. 26. 27. 28. versekben, írja meg Antiochus Epiphanesnek, masod rendbeli hadat Aegyptus ellen.

II. Annak utanna az ket utolsó 29. es 30. versekben írja meg harmadik hadat Epiphanesnek Aegyptus ellen. Ezekről rövideden ez mostani oraban nyilvánssággal beszéljünk lassuk rendel.

Masodik hadarol, Antiochusnak AEgyptus ellen. Az mi az első dolgot illeti, tudni illik második hadat AEgyptus-[821:] ellen, így szol az Angyal felölle s-mond. Es fel indította az ő erejét es szívet, az AEgyptusnak Kiralya ellen, nagy sereggel, &c. *usque ad haec verba*. Mellyet mikor meg cseleköszik, meg tér az ő földében, á holot kereszténynek harmat jegyez meg az Istennek Angyala. I. Keszületit, mikeppen készül Epiphanes AEgyptus ellen. II. Mikeppen fogja magát az Aegyptus Kiralya ő ellene oltalmazni. III. Micsoda ki meneteli löt ennek az Antiochusnak masod rendbeli hadanak ? F. Ved eszedben: Így felelünk rövideden.

1. Antiochus keszületi.

Az mi az első kerdest illeti, tudni illik Antiochus Epiphanesnek második hadat, mint készült Aegyiptus ellen. Így szól az Istennek Angyala föléle s-mond. Es fel indította az ő erejét es szívet, az Aegyiptomnak Királya ellen, nagy sereggel. Mintha mondana, minek utána az Aegyiptusnak Királya, Ptolomaeus Philometer az Cleopatranak (az Antiochus Epiphanes hugának) fia, fel nevededik, kit annak előtte kicsin korában haborgatot vala, ujjonnan megyen Antiochus Epiphanes ő reaja, hogy boszszut allyon ő rayta ez okon, mivel hogy az ő nepet, kit annak előtte ot hogyot vala, ki üzek Aegyiptumból. Ez lön az Antiochus Epiphanesnek Aegyiptum ellen való keszületi.

2. Az Aegyiptus Királyának maga oltalmazasa.

Maga oltalma felöl peng: Mint oltalmazta magát az Aegyiptus királya Epiphanes ellen, így szól föléle s-mond: Az Aegyiptomnak Királya-is ingerlettetik hadra, nagy [822:] sereggel es nagy erősséggel: az az, az Aegyiptomnak Királya, fel nevedeven esztendejében: es haragra indítatvan az Antiochus Epiphanestül, nagy hadat keszit Epiphanes ellen, es ezzel fogja magát Antiochus ellen oltalmazni. Ez az második dolog egy szóval.

3. Az hadnak három fele ki meneteli.

Harmadszor es utolszor hadanak ki meneteli felöl mi legyen? Azt mondgya. Először. Nem alhat meg az Aegyiptomnak fejedelme ellene, annak-okaert Epiphanes leszen hatalmasb az Aegyiptus Királyanal. Miert? Ez leszen az oka. Mert gondolnak ő ellene gondolatokat, es az kik az ő kenyeret eszik, meg rontyak ötet, es az ő sereget el nyomja innet az ár viz. Es sokan sebnek miatta el hullanak: az az, az Aegyiptum Királyának tanacsi, fü emberi hitetlenül cselekösznek az ő fejedelmekkel. Mert el arulnyak az ő fejedelmeket, es az Antiochus Epiphanessel tanacsokznak, el vonattatvan az Antiochus adományi miat, es igireti miat. Nem gondolvan az ő fejedelmekkel, meg utalvan ötet az ő idejeert, es tudatlan voltaert, mivel hogy nem forgot volna hadakban. Azok lesznek penigh azok az kik el arulnyak ötet, es ajandekot, fizetést vesznek fejedelmek ellen, az kik az ő kenyerit eszik, es asztalarol elnek. Az Antiochus hada peng el szelled mind az ár viz, ez az Aegyiptus Királyának serege közzül soka-

kat meg ölnek. Ez leszen első ki meneteli az Antiochus Epiphanes hadanak.

Masodszor hadanak ki meneteli exitussa felöl azt mondgya: Hogy bekesseg leszen, de csalard, szin mutato, nem allando bekesseg, á kiröl így jövendöl az Angyal, s-mond: [823:] Es ennek az ket Kiralynak szive, egy mas ellen valo gonoszra leszen, es egy asztalnal hazugsagot szollanak egymasnak, es az ő tanatosok vegbe nem megyön, mert annak vege mas üdöre halasztatik: az az, minek utanna haddal meg verettetik az AEgyiptus Kiralyanak tabora, el hitetik az ő tanatsi Ptolomaeus Philometert hogy akar mely bekesseg-is job az viszsa vonasnal. Mivel hogy minden hadakozasnak ki meneteli ketseges. Ennek okaert bekesseget ker Epiphanestul, s-meg-is nyeri. De mind az ket reszről az az bekesseg, csak szin mutato ál-orczas bekesseg leszen.

Mert mind az ket Kiralyoknak szive gonoszra leszen, es noha Ptolomaeus Antiochust vendesegeben hija, es meg ajandekozza sok gazdagsaggal. Mindazonaltal igyekezik Antiochusnak artani. Baratsagoson lesznek szembe, de csalardul tractallyak az bekesseget. Annak-okaert nem leszen az az bekesseg allando. Mert annak rövid üdön vege leszen. Es az az bekesseg rövid napon el mulvan, nagy viszsa vonasra valtozik. Így leszen masod rendben az Antiochus hadanak dolga.

Harmadszor es utolszor hadanak ki meneteli felöl meg-is azt mondgya. Es meg ter az ő földeben nagy gazdagsaggal, es az ő elmejeben gondolkodik az szent szövetség ellen mellyet mikor meg cseleköszik, meg ter az ő földeben.

Mit akar?

Az Sz. Szövetségen erti, az Istennek nepet, á Sido nepet, kivel Isten frigyét kötöt vala, s-azt akarja mondani: Minek-utanna Ptolomaeus Philometer Antiochus Epiphanessel szep szin alat valo frigyét vet. Meg ter Antiochus [824:] Syriában nagy gazdagsaggal mely ragadomant viszen AEgyiptusból. Ennek felette az AEgyiptom Kiralyanak ajandekozasabol. De fel gerjedven az Istennek Ecclesiaja, es nepe ellen, az Sidok ellen, kikkel Isten szentseges frigyét kötöt vala, megyen Jerusalemben. Es á mit el vegezett vala sziveben veghez viszi. Sokakat meg ölven Jeruselembe[n], az Jerusalem tamplomat fel dulya meg fosztya. Es ugy tér meg, mintha nagy jot cselekedet volna Syriában. Ez az Angyal jövendő mondasnak ertelme. Az mint vegben-is mene ez, á mint meg vagyön irva. *lib. Macab. cap. 1. v. 18. et sequentibus et 2. Macab. cap. 5. v. 1. et sequentibus.*

Mit tanuljunk ezekből.

Tanuljuk meg elsőbe[n]. Micsoda legye[n] á kegyetlen es kevely fejedelmeknek természetek? Ez bizonyjara hog[y] nyughatatlanok ök, olyanok mint á tengernek habjai. Es mindeneket meg próbálnak hog[y] egyebeken diadalmat vehessenek. Az mint pelda erre az Antiochus á ki mindeneket próbál, hog[y] AEgyiptuson diadalmat vehessen. A melynek semmi nem egyeb az oka, hanem az *Ambitio*, á mely nem hadgya á fejedelmeket, nyugodni, de minde[n] oraba[n] kezteni őket egyebeknek veszedelmekre, magok veszedelmevel, s-romlasával. Mert Isten ez fele hejába való tisztesség kevanast, büntetetlen ne[m] hag[y]. Mint peldanak-okaert. Az özön visznek utanna. Micsoda vive az embereket arra hog[y] á Babylon tornyat eppitnenek az *Ambitio*. Mert így szollanak *Faciamus nomen [n]Jobis*. Szerezünk nevet magunknak, mellyert Isten az ő nyelveket confundala s-magokat-is ide stova el szelleszte. Vallyons micsoda lön az oka, hog[y] Absolon attyara á Davidra tamada? Az *Ambitio*. Mert az Orszagot kevannya vala, mellyert az Isten nyakat szakasztta. Mi-[825:]csoda veszte el Roma szabadsagat? az *Ambitio*. Mert sem Julius Caesar Pompejust, sem Pompejus Juliust el ne[m] szenvedhete. Azt írja Plutarchus, mikor egy időben Julius Caesar Romabol Galliaba me[n]ne, es egy falutskaba talalkozot volna, fel kiált es így szol. *Mallem sic esse primus, quam Romae secundus*. Az az: Akarna[m] inkább lenni Romaban első, hog[y] se[m] második. Bizony á mi coronankat-is ez veszte, mikor nemzetünk tulaydon nemzetseget meg utalvan á coronat masnak ada, de most-is ez veszti nemzetünket, mikor azt szoktak mondani az Urak, en-is vagyok ollya[n] Ur mint te, en-is meg erdemle[m] úgy á fejedelemséget mint te. De hallad ne[m] jó az *Ambitio*. A feletteb való tisztesség kevanas. AESopus felöl azt olvassuk, hog[y] mikor kerdenek töle, mit cseleksözik Isten az egekben, azt feleli: Az Isten ugymond á nagy fazekokból kicsineket csinál, es az kicsinekből nagyokat. Azt akarvan jelenteni, hog[y] Isten á kevelyeket meg alazza, es az alazatosokat fel magasztallya. Te-is penig lathatod ezt az erdőben, hogy az menyütő kö, az apro csemeteket nem szokta bantani, hanem amaz reghi meg gyökerezet fakat, az erős kö sziklakat, magas tornyokat. Szinten ilyen az Istennek-is dolga, az Isten-is á szilideket el kerüli gyakorta, es á magossakat nagy tisztesség kevanokat el rontya. Ez az első tanusag. Az nyughatatlan kevely tisztesség kevano Epiphanesnek példajabol, á kit Isten vegezetre oly iszonyu halallal töröl el, hogy meg fele-is nehezen mehetnek vala az emberek testenek, hüdös volta miat.

II. Tanullyuk meg innet? Micsoda modot tart Isten ez vilagi kegyetleneknek büntetéseibe[n]? Ezt bizonyara, hog[y] egg[y]lik kegyetlent, mas nagyob kegyetlennel bünteti. Mint peldanak-okaert Ptolomaeus Philopatornak hadat adgya [826:] Isten büntetesre, az kegyetlen Antiochus Epiphanesnek kezeben. Ez az Istennek tanatsa, az mellyet ő felesége felette igen igazan cselekedgyek, de mi vegre cselekedgyek ily, csak az ő felesége titkos tanatsaban vagon. Ne visgallyad tehat ennek okat, az kinek vegere nem mehetz, hanem imadgyad.

III. Tanullyuk meg innet. Nem ál az gyözödelem az sokasagban. Pelda az Ptolomaeus Philopator, az kinek hada sokkal fellyebben vala, hogy nem mint az Antiochus Epiphanese. De mindazonaltal meg-is Antiochus leszen gyözedelmes. Hanem csak az Istentül vagon az gyözödelem, á kinek akarja annak adgya. Pelda erre az Abraham-is, á ki három szaz tizen-nyolcz magaval, ött Kiralyokat vere meg. Gedeon három szaz magaval vere meg az Madianitakat. Innet mondgya azert az Asa az Judanak Kiralya, mikor menne á Szeretsenek Kirallya ellen. Kevesed magaval. I. *Paral.* 14. Ur Isten nincsen te nalad semmi külömbseg, az keves es az sok között. Annak-okaert segely meg minket, mi kegyelmes Istenünk, mert az te nevedben jöttünk az sokasag ellen. Te vagy az mi Istenünk, azert ne vegyen te raytat hatalmat az ember. Meg-is halgattatek az Asa, mert az Szeretsenek szabad akarát szerint meg futamanak, es le vagattatanak.

IV. Tanullyuk megh. Micsoda legyen Orszagoknak fejedelmeknek, Uraknak, avagy csak valamely haz nepenek-is leg artalmasb, ellensegek? F. Semmi nincs nagyob, mint *Domesticus hostis*. Az maga kenyeren, asztalanal fel tartot, hamis tanats arulkodo szolgál. A ki szömbe szepet szol, de hát mege Uranak aruloja. Pelda az Philometer, A ki az ő Asztalanal, fel tartot hamis tanatsok [827:] miat, maga szolgálai miat szegyent valla, advan adomanyert ő magokat az Antiochus Epiphaneshöz. Innet szoktuk mondani mi-is, nincs artalmasb ellenség az kebelünkben fel tartot kegyoknal. Illyen vala az Semiramis az Ninus felesége, á ki ötöd napigh valo birodalmat kere az uratul, meg engede felesegéhez valo szerelmében. De ez üdö alat megh fogata az tömlöztben vettete, es vegezetre fejet el üttete, ő maga penig regnala 42. esztendeig, ily alla megh urához valo hüvseget, de ha ugy lehetne, most-is sok aszszony-allatok volnanak ennek tarsai, kik urokhoz valo hüvseggel, csak igen keveset gondolnak.

III. Tanullyuk meg az Antiochus Epiphanesnek, es az Ptolomaeus Philometernek szin mutato bekessegekből; á kik noha szemben szépet szolnak, de mas felöl igyekeznek egy mas ellen

valo gonoszra. Minemü legyen ez vilagi egy szomszedsagban levö ket fejedelmeknek, nemzetsegeknek, tiszt viselöknek, az ö bekessegök? F. Szin mutato bizonyara, felette ritkan tökelletes, alhatatos. Noha gyakorta egygyeznek nyelvel, de különböznek szivel, az mint volt Philometernek es Epiphanesnek dolgok. De intellek attyamfiai, hog[y] könyörögjete, imatkozozatok, hogy igy ne essek minékünk-is az Nemet nemzettel dolgunk. Ne csak szinnel, hanem szivel legyen á frigy az bekessegh kö-zöttünk. Adgya megh az Ur Isten hogy ugy legyen.

Ötödször es utolszor, megh-is it ez arant az első reszböl tanul-lyuk megh ezt-is; Mint vagyon gyakorta ez vilagi hatalmas feje-
delmeknek frigy vetesek közöt az Istennek Ecclesiajanak dolga. Igy bizonyara hogy akkor az Istennek nepenek, kivaltkeppen valo nyomorusaga szokot törtenni. Pelda az Antiochus Epipha-
nes es Ptolomaeus Phi-[828:]lometernek bekessege, mert az Antiochus fel fuvalkodvan jo szerentsejeben, iszonyu pusztitast, romlast indit Jerusalemben, az Istennek nepe ellen, *Macab. 1.* Annakokaert it ez arant-is intellek szeretettel, intellek attyamfiai, könyörögjete, orszagunk gyülesenek alatta, visellye ugy Isten az fejedelmeknek sziveit, hogy legyen az bekesseg az Istennek Anya-
szent-egyhazanak, nem romlasaval, hanem meg maradasaval. Bezzeg ugy kellene, könyörgessel kellene most segitteni hazan-
kat, de attyamfiai, az könyörgesre igen restek vattok. Szükseg azert, hogy megh jobbitsak eteket az fele henyelö emberek. Ertyük azert ammar tanitasunknak első reszeit. Lassuk az masikat.

2. Harmadik hada felöl Antiochus Epiphanesnek Aegyiptus ellen.

Mondam masodszor ezekben az jelen valo igekben, jövendöt mond az Istennek Angyala, az Antiochus Epiphanesnek Aegyip-
tus ellen, valo harmadik meneteliröl, az kiröl igy tanit s-mond: Bizonyos idöben ugy mond, ismeg megyen Aegyiptusra, de nem leszen olyan szerencses mint először, avagy utolszor, es jönnek ö reaja Olasz orszagi hajok, honnet nagy banattya leszen, es viszontagh haragszik az szent szövetseg ellen, es veghez viszi akarattyat, es vissza terven, egyyet ert azokkal, kik el hadgyak az szent frigyvet. Aholot harmat jegyez meg az Istennek Angyala igen rövideden. 1. Ideit: Mikor indul ismeg uyjonnan Aegyiptus ellen, Antiochus Epiphanes. 2. Cselekedetit: Mit fog cselekedni. 3. Ki menetelit: Micsoda ki meneteli leszen hadanak.

I. Ideje felöl azt mondgya keszületinek. Bizonyos idő-[829:]ben ismet megh tér Aegyiptusra: az az, keves idök el mulvan, az mikor job alkalmatossagot talal Antiochus dolgaban, hogy hatalmat vehessen Ptolomaeus Philometeren, fel bontya az frigyet az bekesseget, es uyjonnan fel indittya az vissza vonyast, hadakozast.

II. Cselekedeti felöl penig azt mondgya: Megyen AEgyptomra, az az, ismeg harmadszor is rohan AEgyptusra.

III. Ki meneteli felöl pedigh azt mondgya: Elsöben. Nem leszen olyan szerentses mint először, avagy utolszor. Mert jönnek ö ellene Olasz orszagi hajok, honnat nagy banattya leszen; az az, nem leszen ez az uta Antiochusnak olyan bodog, mint az első es második, mert az Ptolomaeus segitseget kerven az Romaiaktul, jönnek ö ellene sok hajokkal, es megh izenik ö neki P. Popiliustul az Romaiak, hogy el hadgya az Antiochus Epiphanes minden szandekat AEgyptus ellen, es mindgyarast ki mennyen AEgyptusbol, bannya ezt az Antiochus Epiphanes, hogy ily hatalmasson parantsolnak ö neki az Romaiak, de meg kel lenni, es mindgyarast ki megyen Aegyiptusbol. Masodsor, ki meneteli felöl hadanak, megh-is azt mondgya. Es meg tér, es haragszik az szent szövetség ellen, es veghez viszi akarattyat, es viszsza térvn, egyet ert azokkal, kik el hadgyak az szent frigyet. Az az: Minek utanna felbe szakad Antiochusnak el vevezet tanatasa Aegyptus felöl, az Romaiak miat, haragjat teriti az Istennek nepe ellen, az Sido nep ellen, es minden tartoztatasa akadaly nélkül, az Jerusalem templomat fel dullya; Hogy lehet az? Mivel hogy az Antiochus melle allanak, sok partolkodo Sidok, kik ötöt hijak Jerusalem ellen, kivaltkeppen penig Jason es Menelaus, kik az Papi fejedelemségen vi-[830:]nak vala, az mint vegben-is mene, az mint Josephus írja. *Lib. Antiquitat. Iudaic. cap. 4. Item lib. 1. Macab. cap. 1. v. 23. et lib. 2. capitibus. 5. 6. 7.* Ennek az jövendőlesnek be tellyesedese meg iratik, olvasd meg ha kedved vagyon hozza. Ertyük azért itt-is az Angyalnak elmejet.

Mit tanullyunk innét?

Tanullyuk megh innét, miben allyon az tisztesség kevano kevely fejedelmeknek az ö bekessegök: Ebben bizonyara, hogy az ö bekessegek soha nem allando, hanem ha az alkalmatossagh mutattya valamely felöl, mindgyart fel bomol, es uy viszsza vonyast szerez. Pelda az Epiphanes bekessege ki bekesseget vete Philometerrel, de alkalmatossagot keresven az Antiochus magának hamar fel bonta. Ne bizzunk azért az tisztesség kevano feje-

delmek bekessegehez, frigyekhez semmit. Sokkal inkább pedig azokhoz, az kik mi velünk egy hiten nincsenek. Mert ha azok az fejedelmek, az kik egy mas között hiteken egyveznek, nem tartják meg egy masnak hitöket, sokkal inkább nem tartják mi nekünk hiveknek. Pelda ha az Papista az Papistanak nem tartja meg hitit, ne hidgy neki, mert sokkal inkább nem tartja meg teneked. Ez az első.

II. Tanullyuk meg azt-is: Minemü legyen az hadaknak ki meneteli? F. Bizontalan ketseges; Nem mindenkoron egy bodogsagos szerentseje vagyon. Pelda az Antiochus á ki elsőben gyözedelmes lön AEgyptus ellen de vegezetre *cum rubore et pudore*, szegen ortzaval kelletek AEgyptusbol ki tisztulni. Így változek szerentseje. Á honnet ez minékünk az vigasztalas, hogy noha az ke-[831:]gyetlenek egy ideig triumphálnak, igen szolgál az szerentse nekik, de ne fellyünk semmit, mert Isten öket hamar viszont meg szegenyiti.

III. Iegyezzük meg azt-is; Micsodak legyenek az Istennek Anyaszent-egyhazanak nyomorusaganak külső okai? F. Első. Az fejedelmeknek haragja, mert valamikor az fejedelmek az ő igyekezeteket, az ő külső ellensegek ellen vegben nem vihetik mindgyart az Istennek Ecclesiaja ellen dühösködnek. Pelda az Antiochus az ki Philometerre haragut, s-vegezetre az Istennek nepen töltötte ki haragjat. Masodik okai: Az Ecclesianak nyomorusaginak az Apostatak; az az, azok á kik az egyszer meg ismert igassagoktul, el szakattak, es az egy igaz Istent el hattak. Az kik ez vilagi fejedelmeket gerjesztik az hiveknek nyomorusagara. Az mint regenten az hittől el partolt Sidok, igazgattyak vala Antiochust, az hiveknek nyomorgatasara, így bizonyara keresztyenek az mi nemzetsegünkben, (csak az mi idönkben) á keresztyensegbe születet fiak, á kik Apostatakka balvanyozokka lönek, el hagyvan az meg ismert igassagot, lönek az Ecclesianak, es szegeny hazanknak nyomorusaganak okai. Az kiket Isten meg szegenyite, s-magok karaval meg-is zabolaza, zabolazza meg ennek utanna-is az mi Istenünk ezeket, es tartsa meg az ő Anyaszent-egyhazat Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen. [832:]

LXXIX. *Praedicatio.*

„*ES az karok ő melleje allanak, es meg förtöztetik az szent Istennek sanctuariomat. Es el vesztik az szüntelen aldozatot,

* *Vers. 31.*

es fel teszik az pusztito utalatossagot. Es á kik hitetlenül cselekösnek az Isten szövetsége ellen azokat arra viszsi, hogy hizelkődessel cseleködyenek. Es á nepet á kik az Iste[n]t meg ismerik, meg fogjak, es meg cselekösik.”

S U M M A.

Ennek elötte valo idökben Keresztyenek, tudni illik, az el mult napokban, kesztük vala magyarazni az Antiochus Epiphanesnek dolgait, á kinel soha senki nagyob ellensege az Istennek Anyaszent-egyhazanak nem volt s-nem-is leszen. Es az mint az Jeronymus Doctor magyarazza, minden ez vilaghi kegyetlen fejedelmeknek, kegyetlen tisztartoknak nevezet szerint penig á Romai Antichrusznak abrazattyat viseli, á holot azt mondotam vala. Harom dolgok adatnak mi nekünk elönkben ebben az kegyetlen Antiochusnak historiajaban. Elöször. Szemelye es birodalmaban valo be szallasa. Masodszor. Viselt dolgai, az az: Kegyetlen hadai AEgyptus ellen. Harmadszor es utolszor. Hala-la, es gyalazatos ki mulasa.

Mert ugyan-is egy kegyetlennek-is nincsen jo ki mulasa ez vilagbol, ezek lönek reszei. Ekkedig annak-okaert szollank elsöben szemelyeröl, es birodalmaban valo be szallasarol. Masodszor AEgyptus ellen valo hadairol. Szö-[833:]melye felöl azt mondok, hogy az nagy Antiochusnak fia volt, lator, kegyetlen, felette Istentelen ember volt. Ahonnet az ö kegyetlensegeert, nevesztetet volt Epimanesnek, az az bolondnak, dühösnek, ugyan ot birodalmaban valo be szallasa felöl azt mondok, hogy nem törvény szerint, nem ugmint igaz örökös, hanem alnok-saggal hizelkedessel szalla be Syriaban, ez lön az első. Masodszor hadai felöl AEgyptus ellen azt mondok, hogy harom rendbeli hadairol jövendöl az Istennek Angyala kikben külömb külömb szerentsei voltanak, hol job s-hol penig alab valo. Az mint ezeket-is immar megh magyaraztuk. De most azoknak szamlalasa-val elmenket nem farasztyuk, hanem lassuk ez jelen valo igeknek Summajat, Reszeit. Es magyarazattyat az igeknek. Summaja ez igeknek keresztyenek csak imez. Minek-utanna meg hallok az Antiochusnak AEgyptus Orszaga ellen valo hadait. Ezekben az jelen valo igekben irja meg az Propheta: Ugyan azon Antiochusnak az Istennek nepe, Ecclesian Anyaszent-egyhaza ellen valo kegyetlen hadait, az Jerusalem templomának megh ferteztetesevel egygyüt. Az mely ö kegyetlensege sokkal iszszonyatosb az elsőknél. Ez summa. Haszna pedig ez leszen. Hogy innet vegyenek tanusagot, s-vigasztalast-is á hivek, hogy

noha Isten gyakorlatossággal meg engedi, hogy az hitőtlenek regnallyanak az Ecclesian. De mindazonáltal az ő hiveit semmi-keppen nem hadgya, hanem vegezetre meg szabadittya. Az Ecclesianak pedig ellensegit vegezetre gyalazatos sorsal megh bünteti s-el veszti. Az mi pedig it közönsegesen mondatik, szabja minden nyomorusagban levő keresztyen magara. Mert ez mindennek hasznal. Regnale tehat valamely roszkegyet-[834:]len meltatlan, ne fely. Mert Isten megh szabadit töle, es meg büntettetik az kegyetlen. Mar reszeit lassuk.

R E S Z E K.

Harom reszei vadnak ennek ez mostani jövendő mondasnak, az mely tartozik az hiveknek nyomorusagira.

Mert elsőben az adatik előnkben, kicsodak lesznek az Istennek nepenek az Sidoknak ellensegi az az. Az Antiochusnak az Istennek nepe ellen az büntetesben veszszei, az Antiochus kiknek ellyen szolgallattyyokkal az üldözésben.

II. Mit fognak az hivek szenvedni?

III. Mit fog ő maga az Antiochus cselekedni?

Ezeokról rend szerint tanullyunk, de most az elő szam(a)lalt igik szerint csak az első reszet magyarazzuk.

1. Az eszköz felől Antiochus Epiphanesnek az Istennek Ecclesiajanak üldözésében.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik, kicsodak lesznek Antiochusnak eszközi veszszei, kegyetlen hoheri az Istennek nepenek, az Sido nepnek nyomorgatasaban, es az Isten templomanak pusztitasaban?

F. Ved eszedben. Kettöt mond az Istennek Angyala az Prophetanal felölle. Mert először azt mondgya: Lesznek idegen nepek azok: Masodsor eszközzül lesznek Antiochusnak az Sidok ellen: az Sidoknak tulaydon magok nemzetsegek az büntetesben, nyomorgatasban, pusztitasban. Lassuk azert rövideden rendel.

2. Az Sidoknak kívül valo ellensegek felől.

Az mi az első rendbelieket, tudni illik az Sidoknak kívül valo avagy idegen nemzetsegekből allo ellensegeket illeti, így szöll felölle az Istennek Angyala s-mond. Es á karok melleje allanak,

es meg fertöztetik az Isten-[835:]nek szent Sanctuariumat: es el vesztik az szüntelen valo aldozatot, es fel teszik az pusztito utalatossagot.

Mit akar az Angyal mondani?

F. Az karokon ertetnek az Antiochusnak hadnagi, utanna valo fő emberi á kiket bocsattot vala Antiochus az Jerusalem varosanak ellene. Azt akarja azert mondani: hogy negy rendbeli, artalmas dolgokat, fognak ezek cselekedni. Először melleje allanak, az az: Az Antiochus hadnagi Barati, vigyazvan az Antiochus parancsolattyara, mit kevan, követik az Antiochus akarattyat, es az ő akarattya szerint örömet igyekeznek az Sido nepnek romlasara, es keresztyen vallasoknak el forditasara. Ez az első.

Masodszor ezt fogjak cselekedni, meg förtöztetik az Istennek szent Sanctuariumat, az az: Meg undokittyak az Jerusalemnek templomat, be rohanvan abban, es azt minden gazdagsagitol, es edenitul meg fosztvan.

Harmadszor, El vesztik az szüntelen valo aldozatot, az az: Az Istentül rendeltetet szent aldozatokat, melyeket az Ur Isten az ő törvényben, minden napokra rendelt vala, semmive teszik nagy dühösseggel.

Negyedszer. Fel teszik az pusztito utalatossagot: az az, az mint nemellyek magyarazzak, fel teszik az Antiochus akarattya-bol az balvany Iupiter Istennek kepet, az Jerusalem templomaban, az igaz Istennek boszszusagara, az oltarra, avagy á mint nemellyek magyarazzak, reytekben allattyak, azt az utalatos segitseg az ki minden utalatos balvanyozasnak atta magat, hogy el pusztitsa mind az varost, s-mind az templomot, s-mind penigh annak tartomanyat. Ez az Angyal jövendő mondasanak értelme, [836:] az Sidoknak kívül valo idegen nemzetből allo ellensegök felöl, az kik szolgálnak Antiochusnak.

Vegben-is mene penigh ez az jövendő mondas, az mint megh vagy on irva az első Macchabaeusok könyvenek, első reszeben. Mert minek utanna be mene Antiochus az Sanctuariumban, Jerusalem templomaban, minden ekessegtül meg foszta azt: tön nagy vér-ontast az varosban, kegyetlen gondviselőket rendele abban, az kik sanyargattak az Istennek nepet, ugy annyera, hogy mindenüt siralom, es jaygatas hallatik vala, az Sido nemzetseg között. Annak utanna epittete Antiochus egy varat Jerusalemben, á kiben balvanyozo nepet hagyja, á honnet az egesz Jerusalem tartomanyat pusztityak vesztik, sillyesztik vala. *vid. 1. Mach. cap. 1. v. 21. et sequent.* Eggyez az dolognak ki meneteli az jövendő mondással.

Mit tanullyunk innét?

Tanullyuk meg innét elsőben: Nem ok nélkül mondgya szent Jeronymus Doctor, hogy nevezet szerint az Antiochus az Romai Antichristusnak abrazattyat viseli. Mert ezek hasonlatoskeppen illenek az Romai Papara, mint szinten az Antichristusra, mert az mint Antiochus belső ellensegnek segítsegevel el, az Istennek nepenek nyomorgatasaban. Igy hasonlatoskeppen külső fejedelmeknek segítsegevel el, az Ecclesianak rontasaban. Mint példának okaert: *Pho[c]as Imperator, Pepinus, Rudolphus Sve[c]jus, Henricus Quintus*, es sok rendbeli Imperatorok, kik közzül nemelylek gyilkosok, nemelylek hamis hitnek szolgaltanak á Papanak az Ecclesianak rontasaba[n]. De ne mennyünk meszsze az Papa parantsolattyara, fel vivek az Spa-[837:]niolok Hispanusok az uy világban (hogy mar az Ecclesianak szine alat) az uy világbelieknek, szörnyü vér-ontasokat, á holot sok ezer embe-reket az Spaniolok megh öltének, nemelyleket darabrol darabra fel kontzolanak, nemelyleket megh egetének, nemelyleket fel akasztanak, nemelyleket az ebekkel szaggattatanak, es ki gyözne elő szamlalni az uy világbelieknek nyomorusagokat, az mint ezeknek Historiajokat *Vrbanus Calveto* büsegössen megh irta. Ez az uy vilagh az mellyet Amerikanak Indianak hívönk kit Christophorus Columbus talala. 1492. esztendőben.

Igy csak ennek előtte valo idökben, 1598. Esztendőben, Vestphaliaban, mit nem cselekedek az Romai Papa; ugyan ezen Hispanusok által, á holot semmi-nemü rendeknek, nagyoknak es kitsineknek, szüzeknek, es terhes aszszony-allatoknak nem kedveztenek semmit. Igy hasonló kegyetlenseget cselekedtenek az Hispanusok Belgiumban, Galliaban, az mint historiakban nyilvan vagyon. Megh irja *Meranius Gallobelgicus*. Es most-is az Hispanusok az Romai Papanak ki nyuytot karjai, valamikor parantsol az Ecclesianak rontasara. Nem egyeb tehat, nevezet szerint most az Romai Papa, hanem amaz regi Antiochus Epiphanes. Ez az első.

II. Tanullyuk meg, valakik tüzzel fegyverrel akarjak az ö vallasokat terjeszteni, es egyebeket rontani, nintsen azoknak igaz Religiojok. Az mint cselekettek regen az Poganyok, es most-is ebben munkalkodnak az Papistak, hogy fegyverrel terjeszszek tevelgyö tudomanyokat. Az Christus penig folyasaban hatta az Evangeliomat senkit fegyverrel nem kergetet. [838:]

III. Tanullyuk meg az igaz Ecclesiat, az igaz tudomant ne[m] kel ez vilagi eröböl hatalombol, urasagbol mersekleni, mert erős

vala Antiochus, sokan valanak ő mellette, de mind azon által, nem vala az Antiochus, es az ő sokasaga, az Istennek igaz Ecclesiája, hanem sőt inkább Istennek ellensege, így most-is az Papa, noha nagy erővel vagyon, nagy sokasaggal, de azonközben az Istennek ellensege.

IV. Tanullyuk megh: Esik gyakorta keresztyenek, hogy az Istennek tisztességire szenteltetöt Templomok, lesznek Mahumet tudományának, es balvany imadasnak helyere, el vetetik annak az ő szabadsaga: Vegyünk vigasztalast innét, hogy ugy eset az Jerusalem templomanak-is dolga, kivaltkeppen Antiochus Epiphanes idejeben, á ki rut undok balvany imadasaval meg fertesztete az Jerusalemnek templomat. Nem esik azért semmi uysagh raytunk, ha mikor az balvany imadok, Templominkat prophanallyak, meg fertesztetik minden keppen.

V. Tanullyuk megh: Micsodak legyenek az balvanyozoknak az ő katonai, seregi, kik varosokban, falukban, az balvanyozoknak tudományat akarjak terjeszteni?

F. Semmi nem egyeb bizonyara, hanem az Istennek Ecclesiájara bocsattatot pusztito utalatossagh. Valahol azért effele sereget hallunk, annyiszor jusson eszünkben az Angyalnak jövedő mondasa, es gondollyuk megh, hogy mi-is nem vagyunk jobbak az Sidoknal, az kik ez illyetenöknek igajat szenvedtek; Es naponkent kerjük az Ur Istent, oltalmazzon megh effele utalatos hadaktul. Illyen vala nemzetünkön az Jacab Janos hada, á kitül Isten csudalatosan meg szabadita. Ertyük azért az első dolgot. Lassuk az masodik dolgot. [839:]

2. Az Sidoknak tulaydon magok fele ellensegi.

Mondam masodsor, irja meg az Propheta az Sidoknak közeleb valo ellensegeket-is, az kik szolgálnak az Antiochusnak az pusztitasban, az kiröl így tanit immar s-mond: Es az kik hitetlenül cselekesznek, az Istennek szövetsége ellen, azokat arra viszi hogy hizelkedessel cselekedgyenek. Es az nepet az kik az Istent meg ismerik, meg fogjak, es meg cselekeszik.

Mit akar?

Harmat jegyez meg csak igen rövideden az Propheta az Sidoknak közeleb valo ellensegek felöl.

Először. Kicsodak lesznek azok?

F. S-ezt feleli. Azok lesznek azok, az kik az Istennek szövetsége ellen hitetlenül cselekednek, az az: Az kik Apostatakka,

hittől szakattakka lesznek, az egyszer meg ismert igassagh mellől el allanak, es hiteket meg tagadvan, balvanyozokka lesznek: Ezek fognak az Istennek nepen regnalni, s-ezek szolgálnak az pusztitasban az Antichristusnak.

Masodszor. Modgyat meg jelenti. Mint el Antiochus ezeknek szolgálatyaval? s-Azt mondgya felölle. Arra viszi őket hogy hizelkedessel cselekedgyenek, az az: Meg tanította őket arra, hogy ök-is ezt tettessek az Sidok között, mintha ök-is az Moyses törvényehöz tartanak magokat, De azért az alat az szep szin alat, az Sidokat szabadon ölyyek avagy az Moyses törvényetül családssaggal el vonnyak.

Harmadszor. Veget-is cselekedetinek meg jelenti s-azt mondgya; es az nepet, á kik az Istent meg ismerik meg [840:] fogjak, es megh cseleköszik, az az: Nem leszen ezeknek alnok tanatsok haszontalan. Mert Antiochus meg csalvan beszedevel ezeket, ök-is hasonlatoskeppen, meg csallyak á hiveket, es vegben viszik az ö akarattyokat, avagy erőszakkal avagy családssaggal. Az mint vegben-is mene ez, az mint meg vagyon irva, *1. Macab. cap. 1. v. 55.* á hol azt olvassuk hogy az Antiochus, nem csak ö maga lön család, hanem egyebeket-is meg csala, es azok által ismet az hiveket meg csala. Ez az Propheta mondasanak értelme.

Mit tanullyunk innét?

I. Tanullyuk meg innét elsöben. Nem oknelkül hija Jeronymus az Romai Papat Antichristusnak, mert eszes hasonlatoskeppen illik az Romai Papara, mint szinten Antichristusra, mert az mikeppen Antiochus nem csak külsö hatalommal el, az ö kegyetlensegenek vegben vitelevel; hanem hittül szakattaknak-is szolgálatyaval. Igy az Romai Papa, azok által á kik Apostatakká, hittül szakattakka löttének, felette sarkallya az Ecclesiat. Vadnak effelek nemzetünkben, kik az keresztyensegből Papis-takka löttének, á kik minden tehetségekkel, igen örömet, az ördög orszagat, akarjak szaporítani. Minden hazugsagokkal, családssagokkal. A kik az Antiochus se[re]gebe valok, ü töle tanultanak. Ez az első.

II. Tanullyuk megh az Sidoknak közeleb való ellensegöktül: Nincs nagyob ellensege, s-veszeldelmesb az Ecclesianak. Mint annak kebelebe fel nőt kegyoi: á kik el szakadnak az igaz Ecclesiatul, s-lesznek balvanyozokka. Mert ez illyetenek, meg vakittatvan az pokolbeli ördögötül, mindenekre hanyat homlok sietnek. De csak ez vi-[841:]laghi dologban-is, nincs embernek nagyob ellensege, mint mikor tulaydon haza nepe s-maga nem-

zetsege leszen ellensege. Könnyeb ha az Pogany haytia el marhamat, hogy nem mint á ki nemzetem, egy városban lakom veles az veszti szömöm elöt marhamat. Könnyebe tartom hog[y] ha Pogany szömbe, hogy nem mint felebaratomnak á ki tartana magat. Könnyebbe tartom ha az mezöben el vesz maga, hogy nem mint az varasban. *Mich. 7.* gondolkodgyal rolla. A hol az Propheta igen nehezen panaszkodik az hazi ellensegök felöl.

III. Micsoda legyen az hiveknek ez vilaghi kegyetlen hitetlenkül Sorsa? Ez bizonyara, hogy haborgattatnak azoktul, keszeritetnek az igaz hit mellöl el szakadni, üldöztetnek, kergettetnek. Az mint Christus jo eleve meg jelentette ezt *Math. 11. cum inquit. Non existimate me venisse imm[i]ssurum pacem, sed gladium.* az az: Ne itillyetek, hog[y] en bekesseget szerezni jöttem volna, hanem fegyvert. De azonközben megh emlekezzenek az hivek tisztökre, hogy az megh ismert igassagtul, ez vilagnak fiainak kegyetlensegökre kepest, el ne szakadgyanak, hanem legyenek igen erőssek alhatatosok az Christus vallasaban, á meg ismert igassagban. Az mely keresztyen vallasban valo tökelletes meg maradasra segellyen minket-is á mi Istenünk Fiaert, az Ur Jesus Christusert. A M E N. [842:]

LXXX. *Praedicatio.*

„*ES az nepnek értelmesei, sokakat oktatnak, es el esnek sokan fegyver es tüz miat, fogsag es rablas miat sok ideig. **Es minekutanna el hullanak, meg segittetnek kicsin segitseggel, es adgyak magokat hozza sokan, szep beszedekkel. ***Es az értelmesek közzül el hullanak, hogy meg probaltassanak magokban, meg tisztitasanak, es meg fejeritessenek az vegezet ideig. Mert meg az el rendelt üdö tovab leszen.”

S U M M A.

Minek-utanna keresztyenek megh hallok, ennek elötte valo tanitasunkban, az Antiochusnak szömelyet. Birodalmaban valo be szallasat, es vegezetre AEgyptus ellen valo hadait. az az: I. Ki volt ez az Antiochus Epiphanes? F. Lator. II. Mikeppen

* *Vers. 33.*

** *Vers. 34.*

*** *Vers. 35.*

szallot birodalmaban? F. Hizelködessel, csalardsaggal. III. Mikeppen hadakozot AEGyiptus ellen. F. Meg magyaraztuk azt, hol job s-hol alab valo szerentsevel. Mondom: Minek-utanna ezekről szollottunk? Annak utanna kezdem magyarazni, ugyan ezen Antiochusnak az Istennek Anyaszent-egyhazi Ecclesiaja ellen valo dolgait. Az mely ö cselekedeti sokkal iszonyatosbak lönek az elsönel. A holot ebben az persecutioban az az Istennek nepenek öldözeseben három rendbeli dolgokrol Prophetala az Istennek Angyala. [843:]

1. Kicsodak lesznek, veszszei, eszközi, Hoheri, Antiochusnak az hiveknek nyomorgatasaban.

2. Mit fognak á hivek szenvedni, az Antiochus miat?

3. Mit fog vezetetre önnön maga Antiochus cselekedni? Ezek lönek az hivek nyomorusaganak reszei.

Ekkedig annak-okaert ez elötti valo leczkönkben, meg magyarazok az elsö reszt tudni illik: Kicsodak löttek szolgálai Antiochusnak az hiveknek nyomorgatasaban; s-azt talalok az irasban, ket rendbeliek voltak azok: Elsök idegen nemzetből valok; Masod rendbeliek az Sidoknak tulaydon nemzetségekből valok. Az utolsok keservesbek az elsöknel; Mert nincsen semmi nehezab az mint meg hallok: Mint mikor valakinek tulaydon nemzetsége s-haza nepe ellensege. De most azoknak hadgyunk beket, hanem lassuk ez jelen valo igiknek rövid summajat. Reszeit, es vezetetre magyarazzuk az igiket.

Summaja ez igiknek csak ez.

Summa szerint ezekben az jelen valo igikben irja meg az Propheta az Ecclesianak külömb külömb fele nyomorusagit, az az: Mit szenvedöt az Ecclesia az Sido nep, az Antiochus ideiben?

Haszna.

Haszna ez tudomannak ez leszen, hogy innet vegyenek tanusagot az hivek, hogy noha Isten öket, neha nyomorusag ala veti de mindazonaltal az ö hiveit nem hadgya, hanem bizonyos időben megh szabadittya az mint szinten cselekedet regenten az Sidokkal. De lassuk reszeit.

R E SZ EK.

Harom reszei vadnak ez fel vöt igiknek: [844:]

Mert először azt irja meg az Propheta. Mit fognak az hivek az Antiochus kegyetlensege alat cselekedni?

- II. Mit fognak s-minemü nyomorusagokat szenvedni?
III. Micsoda vigasztalást nyuut az Angyal az hiveknek az ő nyomorusagoknak közepötte. Mivel vigasztallyak magokat. Ezekről rövideden beszellyünk.

I. Mit fognak az hivek abban az üldözesben szenvedni?

Az mi az első dolgot illeti. Mit fognak az hivek az Antiochus kegyetlenséget látván cselekedni? F. Ved eszedben. Így szol az Propheta felöle s-mond: Az nepnek értelmesi sokakat tanitnak.

Mit akar?

Az nepnek értelmesin, ertetnek kivaltkeppen az Papok, kiknek tisztökre nez vala á tanitas, de azonközben be foglaltatnak it az töb hivek is á kik ertik vala az Istennek törvenyt, es egyebeket tudnak vala az igassagnak utara igazgatni. Azt akarja azert az Propheta az hivek felöl mondani: Jollehet ugymond sokak, mind az Papok közzül, s-mind az kösseg közzül látvan az Antiochusnak dücsöseget, az Istennek igaz ismeretitöl el fognak szakadnia. De mindazaltal, meg tart Iste[n] nemellyeket maganak, á kik az iszonyu kegyetlenség szorongatas közöt-is fogjak az nepeket intesekkel tanitasokkal az igaz tudomanyban, meg tartani. Oltalmazvan öket az Antiochus balvanyozo tudomanyatul, ez á Prophetanak elmeje. In summa. Noha ugymond kegyetlenkedik az Antiochus, es az ő öldözesere kepest, el szakadnak sokak az igaz Iste[n]tül, de azonközbe[n], lesznek az Isten[n]ek hivei, á kik egymast tanittjak, s-oltalmaznak magokat az Antiochus dögleletes tudomanyatul. [845:]

S-mit tanullyunk inset?

Ket rendbeli tanusagink adatnak elönkben. Mellyeket felette szükseg meg jedzenünk szivönkben meg tartanunk. Egyik ez. Nem hadgya Isten soha az ő Anyaszent-egyházat, hane[m] mindenkoron ád ennek pasztorokat, Doctorokat, á kik á balvanyozoknak fegyvere es dögleletes tudomannya közöt, oktasak á hiveket. A mint abban az időben az Antiochus idejeben, ada Matatiast es az ő fiait, á kik hüsegesen tanitak az Izraelnek fiait, á mint hüsegesen meg vagyon irva az első Macab. könyvenek *cap.* 2. Így az Achab idejeben Pasztorul bocsatta Isten az Illyes Prophetat á ki által meg szegyenite á Balnak

Papjait. Az viz özönnek idein tanitoul bocsatta Isten Noeth, á ki által hiva az embereket az poenitentiara, de kevesen hívenek neki. A kik hívenek penig azok ő vele az barkaban meg tartattatanak.

Elöl vetel.

De itt ez arant szükseg keresztyenek tanitasunkat killyeb terjesztenünk. Mert azzal dicsökedik á Romai Antichristus hogy Uy hitünk, Uy tudomanyunk vagyon minekünk: De nyilván vagyon á historiakból, hogy minekünk-is adot Isten eleitől fogvan keresztyen Imperatorokat, fejedelmeket, tanitokat. Egesz Ecclesiakat á kik mint szinten Antiochus ideiben, á Papa tudomanyának ellene mondottanak: Noha ök-is az igaz vallasert, mint szinten Antiochus ideiben az hivek sok nyomorusagokat szenvedtenek.

Imperatorok.

Az fejedelmek közzül. Pelda elsöben, harmadik Leo Romai Imperator, á ki ele Christus születese utan, 717. [846:] Eszten-döben, á ki felöl azt olvassuk, hogy birodalmanak tizedik eszten-dejeben, Italiaban, Olasz orszagban menven, ki hanyattya mindenüt á Templomokból á balvanyokat, faragot kepeket, es meg parancsollya, hogy mindenüt meg egessek azokat. A kiert ötöt ugyan Iconomachusnak nevesztek vala. A kinek ellene tamada á masodik Gergely Papa, s-azt kezde hirdetni ellene, ne fogadnak az Imperatornak szavat. Es az Imperatort á gyüle-közetben ki atkoza, mivelhogy az kepeknek imadasat el akara az Imperator rontani. Azert csak ennek az Imperator dolganak mikor ellene mondot az Papa tudomanyának 892. esztendeje vagyon. Nem Uysag hát az mi tudomanyunk á mint á Romai Papa ezzel szidalmaz bennünket. Pelda Constantinus V. á kit Coprony[m]usnak hivonk. Romai Imperator, á ki meg parancso-la hasonlatoskeppen mint Leo, hogy á faragot kepek á Templo-mokból ki hanyatnanak, es megh egetetnenek: A faragot kepek ne tiszteltetnenek. A Szüz Mariat senki segitsegül ne hinaja. Az meg holt szenteknek tetemit senki ne tartanaja: Az barátok meg hazasodnanak: az Apatzak penig ferhöz mennenek: A kinek ellene tamada az Romai masodik Istvan Papa; tüle az birodal-mat el veve, ki atkoza. Es vegezetre halalanak utanna, testet sem szenvedhete az földben, hanem mikor 23. esztendeje volna temetesenek az Adorjan Papa testet az földből fel vetete, es meg egettete. Így tractatala ezt az keresztyensegert az Romai Papa. Pelda Henricus IV. Romai Imperator. A kit hasonlatos-

keppen az keresztyen vallasert á hetedik Gergely Papa ki atkoza. De ki gyözne mind azoknak á keresztyen fejedelmeknek nevet elő szamlalni, á kik az igaz vallasert, az Romai Papanak atkat szen-[847:]vedtek. Mint szinten regenten á hivek az Antiochus fegyveret. A mi időnkben penig csak az egy Angliai Kiralyne aszszont (Elizabetat) 41. esztendőktul fogvan, öldözik kergetik, kilentz rendbeli Papak, á Spaniolok által. Ugy mint Paulus IV. Pius IV. Pius V. Gregorius XIII. Sixtus V. Urbanus VII. Gregor. XIII. Innocentius IX. Clemens VIII. De az Ur Isten egesz eleteben meg oltalmazza, es az igaz tudomant birodalmban hirdettette s-mind hadaiban gyözedelmesse tötte.

Az tudos Emberek.

Az tudos Emberek közzül penig, á kik eleitől fogvan ellene mondtak á Papa tudomanyanak. Peldaul vadnak Bertramus élt 840. esztendőben Christus Urunk születese utan, á ki ellene monda á Transubstantiationak á Miseben. Vicleff Janos elt 383. esztendőben Christus Urunk születese utan. A ki az Romai Papat, nevezet szerint Antichristusnak monda es minden tudomanyit az szent iras kívül hejaban valonak monda. A kiert vegezetre halala uta[n] 41. esztendőekkel á Papa tetet-is, fel asattata, es meg egettete. Pelda Husz Janos, á ki ellene monda á Papa tudomanyanak 1405. Esztendőben. Christus Urunk születese utan; es meg egettetek erőtte. Pelda az mi időnkben Luther Marton, á ki ellene monda á Papa tudomanyanak 1517. esztendőben Christus Urunk születese utan. Es sokszor kevant az Christus neveert Martyromsagot szenvedni, de nem engedtetik neki. Luther halala utan penig: az Evangeliomnak vilagossaga nyilván vagon.

Ecclesiak.

Albigensek, Valdensek, sokat szenvedtek á Romai Pa-[848:]paktol. Annak-okaert holot ezek igy legyenek. Meltatlan szidalmaz minket az Romai Antichristus tudomanyunknak uy voltaival. Mert eleitől fogvan voltanak á kik az ő dögleletes tudomanyanak ellene mondtanak, es ennekutanna-is tamaszt az ő Ecclesiajanak igaz Pasztorokat, Doctorokat. Ez vala az első Tanusag.

Masodsor. Tanullyuk meg innet az első reszből: Micsoda legyen á hiveknek tisztak á külső öldöklesnek közepötte? F. Ez bizonyara hogy á kiket Isten az ő ajandekaval megh latot,

oktassak az együgyüket, ha szinten nyomorusagokat kel fel vennjök-is erőtte. Az mint az Apostolok felöl olvassuk. Noha veresegeket szenvednek, tömlöcsöt, fegyvert, de mind azonaltal nem szünnek meg az Iste[n]nek Ecclesiajat oktatni. Te-is azért erőtlen attyadfiat segeld, es emeld fel ötöt. Ertyük immar azért tanításunk első reszit, s-lassuk az masodikat.

2. Minemüveket kel szenvedniök.

Mondam masodsor azt írja meg az Propheta. Minemü nyomorusagokat fognak az hivek az Antiochus kegyetlensege alatt szenvedni? s-igy szol felölle s-mond. Es el esnek sokan fegyver es tüz miat fogsag es rablas miat. Az az: negy rendbeli nemeit szamlallya á hiveknek öldözéseknek. 1. á fegyver. 2. á tüz. 3. á fogsag. 4. á rablas, s-azt mondgya felölle hog[y] mind ezekkel öldöztetnek á hivek.

Miert?

Oka ennek az szenvedesnek s[e]mmi nem egyeb, hanem igaz Keresztyen vallásnak batorsagos vallasa. Idejet-is meg jelenti pedig. Meddig tart? s-azt mondgya: Sok ideig, hoszszu ideig valo leszen á hiveknek nyomorusaga. A mel-[849:]lyet ezért cseleköszik, hogy annyival inkab á hivek á nyomorusagban bekesseges türök legyenek, ketsegeben ne essenek: Mert az mint szoktak mondani. *Tela praevisa minus feriunt*. Az eleve meg latot nilak nem igen artalmasok.

Mit tanullyunk inset?

I. Tanullyuk meg inset, micsoda legyen az keresztyen igaz tudományoknak az ő jutalma? F. Nem vilaghi gyönyörüseg, hanem gyakorta fegyver tüz fogsag. Peldaul vadnak erre amaz, három iffjak á kik az igaz keresztyen vallasert vettetnek az Egő kementzében. Szent Janos Baptista fegyverrel öletik megh az igaz mondasert. Jol mondgya tehát az Agoston Doctor. *Ne mireris frater, postquam Christianus factus es*. az az: Ne csudalkozzal attyamfia, minek-utanna keresztyen löttel. Ezer nyomorusagok vötteenek környül. Mert az Christus az mi fejünk, mi peng ő tagjai vagyunk, kel azért az ő eletet követnünk: Az Christus elete penigh sok nyomorusagokkal volt tellyes.

II. Tanullyuk meg. Micsoda legyen az keresztyeneknek hivatalyok az Christus tudomannya mellett? Ez bizonyara, hogy

mind tüzet, fegyvert fogsagot, örömesben el szenvedgyenek, hogy nem mint az igaz kereszttyen vallastul el szakadgyanak.

III. Tanullyuk meg ezt-is micsoda legyen annak az oka, hogy á Satan á pokolbeli ördög, az ő tagjaival egygüt, mindeneknek felette az tanitokat szokta üldözni kergetni? F. Ket okai vadnak ennek. Eggyik ez. Mert jól tudgya az Satan, hogy kivaltkeppen az tanitok csataznak az ördög orszaga ellen. Masodszor cselekoszi ezert. Mert jól tudgya azt-is hogyha azokon hatalmat vehet, könyü le-[850:]szen az egy-ügyü kösseget rontani. Ezek azert, az okai hogy á Romai Papa, az kereszttyen tanitokat kergeti, hogy annak-utanna szabadon szaggathassa; az egy-ügyü hiveket, juhokat. s-Lassuk az utolso dolgot.

3. Vigasztalának erösseghi.

Harmadszor es utolszor mondam azt kell mi nekünk megh latnunk. Mivel vigasztallya az Angyal az nyomorusag alatt levö hiveket?

F. Ved eszedben. Harom rendbeli vigasztalásokat forgat. Mert először azt mondgya. Es minek-utanna el hullanak meg segettetnek kicsin segitseggel. Az az: Azt akarja mondani. Noha az hivek közzül el hullanak sokak tüz, fegyver, es fogsagnak miatta, de mindazonáltal tellyesseggel, mindenestül fogvan ki nem szaggattatnak. Hanem szinten akkor, mikor az nyomorusag megh sulyosodnek raytok: Segitseget nyuyt az Ur Isten nekik; á mely segitseg az embereknek itiletekre nezve kicsinnek tetzik. De elegseges leszen azok ellen, á kik öket akarjak haborgatni, á kik vissza veszik az Jerusalem varosat, Templomat, söt á Kereszttyen vallast-is helyere fogja allatni. A kit latvan egyebek hozzájuk adgyak magokat, valameddig az ő allapattyok bekessegeben leszen. Be-is tellyesödek penig ez á mint meg vagyon irva 1. *Macab.* 2. Mert az Ur Isten fel indita az Matatiasnak es az ő fiainak lelket, á ki el ronta á balvany Isteneknek oltarit, es az igaz Isteni tisztöletet az Jerusalem Templomaban es varasaban helyere allata. Az mely serege Matatiasnak, noha kicsinnek lattatik vala egyebek elöt, de mindazonáltal az Antiochusnak nagy sok seregin gyözedelmet veszen vala. Mellyet latvan á [851:] kik annak előtte az igaz hittül el szakattak vala, uyonna allanak vala ő hozzájuk. Ez az első vigasztalas.

Masodik Argumentomat avagy erössegit vigasztalásul ezt mondgya: Az ertelmesök közzül el hullanak: hogy meg probaltassanak magokban, meg tisztittassanak es meg fejerittessenek. Az az: Noha nyomorusag ala jutnak az hivek: De ez leszen annak

az haszna, hogy az hivek meg szenteltetnek, es meg tisztítatnak az nyomorusagnak általa. Az mint az ezüst meg tisztítatik az tűz által. A buza meg választatik az pelyvától az szorolapatnak s-szelnek általa; Es az poszto csináló á miken meg fejeríti az gyapjat, ahöz való eszközenek általa.

Harmadszor es utolszor. Vigasztalást nyuut á hiveknek, á nyomorusagnak hataratul, s-ideitül, s-azt mondgya felölle. Az időnek vegeig leszen az: Mert meg az el rendelt üdö tovább leszen. Mintha mondana: Nem leszen az á nyomorusag öröke való: de az Ur Isten hatart vetet á mely mikor el jö. Meg szabadulasa leszen az Istennek Anyaszent-egyhazának. Ezekkel az Argumentokkal vigasztallja az Istennek Angyala az hiveket, az ö nyomorusagoknak közepötte.

Mit tanuljunk innen?

I. Tanuljuk meg innen. Nagy jegye argumentoma keresztynek az Istennek szeretetinek az ö Anyaszent-egyhazához. I. Az mikor az nyomorusagokban vigasztalást nyuut az ö hiveinek. Mert az ö igaz itéletiböl meg engedi azt, hogy az hivek be ögyöldgyenek az nyomorusagban: de más felöl, ugyan azon nyomorusagnak közepötte szorgalmatosan öket vigasztallja: Ugy vagyön bi-[852:]zonyara, s-ha ezt nem cselekedne ö felsege, az sok nyomorusagban meg emesztetnenek.

II. Tanuljuk meg innen: Mivel vigasztalhattuk magunkat á mi nyomorusaginknak közepötte? Elöször ezzel bizonyara. Hü az Isten, igaz az Isten, kegyelmes az Isten. Nem hadgya el az ö hiveit, hanem szinten kelletekorán, az ö segitsegevel jelen leszen. Az miken cseleködek az Sidokkal, kiket az Ur Isten az ö nyomorusagoknak közepötte meg segite. Aholot azt-is obiter meg jegyözzük: hog[y] az Istennek segitsege felöl, nem az emberi okossagból itilyünk: hanem azt gondoljuk meg nincsen semmi oly kicsin, az mi által Isten nagy dolgokat, vegben nem vihetne. Es igen erős az á kit az Ur Isten segitsegre elő allat. Pelda az Matatias hada, az Antiochus segitsege ellen. Ez az első.

Masodszor vigasztalhattuk az nyomorusagokban ezzel magunkat. Hogy az külső nyomorusagok nem veszedelmekre vadnak az hiveknek: hanem szolgálnak azok az Ecclesianak meg szentelesere, meg tisztulasara. A miken á tűz szokta meg tisztítani az ezüstet es aranyat.

III. Es utolszor. Tanuljuk meg innen: Nem kel az igaz Ecclesiát, ez világi nyomorusagokból mersekleni. Az mint hamisan allattyak az Papista atyafiak, á kik ezt mondgyak hogy ez vila-

ghi külső boldog állapotban, ál az Ecclesianak jegye, s-az igaz Ecclesia, á kinek világi csendesége, bodogsága vagyón: A mint allattya Bellarminus. Mert az Ur Isten az ő Anyaszent-egyházat, es az ő hiveit gyakorta nyomoruság alá veti. Pelda az Abel, á ki megh öletek á Caintul. Isaac haborgattatik Ismaeltől. Jacob Esautul. Az Istennek nepe sokat szenved AEgyptus-[853:]ban az Pharaoh insegeben, sokat szenved Babyloniában. Christus önnön maga sokat szenvedet egész életiben. Es most-is á hivek naponkent sok nyomoruságokkal illetetnek. De el jö az üdö mikor Isten ez világi sok nyomoruságit az hiveknek az örök életnek, terhes dicsőségevel coronazza meg. Mely örök életet adgyon meg mi nekünk az mi Istenünk Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen.

LXXXI. *Praedicatio.*

„*ES cseleköszik az ő akarattya szerint ez á Király, es fel emelkedik, es fel magasztallya magat, mind Isten felöt, es az Istennek ellene csudakat szol: Es szerentses leszen, migh vegre megyen á harag, mert vegezés lött (affelöl.) **Az ő eleinek Istennel-is nem gondol, sem az Aszszony-allatoknak kevansagara nem figyelmezik, es semmi Istennel nem gondol: mert mindeneknek felette magasztallya magat.”

S U M M A.

Harom reszben foglalok, ennek elötte valo tanitasinkban keresztyenek az Antiochus Epiphanesnek az Istennek, nepe. Ecclesiaja, Anyaszent-eg[y]haza ellen valo dolgait. Mert elöször azt mondam: arrol jövendöl az Propheta. Kicsodak lesznek eszközi, oston az Istennek nepe ellen valo kegyetlensegeben. 2. Mit fognak az hivek szenvedni. 3. Mit fog önnön maga az Antiochus cseleködni. Ezek lönek ez vaticiniumnak jövendö mondasnak reszei. [854:]

Ekkedig annak-okaert meg magyarazok á ket első dolgokat tudni illik elöször ezt. Kiknek szolgalttyok által vitte vegbe az Antiochus Epiphanes az Istennek nepen valo üldözesit? s-azt mondok, ket rendbeliek voltak azok. Elsök idegen nemzetsegböl valok az utolsok keservesbek az elsőknél. Masodsor meg magya-

* *Vers.* 36.

** *Vers.* 37.

razok azt-is, mit szenvedtenek az hivek ezektől? s-azt mondok. Tüzet, fegyvert, fogságot, rablast. Ahonnan meg tanulhatod micsoda legyen az keresztyen tudomanyinak jutalma, tudni illik, tűz, fegyver, fogság. Pelda az kementzeben be vettetet három iffiak, Daniel az oroszlanok közze. Janos Baptista, az Apostolok, sok vereseget szenvedtek az tudományert, ezekről szollank. Most immar Summa szerint ezekben az jelen valo, es az követközendő egy nehany versekben, következik á harmadik es utolso dolog. Tudni illik az Antiochusnak az ő maga személyeben valo cselekedetit s-ket rendbeli dolgait szamlallya á Propheta. 1. Az Ecclesia ellen. 2. Az közönseges tarsasag ellen; s-Lassuk rendel ez versek szerint.

Haszna.

Noha Isten ideig nyomorgattya es kesertetek ala veti az ő Anyaszent-egyházat, mind az által el nem hadgya, hanem bizonyos időben meg szabadittya, hogy penig ez mostani fel vöt versetsket meg ertsük. Ket rendbeli dolgokat kel meg magyarazunk.

R E S Z E K.

- I. Kicsodat kel ertenünk ezen á Kiralyon aholot azt mondgya Es cseleköszi az ő akarattya szerint ez az Kiraly.
- II. Mit fog az Ecclesia ellen cselekedni? Ezekről rövideden tanitsunk. [855:]

I. Az Istennek Angyala micsoda Kiraly felől szollyon?

Az mi az első kerdest illeti: Kit kel ertenünk ezen az Kiralyon, az kiről jövendöl az Propheta? Ved eszedben. Mert eleitől fogvan sok különböző értelmek voltanak felölle. Mert az Sido irast magyarazo Doctorok közzül: Raben Ezra magyarazza az *Magnus Constantinus Imperator* felől. Nemellyek penig ugyan azon Sidok közzül magyarazzak Titus Vespasianusra. Nemellyek magyarazzak ezt az Török fejedelemre. De azoknak veleködeseknek beket hagyvan, s-az dolognak igassagához közeleb menven; Ezen á Kiralyon ertetik az Antiochus Epiphanes á kinek dolgainak megh irasaban eleb megyen az Istennek Angyalatul oktattan á Propheta. 1. A mint meg tetzik az Sido textusból az Angyal beszedeből. Mert ezzel az igevel az Angyal Ha[m]maelech, ain,

he, Harjediah, *sive Emphatico*, nam He Hajidiah *non usurpatur tamen, sed cum innuitur certa persona de qua jam sermo fuit, quasi dicat*. Mintha mondana. Ez á Kiraly kiröl immar teneked csuda dolgokat szollottam ugyan azon Antiochus fogja ezeket-is cselekedni. 2. Meg tetzik á mi értelmünknek igassaga inset-is. Mert az Daniel-is arrol vala szorgalmatos, mint lenne az Ecclesia-nak az Antiochus ideiben dolga, s-az Angyal-is arra felöl neki. 3. Meg tetzik inset-is. Mert e[n]nek az jövendö mondasnak igassaga: ighe szerint be tellyesödnek az Antiochusban. A mint ennek-utanna meg erthyük. Eggyez az jövendö mondas az Antiochus cselekedetivel.

Typusban penig arnyekaban, á mint szol á szent Jeronymus Doctor felöle. Ez az Antiochus abrazollya nevezet szerint á Romai Antichristust, á mint ennek-utanna büse-[856:]gesben meg erthyük. Ez az első dolog lassuk az masodikat.

2. Antiochus cselekedeti az Ecclesiara tartozok.

Mondam masodszor azt kell minekünk meg latnunk: mit fog ez az Antiochus Epiphanes az Ecclesia ellen cselekedni? F. Ved eszedben. Het rendbeli dolgot forgat az Antiochus felöl. 1. Azt mondgya felöle. Cseleköszi az ö akarattya szerint, az az: valamit el vegez magaban, jonak igaznak itil akar minemü legyen az, az ö akarattya szerint meg-is cseleköszi. 2. Azt mondgya felöle. Fel magasztallya magat minden Isten felöt, söt megh az Isteneknek Istene felöt-is, az az: Semminek tartya az töb Isteneket, söt meg az Izraelnek igaz Istenet-is, es az elebbi igaz Isteni tiszteletet el változtattya (Istenöknek Istenenek mondatik penig az Izraelnek Istene: Mert ö mindeneknek Ura, valakik Istenöknek mondatnak az Irasban. Ugymint fejedelmeknek, Angyaloknak, s-mind penigh azoknak, á kiket az poganyok Isteneknek tartottanak.) Az mint be-is tellyesedek ez az mint meg vagyon irva. *1. Macab 1. v. 43. et seq: his verbis*. Mikoron pedig levelet küldöt volna az Kiraly hogy ki ki el hadna az ö rend tartasat. Engedeknek mindenek az ö parancsolattyanak. Es sokan az Izraelitak közzül az idegen Isteni tisztelethöz ragaszkodanak, aldozanak az balvanyoknak, es az szombat napot meg nem szentelek. Söt annak felette á Kiraly követek által Jerusalemben es Judanak varasiban levellel küldte, hogy mas földnek törvenyet venne fel. *Haec ille*.

3. Azt mondgya felöle. Csudakat szol. Az az nagy dolgokat, es karomlo beszedekeket beszél. Be-is tellyesedek ez az mint meg vagyon irva *1. Macab. 1. v. 46. et sequent.* aholot azt olvassuk.

Levelet küldé á Kiraly á követek al-[857:]tal Jerusalemben es Judanak varasiban, hogy mas földnek törvenyet vönnek fel: Tiltanak meg egészlen az meg egö aldozatokat, es egyeb aldozatokat az Sanctuariumtul. Oltarokat, á berkeken, balvanyokat, kapolnakat csinalnanak. Disznokat, es tisztatalan aldozatokat aldoznakak.

4. Azt mondgya felölle. Szerentses leszen mig vegre megyen az harag. az az: Midön akadaly-nelkül vegbe viszi, az ö akarattyat, es senki ellene nem alhat, valamedig vegben viszi azt.

Miert?

Oka szerentsejenek ez leszen. Mert vegezés löt effelöl, az az. Az Istennek vegezet tanatsa tartya ezt, hogy mindeneken által mennyen az Antiochus.

5. Azt jövendőli felölle. Az ö eleinek Istenivel-is nem gondol. az az: Tellyesseggel, hitötlen, Istentelen leszen az Antiochus, es minden Isteni felelemtöl üres. Mert meg azokat-is az Isteneket, kiket az ö elei tiszteltenek semminek tartya, meg utallya: Maga ez az embereknek szívökben ugyan be oltatot volna, hogy az ö elejeknek vallasokat, igen örömet kövessek, avagy jo, avagy gonosz legyen az. De ezt-is semminek tartya az Antiochus. Be-is tellyesedek peng ez á mint meg vag[y]on irva *1. Mac. cap. 1.* Aholot azt olvassuk hog[y] azt irja az Antiochus az egész Orszagnak, hogy kiki el hadna az ö elebbi rend tar[t]jasat, hitit vallasat, es mindenek eggye lennenek. Es engedenek minden nepek az ö parancsolattyanak, *v. 43. 44.* Az Antiochus Magnus az ö Attya tiszteli vala böcsületben tartya vala az Izraelnek neminemü reszböl Istenit[,] de nem cseleköszi ezt az Epiphanes. [858:]

6. Meg-is azt mondgya felölle á Propheta. Epiphanes felöl. Az Aszszony-allatoknak kevansagara sem figyelmezik. Az az: Nem indittatik semmit az Antiochus az ö feleseginek könyörge-sere-is, hogy az ö el keszdet tanatsanak beket hadgyon: de az Keresztyeni vallasnak rontasaban batorsogosan megyen ele.

7. es utolszor azt mondgya felölle. Es semmi Istennel nem gondol. Az az. In summa egy igivel, tellyesseggel sem az egy igaz Istennel, sem az ö eleinek balvany Istenevel, semmit sem gondol.

s-Miert? s-Honnet indittatik ez gonoszsagara?

Okat azt mondgya az Angyal az Prophetanal. Mert mindeknek felette magasztallya magat. Az az: Ez leszen az Antio-

chus nagy hiteltlenségnek az oka, mert az ő nagy kevelysege miatt, minden Isteneknél fellyeb valonak tartya magát. Es semmit felelemből nem cseleköszik, hanem mindeneket maga elvegezet tanatsabol. Ezek neznek az Antiochusnak, az Ecclesia ellen valo kegyetlen cselekedetire, s-Ertyük az Propheta elmejet.

Mit tanullyunk innet?

Tanullyuk meg innet elsöben keresztyenek: Jol mondgya bizonyara az szent Jeronymus Doctor, hogy az Antiochus nevezet szerint az Romai Papanak Antichristusnak abrazattyat viseli. Mert ugyan ezek, valamellyeket hirdet az Angyal az Antiochus felöl, ighe szerint be tellyesödnek az Romai Antichristusban. Az mint immar rendel meg mutatom az hiveknek. Intem az hiveket legyenek vigyazo halgatok, vessük öszve á Romai Papanak cselekedetit az Antiochus cselekedetivel. [859:]

Elöször azert azt mondok az Antiochus felöl. Fel magasztallya magát az igaz Isten felöt, es minden fejedelemségek felöt, Imperatorok felöt. Illyene az Romai Papa? Illyen bizonyara. Mert önnön magát Istennek hivattya, es földi Istennek tartya az egy igaz Istennek boszszusagara. Bizonyittya ezt Ludovicus Gomesius, á ki á Papa felöl azt mondgya. *Papa est quoddam numen, visibilem quendam Deum prae se ferens.* Az Papa nememü nagy fölseg, es az lathato Istennek kepet viseli. Setinus azt írja. *Papa potest omnia facere quae Deus potest, et Papa est Deus, Papa est caput totius orbis Christiani.* Az Papa mindent tehet, valamit az Isten cselekedhetik, es á Papa ugyan Isten. Az Papa az egesz Keresztyen vilagnak feje. Anthonius Florentinus azt mondgya: *A Papá ne ad Deum quidem appellari potest.* Az Papa elöl az igyet, senki meg az Istenre-is nem appellalhattya. *Et in Canone. Papa non potest judicari á quoquam. Non est quod ei quis dicat. Cur hoc facis?* Az Papa senkitöl nem itiltethetik, nincsen senki, á ki azt mondhassa neki, miért cseleköszed ezt. *Innocentius Tertius.* Harmadik Innocentius Papa penig azt írja az Constantinapolybeli Imperatornak. *Sicut aurum excellit plumbum, sic dignitatem Papae excedere imperialem.* Az az: Az mikeppen az arany felyül halagya az onnat, igy az Papa meltosaga az fejedelmet. *Et sicut Sol dicitur Pater omnium Planetarum et Dominus, ita Papam esse Patrem omnium dignitatum. id est, Az mikeppen az nap mondatik az Planetaknak attyok es urok, igy az Papa minden meltosagoknak. Et sicut Luna recipit Lumen á Sole, ita Imperatorem imperialem dignitatem á Papa, id est, A mikeppe[n] hogy á hold vilagossagot veszen az naptol, igy*

az Fejedelem fejedelmi meltosagot az Papatol. Söt annak felette, annyera el ment á meltosagban, hogy á kiket akar az Istenek köziben, szentek kö-[860:]ziben szamlallya, á kiket akar viszontag le veti. Ez az első.

Masodszor azt mondok az Antiochus felöl: Csudakat szol Isten elle[n], az az: karomlozo balvanyozo szokot. Illyené á Romai Papa? Illyen bizonyara. Mert ö-is azt mondgya maga felöl. *Papa habet eandem potestatem cum Deo, et idem tribunal cum Christo.* A Papanak azon egy hatalma vagyon á mi az Istennek, es ugyan azon egy itilö szeki á Christussal. *Item: Papa potest mutare sanctum Evangelium, et potest sancto Evangelio pro loco et tempore alium sensum tribuere.* A Papa el változtathattya az szent Evangeliomat es ha akarja az Evangeliumnak értelmit, az helyhöz es az üdöhöz kepest megh változtathattya. *Item. Si quis non crederet Christum verum esse Deum et hominem, et idem sentiret Papa, eum non iri damnatum.* Ha valaki nem hinne, hogy az Christus, igaz Isten es ember, s-az Papa-is ugyan azont mondana, el nem karhoznak erette. *Bonifacius VIII. de se dixit: Ego sum Pontifex maximus et Imperator, terrest req[ue] ac coeleste imperium habeo.* En vagyok mind az Papa, s-mind á fejedelem, földi es mennyei hatalmam vagyon ennekem.

Mi lehet ennel nagyob karomlas?

F. Semmi bizonyara.

Harmadszor azt mondok az Antiochus felöl. Es szerentses leszen dolgaiban. Igy vagyon az Romai Papanak dolga? Igy bizonyara. Mert gyakorlatossaggal, nagy szerentsesen hatalmaskodot, az Istennek Ecclesiajan. A mikor ö felsege ele bocsatta benne. Es most-is, ugymint Istennek ostora, nagy dolgokat szerentsen vegben viszen, meddig el jö az büntettesenek oraja.

Negyedszer azt mondok felölle. Nem gondol az ö eleinek Iste-nevel semmit. Igy vagyone az Papanak dolga? Igy bizonyara. Nem gondol az Reghi szent Attyaknak [861:] Apostoloknak tudomanyaval semmit, mint peldanak-okaert. Azt tanittya az szent Pal es az szent Pallal egygüt. Augustinus, Irenaeus, Tertullianus, hogy az szent iras elegeges az üdvössegre, es mindenek be vadnak abba foglaltatvan. Valamellyek tartoznak á mi üdvössegünkre. De az Papa nem gondol azzal semmit: Hanem azt emberi talalmanyokkal tolgya, es az idvössegre elegendenek tartya. Igy az tanitok az reghi szent Attyak, es Apostolok, hogy csak az igaz hit által megyen vegben az mi idvössegünk Istennek elöt-

te, es az által nyerjük bününknek bocsanattyat. De az Papa azt mondgya: hogy nem ugy vagyon: hanem erdömet, Indulgentiakat, es egyeb hazugsagokat forgat, az mellyek által kel üdvözülünk Istennek elötte.

Vegezetre azt tanittyta Chrysostomus, es az egesz szent iras. Nem kel segitsegül hini, közben jaroul allatni á meg holt szenteket. De á Papa az ellen azt mondgya, hogy az meg holt szenteket kel közben jaroul allatni Istennek elötte. De szent Janos azt mondgya. *I. Iob. I. Sangvis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato.* Ez vala az negyedik dolog.

Ötödször azt mondok Antiochus felöl. Az Aszszony-allatoknak kevansagara nem figyelmezik. Illyene az Romai Papa? Illyen bizonyara. Mert az szent hazassagot az Papoktul tiltya: az Romai Antichristus, es sokakat erös hit alat kenszerit, hogy mar szüzesegre, azonközben penig ez az Romai Antichristus, minden bujassagban, testi kevansagban szabadon él. Az mint Annos Papa bizonyittyta peldajaban, kinek Romaban az processioiban lön gyermeke. Sz. Pal pedig *ad Thim. dicit. Honorabile est conjugium apud omnes, et cubile impollutum.* De az Papa mast tanit. [862:]

6. es u[t]olszor azt mondok az Antiochus felöl. Es semmi Istennel nem gondol. Illyene az Romai Papa? Illyen bizonyara. Mert az XII. Janos Papa felöl olvassuk, á kit Platina XIII. nevesz. Hogy semmit, sem az emberekkal, sem az igaz Istennel nem gondolt. Es az VI. Alexander Papanak. Semmi gondgya az religiora az hitre nem volt. Igaz tehat mind ezekből hogy nevezet szerint az Antiochus az Romai Antichristust abrazolta. Ez az első Tanusag.

I. Tanullyuk meg az Antiochus peldajabol, á ki magat az igaz Isten felet fel magasztallya, es csudalatossokat szoll Isten ellen.

II. Tanullyuk meg. Miben allyon az Istennek Anyaszentegy hazanak ellenseginek természetök? F. Ebben bizonyara, hogy nem gondolnak semmit, sem Istennel, sem az emberekkal. Peldajul vadnak erre. Herodes, Nero, Domitianus, Diocletianus, Iulianus Apostata, s-az többi, kik á hiveknek sokat artottanak. Senkivel nem gondolvan semmit.

III. Tanullyuk meg onnet; aholot azt mondok az Antiochus felöl, hogy szerentses leszen dolgaiban, miglen az ő akarattyat vegben viszi mint vegezes löt az felöl.

Mit tanullyunk meg?

F. Ezt hogy az nyomorusag az Istentül bocsattatik az emberekre az Istennek haragjabol. Annak-okaert az Ecclesianak

persecutori, öldözői kergetői semmik ne[m] egyebek, hanem az Istennek haragjának veszzei. Gondolkodgyunk tehát, az mi nyomorusaginknak okairól, á mely semmi nem egyéb, hanem az bün. Az bün, az, á mely az [863:] Istennek haragjat vonsza az mi fejünkre. Illik tehát életünket jobbittanunk, hogy á büntetést, ne öregbitsuk raytunk. De itt ez arant vetkeznek sokak, á kik csak az nyomorusag ellen panaszozkodnak, eleteknek jobbitasáról pedig nem gondolkodnak semmit. De nem ugy kel lenni: Hanem először haragudgyunk az mi büneinkre, utallyuk á bünt s-annak-utanna Isten-is el fordittyá haragjat mi rollunk. Igy kell az Isten haragjat le szállítani. *s-Igy cseleköszik Michaeas-nal az Ecclesia: *Iram Iehovae feram, quoniam peccavi ei. Iustus homo primum omnium est iudex ipsius.* Az Urnak haragjat viselem, mert neki vetkesztém. Az igaz ember mindeneknek előtte maga magának igaz biraja itilője.

4. Es utolszor tanullyunk meg innet, az Antiochus példajabol, á ki hogy már az igaz Isteni tiszteletnek színe alatt, á balvanyozo tudomant az Izrael fiainak nyakában veti. Tanuld meg. Az Istennek hazanak ellensegenek természetökre nez ez-is, hogy az igaz keresztyen tudomannak színe alatt szoktak az balvanyozo tudomant az egy-ügyü kössegnek nyakokban vetni. Az mint cselekösznek az Papistak, á kik á Catholica relligio alatt á Catholica relligio hazug tudomant, akarjak vetni az kössegnek nyakában. Minket pedig tartson meg az mi Istenünk az igaz Keresztyeni vallásban, fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen. [864:]

LXXXII. Praedicatio.

„**ES az mi nez az erősegnek Istenere. Annak helyeben tisztöl mondom tisztöl oly Istent. Kit nem ismertenek az ő Attyai, arrannyal, ezüstel, draga kövekkel, es kevanatos allatokkal. Es bizza az erősegöknek keritesit idegen Istenre, á kiket meg ismet, dicsösegre fel veszi, (avagy megh sokasittyá annak dicsöseget,) es sokakon Urakka teszi, es az földet osztya jutalom gyanant.”

S U M M A.

Ennek előtte valo tanításinkban, az el mult vasarnapi letzkönkben, kezdök Keresztyenek magyarazni az Antiochus Epiphanes-

* *Mich.* 7.

** *Vers.* 38.

nek az Istennek Anyaszent-egyhaza Ecclesiaja ellen valo dolgait, maga személyeben. Tudni illik. Mit fog az Antiochus maga személyeben, az hivek ellen cselekedni? Het rendbeli dolgait magyarázok ekkedig. Mert először azt mondom.

1. *Faciet pro voluntate.* Cseleköszik az ő akarattya szerint.

2. *Extollet se supra Deum Deorum.* Fel emeli magát minden Isteneknek felette.

3. *Loquitur mirabilia.* Az az. Csudakat szol, kevely szokot.

4. *Prosperabitur.* Szerentses leszén.

5. *Ad Deos majorum suorum non attendet.* Nem halgat az ő elejének Istenehöz.

6. *Ad desiderium foeminarum non attendet.* Az Aszszony allatoknak kevansagara sem.

7. *Ad ullum Deum non attendet.* Egy Istenehöz sem halgat.

Ezeket talalok az Antiochus személyeben-is. Es ugyan ezeket talalok az Romai Papaban-is. [865:]

1. Mert ő-is fel emeli magát Isten ellen, mikor mondgya. *A Papa ne ad Deum quidem appellari potest.* A Paparol az Istene-is nem czitalhatni.

2. Csudakat szol midőn azt mondgya. *Papa habet idem consistorium cum Deo, et idem tribunal cu[m] Christo.* Az Papanak egyenlő hatalma az Istennel, es egy itilő szeki az Christussal.

3. Szerentsessitetik gyakorta. 4. Nem halgat az ő eleinek irasira. Az Apostolokera es Prophetakera.

5. Nem halgat az Aszszonyok kevansagara. Mert az egyhazi szolgaktol az hazassagot tiltya.

6. Egy Istenehöz sem halgat. Peldak. Joh. XII. Papae Alexandri VI. Ezekről szollank. Mostan azért immar lassuk ez jelen valo igiknek rövid summajat, Reszeit, es igiknek magyarázattyat. Summaja ez jelen valo igiknek csak imez: Ezekben az jelen valo igikben: Irja meg az Propheta, ugya[n] azon Antiochusnak el kezdöt dolgait, az Istennek Anyaszent-egyhaza Ecclesiaja ellen. Tudni illik. Mit fog meg-is többet cselekedni maga személyeben, az Istennek hivei ellen. Ez az Summa. Töb rendel kezdi meg ismet az Propheta az Antiochusnak maga személyeben valo cselekedetit, az Istennek Ecclesiaja ellen.

s-Mi leszén Haszna?

F. Haszna egyyez ennek-is á mostani tanitasunknak az elsőkel. Mert innet-is szep vigasztalás adatik á hiveknek: hog[y] noha Isten az ő hiveit keves ideig kereszt, nyomoruság alá engedti: de mikoron annak ideje el jő az ő hiveit segítsegevel

elől veszi. Az ő Anyaszent-egyhazanak ellenseget pedig vegezetre megh bünteti. Mert az mint enekli az David *Psal. 120. Non dormitabit, neq[ue] dormiet qui custodit Israel.* Nem aluszik á ki örzi az Izraelt. [866:]

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igiknek. Mert először azt kel meg latnunk az igiknek ertelmejert. Kicsoda legyen az erősségöknek Istene. A kit Sidoul az Propheta Maüzim Istennek nevez? Kit kel azon ertenünk?

II. Mit fog cselekedni az Antiochus az Istennek tisztessége ellen, es az Istennek Ecclesiaja ellen. *de his brevissime.*

Illik ez mi üdönkre-is ez az letzke. Mert ugy vagyon egy keves ideig el vetetet, az mi nyakunkrol amaz lelki Antiochus az Romai Papa. Mindazonaltal nem meszsze á mi hazunktól kering. Itt az mi Austriabeli Atyankfiai közt, igyeközik azoknak igat vetni nyakokba. De az Isten az keresztyeneket nem hadgya. Mi-is hogy jelen legyen könyörgesünkkel keressük meg Istenünket, hogy á mi meg valto Istenünk rontsa el az ördögnek orszagat, eppittemenyet, es hirdettesse az Evangeliomnak vilagat. Mar reszeit lassuk.

1. Ki legyen az Maüzim Isten?

F. Az mi az első dolgot illeti. Kicsoda legyen az erősségöknek Istene? Ved eszedben. Mert sok (á kit Sidoul Maozim Istennek nevez.) Viszszalkodasok vagyon itt az irasmagyarazo Doctoroknak. Itt ez arant ennek magyarazattyaban te-is jegyezd meg. Azt mondgyak annak-okaert nemellyek, hogy ezen az Mayzim, Maozim, avagy Mauzim Istenön, az mely annyit teszen magyarul, mint erősségöknek Istene, ertetik az Mahumet az Törököknek Istene, es ezt az jövendő mondast magyarazzak az Törökök birodalmara. Es azt akarjak mondani, hogy igy az Istennek Angyala, az Gabriel Angyal, *ironice et per despectum*, csufsagban avagy utalasképpen hija á Ma-[867:]humetöt erősségöknek Istenenek. Mert holot erősnek tartya magat igen erötelen. Az mely ertelemben vagyon Christianus Irenophilus. De ez az ertelem tellyességgel ellenközik az Angyalnak jövendő mondasaval. Mert itt semmit nem szol az Angyal az Töröknek birodalmarul, az mint oda fel meg mutattatot. Ez az első ertelem.

Masodszor azt mondgyak nemellyek az mely ertelemben vagyon, Nicolaus Lyranus, hogy ez á Maozim Isten senki nem

egyeb hanem az Pokolbeli ördög, á kit az Antichristus titokban tisztel.

Harmadszor így magyarazzak nemelleyek: nevezet szerint penig Cardinal-is *Hugo de sancto Choro*: hogy ez senki nem egyeb az Maozim Isten, hanem á Jupiter, á kit az reghi poganyok, Isten gyanant tisztelnek vala.

Negyedszer magyarazzak ezt nemelleyek közönsegessen, minden balvany Istenökre: Kiknek magoknak, külömb külömb, mindeniknek tulaýdon Templomok varok erősegek vagyon. Ezek az iras magyarazo Doctoroknak, külömbözö értelmek, ez kerdes felöl: Kit kel ertenünk az Maozim Istenen avagy erősegeknek Istenen.

De mi ezeknek az ü értelmeknek beket hagyvan: es á fel töt czelra nezve[n]: azt mondgyuk hozzá: hog[y] ezen á Maozim Istenen, az erősegeknek Istenen ertyük; Sem Mahumetet, sem az ördögöt: Sem Jupiter Istent: Sem penig valami balvany Istent: Hanem az Izraelnek Istenet, á ki egyedül erősb, es hatalmasb mindeneknel: Es az ö ereje hatalmas, minden erősegeknek felette vagyon. Es az mi értelmünk ebben á kerdesben. Hogy penig ez így legyen s-ez az ertelem igaz legyen, meg tetzik először innet. Mert az Angyalnak elmeje ezt bizonyította. Mert az [868:] Istennek Angyala azt akarja meg jelenteni Danielnek: Mit fog cselekedni az Antiochus Epiphanes az Izraelnek igaz Istene ellen: ezt tudni illik, hogy az Jerusale[m] Templomaban allat oly Istent, á kit az ö Attyai nem ismertenek: tudnia illik az Olympiai Jupiternek kepet. Mert ezt az Olympiai Jupitert az Antiochusnak elei, nem tiszteltek vala annak előtte, hanem annak előtte Syriaban az Antiochusnak elei, tisztelik vala Isten gyanant az Apollot, es az Diana Isten Aszszont, á mint Strabo bizonyította *lib. 16. Geographi[ae]*. Masodszer az iginek folyasa-is ezt az magyarazatot allattya: Mert az Sido igiknek folyasa így vagyon: Az mi ugymond, az erősegeknek Istenet illeti, az az, az igaz Istent, az helyeben az Antiochus oly Istent tisztel, á kit az ö Attyai nem ismertek: az az, az mint meg vagyon irva. 2. *Machab. 6.* Ertjük azért mit kel ertenünk az Maozim Istenen, erős Istent, á ki mindeneknel hatalmasb.

Ellenvetes: De itt ez arant keresztyenek, ennek az első kerdesnek magyarazattyaabol az külömbözö értelmek között, az Papista atyafiaknak (nevezet szerint penig Bellarminusnak *lib. 3. de Romano Pontifice cap. 14.*) egy Argumentomok vagyon: az mellyel azt akarják allatni, hog[y] az Daniel Prophetiaja, semmi reszben nem tartozik az Romai Papara; Mert az Romai Papa, nem Antichristus. Így okoskodnak.

Az Antichristus leszen az Moazim Isten: az az, az Antichristus azt cseleköszi, hogy mindenekkel imadtattya magát: avagy pedig ördögös leszen á ki titokban tiszteli az ördögöt, kinek segítsege által, csudalatos dolgokat cseleköszi. [869:]

De az Romai Papa nem Maozim Isten, az az, sem imadtattya egyebekkel magát: sem pedig ördögös, á ki titokban tisztölne az ördögöt; sem pedig az ördög segítsege által, csudakat nem cseleköszi.

Azert az Romai Papa nem Antichristus:

Felelet: Mit felelünk neki?

Mondgyad. Nem igaz az á magyarazat elsőben Bellarminustul, s-az töb Attyafiaktul-is, hogy az Antichristus leszen az Maozim Isten: mert az Angyal arrol nem szolot: hanem arrul jövendölt, s-azt akarja mondani, hogy az Antichristus, az Maozim Istennek, az erősegeknek Istenenek, az az, az igaz Istennek Templomában, tiszteli á balvany Istent, mellyet az ü elei nem ismertenek. Az mi pedig az töb dolgokat illeti: hogy az Antichristus, magát imattattya egyebekkel, es ördögös leszen á ki titokban tiszteli az ördögöt, kinek segítsege által csuda dolgokat cseleköszi: felette igen igazak ezek. Jol mondgya az Jambor hogy ilyen leszen az Antichristus személyében.

De ilyen tisztesség kevano: es ördögös az Papa, az mint irasokbol, es peldajokbol meg tetzik.

Mert azt olvassuk *lib. 1. ceremon: Pontificalium sect. 3.* hogy minden halando emberek, akar minemü meltosagban: tisztességben legyenek, mihelyen jutnak az Papanak eleiben, jo tavoly földön, haromszor haitnak nekie terdet, es ennek felette tartoznak labait megh csokolni. *Iohannes Fabii in praefatione Institut: Papa inquit, in verbis dicit se servum servorum, at facto tamen se adorari permittit, quod Angelus in Apocalypsi refugit.* A Papa ugy-mond szoval [870:] mondgya magát szolgaknak szolgajanak: de mindazonáltal meg engedi, hogy imadgyak ütet: mellyet az Angyal á mennyei jelenesben fel nem veszen, ez az ö tisztösseg kevanasa. Hogy pedig az Papok közzül egy-nehanyan ördögösök voltak, az-is nyilván vagyon. Mert *Sylvester Papa II. fuit Magus et devotus Diabolo*, ördögös es magát az ördögnek szentelte volt, es az Papasaghoz, az ördögh segetsege(s)ből juta: ugy hogy, halala utan lenne tellyesseggel az ördög számára. VII. Gergely Papa-is á ki Hyldebrandusnak mondatik, ez-is ördögös volt. XXII. Janos Papa-is, á kit Platina XXIII-nak szamlal tellyesseggel az ördögöt szokta vala segítségül hini maganak, es az ördögnek borral szokot vala aldozni. Annak-okaert holot ezek igy legyenek, semmikeppen nem kerülheti el(1) Bellarmi-

nus hogy az Papa ne legyen az Antichristus. Es ahol az irasban maganak mentseget keresne, szinten ot esik az veremben. De lassuk az masodik dolgot,

2. Az Antiochusnak az erös Isten ellen valo cselekedeti.

Mondam masodszor azt kel minekünk meg latnunk: Mit fog az Antiochus Epiphanes cselekedni az Istennek tisztössege ellen, es az ü Ecclesiaja ellen.

Felelet: Ved eszedben.

Harmat mond felölle: mert először azt mondgya az igaz Isten helyeben tisztel oly Istent, kit nem esmertenek az ü Attyai; Arannyal, ezüstel, draga kövekkel, es kevanatos allatokkal. Az az: meg változtattya az Antiochus az igaz Isteni tiszteletet, es az Izrael Istenenek boszusagara, azt cseleköszi az Antiochus, hogy az Jerusalem Tem-[871:]plomaban, oly Istent tisztel, kit az ö Attyai nem ismer(te)tenek, tudni illik, az Olympiai Jupiter Istennek kepet, á kit arannyal, ezüstel, draga kövekkel fel ekösit. Masodszor azt mondgya az Antiochus felöl az Propheta: Bizza az erősegeket idegen Istenre, az az: Egesz Judaeat, Sido Orszagot meg haborittya az Antiochus, es mint ha gyözedelmet vöt volna az Izraelnek Istenen, bizza Sido Orszagot az Olympiai Jupiter Istenre, ugy-mint gondviselő es oltalmazó Istenre, á kit az Angyal idegen Istennek nevez. Harmadszor azt cseleköszi az Antiochus, hogy á kiket meg esmer, annak dicsöseget meg sokasittya, sokakon Urta teszi, es az földet el oszttya jutalom gyanant: az az; Valakiket eszedben veszen az Antiochus, hogy ö neki hasznara vadnak, es örömet szolgálnek neki, az ö dögleletes tudományat igen oltalmazzak: azokat meltosagra, Urasagra fel veszi, es az földön valo birodalmat arron nekik adgya. Be-is tellyesedek peng ez: mert az Antiochus egesz Sido Orszagot, megh haboritotta, hitit vallasat fel bontotta, es az Püspökségeket, az ü balvanyozo Papjainak osztota, á kik az ö dögleletes tudományat eppitik vala; á töb Apostatakat hittül szakattakat pengh Urasagra fel vötte, es bizonyos helyeknek, Fejedelmive rendelte; Ezek voltanak az Antiochusnak, az Istennek tisztseges Ecclesiaja ellen valo cselekedeti, az mellyeket szamlal az propheta.

Lassuk hasznat.

Tanullyuk megh innet elsőben: Jol mondgya itt ez arant-is szent Jeronymus Doctor, hogy az Antiochus az Romai Antichris-

tusnak abrazattyat viseli. Mert elsöben az mint az Antiochus az igaz Isten helyeben. Oly [872:] Istent tisztel, á kit az ü Attyai nem ismertenek, es azt arannyal, ezüstel ekeseti: Igy az Romai Papa el változtatta az igaz Isteni tiszteletet, es ollyat rendelt, mellyet az reghi szent Attyak nem ismertenek: Peldanak-okaert: Az megh holt szenteknek, Szüz Marianak innep napokat szentelt az igaz Istennek boszszusagara á ki egyedül maganak rendelte az innepi szenteletet: Az megh holt szenteket segítsegül hija: Balvany Isteneket farag, á kiket ö-is Arannyal, ezüstel draga kövekkel fel ekesit. Az mely balvanyok felöl azt mondgya *Lactantius* reghi irasiban, hogy: *Nulla in templis veterum Christianorum reperta sunt Idola*. Semmi balvany kepek az reghi keresztényeknek templomokban nem talalttának: *item: Vbi-cunq simulacrum est, ibi relligio nulla est*: Valahul balvany kep vagyon, ot semmi jó vallas nincsen: Ugyan azon *Lactantius lib. 2. Divin. Institut. cap. 17. Daemones sunt, qui fingere imagines et simulacra docuerunt, ut hominum mentes á cultu Dei averterent*: Az ördögök, ugy-mond, tanitottak az embereket az kepeknek csinolasara, hogy az embereknek elmejeket az igaz Isteni tisztelettül el szakasztanak, Egygyez azert az Romai Papa az Antiochussal.

Masodszor; az mint az Antiochus bizza az erőseget idegen Istenre, ugmint Olympiai Jupiterre: Igy az Romai Papa-is mind mennyet, földet, tengert, es minden allatokat bizot az szentekre. Mint peldanakokaert: Menyországot bizta Szüz Maria.

Az Eghben valo tüzet szent Lörinzre.

Az tengert szent Miklosra:

Az Hegyeket, mezöket, retekert Eustargiusra:

Az Bort Vincere: Az Buzat Medardusra. s-Orbanra. [873:]

Az Lovakat Eulogiusra:

Az Ökröket Pelagiusra.

Az Disznokat szent Antalra.

Es ki gyözne mind ezeket elő számlalni. *Summa summarum* mindeneknek, tulaydon szenteket rendelt, á kiket, azt parancsolgya, Szüz Mariat, s-az többit, hogy segítsegül hijunk. Egygyez azert itt-is az Romai Papa az Pogany Antiochussal.

Harmadszor az mint az Antiochus azokat az Apostatakat, á kik az ü dögleletes tudományat követik: szereti, tisztességre fel veszi, Urra teszi, josszaggal ajandekozza: Igy az Romai Papa, azokat az balvanyozo Papokat, s-egyeb rendeket, á kik ö nekie szolgálnak, tisztességre fel veszi, Papi Urasagra emeli, es josszaggal megh ajandekozza, az mint ezt az minde[n] napi példak-

bol lattyuk. Eggyez azért ebben-is az Romai Antichristussal az Antiochus. Ez az első Tanusag.

II. Tanullyuk meg innet; honnet kellyen á keresztyen tudomany felöl iteletet tennünk? F. Bizony nem az ezüstnek, arany-nak draga köveknek Templomokban valo tündökleseből; Mert tündöklük az Antiochus balvany Istene az Olympai Juppiter arannyal, ezüstel, de azért azonközben hamis az ő tudománya: Igy az Romai Papanak aranyas oltari, tündöklő balvanyi, aranyas Papi öltözeti, es az Romai Papoknak aranyas három rend koronai, vont aranyas ruhái. De mindazonáltal nem teszi az ő tudományokat igazza: sőt inkább az reghi poganyoknak vallásokkal teszi eggyesse: Hanem az Ur Isten lelekben es igazsagban akar tiszteltetni. *Iohan. 4.* Es az töredelmes szívű ő fel-[874:]sege-nek előtte, minden világi gazdagsagoknál arannyal, ezüstnel kedvesb. Azért ha keresztyeneknek akarunk mondatni, Lelekben, igassagban, az mint az ő igejében ki jelentette ugy szolgállyunk az mi Istenünknek, s-ebből tetzik ki az keresztyeni tudomanyanak igaz volta.

III. Tanullyuk meg innet: Az balvany imadas, mit hozzon az orszagoknak, varasoknak, faluknak, tartományoknak? F. Pusztulast, romlást, veszedelmet bizonyara. Mint peldanak-oka-ert, mihelyen az balvanyozas kezde regnalni Sido Orszagban, mindgyart kezde á Sido Orszag pusztulni ugy annyira, hog[y] vegezetre az Antiochus Epiphanes által, tellyesseggel el romla. Igy á Romai Imperiu[m] valamennyivel inkább Romaban kezde az balvany imadas eppülni, annal inkább alab szalla. Ugy annyira hogy vegezetre az Romai Imperatorok, lönek az Romai Papanak szamari. Igy az mi szegeny hazankban az balvanyozas földeinket, pusztava tötte; sok Praepostsagok, Püspöksegek: Eghri praepostsag; Pecszi Püspökseg s-az többi el veszték: csak az neve maradot, el veszet az valosaga, Isten az természet szerint valo elle[n]segeknek atta. De ez á mi kaba nemzetsegünk nem ismeri pusztulasanak okat. *O Deus aperi oculos hominum;* Oh Isten nisd meg az embereknek szemeket!

IV. Es utolszor tanullyuk meg innet; Micsoda legyen az oka, hogy sokak az meg ismert igassagtul el szakadnak; Balvanyozokka lesznek? F. Bizonyara sokaknak az Papi urasag, sokaknak ez világi gazdagsag. Az mint az Antiochus idejében, lesznek vala sokan balvanyozokka ez okon, mert oly világi tisztessagre Urasagra fel emeli vala, jozsagokkal ajandekozza vala: Igy sokak az Papok közzül, nem hadhattyak az balvanyozo tudomant á Pa-[875:]pistak között az Urasagra kepest. Sokak az keresztyensegben születet Fiak közzül lesznek balvanyozokka,

csak ez világi Urasagra, joszagra, adományra kepest; az mint nemzetünkben-is találunk erre példát. De mi keresztyének hadgyunk beket effele szem fény vesztő dolgoknak, tudván azt sem ez földi Urasag, sem ez világi gazdagság, nem maradando; tudod azt-is az szent Pallal, hogy á pinznek szerelme minden gonosz-sagnak gyökere, *1. Tim. 6.* hane[m] kövessük az igassagot, az Isteni szolgálatot, az hitet, az szeretet, az szelidseget, es az Jesus Christusban való tisztességet, hogy vehessük el az örök életnek hervadhatatlan coronáját, Mellyet adgyon meg minékünk á mi Istenünk, es segellyen mind ezekre minket Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen.

LXXXIII. Praedicatio.

„*ES idejének vege fele meg ütközik ö vele á Deli Kiraly (az az, az AÉgyptiai Kiraly,) es mint az forgo szel ugy megyen rea az eszaki Kiraly, (az az, az Syrianak Kiralya,) szekerekkel, lovagokkal, es sok hajokkal: es be megyen az földre, es mint egy ár viz el szeled, es altal megyen (az Orszagon.) **Es megyen az kevanatos földre, es sok varasok meg romolnak: de ezek megh szabadulnak az ö kezéből, Edom es Moab, es az Ammon fiainak fejedelmi. ***Es veti az ö kezeit az tartományokra: Es [876:] AÉgyptusnak földje nem menekedig megh ö töle. +Es uralkodik arany es ezüst kenczein, es minden dragalatos javain AÉgyptusnak: (Lybianak es Szeretsen Orszagnak az ö járásiban) *vel sic*: es az Lybiabeliek es Szeretsen orszagbeliek követik az ö nyomdokat. ++Es hírek röttentik el ütet nap keletrül es eszakra, es kijü nagy haraggal, hogy el vessessen es megh öljön sokakat; +++Es fundallya az ö palotainak satorit az tengerek között, az kevanatos szent hegyen: Es megyen az ö vegehöz es nem lesz neki segítője.”

S U M M A.

Ennek előtte való tanításinkban, meg hallok Keresztyének büségessen az Antiochus Epiphanesnek, az Istennek Anyaszent-

* *Vers. 40.*

** *Vers. 41.*

*** *Vers. 42.*

+ *Vers. 43.*

++ *Vers. 44.*

+++ *Vers. 45.*

egyháza es Ecclesiaja ellen valo dolgait. Tudni illik: Mit cselekedet az Antiochus, mind mas idegen nemzetsegeknek ellene, s-mind pedig maga személyeben az Istennek hivein. De az meg magyarazot dolgoknak szamlalásával, elmenket ne faraszszuk; hanem ez jelen valo igeknek summajat, Reszeit es az igeknek magyarazattyat lassuk:

Summaja annak-okaert ezeknek ez jelen valo igeknek csak imez: Az Istennek Angyala á Gabriel Angyal, ezekben ez jelen valo igekben, jövendöt mond az Daniel Prophetanak altala, ugyan azon Antiochusnak AEgyptus ellen valo meneteliröl, hadakozasarul utolszor, es ennek felette az Antiochus Epiphanesnek szörnyü halalarul: Ez summaja ezeknek ez igeknek. [877:]

Haszna.

Mi leszen haszna s-vege? Megh tanulhattuk innet keresztyenek, hogy egy kegyetlennek-is nincsen csendeszkimulasa, hanem valaki az Istennek Ecclesiajan akar regnalni, azoknak vegezetre iszonyu halallal kelletik el vészni, az mint az Antiochusnak az ö példajabol ki tetzik. De lassuk reszeit.

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeknek.

- I. Az Antiochusnak AEgyptus ellen valo utolso meneteliröl, hadakozasarul.
- II. Ugyan azon Antiochusnak szörnyü halalarul.

I. Az Antiochus Epiphanesnek vegsö es utolso hadviseleserül AEgyptus ellen.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Antiochusnak AEgyptus orszaga ellen valo utolso menetelit, viadallyat; így szol az Istennek Angyala felöle, s-mond: Es idejének vege fele ugy-mond, megh ütközik ö vele az Deli Kiraly, az Szereczen orszagbeliek követik az ö nyomdokat. Ezekben az igekben foglaltatik be tanitasunknak első része.

Az holot három dolgokat jegyez megh az Istennek Angyala.

1. Idejet: Mikor ment Antiochus utolszor AEgyptusra?
2. Alkolmatossagat: Mi adot alkolmatossagot Antiochusnak az AEgyptusra valo menetelre?
3. Cselekedetit. Mit cselekedet ebben az ö utolso hadakozasaban? Lassuk azért egy egy igevel. [878:]

1. Az Idő.

Az mi az első kerdest illeti, tudni illik az időt, mikoron ment az Antiochus utolszor AÉgyptusra? Azt mondgya felöle az Prophetanal az Angyal, az ő idejenek vege fele: az az, csak közzel halalának előtte, á mikor immaran az Antiochusnak Istentől el rendeltetet büntetésenek oraja el közelitene, rövid időn neki megh kellene halni, akkor ment AÉgyptusra.

2. Az alkomatosság.

Alkolmatossaga felöl penigh: Mi adot erre alkolmatossagot az AÉgyptusra valo menetelre Antiochusnak: azt mondgya felöle az Angyal: mert ugymond meg ütközik ő vele á Deli Kiraly, az az: az AÉgyptusnak Kirallya. Az AÉgyptus Kiralyanak Antiochus ellen valo indulasa ád azert alkolmatossagot Antiochus Epiphanesnek, az AÉgyptusra valo menetelre. Mert noha annak előtte az Romajaknak parancsolattyokból bekessegre kötelezste vala önnön magát az Antiochus Epiphanes: De mikoron ketten birnak az Ptolomaeus Epiphanes fiaí AÉgyptum orszagat, ugymint Ptolomaeus Philometer, es Ptolomaeus Physson: Ptolomaeus Philometer el akara maganak foglalni az AÉgyptum orszagat, Ptolomaeus Physson: Ptolomaeus Physson penig folyamek az Antiochus Epiphaneshöz segítsegert: Mellyet örömet meg cseleköszik az Antiochus, es felette nagy sereget gyüyt az Antiochus, hogy á Ptolomaeus Physson meg segítse. Annakaert latvan ezt az AÉgyptus Kirallya Ptolomaeus Philometer, sereget öszve gyüytven, az Antiochus Epiphanes ellen, hogy az ő segítő seregevel ellene allyon; De az Antiochus [879:] sokkal nagyob erővel indulvan, mint á forgo szel, földön vizen hadakozvan, seregekkel lovagokkal, megyen AÉgyptusra, es az Ptolomaeus Physsonnak neve alat, ki üzi Ptolomaeus Philometert az orszagból, es el pusztittyta az orszagot. Ez azert az ket Attyafiai között valo visszavonyas ád alkolmatossagot Antiochus Epiphanesnek az AÉgyptusra valo menetelre. Az mely alkolmatossagnak felette igen örül az Antiochus, es örömet el vele.

Az Antiochusnak cselekedeti.

Harmadszor es utolszor cselekedeti felöl az Antiochusnak azt mondgya az Istennek Angyala; hogy tudni illik menteben el pusztította az AÉgyptomot, meg terven penig onnan haza jöveben el pusztította, á Canaan földet, az az, Judeat, Sido orsza-

got, az töb szomszed tartományokkal egyetemben, kik Sido orszagahoz közzel valanak: Es semmi tartomány nem volt üres az Antiochus pusztitasatol. Az Ammonitak, Moabitak, Idomaeusok hatarin kívül: Mert ezek igen eggyeznek vala az Antiochus-sal, örömet szolgálnak vala ő neki, az mint meg tetzik az Macabaeusoknak első könyvenek ötödik reszeben. AEgyptusnak penig az töb tartományokkal, minden aranyat, ezüstet, es minden dragalatos javait el praedala segitsegül fogadvan az Antiochus melleje az Lybiabelieket, es az Szereczen orszagbelieket. A kik örülven á praedanak, örömet szolgálnak neki, egy felöl az Szereczenek, s-mas felöl penig á Lybiabeliek rohanvan AEgyptusra: Ugy annyira hogy akkor felette nagy romlása történek AEgyptusnak. Es ebben ál Antiochusnak utolso menetele AEgyptusra es vegsö dulasa, fosztasa, s-hadakozasa ellene. Ezek utolso hadi keszüleseröl Antiochusnak az AEgyptusban. [880:]

Hasznai.

Mit tanullyunk innet?

Tanullyuk megh innet elsőben. Jol mondgya itt ez arant-is Jeronymus, hogy az Antiochus az Romai Antichristusnak abra-zattyat viseli: Mert ugyan ezek az mellyek mondatnak Antiochus felöl tartoznak az Romai Antichristusra. Először: Mert az mikeppen az Antiochus örömet kapja az alkolmatossagot, hogy arthasson AEgyptusnak es az töb tartományoknak. Igy az Romai Papa eleitöl fogva, örömmel kapta s-örömmel kapja most-is az alkolmatossagot, vigyaz rea, mi modon arthasson az tartományoknak keresztyen orszagoknak, keresztyen Fejedelmeknek, az mint Anglianak, az mint Danianak, Svetianak, Magyar orszagnak, sok rendbeli romlasival jól lattyuk. Masodszor: Az mikeppen Antiochus kedvez az Moabitaknak, Ammonitaknak, Idumaeusoknak, mivelhogy ezek ő neki örömet szolgálnak. Igy most á Romai Papa kedvez azoknak, á kik az ő kevansaganak engednek. Harmadszor á mikeppen az Antiochus fösveny, ragadozo, es valahol ezüstöt aranyat kaphat örömet praedallya AEgyptusban. Igy á Romai Papa igen örül ez vilag gyöytemenyenek, gazdagsaganak, á mint meg tetzik innet, hogy penzert adgya á bűnnek bocsanattyat, penzert tisztittyá á lelkeket, á purgatoriumnak tüzetöl. Penzert szolgaltattyá Misset, ugy annyira hogy azt mondotta Theodoriusz felöle, *Camera Apostolica assimilatur mari*. Az Romai kamora olyan mint á tenger, á kiben minden folyo vizek be folynak, de azzal soha

meg nem arad, mert ide-is minden gazdagságok be gyötytetnek, de soha meg nem telnek. [881:]

II. Tanuljuk meg: Micsoda legyen az gonosz lelki ismeretű embereknek, kegyetleneknek az ő természetök. Ez bizonyára hogy á mint Antiochus meg eggyez az Ammonitakkal, Moabitakkal, mert egy uton futnak; Így meg eggyeznek ök-is nagy könnyen egy massal, á hiveknek nyomoruságában. Így Pontius Pilatus, Herodes meg eggyeznek az Christus halalában, meg eggyeznek most-is minden hitetlenek ebben, hogy romollyon az Christus Ecclesiaja. Ez ezeknek az ő természetök.

III. Tanuljuk meg mit kel itilnünk ez világi gazdagságok felől? Ezt bizonyára hogy mulandok ezek, esnek az ellenségnek kezében: nem kel annak-okaert biznunk azokban. Ne helyheztesük remenségünket ezekben; Az mint á szent Pal 1. *Tim. 6. v. 17.* mondgya: Ugy bizonyára. Ne bizzal benne, világi gazdagságokban mert nem maradhatz abban.

Az Antiochus Epiphanesnek ki menetele felől.

Mondam masodszer ezekben az utolsó igikben jövendőt mond az Istennek Angyala az Antiochus Epiphanesnek halalaról á kiről így tanít s-mond: Es hírók rettentik el öt nap keletről es eszakra, es ki jö nagy haraggal hog[y] el vesszön es meg ölyön sokakat. Es fundallya az ő Palotainak satorit á Tenger közöt, á kevanatos szent hegyön. Es megyen az ő vegehez. Es nem leszen neki segítöje.

Mit akar?

Két dolgot jegyez meg az Istennek Angyala. Elöször. Minemü csudak, jegyök veszik elöl az Antiochus halalat. Masodszer: Mint leszen az ő ki mulasa. [882:]

Iövendöles az Antiochus ki meneteli felől.

Az mi az első kerdest illeti, minemü jelök vöttek elöl az Antiochus halalat. Ved eszedben. Kettöben ál ez, Eggyik az ő meg rettenese felelme, mellyet vött önnön maganak, az nap keleti es eszaki hirekből, mivel hogy az ő kevelysegeben, sokakat rendelt vala az hivek közzül halalra, de nem telek kedve szinten akkor benne.

Masodik ez, hogy az ő Palotajanak satorit fundallya az tengerek közöt, az az, az kevanatos szent hegyen: az az: Sido ország-

ban, az holot vala akkor az Istennek Ecclesiaja. Ezek voltak az Antiochus halalanak elől jaro okai követi: Ez az első.

Az második ki meneteli felől penig azt mondgya: Es megyen az ő vegehöz, es nem leszen neki segítöje: az az: mikoron szinten azon igyeköznek hogy az Istennek nepet el rontsa, el jö ő reja. az Istentől rendeltetet ora, es hertelen el vesz, es nem leszen senki á ki ötet az ő halalától meg szabadithassa, de nyomorultul leszen veszedelme. Az mint vegben-is mene ez, az mint megh vagon irva. *1. Mach. 6. 2. Mac. 9.* Mert mikoron az Antiochus az ő tanatsat tellyesseggel vegben nem vihette volna, betegsében esek buvaban es hirtelenséggel megh hala. Teste penig oly bűdös vala, hog[y] nem vala senki az ő dögleletes bűdös volta miat, ki az ő testenek gondgyat viselhetneje. Ebben ál az ő ki menetele.

Mit tanuljunk innen?

Tanuljuk meg innen, jól mondgya itt-is Hieronymus hogy az Antiochus á Romai Papanak abrazattyat viseli. Mert ugyan ezen Antiochus dolgait, megh talalljuk ő [883:] benne. Először: Mert az mikeppen az Antiochus Epiphanes megh haborodik s-meg retten, halvan az ő vitezinek romlasat, es az Isteni tiszteletnek Sido orszagban valo eppüleset. Így á Romai Papa megh haborodot sokszor halvan az ő katonainak szegyen vallasat, es az igaz keresztényi vallasnak eppüleset. Pelda Belgi[o]josa kinek szerentsetlen állapotya hazankban, felelmet szörze az Romai Antichristusnak. Másodsor: Az mint Antiochus az ő Palotainal satorit helyhezette az tengerek között Sido orszagban: Így az Romai Papanak tudomannya vagon az ket tenger közöt. Harmadsor: Az mint az Antiochusnak bodogtalan ki menetele löt. Így az Romai Papak közzül sokak bodogtalanul multanak ki. Pelda az második Sylvester Papa, á ki az ördögnek atta vala magát, á ki nagy karomlassal hala megh, teste penig darabrol darabra konczoltatek, hogy az pokolbeli ördögtől teste el ne vitetnek Ioh. XIII. A ki ket hugait szeplösítötte vala meg, vegezetre az ő parasznasaganak közepötöte, veretetek által fegyverrel, szörnyü halalt megh hala. Így Bonifacius VII. mikor nagy hirtelen halallal megh hala, fel-s-ala vonyatatek az utzakon Romában, kötelet kötven labaira, es vegezetre az Romajaktól által veretetek fegyverrel. Victor III. Romai Papa mikoron miset szolgáltatna, az Subdiaconus á ki neki szolgäl vala az Miseben merget vete az kelyöhben, megh iva az merget szörnyü halalt megh hala. Bonifacius VIII. Mint az eb megh dühödek halalanak

idejen, es ugyan azon döhüssegeben meg hala. Ez az első Tanusag.

II. Tanullyuk meg innet: Micsoda jelök szoktak elől venni az Istennek Ecclesiajanak elle[n]seginek ki mulasokat. [884:]

F. Egyyk az ő alatta valoknak tölök el partolasa: az mint hogy á Sidok el partolanak Antiochustol. Masodik az Fejedelmeknek az ő feletteb valo nagy kegyetlensege az ő alatta valokon. Menyivel annak-okaert latod hogy kegyetlenb az fejedelem az ő alatta valokon, tud megh mindgyart annyival közeleb az ő romlasanak ideje. Pelda Antiochus, Pharaoh, Nero az kik menyivel inkab nevedeknek az kegyetlensegben annyival inkab közelitöttek az ő veszedelmekhez; Ahonnet ez az vigasztalas az hiveknek. Mikor szenvedik az kegyetleneknek insegeket, ne essenek ketsegeben, mert vala-mennel inkab kegyetlenkednek, jele hogy hamar ő nekiek vegek leszen, es el jö az hiveknek meg szabadulasoknak napja.

III. Tanullyuk meg innet. Szabade á hiveknek ő magokat az hitetlen Fejedelmeknek kegyetlensege között fegyverrel oltalmazni hitekben avagy nem? F. Szabad bizonyara peldaul vannak az Maccabaeusok, az kik fegyverrel oltalmazzak hitek az kegyetlen Antiochus ellen, hol cselekeszszük azért mi-is hogy az Romai Anti-Christus ellen fegyverrel oltalmozzuk hitünket.

IV. Es utolszor: Tanullyuk meg innet á holot Sido Orszagh mondatik az Istennek kevanatos szent hegyenek, mellyik legyen az Istennek előtte az kevanatos Orszagh, föld, varas, tartomany? F. Az bizonyara, á holot az Istennek igejenek, Ecclesiajanak szállasa, helye vagyon. Helye vagyon bizonyara mi közöttünk-is. Tartsa megh annak-okaert az mi kegyelmes Istenünk ez mi szegeny varasunkat-is; es legyen kevanatos kedves mindenkor az ő szemeinek előtte, Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen. [885:]

CAPUT XII.

LXXXIV. *Praedicatio.*

„*ES abban az időben fel kel (vagy Uralkodik) az Mihaly Annyal amaz nagy Fejedelem ki ál az te nepedert: mikoron leszen az nyomorusagnak ideje, melyhöz hasonló nem volt, attol fogva hogy az nep kezdöt lenni, mind ez ideig: akkor mondom az időben az te neped meg szabadul, valaki irva talaltatik amaz könyvben.”

* *Vers. 1.*

Hogy ezt-is az tizen-kettődik es utolsó Caputot töb haszonnal s-vilagosb ertelemmel tamaszszuk az Keresztyenek eleiben, lassuk summajat, reszeit, es vegezetre magyarazzuk az igiket.

S U M M A.

Summaja ennek á tizen-kettődik Caputnak Keresztyenek csak imez: Ennek előtte való tizen-egyedik Caputban, minek-utanna Keresztyenek meg hallok, az Angyalnak jövendő mondasat ez világi birodalmoknak, úgy mint Assiriai, Persiai, Görög Orszagi, es Seleucidaknak birodalmanak változasi felől: kiváltkepen penig, leg büsesben az Antiochus Epiphanesnek birodalma felől, kiknek mindeniknek alatta sokat kellene szenvedni az Istennek Anyaszent-egyhazanak az Sido nemzetsegnek: De leg többet az Antiochus Epiphanesnek kegyetlensege alat. Mondom minek-utanna ezekről bösegesen hallottunk. [886:] Most immar summa szerint ebben az utolsó caputban, hog[y] á hivek az nyomorusagoknak közepötte ketsegeben ne essenek az ő megh maradasok felöl; Vigasztalast nyuyt az Istennek Angyala, az Antiochus sanyarusaga alat levő hiveknek es az ő elebbi siralmas jövendő mondasat, vigasztalo beszedekkel Evangeliommal vegezi. Mert noha úgy-mond, nagy leszen az nyomorusagnak ideje az Antiochus idejeben, kihöz hasonlo soha az Sido nepnek eredetitöl fogva nem volt; De mindazonaltal leszen az idő mikor Isten öket azok alol az nyomorusagok alol fel szabadittyta.

Ennek az summaja-is ez. Mostan ebben az utolsó caputban vigasztallya az Istennek Angyala az Istennek fiait, az Antiochus öldözese kergetese közöt az jövendő meg szabadulassal.

Mi legyen mi nalunk haszna?

Haszna az tudomanynek bizonyara keresztyenek nagy leszen. Mert innet mi-is könnyen vigasztalast vehetünk magunknak (es minden ember önnön maganak) hogy noha Isten minket-is ez ideig nyomorusag, sanyarusagh ala vett, de el jö az idő mikor ezek alol fel szabadit á mi Istenünk bennünket.

R E S Z E I.

Ket reszei vadnak ez tizenkettődik es utolsó Caputnak. Mert első reszeben: Het rendbeli okokat Argumentomokat forgat az Daniel, mellyekkel vigasztallya az Antiochus sanyarusaga alat levő hiveket, kiknek negye szarmaznak az Angyaltol, az

három utolsók pedig származnak ö magától az Christustól. Masodik részében pedig el vegezi, be pecsetli Daniel az ö tanítását. Ezek részei. [887:]

Most pedig summa szerint, ezekben ez jelen való igikben, ebben az első versetskeben, két rendbeli vigasztalást adatnak az Istennek Angyalának előnkben, mellyekkel vigasztallja az hiveket, az Antiochus kegyetlen dühössegenek ellene, s-lassuk rövideden.

Az Angyalnak vigasztalása az Antiochus öldözése ellen.

Az mi azért az első vigasztalást illeti így szoll fölé az Istennek Angyala s-mond: Abban az időben pedig, fel kel az Mihály Angyal amaz nagy Fejedelem, ki ál az te neperedt: Mikoron leszen az nyomorusagnak ideje, melyhöz hasonló nem volt, attul fogva hogy az nép kezdöt lenni, mind ez ideig. Ez igikben foglaltatik be az Angyalnak első vigasztalása, á holot két rendbeli dolgokat csak igen rövideden meg jegyöznünk, az igiknek homalyos voltajert.

Először. Kit kel ertenünk ezen á Mihály Angyalon?

Masodsor. Mit fog ez á Mihály Angyal cselekdöni? az hiveknek nyomorusagoknak idejen.

1. Quaestio. Quis Michael?

Az mi az első kerdest illeti: Kit kel ertenünk ezen az Mihály Angyalon? F. Ved eszedben. Michael Mihály Sido ige, annyit teszen magyarul, mintha mondanád. *Quis sicut Deus?* Kicsoda olyan mint az Isten? az az: senki az teremtetek között. Ezen azért á Mihály Angyalon ertetik, nem valamely teremtet Angyal, hane[m] önnön maga az Ur Jesus Christus, á ki egyenlö Isten az Attyával, az mint bizonyította az szent Pal *ad Phil. 2. v. 6.* Az mint meg eggyesztének ebben az magyarazatban, az [888:] reghi es mostani iras magyarazo Doctorok. *Princeps maximus.* Nagy fejedelemnek mondatik pedig az Christus. Mert ö az Angyaloknak es az ö nepenek fejedelme, ö á ki igen erős es hatalmas, es az ö Isteni erejenek általa elegendes az ö nepenek meg oltalmazasara, az mint önnön maga mondgya Christus maga fölöl *Ioh. 10. Oves meas nemo rapiet e manu mea.* Az en juhaimat ugymond senki ki nem ragadgya az en kezemböl. Es szent Pal-is azt bizonyította fölölle *ad Ephes 1. v. 20. 21.* Az Christus ugymond az, á kit az ö Attya helyheztetet az ö job

keze felöl mennyegben. Fel ekösitven ötet, fellyeb valo, hatalommal, birodalommal, erővel, es minden meltosaggal, mely neveztetik nem csak ez jelen valo vilagon, hanem az követközendőben-is: Es mindeneket vetöt az ö labai ala, es tötte mindeneknek felette az Anyaszent-egyhaznak fejeve. *Item ad Coloss. 2. v. 10. Ipse est caput omnis Imperii et testatis.* Ö feje minden birodalomnak es minden hatalmassagnak. Ez azert az Istennek fia, az Jesus Christus az, á kit hi az Daniel Mihaly Angyalnak. Ez erre az felelet.

2. Az Mihaly Angyalnak cselekedeti.

Masodik kerdesünk ugyan itt az első vigasztalásban ez vala. Mit fog ez az Mihaly Angyal, á hiveknek nyomorusagokban cselekedni? Az mondgya felölle.

Al ugy-mond az te nepednek fiaert: az az: Ezt fogja cselekedni az Christus, hogy az Sido nepet meg fogja oltalmazni minden ö ellenseghi ellen.

S-mikor, s-micsoda üdőben? Ideje felöl az oltalomnak s-az segítsegnek mikor fogja cselekedni, hogy az vigasztalás hathatós legyen, azt mondgya: Abban az üdőben [889:] ugy-mond. Mikor leszen á nyomorusagnak ideje, melyhez hasonló nem volt, attul fogva hogy az Sido nep kezdet lenni mind ez ideig. Ugy-is lön penig. Mert noha annak-elötte-is az Sido nep sok nyomorusagokat szenvedet vala AEgyptusban az Pharaoh insegueben sokat á Madianitaktul Ammonitaktul, Moabitaktul, Philistaeusoktul: sokat Nabugodonozortul vitetven az Sido nep Babyloniában fogsagra. De mind ezeknel sokkal nagyobb szenvedet az Antiochus Epiphanestül. Hogyhogy? Mert Pharaoh s-az töb ellensegek meg elegettének vala az Sidoknak testi nyomorusagokkal. De az Antiochus nem elegszi meg ezzel, hanem az igaz Istentül sokakat el szakasztvan kenszeriti öket balvanyozásra, az Olympiai Jupiter Istennek tiszteletire parancsollya hogy berkekekkel, Disznokkal aldozzanak az Jerusalem Templomában az igaz Istennek boszszusagara. Annak-okaert holot ezek így legyenek, szükség vala tehát ezek között, az nyomorusagok között vigasztalni az meg szabadulással es oltalommal az Istennek nepet. Ez azert itt immar az Istennek Angyalának vigasztalo Argumentoma. Valakinek á Mihaly Angyal, az az: Az Úr Jesus Christus. leszen oltalmok az ö nyomorusagoknak felette: Nem kel felni azoknak, söt inkab biztassak az meg szabadulással magokat. De ti nektek Sidok az Christus leszen oltalmatok á ti nyomorusagtoknak idejen; Annak-okaert biztassatok az ti

jövendő meg szabadulastokkal magatokat, es az ti nyomorusag-
tok közöt ketsegebe ne esetek. Ez az első vizasztalas.

Mit tanuljunk innét?

Tanuljuk meg innét elsőben, mit kel ertenünk az Christus
szömele, tiszt, es jo tetemenye felöl. [890:]

Persona. Szömele felöl ezt, hogy ő az igaz Mihaly Angyal,
az az, ő az, á ki egyenlő Isten az Attyaval, ki metzöt abrazattya
az Attyanak, külömb szömele az Attyatul, de mindazonaltal
ugyan azon egy allattya, bölcsesege hatalmasa vagyon az Attya
Istennel. Szolgal ez tudomany az Arianusoknak meg czaffolta-
tasokra.

Officium. Tiszt felöl penigh ezt kel ertenünk. Hogy ő amaz
nagy fejedelem, á kinek birodalma az önnön vallan vagyon á
mint Esaias meg mondta *cap. 9.* á kilentzedik reszeben. *Ipsa est
Rex regum, et Dominus Dominantium.* Ő az Kiralyoknak Kiralya,
es az Uraknak Ura. Ő az Angyaloknak fejedelme, á mint bizo-
nyittya szent Pal *1. Thess. 4. v. 16.* Le szal ugymond á Christus
onszollasnak kialtasaval, es Archangyalnak szavaval es Istennek
trombitajaval az eghből.

Beneficium. Jo tetemenye felöl penig, ennek az Ur Jesus
Christusnak ezt ertsük, hogy ő az, á ki ál az ő nepejert, az az,
oltalmazza, tartya az ő hiveit, hogy az ördögtül, es annak tag-
jaitol, az hivek meg ne emesztessenek, á mint önnön maga mond-
gya Christus. *Ioh. 10. Ego vitam aeternam de ovibus meis, nec
peribunt in aeternum, neq[ue] rapiet eos quisquam é manu mea,
Pater ille meus, qui dedit mihi eas, major omnibus est: neq[ue]
quisquam potest eas rapere é manu patris mei.* En ugymond örök
eletet adok az en juhaimnak, es soha el nem vesznek, es soha
senki ki nem ragadgya azokat az en kezeimből. Az en Attyam
á ki azokat atta ennekem mindeneknel nagyob, es senki azokat
ki nem ragadgya az en Attyam kezéből. Így kel erteni az Chris-
tusnak, Szömele, Tiszt es jo cselekedeti felöl. Ez az első. [891:]

II. Tanuljuk meg: Micsoda vizasztalásunk lehet minekünk-is
innét az Angyal vizasztalásabol, az mi nyomorusaginknak köze-
pötte? F. Ez bizonyara, hogy az mikepen az Antiochus idejeben,
volt á hiveknek oltalmazojok á Mihaly Angyal, az Attya Istennek
örökke való fia, á ki eleitül fogvan segitsegül volt az ő Anyaszent-
egy hazanak. Így most-is noha nagy az Romai Anti-Christusnak
az természet szerint való ellensegnek, Töröknek, Tatarnak az ő
erejük, de mindazonaltal, ugyan azon Mihaly Angyal, Jesus

Christus mellettünk vagyon, á ki ellene ál az ördögnek es az ö tagjainak, es nem engedi hogy á hiveknek tellyesseggel arthassanak veszedelmekre. Söt meg erőssitti az ö hiveit szent Lelkevel, hogy á meg ismert igassagtul el ne szakadgyanak. Á mint önnön maga igireti tartya *Matth. 28. Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.* Ime ugy-mond en veletek vagyok mind világ vegezetig. Mert noha az Christus az ö emberi természeti szerint el tavozot mi tülönk. De mindazonáltal az ö Isteni természeti szerint velünk vagyon mind világ vegezetig. Az mint ez megh igiretnek magyarazattyaban erőssitti *Vigilius lib. 1. contra Euthychen.*

III. Tanullyuk meg inset: Holot az O Testamentombeli Anyaszent-egyhaz typussa, arnyeka volt az Uy Testamentombeli gyülekezetnek. Annak-okaert á menyivel közeleb jöt az O Testamentombeli hiveknek az Christusnak testben valo el jövese, annyival inkab nevedektenek az Anyaszent-egyhaznak nyomorusagi. Igy minekünk-is Keresztyenek, vala-menyivel közeleb jö az Ur Jesus Christusnak utolso iteletre valo el jövese, annyival inkab nevededik az Ecclesianak külsö nyomorusaga. Annak-[892:]okaert ha ez igy vagyon, s-igy-is vagyon ához keszitsük magunkat, tudvan azt bizonynyal, hogy az Ur Jesus Christus ki tamad az mi oltalmazasunkra. Ez vala menyivel terheseb leszen á mi nyomorusagunk, annyival közeleb leszen az Istennek meg segitö ereje. Ez vigasztalas penigh nem csak közönseges, hanem mind eggyen eggyen mi reank nezendö. Kiki azert szabja magara. Eddig az első vigasztalásrol. Lassuk az masikat.

II. Vigasztalas.

Mondam masodszor ugyan it az első versben foglaltatik be az Angyalnak masodik vigasztalasa-is, az Antiochusnak kegyöt-lensege ellen, á kiröl igy tanit, s-mond: Akkor mondom, az időben, az te neped meg szabadul, valaki irva talaltatik amaz könyvben, az az, abban az nyomorusagnak idejeben, megh tartatnak azok, valakik valasztattak az örök eletre es gyözedelmesek lesznek minden ellensegek ellen. De it ez arant kettöt kel minekünk meg jegyeznünk.

1. Kicsodakat hi az Angyal Daniel nepenek, meg szabadul ugy mond abban az időben az te neped.

2. Micsoda könyv az, á kiben fel vadnak az Istennek nepei irattatvan, mert igy szol; valaki irva talaltatik abban az könyvben. Ved eszedben.

I. Daniel nepe.

Az mi az első kerdest illeti, kicsodakat hi az Angyal Daniel nepenek? F. Daniel nepenek hja, azokat az valasztot hiveket, igaz Izraelitakat, az kik közzül az Daniel eredetöt vöt vala. Ahonnat az á tanusag, hogy nem mind igaz Izraelitak azok az kik test szerint önnön magokat [893:] Abraham fiainak mondgyak. De azok az igaz Izrael fiai, az kik el valasztattanak az örök életre es az ö el valasztasokat hitökkel-is bizonyittyak. Nem minnyajan keresztyenek, tehat bizonyara most-is azok az kik nyelvel magokat keresztyeneknek tartyak. De csak azok az igaz keresztyenek, az kik keresztyensegöket hitökkel, s-eletekkel-is bizonyittyak.

II. Micsoda könyv legyen az?

Az masodik kerdesre penigh. Micsoda könyv legyen az, á kiben fel vannak az Istennek nepei irattatvan?

F. Ved eszedben. Az á könyv melyben fel vadnak az Istennek nepei irattatvan, semmi nem egyeb, hanem az Istennek örökke valo Decretoma, tanacsa, örökke valo el valasztasa, kiben az hiveknek nevök fel irattattanak. Erröl szol az szent Pál *Phil. 4.* Segitsed ugy-mond azokat, kiknek nevök vagyön az életnek könyveben.

Könyvnek mondatik penig ez az Istennek Decretoma, nem azert, mint ha az Ur Istennek ilyen irot könyve volna, mint minekünk, mintha ö fölsege, valamit hogy el ne feleytene abba irna. De hasonlatossag szerint, hogy az mint az emberek be szoktak az varos könyveben irni, az kikre az varos igassaga tartozik: Igy Isten az ö hiveit be irta az ö Decretomaban, tanacsaban.

Neveztetik vegezetre ez az könyv *Liber vitae Phil. 4.* Eletnek könyvenek. Mas nevel penig *Liber viventium Psal. 69.* előknek könyvenek, mert ebben az elő könyvben fel vadnak irattatvan csak azok, az kik el valasztattanak az örök életre. *Luc. 10. Gaudete quia nomina vestra scripta sunt in coelis.* az az: örüllyetek mert az ti nevetek irva az egeben. [894:]

Mondhatnad.

Ki töröltethetike valaki valaha abbol az életnek könyveböl, á ki egyszer valosagoskeppen be irattatot abban?

F. Soha senki nem. Mert hogyha ez az Istennek könyve, az

életnek könyve irattatot az Istennek örökke valo Electiojarol, el valasztasarol, Decretomarol; Es az Istennek egyszer valo el valasztasa soha fel nem bomolhat. (Nem-is bomolhat pedig mert Isten az ő vegezeseben nem változo.) Tehat ez következik innét, hogy senki valaki egyszer fel irattatot az életnek könyveben, soha abból az könyvből ki nem töröltethetik.

De azt mondhatnad.

Hat miért kerí á Moyses, hogy ki töröllye az Jehova az ő nevet az életnek könyveből, hogy ha az nepnek vetket meg nem akarja bocsatani? *Exod. 32.*

F. Ved eszedben: vadnak sokan kik mentik á Moysést ebben az dologban az nephöz valo indulattyaert: De meg tetzik hogy vetkezöt legyen az Moyses ebben, az Istennek meg feddeséből. Mert így szol az Isten az Moysesnek ugyan ot. *Exod. 32. Qui mihi peccaverit hunc expungam de libro meo.* Az ki úgy mond ennekem vetkezik, azt törölöm ki az en könyvemből.

Ki törletni peng az Istennek könyveből semmi nem egyeb, hanem meg jelentetni, hogy nem voltanak azok be irattatvan az Istennek könyveben. Nem az, mint ha, az kik fel irattatvan voltanak volna, azokat ki törlene Isten annakutanna. Mert az Istennek Decretomanak fel bomlani lehetetle[n] dolog, es senki az valasztot juhok közzül el nem veszhet. Ertyük tehat immar micsoda legyen az á könyv, á melyben fel vadnak az valasztot hiveknek [895:] nevei irattatvan. Ez azért immar az vigasztalo Argumentom. Valakik az életnek könyveben fel vannak irattatvan, Isten azokat soha az ő nyomorusagok között el nem hadgya. De az Ur Isten Daniel az te nepedet az ő könyveben fel irta. Annak-okaert az nyomorusagoknak idejen nem hadgya. Ezzel vigasztallyatok magokat.

Mit tanullyunk innét?

Tanullyuk meg innét elsőben. Kicsodak legyenek az igaz Ecclesianak tagjai, Istennek valasztot nepei?

F. Csak azok bizonyara az kiknek nevök be vagyon irattatvan az előknek könyveben. Valakiknek nevek peng ot nem talaltatik, vettetnek azok az tüzes toban *Apocalip 20.*

II. Tanullyuk meg innét, minemü legyen az Istennek Decretoma tanacsa? F. Oly bizonyara Keresztyenek, hogy valakit Isten egyszer az ő tanacsabol fel veszön az örök életre, soha többé azt meg nem bannya, soha meg nem váltosztattya, hanem

az ő vegezese meg marad öröкке az idvözülendő hivek felöl. Megh feddetnek hat it azok, az kik azt mondgyak: Ha akarom üdvözülök, s-ha akarom nem üdvözülök. De ne ugy szoly: Hanem azt mondgyad: Ha az Ur fel vöt kegyelméből vegezeseből az életre, megh leszen az idvösseg, ha penig magadnak hágy, mindgyart előtted az veszedelem. Mert azt mondgya az Szent Pál az üdvösseg felöl: *Non est volentis, neq[ue]I currentis, sed miserentis Dei:* az az, nem az akaroje, sem az futoje, hanem az könyörülő Istene.

III. Es utolszor tanullyuk meg. Mivel vigasztallyak többel á hivek magokat az ő nyomorusagoknak közepötte?

F. Ezzel bizonyara, hogy noha naponkent neveke-[896:]dik az ellensegnek kegyetlen igyekezeti, szandeka az hivek ellen: Desoha Isten azokat, valakiknek nevek fel vagy on irva az életnek könyveben, nem hadgya, hanem az ellensegnek kegyötlensegetül megh szabadittya, megh oltalmazza. Az mint vegezetre megh oltalmazza Isten az Sido nepet az Antiochusnak kegyötlendühössege ellen. Szabaditson megh, oltalmazzon meg minket-is á mi kegyelmes Istenünk minden kegyötleneknek gonosz szandekoktul, fegyveretül, fiaert az Ur Iesus Christusert, Amen.

LXXXV. *Praedicatio.*

„*ES sokan azok közzül, kik alusznak az földnek poraban fel serkennek, nemellyek az örök életre, nemellyek penig gyalazatra, es öröкке valo utalatossagra. **Es az tanitok fenlenek mint az egnek fenyössege, es á kik meg igazitanak sokakat mikent az csillagok, örökkön öröкке.”

S U M M A.

Ebben az tizen-ketödik, es utolso caputban, het rendbeli Argumentomokkal, erősegökkal biztattya keresztyenek az Istennek Angyala az Antiochus sanyarusaga ostora alat levő hiveket, az mint ennek előtte valo tanitasunkban megh jelentök. Mert először azt mondam. Első vigasztalast veszi á Mihály Angyalnak, az az, az Jesus Christusnak szömelyetül, es segítse-

* *Vers.* 2.

** *Vers.* 3.

getül, s-igy argumental. Valakiknek á Mihaly Angyal, az az: Christus oltalmok [897:] segítsegek, nem kel azoknak felni, ketsegeben esni, az ő nyomorusagoknak idejen az ő meg szabadulasok felöl. De tinektek Sidok, az Christus, Michael, az leszen oltalmatok. Azert biztassatok magatokat, á ti meg szabadulasokkal. Ne esetek ketsegeben.

Masodik erőseget veszi az Istennek be irot Decretomatul tanacsatul, s-igy argumental. Valakiket Isten be irot az elet(e)nek könyveben, soha azokat ő nyomorusagok között el nem hadgya. De ti el jedzettetek es be irattatok. Annak okaert ketseg nélkül Isten, az ti nyomorusagtok idejen gondotokat viseli. Ezekről szollank. Most immar ezekben az jelen valo igikben, következők az Angyalnak harmadik vigasztalasa, az mely vetetik á halottaknak fel tamadasatul. S-azt akarja mondani, summa szerint. Noha ugy mond sokak meg ölettetnek az igassagert, az hivek közül, de el jö az idő, á mikoron fel tamadnak mindenek, es akkoron az hivek az kik ez vilagon nyomorusagot, es az igazsagert halalt szenvedtenek, el veszik az örök eletet az hitötlenek penigh az Istennek nepenek ellensegi el veszik az örökke valo büntetést, karhozatot. Ez az harmadik vigasztalasnak erősege az Antiochus Epiphanes üldözese ellen.

Mi legyen haszna?

Haszna ez leszen, hogy innet mi-is vegyünk vigasztalast, az mi naponkent valo nyomorusagunknak közepette. Mert minekünk-is az mi türesünket, szenvedesünket, az jövendő fel tamadasnak idejen, az következő örök eletnek terhes dücsösegevel megh fizeti. Ez summaja es haszna. [898:]

R E S Z E K.

De hogy Keresztyenek ezt az vigasztalast, á mely mi nekünk-is egész életünkre szolgál, minden haborusagink között nyilvánban meg ertsük. Imez negy kerdeseket magyarazzuk, ez igiknek nyilvánban valo értelmejert.

- I. Leszene á testnek valaha valosagos fel tamadasa, avag[y] nem?
- II. Kik fognak fel tamadni, ha meg leszön?
- III. Honnet leszen az fel tamadas s-mikeppen lehet az?
- IV. Micsoda külömbseg leszen á fel tamattak között abban az fel tamadasban? Ezekről rövideden tanitsunk.

1. Leszöne az testnek valóságos fel tamadása?

A mi az első kerdest illeti. Leszöne valaha á testnek fel tamadása avagy nem? Ved eszedben. Mert bizonyara felette szükséges, ezt á kerdest ertenünk minekünk, mind á testnek gyarlot itileti ellen, á kinek mayd ugyan lehetetlennek latzik ez, s-mind pedig azok ellen, á kik meresszen mertek az testnek fel tamadasat tagadni, az mint bizonyos példakból meg tetzik. Illyenek valanak elsöben az Christus idejeben az Saducaeusok, á kik azt tanítottak, hogy sem Lelek, sem ördög, sem pedig az testnek fel tamadása nem volt, s-nem-is leszén, á kikről emléközik szent Pal. *Actor. 23. v. 8. Saducæi inquit dicunt, non esse Resurrectionem, neq[ue] Angelum, neq[ue] Spiritum.* Az Saducaeusok ugy mond azt mondgyak: nincsen fel tamadas, sem Angyal, sem Lelek. Illyenök voltanak az Epicureusok, kiknek hasok volt Istenek, á kik azt tanítottak, hogy az lelek á testel együt el vesz, es soha fel tamadas nem leszén. Az Athenas városbeliek, kik nagy bölcsenek tartottak magokat, az Szent Pal mikoron tanitana az fel tamadas felöl, meg csufolak, s-meg nevetek, csacsogo embernek [899:] mondak erőtte. *Actor. 17. v. 18.* Mit akar ugy-mond mondani az csacsogo ember.

Porcius Festus ember, mikor szollana ö elötte szent Pal, á fel tamadas felöl, azt mondgya neki: *insanis Paule*, bolondoskodol te Pál, az nagy bölcseség bolonditot meg tegedet. Philæus Hymenæus-is azt mondotta, ugyan azon Sz. Pál idejeben, hogy á föl tamadas immar meg löt, mert azt ertöttek, hogy nincsen egyeb fel tamadas á lelki ujonnan valo születesnel, melynek jutalmat el veszi az lelek, az test pedig az földben marad, á melyből teremtetöt volt, á kiket az Sz. Pál ki atkoz, s-adgya az ördögnek öket, hogy megh tanullyak, hogy ne karomkodgyanak ekkeppen. *3. Tim. 1. v. 20. et 2. Tim. 2. v. 17.* Voltanak effelek az Corinthus városbeliek közöt-is, az mint ezekről emléközik az Sz. Pál *1. Cor. 15. v. 12.* Az harmadik Romai Pál Papa felöl azt olvassuk, hog[y] halalanak idejen azt mondotta legyen: Harom dologrol ugy mond egesz eletemben ketelkedtem. *1. An animæ sint immortales. 2. An sit infernus. 3. An sit Deus:* az az, 1. Halandoke az lelkek. 2. Legyene pokol. 3. Legyene Isten? de ma ugy mond mindeniket meg probalom. Igy azert az Romai Papak közzül talaltattak ollyak, á kik á fel tamadas felöl ne[m] voltak bizonyosok. Az Anabaptistak pedig az Uy Keresztyenek azt tanittyak, ne[m] az á test á ki most vagyon tamad fel, hane[m] á Christus az ö utolso el jövetelenek idejen mas testöt fog teremteni, az az: Ez mi testünknek fel tamadasat ne[m] hiszik.

Es bizonyára vadnak az mi időnkben-is sokak, az kik á testnek fel tamadasat nem hiszik. Kicsodak azok? Azok á kik minden gonoszságban szabadon elnek. Mert ha az fel tamadast hinnek, mas keppen keszitenek magokat az iti-[900:]lő Jesus Christusnak szeki eleiben, á holot ö nekiök erős szamot kel adniok. Az mit azert nyelvekkel szinten nem mernek mondani, cselekedetekkel bizonyítottak. Szükség tehát ennyi tevelygesök között megh ertenünk valoba, leszen á testnek fel tamadasa avagy nem?

F. Meg leszen bizonyára. Mert azt mondgya it az Daniel Prophetanal az Istennek Angyala á nyomoruságban levő hiveknek vigasztalásul, á kegyötleneknek pedig rettentésül. Sokan ugy mond az kik alusznak á földnek poraban, fel serkennek, nemelleyk az örök életre, nemelleyk pedig gyalazatra es örökke valo utalatossagra. Bötü szerint azt mondgya az Daniel Propheta.

Söt ennek felötte azt mondgya á halalt, az Istennek Angyala á halalt alomnak es fel serkenesnek hogy ezzel meg jelöntse á fel tamadasnak bizonyos voltat. Hogy az mint alomból fel serkenünk. Így az testi halalból leszen bizonyos fel tamadasunk. Szent Job *cap. 19.* azt mondgya. Tudom hogy az en meg valtom él, es az utolsó napon fel tamaszt az földnek porabol. Christus önnön maga *Ioha. 5.* azt mondgya: El jö az ora, melyben mindenek, á kik koporsóban vadnak, megh hallyak az ember fianak szavat, es az kik jöt cselekedtenek, mennek az életnek fel tamadasara, az kik penigh gonoszt cselekedtenek, mennek az karhozatnak fel tamadasara. Szent Pál *I. Cor. 15.* így argumental. Ha az Christus halottaiból fel tamadot, hat mi-is bizonyára föl tamadunk. De az Christus fel tamadot. Hat mi-is fel tamadunk. Nincs tehát ebben immar semmi ketseg, s-nem-is lehet, megh leszen az testnek fel tamadasa. [901:]

Ket ellen-vetések.

De mondhatnak. Ellenkedik ezzel az Sz. David Soltar. 1. reszeben *v. 5.* *Non resurgent impii in iudicio.* Nem tamadnak fel az Istentelenek az itilet napján. F. Vetkes az forditas az *vulgata versio.* Mert így kellene lenni, nem allanak, az az: Nem alhatnak meg ö előtte, hanem el karhoznak. Szent *Iob 14. v. 12.* *Vir cum occubuit non resurget.* Midön az firfiu meg hal, fel nem tamad. F. Ertelme ez soha erre az idő szerint valo életre fel nem tamad. Nem bontya tehát sem á David mondasa, sem penigh az Sz. Jobe az mi vallasunkat. Jól mondgya az Angyal, hogy leszen azoknak az kik el aluttanak fel serkenesek. Lassuk az másik dolgot.

2. Kik tamadnak fel?

Masodik kérdésünk az vala: Hogy ha leszene fel tamadas? Leszen penig, kik fognak fel tamadni? F. Fel tamadnak az hivek es az hitlenek egyszers-mind valakik be szallanak az koporsoban. Cain szinten mint az Abel, Pharao mint szinten Moyses, Saul, Absolon, Achitophel mint szinten Nathan, David, Gad. Herodes ugy mint szinten Janos Baptista, Pilatus, Caiphas, Judas, mint szinten szent Peter, es az töb Apostolok, es elnek avagy az örök életben, avagy az karhozatnak helyen. Nincsen ez alol senkinek privilegioma, szabadsaga. Kelle bizonsag rea? F. Ved eszedben Christus önnön maga mondgya *Ioh. 5. v. 28.* El jö az ora, mellyen mindenek, valakik vadnak az koporsoban megh hallyak az ö szavat. Szent Pál *2. Corinth; 5. vers. 10. Oportet nos omnes comparari coram [902:] tribunali Christi.* Megh kel minékünk jelelnünk az Christusnak itilö szeki elöt. Ismet. *Actor. 24. v. 15.* Az nagy-sagos *Felix* fejedelem elöt vallast teszen arról, hogy ö hiszi az halottaknak, mind igazaknak s-mind penigh hamissaknak föl tamadasat, leszen tehat joknak es gonoszoknak, az az, mindeknek fel tamadasa.

Azt mondhatnad.

Lam Daniel azt mondgya. Sokak fognak fel tamadni. Nem penigh azt hogy mindenek azert nem leszen mindeneknek, hanem *multorum* sokaknak fel tamadasa.

F. Ved eszedben. Nem azt akarja mondani az Daniel it, mint ha valaki ki vohatna magat az alol, es mint ha csak az hivek, az hitetlenek penigh fel nem tamadnanak: De hogy nemelleyeket ki veszen inset, azokat erti elsöben azon, az kik természet szerint valo halallal meg nem holtanak, mint az Enoch es az Illyes, az kik elevenen el ragattattanak az egben. Masodszer erti azokat, szol azokrol, kik az Christusnak el jövesenek idejen, elevenön talaltatnak, az kik meg nem halnak, így hogy az koporsoban be tetetnenek, de hirtelenséggel, egy szem pillantasban el változnak. De ezek kivöl valok lesznek azt erősíti, hogy mindenek fel tamadnak. Nem leszen tehat azoknak szabadsaga, senkinek valaki be szal az koporsoban, de fel kel mindennek tamadniok.

Micsoda inset az Tanusag?

F. Ez keresztyenek. Hogyha mindenekre tartozik ez, es nincsen senkinek ez alol szabadsaga, tehat, mertekletesen, jozanul, szentül ellyünk ebben ez jelen valo vilagban, hog[y] jól legyen

abban az utolsó tamadasban dolgozunk. [903:] Ez Argumentommal élt Justinus Martyr az keresztényekért az ő maga mentő feleletinek második részében, á Pogány fejedelmeket intven hogy az hamisságot tavoroztatnak el. Tanuld meg te-is á ki gonosz vagy, el nem kerülheted az Christusnak igaz itilő szekit fel tamadsz az itiletre.

3. Az földnek parabol.

Harmadik kérdésünk ez vala. Honnet leszén az fel tamadas? s-mikepen lehet az? F. Leszön az mint az Daniel mondgya, az földnek parabol, á mellyel azt akarja jelenteni az Daniel, hogy az fel tamadas az emberben nem leszén lelek szerint, hanem test szerint, mert á lelek halhatatlan, de az test fog fel tamadni, á ki be tetetik az földben.

S-mint leszén az? hogy hogy tamadhat fel az á test, á ki meg rothad es földé leszén? F. Szent Pál hasonlatossággal magyarázza ezt, s-azt mondgya felölle. Az mikeppen az földben hintetőt mag, először meg rothad, es az utan elevenedik meg, es csudalatos ekesseggel szarmazik ki az földből, es fel nevedven gyümölcsöt teremt. Így á test az földben tetetven elsőben meg rothad, es annak-utanna mikoron annak ideje el jő, leszén ugyan azon testnek mulasa. De ugy hogy ez közöt az mostani testnek allapattya közöt, es ugyan azon testnek jövendő allapattya közöt felette nagy külömbseg. Hogy hogy? Élőször így: Mert ez á test á kibén elünk le tetetik rothadasra, de fel tamad rothadatlansagba. Masodszor. Le tetetik gyalazatba? Mert mihelt az lelek ki megyén az testből, semmi nincsen utalatosb az embernek testenél. De fel tamad dücsöseggben s-ekesseggben. Harmadszor. Le tetetik [904:] erőtelenségben, az az faydalomban, nyomorúságban, de fel tamad hatalomban, minden nyavalyaktul annak-utanna üres leven. 4. Le tetetik lelkes test, az az, oly á ki most testi eledellel taplaltatik; de fel tamad lelki test, az az, mennyei es halhatatlan ajandekokkal fel ekesítettöt test.

Ezt példazza az Testnek fel tamadasat á Phoenix madar abra-zattya, á ki mindenkor egy, es ő magát á tüzben be öli; s annak-utanna az ő hammában termöt fergekből uyjul ismeg meg.

Az Oroszlanok felöl azt irjak az Physicusok, hogy mikor az ő kölyköket halva fiazzak: annak-utanna orditasokkal tamasztjak fel. Ha azért az oroszlanok ezt cselekedhetik, sokkal inkább meg cselekedheti az Istennek parancsola szava, á mikor ezt mondgya. *Esa. 26. v. 19. Expergiscimini et laudate qui habitatis in pulvere terrae.* Serkennyetek fel, es enekellyetek kik lakoztok az porban.

Mit tanuljunk innét?

Tanuljuk meg innét Isten előtt könnyeb semmi nincsen, mint az hallottakat az földnek porabol elő szolítani. A mint az Agoston Doctor mondgya. A ki úgy-mond teneked az el vetőt magokat meg elevenitheti, hog[y] azokkal egy, sokkal inkább fel tamaszthat tegedet, hogy az örök életbe egy. Könnyeb hiszem az keszt elő venni, hogy nem mint ez vilagot semmiből teremteni. Lassuk az utolsó dolgot.

4. Külömbsegök az fel tamadoknak.

Negyedik es utolsó kérdésünk az vala. Micsoda külömbseg leszen az fel tamattak között abban az fel tamadasban? F. Ved eszedben. Első külömbseg ez leszen: Fel tamadnak [905:] nemelleyek az örök el[e]tre. Nemelleyek penigh az öröкке való gyalazatra, utalatossagra, az az: Mennek az hivek az örök életre: azok penigh kik gyalazattal illettek az Christust az utolsó itiletnek ki mondasaban szent Mathenal *cap. 25.* bizonyittya, kiknek az ő tűzők soha meg nem aluszik.

De mondhatnad.

Hogy vagy az, hogy az pokolnak tüze soha meg nem aluszik? F. Azt feleli erre á Chrisostomus: Nem latode ezt az fejünk felőt való napot hogy mindenkor egh, vilagoskodik, es soha el nem aluszik annak az ő langalo tüze. Nem olvastade hogy az csipke bokor egy vala, es meg nem emesztetik vala. Így annak az pokolnak tüze soha meg nem aluszik. Meg olthatatlannak mondatik penig, nem csak magara kepest, de azokra kepest-is á kiket eget, meg nem emeszi, hanem gyötri. Á kinek az ő gyötrelme nek kennyat, soha senki ki nem mondhattya. Es ez felöl á pokolbeli tűz felöl, nem ugy mint testi, hanem lelki tűz felöl gondolkodgyal, az mint az Augustinus magyarazza. *lib. 21. de Civitate Dei.*

Masodik külömbseg az fel tamattak között ez leszen. Hogy külömbseg leszen, mind az hitötleneknek gyötrelme között, á kik az Istennek nepenek üldözöi voltanak, s-mind penig az boldogsagban levő hiveknek, az ő dicsösegek között. Mert nem ok nélkül vagy az meg irva szent Mathenal *cap. 11.* Bizony mondom ugymond tinektek; könnyebben leszen dolga Sodomának, Gomorhanak az itiletnek napjan, hogy nem annak az városnak, az mely á Christusnak Apostolit be nem fogadgyak, s-az ő

tanit-[906:]vanit meg vetik *Luc 12.* az mely szolgál tudgya az ő Uranak akarattya es annak akarattya nem cseleköszi, sokkal büntettetik. A ki penigh nem tudta es büntetesre melto dolgokat cselekedet, kevessebbe büntettetik. Az mikeppen annak-okaert á bün egyik á masiknal nagyobb. Így leszen az pokolnak-is kennyá. Innet mondgya á szent Gergely Doctor *Unus quidem est gehennae ignis, sed non uno modo cruciat omnes peccatores.* Egy leszen úgy-mond á Gehennának tüze, de mindazonáltal, nem mindeneket egy arant gyötör. Mert az mikeppen ez világ szerint, ugyan azon nap alatt sok emberek vadnak de mindazonáltal annak az napnak hevseget nem mindenek egy arant szenvedik, de nemelylek inkább izzadnak, nemelylek kevesbe. Így ot az Pokolnak tüzeben, nem egy aranyu leszen az gyötörem. Mert az mit itt az földön cseleköszi az testnek különböző volta; ugyan ott pokolban azt cseleköszi á bűnnek különböző volta. Mert noha egy leszen á tűz de mindeneket, mind az által nem egy arant eghet *Haec ille. Theophilactus in Naum cap. 3. In futuro iudicio alius alio abominabilior erit, juxta mensuram operum iniquitatis.* Az utolsó itéletben ugymond, egyik á masiknal utalatosb leszen, az bűnöknek mereteke szerint. Így viszontag az boldogságban levő hiveknek boldogságok felől, á kik mind azon által, ugyan azon egy házban lánknak, azt mondgya itt az Daniel. A tanitok ugymond fenlenek mint az eghnek fenyössege, es á kik meg igazitanak sokakat, mikent az csillagok örökkön öröкке. Az az: Azt akarja mondani á Martyromoknak, á kik szenvedtek halalt az Christusert, es á tanitoknak, á kik úgy mint eszközök igazgattanak egyebeket az idvössegnek utara, az dicsőségeknak [907:] gradusara, nem leszen egyenlő az töb hivel. Es az mi fejünknek az Christusnak az ő dicsősége, fellyeb való leszen az töb tagoknal. Ezt bizonyittya szent Pal *I. Cor. 25.* Hogy az mint különböző egyik csillag az masiktul, így leszen az testnek dicsősége-is. Hat mint az csillagoknak fenyessegeben különbseg vagyon, azonkeppen á hiveknek dicsőségeben különbseg leszen. Nem azért leszen pedig ez, mintha ot valaki az hivek közzül, többet érdemlene, de az Ur Isten valamit cseleköszi, az ő ingyen való jó akarattya cseleköszi az ő hivel. Azonközben pedig nem leszen ennek az dicsőségnak különböző voltában, semmi irigység, gyűlölség. Mert mindenekben ugyan azon egy szeretet leszen. Es mindeneknek igaz elegendő dicsősége leszen. A mikeppen szoktuk azt amaz közönséges peldával magyarázni. Ha mikoron visz két korsot az vizre, egyiket nagyobbbat, masikat kisebbet, meg töltöd mind á kettőt. Nem panaszkodhatik egyik á masikra, noha töb vagyon egyikben hogy

nem mint á másikban; Mert mind á kettő torkig tele vagyon. Ebben az örök életnek bodogságában reszesítsön minket-is az mi Istenünk Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen.

LXXXVI. *Praedicatio.*

„*TE pedig Daniel zard be az beszedeiket, es pecseteld be az vég-sőideig: Tudakoznak erről sokan; es az ertelem bővebben leszen.”

S U M M A.

Ennek előtte valo tanitasunkban keresztyenek. Harom [908:] rendbeli erősegekkel argumentomokkal biztata, az Istennek Angyala az Prophetanal, az Antiochus sanyarusaga, ostora alatt levő hiveket, az ő jövendő meg szabadulasok felől. Mert első erősegit veve az Christus személyetül, s-igy argumentala: Valakinek oltalmok az Mihály Angyal, az az, az Jesus Christus, nem kel azoknak ketsegeben esniök az ő meg szabadulasok felől, az ő nyomorusagoknak idejen. De tinektek Sidok. Azert.

Masodikat veve az Istennek Decretomatul, s-igy argumentala. Valakiket Isten be irt az életnek könyveben, soha azokat az ő nyomorusagok között el nem hadgya. De ti be irattatok. Azert.

Harmadikat veve az jövendő fel tamadastul, s-azt monda. El jő az idő az mikoron leszen mindeneknek fel tamadasa, az mikor el veszik az hivek az ő nyomorusagoknak jutalmat, az örök életet, az hitőtlenek penigh az Istennek nepenek ellensegi el veszik az gonoszsagoknak bünteteket az karhozatot. Azert nem illik, hogy az hivek az ő nyomorusagok között ketsegeben essenek, sőt jó remenséggel varjak, testeknek jövendő fel tamadasat, az melyben, minden nyomorusagnak vege leszen. Ezekről szollank, mert immar következik az Angyalnak negyedik vigasztalasa, mellyet veszen az hiveknek az Istennek igejehöz valo szeretetitül. Summa szerint annak-okaert ebben az versecskeben ezzel vigasztallya az hiveket. Noha ugy mond felötte nagy leszen az romlas, nagy leszen az hiveknek nyomorusaga az Antiochus Epiphanes idejeben. De mindazonaltal ugyan megh marad az Ecclesia. Mert lesznek sokak, az kik ragaszzkodnak az Prophetak tudomanyahoz, visgallyak, tanullyak azt, es abban vegig megh [909:] maradnak, ne essenek ketsegeben. Ez az Argumentum. Valakik az Istennek igejehöz ragaszzkodnak, meg maradast igr

* *Vers. 4.*

Isten azoknak. De noha kegyötlen leszen az Antiochus, mindazonáltal lesznek az kik ragaszkodnak az Prophetak tanitasahoz. Annak-okaert az haborusag közöt-is ketseg-nelkül leszen az Ecclesianak meg maradasa. Ne fellyenek az Antiochus fegyvere alatt levö hivek semmit. Ne essenek meg maradasok felöl ketsegeben. Ez az summa.

S-mi legyen annak az tudomannak vege, s-haszna mi nalunk?

Ez bizonyara s-ez vegre magyarazzuk, hogy inset nagy könnyen eszünkben vehettyük, hogy noha sokat szenved az Ecclesia az mi idönkben-is az Antiochus tarsaitul, tudni illik az Romai Anti-Christustul, s-termeszet szerint valo ellenseginktöl, de mindazonáltal, soha az Ecclesia el nem fogy. Mert lesznek mindenkor, az kik veszik az Christus Evangeliomat, es ez vegre meg-is tartatnak Istentül. Ez summaja s-mind penig haszna tanitasunknak, jer lassuk ez igiknek reszeit.

R E S Z E K.

Ket reszecskei vadnak ez egy versecskenek keresztyenek.

Mert első reszeben, parancsolatot ad az Istennek Angyala az Danielnek.

Masodik reszeben, az Ecclesianak meg maradasa felöl vigasztalast nyuyt, s-lassuk igen rövideden.

I. Az Angyalnak parancsolattya.

A mi az első dolgot illeti az Angyalnak parancsolattyat, igy szol felölle á Prophetá s-mond Te penig Daniel, zard [910:] be az beszedeiket, es pecsetöld be az rendeltetöt ideig. A holot harmat kel minekünk rövideden meg jegyezünk.

1. Kinek parancsol az Angyal?
 2. Mit parancsol?
 3. Micsoda hatart vet az ö parancsolattyanak?
- F. Ved eszedben.

I. Cui.

Parancsol elsőben az Danielnek, annak á mi Prophetáknak á kit Isten csudalatoskepen meg tarta az oroszlanok vermeben, á mint immar ennek elötte megh magyarasztuk. Nevezet szerint

szolittya penig mikor azt mondgya az Angyal ö nekie. Te Daniel, ez okon, mintha azt akarna nekie mondani az Angyal: Noha te Daniel azt itilöd, hogy most te csak egyedül vagy, de ne gondoly azzal semmit, mert lesznek ennek utanna te neked tarsaid büse-gessen, á kik ennek ez mostani jövendö mondasnak, örömost helt adnak, es jövendöben megh ismered ennek az jövendö mondasnak be teleseböl, hogy Isten bocsatot volt engemet te hozzad, hogy ezeket jo eleve meg jelentenem te neked. *Summa summarum*. Parancsol az Angyal Danielnek. Ez az első dolog.

II. Mit parancsol?

Summaja az parancsolatnak ez: Zard be es pecseteld be az beszedeiket. Mintha mondana az Istennek Angyala. Ezeket ugy mond az mennyei titkos dolgokat, mellyek te read bizattattanak Daniel, ugy tartsad mint draga kencsöt, magadnal legyen, es egyebek elöt, á kikkel nem illik közlenöd, el titkollyad, el reytsed. A mit ennek elötte-is *cap. 8.* parancsola az Angyal Danielnek: *Tu occlu*-[911:]*de hanc visionem quia dierum multorum est.* Te Daniel reytsd el ezt á latast, mert sok időkre valo.

S-miert parancsol így?

F. Ket okai vadnak ennek. Egyik nez az hitötlenekre. Mert hogy ha ez á Prophetia mindeneknek kezeben forgana, ez jöne ki belölle, hogy ez az draga tudomany, az hitötlenektül meg utaltatnek, es meg csufoltatnek. De hogy á ne legyen, job titokban lenni Masodik oka nez az hivekre, hogy az hivek elöt jövendöben á kiknek ez Prophetia kezeben jutna, nagyob meltosaga lenne, s-ebben ál az Angyal parancsolattyanak ertelme, s-ez vala it az masodik dolog.

III. Parancsolattyan ak ideje?

Harmadszor ideje felöl, meddig legyen titokban ez az Prophetia azt mondgya az Angyal: *usq[ue] ad tempus determinatum.* Az el rendöltetet ideig. Az melyben felel meg egy ellen vetesre. Mert azt mondhattya vala valaki: Mi haszna leszen hat az Prophetiának ha petset alat tartatik? De az á felelet erre. Nem ugy parancsol az Angyal, hogy örökke titokban legyen: de csak addig, az mig Isten bizonyos hatart vetöt ennek. Az mely idő mikoron be telik, szükseg hogy egyebek elöt-is nyilván legyen, s-hasznallyon sok rendbeli embereknek. Ez az Istennek Angyalanak beszede-

nek értelme. Lassuk micsoda hasznot vehetünk belőle. Meg ertök az Angyal beszedenek értelmét. Követközik 1. be pecsetlese es zarlasa felöl az Isten titkos dolgainak.

I. Tanuljuk meg innét. Miben allyon az Istennek titkos dolgainak sorsa. [912:]

F. Ebben bizonyara, hogy petset alat vagyon az Istennek könyve. Nem mindeneknek jelenti meg Isten az ő titkos dolgait, de söt inkab sokak el reytvén vannak, be petseteltetnek, az mikeppen ki petsetelteti Isten Daniellel azt az Prophetiat, az ő idejeben levő hitetlen emberek elöt, es az Isten igejenek meg utaloi elöt. Ez az Isten titkainak modgya. Azt mondhatnad.

K. Miert cseleköszi az Iste[n] ezt, miert tartotta, s-miert tartya most-is az ő igejet, sok emberek elöt titokban? F. *Inscrutabile est et adorandum hoc Dei consilium*. Meg visgalhatatlan ez, es imadando az Istennek tanatsa[.] De bizonyos ez hogy az Apostoloknak idejenek elötte az Izrael nepetül ki valva, nem volt az Christusnak ismereti minden embereknél, s-most-is penig sok nepek elöt nincsen. Az mint ez, mind az Sz. irasnak tanubizonsag teteleböl meg tetzik, s-mind penigh az dolognak bizonyos volta-ból.

Az Szent irasból meg tetzik így, mert Abrahamnak es az ő maradekinak meg jelente Isten á Messiasnak ismeretit, de azon közben hagyta egyebeket az vaksagban es balvanyozasban: Az mint enekli az David *Psal. 147*. Ki hirdeti úgy mond Isten Jacobnak az ő igejet, es az ő szerzesit es itiletit az Izraelnek. Nem cseleködet így valami nemzetseggel, sem meg nem ismertek, az ő itileteket. *Esai. 52*. Az mit úgy mond nekiek nem beszellöttek volt, azt meg lattyak, es az mit nem hallottak volt, azt meg ertik. *Item Esa. 55*. Ime az mely nepet nem ismersz vala, azt hivod: es az mely nep tegedet nem ismert, te hozzád siet, az te Uradert Istenödert, es az Izraelnek szent Istenejert, ki tegedet meg dicsöit. Az Szent Pál penigh *ad Ephes. 2*. így szol az poganyoknak, s-mond: Meg emlekez-[913:]zetek úgy mond arrol, hogy ti regen testben poganyok leven, az időben Christus-nélkül valok voltatok az Izrael tarsasagatul idegenek, es az igiretnek szövetegetül tavol valok, kiknek remensegtek nem vala, es ez vilagon Isten kívül valok valatok: De mostan az Jesus Christusban, ti kik regen tavol valok valatok, közel valok lettetek az Jesus Christus vere által. Meg tetzik azért ezekből, hogy az Christusnak ismereti, nem volt regenten meg jelentetven minden embereknek. *Experientia*, meg probalas, á mi időnkben löt pel-dak penig nyilván erőssittik, hogy nem volt nyilván, az Christusnak ismereti nagy sok nemzetsegeknél ennek elötte való időben,

ugy mint Asiaban, Indiaban, sőt az Uy világban csak hirrel sem hallottak az Christusnak nevet ennek előtte nem sok esztendőkel.

De miért cselekedte Isten ezt, miért ne[m] jelentette meg ezeknek az Christusnak ismeretit, ne visgallyuk, hanem imadgyuk, s-azt mondgyuk az Szent Pallal. O Istennek bölcsesegenek es tudomanyanak: melyseges gazdagsaga? mely igen meg tudhatatlanok az ő itileti, es vegere mehetetlenek az ő utai? Mert ki mehetet vegere az Istennek akarattyanak? vagy ki volt neki tanatsa, *q. d.* senki nem. Nyugodgyunk megh tehát ebben, hogy az Istennek jo akarattyanak igy tetzöt, s-ne visgallyuk tovab.

Az Danielnek Isten azt parancsollya, petsetellye be az könyvet: de miért? oka meg nem jelenti, s-az Daniel-is nem visgallya okat. Mi-is azt cselekedgyük. Ne sollicitallyuk Istent, *ad rationes reddendas factorum suorum*, hanem elegendgyünk meg az jo tetzesevel: Sőt adgyunk halat rayta, hogy Isten ez vilagi bölcsék-tül el titkolta, az ő Evangeliomanak melyseges titkait, es megh [914:] jelentette az kisedeknek. Az mint hogy Christus-is ezen ad halakat az ő mennyei szent Attyanak. *Matt. 11. v. 25.* Ez it az tanusag.

S-mire valo?

Szolgal amaz Pelagianusok ellen, az kik azt tanittyak, hogy az Isten mindeneket valasztot az örök életre, mindenekre egy arant tartozik az Istennek kegyelme: mindenekre egy arant tartozik az Christus aldozattyanak haszna; akar hidgyenek s-akar ne, igy bolondoskodnak. Immar csak egy vagyon hatra hogy ezt-is hozza tegyek, hogy mindenek egy arant üdvözülnek, s-el veszik az örök életet, akar hidgyenek s-akar ne. De mi nem azt tartjuk, ha igen felette modot tart Isten az titkos dolgainak ki jelenteseben.

Tanullyuk megh innet. Honnet legyen az Istennek igejenek, könyvenek elegendő autoritasa, meltosaga.

F. Bizony attul az Istentül, á ki parancsollya, az ő titkait be petsetelteni. Az mely petsetet szakasztot fel, amaz macula nélkül valo Barany az Úr Jesus Christus. *Apoc. 5. v. 5. vide locum.* Megh feddetnek hat it ez arant á Papista Atyafiak, az kik azt mondgyak, hogy az Romai Anyaszent-egyházatul veszőn az szent iras meltosagot, es annak akarattya nélkül ketseges az szent iras. De bizonyara akar mely level is, annak be petsetlőjevel erős. Igy ha az Isten petseti vagyon az szent irason, az Istennek petsetivel erős, s-onnet vötte az elegendő autoritast.

Mert ő felsege szava. *Literae tuae propter appensum tuum sigillum sunt fermissimae.* Az te leveleid az te tölled fel jedzöt petseted miat erőssek. Ez az első resz. Lassuk az masikat. [915:]

II. Vigasztalas.

Mondam masodszor ebben az versecskeben, vigasztalast nyuyt az Istennek Angyala az nyomorusagban levő Sidoknak, s-igy szol: Tudakoznak sokan es bövebben leszen az ertelem *q. d.* mintha mondana. Noha az Ecclesia sok nyomorusag alat leszen az Antiochus idejeben: es ez az nep-is az kik között elsz te Daniel, ala valo, es nem melto, á kinek ezt á titkos dolgot közöllyed, mindazaltal megh marad az Ecclesia, es lesznek jövendőben hivek sokak, mind az Sidok között s-mind pedig az Poganyok között az kik az Prophetaknak tudományahoz ragazkodnak: á kik ezt az te neked meg jelentetöt titkos dolgot tudakozzak, es annak visgalasaban munkalodnak, es abban igen-is epülnek, es bövebben leszen ennek ertelme ő nalok.

Az mely valosagoskeppen vegben-is ment az utolso üdőben, az Christusnak idejeben. Mert á Daniel Prophetanak latasi, most az utolso üdőben az hivek elöt nyilván vannak. Ez az Angyal vigasztalasanak ertelme.

Mit tanullyunk inset?

I. Tanullyuk meg inset: Menyivel vagyunk mi most bodogabak az O Törvényben levő hiveknel? sokkal bizonyara. Mert az mely jövendő mondasok az O Törvényben, igen homalyossok valanak, most immar az utolso üdőben vilagossokka löttének, az mint erről Cyprianus es Augustinus bösegesen irtanak, ezt bizonyityta á Daniel mikoron azt mondgya: *Augebitur cognitio*, s-mire szolgal ez? Erre bizonyara, hogy á menyivel inkab Isten minekünk vilagosban ki jelentette az ő melyseges titkait, annyi-val serembek legyünk annak visgalasaban. [916:]

II. Tanullyuk megh inset ezt-is: Mi modon kel az Istennek igijeben epülnünk? F. Azt mondgya á Daniel: Tudakozással Christus önnön maga is *Ioh. 5.* azt mondgya felölle. *Scrutamini scripturas, nam illae testimonium perhibent de me.* Visgallyatok az irasokat ugy mond, mert azok tesznek tanubizonsagot en felöllem. Ez azert az mi eppületünknek modgya az szent irasban, hogy legyünk az Istennek igijenek szorgalmatos halgatoi, tanuloi. De it ez arant feddendők vagyunk ám mi Attyamfiai: mert igen restek vagyunk mind az tanusagra, s-mind pedig az

könyörgésre. Nem így kellene lenni. De intellek legyetek szorgalmatosok. Ne itillyük azt, hogy be nyeltük immar az szentseget: mintha ugyan sokat tanultunk volna. De hidgyük el bizonnyal, oly melyseges tudomány az szent iras, hogy mindenkor vagyon mit tanullyunk abbol, serenseg, munka, faratsag, kevantatik hozza. Erre azert á mi Istenünknek igijenek tanulasara, visgala-sara, segellyen minket az mi Istenünk fiaert az Ur Jesus Chris-tusert, Amen.

VISIO QUINTA, ET ULTIMA.

LXXXVII. *Praedicatio.*

„*ES latam en Daniel, es ime mas ket Angyal ál vala, egyyk az folyo viznek partyan innet, az masik tul az folyo viznek partyan. **Es egyyk monda á firfiunak, á ki gyolcs ruhában öltözöt vala, az ki az folyo viz felöl ál vala, mikor leszen vege ezeknek az csuda dolgoknak? ***Es hallam hogy az firfiu az ki gyolcsban öltözöt vala, az ki [917:] á folyo viz fölöt ál vala: ki fel emelte vala az ő job kezét es bal kezét az eg fele, meg esküvek az örökke elő Istenre hogy ideig üdökig, es az idöknek vegeig, es minek utanna el vegezi ez szent nepnek erejenek el oszlasat, mind ezek el vegeztetnek.”

S U M M A.

Ebben az XII. es utolsó Caputban. Summa szerint keresztyenek het rendbeli argumentomokkal, erősegekkel biztattya, batorittya az Istennek Angyala á Gabriel Angyal, az Antiochus sanyarusaga, ostora alatt levő híveket, az ő jövő meg szabadulasok felöl: hogy ha az keresztyenek meg emlekezhethetnek reá.

Mert először ez helyben mint oda fel meg montuk, első erőseget veve az Christus személyetül, s-igy argumental: Valakiknek oltalmok az Jesus Christus á Mihály Angyal, nem kel azoknak ketsegeben esniök, az ő meg szabadulasok, s-meg maradasok felöl az ő nyom(y)rusagoknak idejen. De tinektök Sidok az Jesus Christus leszen oltalmatok, az ő oltalma leszen raytatok. Azert ne fellyetek semmit, ne esetek ketsegeben. Így bizonyara, az kiknek az Christus oltalmok, semmit nem kel felniök, es ketelkedniek. Mert ha Isten velünk senki ellenünk. Ez vala az első.

* *Vers.* 5.

** *Vers.* 6.

*** *Vers.* 7.

Masodik erősségöt veve az Istennek be írot Decretomatul, tanatsatul, s-igy argumental: Valakiket Isten be írot az életnek könyveben, fel bomlhatatlan Decretomanak általa, soha azokat á nyomorusagok között el nem hadgya. De ti be irattatok, azért ne fellyetek semmit, mert az Úr titöket el nem hagy.

Harmadik erősseget veve, az halotta(t)nak jövendő fel [918:] tamadasatul, s-igy argumental. El jö ugy mond az üdö, á mikro-ron leszen mindeneknek, joknak es gonoszoknak fel tamadasa, az melyben el veszik az hivek az ö nyomorusagoknak jutalmat, az örök életet, az hitetlenek kegyötlenek penig el veszik az ö gonozsagoknak bünteteset. Azert nem illik ti nektök hiveknek az nyomorusagoknak közepötte ketsegeben esnetek, hanem söt inkab á testnek fel tamadasat, nagy örömmel varjatok, á melyben minden nyomorusagoknak vege leszen. Ez vala az harmadik.

Negyedik erősségöt az vigasztalásra veve az hiveknek az Istennek igijehöz valo szeretetektül, s-igy argumentala. Valakik az Istennek igijehöz ragazkodnak, meg maradast iger az Úr Isten azoknak. De noha kegyötlen leszen az Antiochus, mindazonalt lesznek az kik ragazkodnak á Prophetak tanitasahoz. Annak-okaert á haborusag közöt-is ketseg-nelkül leszen az Ecclesianak megh maradasa, ne fellyenek az Antiochus fegyvere alat levö hivek semmit, ne essenek az ö meg maradasok felöl ketsegeben. Ezekről szollottunk vala ekkedig.

Most immar ezekben az jelen valo igikben, kövötközik az Angyalnak ötödik vigasztalasa, az Antiochus öldöklese, kergetese, kegyötlensege ellen: Az mellyet veszen az nyomorusagnak bizonyos el vegezöt hataratul. Summa szerint annak-okaert ezekben az jelen valo igikben, ezzel vigasztallya az Istennek lelke az hiveköt. Noha ugy mond nagy leszen az romlas, nagy leszen az hiveknek nyomorusaga az Antiochus Epiphanes idejeben, de mindazonaltal ugyan megh marad az Ecclesia mert az nyomorusag nem leszen öröкке valo, de bizonyos hatara leszen annak, az mely mikoron el kövötközik, az nyomo-[919:]rusagnak vege leszen, es az igaz Isteni tisztelet uyjonnan fel epül; igy argumental.

Valaminek az Úr Isten bizonyos hatart vetöt, nem kel abban az hiveknek ketsegeben esni, hanem inkab annak ki menetelit jo remensegekkel kel varni. De az hiveknek nyomorusagainak az Isten bizonyos hatart vetöt, az mely mikoron el tellyesödik, ismet uyjonnan az igaz Isteni tisztelet fel epittetik Annak-okaert nem illik az hiveknek az ö nyomorusagok között ketsegeben esniek. Ez ennek az ötödik vigasztalasnak-is summaja.

S-mi legyen ennek az tudomannak haszna mi nalunk,
s-vege?

F Ez bizonyara: Hogy mi is az mi nyomorusagink közöt, az Romai Anti-Christusnak dühössege közöt, alnok tanatsi közöt, ne essünk ketsegeben, mert hatart vetöt az Ur Isten az mi nyomorusaginknak, á mely mihelyön be tellesödik, mindgyart ugyan az igaz Isteni tisztelet fel epül. Így bizonyara Atyamfiai. Magunk vagyunk az példak, mert ennek elötte valo idökben igen nyakunkra ült vala az Romai Anti-Christus keresztyeni vallasunkban: de be telven az ő igajanak hatara, szabad folyast rendele az ő Evangeliomanak. S-igy cselekdik ő felsege ennek-utanna-is. Ez ennek az igiknek summaja, s-haszna. Lassuk már reszeit.

R E S Z E K.

Harom reszecskei vadnak ezeknek az jelen valo igiknek Keresztyenek.

Mert az első versben latast emleget az Daniel. v. 5.

Masodikban kerdest. v. 6.

Harmadikban felelet v. 7. Ez azert immar az Danielnek utolso latasa, s-lassuk rendel. [920:]

I. Angyaloknak latasa.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik á latast, így szol á Propheta felölle, s-mond: Es latam en Daniel, es ime mas ket Angyal ál vala, egyik az folyo viznek partyan inset, az masik pedig az folyo viznek partyan tul.

Mit akar?

Negy rendbeli dolgokat jegyöz meg ebben az versecskeben á Propheta. Mit?

1. Ki latta ezt á latast.	1. <i>Quis.</i>
2. Holot latta.	2. <i>Quid et</i>
3. Mit latot.	3. <i>Vbi</i>
4. Mi modon.	4. <i>Quomodo.</i>

I. Ki latta azt az latást?

Az mi az első kerdest illeti, ki latta azt az mennyei latást? Azt mondgya az Daniel Propheta felölle, hogy ő maga latta, á ki az mennyei nagy fölsegnék szolgálja, es az kinek Isten immar sokszor annak előtte nagy dolgait meg jelentötte. Ez az lato személy Daniel önnön maga, ő á Tanito Doctor ez latásban, az Istennek kedves Prophetaja, ő tölle tanullyunk azert.

Tanusag.

Ahonnet ez minékünk az tanusag. Szep dolog az mi idvösse-günknek utaban, á mennyei titkos dolgoknak erteseben, tanula-saban arra vigyazunk. (Söt ugyan meg is kevannya ezt Isten.) Kitül akarjunk az Istennek hazaban eppülni? Azoktul bizonyara kiknek Isten az ő akarattyat ki jelentötte, es igaz hivatal által be allatot az ő titkainak praedicallasara, safarlasara. Erre int á szent Pal-is á [921:] Timotheushoz irt könyvenek 2. reszeben *v. 3.* mikor így szol. *2. Tim. 3.* Az gonosz embereknek úgy mond az utolso üdökben es az hitötleneknek elő menetelek leszen az gonoszban, egyebeket el csalvan, mivel hogy ök-is el csalattattak. De te maragy meg azokban az mellyeket tanultal, es á mellyek te read bizattattak, tudvan azt kitül tanultal. Vigyaz azert te-is, kitül akarasz tanulni, az Isten hazaban eppülni; ne bizzad minden tudatlanra lelkedet. Vetköznek azert it ez arant amaz tudatlan fa talpu barátok, kik semmit nem tudnak, s-még-is az Isten hazaban akarnak forgolodni, es ezekkel együt igen bolondok á kik ezekhez köttöttek nyavalyasok lelköket. Ez az első kerdes.

II. Helye es materiaja az latasnak.

Masodik kerdesünk ez vala: Mit latot, es holot latta ezt á latást á Daniel? F. Ved eszedben. Ket Angyalokat latot: masokat á kivel, á kit ennek előtte fejer ruhában latot vala, á kinek szö-melyerül bösegesen tanita ennek előtte az tizedik reszben az Propheta.

Helye felöl penig holot latta legyen, azt mondgya az Daniel, hogy az folyo viznek partyan, az egyiket innen, az masikat tul. S-micsoda folyo viz volt az? F. Jegyözd meg jollehet nevet meg nem jelenti az Daniel ennek az folyo viznek, de hihetö, s-az iras magyarazo Doctorok-is azt tartyak; az volt az Hideggel folyo viz, az mas nevel Tygris folyo viznek mondatik, az Moyses penig

hija Physonnak. Nem szokatlan-is pedig ez az irásban, hogy latást lat az Daniel az folyo viz mellet; Söt gyakorta olvassuk, hogy Isten az ő szolgainak mennyei latasokat mutatot az folyo vizek mellet. [922:] Az mint oda fel-is monda az Daniel *cap.* 8. hogy az Ulay folyo viz mellet alvan, latot mennyei jelenest, az Ezechiel-is Isteni latasokat latot az Kebar folyo viz mellet *Ezech.* 1. Az Janos Baptistának, meg nilatkoznak az Egek, alvan az keresztelő Janos á Jordan vize mellet. Nem azért cseleköszni pedig ezt ő felsege mint ha az ő hatalma ide köttetöt volna, mert mindenüt ki jelentheti az ő hatalmat. De ezt itilhettyük okanak lenni, hogy neha Isten á folyo vizek mellet jelentötte ki az ő titkos tanatsit, hogy az folyo vizek, ugy mint külső jegyei, jelei, petseti lennenek, az szent leleknek büseges ajandekinak, melyeket az szent lelek Isten ar-vizkeppen szokot önteni az ő szolgálira. Ertyük azért mit latot, s-holot latta ezt ő az mennyei latást. Tanuld megh te-is. Nem köttetöt az Isten az megh halgatasban bizonyos helyhöz: de mindazonaltal megh kevannya hogy ide az gyülekezetbe sies: *domus mea domus precationis.*

III. Situsa meg határozasa.

K. Harmadik kérdésünk ez vala, mikeppen latta az Daniel ezeket az mennyei szent Angyalokat.

F. Ved eszedben, azt mondgya felölök az Daniel, hogy allottanak az folyo viz partyan, egyik innét az másik tul. Mit peldaz ez? Azt peldazza, ezeknek az szent Angyaloknak fen allasa, hogy szolgáló lelek ők, es keszek minden szem pillantasban, az ő Uroknak Isteneknek szolgálni, es az ő parancsolattyat vegbe vinni. Mert *stare coram aliquo Phrasi Hebraea significat ministrare servire, operam navare alicui*, söt nem csak az mi Istenünknek szolgálnak, hanem az hiveknek-is szolgálattal akarnak lenni, az mint ez sok rendbeli meg löt példakból meg tetzik. Mint pel-[923:]danak okaert szolgál az Gabriel Angyal Danielnek az ő latasanak magyarazattyaban *cap.* 8. Az Sodomának, Gomorrhának veszedelmének idejen szolgálnak az Istennek Angyali á Loth Patriarchának, kezenel fogva ki hozvan ötet az veszedelemből. Az szent Petert az Istennek Angyala szabadittya ki az tömlötzből *Actor.* 12. Az Urnak Angyala taplallya ettel, itallal Illyest á pusztában. Ez az Istennek Angyala vezere az Izrael nepének az pusztában. Es most-is tabort járnak az Istennek Angyali környülünk, hogy az Satan az ő tagjaival ne arthassanak mi nekünk. Nem ok-nelkül mondatnak hat az szent Angyalok fen allani, az mennyei nagy fölsegnek előtte ketten vadnak, hogy az

ö tanubizonságok annyival legyen helyesb. S-ertyük az első dolgot, tudni illik, mennyei latasat az Danielnek. Lassuk az másodikat.

II. Kérdés.

Mondam másodszer, ezekben az föl vöt igikben. Kerdest emleget az Istennek lelke, á kiröl így szol az Propheta. s-mond: Es egyik monda az firfiunak, á ki gyolcs ruhában öltözöt vala, á ki az folyo viz felöt ál vala, mikor leszen vege ezeknek ez csuda dolgoknak?

Mit akar?

Harmat jegyöz megh ebben-is az versecskeben az Propheta.

1. Kicsoda ennek az kérdésnek indító oka? *Quis? causa efficiens.*
2. Kitül tudakoznak? *Quem? subjectum á quo.*
3. Miről? Micsoda á kérdésnek summaja, cellya? *Quid? subject. de quo.*

I. Indító ok. *Causa efficiens*

Indító oka, az az, mellyik az két Angyalok közzül támasztotta az kerdest, eze á ki innen ál vala az parton, [924:] avagy az ki tul: Nem jelenti meg egy általlyaban az Propheta, de hihető dolog, az mint az iras magyarazo Doctorok meg eggyeztenek ebben, hogy mind az ketten indítottak ezt az kerdest, az viz parton allo szent Angyalok. Mert mind az kettőnek ugyan azon egy igyekezetek kevaságok vala. Mert minekutanna hallottak volna, hogy sok nyomorusagra kellene jutni az Ecclesianak, szanakozvan, bankodvan az szent Angyalok az hiveknek nyomorusagan, ennek vegere akarnak menni, s-kerdest inditnak felölle. Az szent Angyalok azért, avagy egyik, avagy mind az ketten ennek ez kérdésnek indító okai: *Á quo*. Kitül tudakoznak penigh ezek az szent Angyalok azt-is meg jelenti az Propheta, s-azt mondgya: Attul az firfiutul á ki gyolcs ruhában öltözöt vala, es á ki az folyo viz felöt ál vala.

Kicsoda volt ez?

F. Meg magyarasztuk ezt immar, ennek előtte az tizedik Caputban es ez senki nem vala egyeb, hanem az mi Urunk Jesus Christus. Az kinek it az Propheta mind személyet, s-mind tisztit, s-mind hatalmassagat megh jelenti. *Personam*. Személyet

jelenti megh á holot ötet amaz firfiunak mongya: az az, testből lelekből allo embernek. A mellyel peldaztatot az Christusnak jövendő megh testesülese, emberre lete, mert bizonyara ez az személy az Úr Jesus öltözte fel, az emberi testöt be telven az időnek tellyesege, az mint az szent Pál emlekezik felölle.

Officium. Tisztit jelenti ennek az Christusnak az Propheta, á holot azt mondgya, hogy gyoics ruhában öltözet volt, mert ez az öltözet regenten az Papoke volt, az mint megh vagyon irvan *Exod. 28.* az mint erről az tizedik [925:] Caputnak magyarazatytyaban bösegesen szollottunk. Es ezzel peldaztatot az Úr Jesus Christusnak Papi meltosaga az mellyel megh tartot minket az mi büneinkből, örökke valo igazsagot (az mely hasonlittatik az fejer ruhahoz) mutatvan be mi erettünk, az ő mennyei szent Attyanak. Ezt peldazza az Christus tisztit az ő fejer öltözeti. Most az aszszony nepeke az fejer ruha. Megh lassak hogy tisztan visellyek, mert az fejer ruha tisztasagnak ruhaja. De sokan megh rutittyak.

Authoritas. Hatalmassagat jelenti az Christusnak az Propheta, á holot azt mondgya felölle: hogy allot az folyo viz fölöt, mert az folyo vizeknek nevezetin értetnek az szent irasban gyakorlattossaggal minden nemzetsegeknek sokasagi, azt akarja azert mondani az Propheta, hogy az Christusnak birodalma, hatalma minden nemzetsegekre ki terjed. Ertyük azert kitül tudakoznak az Angyalok, tudni illik az hatalmas Úr Jesus Christustul, á ki all az vizeknek felötte, ez vala az masodik dolog.

III. Micsoda szömelyről tudakoznak?

Harmadik kerdesünk it ez arant ez vala, micsoda summaja az szent Angyaloknak kerdesenek?

F. Ved eszedben. Ez az mint proponallya az Propheta, s-elő hozza. Mikor leszen vege ezeknek az csuda dolgoknak? az az: mikor telnek be mind ezek, az mellyek szallanak az Ecclesiara. az Istennek nepere, az Antiochus Epiphanes idejeben. Csuda dolgoknak hija penig ezeket. Mert bizonyara csudalatos vala az Antiochusnak nagy kegyötlensege az Istennek nepen.

Tanusag.

Tanullyuk megh elsőbe[n], á sz. Angyaloknak tudakozasokból [926:] á kik halvan az Ecclesianak követközendő nyomorusagit. tudakoznak annak vege felöl. Mikor leszen annak vege? Mit tanullyunk megh? Ezt, micsoda indulattal vadnak az szent

Angyalok az Ecelesiahhoz, s-annak igaz tagjaihoz? F. Ezzel bizonyara, hogy felette szanakoznak ok az hiveknek nyomorusagin, örömet vigyaznak az mi idvössegünkert: es kevannyak az Anyaszent-egyhaznak ez sok nyomorusagok alol valo meg szabadulasat.

Ahonnet, minekünk is ez az tanusag, hogy mi-is szanakozzunk, hozzank illik az mi felebaratinknak nyomorusagin, es felette feddendök azok, á kik egyebekkel nem gondolnak semmit, csak hogy magok elhessenek bekessegeben. Nem ugy Attyamfia, nem hogy csak te neked legyen jól dolgod, hanem felebaratodra-is gondot visely. Ezt kevannya az Istennek lelke.

Masodszor tanullyuk megh ugyan ezen Angyaloknak almelkodasokbol, az kik almelkodvan az Istennek dolgain, almelkodvan tudakoznak, annak ertelme felöl.

Mit tanullyunk meg? ezte? Hogy hogy kel az mennyei dolgokban eppülnünk?

F. Almelkodással, s-nagy kevansaggal bizonyara, *sicuti faciunt Angeli*. Ne bocsasd hat el az füled mellet az Istennek igejet, mint valami Baba beszédöt, hanem legy figyelmes halgato.

Harmadszor tanullyuk megh ugyan ezen szent Angyaloknak peldajabol, az kik örömet akarnak tanulni á Christustul: es az ö kerdezkesekben nagy mertekletesseget tartanak, az mi helyös, arrol tudakoznak: tudni illik, az nyomorusagoknak vegeiröl, semmi csinositast nem üznek kerdesökben. [927:]

Mit tanullyunk meg?

Ezt, hogy mi-is örömet tanullyunk az Christustul es annak szolgaitul. Ne visgallyuk azokat, az mellyeke[t] Isten az ö titkos tanatsaban el reytöt, s-az mellyeket maganak tart, hanem az mit az ö igijeben ki jelentöt az mi idvössegünk felöl, azokrol erteközünk, ez bizonyara az mi tisztünk. De felette igen el mennek az emberek sokak attul az modestiatul az együgyüseg-töl. Mert vannak sokak az kik nem örömet akarnak tanulni, azt itilven magok felöl, hogy oly igen bölcsek, holot semmit nem tudnak. Nemelleyek penigh oly dolgokrol tudakoznak, kiket az Ur Isten csak az ö titkos tanatsaban helyhezttetöt. De mi az Angyaloknak együgyü voltokat kövessük, elegek azok az üdvössege á kiket Isten az ö igijeben ki jelentöt.

Negyedszer, Tanullyuk megh á Prophetatul, á holot, mind személyet, mind tisztit, mind meltosagat, meg jelenti az Christusnak, mert kel hinnünk s-vallanunk, az Christusnak szömelye,

tiszti es meltosaga felöl. Szömelye felöl azt kel bizonyara, hogy ö egyedül az Attya Istennek természet szerint valo szent fia, az ki bizonyos időben fel vötte az emberi testet az szüz Mariatul. Tiszti felöl penig ezt, hogy ö egyedül az mi fü Papunk, á ki föl vitetet az aldozatra; es az egyszer valo tökelletes aldozattyaval az mi büneinket el törlötte. Meltosaga felöl penigh ezt kel hin-nünk vallanunk. Hogy az ö hatalma egyyk tengertül fogvan az masik tengerig vagon, es az ö birodalma, meg marad mind örökke. Ez innet minekünk az tanusag. S-lassuk az utolso dolgot.

III. Az Christusnak feleleti.

Harmadik es utolso reszeben, ezeknek az jelen valo [928:] igiknek mondam irja megh az Propheta. Az mi Urunk Jesus Christusnak, az szent Angyaloknak az ö kerdesekre valo feleletit, á kiröl immar igy tanit, s-mond: Hallam hogy az firfiu, á ki gyolcsban öltözöt vala, az ki az folyo viz felöt vala, (az az, az Úr Jesus Christus) ki fel emelte vala az ö job kezet, es bal kezet az eg fele, meg esküvek az örökke elő Istenre, hogy ideig, idökig es az üdöknek vegeig, es minekutanna el vegezi az szent nepnek erejenek el oszlasat, mind ezek el vegeztetnek.

A holot ket rendbeli dolgokat kel minekünk meg jedzenünk. Elöször ezt: Micsoda modot tart az Christus az feleletben. Masodsor. Micsoda az Christus feleletinek summaja, Argumentoma czellya.

I. Modgya es formaja.

Modgya á Christus feleletinek ebben ál, hog[y] esküvessel felel az Christus az Angyaloknak kerdesökre. Söt ennek felette ezt-is az Ceremoniat meg tartya, hogy ket kezeit fel emelven esküveset ezzel erösiti. De mondhatnad. Hogy vagon ez, hogy az Christus mind ket kezeit fel emelven esküszik holot az közön-seges szokasban elegeges valakinek job kezet az esküvesben fel emelni?

F. Ket okai vannak ennek: Egyyk ez hogy lenne ez az jelen valo dolognak nagyob bizonsagara. Masik oka ez. Mert az Jesus Christus ál vala az vizek felöt. Az ket Angyaloknak közepötte az kik ket felöl az parton alnak vala. Akara azert hogy mind az ket Angyalok ezzel az Ceremoniaval mind ket felöl confirmaltat-nanak. Es az Christus esküveseben batorsagoson meg nyugodna-nak. Ez nez erre az Ceremoniara.

Kire esküszik penig, azt-is meg jelenti az Propheta, s-azt [929:] mondgya az örökke elő Istenre, ugy mint ki örökke valo elet, es ő ád mindeneknek eletöt. Ez az első dolog.

Mit tanullyunk innet?

Tanullyuk meg innet á Christus esküveseböl. Szabade az Keresztyen embernek eskünni? F. Szabad, jo es igaz szükseges dolgokban, mert önnön maganak az Ur Jesus Christusnak példaja mutattya.

Ugyan it tanullyuk meg azt-is. Kire kellyön eskünni? Tudni illik csak az egy elő Istennek nevere: Nem penig valami teremp-töt allatra, avagy az meg holt szentekre Sz. Peterre, Sz. Palra, Sz. Laszlo Kiralyra. Szüz Sz. Imre Kiralyra, az mint az Papistak cselekednek.

II. Az Christus feleletinek erőssége.

Masodszor mondam, ugyan it azt-is meg kel latnunk. Micsoda az Christus feleletinek summaja? F. Ved eszedben. Summaja az Christus feleletinek ez: hogy tudni illik bizonyos hatart vet az hiveknek nyomorusaganak. Melynek mind esztendeit, hany esztendőig tartson az Antiochus kegyötlenesége az Ecclesian, s-mind penig bizonyos ki tellyesedest az pusztitasnak meg jelenti.

Esztendeje felöl az Antiochus kegyetlenségének azt mondgya, hogy ideig, idökig, es az üdöknek részeig leszen az, á holot az idön ert esztendöt. Az idökön ket esztendöt, az idöknek reszen penig ért tiz napokat, az az: három esztendöt s-tiz napokat: mert ekkedig tartot az igaz Isteni tiszteletnek interruptioja, megh szakadasa, az Sido nemzet közöt az Antiochus Epiphanes idejeben, á mint az historiakbol ki tetzik, *vide Polanum*. Complementoma felöl penigh, az az: bizonyos be tellyesedese felöl az Antiochus kegyötlenségének azt mondgya. Es [930:] minek-utanna el vegezi az szent nepnek el oszlasat, mind ezek be tellyesödnek avagy mikoron be telik á sz. nepnek seregenek el oszlasa, mind ezek be tellyesödnek. Az az, azt akarja mondani. Minek-utanna Isten azt az veszszöt, tudni illik, az Antiochus Epiphanest az tüzre veti, á mellyel sanyargatta az ő nepet. Vege leszen az hiveknek nyomorusaganak, es az hivek uy szabadsagra jutnak. Ez az Christus beszedenek értelme.

Mit tanuljunk innét?

Ez innét az tanuság: Nem öröкке való á hiveknek az ü nyomorusaga, hanem bizonyos esztendőt, időt hatart, vetöt az Ur Isten annak, az mely mikoron be tellyesödik, az hiveknek nyomorusaganak vege leszen. Söt ennek felette, az ö Anyaszentegy hazanak ellensegit-is meg bünteti: Mert az hiveknek megh szabadulasaval, az hitötleneknek veszedelme öszve köttetet. Ne fellyünk hat az mi nyomorusaginknak közepötte. Mert ö felsege megh szabadittya, s-meg tartya bizonyos időben az ö Ecclesiajat. Szabaditson s-tartson meg minket-is az mi Istenünk fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen.

LXXXVIII. Praedicatio.

„*ES en hallam, es nem ertem, es mondek, Uram micsoda leszen ezeknek vege? **Es monda: Meny el Daniel mertkevannak zárva es pecsetelve ez beszedeik utolso ideig. ***Megh tisztitanak, megh fejeritetnek, es megh frisseltetnek sokan, es az [931:] hitötlenek hitötlenül cseleksöznek, es az hitötlenek semmit nem ertenek, de az ertelmesek ertenek.”

S U M M A.

Ennek elötte való tanitasunkban keresztyenek. Megh magyarázok az Daniel Prophetanak ötödik Argumentomat, melyben biztata az Istennek Angyala az Antiochus Epiphanes sanyaru ostora, kegyetlen igaja alat levö hiveket az jövendő megh szabadulással. Kinek summaja rövideden ez vala: Noha ugy-mond nagy leszen az romlas, nagy leszen az nyomorusag az Antiochus idejeben. Nem kerülük el ezt az hivek semmikeppen. De mindazonáltal ne essenek az hivek ketsegeben. Miert?

Mert az Ur Isten hatart vetet annak, nem tart az hiveknek nyomorusaga öröкке: De mihelyen be telik ez az el rendeltetet üdö, ismet uyjonnan az Ecclesia fel eppül. Meg szabadulnak az hivek az Antiochus dühössegetül, ertöde? Ez vala az Argumentum. Valaminek az Ur Isten hatart vetöt, nem kel abban az hiveknek ketsegeben esniök, hanem söt inkab illik annak jo remen-séggel veget varni. De á hiveknek nyomorusaganak, az Antio-

* Vers. 8.

** Vers. 9.

*** Vers. 10.

chus kegyetlensege alat hatart vetöt. Annak-okaert nem illik az hiveknek ez alat az nyomorusag alat ketsegeben esniök. De en most ezt töb beszedekekkel nem szamlalom, hanem az jelen valo igiket lassuk.

S U M M A.

Summa szerint annak okaert ezekben az jelen valo igikben kövötközök az Angyalnak hatodik vigasztalo Argumentoma. Mellyet veszön az nyomorusagoknak vegetül, hasznatul, *á fine et usu calamitatum*, s-az az Argumentum. Valami az hiveknek javara vagyon, s-javara [932:] szolgal. Nem kel abban az hiveknek ketsegeben esniök: De azok az nyomorusagok, az mellyek fognak kövötközni az hivekre, javokra leszen á hiveknek. Annak-okaert nem illik az hiveknek abban ketsegeben esniök, hanem bekesseggel kel szenvedniök: Nehez leszen az nyomorusag, de az Ur Isten jot hoz ki belölle. Ez az Argumentum, s-ez é mostani igiknek summaja. Es ezt ugymint egy Dialogusban á Danielnek kerdeseben, s-az Christusnak feleletiben titulallya az Propheta.

Mi leszen haszna?

Haszna mi nalunk ez leszen: Hogy ha az Ecclesianak nyomorusaghi jo vegre, s-az Isten jot hoz azokbol ki, tehat mi-is szenvedgyük azokat bekesseggel. Ez rendi, summaja. Lassuk reszeit.

R E S Z E K.

Ket Reszetskei vadnak ezeknek az jelen valo igiknek.

I. Az Daniel kerdes.	1. <i>Interrogatio Danielis.</i>
II. Az Christus feleleti.	2. <i>Responsum Christi.</i> Lassuk tehat.

I. Az Daniel kerdes.

Az mi az első reszt illeti, így szol felölle az Propheta, s-mond: Es en hallam es en ertem, es mondek: Uram micsoda leszen ezeknek vege, á holot ezekben ez igikben ket kerdeseket kel meg jegyezniünk igen rövideden.

1. Mi adot okot es alkalmatossagot Danielnek ez kerdesre.
2. Micsoda az kerdesnek Summaja.

1. Alkolmatosság.

Az mi az első kerdest illeti: Mi adot okot es alkolmatossagot Danielnek erre az kerdesre. F. Ved eszedben. Okot es alkolmatossagot erre az Danielnek az ő maga tu-[933:]datlansaga: Mert á holot hallya az Angyalnak kerdeséből es feleletiből, Az Istennek nepenek az Sido nepnek nyomorusaganak utolso hatararol valo Disputatiot, meddig leszen az Ecclesia üldözese. Mikor leszen az Antiochus birodalma alat valo nyomorusagnak vege, s-meddig tart ez az Istennek nepenek nyomorusaga. Tudni illik, ideig, idökig, es az idöknek reszeig, Semmit ebben az feleletben nem ert az Propheta Daniel, az mint önnön maga vallast teszen felölle s-mond: *Et ego audivi et non intellexi*. Es en ugymond hallam, de nem ertem ezeket. De mind azonaltal igen akarja á feleletet erteni, tudni. Ez azert az ő tudatlansaga es az mellet az ő kevansaga kenszeriti az Danielt, hogy kerdest tegyen az Istennek fiatul, az Ur Jesus Christustul, á kit az Daniel öUranak nevez lenni. *Domine mi*. Uram ugymond micsoda leszen mind ezeknek vege, ez az *occasio*, alkolmatosság egy igivel.

2. Summaja kerdesenek.

Masodik kerdesünk ez vala itt ez arant egy igivel: Micsoda tehat á Daniel kerdesenek summaja? Miről tudakozik? F. Summaja á Daniel kerdesenek ez: Uram, micsoda leszen mind ezeknek vege *q. d.* Mintha mondana á Daniel, ekkedig bizonyara szollottatok magatok közt büsesegen. Miről? tudni illik, ezeknek az csuda dolgoknak vege, hatara felöl, de en abban nem ertöttem semmit, annak-okaert kerlek Uram, magyarázd meg nyilvabban azt az időt mikoron leszen az, hogy az Ecclesia az ellensegnek fegyveretül meg szabadul, es az igaz Isteni tisztelet az Jerusalemlomaban fel epül? Ez az Daniel kevansaga, s-kerdese. Eddig az első dolog. Lassuk mar ezeknek hasznait az következendökben. [934:]

Mit tanullyunk inset.

Tanullyuk meg elsőben á Daniel peldajabol, á ki örömet meghallya az ő tudatlansagat az mennyei dolgokban, hogy nincsen senki az emberek közzül, az ki az mennyei dolgokat mindenkben, pontrol pontra fogyatkozás-nelkül erthesse, mert az embereknek elmeje ebben az életben, sok rendbeli fogyatkozásokkal környül vetetöt. De az mennyei Schola leszen, az holot tökellete-

sen mindeneket fogunk erteni. Az mint szol az szent Pál felöle *Ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus*. Resz szerint ertyük, s-resz szerint Prophetalunk. De mindazonáltal az á mi természetünknek romlot s-fogyatkozot allapattya arra intsen bennünket, hogy még-is az menyivel tudatlanbak vagyunk, annyival inkab igyekezzünk tanulni. s-naponkent az üdvösseg utaban epülni. Áz mint cseleköszik az Daniel, á ki az menyivel inkab nem erteni á titkos dolgot, az mellyet hal az Angyaloktul, annyival inkab igyekezik vegere menni, s-erteni.

Mi pengit ez arant vetkezünk ez ellen annyiban, hogy ha valami nehezseg talalkozik az szent irasban, mindgyart ki faradunk belölle, s-el allunk melölle.

II. Tanullyuk meg az Daniel peldajabol, á ki örömet meg vallya az ö tudatlansagat. *Quid discamus*. Mit tanullyunk? Mertekletes keresztyen emberhöz illik. Tanubizonsagot, vallast tenniünk azokrol, az mellyeket nem ertünk: de viszontag kevely fel fuvalkodot elmenek jele az, annak értelmevel dicsekednünk az mit nem ertünk. Az mint az Cicero-is mondgya: *3. Tuscul. Quaes. Optimus ac gravissimus quisq[ue] confitetur se multa ignorare, et multa sibi etiam atq[ue] etiam esse discenda. Item ait Aug. Melius est nesci-[935:]re quam errare, melior est fidelis ignorantia, quam temeraria scientia*. De vannak bizonyara sokak, az kik tudatlansagokat nem akarjak ismerni, hanem azzal akarnek dicsekedni, az mihez nem ertnek semmit. Szegyenlik tudatlansagokat meg vallani. *De bizonyara sokat ert az, á ki azt erti hogy sokat maga nem ert, es azért hogy meg ercse igyekezik es munkalodik, az mikeppen az Daniel Propheta cselekedet, az ki kevannya elő menetelit. *De sana scriptura dixit Gregorius. Evangelium est Pelagus in quo elephas natat, agnus peditat, ita certé*. Az tudatlan ember ugyan lomo az szent irasban, de az okos elmejú, mint az barany csak alig lepik benne. Ne legy hat olyan mint az fellyül csapo malom hogy menten meny. hanem modgyaval lepjel.

III. Tanullyuk meg vegezetre az Daniel peldajabol, á ki örömet meg vallya tudatlansagat, s-az mit nem ert abban, tudakozik az Christustul. *Quid observemus*. Ezt, holot kel azoknak értelmet keresnünk, s-kitül az mit mi nem ertünk? F. Bizonyara attul á kitöl tudakozik az Daniel, tudni illik az Christustol, az mint önnön maga mongya, s-hi hozzaja minket s-mond *Ioh. 7. v. 37. Si quis sitit, veniat ad me, et bibat*. Ha ki szomjuhozik, jöjön en hozzam s-igyek, az az, az ki szomjuhozza az Istennek ismeretit,

* *Observerni Pastores*.

az igazságot, az örök életöt, mennyen az Christushoz s-igyek. *Et Iacob. 1. Si quis non habet sapientiam petat á Domino.* Ha kinek nincsen bölcsesége kerjen az Úrtul. Ha azért mi-is, valamit nem értünk, á Daniel példajabol siessünk az Christushoz, s-tanullyunk tőle. Meg feddetnek annak-okaert it ez arant az Papista Attyafiai, á kik bizonyos tiszteteket osztottak az meg holt szenteknek, hogy azok-[936:]ban folyamjanak ő hozzájok, úgy mint győzedelmert Sz. Mihályhoz, Sz. Györgyhoz, Szemgyogyitasert Rha-phaelhoz, Fogfajasert Apolloniahoz, Bölcsesegert Cathalinhoz, Dög halal ellen Sebestyenhöz, s-Rhocushoz. De mi minden szük-segeinkben folyamjunk csak az egy Ur Jesus Christushoz. *Qui factus est nobis sapientia á Patre, et in quo sunt omnes thesauri sapientia et cognitionis absconditi Colo. 2. v. 3.* az mely Christusban vannak az bölcsesegnek, es ertelemnek tellyes kencsei el reytetve. Ez innet az tanusag. Ez az első resz. Mennyünk az masikra.

2. Az Christusnak feleleti.

Mondam masodsor ezekben az jelen valo igikben irja meg az Propheta, az mi Urunk Ur Jesus Christusnak az Daniel kerdesere valo feleletit, á kiröl immar igy tanit s-mond: Es monda úgy mond menny el Daniel, mert be vannak zarva es petsetelve ez beszedekek utolso ideig. Meg tisztitatnak meg fejerittetnek es meg frisseltetnek sokan: es az hitötlenek hitötlenül cselekesznek, es az hitötlenek semmit nem ertenek, de az értelmesök ertenek.

Mit akar ez igikben.

Kettöt jegyöz megh az Propheta, igen rövideden. Mert elsőben parancsol Isten á Danielnek s-okat-is mondgya, Masodsor. Veget, hasznat jelenti az nyomorusagoknak. Mi haszna leszen az hiveknek nyomorusagainak. Lassuk tehat.

1. Parancsolat.

Az mi az első dolgot, tudni illik, á parancsolatot illeti, it ez arant igy szol felölle, s-mond: *Abi Daniel.* Menny el Daniel. Mintha mondana, eleg legyen teneked Daniel, [937:] ne tudakozzal tovab, ne munkalodgyal ebben tovab, elegendgyel meg ezzel az mennyei jelenessel, szünnyel megh ettül az kerdestül: Ideje hogy te meg haly es el temettessel az te attyaiddal, azért visely arra gondot. Ez az mandatumnak, parancsolatnak sensussa, értelme. Okat peng á parancsolatnak. Miert ne tudakozza, ez

dolog felöl tovább ezt mondgya. Mert úgy mond be vannak zárva es petsetelve ez beszedeik utolsó ideig, az az, el halasztatik ennek az dolognak világos értelme, senki az emberek között tökéletesen meg nem értheti, mind addig, meddig el nem jö az az idő, mely el rendeltetöt Istentül ennek világos értelmere az mikor ez valóságos-keppen be tellyesödik. Annak-okaert te-is hagy beket neki. Ez az Christus parancsolattyanak igaz értelme.

Mit tanulsz belöle.

I. Tanullyuk meg innét elsőben, á holot kegyessen felel az Christus az Daniel kérdésere. Mely nagy szeretettel jó akarattal legyen az Ur Jesus Christus az emberekhöz. Ezzel bizonyara, hogy valakik ő hozzája igaz hitből buzgó könyörgesnek általa folyamnak, meg felel ő felsege azoknak, oktattya es tanittya őket Sz. lelkenek es szent igijenek általa. Ezt cselekedgyük tehát mi-is, s-essünk az Christushoz, soha meg nem fogyatkozunk ő benne. Kegyelmes valaszszal bocsát ő felsege bennünket, az mint cseleköszik Daniellel.

II. Tanullyuk meg másodsor, az Christus feleletiből, á hol azt parancsoltya Danielnek. Mennyen el: az az, hadgyon beket az feletted való tudakozasnak immar; hanem emlekezzek meg arról, hogy ideje immar ő nekie meg halni, készülyön arra. [938:]

Mit tanulunk meg?

Ezt tudgya az Ur Isten mellyek szüksegesek minekünk az mi idvössegünkre, s-micsoda elegeges: Hadgyunk beket az feletted való Curiositasnak, Tukalkodasnak, jozanon Philosophallyunk, bölcselködgyünk. Söt mind mennyei s-mind penigh világi melsegös dolgokrol úgy Philosophallyunk úgy bölcselködgyünk, hogy azonközben, mindenkor meg emlekezzünk arra, hogy megh kel halnunk, s-ahoz jó keszülettel legyünk. Mert igen modnelkül bölcselködnek azok, az kik az melyseges, titkos dolgokrol úgy elmelkednek, hogy azonközben az ő halando, romlando, eletek felöl megh nem emleköznek. El mulattyak azt, hogy minden embernek meg kel halni.

III. Tanullyuk meg az Christus beszdeből, á hol azt mondgya, hogy be vannak ezek petsetelven az utolsó ideig.

Mit tanulunk innét?

Ezt hogy sok dolgok az régi szent Prophetak idejében, az O Testamentomban petset alatt titokban voltanak. Az mellyeket

Isten az Új Testamentombeli híveknek nagy világossan meg jelentőt. Mert azok idővel ige szerint vegbe mentenek. Annak-okaert volna miért halat adnunk Istennek, hogy ha tudnánk elmelkedni felölle. Ez az első dolog, lassuk az másodikat.

II. Az nyomorusagoknak hasznairól es ki meneteliről.

Mondam másodszer vigasztalásnak okaert, ezekben az igikben, veget, hasznat jelenti Christus á nyomorusagoknak. (Mi hasznalészen annak) hogy á hívek az nyomoru-[939:]sagok között ketsegeben ne essenek s-igy szel felölle, *de usu calamitatum*, az nyomorusagoknak hasznairól. Meg tisztítatnak meg fejerítettnek, meg frisseltetnek sokan.

Mit akar?

Hasonlatosság által magyarázza á híveknek nyomorusaganak veget, hasznat. Először á tisztítást, veszi á buzátul, az mely az pelyvatul az szoro-lapat által megh tisztítatik. Másodikát á fejerítést, veszi á Poszto festőtül, avagy mosotol, á kik az ő posztojokat mossak, fejerítik. Harmadikat á Frisselest, veszi az ötvösöktül, á kik az tűz által proballyak az ezüstöt, es az aranyat, es azt megh valasztyak söpreitül, scoriumatul. Azt akarja azért mondani ez hasonlatosságokban az Christus. Az mikeppen ugy-mond az buza tisztítatik pelyvajatul. Az ruha fejerítettetik az mosotul. Az ezüst, arany probaltatik á tűzön az ötvöstül. Így az híveknek nyomorusaganak vege ez, hogy az által tisztítatnak, fejerítettnek, es frisseltetnek ök.

Miert? Nem veszedelmekre, hanem meg maradasokra. Es bizonyara keresztyenek. á buzából nem leszen fejer kenyér, hogy ha pelyvajatul meg nem tisztítatik: Az ruha sem leszen fejerre, hogyha meg nem mosattatik. Az arany nem fenlik, ha az tűzön meg nem probaltatik. Így az hívek-is nem lesznek tisztak, ha meg nem tisztítatnak. Nem lesznek fejerek, ha meg nem fejerítettnek. Nem fenlenek, ha meg nem frisseltetnek, de ez az nyomorusagoknak az ő haszna, hogy az hívek ez által tisztak, fejerek, frissek legyenek, ezt erőssíti Christus. Illik tehát hogy az hívek az nyomorusagoknak bekesseges türői legyenek, s-jo remességgel annak veget varjak, ez az Christus akarattya. Orvosság gyanant vagyton tehát az híveknek az [940:] nyomorusag, szenvedgyek bekesseggel ideig. Ez it ez arant az vigasztalás az Christustul, az híveknek, s-ez az nyomorusagoknak haszna. Ez haszna. Vege felöl penig, ki meneteli felöl, az nyomorusagok-

nak. Micsoda legyen azoknak vege, mind az hivekben, s-mind pedig az hitetlenekben, vegezetre meg jelenti, s-arra-is meg felel. Elsőben pedig az hitetlenek felől azt mondgya: **Impiè agent impii et non intelligent omnes impii*: Hitötlenül cselekesznek az hitötlenek, es nem ertenek semmit az hitötlenek. Az az: ez leszen vege az hitötlenekben az nyomorusagoknak, hogy nem vigyaznak á hitötlenek erre az Istennek tanito ostorira semmit, semminek tartyak az Istennek mind igijet, s-mind igiretit. Söt inkab csufollyak az Istennek Prophetait, s-beszedit. Es á mikor el közelit az Antiochus kegyötlenesége, ök-is azokkal egygöt futnak, tarsul advan magokat ö nekiök.

Miert ?

Mert, (okat advan) semmit nem ertenek az hitötlenek, mert meg vakitottattanak es az gyalazatra adattattanak. Az hivek felől pedig azt mondgya: ***Et erudientes intelligent*. De az ertelmesek ertenek, az az: nem azt cselekedik az hivek, az mit az hitötlenek nyomorusagok között, hanem az hivek, latvan az nyomorusagot, hisznek az Istennek igiretinek, hisznek az jövendő mondasoknak: vigyaznak az Jehovanak dolgaira, es az ö meg szabadulasokat jo remességgel varjak. Ez az Isten fianak az Jesus Christus beszedenek igaz értelme.

Mit tanullyunk belölle?

I. Tanullyuk meg elsőben á Christus beszedeből, á holot á nyomorusagoknak hasznat ertyük, hogy á nyomorusagok [941:] alat, ne zugolodgyunk Istenre, hane[m] bekességes türök, szenvedök legyünk. Mert javunkra szolgálnak minékünk. Söt bizonyara ugyan szükölködünk az Istennek meg latogato ostonelkül szüntelen: mert mivel hogy pelyva, sok-undoksag, rutsag között forgunk. Szükseg hog[y] naponkent purgáltassunk, tisztassunk, fejerítettünk, frisseltessünk.

II. Tanullyuk meg innet, nagy külömbsege vagyon á hivekben es az hitötlenekben az nyomorusagoknak, mert az hitötlenek az Istennek ostori alat az nyomorusagban ugyan meg kemenyednek, semminek tartyak az ostort az Istennek ellene zugolodnak, söt az Ecclesianak romlasara igyekeznek. Az hivek pedig az nyomorusagok között-is, algyak az Istent, vigyaznak az Istennek

* *In impiis.*

** *Inpiis.*

igiretire, es az ő meg szabadulasokat erős bizodalommal varjak. El hiven azt hogy az Ur Isten őket bizonyos időben meg szabadditya, s-meg tartya. Szabaditsón, s-tarcsón meg minket-is á mi Istenünk Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

LXXXIX. es utolso Praedicatio.

„*ES az időtül fogvan, mellyen el vetetik az szüntelen aldozat, es fel tetetik az pusztitasnak utalatossaga. Leszen ezer ket szaz es kilentzven nap. **Bodog á ki varja, es eri az ezer harom szaz es harmintz öt napokat. ***Es te Daniel menny el az te hatarodig, es el nyugszol, es allasz az te állapotodra az napoknak vegén. Avagy így: *vel sic vertendum*. Menny el á te hatarodig, nyugodgyal, es maradgy meg vegig az te állapotodban.” [942:]

Be summalas es summa.

Ennek előtte valo tanitasunkban meg magyarazok az Daniel Prophetanak hatodik Argumentumat, melyben biztata az Istennek Angyala, az Antiochus sanyaru ostora alat levő hiveket, az jövendő meg szabadulással, kinek summaja ez vala. Valami az hiveknek jovokra szolgal nem kel az hiveknek abban ketsegeben esniök. De az hiveknek az nyomorusagok jovokra szolgalnak. *Proba hoc*. Ezzel bizonyittyta. Mert az hivek az nyomorusagok által meg tisztitatnak, meg fejerítettnek, meg frisseltetnek. Annak-okaert nem kel az hiveknek az következendő nyomorusagok alat ketsegeben esni, hanem annak ki menetelit jo remen-seggel illik varni. Az vala az hatodik argumentum. De ezt töb beszedekekkel nem szükség magyaraznunk.

Most immar ez jelen valo igikben következik az hetedik es utolso vigasztalo argumentum. S-ennek az Daniel irasanak vege.

Summa szerint annak-okaert, ezekben az jelen valo igikben az Istennek Angyala, leg közeleb valo bizonyos jegyet, s-bizonyos ideit jelenti meg az Ecclesianak, az Sido nepnek megh szabadulasanak az Antiochus igaja, sanyaru ostora alol, s-azt mondgya: akkor leszen, mikor az szünetlen valo aldozat el vetettetik, es az pusztasagnak utalatossaga fel tetzik az Jerusalem templomban. Mikor ezek el közelitenek ugy mond, annak-utanna keves

* *Vers. 11.*

** *Vers. 12.*

*** *Vers. 13.*

idök el mulvan, meg leszen az meg szabadulas. Annak-okaert, ne essenek az meg szabadulas felöl ketsegeben. *Haec summa*. Ertöde? Leg közeleb valo idejetül, s-bizonyos jegyeitül argumental az Istennek lelke. [943:]

Haszna.

Hatart vetöt Isten, bizonyos üdöt rendelt az hiveknek nyomorusaginak, meddig tartson az: Az mely mihelyen be telik, meg leszen az meg szabadulas, ne fellyünk semmit. Es bizonyara vagon szüksegünk erre, mert latode az ellenseg ottan ottan rettegtet minket, hol frigy fel bontással, hogy egyyel s-hol masal: de ne fellyünk semmit, mert hatara vagon az mi meg maradasunknak. Senki az Istennek el vegezöt tanatsa ellen nem arthat mi nekünk. Ez azert ezeknek az igiknek értelme, summaja, s-haszna. Lassuk mar reszeit.

R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ezeknek az jelen valo utolso versöknek.

I. Ennek az hetedik es utolso vigasztalasnak értelme.

II. Az Ur Iesus Christusnak á Danielhöz utolso intö beszede.

Exhortatioja mellyel az Daniel irasa be petseteltetik, s-el-is vegeztetik. Lassuk azert elsőben *Consolationis sensum*, vigasztalasnak értelmit: *deinde exhortationem Christi*. Annak-utanna á Christus intesit Danielhöz. *Fiat admonitio hanc foré ultimam lectionem ex Daniele Propheta*.

Az hetedik argumentomnak erősségnek
meg magyarazattya.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik ezt az hetedik es utolso vigasztalo argumentomot, igy szol felölle az Danielnek Christus, s-mond: Ez az üdötül fogvan, mellyen el vetetik az szünetlen aldozat, es fel tetetik az pusztitاسnak utalatossaga: leszen ezer ket szaz es kilenczven nap. Bodog az ki varja es eri az ezer harom szaz es harmincz öt napot. [944:]

Mit akar?

Nehez ezt mindgyart egy igivel ki talalnunk, hanem elsőben, imez kerdesetskeket kel meg jegyeznünk, meg magyaraznunk, csak egy nehany igikkel.

1. Micsoda az, az szünetlen valo aldozat, á ki felöl azt mondgya hogy el vetetik az? 2. Micsoda á pusztasagnak utalatossaga, á ki felöl azt mondgya, hog[y] fel tetettetik az? 3. Micsoda üdöt kel ertenünk az 1290. napokon, es ennek felette mit az 1335. napokon, lassuk azert egy, egy igivel rövideden.

1. Micsoda az szünetlen valo aldozat?

A iuge sacrificium. Az szünetlenül valo aldozat, keresztyenek vala az Sidoknak Ceremoniaja, á melyben ez vala az Ritus, az rend tartas, s-mod, hogy az Sidok mindennapon, az közönseges kölcségből *ex sumtu publico*. Reggel es estve, egy egy barant visznek vala fel az aldozatra, az oltarra, (az az: Napjaban kettöt) es vettetik vala az tüzre s-meg egettetik vala. Az mely abrazollya, peldazza vala az Christusnak jövendő aldozattyat, az mely bizonyara az ő erejere nezve szünetlen vegnelkül valo, örökke valo. Tart mind reggel s-mind estve, az az: Mind világ teremtesétől fogvan mind világh vegezetig: es az hiveknek bünöknek meg bocsatasara, es az meg haragut Istennek, es az el esöt emberi nemzetnek öszve bekeltetesere elegeges *Apocal. 13. Agnus ille mactatus á jactis mundi fu[n]damentis. Hebr. 13. Iesus Christus heri et hodie idem est et in seculum.* Ez á szünetlen valo aldozat, á kit emleget á Prophetanal á Christus s-azt mondgya felölle, el vetetik á Sidoktul, az Antiochus Epiphanes által. Ez az első dolog. [945:]

2. Micsoda az pusztitasnak utalatossaga.

Masodik kérdésünk itt ez arant ez vala: Micsoda pusztasagnak utalatossaga? F. Ved eszedben. Mert nem mind egy ebben á kérdésben az iras magyarazo Doctoroknak ertelme. Mert nemelylek így magyarazzak hogy ezen á pusztito utalatossagon, ertetik á balvany Jupiter Istennek kepe, es azt mondgyak felölle: hogy ez fel emeltetik az Jerusalem Templomaban, az igaz Istennek boszszsugara az Oltalra. S-nem igen-is illetlen magyarazat, mert ez á balvany Jupiter Istennek kepe fel emeltetik az Jerusalem templomaban *anno 195. seleucidarum mense 4. die 15. ut scribitur 1. Macchab. 1.* Nemelylek pedig ezen az pusztito utalatossagon, ertik azt az utalatos segitsegét, á ki minden utalatossagnak atta vala magat, hogy el pusztita, mind az varast, mind az templomot, s-mind pedig annak tartományat. Ez az masodik ertelem. Ez azert, az mit kel ertened az pusztulasnak utalatossagan, tudni illik avagy á balvant avag[y] az Olympiai Jupiternek kepet, es az Antiochus Epiphanesnek balvany kepet,

avagy balvány hordozó balvány vitézt, a templomot és az várost pusztított az Antiochus Epiphanesnek, az első magyarazat Junius *in commen. majoribus*, de nem ellenkeznek ezek egy más közt. Ez az *summa*, értelem az kérdésnek.

3. Mit kel az 1290. és az 1335. napokon erteniünk?

Harmadik kérdésünk az vala: Mit kel erteniünk az ezer két száz kilentzven napokon: és ismét, az ezer három száz, harmintz öt napokon?

F. Ved eszedben. Az ezer két száz kilentzven napokon ertetik, mindenestül negyed fel esztendő negyed fel esztendőt teszen a 1290. nap. Az ezer háromszáz harmintzöt nap [946:] pedig. 45. napokkal, teszen többet negyed fel esztendőnel. Ez ezeknek az napoknak bizonyos száma. Ertyük immar az igiknek értelmit.

K. Micsoda tehát immar az Christus vizsgálásának értelme? Mit foglal be az utolsó vizsgálás? F. Halgas ide figyelmissen.

Értelem. Azt akarja immaron mondani az Christus: Noha úgy mond el vetetik az Sido nemzettül, az szüntelen való aldozat, a mely mutat a Christusra, s-fel tetetik az Antiochus Epiphanes akarattyal az Jerusalem templomában az balvány Iupiter Istennek kepe: de mikoron ez meg leszen, annak-utanna negyed fel esztendővel jobban leszen az dolog, mert az Sidok győzedelmek lesznek az Pogányok ellen, s-önnön maga ellen-is az Antiochus ellen: az igaz Isteni tisztelet-is helyre fog állani az Jerusalem templomában, s-meg fog az templom tisztítani az balványoktól. De bodog leszen az, az ki az negyed fel esztendők után. 45. napokat ér.

Miert?

Mert az Templomnak meg tisztítása után 45. napokkal, sokkal job allapattya leszen az népnek: Mert az üdö alatt tellyesseggel meg szabadul a nép az kegyötlen Antiochustul. Erteled tehát ez vizsgálásnak értelmet. *Complementum*. Meg tellyesedése. Ugyis lön pedig ez: mert minek utanna fel tetette volna Antiochus az Jerusalem templomában az balvány Iupiter Istennek kepet, sok balványokkal együt, annak-utanna negyed fel esztendőkkel az Judas Macchabaeus, a szomszedságban levő pogányokat Idumaeusokat, s-Ammonitákat megh győze, városokat el foglala: [947:]

Sőt mikor önnön maga Antiochus mene Judaeára Sido Orszagra, hogy az Sido népet tellyesseggel el törlene, az Judas

Macchabaeus az Antiochust megh gyöze, es Judaeabol ki üze, vere. A honnet ez következek osztan, hogy latvan az Antiochus, hogy Isten hadakoznek az Sido nepert, buaban nagy betegség-eben esek. Betegsegeben naponkent nevedekven, vegezetre megh valla, hogy igaz az Sido nepnek Istene, az Jerusalem Templo-
manak minden edenyit, mellyeket annak elötte el vitt vala, megh igire. Söt vegezetre azt-is fel fogada, ha megh gyógyul-
hatna, ö-is Sidova lenne: es ez vala az szüntelen valo aldozatnak el vetelnek utanna negyed fel esztendővel, az Antiochus Epipha-
nes halala elöt 45. napokkal. De annak -utanna megh halvan az Antiochus, tellyesseggel az Istennek nepe minden felelemtül megh szabadula. Es igy az Christus vigasztalasa Antiochus hala-
laban vegbe mene.

Mit tanulunk inset?

I. Tanullyuk meg inset: Mit kel minekünk ertenünk tudnunk az Ecclesianak az ö nyomorusagi alol valo fel szabadulasa felöl? Ezt keresztyenek, hogy nem egy szem pillantasban leszen az: hanem, bizonyos idöknek jartaban, fordulasaban, eleb eleb mendögel idöre.

Miert?

Oka ennek az Istennek az ö Decretoma, tanatsa, az mely ebben all, hogy az Ur Isten, igy akarja mi bennünk, az mi ö benne valo hitünket, remensegünket gyakorlani, probalni. Igy cselekedet latode Isten az Sido neppel. [948:] Nem egy szem pillantasban löt akkor az Ecclesianak meg szabadulasa, hanem idö jartaban, te-is ugy gondolkodgyal felölle. Ez inset az tanusag. *Facit hoc ad corrigendam nostram öλιγοπιστίαν*

Mire szolgál ez?

Az mi hitelensegünknek megh zabolazasara. Mert oly kicsin az mi hitünk, hogy ha az Ur Isten el kezdi mi bennünk az megh szabaditast, de ha azt ö felsege, mindgyart egy szem pillantasban el nem vezei mi bennünk az megh szabaditast, de ha azt ö felsege, mindgyart ketsegeben esünk. De nem ugy kel annak lenni: hanem ha ö felsege, mindgyart vegben nem viszi az megh szabaditast, bekesseges türök legyünk, varvan ismeg meg szabadulasunkat.

II. Tanullyuk meg inset: á hol bodogoknak mondgya it Christus azokat az kik ez vilag szerint az Ecclesianak megh szabadulasat bekesseges türessel varjak: hogy bizonyara sokkal bodogbak azok, az kik az örökke valo hazat bekesseges türessel varjak á holot nem fognak az hivek sem ehezni, sem szomjuhozni, de az macula-nelkül valo barany legelteti öket, mennyei kenyerral, selki folyo vizzel. *Apoc. 7.* Ahoz keszitsük tehát mi-is magunkat. S-ertyük tanitasunknak első reszet. Lassuk az masodikat.

2. Az Christusnak intö beszede Danielhöz.

Mondam masodszor ezekben az jelen valo igikben irja megh az Propheta az Christusnak utolso intö beszedet az Danielhöz, az kiröl igy tanit, s-mond: Es te Daniel menny el az te hatarodig: es el nyugszol, es allasz az te allapatodra az napoknak vegin. [949:]

Mit akar?

Kettöt foglal be az utolso versöcske. Mert elsőben parancsol az Christus az Danielnek. Masodszor igeretöt teszen ö nekie.

Mit parancsol?

F. Azt parancsollya Christus az Danielnek: Te Daniel menny el az te hatarodig, az az: Hagy beket te Daniel immar mindeneknek elegendgyel megh ezzel az mennyei jelönessel, hanem keszitsed tennen magadat az halalhoz, utolso oradhoz jól rendelve az te hazad nepet. Ez az parancsolat, keszitse halalahoz, utolso terminussahoz önnön magat.

S-hat mit iger az Christus az Danielnek?

F. Kettöt iger, elsőben iger ö neki nyugodalmat, mert azt mondgya neki: *Quiesces*, El nyugszol, az az: ki mulvan ez vilagbol, minden vilagi szorgalmatossagtul, bantastul üres leszesz, testöd nyugodvan az koporsóban, lelked penigh az Abrahamnak kebeleben. Masodszor, uy allapotot iger ö nekie. Mert igy szol az Danielnek: Es allasz az te allapotodra az napoknak vegen, az az: Minek utanna el jö ez vilagnak vege, leszen az testnek fel tamadasa leszen az örök elet, el veszöd az örök eletnek tündöklö dücsöseget, leszen az regi szent Patriarchakkal, Prophetakkal, együt az te bodogsagod. Mert ez hivattatik az hiveknek uy allapatyoknak. *Resurrectio, vita illa coelestis, splendor gloriae*

sors piorum appellatur. Ez az Christusnak igireti az Danielhöz, ebben ál az második dolog. [950:]

Mit tanuljunk az Christus inteséből?

Tanuljuk meg elsőben az Christus parancsolattyal, á holot inti az Danielt, arra keszitse magát utolsó hatarahoz. Mit? Ezt. Micsoda legyen az halál? *Terminus vitae.* Az életnek utolsó hatara: Attyamfia jól mondgya Christus hogy az, mert bizonyara minden ember ekeje, ebben az barazdaban akad meg. Nem kedvez Attyamfia ez az kegyötlen vendeg az halál senkinek, az mint az közönseges vers-is tartya:

Est commune Mori, Mors nulli parcat honori.

Közönseges dolog halál nem szokot az kedvezni senkinek.

Sőt az Pogany bölcs á *Horatius* azt mondotta:

Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas.

Regumque turres, etc.

Mors aequus Iudex personam non respicit ullam.

Keszitsed tehát Attyamfia te-is ehöz az utolsó Terminushoz magadat, meg holt Daniel, meg holt Mathusael, Abraham, Isaac, Jacob, neked-is köz az dolog. Az Sz. Pal Apostol ertven ezt az utolsó ki mulasnak bizonyos voltat, fel kiált, s-azt mondgya: *Cupio dissolvi et esse cum Christo.* Kevanok ki mulni, s-az Christussal lenni. Ez volt az ven Simeonnak utolsó kevasaga, latvan az Christust, mikor azt mondgya: *Nunc dimittis servum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace.* Most bocsatod el Uram az te szolgadot, az te beszeded szerint, bekesseggel. Oh bizonyara bodog leszen nekem-is az á Nap, az mely napon megyek erre az utolsó hataromnak napjara, es meg látom az en meg szabadito, meg való Christusomat az mint vagon: ez az első tanusag. [951:]

II. Tanuljunk meg az Christusnak igiretiből, á ki nyugodalmat iger az Danielnek. Mit? Ezt. Micsoda követi ezt az romlando testi életöt? F. *Quies.* Nyugodalom: Testünknek, lelkünknek nyugodalma. Mert testünk nagy csendessegben nyugszik az koporsóban: Lelkünk penigh nyugodalomra vitetik az Abrahamnak kebeleben. Meg feddetnek hat it ez arant azok az kik az szepe ki mult lelkeket bocsattyak, avagy örökke való exiliumra, szam-ki-vetesre, avagy penigh purgatoriumban, avagy azt tartyak hogy az lelkek it ez vilagon buydosnak az koporsok kívül, avagy penigh mennek mas ujjonnan születet emberekben,

avagy penigh oktalan allatokban, vetkeznek. Mert bizonyara az hiveknek lelkek, megyen nyugodalomra, az Abrahamnak kebelében, nem vetnek annak-utanna Attyamfia az gatra: *Salamo: Sap: cap. 3. Iustorum animae sunt in manu Dei, nec attingit eas eruciatus.*

III. Tanullyuk megh az Christusnak igiretiböl, á ki renovatíot ujjulast, uy állapotot iger az Danielnek, halalanak utanna. Mit tanullyunk megh? Ezt bizonyara. Mire megyen ki ki, az hivek közzül (mert azokrol vagyon az szo) ez testböl valo ki mulasnak utanna? F. Ved eszedben, s-tanuld meg.

Ki ki Attyamfia az ö Sorsaban, allapattyanban fog megh maradni. Mint peldanak okaert. Az Patriarchak es Prophetak az ö sorsokban elnek. Az Apostolok az ö sorsokban maradnak. Az Evangelistak az ö sorsokban maradnak. Az Martyromok az ö sorsokban maradnak. Az Tanitok, Doctorok az ö sorsokban [952:] maradnak, es vegezetre minden hivek az ö sorsokban maradnak. Ugyan azon egy mennyei hazban lesznek, ugyan azon egy bodogsagban elnek; Azon egy elő Istennek nezesevel tekenetivel legeltetik magokat. De mindazonaltal, annak az mennyei haznak dicsöseges allapattyanak különbsege leszen. *Distincta erit sors gloriae.* Az mely dicsőségnek különbözö gradusa, senkinek semmi irigysegöt, fogyatkozast nem szöröz, mert mindeneknek igaz elegendendö bodogsaga leszen. Jo helyen leszes Attyamfia öt, ha az ayto mege ültetnek-is *ut supra.* Oh bizonyara bodogok lesznek azok, valakiknek az hiveknek szenteknek tarsasagaban sorsok leszen? Oh bizonyara bodogok azok, az kik veszik azt az mennyei hazat, az mellyet Christus keszittet megh aldó-zattyanak, hely adando az ö örökös tarsainak az hiveknek? Annak-okaert holot ezek igy legyenek, mi-is Attyamfiai kevan-nyuk tellyes bizodalommal, annak az mennyei haznak, bodogsagos sorsanak el vetelet. Fohazkodgyunk fiasagot varvan, az az: az mi testünknek tellyes valtsagat, az mint szol az Szent Pál *ad Rom. 8. v. 23.* El felelytven azokat az mellyek hatunk meget vadnak vigyazvan penigh azokra, az mellyek előttünk vadnak, sietven az fel töt czelra, az az: Az Istennek Christus Jesusban valo mennyei hivatalanak, jutalmanak el vetelere.

Rendellyük jól az mi életünket, hogy azt mondhasuk az Szent Pálal. **Certamen illud praeclarum decertavi, cursum consummavi, fidem servavi, quod reliquum est, reposita est mihi iustitiae corona, quam reddet mihi Dominus in die illo, justus ille Iudex: non solum autem mihi sed et [953:] omnibus, qui expectave-*

* 1. Tim. 4.

rint, illustrem illum ipsius adventum. Amaz Nemes hartzot en meg hartzoltam, futasomat el vegeztem, hitömet meg tartottam. Csak ez vagy on hatra, le tetetöt ennekem az igassagnak coronaja, mellyet megh ád ennekem az Úr, amaz napon, amaz igaz itilö biro, nem csak ennekem penig, hanem mindeneknek-is, valakik amaz ö dicsöseges el jövetelit varjak. Adgya meg minekünk-is az mi Istenünk ezt az igassagnak es örök életnek coronajat, Fiaert az Úr Jesus Christusert, AMEN.

Sic igitur absoluta est, per gratiam Dei, explicatio libri Danielis. Domino Iesu Christo aeterno illi sermoni, qui gratiose nos docet, regem et servat sit laus et honor in omne aevum.

JEGYZETEK

Kecskeméti Alexis János prédikációs kötetének sajtó alá rendezése során az 1621-es kiadás két debreceni példányát használtuk. Alapszövegünk az Egyetemi Könyvtár csonka kötete volt (száma: 275); a hiányzó vagy bizonytalan olvasású részeket a Kollégiumi Könyvtár ép példányából pótoltuk (jelzése: B. 2522). — Mindkét könyvtár dolgozóinak köszönettel tartozunk segítségükért.

Az alapszöveg ortográfiáját a mai gyakorlatnak megfelelően több vonatkozásban megváltoztattuk. Ezekről itt adunk részletes tájékoztatást:

1. *Egyes betűk átírása:* $\grave{a} = \acute{a}$; $\delta, \acute{u} = \ddot{o}, \ddot{u}$; $\hat{o}, \acute{u} = \acute{o}, \acute{u}$, vagy sokszor: δ, \acute{u} ; $\beta = \text{sz}$; $f = \text{s}$; $\hat{i} = \acute{i}$; $e = \acute{e}$.

2. *Rövidítések feloldása:* valamely hangzó fölött a \sim -jel arra utal, hogy a betű után n vagy m következik a kiejtésben. Mi e rövidítést feloldottuk, például így: $n\grave{e} = \text{nem}$; $g\acute{y} = \text{gy}$; a kötőjel négy változatát találjuk meg a könyvben, kiadásunk minden esetben — külön hivatkozás nélkül — a mai típust adja. A négy változat: a) egyszerűen hiányzik a kötőjel; b) megegyezik a maival (—) c) pont pótolja (.) d) vessző pótolja (,). A q_3 feloldása: que (például: $neq_3 = \text{neque}$).

3. *A szavak elválasztásának* régies furcsaságait sem őriztük meg. Néhányat azonban itt idézünk, zárójelbe téve az 1621-es kiadás lapszámát: An-yák (24), Papi-stak (48), tra-ctallya (60), köny-örges (88), eg-gyüt (91), fo-glyai (135), Cleopa-trat (171), Aegy-ptusban (171), tu-dni (179), mi-glen (192), ter-dre (224), ve-gre (279), jelen-theti (289), valtsa-gra (315), Ec-clesiaja (467), ba-trab (744).

4. Néhány *nyilvánvaló sajtóhibát* külön utalás nélkül javítottunk. Például: Lalsuk = Lassuk (271), aszsznoy = aszszony (345), Hora = Hom. (352), karolamsa = karomlása (523), Rezssek = Reszek (722 stb.), vizgatalasunkra = vigasztalasunkra (748), szenrit = szerint (750).

5. Egyes betűket *szabályos zárójelben* közlünk: (), ezek az alapszövegben megvannak, de *valószínűleg* hibásak. — Más betűket szögletes zárójelbe tettünk: [], ezek saját betoldásaink, javításaink.

6. Az *őrszókát és élőfeszítővegeket* — elsősorban terjedelmi okok miatt — mellőztük.

7. Kecskeméti marginális szövegeit nyomdatechnikai okok miatt nem margón, hanem lap alján közöljük, csillagot helyezve az elé a szó, ill. mondat elé, amelyre a marginális vonatkozik.

8. A bibliai szövegeket — az eredeti kiadástól eltérően — idézőjellel különítjük el a magyarázó szövegektől.

Megemlítjük, hogy a *Jegyzetek* nem tér ki a Kecskeméti Alexis János, Margitai Péter, Rheda Pál életrajzára vonatkozó adatokra — ezek a bevezető tanulmányban találhatók meg.

A *Jegyzetek* lapszámái az eredeti kiadásra vonatkoznak.

*

CÍMLAP

Daniel Propheta Könyvenek . . . magyarázattya = a dánieli jóslatok, a négy birodalom értelmezése az ókortól a jelenkorig meg-megújuló történeti-teológiai viták része. A magyar reformáció idején a középkori világhírók módorában kamatoztatja Dániel jóvendőléseit Batizi András (*Meglőtt és megleendő dolgoknak históriája*, 1546), Dézsi András (*A Világ kezdetiüül lött dolgokról*, 1548), Székely István (*Chronica ez világ-nak jeles dolgairól*, 1559). Bornemisza Péter *Postillái*-ban is gyakran találkozzunk Dániel jóslataival, történetével. (Vö. Székely István: *Chronica*. Bp. 1960, faksimile kiadás, a kísérő tanulmányt Gerézy Rabán írta; Nemeskürty István: *Bornemisza Péter, az ember és az író*. Bp. 1959.) — Dániel könyvének legújabb magyar fordítása, gondos filológiai magyarázatokkal 1966-ban jelent meg Budapesten (*Dániel könyve és a kispróféták*, Károlyi Gáspár fordítását és Czeglédy Sándor revideált fordítását felhasználva a héber eredetiből fordította A Magyar Bibliatanács Öszö-vetségi Szakbizottsága.)

szent iras szerint való = Kecskeméti Alexis János a dánieli szövegek magyar fordításában híven követi Károlyi Gáspárt, csekély helyesítési, központosítási vagy szórendi eltérésekkel. A bibliai utalások hivatkozásai alapján valószínűnek kell tartanunk, hogy a héber, görög és latin verziókat is gondosan figyelte a szerző, s azt is, hogy ismerte Károlyi fordításának második, 1608-as hanaui kiadását, amelyet Szcenzi Molnár Albert gondozott, javított.

&c. = etc. = stb.

Mat. 24 = Máté 24. 15: „Mikor azért látjátok majd, hogy az a pusztító utálatosság, amelyről Dániel próféta szólott, ott áll a szent helyen (a ki olvassa, értse meg):” 16: „Akkor, a kik Judeában lesznek, fussanak a hegyekre”. — A zárójeles, sejtelmes megjegyzés, mint a kötet mottója, Kecskeméti Alexis nagy vállalkozását vetíti az olvasó elé: bizik abban, hogy Dániel jóslatait racionálisan föl tudja fejteni, a hívőknek pedig világosan el tudja magyarázni.

DEDICALAS

I:

Margitai ajánlása I. Rákóczi Györgynek szól, aki a Besztercebányán 1620. aug. 25-én királlyá választott Bethlennek volt főtanácsosa. (Borsod, hat másik megyével együtt csak 1622-ben, a nikolsburgi béke következtében került Erdélyhez.)

sz. = szent.

fegyhetetlen = feddhetetlen.

II:

vilag teremtese utan, 1788 = i. e. 2184 (a világ kezdete Margitai szerint i. e. 3972; megemlíttjük, hogy Székely István 3962-re teszi, i. m. 79(b). Nimrod a vizözön idején: 1. Móz. 10. 8, 11.

tartot 1360. esztendeiglen = i. e. 824-ig.

nagy Nabugodonozor = II. Nabukodonozor (i. e. 604–562); Székely István „csak” 20 évet téved, i. e. 624–581 közé helyezve Nabukodonozor uralkodását. Margitai tévedése mintegy 200 év.

Te, Kiralyoknak Kirallya = Dán. 2. 37, 38.

kezetek = kezdeték.

vilag teremtése után 3148 = i. e. 824.

tartot 207. esztendeiglen = i. e. 617-ig.

Darius Kiraly = valószínűleg I. Dareios (Hystaspés) perzsa uralkodó (i. e. 521–486), akit azonban Kyros (i. e. 558–529) alaposan megelőzött.

III:

Boldisar Kiraly = Baltazár vagy Nábunáid (Nabonid), babilóniai király (i. e. 555–539). Kyrostól, a perzsa birodalom megalapítójától szenvedett vereséget. Kyros i. e. 538-ban kaposolta Babilont a perzsa birodalomhoz. I. Dareios később szintén meghódította Babilont (Herod. III. 159). Kyros és Dareios babilóniai háborúi Hérodotosnál külön szerepelnek (Kyrosé: I. 191), Josephus előadása és a Margitaié azonban megegyezik. (Ant. Iud. 10. 11.).

Theodoretus = görög egyháztörténész, 5 kötetes művét i. sz. 448-ban fejezte be. (Kiadva: PG tom. 80–84.)

Dán. 2. 39; 5. 28; 8. 20. 2. Paralip. 36 = 2. Krón. 36. 23.

IV:

vilag biro Sandor = Nagy Sándor makedón uralkodó (i. e. 336–323). utolsó Darius Kiral = III. Dareios Kodomannos, perzsa király (i. e. 336–330).

Az Arbela melletti ütközet ideje: i. e. 331. okt. 1. — Nagy Sándor és III. Dareios csatája az Arbela folyó és a Gaugamela nevű helység közötti síkon folyt le (Észak-Asszíria). (Arrianos: *Anabasis* 3. 8; Curt. 4. 9.)

vilag teremtése után 3642. esztendőben = i. e. 331.

az . . . görög birodalom tartá 282. esztendeig = i. e. 48-ig.

A hellenisztikus ábrándokat kergető Pompeius a görögországi Epirusban szenvedett vereséget Caesartól (i. e. 48, pharsalusi csata).

Pompeiusnak veszedelme = a csata után az alexandriai udvarban orgyilkosok ölték meg Pompeiust, felesége és gyermeke szeme láttára. Caesar állítólag megsiratta vejét.

Dán. 2. 39; 8. 21.

szaru = szarv.

Jos. Ant. Iud. 11. 8.

annak előtte 200. esztendővel = Dániel próféta kora: i. e. VI. század. ultimo = utolsó.

V:

Ieronymus = Hieronymus (i. sz. 340–420) egyházatya, leghíresebb műve a Biblia latin fordítása (Vulgata). Műveinek kiadása: PL 22–30. — Nevezetesek Hieronymus kommentárjai az egyes prófétákhoz.

Daniel cap. 7 = Dán. 7. 6.

Anno Mundi, 3924 = világ teremtése után 3924 (i. e. 48).

Dán. 2. 40.

VI:

Dán. 7. 19.

Nero halála (i. sz. 68) után a Claudius dinasztiaát hamarosan a Flaviusoké váltotta fel.

Trajanus = Traianus M. Ulpius (i. sz. 53–117) 98-tól római császár, Róma nagy uralkodójának egyike.

kivül valok közzül = utalás Traianus születésének helyére: Hispániából, Italica városából származott.

VII:

az Historicusok közt . . . vizskoldas = a dánieli magyarázatot különféle értelmezésekben „Eusebiustól, illetve Hieronymustól kezdve Hartmann Schedelig szinte minden középkori világkrónikában” megtalálhatjuk (Gerézdi Rabán: i. m. 28).

Propheta cap. 2 = Dán. 2. 40–44.

VIII:

Augustus Csaszar = Octavianus i. e. 27-ben nyerte el az Augustus jelzõt. Az actiumi csata (i. e. 31) után minden hatalom az övé, haláláig (i. sz. 14).

irata = iratá (Augustus összeíratta a föld lakosait).

Lukats cap. 2 = Luk. 2. 1.

Antonius Philosophus = Marcus Aurelius római császár (161–180), sztoikus filozófus. *Önmagáról* c. elmékedései fönnmaradtak.

Lucius Aurelius Verus = római császár (161–169).

Maximinus = Julius Maximinus római császár (235–238).

amaz ket Gordianusok = I. Marcus Antonius Gordianus Africanus, 238-ban rövid ideig római császár (80 évesen kiáltották ki, Maximinus ellenében). 2. Marcus Antonius Gordianus, az előbbinek unokája. 14 éves volt, mikor császárrá választották (238), 244 elején meggyilkolták.

Gallus es Volusianus Fejedelmek = Gallus, Trebonianus C. Vibius, római császár (251–253); Volusianus, C. Vibius Afinius Gallus Veldumnianus, római császár (251–253). — Mindkét uralkodó idejében megsozkodtak a barbár támadások a római birodalom ellen, különösen a gótok jelentettek veszélyt, benyomultak Thrákiába és Makedóniába is.

Valerianus = Publius Licinius Valerianus, római császár (253–260). 257-től erősen üldözi a keresztényeket. Uralkodása idején a római birodalom helyzete súlyosabbra fordult, mint elődei korában. Edessa ostroma közben perzsa fogságba került, ahol meghalt.

IX:

Sapores = I. Sáhpur, a Sassanida-dinasztia tagja (i. sz. III. sz. közepe). Valerianus császárral kapcsolatos esetére Borzsák I.: *Az antikvitás XVI. századi képe*. Bp. 1960. 403–406. (*A példa* Bornemisza Péter *Foltopos-villajá*-ban is!)

Gallienus = Publius Licinius Egnatius Gallienus, római császár (260–268), Valerianus fia. 253-tól már társuralkodó.

harmintz kegyetlenek = Gallienus idejében az egyes tartományok katonasága saját vezérét kiáltotta ki császárnak — ezeket szokás a történettudományban harminc zsarnoknak nevezni.

Dán. 2. 44.

X:

recognoscalvan = újra átnézvén.

Istennek Decretoma = Istennek döntése (határozata).

XI:

tettetesse tenne = a sokjelentésű szónak igazi tartalma itt: fényes híres (clarus, berühmt, NytSz).

dedical, offeral = ajánl.

kegyelme = valószínűleg: kegyelmes.

protectioja = pártfogása.

XII:

patrocinium = oltalom, védelem.

XIII:

Author = auctor = szerző, író.

DANIEL PROPHETANAK.
PROPHETIAI KÖNYVÉNEK PRAEDICATIOK
SZERINT VALÓ MAGYARAZATYA.

Első Praedicatio.

1:

Esaias Propheta felől-is olvassuk, hogy Kiralyi nemből származot = Ésaiás a Biblia szerint Ámósnak a fia (Esa. 1. 1), Ámós pedig Amasias királynak a bátyja (Székely István: i. m. 35).

2:

Capite 9 = Dán. 9. 2.

Dániel iskoláiról, kiemelkedő képességeiről: Jos. Ant. Iud. 10. 10.

Evilmerodach = Nagy Nabukodonozor fia s a trónon utódja (i. e. 561 – 559). Uralkodásának idejéről Josephus két változatot közöl. Az egyik szerint 18 évig uralkodott (Ant. Iud. 10. 11), a másik szerint csak két évig (*Contra Apionem*).

Cap. 10 = Dán. 10. 1.

3:

Isidorus = Sevillai Isidorus az utolsó ókori egyházatya (560 – 636).

Híres műve: *Etymologiarum libri*.

sententia = határozó, ítélet.

4:

labban = ugrani „Az kutban egj utalatos varas beka labbana az vizben” (Nyr XVII : 183; Nytsz).

Causa efficiens primaria et principalis = első és legfőbb szerző ok.
i. Petr. 1. v. 21 = 2. Pét. 1. 21.

Justinus mártir 165-ben halt meg Rómában. Műve: *Apologia*. A latin szöveg fordítása: Második védőbeszéd a keresztények érdekében, amely Antonius Pius császárhoz szól.

Antonius Pius római császár (138 – 161).

Tertulianus = Tertullianus Quintus Septimius Florens egyházi író (150 – 230). Itt idézett műve: *De carne Christi, de resurrectione carnis*.

Causa Instrumentalis seu cooperativa = eszközi vagy közreműködő ok.
velem = vélem, gondolom.

agnő beszéd = aggnő- (vénasszony-) beszéd.

6:

Sardanapalus = III. Salmanassar asszír uralkodó (i. e. 859 – 825), más föltevés szerint Assurbanipal (i. e. 668 – 626).

7:

Phul-Belochus = i. e. 817–769 (Székely István szerint: i. m. 36).

Tiglath Phul-Assar = III. Tiglath-Pileasar i. e. 745–727.

Salmanasar = V. Salmanassar i. e. 727–722.

Sennacherib = Szinaherib i. e. 705–681.

Assar-Haddon = Assarhaddon i. e. 681–668.

Merodach-Baladan = babiloni király, akit Tiglath-Pileasar és II. Sargon is megvert (ez utóbbi diadala: i. e. 710). Babilónia trónjáról végleg Szinaherib tasztítja le (689).

Ben-Merodach = i. e. 680–659 (Székely István: i. m. 41).

Nebuchadnezar Primus = Nabopolassar i. e. 626–604.

Nebuchadnezar Magnus = II. Nabukodonozor i. e. 604–562.

Boldisar Király = Baltazar, i. e. 555–538.

Nagy Nebuchadnezar... akkit az az Ptolemaeus Nabopolassarnak hily = Ptolemaios (Lagos fia, Nagy Sándor hadvezére, később diadochos, majd egyiptomi király, I. Ptolemaios Sótér néven: i. e. 323–283), akinek történeti munkája elsősorban Nagy Sándor hadjáratait mondja el.

Funcius = Gerézdí Rabán szavaival: „a harcok lutheránus és pápagyűlölő Joannes Funcius (1514–1566)” – Chronicá-ja hírneves volt a maga korában. Születési évét egyesek 1518-ra teszik (Realenz. für prot. Theologie).

8:

Porphyrius = újplatonista görög filozófus (232–304), megírta Plotinos életét. Másik nevezetes műve még: *Adversus Christianos*.

Plotinus = Plotinos görög filozófus (kb. 205–270).

9:

Antiochus Epiphanes = szeleukida uralkodó, i. e. 175–163.

meg hamisít = megcáfol, ebben az értelemben Szenci Molnár Bibliája is használja.

Joseph. Ant. Jud. 11. 8.

Julius Maximinus = római császár (235–238)

Celsus = i. sz. II–III. század, a kereszténység elleni írása (179) váltja ki Origenés ellenkezését.

Origenes = görög egyházi író (i. sz. 185–kb. 254), nevezetes művei: *Contra Celsum*, *De principiis*.

Rabbi Schelomo = Selomo, 1130 körül Franciaországban élt (Székely István: i. m.).

Rabbi Abraham = valószínűleg Abraham Ibn Daud Ha-Levi (1110–1180).

Aben-Hezra = Ibn Ezra, toledói rabbi. Valódi neve: Abraham ben Meir (1092–1167). – Grammatikus, költő, Biblia-magyarozó stb.

Rabbi Levi = Levi ben Gerson, zsidó filozófus (1288–1344).

Ben-Gerschon = Gerson ben Jehuda (960–1028), németországi zsidó tudós.

Rabbi Mosche = talán Moses ben Maimon (Maimonides), 1135–1204.

Hadarschan = valószínűleg Hadassi konstantinápolyi teológus és grammatikus a XII. sz. közepén.

Máté és Márk bibliai utalásai pontosak: Mát. 24. 15; Márk 13. 14. confirmatnak = megerősítetnek.

Theodotion Bibliaja = Theodotion görög fordító a II. században, éppen Dániel-fordítása maradt fenn.

II. Praedicatio.

10:

Ioachim = 2. Krón. 36. 4–8.

Senaar földre = 1. Móz. 10. 10; 2. Krón. 36. 7, 18.

11:

Deaki tudomány = a chaldaeusok tudományáról van szó.

Magusok = eredetileg egy mediai törzs neve, később a médeknél a kultúra fő képviselőinek, a jósoknak elnevezése. Az ókori Babilóniában a chaldaeusok hasonló szerepet tölthettek be, mint a médeknél a mágusok. Különösen értettek az asztrológiához.

12:

ellenvetes vagy az üdö felől = Kecskeméti Alexis János bibliai utalásai: 2. Kir. 23. 24 (= 2. Kir. 23. 36), 2. Krón. 36 (= 2. Krón. 36. 5). Pontos, okos kronologizálás ez. (L. még a 13. lapot!)

13:

Pharaho Neco = II. Neco egyiptomi fáraó (i. e. 610–594) — Herod. II. 159; 2. Kir. 23. 33; 2. Krón. 36. 3, 4 —. Nabukodonozor 604-ben, az Eufrátesz mellett, Karkemisnél megverte.

meg confirmala = megerősít.

Masodik Királyi könyvnek, 24. része = 2. Kir. 24. 1, 2.

Moabitak = Ésa. 15, Jer. 48.

Ammon fiai = Jer. 49. 1–6.

14:

Josias Király = 2. Kir. 22. 1–30; 2. Krón. 35. 20–27; őt verte meg II. Neco fáraó Megiddónál (i. e. 609).

Nimrod ... Babel = 1. Móz. 10. 8–11; 11. 9.

Augustinus = a legkiválóbb latin egyházatyja (354–430) Az utalás: *De civitate Dei*, 16. 4.

15:

Iosephus libro primo ... = Jos. Ant. Iud. 1. 9. (pontosabban: 1. 4). ex Beroso = Berosusból. Berosus Babilonban Bél (Bal) isten papja volt az i. e. III. sz. első felében. Megírta Chaldaeia (Babilónia) történetét, hitelt érdemlően. Munkájának töredékeit az utókor megőrizte (Iosephus Flavius, Eusebius, Syncellus).

et Iosepho = Jos. Ant. Iud. 10. 6. skk.

Jos. Ant. Iud. 1. 10 szerint Melchisedech Sálem királyaként üdvözölte Ábrahámot.

Aelius Adrianus = Hadrianus, Publius Aelius, római császár (117–138). A zsidók 130-ban fellázadtak ellene, s ekkor Jeruzsálemet lerombolta, helyén Aelia Capitolina néven új várost akart építeni, ennek egyes részeit említi Kecskeméti (Kálvária, temetőhely, Golgotha).

Volaterranus = itáliai humanista (született 1455-ben), valódi neve: Raffaello Maffei. Híres műve: *Commentariorum urbanorum octo et triginta libri* (1506). Számos kiadása közül egy 1603-as a sárospataki könyvtárban is megtalálható. (Vö. *Szepsi Csombor Márton Összes Művei*. Bp. 1968. 424. — Sajtó alá rendezte Kovács Sándor Iván és Kulesár Péter). — A könyv XVI. századi divatjára már Eckhardt Sándor rámutatott (*Balassi Bálint*. H. n. é. n.), tömör jellemzését Borzsák Istvántól idézik: „Volaterranus enciklopédiája maga sem más, mint a kivonatok kivonatainak proppant kompilációja, amelyből rengeteg anekdotát, összefüggésből kiragadott részletadatot, elnagyolt summázást és sok min-

den egyebet lehet kikeresni, de szövegszerűen hiteles eligazítást annál ritkábban' (*Az antikvitás XVI. századi képe*. Bp. 1960. 252).

16:

Mahumet követői = a törökök, Mohammed hívei.

18:

Ne kápolodgyunk = ne szitkozódjunk, ne átkozódjunk.

19:

Isten Haval kötötte vala az frigyét = feltételesen (a *ha* kötőszó nyomán).

erőtelemb = erőtlenebb.

20:

Joachim pusztulása: Jer. 22. 19 (számár módjára lett temetése). Josephus szerint Joachim Egyiptom szövetségét kereste, várta, ez azonban nem jött időben — Nabukodonozor ellenállás nélkül jutott be Jeruzsálembe. Joachimot megölette, testét a város kapui elé dobatta. (Ant. Iud. 10. 6.)

Babylonianak kijes mezejen . . . Beelnek temploma = Bel vagy Baal a babiloniak főistene (Hérodotosnál: Belos, I. 181). Források, ligetek, fák mellett, hegyeken s „kies mezőkön” állították fel tiszteletére az oltárokat.

21:

Rach = Ra napisten.

Nego = Nebo, Nabu: a tudomány, az irodalom és a tűz istene.

Schacha = földistennő.

Mulitta = Aphrodité neve az asszíroknál (Herod. I. 131), Baal isten felesége (Mylytta).

III. Praedicatio.

23:

alhatnanak = állhatnának.

26:

makula = fogyatkozás, hiba, folt.

Arphaxad = I. Móz. 10. 22; 11. 10—13; I. Krón. 1. 17, 18.

27:

Strabo = Strabón (i. e. 63—i. sz. 19) a 17 könyvből álló, híres *Geographia* görög szerzője, a történeti földrajz megteremtője. (Eletrajzi adatai Maskin szerint: i. e. 65—i. sz. 25.) Első kiadása: 1516 (Aldus). 1470-ben Guarinus latinra fordította.

Clemens Alexandrinus = T. Flavius Clemens (meghalt i. sz. 211—218 között), tudós görög egyházatyja, Alexandriában. *Strómata* (szőnyegek) c. könyve rövid fejtegetések és idézetek gyűjteménye.

Tremellius = 1510—1580, 1577-től heidelbergi tanár, a héber nyelv tudósa. — Latin Biblia-fordítását Károlyi Gáspár is kedvelte. (Ferrarában született, Sedanban halt meg.)

Matthys föld = Mátyus-föld, egykor Csák Máté birtoka, Komáromtól a Kárpátokig elterülő földek elnevezése. (Vö. Zolnai Gyula: *Mátyus-föld nyelvjárása*. Nyr 1890—91.)

28:

Mózes neveltetéséről = Jos. Ant. Iud. 2. 9.

29:

táskás Mendicans inasok = kollégiumi kisdiakok, akik a legátus kíséretében házról házra járva ünnepi köszöntőket mondtak, némi jutalom reményében (*A Magyar Nyelv Értelmező Szótára*). — A Nyelvtörténeti Szótár egy régi szövegből itteni pejoratív jelentésében idézi: „Tetves tudatlan mendikánsokból urakká, nagy emberekké lésztek” (Bod.).

supplicálni = könyörögni.

rebögök = rebegők, dadogók.

Kik valók deákságra: vö. 3. Móz. 18—20.

30:

butifant = butácska.

III. Praedicatio.

33:

Zach: 3. = Zak. 3. 1.

34:

A jövedelemről: vö. 4. Móz. 18; 5. Móz. 18.

1. Cor : 9 = 1. Kor. 9. 14.

Sint Moecenates . . . = Martialis: Epigr. VIII. 56. 5.

36:

Dezmasok = dézsmaszedők.

Politia = politika, államigazgatás.

37:

à radice = eredete szerint.

significans = jelzője, jellemzője.

be ölgyelődnek = összevegyülnek, összekeverednek.

38:

Titus Imperator = Titus Flavius Vespasianus (41—81), 79—81 között római császár, Jeruzsálem meghódítója. Berenicével később szakított. Bár kegyes uralkodó volt, sok furcsaság fűződik emberi alakjához. Súlyos betegség is bántotta. (Tac., Suet., Plin. stb.)

Titus mondása halála előtt: Suet. De vita caes. Titus, 10.

Nero = 54—68 között római császár. Hatalma alkonyán a szenátus halálra ítélte, ekkor lett öngyilkos. (Tac., Dio Cass. stb.)

Darius = Dareios a fellázadt egyiptomiak ellen szervezett bosszúhadjáratot, készülődései közben lelte halálát (Herod. VII. 4).

Julianus Apostata = Julianus, Flavius Claudius, Apostata (i. sz. 331—363), 361—363 között római császár. A görögökre és a pogányokra támaszkodott. Ismeretes a keresztények ellen frott munkája. A perzsák elleni csatában vesztette életét, keresztény írók szerint e szavakkal vált meg életétől: Gyóztél, Galilei! (Katonáitól való búcsúját Ammianus Marcellinus Socrates halálára emlékeztetően írja le.)

40:

1. Reg. 24 = 2. Kir. 23. 34 (!)

2. Reg. 23 = 2. Kir. 24. 17 (!)

Eliakim = vö. 2. Krón. 36. 4.

Adam . . . nevet ad a minden . . . teremtet allatoknak = 1. Móz. 2. 19, 20; Jos. Ant. Iud. I. 1.

41:

poganyokra tartozó nevezetők = ősi szokásra utal. Vö. Hadrovics László: *Az Ó-magyar Trója-regény nyomai a délszláv irodalomban*, MTA I. O. Közl. 1955.

Hector . . . Achilles = Hom. II.

Annibal = Hannibal, a legendás karthágói hadvezér, Róma ellenfele az első és a második pun háború idején (i. e. 246–183).

Farkas . . . Lupesco = valószínűleg latin köznévi átvétele.

V. Praedicatio.

42:

latandgya = majd ha látja.

hitvamb = hitványabb.

halalos sententia = halálos ítélet.

43:

Argumentomokkal commendallya = érvekkel ajánlja.

szabados Confessio = szabad hitvallás.

44:

Levit. 11 = 3. Móz. 11. 1–47.

per Synecdochen = szóképszerűen; rész és egész kölcsönösségében.

45:

erköltsös = szigorú, rigorózus.

Pál mondása: Róm. 14. 3.

47:

Deut. 14 = 5. Móz. 14. 3–21.

szabadossan = szabadon.

48:

ojak = óvják.

szente = szentté.

49:

futamni = futamodni.

Jézus azokról, akik megtagadják: Mát. 10. 33.

Pál mondása: Eféz. 5. 18.

pervata = szemétdomb; árnyékszék (NytSz).

52:

ösztvöreb = soványabb.

53:

keszöriti = kényszeríti.

54:

Igy most sokak . . . = az 1608–13 közötti történelmi időknek szól Kecskeméti Alexis szemrehányása. A protestáns főúri réteg elszigetelődött, az 1608-as pozsonyi országgyűlés esélyeit sem használta ki a protestantizmus érdekében. II. Mátyás király (1608–1619) fokozatosan átengedte a terepet az ellenreformációnak, Báthory Gábor erdélyi fejedelem (1608–1613) sem védelmezte a szuverén érdekeket. E politika nem csak vallási vonatkozásokban tűnt katasztrofálisnak, de Erdély önállóságára nézve is.

VI. *Praedicatio.*

56:

ött rendbeli = öt rendbeli.
tractallya = tárgyalja.

57:

ingyen sem = egyáltalán nem.
sleyt = selejt (selejtés, rossz).
Mire köti magát az Daniel = mire kötelezi.

58:

Levit. 11 = 3. Móz. 11. 1–47.
Deut. 14 = 5. Móz. 14. 3–21.

59:

Deut. 8 vers. 3 = vö. Mát. 4. 4.
1. Cor. 10 = 1. Kor. 10. 25, 26.
vetközik = vétkeznek.

60:

eszel = ésszel.

61:

Luc. 18 = Luk. 18. 1.

62:

Prov. 24 = Péld. 10. 24.

63:

Psal. 104 = Zsolt. 104. 27, 28.
Ps. 145 = Zsolt. 145. 15, 16.
meg vonzza = megvonja, elveszi.

65:

Apostolokat Pünköst napján = Csel. 2. 1–3.
Prophetak közzül sokakat az ó Testamentomban = például: Jób 38. 1; Ésa. 6; Jer. 1. 4; Ezék. 1.
Doctorok = hittudósok.

VII. Praedicatio.

69:

épületeket = épülésüket, a tudományban való gyarapodásukat.

Nagy Sándor gyönyörködik a deáki tudományban — az ősforrás valószínűleg Julius Valerianus: *De rebus Alexandri Magni gestis* (i. sz. V. század közepe).

Scipio Africanus = Cornelius Scipio Africanus Maior, Publius, római konzul (i. e. 205, 194), hadvezér, Hannibál híres legyőzője. 201-től Africanus. — I. e. 183 körül halt meg. — Szerette a görög műveltséget és kultúrát. (Plut., Dio Cass., Appianus.)

Jozeph Patriarcha = I. Móz. 41.

70:

David Kimchi = kb. 1160–1235, zsidó hittudós, grammatikus, exegeta. — Székely István is megemlékezik róla. — (Vö. L. Finkelstein: *The Commentary of David Kimchi on Isaiah*. Lípce 1926.)

71:

Az álomfejtő mágusokról s a chaldaeusokról, kik Bel (Bal) isten papjai, vö. Herod. I. 181, VII. 19; későbbi időkben a mágusokat jósoknak, varázslóknak tekintették. Vö. a samariai Simon mágus (Csel. 8. 9) és a Simon mágusként emlegetett Bar-Kochba történetével!

A mágia nemeiről vö. Nemeskürty István: *Bornemisza Péter* . . . i. m. 267–281; Nemeskürty idézi Max Osborn: *Die Teufelliteratur des XVI. Jahrhunderts* (Berlin 1893) c. művét.

72:

A fáraó ördögös bölcsei, kik Mózesrel vetekedtek: 2. Móz. 7. 11, 12. amaz eretnek Simon Magus es az Menander az ő tanítványa = a Csel. 8-ban említett mágus, akinek alakjához már az ókor csodás vonásokat kapcsolt. Péter apostollal történt római vetélkedése és halála a *Legenda aureában*, magyarul az *Érdy-kódex*-ben olvasható.

Silvester Masodik Pápa = II. Sylvester római pápa (999. ápr. 2–1003. május 12.), akit a magyar történelem azért tart számon, mert István királynak ő küldte a koronát. — Tudós pápa volt, aki matematikával is foglalkozott. A babonás világban korán ördögös hírbe keveredett. Székely István ezt írja róla: „Éz ördögi tudomant tanolt vala, azert valamikort akarta mindenkort kiszec voltac neki szolgálni az ördögöc” (i. m. 160/b). — Vö. A. Graf: *Miti, leggende a superstizioni del medio evo*. Torino 1893. II. 34–48, 51–75.

Harmadik Silvester = III. Sylvester, ellenpápa, 1045. jan. 20–1045. febr. 10. — (Székely István szerint 1040-ben „papalkodec” negyven napig, i. m. 164).

Benedictus Nonus = IX. Benedek, római pápa (1032–1045. május 1.). Vesztegetések árán jutott a magas méltóságra, erkölcstelen életet élt, „elég nagy szégyen forgásba papalkodéc”, mint többször idézett művében Székely István írja.

Ioannes Duodecimus = XII. János pápa (955. dec. 16–964. május 14.). Kicsapongó, könnyelmű életű. I. Ottó császár először segítette, majd bukásra ítélte a hatalomért vívott harcban. (Vö: Félegyházy József: *Az egyház a korai középkorban*. Bp. 1967. 141–142.)

738

Gregorius Septimus = VII. Gergely pápa (1073. ápr. 22—1085. május 25), eredeti nevén Hildebrand. IV. Henrik német császár híres ellenfele. A protestánsok nagyon megvetették, mert például megerősítette a cölibátust, megszigorította a hívők és a szerzetesek börtnjét. (Vö. Santifaller, *Studi e Testi*. 1957. 190).

Alexander Sextus = VI. Sándor pápa (1492. aug. 10—1503. aug. 18.). Rokonait, „minden fattyu fiait” jövedelmező állásokba juttatta, hatalmaskodó, erőszakos, szeszélyeskedő uralma fölháborodást keltett. Bajba jutván, sirva bánta bűneit, igérte a javulást. Hirtelen halt meg, de aligha méregettől. (Vö. G. Pepe: *La politica dei Borgia*. Nápoly 1945.)

Nero = az egykori római császár bomlott idegzete, ripacszkodása, örjögő kegyetlenkedése gyakori példa a józan erkölcsöket hirdető prédikátori gyakorlatban.

Adrianus Imperator = Hadrianus, aki utazásai során igen fájdalmas betegséget szerzett, s kegyetlen szenvedésein sem az orvosok, sem a mágusok nem tudtak enyhíteni.

Scotus = Michael Scotus (Michele Scotto), híres középkori asztrológus a XIII. században. II. Frigyes császár szicíliai udvarában élt, 1290 után halt meg. Dante a pokolba helyezi (Inf. XX. 115—117). — Vö. A. Graf: i. m. II. 239—288, 291—299.

Mert utallya = zavaros értelmű mondat, nyomdai hibákkal. A helyes értelmezés valószínűleg ez: Mert utálja az Úr, valaki ezeket mivel, és ez illetően utálatosságért üzte ki az Pogányokat az te Urad Istened te érottéd.

73:

életnek = valószínűleg: életének.
egyedül Isten az, az ez vilaghi = helyesen: egyedül Isten az, az *ki* ez vilaghi.
menit = mennyit.
fén allot = fennállott.

74:

amaz Achitophel = 2. Sám. 16; 17.

CAPUT II.

VIII. Praedicatio.

75:

jelentetne = jelenthetné.

76:

De somnio Nebuchadnezaris Magni = Nagy Nabukodonozor álmáról.
χρονολογία Somnij = az álom ideje.
disputalnak = értekeznek, vitatkoznak.
köz igaz = közönségesen igaz.

77:

Quale fuerit Somnium = milyen volt az álom?
köz . . . álom = közönséges álom.
Effectus Somnij = az álom hatása.
ez arant = ez iránt.

78:

Generae somniorum = az álmok nemei.

Physicum asymon = physicum asymanticon = jelentés nélküli, természetes álom.

Physicum Symanticon = jelentéses, természetes álom.

Divinum = álom, amit Isten bocsát az alvóra.

Diabolicum = álom, amit az ördög szerez.

79:

Theocritos görög bukolikus költő (i. e. 300 körül—kb. 245), Alexandriában II. Ptolemaios Philadelphos költője is volt. — Műveit 1603-ban latinul is kiadta Daniel Heinsius. — Az idézet helye: *Idyllion*, XXI. 45 (Asphalion halász mondja).

Claudianus = római költő (kb. 350—370 között született, 404 körül halt meg), „az egyik legutolsó római, aki szeretettel csüggött nagy városa múltján és reménykedett dicső jövőjében” (Maskin: *Az ókori Róma története*. Fordította Borzsák István és Harmatta János. Bp. 1951. 443). Vö. Augustinus: *De civitate Dei*. 26; Orosius, 7. 53. — Az idézet helye: *Claudianus in sextum consulatum Honorii Augusti* (Panegyris) Praefatio, 1—6.

amicae = amica.

Lucretius = Lucretius, Titus Carus római költő (i. e. 98—55), ókori materialista tanok megszólaltatója. Kedvelte a reneszánsz, s a tudományosság hirdetése miatt a protestantizmus is. Leghíresebb műve: *De rerum natura*. — Műveit először Cicero adta ki. — Az idézet helye: *De rerum natura*, 4. 967—968 (ac proelia obire contractum c. V. cernere).

complexio = kapcsolat, hatás, alkat.

80:

spectromok = kísértetek.

praefagiens = praesagiens.

Peucerus de Divinatione = Caspar Peucer (1525—1602) Melanchton veje, műve a jóslásról, álmokról: *Commentarius de praecipuis generibus divinationum*. Wittenberg 1552.

81:

Astyages álma: Herod. I. 107.

exempla = példák.

Caesar alma = Plut. Caes. 32; Suet.

Polycrates leanyanak alma = Herod. III. 124.

segitsegre = segítsége (?)

Eobanus Hessus = Hessus, Helios Eobanus (eredeti nevén: Eoban Koch), újlatin humanista költő (1488—1540). A latin nyelv professzora Erfurtban, Marburgban. A XVI. században nagy költőnek tekintették. Számos könyve jelent meg.

Jozeph . . . alma = I. Móz. 37. 7.

82:

ünő = tehén.

Az angyali intés: Mát. 1. 20.

Pünköszt Hava = május.

83:

Kentefites bába = kenőcsölő, kenekedő.

740

kene = kené = kente.

el későre = jó későre, végül (NytSz, Pázm. Kal. 638).

84:

proba küre vonszuk = próbakőre vonjuk — (NytSz; lapis lydius — így határozza meg Szenczi Molnár).

Gen. 41 = 1. Móz. 41. 8.

Jacob = 1. Móz. 25. 26.

Abimelech = 1. Móz. 20. 2—18.

IX. Praedicatio.

86:

lakolok = lakások.

87:

convocatio omnium sapientum = minden bölcs egybehívása.

88:

mast = most.

hiak = hívják.

Ovidius = Ovidius, Publius Naso római költő (i. e. 43—i. sz. 17). — Az idézett hely: *Metamorphoses* 7. 5. (A szöveg helyesen: nubila pello, Nubilaque induco; ventos abigoque, vocoque, Vipereas rumpo verbis, et carmine, fauces.)

Plinius = Plinius, C. Secundus (Maior), i. sz. 23—79, római író. Fő műve: *Naturalis historiae libri XXXVII*. — Az idézett hely: Nat. hist. XXVIII. 3. 3. (Tuccia története antik vándormotívum.)

Anno Urbis 609 = a város (Róma) alapítása után 609, azaz: i. e. 144. méressel gyógyítanak = népi szokásra való utalás. Balassa Szótára idéi egy babonás mondást: „Kőhöz legyen mérve”.

hagymaz = „önkívülettel járó, súlyos, lázas betegség... a fantáziálásig felzaklatott, túlfűtött vagy önkívületi állapot, illetve lázalom” (*A Magyar Nyelv Értelmező Szótára*).

89:

Ps. 103 = Zsolt. 103. 3.

Ps. 107 = Zsolt. 107. 13.

Deut. 13 = 5. Móz. 13. 3.

gyogullyon = gyógyuljon.

90:

nyutanak = nyújtanak.

cholica = kólíka, dysenteria = hascsikarás.

köszven = podagra, isiász. „Az en gyermekem kezwenben fekyk: jacet paralyticus” (*Jordánszky-kódex* 375) — népiesen: eszű.

illetlenöknék = ilyeneknek.

Levit. 20 = 3. Móz. 20. 6. Vö. 5. Móz. 13. 5.

91:

Simon Magus és Péter apostol története az említett írónál: lényegében a Csel. VIII. 9—24-ben olvasható történet.

Egesippus = egyháztörténész Hadrianus korában (i. sz. II. század első fele). A keresztény egyház üldözéséről, a szektákról szóló írásait Photius pátriárcha még ismerte.

Nicephorus = Nikephoros konstantinápolyi pátriárka (750–829). Valószínűleg *Chronographikon syntomon* c. történelmi művéről van szó.

Photius = történetíró a IX. században.

Zaroes perzsa bölcs = valószínűleg Zoroaster (Zarathustra).

Arphaxad = méd király II. Nabukodonozor kortársa (i. e. VI. sz.).

A varázslók megöléséről Kecskeméti Alexis maga is ellentmondásosan nyilatkozik (vö. 104, 131. lapok). Dániel könyve sem, Josephus sem említi.

menteneke = mentek-e.

92:

hit = hitt.

93:

follyamnak = folyamodnak.

Psal. 50 = Zsolt. 50. 15.

hiv = hívj.

94:

öszve elegíteni = összeelegyíteni, összekeverni.

X. *Praedicatio.*

95:

öszönt = ösztönzést.

96:

es mint amaz szeles tulok idestova hankodnak = és mint a fölfuvódott tulok, ide-oda hánykolódnak.

az mint bizonyította szent Pál = Róm. 7. 14–25.

97:

Babilonia neve régen Szíria volt: Strab.; Plin. Nat. hist. V. 13. 1.
az mint még = helyesen: az mit még.

99:

fenyetekevel = fenytékével, fenyegetésével.

101:

beszedüvek = beszédűek.

102:

az Kiraly haragjat szállítani = mérsékelni.

ab impossibili = (a dolog) lehetetlenségéről.

103:

a remotione omnium exemplorum = minden példa nélkül.

a Difficili = (a dolog) nehézségéről.

a comparatis = (másokkal való) összehasonlítás.

a causa efficiente suprema = a legfőbb (isteni) szerző okról.

104:

Istennek fia fel öltöztén az emberi testet = felöltvén.
haraguek = haragvék = haragudék = haragudott.

XI. *Praedicatio.*

105:

irgalmassaghit = helyesen: irgalmasságot.

106:

magyarazattára menne = magyarázatára térne.
bölcsek köziben számlaltatot = bölcsek közé.

107:

Danielt-is be iktatta a Kiralyhoz = bevitte, bejuttatta.

108:

maga felette megh csalatkozanak = de nagyot csalódtak (maga = noha, ugyan, de, mégis).

Jeronymus = Hieronymos.
az elöt = azelőtt.

109:

meg beszelle = megmondá.

Theodosius Magnus = I. Nagy Theodosius római császár (379–395), súlyos betegen áttért a kereszténységre (380). — Időnként nagy haragra gerjedt. 394-ben a pogány kultusz a legszigorúbban eltiltotta. — A thes-salonikai vérengzés után őt átkozta ki Ambrosius püspök.

Theodoretus = görög egyháztörténész, őt könyvből álló művét i. sz. 448-ban fejezte be. (Vö. PG 80–84.)

Augustinus = 387-ben keresztelkedett meg, s vált idővel a legjelentősebb római egyházatyává. Legnagyobb művét, a *De civitate Dei*-t azután írta, hogy Alarich feldúlta Rómát. Augustinus felfogása szerint Rómát bűnös múltja miatt büntette meg az Isten. (Nem nehéz felismer-nünk Kecskeméti Alexis vonzódását az ilyen koncepciókhoz — hogy még egyet idézzünk: Augustinus hirdette, hogy az állam köteles védel-mezni az egyházat, amely a földi *Civitas Dei*.)

szent Ambrus Doctor = Ambrus, Milánó püspöke, egyházatyja, szent (i. sz. 340–397).

Mediolanum = Milánó.

mindennek = mindenkinek.

110:

ingyen sem = egyáltalán nem.

111:

könyörögenünk = könyörgenünk, könyörögnünk.

112:

Numerorum 12. capite = 4. Móz. 12. 6.

szent Jacab = Jak. 5. 16.

Psal. 145 = Zsolt. 145. 18.

hijak = hívják.

erdőmejert = érdeméért.

XII. Praedicatio.

113:

szerez királyokat = tesz királyokat.
maga szömlényében = maga személyében.

114:

113. Psalmus = Zsolt. 113. 2.
harom jod = három „j” betű.

115:

keresztyén Sido-Doctorok = istenfélő héber tudósok.
tanuság = tanulság.
Moses első könyve . . . = 1. Móz. 14. 19, 20.

116:

s-nem egy nap kettőn = s nem egy nap, (vagy) kettőn, avagy egy hónapig.
ez kevannya = helyesen: ezt kívánja.

117:

öltözni = öltözni.

118:

eszekben = ezekben.
3. Chron. 33 = helyesen: 2. Krón. 33. 7.
Manasses = 1. Krón. 3. 13.
Manasses története: 2. Krón. 33. 11; megtérése: 2. Krón. 33. 19.

119:

Sedechiás = 2. Kir. 25. 7.
haiyttya = hajítja = ledobja.
Eccl. 10. 17 = helyesen: Eccli. 10. 14 (Kámory Sámuel).
Dávid példája: 1. Sám. 16. 11, 12, 13.
Mózes példája: 2. Móz. 3.
Josue = Józsué 1.
József Putifár tömlőcéből szabadul: 1. Móz. 39. 20; 1. Móz. 41. 40, 41.
Pelda erre Matthias Király = Mátyás király megjárta a cseh uralkodó, Podjebrád György tömlőcét, végül Podjebrád Katalin kezének megkérése árán kiszabadult, hamarosan pedig királyként jöhetett haza (1458).
(Bonfini, *Rerum Ungaricarum Decades* III. lib. VIII—IX.)
poenitentia = penitencia = vezeklés, bűnbánat.

120:

megh hallok = meg hallók = meg hallánk, meghallottuk.
allattya = állítja, erősíti, bizonyítja.

XIII. Praedicatio.

121:

mondgya az szent Jacab = Jak. 1. 5.

122:

Abrahammal, Isaakkal, Jacobbal = 1. Móz. 12—49.

123:

Chrysostomus = Joannes Chrysostomos (Aranyszájú Szent János)
híres keleti egyházatya (347–407). — Művei kiadva: PG 47–64.
in Gen. cap. 26. Homil. 52 = 52. prédikáció a Genesis 26. fejezetéről.
Luc. 17 = Luk. 17. 11–19.
a szamaritánusról = Luk. 10. 37.
Bernard Doktor = Clairvaux-i szent Bernát (1090–1153).
Exod. 32 = 2. Móz. 32. 14–19.
Num. 21. 25 = 4. Móz. 21. 21–35; 25. 1.

124:

Ps. 107 = Zsolt. 107. 8.
Ps. 115 = Zsolt. 115. 1.

125:

amaz kevely Pharisaeus = Luk. 18. 11–14.
publicanus = vámszedő.
megh igazittatvan = megigazulván.
Proverb. 15 = Péld. 15. 8.
regnallyon = uralkodjék.

126:

ha Isten mivel latot ember = értelme: amivel Isten meglátogatott téged, ember.

127:

Act. 2. = Csel. 2. 41.
Pal Act. 27 = helyesen: Csel. 26. 28.
szaklattya = zaklatja.
Mózes kieszközli népe szabadulását Egyiptomból: 2. Móz. 12. 30–32.
Demosthenes = politikus, a leghíresebb görög szónok (i. e. 384–322).

128:

Amphion = a görög mitológiában Zeusz és Antiopé gyermeke, Zéthosz ikertestvére. A thébai alsóváros építése közben a kövek Amphion lantjának hangjaira maguktól illeszkedtek a helyükre. Hom. Od. 11. 260, Pausanias VI. 20. 8, Hor. Ep. I. 18. 41, Ep. ad Pis. 394 stb.

Horat. de Arte Poetica = Horatius (i. e. 65–i. e. 8) levele a Pisókhoz. — A margón látható jegyzet: 394–96 (orbis = urbis).

129:

haszonknal-is = házunknál is.
1. Cor. 2 vs. 21. 22. 23 = helyesen: 1. Kor. 3. 21–23.
Apollo = Apollós, vö. Csel. 18. 24.
Cephas = Péter.

131:

az mivel tegödet meg latot = értelm e: amivel téged meglátogatott

XIV. Praedicatio.

132:

ne veszesd el = ne veszítsd el.
igyre = ügyre.

133:

szem fen veszto = szemfényvesztő.

commendatitak = ajánltatik.

Krisztus ellenségeinek is megbocsátott: Luk. 23. 34.

134:

Domitianus imperator és Domitia asszony = Domitianus, Titus Flavius (51–96), római császár (81–96). Gyanakvó természetű, hiú zsarnok. Élete alkonyán gyilkosságok sorát követte el, felesége, Domitia örökös rettegésben élt mellette. Végül találkoztak a nép és a szenátus érdekei, összeesküvés vetett véget a kegyetlen császár uralmának (Suet. Dom., Dio Cass.).

Sennacherib története: Ésa. 36. 37.

engödelmessege = engedékenység.

135:

supra versu 16 = fönt a 16. vers.

ekkedig = eddig.

136:

Virgilius = Vergilius, P. Maro (i. e. 70–i. e. 19), a legnagyobb római epikus költő. — Az itt idézett versek nem övéi, de már a késői antikvitásban neki tulajdonították. Vö. Dom. Comparetti: *Virgilio nel medio evo*, X. fejezet.

137:

mandatom = megbízás, feladat.

foglya esni = fogollyá lenni, fogságba esni.

XV. Praedicatio.

139:

azokra kepest = azért, avégett.

140:

kerdöskedes = kérdezősködés.

141:

ne hid el magadat = ne bízd el magad.

supplicalsz = esdekelsz, könyörgesz.

142:

jelentheti = jelentheti-e.

Philo = Philón (Philo Iudaeus), alexandriai filozófus (i. e. 20–i. sz. 50). Munkájában a görögség és a bibliai Ószövetség kapcsolataira mutatott rá, egyengetve az utat a kereszténység felé.

Taulerus = középkori misztikus író (1300–1361).

144:

Calendariomok = a legrégebbit Székely István adta ki (1538), sorra következtek aztán a további kalendáriumok, így például a Regiomontanusé, 1580-ban. Székelyét Kazinczy szerette volna ismét kiadni (*Kazinczy Lev.* X. 266). — A régi kalendáriumokról áttekintés olvasható a

Tudományos Gyűjtemény-ben is (1829. XII. 78–80); a „műfaj” jellemzése megtalálható Fazekas Mihály Előszavában. (*A debreceni magyar kalendárium*: Fazekas Mihály Összes Művei. Bp., 1955. Sajtó alá rendezte Julow Viktor és Kéry László.) — Híres többek között az 1584-es nagyszombati kalendárium, a XVII–XVIII. században a lőcsei és a győri kalendárium-típus. Vö. még: Kőnig György, ItK 1900.

büvös-bavos = büvös-bajos.

Haruspices = eredetileg állatjós (béljós).

samoly = zsámoly.

ot = ott.

1. Reg. 3 = helyesen: 1. Kir. 8. 27.

Psal. 66 = sajtóhibás, helyesen: Ésa. 66. 1.

146:

Gen; 7 = sajtóhibás, helyesen: Gen. 37 = 1. Móz. 37. 7.

Aristoteles = a legnagyobb görög filozófus (i. e. 384–322); az érzékelés fiziológiai elméletét *De sensu* c. művében írta meg.

XVI. *Praedicatio.*

149:

tettetes = kitetsző, messziről látható.

150:

s-es leszen = helyesen: s ez leszen.

kesz nélkü = kéz nélkül.

151:

metallomokból = fémekből.

hát = hat.

152:

Nagy Sándor méreg által veszett el: Plut. Al. 77 (mint a legenda egyik verziójáról).

Boldisar (= Baltazar = Nabunaid) életéről, birodalmáról: Jos. Ant. Iud. 10. 11.

Darius = I. Dareios.

Cyrus és Tomyris királyné története: Herod. I. 214.

Philo Iudaeus = Philón I. a 142. lap jegyzetét!

153:

Luc. 12 = Luk. 12. 16.

Ovidius az aranyidőről: *Metamorphoses* I. 89–150. Az *aranyidő* a reneszánsz (pl. Erasmus) kedvelt metaforája a műveltség fellendüléséről. — Az, hogy Ovidius a négy időt Dánieltől vette volna, nincs bizonyítva.

154:

bosszoncsad = bosszantsad

155:

mondgja = mondgya, mondja.

hedgye löt = hegyé lett.

XVII. Praedicatio.

159:

Jeremiás Propheta = Jer. 25, 27, 29.

kencsel = kincsel.

Esaias = Ésa. 14. 4.

160:

nagysagat = nagyságot.

Ierem. 27 = Jer. 27. 6.

161:

vét = vet.

magyarazok = magyarázók = magyarázzuk.

162:

circumstantia = „környülállás”, körülmény.

Ieremias . . . cap. 27 = Jer. 27. 7.

Daniel 5 = Dán. 5. 31.

163:

Xenoph. lib. 8. de Paedia Cyri = Xenophón görög történetíró, Socrates tanítványa (i. e. 434–355). Itt idézett műve a *Kyropaideia* (Kyros neveltetése) „erkölcsi-pedagógiai elmélkedés, a későbbi ún. »királytükörök« mintája. . . a humanizmus korában nagy népszerűségnek örvendett”. (*Az olasz reneszánsz irodalomelmélete*. Sajtó alá rendezte Koltay-Kastner Jenő. Bp. 1970. 465.) — Az idézet helye: Kyr. 8. 45 skk.

Euxinum tenger = Pontos Euxeinus = Fekete-tenger. Vö. Xen. Kyr. 8. 48.

szerecsen ország = Etiópia (Xen. Kyr. 8. 48; vö. *Szepszi Csombor Márton Összes Művei*, i. m. 207, 626).

Cyrus fiairól: Xen. Kyr. 8. 47 (Cambyses, Tanaoxares).

164:

kegyötlem = kegyetlenebb.

Ezdrás, Nehémiás engedelmet a hazatérésre: Ezsd. 7. 13, Neh. 2. 6 (Ezdrás i. e. 458-ban, Nehémiás 445-ben tért vissza Babilonból).

libro citato = idézett könyv (Xen. Kyr. 8).

165:

ut patet ex Historia Hesterae = amint az Eszter könyvből (történetéből) kitűnik = Eszt. 3 skk.

vilag teremtése utan 34. 35 = sajtóhibás, helyesen: világ teremtése után 3435 = i. e. 537/538.—I. e. 538: Babilon eleste, Cyrus uralkodásának kezdete.

esztendőitül fogva 36. 42 = helyesen: világ teremtése után 3642 = i. e. 330/331.—I. e. 331: a Gaugamela s Arbela melletti csata.

Cyrus = Kyros perzsa király (i. e. 538–525).

Cambyses = Kambyses (i. e. 525–521), fia Cyrusnak: Herod. 3. 1.

Darius Histaspis = Dareios Hystaspés (i. e. 521–485). Hérodotos meséje szerint (3. 84–87) hat férfi versengett a trónért, abban egyeztek meg, hogy kora reggel lóra ülnek, s akinek lova leghamarabb nyerít,

az lesz a király. Dareios cselhez folyamodott, lovászával megbeszélte a dolgot, a lovász pedig emlékezetessé tett még éjszaka Dareios lova számára egy helyet, s így az első nyerítés — véle a királyság Dareiosé lett. — A mitológiai háttér bizonyára az, hogy a ló Mithra szent állata volt, nyerítése isteni szózatként hatott. — A pikáns anekdota divatos volt, Székely István is említi (i. m. 51/b), szinte azokkal a szavakkal, mint Kecskeméti: „Ez lova nyerítésének szerencséjéből tetették királlyá.”

Xerxes = uralk. i. e. 485—465.

Artaxerxes Longimanus = uralk. i. e. 465—425 (Székely István szerint: i. e. 463—419; i. m. 53/b).

Darius Nothus = uralk. i. e. 424—405.

Artaxerxes Mnemon = uralk. i. e. 405—359.

Darius Ochus = III. Artaxerxés Ochos uralk. i. e. 359—338.

Arsames, Arses = uralk. i. e. 538—536 (Herod. 7. 69; Aischylos: Persai 37).

Darius Codomannus = III. Dareios Kodomannos (uralk. i. e. 336—330), Nagy Sándor 331-ben mérte rá a végső csapást. Plutarchos szerint helytelenül mondják, hogy Arbela mellett folyt le a csata, mert az Gaugamelánál volt (Al. 31). Dareios halálával magva szakadt az Achaimenidák dinasztíájának. Perzsiát Nagy Sándor Makedóniához csatolta.

166:

ex cap. 8. Danielis = Dán. 8. 21. Pontosan: „A szőrös kecskebak Görögország királya, a nagy szarv pedig, a mely szemei között vala, az az első király.” (Károlyi Gáspár, 1959).

jedgyel = jeggyel.

hamissittatnak = helyesen: hamisítottatnak.

öszve züürvén zavarván = összezavarván.

arannyal = aranyból.

Anaximander, görög filozófus és természettudós, Thalés tanítványa (i. e. 611—546). Nagy Sándor valószínűleg Aristoteléstől hallott róla (*Physika* II. 4, *Metaphysika* I. 1—5).

Egész Ázsia úgy vélte, hogy a makedónok nem merik megtámadni Dareios: Jos. Ant. Iud. XI. 8.

167:

Justinus = római történétíró, i. sz. II—III. század. A középkorban igen népszerű volt *Historiae Philippicae* c. munkája. Az utalás helye: lib. 13. 1.

ut commemorat Iosephus Antiq. Iuda. lib. 11. cap. 8 = amint említi Jos. Ant. Iud. XI. 8.

Diodorus = Diodóros Siculus görög történétíró, időszámításunk kezdete körül, az I. században élt. *Bibliotheca historica* címen ismeretesk nyolcven kötetes történeti művének töredékei. Első teljes kiadása: Stephanus, Paris, 1559. — A Nagy Sándorral foglalkozó fejezetek megmaradtak.

Curtius = Curtius Rufus Quintus, római történétíró, valószínűleg Claudius idejében (i. sz. I. század). Tíz könyvben írta meg Nagy Sándor életrajzát (*Historiae Alexandri Magni*), az első két könyv elveszett. Érdemes megemlíteni, hogy Curtius művére épült Ilosvai Selymes Péter Nagy Sándor-históriája, s hogy 1619-ben Háportoni Forró Pál a teljes magyar fordítását kiadta.

Plutarchus = Plutarchos, görög történétíró (i. sz. 46 körül—125 körül). Sok művet írt, leghíresebb talán a *Párhuzamos életrajzok* (46 párhuzamos és négy egyes életrajz). Nevezetes a *Moralia* is.

XVIII. Praedicatio.

168:

feycsük = fejtsük.

169:

visszavonias = visszavonás, széthúzás.

Catilina = Catilina, L. Sergius (i. e. 108–62), római politikus, Cicero ellenfele. Harcban esett el, híveivel együtt.

Marius = i. e. 156–86, híres római hadvezér és politikus.

Sylla = Sulla, L. Cornelius, római diktátor (i. e. 138-ban született).

– A hatalmat i. e. 79-ben önként tette le.

Julius Császár = Julius Caesar (i. e. 100–i. e. 44. márc. 15), a pompeianusok teljes legyőzése után lett Caesar (45. márc. 17: a mundai győzelem).

Pompejus = Pompeius, Gnaeus Magnus (i. e. 106–i. e. 48). Caesar-nak veje, majd ellensége. Caesar 48-ban a pharsalusai csatában győzte le, Pompeiust egykori hívei ölték meg.

Augustus = i. e. 44-ig neve Octavianus, Gaius (i. e. 44–27: C. Iulius Caesar Octavianus).

Antonius = a 2. triumvirátus tagja, Octavianus ellenfele.

Otho = Otho, M. Salvius (32–69), 69-ben római császár.

Galba = Galba, Servius (Lucius) Sulpicius (i. e. 5–i. sz. 69), 69-ben római császár.

Vitellius = Vitellius, Aulus, 69-ben római császár.

170:

allattyak = állítják, tartják.

Meg oszlot az Római Birodalom = a római császári címre a mindenkori bizánci uralkodó formált jogot. Nagy Károly a gyenge III. Leo pápával koronáztatta meg önmagát, s ekkor vette föl a császári címet. Ez viszályokat szült Bizánc és a frank birodalom között. (Vö. Székely István: i. m. 141/b, 142.)

Nagy Caroly = Nagy Károly 768–814 között frank uralkodó, 800-tól nyugat-római császár.

Nicephorus = Nikephoros bizánci császár (802–811).

Hatodik Constantinus = bizánci császár (780–797), Kecskeméti Alexis János megjegyzése hibás. Akitől a török elhódította Konstantinápolyt, az XI. Constantinus (Paleologus), 1448–1453 között bizánci császár, e trónon egyben az utolsó. (Székely István maga is Dániel jós-lata nyomán magyarázza a bukást, i. m. 212.)

minemüvek = minéműek, milyenek.

171:

remenlye = remélje.

Octavia = Octavius huga, i. e. 32-ben vált el tőle Marcus Antonius. Ő azonban nem ment újra férjhez, gyermekeit nevelte (Hor. Od. 1. 12, 46; Plut. Anton. 37. 54. 57. 87).

Marcus Antonius = i. e. 83–31. Cleopátra kedvéért taszította el magától Octaviát, feleségét.

felesegevol = feleségével.

in pugna navali ad Actium in Epiro = az Actium melletti tengeri csatában, Epirusban.

172:

Antonius pedig mindenektől elhagyattatvan = még Cleopátrától is, hiszen álhír érkezett hozzá arról, hogy Cleopátra öngyilkos lett. A menekülő Antonius azonban súlyos sebével még elérte kedvesét. (Plut. Anton., Suet. Oct. 29. 61 skk.)

ne vessük = ne vessük.

Opinio de regno . . . = a szeleukida és lagida királyságról való vélekedés.

173:

szürön = szérún.

Trajanus imperator = Traianus római császár (98–117).

ut videre = mint látni (Appianusból és Rufus Sextusból, kik Trajanus idejéről írtak).

Appianus görög történetíró, Alexandrában született. 24 könyvből álló munkáját i. sz. 160 körül fejezte be (*Romaika*), csak egy része maradt épségben az utókorra, többek között a szíriai háborúval foglalkozó *Szűraiké*.

sexto Rufo = Sextus Rufus (= Rufus Festus) a IV. század második felében, Valens császár idejében Livius és Eutropius alapján írt egy rövid római történetet (*Breviarium rerum populí Romani*).

ut patet vs. 35 = amint látható Dán. 2. 35.

174:

in libro . . . = a szír háborúról szóló könyvben (vö. a 173. lap jegyzetével).

Iosephus . . . = Jos. Ant. Iud. 12 3.

Seleucus Nicator = I. Seleucos Nikatőr, aki Nagy Sándor halála után a birodalom szíriai részét megkaparintotta. — I. e. 280-ig uralkodott.

Seleucus Nicatorul = Seleucos Nikatőr neve után, nyomán.

Ptolomaeus . . . Lagius fia = I. Ptolemaios Sótér, aki i. e. 283-ig uralkodott Egyiptom felett.

Nagy Sándor haláláról l. Plut. Al. 75. 76.

alkolmatossaga = alkalmatossága.

az kepnek Typusa = formája, jellegzetessége.

mely földnire = mérföldnyire.

175:

Ábrahám Egyiptomban: 1. Móz. 12. 10.

Izsák az éhség elől Gérárba ment: 1. Móz. 26. 1, 2.

Jákób a fiait küldte az éhség elől Egyiptomba: 1. Móz. 43. 1, 2; ő maga József látogatására ment oda: 1. Móz. 46. 1–34.

176:

Sándor Hadnagyi = a diadochosok.

Cassander = Nagy Sándor egyik hadvezére (i. e. 355–297), Sándor anyjának, feleségének, kisleányának későbbi gyilkosa.

Antigonus = I. Antigonos, Nagy Sándor halála után a birodalom egyik részének ura, i. e. 301-ig.

177:

Ptolomaeus Philadelphus = i. e. 285–246.

Antiochus Theos = uralk. i. e. 261—247. Első feleségét, Laodicét elűzte, Berenice kedvéért. Laodice később kegyetlen bosszút állt, mindkettőjüket megölette (i. e. 247).

Nagy Antiochus = III. Antiochus Magnus (uralk. i. e. 223—187).

Cleopatra házasságának történetéhez l. Jos. Ant. Iud. 12. 4.

Ptolemaeus Epiphanes = V. Ptolemaios Epiphanés (uralk. i. e. 203—181).

178:

Junius = Junius, Franciscus (1545—1602), teológiai író, híres művei: Biblia-fordítása és *Opera Theologica* (Genf 1607). Eredeti neve De Jon.

Polanus = Amandus Polanus von Polansdorf (1561—1610), bázeli egyetemi tanár. Nevezetes műve: *Systema theologiae christianae* (1610).
ezönöket = ezeneket = ezeket.

XIX. Praedicatio.

180:

Iustinus Martyr in Dialogo cum Tryphone = Justinus mártír Rómában halt meg, 165-ben. Idézett műve: *Apologia* (Dialogus cum Tryphone).

Irenaeus libro 3. adversus haereses cap. 28 = Irenaeus lyoni püspök mártír (202-ben halt meg); művét a valentinianusok gnosztikus szektája ellen írta (*Adversus haereses*; az idézet: 3. 28).

Cyprianus lib. 2. adversus Iudaeos, sectione 17 = Cyprianus Thascius Caecilius, egyházatya, mártír (i. sz. 258-ban). Karthagóban született, megtérése után ugyanott püspök (248).

Augustinus Tomo 8. in enarratione Psalmi 98. et passim = Aug. 8. köt., a 98. zsoltár magyarázatában és másutt, szétszórta. Enarratio in psalmos: az 1543-as (bázeli) kiadás 8. kötete.

Genes. 28 = 1. Móz. 28. 10—22. — Megjegyzendő, hogy Jákób Beérsebből indult, Hárán felé tartott.

181:

Jézus megkenetése olajjal: Márk, 14. 3.

Szent David Ps. 118 = Zsolt. 118. 22.

Matth. 22 = Máté 21. 42 (!)

Actor. 4 = Csel. 4. 11.

1. Pet. 2 = 1. Pét. 2. 4, 7.

Matth. 16 = Máté 16. 18.

182:

Pal 1. Cor. 3 = 1. Kor. 3. 11.

akkivöl = akvül = azon kívül.

sz. Agoston . . . Tom. 8. in enarrat. Ps. 42, et 44 = Augustinus a 42. és a 44. zsoltár magyarázatában.

Zacharias = Zak. 12. 3.

183:

Herodes idejében születtek az Christus = Nagy Herodes Judea (Palesztina) királya, s e hatalmat i. e. 40-ben Antoniustól nyerte. I. e. 4-ig uralkodott. A Biblia szerint Krisztus az ő idejében született — s ez a kronológiai homály sok fejtörést okozott a tudománynak. (Vö. *Bibliai Lexikon* - Bp. 1931. 497.)

akki = tudniillik Herodes. Kegyetlenkedését az evangélisták is részletezik.

allattya = állítja.

184:

Isai törsekeből = Mát. 1. 6.

elsőben = eleinte, kezdetben.

Mária, Krisztus anyja: Mát. 1. 18.

Joseph = Mát. 1.

Zacharias, Ersebeth aszszony = Luk. 1. 5–80.

Simeon, es az Anna = Luk. 2. 21–40.

Prohetissa = prófétanő.

185:

Ps. 2 = Zsolt. 2. 9.

Luc. 1 = Luk. 1. 33.

sz. Janos cap. 3 = Ján. 3. 13.

menjeből való = mennyégből, mennyekből – mennyből való.

embereknek itéleti kívül jöt = az embereknek ítéletén kívül jött.

186:

tanusagink = tanulságaink.

187:

Matth: 13 = Mát. 13. 31.

Ne akadgy . . . által = ne botolj meg!

XX. *Praedicatio.*

189:

valaszta fejedelmöl = választta fejedelmül = fejedelemmé tette.

190:

Deut. 6 = 5. Móz. 6. 13.

maga gondolatlanul = meggondolatlanul.

191:

tulaydonitanaja = tulajdonitaná.

Pal es Barnabas [margón:] Actor 14 = Csel. 14. 15.

Mennyei latasrol írt könyvnek cap. 22 = Jel. 22. 8, 9.

apostal = apostol.

192:

Nebubhadnezar = Nebuchadnezzar = Nabukodonozor.

Mózes, Áron, fáraó: 2. Móz. 12. 31.

193:

nyomossa = erőssé, hatalmassá.

Deut. 6 = 5. Móz. 6. 13.

Matth. 4 = Mát. 4. 10.

Esai. 42 = Ésa. 42. 8.

Aug. de vera relig. cap. 15 = Augustinus az igaz vallásról.

195:

Ludovicus Gonesius = helyesen: L. Gomesius = Gomez spanyol püspök (meghalt 1543-ban), egyházjogász. — Kecskeméti itt és más helyeken M. Flacius Illyricus: *Catalogus testium veritatis* (Bázel 1556) című művének összeállításaira támaszkodik a pápai mindenhatóság tételeinek bemutatásában. Lásd pl. az id. mű 1608-as kiadásának (Debr. Ref. Koll. D. 64) 1947–50. és a 2078. skk. hasábján felsoroltakat. Az utóbbi hely 12. tétele: „Quod Papa sit quoddam numen, quasi visibilem quendam Deum prae se ferens, ut Ludovico Gonesio placuit.” — Kecskeméti minden bizonnyal ismerte Szegedi Kis István: *Speculum Pontificum Romanorum* c. művét is. Ennek negyedik, 1602-es kiadása 16–17. lapján szintén megtaláljuk a pápai omnipotentia kánonjogi tételeit. (Bán Imre adata).

oni = óni = óvni.

196:

viszontak = viszontag.

ex veritate est = minden bizonnyal, igazság szerint.

197:

tévölyög = tévelyeg.

199:

szent Agoston . . . Tomo 8. in enarrat. Ps. 51 = a 8. kötetnek az 51. zsoltárt magyarázó részében, a régi fordítással való összevetésből.

örömesben marad = nagyobb örömmel (szívesebben) marad.

rejazthatna = riaszthatná.

kerthetne = kérddhetné.

200:

vetetven = vétetvén.

Alexander Macedo . . . az ő Attyanak jól viselt dolgain-is sir vala = Nagy Sándorról és apjáról, II. Fülöp makedón királyról van szó. A motívum: Plut. Al. 8.

Absolon Dávidnak harmadik gyermeke (2. Sám. 3. 3), megirigyli apja hatalmát, fellázad (2. Sám. 15. 2–10).

tarsajok = társaik.

CAPUT III.

XXI. Praedicatio.

201:

sing = régi hossz mérték, kb. 60 cm.

tanacsokat = tanácsosokat.

202:

poroszlo = törvényszolga, fogházőr.

versu 47 = helyesen: vers. 4–7.

203:

pürsöldöt = perzselődött.

dicsködnök = dicselkedünk.

204:

kikről egy oraban nem szólhatunk = a prédikációk megszokott időtartamára való utalás.

allatasa = állítása, állíttatása.

205:

Julianus Apostata = l. a 38. lap jegyzetét!

206:

vallyons kikre kepest = vajon kikre vonatkozóan.

az Sídok kívül = a zsidókon kívül.

vallanak = vallanak.

208:

Jeronymus Dura mezejéről = Hieronymus, az *Explanatio in Dani-
elem* című művében, Opera omnia. PL V: 625.

Salamon Sapient. = Bölcsességek könyve. 14. 11 (Vizsolyi biblia 643/b).

Gregorius Neocesariensis = egyházi író, Neocoesarea püspöke (213—270).

Lactantius = Lactantius, Caelius Firmianus, a keresztény világkép első nagyszabású rendszerezője. 326-ban halt meg. Műve: *Divinae institutiones adversus gentes*.

209:

Heliogabalus = Elagabalus, római császár, eredeti nevén Varius Avitus Bassianus. 14 éves korában El Gabel pogány istenségnek lett a papja, ettől számítva nevezi magát Elagabalusnak. 218—222 között uralkodott (M. Aurelius Antoninus néven vette föl a császárságot). Kicsapongó életet élt, a hatalommal nem törődött: végül családját is, őt is katonái ölték meg (vö. Lampridius: *Historia Augusta*).

Adrianus = Hadrianus császár (uralk. 117—138); bár nem üldözte a keresztényeket, megvetette őket. Templómépítési terve Jeruzsálemben megbotránkoztatta a keresztény utókort. (Eus., Tertullianus.)

Alexander Severus = római császár (uralk. 222—235), a szenátussal való békére törekedett, a keresztényeket ezért sem segítette, bár nem is üldözte. (Dio Cass.)

gnosztikusok = a kereszténységnél régebbi forrásokra támaszkodó eretnokség. Fénykora: i. sz. II. század. Ennek elején nevezetes hívei: Simon Mágus, Menander, Cherintus; később: Carpocratés és fia, Epiphánés. A III. század már a hanyatlás kora. A gnosztikusokkal hadakozott János apostol, Irenaeus lyoni püspök, Tertullianus, Origenés, antiochiai Ignatius.

carpocratianusok = Carpocratés követői, a pogányság felé hajló gnoszticizmus hívei (i. sz. I—II. század fordulóján).

Szent Pál apostol, mikor még Saulként irtotta a keresztényeket (Csel. 8. 9) — kedves hagyományá a gnosztikusoknak. (Vö. Kunze: *De historiae gnosticismi fontibus*. Leipzig 1894.)

Pythagoras = „(i. e. VI. század), görög filozófus és matematikus. Alakja — úgy látszik — inkább legendás, mintsem valóságos . . . A pythagoreusok hirdették először Európában a lélekvándorlás tanát, s a túlvilági tisztulás, valamint a földi aszkézis szükséges voltát . . .” (Az olasz reneszánsz irodalomelmélete, i. m. 459.) (Vö. Irenaeus, Augustinus.)

Irenaeus = lib. 1. 24 (*Adversus haereses*).

August. ad quod vult deum = pongyola utalás.

á faragot avagy öntöt kepek = képnek vagy képeknek.
szoktak = szokták.

210:

szent Christoph kepet nem igen szoktak belől irni az templomokban =
A gyermek Jézust hordozó nagyméretű Szent Kristóf-szobrokra céloz.
(Vö. Erasmus: *A balgaság dicsérete*, 40. fejezet.)

kepet . . . irni = festeni, rajzolni.
segresteket = sekrestyéket.
mint materiaja = mind materiája.
allattya = anyaga.

211:

kenlodik = kínlódik (a szenvedő Krisztus, például Dürer több képén
és metszetén).

Bullinger consulator. = Bullingertől megtudható; Bullinger Henrik
(1504–1575) svájci reformátor, Zwingli utóda.

213:

Ágoston doctor Tractatus 43. in Ioannem = In Johannis Evangelium
Tractatus CXXIV. 43. 12.

Vicleff Janos = Wiclif (Wycliffe, Wiclef, Wyclif), John. A leghíresebb
angol előreformátor (1328–1384).

214:

tivorna = tivornya, mulatozás.
szannyuk = szánjuk.
segillyen = segéljen.

XXII. Praedicatio.

215:

hallandgya = hallani fogja.
alhatatosság = állhatatosak.

216:

meg hatta = meghagyta.
tisztölnejek = tisztelnék.
tisztólnie = tisztelni.
vadlast = vádolást, vádaskodást.

217:

tamattanak = támadtak.
Udvarri = udvari.

218:

fűgh = függ.
Actor. 4. vers. 29 = helyesen: Csel. 5. 29.
medgyenek = mit tegyenek?

219:

minnen (magunkat) = a birtokos névmást helyettesítő *mi* nyomósí-
tott alakja (Nytsz).

amaz Poeta verse = (Nunquam bella) = középkori szállóige, közhely-
bölcesség.

Actor. 24 = Csel. 24. 23–25 (Pál továbbra is börtönben maradt,
hiszen Félix tisztartó pénzt remélt elbocsátásáért).

220:

kunyo = kunyhó.

kuldosok = koldusok.

Proverb. 6 = Péld. 6. 16–19 (?)

fundamentomot = fundamentomát.

vadolatoknak = vádolásoknak.

221:

vonszanak = húznak.

222:

kedvesztenek = kedveztek.

XXIII. Praedicatio.

224:

mindgyarast = mindjárt.

vattok = vagytok.

imadangyatok = imádjátok.

közemből = kezemből.

225:

megh haragut = megharagudott.

tavoly leteben = távollétében.

igy = úgy.

226:

szent Ambrus Doctor. Officiorum lib. 1. cap. 21 = *De officiis minist-*
rorum 1. 21.

Deut. 1 = 5. Móz. 1. 16, 17.

Arrianus elöt = ariánus hitű előtt; a köznyelv az unitáriusokat hívta
ariánusoknak.

227:

Alexander Macedo = Nagy Sándor. A legenda alapja valószínűleg
Julius Valerius műve: *De rebus Alexandri Magni gestis*, i. sz. V. század.
inquisitio = vizsgálat, vallatás.

228:

lattassatok = látszódtok.

kerdöszködésnelkül = kérdezgetés nélkül.

terösöknek = téréseknek.

plantalas = terjesztés.

229:

tanacs = tanácsos.

viszontak = viszontag, viszont.

igher = ígér.

230:

készeríteni = kényszeríteni.

nem sok idővel ez előtt = valószínűleg az 1610 körüli időkre utal itt Kecskeméti Alexis János. — Ezek az idők az ellenreformáció óvatos előrenyomulásának éveit, „a földesúri kegyúri jog, a jobbágy feletti uralom egyházi kifejezése volt az, amit Pázmányék a protestánsok ellen fordítottak. Egy-egy protestáns főúr megtérése befolyásolta nemesi szervitorainak és jobbágynak vallási helyzetét. Ugyanakkor erőszakos térítések, vallásüldözések formájában az ellenreformáció közvetlenül is veszélyt jelentett a falvak lakóira.” (*Magyarország története 1526–1790*. Bp. 1957.)

tartatnaja = tarthatná.

szegyonite = szegyenite.

Sennacherib története: 2. Kir. 19. 35.

231:

Ecclesia kívül = eklézsián kívül.

Apoc. 18 = Jel. 18. 4.

üdvösségünknek utában = üdvösségünknek útjában (útján).

Actor. 4 = Csel. 4. 12.

232:

allattal = állítottál.

hannyak = hányják.

arra kepest = arra nézve.

233:

confiteal = gyón.

nam = lám, íme, ugye. (Balassa: A magyar nyelv szótára. Bp. 1940.)

235:

két latin hexameter (Hoc Deus est quod): bizonytalan eredetű tanító vers.

Ierem. 2 = Jer. 2. 13.

2. Reg. 17 = 2. Kir. 17. 33–36.

236:

Matth. 15 = Máté 15. 9.

szeresztetöt = szereztetett.

XXIV. Praedicatio.

237:

langya = lángja.

2. Tím. 3 = 2. Tím. 3. 12.

238:

Horatius: Ira furor brevis est = Ep. I. 2. 62.

effectoma = hatása.

vonsza = húzza, vonja.

239:

gratiajában = kegyelmében.

Krisztus megcsúfoltatása, szenvedése: Máté 27. 27–38.
meg ernek haragudni = elkezdenek haragudni (vö. Pázm. Kal. 390).

240:

igen eszessen mondotta Lactantius = Lactantius: *Divinarum institutionum adversus gentes libri septem*, i. m.

keszöritetni = kényszerítettetni.

Servetus Mihály meg büntettetek Genevában = Miguel Serveto (1511–1553) spanyol orvos és reformátor. Korszerű tudományos nézetei miatt az inkvizíció üldözni kezdte. Genfbe menekült, ellenfele lett Kálvinnak, aki tovább üldözte. Eretnekként égették meg Genfben.

241:

okajert = okáért.

selyöme = selyem-e.

metzetek = mit tettek.

242:

Augustinus Tom. 2. Epist. 48 = *Epistolarum liber*, 48. epist. *Omnium operum D. Aurelii Augustini* ... Basileae 1543. (A továbbiakban: *Omn. op. Aug.*) II. 163–66. columna.

uj kereszttyén = anabaptista.

243:

Ne öly = ne ölj, 2. Móz. 20. 13.

Augustinus Tomo 2. Epist. 204 = *Omn. op. Aug.* II. 834. columna: „*Idolum adorare noluerunt, non ipsi se in ignem miserunt, et tamen etiam de illis sic scriptum est, quod tradiderunt corpora sua, ut neque seruirent neque adorarent ullum deum, sed deum suum.*”

szömelyöknök = személyeknek.

244:

Hesteræ cap. 2 = Eszt. 7. 10(!)

XXV. *Praedicatio.*

245:

vetenke = veténk-e, vetettünk-e.

246:

A hetven magyarázó műve a *Septuaginta*, az Ószövetség legrégebb fordítása. A monda szerint 72 (70) görög műveltségű zsidó tudós készítette 72 nap alatt az alexandriai Pharos szigetén, Ptolomaeus Philadelphus idejében (i. e. III. század első fele). — Vö. Jos. Ant. Iud. XII. 2.

Theodotion bibliája = lásd a 9. lap magyarázatát!

247:

burita = borítá, borította.

Noé története: 1. Móz. 6–8.

A fáraó népét elönti a tenger: 2. Móz. 14. 16–29.

oroszlanak = oroszlánok.

248:

továbbá akarja még halasztani = még tovább enged élni.
Szent Peter a tömlőcben és csodálatos szabadulása: Csel. 5. 18.

249:

jary = járj.
had = hadd.
ezt = ez.

250:

A fáraó és az isteni intések: 2. Móz.
tuladonitunk = tulajdonítunk.
hammarsaggal = hamarsággal
ne alitanaja = ne vélné; alit = vél, gondol, sejt, hisz.

251:

vadnad = vannak.
Actor. 12 = Csel. 12. 6–10.
Herodes Agrippa = Észak-Palesztina királya (50–100); vö. Strab.
16. 765; Tac. 2. 81.
pillontasban = pillantásban.
textus = bibliai szöveg.

252:

Epiphanius: in Anchorato = Epiphanius (salamisi), konstantinápolyi
pátriárka, egyházi író, 403-ban halt meg. Kecskeméti Alexis János az
Anchoratus c. művét említi. (*Opera Omnia*. Coloniae 1682. II.)
locus = hely, idézet, szövegrész.
Augustinus = *Concio ad catechumenos contra Judaeos, Paganos, et Arri-
anos* (Omn. op. Aug. VI).
szemelt = személyt.

253:

Caiphas, Pilatus = Kaifás, Pilátus, Luk. 22. 63; Ján. 18. 24; Luk.
23. 13.
teremtetöt = teremtetett.
hini = hívni.
csigghednenek = csüggednének.

XXVI. Praedicatio.

255:

jövetök elő = jöjjetek elő.
el bocsatta = elbocsátotta.
Istenök kívül = Istenükön (saját istenükön) kívül.

256:

ött = öt.
szemtül szömbe valo tracta = szemtől szemben való vita, érvelés.
jüvetek ide = jöjjetek ide.

257:

jünenek = jönnének.
alítot vala = gondolt, vélt.

258:

ismerjök = ismerjük.
hini = hívni.
tudatlambak = tudatlanabbak.
elő vonszon = előhoz, előhúz.

259:

cseleközöd = cselekeszed, cselekszed.
le hait = lehajít, ledob.
Heb. 11 = Zsid. 11. 34.

260:

eppen = épen, épségben.

261:

Tertullianus = a test feltámadásáról írt könyvében.
ubiquitariusok = ubiquitas = mindenütt jelenvalóság. Luther szerint
Krisztus testi-lelki jelenvaló mindenütt. Az abszolút ubiquitariusok sze-
rint ez egyszerre több helyen is lehetséges. (Johann Brenz württembergi
teológus ezt hirdette.)

allattya = állapota, anyagi valósága.

Krisztus testi valósága a feltámadás után: Luk. 24. 39.

Tertullianus = i. m.

262:

Maior = fő(tétel.)
eghetes = égetés.

263:

szömelt-is = személyt is.

264:

typusat = képét.
ego vobiscum sum = Máté 28. 20.
caput = fejezet.

265:

Alla = Allah (pogányok tehát = törökök).

Szent Péter mondása: jobb Istennek engednünk, hogy nem mint az
embereknek = Csel. 5. 29 (1. Pét. 4. 2).

XXVII. Praedicatio.

266:

En tülem vagon azért adva az parancsolat = Dán. 3. 29.

267:

David = Zsolt. 2. 10, 11.

Josaphat = 2. Kir. 22. 1–38; 2. Krón. 18. 1, 2.

Ezechias = 2. Kir. 18.

Josias = 2. Kir. 22. 1–30; 2. Krón. 34.

Constantinus = Constantinus Magnus, Constantinus Flavius Valerius
Aurelius Claudius (274–337), 306-től római császár. Bár családján belül
megdöbbentő gyilkosságokat vitt végbe, a keresztényeket megértően
kezelte, alakja így legendás megbecsülést nyert.

Gratianus = (359–383), római császár (375–383), népszerű, tehetséges uralkodó, Ambrosius püspöknek meghitt barátja. A Maximus-felkelés során vesztette életét.

Valentinianus = Valentinianus, I. Flavius, római császár (364–375). Puritán, szigorú keresztény.

Psal. 2. = Zsolt. 2. 10.

mett = mert.

268:

vonszon = von, húz.

emberi tarsaság = társadalom.

Isten parancsolja, hogy az Chananaeusok el töröltessenek = 4. Móz. 33. 55–56.

chananaeusok = a Biblia szerint Kanaán leszármazottai (1. Móz. 10. 15), több törzstüket említi a Biblia. Mondják őket kanaánitáknak is. A főnóciaiak még Augustinus szerint is chananinak nevezik magukat (*Bibliai Lexikon*).

Ne ártsanak az Izrael fiai az Idumeusok országának: 4. Móz. 20. 14–21. (Edom királya egyszerűen nem engedte át őket az edomiták földjén, így elkerülték az országot.)

idumeusok = edomiták; „Ézsau az Edomiták atyja” 1. Móz. 36. 43. Vö. 2. Sám. 8. 14; Jer. 49, Strab. 16. 760.

Isten megóvta az ammoniták földjét: 2. Krón. 20. 10.

ammoniták = Lót leányai teherbe estek atyjoktól, a kisebbik leány Benammit szülte, „ez az Ammoniták atyja mind e mai napig” 1. Móz. 19. 38.

Salamon története: 1. Kir. 2–11. Salamon feleségei: 1. Kir. 11. 3. (Hétszáz királyné és háromszáz ágyas . . .)

269:

azonokhoz = azokhoz.

Fides non vult cogi = Lactantius, l. a 240. lap magyarázatát.

karomlyak = káromolják.

esse lelkevel = szidalmazó fordulat, az *ez s ez* eufemisztikus kifejezés összevonása.

karomlattatik = káromoltatik.

270:

nem annyiban vött csak az ellen = nem annyiban vét (?) csak az ellen.

o törvényekben = Ószövetségben.

Levit. 24 = 3. Móz. 24. 16.

Deut. 13 = 5. Móz. 13. 5, 9, 15.

271:

enyegető = rejtegető, mentegető (vö. Pázm. Kal. 113).

karomlatassek = káromoltassék.

Az Isten nevével nem szabad gonoszul élni: 2. Móz. 20. 7.

272:

allata = állfita.

hadgya = hagyja.

szidalmazza = szidalmazá.

illeté = illeté.

Honorantes me honorabo . . . = Mát. 10. 32, 33; Luk. 12. 8, 9.

CAPUT IV.

XXVIII. Praedicatio.

275:

nezöt = nézett.
ekkedigh = eddig.

276:

Jesus Sirach mondgya cap. 10 = „Mert az bűnec kezdeti az kevélség”
(Eccli. 10. 15. (Vizsolyi biblia 655/b). Vö. Kámory Sámuel fordításával
(Jesus Sirach, 10. 12).

Ecclesiastici. cap. 20 = „Az kevélségnecc kezdeti, az embernecc Istentől
való el szakadása” (Eccli. 10. 14., Vizsolyi biblia 655).

szörösz = szerez.

1. Pet. 5 = 1. Pét. 5. 5.

277:

fualkodgyanak = fuvalkodjanak.

278:

vs. ult. = versus ultimus = utolsó vers.

1. Tim. 1 = 1. Tim. 1. 13.

bennen = sajtóhibás, helyesen: bennem.

279:

hiveknek = hívőknek.

ut et sup. cap. 2. v. = mint fönt a második fejezet versében is.

anni = annyi.

közönti = köszönti.

allattok = alattok.

1. Tim. 2 = 1. Tim. 2. 2.

280:

Cicero . . . = helyesen: Ad Quintum fratrem.

arra tanacsollyak = arra intik, azt tanácsolják; irányítják.

hia = hívja, nevezi.

Daniel által = Dánieltől, Dániel révén.

282:

nyugot = nyugodott.

el veszesse = elveszítse, elpusztítsa.

vezöv = vezetett.

283:

gonoszagtul = sajtóhibás, helyesen: gonoszúságtul.

Urias = Hütteus Urias; felesége, kire Dávid szemet vetett: Bethsabé;
vö. 2. Sám. 11. 3, 17.

hevolkodas = hivalkodás, semmittevés.

tepet csöpüt = tépett csepüt (kenderkócot).

ragod az tepet csepüt = tépett kendert nyállal sodorsz össze.

motola = fonószköz; kerék, amire a fonalat felgombolyítják.

neves egy nehany végh vasznat mindennap által az uczan = ne sétálj
minden nap más-más ruhában (cifrán öltözve).

284:

Gen. 37 = 1. Móz. 37. 7.

beü = bő.

Gen. 41 = 1. Móz. 41. 1–7.

het helyyes = sajtóhibás, helyesen: hét tellyes.

Abimelech és Ábrahám: 1. Móz. 20. 6–14.

285:

folyamot = folyamodott.

Vetközek = vétkezék.

XXIX. Praedicatio.

288:

magyarazok = magyarázók, magyaráztuk.

289:

mondgja = mondgya, mondja.

nem sok idővel ez előtt = a főnemesség katolizálására céloz.

290:

ezt az dolgot ramara vonszuk = megvizsgáljuk.

Isten szolgálai tanácsa = Isten szolgálainak tanácsa.

291:

bevseges = bőséges.

292:

David Soltarkönyvenek szaz harmadik dicseretiben = Zsolt. 103. 20.

293:

voltoztassek = változtassék.

295:

haigallya = hajigálja, ledobálja.

XXX. Praedicatio.

297:

Ure az éghek = az Úré az egek.

valcs = váltsd.

298:

meg hallok = meg hallók (meghallottuk).

299:

Mauritius Imperator = Maurikios bizánci császár (uralk. 582–602);
vö. Beda Venerabilis: *Ecclesiastica historia gentis Anglorum*. Lovanii
1566. I. 23–34.

zugodnak = zúgólnak.

300:

Szana = száná.

301:

atokka lenni = átkozottá lenni.

poenitentia = bűnbánat.

eggyigyü = jámbor.

303:

supplicatio = kérés, könyörgés.

Axius = folyó, Macedóniában a két legnagyobb folyó egyike (vö. Herod. VII. 123). — Paioniai folyó (Hom. II. XVI.).

Macedoniai Demeter Király = valószínűleg Démétrios antigonida uralkodó (II. Démétrios, i. e. 239—229).

304:

egyigyüvekenkül = együgyűek nélkül.

segítség = segítség.

305:

embereknek tarsasaga kívül = embereknek társaságán kívül.

igeje = itt: kifejezése.

vetetik = vétetik.

306:

reszejert = részeiért.

Mert az esztendő oszlatik het időkre = egy év négy rész, két év tehát összesen nyolc. Ebből egy évszak idejét, egy negyed évet kell levonni. 7 rész tehát két évnek felel meg, egy negyed év híjával.

Josephus hét évet mond: Ant. Iud. 10. 10.

veghet = végét.

XXXI. Praedicatio.

308:

Annak okajert óh Király = Dán. 4. 24.

309:

tractalni = kezelni, meggyőzni.

310:

Jézus Herodest rókának mondja: Luk. 13. 32.

Péter pünkösdi prédikációja: Csel. 2. 14.

tzegetös = cégérés.

julep = Pápai Páriz Szótára szerint: „Julep, gyülep = sirup vagy julep, nádmézzel öszve-főtt nedvesség: syrupus”.

311:

metel = métely.

terengheti = terelgeti, térítgeti.

metzen = mit teszen.

312:

Num. 23 = 4. Móz. 23. 19.

nem mivelneje megh? = nem tenné-e meg?
Haval veti Isten az ő tanácsát = föltételeket szab (utalás a feltételes mellékmondat kötőszavára: *ha*).
conditio = feltétel.

313:

meg plantalom = elültetem (a „kigyomlál” ellentéte).

Ier. 18 = Jer. 18. 7, 8.

Jónás próféta jóslata: Jón. 3. 4.

Ninive megtérése: Jón. 3. 10.

314:

chaldaeei textus = a több nyelvű Biblia-kiadások köréből leghíresebb F. J. de Cisneros hatkötetes műve, amely az Ószövetséget görög, latin, héber és káldeus nyelvű szövegeivel adta ki, hatodik kötetében pedig héber—káldeus szótárt is mellékel (1520): *Világirodalmi Lexikon*. Főszerk. Király István. Akadémiai Kiadó, 1970. I. — E bibliát szokás így is nevezni: *Biblia Complutensis*. — Kecskeméti Alexis János bizonyára ismerte ezt a kevés példányszámú kiadványt.

315:

szent Péter mondása = 1. Pét. 1. 18, 19.

1. Ioh. 1 = 1. Ján. 1. 7.

316:

talammal szoll = talánnal szól.

ingyen sincsen meg írva = egyáltalán nincsen megírva.

habahurja = meggondolatlan, hirtelenkedő, szeles (hebehurgia).

317:

Esaias int bennünket = Ésa. 7. 9.

XXXII. *Praedicatio.*

317:

Mind ezek rea telenek = mindez betelék, rajta.

318:

Saskeselöje = saskeselyűé.

320:

dolgotlan = dologtalan.

321:

fualkodasat = fuvalkodását.

322:

maga nem ő = noha nem ő.

Ninos Király es az Semiramis Kiralyne = Herod. I. 184; I. 7.

Ninos az asszír birodalom megalapítója, Ninos (Ninive) városának megrementője; a trójai háború idején élt. A legenda szerint az ő felesége volt Semiramis.

Merodac Baladam = Merodach-Baladan babiloni király (i. e. a VIII. század végén). Székely István szerint: i. e. 740–688 (i. m. 40/b).

Ps. 127 = Zsolt. 127. 1.

helyöt = helyett.

323:

Sennacherib = Ésa. 36. 5, 6, 20.

sákmant = zsákmányt.

324:

vallaszhoz = valláshoz.

közel lepek = közel lépék, közel lépett.

Euripidés (i. e. 480–406) antik görög tragédiaköltő. Műveinek híres latin nyelvű fordítása Melanchtontól a *Corpus Reformatorum*-ban (Borzák István: i. m. 121–123).

negyhidseg = valószínűleg: magahittség, önteltség.

varasok = városuk.

325:

gradics = lépcsőfok.

menyütő kü = mennykő, villámcsapás.

327:

mihelyen parancsol = mihelyt parancsol.

fantom fantal fizete = hasonlóval fizet.

328:

ött = evett.

329:

Iohannes Bodinus = Jean Bodin (1530–1596) francia tudós, a katolikus vakbuzgóság ostromozója.

Calvinus = Jean Calvin (1509–1564) francia reformátor.

Bullinger = vö. 211. lap.

Franciscus Vallesius = spanyol orvos a XVI. század második felében. Aristotelés-, Galénos- és Hippokratés-kommentárokat írt.

Oecolampadius = bázeli reformátor a XVI. század első felében, Zwingli társa.

Dionysius Chartusianus = Dionysius Carthusianus, a karthauzi rendhez tartozó, németalföldi misztikus író (1402–1471). Nálunk is igen népszerű volt. (Vö. Horváth János: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Bp. 1931. 174.)

Luc. 1 = Luk. 1. 52.

Amazias király = 2. Krón. 25. 27.

Hamon, Mardocheus = Hámán és Mardocheus, Eszt. 7. 8.

330:

vett vala = vetett.

XXXIII. Praedicatio.

333:

meg szenvedet = megszenvedett, megkínzó

334:

Psal. 25 = Zsolt. 25. 1.

hoszad = hozzád.

Psal. 121 = Zsolt. 121. 1.

Item: Psal. 123 = Ismét: Zsolt. 123. 1.

A ninivebeliek zsákba öltöztek stb: Jón. 3. 5–10.

336:

kenszörítheti = kényszerítheti.

dicseites = dicsőítés.

aranyeknek = helyesen: árnyéknak.

Gen. 18 = 1. Móz. 18. 27.

Psal. 104 = a jelzett hely itt nem található, — inkább: Zsolt. 103. 14. Sophoklés a legnagyobb antik tragédiaköltő, i. e. 496–406. — Az idézett hely, Camerarius latin fordítása nyomán, lehet az *Oidípus Kolonosban* 1209–1211. sora, bár itt a gondolat értelme más. Lehet, hogy nem Sophoklés-idézet!

337:

szabados = szabad.

339:

Psal. 75 = Zsolt. 75. 7, 8.

340:

harmaztattya = hármaztatja, háromszor mondja.

341:

1. Pet. 5 = 1. Pét. 5. 5.

alazatossagnak = alázatosaknak.

CAPUT V.

XXXIV. Praedicatio.

341:

Boldisár = Baltazar, más néven Nabonid (i. e. 555–530).

Evilmerodach = 561–559; vö. Jos. Ant. Iud. 10. 11.

343:

Ierem. 27 = Jer. 27. 5, 6, 7 (a bibliai szövegben a királyok közül csupán Nabukodonozor neve szerepel).

2. Reg. 25. 30 = 2. Kir. 25. 27.

344:

De impietate Balthazaris = Baltazár istentelenségéről.

De instructione . . . = a buja és szentségtörő lakodalom rendezéséről (szerzéséről).

345:

Xenophon = Kyr. VII.

okval = okkal.

346:

isik = esik (sajtóhibás).

De abominanda . . . = a pompa megvetendő fitogtatásáról.
enni = ennyi.
Ieremias cap. 51 = 51. 56, 57.
kesziyok = kézivök.

347:

ebrietate = a részegségről.
Aben-Ezra = Ibn Esra (1092—1167) toledói származású zsidó tudós;
számos bibliai kommentár szerzője.
securitate = gondatlanságról.
Basta = 1604 novemberében jött sebtében összeállított csapataival,
mintegy 15 000 emberrel Bocskai felkelése ellen. A hajdúkkal szövetke-
zett Bocskai azonban kiseprűzte az országból. Meg kell említeni, hogy
Básta kísérletet tett Tokaj felmentésére is, sikertelenül. Sárospatak ekkor
kerülhetett közvetlen veszélybe (1605 elején).
tempore Stephani Boczkai = Bocskai István idejében.

348:

Szent Márton tours-i püspök, 400-ban halt meg. Ünnepe: nov. 11.
valami három Kiralyok = Gáspár, Menyhért, Boldizsár. Ünnepek:
január 6. — Mát. 2. 1—12.

349:

Cana . . . menyeközöi lakodalom = a kánai menyegző, Ján. 2. 1—12.
Abraham = 1. Móz. 18. 6—8.
Trója tobzódás miatt esett ellenség kezére: Hom. Od. VIII. 492—520
(Kecskeméti erősen túloz). Vergilius, *Aeneis* II. 287 (Kecskeméti kissé
túloz).
Nagy Sándor részegség miatt vesztette életét: Plut. Al. 75.
Holofernes története: Judith 10—13.
Seneca de ebrietate = Seneca a részegségről. Az *Epistolae morales*
ad Lucilium 83. levele. Az idézet nem szó szerinti.
Seneca = Nero nevelője, majd áldozata (kb. i. e. 4—i. sz. 65).

350:

de contumelia . . . = a királynak Izrael istene elleni gyalázkodásáról.
ven = bizonyára sajtóhiba.
abusus vasorum Templi = a templom edényeivel történő visszaélés.
A filiszteusok megbüntetése a frigyláda meggyalázásáért 1. Sám. 5.
6, 9, 12.

351:

Laudatio idolorum = képek, bálványok tisztelete.
edenij = edényi = edényei.

352:

1604. s-1605 = utalás a Bocskai-szabadságharcra, a hajdúk sikereire
és prédálásaira.
vide hanc respensionem infra approbari ab ipso correctore Hom. 38.
in Locis communibus = lásd erre a feleletet alább a 38. prédikációban
magától a korrektortól, a magyarázatok között. (Talán Margitai bőví-
tése?)
mencsegöt = mentséget.

353:

Isten allattya = Isten lényege (essentia).
megh anni = megannyi.

354:

Moses ötödik könyvenek cap. 27. 25 = 5. Móz. 27. 15 (!)
Exod. 20 = 2. Móz. 20. 4, 5.

XXXV. Praedicatio.

355:

kez tenert = kézfejet.

356:

helyet = helyét.
vala mennel inkab = minél inkább

357:

citaltatik = idéztetik.
Mathenal ca. 25. 50 & 51 = Máté 25. 24–30 (!)
Alexander Macedo = Nagy Sándor.
lakodalom = lakoma, vö. Curt. IX. rész.
Sennacherib = Ésa. 36. 37.
vét sententiat = vet törvényt; törvényt ró rá.

358:

vér = ver.
Rabbi Saadia = Saadja, egyiptomi születésű zsidó tudós (892–942).
Az 1591-es földindulás bizonyára a 15 éves háború előhírnökeként szerepel itt. Az, hogy a háború még a prédikációk idején is sanyargatja a népet, jelzi, hogy Kecskeméti Alexis János a prédikációk első harmadát 1608 körül írhatta. (Bizonyára korábban kezdte, s valószínű, hogy jóval később fejezte be művét.)

359:

Camerarius, Joachim (1500–1574), eredeti nevén Liebhard. Német humanista és reformátor, görög és latin művek kiadója, pl. Eobanus Hessus műveit is kiadta (Lipce 1553). — Megemlíti, hogy Melanchtonnak egy Camerariushoz írott görög nyelvű levelére utal Kőlcsey (*Kazinczy Levelezése*, VI: 340).

Lucanus, M. Annaeus (39–66), latin költő, Seneca unokaöccse. Nero végeztette ki.

Egy üstökös egész évben Jeruzsálem fölött maradt: Jos. De bello Iud. VI. 5.

el vesze Ierusalem . . . harminszor valo szaz ezer emberekkal együt = Josephus Flavius mintegy másfél millió halottat említ, s a húsvéti áldozaton részt vevők száma volt kb. az itt említett három millió (De bello Iud. VI. 9.).

mense Martio = márciusban.

Székely István két üstököst említ 1556-ban.

fenlesevel = fénylésével.

vönnök = vennők.

360:

le szállitasara = mérséklésére.

361:

köz = közös.

szokas kívül = szokáson kívüli.

XXXVI. Praedicatio.

362:

egyben verődnek = összeverődnek.

364:

keszörittetik = kényszerítettetik.

ipai-is lantolnak = reszketnek (ma: citeráznak).

Ádám bujdosása a véték után: 1. Móz. 3. 8.

Káin félelme Abel meggyilkolása után: 1. Móz. 4. 13, 14.

365:

Szaly = szállj.

mondhatnat = sajtóhiba, helyesen: mondhatnád.

366:

ál perest = alperest.

Dávid megtérése Náthán intése után: 2. Sám. 12. 11–25.

Ezechiás könyörgése halála előtt: 2. Kir. 20. 1–3.

2. Cor. 5 = 2. Kor. 5. 11.

löt = lett.

367:

folyamik = folyamodik.

368:

boldogtalambak = boldogtalanabbak.

tudak = tudák.

XXXVII. Praedicatio.

370:

harmad leszesz = harmadik leszel.

371:

^ahogy = a hogy előtti ^aa margóra mutató index, a margószöveg *a* betűje tehát az utalás jelzése.

Porphyrius emlékezik arról, hogyan került Dániel Boldizsár király elé. Vö. a 8. lap magyarázatával. (Valószínűleg: adv. christ.) Porphyrius szerint tehát a királyné Boldizsár felesége. Hieronymus azonban mást mond, Porphyriust is cáfolva. (Hieronymus: PL 22–30.)

372:

Josephus szerint a király né Boldizsárnak a *szépanyja* volt, tehát nagy-anya. Jos. Ant. Iud. 10. 11.

Aben-Ezra = Ibn Esra. (Vö. a 347. lap magyarázatával!)

Origenes = görög egyházi író (185–253/4).

Hérodotos Nitocrisnak mondja a királynét: Herod. I. 185, a textus uo. 187.

Kiralayne = sajtóhiba, helyesen: királyné.

fel nem rontottad = fel nem nyitottad.

Herodotus = Hérodotos görög történetíró, a történetírás atyja (Cic. leg. 1. 1), i. e. 484–425 között élt. Történeti művében a perzsa birodalom kezdetétől saját koráig mintegy 320 év eseményeit adja elő, számos anekdotikus részlettel. (Magyar fordítása: Geréb József, 1892; Terényi István, 1967.)

373:

Angliai Kiralayne Ersebet = Tudor Erzsébet, VIII. Henrik leánya (1533–1603); hajóhada 1588-ban legyőzte II. Fülöp spanyol király flottáját.

asicsak = ásítsák = áhítsák.

hiság = hívság.

374:

Heródiás és leánya (Keresztelő János halálának okozói): Máté 14.

lakas közben vagy az után = lakomázás közben vagy az után.

Pál 1. Tim. 2 = 1. Tim. 2. 1, 2.

376:

rettegy = rettegj.

Danyelt = Dánielt.

377:

czelyra = célra.

munkas = terhes.

378:

tarsasagatul, hogy azoknak = törlendő, nyomdai pongyolaság.

379:

Pál Eph. 5 = Eféz. 5. 11.

381:

supplicat = könyörög.

fenlík = fénylik.

382:

magan magan bizot = külön-külön bizatott.

XXXVIII. Praedicatio.

383:

helyhöszteti = helyezetteti, helyezi.

kerdöszködésere = kérdezősködésére.

tetelőnek = tételének.

384:

erczük = értsük.
szüböl = szívből.

385:

szolgalattyaajaert = szolgálatjáért.

388:

Lucae 17 = Luk. 17. 26, 27.

389:

Lucae 13 = Luk. 13. 4, 5.
Amaz tolvaynak peldaja, akinek Christus . . . büneit megh bocsata =
Luk. 23. 40–43.
szivövek = szívűiek.
vonsznak = húznak.
vide supra homil 34. in solutione dubij: An sit licitum res Deo consecr-
atas, si hosti sint ablatae transferre ad profanum usum = lásd fentebb
a 34. prédikációban azon kétség megoldását, szabad-e az Istennek szent-
elt dolgokat, ha az ellenséghez vitettek, profán célra fordítani.

XXXIX. *Praedicatio.*

391:

az mind rend szerént = az mint rend szerint.

392:

varakodas = várakozás.
gonoszbul = gonoszabbul.

393:

töprönködgyel = töprenkedjél.
kajabajaly = kajabájjálj = kiabálj.
törttenetből = véletlenül.

394:

A Jeruzsálemet intő előjelek forrása: Jos. De bello Iud. VI. 5., Jesus
volt Anan fia; négy szegelet = a négy égtáj.

395:

az ostromon agyon ütek = ostrom közben egy kőgolyó fején találta
el a fiút.

Nobis constare . . . = nem tudhatjuk, hogy ez miféle írással íratott a
király szeme elé. Erről tehát semmit sem fogunk mondani. (Franciscus
Junius: *Opera theologica*, Genf 1607. 178.)

397:

Igy magyarazza ezt Rabbi Sadai = lásd a 358. lap jegyzetét!
Istennel = Istennél.
Job cap. 14 = Jób 14. 5.

398:

Athenasbelieknek gyülekezetők = az ókori Athén i. e. V. századi
tündöklésére és gyors hanyatlására utalhat.

agyaskodas = okoskodás.
prognosticon = jóslat.

399:

Garcaeus, Johannes (1530—1575) lutheránus teológus.

400:

heanos = hiányos.

terhesse teszi = súlyt ad neki.

Luc. 16 = Luk. 16. 2. — A hamis sáfár története ez (Luk. 16), akit ura behívott, megszidott és el akart küldeni. A számvetésre készített sáfár aztán az adósoknak elengedte tartozásaik egy részét, mert tudta, hogy ura kegyeiből kiceppenne, az adósok között kell pártfogót találnia.

401:

Joachaz = Joákház, 2. Kir. 23. 31—33, 2. Krón 36. 1—3.

Jehojachim = Joákim, 2. Krón. 36. 4—8.

Jehoaim = Joákin, 2. Krón. 36. 9, 10.

Sedechias = Sédékiás, 2. Krón. 36. 11—13.

kegyőtlem = kegyetlenebb.

Tiberius római császár (uralk. 14—37).

Caligula, Gaius Caesar, római császár (uralk. 37—41).

Claudius római császár (uralk. 41—54).

Nero után más nemzetségre szállt a római birodalom, a Julius Claudius-dinasztiát a Flavius-dinasztia váltotta fel.

402:

Testatur hoc Herodotus = Dareios Hystaspés (uralk. i. e. 521—485), hatalomra jutásáról: Herod. III. 84—87, Kyros (uralk. i. e. 538—525): Hérodotos Kyaxares néven említi azt a történelmi alakot, akit Kecskeméti Alexis János itt Dáriusnak nevez. Kyaxares scythák elleni hadakozásáról, hatalmáról: Herod. I. 103—106. — Boldizsár (= Balthasar, Nabonid) Hérodotosnál Labynetos néven szerepel (I. 74 stb.), Kyrostól elszenvedett vereségéről: Herod. I. 188—191. — Kecskeméti fő forrása Xenophón (*Kyrupeideia*), de Josephus is Kyros és Dareios (Kyaxares) közös sikerének tekinti Nabonid vereségét (Ant. Iud. X. 11). — Babilon elfoglalása: i. e. 538. (Kecskeméti szerint: i. e. 536. Vö. 408. lap.)

Salamon és Roboán története: 1. Kir. 12; 2. Krón. 10.

László király és a várnai csata: I. Ulászló szegedi békekötését a szultánnal a pápa nem ismerte el, Ulászlót Cesarini Juliánus által hitszegésre biztatta. A támadó magyarokat a török Várnánál megverte, a király is életét vesztette (1444). E hitszegést a XVI—XVII. század során a protestáns teológusok a katolikusok ellen használták érviül. (Székely István: i. m. 206/b., Bonfini: *Rerum Ungaricarum Decades* III. lib. VI.) Vö. *Szepe Csombor Márton Összes Művei*. Bp. 1968. 608.

XL. Praedicatio.

404:

Ha leszen még az = mikor lesz még az.

vegyük elől = előzzük meg.

az Ninivebeliek = Jón. 3. 10.

405:

tettetős = tekintélyes.

406:

ketsegös szövény = kétszínű személy.
rayta bizna = rajta hagyná.

407:

Gen. 41 = 1. Móz. 41. 40.
Esther. 6. et 8. cap. = Eszt. 6. 8–11; 8. 2.
Assverus Király = Eszt. 1. 1 szerint Xerxés (uralk. i. e. 485–465).
tellesöttenek = teljesedtek.

408:

Esa. 25 v 4 = „Mert erőssége voltál a gyöngének, erőssége a szegénynek szorongásában; a szélvész ellen oltalom, árnyék a hévség ellen, mikor az erőszakosok haragja olyan volt, mint kőfalrontó szélvész” (Esa. 25. 4); „Azért jó tereád a gonosz, a melynek keletkezését nem tudod, és romlás sújt le rád, a melyet meg nem engesztelhetsz, és hirtelen jó pusztulás reád, nem is tudod.” (Esa. 47. 11.)

Esa. 14. vers. 4 = „E gunydalt mondog Babilon királya felett, és szólsz: Miként lőn vége a nyomorgatónak, a szolgaság házának vége lőn!”

Jeremiás jóslatai Babilon ellen: Jer. 51. 57, 58.

Xenophon lib. 5. de Paedia Cyri = Xen. Kyr. 5. 7.

Ier. 25 = Jer. 25. 12.

Darius Medus Cyaxares neve: Herod. I. 106, 107, uralkodott i. e. 634–594 között (Herod. I. 103–107).

Darius Medus Assverus neve: Assverus, Ahasverus Eszter könyve szerint: Xerxés.

Ipa = após.

Anno à condito mundo = a világ teremtésétől számított.

Babilon bukását a történettudomány i. e. 538-ra teszi.

409:

Psal. 37. v. 9 & 10 = „Mert az elvetemültek kivágattatnak; de akik az urat várják, öröklék a földet. — Egy kevés idő még és nincs gonosz; nézed a helyét és nincsen ott.”

A szatíra-idézet: Juvenalis, X. szatíra: 112–113.

410:

duska ital = versenyivás.

el költ birodalmok = elmúlt birodalmok.

CAPUT VI.

XLI. Praedicatio.

411:

exordium = bevezetés, kezdés.

A zsidók Egyiptomba mennek az éhség elől, s ott gyötri őket a fáraó = Mózes I. és II. könyve.

412:

A fáraó a Vörös-tengerbe merül: 2. Móz. 14. 28, 29.

Visszavonás Illyés meg Baal papjai között: 1. Kir. 22.

Ákháb halála = 1. Kir. 22. 29–40.
Keresztelő János fejévétele: Máté 14. 10.

413:

szűnten = szintén.

414:

meg nehözödöt ember = megöregedett, megfáradt.

415:

Setinus = ezt a szerzőt nem tudtuk azonosítani. (L. még a 859. lapon.)

416:

kavorok = gyaurok, hitetlenek (keresztények).

közet = között.

egy másra valo kepest = egymáshoz képest, egymás között.

minden utanna vala = minden utána való.

417:

beszeg = bezzeg.

418:

füre [= főre] labra vannak = felfordult állapotban.

rabotalkodik = robotol.

419:

többe-is = többi is.

Boni Pastoris est tondere pecus, non deglubere = a mondást több római császárnak tulajdonítják, már Tiberiusnak is. — Lásd alább a 804. lapon.

adgyak megh csak az Csaszarnak az mi az Csaszare = Máté 22. 21.
szakmansagot = előírt munkát.

420:

Platón mondása hibásan van kijegyezve, az első fele hiányzik. Így egyik művében sem mondja, de nagyon régi hagyomány; ebben foglalja össze az *Allam* (Politeia) lényegét.

tanacs nélkül = tanácsosok nélkül.

eszél = ésszel.

Exod. 28. v. 27. etc. = 2. Móz. 18. 21 (!)

421:

jora gondolkodgyal = jóra gondolj.

József elnyeri a fáraó jóakarátát: 1. Móz. 41. 37 stb.

422:

Kiraly kepeve = a király képviselőjévé.

referente Lampridie = Lampridius tudósítása szerint.

Lampridius, Aelius, római történetíró (i. sz. III. század). Megírta többek között Commodus, Heliogabalus és Alexander Severus életrajzát. Vö. *Laskai János Válogatott Művei*. Bp. 1970: 498. (Sajtó alá rendezte Tarnóc Márton.)

423:

hívsegek = hűségük.
futtyak = futják.

424:

tisztöket = tisztségeket.

XLII. *Praedicatio.*

424:

keröt ker = ha valaki kér valamit.

425:

erössicz = erősítsd.

426:

bannyak = bánják.
leletzenek = leledzenek.

427:

Seneca = vö. a 349. lap magyarázatával!
stet quicumque volet potens = ál-senecai mondás.

Caesar mondása: Mallet hic esse primus, quam Romae secundus:
Plut. Caes. 11.

428:

az mi nemzetünk egymásra való irigységéből . . . az Koronát másnak
ada = utalás Szapolyai János és Ferdinánd viszályára, a kettős király-
ságra.

429:

David Ps. 10 = Zsolt. 10. 9.

2. Sam. 11 = 2. Sám. 15. 11 (!)

Joseph megszabadul Putifar tömlöcéből: 1. Móz. 39. 20; 41. 40, 41.
Loth pátriárcha megszabadul Sodomából: 1. Móz. 19.

430:

maga = noha.

431:

Mátyás király mondása: Bonfini: *Rerum Ungaricarum Decades* IV.
lib. II.

Invictissimus = legyőzhetetlen.

Potentissimus = igen hatalmas.

Szent Gergely mondása: *Moralia* c. homilia-kötetében.

432:

Terentius, Publius Afer (i. e. 190–159), római vígjátékíró. Művei
Donatus (i. sz. IV. század) kommentárjaival a középkorban is kedveltek
voltak. Gnatho = *Eunuchus* c. vígjátékának alakja. A részletek: *Eunu-*
chus, 2. föl. 2. jel., Gnatho és Parmenio dialógusa. (Igen érdekesek
Keckseméti Alexis János fordításrészletei.) Gnatho Terentianus = a
terentiusi G.

433:

exequutio = végrehajtás.

ügy = ügy.

Nagy Sándor a pörös felekkel: Valerius Maximus: *Factorum et dictorum morabilium libri novem*.

A médek szerződéséről: Herod. I. 74.

A perzsák legutálatosabbnak tekintik a szószegést: Herod. I. 138.
szemely valogatás nélkül = 5. Móz. 10. 17.

XLIII. Praedicatio.

434:

Occasio = alkalom.

külömbet cselekeszik = mást cselekszik.

Usus = tanulás, „haszon”.

435:

Jézus az Olajfák hegyén: Luk. 22. 39–46.

436:

Matth. 6 = Máté 6. 6.

meny = menj.

1. Tim. 2 = 1. Tim. 2. 8.

ayitatossan = áhítatosan.

437:

kesztek = kezdtek.

kesztek vala . . . cselekedni az rozsz es büdös tudományu Papistak . . .

Cassan = az 1604-es kassai templomfoglalásra céloz. A Bocskai-mozgalom az ellenreformációt visszaszorította. Patzin, Lelesz Liszka: ugyanerre utal.

kellyen = elkeljen, elfogyjon.

dösölni = dözsölni.

438:

szentesek = tiszta életűek.

1. Reg. 8 = 1. Kir. 8. 26–30.

439:

Ez az en hazam . . . = 1. Kir. 9. 3.

440:

Phil. 3 = Fil. 3. 20.

441:

az Papistak . . . orakat rendelnek, ugymint, Tertiat, Sextat, Nonat magoknak = a katolikus szerzetesi, papi imarendre céloz (a nap harmadik, hatodik, kilencedik órája).

1. Thes. 1. versu 17 = 1. Thess. 5. 17 (!)

el vonszon = elvon, elhúz.

442:

Jézus az Olajfák hegyén: Luk. 22. 42.

Exod. 14 = 2. Móz. 14. 15.

443:

Amicus Socrates . . . = közkeletű ókori szállóige.

444:

Isten Fia mondása: Aki engemet meg tagad . . . = Máté 10. 33.
félelmes emberek = félénk emberek.

XLIV. *Praedicatio.*

447:

Concordia res parvae . . . = nem pontos Sallustius-idézet (*Bellum Jugurthinum* cap. 10).

448:

meg ne masolhatna = meg ne másíthatná.

451:

Ps. 10 = Zsolt. 10. 8, 9.

452:

1. Sam. 25 = Nabal és Abigail története.

vetkösztel = vétkezéssel.

ne potollyad = ne tetézzed.

Bellisarius = Justinianus hadvezére, aki a középkorban elterjedt monda szerint kegyvesztett lett, s vakon, koldulásból tengette életét (i. sz. VI. század).

Justinianus = kelet-római császár (uralk. 527–565).

Maga semmi nem vala benne = noha semmi igazság nem volt benne.

maga gondolatlan = meggondolatlan, hirtelenkedő.

453:

Herodes bánata: Máté 14. 9.

Pilátus törekedése: Máté 27.

455:

Herodes és Pilátus megegyeztek Krisztus halálában: Luk. 23. 12.

Balon = vallon (itt német zsoldosokat jelent).

456:

torkik = torkig; nyakig.

tutorsag = gyámság.

hozasseg = hozassék.

457:

Tertullianus mondását vö. *Apologeticum* (Apologia).

458:

Szent Ignatius, antiochiai püspök, mártír. I. sz. 110–115 között, Traianus idejében vetették vadállatok elé. (Irenaeus: Adv. haer. 5, 28, 4; Origenés: Hom. 6 in Luc.)

XLV. Praedicatio.

462:

artatlansága felöle = ártatlansága felöl.
vetöttel = vétettél.

463:

helyen leven = helyükön lévén.
Sidok es Pharisaeusok, pecsetlik . . . Christusnak koporsojat = Máté
27. 66.

464:

ugymint rabja volna = mintegy rabja volna.

465:

lelkek ismereti = lelkiismeretük.
Káint bántja a lelkiismeret: 1. Móz. 4. 13.
Sault bántja a lelkiismeret: 1. Sám. 15. 30.
Júdás megbánja bűnét: Mát. 27. 3–5.

466:

csendez = csendes.
Az „ἀγαθοὶ ἄριστακρῆς ἄνδρες (sic!) boni viri facile lacrymantur”
nem homérosi idézet, hanem görög szállóige, amely Zenobios (II. szá-
zad) közmondásgyűjteményében maradt fenn *aiei δ' ἀριστακρῆς ἄνδρες*
ἔσθλοὶ formában. (*Corpus Pseudoepigraphorum*, ed. Leutsch — Schnei-
derwin, Göttingen 1839. 1, 14.) Az *Ilias* 1. 349. és 19. 5. sorához idézik
Homéros antik scholionjai. Kecskeméti nyilván az iskolai hagyomány
alapján emlékezetből citál. Ez adalék megkeresését Borzsák István pro-
fesszornak köszönjük.

Krisztus sírása Jeruzsálem pusztulásán: Luk. 19. 41–44.

Ábrahám sírása: 1. Móz. 21. 16; 23. 2.

Dávid siratja fiát: 2. Sám. 18. 33.

Izrael népe siratja Áront és Mózes: 4. Móz. 20. 29; 5. Móz. 34. 8.
tudakozik = érdeklődik.

467:

szent Pal mondasa = 1. Kor. 12. 3.

468:

1. Tim. 2 = 1. Tim. 2. 2.

469:

bűnösse hadgya az arant magat = bűnös voltát elismeri.
justitia causae . . . = az ügy és a személy igazsága nem azonos.

470:

Isten angyala megóvta Ezéchiás királyt = Ésa. 37. 36, ugyanitt
Sennacherib története is.

Az úr angyala tábort jár a hívők körül = Zsolt. 34. 8.

Péter mondása: Csel. 5. 29.

XLVI. Praedicatio.

471:

beveseges = bőséges.
mind vegik = mindvégig (megtart).

473:

Psal. 51 = Zsolt. 51. 14.
bekellől = békélsz.

474:

Pál mondása: Róm. 8. 39.
igy hitöt = sajtóhiba, helyesen: egy hitet.

475:

tüsznek = tűznek.

476:

Pal mondasa. Hebr. 11 = Zsid. 11. 32, 33.
Samsonnak is dolga, Judic. 14 = Bir. 14. 5, 6.
az Ninivebeliek = Jón. 3. 10.

477:

kemelletlenül = kíméletlenül.
Ezközök = helyesen: eszközök.

478:

Psal. 7 & 9 = Zsolt. 7. 16; 9. 16.
Deut. 24 = 5. Móz. 24. 16.

479:

A lopó Achan: Józs. 7. 24, 25.
Esther. 9. = Eszt. 9. 14.
eggyeszenek = egyezének (megegyeztek, egyformák voltak).
A vízözönről: 1. Móz. 19. 24—29.
Sodomáról, Gomorráról: 1. Móz. 19. 24—29.

480:

egy leben sozza = nem tesz különbséget.

481:

Ákháb és Jezabel = 1. Kir. 16—22.
oncsa = ontsa.
lötetik = lövetik, meglőtték.

482:

martalekot vesznek = elragadnak belőle.
ideig = ideig-óráig.
Domine accelera et ne tardes = siess, Uram és ne késlekedjél!

De visionibus Danielis.

PARS ALTERA.

CAPUT VII.

XLVII. Praedicatio.

483:

tractal = elbeszél.

484:

Ekkedig = eddig.

Scopus = cél.

Mi reank kepest = miránk nézve.

486:

A babiloni birodalom bukásának dátumát itt sem írja helyesen Kecs-keméti Alexis János, i. e. 538 helyett 535/6-ot mond.

fellyeb sokkal = felülmúlva sokkal az apját.

szep attya = nagyapja.

487:

Boldizsár halála lakodalom közben: lakomázás közben, vö. Herod. I. 191.

A fáraó a tengerben: 2. Móz. 14. 28.

488:

Gen. 34 = 1. Móz. 37. 7 (!)

A fáraó álmai: 1. Móz. 41.

489:

teremptesetül = teremtésétől.

490:

iras kivöl = íráson kívül.

böytel = böjttel.

Cantorok büytökkal = „kántor böjtök” (*kántor* a latin *quattuor* népies torzítása), az egyházi év négy böjtje, a négy fő böjtje.

setegseg = sötétség.

az mi veseink indicsanak = a vese a szívvvel együtt — zsidó felfogás szerint — a legfontosabb belső rész. Vö. Zsolt. 7. 10; Jer. 11. 20 vagy Péld. 23. 16.

491:

helluok = tobzódók, zabálók.

jedzeskeppen = átvitt értelemben.

491—492:

A margószöveg jelentése: a Seleukidákról lásd a szerző véleményét fentebb a 18. prédikációban, és alább a macedon és görög birodalom megoszlását a 48. és 49. prédikációban.

XLVIII. Praedicatio.

495:

Rabbi Sahadia magyarázza Dániel oroszlánlátomását = lásd a 358. lap jegyzetét!
dühösködnek = dühösködnek.
Jeremiás mondása: Jer. 4. 13.

496:

Libanus hegy = Libanon.
megh szalla = körülfogta (ostrommal).
Meg mellyeszt = megkopaszt.

498:

kölykök = kutyakölykök.

499:

Esaias . . . cap. 13 = Ésa. 13. 17, 18.

500:

keziyokkal = kézijukkal.

501:

bünnel = bünnél.
Esa. 10. v. 5. = Ésa. 10. 5–7.

502:

szakmant tegyen azokban = irgalmatlan pusztítást.
meniben = mennyiben.
enni = ennyi.

503:

Habakuk a párdúcokról: Hab. 1. 8.
környökkel = körmükkel.
Nagy Sándor igénybe vette apjának tanácsosait, például Antipatrost, Parmeniont (vö. Plut. Al.).

504:

et nihil procrastinans = semmit sem halasztottam a következő napra.
Curtius állítja, hogy a részegség okozta Nagy Sándor halálát (Curt. 10), Plut. Al. 75 szerint: forró láz volt a halál oka.
Nagy Sándor hadvezérei, a diadochosok lettek utódai. *Cassander* (i. e. 355–297) volt az, aki Nagy Sándor közvetlen rokonságát kiirtotta. *Seleucus* Seleukos Nikatór néven uralkodott (i. e. 280-ig). — *Ptolomaeus* Ptolemaios Sótér néven (i. e. 283-ig). *Antigonus* Antigonos néven (i. e. 301-ig).

505:

Nagy Sándor leborul a jeruzsálemi főpap előtt: Jos. Ant. Iud. XI. 8.
(Az esemény ideje: i. e. 332.)
artzul = arcra.

XLIX. Praedicatio.

506:

szaru = szarv.

507:

Theodoretus = lásd a III. lap magyarázatát!

509:

sententia Authoris = a szerző véleménye.

Dresserus = Matthias Dresserus (1536–1607), történetíró.

Polanus = Amandus Polanus von Polansdorf (1561–1610), bázeli egyetemi tanár. Híres műve: *Syntagma theologiae christianae* (Hannover 1610) – Theodoretust követi ő is, mint Franciscus Junius.

512:

Vide infra Hom. 52 = lásd alább az 52. prédikációban.

A szeleukida uralkodók: 1. Seleukos Nikatőr (i. e. 280-ig), 2. Antiochos Sótér (i. e. 280–262), 3. Antiochos Theos (i. e. 261–247), 4. Seleukos Kalinikos (i. e. 247–226), 5. Ptolemaios Euergetés (ptolemaida uralkodó, i. e. 246–221), 6. Seleukos Cerannus, más néven: Seleukos Sótér (i. e. 226–223), 7. Antiochus Magnus (i. e. 223–187), 8. Ptolemaios Philopatőr (ptolemaida uralkodó, i. e. 221–203), azaz: 9. Seleukos Philopatőr (i. e. 187–175), 10. IV. Antiochos Epiphanés (i. e. 175–163).

successio = successio = öröklés.

513:

szomehozoja = szomjúhozója.

1. Machab. ca. 1 = 1. Makkab. 1. 21, 41–51.

514:

kennyeb = könnyebb.

mennék = mennék.

Attyaval es battyaval fel tamadvan = apjával és bátyjával megtámadta „Ptolomaeus Philopatort”.

Vegezetre Seleucus Philopatort-is = sajtóhiba, helyesen: végezetre Seleucus Philopatort-is.

L. Praedicatio.

515:

nittatanak = nyittatának.

övetetek = helyesen: ő vettetek.

ideig es ideig = ideig-óráig.

516:

hozzanak = hozának.

bölcese = bölcsé.

517:

Gen. 41 = 1. Móz. 41. 42.

allattyanban = lényegében.
Krisztus mondása szent Jánosnál: Ján. 1. 18.
meniben = mennyiben.

518:

Exod. 33 = 2. Móz. 33. 20.
elven = elevenen, *élvén*.
innen akarják allatni = innen akarják állítani, ezzel akarják bizonyítani.

519:

Mathe ca. 24 = Máté 24. 27.
villamas = villámlás.

520:

burittya = borítja.
effeleveknek = efféléknek.
reajok = reájuk.

521:

hazanak = hazának.
Apoc. 20 = Jel. 20. 11.
Causak = okok.
Apoc. 20 = Jel. 20. 12.

522:

exsecutio = executio.

523:

Tigranes = II. (Nagy) Tigranés armeniai király a szétzüllő szír hatalomtól Szíria nagy területeit foglalta el (i. e. 83 körül). — A parthusok vezére, Mithridatés (VI. Mithridatés) sokáig eredményes küzdelmet folytatott a terjeszkedő római hatalommal (mithridatési háborúk). Mithridatés a veje volt Tigranésnek. — I. e. 80—70 között jelentőssé növekedett Mithridatés hatalma, később a rómaiak megosztották Mithridatés és Tigranés szövetségét. Pompeius sikerrel harcolt Mithridatésszel, a római hatalmat kiterjesztette a parthusok országának határáig. — A mithridatési háborúk (i. e.) = I: 89—84, II: 83—82, III: 74—64. — Tigranést aztán Pompeius a római nép barátjává fogadta.

Pompeius Szíria ura lett i. e. 64-ben.
tüz mia = tűz miatt.

524:

súlysag = súlyosság.
föl föld = felföld, felvidék.
Megh vagyon időt = még van idő.
gonoszul hall az Ecclesia = rosszul hallgatja az igét.

LI. *Praedicatio.*

527:

Rabbi Jochua = valamelyik Johanan nevű tudós, esetleg ben Zakái (II. sz.)

Marcion eretnek = Marcion (i. sz. II. század közepe), az Ószövetséget nagyrészt elvetette, csak az Újszövetség egyes részeit tartotta meg.

Tagadta Krisztus születését, szerinte Jézus egyenesen az égből szállt alá emberi testben. — Vö. Tertullianus: Adv. Marc. II. 5.

A manicheusok Man vagy Manes perzsa vallásalapító (i. sz. III. század) követői. — Augustinus keményen küzdött ellenük.

öltöszte = öltözte, öltötte.

lattas = látás.

Gal. 4 = Gal. 4. 4.

528:

Iob. 14 = helyesen: Ioh. 14 = Ján. 14. 2.

Iob. 16 = helyesen: Ioh. 16 = Ján. 16. 7, ugyanott: 16. 10, 16.

Szent Lucas . . . Actor. 1. v. 11 = Csel. 1. 11 (?)

Math. 25 = Máté 25. 31.

utának = útjának.

529:

ümmel ammal = immel-ámmal.

altal ut = rövid út, keresztút.

Szent Pál mondása: Róm. 1. 16.

feddendönk = feddendők (sajtóhiba).

Arius = 317 körül fejtette ki tanait a lybiai származású Arius. 321-ben kiközösítette az egyház. (Vö. 226. lap!)

Cherinthus = helyesen: Cerintus, a legrégebbi gnosztikusok egyike, i. sz. 100 körül; rászakadt a fürdő: az egyházi apológia által terjesztett legenda. (Vö. Borzsák István: i. m. 156.)

Dávid Ferenc a magyar reformáció egyik legnagyobb egyénisége. 1510–20 között született, 1579-ben halt meg fogságban, Déva várában. — Különféle confessiók után az antitrinitárius tanok híve lett.

Arius kegyetlen halála = alaptalan középkori legenda, vö. Borzsák: i. m. 406.

530:

Eulinger = valószínűleg sajtóhiba Bullinger helyett.

Credo = hiszekegy.

531:

Matth. 8 = Máté 8. 11.

Darius = I. Dareios.

Psal. 2 = Zsolt. 2. 8.

be tellyetaset = beteljesítését, beteljesedését.

ad Eph. . . . = Eféz. 1. 20–23.

532:

Matth. 28 = Máté 28. 18.

Apoc. 19 = Jel. 19. 16.

Tit. 3 = Tit. 2. 11, 12 (!)

fel verradot = felvirradott.

Kövekből lettek Ábrahám fiai, Isten által: Máté 3. 9; Luk. 3. 8.

533:

Esaias cap. 9 = Ésa. 9. 7.

LII. Praedicatio.

534:

menek = menék.
kerek = kérek.

536:

agyaban = ágyában.
al = áll.
Gen. 41 = 1. Móz. 41. 8.

537:

felelmesse = félővé, szorongóvá.
fel = fél.

A könyörgés gyönyörű kifejezésekre ihleti a prédikátort, akinek írói tehetsége ilyen ritka részletekben nyilvánul meg igazán. A szenvedélyes könyörgés mögött rendíthetetlen igazságérzet munkál, a *Himnusz* tónusa. A mélységes istenhit természetesen erős vonása e szövegrésznek is, így valós az Istentől kért jutalom reménye. A szenvedélyes imába foglalt könyörgés tartalma, az *igazság* jelentése azonban hiánytalanul emberi: személyes és közösségi. A nyelvi alakzatok (kérdés, felkiáltás, felszólítás) mellett sodró erejű képek teszik emlékezetessé ezt a tömör költői prózát. Ismétlés, felsorolás, fokozás mesteri kezelése közvetíti a bűnökön való elemi felháborodást – Isten választott népének, az egész magyar nemzetnek, isteni és emberi igazságoknak szörnyű sérelmeit, megaláztatásait szinte sikoltja a távoli egek felé. A könyörgés a protestáns prédikátori hagyományból táplálkozik, eredeti színezettel vonja be mégis e részleteket a tájnyelvi értékekben bővelkedő egyéni stílus. A mondat-építkezés rendje, a szerkezet szilárd fegyelme egyszerre tükrözi az emberi lélek indulatosságát s a prédikátor bizó nyugalmát.

nemzetünkben tamadot vipera kigyoknak fiai = Kölesey utolsó verseinek, a *Zrínyi dalá*-nak s a *Zrínyi második éneké*-nek forrásvidékéhez tartozik ez a prédikátori, protestáns toposz.

lovokat . . . tartyak Isten gyanant = utalás *Caligulára*, a félőrült római császárra (37–41), aki Incitatus nevű lovát a papok testületébe választatta (vö. 401. lap).

kik nemzetünk karaval poganyokkal kötöttek frigyet = homályos utalás. Bocskai után a bécsi udvar befolyása, s ez úton az ellenreformáció nyomása erősödött Erdélyben s a hozzá kapcsolódó Sárospatak környékén. Kecskeméti pogányoknak nevezi olykor a katolikusokat is. – A korban nevezetes kapcsolat is szövődött az igazi pogánnyal, a törökkel. 1608 után erre először 1613-ban került sor: Bethlen Gábor török segítséggel fosztotta meg trónjától a gyenge kezű Báthori Gábort. Nem lehetetlen, hogy e korabeli történeti tényre találunk itt utalást – Kecskeméti Alexis János még nem tudhatta, hogy Erdély gyors fejlődésének alapjait vetette meg Bethlen bátor vállalkozása. (A közvetlen történeti motívummal való azonosítás nehéz, hiszen az egyes prédikációk írásának pontos kronológiája sem állapítható meg.)

538:

cap. 8 . . . = a 8., 9. és köv. fejezetek.
Matth. 7 = Máté 7. 7.

539:

Angeli = ti. Sententia Angeli.

540:

öldözsek = üldözzék.

kelleterkoran = a kellő időben.

meg disputalok = megdisputálók, megtárgyaltuk.

541:

vide supra Hom. 49 = lásd fentebb a 49. prédikációban.

Antiochos Epiphanés-re — mint Kecskeméti Alexis János korábbi utalásaiból kiderül — Polanus a forrás.

542:

I. Machab. 1 = I. Makkab. 1. 47.

543:

az Romai papak . . . Calendariom igazgatasa = közvetlenül valószínűleg XIII. Gergely naptárreformjára utal (gregoriánus naptár, 1582).

VISIO SECUNDA REGNI GRAECORUM ET SYRIAE.

CAPUT VIII.

LIII. Praedictio.

545:

Visio secunda = második látomás a görög és szír birodalomról.

546:

scopus visionum = a látomások célja.

547:

á Persiai es Görög Orszagi, avagy az nagy Alexander birodalma = Nagy Sándor legyőzte III. Dareioszt, összekapcsolta Perzsiát és Görögországot (i. e. 331).

Helyet = helyét.

Josephus számítása szerint: Ant. Iud. X. 11.

548:

Berosus = Baal isten papja Babilonban, i. e. 280 körül. Babilonról szóló történeti műve megbízható. Töredékeit ismerjük, például Josephus Flaviustól, aki többször hivatkozik rá.

Metasthenes = Megasthenés, görög történetíró Seleukos Nikatör idejében. Fő műve: *Indika* (indiai dolgok).

ött = öt.

nem faja = nem fája, nem fáj.

büntetésnek völgye = Jozafát völgye, utalás az utolsó ítéletre.

549:

ilyteneket = illeténeket, ilyeneket.

valami köz alomnak ne iteltessek = közönséges, egyszerű álomnak ne véljék.

550:

öszve egyelítés = összevegyítés.

2. Tim. 3 = 2. Tim. 3. 13, 14.

551:

esztendő ez nap-is = egy évvel ezelőtt ezen a napon szintén.
te eppületökre = ti épületesekre.

552:

Postilla = prédikációgyűjtemény.

csak fülök mellől bocattyak = csak fülük mellett engedik el.

Hieronymus szerint Susan szép város volt: lásd PL 26, 672 (Dániel-kommentár).

Plinius az Ula-j folyót Eulaeusnak nevezi, ez folya körül Susant:
Nat. hist. VI. 99 sk. 135 sk. és még többször.

554:

A perzsa birodalom határaitól, már korábban is: Xen. Kyr.
vala mel = valamely.

LIV. Praedicatio.

556:

tettetős szarva = tekintélyes szarva.

557:

kecske gido = kecskegida.

erötelem = erőtlenebb.

558:

ad Granicum fluvium = a Granikos folyónál (Plut. Al. 16).

Nagy Sándor csatája Dareios Kodomannossal: i. e. 334.

lovag = lovas.

Melanchton a wittenbergi egyetem nagy híró tanára (1497–1560),
Kecskeméti Alexis Jánosnak megbecsült eszményképe Melanchton
Dániel-magyarázata a *Corpus Reformatorum*-ban.

559:

Parmenio, Philotas = vö. Plut. Al. 48, 49.

Clitus = Kleitos, vö. Plut. Al. 50, 51.

560:

ketzer = kétszer.

Nagy Sándor és Dareios küzdelméről írják a historikusok: Diodóros
Siculos, Arrianos, Curtius, Justinus, Plutarchos.

A Granikos melletti csata ideje: i. e. 334.

Az issosi csata ideje: i. e. 333. nov. (Plut. Al. 24.)

Dareios első legyőzése, a zsákmány bemutatása: Curt. lib. 3.

paísut = paizsát.

kez-ijat = kezíját.

Dareios fiacskája: Ochos (Curt.).

Az Arbela melletti csata ideje: i. e. 331. okt. 1. Plutarchos szerint a
csata a Gaugamela nevű folyó mellett volt (Al. 31). — Bessosról, Dareios
meggyilkolásáról részletesen: Curt. lib. 5.

561:

Bessus = Bessos, Baktria tisztartója, Dareios gyilkosa. Bessos saját magát IV. Artaxerxés néven királynak nevezte. Nagy Sándor elfogatta s perzsa törvények szerint végezték vele: két sudár fa közé kötötték, így szakították ketté. Vö. Plut. Al. 42, 43.

Abrahám győzelme: 1. Móz. 14. 8, 14, 15.

Gedeon győzelme: Bir. 7. 6, 7, 22.

Kevés had győz sokakat: 1. Makkab.

1. Chr. 14 = 2. Krón. 14. 11 (!)

562:

szömösök = szemesek, figyelmesek, körültekintők.
vastagok = erősek.

563:

Nagy Sándor halálában a részegséget elsőrendű okként említi Curtius (lib. 10), megemlíti Plutarchos is (Al. 75).

etetes miat holt legyen meg Sandor = a mérgezést is előadja Plutarchos (Al. 77), bár szerinte inkább lázas betegség volt a halál oka (Al. 76). A Nagy Sándor haláláról idézett szavak (a bölcseknek koporsója felett mondott szentenciái) a Gesta Romanorumban találhatóak, Katona Lajos kiadása szerint a 31. rész (Bp. 1900, 166.)

szent Ivan hava = június; a pontos dátum: daisziosz hónap 28. (Plut. Al. 76).

Nagy Sándor Zeus fiának tartotta magát: Curt.

Psal. 37 = Zsolt. 37. 2, 10.

564:

2. Reg. 2 = 2. Kir. 2. 23, 24.

Milo Crotoniates = Milón, híres ókori atléta, aki Crotón városában született s az i. e. VI. század második felében vált híressé. Öreg korában egy hatalmas fát pusztá kézzel akart szétfeszíteni, keze azonban bennszorult, véle pedig vadállatok végeztek (Strabón 6. 263., Cicero: *Cato maior sive de senectute*).

Hatto Püspököt az egerek evék meg = alaptalan középkori legenda. Hatto (Acto) chiel püspök volt, 1071-ben halt meg.

Herod. 1. 3 = helyesen: Herod. III. 64–66. A rövid történet: Kambyés lóra ugorván, kardja megszúrta a combján, ott, ahol ő maga egykor Ápist, az egyiptomi istent megszúrta. A seb nem gyógyult be, elmergesedett, s napok múltán ettől pusztult el.

565:

ebben ne mulassunk = ezzel ne töltsük az időt.

az mit olvassuk = az mint olvassuk.

Roxane, a gyermek s a diadochosok vitája = Curt. lib. 10.

Nagy Sándor fő szolgálói: a diadochosok.

gubernatorok = helytartók.

566:

toبزodasa mint . . . = helyesen: toبزodasa miatt (Curt. 10).

Saladnius = Szaladin, teljes nevén Ajjub Jusszuf Ibn Szalah-ed-din, szultán (1137–1193), aki egyik fő céljának tekintette a jeruzsálemi királyság leverését.

futata = fuvatot.

Egi seregik = égi seregig.

LV. Praedicatio.

567:

Sanctuariomjanak helye = szentélyének helye.

568:

holot ü rea = mivel őreá.

569:

lib. 10. Antig. Indaica 14 = helyesen: Jos. Ant. Iud. 10. 11.

Polybios görög történetíró (kb. i. e. 200–120), az utalás *Historiai* c. művére vonatkozik.

Furjak = fúriák.

571:

Eleazar históriája: 2. Makkab. 6. 18–31.

Egy asszony és hét fia is áldozatul esik Antiochos Epiphanés kegyetlenségének: 2. Makkab. 7. 1–42. Az, hogy az asszony és a hét fiú a vén Eleazar felesége s gyermeke lett volna, nem szerepel a Makkabeusok könyvében, de a régi egyházi hagyomány így tudja. Lásd például egy névtelen énekszerzőnek Eleazar papról szóló bibliai históriáját 1546-ból (RMKT II. 1880: 322, 177–80. sor).

574:

dölfösöktül = dölyfösektől.

1. Cor. 4 = 1. Kor. 4. 13.

Pál: Probatio spem . . . = Róm. 5. 4.

Bellarminus = Bellarmino, Roberto (1542–1621), jezsuita hittudós, Pázmány Péter kortársa. Részle volt Giordano Bruno máglyahalálában.

Főbb művei: *De scriptoribus ecclesiasticis* (Lyon 1612), *Disputationes de controversiis christianae fidei adversus . . . haereticos* (3. kiad. Ingolstadt 1590), *Tractatus de potestate S. Pontificis in rebus temporalibus* (Köln 1611).

szajara bocsattya = elengedi a gyeplőt.

575:

dialogismust = párbeszédet.

Sido contextus = zsidó szöveg.

576:

occulta in numero habens = számba véve a titkos dolgokat.

577:

valo nagy szeretetünk = helyesen: nagy szeretetük.

Sodoma, Gomorrha, Lóth: 1. Móz. 19. 15, 16.

Ezechias = Ésa. 37. 36.

578:

Actor. 12 = Csel. 12. 7.

Az Ur angyala táplálta Ilyést a pusztában: 1. Kir. 19. 5, 6.

Az Ur angyalai táborát járnak a hívók körül: Zsolt. 34. 8.

Iob. 14 = Jób 14. 5.

LVI. Praedicatio.

579:

mert veg időre leszen = mert a végső időre szól (Károlyi Gáspár).

582:

többire = többnyire.

számuvan = számúan, számmal.

Julianus Apostata = vö. 38., 205., 409. lap.

Arius = vö. 226., 529. lap.

Dávid Ferenc 1579-ben várfogságban vesztette életét, Julianus Apostata halála kiáltó példa az eretnekek bűnhődésére. — Arius i. sz. 336-ban állítólag azon a körmeneten halt meg, amelyen az egyházba való visszavétele után részt vehetett.

585:

1. Cor. 10 = 1. Kor. 10. 13.

LVII. Praedicatio.

587:

Philippus Macedo = II. Fülöp makedón uralkodó (uralk. i. e. 359–336), Nagy Sándor atyja. Nagy Sándor i. e. 356-ban született.

588:

Cassander galád tetteihez: elfogta és megölette Olympias asszonyt, Nagy Sándor anyját. — Nagy Sándor feleségét, Roxanét előbb börtönbe záratta, majd kisleiával, Alexander Aegusszal együtt meggyilkoltatta (i. e. 311). — Nagy Sándor testvérét, Thessalonicét feleségül vette. — Vö. Diod. Sic. 10. 105.

590:

idvözitöknnek amaz mondasa: Máté 12. 25.

591:

Apyanus Alexandrinus de bellis Syriacis = helyesen: Appianos. Vö. a 173–174. lap magyarázatával!

594:

figyelmesz = figyelmezel, figyelsz.

2. Thess. 2. v. 3 = „Ne csaljon meg titeket senki semmiképpen. Mert nem jön az el addig, mígnem bekövetkezik előbb a szakadás, és megjelenik a bűn embere, a veszedelemnek fia.”

595:

Vicarius = helytartó.

harmadik Bonifacius = III. Bonifacius pápa (607. febr. 19–607. nov. 12.); a konstantinápolyi egyházfővel szemben Phokas tette pápává.

Phokas = Maurikios császárnak és családjának gyilkosa. 602–610 között római császár, népszerűtlen uralkodó volt.

Mauritius Imperator = Maurikios császár, 582–602.

koporita = kaparitá.

Beda = Beda Venerabilis (672–735), kora legnagyobb angol tudósa.

Fő műve: *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, ed. Plummer. Oxford 1896.

596:

Setinus a pápáról: = vö. 41. lap.

Ludovicus Gonesius = vö. 41. lap.

Antonius Florentinus = Antonius Fiorentinus (1389—1459). Dominikánus, firenzei érsek. Világkrónikája és confessionáléja ismeretes.

597:

szaz Esztendeje közel = utalás a reformáció kezdetére, 1517-re. Együttal jelzése annak is, hogy prédikációit Kecskeméti 1617 előtt írta.

LVIII. *Praedicatio.*

598:

szakvany = szokvány, szokásmód.

599:

hazna = haszna.

600:

Phil. 3. v. 2 = Fil. 3. 1.

szent Lukats = Luk. 21. 33.

601:

Psal. 12. v. 6 = Zsolt. 12. 7 (!)

kohban = kohóban, olvasztóban.

Psal. 19 = Zsolt. 19. 8.

Esa 8 = Ésa. 8. 16.

602:

azt mondgya Christus, verjek le az tanitok . . . = Máté 10. 14.

603:

noha homalyban = noha homályosan.

604:

cirkald meg magadat = vizsgáld meg magadat (inquirere se ipsum = magát megcirkálni; *Magyar Etimológiai Szótár*).

605:

Adgyuk meg hát mi-is az mi Istene . . . = Luk. 20. 25.

Istennek tartozunk igaz tudomannyal = Máté 15. 9.

Matth. 3 = Máté 3. 17.

Ioel. 2 = Jóel 2. 13 (Convertimini . . .).

Rom. 13 = Róm. 13. 7.

inkab kell Istennek engednünk, hogy sem az embereknek = Csel. 5. 29.

606:

Trojanus = Traianus.
veszteglés = hallgatás.

607:

Visio Tertia . . . = harmadik látomás a szent városról és a Messiásról a római birodalom idején.

VISIO TERTIA DE URBE SANCTA ET MESSIA SUB MONARCHIA ROMANA.

CAPUT IX.

LIX. Praedicatio.

607:

Assuerus = Ahasvérus, azaz Xerxés (Eszk. 1. 1).
szakban való öltözéssel = zsákba való öltözéssel.

609:

á versu 1. usque ad 20 = az elsőől a huszadik versig.
á versu 20. usque ad ultimum = a 20. versőtől az utolsóig.

610:

Darius = Dareios Hystaspés (uralk. i. e. 521–485; vö. Herod. 3. 84–87 skk.). Assverus = Xerxés (i. e. 485–465), vö. Eszk. 1. 1. Cyaxares = Kyaxares (Hvahasatra) (kb. i. e. 624–584, egyesek szerint: i. e. 634–594). Assverus és Kyaxares azonosítása tehát kronológiai tévedés. — E textussal kapcsolatban a *Dániel könyve és a kispróféták* új fordításában (Bp. 1966) a jegyzet megemlíti: „A perzsa királyok egymásutánjának szokatlan említésére a Dániel könyvében nincs kielégítő magyarázat” (i. m. 20). Dareios–Xerxés–felfogásban Dareios valóban I. Dareios. — Kecskeméti Alexis János Dareiosa nem I. Dareios (Hystaspés), hanem Astyagés fia (Jos. Ant. Iud. X. 11), akit a médek más névvel neveztek. Nem azonosítható azonban Kyaxaressel, holott a 402. lapon emlegetett Dareios tettei pontosan Kyaxares tetteivel rokoníthatók. — A Josephus Flavius említette Astyagés-fiúról Hérodotos nem tud. (Astyagésnek lánya volt, Mandane, aki Kambyséssel lépett házasságra. Mandane gyermeke aztán Kyros, a hatalmas perzsa uralkodó.) Dániel könyvének Dareiosa bizonytalan történeti személyiség.

Esdras könyvnek cap. 4. v. 24 = Ez a Dareios valóban I. Dareios.

611:

Ipá = após; Herod. III. 2, 3 egy apósát említi Kyrosnak, az achai Pharnaspest. Az egész történeti magyarázat valószínű forrása: Xen. Kyr.

gyeződelemmel = győzelemmel.

Bonum est mihi Domine . . . = Zsolt. 119. 71.

az ötven-egyedik Soltarba = Zsolt. 51. 6.

Esaiasnal. cap. 64 = Ésa. 64. 5.

612:

Huszon ötödik részében = Jer. 25. 12.
Ierem. 27. cap. = Jer. 27. 5—7.

614:

Petite et accipietis . . . = Máté 7. 7; Luk. 11. 9.
Psal. 50 = Zsolt. 50. 15 („Hívj engem a te nyomorúságod napján,
kiragadlak téged s te dicsőítesz engem”).

615:

1. Reg: 8 = 1. Kir. 8. 48.
ez az én házam . . . = 1. Kir. 9. 3.

616:

Tobiae 12 = Tóbiás 12. 8.

617:

Actor. 14 = Csel. 14. 21, 22.

619:

olyajos = olajos.
hattak = hagták.
az praedatul magokat meg fogtak = megtartóztatták.

620:

Psal 25 = helyesen: Psal. 35 = Zsolt. 35. 13.
tük = tevék.

LX. Praedicatio.

621:

tök = tók = tevék.

622:

tulaydon jedzes = valóságos értelem.

623:

Nam = lám, ugye.
Numer. 10 = 4. Móz. 10. 33.
Ierem. 33 = Jer. 33. 9.
elég tevő = eleget tevő.
Deut. 6 = 5. Móz. 6. 5, 13.
abroz = abroszt, terítőt.
Krisztus és a végvacsora (az utolsó vacsora): Máté 26. 20—30.

624:

Sancte Sudari . . . = a halott Krisztus arcán levő kendő.
könyörögy = könyörögj.
O Sanctissima Dei = mint az előbbi, ez is litániasor.

625:

Apoc. 19 = Jel. 19. 10.

626:

Job. 14 = helyesen: Joh. 14 = Ján. 14. 6.
1. Tim. 4 = helyesen: 1. Tim. 2 = 1. Tim. 2. 5.
mast-is = most is.

627:

flyamík = flyamodik.
az hitetlen emberektől meg valasztassunk = megkülönböztessünk.

628:

Ecclesia kívül = ecclesián kívül.

630:

szannyuk = szánjuk.

LXI. Praedicatio.

632:

osztok = osztók.
tün = tön, tett.
könnyörögven = sajtóhiba, helyesen: könyörögvén.

634:

A farizeus mondása: Luk. 18. 11.
kisseb gyarlosagbol vetközni = kisebb dolog gyarlóságból vétkezni.

635:

minnen magunkat = mi magunkat.
Psal. 51 = Zsolt. 51. 5.
porazon = pórázon.
Jovinianisták = Jovinianus követői. Jovinianus a IV. század végén
Rómában eretnek tanokat hirdetett, 390-ben a pápa kiátkozta. Írt
ellene Ambrosius is.

637:

Valaki azért . . . nem hisznek = valakik . . .
Luc. 16. vers. 29 = Luk. 16. 29, 31.

638:

et seq. = skk.
A személyválogatás megvetése: Péld. 24. 23; 28. 21; Róm. 2. 11.

639:

allat szerint = lényeg szerint.

640:

Psal. 51 = Zsolt. 51. 5.
Psal. 119 = Zsolt. 119. 142, 160.
kegyetlemből = kegyetlenebbül.
Maga bizonyára = noha bizonyára.

Mert mindenek el hanyatlottanak = Zsolt. 14. 3.
Prov. 20 = Péld. 20. 9.

641:

Jeremias = Jer. 7., 8.

LXII. Praedicatio.

644:

törlöt = törölt.

645:

Jeremias = Jer. 25. 12.

646:

Absolon vakmerősége: 2. Sám. 15. 13; 16. 22.
Iscariot Júdás: Máté 27. 3—5.
Kain: 1. Móz. 4. 8.

647:

erdemlyük = érdemeljük.

649:

A lopó Achan története: Józs. 7. 1.
felesben öregbitik = tetézve erősítik, tetézik.
történetből = véletlenül.

LXIII. Praedicatio.

651:

nisd = nyisd.
kesödgyel = késlekedj, késsél.

652:

allassa = állítsa.
Micheas . . . cap. 7 = Mik. 7. 9.

653:

szünnyek = szünjék.
sollicital = kérlel, sürget.
rendel = renddel.

654:

Psal. 144 = Zsolt. 144. 15.
fogzatkozásunk = fogyatkozásunk.

655:

Levit. 22 = 3. Móz. 22. 33.
Psal. 81 = Zsolt. 81. 11.
Exod. 32 = 2. Móz. 32. 11.

656:

fordíts el = fordítsd el.
2. Chron. 3 = 2. Krón. 3. 1.

657:

környülünk vadnak = körülöttünk vannak.

658:

hathato = hathatós.
Psal. 35 = Zsolt. 35. 21.
ölgyelítik = elegyítik, elvegyítik.
Psal. 42 = Zsolt. 42. 4, 11.

659:

Psal. 74. v. 10 = Zsolt. 74. 10, 22.

660:

Argumental . . . pusztulasatul = argumentál pusztulásával.

661:

tarts meg = tartsd meg.

662:

Psal. 51 = Zsolt. 51. 3.
Ies. 64. v. 10. 11. 12 = Ésa. 64. 5–8.
jadzanak = játszanak.

LXIV. *Praedicatio.*

663:

Es még szollok vala = ismét szólottam.
erts megh = értsd meg.

664:

Psal. 145 = Zsolt. 145. 18, 19.

665:

szent Bernard Doctor = Clairvaux-i Bernát (1090–1153).
Matth. 8 = Máté 8. 26.
Jónás könyörgése, szabadulása: Jón. 2. 11.
Gen. 7 = 1. Móz. 7. 23.
remenlyük = reméljük.
szamki vetesben = számkivetésben.

666:

Psal. 85 = utalás Augustinus *Enarrationes in Psalmos* című művére.
Usus Doctrinae = a tudomány haszna.

667:

Christus . . . neha artzal le borulvan . . . = Luk. 22. 41, 44. — A térdre borulás: Phil. 2. 10.
Moses-is ket kezeit fel emeli = 5. Móz. 9. 18, 25.

668:

Psal. 51 = Zsolt. 51. 5, 6.

668–669:

Theodosius Imperator = vö. a 267. és 454. lapok jegyzeteivel!

669:

Sabbatistak = szombatosok, erdélyi zsidózó felekezet.

ingyen = egyáltalán.

tömprönködünk = töprenkedünk.

lattyunk = helyesen: láttyuk.

Exod. 29 = 2. Móz. 29. 39.

delylesti = déleesti, délutáni.

1. Reg. 18 = 1. Kir. 18. 36–40.

670:

modhattyuk = sajtóhiba, helyesen: mondhattyuk.

Chrysostomus = vö. 123. lap.

671:

Gábor angyal Zakariásnak megjósolja János baptistát: Luk. 1. 13.

Gábor angyal köszönti Szűz Máriát: Luk. 1. 26–35.

Gen. 18 = 1. Móz. 18. 2.

672:

Lót szabadulása Sodomából: 1. Móz. 19. 15, 16.

Ezechiás története: Ésa. 37. 36.

Szent Pétert angyal szabadítja ki: Csel. 5. 19.

Illyést angyal táplálta a pusztában: 1. Kir. 19. 5, 6.

Psal. 34 = Zsolt. 34. 8 (ugyanitt: tábort járnak körülöttünk az angyalok).

Psal. 120 = helyesen: Zsolt. 121. 4 (vö. Augustinus: Tract. in Joh. 43. 2).

673:

Mediom = médium, eszköz.

aztag = asztag.

Maga nem csak = noha nem csak.

Nemcsak kenyérral él az ember: Máté 4. 4.

allapatunk = állapotunknak.

LXV. Praedicatio.

675:

Ádám ígéretet kapott a Messiásra: 1. Móz. 3. 15.

ó Törvényben = Ószövetségben.

bűneinknek = sajtóhiba, helyesen: bűneinknek.

676:

Egy zsidó doktor a Chazon, Moed-ben mondja = a *hazzan* előénekes (énekvezér), a *mo'ed* pedig a szombat és az ünnepek liturgiájának szabályzata. Ez utóbbit a *hazzan* vezeti. Nem állapítható meg, hogy Kecskeméti melyik műre utal. (Bán Imre adata)

677:

Moses utolsó könyvének . . . = helyesen: 5. Móz. 16. 9.
heten számlállyanak = hetet számláljanak.
nap szám szerint = napok száma szerint.
Esz تندő szám szerint = esztendők száma szerint.

679:

Esz تندőkik = esztendőkig.
Hetszerrel fellyebb = hétszeresen felülmúlja.

680:

A 490 év az i. e. II. század végére mutat (vö. *Dániel könyve és a kis-próféták*, i. m. 20).

681:

Rom. 8 = Róm. 8. 1.
hármaztattya = háromszorozza.
Krisztus megfeszítése: Máté 27.
Hebr. 11 = Zsid. 11. 8, 9.

682:

cap. 1. az Iános Baptista = Ján. 1. 32, 34.
szent Janos Evangéliomi könyvének = helyesen: . . . könyvében.

683:

1. Ioh. 1 = 1. Ján. 1. 7.
iras kívül = íráson kívül.
Rom. 5 = Róm. 5. 20.
Osiander mondása: Osiander, Andreas, protestáns teológus (1498—1552) az ő írása: „Pápa nem papa, azaz: a pápának és az papa tiszteoi-nek Luther értelme zerént való vallások, etc.” (Fordította Zuonarich Mihál, Keresztúr 1603.)

683—84:

Szent Pál. Omnes defecerunt: Róm. 3. 12.
Dávid: Omnes declinaverunt . . . : Zsolt. 53. 4; 14. 3.
keresöt = keresett.

LXVI. *Praedicatio.*

685:

veget vét = véget vet.
vilagosban = világosabban.

686:

többyire vakok vagyunk = többnyire . . .
Esz تندőben = évenként.
ugyan-is az vesztöt = ugyanis az vesztett el téged; az vitt a veszedelembé.
A büntetésről, pálcáról szóló egész fejtegetés nem egyéb, mint a zsidókhoz írt levél parafrázisa (Zsid. 12).

687:

A jureconsultusok mondása közkeletű jogi elv. Helyesen „jurisconsultus” kellene.

jedzeset = jelentését.

Hoc fac et vives = ezt tedd és élni fogsz.

688:

2. Chro. 36 = 2. Krón. 36. 22.

Esd. 1. = Ezsdr. 1. 1.

689:

Ioh. 2 = Ján. 2. 20.

Esd. = Ezsdr. 4. 13, 14.

Nehemias = Neh. 5. 2, 3.

Macchab. = 2. Makkab. 1. 19–36.

A templom építése nem volt zavartalan: vö. Jos. Ant. Iud. XI. 2. 3.

Az Atya mondotta Krisztusról: Márk 1. 11.

690:

helyhőztessék = helyezték.

LXVII. Praedicatio.

690:

veres = véres.

691:

tisztit vegbe viszi = küldetését végbe viszi.

hiznek = hisznek.

692:

Iul = helyesen: Iud.

693:

Isa. 53 = Ésa. 53. 3.

Psal. 22 = Zsolt. 22. 7.

Pilátus és Krisztus története: Máté 27. 37; Márk 15. 26; Luk. 23. 38; Ján. 19. 19.

Actor. 4 = Csel. 4. 11, 12.

694:

varasokkal = városokkal.

Ies. = Ésa. héberes neve (Jesajáh, Jesajáhu).

Ies. 53 = Ésa. 53. 8.

Nem maradhatot . . . = nem maradhatott Isten csupán a kimondott szónál.

Ies. 53 = Ésa. 53. 5.

1. Cor. 5 = helyesen: 2. Cor. 5 = 2. Kor. 5. 21.

695:

Ier. 22 = Jer. 22. 2–5.

696:

Titus Jeruzsálem ellen: i. sz. 70 (vö. Jos. De bello Iud.).

697:

el metzöt akarattyat = elvégezett akaratját.

ki arasztja = kiárasztja.
Christus mondása: Máté 24. 2.
Dominica X. = a pünkösd utáni 10. vasárnap.

698:

David . . . azt mondgya: Uram ne szaly pörben . . . : = Zsolt. 143. 2;
139. 7–10.

699:

mennenek Pella nevö varoskaban = Pelia városába, a Jordánon túlra
menekült Jeruzsálem ostroma előtt az első keresztény közösség. Luk.
21. 21.

699:

Quæ sequuntur tali . . . = „Mindaz, ami // jel közé (tehát zárjelbe!)
van zárva, nem található a kéziratban.” — Ez nyilván a sajtó alá ren-
dező Margitai megjegyzése: úgy látszik, hogy a szóban forgó kérdésről
másként vélekedik, mint Kecskeméti Alexis János.

701:

A 490 év magyarázatához: „A 70 év-hét 7 + 62 + 1 év-hetes szaka-
szokra oszlik. Az első 7 év-hét a babiloni fogság végét jelenti, amikor
újra került a gyülekezet élére fölkent fejedelem (ez a szó itt nem messiási
értelmű), Zak. 4. 14. — A következő 62 év-hétből álló időszak Jeruzsálem
újjáépülésének az ideje s Nehémiás korának a viszontagságaira utal,
Neh. 3–4” (*Dániel könyve és a kispróféták*, i. m. 21).

el tökélet pusztulas = elhatározott (kímélet nélküli, teljes) pusztulás.

702:

Pelda nevü varos = Pelia, Luk. 21. 21.
Noé és a bárka: 1. Móz. 6–8.

703:

az kívül = azon kívül.

VISIO QUARTA, CONTINENS PROGNOSTICON Á CYRI TEMPORIBUS, USQ[UE] AD FINEM SECULI.

CAPUT X.

LXVIII. Praedicatio.

704:

Visio Quarta . . . = negyedik látomás, amely a Kyros idejére vonat-
kozó jeleket tartalmazza, az idők végéig.

Hydeekkel folyo viz = Tigris (1. Móz. 2. 14).

706:

eggyieket = egyiket.

ez Görögökkel = helyesen: az görögökkel.

Gyülest hirdet nemzetünk . . . más felül pedig az keresztýen tanitokat
kergetik = minden bizonynal az 1613-as év eseményeire utal. Ez év

tavaszán Báthory Gábor fejedelem „Pozsonyban szerződést kötött az udvarral, amelynek titkos pontjai között szerepelt Erdély katolizálása” (*Magyarország története*. Szerk. H. Balázs Éva és Makkai László. Bp. 1957. 111). Báthory e megalkuvó politikájának következményeire vonatkozhat Kecskeméti panaszja. — Ez évben aztán török segítséggel Bethlen Gábor ragadta magához a hatalmat. — Ide tartozik, hogy az ellenreformáció terjeszkedő törekvései program szerint 1611-től, a nagyszombati zsinat óta folynak.

707:

Holot adatot ki = hol adatott meg, hol nyilvánult meg.

I. e. 538: Babilon elfoglalása.

1. Esdr. 5 = helyesen: Ezsdr. 1; 5 (a versek jelölése nem kell).

708:

Böyt mas havanak [= március] (az mely első hónapnak mondatik vala az Sidoknal) 24. napjan = az első hónapneve a zsidóknál: *xanthikos*, ez a keresztény naptár szerint március–április közé esik (Josephus: *A zsidó háború*. Révay József fordítása. Gondolat, Bp. 1958. 541).

709:

ketelenség alat = kénytelenségből.

710:

safarlas = gondoskodás, gondozás.

Keresztelő János = Máté 11. 13.

Simeon = Luk. 2. 25.

Zacharias = Luk. 1. 5.

2. Tim. 3 = 2. Tim. 3. 1–9, 13, 14.

kapolodom = panaszkodom, zsörtölödöm.

711:

minden tudatlan embert, á ki az cseptül kpatul meg ijedöt fel akar-nak szentöltetni = mintha Sztárai Mihály *Ígaz papságnak tököre*-ből meg a *Debreceni disputá*-ból szólna a tudatlan papok csúfolása.

mel föld = mérföld (vö. Máté 5. 41), régi hossz mérték.

Apocal. 3. v. 15 = Jel. 3. 15, 16.

lagy meleg = langyos.

712:

annak = adnak.

kü-földi = külső, azaz nem papi foglalkozás.

mesterseg = tanítóság.

713:

s-el fogy az mint = s el fogy az *mit*.

nadaly = pióca.

Ier. 43 = helyesen: Jer. 23.

külső élet = világi pálya.

Iay á ki altal az botrankozas be jü = Máté 18. 7; Luk. 17. 1.

714:

es lekünk = és lelkünk (sajtóhiba).

715:

mind az tekenőbeli viz = mint az . . .
lotsan = loccsan.

717:

„Szent Pál mondása: Róm. 12. 15.

718:

fenlik-is = fénylik is.
kiztetes = késztetés.
Rom. 14 = Róm. 14. 17.
1. Cor. 3 = pontatlan utalás (esetleg: 1. Kor. 7. 5).

719:

ferges saytul = férges sajtól.
tragyazot = meghintett.
Cap. 3 = helyesen: cap. 8 (Dán. 8. 15).
Rebor folyó . . . Ezech. 1 = Ezék. 1. 1 (Kébár folyó).
Keresztelő Jánosnak megnyitak az egek: Máté 3. 15.

LXIX. *Praedicatio.*

721:

kegyök = kígyók.

722:

Tharsis = tarsis kő.
A Tharsis mint tulajdonnév is előfordul a Bibliában: 1. Krón. 1. 7,
de Jónás könyvében, Ezékielnél s másutt is. Valószínűleg a hispaniai
Tartessos.

723:

Levit. 6 = 3. Móz. 6. 10.
A krizolit zöldszínű ásvány, az olivin-sor nemes változata.
Hyacinthus = jácint (drágakő) — Plinius részletesen ír e drágakő-
fajtákról.

725:

Julianus Apostata = vö. a 38., 205., 409. stb. lapokkal!
Cherintus = vö. 529. lap.
Szent János mondása: Ján. 3. 36; 6. 40.

726:

az az holt elevene lött vala = se holt, se eleven nem volt.

727:

Exod. 14 = 2. Móz. 14. 14.
Actor. 9 = Csel. 9. 3, 4.
mia = miatt.

LXX. Praedicatio.

730:

egyháznak = helyesen: egyházának.

szent Gergely = Nagy Szent Gergely (540–604), római pápa. Ő küldte Canterbury Ágostont az angolokhoz. Híres műve a *Moralia*, benne Jób könyvét magyarzza. Valószínűleg innen idéz Kecskeméti.

erts = értsd.

ály = állj.

731:

szollana = szóllaná.

q. d. = quasi dicat = mintha azt mondaná.

732:

Proverb. 1 = Péld. 1. 7.

Luc. 5 = Luk. 5. 8.

737:

Kecskeméti Alexis János panasza az ellenreformáció megerősödése miatt fakad föl. 1608 még biztosította a protestánsok jogait, 1611 (a nagyszombati zsinat) azonban nem hagyott kétséget arra nézve, hogy a protestánsok visszaszorításának gyakorlata a királyi politika elvi támogatását is elnyeri.

forralnak kegyő követ = a kígyókó egy ásvány neve, a *lapis serpentinus* magyar elnevezése. — Fújja a kígyókövet = fondorkodik, ármányt sző, rosszat forral. (Nyr XXIII. 388).

738:

A margón jelzett dátumok s a szövegbeli helységnevek közül a c) jelzésű Varannó (1617) emelkedik ki. A felsorolás nézetünk szerint később egészült ki, mert egyébként minden jel arra vall, hogy Kecskeméti Alexis János a prédikációs kötet e lapjait 1613 körül írhatta.

739:

Ne vessön . . . követ = ne versenyezzen.

Metzen vele = mit teszen vele

meg nemül = megnémul (ű = u)

LXXI. Praedicatio

745:

Nagy Sándor átkelése a Helléspontoson = Plut. Al. 15.

746:

kel = kell.

tarcs = tartsd.

Aesopus = Aisópos, Aesopus, az i. e. VI. század legendás görög írója. Állatmeséit a reformáció számára Erasmus és Melancthon tette népszerűvé. Két híres XVI. századi magyar fordítója: Pesti Gábor (1536), Heltai Gáspár (1566). Életéről lásd Laskai János: *Az Aesopus eleterol erkoltserol. Minden fo dolgairól es halatarol valo historia* . . . Debrecen 1592. — Ez a Laskai János esetleg rokona a Lipsius-fordítónak — Vö.

Laskai János válogatott művei. Sajtó alá rendezte: Tarnóc Márton. Régi Magyar Próza Emlékek II. Akadémiai Kiadó, Bp. 1970. 19.

747:

szalton szallot = szállton szállt.

748:

Sennacherib története: Ésa. 37. 36.

CAPUT XI.

LXXII. Praedicatio.

751:

remenlhet = remélhet.

kegyöltlen = sajtóhiba, helyesen: kegyetlen.

752:

A történeti magyarázatot már többször elmondta Kecskeméti, bizonyára Xenophon alapján (Kyr.).

A massagéták a Kaspi-tengertől keletre élő hatalmas, harcos nomád törzs az ókorban. Földjük igen gazdag rézben, aranyban (Strab. 11. 512); — Hérodotos szerint Kyros abban a csatában veszett el, amelyet a massagéták királynője, Tomyris ellen vívott (I. 214). — Más források Tomyrist szkíta királynőnek mondják.

754:

Tanullyuk meg tehát itt ez arant = helyesen: Tanullyak meg; mai helyesírás szerint az *ez arant* után vessző kellene.

755:

A massagéták szokásairól, barbarizmusokról: Herod. I. 216.

Mattheus Dresserust in suo sexto Millenario = Matthaei Dresseri: *Isagoges Historicae*. Lipsiae 1591. 322 (*Mors Cyri*, de ez a részlet: az *In quarto mill.*-ben található).

756:

Sisamnes története: Herod. V. 25.

Dress. pag. 334 = Dresserus, vö. az 509. lap jegyzetével!

Dareios Hystaspés lova nyerítésével lett uralkodó: Herod. i. h.

Assverus = Xerxés. Eszt. I. 1.

A perzsa királyok: Kyros, (538–525), Kambysés (525–521), Dareios Hystaspés (521–485), Xerxés (uralk. i. e. 485–465), Artaxerxés Longimanus (465–425), Dareios Nothos (424–405), Artaxerxés Mnemon (405–359), Dareios Ochos, Arsames, Dareios Codomannos (uralk. i. e. 336–330).

757:

A perzsa birodalom Nagy Sándorra szállott: i. e. 331 (Gaugamela melletti csata).

758:

Nihil procrastinans = már többször idézte Kecskeméti, Curtiusból (vö. az 504. és 559. lapok jegyzetével).

759:

keszerites = kényszerítés.

760:

A diadochosok osztozkodása, Roxane sorsa = Kecskeméti már többször elmondta, Curtius alapján.

761:

optimo ac . . . = Curt. X.

Croesus = Krózus = Kroisos, a legendás hírű, gazdag lídiai uralkodó (i. e. 560–546), akit Kyros hódoltatott meg. (Vö. Herod. I. 26. skk.)

Irus, egy koldus = Hom. Od. XVIII. (Iros).

762:

Nagy Sándor isten gyanánt imádtatta magát: i. e. 332 végén Nagy Sándor jóslatot kért Ammonnak jósdájától a lybiai pusztában. Ez elismerte őt Zeus fiának s viláгурalmat ígért. — Curt. 4. 7, Plut. Al. 27.

Nagy Sándor maradékiról: anyjáról, kisfiáról, feleségéről, testvéréről lásd a Cassanderrel kapcsolatban elmondottakat (az 558. lap jegyzete). — Vö. Curt. X., Plut. Al. 77.

kentsöt = kincset.

LXXIII. Praedicatio.

763:

gyökerének csimotaja közzül = gyökerének csemetéje közül.

764:

közel harom szaz esztendeig = Nagy Sándor utódainak hatalmát Kecskeméti Alexis János i. e. 48-ig, a pharsalusi csatáig számítja. A ptolemaida és szeleukida uralkodók rendjét lásd fentebb, pl. az 512. lap magyarázatában.

766:

I. Seleukos Nikatör i. e. 312–280-ig uralkodott.

Lysimachus = a diadochosok egyike (uralk. 361–281); i. e. 290 körül megtámadta az Al-Duna mentén élő barbár törzseket, ezek fogságba is ejtették (Plut. Demetr. 52).

Lysimachus pénze Erdélyben: „Ez a Lysimachus, a kinec pinzet es aranyat Erdelbe a Maross mellett meg talalac” (Szőkely István: i. m. 60/b). Vö. *Kazinczy Levelezése* XIX. 597.

Antigonos veresége: Antigonos (a Félszemű) a diadochosok egyike, aki ellen a többiek összefogtak, így Seleukos Nikatör is. I. e. 301-ben a híres ípsosi csatában vereséget szenvedett, s életét is ott vesztette.

767:

külömben fogna = másként fogna.

768:

ketseges = kétséges, bizonytalan.

A 72 doctorok Biblia-fordítása: Septuaginta; a történethez vö. Jos. Ant. Iud. XII. 2 (itt azonban hetven bölcsről van szó).

bator követnek = bárcsak követnék.

769:

felesegenek ötset = feleségének hűgát.

770:

Berenice és Laodicea története Kecskeméti Alexis János szerint = Appianos: *De bellis Syriacis* — Berenicét Laodicea i. e. 247-ben gyilkoltatta meg.

771:

indulgentia = engedély.

772:

nennyenek = nénjének.

kencsekkel = kincsekkel.

Polybius lib. 5 = Polybios: *Hisztoria choiné, chatoliché* (görög cím, Kecskeméti Alexis János valószínűleg latinul olvasta).

773:

Hieronymus Ptolomaiois Euergetésről: PL Op. omn. V. 805 skk.

LXXIV. Praedicatio.

775:

szep Annyok = nagyanyjok.

776:

Polybius írja = *Historiae*, V. 43. 1 stb. IV. 4, 2. 7 stb.

777:

á ki ert = akiért.

ötödik parancsolat = 2. Móz. 20. 12.

Manlius = Johannes Manlius (XVI. század második fele), Melanchton tanítványa, aki mesterének példázatait, közhelyeit gyűjteményben adta ki. Ebből Bornemisza is sokat merített. — Manlius: *Locorum communium collectanea* (Bázel 1563). Vö. Borzsák István: i. m. 165. — Nemeskürty; i. m. — Az elmondott történet a magyar népi anekdotakincsbe is bekerült.

778:

Eccles. 30 = Péld. 30. 31. (A bölcs Agur mondása.)

felöd = félned.

ostorral erdöki ütet = ostorral biztatgatja (gyengén megveri); érdek = az ér ige származéka, jelentése: gyakran érint. Vö. Péld. 23. 13, 14.

Justinus = vö. 167. lap jegyzetével! — Justinus római történetíró (i. sz. II–III. század). — *Historiae Philippicae* című művében többnyire Trogus Pompeiust kivonatolja. A középkorban igen népszerű volt.

779:

gazdadsagnak = sajtóhiba, helyesen: gazdagságnak.

Serenbek = serényebbek.

külömben = másképpen.

781:

tűrhető, szenvedhető = eltűrő, elszenvető.

782:

szarvat vesz = felemeli a szarvát, megbátorodik.
erőtlenbe = erőtlenebbé.

LXXV. *Praedicatio.*

784:

meg érték = megérték.

785:

13. es 16 = helyesen: 15. és 16.
Expeditio = hadjárat.

786:

tutorságul = gyámságul.
rementelenül = mikor nem is remélték.

787:

Macedoniai Philep Kiraly = V. Philippos makedón király (uralk.
i. e. 221–179).
karok miat = káruk miatt.

788:

A konstanzi zsinat ideje: 1414–1418; (1415: Husz János máglyaha-
lála; 1416: Prágai Jeromos máglyahalála).

789:

Sigmond Csaszar = Zsigmond magyar király (uralk. 1387–1437).
Eugenius pápa 1431. márc. 3–1447. febr. 23.; Kecskeméti adata
téves: a konstanzi zsinat idején nem is volt törvényes pápa.
Mond az Istennek Angyala. Es el jö . . . = a két mondat megismétlése
nyomdai hiba.

791:

Ujjonnan választottunk német királyt: 1608-ban a pozsonyi ország-
gyűlés királlyá választotta II. Mátyást, aki 1619-ig uralkodott.
1444, a várnai csata; a hitszegésre korábban is utalt Kecskeméti Alexis
János, itt forrását is megnevezi (Bonfini). Az Eugenius pápára való
utalás itt már hiteles (lásd fentebb).
tarts ahoz = tartsd ahhoz.
varas = város.

792:

Kleopatra, Antiochos leánya feleségül megy Epiphanészhez: Jos. Ant.
Iud. XII. 4.

793:

Pelda az Esther = vö. Eszt. 2. 7, 10, 17, 20. — Eszter, korábbi nevén
Hadassa, teljesen árva lány volt, akit a Bibliából ismert Márdokeus vett
magához mint rokonát. Szép leány volt, s Ahasvérus — Xerxés — király
maga mellé választotta, a szeszélyes Vásti királyné helyébe.

Pelda . . . Alexander = Nagy Sándor felesége Roxane volt (i. e. 329 körül ismerte meg Alexandros), Oxyartésnek, a baktriai satrapának a lánya. Nagy Sándor szerelemből vette el (Plut. Al. 47); Nagy Sándor másik felesége, Sztateira, III. Dareiosnak volt idősebbik leánya (i. e. 325, a susai menyegző); Nagy Sándorhoz mérve mindketten szegények voltak. — Az Eszter-példához jobban illik Nagy Sándor atyjának, II. Philipposnak a házassága: az apátlan-anyátlan árvát, Olympiast vette feleségül. — Plut. Al. 2.

794:

Scipio Africanus és III. (Nagy) Antiochos összecsapása: i. e. 190, Magnesia. Vö. Liv. 37, 25; 44, 55, 38, 37 stb.

Livius = Titus Livius (i. e. 59—i. sz. 17), római történetíró, 142 könyvből álló nagy történeti műve nem maradt egészen ránk. Az i. e. 218—168 közötti évek történetéről szóló könyvek azonban megvannak.

legat qui velit = olvassa, aki akarja.

795:

bocskorost = szegény embert.

Angeli Gabr. vaticinium = Gábrriel angyal jóslata.

LXXVI. Praedicatio.

796:

Isteneznek = Istenükhöz.

798:

most vagyon előtte az mi szegény hazánk . . . nagy igye=minden valószínűség szerint az 1613-as év zaklatott, történelmi jelentőségű idejére utal Kecskeméti. A Báthory—Bethlen hatalomváltás nyugtalan periódusára.

Vaticinium . . . = az angyal jóslata Seleucus Philopatorról.

799:

A történelmi nevek kaotikus keveredése: Antiochos Sótér (280—261), nem volt fia Nagy (III.) Antiochosnak (223—187); — Seleukos Philopator (187—175) és Seleukos Sótér (226—223) nem azonosak Antiochos Sótérral. — Ilyen keverés állhat Antiochos Epiphanés és Scipio Africanus találkozása mögött is. I. e. 190-ben III. Antiochost valóban a két Scipio verte meg Magnesiánál, itt pedig Antiochos Epiphanés nem lehetett jelen (uralkodott: 175—163). — Perseust i. e. 168-ban, IV. Antiochos Epiphanés idejében verték meg a rómaiak (pydnai csata), de itt nem Scipio Africanus, hanem örökbe fogadott fia volt a hadvezér (Aemilius Paulus). A csata előtt Perseus seregei voltak a fegyelmezettebbek, az ő sikere ígérkezett biztosnak. Aztán mégis a rómaiak győztek.

800:

Appianus = vö. a 173, 174., 591. lapokkal és magyarázataikkal. Elítélte a gyilkosságokat, Caesarét is, becstelenségnek tekintette megölését. Római párti történetíró.

Heliodorus = később, Démétrios meggyilkolása révén, maga akart a szír trónra ülni. IV. Antiochos Epiphanés azonban leszámolt vele (i. e. 175).

Macchabaeusok cap. 3 = 2. Makkab. 3.

801:

kencsiert = kincseért.
sanczoltato = sarcoltató.
sillyesztk = süllyesztk.
nyirik = nyírják.
vonsznak = vonnak.

802:

Matth: 22 = Máté 22. 21.
Hispaniai Király ellen az Belgak = utalás a németalföldi forradalomra.
satzoltatas = sarcoltatás.
á nemes nemzetseg = a német.
unnya = unja.

803:

Rom. 13 = Róm. 13. 6, 7.
szüköködö = szükölködö.
Constantinus Chlorus = Flavius Valerius Constantius Chlorus, Nagy Konstantin atyja, i. sz. 293-tól Diocletianus uralkodó társa. 306-ban halt meg. — Szelid, türelmes uralkodó volt, a keresztény írók szívesen idézgetik emlékét.
Eusebius = Eusebios Pamphilios, i. sz. IV. század. Görög egyházatya, történetíró. Püspök Cesareaban. Kronológiája a későbbi világtörténetek fontos forrása.
Diocletianus = Caesar Aurelius Valerius, római császár (uralk. 284—305). Róma hanyatlását erős központi hatalommal igyekezett megakadályozni. A fukarságig takarékos volt. 297-től erősen üldözte a keresztényeket, templomaikat leromboltatta. 305-ben lemondott a trónról, 313-ban halt meg. (Eus. 8. 2. 4.)
be nyuytanajak = benyújtának.
offerál = bemutat, ajánl.

804:

Tiberius mondása: a 419. lapon Kecskeméti Traianusnak tulajdonítja ezt az antik közhelyet. — Tiberius császár (14—37), Augustus fogadott fia. Takarékoságáról is nevezetes. (Suet. Tib.)

805:

Onias fűpap = III. Onias, i. e. 175.
Seleukos Philopatör tényleg i. e. 175-ben halt meg.
törlí iel = törlí el (az *i* hiátustöltő nyelvjárási jelenségnek látszik).
Ravova = rovóvá, adószedővé.

806:

Az szabad Haydu tartas . . . = a hajdúk különösen a XVI—XVII. században jelentős katonai erőt képviselő pásztorok, marhahajcsárok. Az ország három részre szakadása után sokan királyi zsoldosokként, sokan, később egyre többen szabad hajdúként éltek. A jobbágyorsból így kiemelkedtek ugyan, megélhetésük azonban teljesen bizonytalan volt: ha alkalom kínálkozott, főurak fogadták fel őket, ha nem álltak szolgálatba, akkor raboltak, fosztogattak. Bár elképzeléseik lényege — nemzeti függetlenség, protestáns vallás, enyhe törökbarátság — meg-egyezett Kecskeméti Alexis János koncepciójával, vadságuk, nyugtalan-
ságuk, a nép sarcoltatása ebben az időben ellenérzéseket keltett az eklé-

zsia érdekeit védelmező prédikátorban. (Vö. Rácz István: *A hajdúság története*. Bp. 1957; a hajdúk 1608–13 közötti helyzetére különösen: 30–31. lap.) — A hajdúk ritkán tudták a nemességet érdekeik védelmére magukhoz kapcsolni. Kecskeméti Alexis János hajdúságszemlélete tökéletesen megegyezik a magyar nemességével.

LXXVII. Praedicatio.

807:

Sakmant = zsákmányt.
gondviseleknek = gondviselőknek.

808:

Tiberius = vö. a 804. lap magyarázatával!
nyuzo, foszto hajdusag = a hajdúfelkelésekről van szó, mint például: 1607/8, 1611 (előbb II. Mátyás mellett, aztán Báthory mellett); de a hajdúk a jelzett időszakban szinte sohasem „tétlenkedtek”. (Vö. Rácz I.: i. m.)

809:

az Angyal jövendő mondasnak = helyesen: az angyal jövendő mondasának.

810:

igy utalatos = egy utalatos.

Az uralkodók rendjében itt is Polybios az eligazító. IV. Antiochos Epiphanés valóban III. (Nagy) Antiochos fia; i. e. 189–175 között túszerként Rómában élt; a zsidókat kegyetlenül üldözte (i. e. 167–164); Perzsiában halt meg. Az Epiphanés—Epimanes szójátékot sokan idézik, vö. Hor. Od. III. 5. 2; Tac. 5. 8; Diod. Sic. 34. 1. (J. F. Hoffmann: *Antiochos IV. Epiphanes*. Leipzig 1873.). — A római fogságból megszabadulva IV. Antiochos Epiphanés nem találta gazdátlanul atyja trónját: Démétrios pályázott rá, aki Seleukos Philopatórnek volt a fia, Seleukos Philopatór pedig Antiochos Epiphanésnek testvére. Héliodóros tette le láb alól Démétrios, maga akart a trónra lépni. Antiochos Epiphanés azonban leszámolt Héliodórosszal, félreállította útjából, s maga foglalta el a trónt. — A szeleukida trónon IV. Antiochos Epiphanés a testvérét, Seleukos Philopatórt követte. Ez utóbbit tévesen nevezi Antiochos Sótérnek Kecskeméti, bár kétségtelen, hogy az elnevezésnek pontos forrásai közé kell sorolnunk a hasonlóan író Josephus Flaviust (Ant. Iud. XII. 4.).

Radix peccati Epiphanes = a bűn gyökere Epiphanés.

Cur tam copiose . . . = Miért értekezik Dániel így részletesen Antiochos Epiphanésről.

811:

Noe által = 1. Móz. 6–9.

Romai Antichristus = a pápa . . .

az Edomita Doég = 1. Sám. 22. 9.

Iscariota Judas = Máté 26. 47, 48; Luk. 22. 3.

Achitophel = 2. Sám. 16; 17.

birodalmat az hiveken = sajtóhiba, helyesen: birodalma az híveken.

Hieronymus magyarázata Antiochos Epiphanésről: PL Op. Omnia V. 657, 711. — Meg kell természetesen jegyeznünk, hogy Hieronymus

az Antichristust sohasem a pápával, hanem a pogány Rómával azonosítja.

Successio = sorrend, utódlás (vö. 814. lap).

813:

Actor. 3. 4. 6 = Csel. 3. 6.

Mantuanus latin verse = Baptista Mantuanus e sorait összes műveinek átnézése után sem találtuk meg. Esetleg kéziratok hagyományból származik. Köszönetet mondunk a kutatásban részt vevő Ritoókné Szalay Ágnesnek.

814:

Szoltan Soliman = II. (Nagy) Szulejmán török szultán. — Magyarország ellen hét hadjáratot vezetett.

Janos Kiraly = Szapolyai János (uralk. 1526—1540).

Janos Kiraly fia = János Zsigmond, aki 1540 nyarán született; Szulejmán szultán nem törődve azzal, hogy a csecsemőt II. János néven az országgyűlés királlyá választotta (Izabella, Fráter György, Petrovics Péter és Török Bálint tényleges kormányzásával), seregeivel Budára sietett —, s a város elfoglalásával az ország hosszú időkre három részre szakadt (1541. aug. 29.).

815:

alitude = véled-e.

816:

Ptolomaeus Philometer = Ptolemaios Philométór (uralk. i. e. 181—145).

817:

öveve = sajátjává.

Illyenek = az illik régies felszólító alakja (többes szám 3. személy).

LXXVIII. Praedicatio.

819:

venezetetöt vala *Epiphanes*nek = helyesen: Epimanesnek.

820:

Istvan Kiraly = I. (Szent) István király; az előadás a történeti krónikák, gesták stílusát idézi.

821:

Cleopatra = III. Antiochos (Magnus) leánya, aki apja politikáját szolgálta azzal, hogy feleségül ment Ptolemaios Euergetéshez (uralk. i. e. 246—221). Vö. Jos. Ant. Iud. XII. 4. — Gyermekük az itt említett Ptolemaios Philométór. Josephus Flavius szerint Ptolemaios Philométór nem Ptolemaios Euergetés gyermeke, hanem Ptolemaios Epiphanésé (i. h.) (203—181). — Kecskeméti bizonyára Polybiost értelmezi.

823:

vendesegben hija = vendégségbe hívja.

824:

templomat = sajtóhiba, helyesen: templomat.

Angyal jövendö mondasnak = az angyal jövendő mondásának.

kezteti = készteni.

ez fele = efféle.

Faciamus nomen nobis = 1. Móz. 11. 4.

confundala = összezavarta, összekeverte.

Absolon attyara á Davidra tamada = 2. Sám. 13. 14, 32. 15. (Absolont Jóáb ölte meg, testét verembe vetették és követ hánytak rá.)

825:

Caesar mondása: Plut. Caes. 11. (A fordítás nem a legszerencsésebb. – Inkább lennék itt első, mint Rómában második. – Caesar nem Galliába iparkodott, hanem Ibériába.)

A magyar történelmi aktualizálás a Mohács utáni kettős királyválasztásra és az erdélyi fejedelemségért folyó vetélkedésekre utal.

Az Aesopus-anekdota forrása talán Laskai János már idézett munkája (vö. a 746. lap magyarázatával).

szilideket = szelideket (vö. Hor. Carm. II. 10, 9–12).

meg fele-is = még felé is.

826:

Ábrahám példája: 1. Móz. 14. 8, 14, 15.

Gedeon példája: Bir. 7. 6, 7, 22.

1. Paral. 14 = 2. Krón. 14. 11.

hát mege = háta mögött.

827:

Semiramis és Ninus története: vö. Herod. I. 184, III. 155. Az antik írók közül Ktésias, Diodóros Siculus és Strabón említik. Semiramis viselt dolgait azonban a középkor Paulus Orosiustól tudta (*Historiae adversus Paganos*).

hűvseget = hűségét.

828:

Macab. 1 = 1. Makkab. 1. 20 skk.

az fele = afféle.

ammar = sajtóhiba, helyesen: immár.

829:

P. Popilius = valójában: Caius Popilius Laenas; az esemény i. e. 168-ban, a küldött fölényes viselkedése nyomán, Antiochos Epiphanés megrettenése miatt vált emlékezetessé (Polybios: *Historiae*).

teríti = téríti, fordítja.

Jason és Menelaus . . . = Jos. Ant. Iud. XII. 5; 1. Makkab. 1.

831:

triumphálnak = diadalmaskodnak, örvendeznek.

Apostatak = hitehagyottak.

LXXIX. Praedicatio.

832:

viszsi = viszi.

edenitul = edényitől.

836:

nepet hagyta = népet hagyott.
süllyesztek = süllyeszték.

1. Mach. cap. 1. v. 21. et sequent. = 1. Makkab. 1. 21–36.

Phocas = Phokas, a már idézett római császár (uralk. 602–610),
Maurikios gyilkosa (vö. 595. lap).

Pepinus = Kis Pipin frank uralkodó (uralk. 741–768), 751-től pápai
koronával király. Közép-Itáliában megszilárdította a pápai hatalmat.

Rudolphus Svecus = Rudolf sváb herceg, IV. Henrikkel szemben
ellenkirály (meghalt 1080-ban).

Henricus Quintus = V. Henrik, német császár (uralk. 1106–1125), az
utolsó frank a német trónon.

837:

Urbanus Calveto = Urbain Chauveton francia író, aki G. Benzoni
(Benzo) olasz utazó *Historia del mondo nuovo* (Velece 1565) című művét
latinra és franciára fordította (*Novae orbis historiae libri tres*, 1578.)
— Még számos kiadása volt. — Vö. Bán Imre: *Apáczai Csere János*.
Akadémiai Kiadó, 1958. 464.

Merianus Gallobelgicus = Kecskeméti Th. de Bry: *Historia Americae
sive Novi Orbis* c. nagy illusztrált művére hivatkozik, amely 1590 és 1634
között többször megjelent. Kiadója volt M. Merian (= Merianus Gal-
lobelgicus).

838:

Jacob Janos hada = gróf Belgiojoso kassai főkapitány gúnyneve volt
a Jakab János. — Kassa népét eltiltotta a protestáns vallásgyakorlattól,
holott a város szinte egészében protestáns volt. Azután Bocskai vagyona-
rára vetett szemet, de elpártoltak tőle a hajdúk, akiknek segítségével
Bocskai fényes győzelmet aratott az erőszakos katona fölött, Kassa
népe pedig bezárta a kapukat a menekülő Belgiojoso előtt (1604. okt.).

840:

1. Macab. cap. 1. v. 55 = „Továbbá sokan az kösség közül ő hozzá-
ioc gyülene, tudni illic az törvényne, minden el hagyói, kie a földön
gonosságot czelekedne, vala” (Vizsolyi biblia, 220).

Vadnak effelek nemzetünkben = alighanem Pázmányra is gondol.

841:

haytia = hajtja.

Matth. 11. cum inquit. = Máté 11. 29.

LXXX. Praedicatio.

842:

meg tisztitanak = helyesen: megtisztítottassanak.
öldözes = üldözés.

843:

leczkönkben = leckénkben.

845:

Matatias: 1. Makkab. 2.

Achab, Illyés, Bál papjai: I. Kir. 18. 22—29.

Vizözön, Noé: I. Móz. 6—8.

harmadik Leo = III. (Isauriai) Leo császár (uralk. 717—741).

846:

ötöt = ötet, öt.

masodik Gergely Papa = II. (Szent) Gergely, római pápa (715—731); kemény harcot vívott a képrombolók ellen.

892. esztendeje vagy on = igen fontos kronológiai utalás, bár a vég-eredmény sokat mégsem ad. Mikor írta az egyes prédikációkat Kecskeméti, megnyugtatóan tisztázni aligha lehet. Bizonyos történeti adatok inkább az 1608—13 közötti időkre mutatnak; az 1619-es sorsforduló (1618 = cseh fölkelés, a később harminc évesnek nevezett háború kezdete; 1619 = II. Ferdinánd lesz az uralkodó; 1618 = országgyűlés; 1619 = Bethlen aktív külpolitikája belső változásokat ígér; 1620 = Bethlen király lesz!) maga is kínál párhuzamokat a prédikációk utalásaihoz. Egyelőre valószínűbbnek tekintjük azt, hogy számítási hiba van a szövegben, III. Leónak trónra kerüléséhez (717) kell hozzáadnunk az eltelt 892 évet, nem pedig uralkodásának tizedik évéhez (727), amit pedig a szöveg sugalmaz. — 1619 helyett tehát 1609-et kell olvasnunk, és ez pontosan egyezik a prédikációk korábban is körvonalazott kronológiájával.

Constantinus V. . . . Copronymus = V. Konstantinos Kopronymos bizánci császár, nevezetes képromboló. 719-ben született, 741-től haláláig, 775-ig uralkodott. (Kopronymos = rút nevű; a katolikus egyház gúnyos elnevezése.)

II. István pápa 752-ben három napig pápa, Székely István szerint 5 évig és egy hónapig pápalkodék (i. m. 140).

Adorjan Papa = I. Adorján, római pápa (772—795).

fel vetete = felvételé.

tractatala = tractala (egy szótag sajtóhiba révén került ide).

Henricus IV. = IV. Henrik, német-római császár (uralk. 1056—1106); a híres Canossa-járó, aki azután, hogy VII. Gergely pápa kiátkozta (1076. febr. 22.), látványos vezekléssel került ismét hatalomra, s végül győzelmet aratott ellenfele fölött.

hetedik Gergely Papa = VII. Gergely pápa (1073. ápr. 22—1085. május 25.), eredeti nevén Hildebrand.

847:

Elizabeta = Erzsébet angol királynő, VIII. Henrik és Boleyn Anna leánya (1533—1603. ápr. 3.). Született protestáns, hitfelei védelmezője. 1558. nov. 17-én került Anglia trónjára. Uralkodása idején a katolikus érdekek mellé álló rokonával, Stuart Máriával és híveivel kellett súlyos küzdelmet vívnia (Stuart Máriát 1587. febr. 8-án lefejeztette). A pápák által is támogatott II. Fülöp spanyol király ellen fényes győzelmet aratott (1588).

Paulus IV. = IV. Pál pápa (1555. május 23—1559. aug. 18.). — Híres ellenfelei: I. Ferdinánd német császár és Erzsébet, angol királynő. — Fontos (de ismét megtévesztő) kronológiai utalás kapcsolódik hozzá.

(Elisabetát) 41. esztendőktől fogva, öldözik kergetik, kilentz rendbeli Papok, a Spaniolok által = bizonytalan ennek évszám szerű értelmezése. 1599—1600 a prédikáció írásának ideje, ha az üldözést IV. Páltól számítjuk. Ez túl korai dátumnak tekinthető. Ha a spanyolok feletti győzelemhez kell adnunk a 41-et, akkor 1629 az eredmény, több mint

tíz évvel Kecskeméti halála után. Valószínűleg az első spanyol támadás dátumához kell hozzáadnunk 41-et. II. Fülöp és Erzsébet *első* összetűzésére 1572-ben került sor (Fülöp követelte bizonyos hajók kitiltását angol kikötőkből). Innen számítva a 41 évet, 1613 az eredmény, nézetem szerint az utolsó prédikációk írásának éve. — Bizonyos korabeli adatok protestáns templomok kirablásáról Kecskeméti Alexis János későbbi betoldásainak tűnnek, illetve a sajtó alá rendező Margitai Péter kiegészítéseinek. — Bethlen uralmával kapcsolatban egyetlen hasznosítható megjegyzést sem találunk a kötetben, minden aktuális politikai-történelmi vonatkozás *inkább* a Bethlen előtti egy-két év eseményeihez illik.

Pius IV. = 1559–1565.

Pius V. = 1566–1572.

Gregorius XIII. = XIII. Gergely (1572–1585).

Sixtus V. = 1585–1590.

Urbanus VII. = VI. Orbán (!), 1590.

Gregor XIII. = XIV. Gergely, 1590–1591.

Innocentius IX. = 1591.

Clemens VIII. = VIII. Kelemen, 1592–1605.

Bertramus = helyesen: Ratramnus, tudós bencés a IX. században, 868 után halt meg. A transsubstantio ügyében a hivatalos dogmától eltérő álláspontot foglalt el. — A Bertramus névhasználat is Flacius Illyricus adatainak átvételére mutat.

Vicleff Janos = vö. 213. lap. — 1328–1384 között élt. 1363-tól fejtegette ki tanait, amelyekben első helyen áll a pápa antikrisztus voltának tanítása.

esztendőben = sajtóhiba, helyesen: esztendőben.

szent iras kívül = szent íráson kívül.

Albigensek = középkori eretnekek, lényegében a katharok. Nevük a dél-francia Albi városától ered. — 1179-ben a III. lateráni zsinat kiközösítette őket, III. Ince pápa pedig Fülöp Ágost francia királlyal közösen indított kereszties háborút ellenük. Ez kb. 20 évig tartott, 1229-ben a párizsi béke vetett véget neki. A mozgalom végleges felszámolása érdekében vezették be az inquisíciót.

Valdensek = szegénységet hirdető középkori eretnekek, akik minden bűn forrásának a pápai hatalmat tartották, egyetlen igaz forrásnak pedig a bibliát. Nevüket a szegények közé megtérő lyoni kereskedőtől, Petrus Valdo-tól kapták, aki a XII. század második felében élt. (Vö. Kulcsár Zsuzsanna: *Eretnekmozgalmak*. Bp. 1963.)

848:

vennjök-is = venniük is.

tömlöcsöt = tömlőcöt.

masodszor = helyesen: másodszer.

849:

Tela praevisa . . . = középkori szállóige. Vö. Dante: *Paradiso*, XVII. 27; eredete egy középkori Aesopus-fordításban jelölhető meg, már itt is disztichon.

Szent Janos Baptista = Keresztelő János, Máté 14. 4, 10.

850:

1. Macab. 2 = 1. Makkab. 2. 25, 45.

851:

be ögyölödgyenek = belekeveredjenek.

852:

obiter = mellesleg.
Matatias hada = 1. Makkab. 2.
Bellarminus = vö. 574, lap.
Káin, Ábel: 1. Móz. 4. 8.
Isaac . . . Ismael: 1. Móz. 21.
Jacob Esau: 1. Móz. 27.

LXXXI. Praedicatio.

854:

közönseges tarsasag = társadalom, állam.
kesertetek = kísértések.

855:

Titus Vespasianus = római császár (uralk. 79–81), hadvezérként Jeruzsálem elfoglalója (70).
eleb megyen = tovább megy.
non usurpatur . . . = nem használjuk máskor, csak midőn oly személyre célzunk, akiről már szó volt, mintha mondaná.
felöl = felel.

856:

1. Macab 1. v. 43. et seq = 1. Makkab. 1. 43, 44.
his verbis = e szavakkal.
Haec ille = ezeket teszi ő.
1. Macab. 1. v. 46. et sequent. = 1. Makkab. 1. 44–47.

857:

berkeken = ligetekben, „kies mezőkön”. — Baál isten oltárai többnyire berkek mellett álltak (vö. 5. Móz. 16. 21; Bir. 6. 30).
1. Mac. cap. 1 = 1. Makkab. 1. 41–43.
v. 43. 44 = 1. Makkab. 1. 43, 44.

858:

keszdet = kezdett.

859:

Ludovicus Gomesius = lásd a 195. lap jegyzetét!
Anthonius Florentinus = a már idézett Antonius Florentinus (1389–1459), dominikánus, firenzei érsek, egy világhírnévű és egy confessionale szerzője.
in Canone = a kánonjogban.
Innocentius Tertius = III. Ince római pápa (1198–1216).
onnat = ónt.

860:

Bonifacius VIII. = római pápa (1294–1303), a híres *Unam sanctam* kezdetű bulla kiadója (1302. nov. 18.); Székely István így ír róla: „Ez rokaul mene a papasagba, farkasul ele benne, es ki mene belöille mint egy eeb” (i. m. 186), ami különben egy nagyon régi szállóige fordítása
ele bocsatta = előrevitte.
szerentsen vegben viszen = szerencsésen végbe viszi.

861:

Azt tanította az szent Pal . . . az szent iras elegses az üdvössegre = 2. Tim. 3. 16.

Irenaeus = vö. a 180., 209. stb. lapokkal (*Adversus haereses*).

Tertullianus = vö. a 4., 129., 251. stb. lapokkal.

tolgja = toldja.

1. Job. 1 = 1. Ján. 1. 7 (Job. = helyesen: Joh.).

hogy mar szüsesre = homályos grammatikai szerkezet; mar = valószínűleg a *maradjanak* jelzés nélküli rövidítése.

Annos pápa és gyereke: Legékesebben Székely István adja elő a kevésbé épületes történetet (i. m. 147/b). — A modern tudományos vélemény: „III. Benedek (855–58) pápaságának az kölcsönöz érdekességet, hogy az ő és elődje (IV. Leó) uralkodási ideje közé teszik az állítólagos Johanna nőpapa szereplését. Az először csak a XIII. században feljegyzett mese szerint egy Mainzból származó leány Athénban elvégezvén tanulmányait, Rómába ment, ahol tanultságával nagy tekintélyt szerzett és IV. Leó halála után pápává választották Johannes Angelicus néven. Másfél évi uralkodása után, egy lateráni körmenet alkalmával gyermeket szült, ott helyben meghalt és eltemették. A mese csak 400 évvel később került be a középkori krónikások fércmunkáiba, közéjük tartozott Martinus Polonus (meghalt 1278-ban), aki több hasonló mesével kedveskedett együgyű olvasóinak. Bár a neves humanista tudós, Aeneas Sylvius Piccolominittól kezdve sokan, köztük protestáns történettudósok (így például David Blondel) is, kimutatták a mese tarthatatlanságát, egyes protestáns polemikuskok, egyházellenes történészek és ponyvaregényírók kapva-kaptak a mesén, hogy az Egyházat bántalmazhassák. A tárgyilagoss történettudomány nem tud nőpápáról.” (Félegyházy József: *Keresztény középkor*. Bp. 1962. 29–30.)

Sz. Pal . . . ad Thim. = Zsid. 13. 4 (!)

862:

XII. Janos Papa = 955–964 között római pápa, kicsapongó, könnyelmű életű. A hatalomért vívott harcban I. Otto német császár eleinte támogatta, majd bukása ítélté.

Platina = Bartolomeo Sacchi da Platina (1421–1481), 1475-től a vatikáni könyvtár őre. Fő műve: *Liber de vita Christi ac omnium pontificum*. Velence 1504.

VI. Alexander Papa = 1492–1503., vö. 72. lap.

Papanak = esetleg szóláshiba.

Herodes = Nagy Herodes Antipater (i. e. 40–i. e. 4), Judea királya, ő irtotta ki a Makkabeusokat.

Nero, Domitianus, Diocletianus, Julianus Apostata = római császárok, lásd fentebb!

863:

vonsza = vonja.

Mich. 7 = Mik. 7. 9.

LXXXII. Praedicatio.

864:

arrannyal = arannyal.

865:

czitalhatni = fellebbezhetni.
Joh. XII. = XII. János.
Alexandri VI. = VI. Sándor pápa.
Psal. 120 = Zsolt. 121. 4.

866:

de his brevissime = ezekről a legrövidebben.
Mahumet = Mohammed próféta.

867:

Christianus Irenophilus = a legrészletesebb nemzetközi álnév lexikonok sem ismerik. Egyedül E. Weller (*Lexikon Pseudonymorum* ... Regensburg 1886, 284) utal rá, mint J. Ph. Odelem álnevére. Ez a szerző azonban a XVII. sz. második felében élt.

Nicolaus Lyranus = Nicolaus de Lyra (1270–1340), franciskánus, bibliafordító, a Sorbonne tanára. — Vö. *Postillae prepetuae in Vetus et Novum Test.* Róma 1471/72.

Hugo de sancto Choro = az a Hugo Cardinál, akiről Székely István is megemlékezik az 1244-es esztendőnél, megemlítve, hogy ő készítette a nevezetes bibliai concordantiát. — Azonos Hugues de Sainte Chair (a Sancto Caro) skolasztikus filozófussal, aki dominikánus volt (meghalt 1263-ban).

868:

Strabón i. e. 63–i. sz. 19. — A híres *Geographia* 17 könyvének szerzője. A cím *Geographi* alakja sajtóhibás.

2. Machab. 6 = 2. Makkab. 6. 7.

Bellarminus = vö. az 574. és 852. lappal; az idézett mű: *De potestate S. Pontificis in rebus temporalibus.*

869:

Iohannes Fabii in praefatione Institut ... = valószínűleg Johannes Fabrit idézi itt Kecskeméti A. János, Erasmus és más humanisták barátját (1487–1551), aki 1530-tól Bécsben püspök volt. Levelei, prédikációi mellett nevezetesebb művei: *Declamationes divinae de humanae vitae miseria*, 1520; *Opus adversus M. Lutheri dogmata.*

870:

Papok közzül = inkább: pápák közül.

Sylvester Papa II. = II. Sylvester, vö. 72. lap.

VII. Gergely (Hildebrand) = vö. a 72. és a 846. lappal!

XXII. Janos Papa = Székely István XXII. János pápának azt nevezi, akiről ezt írtja: „Éz alat a palota el romla es meg hala” (183/b); az a pápa azonban, akit a viterbói kastélyban a leszakadt mennyezet megölt, mai számítás szerint XXI. János (1276–1277). Ha Székely is Platina szerint halad, akkor az 1317. évnél megemlített XXIII. Jánosra kell gondolnunk (1316–1334).

871:

arron nekik adgya = áron nekik adja.

872:

Lactantius = a III. század második felében született, meghalt 326-ban.
Műve:

820

Divinarum institutionum adversus gentes. — Vö. a 208. és 240. lappal!

Szűz Maria = helyesen: Szűz Máriára; a katolikus vallásban Maria Regina Coeli — ég királynője — a XII. század óta.

Szent Lőrinc pápai diakonus II. Sixtus (257—258) idején. Tűzvész ellen védőszent.

Szent Miklós a lykiai Myra jótékonyágáról híres püspöke (IV. század).

Eustargius = szent Eustachius. — Vadászat közben egy szarvas agancsai között megjelent neki a keresztre feszített Jézus, mondja a katolikus legenda — ekkor családjával együtt megtért. Hadrianus idejében, i. sz. 118 körül vértanúságot szenvedett. A vadászok védszentje.

Vince = Zaragozai Szent Vince, vértanú. Szörnyű kínzások vetettek véget életének, i. sz. 304. jan. 22-én (öt idézi a népies mondás: „Ha fénylik Vince . . .”).

Medardus = Medárd, Noyon, Tournay püspöke, a szántóföldek és a kertek patrónusa. 557 körül halt meg. — Medárd napja: jún. 8.

Orban = I. Szent Orbán, 222—230 között római pápa. Ünnepe: május 25. — Az utolsó „fagyos szent”.

873:

Eulogius = szent Eulogius (580—607), antiochiai apát, később alexandriai pátriarcha. — Migne: PG 86; Kecskeméti Alexis János azonban Szent Eulogius mártírt idézheti inkább (meghalt 859-ben) — toledói érsek volt. Ünnepe: márc. 11.

Pelagius = Szent Pelagius de Cordoba, mártír. Meghalt 925-ben. Legendáját a X. század híres apácaszerzője, Hrosvita írta meg. — Ünnepe: jún. 26. .

szent Antal = I. Nagy Szent Antal (251—356), a legrégebbi ismert remete. Életét az egyiptomi sivatagban tengette. Vö. Athanasius: *Vita Antonii* PG 25. — Lásd L. Bouyer: *La vie de Saint-Antoine*. Sainte-Wandrille 1950.

egygyesse = egyezővé.

Iohan. 4 = Ján. 4. 24.

874:

Eghri praepostags; Pecs Püspökség = bizonyára a 15 éves háború 1595—98 közötti szomorú eseményeire való utalás ez; Eger várát a török 1596-ban foglalta el.

hadhattyak = hagyhatják.

LXXXIII. Praedicatio.

875:

1. Tim. 6 = 1. Tim. 6. 10.

az szeretet = az szeretetet.

876:

kenczein = kincsein.

kijü = kijő, kijön.

878:

2. Az alkomatosság = sajtóhiba, helyesen: alkalmatosság.

Ptolomaeus Epiphanes = V. Ptolemaios Epiphanés (uralk. i. e. 203—181).

Ptolomaeus Philometer = VI. Ptolemaios Philométór (uralk. i. e. 181—145).

Ptolomaeus Physson = VII. Ptolemaios II. Euergetés Physkón (uralk. i. e. 145—116).

folyamek = folyamodék.

879:

Ammonitak = vö. 268. lap.

Moabitak = Ésa. 15; Jer. 48.

Idomaeusok = idumeusok, vö. 268. lap (Ézsau leszármazottai).

Az ammoniták, moabiták, idumeusok (edomiták) itt elmondott történetéhez: 1. Makkab. 1—7.

880:

Svetia = Svédország.

Theodorus = Theodoros Studites (759—821), bizánci szerzetes tudós, a képrombolás és a pápaság ellenfele.

kamora = kamara.

881:

Pilátus és Herodes egyessége: Luk. 23. 12.

882:

1. Mach. 6 = 1. Makkab. 6. 8—16; 9: „Végre is az istentelennek testéből férgek forrtak ki és a hús még éltében fájdalmas és kínok közt hullogott testéről annyira, hogy rothadásának bűzétől az egész sereg undorodék”.

2. Mac. 9 = 2. Makkab. 5—28; 28: „idegen földön hegyek közt a legnyomorultabb véget ért”.

betegségben esek = a Makkabeusok könyve szerint annyira sietett Antiochos Epiphanés, hogy kiesett a kocsijából, sebei pedig elgennyesedtek.

883:

á Romai Papa meg haborodot = VIII. Kelemen (1592—1605).

Belgiojoso = vö. 838. lap.

Két tenger között a pápai hatalom: a pápai állam az Itáliát szegélyező két tenger között terült el.

masodik Sylvester Papa = vö. a 72. és a 870. lappal!

Ioh. XIII. = XIII. János pápa, bizonyára az, akit Székely István idéz XIII. Jánosként, „igen reszeges vala, parazna, es nagy doctor a koczka iaczasba” (i. m. 157/b). Mai számítás szerint ez XII. János pápa, vö. a 72., 862. és 865. lappal! — Pápa volt 955—964 között.

Bonifacius VII. = római pápa 974-ben, majd 984—985 között. II. Otto elől Bizánca futott, majd annak halála után visszatért Rómába, ahol hamarosan meghalt. Tetemét a római nép végighurcolta az utcákon.

Victor III. = III. Viktor pápa (1086—1087); szent.

kelyöbhen = kehelyben.

Bonifacius VIII. = vö. 860. lap. — Élete végén nagyon félt a mérgeztéstől, nem evett. Magas lázzal járó betegségben halt meg.

884:

Pharaho = e név mindig az ószövetségi fáraót jelenti, vö. 2. Móz. 5.

A makkabeusok fegyverrel védték magukat: 1. Makkab. 2—6.

CAPUT XII.

LXXXIV. *Praedicatio.*

886:

kiknek negye = kik (melyek) közül négy.

887:

meg jegyöznünk = helyesen: meg jegyözünk.

Quaestio. Quis Michael? = Kérdés. Kicsoda Mihály?

Quis sicut Deus? = Kecskeméti pontosan fordítja . . .

888:

Ioh. 10 = Ján. 10. 28.

hi = hív, nevez.

Az mondgya = sajtóhiba, helyesen: Azt mondja.

889:

Madianitak = midiániták, vö. 4. Móz. 31; Bir. 7 stb.

Ammonitak = 1. Sám. 11; 2. Sám. 10 stb.

Moabitak = 2. Krón. 20 stb.

Philistaeusok = vö. Bir. 15; Sám. I. 5. 23 stb.

berkekkel . . . aldozzanak = berek: a pogány áldozat helye.

890:

ki metzöt = kimetszett.

külömb személy az Attyatul = különböző személy.

az Arianusoknak meg czaffoltatasokra = vö. a 226., 529., 582. és 669. lappal!

Esaias . . . cap. 9 = Ésa. 9. 6 (birodalmát saját vállán viseli).

onszollasnak = unszolásnak serkentésnek.

Ioh. 10 = Ján. 10. 28, 29 (a latin szöveg talán csonka).

891:

Matth. 28 = Máté 28. 20.

ez megh igeretnek magyarazattyaban erőssiti Vigilius lib. I contra Euthychen = Vigilius thapsusi püspök (i. sz. V. század), Észak-Afrikában. A monophysita vitában Eutyches eretnek ellenében a chalcedoni zsinat (451) határozatát védte, Krisztus isteni és emberi (kettős) természetét hirdette.

892:

ához = ahhoz.

mind egyen egyen mi reank nezendő = mindenkire külön-külön néz (érvényes).

893:

Phil. 4 = Fil. 4. 3.

Liber vitae Phil. 4 = életnek könyve, Fil. 4. 3.

Psal. 69 = Zsolt. 69. 29.

el valasztattanak = kiválasztattak.

Luc. 10 = Luk. 10. 20.

894:

Exod. 32 = 2. Móz. 32. 32.

ot = ott.

Exod. 32. Qui mihi . . . = 2. Móz. 32. 33.

895:

vigasztallyatok magokat = helyesen: vigasztaljátok magatokat.

Apocalip 20 = Jel. 20. 10.

bannya = bánja.

Non est volentis . . . = Róm. 9. 16.

LXXXV. Praedicatio.

896:

fenlenek = fénylenek.

897:

De ti el jedzettetek = de titeket feljegyeztek.

898:

Epicureusok = akik Epikuros tanait követték. Epikuros (i. e. 342—271) görög filozófus, nézeteit Diogenés Laertios mentette át az utókor-
nak. Filozófiájának csupán az evés-ivás hirdetésére való redukálása
hagyományos egyszerűsítés.

899:

insanis Paule = Csel. 26. 24.

Philaetus Hymenaeus = Himeneus és Filetus, 1. Tim. 1. 20; 2. Tim.
2. 17, 18.

3. Tim. 1. v. 20 = helyesen: 1. Tim. 1. 20.

harmadik Romai Pál Papa = III. Pál pápa (1534. okt. 13—1549.
nov. 10.), eredeti nevén Alessandro Farnese. (Vö. W. Friedensburg:
Kaiser Karl V. und Papst Paul III. Lipcse 1932; L. Dorez: *La cour du
pape Paul III.* Paris 1932.)

Anabaptisták = anabaptisták: újrakeresztelők. 1521-ben fejtették ki
tanaikat. Vezetőik: Stroch, Stübner, Münzer. Programjuk 40 tételét
1580-ban adták ki. Írt ellenük Bullinger is (*Von der Wiedertaufe Ursprung.
Secten und Wesen.* Zürich 1561). — Münzer felkelését a német fejedelmek
1535. jún. 25-én vérbe fojtották. — Menno szervezte újjá őket. (Menno
élt: 1505—1561.)

900:

azt mondgya á halalt = pongyola, dittográfias szedés.

Job cap. 19 = Jób 19. 25

Ioha. 5 = Ján. 5. 29.

1. Cor. 15 = 1. Kor. 15. 12.

901:

A Zsolt. 1. 5 mai fordításban: „Azért nem állhatnak meg a gonoszok
az ítéletben; sem a bűnösök az igazak gyülekezetében”.

vulgata versio = *Vulgata* (Hieronymus latin Biblia-fordítása).

hitlenek = hitetlenek.

Cain . . . Abel = 1. Móz. 4.

Pharao = 1. Móz. 41 stb.

Moyse = Mózes.

Saul = 1. Sám. 10.

Absolon = 2. Sám. 13–15; 18.
Achitophel = 2. Sám. 16; 17.
Nathan = 1. Kir. 1; 2. Sám. 12.
Gad = 2. Sám. 24. 11–19.
Herodes = Máté 2 stb.
Janos Baptista = Máté 14.
Pilatus = Máté 27. 2.
Caiphas = Máté 26. 57.
Judas = Máté 27.

902:

Felix tisztartó: Csel. 24. 1–27.
vohatna = helyesen: vonhatná.
Enoch = Énókh, 1. Móz. 5. 24.
Illyes = Illés, 2. Kir. 2. 11.

903:

Justinus Martyr = vö. a 4. és 180. lapok! — Meghalt: 165-ben.
földre leszén = földde lesz, földde válik.
Szent Pál mondása: 1. Kor. 15. 36–58.

904:

A főnixről és az oroszlánokról írtak az i. sz. II. századból származó
mesés természetrajz, a *Physiologus* tudósításai.
hallottakat = halottakat.
keszt = készet, azt, ami kész.

905:

Mathenal cap. 25 = Máté 25. 41.
Az égő csipkebokor: 2. Móz. 3. 2.
kennyat = kínját.
Mathenal cap. 11 = Máté 11. 24.

906:

Luc. 12 = Luk. 12. 47, 48.
Szent Gergely mondása: vö. a 431. és 730. lappal; — *Moralia*.
ot = ott.
Theophilactus in Naum = Theophylaktos a XI–XII. században élt
görög hittudós, a bolgárok püspöke. Jelzett műve Nahum prófétához
írt magyarázata. (126. köt.)
írt magyarázata. (PG 126. köt.)

907:

1. Cor. 25 = 1. Kor. 15. 41 (!)

LXXXVI. Praedicatio.

908:

bisztata = biztatja.

910:

Cui = kinek.
helt adnak = helyt adnak.

912:

Psal. 147 = Zsolt. 147. 19, 20.
Esa. 52 = Ésa. 52. 15.
Esa. 55 = Ésa. 55. 5.
ad Ephes. 2 = Eféz. 2. 11–13.

913:

Isten kívül = Istenen kívül.
Szent Pál mondása: Róm. 11. 33.
oka meg nem jelenti = helyesen: okát.
ad rationes . . . = hogy okát adja cselekedeteinek.

914:

Pelagianusok = Pelagius követői. Pelagius 410-ig Rómában élt, i. sz. 418 után halt meg. Aszkéziséről híres szerzetes volt.
Apoc. 5 = Jel. 5. 5: „És egy a vének közül monda nékem: Ne sirj, imé győzött a Juda nemzetségéből való oroszlán, Dávid gyökere, hogy felnyissa a könyvet és felbontsa annak hét pecsétét”.
Literae tuae . . . = Kecskeméti Alexis János szavai.

915:

Cyprianus = Cyprianus Thascius Caecilius, egyházatya, mártír (i. sz. 258). Karthagóban született, megtérése után ugyanott püspök. Értekezései mellett levelei is nevezetesek.
Dániel mondása: Dán. 12. 4.
serenbek = serényebbek.

916:

Ioh. 5 = Ján. 5. 39.

LXXXVII. Praedicatio.

VISIO QUINTA, ET ULTIMA.

916:

Visio quinta . . . = ötödik és utolsó látomás.

917:

nyomyrusagoknak = nyomoruságoknak (sajtóhiba).
halottatnak = sajtóhiba, helyesen: halottaknak.

919:

mihelyön = mihelyt.
felelet = helyesen: feleletet.

920:

Quid et és *Vbi* sorrendje fordított (sajtóhiba).

921:

2. Tim. 3 = 2. Tim. 3. 14.
fa talpu barátok = facipőben járó (kolduló) barátok, szerzetesek, pl. ferencsek.

Mózes a Hidekkel folyót Physonnak nevezi: 1. Móz. 2. 11. Csakhogy ugyanitt a Biblia szerint nem azonos a két folyó. Az Édenből eredő négy folyót így sorolja fel a Biblia (2. 11–14): Pison, Gihon, Hidekkel, Eufrátes.

922:

Ezech. 1 = Ezék. 1. 1.

János Baptista esete: Luk. 3. 21.

domus mea . . . = Ésa. 56. 7; Máté 21. 13; Luk. 19. 46

stare coram . . . = valaki előtt állni a héber mondat értelme szerint azt jelenti: szolgálni, munkát végezni valakinek.

923:

Lóth patriarcha esete: 1. Móz. 19. 15, 16.

Actor. 12 = Csel. 12. 7.

Illyest a pusztában = 1. Kir. 19. 5, 6.

924:

öltözet = öltözött.

926:

sicuti faciunt Angeli = ahogy az angyalok teszik.

927:

modestia = szerénység, józanság.

929:

kellyön = kelljen.

Sz. Laszlo Kiraly = I. László magyar király (uralk. 1077–1095).

Szüz Sz. Imre Kiraly = I. István király trónörökös fia, aki fiatalon vesztette el életét.

vide Polanum = lásd Polanust (Antiochos Epiphanésre nézve Kecs-keméti Alexis János legfontosabb forrása). — Vö. a 178. és 514. lappal!

LXXXVIII. Praedicatio.

930:

kevannak zárva = be vannak zárva.

frisseltetnek = megújítottatnak (az ezüst is megújul, megfrissül a tűzben; vö. 939. lap).

931:

veget varni = végét várni.

934:

Ex parte . . . = 1. Kor. 13. 9.

ertení = értené.

Cicero — is mondgya: 3. Tuscul. Quaes. Optimus . . . = a *Tusculanae Disputationes*-ben: „A derék és komoly ember megvallja, hogy sokat nem tud és még sokat kell tanulnia.” Augustinus is így szól: „Jobb nem tudni, mint tévedni, jobb a hívő tudatlanság, mint a vakmerő tudomány.”

935:

dixit Gregorius = Nagy Szent Gergely, vö. a 431., 730. és 906. lappal!

Observedni = rossz nyelvi alak, esetleg „observemini” helyett.

fellyül csapo malom = vízimalom, amelynek kerekére fölülről zuhog a víz.

menten meny = megállás nélkül menj.

s-hi = s hív.

Iacob. 1 = Jak. 1. 5.

936:

Szent Mihály a három főangyal egyike, a Jelenések könyvében legyőzi a sátánt. — „A mennyei seregek fejedelme”, ő áll az istenhez hú anygálok élén.

Szent György, Diocletianus idejében szenvedett vértanúságot (284–305).

Raphael a három főangyal egyike, a Bibliában az ifjú Tóbiás kísérője, Tob. 12. 15.

Apollonia diakonissa, mártír, i. sz. 248/49 körül végezték ki. Mielőtt máglyára küldték, valamennyi fogát kitörték, ő azonban — a legenda szerint — jajszó nélkül tűrte a fájdalmakat. Ő a fogorvoslás védőszentje.

Cathalin = Alexandriai Szent Katalin, aki Maximianus római császárral szemben bölcsen védelmezte hitét. 307-ben szenvedett mártírhalált. Legendája a régi magyar irodalomban is olvasható. (Érdekújvári-kódex)

Sebestyén szent, vértanú. Galliában született, majd Diocletianus császár testőrkapitánya lett. Hite miatt törtek életére, fához kötözték, nyílzáport zúdítottak rá, de csodával határos módon életben maradt. 288-ban halálra korbácsolták.

s-Rhocus = Szent Rókus, Montpellier-ben született, 1245-ben. Életét a betegek ápolásának szentelte. A pestises betegek védőszentje.

meny = menj.

937:

s-eszünk helyesen: siessünk.

938:

Curiositas = kíváncsiság.

Tukalkodas = tukázkodás: tekinget, turkál, keresgél (Szinyei József: *Magyar tájszótár*, Hont megyéből említett példa). A tukázkodik valószínűleg a „kutázkodik” hangátvetéses alakja.

melsegös = melységes.

LXXIX. es utolsó Praedicatio.

941:

vel sic vertendum = vagy így fordítandó.

942:

Be summalas es summa = befejezés és összefoglalás.

jovokra = javukra.

Haec summa = ez a lényeg.

943:

Fiat admonitio . . . = legyen figyelmeztetésül, hogy ez lesz az utolsó lecke Dániel prófétából.

944:

kölcsgeből = költségből.

barant = bárányt.

Apocal. 13 = Jel. 13. 8 („Ez a bárány megöletik a világ fundamentumának felvettése óta”).

Hebr. 13 = Zsid. 13. 8 („Jézus Krisztus tegnap, ma és mindörökké ugyanaz”).

945:

pusztasagnak utalatossága = helyesen: pusztításnak utálatossága.

Oltára = helyesen: oltára.

1. Macchab. 1 = 1. Makkab. 1. 54 („a Seleucidák 195. évében a 4. hónap 15. napján, ahogyan megiratik . . .”).

Junius = Franciscus Junius (1545–1602); vö. a 178., 395., 509. és 577. lappal!

ertelem = helyesen: értelme.

Egy mai vélemény Dánielnek a végítéletre vonatkozó utalásairól: „A számadatok (7: 25, 8: 14, 12: 11, 12) egymástól eltérő volta csak jelképesen mutat a vég idejére s kizárja azt, hogy emberi számítgatással akarjuk meghatározni az Isten hatalmában levő időket és alkalmakat” (*Dániel könyve és a kispróféták*. i. m. 24).

946:

Judas Macchabeus győzelmei: 1. Makkab. 5. 3–7.

947:

mendögel = mendegél.

948:

Facit hoc . . . = teszi ezt a mi javulásunkra.

de ha azt ő felsege = másodszor szedési pongyolaság.

Apoc. 7 = Jel. 7. 17.

949:

Resurrectio . . . = a feltámadás, ama mennyei élet a dicsőség fényének, a kegyesek sorsának (osztályrészének) neveztetik.

950:

Est commune Mori = szállóige.

Pallida mors . . . = Szabó Lőrinc fordításában: „Porba tiporja a sárga halál a póri putrit éppúgy — Mint a királyok tornyát.” Horat. Carm. I. 4. 13, 14.

Mors aequus . . . = a halál méltányos bíró, személyre nem tekint.

meg holt Mathusael, Abraham, Isaac, Jacob = 1. Móz. 5. 27; 25. 8; 35. 29; 49. 33.

Cupio dissolvi . . . = Fil. 1. 23.

Nunc dimittis . . . = Luk. 2. 29.

951:

koporsok kívül = koporsókon kívül.

Salamo : Sap = Salamon, *Sapientiae* (Bölcsesség könyve), 3. 1.

952:

leszes = leszesz (sajtóhiba).

öt = helyesen: ot, azaz: ott.

ut supra = mint fent mondók.

1. Tim. 4 = 2. Tim. 4. 7, 8 (!)

953:

Sic igitur . . . = Így hát elvégzetett isten kegyelméből Dániel könyvének magyarázata. Az Úr Jézus Krisztusnak, amaz örök Igének, aki bennünket kegyelmesen tanít, irányít és szolgál, legyen mindörökké dicséret és tisztelet. (Bán Imre fordítása.)

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Curt.	= Curtius Rufus: <i>Historia (Vita . . .) Alexandri Magni</i>
Demetr.	= Démétrios Phaléreus
Dio Cass.	= Dio Cassius Cocceianus; <i>Rhómaiké Historia</i>
Diod. Sic.	= Diodorus Siculus: <i>Bibliothéké Istoriké</i>
EPhK	= Egyetemes Philologiai Közlöny
Eus.	= Eusebios; <i>Ekklésiastiké historia; Chronika</i>
Herod.	= Hérodotos
Hom. Il. Od.	= Homéros: <i>Ilias, Odysseia</i>
Hor. Ep., Od., Carm.	= Horatius: <i>Epistolae, Odae, Carmina</i>
Jos. Ant. Iud.	= Josephus Flavius: <i>Antiquitates Iudaeorum (A zsidók története)</i>
Jos. De bello Iud.	= Josephus Flavius: <i>De bello Iudaico</i>
Nyr	= Magyar Nyelvőr
NytSz	= Nyelvtörténeti Szótár
Pázm. Kal.	= Pázmány Péter: <i>Isteni igazságra vezérlő kalauz. Pozsony 1613</i>
Plin. Nat. hist.	= Plinius maior: <i>Naturalis historia</i>
Plut. Caes., Anton., Al.	= Plutarchos: <i>Caesar, Antonius, Alexander</i>
RMKT	= Régi Magyar Költők Tára
Strab.	= Strabón: <i>Geographia</i>
Suet. De vita caes. Oct., Dom., Tib.	= Suetonius: <i>De vita caesarum, Octavianus, Domitianus, Tiberius</i>
Tac.	= Tacitus: <i>Historiae</i>
Tertullianus	= Quintus Septimius Florus
Xen. Kyr.	= Xenophon: <i>Kyrupeideia</i>
PG	= Migne: <i>Patrologiae cursus completus, series graeca. Paris 1857—1866</i>
PL	= Migne: <i>Patrologiae cursus completus, series latina, Paris 1844—1856</i>

BIBLIAI RÖVIDÍTÉSEK

ŐSZÖVETSÉG

Gen. (1. Móz.)	= Genesis (Mózes I. könyve)
Exod. (2. Móz.)	= Exodus (Mózes II. könyve)
Levit. (3. Móz.)	= Leviticus (Mózes III. könyve)
Num. (4. Móz.)	= Numeri (Mózes IV. könyve)
Deut. (5. Móz.)	= Deuteronomium (Mózes V. könyve)
Ios. (Józs.)	= Iosue (Józsue)
Iudic. (Bir.)	= Iudicum liber (Bírák könyve)
Sám.	= Sámuel
Reg. (Kir.)	= Regum libri (Királyok könyvei)
Par. (Krón.)	= Paralipomenon (Krónikák)
Esd. (Ezsd.)	= Esdras (Ezsdras)
Neh.	= Nehemias
Esth. (Eszt.)	= Esther (Eszter)
Iob	= Iob (Jób)
Ps., Psalm. (Zsolt.)	= Psalterium Davidicum; Psalmi (Dávid Zsoltárai)
Prov. (Péld.)	= Parabolae seu Proverbia (Példabeszédek)
Eccl. (Préd.)	= Ecclesiastes (Prédikátor könyve)
Eccli.	= Ecclesiasticus (Jesus Sirak fia könyve)
Isa. (Ésa.)	= Isaias (Ézsaiás)
Ier. (Jer.)	= Ieremias cum Baruch (Jeremiás prófétálása Bárukkal; Jeremiás siralmi)
Ezech. (Ezék.)	= Ezechiel (Ezékiel)
Dan. (Dán.)	= Daniel (Dániel)
Ion. (Jón.)	= Ionas (Jónás)
Mích. (Mik.)	= Michaeas (Mikaeas)
Náh.	= Náhúm
Hab.	= Habacuc (Habakuk)
Zach. (Zak.)	= Zacharias (Zakariás)
Tob.	= Tobias (Tóbiás)
Iud.	= Iudith (Judith)
Macch. (Makkab.)	= Machabaeorum libri (Makkabaeusok könyvei)

ÚJSZÖVETSÉG

Matth. (Mát.)	= Evangelium secundum Matthaeum (Máté evangéliuma)
Marc (Márk)	= Evangelium secundum Marcum (Márk evangéliuma)
Luc. (Luk.)	= Evangelium secundum Lucam (Lukács evangéliuma)
Ioh. (Ján.)	= Evangelium secundum Ioannem (János evangéliuma)
Act. (Csel.)	= Actus (Acta) Apostolorum (Apostolok cselekedetei)
Paul (Pál)	= Epistolae Pauli (Pál apostol levelei)
Rom. (Róm.)	= ad Romanos (a Rómabeliekhez)
Cor. (Kor.)	= ad Corinthios (a Korintusbeliekhez)
Gal.	= ad Galatas (a Galáciabeliekhez)
Ephes. (Eféz.)	= ad Ephesios (az Efézusbeliekhez)
Phil. (Fil.)	= ad Philippenses (a Filippibeliékhöz)
Coloss. (Kol.)	= ad Colossenses (a Kolossébeliekhez)
Thess.	= ad Thessalonicenses (a Thessalonikabeliekhez)
Tim.	= ad Timotheum (Timótheushoz)
Tit.	= ad Titum (Titushoz)
Fil.	= ad Philemonem (Filemonhoz)
Heb. (Zsid.)	= Epistola ad Hebraeos (Levél a zsidókhoz)
Iac. (Jak.)	= Epistola Iacobi (Jakab apostol levele)
Pet. (Pét.)	= Epistolae Petri (Péter apostol levelei)
Ioh. (Ján.)	= Epistolae Ioannis (János apostol levelei)
Apoc. (Jel.)	= Apocalypsis Ioannis (János Jelenései)

MUTATÓK

SZÓ- ÉS TÁRGYMUTATÓ

(Válogatásunk Kecskeméti Alexis János könyvére vonatkozik, utalás-szerű. A számok a jelen kötet lap-számai; dőlt szedéssel olykor a magyarázó *Jegyzeteket* idézzük.)

Achaemenidák 199, 748—9
 agnó-beszéd 93, 731
 agyaskodás (okoskodás) 351, 774
 aki a tisztséget nem érdemli, el kell venni tőle 604
 albigensek 650, 817
 alit (vél) 629, 813
 allassa (állítsa) 520, 797
 allat szerint (lényeg szerint) 321, 429, 511, 770, 785, 791
 allattya (állítja) 211, 520, 753, 797
 allattya (anyaga) 229, 262, 756, 761
 az álló kép magyarázata 194
 az állomokról 140—6, 155, 186—7, 410
 az álnok frigykötés példái: a török és a pápa 610
 általakad 213, 753
 általút 437
 ambitio 635
 Amerika 643
 amilyen a király, olyan az ő országa 591
 ammán (immár) 637
 ammoniták 266, 672, 678, 762, 823
 Anglia, Dánia, Svétia — és a pápai rontás 672
 az angyalokról 502, 533, 702
 annak (adnak) 560
 apostal (apostol) 216
 apostatak 639, 645
 az aranyidő messze most 192
 az arany oszlop 227
 Arbela (város, folyó) 85, 458

ariánusok 239, 679, 757
 arra kepest (arra nézve) 243, 758
 arra tanácsollyák (arra intik) 274, 763
 ártatlansága felöle (— felől) 392, 780
 artzul leborul 421, 783
 asiesak (áhítsák) 334
 asszír uralkodók 94—95, 732
 asszonyok intése 334—5, 614
 aztag 534
 Athén példája 351
 atokka lenni (átkozottá lenni) 287
 Austria 613
 Axius folyó 289, 765
 az fele (afféle) 637, 814
 az kívül (azon kívül) 553, 802
 azokra kepest (azért, avégett) 182, 746
 azokhoz (azokhoz) 267, 762
 ázsiai és szíriai királyok 594

bab, borsó, lencse 128
 Babilon 100
 Babilon tornya 635
 Baktria 458
 balon (vallon) 388, 779
 bálványozás 228—9, 233—5, 322, 500—1, 616
 Baltazar (a név jelentése) 183
 a becsületes város, tartomány 466
 beiktat a királyhoz (bevisz, bejuttat) 161, 743
 bekellől (békélsz) 400, 781
 be nyujtanajak (benyújtának) 621, 811
 be ölgyelődnek 114, 653, 735, 817
 berek (liget) 657, 818
 be summalas (befejezés) 716
 beszeg (bezzeg) 363
 beszedüvek (beszédüek) 157

be tellyeteset (beteljesedését, be-
teljesítését) 438
beü (bő) 277
bevseges (bőséges) 281
a birodalmakról 343, 359, 583—4,
758
bocskoros 615
boldogtalanbak (boldogtalanab-
bak) 331
boszonsad 192
bőjtmás hava (március, xanthikos)
557, 803
bőjtölés 121—2, 129, 412, 496—8,
564
bölcse (bölcse) 429
a bölcsek nehéz sorsáról 156
burittyá (borítja) 253, 431
butifant 109, 735
bűbájosok, szemfényvesztők, va-
rázslók 136—7
bűnhődjenek-e az atyák vétkéért a
fiak? 403—4
a bűnöket az alamizsnálkodás nem
váltja meg 296
a büntetéssel sokáig vár az Isten
299—300, 303
bűvös-bavos 185

calendariomok 185, 746—7
carpocratianusok 228, 755
chaldaeusok bálványai 104, 734
chananaeusok 266, 762
cholica 150, 741
cigányok, kik babbal jövendölnek
185
cirkald meg magadat 487, 793
csendez (csendes) 395, 400
csigghednének 257
csillagjóslás 138, 351
csimota 594, 807
Cyprus 198, 614

Dánia 672
Dánielék az égő kemencében 252—5
Dánielék jutalma 130
Dániel élete 91, 92, 96
Dániel látomásának történeti értel-
mezése 85—88
Dániel méltányosságból megvédi a
babiloni bölcseket 177—8
Dániel nevének jelentése 183
Dánielt kövessük, hogy lehessen
megmaradásunk 374—5

delyesti (délutáni) 531
de ti el jedzettetek (de titeket fel-
jegyeztek) 684
dezmások (dezsmszedők) 113
diadochosok 206, 461, 592
dialogismus 468
dicseítés 310
dicsködnők (dicskedünk) 224
doctorok (hittudósok) 133
dolgotlan 300
dorgálásban, feddésben mutatott
okosság 293—4
Duna 108, 431
Dura 227, 229, 755
duska ital 359

edomiták 266, 762
az egyesség dicsérete 478
az egyházi szolgák intése 343
az egyház megszabadul szenvedé-
seitől 720
Egyiptom királyai 594
egy lében sózza 404, 781
ekkedig (eddig) 180, 271, 407
ele bocsatta 659
elég tevő 500, 795
el későre (jó későre, végül) 145, 741
el költ birodalmok (elmúlt birodal-
muk) 359
az ellenség gúnyol, gyaláz bennün-
ket 524
az ellenséget sem kell megutálni
416
elmélkedjünk házunkban is 411
el metzöt akarattya 550, 801
elmúlnak a birodalmak 413, 444,
461—2, 616
elmúlnak mostani nyomorúságaink
676
elmúlnak ellenségeink 460
elő vonson 260
az emberek megismerésében türel-
mesnek kell lenni 226
az emberek sorsa a mennyei házban
723
emberi társaság (közösség, társa-
dalom) 266
enyegető 268
epikureusok 685
Epiphanes — Epimanes (a nevek
jelentése) 625
eppületöket (épülésüket) 135
erdélyi székelyek 108
erkölcsösség (szigorúság) 120

erkölcsöt vesz magának a birodalom, fejedelemség, uraság 461, 592
az erőszakos hitterjesztés ellen 248, 267, 643
esse lelke 267, 762
Eulaeus folyó 453
Euxinum 198
az evangélium egyik nemzetről másikkra száll 591
az égben hadakozó szekerek 348
erdői 603, 808
az értelmesek értenek 715
ételek, étkezés 121

fantom fanttal fizet 304, 767
feddendők (feddendők) 437
fegyhetetlen 84
a fehér ruha jelentése 429
fejedelmekről, urakról 180, 217, 234, 235, 273, 288, 289, 358, 362—8, 387, 458, 459, 488, 489, 613, 619, 620, 623, 624, 630, 675
felebarátaink segítenünk kell 222, 287, 705
félelmes (félénk) 381, 442
felesben öregbítik 518, 797
fel fualkodik 272, 300
fel nem rontottad (fel nem nyitottad) 334
felöl (felel) 656
fel öltöztet 159, 743
a feltámadásról 261—2, 684—691
fellyül csapó malom 711
férges sayt 565
filiszteusok 319, 678, 769, 823
Flavius-dinasztia 86, 353, 729, 774
foglya esni 181, 746
folyamik (folyamodik) 330, 503, 671
folyamot (folyamodott) 277
földindulások 325
föl föld 434, 785
fősvénység 613
frigyláda 319
frisseltetni 708, 827
furiák 464
futamni 122
futata (fuvatott) 462
fülök mellől bocsátták 452, 789
füre, lábra vannak mindenek 364, 776
gnosztikusok 228, 755

Golgotha 100
Gomorrha 403, 469, 781, 791
a gonosz lelkiismeret jelei 328—9
gonoszul hall az eklészia 434, 785
gótok, osztrógótok sorsa figyelmeztet minket is 359
görög nyelvjárások 108
gradics 303
Granikos 456, 458
gubernátorok 461
gyeződelem 492
gyónás 504—5

habahurja 297, 766
a hadakozásban nem a serényesség, hanem a könyörgés segít 102
hagymáz 149, 741
hajdúk 622, 624, 811, 812
hálaadás 171—3
halál, elmúlás 722
hallandgya 232
hamis gyámok 388
hamis tanács(ok)ok 387—8, 636
a harnis tudomány terjesztésének módjai 228—232, 241—2
hangszerek 235
harmad leszel (harmadik leszel) 370
hármaztat 312, 539, 768, 800
harminc kegyetlenek 87, 730
három királyok 318, 769
haruspices 185, 747
haszonknal -is (házunknál is) 176
hát mege (háta mögött) 636
határt szabott Isten mindennek 308, 350, 470, 538
határt vetett Isten a török birodalomnak is 538
helluok 412, 782
a hetven hetek értelme 536—8, 543
a hét idő magyarázata 290
Hidekkel (Tigris folyó) 555, 701
hiság (hiúság) 334
hipokriták 508
hirtelen harag ellen 247
Hispánia 86
a históriák intik az élőket 344—5
a historizálás határa: ameddig „az hiveknek elméje megfoghatja” 608
a hitetlenek nem fognak sokáig regnálni az egyház felett 640—1
a hitetlenekkel nem szabad egy igát vonni 337—8
a hitetlen fejedelmek győzelmet

nyerhetnek Istentől, ha ezzel az
 ekléziát oltalmazzák 588
 hitüket sokan megtagadják világi
 tisztségért, címért, rangért 280
 hitvamb (hitványabb) 117
 hiv (hívj) 152
 a hivalkodás, kevélység ellen
 300—8
 a híveket a külső nyomorúság meg-
 edzi 653
 a hívek üldöztetésének módjai
 650—1
 a hívek sorsa a birodalmak válto-
 zásai között 189
 Hyacinthus 568
 idegen nemzetség igaz hitű fia
 joggal nyer tisztséget 222
 ideig és ideig 428, 784
 Idumeusok 672, 822
 illyteneket 450, 788
 imadangyatok 238, 757
 imádkozni, könyörögni mindenütt
 szabad 375—6
 az imádságot meghallgatja Isten
 527—532
 inai lantolnak 328, 767
 India 643
 az irigységről és a hízelkedésről
 369—374
 isik (esik) 316, 768
 iskolák, tanítók 108—114, 135,
 560—1
 issosi csata 458, 789
 Isten birodalma állandó 309
 Isten büntetése a betegség, a sze-
 rencsétlenség 348, 570
 Isten büntetése a háború 101
 Isten büntetése igazságos és irgal-
 mas 516
 Isten a büntetéssel sokáig vár 347
 Isten bosszúálló haragja a bűnök
 növekedésével közeledik 323
 Isten eszköze az ellenség 102
 Isten a híveket megszabadítja a
 nyomorúságtól 709
 az Isten igéjét értők veszélyek
 között is tanítsák az együgyűe-
 ket 650—1
 Isten igéjét figyelmesen hallgassák
 a hívek a templomban 452
 Isten igéjét értik és hirdetik a
 papok és a népek értelmesei
 648

Isten könyve, decretoma 584,
 681—2
 Isten minden időben gondoskodik
 az ő egyházáról 648—650
 Isten minden nyomorúságból meg-
 szabadít 401—2, 408
 Isten jelképes megjelenése 430
 Jehova (a szó jelentése) 500
 jelentetne (jelenthetné) 139
 a jobbj sorsa siralom 363—5
 jobb az ellenség fogságába esni,
 mint a hittől elszakadni 181
 Jordan folyó 551, 802
 jovinianisták 509, 796
 julep 293, 765
 Kálvária 100
 kajabajaly 348
 kamora 672
 kántorbójt 412
 kápolódni 102, 734
 a káromkodás ellen 265—8
 kavorok (gyaurok) 362
 a kecskekak értelmezése 455—6
 kecskegida 456
 kegyök (kigyók) 566
 kegyő kö (kigyókó) 577
 kellettekorán 444, 653
 kelyőhben (kehelyben) 674
 kentefites bába 145
 kerdőskekes 182
 kesödgyel 519
 ketsegős személy (kétszínű személy)
 356
 kevély farizeus 173
 a kevélység ellen 271
 keziyokkal 418
 kez tenert 322
 Kébár folyó 565
 képet írni (festeni) 229
 képnek typusa 205
 kéröt kér 368
 kigyók az eklézsia kebelében 636,
 645
 király képévé (képviselőjévé) 366
 a kis szarv magyarázata 445
 a kocsmák ellen 376
 kohban (kohóban) 485
 Konstantinápoly 202
 konstanzi zsinat 610
 koporita 481
 a kos, a kecskekak, a négy szar
 jelentése 475—7

a könyörgésről 163–5, 442, 494,
 576, 617, 637
 környökkel (kőrmükkel) 420
 Körös 108
 köszven 150
 követ vet vele 578
 közönséges társaság (társadalom,
 állam) 655
 Krisztus a közbenjáró Isten és
 ember között 502
 Krisztus megtestesülése, emberi
 természete 435–8
 Krisztus országa egyedül örök
 439–440
 Krisztusról 679
 Krisztus testi jelenlétéről 261–3
 krizolit 568
 kunnyó 235
 kü-földi 561
 labbani (ugrani) 92
 lakolok (lakásuk) 147
 langya (lángja) 246
 latandgya 117
 a látomásokról 450–1
 Lelesz Liszka 376
 leletzenek 369
 a lelkiismeretről 394–5
 Libanon hegye 415
 libanoni cédrus 415
 lilium 453
 lovag (lovas) 456
 maga (de, noha) 162, 249, 372
 maga gondolatlan 216, 386
 magan magan bizot 340, 772
 mágia 136
 mágusok 98
 mandatom 181
 manicheusok 436, 786
 masszagéták 587, 806
 Mátyus-föld 108, 734
 Maros 108
 mártíromság 224, 249
 Maüzim 663
 medgyenek 234, 756
 a medvékről 417
 meg érnek haragudni 248, 759
 meg haraguek 159
 megmarad örökké az eklézsia 444
 meg ne másolhatná 384, 779
 meg pantalom 295, 766
 megválasztat (megkülönböztet)
 503, 796
 mel föld 559, 803
 melsegös 713, 828
 mendicans inasok 109, 735
 mene, tekel, upharsin 349–353
 menjegből való 212, 753
 menyütő kő 303, 767
 metallomok 190, 747
 metel (métely) 294
 mett (mert) 266, 762
 metzen 249, 578, 759, 805
 médiom 533, 799
 mérészel gyógyítanak 149, 741
 mértékletesség az étkezésben
 129–130
 Messias 540–1
 mia(miatt) 570, 804
 mi az ember? 310
 midianiták 678, 823
 mikor kell a vigasztalás? 486
 mind egyen egyen mi reánk
 nézendő 680, 823
 minden jó tanácsot fontoljunk meg
 334
 mind ezek reá telének 298, 766
 mindgyarast 238, 757
 minnen magunkat 234, 508, 756
 moabiták 99, 672, 678, 733, 823
 motola 276, 763
 a mustármag példázata 213
 nádály 561, 803
 nam (lám, ime) 244, 500
 a Nap és a Hold chaldaeei tiszte-
 letéről 171
 ne alitanaja (ne vélné) 255, 760
 a negyedik bestia jelentése 424
 a negyedik birodalom 201–5
 negyhidseg 302, 767
 négy szegelet (a négy égtáj) 348, 773
 ne hid el magadat 183, 746
 nem a sokaságban áll a győzelem
 458, 636
 a nemek megfedése 342–3
 a némettel kötött békénk szívből
 legyen, ne csak színből 637
 nem mivelneje megh 294, 766
 nem újság a mi tudományunk 649
 a nevek megváltoztatásának jelen-
 tősége; a pogány nevek ellen
 116, 182–3
 nemzeti és személyes panasz a sors
 csapásai miatt 499
 a nemzeti sors kietlensége 106–7
 nemzeti panaszok — anarchia;
 362–5, 635; belső meghasonlás,

visszavonás: 478, 647; birodalom
voltunk, most semmi hatalmunk:
191, 434; nem kell a tudomány
az uraknak: 109; a pápa táma-
dásai: 672; idegennek adtuk a
koronát: 635; sok külső ellenség:
375; szegénység: 131; templo-
mainkból kiűzik a híveket, il-
dőzik a papokat: 183, 248, 345,
556, 577, 602

Ninive, ninivebeliek 295, 402
nona 379, 778

nyírik (nyírrák) 619
a nyomorúságok hasznairól 699,
700, 714, 715
nyugot (nyugodt) 275
nyutanak 150, 741

Olajfák hegye 375
az olvasásnak értelmére töreked-
jünk 562
olajos (olajos) 497
oni (óvni) 219
onnat (önt) 658
onszollas 679
orca pirulás ér el minden bűnöst
512

oroszlán-hasonlat 414—6
az ország erejének föltételei 363—5
az Oszövetség homályos jövődö-
lései most, az utolsó időben meg-
világosodtak 696
az ovidiusi négy idő 192
az őrangyalokról 281—3
ördögös papok, fejedelmek 137
az örök élet nem a fejedelmeké,
hanem az egyszerű jámboroké
213

öccse (huga) 598
öztövére 124
öszve zürvén zavarván 200
özt (evett) 305
öveve (sajátjává) 630

a pápa bűneiről 219, 643, 658,
664—9, 672, 674
a pápa régi ellenfeleiről 648—651
a pápisták esküvésének nem kell
hinni 610
párduc 420—1
parthusok 433
Patzin 376
pelagianusok 695, 826

Pelia város 551, 802
a pénzért szolgáltatott misék 672
pervata 123, 736
perzsa uralkodók 199, 589—90,
748—9
poenitentia 169, 288
a pogány törökök is megtérhetnek,
ha Isten akarja 550
poráz 508
porozló 223
próba kőre vonni 145, 741
prognosticon 351, 774
protectio 89
publicanus 173, 745
pünkösd hava (május) 145

a rab gyermekek sorsáról, a szülők
fájdalmáról 105—6
rabotálkodik 364, 776
rágni a csepüt 276, 763
rámára vonni 280, 764
rebogok (rebegők, dadogók) 109
a régi római püspökök szegények
voltak 627
rejazthatna 221, 754
a részegségről 48—9, 316—9
Rhodos 614
a rokonok közötti házasság ellen
599
rózsa 453

sabbatisták 531, 799
safarlas 559, 803
sakban való öltözés 490
sakman (zsákmány) 302, 623
samoly 186
sanczoltatas (sarcoltatas) 619, 620,
623, 811
saskeselő 298
a saskeselyűről 415
segreste 229
sexta 379, 778
sing 223, 754
sírjunk és könyörögjünk 395—6,
564
sleyt 127, 737
Sodoma 371, 469, 533
somogysági magyarok 108
spanyol kegyetlenkedés az új világ-
ban 643
sulyság 434, 785
Susan 453, 789
Svetia 672

- szabados (szabad) 121, 311, 736, 768
a szabadulás idejéről 710
szállítani (mérsekélni) 158, 742
a szamaritánusról 172, 745
szánakozás a bűnösök bűnhődésén 179, 286—7
szaru (szarv) 85, 422
számuvan 472
a szegényeket segítsék az urak 339, 549
a személyválogatás ellen 239
szemfényvesztők ellen 178
a szentek tiszteletéről 217—8
a szentírás jelképes beszéde 626
a szentírás nem vészett el 494—5
a szentírás olvasásának haszna 494—5
szep anya (nagyanyja) 601
szep atya (nagyapja) 409
Szerecsenország (Étiópia) 198, 670
a szerelmes versek ellen 122
szilid (szelid) 635
szívövek (szívűek) 345
a szólásban levő erő és hatalom 174
a szolgák ellen, akik részegesek, tunyák 335—6
szolgálat a bálványozó fejedelmek udvarában 139, 367—8
szomehozoja (szomjuhozója) 427
szömel (személy) 263
szüből (szívűből) 341
- tanacs (tanácsos) 223, 241, 365
a tanítók (doktorok, pásztorok, prédikátorok, próféták) Isten követői 214, 218—9, 472, 509, 651—2
tanuság (tanulmány) 166
tarsajok (társaik) 222
tarsis kő 567
tartatnaja 242
teljesöttek (teljesedtek) 357
a templomi edényekről 104—5, 319, 345
teremtetőt 257, 760
terengheti 294, 765
a természet törvényét se sértsük meg 388
tertia 379, 778
tetteses 188, 355, 455, 747, 774, 789
tévölyög 220, 754
thesszalonikai vérengzés 162—3
- te eppületökre (épületesekre) 452
Tigris folyó 555, 701
Tisza 108, 431
a tíz szarv jelentése 426
többire (többnyire) 472, 542
török—német: mindegyik a maga hasznát keresi 478
török, tatár: természet szerint való ellenség 417, 584, 630, 679
történetből (véletlenül) 348, 518
a törvénykezés igazságosságáról 239—40
tractal 127, 293, 407
trágyáz 565, 804
Trója példája 318, 769
tudatlan, fatalpú barátok 559
a tudatlanság ellen 559—60
a tudós embereket becsülik meg az urak 335—6
tukálkodás 713, 828
tulajdon jedzés 500, 795
tutorság 388, 609, 779, 809
tük (tevék) 498
tün (tön, tett) 506
typer (kép, árnykép) 263, 680
tzegezös 293
- ubiquitariusok 261, 761
az udvari szolgák feladatairól 181, 366—7
új keresztényen (anabaptista) 250, 759
Ulj folyó 453, 789
ümmel-ammal 437
ünő 144
üstökösök 325
- vadlas (vádolás) 233
vadolatoknak 236
a vak szerencse ellen 124, 169, 196, 348, 477
valdensek 650, 817
vanitas vanitatum 190
a várak helyett Istenben kell bízni 588, 611—2
varázlók 148—152, 277
várnai csata 612, 809
Városok, falvak a bűn és gonoszság miatt pusztulnak 548
Varano 577
vattok (vagytok) 238
vegyük elől (előzzük meg) 355
velencések 351
vetéttel (vétettél) 392

vett vala (vetett) 306
vezőt (veszett) 276
végvacsora 501 795
vicarius 481, 792
a világi bölcsék tudománya mu-
landó 284
a világvége időpontja bizonytalan
351, 554

villamas 430
visszavonias 202, 383
vízözön 84, 550, 554
zalaságiak 108
zúgolódás helyett legyünk türelem-
mel 115, 570
zűrzavar ellen 106

NÉVMUTATÓ*

- Abdenago (Azarias) 110, 115, 116,
123, 215, 221, 224, 232, 236—241,
246—8, 251—3, 257—260, 263,
265, 267, 268
- Ábel 329, 654, 687, 771, 818, 824
- Abigail 386, 779
- Abimelech 146, 277, 741, 764
- Ábrahám 72, 146, 171, 172, 205,
209, 228, 277, 310, 318, 395, 438,
439, 458, 521, 523, 532, 539, 636,
694, 722, 723, 733, 744, 751, 764,
769, 780, 786, 790, 814, 829
- Ábrahám rabbi 96, 732
- Absolon 222, 516, 635, 687, 754,
797, 814, 825
- Achan 403, 518, 781, 797
- Achilles 117, 736
- Achithophel 139, 626, 687, 739, 812,
825
- Acto (Hatto) 460, 790
- Ádám 116, 329, 512, 535, 736, 771,
799
- Adorján pápa, I. 649, 816
- Aemilius Paulus 810
- Aesopus 583, 635, 805, 817
- Agathoklea 605
- Agathoklés 605, 609
- Ágoston, szent 29, 30, 68, 70, 100,
163, 164, 188, 209, 210, 218, 221,
228, 231, 249, 250, 256, 369, 387,
516, 529, 651, 659, 689, 696, 711,
733, 740, 743, 752—6, 759, 760,
762, 786, 798, 799, 805, 827
- Agrippa 174
- Agur 808
- Ahasverus (Xerxes) 183, 199, 357,
358, 490, 492, 589, 775, 794, 806,
809
- Aischylos 749
- Ákháb 360, 404, 405, 648, 776, 781,
816
- Alarich 743
- Aldus Manutius 734
- Alexander Aegus 792
- Alexander Severus 72, 228, 367,
755, 776
- Allah 264, 761
- Alvinczi Péter 14, 19
- Amasias 306, 731, 767
- Ambrus, szent 68, 163, 239, 293,
387, 743, 757, 762, 796
- Ambrus Sebestyén 20
- Ammianus Marcellinus 735
- Ammon 99, 669, 733, 807
- Ammurates 48, 354, 612
- Ámós 731
- Amphion 175, 745
- Ananias 348, 773
- Ananias (Sidrach) 110, 114, 115,
126, 127, 133, 134, 160, 163, 249
- Anaximander 200, 749
- Anna 211, 753
- Antal, szent 667, 821
- Antigonos, I. 206, 421, 461, 477,
592, 596, 751, 783
- Antigonos (Hierax) 597, 807
- Antiochos, III. (Nagy) 71, 207,
426—8, 445, 464, 479, 594,
602—5, 607—617, 623, 625, 657,
752, 784, 810, 812, 813
- Antiochos, IV. Epiphanés 29, 35, 36,
37, 39, 69, 96, 360, 426—8, 433—6,
449, 463—470, 474, 478—484,
524, 556, 594, 622, 624—650,
653—664, 666—678, 683, 684,
691, 692, 696, 698, 699, 704, 707,

* Ez az általános névmutató a jelen kötet lapjainak számozását követi. A bevezetés és a *Jegyzetek* lapjaira dőlt szedésű számok utalnak. Keoskeméti Alexis János és Dániel profétá nevére — a sűrű elfordulás miatt — nem hivatkozunk.

- 708, 710, 716, 718—720, 732, 784, 788, 791, 810, 812, 814, 822, 827
- Antiochos Sótér 207, 426, 445, 594, 597, 616—620, 622—4, 626, 784, 810, 812
- Antiochos Theos 207, 426, 445, 594, 595, 597—600, 752, 784.
- Antiope 745
- Antipatros 783
- Antoninus Pius 731
- Antonius Fiorentinus 482, 658, 793, 818
- Antonius, Marcus 202, 750—2
- Apáczai Csere János 57, 61, 74, 815
- Aphrodite 734
- Apion 731
- Apisz 790
- Apollo (Apollos) 176, 664, 745
- Apollona 712, 828
- Apollónios 72
- Appianus Alexandrinus 70, 204, 205, 479, 598, 600, 618, 738, 751, 792, 808, 810
- Arioch 160, 161, 163, 177—181, 183
- Aristotele 72, 187, 747, 749, 767
- Arius 437, 473, 786, 792
- Áron 217, 254, 259, 395, 753, 780
- Arphaxad (Noé unokája) 107
- Arphaxad (perzsa bölc) 150, 734, 742
- Arrianos 239, 729, 757, 789
- Arsames (Arses) 199, 589, 749, 806
- Artabanus 589
- Artaxerxes IV. 790
- Artaxerxes Longimanus 198, 199, 543, 589, 749, 806
- Artaxerxes Mnemon 199, 589, 749, 806
- Artaxerxes Ochos, III. (Dareios Ochos) 749
- Asa 458, 636
- Ashpenaz 105—9, 115, 122, 124, 126—8, 130
- Asphalion 740
- Assar-Haddon 94, 732
- Assurbanipal 731
- Astyages 143, 740, 794
- Asztalos Miklós 18
- Athanasius 821
- Augustus 30, 87, 180, 202, 203, 750, 811
- Azarias (Abdenago) 110, 114, 115, 116, 126, 127, 134, 160, 163, 249
- Baal (Bel, Belos, Belus) 103—4, 115, 183, 245, 279, 360, 531, 560, 615, 616, 648, 733, 734, 738, 775, 788, 816, 818
- Baboltsai Z. Boldizsár 17
- Balam 294
- Balassa József 741, 758
- Balassi Bálint 64, 733
- H. Balázs Éva 47, 67, 803
- Baltasar (Dániel) 110, 115, 182, 183, 270, 271, 278, 279, 284, 313, 332, 335, 340
- Bán Imre 31, 57, 74, 815, 829
- Barabás 547
- Bar-Kochba 738
- Barnabás 216, 218, 753
- Basta 23, 41, 317, 769
- Báthori Gábor 43, 54, 63, 737, 787, 803, 810, 812
- Báthori István 40, 41
- Batizi András 23, 30, 31, 728
- Battyáni Orbán 32
- Beda Venerabilis 30, 481, 764, 792
- Békési G. János 17
- Belgiojoso 41, 674, 815, 822
- Bellarmino, Robert 467, 654, 664, 665 791, 818, 820
- Bellisarius 386, 779
- Beltschatzar (Baltasar, Dániel) 115
- Benammi 762
- Benda Kálmán 24, 41, 47
- Benedek, III. 819
- Benedek, IX. 136, 738
- Ben Gerschon 96, 732
- Ben-Merodach 95, 732
- Benzoni, G. 815
- Berenice 207, 598—600, 735, 752, 808
- Bernát, Clairvaux-i szent 68, 172, 528, 745, 798
- Berosus 100, 450, 733, 788
- Bertramus (Ratramnus) 650, 817
- Berzsenyi Dániel 50
- Bessos 458, 789, 790
- Bethlen Gábor 19, 23, 25, 26, 41, 47, 54, 66, 84, 728, 787, 803, 810, 816, 817
- Bethsabe 276, 763
- Blondel, David 819
- Bocskai István 23, 25, 41, 47, 48, 54, 78, 317, 769, 787, 815

- Bodin, Jean 305, 767
 Bod Péter 15, 16, 735
 Boldizsár király 769
 Boldizsár (Baltazar, Nabonid, Labynetos) 85, 92, 94, 95, 105, 169, 191, 197, 314–320, 322–4, 327–334, 339, 341–350, 352–361, 363, 407, 409, 410, 414, 416, 448, 450, 453, 455, 459, 460, 476, 484, 487, 557, 558, 562, 604, 729, 732, 747, 768, 771, 774, 782
 Boleyn Anna 816
 Bonfini 48, 612, 744, 774, 777, 809
 Bonifác III. 481, 792
 Bonifác VII. 674, 822
 Bonifác VIII. 659, 674, 818, 822
 Bornemisza Péter 46, 50, 56, 57, 58, 62, 68, 69, 728, 730, 738, 808
 Borzsák István 33, 39, 72, 68, 69, 730, 733, 740, 767, 780, 786, 808
 Botka Tivadar 22
 Bouyer, L. 821
 Brenz, Johann 761
 Bruno, Giordano 791
 Bry, Th. de 815
 Bullinger, Henrik 68, 230, 306, 424, 469, 756, 767, 824
 Caiphas 256, 687, 760, 825
 Caligula 353, 774, 787
 Camerarius, Joachim 325, 768, 770
 Carpoocrates 755
 Cassander 206, 421, 461, 477, 592, 751, 783, 792, 807
 Catilina 202, 750
 Celsus 96, 732
 Cephas (Péter) 176, 745
 Cerintus 437, 568, 755, 786, 804
 Cesarini Julián 774
 Chananiás 116
 Christianos Irenophilos 663, 820
 Chrysostomos 68, 171, 532, 660, 689, 745, 799
 Cicero 72, 112, 274, 381, 711, 740, 750, 763, 772, 790, 827
 Cisneros, F. J. de 766
 Claudianus 142, 740
 Claudius 353, 749, 774
 Clemens Alexandrinus 68, 107, 108, 734
 Commodus 776
 Comparetti, Dom. 746
 Cupido 276
 Curtius, R. Q. 70, 200, 457, 749, 770, 783, 789, 790, 806, 807
 Cyaxenes 358
 Cyprianus 68, 209, 696, 752, 826
 Czeglédy Sándor 728
 Czelder Márton 15
 Csák Máté 734
 Csécsi János 21
 Danielik József 15, 16, 22, 23
 Dante 31, 739, 817
 Dareios (Dárius) 30, 54, 72, 85, 92, 94, 95, 115, 138, 169, 191, 198, 200, 314, 334, 339, 353, 354, 357–369, 371–5, 380–9, 391–395, 397–405, 407, 416, 438, 448, 492, 585–8, 735, 790
 Dareios Hystaspes 199, 492, 543, 589, 590, 729, 747, 748, 749, 774, 786, 794, 806
 Dareios Kodomannos 199, 200, 422, 456, 457, 459, 589, 590, 729, 749, 789, 806, 810
 Darcios Ochos 199, 589, 749, 789, 806
 Dávid 100, 102, 103, 135, 169, 172, 210, 222, 265, 276, 282, 300, 301, 309, 310, 312, 329, 371, 373, 385, 386, 395, 397, 400, 401, 402, 460, 485, 493, 498, 508, 521, 524, 526, 528, 533, 541, 547, 548, 612, 626, 635, 663, 686, 687, 694, 744, 752, 754, 761, 763, 764, 771, 777, 780, 800, 802, 814, 826
 Dávid Ferenc 437, 473, 786, 792
 Debreceni C. Boldizsár 17, 18
 Debreceni Ember Pál 15, 22
 Debreceni S. Péter 18, 19
 Demeter 289, 426, 463, 616, 626, 627, 628, 629, 765, 810, 812
 Demosthenes 175, 373, 745
 Dézsi András 31, 728
 Dézsi Lajos 14, 19, 20
 Diana 664
 Dio Cassius 735, 738, 746, 755
 Diocletianus 621, 660, 811, 819, 828
 Diodoros Siculos 70, 200, 749, 789, 792, 812, 814
 Diogenes Laertius 824
 Dionysius Charthusianus 306, 767
 Dobó Ferenc 21
 Doég 221, 626, 812

- Domitia 179, 746
 Domitianus 179, 660, 746, 819
 Donatus 777
 Dorez, L. 824
 Dresserus, Matthaeus 424, 589,
 784, 806
 Dürer 756

 Eckhardt Sándor 733
 Egesippus 150, 742
 Eissfeldt, Otto 29
 El 115, 755
 Elagabalus 755
 Eleazar 121, 465, 597, 791
 Eliakim 116, 736
 Elizeus 460
 Engels 29, 70
 Enokh 687, 825
 Elogius, szent 667, 821
 Epikuros 824
 Epiphanes (Carpocrates fia) 755
 Erasmus 747, 756, 805
 Erzsébet 211, 753
 Erzsébet I., angol királynő 334,
 650, 772, 816
 Esra, Ibn 96, 317, 333, 423, 427,
 435, 463, 655, 769, 772
 Eszter 183, 198, 199, 251, 357, 403,
 404, 478, 613, 748, 759, 767, 775,
 794, 809, 810
 Eugenius pápa 48, 611, 612, 809
 Eulinger 437
 Eulogius, mártír 821
 Euripides 72, 302, 767
 Eurydice 605
 Eusebios, Pamphilios 621, 730, 733,
 755, 811
 Eustachius, szent 667, 821
 Euthycus 823
 Eutropius 751
 Éva 512
 Evil-Merodach 92, 95, 197, 314,
 333, 409, 450, 731, 768
 Ezechias 169, 242, 265, 330, 397,
 469, 533, 761, 771, 780, 791, 799
 Ezékiel 93, 195, 207, 295, 415, 565,
 702, 737, 804, 827
 Ézsaiás 91, 100, 136, 185, 195, 218,
 298, 357, 415, 418, 419, 439, 485,
 493, 500, 505, 526, 547, 548, 550,
 679, 688, 694, 731, 732, 737,
 746—8, 753, 766, 767, 770, 775,
 780, 783, 786, 791, 793, 794, 798,
 799, 801, 806, 822, 823, 826, 827

 Ezsau 211, 654, 753, 762, 818, 822
 Ezsdrás 198, 492, 494, 543, 544,
 557

 Fabricius Tamás 20
 Fabrius, Johannes 665, 820
 Farkas András 78
 Fazekas Mihály 747
 Fejes István 20
 Félegyházy József 738, 819
 Felix 235, 687, 757, 825
 Ferdinánd I. 816
 Ferdinánd II. 777, 816
 Ferenczi Zoltán 35
 Filetus 824
 Finkelstein, L. 738
 Flacius Illyricus, M. 754, 817
 Forgách Mihály 43
 Forgách Zsigmond 43
 Földvály Antal 46
 Frankl Vilmos 15, 19
 Fráter György 813
 Friedensburg, W. 824
 Frigyes II. 739
 Funccius, Joannes 95, 100, 732
 Fülöp II. makedón uralkodó 222,
 421, 476, 609, 754, 792, 810
 Fülöp II. spanyol király 772, 816
 Fülöp Ágost 817

 Gábrriel angyal 212, 324, 470—3,
 475, 476, 480, 483, 527, 532, 533,
 541, 542, 548, 567, 615, 663, 670,
 698, 702, 799, 810
 Gad 687, 825
 Gadata 357, 358
 Galba 202, 760
 Galenus 767
 Galilei 60
 Gallienus 87, 730
 Gallus, T. V. 87, 730
 Garcaeus, Johannes 351, 774
 Gáspár király 769
 Gedeon 458, 636, 790, 814
 Geréb József 772
 Gerézdi Rabán 32, 728, 730, 732
 Gergely I. pápa, Nagy Szent 68,
 373, 690, 711, 777, 805, 825, 827
 Gergely II. szent 649, 816
 Gergely VII. 137, 650, 665, 739,
 816
 Gergely XIII. 64, 650, 788, 817
 Gergely XIV. 650, 817
 Gerson, Jehuda ben 96, 732

- Gerson, Levi ben 96, 732
 Gesnero, Salomone 33
 Gnatho 373, 777
 Gobrya 357, 358
 Goetz, W. 28
 Gomesius, Ludovicus 219, 482, 658,
 754, 793, 818
 Gordianusok 87, 730
 Graf, A. 738, 739
 Gratianus 265, 762
 Gregorius Neocesariensis 228, 755
 Guarinus 734
 Gulyás József 17
 Gunkel, Hermann 39
 György, szent 712, 828
 666, 674, 729, 730, 743, 755, 771,
 789, 808, 812, 824
 Himeneus 824
 Hippokrates 767
 Hitteus Urias 276, 283, 321, 763
 Hodászi Lukács 22
 Hoffmann, J. F. 812
 Holofernes 318, 324, 334, 769
 Homeros 72, 228, 318, 395, 736,
 745, 765, 769, 780, 807
 Horányi Elek 15, 16
 Horatius 73, 112, 175, 247, 722,
 745, 750, 758, 812, 814, 829
 Hornyik János 15, 17
 Horváth János 35, 62, 78, 767
 Hrovsvita 821
 Huber Péter 20
 Hugues de Sainte Chair 664, 820
 Husz János 231, 251, 610, 611, 650,
 809
 Ignatius 390, 755, 779
 Ignis 104
 Illés próféta 28, 31, 360, 470, 560,
 648, 687, 702, 775, 791, 799, 816,
 825, 827
 Illésházi István 42
 Illyricus János 21
 Ilosvai Selymes Péter 749
 Imre, szent 707, 827
 Ince III. 658, 817, 818
 Ince IX. 650, 817
 Incze Gábor 27
 Irenaeus 68, 209, 228, 249, 436,
 659, 752, 755, 779, 819
 Irinyi Károly 24
 Iros 593, 807
 Ismael 654, 818
 István I. király 632, 738, 813, 827
 István II. pápa 649, 816
 Iván, szent 459, 476, 790
 Izabella királyné 67, 813
 Izidor, Sevillai 30, 68, 92, 731
 Izsák 96, 171, 172, 205, 209, 438,
 521, 523, 539, 654, 722, 744, 751,
 818, 829
 Jaddus főpap 421
 Jakab 133, 165, 170, 503, 582, 712,
 743, 744, 828
 Jakab János 644, 815
 Jákob 146, 171, 172, 205, 209, 438,
 521, 539, 654, 694, 722, 741, 744,
 751, 752, 818, 829

- János 212, 216, 296, 297, 378, 429, 432, 437, 470, 502, 540, 544, 560, 565, 569, 660, 668, 677, 678, 679, 686, 687, 696, 711, 753, 755, 756, 760, 766, 769, 785, 786, 796, 800, 801, 804, 819, 821, 823, 824, 826
- János, Keresztelő szent 360, 386, 532, 540, 559, 565, 651, 655, 687, 702, 772, 776, 799, 800, 803, 804, 817, 825, 827
- János XII. pápa 137, 660, 662, 738, 819, 820
- János XIII. 674, 822
- János XXI. 820
- János XXII. 665, 820
- János XXIII. 820
- János Zsigmond 67, 813
- Jason 71, 638, 814
- Jehoaim (Joákim) 353, 774
- Jehojachim (Joákim) 97, 98, 99, 101, 102, 103, 116, 353, 733, 734, 774
- Jehova 166, 172, 218, 324, 415, 488, 497, 499, 500–3, 512, 520, 521, 522, 524, 531, 548, 549, 560, 661, 715
- Jeremiás 85, 91, 101, 143, 195, 196, 197, 245, 314, 315, 316, 357, 415, 420, 490, 492, 493, 494, 496, 500, 510, 513, 514, 515, 525, 548, 561, 734, 748, 758, 762, 766, 768, 769, 775, 782, 783, 795, 797, 801, 803, 822
- Jesus (Ananias fia) 348, 773
- Jesus Sirach 271, 763
- Jethro 365
- Jezabel 404, 405, 781
- Jóáb 814
- Joakhaz 99, 353, 774
- Jób 173, 436, 470, 501, 502, 603, 660, 686, 737, 773, 791, 805, 824
- Jochua rabbi 435, 785
- Joel 297, 488, 793
- Johanna nőpápa 660, 819
- Jónás 295, 297, 496, 529, 766, 768, 774, 781, 798, 804
- Jozafát 265, 761, 788
- József 187, 211, 753
- József pátriárka 135, 144, 145, 146, 169, 276, 357, 366, 368, 371, 410, 429, 451, 738, 740, 744, 776, 777
- Josephus Flavius 63, 69–73, 85, 96, 100, 200, 205, 290, 333, 421, 450, 463, 478, 547, 595, 609, 611, 613, 638, 729, 731–736, 742, 747, 749, 751, 752, 759, 765, 768, 770, 771, 773, 774, 783, 788, 791, 794, 801, 803, 807, 809, 812–4
- Josias 99, 265, 733, 761
- Josue 169, 297, 403, 744, 781, 797
- Jovinianus 796
- Judás, Iskarioth 394, 516, 626, 687, 780, 797, 812, 825
- Judás, Macchabaeus 469, 719
- Judit 324, 769
- Júlia 203
- Julianus Apostata 115, 226, 358, 473, 480, 568, 660, 735, 755, 792, 804, 819
- Julius Caesar 35, 85, 86, 135, 143, 202, 203, 370, 635, 729, 740, 750, 777, 810, 814
- Julius Maximinus 96, 732
- Julow Viktor 747
- Junius, Franciscus 34, 68, 207, 349, 424, 469, 719, 752, 773, 784, 829
- Jupiter 104, 116, 143, 321, 460, 466, 558, 642, 664, 666, 667, 668, 678, 718, 719
- Justinianus 386, 779
- Justinus 70, 200, 604, 605, 615, 749, 789, 808
- Justinus mártír 68, 93, 209, 688, 731, 752, 825
- Juvenalis 775
- Káin 329, 394, 516, 654, 687, 771, 780, 797, 818, 824
- Kálmán Béla 15
- Kálvin János 26, 27, 34, 35, 68, 306, 424, 469, 759, 767
- Kamarás Borbála 22
- Kambyses 198, 199, 460, 563, 564, 575, 576, 582, 583, 589, 590, 600, 748, 790, 794, 806
- Kámory Sámuel 744, 763
- Kanaán 762
- Károli Gáspár 28, 32, 35, 49, 51, 53, 55, 63, 64, 723, 734, 749, 792
- Károly, Nagy 202, 750
- Károly V. 824
- Károlyi Albert 17, 18
- Károlyi Árpád 42, 43
- Katalin, Alexandriai szent 712, 828
- Kathona Géza 28, 30, 32, 34, 37, 38, 45, 51, 61, 67
- Katona Lajos 15, 23, 790

- Kazinczy Ferenc 746, 770, 807
 Kecskeméti C. János 14, 16
 Kelemen VIII. pápa 650, 817, 822
 Kepler 60
 Kéry László 747
 Kevendi Székely Jakab 21
 Kézdivásárhelyi Mózes 21
 Kimchi, David rabbi 136, 738
 Király István 766
 Kiss Áron 66
 Kiss Sándor 22
 Kleitos 457, 789
 Kleopátra 203, 207, 464, 613, 614,
 616, 633, 727, 750–2, 809, 813
 Kocsis Elemér 39
 Koltay-Kastner Jenő 748
 Kolumbusz Kristóf 643
 Konstantin, Nagy 265, 621, 655,
 761, 811
 Konstantin VI. 202, 750
 Konstantin XI. 202, 750
 Konstantina 286
 Konstantinos Kopronymos 649,
 816
 Konstantinus Chlorus 621, 811
 Kovács Sándor Iván 733
 Kölcsey Ferenc 770, 787
 König György 747
 Kristóf, szent 756
 Kroisos 593, 604, 807
 Ktésias 814
 Kulcsár Péter 733
 Kulcsár Zsuzsanna 817
 Kunze 755
 Kyaxares 492, 774, 775, 794
 Kyros 30, 85, 92, 134, 138, 143,
 191, 198, 199, 314, 316, 317, 339,
 353, 356–9, 398, 405, 416, 418,
 450, 460, 492, 543, 544, 555, 557,
 563, 564, 575, 580, 587–590,
 729, 747, 748, 774, 794, 802, 806,
 807
 Labynetos 774
 Lactantius 68, 227, 228, 248, 667,
 755, 759, 762, 820
 Lampe 15, 22
 Lampridius, Aelius 367, 755, 776
 Laodicea 597, 598, 600, 601, 607,
 615, 752, 808
 Laskai János 11, 776, 806
 Laskai János 805, 814
 László I. király 707, 827
 Leó III. 25, 26, 649, 750, 816
 Leó IV. 819
 Levi rabbi 96, 732
 Lippai Jeremiás 17, 18
 Lipsius, Justus 11, 805
 Livius, Titus 614, 751, 810
 Lorántffy Mihály 21
 Lorántffy Zsuzsanna 22
 Loth 371, 469, 533, 702, 762, 777,
 791, 799, 827
 Lotz János 29, 30
 Lőrinc, szent 667, 821
 Lucanus 325, 770
 Lucius Aurelius Verus 87, 730
 Lucretius 142, 740
 Lukács 87, 130, 172, 212, 306, 344,
 345, 352, 436, 472, 485, 510, 573,
 681, 690, 730, 737, 745–7, 753,
 760, 761, 762, 765, 767, 773, 774,
 778, 779, 780, 786, 793, 795, 796,
 798, 801–3, 805, 812, 822, 823,
 825, 827, 829
 Luther Márton 27, 30, 31, 33, 36,
 37, 45, 57, 68, 145, 650, 761, 800
 Lyra, Nicolaus de 663, 820
 Lysimachus 596, 807
 Magyari István 32, 35, 37, 44, 45,
 51–3, 59, 64
 Mahumet (Mohammed) 31, 45,
 101, 362, 644, 663, 664, 734, 820
 Maimonides (Moses ben Maimon)
 732
 Makkai László 22, 40, 41, 47, 48,
 67, 803
 Malachias 474
 Malasar 126, 127
 Manasses 169, 744
 Mandane 794
 Manes 786
 Manlius, Johannes 603, 808
 Mantuanus, Baptista 627, 813
 Marcion 256, 436, 785
 Marcus Antonius 203, 365, 750
 Marcus Aurelius 87, 730
 Márdokeus 251, 306, 357, 404, 767,
 809
 Margitai L. Péter 14, 17, 18, 19,
 23, 24, 25, 33, 89, 727, 728, 729,
 802, 817
 Mária 144, 211, 212, 245, 306, 345,
 436, 437, 532, 535, 649, 667, 706,
 753, 769, 821
 Mária Terézia 66, 67
 Marius 202, 750

- Márk 96, 732, 752, 801
 Martialis 735
 Martini Jakab 14
 Márton, szent 318, 769
 Marton János 15, 17, 21
 Marx Karl 29
 Maskin 734
 Matias 648, 652, 653, 815, 818
 Máté 83, 96, 210, 212, 213, 218,
 245, 324, 376, 377, 436, 438, 439,
 443, 485, 551, 620, 646, 680, 689,
 695, 728, 732, 736, 737, 740, 752,
 753, 758, 759, 761, 762, 769, 770,
 772, 776, 778, 779, 780, 785-7,
 792, 793, 795, 797-804, 811,
 812, 815, 817, 823, 825, 827
 Mathanias 116
 Matuzsálem 722, 829
 Mátvás király 54, 169, 372, 744,
 777
 Mátvás II. 25, 42, 43, 63, 737, 809,
 812
 Maurikios 286, 481, 764, 792, 815
 Maüzim 663, 664, 665
 Maximianus 828
 Maximinus, Julius 87, 730
 Medárd, szent 667, 821
 Megasthenes 450, 788
 Melanchton 18, 27, 31, 33, 37, 38,
 61, 68, 72, 456, 740, 767, 770,
 789, 805, 808
 Melchisedech 100, 167, 733
 Menander 137, 738, 755
 Menelaus 71, 464, 638, 814
 Menno 824
 Menyhért király 769
 Meranius Gallobelgicus 643, 815
 Merodach-Baladan 95, 301, 732,
 767
 Mesach 110, 114, 115, 116, 123,
 126, 127, 133, 134, 160, 163, 215,
 221, 224, 232, 236-241, 246-9,
 251-3, 257-260, 263, 265, 267,
 268
 Migne 821
 Mihály angyal 571, 574-6, 580,
 584, 585, 675, 677, 678, 683, 684,
 691, 698, 823
 Mihály, szent 712, 828
 Mikaeas 520, 646, 661, 797, 819
 Miklós, szent 667, 821
 Milon Crotoniates 460, 790
 Milotai Nyilas István 14
 Minerva 171
 Miskolci Csulyak István 20
 Miskolci G. Boldizsár 18
 Mithra 749
 Mithridates 785
 Mosche rabbi 96, 537, 732
 Mózes 70, 100, 108, 137, 167, 169,
 174, 217, 228, 239, 254, 259, 268,
 322, 360, 365, 380, 395, 430, 466,
 510, 513, 514, 517, 518, 522, 530,
 536, 645, 682, 687, 701, 728,
 733-8, 740, 741, 743-5, 747,
 751-3, 759, 760, 762, 764, 765,
 765, 768-771, 775-8, 780-2,
 784, 785, 787, 790, 791, 795,
 797-9, 800, 802, 804, 808, 812,
 814, 816, 818, 822-6, 829
 Mulitta 104, 734
 Muller, Paul 67
 Münzer, Thomas 57, 824
 Nabal 386, 779
 Nabopolassar 95, 100, 732
 Nabukodonozor 29, 30, 34, 43,
 52-3, 59, 62, 65, 70, 84-6, 92,
 94-5, 97-106, 108, 110-2,
 115-6, 118, 133-6, 138-141,
 145-7, 150-6, 162, 164, 169,
 174-7, 179, 182-3, 185-6,
 188-190, 194-8, 200-1, 205-
 6, 208, 213-221, 223-235,
 237-244, 246-8, 251-261,
 263-9, 271-5, 277-281, 283,
 285-8, 290-1, 294, 296-308,
 310-4, 323-4, 332-3, 335-6,
 338, 340-5, 352, 407, 409, 415,
 417, 438, 442, 448, 450, 460, 476,
 486, 493, 562, 678, 728, 731-4,
 739, 742, 753, 768
 Nahum 825
 Nagybankai Mátvás 32
 Nagy Géza 36, 42, 46, 48, 66
 Nagy Iván 22
 Nathan 329, 687, 771, 825
 Neco 99, 116, 733
 Nego 104, 116, 734
 Nehémiás 198, 544, 748, 801, 802
 Nemeskürty István 57, 58, 728,
 738, 808
 Nero 86, 115, 137, 179, 353, 358,
 675, 729, 735, 739, 769, 770, 774,
 819
 Newton 60
 Nikephoros 150, 202, 742, 750
 Nimrod 84, 100, 728, 733

- Ninos 301, 636, 766, 814
 Nitocris 333–5, 337, 772
 Noé 107, 253, 344, 467, 529, 538,
 553, 626, 649, 759, 802, 812, 816
 Nyéki Vörös Mátyás 20
- Octavia 203, 750
 Octavianus 730
 Octavius 203, 750
 Odelem, J. Ph. 820
 Oecolampadius 306, 767
 Okál, M. 27
 Oláh Sándor 23
 Olympias 477, 810
 Onias III. 619, 622, 811
 Opis 104, 171, 315
 Orbán I. szent 667, 821
 Orbán VII. 650, 817
 Origenes 68, 96, 333, 732, 755, 772,
 779
 Orosius, Paulus 814
 Orpheus 72
 Osborn, Max 738
 Osiander, Andreas 540, 800
 Otho 202, 750
 Otto I. 738, 819
 Otto II. 822
 Óvári Sidó Mihály 17, 18
 Ovidius 35, 72, 148, 192, 741, 747
 Oxyartes 810
- Pál apostol 72, 112, 121–2, 129,
 130, 154, 174, 176, 179, 186, 210,
 211, 214, 216, 218, 228, 235, 245,
 260, 273–4, 287, 295, 300, 330,
 335, 358, 379, 385, 396, 400–1,
 402, 436–9, 447, 451, 452, 467,
 474, 482, 484, 488, 530, 539–
 541, 548, 558–9, 560, 564, 570,
 620, 623, 659, 660, 669, 673, 677,
 679, 681, 683, 685–8, 690,
 694–5, 701, 704, 707, 711,
 722–3, 736, 742, 745, 752–3,
 755, 757, 772, 780–1, 786, 791,
 800, 804, 819, 824–6
 Pál III. pápa 685, 824
 Pál IV. pápa 650, 816
 Pápai Páriz Ferenc 765
 Pap Ferenc 20
 Pareus, David 19
 Parmenio 777
 Parmenion 421, 457, 783, 789
 Pást Jeremiás 17
 Pausanias 745
- Pázmány Péter 11, 47, 740, 758,
 759, 762, 791, 815
 Pelagius, de Cordoba, szent 667,
 711, 821, 826
 Pepe, G. 739
 Perényi Zsófia 21
 Perseus 810
 Pesti Gábor 805
 Péter apostol 93, 150, 174, 179,
 210, 254, 255, 265, 271, 293, 296,
 313, 375, 398, 469, 533, 547, 573,
 627, 630, 687, 702, 707, 731, 738,
 741, 752, 760, 761, 763, 765, 766,
 768, 780, 799
 Petrovics Péter 813
 Peucer, Caspar 143, 740
 Pharnaspes 794
 Philetus Hymeneus 685
 Philippos V. 809
 Philo Iudaeus 184, 191, 746, 747
 Philotas 457, 789
 Phokas 481, 643, 792, 815
 Photius 742
 Phul-Belochus 94, 732
 Piccolomini, Enea Silvio 819
 Pilátus 256, 386, 388, 535, 547,
 548, 673, 687, 760, 779, 822, 825
 Pipin, Kis 643, 815
 Pirnát Antal 13
 Pius, IV. pápa 650, 817
 Pius, V. pápa 650, 817
 Platina, Bartolomeo Sacchi de 660,
 665, 819, 820
 Platon 72, 365, 381, 776
 Plinius 73, 148, 420, 453, 735, 741,
 742, 789, 804
 Plotinos 69, 96, 732
 Plutarkhosz 70, 73, 200, 370, 635,
 738, 740, 747, 749, 750, 751, 754,
 769, 777, 783, 789, 790, 807, 810,
 814
 Podjebrád György 372, 744
 Podjebrád Katalin 744
 Polanus, Amandus 34, 68, 207,
 424, 427, 707, 752, 784, 788, 827
 Polonus, Martinus 819
 Polybios 464, 600, 602, 625, 791,
 808, 812–4
 Polycrates 143, 740
 Pompeius, Gnaeus Magnus 85, 86,
 202, 203, 370, 433, 635, 729, 750,
 785
 Pompeius, Trogius 808
 Popilius, P. 638, 814

- Porcius Festus 685
 Porphyrius 69, 96, 333, 732, 771
 Prágai Jeromos 610, 611, 809
 Ptolemaios Antipator 445
 Ptolemaios Epiphanés 71, 207, 594,
 607–9, 613, 615–6, 671, 752,
 809, 813, 821
 Ptolemaios Euergetes 426, 445,
 594–5, 599–602, 784, 808, 813
 Ptolemaios Lagos 71, 594–5
 Ptolemaios Philadelphos 207,
 594–5, 597–600, 609, 740, 751,
 759
 Ptolemaios Philométór 594, 629,
 632–4, 636–9, 671, 813, 822
 Ptolemaios Philopatór 71, 426–7
 594, 601–7, 609, 610, 615, 636,
 784
 Ptolemaios Physkon 671, 822
 Ptolemaios Sótér 95, 100, 421, 461,
 477, 594–7, 732, 751, 783
 Putifár 169, 371, 744, 777
 Pythagoras 72, 228, 755

 Ra (Rach) 104, 116, 734
 Rabsaces 242
 Rác Izván 812
 Radán Balázs 32
 Rafael 712, 828
 Rákóczi György I. 22, 25, 26, 84,
 728
 Rákóczi Zsigmond 54
 Regiomontanus 746
 Renan 29
 Révay József 69, 803
 Révész Imre 46, 65
 Rheda Pál 24, 727
 Rheda Péter 24, 83
 Rimai János 64
 Ritoókné Szalay Ágnes 813
 Rivulinus, P. Stephanus 18
 Roboan 354, 774
 Rókus, szent 712, 828
 Roxane 461, 477, 591, 790, 792,
 807, 810
 Rudolphus Svecus 643, 815
 Rufus Sextus 204, 751

 Sahadia rabbi 324, 350, 415, 423,
 435, 471, 479, 537, 770, 773, 783
 Sahpur I. 87, 730
 Salamon 135, 173, 185, 190, 228,
 235, 354, 365, 512, 523, 626, 723,
 755, 762, 774, 829

 Sallustius 779
 Salmanasar III. 731
 Salmanasar V. 94, 732
 Samarjai János 19
 Sámson 401, 781
 Sámuel 287, 297, 371, 386, 401,
 739, 744, 754, 762, 763, 769, 771,
 777, 779, 780, 797, 812, 814, 823,
 824, 825
 Sándor VI. pápa 137, 660, 662,
 739, 819, 820
 Sándor, Nagy 30, 39, 70–2, 85–6,
 135, 190, 199, 200, 205–6, 222,
 240, 318, 324, 374, 421–2, 424,
 438, 449, 456–464, 476–8,
 582–3, 590–6, 613, 729, 732,
 738, 747, 749, 751, 754, 757, 769,
 770, 778, 783, 788, 789, 790, 792,
 805–7, 810
 Santifaller 739
 Sára 146
 Sardanapal 94, 731
 Sargon II. 732
 Saul 287, 351, 373, 394, 570, 626,
 687, 755, 780, 824
 Schacha 104, 116, 315, 357, 734
 Schedel, Hartmann 730
 Schelomo rabbi 96, 537, 732
 Schram Ferenc 66
 Schulek Tibor 46, 50, 56
 Scipio Africanus 135, 614, 615,
 738, 810
 Scotus, Michael 137, 739
 Sebestyén, szent 712, 828
 Sédékias 116, 169, 351, 353, 744,
 774
 Seleukos 421, 461, 477, 592
 Seleukos Kallinikos 426, 445,
 594–5, 597–602, 607, 615, 784
 Seleukos Keraunos 426, 445, 594,
 602, 784
 Seleukos Nikatór 205, 206, 424,
 426, 445, 464, 594–7, 751, 783,
 784, 788, 807
 Seleukos Philopatór 426–8, 445,
 463, 479, 594, 616–7, 734, 810,
 811–2
 Seleukos Sótér 617, 810
 Sem 107
 Semiramis 301, 636, 766, 814
 Seneca 73, 319, 370, 769, 770, 777
 Sennacherib 94, 179, 242, 302, 324,
 397, 469, 533, 584, 732, 746, 753,
 767, 770, 780, 806

- Sepsi János 23
 Serveto, Miguel 249, 759
 Setinus 219, 481, 658, 776, 793
 Sidrach 110, 115–6, 123, 215, 221, 224, 232, 236–241, 246–8, 251–3, 257–260, 263, 265, 267–8
 Simeon 211, 559, 722, 753, 803
 Simon mágus 137, 150, 738, 741, 755
 Sisamnis 589, 806
 Sixtus II. 821
 Sixtus V. 650, 817
 Sókratés 72, 381, 735, 748, 779
 Soltész János 15, 22, 23
 Sophoklés 72, 310, 768
 Stephanus 749
 Strabon 107, 154, 664, 734, 742, 760, 762, 790, 806, 814, 820
 Stroch 824
 Stuart Mária 816
 Stübner 824
 Suetonius 735, 746, 751
 Sulla 202, 750
 Sulpicius Severus 29
 Sylvester II. 137, 665, 674, 738, 820, 822
 Sylvester III. 137, 738
 Syncellus 733

 Szabó Géza 14, 16, 18,
 Szabó István 65
 Szabó Lóriné 829
 Szaleh-ed-din 462, 790
 Szántai Pál 23
 Szapolyai János 628, 777, 813
 Szegedi Gergely 32
 Szegedi Kis István 754
 Szegedi P. Benedek 18, 19
 Székely István 32, 35, 728, 731–2, 738, 746, 748, 750, 767, 770, 774, 807, 816, 818–820
 Szekfü Gyula 56
 Szeli Tamás 17
 Szenczi Molnár Albert 14, 19, 20, 26, 27, 57, 728, 732, 741
 Szentsimoni Pastoris Gábor 14
 Szepsi Csombor Márton 11, 733, 748, 774
 Szikszói K. István 18
 Szilvástújfalvi Anderkó Imre 22
 Szilvástújfalvi Katona Imre 21
 Szinyei József 15, 21, 22, 23, 828
 Szirmay Antal 22

 Szkárosi Horvát András 13, 32, 51, 52, 58
 Szombathi János 15, 21
 Sztárai Mihály 803
 Sztateira 810
 Szulejmán II. 40, 628, 813
 Szumowski Ulászló 68

 Tacitus 735, 760, 812
 Tanaoxares 163, 748
 Tarnóc Márton 776, 806
 Tasnádi Mihály 22
 Taulerus 184, 746
 Telegdi István 17
 Temesvári Pelbárt 75
 Terentius, Publius Afér 373, 777
 Terényi István 772
 Tertullianus 68, 93, 117, 176, 256, 261, 389, 436, 659, 731, 755, 761, 779, 786, 819
 Thales 749
 Theocritus 142, 740
 Theodoretus 85, 86, 108, 163, 387, 423, 424, 729, 743, 784
 Theodoros Studites 672, 822
 Theodosius Magnus 162, 163, 265, 293, 387, 531, 743, 799
 Theodotion 96, 252, 732, 759
 Theophylaktos 690, 825
 Thessalonice 792
 Thuri János 17
 Thuri P. György 18
 Thurzó Ferenc 23
 Thurzó György 42, 43
 Thury Etele 14, 16–8
 Tiberius 53, 353, 621, 623, 774, 776, 811–2
 Tiglath-Pilezar III. 94, 732
 Tigranes II. 433, 785
 Tiheméri Mátyás 20, 23
 Tilly 27
 Timotheus 214, 246, 273, 274, 287, 335, 376, 396, 451, 502, 559, 560, 660, 669, 673, 685, 701, 758, 763, 772, 778, 780, 788, 796, 803, 819, 824, 826, 829
 Titus 439, 560
 Titus Vespasianus 115, 549, 551, 655, 735, 801, 818
 Tóbiás 496, 795, 828
 Toepke, Gustav 14, 19
 Tolnai Gábor 11
 Tomyris 191, 747, 805
 Török Bálint 813

- Traianus 86, 204, 364, 488, 729,
751, 779, 794
Tremellius 34, 68, 108, 207, 734
Tryphone 209, 752
Tsókás Péter 17
Tuccia 148, 741
Turóczy-Trostler József 19, 57, 79
- Ulászló I. 48, 354, 612, 774
Urbain Chauveton 643, 815
- Váci György 20
Valdo, Petrus 817
Valentinianus 265, 762
Valerianus, Julius 738
Valerianus, Publius Licinius 87,
730
Valerius, Julius 757
Valerius, Maximus 778
Valens 751
Vallesius, Franciscus 306, 767
Varsányi György 31, 32
Vásárhelyi János 21
Vásti 809
Venus 104
Vergilius 72, 73, 180, 318, 746, 769
Vespasianus, Titus Flavius 325
Vigilius 680, 823
Viktor III. 674, 822
- Vince, Zaragozai szent 667, 821
Vitellius, Aulus 202, 750
Vizsolyi H. Mihály 18, 19
Volaterranus (Raffaello Maffei) 100,
733
Volusianus 87, 730
Weller, E. 820
Weszprémi István 15, 17
Wiclif, John 231, 650, 756, 817
- Xenophon 198, 199, 316, 357, 416,
417, 418, 748, 768, 774, 775, 789,
794, 806
Xerxes 199, 589, 590, 749, 775,
806, 809
- Zakariás 210, 211, 474, 532, 559,
735, 752, 753, 799, 802, 803
Zaroes 150, 742
Zénobios 72, 780
Zéthosz 745
Zeusz 745, 790, 807
Zolnai Gyula 734
Zombori H. Péter 18
Zoványi Jenő 15, 21—4
Zrínyi Miklós 54
Zuonariéh Mihály 800
Zwingli 57, 756, 767
Zsigmond 611, 809

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

A szerkesztésért felelős: Nagy Tiborné

Műszaki szerkesztő: Merkly László

A kötés- és a burkolóterv Murányi István munkája

Terjedelem: 53,5 (A/5) ív

AK 497 k 7477

74.75967 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György